De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653-1672)

Hans Bontemantel

editie G.W. Kernkamp

bron

Hans Bontemantel, *De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653-1672)* (ed. G.W. Kernkamp). Martinus Nijhoff, Den Haag 1897 (2 delen)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bont014rege01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

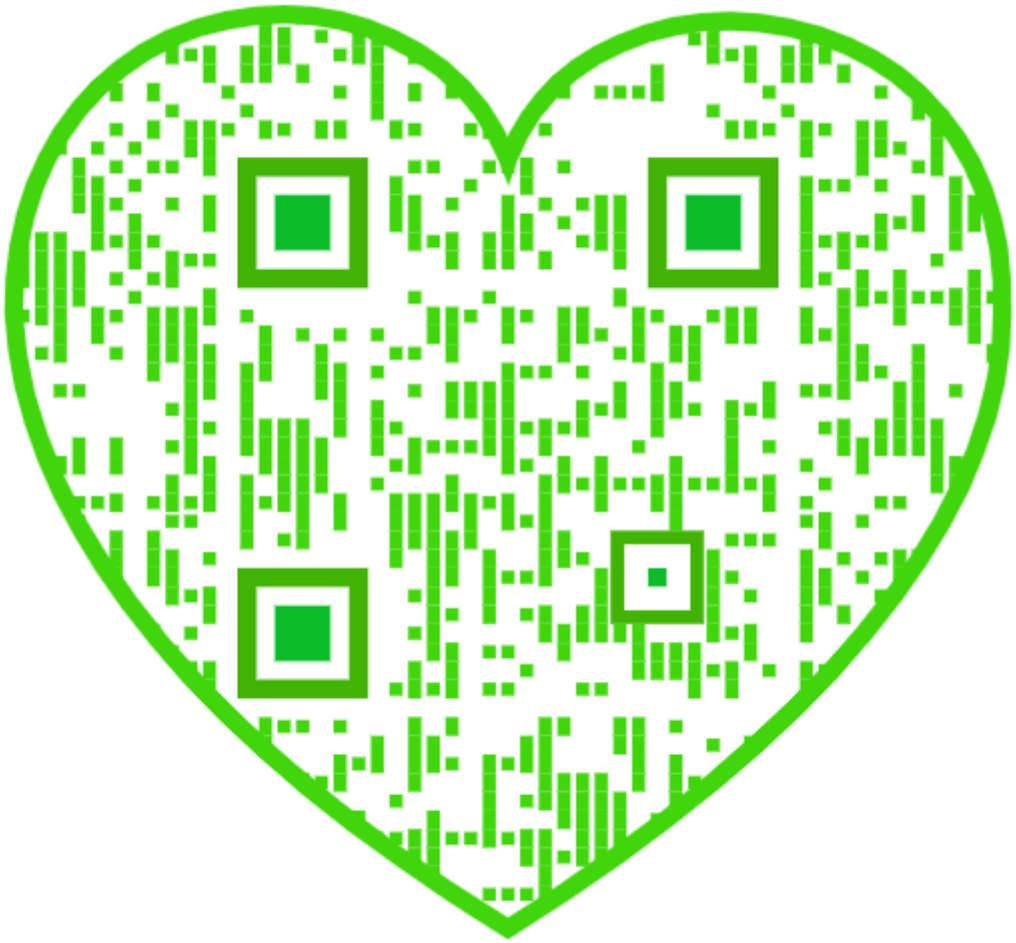

[Deel I]
Inleiding.

Hoofdstuk I. Het leven van Hans Bontemantel.

Vermoedelijke poging van Bontemantel om te bewijzen, dat hij van adellijke afkomst is. Zijn grootvader Gerrit Jansz. van Delft, een der oude geuzen, bekleedt verschillende regeerings-ambten. Zijne ouders. Bontemantel doet als koopman een reis naar Zweden. Zijn huwelijk. Nadere mededeelingen omtrent zijne familie en den stand, waarin hij leefde. Zijne loopbaan als regent. Zijne onderdanigheid aan de families van Purmerland en Polsbroek. Zijne houding tegenover regeeringskuiperijen. Een enkele maal voert hij oppositie. Is een getrouw aanhanger van de Witt. Bontemantel in 1672. *Biedt aan uit te trekken met de schutterij. Bezoekt de IJsellinie. Wordt commissaris voor de uitleggers. Neemt het schoutambt waar. Is gestreng tegen de oproerige burgerij. Wordt door Willem III ontslagen.*

Bontemantel als verzamelaar van aanteekeningen. Zijne belezenheid in juridische en historische werken. Laat zijne kinderen doopen bij de Remonstranten. Waarom hij eerst later lid van de Remonstrantsche gemeente werd. Zijne houding in het proces der gebroeders Koerbagh, tegenover een kwaker, en bij het opsporen van drukkerijen van Sociniaansche werken. Waarom hij Tulp en Spieghel niet te gelijk als burgemeesteren wil hebben. Zijne clementie als rechter.

Aanzienlijke Amsterdamsche families uit de zeventiende eeuw hadden er een zwak op, hare afkomst van ouden adel te kunnen aantoonen. Zij vonden vaardige stamboommakers, die dezen wensch vervulden: de familie Oetjes werd een descendent van den edelen huize Waveren, de familie de Vlaminck werd vastgekoppeld aan den ouden stam der Hollandsche edelen van Oudshoorn, de

familie Barchman-Wuytiers aan een adellijk Brabantsch geslacht[1].

Ik hoop Hans Bontemantel geen onrecht te doen, wanneer ik ook hem verdenk niet geheel vrij van deze neiging te zijn geweest. Maar hij zelf draagt er de schuld van. In een zijner manuscripten[2] vond ik een afschrift van de overeenkomst over het geleide- en bakengeld, dat de poorters van Amsterdam voor hunne schepen en goederen op de Schelde zouden hebben te betalen[3]. Tot hen, die in 1396 dit verdrag met Amsterdam sloten, behoort ook: Godevaert van der Dellef[4], ridder. De beide malen, dat die naam in het stuk voorkomt, heeft Bontemantel hem onderschrapt, en aan den voet van het afschrift noteert hij: 'In de handvesten van den naem van der Delff zal men die meer vinden.' Wie eenigszins met zijn gebrekkigen stijl vertrouwd is, mag hieruit afleiden, dat hij wil zeggen: 'in de handvesten, waarin de naam van der Delff voorkomt, zal men dien van Godevaert van der Delff meer aantreffen', en het is ook zeer goed mogelijk, dat hij alleen maar bedoelt: 'in de handvesten vindt men dezen naam meer.'

Ik kan maar één reden bedenken, waarom Bontemantels aandacht door dezen naam zoozeer getrokken werd, en wel deze, dat zijn grootvader van moederszijde Gerrit Jansz. Delff, Delft of van Delft heette. Hierop heeft hij dan misschien de stoute veronderstelling gebouwd, dat ridder Godevaert aan het hoofd van zijn stamboom behoorde te prijken!

In deze vlucht zal ik hem niet volgen en mij tevreden stellen zijne genealogie te laten beginnen met zijn grootvader van moederszijde, Gerrit Jansz. van Delft, die wel

1) Zie de artikelen van den heer A. de Roever Nz. over de geslachten Barchman-Wuytiers en de Vlaming van Oudshoorn, in Amsterd. Jaarboekje 1890 p. 121 sqq. en 1891 p. 105 sqq.
2) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. I, p. 521.
3) Noordkerk's Handvesten I, p. 68.
4) Aldus wordt de naam gespeld in Bontemantels afschrift. Bij Noordkerk luidt hij Godevaert van der Dylsz., bij Scheltema (Inventaris Amsterd. Archief, Eerste deel p. 27) Godevaerd van Dylf.

is waar den ridderslag niet heeft ontvangen, maar zich op een andere onderscheiding mocht beroemen: die van te behooren tot de ‘oude geuzen’.

In historische geschriften wordt hij voor het eerst genoemd als een der Amsterdamsche schutters, die in 1566 Jan Arendszoon met een schuit uit Waterland af haalden, voor de tweede openbare. preek, buiten de Haarlemmer-poort[1]. Dat hij zich ook bij de onlusten van het jaar 1567 niet onbetuigd zal hebben gelaten, durf ik wel gissen, al wordt het nergens vermeld. Hij woonde althans in den echten geuzenhoek, bij de Haarlemmerpoort[2], in het ‘quartier, (dat) ter oorsaecke dat aldaer van oudts ende voor de troublen deser landen veel luyden, dye nyet heel paus waren gesint, plegen te wonen, het Embder ofte Condees Hoeckgen plach genaemt te worden[3]’, en hij behoorde tot de vele Amsterdammers, die in 1567 en 1568 uitweken, en die, door den bloedraad ingedaagd, maar niet verschenen, voor eeuwig verbannen werden, met verbeurd-verklaring hunner goederen[4]. Gerrit Jansz. van Delft nam waarschijnlijk in April 1568 de vlucht[5], te gelijk met zijn broer en zijn zwager[6]. Waarheen hij de wijk

1) Brandt, Historie der Reformatie I, p. 325 en 326. (Uit de gedenkschriften van Reael).
2) In het huis, ‘genaempt de gulden harinckton’, blijkens ‘Annotatiën van den goeden, toebehoort hebbende den binnen bescreven personen, vuyt saecken van den voorleden troublen zoe geëxecuteert als geproclameert ende gebannen’, Inventaris van 1568, fol. 20 v° (Amsterd. archief). Naar den naam van het huis te oordeelen, was hij dus haringkoopman. Dat echter het beroep niet altijd uit den naam van het huis kan worden opgemaakt, blijkt hierna, uit noot 3 van pag. XI.
3) Memoriën en Adviezen van Corn. Pietersz. Hooft (Hist. Gen. Werken N.S. N°. 16) p. 17. Over de verklaring van den naam ‘Embder ofte Condees Hoeckgen’ zie Wagenaar, Amsterdam, I, p. 381.
4) Wagenaar, Amsterdam, I, p. 310 en 311.
5) Ik leid dit af uit het feit, dat in de ‘Annotatiën van den goeden’ enz. zijn naam niet voorkomt in den eersten inventaris, van 1567, maar wel in den tweeden, van 1568. Over de uitwijking in April 1568 zie Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam, VI, p. 212 en 213.
6) Zijn broer, Pieter Jansz. (van) Delft, wordt als ‘fugitief’ genoemd op fol. 5v^{o} van den inventaris van 1568. Voor zijn zwager houd ik Egbert Pietersz., die als kapitein Vinck een rol speelde bij de onlusten in 1567. Uit de ‘Copie van een quoyer van de verhuyringhe van seeckere confisqueerde huyssen binnen der stede van Amstelredamme, 1569,’ fol. 2 (Amsterd. Archief) blijkt, dat Gerrit Jansz. van Delft getrouwd was met ‘Aichte Pietersdr.’ Dr. Breen, die zoo vriendelijk was op mijn verzoek deze plaats voor mij af te schrijven, meende uit het verband te mogen afleiden, dat deze Aagje Pietersdr. waarschijnlijk een zuster was van den te zelfder plaatse genoemden Egbert Pietersz., alias kapitein Vinck. Ik geloof dit te eerder, daar de zoon van kapitein Vinck, Pieter Egbertsz. Vinck, als getuige staat bij den doop van Hans Bontemantel, den zoon van de dochter van Gerrit Jansz. van Delft. (Doopboek Oude kerk te Amsterdam, 24 Januari 1613.)

nam, is mij niet gebleken. De meeste Amsterdammers gingen eerst naar Embden; vandaar trokken velen naar de Oostzee-steden[1].

Tien jaren lang moest hij, zoo al niet buiten Holland, dan toch buiten Amsterdam blijven[2]. Eerst bij de satisfactie van 8 Februari 1578 werden de poorten voor de ballingen geopend, en nog geen veertien dagen verliepen er, of velen keerden naar hunne oude woonplaats terug[3]. Ook Gerrit Jansz. Delft heeft de vreugde van dat weerzien gekend. Al spoedig hooren wij van hem als een der mannen, die den nieuwen staat van zaken in Amsterdam hebben gegrondvest. Toen de Gereformeerden, op den 24sten Mei, 'nae de wedercompste ut het ballynckschap',

1) Ter Gouw, Amsterdam, VI, p. 202-204.
2) Commelin, Amsterdam, II, p. 580 noemt Gerrit Jansz. Delft als regent van het dolhuis in 1574 en 1578; Wagenaar, Amsterdam, II, p. 311 laat hem ook in 1574 regent van dit gesticht worden; Ter Gouw, Amsterdam, VII, p. 426, noemt hem als regent van 1574-1578. Het is echter onmogelijk, dat Gerrit Jansz. Delft in 1574 te Amsterdam was. De ballingen zijn daar niet teruggekeerd vóór 1578: zelfs de amnestie vau Requesens gold voor hen niet, want de Amsterdamsche regeering had van dien landvoogd verkregen, dat de uitgewekenen niet binnen hare stad mochten terugkomen, voordat Holland weer geheel onderworpen zou zijn. (Ter Gouw, Amsterdam, VII, p. 125 en 126.) Uit een acte van inkoop van een krankzinnige, van 16 Mei 1578, mij medegedeeld door Mr. Veder, bleek mij, dat toen o. a. regent was Gerrit Jansz. Coesvelt, die niet voorkomt op de regentenlijst bij Commelin, Wagenaar en Ter Gouw. Misschien is Gerret Jansz. Delft met dezen Gerret Jansz, Coesvelt verward.
3) Ter Gouw, VII, p. 307.

een kerkeraad kozen, werd hij tot ouderling benoemd[1]; na het geus worden van de stad nam hij zitting als raad en schepen, en behoorde, als vertegenwoordiger van de handboogschutterij, tot de afgevaardigden, die, op verzoek van den Prins van Oranje, naar Antwerpen werden gezonden om de 'alteratie' bij hem te rechtvaardigen tegen de klachten, door de afgezette regenten daarover ingediend[2].

Blijkt uit dit alles reeds, dat Gerrit Jansz. Delft in Amsterdam een man van aanzien was geworden, ook andere dan stadsbelangen werden weldra aan zijne zorg toevertrouwd. In 1580 komt hij voor onder de gedeputeerden van Amsterdam ter dagvaart[3] en bekleedde hij den post van ontvanger van Holland[4], en nog in hetzelfde jaar werd hij tot thesaurier- of commies-generaal van dat gewest benoemd[5]. Daardoor zal hij zijne woonplaats wel

1) Ter Gouw, VII, p. 351 en 352.
2) Ter Gouw, VII, p. 385 en 412.
3) In Resol. Holl. 23 Januari 1580 is sprake van een commissie voor financieele aangelegenheden, waarin o. a. zitting zullen hebben 'Gerrit Jansz. van Delf of andere gedeputeerden van Amsterdam.'
4) Resol. Holl. 7 April 1580.
5) Resol. Holl. 28 Januari, 2 en 17 Mei, 23 Juni, 13, 21, 27 en 29 Juli, en 24 Aug. 1580. Den 28sten Januari werd besloten op de aanstaande vergadering rapport uit te brengen, of het niet noodig zal zijn een thesaurier-generaal te 'ordonneeren, sonder ontfang van penningen' (een outvanger-generaal was er al) 'die staat soude opmaken van alle inkomsten en achterwezen van den lande, soowel in het onderhoud van de knegten, van de oorlogscheepen als munitiën van oorlog, ende Dirk de Bye daertoe niet soude mogen worden gëemployeert.' Den 17^{den} Mei werd de concept-instructie voor het ambt van thesaurier-generaal aan de steden toegezonden en een nominatie opgemaakt, bestaande uit Jan Pauli, Gerrit Jansz. Delff en Reynier van Neck. Den 27sten Juli werd de instructie en commissie voor Gerrit Jansz. Delff gearresteerd, maar twee dagen later verklaarden 'die van het Noorder-quartier, dat sij geen Thesaurier in haer quartier nodigh (hadden), en daerom (is) de saecke van den Thesaurier uytgestelt voor dese tijdt.' Den 24sten Augustus werd de instructie definitief gearresteerd en legde Gerrit Jansz. Delff den eed daarop af. - Men kan deze instructie vinden aan het slot van Bontemantels Civ. en Judic. Aant. I. De thesaurier was verplicht 'daegelijx in 't collegie van de Staten ende haere gedeputeerden, als een lidtmaedt van dien, te compareren;' hij werd benoemd op een jaarwedde van *f* 1800, doch moest minstens drie klerken, op zijne kosten, aannemen, en ontving vergoeding voor de reiskosten, zoo van hem als van zijne klerken.

uit Amsterdam hebben moeten verleggen naar den Haag, waar destijds de Statenvergadering nog wel niet altijd, maar toch meestal, bijeenkwam. Eerst in 1582 - waarschijnlijk na den 14^{den} Maart, toen hij in zijn ambt gecontinueerd werd[1] - verklaarde hij uitdrukkelijk niet van meening te zijn wederom in Amsterdam te komen wonen, zoodat eerst toen een ander in zijne plaats tot lid van de vroedschap werd benoemd[2]. Als thesaurier bleef hij soms persoonlijk borg voor de gelden, die hij tot 's lands dienst moest opnemen - een omstandigheid, waaruit men zou mogen afleiden, dat hij bemiddeld was[3], en

1) Resol. Holl. 14 Maart 1582.
2) Tweede deel, p. 71. - Overal, waar naar 'Eerste' of 'Tweede deel' wordt verwezen, is mijne Bontemantel-uitgave bedoeld.
3) In Civ. en Mil. Reg. II, p. 616 schrijft Bontemantel: 'Dit is geweest dien Gerret Jansz. Delft, die tot Amsterdam aen Burgemeester Rynier Cant sich verborgde voor 3000 ponden cruyt, gecoft tot uytwinninge van den huyse van Staveren, en naderhant voor merckelijcker somme, die (hij) van eenige cooplieden lichte, tot stillinge der muytineerende soldaten, leggende onder het commande van prins Willem aen den Rhijn, met welck gelt (hij) personelijck derwaers trock.' Over het eerste vindt men nader uitkomst in Resol. Holl. 1 Mei 1581, waar men leest: 'Alsoo den Thesaurier Gerrit Jansz. Delff hem heeft verbonden voor de betaalinge van drie duisend ponden kruits, als bij Arent Jansz. Koesvelt van weegen de Staaten gekogt sal worden, tot overwinninge van den huise van Staveren, van Reynier Cant, burgemeester der stad Amsterdam, om denselven Cant te versorgen de betaalinge van dien, op alsulke daagen en termijnen, als met denselven Cant diesaangaande sal mogen werden gehandelt en geaccordeert, soo is 't dat de Staaten voornoemt belooft hebben en belooven by deesen, dat denselven Thesaurier ter espiratie van den tijt van de betaalinge daartoe ordonnantie sal verleenen moogen, hetzij uyt de inkomsten van de convoyen, de gemeene middelen ofte andere contributiën, daaruit de gereetste middelen van betaalinge bevonden sullen mogen worden.' Reynier Cant schijnt in krijgsbehoeften gehandeld te hebben: in Resol. Holl. 2 Mei 1581 leest men ook, dat een hoeveelheid kruit en kogels van hem zal worden gekocht. Over den aanval op het slot van Staveren vgl. Bor (ed. 1621) Boek XVI fol. 17v^{o} en 18. - De laatste mededeeling van Bontemantel, dat Gerrit Jansz. Delft 'naederhant', dus na 1581 zich persoonlijk borg stelde voor een som gelds, die hij gebracht zou hebben aan Prins Willem, die met troepen aan den Rijn lag, kan onmogelijk juist zijn. Alleen in 1572 heeft Prins Willem met troepen aan den Rijn gelegen; Gerrit Jansz. Delft was toen nog geen thesaurier, maar in ballingschap. Het is mogelijk, dat Bontemantel zich vergist in de volgorde der gebeurtenissen, en dat zijn grootvader een der ballingen was, die den Prins finantieele hulp verleenden. In de door den heer van Someren uitgegeven correspondentie van Oranje en Wesenbeke in 1570 vond ik geen gewag van hem gemaakt.

waaruit tevens weer eens blijkt hoeveel moeite het in dien tijd kostte het geld voor de verdediging van het land bijeen te krijgen[1].

Op 17 Februari 1584 besloten de Staten van Holland Gerrit Jansz. Delft tot Mei d.a.v. te continueeren; in den tusschentijd zou orde gesteld worden op het beleid van de gemeene middelen tot het voeren van den oorlog, zoodat na 1 Mei geen thesaurier meer noodig zou zijn, maar alleen register van het achterwezen behoefde te worden gehouden. Nog denzelfden dag verklaarde hij, zonder tractement tot den genoemden datum zijn ambt te willen bekleeden, ‘soo wanneer sijne eyghen affaires sulcks (souden) mogen lijden’, en nam ‘een eerlijck affscheydt van de Heeren Staten’, die hem in hunne zitting van den volgenden dag uitnoodigden zijne jaarwedde te blijven genieten tot op den eersten Mei[2].

Over zijn verderen levensloop is mij niets bekend. Ook Bontemantel schijnt daar weinig van geweten te hebben. Onder zijne papieren vond ik althans een brief, door Frans Banning Cocq aan zijn ‘cousin’ Hans Bontemantel geschreven, waaruit blijkt, dat de eerste zich, op verzoek van zijn ‘cousin’, moeite had gegeven de instructie van Gerrit Jansz. Delft als thesaurier te bekomen, en waarin hij hem verder bericht: ‘Ick en kan mede niet bevinden, dat desen Gerrit Jansen Delff, vóór ofte nae het quiteren van sijn thesaurierschap, in Seelandt eenigh ampt soude hebben bedient, maer verstae, mede uyt een particulier, dat hij daernae een stil leven soude hebben geleyt alhier in Den Haghe, sonder sich elders mede t' bemoeyen, 't welck mede daeruyt staet t' presumeren, omdat hij

1) Vgl. P.L. Muller, Staat Ver. Nederl. p. 273.
2) Resol. Holl. 17 en 18 Februari 1584.

alhier in St. Jacobskerck leght begraven op het koor. Op sijn graft (soo ick werdt bericht) soude sijne qualiteyten mede met letteren uytgehouden staen, die ick bij gelegentheyt sal gaen uytschrijven ende UE. toeschicken'[1].

Dat ik over Gerrit Jansz. Delft alles heb medegedeeld, at mij van hem bekend werd, moge zijne verklaring vinden in de omstandigheid, dat hij de eenige van Bontemantels voorvaderen is, die in onze geschiedenis althans een rol van zekere beteekenis heeft gespeeld. Daaraan zal het dan ook wel toe te schrijven zijn, dat Hans Bontemantel in zijne geschriften hier en daar gewag van hem maakt, en zich moeite heeft gegeven - blijkens den brief van Banning Cocq - om meer van hem te vernemen, dan hij reeds wist. Over zijne familie van vaderszijde bewaart hij een diep stilzwijgen, en in het algemeen deelt

1) Missive van Frans Banninck Cocq aan Hans Bontemantel, den Haag, 5/15 December 1647. (Bontemantel, Aant. v. versch. zaken II, bundel 5 'Brieven van notabele personen'.) Ik heb geen moeite gedaan naar het opschrift van dezen grafsteen, dat misschien nog enkele mij onbekende bizonderheden bevatte, te zoeken, daar het niet voorkomt in het boekje van Mr. P. van den Brandeler, De Groote of St. Jacobskerk te 's Gravenhage, waarin medegedeeld wordt welke grafschriften in 1893 nog aanwezig waren. De overige zerken - dus deelt de auteur op p. 45 mede - zijn tijdens de omwenteling in het laatst der vorige eeuw verminkt en in het begin dezer eeuw zoodanig door elkander gelegd, dat zij niet meer als betrouwbare gidsen kunnen dienen. Ten slotte zij hier nog medegedeeld dat mij, uit de genealogie van het geslacht Delff, in het maandblad De Nederl. Leeuw, 9de jaargang, p. 67 en 68, niet gebleken is van eenige verwantschap tusschen Gerrit Janz. Delff en de schildersfamilie van dien naam. In de genealogie, voorkomende in het artikel van Jhr. B.W.F. van Riemsdijk, getiteld 'De portretten van Jacob Willemz. Delf en zijne drie zonen' (Oud Holland XII p. 237) wordt vermeld dat de zuster van den portretschilder Jacob Willemz. Delf getrouwd was met Jan Hermansz. van Ruyven. Daar ook Bontemantel een nicht van Ruyven had, kan hier de schakel liggen tusschen de familie van Bontemantel en die van de genoemde schilders.

hij slechts terloops iets mede over zijne familieleden en nabestaanden. Wat ik daarvan zal mededeelen, heb ik uit doop-, trouw- en begrafenis-registers moeten opdiepen.

Den 24sten Januari 1613 werd in de Oude kerk te Amsterdam gedoopt Hans, zoon van Heinrik Barentsz. Bontemantel en Aeltjen Gerritsdr.[1]. De moeder, die ook wel Aeltje Gerrits Delft of van Delff wordt genoemd, is de dochter van den straks genoemden Gerrit Jansz. Van den vader is mij alleen de naam bekend. Het zal niet gewaagd zijn te veronderstellen, dat de familienaam Bontemantel afgeleid is van den naam of het uithangbord van een huis, waarin iemand woonde of gewoond had, die het beroep van pelletier of bontwerker uitoefende[2]; daarmede is echter nog niet gezegd, dat de eerste Bontemantel ook een bontwerker was, daar hij den naam van het huis kan hebben aangenomen, zonder het aan dien naam overeenkomstige beroep uit te oefenen[3]. Of de vader van onzen Hans den naam het eerst voerde, dan wel hem over heeft genomen van zijn vader, is mij onbekend.

Uit het feit, dat Heinrik Barentsz. Bontemantel met een dochter van den thesaurier-generaal of den gewezen

1) Doopboek Oude kerk. Bij de aanteekening van zijn ondertrouw, 5 Juli 1646 (Puiboek) wordt aan Bontemantel de ouderdom van 32 jaar gegeven, zoodat hij, volgens dat bericht, niet in Januari 1613 kan geboren zijn. Daar de mogelijkheid bestond, dat het op 24 Januari 1613 gedoopte kind spoedig gestorven was en een later geboren zoon op nieuw Hans genoemd was, heb ik in het doopboek nagegaan of tusschen 1 September 1613 en 20 Juli 1614 ook een Hans Bontemantel genoemd wordt, maar geen gevonden. De opgave van 32 jaar, bij den ondertrouw, moet dus foutief zijn, wat meer voorkomt. - Voor het geval, dat iemand mijne genealogische opgaven mocht willen controleeren, zij hier medegedeeld, dat er in het midden der zeventiende eeuw in Amsterdam verschillende personen waren, die den naam Hans Bontemantel droegen, o. a. een, die op 8 April 1644 ondertrouwde (Kerkinteekenregister Gereform. kerk), en die mij een tijd lang op een verkeerd spoor heeft gebracht bij mijn onderzoek.

2) In een ‘lijst van oude huisnamen’, in het Utrechtsch gemeentearchief, vond ik verscheiden huizen, die ‘in den bonten mantel’ heetten.

3) Bij Dodt van Flensburg, Archief v. kerkel. en wereldsche gesch. V, p. 193 wordt een huis ‘in den bonten mantel’ genoemd, waar een wijntapperij werd gehouden.

thesaurier-generaal van Holland huwde[1)], mag men met eenige zekerheid afleiden, dat hij reeds bij zijn huwelijk tot den stand der gegoede kooplieden behoorde. In elk geval mag men hem later daartoe rekenen. In het 'Kohier van den tweehonderdsten penning voor Amsterdam en onderhoorige plaatsen over 1631 [2)]' staat hij aangeslagen voor 250 gulden, zoodat zijn vermogen toen geschat werd op *f* 50.000. Volgens de telling van 1630 bedroeg het aantal inwoners 115.000. In het Kohier vindt men 899 personen, wier vermogen op meer dan 20.000 gulden werd geraamd: van die 899 zijn er 583 geschat op een vermogen van 20 tot 50.000 gulden, 218 op een vermogen van tusschen de 50 en 100.000 gulden, en 98 op een vermogen van tusschen 100.000 en 500.000 gulden[3)]. Behoorde Hendrik Barendsz. Bontemantel dus al niet tot de allerrijksten, een rijk Amsterdammer mag men hem in elk geval noemen. Zijn zoon Hans heeft dan ook waarschijnlijk in zijne jeugd de Latijnsche school bezocht: al maakt hij later nog al dikwijls fouten in zijn Latijn, zijne aanteekeningen bewijzen, dat hij die taal althans geleerd had.

Over Bontemantels jeugd en over zijne persoonlijke lotgevallen in het algemeen vernemen wij in zijne over-

1) Het geboortejaar van Hans Boutemantel, 1613, maakt het wel waarschijnlijk, dat het huwelijk van zijne ouders gesloten is na 1584, in elk geval niet lang voor dat jaar, waarin Gerrit Jansz. Delft zijn ambt neerlei.

2) Uitgegeven door J.G. en P.J. Frederiks, Amsterdam 1890. Vgl. aldaar p. 68 'Keysers Graft Westzijde N°. 44'. Hans Barentsz. Bontemantel, waarschijnlijk een broer van Hendrik Barentsz., is aangeslagen voor 30 gulden (p. 9, Wester Voorburchwal N°. 155) en was dus heel wat minder gegoed.

3) Ik ontleen deze cijfers aan een schriftelijke aanteekening van wijlen Mr. N. de Roever, in het op het Amsterd. archief berustende exemplaar van het door de heeren Frederiks uitgegeven Kohier. De 98, waarvan boven sprake is, kunnen weer verdeeld worden in de volgende categoriëen: 54 hadden, volgens schatting, een vermogen van *f* 100.000 tot *f* 150.000, 20 van *f* 150.000 tot *f* 200.000, 12 van *f* 200.000 tot *f* 250.000, 4 van *f* 250.000 tot *f* 300.000, 7 van *f* 300.000 tot *f* 400.000 en 1 van *f* 500.000. Deze laatste schatrijke Amsterdammer was burgemeester Jacob Poppen, wiens erfgenamen voor *f* 2500 zijn aangeslagen (p. 70 N°. 195).

gebleven gedenkschriften zoo goed als niets. Ik hoopte eenig licht te krijgen uit het ‘Journaal van de Deensche en Zweedsche reis, door Hans Bontemantel gedaan in het jaar 1644’[1], maar ook dit leert ons zeer weinig omtrent zijn particulier leven. Er blijkt alleen uit, dat hij in het genoemde jaar met de vloot, die onze gezanten naar Denemarken en Zweden aan boord had[2], in zee stak. Bontemantel was, met de gezanten naar Denemarken, aan boord van het schip de Vereenigde Provinciën, dat gecommandeerd werd door den schout-bij-nacht Water-drinker. Onderweg werd hij éénmaal bij de gezanten aan tafel genoodigd - een eer, die hij misschien te danken had aan zijne bekendheid met een hunner, den Amsterdamschen burgemeester Dr. Gerrit Schaep Simonsz. Na aankomst te Kopenhagen kreeg hij, met andere kooplieden, van den Deenschen rijkshofmeester Corfitz Ulfeld een paspoort voor zijne verdere reis naar Stockholm, waarheen hij vertrok met het oorlogschip de Zon[3]. Voor welke zaken hij naar Zweden ging, blijft onopgehelderd, en wij zouden zelfs niet weten, dat hij er voor zaken heenging, wanneer hij in het Deensche paspoort niet genoemd werd onder de Hollandsche kooplieden, en wanneer in den recommandatiebrief, dien hij op zijne terugreis van onze in Stockholm vertoevende gezanten meekreeg, niet vermeld stond, dat hij naar Zweden was geweest ‘ten eynde hij aldaer sijne affaires soude mogen verrichten’. In dienzelfden recommandatiebrief betitelen de gezanten hem ‘Monsr. Hans Bontemantel’ en deelen tot meerder eere van zijn persoon mede, dat hij ‘soo (in Zweden) als oock in Denemarcken het hoff van Hare Ex^{ien} (had) gefrequenteert’ - een onderscheiding, die hij in het eerstgenoemde land aan burgemeester Andries Bicker, in het laatste aan

1) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken, II, bundel 4. De eenige bizonderheid, die men uit dit journaal kan trekken, is deze, dat zijn vader destijds reeds moet zijn overleden, daar Hans uit Kopenhagen een wissel op zijne moeder trekt.
2) Zie mijn proefschrift, De sleutels van de Sont, p. 75.
3) Zie De sleutels van de Sout, p. 130, noot 1. Het daar genoemde schip van kapitein van Salingen heette de Zon.

Schaep verschuldigd zal geweest zijn. De eenige aanteekening van Bontemantel, waaruit gegist zou kunnen worden voor welke soort van zaken hij op reis was, is deze: '29 Augustus. Reed naer de middach naer de ijserwercken van Jan van Hoorn, te Toursie', maar het is even goed mogelijk, dat hij dit bezoek bracht uit nieuwsgierigheid, als ter bevordering van handelsbelangen. Op zijne thuisreis, over Denemarken, was hij te Kopenhagen weer de gast van onze gezanten, deed een rijtoer met hen in de kales van onzen resident van Cracauw, en ging vervolgens naar het vaderland terug met het oorlogschip ''t huys te Jaersvelt', dat brieven van de gezanten had over te brengen. Zoo blijven wij in het onzekere, welk beroep Bontemantel eigenlijk uitoefende. Ook de officiëele registers, het puiboek b.v., waar gewoonlijk het beroep van den bruidegom wordt opgeteekend, bewaren er het stilzwijgen over, eveneens zijne eigen aanteekeningen, waaruit alleen valt af te leiden, dat hij een man van zaken was [1]. Uit de beleefdheid, die onze gezanten hem bewezen, en den titel 'Monsieur', waarmede zij hem vereerden, blijkt weder, dat hij niet de eerste de beste koopman was, maar tot een gegoede en notabele familie behoorde.

Den 5^{den} Juli 1646 werd in het puiboek het voorgenomen huwelijk ingeschreven van 'Hans Bontemantel, out 32 jaren[2], geassisteert met sijn moeder Aeltje Gerrits Delft, wonende op de Keysersgraft, en Maria Snoecks, out 18 jaren, geassisteert met haer moeder Weyntje van Bronckhorst, wonende als voren'. Bontemantels bruid was de dochter van D^{r}. Aegidius Snoeck, medicijnmeester

1) Zoo lezen wij, dat hij 'om eenige sijner affaires nae de treckschuyt op Mnyde' ging (Tweede deel, p. 13) en dat hij gewoon was de beurs te bezoeken, blijkt uit de plaats, waar de heer van Zuidpolsbroek, burgemeester de Graeff, hem verzoekt of hij, 'gaende nae de beurs, eens wilde aencomen.' (Tweede deel, p. 126.)
2) Zie hiervóór, p. XI, noot 1.

der Oost-Indische Compagnie[1]. In deze qualiteit was hij belast met het examineeren van de candidaten voor het ambt van scheepsdokter bij de Compagnie, en met de keuring van hare uit Indië teruggekeerde dienaren, die beweerden door den dienst ongeschikt te zijn geworden voor hun werk, en aanspraak maakten op de in den artikelbrief bepaalde schadeloosstelling[2]. Dat hij als medicus goed stond aangeschreven, blijkt hieruit, dat hij, dadelijk bij de instelling, zitting kreeg in het Collegium Medicum, welk college had toe te zien op het naleven van de keur, waarbij het gebruik van het - op initiatief van Nicolaas Tulp samengestelde - receptenboek aan alle apothekers was voorgeschreven[3]. Ook heeft hij, zooals vele andere doctoren in zijn tijd, zitting gehad in de regeering, doch slechts in eenige lagere banken: in 1630, 1631 en 1632 was hij Commissaris van kleine zaken, van 1633 tot en met 1637 rekenmeester. Zijne vrouw, Wijntje van Bronckhorst, beboorde insgelijks tot een notabele familie[4]; enkele van hare bloedverwanten zaten in de regeering, maar ook slechts in ondergeschikte college's. Eerst later wordt er één schepen en lid van de vroedschap[5]. Dr.

1) De naam van Bontemantels schoonvader - die in de huwelijks-aanteekening van het puiboek niet genoemd wordt - blijkt uit het begrafenisregister der Oude kerk, bij de aanteekening van het begraven van Wijntje van Bronckhorst, op 15 Januari 1653. Dat hij medicijn-meester van de Oost Indische Comp. was, ontleen ik aan een collectie genealogische aanteekeningen van wijlen Mr. de Roever.
2) Vgl. G.C. Klerk de Reus, Geschichtlicher Ueberblick der administrativen, rechtlichen und finanziellen Entwicklung der Niederl. Ostind. Comp. (Verh. Batav. Genootschap, deel XLVII) p. 57 en bijlage I, art. 42, p. 315 en 316. - Ook Dr. Jan van Hartochveld, lid van de vroedschap en oudschepen, overleden 11 Januari 1669, was ‘doctor van het Oost-Indischhuys, dat jaerlijx geeft vijf a ses hondert guldens.’ (Bontemantel, Civ. en mil. Reg., I, p. 707.)
3) Vgl. Rogge, Nicolaas Tulp, Gids Juli 1880, p. 93.
4) Vgl. Prof. Tideman, Bijzonderheden uit de geschiedenis der Amsterd. Remonstr. gemeente, in de Stud. en Bijdr. van Moll en de Hoop Scheffer III p. 498.
5) Van 1636-1652 was Nicolaas van Bronckhorst accijnsmeester, van 1644-1646 Hendrik van Bronckhorst commissaris van desolate boedels. Mr. Vincent van Bronckhorst werd in 1664 schepen, in 1667 raad (Wagenaar, Amsterdam III p. 415 en 416, 464, 343 en 358.)

Snoeck is de eerste en de laatste van zijn geslacht, die op de regeeringslijsten van Amsterdam voorkomt. Over de vraag, of hij een man van vermogen was, licht ons het Kohier van 1631 in: hij staat daar[1] aangeslagen voor *f* 120 en zijn vermogen gold dus voor *f* 24.000. Een bizonder rijke partij deed Bontemantel dus waarschijnlijk niet, en ook was zijn schoonvader niet hoog genoeg gestegen op de ladder der regeeringsambten om zijn schoonzoon een carrière als magistraat te kunnen openen. Wij zullen dan ook later zien, dat Bontemantel aan verder verwijderde bloedverwanten zijne opneming in de stedelijke regeering te danken heeft gehad.

Van die verder verwijderde bloedverwanten wordt in Bontemantels manuscripten slechts nu en dan, en dan nog maar terloops, melding gemaakt. Toch is het van belang hunne namen te kennen, daar wij ons daardoor een beter voorstelling zullen maken van de maatschappelijke kringen, waarin hij verkeerde. Ik maakte reeds melding van een brief van Frans Banning Cocq, heer van Purmerland, waarin deze Hans Bontemantel toespreekt met ‘mon cousin’[2], Banning Cocq was van geringe afkomst, maar zijn vader had een goed huwelijk gedaan[3] en hij volgde dit voorbeeld en overtrof het zelfs door te trouwen met de dochter van den rijken burgemeester Volkert Overlander, ridder, heer van Purmerland en Ilpendam. Van zijn schoonvader erfde hij de heerlijkheid en door zijne familiebetrekkingen - Cornelis de Graeff van Zuidpolsbroek was zijn zwager - viel het hem gemakkelijk toegang tot de hoogste regeeringsambten te krijgen. In hoeverre Bontemantel aan den heer van Pur-

1) p. 3, N°. 53 van de uitgave der heeren Frederiks.

2) Hiervóór, p. ^{ix}. Ook Bontemantel spreekt van ‘nichte van Purmerland’ in Resol. Raad II, 2, p. 582-590.

3) In de bekende genealogische aanteekeningen over Amsterdamsche consulares familiae van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. wordt van dezen vader, Jan Cock, gezegd: ‘van Bremen hier in 't land gekomen et ostiatim mendicasse dicitur; aengenomen ut commiseratie van den apteker, in de Witte Doos wonende, in de Warmoestraet. Troude daerna, invitis parentibus vel consanguineis, Lijsbeth Fransz., dochter van Frans Benning’. (Herald. Bibliotheek 1873, p. 235).

merland verwant was, heb ik niet kunnen nasporen[1]. Volle neven waren zij in elk geval niet; en het voorbeeld van den admiraal Cornelis Tromp, die Nicolaas Witsen 'cousyn' noemt, omdat Witsen's grootvader en zijn eigen schoonmoeder volle neef en nicht waren[2], doet ons zien, dat het neefschap in de zeventiende eeuw nog al uitgemeten werd. Ook van andere 'neven' en 'nichten', waarvan Bontemantel spreekt, is de graad van bloedverwantschap dikwijls ver te zoeken. Zoo vernemen wij, dat hij te Delft eet bij 'nicht van Ruyven', de vrouw van den bekenden burgemeester Maarten Graswinckel[3]; elders[4] noemt de Amsterdamsche burgemeester Nicolaas Pancras hem neef, spreekt Bontemantel zelf van zijn neef den Rotterdamschen burgemeester Couwenhoven[5] en zegt Nicolaas Tulp, dat hij met Hans Bontemantel van één geslacht is[6]. Onder al deze bloedverwanten was waarschijnlijk echter geen enkele volle neef of nicht[7].

1) Ook de genealogie der familie Overlander (Amsterd. Jaarb. 1897) vermeldt geen Bontemantel. Misschien is de verwantschap aldus te verklaren: Bontemantel spreekt ergens van zijn neef Lourens Hoying, den koster van de Oude kerk, zoon van burgemeester Jacob Gerritsz. Hoying. Een dochter van dezen burgem. Hoying was getrouwd met een broer van burgem. Volkert Overlander, den schoonvader van Banning Cocq. (Oud Holland I p. 193). Heel na verwant waren Bontemantel en de heer van Purmerland dan niet!
2) J.F. Gebhard Jr., Leven van Nicolaas Witsen I p. 235, noot 2. Zie ook aldaar, I p. 168, noot 2.
3) Bontemantel, Notulen Staten van Holland 1670, p. 129.
4) Bontemantel, Aant. v. versch. zaken I.
5) Bontemantel, Aant. v. versch. zaken I.
6) Zie hierna, Tweede deel, p. 92, noot 2.
7) Ds. Graswinckel, te Amersfoort, was zoo vriendelijk mij mede te deelen, dat Maarten Graswinckel de zoon was van Engelbert Graswinckel en Margaretha van Hogenhouck, terwijl zijne vrouw Maria van Ruyven de dochter was van Harmen Pietersz. van Ruyven, gezegd van Werve of de Werwe, en Catharina van Ruyven, gezegd van Brandwijk. Geen van deze namen kan ik in de genealogie van Bontemantel een plaats geven. Hetzelfde is het geval met de ouders van Nicolaas Pancras en zijne vrouw (te vinden bij Alberdingk Thijm, Het patriciaat van Amsterdam fol. 44); de ouders van den Rotterdamschen burgemeester Couwenhoven en zijne vrouw Aefje Cornelis zijn mij onbekend; onder de getuigen bij den doop hunner kinderen komt herhaaldelijk burgemeester Hartichsvelt of Hartogvelt voor (mededeeling van den archivaris van Rotterdam) en de familie Hartogvelt was weer aan Bontemantel verwant (zie beneden). Ook in de genealogie van Nicolaas Tulp (o.a. bij Rogge, Gids Juli 1880) vind ik geen namen, die op verwantschap met Bontemantel wijzen.

Door zijne vrouw was Bontemantel verwant aan de aanzienlijke Amsterdamsche familie Bas[1)], terwijl zijn broer Frederik met een lid van het geslacht Hasselaar huwde[2)]. Doch ook van minder aanzienlijke bloedverwanten wordt in Bontemantels aanteekeningen gewag gemaakt: van een neef Uylenbroeck, wiens vader, Hendrik Uylenbroeck, ziekentrooster was[3)]; van een neef Laurens Hoying, die het ambt van koster in de Oude kerk waarnam[4)] en dus eenige trappen lager was gekomen op de maatschappelijke ladder dan zijn vader Jacob Gerritsz., die in 1618 en 1620 burgemeester was geweest. Ook in de Amsterdamsche 'puyboecken' en 'kerck-inteycken'-registers uit de tweede helft der zeventiende eeuw vond ik eenige juffrouwen Bontemantel - nichtjes en achternichtjes van Hans -, die met wijnverlaters en wijnkoopers trouwden en dus niet tot de patricische families zullen behoord hebben[5)].

Uit al het voorgaande volgt dus slechts, dat Hans Bontemantel behoorde tot den gegoeden Amsterdamschen koopmansstand en dat hij verwanten had onder de geslachten, die in het midden der zeventiende eeuw tot de patricische werden gerekend. Of hij na zijne opneming in de magistraat zijne zaken aan kant gedaan[6)] en zich

1) Vgl. Tweede deel, p. 468, noot 2.
2) Frederik Bontemantel, een oudere broer van Hans, trouwde in 1642 met Agatha Hasselaar, een dochter van den Tesselschen schout Jan Hasselaar. Puiboeck, 6 Juni 1642, en Herald. Bibliotheek 1873 p. 226).
3) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. IV, in de 60 laatste ongepagineerde bladzijden.
4) Bontemantel, Aant. v. versch. zaken I.
5) Kerkint. register 17 Maart 1644, 2 Januari l660 en 16 Januari 1665.
6) Wanneer hij dit gedaan heeft, dan geschiedde het waarschijnlijk tegelijk met zijne verhuizing uit de O.Z. Armsteeg naar de Keizersgracht. In 1667 woonde Bontemantel nog in de O.Z. Armsteeg (Gebhard, Arasterd. Aant. uit 1672, in Fruin's Bijdr. N.R. X p. 252) - geen aanzienlijke buurt, maar het kwam meer voor, dat regenten niet in de rijkste wijken woonden (ibid. p. 164, noot 1) -; in 1672 woonde hij op de Keizersgracht (ibid. p. 161, noot 1) en uit dat huis werd hij in 1688 begraven (Begrafenisboek Oude kerk, 8 Juni 1688).

heeft kunnen veroorloven zijn tijd verder geheel te wijden aan de stedelijke regeering, dan wel of hij ook als regent koopman bleef, is mij onbekend.

Van zijn particulier leven neem ik hiermede afscheid. Alleen zij nog medegedeeld, dat uit zijn huwelijk elf kinderen werden geboren[1]; zijn oudste zoon, Hendrik, werd vaandrig en luitenant bij de schutterij[2], maar heeft geen enkel magistraatsambt bekleed, hetzij omdat hij misschien vroeg gestorven is, hetzij omdat zijn vader juist in den tijd, toen hij voor dergelijke ambten in aanmerking begon te komen, uit de regeering werd gezet. Ook de overige zonen hebben het nooit tot magistraat gebracht. Van Bontemantels dochters was er althans ééne, die met een patriciër trouwde: zijn tweede dochter - haar doopnaam, Aaltje, was bij haar huwelijk reeds tot Aletta geworden! - die in 1673, op twintigjarigen leeftijd, trouwde met den Amsterdamschen advocaat Mr Albert Pauw, heer van Schalkwijk[3], een zoon van Reinier Pauw, baljuw van Amstelland, en dus een kleinzoon van den raadpensionaris Adriaan Pauw[4]. Vroeg weduwe geworden, hertrouwde zij in 1681 met Wilhelmus Mettinga, van Embden, ‘gedeputeerde van de stad Emden aen 't Collegio van Oostfriesland, veertigen derselver stad ende rentmeester’[5].

1) Blijkens het doopboek der Remonstrantsche kerk. (Amsterd. Archief). De oudste, Hendrik, werd 15 Mei 1647, de jongste, Anna, 15 Augustus 1664 gedoopt. Van deze vier zonen en zeven dochters zijn er althans iwee jong gestorven, daar de namen Gilles en Machteld tweemaal voorkomen.
2) Vgl. J. A, Jochems, Amsterdams oude burgervendels, p. 71 en 72, en Commelin, Amsterdam, II, Boek V, p. 823.
3) Kerkinteekenregister 23 Maart 1673.
4) Vgl. hierna, Tweede deel p. 518.
5) Kerkinteekenregister 27 September 1681.

Aan den invloed zijner in hoogheid gezeten verwanten, en vooral aan dien van den heer van Purmerland[1], had Bontemantel het te danken, dat hij in de regeering is gekomen.

De lijst der waardigheden, die hij heeft bekleed, wil ìk thans laten volgen.

In 1650 was hij luitenant bij de schutterij[2].
In 1651 was hij commissaris van kleine zaken.
In 1652 was hij idem.
In 1653 was hij rekenmeester en wordt lid van de vroedschap en kapitein bij de schutterij[3].
In 1654 was hij schepen en wordt bewindhebber van de West Ind. Comp.
In 1655 was hij commissaris van kleine zaken.
In 1656 was hij president-commissaris van huwelijksche zaken.
In 1657 was hij idem.
In 1658 was hij president van accijnsmeesteren.
In 1659 was hij schepen.
In 1660 was hij president van accijnsmeesteren.
In 1661 was hij idem.
In 1662 was hij idem.
In 1663 was hij idem.
In 1664 was hij idem.

1) Tweede deel p. 127 en p. 136, noot 2.
2) Op een schutterstuk van Nicolaas Eliasz. Pickenoy, uit het jaar 1639, komt Hans Bontemantel voor, als schutter. Deze schilderij is verminkt, en het is niet mogelijk te weten of Bontemantel behoort tot de overgebleven figuren, en zoo ja, welke van deze dan zijn portret is. (Oud-Holland III p. 112 en 113 en IV p. 96 en 97). - Dat Bontemantel in 1650 luitenant bij de schutterij was, blijkt uit J.A. Jochems, Amsterdams oude burgervendels, p. 72, waar hij luitenant in de 49ste wijk wordt genoemd. In de 'Lotinge en ordre, weghen het sitten, trecken ende wachten van de 54 capiteynen, geresolveert in den manhaften crijgsraedt tot Amstelredam, den 22sten November 1650', te vinden achter het pamflet 'Amsterdams Journael' (Tiele N°. 3662) wordt hij luitenant bij de 43ste compagnie genoemd.
3) Volgens een aanteekening van Bontemantel zelf, op een ongepagineerd blad, in Aant. v. versch. zaken I. Volgens Jochems, Amsterd. oude burgervendels, p. 11 en 73, werd hij op 1 Juli 1654 kapitein.

In 1665 was hij president van assurantiemeesteren.
In 1666 was hij thesaurier-extraordinaris.
In 1667 was hij idem, tot op 8 September 1667, toen hij weesmeester werd, in plaats van den tot burgemeester gekozen Nicolaas Pancras.
In 1668 was hij schepen.
In 1669 was hij president-schepen.
In 1670 was hij gedeputeerde naar de dagvaart.
In 1671 was hij schepen.
In 1672 was hij president-schepen, en een korten tijd waarnemend schout[1].

De officiersrang bij de schutterij, waarmede de lijst begint, telt natuurlijk niet mede onder de regeeringsambten, doch gaf aan hem, die den rang bekleedde, goede hoop om eenmaal in de regeering te worden opgenomen, wanneer hij nog geen zitting daarin had, daar de schutterofficieren ‘uyt de regeeringe ofte de apparenste daertoe’[2] werden gekozen. De benoeming tot commissaris van kleine zaken - een der ‘subalterne banken van judicature’ of lagere rechtsbanken, die het werk der schepenbank verlichtten en van wier uitspraak hooger beroep op deze bank werd toegestaan - kon de stijgbeugel worden om eenmaal op het regeeringspaard te komen. Wel is waar werden niet alle commissarissen - aldus heetten zoowel de leden van de administratieve college's, die onder het oppertoezicht van burgemeesteren stonden, als de leden van de lagere rechtsbanken[3] - later tot hooger waardigheid, tot vroedschap of schepen,

1) De bewijsplaatsen voor deze mededeelingen vindt men voor het meerendeel in deze Bontemantel-uitgave, gedeeltelijk ook in zijne nog niet door mij uitgegeven aanteekeningen. Het scheen mij onnoodig al deze bewijsplaatsen aan te geven. Voor de volledigheid zij hier nog vermeld, dat B. in 1658, 1662, 1665 en 1667 op de lijst der veertienen stond, maar niet tot schepen werd benoemd. De lijst van Bontemantels ambten, die men vindt bij A.W. Kroon, Amsterdam in 1672, p. V, is onvolledig.
2) Eerste deel, p. 194.
3) Eerste deel, p. 109 en 255.

bevorderd, maar de meerderheid wel[1]. Bontemantel heeft niet lang op zijne promotie behoeven te wachten. Bij de verkiezing in 1652 kwam hij reeds in aanmerking voor een plaats in de vroedschap, maar werd niet verkozen. Ik vermoed dat hij, met het oog op zijne candidatuur, zich den 16^{den} December 1651 als ingeboren poorter heeft doen erkennen[2]. Meermalen toch kwam het voor, dat tegen candidaten voor een vroedschapsplaats het bezwaar werd geopperd, dat zij geen poorters waren, en niet altijd was in de vroedschap de voorsteller in de gelegenheid deze tegenwerping, ook al was zij ongegrond, te weerleggen[3]. Bontemantel was, door zijne geboorte, in Amsterdam, uit poorters, een *ingeboren* poorter; om echter gebruik te kunnen maken van eenig voorrecht, aan het poorterschap verbonden, of om benoemd te kunnen worden tot een waardigheid, waarvoor het poorterschap een vereischte was, moesten ook de geboren poorters hun burgerschap laten overteekenen, d. w. z. zich door burgemeesteren als ingeboren poorter doen erkennen[4].

Het volgende jaar was het lot hem gunstiger. Het zeldzame geval deed zich voor, dat zeven opengevallen plaatsen in de vroedschap moesten worden aangevuld, en de heer van Purmerland maakte van die gelegenheid gebruik om zijn ‘neef’ te doen kiezen. Voor de nieuw gekozenen was de benoeming gewoonlijk geen verrassing, en zij werden dan ook meestal in hun huis aangetroffen door den roedragende bode[5], die hen kwam ontbieden

1) Met behulp van het tweede register bij Wagenaar, Amsterdam, III, p. 481-490, heb ik nagegaan, hoeveel commissarissen, die van 1650-1672 (inclusief) werden benoemd, later vroedschap of schepen werden. Met 34 van de 64 was dit het geval; de overige 30 brachten het niet verder dan commissaris. Men dient hierbij echter rekening te houden met de omstandigheid, dat er onder deze 30 enkele geweest zullen zijn, die vroeg stierven, of die b.v. benoemd werden tot stadssecretaris of tot een ambt buiten de stad.
2) Vgl. Tweede deel, p. 92, noot 1.
3) Vgl. Tweede deel, p. 91 en 92.
4) Wagenaar, Amsterdam, III, p. 154.
5) Bontemantel maakt dan ook - als bizonderheid - melding van de enkele malen, dat de nieuw gekozenen zich lieten wachten: Tweede deel, p. 12 en 13.

opdat zij terstond beëedigd konden worden; maar Bontemantel had er ditmaal klaarblijkelijk niet op gerekend, of liever, de heer van Purmerland had hem onkundig gelaten van het feit, dat hij in aanmerking kwam, zoodat hij voor ‘eenige sijner affaires nae de treckschuyt op Muyde’ was gegaan, en de bode hem niet thuis trof. Toen deze hem eindelijk op het Damrak tegenkwam en het bericht van zijne benoeming mededeelde, vertrouwde Bontemantel zijne ooren niet, en sloeg eerst geloof aan de tijding, toen ze hem, op den Dam, door een tweeden bode werd bevestigd. Op het Prinsenhof - waar destijds de vroedschap vergaderde, daar het oude stadhuis verbrand en het nieuwe nog niet gereed was - wachtte men ondertusschen ongeduldig zijne komst. De zes overige nieuw gekozen heeren waren reeds present, en de raad nam al in overweging, of men hen niet vast beëedigen zou, doch kwam tot de conclusie, dat tot de nominatie der veertienen - de voordracht voor nieuwe schepenen - niet kon worden overgegaan, zoolang de raad incompleet was, en dat dus eerst de beëediging van *alle* nieuwgekozenen moest plaats hebben, tenzij een van hen ziek, of buiten de stad was, of om andere noodzakelijke redenen niet kon verschijnen. Toen Bontemantel eindelijk opdaagde, werd hem eenig misnoegen getoond over zijn lang uitblijven - wel een bewijs, dat de nieuwe leden zich zelden lang lieten wachten! Hij verontschuldigde zich dan ook met te zeggen, dat hij niet had geweten welke eer hem wachtte: als de heer van Purmerland het hem maar verteld had, zou hij wel op den uitkijk gestaan hebben naar den bocle[1)].

Bontemantel maakte er dus geen geheim van, dat hij zijne verkiezing aan de bescherming van Banning Cocq was verschuldigd. Voor het geval, dat hij het vergeten mocht zijn, werd het hem later nog herinnerd door de vrouw van burgemeester Cornelis de Graeff, heer van Zuidpolsbroek, die, toen haar man Bontemantels stem noodig had voor een vroedschapsverkiezing, hem den

1) Zie over B's verkiezing tot raadslid: Tweede deel, p. 12, 13, 107 en 108.

plicht der dankbaarheid op het hart bond, zeggende, dat haar man, op recommandatie van den heer van Purmerland, veel had gedaan om Bontemantel tot vroedschap en schepen te bevorderen, en dat hij, zonder die bescherming, het nooit zoo ver gebracht zou hebben [1].

Aan den heer van Purmerland heeft Bontemantel het waarschijnlijk mede te danken gehad, dat hij in Januari 1654 tot bewindhebber der West-Indische Compagnie werd benoemd. Op het drietal, door de hoofdparticipanten aan burgemeesteren aangeboden, kwam hij eerst in de derde plaats voor, en zijne mededingers naar het voordeelige ambt waren Spiegel en Gerrit Schaep Pietersz.[2], beiden van aanzienlijke familie. Het is dus geoorloofd te veronderstellen, dat ook hier Banning Cocq, destijds burgemeester, voor zijn beschermeling in de bres is gesprongen; eveneens dat ook hij het was, die Bontemantel kort daarna op de lijst der veertienen heeft gebracht en tot schepen doen benoemen[3].

Het schepenambt was in Amsterdam een begeerlijker waardigheid nog dan elders - niet alleen om het gewicht van het ambt in een groote koopstad, maar vooral omdat alle oud-schepenen deel uitmaakten van den oud-raad, het kiescollege van burgemeesteren, tevens omdat de kring der burgemeesteren uit de oud-schepenen gerecruteerd werd. Ware Banning Cocq nog lang in leven gebleven, wellicht had hij later gelegenheid gevonden Bontemantel ook tot de burgemeesterlijke waardigheid te bevorderen. Bontemantel zelf deelt ons althans mede, dat de heer van Purmerland in dat geval voornemens was geweest hem ‘verder te verheffen’[4], waarmede moeielijk iets anders bedoeld kan zijn dan de verheffing tot het burgemeesterschap. Banning Cocq overleed echter op Nieuwjaarsdag van het jaar 1655[5], en met zijn dood ontviel Bontemantel een invloedrijk beschermheer. De bur-

1) Tweede deel, p. 127.
2) Tweede deel, p. 110.
3) Ibidem.
4) Tweede deel, p. 136.
5) Tweede deel, p. 100.

gemeesterlijke waardigheid heeft hij nooit kunnen bereiken en daardoor aan de leiding der Amsterdamsche politiek nimmer deel gehad. Evenzoo bleven dus voor hem gesloten de aanzienlijke waardigheden, die - met een enkele uitzondering - alleen voor oud-burgemeesteren openstonden: de vertegenwoordiging van Amsterdam in de Staten-Generaal, den Raad van State, de Gecommitteerde Raden. Ook in de voornaamste administratieve colleges in de stad, die grootendeels door oud-burgemeesteren vervuld werden, in de thesaurie-ordinaris en de wisselbank, heeft Bontemantel nooit zitting gehad; in de weeskamer slechts eenige maanden, van September 1667 tot Februari 1668, toen hij inviel voor Nicolaas Pancras, die tot burgemeester gekozen was. Maar van de overige administratieve colleges, ook van de lagere rechtbanken, heeft hij de meeste op zijne beurt bekleed: alleen in de bank van leening, het college van zeezaken en de desolate boedelkamer nam hij nooit plaats.

Gaat men de boven afgedrukte lijst van Bontemantels waardigheden na, dan krijgt men ook eenigszins een denkbeeld van de rangorde der Amsterdamsche regeeringsambten. Reeds voordat hij lid van de vroedschap was, had Bontemantel, in 1651 en 1652, zitting in de minst belangrijke der lagere rechtbanken, het college van kleine zaken, waarin gewoonlijk de 'aankomelingen'[1)] geplaatst werden. Nadat hij in 1654 schepen was geweest, werd hij in 1655 weder benoemd in het college van kleine zaken, als tweede in rang van de zeven commissarissen. Bontemantel en Coenraad Burg waren de eenige oudschepenen in het college; daar Burg ouder in schepen-

1) Toen op 3 Februari 1667 Frans Reael door burgemeesteren in de weeskamer werd geplaatst, bedankte hij voor die benoeming, uit spijt omdat hij, die vroeger herhaaldelijk schepen en eenmaal president van de schepenbank was geweest, in de laatste jaren - hoewel hij herhaaldelijk op de lijst der veertienen stond - niet meer tot schepen benoemd, maar sinds 1660 voortdurend geplaatst werd in de bank van kleine zaken, waarvan hij, in zijne qualiteit van oudschepen, voorzitter was, 'als een schoolmeester, om de jeucht te instrueeren, alsoo gewoonelijck de aencomelinge daer eerst werden geset.' (Bontemantel, Civ. en milit. Reg. I, op een blad, ingevoegd tusschen p. 611 en 612).

rang was dan Bontemantel, werd hij president. In 1656 en 1657 nam Bontemantel in het college van huwelijksche zaken den presidentszetel in, als de eenige oud-schepen; de overige leden hadden slechts den rang van commissarissen. Om dezelfde reden was hij in 1665 voorzitter van assurantiemeesteren. Van het hoogste rechterlijke college, de schepenbank, is Bontemantel zes malen lid geweest, en twee malen, in 1669 en 1672, als president. In het laatstgenoemde jaar heeft hij zelfs eenigen tijd het schoutambt waargenomen, toen Gerard Hasselaar door zijne verwonding verhinderd was zijne functie uit te oefenen. In de administratieve colleges had Bontemantel achtereenvolgens zitting in dat van rekenmeesteren, van accijnsmeesteren, waarvan hij zes malen voorzitter was, en in de thesaurie-extraordinaris. Toen hij voor de tweede maal, in 1667, in het laatstgenoemde college plaats nam, diende hij het jaar niet uit, maar werd, zooals boven reeds is medegedeeld, tusschentijds overgeplaatst naar de weeskamer.

Naarmate hij in ancienniteit opklimt, zien wij Bontemantel dus belangrijker regeeringsposten vervullen. Toen hij in 1659 schepen was geweest, had hij in het volgende jaar vice-president moeten worden, volgens de gewoonte, die medebracht dat de twee presidenten uit de oudsten in eede der afgaande schepenen werden gekozen[1)], maar Hendrik Hooft, die wel jonger in rang was als schepen, maar reeds burgemeester was geweest, stak hem de loef af. Nadat Bontemantel echter in 1668 in de schepenbank had gezeten, zien wij hem het volgende jaar als president optreden; in 1670 woonde hij de Statenvergadering van Holland bij, volgens het gebruik, dat de afgetreden presidenten van de schepenbank, zoo zij tevens lid van de vroedschap waren, door burgemeesteren werden medegenomen naar de dagvaart[2)]. In 1671 krijgt hij opnieuw

1) Eerste deel, p. 243. Bontemantel schrijft daar ‘In den jaere 1659 had Bontemantel behooren tweede president te weesen’ enz. Dit is eigenlijk onjuist, want hij bedoelt: nadat ik van 1 Febr. 1659 tot 1 Febr. 1660 schepen was geweest, had ik op laatstgenoemden datum vice-president behooren te worden.
2) Eerste deel, p. 102.

zitting in de bank, hoewel tegen zijn zin[1)], in 1672 werd hij weder president.

Ook in de vroedschap is Bontemantel langzamerhand van meer beteekenis geworden. Dikwijls benoemde de raad een commissie uit zijn midden, om rapport uit te brengen over de een of andere aanhangige zaak, met welk rapport de vergadering zich dan gewoonlijk vereenigde. In den beginne wordt Bontemantel slechts een enkele maal, en dan meestal in commissies voor onbelangrijke zaken, benoemd, maar ook hierin bracht de tijd verandering, en vooral na 1667 zien wij hem verscheiden malen deel uitmaken van een commissie voor zaken van gewicht[2)]. Dat hij echter ook in deze laatste jaren van zijne loopbaan als magistraat buiten de leiding der stedelijke politiek stond, blijkt uit een voorval tijdens de vergadering der Staten van Holland in 1670, die hij als een der afgevaardigden van Amsterdam bijwoonde. Bij de beraadslagingen over het toelaten van den Prins in den Raad van State trachtte de Witt te bewerken, dat hem alleen een adviseerende stem zou worden gegeven. De Oranjepartij daarentegen ijverde voor het geven van een concludeerende stem, en wist ook Amsterdam aan hare zijde te krijgen. De Witt trachtte een vergelijk te bewerken en ontwierp, in overleg met van Beuningen en Fagel, een ‘concept-conciliatoir’. Toen hij en Fagel in het logement van de heeren van Amsterdam. kwamen om hen voor zijn voorstel te winnen, namen alleen Pancras en Hop aan het onderhoud deel, daar aan de overige afgevaardigden, Bontemantel en Corver, ‘bij forme van versoek (gelast werd) te willen soolang in den thuyn gaen wandelen - niettegenstaende mede gedeputeerdens ter dachvaert waren,’ voegt Bontemantel er geërgerd aan toe[3)].

1) Tweede deel, p. 161.
2) De bewijzen hiervoor zijn te vinden in Bontemantels aanteekeningen over de vroedschapsvergaderingen. Zie ook: Eerste deel, p. 15 en 16, waar een paar belangrijke commissies worden opgenoemd, waarin Bontemantel in Nov. en Dec. 1671 zitting had.
3) Eerste deel, p. 107. Vgl ook Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt II p. 84-97, welke auteur zijn verhaal voor een gedeelte ontleent aan Bontemantels Notulen Staten van Holland 1670.

Zoowel het uitspreken als het opvolgen van dit verzoek bewijst overtuigend, dat niet alleen onder de leden van de vroedschap[1], maar zelfs onder de gedeputeerden naar de dagvaart ‘allen’ en ‘niemendallen’ waren.

Sinds het jaar, waarop hij tot commissaris van kleine zaken benoemd werd, ging er geen voorbij, waarop Bontemantel niet in een der regeeringscolleges zitting had - de vroedschap, waarin men voor zijn leven zat, buiten rekening gelaten. Wie eenmaal in het regeeringsschuitje plaats had genomen, voer mee, tot de dood hem er uit haalde, tenzij hij, zooals Bontemantel, door Zijne Hoogheid er uit werd gezet. Ook zij, die het niet tot vroedschap of schepen brachten, maar commissaris bleven, werden gewoonlijk herbenoemd, hetzij in dezelfde, of in een andere regeeringsbank; wanneer een commissaris werd thuisgelaten, ‘benadeelde dit zijn respect’ en het geschiedde dan ook alleen om ‘zware redenen’, wanneer er althans geen intriges bij in het spel waren, of, zooals Bontemantel het noemt, wanneer er geen ‘parteculiere menschelijckheyt onder speelde’[2].

Wie de regeeringslasten droeg, had ook deel aan de regeeringslusten. Behalve het genot van macht te hebben en invloed uit te oefenen, waren er voor de Amsterdamsche magistraten nog tal van genoegens van lageren aard weggelegd, die echter toch, dunkt mij, door velen hunner wel gewaardeerd zullen zijn. De maaltijden, waaraan zij zich vereenigen, volgen elkaar in onrustbarende hoeveelheid op: elk college schier had zijn eigen jaarlijkschen maaltijd, en eens in het jaar, na afloop der verkiezingen, vereenigde de geheele regeering zich aan het Heerenmaal, of - zooals het in den volksmond heette - het logenmaal[3]. Was er verpachting gehouden, of met de regeering van een naburige stad afgerekend over een zandpad, kwamen er commissies van de Staten of Gecommitteerde Raden of andere regeeringscolleges, was er een hoog bezoeker - de heeren werden voor rekening

1) Vgl. Eerste deel, p. 167, noot 4.
2) Eerste deel, p. 124.
3) Eerste deel, p. 183, en Tweede deel, p. 118.

van de stad ‘gedefroyeerd’ in de Doelens of het Heerenlogement of een andere voorname herberg. Burgemeesteren vroegen er gewoonlijk een paar leden van de Amsterdamsche regeering bij, en ook Bontemantel was dikwijls van de partij, en hoorde er, onder den dronk, menige anecdote, die hij in zijne gedenkschriften opteekende. Bijna was hij ook benoemd tot overman van den Voetboogsdoelen: een waardigheid, die aan den bezitter een emolument van *ƒ*300 bezorgde, daar de winst van de Doelens onder de overlieden werd verdeeld[1]. Hij moest echter de vlag strijken voor burgemeester de Vlaming van Oudshoorn, wat hem ook daarom ontstemde, omdat het gebruik medebracht, dat alleen kapiteinen van de schutterij tot overman gekozen werden, en Oudshoorn geen kapitein was[2]. Ook op commissies buiten de stad werd hij uitgezonden: hij vertegenwoordigde Amsterdam herhaaldelijk op dijkschouwen van de vier Noorderkoggen en de Hondsbossche zeewering[3] - een plezierreisje, waarop de heeren zich soms door vrouw en kinderen lieten vergezellen - op de afrekening van zandpaden met Utrecht, Haarlem en Gouda, bij de verpachting van tienden in de Klundert[4], en ging voor de Amsterdamsche kamer der West-Indische Compagnie naar Tessel of naar Veere, om een onderzoek in te stellen naar den toestand van een schip, dat met averij was binnengeloopen.

Ook deze commissies buiten de stad hadden haren sleep van maaltijden en brachten daardoor regenten, die geen sterke drinkers waren, wel eens in moeielijke omstandigheden. Bontemantel schijnt ook niet vrij geweest te zijn van het zwak van vele zijner mederegenten en dronk wel eens meer dan wenschelijk was[5], maar een meester in de kunst was hij toch niet. Toen hij voor het eerst deel-

1) Eerste deel, p. 184.
2) Tweede deel, p. 149 en 150.
3) Vgl. Tweede deel, p. 506-510. - Over het aandeel van Amsterdam in het bewind over den Vier-Noorder-Koggen-dijk en de Hondsbossche zeewering, zie: Wagenaar, Amsterdam, III p. 108 en 109.
4) De Klundert was een bezitting van de Oranje's, door Willem II in 1650 aan Amsterdam verpacht, Zie Wagenaar, Amsterdam I p. 550.
5) Tweede deel, p. 128 en 129.

nam aan den maaltijd bij de afrekening van het Haarlemmer zandpad en, volgens het gebruik, rijstebrij moest eten en het verhensglas ledigen, ‘groot omtrent een mingele wijn,’ viel hij ‘wat zwak in den dronk’ en had de hulp van den geoefender burgemeester van Vlooswijck noodig[1]. Ook is het drinken hem op den duur niet goed bekomen en werd hij op later leeftijd geplaagd door het euvel, dat meer regenten kwam bezoeken[2], door het podagra. Men zou dit althans willen afleiden uit het volgende. Midden in zijne notulen over het verhandelde op de Statenvergadering van Holland in 1670 - waar het nog al een zonderlinge figuur maakt - deelt hij een recept tegen het podagra mede, hem aan de hand gedaan door een Rotterdamsch burgemeester, die er ook niet vrij van geweest schijnt te zijn. Ik zou dit recept aan mijne lezers zeker niet onthouden, wanneer Bontemantel slechts de samenstelling had medegedeeld van het watertje, dat bij juffrouw Nelson, in den Haag, achter de Kloosterkerk, was te krijgen, en waarvan men een lepel vol moest warm maken en vervolgens grauw papier daarin betten: ‘vrijft de seere plaets, 't sij op de voeten, knie of handen, een wynich en lecht dat pampier, alsoo nat gemaeckt, daerop, altemet het ververssende. Den burgemeester Hoogendorp tot Rotterdam recommandatie’[3]!

Elders hoop ik uitvoerig te handelen over de kuiperijen, die in het door Bontemantel beschreven tijdvak bij de magistraatsverkiezingen te Amsterdam in zwang waren of kwamen. Over het aandeel, dat hij zelf daaraan nam, zal thans slechts gesproken worden, in zooverre wij er zijne persoonlijkheid beter door leeren begrijpen.

Wanneer de lezer kennis zal hebben genomen van den inhoud der beide deelen, die ik thans uit Bontemantels geschriften uitgeef, zal het hem gebleken zijn, dat de

1) Tweede deel, p. 509.
2) Tweede deel, p. 127 en 152.
3) Bontemantel, Staten van Holland 1670, p. 229.

waarde van deze reeks aanteekeningen hoofdzakelijk bestaat in wat zij ons leeren over hetgeen er voorviel achter de schermen van het tooneel der stedelijke regeering. Tot in de kleinste bizonderheden vernemen wij hier, hoe de regenten van Bontemantels tijd knoeiden en konkelden om hunne eigen kleine belangen te behartigen, hoe partijzucht en persoonlijke afkeer beslisten over de vervulling der gewichtigste ambten; het gansche verloop eener verkiezingsmanoeuvre wordt herhaaldelijk beschreven, zelfs de onbeduidendste voorvallen daarvan: scheldwoorden, in dronkenschap geuit, achterklap en straatgeruchten worden ons niet onthouden. Had Bontemantel den vinger willen leggen op de booze zweer van het systeem der 'vrijheid', ware het zijne bedoeling geweest een gestreng, maar onloochenbaar juist requisitoir op te stellen tegen het bederf van familie- en partijregeering, dat in het bestuur van stad en land begon in te vreten - het wit zou in de kern geraakt zijn. Maar zoo hoog mikte hij niet. In de eerste plaats is niet door hem zelf, maar door mij bijeengelezen[1] wat in zijne geschriften verspreid staat betreffende de regeeringskuiperijen te Amsterdam. Vervolgens spreekt hij slechts een enkele maal op afkeurenden toon over de 'vuile kuiperijen', waarvan zijne stad 'vrij behoorde te blijven', en die slechts verbittering tusschen de regeerende families verwekten[2]. Gewoonlijk echter beperkt hij zijne taak tot die van nauwkeurig verslaggever, en verhoogt juist daardoor zoozeer de waarde zijner mededeelingen. Over de kuiperijen van zijne mederegenten schrijft hij als over de natuurlijkste zaak ter wereld, die nu eenmaal bij de regeering behoort: een kwaad misschien, maar dan toch een noodzakelijk kwaad. Het beste, volgens hem, is, dat burgemeesteren 'het werk eens zijn vóór de electie'[3] en de 'goede harmonie' bewaren. Dan loopt alles van een leien dakje. In het tegenovergestelde geval echter 'loopt de electie als de baren van de zee'[4];

1) In bijlage I: Tweede deel, p. 99-283.
2) Tweede deel, p. 4 en 139.
3) Tweede deel, p. 127.
4) Eerste deel, p. 93.

iedere partij tracht dan ‘hare vaten wel te bekuipen’ en geeft aan de vriendjes de les meê, wien zij als candidaat moeten ‘op-’ of ‘afwerpen’[1]. Oneenigheid tusschen de burgemeesteren ‘spendeert hunne autoriteit’[2], verwekt ‘een kwaad gerucht onder de gemoederen en gemeente, ja, ook door het gansche land,’ en kan een ‘beginsel tot grooter scheuringe’[3] worden. En de autoriteit van burgemeesteren is voor hem het plechtanker van het schip van staat. Wanneer in een vergadering van den krijgsraad burgemeesteren en kolonellen overstemd worden, dunkt het hem voor de eersten ‘seer disreputatieus te weesen, in soo een vergaederinge, daer veelderly soorten van humeuren sijn, soo overstemt te worden, alsoo 't selfde een groote verbrydinge door de stadt maeckt, en oversulx de authorityt verklynt, daer men nochtans behoort altijt op de authorityt van burgemeesteren te letten, alsoo de macht der stadt daerdoor bestaet’[4].

Er is nog een reden, waardoor de geloofwaardigheid van Bontemantels aanteekeningen aangaande regeeringsintriges wordt verhoogd. Zijn gezag is nooit zoo hoog geklommen, dat hij hoofdman of medeaanvoerder eener partij werd en zelf de lakens kon uitgeven. In al de door hem beschreven kuiperijen speelt hij zelf slechts een ondergeschikte rol; om zijne stem wordt druk geworven, wanneer het op één stem, en dus ook qp de zijne, kan aankomen - zooals bij de burgemeestersverkiezingen in 1666 en 1671 - maar nimmer treedt hij zelf op als verkiezingsagent en maakt zich druk voor partij of kliek. Niet alles wat er achter de schermen gebeurde, kwam te zijner kennis; in het geheim der beraadslagingen van de burgemeesterenkamer werd hij niet ingewijd, maar hij was zelf getuige of kreeg door zijne vrienden kennis van wat in den uitgebreider kring van leden van vroedschap en oudraad werd geintrigeerd en geijverd - en dit alles teekende hij des avonds op met een nauwgezetheid, alsof

1) Tweede deel, p. 160 en 161.
2) Tweede deel, p. 133.
3) Tweede deel, p. 138.
4) Eerste deel, p. 192, noot 3.

hij de officieele aanstelling had ontvangen tot historieschrijver der chronique scandaleuse van de Amsterdamsche regeering.

In de veelheid zijner aanteekeningen is niets, dat hem zelven compromitteert - wat ik niet zoozeer op rekening van zijne eerlijkheid, als wel van de weinige belangrijkheid van zijne figuur als regent zou willen stellen. Alleen geeft hij ons een enkele maal - zooals beneden zal blijken - gelegenheid hem op een leugen te betrappen of verbaast ons door de verzuchting, dat hij zoo onnoozel is geweest niets te bedingen voor zijne stem - een verzuchting, zoo naief, dat zij ons vertrouwen op zijne waarheidsliefde versterkt. Niet vermoedende, dat een onbescheiden nageslacht den blik zou slaan in zijne manuscripten, teekent hij zelfs getrouwelijk op, welk een bedroefde figuur hij bij sommige gelegenheden heeft gemaakt. Laat mij een en ander door voorbeelden aantoonen.

De vroedschapsverkiezing van het jaar 1662 stond voor de deur[1]. Twee vacaturen waren te vervullen. In de plaats van den heer van Maarseveen, oud-burgemeester, die in den herfst van het vorige jaar was overleden, ‘stond zijn zoon vast’; voor de tweede, opengevallen door den dood van Willem Schrijver, liepen de gevoelens uiteen. Burgemeester van Vlooswijck ‘speculeerde op’ Jacob van Neck, den zoon van wijlen den burgemeester van dien naam; zijn ambtgenoot Cornelis de Graeff, heer van Zuid-Polsbroek, had het oog geslagen op Jacob Boreel, den zoon van den toenmaligen gezant onzer republiek aan het Fransche hof. Den dag vóór de verkiezing wordt Bontemantel ontboden ten huize van den heer van Polsbroek - zooals hij Cornelis de Graeff steeds noemt. Mevrouw ontvangt hem, daar haar man juist bezoek heeft, en deelt hem al spoedig mede, dat zijne stem verlangd wordt voor de verkiezing van Boreel. Een lastig geval voor Bontemantel! Juist den vorigen middag had hij zich, op den maaltijd van accijnsmeesteren, onder een glaasje, erg ongunstig over Boreel uitgelaten en te kennen ge-

1) Het volgende is ontleend aan Tweede deel, p. 126-130.

geven, dat hij zijne stem op den tegencandidaat, op van Neck, zou uitbrengen; maar aan den anderen kant - het was moeielijk dit verzoek te weigeren aan den invloedrijken burgemeester, die, op voorspraak van den heer van Purmerland, mede had geholpen om hem in de regeering te brengen. In zijne verslagenheid blijft hij zwijgen en de Vrouwe van Polsbroek, die lont begint te ruiken, vraagt of soms iemand anders al om zijne stem heeft geworven. Bontemantel haast zich dit te ontkennen en veinst zelfs niet te weten, wie nog meer in aanmerking komt. Als hem dit is medegedeeld, vermijdt hij een bepaald antwoord en zegt dat het beste zal zijn, dat burgemeesteren het vóór de verkiezing onderling eens worden; maar mevrouw, die de zaak niet vertrouwt, herinnert hem er aan, dat hij, zonder de hulp van haar man, niet in de regeering zou zijn gekomen, en dat de eene dienst den anderen waard is. Bontemantel haast zich dan te betuigen, dat hij ‘een dienaar is, met dankbaarheid, van den heer van Polsbroek’, en als zij herneemt, dat zij daar ook nooit aan getwijfeld heeft en er op aandringt, dat hij de zaak zal overwegen, blijft hij den onnoozele spelen: hij heeft wel van terzijde gehoord, dat Boreel en van Neck genoemd werden, maar was door niemand ‘in het particulier daarover aangesproken, zoodat dit verzoek hem rauwelijk voorkwam’; intusschen, hij zou ‘de speculatie daarover laten gaan’.

Onderwijl is het bezoek vertrokken en wordt Bontemantel tot den burgemeester zelf toegelaten, die de candidatuur van Boreel nog eens nader aandringt, ook met deze reden, dat Boreel schepen is, en hij zich geen voorbeeld herinnert dat een schepen, die lid van de vroedschap kon wezen, uit dat college geweerd werd, wanneer hij althans niet in verboden graad van bloedverwantschap tot een der leden stond. Bontemantel weet daarop dan niet veel meer te zeggen, dan dat het eene ambt niet slecht past bij het andere! Ook de burgemeester begint nu te bemerken, dat op Bontemantels stem geen staat valt te maken en zegt, waarschijnlijk een beetje uit de hoogte, dat hij volstrekt geen vaste toezegging wil uitlokken, en de stem vrij laten. Bontemantel acht het dan

maar de wijste partij heen te gaan, na nog even - bij wijze van verontschuldiging - opgemerkt te hebben, dat de candidatuur van Boreel misschien weinig bijval zou vinden: het vorige jaar had het ook al heel wat moeite gekost om hem op de lijst der veertienen te brengen.

Kostelijk is de beschrijving van dit bezoek! hoe leeren wij er de verhouding uit kennen van een weinig invloedrijk lid der regeering tegenover een burgemeester, die hem voortgekruid heeft! Wat ziet de man er tegen op om er voor uit te komen, dat hij van Boreel niet gediend is! Had hij zich maar niet uitgelaten op den maaltijd van accijnsmeesteren, hij zou zich gaarne laten overhalen, nu hij bemerkt, hoeveel zijn machtigen beschermer aan deze verkiezing is gelegen. Maar thans is hij gebonden door zijne onvoorzichtige woorden.

Met een bezwaard gemoed zien wij hem op den morgen van den verkiezingsdag, den 28sten Januari, naar het stadhuis wandelen. Zoo hij zich de illusie gemaakt had, dat wie op den maaltijd aanwezig geweest waren, nog dieper in het glas hadden gekeken dan hij zelf en dus misschien zijne woorden vergeten waren, burgemeester van Vlooswijck verstoort dien waan en herinnert hem in de vroedschapskamer nog even aan wat hij gezegd heeft, nl. dat hij zich niet kon voorstellen hoe een eerlijk man Boreel zou stemmen. Hij, van Vlooswijck, die voor den tegencandidaat ijvert, heeft er te veel belang bij, dat Bontemantel zijne woorden gestand zal doen. Zoo blijft dezen niets anders over dan eenvoudig die woorden te loochenen, of wel ze op rekening van den dronk te stellen - een uitvlucht, waar van Vlooswijck, die wel bemerkt dat de heer van Polsbroek aan het werk is geweest, weinig geloof aan hecht[1)].

Ook den schroomvallige helpt soms de fortuin. Bontemantel zou de onaangenaamheid bespaard blijven om zijne eigen woorden te logenstraffen en in het publiek te moe-

1) Aan zijne aanteekening van dit voorval voegde Bontemantel later toe, dat het ‘wonder was,’ dat hij aan van Vlooswijck niet te kennen gaf, wat hij op den maaltijd had gezegd. (Tweede deel, p. 129, noot 1). Klaarblijkelijk wilde hij zich toen de ware toedracht ontveinzen, want voor ons is er niets wonderlijks in.

ten toonen, hoe hij onder den duim zat van den heer van Polsbroek. Volgens gewoonte lieten burgemeesteren vlak voor de verkiezing een paar van de oudste leden der vroedschap bij zich komen, om hun ‘de intentie van Hare Ed. bekend te maken’. Toen deze terugkwamen in de raadskamer, zei een van hen, Nicolaas Tulp: ‘concordia‘. Burgemeesteren waren het ten slotte eens geworden; Cornelis de Graeff had er zich bij neergelegd dat van Neck zou worden gekozen; dat de heer van Maarseveen voor de andere vacature gekozen moest komen, was door niemand betwist. Zoo werden beide candidaten benoemd: Boreel kreeg slechts een paar stemmen. Ook Bontemantel kon thans met een gerust gemoed zijne stem op van Neck uitbrengen[1)]: burgemeesteren waren het immers eens geworden op hem, zooals burgemeester van de Poll nog eens uitdrukkelijk herinnerde, toen hij zag dat enkelen toch nog Boreel stemden.

Bij de burgemeestersverkiezing van 1666 had Bontemantel het gemakkelijker[2)]. Het ging er ditmaal om of Hendrik Hooft dan wel Andries de Graeff tegelijk met Nicolaas Tulp en Cornelis van Vlooswijck tot burgemeester zou worden gekozen. Hasselaar en de zijnen ijverden voor Hooft; Valckenier, Pancras en van Vlooswijck hielden de zijde van de Graeff. Toen Pancras Bontemantel kwam polsen, begon deze weer met te zeggen, dat men het eens moest zien te worden; mocht dat echter niet gelukken, dan wilde hij wel verklaren dat hij ‘tot Graeff inclineerde’, maar zonder zich vast te verbinden. Al spoedig kwam de Vrouwe van Purmerland - een bloedverwante[3)] van de Vrouwe van Polsbroek, wier man een

1) Hij zegt dit wel is waar niet uitdrukkelijk en deelt alleen mee, dat Boreel gestemd werd door ‘Rynst, met gevolch van Burch, en noch een’, (Tweede deel, p. 130) maar die eene, wiens naam niet genoemd wordt, zal hij zelf wel niet geweest zijn. Het strookte immers niet met zijne beginselen zich te verzetten tegen een candidatuur, die door burgemeesteren met eenparigheid was gesteld!
2) Vgl. voor het volgende: Tweede deel, p. 134-142.
3) ‘Naegeallieerde’ zegt Bontemantel: Tweede deel, p. 135, noot 2. De moeder van de Vrouwe van Polsbroek en de vader van de Vrouwe van Purmerland waren zuster en broeder.

broer van Andries de Graeff geweest was - Bontemantel voor denzelfden candidaat bewerken en kreeg van hem gelijk antwoord; alleen gaf hij haar nog te kennen, dat hij ook een bepaalde reden had - wij zullen later zien welke - waarom hij liever de Graeff gekozen zag dan Hooft. Bij zich zelven overlegde hij, dat hij 'wellicht het verzoek in regard zou kunnen nemen en daarop speculeeren', daar hij niet alleen veel verplichtingen had aan de familie van Purmerland, maar ook 'de welstand van de stad' scheen te vorderen dat hij aan het verzoek gehoor gaf. Hij kan het slechts aangenaam gevonden hebben, dat de 'welstand van de stad' hem aanspoorde tot hetzelfde, wat zijne 'weldoeners' hem verzochten! Toch was hij zoo voorzichtig - het gebeurde in 1662 had hem iets geleerd - zich nog niet openlijk te verklaren. Een paar dagen later hooren wij hem echter aan Hasselaar verzekeren, dat hij 'te zeer verplicht was aan de Vrouwe van Purmerland, en bijgevolg de zijde van de Graeff zou houden'. Klaarblijkelijk was hij het toen met zich zelf eens geworden, en schroomde niet meer openlijk kleur te bekennen. De moeite, die Hasselaar zich gaf, om hem nog te winnen, was dan ook vruchteloos. Frederik Bontemantel, die verwant was aan de families Hasselaar en Hooft, werd er op uitgezonden om zijn broer over te halen, maar 'kwam te laat school.' Dat het er spande en dat de zijde van de Graeff niet geheel zeker was van Bontemantels stem, mag worden afgeleid niet alleen hieruit, dat de Vrouwe van Purmerland hem tot drie malen over de zaak kwam spreken, maar ook uit de omstandigheid, dat Andries de Graeff, vergezeld door de presidenten van de schepenbank, Pancras en Blauw, zelf te zijnen huize kwam om hem te verzekeren, dat het op één stem aankwam, en dat zij en hun aanhang Bontemantel en de zijnen bij voorkomende gelegenheden voor 'gerecommandeerd zouden houden', indien zij thans op zijne stem mochten rekenen. Na allerlei betuigingen, dat de verdeeldheid der regeering hem leed deed, en na zich eenigszins er over verwonderd te hebben dat men, ondanks zijne uitlatingen tegenover Pancras en de Vrouwe van Purmerland, nog niet vast op hem rekende, bedankte

Bontemantel de heeren voor hunne toezegging en zei, dat hij ‘de effecten daarvan hoopte te zien’; dat hij altijd naar de gunst van burgemeesteren getracht had, te meer, daar hij een huis vol kinderen had, ook een zoon, die in de termen begon te vallen om tot een of ander regeeringsambt te worden benoemd, en dat hij hen allen, ook de kinderen van zijn broer, voor ‘gerecommandeerd aan hare Ed.’ zou houden. Merkwaardige woorden! niet alleen omdat wij er de motieven uit vernemen, die ten slotte den doorslag gaven, maar vooral omdat hij daar zoo rond voor uitkomt, en het hem niet in schijnt te vallen dat dergelijke redenen eigenlijk het daglicht niet konden zien. Toch schijnen zijne bezoekers nog niet tevreden geweest te zijn, en hielden nog aan en gingen niet weg, voordat Bontemantel uitdrukkelijk had verklaard, dat zij absoluut op zijne stem konden rekenen en dat hij zeker op de verkiezing zou aanwezig zijn. Maar toen was de vreugde dan ook groot: ‘ieder gaf hem de hand, tot bevestiging der presentatiën, met blijdschap en zulke exclamatie’, dat hij er verwonderd over was. De heeren waren nu zeker van hunne zaak: het spel was gewonnen.

Die buitengewone blijdschap bracht Bontemantel aan het nadenken. Er was hun dus wel veel aan gelegen geweest om zijne stem te winnen! Maar dan had hij ook gebruik moeten maken van de gelegenheid en zijne stem moeten verkoopen, zooals men zei dat de heer van Maarseveen gedaan had, wien een bewindhebberschap van de Oost-Indische Compagnie was toegezegd. Overleggingen, die altemaal wonderwel passen bij de beweegredenen, waardoor Bontemantel zich had laten leiden, en waarvan ons alleen de zelfbekentenis verrast. Is het niet kenteekenend voor den tijd, dat Bontemantel in zijn dagboek geen woord over heeft voor het verderfelijke van deze verkiezingspraktijken, maar alleen zijne onnoozelheid beklaagt, die te weinig profijt had getrokken uit een gunstige gelegenheid?

Wie onderdanig moet zijn tegenover hooge beschermers, haalt zijne schade wel eens in tegenover anderen, aan

wie hij minder verplichting heeft. Dat Bontemantel niet altijd hand- en spandienst verrichtte, maar oppositie durfde voeren tegen hen, op wier bijstand hij toch niet te rekenen had, moge thans nog uit een voorbeeld blijken.

Af en toe kwam het voor, dat vroedschapsleden tot een hoog ambt buiten de stad werden benoemd[1)] en daardoor hunne plaats in de vroedschap moesten opgeven; zoo in het jaar 1638 Jacob Opmeer, die raadsheer in den Hoogen Raad werd. In Bontemantels tijd sloop echter te Amsterdam het gebruik in, dat reeds in andere steden bestond, om nl. in dergelijke gevallen aan den benoemde een acte uit te reiken, waarbij hem werd beloofd dat hij, zoodra hij ontslag uit dat ambt had gekregen of verzocht, bij de eerste vacature weer tot lid van de vroedschap zou worden gekozen en in zijn ouden regeeringsrang hersteld. Aan Koenraad Burg, die den 8sten Januari 1666 thesaurier-generaal was geworden, werd op den 12^{den} Maart van dat jaar zulk een acte voor het eerst uitgereikt[2)]. Reeds vroeger was het beproefd, toen Hendrik Hudde raadsheer in den Hoogen Raad was geworden, in 1656; aanvankelijk had de vroedschap zelfs besloten, dat Hudde ook als raadsheer zitting in haar midden zou kunnen behouden, en wel op deze gronden: ‘dat den eet der vroetschap wel syt van te moeten compareeren, ontbooden sijnde, nootsaeken uytgesondert, en dat, ingevalle (de raden) in Den Haech Raetsheer sijn, de stadt van derselver raet niet can gedient sijn, maer dat integendeel de aensienelijkeyt der Raeden daermede soude geaugmenteert werden, ende dat (zij) in dien gevalle, als bij eede verbonden sijnde aen

1) Vgl. bij het volgende: Tweede deel, p. 1-6.
2) Oorspronkelijk was de Leidsche burgemeester Meerman voor het ambt van thesaurier-generaal bestemd; maar hij verzocht zijne candidatuur in te trekken (Resol. Holl. 18 December 1665 en 2 Januari 1666), misschien wel om dezelfde reden, waarom hij in 1654 had bedankt voor het ambt. Hij had toen nl. geweigerd van Beverningh als thesaurier-generaal op te volgen, omdat de regeering van Leiden hem niet wilde toestaan zijne plaats in de vroedschap te behouden. Vgl. hierover: Prof. Fruin, Bijdr. en Meded. van het Histor. Gen. XVIII p. 422-425.

deese stadt, in 't selfde collegie goede diensten connen doen en bequamer correspondentie houden; dat (zij), in gevalle van nootsaeckelijcke besoignes den raet beschreven werdende, bijtijts alhier connen weesen, aangesien Den Haech niet veer gelegen is'. Vooral de overweging dat Amsterdam er belang bij had iemand in den Hoogen Raad te brengen, die, bij de veelvuldig voorkomende geschillen over jurisdictie tusschen het stedelijk gerecht en de Hoven, of bij de behandeling van rechtszaken, waarin Amsterdammers betrokken waren, het voor de stad en hare poorters zou opnemen, zal hier wel den doorslag gegeven hebben. Doch het reeds genomen besluit moest weder ingetrokken worden, daar beweerd werd dat de ampliatie van de instructie der Hoven niet toeliet het raadheerschap tegelijk met het vroedschapsambt te bekleeden. Van een poging, om aan Hudde althans te verzekeren, dat hij, na afloop van zijn raadheerschap, bij de eerste vacature in de vroedschap zou worden gekozen, wordt door Bontemantel wel melding gemaakt, maar zij voerde niet tot het gewenschte doel.

Toen nu in 1666 aan Koenraad Burg de gemelde acte was uitgereikt, kwamen burgemeesteren, bij monde van hun toenmaligen president Valckenier, op de zaak van Hudde terug en stelden voor, ook hem alsnog zulk een acte te geven, te meer, daar Hudde, als raadsheer, in den eed van Holland was gebleven en Burg, als thesaurier, in dien van de Generaliteit was overgegaan. Tegen het uitreiken van de acte aan Burg schijnt geen oppositie gevoerd te zijn, althans Bontemantel maakt er geen melding van, maar toen voorgesteld werd - nog wel met eenparig advies van burgemeesteren - ook aan Hudde den veiligen terugkeer in de haven der vroedschap open te stellen, raakten de gemoederen in beweging. Ook Bontemantel verzette zich er tegen. De klemmendste reden, die hij aanvoerde, was deze, dat door dergelijke acte niet alleen aan latere vroedschapsleden de vrijheid van keuze benomen werd, daar zij verplicht zouden zijn den bezitter van de acte te kiezen, maar dat bovendien ook zijne naaste magen - door de privilegiën, die zekere graden van bloedverwantschap tusschen de vroedschapsleden

verboden - in het vervolg niet in de vroedschap zouden kunnen worden gekozen. Daarom was hij tegen zulk een nieuwigheid; in andere steden mocht het gebruik zijn, daardoor was Amsterdam niet gebonden; er waren elders wel meer vuile kuiperijen in zwang, waarvan Amsterdam vrij behoorde te blijven. Met één stem bleef de oppositie in de meerderheid.

Opmerkelijk is het, dat geen bezwaar werd gemaakt tegen het verleenen der acte aan Burg, wel tegen de acte voor Hudde. Dezelfde argumenten golden toch voor beide gevallen. Van de reden, die vroeger in de zaak van Hudde werd aangevoerd, nl. dat de ampliatie van de instructie der Hoven de vereeniging van het raadheerschap met het vroedschapsambt verbood, wordt niet meer gerept, en ik heb dan ook tevergeefs in deze instructie naar een dergelijke bepaling gezocht. Waarschijnlijk school er een adder onder het gras. Burgemeester Gillis Valckenier ‘maakte groote estime’ van zijn ‘neef’ Hudde en had hem eerst tot lid van het Admiraliteitscollege in Zeeland, vervolgens tot lid van den Hoogen Raad helpen bevorderen; Bontemantel verdacht hem er van, dat hij opzettelijk het uitreiken der acte aan Burg had uitgelokt, om zich daarop te kunnen beroepen ten gunste van Hudde: ‘doch alsoo aen de tweede voorstel wierd gemerckt, waerom de eerste was toegestaen, wierde, als gesyt, met één stem meer als d'andere, die saeke ter sijde gestelt’. In het midden blijft nog of het Valckenier alleen te doen was om Hudde later weer in de vroedschap te kunnen brengen, dan wel - waarop Bontemantel misschien in de vroedschap zinspeelde - of hij door de verlangde acte enkele familieleden van Hudde uit de regeering wilde weren. Hoe dit zij, hij leed de nederlaag, en als ik mij niet vergis, was dit hoofdzakelijk toe te schrijven aan de weinig vriendelijke gezindheid, die bij velen zijner mederegenten te zijnen opzichte bestond, en waarvan Bontemantels aanteekeningen op menige bladzijde het bewijs leveren. Bontemantels bekende meening omtrent het hoog houden van de autoriteit van burgemeesteren belette hem althans niet zich te verzetten tegen een voorstel, dat door alle vier de burgemeesteren werd gesteund, maar dat uit den koker van

Valckenier kwam. Aan het principieel verzet hecht ik heel weinig waarde, daar men tegen de acte van Burg geen bezwaar had gemaakt. Bontemantels klacht over het beperken van de vrijheid der verkiezing moge in den grond waar zijn - zij maakt weinig indruk op ons, in een tijd, toen de vroedschapsleden voor het meerendeel hun vrijheid van keuze toch reeds kwijt waren. Bovendien kon daartegenover met recht worden beweerd, dat een lid van de vroedschap, zoo hij een ambt buiten de stad aanvaardde, later, na het neerleggen van dat ambt, geheel buiten de regeering zou staan en weer van onderen op moest beginnen, als zijne vroedschapsplaats niet voor hem werd opengehouden. Verleende men die zekerheid niet, dan zou bijna ieder lid van de regeering er voor terug deinzen een ambt te aanvaarden, dat hij niet voor zijn gansche leven wenschte te bekleeden. Dat het eenmaal ingevoerde gebruik te Amsterdam in zwang bleef, blijkt dan ook uit de vermelding van dergelijke acten in 1677 en 1679[1)].

Ook bij een andere gelegenheid heeft Bontemantel wel eens bouter taal gevoerd, dan wij van hem gewoon zijn. Toen den 27sten April 1669 burgemeester Gerard Klaasz. Hasselaar tot schout benoemd was, kwam de vraag aan de orde, of hij titel en functie van oud-burgemeester zou behouden[2)]. Over die zaak zelve, die voor de kennis van de stedelijke regeering niet zonder belang is, zal ik thans niet uitweiden. Hier wil ik slechts de aandacht er op vestigen dat Bontemantel - die zich er tegen verklaarde, omdat, als de schout oud-burgemeester bleef, hij later weer burgemeester kon worden en de burgerij, dit wetende, niet zou durven klagen over misbruik van macht, dat hij kon maken - in de discussie ook een andere zaak ter sprake bracht, nl. de jaarwedde van den schout, die hij veel te hoog vond: behalve de *f*1500, die hij trok, ontving hij, voor zijn deel aan de boeten of voor zaken, die bij compositie afgedaan werden, jaarlijks 5 à

1) Tweede deel, p. 5 en 6.
2) Vgl. bij het volgende: Eerste deel, p. 5-9.

6000 gld.; bovendien werden er, door hebzuchtige schouten, allerlei ongerechtigheden gepleegd. Inderdaad raakte Bontemantel hier een gevoelige plek: de inkomsten van den schout waren zeer hoog en vloeiden soms uit zeer troebele bronnen[1]. Maar ik vermoed niet, dat hij veel genoegen van zijn uitval zal hebben beleefd, vooral nu in den laatsten tijd het schoutambt aan oudburgemeesteren ten deel viel!

Over het algemeen valt in Bontemantels houding meer flinkheid op te merken, naarmate hij langer op het kussen zat en zich meer begon te gevoelen. Bij de belangrijke burgemeestersverkiezing in 1671 maakt hij een beter figuur dan bij die van 1666 en komt vaster voor zijne meening uit[2]. Trouwens, toen gold het ook de vraag: voor of tegen de Witt? en in dat opzicht heeft hij nooit gewijfeld.

De politieke geloofsbelijdenis van Bontemantel is in het algemeen te karakteriseeren, door hem te noemen: een aanhanger van Jan de Witt. Ook voor hem was het begrip 'vrijheid' synoniem met stadhouderlooze regeering[3]. De gewelddaden van 1618 en 1650 verfoeit hij als onwettig en 'onordentelijck'[4]. Die staatsgezinde overtuiging komt in zijne gedenkschriften elk oogenblik voor den dag. Wanneer burgemeesteren in 1666 voorstellen aan den te benoemen tweeden pensionaris een jaarwedde van *f* 4000 toe te leggen, en geen termen vinden om de wedde van den anderen pensionaris, Pieter de Groot, die maar *f* 2000 trok, insgelijks op *f* 4000 te brengen, is Bontemantel de eenige, die het voor de verhooging van de Groot's tractement opneemt, niet alleen omdat hij hem goed gezind is, maar ook om aan den zoon te vergoeden, wat de vader

1) Vgl. Eerste deel, p. 29-35, en Tweede deel, bijlage III, p. 330-346.
2) Vgl. Tweede deel, p. 152 sqq.
3) Tweede deel, p. 195.
4) Tweede deel, p. 3, 5, 29, 58, 68 en 72. - Onordentelijck = tegen de orde der regeering.

voor het land had geleden[1]. Als de Groot uit zijn pensionarisambt ontslagen zal worden, tracht Bontemantel althans gedaan te krijgen, dat men hem in de gelegenheid zal stellen dit ontslag te verzoeken, en ook zijn oordeel over de Groot's houding in 1672 bewijst, dat hij ten opzichte van den zoon van Hugo de Groot bizonder welwillend gestemd was[2].

Zijne gezindheid tegenover den Prins van Oranje is van dien aard, dat hij hem zelfs het geringste bewijs van kleinachting - of wat hij daarvoor houdt - kwalijk neemt. Toen de Prins in het voorjaar van 1670 zitting had gekregen in den Raad van State, ging hij alle leden van de Staten van Holland afzonderlijk bedanken voor de hem betoonde welwillendheid. Tot tweemalen kwam hij ook aan het logement van de Amsterdamsche gedeputeerden, maar vond hen niet tehuis, daar de heeren 'uyt solliciteeren waeren'[3]. Deze hadden toen de beleefdheid audiëntie bij den Prins te vragen en hem te gaan complimenteeren, waarop hij nog denzelfden middag hun een contra-bezoek bracht. Niet aan Bontemantel was de beleefdheid van de Amsterdamsche afgevaardigden te danken. Hij was van meening geweest, dat zij geen bezoek hadden moeten brengen, 'alsoo Sijne Hoocheyt alleen en passant en voorbijrijdende had laeten vraegen of (zij) thuys waeren, en (hun) die eer niet had gedaen van te laeten vraegen of het te pas quam, dat een clynachtinge schijnt te weesen'. Hop en Vlooswijck dreven echter door, dat het gebeurde, en op stuk van zaken ging Bontemantel ook mee naar den Prins, maar smaakte later de voldoening, dat de houding van zijne mede-afgevaardigden werd afgekeurd, niet alleen door de Witt, maar ook - wat vreemder schijnt - door burgemeesteren van Amsterdam, die juist bij de deliberatiën over de toelating van Zijne Hoogheid in den Raad er altijd voor hadden geijverd,

1) Tweede deel, p. 79.
2) Tweede deel, p. 81 en 83.
3) Nl. voor Hendrik Hudde, lid van den Hoogen Raad, dien Amsterdam tot president van het Hof van Holland wilde maken: vgl. Eerste deel, p. 158 en 159.

dat de Prins een concludeerende en niet een adviseerende stem zou krijgen[1].

Ook in belangrijker aangelegenheden heeft Bontemantel zich schrap gezet tegen den Prins. Wanneer op den 26sten Augustus 1672 - twee dagen na den moord der de Witten - de Amsterdamsche vroedschap het besluit neemt zich te vereenigen met het advies der Gecommitteerde Raden, die voorstellen aan den stadhouder te verzoeken de regeering te veranderen, is Bontemantel van meening, dat men die autoriteit, als zijnde een recht van den souverein, niet moest opdragen aan Zijne Hoogheid, maar aan gedeputeerden uit het midden der Staten, aan wie dan de Prins zou kunnen worden toegevoegd[2]. Toen Willem III, bij zijn bezoek aan Amsterdam, in Augustus 1672, gehoor verzocht in de vroedschap om eenige zaken voor te dragen, bracht Tulp in herinnering, dat in 1650 aan den stadhouder dergelijk verzoek was geweigerd, en dat in elk geval burgemeesteren hem eerst hadden behooren af te vragen, welke voorstellen hij wenschte te doen. De eenige, die Tulp bijviel, was Bontemantel[3].

De mededeeling, dat Bontemantel 'al morrende' den eed op het eeuwig edict heeft afgelegd, is niet in strijd met zijne staatsgezinde overtuiging. Hij morde, niet omdat het stadhouderschap werd afgeschaft, maar omdat hij voorzag dat deze eed toch eenmaal gebroken zou moeten worden, of, zooals burgemeester Hooft het uitdrukte, dat men in veranderde tijden het edict zou moeten 'ontzweren'[4].

In de voor de Witt zoo moeielijke jaren, die aan 1672 voorafgingen, toen Valckenier en de zijnen hem den voet dwars zetten, bleef Bontemantel een getrouw aanhanger van den raadpensionaris. Bij de kuiperijen voor de burgemeestersverkiezing van 1671 wilde Pancras hem overhalen geen burgemeesteren te kiezen, die 'van sulcke humeuren

1) Bontemantel, Notulen Staten van Holland 1672, p. 223 sqq. en p. 260.
2) Tweede deel, p. 185 en 186.
3) Tweede deel, p. 45 en 46.
4) Tweede deel, p. 57.

sijn, dat het landt en deese stadt van een minister werden geregeert, denoteerende den raetpensionares de Witt'; maar Bontemantel gaf hem te kennen, dat hij 'de maxime van den raetpensionares hooch estimeerde, ende bijgevolch gaeren Burgemeesteren soude sien, die met sulcke humeuren overeencomen'[1].

Een enkele maal is Bontemantels zelfgevoel als Amsterdamsch magistraat in strijd gekomen met zijn eerbied voor de Witt. Toen deze in 1668, met Kerstmis, in Amsterdam vertoefde, werd hij door burgemeesteren uitgenoodigd den schepenmaaltijd, op tweeden Kerstdag, bij te wonen. Zij wilden hem aan tafel de eereplaats geven, doch, wetende hoe fijngevoelig schepenen op het punt van préséance waren, vroegen zij hun advies, te eerder, daar zij zelven niet gastheeren, maar genoodigden waren. Toen de zaak in de schepenbank ter sprake werd gebracht, achtte Bontemantel het niet noodig den raadpensionaris een hooger plaats aan te wijzen, dan hij vroeger bij dergelijke gelegenheden had ingenomen; het was gevaarlijk - zoo meende hij - ministers van staat te hoog te zetten, en het gaf maar onaangenaamheid, als men hen later weer op een lageren rang plaatste. Burgemeesteren kregen hun zin, en, hoeveel plichtplegingen de Witt ook maakte, hij werd, 'als met gewelt, door den presideerende Burge-meester alleen boven aen de tafel geset'[2].

Als de raadpensionaris aan zijne Amsterdamsche familie-leden een bezoek bracht, maakte hij tevens van de gelegenheid gebruik om met zijne staatkundige vrienden over politieke zaken te spreken. Gewoonlijk schijnt hij met Kerstmis te zijn gekomen: het was dan kort voor Vrouwendag, en het geschikte oogenblik om invloed uit te oefenen op de aanstaande magistraatsverkiezing[3]. Ook Bontemantel heeft eens de eer gehad, den raadpensionaris te zijnent te zien, en wel op 29 December 1668, vlak na den zooeven genoemden maaltijd. De Witt kwam

1) Tweede deel, p. 156 en 157.
2) Eerste deel, p, 16 en 17.
3) Tweede deel, p. 210.

niet voor de stedelijke politiek bij hem, maar voor een ander doel: Gouda, waar ‘een goede poletique regeeringe’ was - en dit zal wel beteekenen: een regeering naar den zin van Meester Jan - had al een bewindhebber in de Oost-Indische Compagnie en een vertegenwoordiger in de Admiraliteit, maar het wou nu nog graag een bewind-hebber in de West-Indische Compagnie hebben. Kon Bontemantel, zelf bewindhebber van de laatste Compagnie, daartoe niet helpen? Hij beloofde het niet vast, maar zou er over spreken met de bewindhebbers, die ‘de meeste directie’ hadden[1].

Het jaar 1672 is ook in het leven van Hans Bontemantel een veelbewogen jaar geweest. Bij de verkiezingen in het begin van Februari was hij president van de schepenbank geworden, een ambt, dat een groot gedeelte van zijn tijd in beslag moet hebben genomen. De gebeurtenissen van het jaar 1672 stelden echter aan de regenten buitengewoon zware eischen, en Bontemantel heeft zich niet onttrokken aan zijn deel daarvan. Toen op den 8sten April de Staten van Holland besloten, dat, behalve de landssoldaten en de aan te werven waartgelders, ook een godeelte van de schutterijen uit de steden, zoo noodig, naar de grenzen zou worden gezonden, overwoog den volgenden dag de krijgsraad van de Amsterdamsche schutterij, op welke wijze men de 1000 man, die Amsterdam moest leveren, bijeen zou krijgen. Bontemantel - die als kapitein den krijgsraad bijwoonde - was de eerste, en aanvankelijk de eenige, die vrijwillig aanbood uit te trekken, zeggende, ‘dat het nu geen tijd van bravade op de parade was, dat nu het oogenblik was gekomen om voet bij stuk te zetten, en dat met laffe uitvluchten het land niet beschermd kon worden’[2]. Hij ergerde zich er aan, dat sommigen zich aan den tocht wilden onttrekken, getuige zijn uitval tegen een dezer kapiteins, Louis Trip,

1) Bontemantel, Resol. Raad III, 1, p. 97.
2) Eerste deel, p. 211.

van wien hij ergens[1] schrijft: deze heer, later schepen, raad, burgemeester en bewindhebber der Oost-Indische Compagnie wordende, oordeelde ‘deselfde verdraechlijcker tochten te weesen.’ Zijn aanbod werd echter niet aanvaard, omdat men van meening was, dat de president van de schepenbank bezwaarlijk kon worden gemist.

Bontemantel bleef dus in Amsterdam en nam voor-eerst geen werkzaam aandeel aan de verdediging van het land. Dat hij echter in militaire zaken veel belang stelde, blijkt hieruit, dat hij in het begin van Juni, met zijn zoon Hendrik, ‘uyt speculatie’ naar den IJsel reisde, en over Kampen, Zwolle, Deventer, Zutfen en Doesburg naar Arnhem trok, om de versterkingen van deze linie op te nemen[2]. De schepenbank had toen waarschijnlijk vacantie, zoodat zijne tegenwoordigheid te Amsterdam niet vereischt werd. Dat Bontemantels kennis van militaire zaken zijne belangstelling daarin niet evenaarde, zou men haast opmaken uit de groote bewondering, waarmede hij over de IJsel-linie spreekt: ‘de steeden heerlijck geforti-ficeert, met groote meenichte van canon, meest metael, op de wallen; de garnisoenen, soo waertgelders, burgers en soldaten, welgemoet, gelijck ook de quartieren van Sijne Hoocheyt, Prins Mauritius, Wurst, Graef van Stirum, en Opdam ordentelijck gecampeert’[3]. De gedeputeerden

1) Eerste deel, p. 210.
2) Men vindt het verhaal van deze reis in Bontemantels Resol. Raad III, 2, p. 140 sqq. en Civ. en Mil. Reg. II. p. 334 sqq. - Ook in de Kronijk van het Histor. Genootschap, 1861, p. 233-263, vindt men ‘Dagelijksche aanteekeningen van een reisje ter bezichtiging van de verdedigingswerken van den IJsel. 1672’. Tot het gezelschap, dat deze reis deed, behoorde Pieter de la Court.
3) Minder gunstig luidt het oordeel in het reisverhaal, waarvan in de vorige noot sprake is; zie bv. p. 249 sqq., waar de schrijver over de verdedigingswerken aan den IJsel de meening uitspreekt, dat ‘de koning van Vrankrijk meester te velde sijnde, de voors. retranchementen geensins bequaem waren 't overkomen van den vijand te beletten’. De versterkingen bij Doesburg alleen worden gunstig beoordeeld (p. 254). Hierbij moet men echter in aanmerking nemen, dat Bontemanteli n het begin van Juni de IJsel-linie bezocht, toen deze verder gevorderd was dan in het laatst van April, den tijd, waarin de reis van Pieter de la Court's gezelschap plaats had.

te velde, destijds te Zutfen, dachten er anders over en hadden - niet zonder reden - er een zwaar hoofd in of onze troepen het Fransche leger wel zouden kunnen stuiten, te meer, omdat de waterstand van de rivieren zoo laag was. Te Arnhem vond Bontemantel den Amsterdamschen pensionaris Hop, die met andere heeren door Holland was afgevaardigd om met den Prins, de gedeputeerden te velde, den griffier Fagel en Slingeland, secretaris van den Raad van State, krijgsraad te houden[1]. Van Hop vernam Bontemantel, dat er bericht was gekomen van het overgaan van Orsoy, Burik en Rijnberk; dat ook Wezel zich reeds had overgegeven, naar het gerucht meldde; dat besloten was de IJsel-linie te blijven verdedigen. Hop verzocht hem dit alles aan den presideerenden burgemeester in Amsterdam te willen berichten; alleen de tijding van het overgaan van Wezel moest hij nog onder zich houden, daar men er in Arnhem geen geloof aan sloeg. Geen goed nieuws, dat Bontemantel mocht overbrengen! te meer, daar in den nacht voor zijn vertrek ook het gerucht van Wezel werd bevestigd: ‘Hop quam in sijn hempt voor het het van de Groot de seeckerhyt van 't overgaen van Wesel brengen’.

Nadat de vijand de Betuwe was binnengedrongen, nam Amsterdam krachtige maatregelen tot tegenweer. Met het inundeeren werd zoo lang mogelijk gewacht, maar toen het Fransche leger op Utrecht aantrok, draalde men niet langer. Ook Bontemantel kreeg thans gelegenheid zich verdienstelijk te maken. In de vroedschapsvergadering van den 20sten Juni werd hem opgedragen te zorgen[2] voor het plaatsen van uitleggers in den Amstel, die met 8 à 10 stukken geschut gewapend en met 20 à 30 soldaten bemand werden. Hij had nog al wat te stellen met de bevelhebbers van deze vaartuigen, ‘mannen van courage, maar wat ruw van leven’, die 's nachts op roof uitgingen

1) Het verslag vau deze bijeenkomst vindt men bij van Sijpesteyn en de Bordes, De verdediging van Nederland in 1672 en 1673, I p. 111-115.
2) Verschillende stukken, hierop betrekking hebbende, vindt men in Bontemantels Aant. v. versch. zaken I. Vgl. ook van Sijpesteyn en de Bordes, t.a.p. II p. 104.

en de fuiken van de pachters van het vischwater in de buurt lichtten! Toen de schout Hasselaar bij ongeluk verwond werd, moest Bontemantel, als president-schepen, zijn ambt waarnemen, en daar het hem nu aan den tijd ontbrak, zich met andere zaken te bemoeien, verving Cornelis Roch hem, sinds 17 Augustus 1672, als commissaris voor de uitleggers.

Bontemantels houding in het jaar 1672 geeft een goeden dunk van zijne cordaatheid. Toen in de vroedschaps-vergadering van 26 Juni beraadslaagd werd of de Groot voor de tweede maal naar Lodewijk XIV zou worden gezonden, met plein pouvoir om te onderhandelen - tot de eerste zending was besloten, voordat de vroedschap er over gehoord was - sprak ook hij daartegen, en 'drong op tegenweer en (ried aan) niet in onderhandelinge te treeden, maer den vijand af te keeren ende de uytcomst van Godt te verwachten'[1]. Op den 24sten Augustus, als burgemeesteren voor de eerste maal voorstellen van de regeering af te staan, omdat het duidelijk blijkt, dat de burgerij een misnoegen heeft tegen de regeerende heeren, behoort Bontemantel tot hen, die dezen maatregel nog onnoodig vinden[2].

Ongenadig en onredelijk streng is hij tegen een ieder, die de majesteit der stadsregenten aanrandt. In het begin van Juni was een koperslager, een zekere Govert Outvorst, brutaal weg, met zijn hoed op, in burgemeesterkamer binnengedrongen en had aan Hooft gevraagd hoe burgemeesteren het met de stad voor hadden: hij verkoos dat te weten, er waren er wel 3000 bezorgd over, evenals hij, en die moesten gerustgesteld worden. Toen deze en andere 'oproerige ende onrespectueuse woorden' ter kennisse van den waarnemenden schout en president-schepen Hans Bontemantel kwamen, stelde hij aan schepenen niets minder voor dan den 'oproermaecker te lichten en met corte expeditie te laeten ophangen'! Schepenen waren wijzer. Een van hen, Jacob de Graeff, in wiens schuttercompagnie de oproermaker als sergeant diende, en die van hem verklaarde, dat hij anders 'een trouw man onder den

1) Bontemantel, Civ. en Mil. Reg. II, p. 443-445.
2) Tweede deel, p. 182 en 183.

capetyn' was, zei, dat hij wel eens met hem zou spreken en hem aanraden zijn excuus te gaan maken bij burgemeester Hooft. Daarmee liep de zaak af[1].

Later, wanneer de vergadering op den Kloveniersdoelen heeft plaats gehad en eenige gedeputeerden van deze malcontenten de grieven van de burgerij aan burgemeesteren komen bekend maken, acht Bontemantel, als waarnemend schout, zich verplicht in de schepenbank voor te stellen, dat de vier gedeputeerden zullen worden gevangen genomen, om crimineelijk tegen hen te procedeeren. Schepenen vonden het maar beter dit niet te doen[2] - wat voor Bontemantel misschien niet ongewenscht was, want de Oranjevrienden hadden al iets tegen hem, niet om zijn eisch tegen den koperslager, waarvan zij wel niet geweten zullen hebben, maar om de volgende reden. In het laatst van de maand Juni had kapitein Jan van Erpecum aan zijne compagnie schutters, die tot de witte vendels behoorde, zoodat de piekeniers witte sjerpen en de musketiers witte pluimen droegen, bevolen oranje te dragen in plaats van wit. Kort daarna, op den 17^{den} Juli, kwam de procureur Molengraaf, adelborst bij deze compagnie, met de oranjesjerp om, voor de balie in de schepenbank pleiten. Bontemantel gelastte, met goedvinden van schepenen, aan den procureur, dat hij de sjerp bij het pleiten af zou leggen. Hij zelf stelt het voor, alsof hij dit alleen deed, omdat hij het ongerijmd vond, dat iemand, die geen hoofdofficier was, in krijgsgewaad zou pleiten; hij had dan ook alleen van sjerp gesproken, en het woord oranje met voordacht niet genoemd - maar de hatelijkheid, die hij, bij de woordenwisseling met den procureur, aan het adres van diens kapitein debiteerde, maakt het twijfelachtig of hij niet meer naar het oranje keek dan naar de sjerp. In elk geval, de heele stad wist weldra, dat Bontemantel de oranjesjerp had willen afbinden; hij had er heel wat last van, en kreeg zelfs dreigementen dat zijn huis geplunderd zou worden. Op straat werd hij niet gemolesteerd, maar

1) Bontemantel, Resol. Raad III, 2, p. 235 en 236.
2) Tweede deel, p. 205.

hij schrijft dit alleen toe aan de omstandigheid dat hij, als waarnemend schout, steeds door dienaars vergezeld was. Het bleef dan ook bij dreigementen[1].

Na het voorgaande is het niet te verwonderen, dat Bontemantel behoorde tot de regenten, die in het begin van September 1672 door Willem III uit de regeering werden gezet. In het pamflet, getiteld: 'Redenen, waerom eenige heeren uyt de magistraet der stadt Amsterdam gedeporteert zijn'[2], wordt voor Bontemantel als reden opgegeven: 'omdat hij niet heeft willen hebben, dat de procureurs met Orangie charpen souden pleyten, en omdat (hij) tegen Valckenier is'. Wanneer met het eerste bedoeld wordt Bontemantels staatsgezinde overtuiging in het algemeen, dan slaat de schrijver van het genoemde pamflet den spijker op den kop. Niet alle tegenstanders van Valckenier, ook niet alle vrienden van de Witt werden uit de regeering verwijderd: er waren redenen, waarom sommige hunner gespaard moesten worden. Bij Bontemantel gold geen enkele dezer redenen: hij had te weinig autoriteit, dan dat men hem behoefde te ontzien.

Na ontvangst van den brief, waarin Willem III mededeelde welke heeren uit de regeering waren ontslagen, besloot de vroedschap aan Zijne Hoogheid 'nader elucidatie'[3] van zijne meening te verzoeken, en stelde de vragen: of de ontslagen heeren, voor zoover zij oud-burgemeesteren en oud-schepenen waren, dien rang zouden blijven behouden en dus deelnemen aan de verkiezing van burgemeesteren? of zij allen voortaan in geen enkel regeeringscollege binnen de stad mochten worden benoemd of afgevaardigd naar een regeeringscollege daarbuiten? of zij ook als kolonel en kapitein van de schutterij moesten aftreden? of de heeren, die slechts ontslagen waren in hunne qualiteit van oud-schepenen, ook hunne plaats in de vroedschap moesten ruimen, wanneer zij daar tevens

1) In Bontemantels Aant. v. versch. zaken I. Men kan het verhaal in zijn geheel lezen bij J.F. Gebhard Jr., Amsterd. aant. uit 1672, in Fruins Bijdr. N.R.X. p. 188-191.

2) Tiele N°. 6483. Men kan het ook vinden bij Gebhard t.a.p.p. 247.

3) Zie over alles, wat deze elucidatie betreft: Tweede deel, p. 216-221.

lid van waren? De toeleg is duidelijk. De aangebleven heeren waren van meening, dat de afgezette, de ‘geëxcuseerde’, zooals men toen zei, voortaan in geen enkel opzicht meer deel aan de regeering zouden hebben, maar wenschten, dat dit ook uitdrukkelijk door den Prins zou worden geconstateerd, opdat het odium van deze uitlegging van 's Prinsen besluit niet alleen hen zou treffen. Zelfs schreven zij een tweeden brief aan Willem III, om op de elucidatie nader aan te dringen, en berichtten daarin, dat ‘verscheide gequalificeerde burgers, het afgaen van de magistraetspersonen dusverre goediglijk hebbende geacquiesceert’, begonnen te murmureeren, nu zij hoorden dat het ontslag zich zou uitstrekken tot alle ambten, die de geëxcuseerde heeren in de regeering bekleedden. Bontemantel gelooft daar niets van, en meent dat deze reden slechts werd aangevoerd om aan Zijne Hoogheid een nadere uitlegging te ontlokken[1)]. Hoe dit zij, het antwoord van den Prins luidde zooals verlangd werd. De geëxcuseerde heeren waren ontslagen van ‘alle functie en bedieninge, dewelcke sijluyden wegens de stadt en uyt den hoofde van deselve waren bekleedende, hoedanich en van wat natuere die oock mogen wesen’[2)].

Op den 19den September werden de ontslagen regenten door burgemeesteren gedéchargeerd[3)]. Van weerskanten toonde men een vriendelijk gelaat. Alleen een paar heeren konden hun wrok tegen Valckenier - die bij de plechtigheid niet tegenwoordig was, want hij was toen geen burgemeester - niet verzwijgen, maar burgemeester Hooft bracht hen tot bedaren. Zelfs maakte Bontemantel een grapje en debiteerde de eenige geestigheid, die ik van hem ben tegengekomen. Er was over gesproken, of de ontslagen heeren hunne plaatsen in de kerk, in het magistraatsgestoelte, mochten behouden, ja of neen. Burgemeesteren deelden hun nu mede, dat zij deze plaatsen mochten blijven innemen: zij hoopten althans, dat Zijne Hoogheid zich het bestel der heerenbanken in de kerk

1) Tweede deel, p. 219, noot 1.
2) Tweede deel, p. 220.
3) Vgl. bij het volgende: Tweede deel, p. 221-226.

niet zou aanmatigen. Bontemantel viel daarop fijntjes in: ‘als ten minsten burgemeesteren daarop aan Zijne Hoogheid geen elucidatie verzoeken!’ Zoo vertrokken de heeren ‘al boertende, nae minnelijcke hantgeevinge, bedanckinge van de goede confraternité, met vroolijcke uytterlijcke gespreck’. Diegenen van hen, die in de schepenbank zaten, hadden daarop nog den dank van den president voor hunne bewezen diensten in ontvangst te nemen

‘Ende daermeede’, schrijft Bontemantel, ‘is de rolle der afgaende heeren gespeelt, die van de gecontinueerde en nieuwe in 't speelen, en de gordijne der nieuwe opgehaelt’. Sommige schutters maakten nog aanstalten om een request in te dienen, waarbij zij wilden verzoeken, dat zij hunne kapiteins mochten behouden. Ook de schutters van Bontemantels compagnie schijnen daar ijverig in geweest te zijn, maar hij ontried het hun, vooral toen hij hoorde, dat zij, met voorbijgaan van ‘haer wettelijcke magistraeten en crijsraet’, het request aan den Prins wilden sturen. De schutters van de compagnieën van de kapiteins Willem Blauw en Jacob de Graeff dienden nog een verzoekschrift in, maar kregen geen antwoord, en de verzochte audiëntie bij den Prins werd hun geweigerd[1].

De regeering van stad en land heeft bij Bontemantels ontslag waarschijnlijk minder verloren dan wij. Houden zijne aanteekeningen met het jaar 1672 ook al niet geheel op, de mededeelingen worden toch schaarsch. Nu en dan verneemt hij van zijne vrienden nog wel iets van wat er achter de schermen gebeurt, zelfs het belangrijke ‘concept van eenigheid’ van 1676 komt te zijner kennisse, maar vergeleken bij den overvloed zijner aanteekeningen uit de jaren 1653-1672 is het maar weinig. Na 1678 weet hij ons van de regeeringsverkiezingen niets meer mede te deelen dan een paar benoemingen tot kolonel bij de schutterij[2]. Toch is, in een enkel opzicht, Bontemantels ontslag ook aan onze kennis van de geschiedenis van zijn tijd ten goede gekomen. Na 1672 had hij volop gelegen-

1) Eerste deel, p. 207 en 208, Tweede deel, p. 226-229.
2) Tweede deel. p. 283.

heid aan zijn aangeboren lust tot nasnuffelen den toom te vieren, want ‘de gordijn’ werd voor hem niet meer ‘opgehaald’: hij was en bleef uit de regeering. Straks, bij de beschrijving van zijne nagelaten aanteekeningen, zullen wij zien, dat hij nog in 1682 en 1684 nasporingen instelt naar de juiste toedracht der gebeurtenissen van het jaar 1672, en ook dat hij in zijn otium als magistraat een verhandeling heeft opgesteld over de regeering van Amsterdam in de jaren 1653-1672. Zestien jaar heeft hij van zijne rust kunnen genieten; eerst in het begin van Juni 1688 is hij overleden[1)].

Na het voorgaande overzicht van Bontemantels loopbaan als magistraat, wensch ik nog het een en ander te laten volgen over zijne persoonlijkheid, voor zooverre wij die uit 's mans geschriften of uit andere bronnen kunnen leeren kennen. Wel is waar schijnt hij mij niet een figuur van beteekenis, maar de gestalte van den auteur eener voor ons zoo belangrijke collectie gedenkschriften dient, ook voor de beoordeeling van de waarde zijner aanteekeningen, ons zoo duidelijk mogelijk voor oogen te staan. Bovendien zal ik daarbij tevens gelegenheid vinden enkele zaken ter sprake te brengen, die voor de kennis van den tijd, waarin Bontemantel leefde, niet onbelangrijk zijn.

Wanneer de lezer in het volgende hoofdstuk een denkbeeld zal hebben gekregen van den heterogenen inhoud der zware folianten manuscripten, die Bontemantel naliet, zal hij zich eerst duidelijk bewust worden van 's mans belangstelling in alles, wat de regeering van stad en land betrof, van zijne liefhebberij - bijna schreef ik van zijne manie - om alles op te teekenen, zoowel gebeurtenissen, die hij zelf had bijgewoond, als die hij uit den mond van anderen leerde kennen. Wat al copieën van vroedschaps-resolutiën, van resolutiën der Staten van Holland en der

1) Begrafenisboek van de Oude kerk: ‘8 Juni 1688, Hans Bontemantel, Outschepen, van de Keysergraft’.

Staten-Generaal, welk een menigte van processtukken heeft hij verzameld! Hoe getrouw heeft hij zich des avonds neergezet om zijne aanteekeningen bij te houden, aan te vullen, te verbeteren, tot op het laatst van zijn leven, zooals de data van enkele mededeelingen en de bevende hand van den toen ruim zeventigjarige bewijzen! Met welk doel heeft hij deze geschriften samengesteld? Voor een historisch werk, voor een beschrijving van den regeeringsvorm zijner stad? Het is, dunkt mij, ontwijfelbaar, dat hij een dergelijk plan niet had - en, laat mij het er terstond aan toevoegen, wij behoeven het ook niet te betreuren, dat hij zelf zich er niet toe gezet heeft uit den rijkdom zijner aanteekeningen een samenhangend verhaal op te stellen: zijn stijl is foutief en duister, zijne spelling allerzonderlingst. Wel heeft hij, in het laatst van zijn leven, althans na 1672, een beschrijving van den regeeringsvorm zijner stad ontworpen - waarover later - maar ook deze kan niet voor publicatie bestemd geweest zijn. De meest afdoende reden daarvoor is zeker wel deze, dat hij in zijne ‘Regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire’ ons zooveel bizonderheden over de personen der regenten, over verkiezingskuiperijen en regeeringsintriges mededeelt, dat een publicatie, gesteld dat zij ondernomen ware, onmiddellijk verboden en vernietigd zou zijn. Voor zijn eigen genoegen en voor zijn eigen nut heeft hij zich de moeite gegeven zooveel duizenden bladzijden vol te schrijven: voor zijn genoegen, omdat hij de manie had van het verzamelen en genoten moet hebben, als hij weer de een of andere bizonderheid, uit den mond zijner vrienden opgevangen, kon noteeren; voor zijn nut, omdat hij thans in staat was de retroacta ook van de intieme regeerings-questiën op te slaan en zich telkens weer voor den geest kon brengen wat in lang verleden jaren was gebeurd. Wie weet, hoe sober de inhoud der officiëele resolutiën van regeeringscollege's is[1)], zal beseffen hoe gewenscht

1) Zooals elders, ‘vermelden ook de resolutieboeken der Amsterdamsche vroedschap alleen het genomen besluit, niet de gevoerde debatten. In 1584 werd een poging gedaan om ook de adviezen der minderheid in het resolutieboek te laten opnemen, maar zij mislukte, blijkens de volgende aanteekening: ‘Ten voorn. daeghe (20 October 1584) hebben enighe van de Raeden gesustineert, dat men heure advysen ende andere van de Raeden advysen, die sulcx versochten, elcks apart in 't resolveren behoorde te teyckenen, ende vele van de Raeden ter contrarie sustinerende ende vele middelen allegerende, dat sulcx nyet en behoorde gedaen te worden, als gheen gebruyck zijnde, ende dat een yeghelick zijn gemoet verclaert hebbende, die meeste stemmen int resolveren behoorden gevolcht te worden, sijn den Raeden geresolveert dat voortaen gheen advysen off middelen van stemmen bij gescrift overgelevert off geteyckent zullen worden, dan dat altijt zall gevolcht worden int resolveren die meeste eenparighe stemmen, waernaer den secretarys oick die resolutiën zall extenderen ende teyckenen’. (Resol. Vroedschap V p. 90).

het voor de regenten van die dagen was, deze officiëele notulen uit hunne eigen aanteekeningen te kunnen aanvullen. Doch wie de wenschelijkheid daarvan erkenden, zullen nog wel eens teruggeschrokken zijn voor de moeite en den tijd, die het opstellen en bijhouden van eigen notulen eischte. Dat Bontemantel zich deze moeite gaf, bewijst hoezeer hij opging in regeeringsaangelegenheden.

Ook in een ander opzicht stellen zijne aanteekeningen, met name die, welke op rechtszaken betrekking hebben, hem in een gunstig daglicht. De stedelijke rechtbank van zijn tijd, de schepenbank, bestond, naar men weet, niet uit rechtsgeleerden van beroep, die voor hun leven zitting hadden, maar uit een jaarlijks wisselend personeel van regenten-kooplieden. In het begin van de zeventiende eeuw treft men onder de Amsterdamsche schepenen maar weinige gestudeerde personen aan, slechts enkelen, die den titel Mr. of Dr. konden voeren; in het midden van de eeuw neemt hun aantal toe, maar zij vormen nog de minderheid; tegen het einde van de eeuw zijn zij verreweg in de meerderheid, en het jaar 1701 zag voor het eerst een college van negen schepenen, die allen den meestertitel voerden. Schepen Bontemantel behoort tot het geslacht van kooplieden-regenten, door geen academische studie voor de praktijk der rechten opgeleid. Zijne rechtsgeleerde opvoeding heeft hij genoten in het college van kleine zaken, waar ‘gewoonlijk de

aankomelingen gezet werden'[1]: ook hij diende daar twee jaar, vóór hij in de schepenbank werd opgenomen, keerde er, na afloop van zijn schepenjaar, weer terug, en presideerde twee jaar een van de overige lage rechtbanken, het college van huwelijksche zaken, voor hij opnieuw schepen werd. Moeielijke rechtszaken kwamen in de subalterne college's niet veel voor, en, indien het al geschiedde, konden de commissarissen de voorlichting inroepen van de ouderen onder hen, die reeds als schepen gediend hadden, of wel van de geheele schepenbank. Het laatste college kon weder het advies van den pensionaris inwinnen, maar deze was dikwijls uit de stad, op de dagvaart, en ook daarom was het dus gewenscht, dat die leden van de schepenbank, wier begrip van rechtszaken door gebrek aan studie of praktijk te wenschen overliet, hunne kennis zooveel mogelijk aanvulden. Bontemantel bleef niet in gebreke dat te doen. Gaat men de lijst van rechtsgeleerde werken na[2], die hij in zijne 'judicieele'

1) Zie hiervóór, p. xxv.
2) Ik maakte daarvan de volgende lijst op; de aanhalingen of excerpten komen meerendeels voor in Bontemantels Civ. en Jud. Aant. II en Merkw. stukken II:
Hugo de Groot, Inleiding tot de Holl. rechtsgeleerdheid.
Groenewegen, Annotatiën op de Holl. rechtsgel. van H. de Groot
Hugo de Groot, Apologie enz.
Hugo de Groot, De jure belli ac pacis.
Simon van Leeuwen, Roomsch-Hollandsch recht.
Simon van Leeuwen, Ordonnantie of manier van procedeeren in crimineele zaken.
Simon van Leeuwen, Paratitla juris novissimi.
Hogerbeets, Aenvang der processen.
Damhouder, Practijk crimineel.
J. van Sande, Gewijsde zaken.
Autumne, Conférence du droit françois avec le droit romain.
Merula, (Manier van procedeeren?)
Bernard van Sutphen, (Praktijk der Nederl rechten?)
Hoegeboom, (zonder titel van werk).
Peter Pappus van Tratzburg, Annotatiën op den artikelbrief. (Tjaassens,) Zeepolitie.
Nieustadt of Neostadius, Vonnissen van den Hoogen Raad.
Nieustadt of Neostadius, Vonnissen van den Hove van Holland.
Willem de Groot, Register van bastaard-duitsche woorden.
P. Peckius, Annotatiën van Simon van Leeuwen.
P. Peckius, Tractaat van arresten.
P. Bort, Tractaat van appèl in 't crimineel.
Cooren, Observantiën.
Nicolaas Duysentdaelders, (zonder titel van werk: misschien 'Leges, statuta, consuetudinesque Amstelaedamenses'. Vgl. Eerste deel, p. 274)
Gigas, Tractaat de crimine laesae majestatis.
Papegay (of Formulierboek: van W. van Alphen?)
Roseboom, Recueil. (vgl. Eerste deel, p. 272).
Handvesten van Amsterdam.
Costumen van Antwerpen.
Statuten van de stad Hamburg.
Verder verschillende consultatiën van bekende Amsterdamsche rechtsgeleerden, en enkele, gecopieerd uit de verzameling 'Consultatiën ende adviezen' enz.

aanteekeningen aanhaalt of waarvan hij excerpten mededeelt, hetzij om zijne stem in de schepenbank of een der subalterne college's te motiveeren, hetzij om gevallen te noemen, waarin vroeger dergelijke of afwijkende beslissingen zijn genomen, dan zal men moeten erkennen, dat hij zeer belezen was in de rechtsgeleerde literatuur van zijn tijd. Soms schrijft hij, tot eigen leering, geheele hoofdstukken uit, dan weer verzamelt hij extracten uit sententieboeken van vroeger jaren, een ander maal maakt hij een register van alle Latijnsche en bastaardwoorden, die in margine van de Groot's Inleiding tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid voorkomen, en geeft er de Hollandsche vertaling bij[1].

Niet alleen in de rechtsgeleerde, ook in de historische literatuur van zijn tijd was Bontemantel geen vreemdeling. De twee hoofdwerken van Aitzema - De zaken van staat en oorlog, en De herstelde leeuw - worden vaak en met voorliefde door hem geciteerd; hij noemt ze ‘waerdich, ja, nootsaekelijck van alle heeren met opmer-

1) In de eerste drukken van de Inleiding enz. (1631) worden de daarin voorkomende ‘nu wat ongebruyckelijcke, doch goede oude Duytsche woorden, die in de oude handvesten ende keuren bevonden werden, oock eenighe woorden door tsamenvouginge gemaeckt’ in margine vertaald met Latijnsche of bastaardwoorden.

kinge doorsien te werden'[1]. De cynische wereldbeschouwing van dezen auteur, die geen Prins- of Hollandsgezinden verklaarde te kennen, maar alleen eigen- of zelfgezinden, en zelf ook tot die talrijke groep behoorde[2], kan Bontemantel niet gehinderd hebben, die, levende in een kring van regenten, waar zelfzucht en partijschap alle edeler gevoelens verstikten, het de natuurlijkste zaak van de wereld vindt, dat - om met Aitzema te spreken - 'een yeder zijn interest bemindt', en die een eigenaardige manier heeft om aan het slot van een mededeeling over een of andere kuiperij, of ter loops, er tusschen in, droogjes, zonder goed- of afkeuring, als iets dat van zelf spreekt, de egoistische motieven te noemen, waardoor de heeren zich lieten leiden[3]. Ook past volkomen bij Aitzema's scepticisme de pessimistische beschouwing van de menschelijke natuur, die Bontemantel zich in zijn rechterambt vormde, blijkens de woorden, geschreven op het eerste blad van het eerste deel zijner aanteekeningen over rechtszaken: 'l'homme (est) double de ceur et inconstant en toutes ses voyez'[4]. Behalve Aitzema citeert Bontemantel verder nog zooveel historische werken[5],

1) Eerste deel, p. 106.
2) Vgl. Fruin, Geheime briefwisseling van Lieuwe van Aitzema. Bijdr. N.R. III p. 227.
3) Zoo bv. Eerste deel, p. 219, aan het slot van noot 2; p. 237, waar hij van burgem. Pater zegt: 'wiens dochter aen Jan (ten Grootenhuyse) getrouwt was'; Tweede deel, p. 93, noot 2, verder p. 114, waar ook de sleutel van het verhaal lîgt in het slot: 'sijnde byde getrout met de dochters van burgem. Albert Pater'; p. 166, noot 2, en p. 167. Merkwaardig is ook Tweede deel, p. 139, waar hij berouw toont over zijne domheid, dat hij zijne stem niet tegen een behoorlijke belooning verkocht heeft.
4) Bontemantel, Merkw. Stukken II p. 1.
5) Ik vond aanhalingen of verwijzingen naar: Bor, van Meteren, de Groot, Hooft, de beschrijvingen van Amsterdam van Pontanus, Dapper en Domselaer, Domselaer's Binnenlantsche burgerlijcke beroerten, Montanus, Leven en bedrijf van Willem Hendrik, Valckenier's Verwerd Europa, de Fransche Mercurius van 1672, Machiavelli: Discours sur Tite Live, Négociations van Jeannin, en tal van pamfletten. Ook de Gedenkschriften van Laurens Jacobz. Reael heeft Bontemantel gekend, waarschijnlijk door Brandt, met wien hij omgang had. Verder vindt men in Bontemantels schrifturen tal van plaatsen uit Cicero, den bijbel en Cats.

dat men het volste recht heeft hem belezen te noemen in de geschiedenis van Holland en vooral in die van Amsterdam.

Boven heb ik reeds medegedeeld, dat Bontemantel een klassieke opleiding moet hebben genoten, althans dat hij de Latijnsche school moet hebben bezocht. Een enkel bewijs daarvoor moge hier nog volgen. Bij het motiveeren van zijne stem in de schepenbank - er was een doodslag begaan aan een vrouw uit een bordeel - schrijft hij[1]: 'Die Juvenalis geleesen hebben, namentlijck sijn seste satire, sullen oock wel onthouden hebben, in wat qualityt die lichte vrouwen stelt'[2]; en iets verder: 'die met opmerckinge de schriften van Plato geleesen hebben, en hebben oock wel gesien sijn descriptie van de lichte vrouwen'. Grotius, de jure belli, citeert hij in het Latijn en zoo straks zal ik een Latijnsche aanhaling uit Lucretius te vermelden hebben. Of echter zijne kennis van het Grieksch groot genoeg geweest is om Plato in het oorspronkelijk te lezen, zou ik betwijfelen; en dat hij ook met het Latijn niet zoo bizonder vertrouwd was, blijkt uit ettelijke fouten in zijne Latijnsche citaten, ook uit het feit, dat hij van Tacitus en Livius een Fransche vertaling aanhaalt.

Toen ik in het begin van dit hoofdstuk over Bontemantels huwelijk schreef, ben ik opzettelijk heengegleden over een bizonderheid, die beter bij het volgende ter sprake kon komen. De afkondiging van zijn huwelijk is nl. niet ingeschreven in het kerkelijk inteekenregister, maar in het puiboek. Daaruit blijkt, dat hij niet in de publieke kerk is getrouwd, zoodat of hij, of zijne vrouw, of wel beiden tot een ander kerkgenootschap dan het Gereformeerde hebben behoord. Deze omstandigheid werd mij eerst bekend geruimen tijd nadat ik Bontemantels

1) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. II p. 211-214.
2) Een aanhaling uit de 10de satire van Juvenalis vindt men: Eerste deel, p. 60.

gedenkschriften voor de eerste maal had doorgelezen; doch reeds bij die lectuur was mijn aandacht gevallen op enkele plaatsen, die reden gaven te betwijfelen of onze auteur wel zuiver was in de Calvinistische leer. Allereerst op de volgende. Toen op den 7den Januari 1656 een vroedschajs-vergadering zou worden gehouden, werd Bontemantel ‘aleer den raet ging sitten, versocht bij Burgemeesteren[1] te coomen, alwaar eenige discourse, bij deselve gepleegt op 't West-Indische huys, wat qualijck sijn genoemen, sijnde deselve door Burgemeester Witsen seer vilayn gerapporteert ofte overgedraegen aen Spiegel[2], te weeten: denselven Bontemantel, bij discourse van de progressen van (de) Sweeden[3], syde, dat de Lutersche farheeren seer aengaen in de Pruyss(isch)e steeden, en, volgens het gemeene seggen, liever souden met de Pausgesinde dan met de Calvinesche willen aenspannen; en soo voort discoureerende onder den anderen, dat de geestelijcken haet een verdoemelijcken haet is; dat de advocaeten alles onder de clausule van ‘onder correctie’ adviseeren, maar de geestelijcken ‘op verdoemenisse’, ende dat den godsdienst dickmaele tot een deckmantel van veel quaets wort gebruyckt, volgens het veers van den poëet Lucretius: tantum religio potuit suadere malorum[4]; dat Lichester, in 't lant coemende, sijn schelmerijen door de religie socht uyt te voeren; dat de seedert gecoemen quaestiën in deese landen alleen door de geestelijcke waren gebroet; ende ingevallen men had gedaen als den generael Maetelief, vaerende nae Indiën, deed, dat is, omdat de predicanten op de vloot in dispute vervielen, deselve opsloot tot soolange met den anderen verdraegen waeren, dat veel onhylen niet souden toegecoemen weesen: alle welcke propoosten, in 't minnelijck ende soet gediscoureert weesende, op een

1) Spiegel, Cornelis de Graeff en Johan Huydecoper; van de Poll was afwezig.
2) Spiegel was een kerkelijk man (vgl. hierna) en aan hem zal Bontemantel de berisping wel te danken hebben gehad.
3) Nl. in den Noordschen oorlog (1655-1660).
4) T. Lucretius Carus, De rerum natura I vs. 101.

ander manier sijn voortgesyt, alsof hij alle kerckelijcke regeeringe socht omver te smijten'.

Aangenomen dat deze 'propoosten' wat scherper overgebracht waren dan Bontemantel ze bedoeld had, zooveel valt er toch uit af te leiden, dat hij vrij libertijnsche opvattingen omtrent kerk en predicanten had. Ook andere plaatsen uit 's mans nagelaten papieren versterkten mij in het vermoeden, dat hij een Arminiaan was, hetzij dan een verkapte, hetzij dat hij er openlijk voor uitkwam. Wij lezen ergens bij hem[1)], dat de pensionaris Hop, op eersten Kerstdag van het jaar 1670 uit de Remonstrantsche kerk komende, aan Bontemantel vertelde hoe burgemeester Valckenier, die den pensionaris zeer onaangenaam had bejegend, het later weer goed had gemaakt tegenover hem; al wordt het er niet met zooveel woorden bij gezegd, de veronderstelling ligt voor de hand, dat ook Bontemantel uit dezelfde kerk kwam. Maar wij behoeven het niet bij veronderstellingen te laten: Bontemantel zelf deelt ons mede[2)], dat hij op den 1sten November 1682 de morgen-predicatie in de Remonstrantsche kerk bijwoonde. Vandaar dat ik het in het Amsterdamsche gemeente-archief berustende doopboek der Remonstranten ter hand nam, om mij zekerheid te verschaffen of Bontemantels kinderen daarin voorkwamen. Werkelijk vond ik ze alle tien; bij het eerste kind staat alleen 'gedoopt', bij de negen volgende: 'gedoopt in huys'. Tevens blijkt uit datzelfde doopboek, dat een betrekkelijk groot aantal Amsterdamsche magistraatspersonen hunne kinderen bij de Remonstranten lieten doopen. Dat er in het begin van de zeventiende eeuw in de Amsterdamsche regeering personen zitting hadden, die niet tot de Gereformeerde kerk behoorden, is bekend. Cornelis Pietersz. Hooft heeft er altijd buiten gestaan, en ook burgemeester Oetgens[3)].

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 808. Het is dezelfde mededeeling, die men ook vindt hierna, Tweede deel, p. 87, noot 2. Daar staat echter alleen 'Den pensionares Hop, uyt de kerck comende' enz. en wordt er niet uitdrukkelijk bij verteld, dat hij uit de Remonstrantsche kerk kwam.
2) Tweede deel, p. 66, noot 2.
3) C. Pz. Hooft, Memoriën en Adviezen (Werken Hist. Gen. Nieuwe Serie N° 16) p. 126: 'Redenen, waeromme ick van over lange gemijdet hebbe mijn in de gemeente van de kercke deser stede te begeven'; op p. 15 aldaar vindt men de verklaring van burgemeester Oetgens.

In de jaren na 1625 vinden wij burgemeester Bas, die geregeld in de Arminiaansche kerk verscheen, en burgemeester Jacob de Graeff, die nergens ter kerke kwam; in 1630 werd tot lid der vroedschap iemand gekozen, die een request van de Remonstranten had onderteekend.[1)] In het midden der zeventiende eeuw was dit niet langer een uitzondering; onder hen, die hunne kinderen bij de Remonstranten lieten doopen, vindt men een groot aantal namen van Amsterdamsche patriciërs en regeerings-leden[2)]: de geslachten Hooft, Hasselaer, van Vlooswijck,

1) Mr. J.C. Naber, De dissenters op het kussen. Tijdspiegel 1884, Tweede deel, p. 54.
2) Ik heb het doopboek der Remonstranten nagegaan van het begin, 2 Januari 1633, tot op het jaar 1673, en noteerde daarbij de volgende namen van echtparen (bij sommige kinderen wordt alleen de naam van den vader medegedeeld), die hunne kinderen bij de Remonstranten lieten doopen. Ik teekende alleen de namen van mij bekende notabele Amsterdamsche families op.

Mr. Petrus Doeck en Jannetje Hooft.
Nicolaas van Loon.
Jacob Willemsz. Hooft en Maria Jonckheyns.
Prof. Barlaeus.
Dr. Johan van Hartochvelt.
Jan Munter en Margrieta Geelvinck.
Cornelis van Vlooswijck en Anna van Hoorn.
Gabriel Marcelis.
Jan van de Poll en Duyfjen van Gerven.
Pieter van Loon en Anna van Foreest.
Willem van Loon en Margrieta Bas.
Hendrik Hooft en Aagje Hasselaer.
Jan Hulft en Margrieta Cloeck.
Willem Schrijver en Wendela Graeff.
Hans Bontemantel en Maria Snoeck.
Gerardt Claesz. Hasselaer en Agatha Pietersd. Hasselaer.
Joachim Rendorp en Brigitta Hulft.
Symon van Hoorn en Henriette van der Graff.
Frederik Bontemantel en Aagje Hasselaer.
Jan Uytenbogaert, ontfanger.
Cornelis Hop en Anthonia Cloeck.
Pieter van Dam (advocaat van de O. Ind. Comp.)
Elbert Goyken en Agatha Munter.
Dirck Schaep, secretares.
Everardt Verloo en Agnes Hulft.
Jacob Simonsz. Hinlopen.
Hermanus van de Poll, secretares, en Brechje Hooft.
Willem Blauw en Anna van Loon.
Mr. Johan van Hartochvelt.
Pieter de Groot, pensionares.
Hendrik Hooft de jonge.

Vgl. ook de namen uit de lidmaten-registers, medegedeeld door prof. J. Tideman, Bijzonderheden uit de geschiedenis der Amsterdamsche Remonstrantsche gemeente, in de Studiën en Bijdragen van Moll en de Hoop Scheffer III p. 499 sqq.

Geelvinck, van de Poll, Munter, Bas, Cloeck, Hop, van Loon - om slechts de voornaamste te noemen - komen daarbij voor. Zeer veel kinderen werden in huis gedoopt, of, zooals aanvankelijk de term ook wel luidt, 'heymelijck' of 'in't secreet,' waarschijnlijk om geen aanstoot te geven of omdat men niet zoo openlijk voor zijne Remonstrantsche gezindheid wilde uitkomen. Herhaaldelijk zijn - om dezelfde reden, naar ik veronderstel - ouders, die hunne kinderen bij de Remonstranten lieten doopen, eerst veel later als lidmaten toegetreden; sommigen zijn zelfs nooit lid geworden[1)]. Het vermoeden, dat de dissenters in

1) Op het Amsterdamsche gemeente-archief is alleen het doopboek van de Remonstranten aanwezig. Het archief van de Remonstrantsche gemeente is niet voor het publiek toegankelijk. De heer J.H. Groenewegen, te Amsterdam, had echter de bizondere welwillendheid mij aan te bieden in dat archief op te sporen, wat ik verlangde te weten. Om van zijne goedheid geen misbruik te maken, verzocht ik hem van de volgende tien echtparen, wier kinderen, blijkens het doopboek, in de Remonstrantsche kerk gedoopt zijn - ik zocht die paren uit, waarbij de mannen de belangrijkste magistraatsambten hebben bekleed - mij te willen mededeelen, of zij ook als lidmaten van de gemeente staan ingeschreven:

   Jan Munter en Margrieta Geelvinck.
   Cornelis van Vlooswijck en Anna van Hoorn.
   Jan van de Poll en Duyfje van Gerven.
   Willem van Loon en Margrieta Bas.
   Hendrik Hooft en Aagje Hasselaer.
   Jan Hulft en Margrieta Cloeck.
   Gerardt Claesz. Hasselaer en Agatha Pietersd. Hasselaer.
   Simon van Hoorn en Henriette van der Graff.
   Cornelis Hop en Anthonia Cloeck.
   Willem Blauw en Anna van Loon.

   De heer Groenewegen antwoordde mij, dat hij in het 'Communicanten-boek van 1631-1710' en in een ander Communicanten-boek, vermoedelijk een copie van het vorige, maar met enkele afwijkingen, vond opgeteekend als communicanten, op den achter hun naam genoemden datum:
   Hendrik Hooft (23 Juni 1641) en Aeghje Dierks Hasselaers, huysvrouw van Hendrik Hooft (17 October 1641).
   Jan van der Poll, apoteecker (5 October 1645). Deze apotheker zal echter wel niet dezelfde persoon zijn als de door mij bedoelde latere burgemeester. Ook komt Duyfje van Gerven, de vrouw van den burgemeester, niet onder de communicanten voor.
   Aegje Pietersd. Hasselaer, huysvrouw van den Ed. Gerart Claessen Hasselaer (30 October 1647). Haar man komt niet voor onder de communicanten.
   Margarita Cloeck, huysvrouw van Jan Hulft (18 Juni 1648). Haar man, Jan Hulft, 'Raat en Outschepen', communiceerde eerst op 25 December 1671.
   Cornelis Hop (28 Februari 1649) en Anthonia Cloeck, destijds nog 'jonge dochter' (23 Juni 1650).
   Anna van Loon, huysvrouw van den heer schepen Willem Blauw, (4 December 1670). Haar man komt onder de communicanten niet voor.
   Willem van Loon, outschepen, en zijne huysvrouw (25 Februari 1671).
   Het resultaat van dit onderzoek is dus, dat van de tien door mij opgegeven echtparen, bij vier nòch de man nòch de vrouw op de lijst van lidmaten voorkomt; dit is het geval bij Jan Munter en Margrieta Geelvinck, Cornelis van Vlooswijck en Anna van Hoorn, Jan van de Poll en Duyfje van Gerven, en Simon van Hoorn en Henriette van der Graff; bij vier andere zijn man en vrouw beiden lidmaten, nl. Hendrik Hooft, Jan Hulft, Cornelis Hop en Willem van Loon, met hunne vrouwen; Jan Hulft werd eerst lidmaat in 1671, terwijl zijne vrouw het al in 1648 was geworden. Van de overblijvende twee paren worden alleen de vrouwen als lidmaten genoemd: Aegje Pietersd. Hasselaer en Anna van Loon, en niet de mannen: Gerardt Claesz. Hasselaer en Willem Blauw. Men zou de opmerking kunnen maken, dat het niet

de regeering van het begin af een steeds slinkend be-

voorkomen van sommige namen in het communicantenboek nog niet bewijst, dat deze personen geen lid der Remonstrantsche gemeente geweest zijn, daar het communicantenboek eerst aanvangt met 1631, van welk jaar het gevestigd bestaan der Amsterdamsche gemeente dagteekent (Tideman, t.a.p. p. 496), en de mogelijkheid bestaat, dat de bedoelde personen reeds vóór 1631 tot de Remonstranten waren toegetreden. Ook ik had deze mogelijkheid verondersteld; doch uit het artikel van prof. Tideman blijkt (p. 497 en 498), dat in het communicantenboek niet alleen de namen van hen zijn opgeteekend, die sinds 1631 tot de gemeente toetraden, maar dat in 1631 daarin ook de namen zijn opgeschreven van hen, die toen lidmaat waren. Men heeft dus het volste recht uit het niet voorkomen der namen in dat communicanten-boek te concludeeren tot het niet als lidmaat zijn toegetreden. - In het artikel van prof. Tideman vond ik nog een ander bewijs, dat velen bij de Remonstranten ter kerke kwamen en hunne kinderen lieten doopen, zonder lidmaat van de gemeente te worden. Op p. 518 schrijft hij: ‘Reeds in de oudste kerkorde, van 1681, was wel het bijwonen, maar niet het lidmaatschap der gemeente tot vereischte voor het opzienerschap gesteld. Dit laatste werd eerst in de wet van 1779 opgenomen, in die van 1834 behouden, maar in 1850, nadat men er bij herhaling van afgeweken was, weder door “het lidmaatschap der Christelijke gemeente” en “het avondmaal en broederschap houden met deze gemeente” vervangen. Door het opzienerschap aan te nemen wordt men lidmaat der gemeente.’ Prof. Tideman schrijft deze bepaling toe, zoowel aan de vrijzinnigheid als aan de moeielijkheid om in de kleine gemeente altijd het benoodigd getal van geschikte opzieners te vinden.
Ook Hans Bontemantel heeft, zooals boven zal blijken, al zijne kinderen bij de Remonstranten laten doopen, voordat hij zelf toetrad tot de gemeente. Of hij bij de Remonstranten getrouwd is, mag betwijfeld worden. Wel is waar staat de aanteekening van zijn voorgenomen huwelijk in het puiboek en niet in het kerkelijk inteekenregister, zoodat hij in geen geval in de publieke kerk is getrouwd; maar bij de Remonstrantsche gemeente is noch in de kerkorde van 1681, noch in de kerkwetten van 1779 en 1834, maar eerst in die van 1850 uitdrukkelijk sprake van de huwelijks-inzegening. In 1795 werd het huwelijk dan ook door den kerkeraad nog ‘geacht een burgelijke zaak te zijn, wier voltrekking nimmer in de kerk behoorde te geschieden’. (Tideman t.a.p. p. 504). De mogelijkheid bestaat dus, dat Bontemantel niet kerkelijk getrouwd is.

standdeel hebben uitgemaakt[1)], hoezeer ook waar in het

1) Naber t.a.p. p. 55. - Overdreven is zeker de voorstelling van de godsdienstige gezindheid der Amsterdamsche regenten, die men vindt in Thurloe-papers V p. 662, waar de graaf de Holac schrijft: ‘Si on considère les personnes, qui gouvernent l'Hollande et principalement Amsterdam..... ils ne sont ou que des papistes en leurs coeurs (dont les bons protestants icy n'ont que trop de seure iuformations) ou libertins, qui est à dire des athéistes; et une personne de considération m'asseura ces jours, qu' à leur grand regret il n'y ait que deux ou trois des vrays protestants entre tous les gouverneurs icy, qui font regler toute la Hollande selon la maxime d'un intérest privé’. Alleen dan is dit laatste bericht misschien waar, wanneer men onder ‘des vrays protestants’ mannen moet verstaan, die van de streng kerkelijke gezindheid van Nicolaas Tulp waren.

algemeen, wordt althans voor de Remonstrantsche dissenters te Amsterdam in het midden der 17e eeuw niet geheel bevestigd: men vindt dan onder hen, die hunne kinderen bij de Arminianen lieten doopen, zeker niet minder leden van patricische geslachten dan in het begin dier eeuw.

Hans Bontemantel en zijne vrouw hebben hun eerste kind, Hendrik, den 15den Mei 1647 bij de Remonstranten laten doopen. Kort daarna trad Bontemantels vrouw tot de gemeente toe, op 30 Juni 1647; hij zelf heeft geruimen tijd daarmede gewacht en is eerst op negen en zestig-jarigen leeftijd lidmaat geworden, den 23sten Februari 1682[1]. De familie Bontemantel behoorde in het begin der 17de eeuw tot de publieke kerk[2]; of de Arminiaansche neigingen zich bij Hans zelf hebben ontwikkeld, dan wel of zij onder den invloed van zijne vrouw zich hebben gevormd, blijve hier in het midden gelaten. Het laatste is niet onmogelijk. De vader van Maria Snoeck, Dr. Aegidius Snoeck, komt voor onder hen, die het bekende request van 1628 onderteekenden, waarbij verzocht wordt om vrije uitoefening van de Remonstrantsche religie[3]. Niet alle onderteekenaars van dat request - reeds Wagenaar heeft het opgemerkt[4] - waren Remonstranten ex professo, maar dan toch den Remonstranten zeer goed gezind, en zoo moge dan ook Dr. Snoeck geen lid der gemeente zijn geweest, hfj zal na 1630 wel de predikatie daar hebben bijgewoond. Welke reden Hans Bontemantel, die al zijne kinderen bij de Remonstranten liet doopen, mag hebben bewogen zoolang te wachten met het openlijk toetreden tot de gemeente, laat zich wel verklaren. De Remonstranten werden in Amsterdam noch door de wet,

1) Op dezen datum komt hij zoowel in het communicanten-boek als in een naamlijst van ‘persoonen, die haer tot het Heylige Avontmael hebben begeven’ voor. Deze mededeeling, ook die aangaande Bontemantels vrouw, heb ik te danken aan den heer Groenewegen.
2) Hans Bontemantel werd 24 Januari 1613 in de Oude kerk gedoopt.
3) Wagenaar, Amsterdam I p. 497. Ook Wijntje van Bronckhorst, de vrouw van Dr. Snoeck, behoorde tot een Remonstrantsche familie: Tideman t.a.p. p. 498.
4) Wagenaar, ibid. I p. 498.

noch door de praktijk uit de regeering geweerd, maar het was bij velen toch nooit een aanbeveling voor een candidaat, wanneer hij niet tot de publieke kerk behoorde, en er waren onder de regenten altijd lidmaten van de Gereformeerde kerk, die meenden, dat men bij regeerings-verkiezingen op lidmaten behoorde te stemmen en niet op Remonstranten[1]. Hans Bontemantel was een voorzichtig man, die, toen hij nog geen lid van de vroedschap was, zijne kans om het te worden niet verminderd zal willen hebben door Remonstrantsch te worden; toen hij eenmaal in de regeering zitting had, bleef dezelfde reden gelden, waarom hij zijne kans op hooger ambt niet wilde verspelen. Wel is waar, burgemeester Hendrik Hooft was ook lid van de Remonstrantsche gemeente - reeds in 1641 werd hij het - maar omstreeks 1668 begon hij, ‘die plach bij de Remonstranten te nachtmael te gaen, bij de Groote of France kerck (te gaan)’[2]. Ook hij ver-

1) Vgl. Tweede deel, p. 121. Dr. Jan van Hartochvelt, van wien daar sprake is, was opziener en bibliothecaris van de Remonstrantsche gemeente: Tideman t.a.p. p. 518 en 524.

2) Vgl. Tweede deel, p. 478, over den overgang van Klaasje Hooft naar de publieke en van Hendrik Hooft naar de Fransche kerk. Te eerder vestig ik de aandacht op die plaats, omdat ook in Simon van Leeuwen's Bedenckingen over de stadh. macht enz. gezegd wordt (Bijdr. en Meded. van het Hist. Gen., deel XVIII, p. 446 en 447), dat de aanhangers van de Witt ‘om deese luyden van de Arminiaense ende Louvesteinse factie, die tot Dordreght, Amsteldam, Rotterdam ende Goude gemackelijck inquam, tot Leyden, daer die religie altoos op 't hoogste vervolgt en verbannen is geweest, met fatsoen in de regeringe te krijgen, die luyden, wiens ouders het allerhardst geweest waren ende de meeste vervolgingh geleeden hadden, aen de handt (hebben) soecken te crijgen; eerst persuaderder men haer in de france kercke, daer dienaengaende geen scheuringe gemaeckt en was, maer de tollerantie plaets was gegeven, te communiceren, totdat sij daernae tot de nederduytse kercke overquamen. Metten eersten wist men te bekuypen, dat die luyden in kerckedienst quamen, daermeede sij al genoeg gesuyvert waren om in de regering getrocken te werden.’ Wat te Leiden geschied schijnt te zijn, n.l. de overgang van Remonstrantschen door de Waalsche tot de publieke kerk, gelijkt veel op wat Hendrik Hooft deed, want al is deze misschien nog geen lid van de Nederduitsche kerk geworden - hij behoefde het zeker niet te doen om de reden, die van Leeuwen voor Leiden opgeeft - ook de Waalsche gemeenten behoorden tot de Nederlandsch-Hervormde kerk en lieten zich op hare synoden vertegenwoordigen.

toonde dus neiging de Remonstranten te verlaten en Bontemantel, die bovendien zooveel minder mocht wagen dan Hooft, zal het gevaarlijk hebben gevonden aan boord van een zinkend schip plaats te nemen. Na zijn ontslag uit de regeering, in 1672, kan hij zich gevleid hebben met de hoop er weer in opgenomen te worden, zooals met meer ontslagen regenten van 1672 gebeurd is, en misschien heeft hij daarom wel met het toetreden tot de Remonstranten gewacht, tot alle kans op herstel voor hem verkeken was.

Nu wij eenmaal weten, dat Bontemantel een Arminiaan was, valt op sommige plaatsen uit zijne aanteekeningen een helderder licht. Zijne vriendschap of bekendheid met den Remonstrantschen predikant Gerard Brandt en den pensionaris Hop, die reeds op jeugdigen leeftijd lidmaat bij de Remonstranten was geworden[1)], zou evengoed wel te verklaren zijn: met den eersten kan hij in aanraking gekomen zijn door zijne historische onderzoekingen, met den laatsten had hij herhaaldelijk over regeeringszaken te handelen. Maar tot de vrienden van Bontemantel behoort ook de graveur Romijn de Hooge[2)], die misschien een leerling was van den vermaarden Dr. van den Enden, en, althans later, met den aartsketter Dr. Adriaan Koerbagh en anderen, als huisvriend bij van den Enden verkeerde[3)].

De houding van Bontemantel in het beruchte proces van den zooeven genoemden Koerbagh, den auteur van eenige ‘goddelooze’ boeken, en zijn broeder Johannes[4)],

1) Hiervóór, p. LXVI, in de noot.
2) Vgl. Tweede deel, p. 206, waar Bontemantel meedeelt, hoe hij ten huize van de Hooge, en door zijn toedoen, een samenkomst had met een scheepstimmerman, dien hij aan het praten wilde brengen over de gebeurtenissen van 1672. Ook in de nog niet gedrukte aanteekeningen van Bontemantel, b.v. in Civ. en Jud. Aant. IV, in de laatste ongepagineerde 60 blz, verhaalt Bontemantel, dat Romyn de Hooge bij hem aan huis kwam. Ik moet er echter bij vermelden, dat het eerste voorviel in 1680, het laatste in 1684, toen Bontemantel voor het compromitteerende, dat er in den omgang met de Hooge mocht zijn, niet meer behoefde te vreezen.
3) Vgl. Meinsma, Spinoza en zijn kring, p. 143, noot 3, en p. 234.
4) Over Koerbagh en zijne werken heeft de heer Meinsma het laatst uitvoerig gehandeld in zijn werk ‘Spinoza en zijn krîng’, p. 272-324. Hij deelt echter, op p. 314, niet mede, voor welke straf de verschillende leden van de schepenbank gestemd hebben, en vermeldt alleen het eindbesluit van de bank. Terwijl ik dus over de persoon en de werken van Koerbagh het stilzwijgen kan bewaren, (vgl. ook Eerste deel, p. 279, noot 1) zal ik alleen Bontemantels houding bij het proces toelichten.

verdient eenigszins uitvoerig geteekend te worden. Op den morgen van den 27sten Juli 1668 had de schout zijn eisch tegen Adriaan uitgesproken, inhoudende, dat hem op het schavot de rechterduim zou worden afgehouwen en een gloeiende priem door de tong gestoken; dat hij dertig jaren opgesloten zou blijven en alle gerechtskosten betalen; dat zijne resteerende goederen verbeurd verklaard en zijne boeken verbrand zouden worden. De schout verliet daarop, met den secretaris, het vertrek, en nadat ook de aangeklaagde was weggevoerd, vroeg de president van schepenen[1], Jan van Waveren, aan den vice-president van de bank, Nicolaas van de Capelle, zijne meening te willen uiten, die, naar gewoonte, den president verzocht hierin te willen voorgaan. Van Waveren zei daarop, dat de gevangene twaalf jaar in hechtenis moest worden gehouden, daarna gedurende twaalf jaar uit Holland gebannen en tot een boete van *f* 6000 en het betalen van *f* 2000 gerechtskosten behoorde veroordeeld te worden. De vice-president vereenigde zich hiermede, doch wenschte vijftien jaar hechtenis, in plaats van twaalf. Na de beide presidenten kwam de beurt aan den oudsten in rang van schepenen, Hans Bontemantel. Hij begon met eraan te herinneren, dat de Staten van Holland, bij plakkaat van het jaar-1653[2], alle godslasteraars, die schrijven tegen God en zijne eigenschappen, tegen de goddelijkheid en de voldoening van Christus en tegen de heilige drievuldigheid, m.a.w. de Socinianen, met verbanning bedreigd hadden[3]; voorts dat in 1637 te Groningen eenige vreemde

1) Het volgende naar Bontemantels aanteekeningen in Aant. v. versch. zaken II, bundel N°. 9.
2) Dit plakkaat is in zijn geheel afgedrukt bij Meinsma, t.a.p., bijlage IV. Over de aanleiding tot het uitvaardigen vgl. ibid. p. 99 en 100.
3) Het plakkaat spreekt niet alleen van hen, die Sociniaansche boeken schrijven, maar ook van allen, ‘die eenige van de voors. Sociniaensche dwalinge hier te lande invoeren ofte gemeenmaecken ofte daertoe bijeenkomsten ofte tsamenrottingen houden’, en bedreigt hen, ‘dat sij voor d'eerste mael uyt den lande ghebannen, ende voor de tweede reyse arbitralicken, naer exigentie van saecken, (zullen) werden gestraft ende gecorrigeert.’

geestdrijvers waren geweest, o. a. een zekere Upke Walles, die verbannen was, omdat hij beweerde, dat Judas en de hoogepriesters en schriftgeleerden in het verraden en overleveren en kruisigen van Christus geen kwaad hadden gedaan, maar zalig waren door het bloed Christi, evenzoo de beide moordenaars aan het kruis, daar zij hunne tijdelijke straf hadden geleden en Christus voor hen was gestorven. Daar de wetten van het land dus godslastering met verbanning straften, zou hij aan den schout zijn eisch willen ontzeggen en den gevangene veroordeelen tot verbanning en in de gerechtskosten; 'doch alsoo deese voors. boecken wat varder gaen als wel de opinie der Socinianen, ende men varder moet sien dan op het gepasseerde, maer oock soucken voor te coomen dat in toecomende soodanige boecken niet werden gemaeckt, dat (de gevangene) soude connen werden gecondemneert te blijven in beslooten hechtenisse tot soolang borg had gestelt, tot genoegen van scheepenen, dat hij in toecomende geen soodanige boecken soude schrijven.' Vervolgens zou hij dan verbannen worden. Ook zou men de som wat hoog kunnen nemen, zoodat licht in de eerste jaren niemand borg zou willen blijven. Scheperien van de volgende jaren - 'onse naecomelingen', schrijft Bontemantel - zouden dan, 'siende beeter comportement in den patient, connen disponeeren nae haer geraeden duncken soude, òf (hem) het bannissement laeten voldoen, òf sooals te raede souden werden'; met deze straf 'soude de intentie van de voorsittende heeren, van (hem) in beslooten hechtenisse te houden, oock sijn effect hebben.'

Hulft vereenigde zich met het gevoelen van de presidenten, zonder uitdrukkelijk te zeggen of hij twaalf dan wel vijftien jaar hechtenis wilde; Corver stemde voor tien

jaar hechtenis en daarna verbanning voor tien jaar, met *f*4000 boete en *f*2000 gerechtskosten; Hudde[1] evenzoo, doch hij nam de boete op fnof; 6000; Ranst vereenigde zich met het advies van Bontemantel ‘van te bannen uyt Hollant en Westvrieslant’; de Graeff stemde met Corver. ‘Waerop noch wat gediscoureert sijnde, sijn de advysen eenparich geloopen - uytgenomen Ranst, die persisteerde bij het bannissement’ - op tien jaar hechtenis, daarna voor tien jaar gebannen, een boete van *f*4000 en *f*2000 gerechtskosten.

Onaannemelijk schijnt mij de meening[2], dat Bontemantel, met zijn ‘listigen’ voorslag, bedoeld heeft Koerbagh tot aan zijn dood in de gevangenis op te sluiten. Dit zou geheel in strijd zijn met zijn welwillende houding tegenover Johannes Koerbagh en tegenover andere dissenters - waarover straks - terwijl ook ‘listige’ i.e. kwaadaardige voorslagen in 't algemeen moeielijk overeen te brengen zijn met het karakter van Bontemantel, zooals dat in zijne gedenkschriften blijkt. Ik geloof integendeel, dat Bontemantel eigenlijk alleen heeft willen stemmen voor verbanning - Ranst, van wien bericht wordt, dat hij het advies van Bontemantel overneemt, stemt ook daarvoor - maar dat hij, ziende dat de beide presidenten voor gevangenisstraf waren, hen voor zijn gevoelen heeft willen winnen door den borgtocht zoo hoog te nemen, dat het eenige jaren zou duren voor Koerbagh op vrije voeten werd gesteld, zoodat hij dan feitelijk toch ook tot gevangenisstraf werd veroordeeld. De familie van Koerbagh was vrij bemiddeld[3] en de borgtocht zou misschien eerder bijeengebracht zijn dan Bontemantel het - misschien opzettelijk - liet voorkomen, tenzij de som buitensporig hoog was. Daar Bontemantel geen bedrag noemt, kunnen wij alleen naar zijne bedoeling gissen, maar ik

1) Volgens de rangorde had nu het advies van van Beunigen moeten volgen, maar deze was toen als gezant in Frankrijk: zie Eerste deel, p. 287 sqq. Het is wel jammer, dat wij daardoor zijn oordeel in deze zaak moeten missen.
2) Geuit door den heer P. Leendertz. Wz., in Navorscher 1877 p. 548.
3) Meinsma, Spinoza en zijn kring, p. 152.

geloof niet, dat hij juist de strengste straf heeft willen toepassen. Ook het volgende pleit daartegen. Nadat Adriaan Koerbagh was weggeleid, werd zijn broer Johannes binnengebracht. Bij zijn vroeger verhoor had men getracht hem de bekentenis te ontlokken, dat hij mede-auteur was van de door zijn broeder uitgegeven werken, maar hij ontkende dit steeds; ook Adriaan Koerbagh had bij zijn verhoor verklaard, dat zijn broer slechts één vel gecorrigeerd had, en dat daarin geen aanstootelijke passages voorkwamen. Tegen hem eischte de schout niettemin: geeseling binnenskamers, twaalf jaren hechtenis, en veroordeeling tot een boete en de kosten. De president verklaarde zich voor ‘eenige wynige jaeren’; de vice-president wilde de gevangenisstraf weglaten, maar vereenigde zich overigens met het vorige gevoelen. Daarop kwam Bontemantel aan de beurt. Hij zei niet te kunnen begrijpen welke reden er was tot verbanning, laat staan tot gevangenisstraf, vermits een aangeklaagde daartoe alleen op bekentenis kon worden veroordeeld; die bekentenis nu ontbrak. Hoogstens kon men den beschuldigde eenige ‘verkeerde discoursen’ ten laste leggen. Daarom was hij van gevoelen ‘deesen gevangen, op hanttastinge van wederom te compareeren, als (hij) van den schout ofte schepenen soude ontbooden werden, met beloften van sich onderwijlen eerlijck te draegen, (in vrijheid te stellen), ende alsoo sijn saecke te houden in reatu, met betaelinge van costen en mise van justitie; te meer, alsoe (hij) alreede in strickte gevanckenisse omtrent de tien weecken had geseeten, dat meede voor een straffe can opgenoemen werden; oock dat men hier te lande, als geen boecken werden geschreeven en vergaederinge gelyt, op de opinie, die yder heeft voor sijn selve van de godtsdienst, soo naeuw geen regart (pleegt te nemen)’.

Schepen Hulft was van meening, dat de aangeklaagde eenige jaren gevangenisstraf verdiend had, maar Bontemantel smaakte de voldoening, dat Corver, Hudde, Ranst en de Graeff met zijn advies meegingen, zoodat in dien zin het besluit van de schepenbank viel. Alleen werd de aangeklaagde - waarvan Bontemantel niet gesproken had - nog gekapitteld met een ‘scharpe vermaeninge’.

Bontemantels houding bij dit weerzinwekkend proces stelt hem, dunkt mij, nog niet in zoo'n kwaad licht. Tegen de veroordeeling van Johannes Koerbagh, die - ook naar de opvatting van een streng geloovige - feitelijk niets misdreven had, is hij met kracht opgekomen, en voor den broeder heeft hij - wanneer men zich althans niet met de uitlegging van den heer Leendertz vereenigt - de minst zware straf geeischt van alle schepenen. Dat hij ten slotte in de meening van de meerderheid berust heeft - het vonnis over Adriaan Koerbagh is met op één na algemeene stemmen geveld - was te verwachten. Zich voor hem in de bres te stellen, was gevaarlijk; en Bontemantel was daar de man niet voor, gesteld al dat hij Koerbagh's boeken minder ‘profaen, godtloos en afgrijsselijk’ had gevonden, dan hij ergens verklaart[1].

Nog andere getuigenissen kan ik aanvoeren, waaruit blijkt dat Bontemantel, de Arminiaan, geen rechter geweest is naar het hart der stijve Calvinisten. Op Zondag den 3^{den} Maart 1669[2] kwamen in de Nieuwe kerk, waar Ds. Schaeck preekte, drie mannen, die onder het gebed en het gezang den hped ophielden, ‘dat groote omsicht onder de gemeente gaf, niet sonder ontsteltenis’. Na het einde van de godsdienstoefening volgden hen een aantal menschen, onder het geroep ‘kwakers!’ zoodat eenige schepenen, die mede uit de kerk kwamen, een paar schoutendienaars uitzonden, om te beletten dat de mannen mishandeld werden. Deze arresteerden een van de drie en brachten hem naar het stadhuis, waar de schepenen, die moesten trouwen, bijeen waren. Daardoor verspreidde zich de menigte en konden de twee overigen zich uit de voeten maken. Voorloopig werd door schepenen besloten, dat de gearresteerde in de boeien zou blijven. Op den 7^{den} Maart onderging hij zijn eerste verhoor, voor Bontemantel - destijds president van de bank, en plaatsvervanger van den schout, die ziek was - en de schepenen Cornelis Geelvinck en Mr. Willem Blauw.

1) Eerste deel, p. 279.
2) Het volgende naar Bontemantels Civ. en Judic. Aant. III, 1, p. 7-10.

De man beweerde, dat hij op dien Zondagmorgen door den geest naar de Nieuwe kerk gedreven was; dat hij ‘in 't gemoet niet conde vinden’ zijn hoed af te nemen, ‘met een hylige meening, door een drift als vooren’. Nadat hem, met aanhaling van verschillende plaatsen uit den bijbel, was voorgehouden, dat het geven van aanstoot moest worden vermeden, antwoordde hij, ‘dat de magistraeten van hem niet werden veracht, maer sijn gemoet niet conde toelaeten den hoet af te neemen; soo het hem wert gedaen[1)], dat het moet aensien, en haer leer meedebrengt alles geduldich te moeten sonder oppositie verdraegen; dat in haer vergaederinge somtijts wel wangelaeten coomen en toback drincken, en oock wel ageeren alsof op een comedie waeren, maar dat alles sonder tegenspreecken geduldich lijden en verdraegen’. Na hem nog eens vermaand te hebben voortaan geen ergernis te geven, besloten schepenen hem in vrijheid te stellen, mits hij de kosten van zijn gevangenschap betaalde; daarop zond de kwaker den cipier naar zijne vrouw, om het geld te halen, die dat echter weigerde te geven, ‘als wesende teegen haer gemoet’. Bontemantel gelastte niettemin den man dadelijk op vrije voeten te stellen: de kosten zouden altijd nog wel geëischt kunnen worden. Een weinig tijds later kwamen de schepenen van de rol beneden en namen het zeer kwalijk, dat Bontemantel met dezen ‘patient’ zoo haastig was geweest, aangezien zij tegen hem hadden gezegd, dat zij beneden zouden komen, om over de straf te spreken, die, naar hunne meening, in een geldboete had behooren te bestaan, ‘twelck Bontemantel wel weetende’ - zoo teekent hij zelf aan - ‘daerom hem, gevangen, soo spoedich had laeten uytgaen’. Schepen Cornelis Graafland zei zelfs, dat ‘soo een man was een perturbateur van de gemeene ruste, en andere heeren woogen het werck vrij swaer’. Maar Bontemantel verdedigde den man met te zeggen, dat er ‘geen boosaerdichyt in 't werck was geweest, maer alleen een drift, gedreeven uyt godtsdienst, soo sij, quaeckers, het

1) Dit zal wel beteekenen; zoo men hem den hoed afnam.

noemen, en dat men niet gewoon is alhier te lande, ende voornaementlijck in deese stadt, ymant in sijn conscientie lastich te vallen; dat de France predicanten preecken met de hoet op, en (de predikanten) in de Duytsche kerck met de hoet af ofte blootshoofs; dat geen wetten sijn gemaeckt hoe men Godt hidden sal, of gedeckt ofte ongedeckt, soodat de ergernisse wel het swaerste scheen te weesen, daerin (de kwaker) misdaen had, doch niet waerdich om ymant daerover te straffen'. Eindelijk herinnerde Bontemantel, dat Jan Knol[1], 'een quaetaerdich man', die in het tuchthuis had gezeten, 't zelfde in de Remonstrantsche kerk had gedaan; dat schepenen hem toen voor zich geroepen en met een scherpe vermaning hadden laten gaan, terwijl de kwaker - dien men nu zooveel zwaarder wilde straffen - bij iedereen bekend stond als een 'stil, eerlijck' burger.

Er is alle grond om aan te nemen, dat Bontemantel den kwaker toch niet had willen straffen - anders zou men zijne genadige gezindheid nog aan een minder nobele reden kunnen toeschrijven, nl. aan de geraaktheid van den Remonstrant, die zich ergert dat er zooveel drukte wordt gemaakt over iemand, die zijn hoed ophoudt in de publieke kerk, terwijl schepenen den Sociniaan Jan Knol, die hetzelfde misdrijf had gepleegd in de Remonstrantsche kerk, met een berisping naar huis lieten gaan.

Een vrij wat belangrijker geval, waaruit wij iets kunnen afleiden omtrent Bontemantels godsdienstige gezindheid, deed zich in hetzelfde jaar 1669 voor[2]. In het begin van dat jaar hadden de Staten van Holland het Hof gelast de plakkaten, tegen het drukken van Sociniaansche boeken gemaakt, te doen nakomen, waarop het Hof o. a. den schout van Amsterdam een brief zond, inhoudende dat, ondanks het plakkaat van 1653, waarbij het drukken en verkoopen van Sociniaansche boeken streng verboden

1) Over dezen Jan Knol, den beruchtsten der Amsterdamsche Socinianen, zie: Meinsma, Spinoza en zijn kring, op de in het register genoemde bladz.
2) Zie voor het volgende: Eerste deel, p. 21-28.

was, een volledige verzameling der Sociniaansche werken, onder den titel: 'Bibliotheca patrum Polonorum' etc.[1)], hier te lande gedrukt en verkocht werd, 'niet anders ot deese landen waeren het seminarium van alle lasteringen tegens Godt ende sijn eigenschappen, tegens de Godthyt ende sijne voldoeninge ende de Hylige Dryvuldichyt, mitgaders tegen de fondamenteele gronden en hoofdpunten van de ware Christelijcke religie.' Vermoedelijk werden deze boeken gedrukt bij een gewezen Arminiaanschen predikant, die te Amsterdam een boekdrukkerij had opgezet; ook waren ze te koop gezien in den winkel van Hendrik Boom, boekverkooper bij Jan Rodenpoortstoren. Daarom werd de schout door het Hof gelast onverwachts naar deze drukkerij te gaan en de gedrukte exemplaren, zoo hij ze vond, mede te nemen, eveneens den winkel van Boom en andere boekwinkels en drukkerijen te doorzoeken, opdat de verboden boeken konden worden opgehaald en tegen drukkers en verkoopers geprocedeerd volgens den inhoud van het plakkaat van 1653.

Op het oogenblik toen deze brief verzonden werd - 11 April 1669 - stond het schoutambt te Amsterdam ledig. Cornelis Witsen was den 12^{den} Maart gestorven en de presideerende burgemeester, Cornelis van Vlooswijck, nam het ambt tijdelijk waar, tot een nieuwe titularis zou zijn benoemd. Bij hem aan huis werd de missive van het Hof dan ook bezorgd, juist toen schepenen bij hem te dineeren waren. Vlooswijck opende den brief en deelde den inhoud aan zijne gasten mede, waarop 'eenige discoursen' vielen en o. a. gezegd werd, dat aan het plakkaat van 1653 niet meer de hand werd gehouden; dat dergelijke boeken, als de hier bedoelde, dagelijks te vinden waren eh dat het niets zou geven, of men al het drukken in Amsterdam belette, daar ze dan toch in andere steden gedrukt zouden worden. Daarop werd de brief ter zijde gelegd - ik vermoed met de bedoeling om er geen gevolg aan te geven; Bontemantel maakte ondertusschen van de gelegenheid gebruik, en 'nam den brief stillekens

1) Vgl. Eerste deel, p. 24, noot 1.

nae hem.' Vlooswijck, begeerig om het aandeel in de boeten te verdienen, dat hem, als waarnemend schout, toekwam, wanneer een boekverkooper of drukker werd gecalangeerd, liet kort daarna ergens een Sociniaansch boek koopen. Zoodra Bontemantel daar kennis van kreeg, sprak hij er over met een der burgemeesters, die de handelwijze van den schout niet dienstig oordeelde, zoodat de zaak bleef steken. Daar het Hof geen antwoord ontving op zijne missive, zond het een tweeden brief, ditmaal aan Gerard Hasselaar, op 27 April tot schout gekozen. Toevallig was Bontemantel, president-schepen, er bij tegenwoordig toen de schout dezen brief las, en op nieuw belette hij de uitvoering van het bevel van het Hof, en waarschuwde den schout, dat hij hierin niets mocht doen zonder kennis van burgemeesteren en schepenen. Hasselaar deelde dan ook aan burgemeesteren den inhoud van het schrijven mede, die verzochten den eersten brief van het Hof te mogen zien, en daar deze nergens te vinden was - daar had Bontemantel voor gezorgd - schreef de schout daarover aan het Hof, dat hem daarop een extract van den eersten brief toezond. Ook thans werd aan het bevel nog niet dadelijk gevolg gegeven. Eenige schepenen verstonden - 'op voorstel van den president', i.e. Bontemantel - dat de schout dergelijk onderzoek niet mocht doen zonder goedvinden van burgemeesteren en medeweten van schepenen; indien hij, alleen op aanschrijven van het Hof, onverwacht huiszoeking zou mogen doen, zonder verlof van burgemeesteren, 'soo soude het Hof souveryn weesen en t' allen tijden de inwoonders connen doen lichten en in de huysen vallen, daer goede sorg voor moet werden gedraegen, opdat niemand overlast en comt te lijden'; en wanneer het al goedgevonden werd, dan moesten in elk geval twee schepenen bij de huiszoeking tegenwoordig zijn, om te beletten dat de schout al te ruw optrad.

Ondertusschen begrepen burgemeesteren, dat toch op het aanschrijven van het Hof iets behoorde te worden gedaan. Daar zij echter niet geneigd waren de boekdrukkers en boekverkoopers er in te laten loopen, vonden zij er het volgende op. De burgemeesteren Pancras en Reael

ontboden Bontemantel, als president-schepen, bij zich, en gelastten hem aan eenige boekverkoopers in het geheim bekend te maken, dat wellicht, ‘om alle opspraeck te mijden’, de schout en twee schepenen bij hen zouden komen zoeken naar Sociniaansche geschriften. Zij konden dan zorgen, dat er niets te vinden was! Bontemantel vond het tevens wenschelijk, aan burgemeesteren mede te deelen, dat de schout had te kennen gegeven de bedoelde huiszoeking wel te mogen doen zonder verlof, en verzocht hun dit te willen beletten, waarop zij antwoordden, ‘dat sal hij hem wel wachten te doen’.

Volgens het ontvangen bevel, ontbood Bontemantel te zijnen huize ‘een, die kennisse aen de boeckvercoopers heeft’, nl. zijn neef ‘W. Hartochvelt, van Rotterdam, sijnde een Sociniaen’[1], en deelde hem mede, wat burgemeesteren gezegd hadden. Daarmede waren degenen, wien het aanging, gewaarschuwd, en wij vernemen dan ook niet, dat er iemand betrapt is. - Op welke wijze burgemeesteren verder zorg droegen, dat het Hof niet meer den schout zou aanschrijven tot huiszoeking, zonder hun goedvinden, en dat de schout in geen geval aan dergelijk bevel zou gehoorzamen, kan men te zijner plaatse lezen[2]. Het is mij hier slechts te doen om het aandeel van Bontemantel in deze zaak duidelijk te doen uitkomen. Op het diner van burgemeester Vlooswijck neemt

1) ‘Volgens de voorsyde secreeten last heeft den president tot sijnen huyse ontbooden een, die kennisse aen de boeckvercoopers heeft’, schrijft Bontemantel: Eerste deel, p. 26. Vond hij het toen niet wenschelijk den naam van deze persoon te vermelden? In zijne Civ. en Mil. Reg. I p. 750 had hij echter reeds genoteerd, dat het was: ‘W. Hartochvelt, van Rotterdam, sijnde een Socîniaen, en neef’. Ook in Amsterdam woonden leden van deze familie: een Dr. Johan van Hartochvelt, vroedschapslid, en Mr. Johan van Hartochvelt, beiden Remonstranten (vgl. hiervóór, p. LXIV, noot 2, en LXIX, noot 1). In den catalogus der verzameling J.N. Scheltema (auctie R.W.P. de Vries, Amsterdam, 21-25 Sept. 1896) wordt onder N° 345 vermeld een brief van Joh. à Moskorovius, Steph. à Przykovius en 21 andere Socinianen aan Johannes Hartogfeld (te Amsterdam?), waarin dank betuigd wordt voor verleende hulp.
2) Eerste deel, p. 21, en 26-28.

hij den brief van het Hof stillekens tot zich. Waarom? men zou kunnen veronderstellen: voor zijne collectie aanteekeningen, als een stuk, dat hem belangrijk toescheen; maar in verband met het volgende komt mij een andere, straks te noemen reden waarschijnlijker voor. Zoodra hoort hij niet dat Vlooswijck aanstalten maakt, den last van het Hof uit te voeren, of hij steekt een spaak in het wiel, door aan een der burgemeesteren mede te deelen, dat de schout, zonder hunne voorkennis, huiszoeking wil doen. Als schout Hasselaar den tweeden brief van het Hof ontvangt, maakt Bontemantel hem er opmerkzaam op, dat hij aan burgemeesteren en schepenen verlof tot de huiszoeking moet vragen. Wederom is Bontemantel het, die een uitspraak van schepenen uitlokt, dat de schout in deze zaak niet alleen aan het Hof heeft te gehoorzamen. Aan hem wordt opgedragen de boekverkoopers en drukkers te waarschuwen, en voor die waarschuwing heeft hij een neef bij de hand, een Sociniaan nog wel.

Ik stem toe, dat men Bontemantels ijver uitsluitend kan verklaren uit zijne positie als president-schepen. Hij kan de autoriteit der schepenbank hebben willen verdedigen, met name het recht, dat ook schepenen gekend moesten worden in de voorgenomen huiszoeking. Om die reden kan hij den brief van het Hof hebben bemachtigd, om het bewijsstuk in handen te hebben, dat het Hof, in zijn bevel aan den schout, zijne bevoegdheid te buiten ging; vandaar al zijne verdere stappen. Maar het is bovendien mogelijk, dat hij de vervolging der Socinianen afkeurde en wilde beletten. Bontemantel was een Remonstrant: onder de Socinianen scholen veel Remonstranten. De vergaderingen der collegianten - waar Koerbagh, Jan Knol en hunne geestverwanten samenkwamen - werden ook door Remonstrantsche predikanten bezocht[1]; Johannes Koerbagh trachtte in 1669 ‘met de Remonstranten gemeenschap des avondmaals te houden’[2]; voor velen was de naam Remonstrant gelijk aan dien van libertijn.

1) Meinsma, t.a.p.p. 242. - Vgl. ook hiervóór, p. LXXX, noot 1, (brief van de Socinianen aan den Remonstrantschen Hartochvelt).
2) Meinsma, t.a.p. p. 322.

Denkt men nu aan Bontemantels libertijnsche uitlatingen over de kerk en de predikanten, waardoor hij zich een berisping van burgemeesteren op den hals haalde; aan zijne gematigdheid in het proces van de beide Koerbagh's, aan zijne welwillende houding tegenover den door den geest gedreven kwaker, dan is er veel voor te zeggen zijn optreden tegen het zoeken naar Sociniaansche geschriften althans gedeeltelijk aan zijn afkeer van geloofsvervolging toe te schrijven. Dat hij Adriaan Koerbagh toch heeft willen straffen, is daarmee niet in strijd. Koerbagh had meeningen verkondigd, waarvoor zelfs libertijnen terugdeinsden[1)], en het is begrijpelijk, dat Bontemantel, ook al was hij niet geneigd tot een strenge straf, in de schepenbank hem niet wilde en durfde vrij pleiten.

Ten slotte wil ik nog op een plaats uit Bontemantels aanteekeningen wijzen, die, naar mijn oordeel, eerst duidelijk wordt, nu wij hem in zijne libertijnsche meeningen hebben leeren kennen. Voor de verkiezing van burgemeesteren in 1666 werd druk gekuipt om Hendrik Hooft uit dat ambt te weren en Andries de Graeff gekozen te krijgen[2)]. Een van de redenen, die Bontemantel bewogen op den laatste te stemmen, was deze: wanneer de Graeff burgemeester werd, zou Valckenier - een van de aftredende burgemeesteren - voor het tweede jaar aanblijven; werd daarentegen Hooft gekozen, dan stond het vast, dat uit de aftredende heeren Spiegel zou worden gekozen als burgemeester voor het tweede jaar. Daar nu zoowel de partij van Hooft als die van de Graeff ook Tulp candidaat had gesteld voor het burgemeesterschap en hij dus zeker gekozen zou worden, zou, wanneer de verkiezing van Spiegel gelukte, deze tegelijk met Tulp burgemeester zijn, en dat wilde Bontemantel ‘bij sijn speculatie niet gaere sien’[3)].

1) Jan Pietersz. Beelthouwer, een libertijn, die te Enkhuizen was ‘afgesneden’ van de kerk, en te Amsterdam druk verkeerde met de collegianten, schreef een weerlegging van Koerbagh's Bloemhof, die echter niet werd uitgegeven. Meinsma, t.a.p.p. 243 en 306.
2) Vgl. hiervóór, p. XXXVI sqq.
3) Tweede deel, p. 136.

Deze ‘speculatie’ kan ik alleen op de volgende wijze verklaren. Tulp was een kerkelijk man: wel is waar, hij werd in 1628 door de ‘harde gereformeerden’ nog tot de ‘waggelmutsen’ gerekend[1)] en niet tot de echte Calvinisten, de ‘vromen’, maar in later jaren had hij als president-schepen mee gedaan aan ketterjagerij[2)] en, volgens Bontemantel, had zelfs zijne onverdraagzaamheid hem in tijden, toen burgemeesteren van Amsterdam wat zachter te werk gingen tegenover dissenters, in den weg gestaan om spoedig zitting te krijgen in 't burgemeestersgestoelte. Toen de Luthersche kerk, door het groeien van het ledental, te klein werd en de gemeente verzocht een ‘bequaem packhuys op de Brouwersgraft’ tot tweede kerk te mogen inrichten, was Tulp de eenige, die in de vroedschap ‘met exempelen uyt het Nieuwe Testament daertegen ging’ en alleen goedvond, dat de bestaande zou worden vergroot[3)]. Wanneer burgemeesteren in 1660 crediet vragen om de Prinses-moeder met haar zoon, bij hun doorreis door Amsterdam, feestelijk te ontvangen, verzoekt Tulp, dat ‘sulcke hydense goden en godinnen op triumpwaegens, als in den voorleeden jaere op de festoyeringe van 't huys van Nassouw door de stadt reeden’, ditmaal mogen wegblijven[4)] en aldus geen ergernis worde gegeven aan Calvinistische gemoederen. Ook Spiegel had ‘een maxime seer kerckx en predicants’: toen hij in 1655 burgemeester was, namen de predikanten en kerkeraadsleden hun kans waar en beriepen eenige predikanten, die vroeger door minder goedgezinde burgemeesteren waren geweerd; hij mocht dan ook vóór zijn aftreden den dank van kerkeraad en predikanten in ontvangst nemen voor de hun toegevoegde ‘faveuren’[5)].

Nu wij Bontemantels gezindheid kennen, wordt het wel vrij zeker, dat hij Tulp en Spiegel daarom niet gaarne

1) Wagenaar, Amsterdam I, p. 492 en 493.
2) Bij het proces van François van der Mers: vgl. Vaderl. Letteroef. 1821, 2de stuk, p. 97-103, en Rogge, Gids Juli 1880, p. 103-106.
3) Tweede deel, p. 516.
4) Tweede deel, p. 491, noot 2.
5) Tweede deel, p. 119

tegelijk in het burgemeestersgestoelte zag, omdat hij vreesde, dat dan te veel voet zou worden gegeven aan Calvinistische drijfgeesten.

De eisch van den schout in het proces van Adriaan Koerbagh gaf een staaltje van de barbaarsche rechtspleging van dien tijd. Wie het verlangt, kan in Bontemantels aanteekeningen over de door de schepenbank berechte crimineele zaken tal van andere vinden. Het viel mij herhaaldelijk op, dat Bontemantel tot clementie neigde[1]. Een enkel voorbeeld daarvan worde hier aangevoerd. Iemand had zelfmoord gepleegd. In de schepenbank was Roeters van gevoelen, dat de goederen van den overledene in beslag behoorden te worden genomen, opdat den schout zijne actie daarop, zoo hij eenige had, niet ontging. Bontemantel, president van de bank, en plaatsvervanger van den schout, die ziek was, ‘vont sich daerin beswaert van te eysschen, alsoo de doode lichaemen om de misdaden, bij haer leven begaen, in haer persoonen niet strafbaer sijn, uytgesondert alleen om eenige swaere misdaden ende enorme fyten’; maar ‘diegeene, dewelcke alleen uyt wanhoope ofte mistroosticheyt haer selve te cort doen, sijn niet strafbaer, noch aen het lijf, nochte in haer goet’[2]. Niet alle schouten plachten even genadig te zijn bij hun eisch. Immers, op een andere plaats[3] bericht Bontemantel ons: ‘Te Amsterdam wort meest gebruyckt, dat een persoon, sich selfs verhangen hebbende, wort geschouwt ofte gevisiteert bij den schout, ten overstaen van twee schepenen, waervan schepenen rapport gedaen wort, die dan ordonneeren het doode lichaem 's nachs door 's heeren dinaers te worden begraeven, niettegenstaende den schout eyscht, dat het lichaem

1) In de door mij uitgegeven aanteekeningen vindt men daarvan een voorbeeld: Eerste deel, p. 74. Uit Bontemantels Civ. en Judic. Aant. kan dit voorbeeld met tal van andere worden vermeerderd.
2) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. III p. 5-7.
3) Bontemantel, Merkwaardige stukken, II p. 149.

onder den deur[1] door getrocken sal warden en op een horde, met het hooft omlaech, langs de straeten gesleept, en alsoo onder de galch begraeven te worden.' Ook hier, zooals bij vele andere gevallen, was de eisch echter heel wat gestrenger dan het vonnis; bij zelfmoord stonden schepenen bovendien dikwijls toe, dat het lijk niet door de schoutendienaars werd begraven, maar door de 'vrinden'.

Wanneer dit gewoonte was bij schepenen, moet het weinig gegrond schijnen, dat ik zooeven, als staaltje van Bontemantels clementie, mededeelde, hoe zijne meening was over het straffen van zelfmoordenaars. Doch niet elk college van schepenen volgde die humane gewoonte. In 1668 werd weder een zelfmoordenaar 'in een mick aen de Volewijck gehangen'. Bontemantel betuigt uitdrukkelijk dat hij, die destijds schepen was, voor dit vonnis niet aansprakelijk gesteld mag worden: 'hier ben ick niet over geweest en is teegen de rechten'[2]. In hoeverre het vonnis in strijd was met het geldende recht, zij daar gelaten. Ik wilde slechts de aandacht vestigen op Bontemantels protest.

1) Met 'deur' zal hier wel 'bovendeur' bedoeld zijn: de bovenste helft van een în tweeën gedeelde deur.
2) Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. II p. 429.

Hoofdstuk II. De gedenkschriften van Hans Bontemantel.

Geschiedenis van de collectie-Bontemantel. Zij wordt in 1817 *aan Willem I aangeboden voor het rijks-archief, maar komt daar niet en wordt later het eigendom van Jhr. Beeldsnijder van Voshol. De collectie wordt verminkt en geraakt verspreid. Het grootste gedeelte blijft bewaard en komt ten slotte aan het gemeente-archief van Amsterdam. Beschrijving van den inhoud van de dertien banden en de portefeuille's met losse stukken, die bewaard bleven. Hulpmiddelen, die Bontemantel ten dienste stonden bij het schrijven zijner aanteekeningen. Beoordeeling van de waarde zijner gedenkschriften*.

Wagenaar was de eerste geschiedschrijver, die de schriftelijke nalatenschap van Hans Bontemantel heeft gekend, althans de eerste, die er melding van maakt en er enkele berichten aan ontleent[1)]. Hij had er heel wat meer uit kunnen putten, wanneer het hem veroorloofd ware geweest ook de intieme geschiedenis van de Amsterdamsche regeering te schrijven.

Na Wagenaar heeft het geruimen tijd geduurd, voordat opnieuw gewag wordt gemaakt van het bestaan dezer collectie. Alleen kan ik verzekeren, dat zij voortdurend in het bezit van Bontemantels nakomelingen is gebleven. Immers, in het Algemeen Rijksarchief te 'sGravenhage

1) Wagenaar, Vad. Historie, XIV, p. 85, 86, 106, 181, 208, 209, 215, 216, en Wagenaar, Amsterdam, I p. 631 en 632.

berust een brief[1], gedagteekend 14 Juni 1817, aan Koning Willem I geschreven door mejuffr. E.J.D. Baart, eenig overgebleven dochter van Mr. Cornelis Baart, ‘in leven raad in de vroedschap en president-schepen van Haarlem, midsgaders griffier van de leenhoven en secretaris van de houdvesterije en hoge justitie van Breederode’, waarin zij bericht een collectie manuscripten van Bontemantel te bezitten, die haar vader, van moederszijde van Bontemantel descendeerende, van zijne ouders heeft geërfd. Zij geeft in dit schrijven verder te kennen, dat zij, reeds bejaard zijnde[2], vreest dat na haar dood de collectie in onwaardige handen zou kunnen geraken, en biedt daarom aan, de handschriften te laten onderzoeken door vanwege Zijne Ma^{t}. te benoemen personen. Wanneer deze er dezelfde waarde aan toekennen, als hare familie steeds gedaan heeft, hoopt zij dat Zijne Ma^{t}. de verzameling zal willen aannemen en in 's Rijks archieven deponeeren. Dus doende zal er, naar zij vermeent, gehandeld worden in den geest van haar voorvader Bontemantel, die zeker gewenscht zal hebben dat zijne aanteekeningen eenmaal tot nut en leering zouden strekken.

Aan dezen brief was een lijst toegevoegd, waarop de verzameling als volgt beschreven werd:

N° 1[3]. Een deel in carton, getiteld: Clatverzameling van 't volgende.

N° 2. Een deel in groen linnen, getiteld: Regeering van Amsterdam A^{o} 1653-1673, ontworpen door Hans Bontemantel, zoo in 't civile als crimineel en militair, behelzende zeer veele gevallen, dien betreffende.

1) Aan de vriendelijkheid van den heer Hingman, commies-chartermeester van het Algemeen Rijks-archief, heb ik het te danken, dat ik van dezen brief, met bijbehoorende lijst, en de minuut van het advies van den archivaris van Wijn, kennis mocht nemen.

2) Haar vader was, volgens haar brief, reeds den 11^{den} April 1785 overleden.

3) De nummers vóóraan zijn door mij toegevoegd, om het aanhalen te vergemakkelijken.

N° 3[1]. Een deel, geteekend A, behelzende zeer veele civile zaaken, missiven, reekeningen etc., meest alle de regeering van Holland en Amsterdam specteerende.

N° 4. Een deel, getiteld B, behelzende: Verzameling en annotatiën van civile en judicieele zaaken en verdere remarquable papieren van de jaren 1671, 1672 en 1673.

N° 5, 6, 7 en 8. Een deel, getiteld: A B C D} behelzende eenige weinige judicieele annotatiën, verhooren, confessiën, vonnissen etc.

N° 9. Een deel in groen linnen, gequoteerd 1651-1670, behelzende de notulen, zoo in de vroedschap en daar aan- en afhangende zaaken, de stad Amsterdam betreffende, gehouden in de jaaren 1653-1672, door Hans Bontemantel, schepen en raad, voor zooveel, present zijnde, de memorie heeft kunnen toedragen en, bij afweezen, door de heeren is gecommuniceert, vooraan zijnde ingebonden eenige notabele stukken, behelzende de fijtelijkheden, in den jaare 1650 in en om dezelve stad voorgevallen, waarvan sommige niet in druk zijn, als van eenige ontwerpen wegens het ververschen van stinkend water in den Amstel en burgwallen. Vooraan zijn mede gesteld de lijste der geëxcuseerde en gecontinueerde regenten[2]; nog veele notabele zaaken betreffende de seclusie van Zijne Hoogheid de Prins van Orange.

N° 10. Een deel in groen linnen, zijnde een vervolg op het vorige, ofte notulen, van de jaaren 1671-1672, der zaaken, voorgevallen in de stad Amsterdam, raakende de tweespalt van de heeren van de regeeringe, de oproeren der gemeente tegen haar wettige overigheid, de getrouwe hulp en bescherming van het gemeeneland en stad,

1) Naast N° 2 en N° 3 staat in margine, met potlood, geschreven waarschijnlijk door den heer van Wijn): ‘vol platen’.

2) Geëxcuseerd en gecontinueerd in 1672.

zoo te water als te lande, door burgemeesters en raaden toegebracht, de verandering der magistraaten met de authentique resolutiën der vroedschap, bezendingen en missiven aan en van Zijne Hoogheid den heere Prins van Orange, de verandering raakende, mede hetgeen in de krijgsraad in dezelfde jaaren is omgegaan, alsook de masacre van Jan en Cornelis de Witt, te zien uit de resolutiën van H. Ed. Gr. Mog., en derzelve missive, geschreven aan Zijne Hoogheid, tot weering derzelve en verdere bekommeringen, teekeningen en portraiten der voornaamste heeren etc.

N° 11, 12, 13, 14 en 15. Vijf deelen in parchement, gequoteerd N° 1-5, behelzende de resolutiën van den raad van Amsterdam, van den jaare 1653-21 September 1671, met register der voornaamste zaaken; tusschen beide zijn mede veele particuliere aangeteekende anecdotes, disputen etc.

N° 16. Een deel, mede in parchement, gequoteerd N° 6, zijnde een vervolg op de voorige en behelzende de notulen van 1671 en 1672, alsmede eenige aanteekeningen van volgende jaaren, alsmede particuliere aanteekeningen.

N° 17 en 18. Twee deelen in parchement, zwaar ruim 2000 bladzijden, behelzende zaken van de West-Indische Compagnie, octroyen, resolutiën en besognes, equipagiën, reekeningen, missiven van en aan bewindhebberen, gedeeltelijk in copie, gedeeltelijk in originaal, gaande ongeveer van den jare 1658-1664, doch vervattende ook verscheidene documenten van vroegere dagteekening.

N° 19. Resolutieboek voor de regeering wegens de generale geoctroyeerde West-Indische Compagnie der Vereenigde Nederlanden, residerende binnen de limite van het Noorderdistrict van Africa, in Guinea, op het kasteel St. Georgy d'Elmina, aanvangende met de directie van den directeur Jan Valkenburg, 1 Febr. 1656-10 Juli 1664.

N° 20. Een deel in parchement, behelzende procedure crimineele van Jacob Sijms, oudburgemeester en

raad en bewindhebber der Oost-Indische Compagnie tot Hoorn, voor den gerechte tot Amsterdam als in den Hoogen Raad, met origineele stukken enz.

N° 21. Een band met verscheidene politieke en civile documenten, missives, resolutiën, etc.

N° 22. Een deel, behelzende annotatiën, gedaan in de Staten van Holland A^{o} 1670.

N° 23. Een deel, geteekend III, in parchement, behelzende privilegiën, instructiën, resolutiën, etc.

N° 24. Een deel, behelzende contracten, rantsoenbrief en lijsten, betreffende de West-Indische Compagnie.

N° 25. Clatverzameling der (beroerten) van den jaare 1672, voorgevallen tot Amsterdam, en verder afhangende zaaken. De burgerkrijgsraad. De drie doelens.

N° 26. Een cleel, behelzende extracten uit eenige remarques, getrokken uit de notulen van twee pensionarissen, gehouden in de vergadering van de Heeren Staten van Holland en West-Friesland, A^{o} 1671 en 1672.'

De brief van Mejuffr. Baart werd aan den archivaris van Wijn toegezonden om consideratie en advies. Na inzage te hebben genomen van de verzameling, gaf hij als zijne meening te kennen dat de verschillende deelen - al was het een wat belangrijker dan het ander - voor de geschiedenis van Holland en met name van Amsterdam groote waarde hadden, en adviseerde dan ook het aanbod goedgunstig aan te nemen en de collectie in 's rijks archief te deponeeren[1].

1) De minuut van dit schrijven is op vele plaatsen kwalijk leesbaar; ook de heer Hingman, die mij zijne hulp verleende bij het ontcijferen, slaagde er niet in, alle onduidelijkheden op te lossen. Wat ik echter boven uit den inhoud heb medegedeeld, staat vast. Ook wordt er nog in medegedeeld dat Prof. Kluit op een auctie een manuscript van Bontemantel had gekocht, en aan den heer van Wijn had verklaard het dikwijls met nut te hebben gebruikt; na Kluit's rampzalig uiteinde was het niet onder zijne papieren gevonden. Wat de inhoud van dit handschrift was, wordt niet gezegd - althans niet in de ontcijferbare krabbels van de minuut.

Ondanks dit advies, is de collectie-Bontemantel - tot schade voor de kennis onzer geschiedenis - niet in het rijksarchief te recht gekomen. Ik kan niet mededeelen, waarom het aanbod van Mejuffr. Baart niet is aanvaard; ook op het Algemeen Rijksarchief is dat niet bekend. In de minuut van den archivaris van Wijn vond ik echter enkele woorden, die tot een gissing kunnen leiden; hij schrijft nl. ‘dat hem is voorgekomen dat de adressante niet zeer begunstigd is van tijdelijke middelen en het verzoek misschien)’ - daarmede breekt de zin plotseling af. Men zou dus kunnen veronderstellen dat Mejuffr. Baart, naar van Wijn was gebleken, de verzameling eigenlijk niet ten geschenke bood - hoewel de bewoordingen van haar brief aldus luiden - maar er een som gelds voor wenschte te bedingen. Het is mogelijk dat de zaak daarop is afgesprongen. Heel waarschijnlijk vind ik het niet, te meer omdat Willem I, zooals de heer Hingman mij verzekerde, in dergelijke zaken niet karig was. Zoo blijft alleen de mogelijkheid over dat Mejuffr. Baart, die reeds op hoogen leeftijd was gekomen, tijdens de onderhandelingen is gestorven, en dat de collectie na haar dood aan een particulier verkocht is.

Voor het eerst vond ik er weer melding van gemaakt in een catalogus der manuscripten, toebehoorende aan Jhr. G.J. Beeldsnijder van Voshol, te Utrecht, verschenen in het jaar 1838, waar men op p. 151 leest: ‘Annotatiën, notulen, waaronder vele eigenhandige brieven en origineele stukken, alles geschreven door de hand van Hans Bontemantel, vroedschap, schepen en burgemeester, alsmede bewindhebber der Oost-Indische Compagnie en kapitein der burgerij der stad Amsterdam, waarin gevoegd zijn vele zeer zeldzame kaarten, platen en portretten van den jare 1653-1672. Deze stukken zijn nimmer gebruikt door eenig historieschrijver. Voor ieder dezer deelen is een alphabetisch register. 26 deelen in 16 banden[1)]’.

1) De volledige titel van den catalogus is: ‘Alphabetische catalogus der handschriftelijke documenten, brieven enz., berustende in de verzameling van Jhr. G.J. Beeldsnijder van Voshol. Utrecht, J. Altheer, 1838. Niet in den handel.’ Een exemplaar van dezen catalogus berust in de Utrechtsche gemeentebibliotheek. Ten onrechte wordt Bontemantel hier burgemeester genoemd; ook was hij geen bewindhebber van de Oost-, maar van de West-Indische Compagnie; eveneens is de mededeeling, dat geen historieschrijver ooit van de stukken gebruik maakte, onjuist, daar, zooals wij zagen, reeds Wagenaar er uit putte. - In Dodt van Flensburg's Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen, Tweede deel, 1839, wordt ook gewag gemaakt van de ‘Adversaria’ van Hans Bontemantel en vindt men enkele stukken daaruit afgedrukt: vgl. aldaar p. VI, X, 99, 100, 359-367.

Het aantal deelen, 26, stemt overeen met dat van de lijst van 1817, wanneer men althans, zooals ik gedaan heb, de onder N° 5, 6, 7 en 8 beschreven stukken voor vier deelen, en niet voor één deel houdt. De verzameling is intusschen gebonden in 16 banden[1]; beneden zal blijken, welke deelen in één band vereenigd werden.

Twee jaren later kwam de geheele collectie onder den hamer, op de auctie van den Amsterdamschen boekhandelaar C. Weddepohl. Als N° 1 van den catalogus[2] dezer verkooping vinden wij haar aldus gespecificeerd:

'Hans Bontemantels Geschied- en Letterkundige Verzameling, ten opschrift voerende:

Civiele en judicieele aanteekeningen, 4 deelen.
Resolutiën der (sic) raad van Amsterdam, 1653-1657, 3 deelen.
Civiele en Militaire Regeering, 1653-1670, 3 deelen.
Privilegiën, Instructiën en Resolutiën, 1420-1616, 1 deel.
West-Indische Compagnie, 1641-1664, 2 deelen.
Staten van Holland 1670, 1 deel.
Merkwaardige stukken, 1656-1782, 2 deelen, tezamen 16 deelen, in folio formaat, gebonden in half engelschen band, bevattende, behalve het journaal eener door den Amsterdamschen schepen en raad Hans Bontemantel gedane zeereis, eene voor de beoefening der vaderlandsche en Amsterdamsche geschiedenis allerbelangrijkste collectie staatsstukken, eigenhandige brieven en geschriften van voorname en beroemde personen, kaarten, platen,

1) In elken bewaard gebleven band vindt men de étiquette van den Utrechtschen boekbinder van Dommelen.
2) Catalogus auctie C. Weddepohl, Amsterdam, 22 April 1840. Een exemplaar berust in de Utrechtsche gemeentebibliotheek.

portretten, zeldzaam voorkomende spotprenten, begraafnisbriefjes enz.'

Als N° 1* volgt dan: 'Het portret van Bontemantel, op doek geschilderd, door J.L.[1)], en deszelfs wapenbord'.

Uit de beschrijving van de collectie meen ik te mogen afleiden, dat wij hier nog alle handschriften terug vinden, die op de lijst van 1817 vermeld werden, zooals onderstaande vergelijking duidelijk zal maken.

Lijst 1817. *Catalogus Weddepohl* 1840.

N° 1 en 2 = Civiele en Militaire Regeering, 3de deel.
N° 3 = Civiele en judicieele aanteékeningen, 1ste deel.
N° 4 = Civ. en jud. aant., 4de deel.
N° 5 = Merkwaardige stukken, 2de deel (gedeeltelijk).
N° 6 = Civ. en jud. aant., 2de deel.
N° 7 = Civ. en jud. aant., 3de deel, 1ste stuk.
N° 8 = Civ. en jud. aant., 3de deel, 2de stuk.
N° 9 = Civ. en Mil. Reg., 1ste deel.
N° 10 = Civ. en Mil. Reg., 2de deel.
N° 11, 12, 13, 14, 15 en 16 = Resol. Raad 3 deelen (elk deel bestaat uit 2 stukken).
N° 17, 18, 19 en 24 = West-Ind. Comp., 2 deelen.
N° 20 en 21 = Merkw. stukken (1ste of 2de deel).
N° 22 = Staten van Holland 1670.
N° 23 = Privil., Instruct. en Resol.
N° 25 en 26 = Merkw. stukken (1ste of 2de deel).

Ik kan den lezer thans slechts verzoeken dit zonder nader bewijs te willen aannemen; bij de inhoudsbeschrijving van elk der overgebleven deelen, in het vervolg van dit hoofdstuk, zal hij kunnen controleeren op welke gronden ik tot de bovenstaande vergelijking ben gekomen.

Al dadelijk moet ik echter wijzen op enkele fouten in den catalogus van 1840. In plaats van 'Resolutiën der raad van Amsterdam, 1653-1657, 3 deelen' moet men lezen: 'Resolutiën van den raad van Amsterdam, 1653-1672, 3 deelen', en in plaats van: 'Civiele en Militaire Regeering,

1) J.L. = Jan Lievensz.?

1653-1670, 3 deelen', behoort er te staan: 'Civiele en Militaire Regeering, 1653-1672, 3 deelen'; de vergissing is waarschijnlijk hieraan toe te schrijven, dat het eerste deel van de Resol. Raad loopt van 1653-1657 (het tweede van 1658-1667, het derde van 1668-1672) en het eerste deel der Civ. en Mil. Reg. het tijdvak 1653-1670 behandelt (het tweede loopt over de jaren 1671 en 1672, het derde geeft een overzicht van den regeeringsvorm der stad in het tijdvak 1653-1672). Zonderling is het ook, dat het journaal van Bontemantels reis naar Denemarken en Zweden, een zeer onbelangrijk stuk, met name genoemd wordt.

Ook volgt uit den titel der twee laatste deelen: 'Merk-waardige stukken, 1656-1782', dat de daarin voorkomende documenten niet alle door Bontemantel zelf verzameld zijn, maar dat er stukken uit de achttiende eeuw aan zijn toegevoegd: wij zullen later zien welke. Eindelijk zij er op gewezen, dat de naam 'Greschied- en *Letterkundige* Verzameling' wel ten onrechte aan de collectie zal zijn gegeven; in wat er nu nog van overbleef, vond ik althans niets, dat voor onze letterkundige geschiedenis van belang is. Evenmin is er in de lijst van 1817 eenige aanduiding, dat dergelijke stukken vroeger in de collectie voorkwamen.

Alle moeite, die ik mij heb gegeven om inzage te krijgen van den auctie-catalogus of het zoogenaamde hand-exemplaar der in 1840 gehouden verkooping, was vergeefsch[1]. Ik kan dus niet mededeelen aan wien de

1) Ik begon met mij te wenden tot den heer R.W.P. de Vries, boekhandelaar te Amsterdam, die in 1865 de zaak van den heer Weddepohl overnam. Hij had de welwillendheid mij mede te deelen, dat hij de auctie-catalogi van zijn voorganger niet bezat, daar zij reeds vóór het overnemen der zaak alle vernietigd waren! Toen ik van een anderen boekhandelaar vernam, dat van iedere veiiing een verbaal gedeponeerd wordt bij den ontvanger der registratie, waarop de prijzen en de namen der koopers staan aangeteekend, vroeg ik aan den heer J. Scheltema, ontvanger der registratie te Amsterdam, of er nog mogelijkheid bestond, inzage te verkrijgen van zulk een exemplaar der auctie-Weddepohl. Hij antwoordde mij, dat wel een auctie-catalogus wordt geannexeerd aan het procesverbaal van verkoop, maar na de registratie wordt teruggegeven aan den betrokken notaris of deurwaarder, en dan in diens protokol gedeponeerd; alleen wanneer de naam van den notaris of deurwaarder, die de bedoelde verkooping gehouden had, bekend was, zou er eenige kans zijn het verlangde stuk op te sporen. Daar echter in den catalogus deze naam niet genoemd wordt, en ik, ook bij navraag aan enkele Amsterdamsche firma's, er niet in slaagde hem te weten te komen, mislukte ook deze poging.

collectie-Bontemantel en het daarbij behoorende portret verkocht is; zelfs kan ik niet met zekerheid zeggen, wie de verzameling door den boekhandelaar Weddepohl liet verkoopen, al ligt het voor de hand te veronderstellen dat dit geschiedde op last van Jhr. Beeldsnijder van Voshol, die in 1838 nog de geheele collectie in eigendom had. Bovendien bestaat de mogelijkheid - en uit een later mede te deelen feit zal blijken, wat voor het aannemen van deze mogelijkheid pleit - dat de collectie op deze auctie niet verkocht is, maar opgehouden werd en bleef toebehooren aan Jhr. Beeldsnijder van Voshol. Van Bontemantels portret vond ik na 1840 nergens meer melding gemaakt, zoodat ik het niet heb kunnen opsporen en alzoo de gelegenheid heb moeten missen om den man, wiens manuscripten mij zoo geruimen tijd bezig hielden, eens van aangezicht tot aangezicht voor mij te hebben, en de voorstelling, die ik mij van hem maak, aan de nabootsing der werkelijkheid te toetsen[1)].

Na 1840 raken wij dus het spoor van onze collectie voorloopig kwijt. Eerst in 1868 vernemen wij er weer iets van. In het voorbericht van het vijfde deel van A e m s t e l ' s O u d h e i d schrijft Dr. P. Scheltema, dat zijn verhaal van jean de Labadie's verblijf te Amsterdam ‘voornamelijk getrokken is uit de aanteekeningen van den Amsterdamschen schepen Hans Bontemantel. Een vorige eigenaar van dit belangrijke handschrift, vervat in dertien zware banden, heeft eenige stukken daaruit genomen, die later door aankoop het eigendom van het Amsterdamsche archief zijn geworden. De banden zelve met het grootste gedeelte der stukken zijn thans in het bezit van den heer Isaac Meulman.’

1) Boven is reeds medegedeeld (p. xx, noot 2) dat het niet meer mogelijk is Bontemantel aan te wijzen op een schutterstuk, waarop hij voorkomt.

Uit deze mededeeling van wijlen den archivaris van Amsterdam blijkt, dat het vernielingswerk toen reeds was geschied. Gelukkig waren ‘dertien zware banden’ met ‘het grootste gedeelte der stukken’ in het bezit gekomen van den bekenden verzamelaar Meulman, van wien het niet te vreezen was dat hij voort zou gaan met het sloopen der collectie; doch drie van de zestien deelen ontbraken reeds in de rij.

Welke stukken het Amsterdamsche archief had aangekocht, is wel te vermoeden. In een catalogus der auctie van Voorst, in 1859 te Amsterdam gehouden.[1)], komen eenige papieren voor van Hans Bontemantel, nl. elf bundels, op allerlei onderwerpen betrekking hebbende. De opschriften van die bundels zal ik hier niet vermelden, daar wij ze later terug vinden in de portefeuille met stukken, die thans heet: ‘Aanteekeningen van verschillende zaken II.’ Dat deze elf bundels in 1859 voor het Amsterdamsche archief zijn aangekocht, viel reeds hieruit te vermoeden, dat het door Dr. Scheltema in 1863 gepubliceerde artikel over ‘Jean de Labadie te Amsterdam, in de jaren 1669 en 1670’ voor een groot gedeelte steunt op Bontemantels aanteekeningen over dezen predikant, genoemd onder N° 482, letter *g*, in den catalogus der auctie van Voorst. Bij navraag aan de firma Frederik Muller en Co. te Amsterdam werd dit vermoeden tot zekerheid.

Eindelijk kwam in het laatst van 1869 ook de collectie, die de heer Meulman bezat, ter plaatse, waar zij behoorde. Het gemeente-archief van Amsterdam kocht haar op de auctie van zijne bibliotheek. In den catalogus van die auctie[2)] werd de verzameling - waarvan erkend werd,

1) Catalogue raisonné de la précieuse collection de manuscrits et d'autographes de MM. D.C. van Voorst, père, et J.J. van Voorst, fils, pasteurs évangéliques à Amsterdam. Amsterdam, Frederik Muller, 1859. Zie aldaar bladz. 84, N°. 482. Een exemplaar van dezen catalogus vond ik in de Amsterdamsche gemeentebibliotheek.

2) Catalogus van de bibliotheek van Isaac Meulman, verkocht te Amsterdam op 22 November 1869 en 5 volgende dagen, onder leiding van F. Mnller en Mart. Nijhoff. - Een exemplaar van dezen catalogus vond ik in de Utrechtsche gemeentebibliotheek.

dat zij ‘niet meer in haren oorspronkelijken staat’ verkeerde - aldus beschreven:

‘N° 839. Verzameling van belangrijke geschreven stukken, deels eigenhandig, deels verzameld door Hans Bontemantel, schepen van Amsterdam. 13 vol. veau, et 1 portef. fol.

a. Civiele en judicieele aanteekeningen. 4 vol.
b Resolutiën van den raad der stad Amsterdam, 1653-1672, 3 vol.
c. Civiele en militaire regeering der stad, 1653[1)]-1672, 3 vol.
d. Privilegiën, instructiën, resolutiën, 1420-1670, 2 vol.
e. Merkwaardige stukken, 1 vol. et 1 portef.’

In deze opgave schuilt een fout, en wel onder letter *d.* De catalogus van de auctie Weddepohl noemt, zooals ik boven vermeldde, een deel, getiteld: ‘Privilegiën, Instructiën, Resolutiën, 1420-1616.’ De catalogus-Meulman noemt onder denzelfden titel 2 deelen, en geeft als de jaren, waarover de inhoud loopt: 1420-1670.

Dit is, dunkt mij, aldus te verklaren: aan den heer Meulman behoorde ook het deel, dat in den catalogus-Weddepohl getiteld is: ‘Staten van Holland, 1670’; dit blijkt uit zijn ex-libris aan den binnenkant van den band. In den catalogus van de auctie zijner bibliotheek wordt het echter niet genoemd. Ik geloof nu met zekerheid te mogen aannemen, dat in den catalogus-Meulman onder letter *d* niet gelezen moet worden, wat er staat, maar het volgende:

‘Privilegiën, instructiën, resolutiën, 1420-1616. 1 vol.
‘Staten van Holland, 1670, 1 vol.’

Na deze rectificatie stemt de beschrijving uit den catalogus-Meulman dan ook overeen met die, welke voorkomt in den door Dr. P. Scheltema uitgegeven inventaris van het Amsterdamsche gemeente-archief[2)]. Schijnbaar is er nog eenig verschil, maar dit valt gemakkelijk te verklaren. Daarom zij het mij veroorloofd de thans definitief vast-

1) In den catalogus staat, door een drukfout, 1453.
2) Derde deel, p. 125-126.

gestelde inhoudsopgave uit dezen inventaris - met weglating van enkele onjuiste jaartallen - hier nog over te nemen, alleen, om de vergelijking met de catalogi Weddepohl en Meulman gemakkelijker te maken, in andere volgorde:

'Civiele en judicieele aanteekeningen. Vier banden.
Resolutiën van den raad der stad Amsterdam, 1653-1672. Drie banden.
Civiele en militaire regeering der stad Amsterdam, 1653-1672. Drie banden.
Staten van Holland, 1670. (1 band).
Privilegiën, instructiën en resolutiën. (1 band).
Merkwaardige stukken. Een band. (De tweede band ontbreekt).
Aanteekeningen over verschillende zaken. Twee portefeuille's[1].'

Vergelijkt men deze inhoudsopgave met die van den catalogus Meulman, zooals zij door mij gerectificeerd is, dan bespeurt men nog dit verschil. De laatste vermeldt:

'Merkwaardige stukken, 1 vol. et 1 portef.', de archiefinventaris heeft:

'Merkwaardige stukken. Een band. (De tweede band ontbreekt).
Aanteekeningen over verschillende zaken. Twee portefeuilles.'

Herinneren wij ons echter, dat het Amsterdamsche archief reeds op de auctie van Voorst, in 1859, elf bundels met stukken, uit Bontemantels collectie afkomstig, had aangekocht. Deze elf bundels vormen te zamen de portefeuille, getiteld: 'Aant. over versch. zaken II', terwijl wat in den inventaris van het archief heet: 'Aant. over versch. zaken I', de portefeuille is, die in den catalogus-Meulman genoemd wordt 'Merkw. stukken, 1 portef.' Daarmede is het schijnbaar verschil weggenomen.

Vergelijken wij thans nog eens de inhoudsopgave van Bontemantels handschriften, zooals zij in den archiefinventaris voorkomt, met de inhoudsopgave van den catalogus-

1) De inventaris heeft, minder juist, twee banden.

Weddepohl - waar wij nog alle deelen, in de lijst van 1817 vermeld, terug vonden - dan blijkt dat verloren zijn gegaan: Bontemantels op doek geschilderd portret, de twee deelen met aanteekeningen over de West-Indische Compagnie, en een van de twee deelen, getiteld 'Merk-waardige stukken'. Daarentegen is de collectie verrijkt met twee portefeuille's, getiteld: 'Aanteekeningen over verschillende zaken'! Een verklaring van deze vermeerdering der collectie zal niet overbodig zijn.

Laat mij echter eerst opmerken, dat van de twee deelen over de West-Indische Compagnie althans nog iets over is! In 1883 werd door den Utrechtschen archivaris, Mr. S. Muller Fz., aan het Amsterdamsche archief een losse band toegezonden[1] - die niets bevatte dan een register - geheel gelijk aan de overige banden van de collectie Bontemantel en, evenals deze, voorzien van de étiquette van den Utrechtschen boekbinder van Dommelen. Op den rug van den band staat: 'Bontemantel, West-Indische Compagnie, 2de deel, 1656-1664,' en het register loopt over onderwerpen uit de geschiedenis van deze Compagnie.

Juist deze vondst deed mij hierboven schrijven, dat op de auctie van het jaar 1840 de collectie-Bontemantel misschien niet, of althans niet in haar geheel, verkocht is. Immers, in den catalogus van die auctie vindt men o. a. vermeld: 'West-Indische Compagnie, 1641-1664, 2 deelen'; daar de zooeven genoemde losse band af-

1) Mr. S. Muller Fz. deelde mij mede, dat door zijne tusschenkomst de regeering in 1883 de collectie ms. van Jhr. Beeldsnijder, destijds berustende onder diens schoonzoon, den heer des Tombe, heeft gekocht, en dat hij voor de verdeeling daarvan heeft zorg gedragen. De vele brieven, uit het Utrechtsche rijksarchief afkomstig, keerden terug ter plaatse, waar zij behoorden; de platen werden naar het Prentenkabinet gezonden, de losse band van het 2de deel der West-Indische Comp. en eenige kleinigheden naar het Amsterdamsche archief, de rest hoofdzakelijk naar het rijksarchief in den Haag. Wat het laatste archief ontving, was een collectie autografen; uit den daarvan opgemaakten inventaris zou men afleiden, dat slechts sommige afkomstig zijn uit de collectie - Bontemantel.

komstig is uit de nalatenschap van Jhr. Beeldsnijder, mag men vermoeden dat beide deelen in zijn bezit zijn gebleven[1].

Ik stel mij zelfs voor, dat na 1840 de geheele collectie onder berusting van Jhr. Beeldsnijder is gebleven; dat hij allerlei kaarten, platen, origineele brieven en dergelijke stukken er uit heeft losgemaakt - een veronderstelling, die ik te eerder durf uiten, omdat mij van bevoegde zijde werd verzekerd, dat de heer Beeldsnijder herhaaldelijk historische documenten heeft verminkt ten behoeve van zijne verzameling van autografen[2] - en dat o. a. ook de inhoud van de beide deelen der West-Ind. Comp. en van een der deelen, getiteld: 'Merkw. stukken' door hem is losgesneden, zoodat deze geheel verspreid is geraakt, en er thans in de collectie Bontemantel nog slechts eenige restanten van over zijn. Van deze losse stukken moeten enkele door hem verkocht zijn, althans die, welke in den catalogus-van Voorst voorkomen en door het Amsterdamsch archief zijn aangekocht. De heer Meulman is ten slotte eigenaar geworden van de collectie, voor zooverre deze nog bijeen was gebleven; de beide deelen van de West-Ind. Comp. ontbraken toen reeds, en zijn ex-libris komt dan ook niet voor op den lossen band. Het verloren gaan van deze deelen is juist zeer te betreuren. De aanteekeningen van Bontemantel, die sinds Januari 1654 bewindhebber van de Compagnie was, hadden een belangrijke[3] bijdrage kunnen leveren tot de

1) Ook het volgende feit bewijst, dat na 1840 althans een gedeelte der manuscripten van Bontemantel aan Jhr. Beeldsnijder toebehoorde. Bij van Sijpesteyn en de Bordes, De verdediging van Nederland in 1672 en 1673, II p. 104, noot 1, (verschenen in 1850) leest men dat 'de schriftelijke last van de regeering van Amsterdam aan Bontemantel (om te zorgen voor de uitleggers in 1672) berust in de rijke verzameling handschriften van Jhr. Beeldsnijder van Voshol, te Utrecht'. Dit stuk behoorde tot de collectie-Bontemantel en ligt thans in de portefeuille, getiteld Aant. van versch. zaken I.

2) Deze veronderstelling wordt bevestigd door wat Dr. Scheltema mededeelde: zie hiervóór, p. XCV.

3) Belangrijk, blijkens de inhoudsopgave, hiervóór, p. LXXXIX en XC, N° 17, 18, 19 en 24.

slechts fragmentarisch bekende geschiedenis van dit handelslichaam. De inhoud van den band, loopende over de jaren 1656-1664, is waarschijnlijk zoo verspreid geraakt, dat hij nooit weer bijeengebracht zal worden, en het vermoeden, dat ook het eerste deel, loopende over de jaren 1641[1)]-1655, uiteengehaald is[2)], wordt bijna tot zekerheid, daar wij in een der bundels van de portefeuille, getiteld: 'Aant. v. versch. zaken II', eenige brieven en stukken aantreffen, betrekking hebbende op een reis naar Veere, die Bontemantel in 1655 deed, in zijne qualiteit van bewindhebber der Compagnie. Dit laatste levert dan tevens een voorbeeld, hoe het komt dat de collectie-Bontemantel ten slotte twee portefeuille's met losse stukken bevat, die oorspronkelijk er niet bij behoorden.

Bij de uitvoerige opgave van den inhoud der verschillende deelen, waartoe ik straks zal overgaan, zal blijken dat uit enkele daarvan tal van bladzijden zijn weggescheurd. Niet alle, maar vele daarvan vindt men terug in de beide portefeuille's. Zoo is het ook zeer waarschijnlijk, dat van het eene deel 'Merkwaardige stukken', dat verloren ging, tal van fragmenten in een der portefeuille's bewaard zijn gebleven; het overgebleven deel bevat echter niet meer wat er oorspronkelijk in was. Een en ander zal later uitvoeriger worden betoogd.

Eindelijk valt, bij vergelijking der inhoudsopgave van den archiefinventaris met die van den catalogus Weddepohl, nog dit verschil in het oog, dat de laatste spreekt van 'Merkw. stukken, 1656-1782, 2 deelen', terwijl de eerste vermeldt, dat de overgebleven band der 'Merkw. stukken' loopt over de jaren 1671-1683, wat moeilijk overeen schijnt te brengen met de opgave, dat de twee deelen tezamen over het tijdvak 1656-1782 handelen. Ook hierop kom ik later terug.

1) Dit beginjaar leid ik af uit den catalogus der auctie-Weddepohl, waarin bericht wordt dat de twee deelen, getiteld: W. Ind. Comp., loopen over de jaren 1641-1664. Hoewel Bontemantel eerst sedert 1654 bewindhebber was, had hij ook aanteekeningen verzameld over gebeurtenissen vóór dien tijd: vgl. hiervóór, p. LXXXIX, sub N° 17 en 18.

2) De losse band is echter niet door Mr. Muller gevonden.

Na 1840 - dit is de slotsom van het voorgaande - is de collectie-Bontemantel dus langzamerhand verminkt: kaarten, platen, portretten, zeldzame spotprenten, waarschijnlijk ook verscheiden origineele missiven en tal van bladzijden werden er uit gescheurd of los gesneden: slechts eenige pamfletten, een enkele plaat - van weinig waarde - en een paar gedrukte convocatiën voor de vroedschapsvergadering zijn van de illustratiën overgebleven; ook gingen er van de zestien banden drie verloren, en de inhoud van slechts één dezer is waarschijnlijk in fragmenten bewaard. Gelukkig heeft de heer Meulman de verzameling voor verdere versnippering behoed; en het Amsterdamsche gemeente-archief, reeds door aankoop op de auctie van Voorst eigenaar geworden van enkele bundels verspreide papieren, heeft vervolgens aan alles, wat van de verzameling overbleef, een veilige schuilplaats verschaft[1].

Eindelijk zij hier ook vermeld, dat in het Amsterdamsch archief nog een portefeuille met losse stukken berust, die geacht worden van Bontemantel afkomstig te zijn, althans, op de étiquette van den omslag staat - met een hand uit onzen tijd, ik meen die van wijlen Mr. de Roever - met potlood zijn naam geschreven. Over de herkomst van deze portefeuille kon ik op het Amsterdamsche archief niets vernemen. Daar er in den inventaris van Dr. Scheltema geen gewag van wordt gemaakt, was ik reeds geruimen tijd met het bestudeeren van Bontemantels ma-

1) Een enkele maal vindt men op een auctie nog een fragment van Bontemantels papieren, zoo bv. in den catalogus van de verzameling J.N. Scheltema, 21-25 Sept. 1896 te Amsterdam verkocht door den boekhandelaar R.W.P. de Vries, waar onder N°. 1507 ook eenige paskwillen van de hand van Bontemantel worden genoemd. Bij inzage bleek het mij, dat het afschriften van een paar onbeduidende spotverzen uit het jaar 1672 waren. - Ook in den catalogus Beeldsnijder 1838 (p. 19) en een lateren catalogus Beeldsnijder 1850 (beide aanwezig in de Utr. gemeentebibliotheek) worden twee brieven van Bontemantel uit het jaar 1655 genoemd, die Jhr. Beeldsnijder wel zal hebben losgesneden. Van een dezer brieven van B. uit 1655 berust een copie in de bibliotheek van mr. Roijaards van den Ham, te Utrecht. De brief is van weinig belang.

nuscripten bezig, vóór ik kennis kreeg van haar bestaan. Te zijner plaatse zal worden medegedeeld wat deze portefeuille - welker inhoud waarschijnlijk niet van Bontemantel, maar van zijn tijdgenoot, den pensionaris Mr. Cornelis Hop, afkomstig is - bevat, en welk merkwaardig document ik daarin nog ontdekte.

Na het voorgaande overzicht van de geschiedenis der collectie, voor zoover ik die heb kunnen opsporen, wil ik thans overgaan tot een gedetailleerde inhoudsopgave der verschillende deelen, in zulk een volgorde en aldus gegroepeerd, als mij voor den lezer het gemakkelijkst toeschijnt.

Drie deelen van de collectie zijn getiteld: ‘Resolutiën van den raad’. Deze titel is - evenals die, waarmede de andere deelen van de collectie thans genoemd worden - ontleend aan den rug van den band, en werd, evenals de overige, waarschijnlijk bedacht door Jhr. Beeldsnijder, toen hij de collectie liet binden. Bontemantel zelf gaf, zooals wij later zullen zien, aan de verschillende deelen zijner verzameling namen, die soms afwijken van die, welke thans op den rug der banden voorkomen.

Het eerste deel bevat aanteekeningen over de vroedschapsvergaderingen van 28 Januari 1653-19 December 1657 en bestaat uit twee stukken: het eerste telt 382, het tweede 542 bladz, fol^{o}.[1)]. Aan elk stuk gaat een register vooraf.

Het tweede deel bevat aanteekeningen over de vroedschapsvergaderingen van 13 Januari 1658-17 Maart 1668, en bestaat insgelijks uit twee stukken, elk door een register voorafgegaan. Het eerste stuk telt 675, het tweede 883 bladz. fol.[2)].

1) Geen enkel blad ontbreekt. Een paar maal springt, zooals in B.'s geschriften vaak voorkomt, de paginatuur een of twee cijfers over; ook zijn er enkele onbeschreven bladen.
2) In werkelijkheid is het aantal bladz. geringer. In het eerste stuk springt de paginatuur over van p. 69 op p. 80 en van p. 125 op p. 226; op p. 234 volgt p. 257, maar daartusschen zijn enkele bladz. uitgescheurd, op zijn hoogst 6, zoodat bovendien de paginatuur moet zijn versprongen. In het tweede stuk ontbreekt geen enkele bladz., maar de paginatuur springt over van p. 104 op p. 305, van p. 325 op p. 426, van p. 474 op p. 477; ook verspringt de paginatuur enkele malen met een gering cijfer. Daar de tekst doorloopt, kunnen de verspringingen niet hieraan toegeschreven worden, dat Bontemantel, voor hij de deelen liet innaaien, een verandering in de indeeling bracht.

Het derde deel bestaat weder uit twee stukken, elk met een register; het eerste telt 528, het tweede 456 bladz. fol.[1]. Het eerste loopt van 20 Maart 1668-21 September 1671; daar Bontemantel in 1670 gedeputeerde ter dagvaart was, woonde hij slechts weinige vroedschapsvergaderingen in dat jaar bij, doch geeft hier, onder het opschrift 'Hollantse besoignes', tal van aanteekeningen over wat toen in de Statenvergadering aan de orde was. Het tweede stuk bevat in de eerste 350 bladz. aanteekeningen over de vroedschapsvergaderingen van 3 October 1671-11 September 1672, op welken dag Bontemantel verzocht werd niet in de vroedschap te komen, daar hij door den Prins was ontslagen[2]. Te beginnen met dezen datum, woonde hij dus geen vergaderingen van de vroedschap meer bij. Op bladz. 350-456 vindt men aanteekeningen over regeeringszaken uit de jaren 1672-1683; dan volgen eenige niet gepagineerde bladen, betrekking hebbende op de verandering der regeering in September 1672 en op de vergadering in den Kloveniersdoelen; de laatste bladzijde eindelijk is gepagineerd: 457, en bevat een aanteekening over van Beuningen's heengaan uit de regeering in 1686 en zijn in hetzelfde jaar gesloten huwelijk.

In deze drie deelen heeft Bontemantel geregeld aangeteekend wat er voorviel in de vroedschapsvergaderingen, tot op het oogenblik van zijn ontslag. Telkens vindt men daartusschen ook gewag gemaakt van zaken, die niet in de vroedschap aan de orde kwamen, maar meestal hebben zij toch betrekking op de regeering van Amsterdam. In het begin van het eerste deel wordt ook her-

1) Uit beide stukken zijn enkele bladen weggescheurd; bovendien verspringt in het eerste de paginatuur van p. 153 op p. 184. Het tweede stuk heeft achterin verscheiden ongepagineerde beschreven bladzijden.
2) Tweede deel, p. 210.

haaldelijk melding gemaakt van buitenlandsche politiek en vindt men allerlei copieën van stukken, betrekking hebbende op de onderhandeling over den vrede, die een eind zou maken aan den eersten Engelschen oorlog. Ook worden wel eens enkele afschriften van Resol. Holl. of Resol. St. Gen. ingelascht. Na zijn ontslag uit de regeering teekende hij op, wat hij van zijne vrienden over regeerings-zaken vernam, of wat hij zelf daarvan gewaar werd. Tot in het laatst van zijn leven heeft hij dit volgehouden. Op de slotpagina van het derde deel staat een aanteekening over een gebeurtenis in 1686, en Bontemantel overleed in het begin van Juni 1688.

Zijne aanteekeningen zijn niet over alle onderwerpen uitvoeriger dan de officieele vroedschapsresolutiën, maar bevatten hierom zooveel belangrijks, omdat hij herhaaldelijk ons iets bericht over de gevoerde debatten, waarover de officieele resolutiën steeds het stilzwijgen bewaren. Ook deelt hij ons telkens mede, welke kuiperijen aan verschillende verkiezingen voorafgingen, en bericht ons wie zich bij de stemming voor of tegen een candidaat verklaarden.

Bontemantel ontbrak zelden in de vroedschap - behalve natuurlijk in 1670 - en wanneer dit voorkwam, zorgde, hij toch kennis te krijgen van wat er verhandeld was en teekende dit meestal nog aan.[1] Zijne aanteekeningen zijn opgesteld kort na de vroedschapsvergadering, waarover zij handelen, waarschijnlijk nog wel op denzelfden dag. Dat ze niet geruimen tijd later werden geschreven, is reeds à priori te vermoeden, omdat zij zoo uitvoerig zijn, en blijkt bv. uit wat hij schrijft op 17 September 1672: ‘ben ontbooden tegen morgen ten thien euren in het vertreck van burgemeesteren te comen’[2]. Gedurende de vroedschapsvergaderingen zelve zijn zij zeker niet geschreven, daar zij er volstrekt niet uitzien als kladnotulen, maar zorgvuldig zijn uitgewerkt. Ook was dit niet wel mogelijk.

1) Resol. Raad III, 1, p. 39 (9 Augustus 1668): ‘presentibus alle de burgemeesteren, soo mijn is gesyt; den raet was sterck 12 à 14 persoonen, nae mijn van de Cappelle heeft gesyt.’
2) Resol. Raad III, 2, p. 354.

Wanneer men bij Bontemantel naleest[1], hoe de leden van de vroedschap geplaatst waren in de schepenkamer, tevens raadskamer van het oude stadhuis, tot op 7 Juli 1652, toen dit gebouw afbrandde, vervolgens in een kamer van het Prinsenhof, tot op 29 Juli 1655, toen het nieuwe stadhuis in gebruik werd genomen, daarna ‘in 't groote vertrek van burgemeesteren’ in het nieuwe stadhuis (daar de vroedschapszaal nog niet gereed was) tot op 3 Februari 1660, eindelijk, sinds dien datum, in de vroedschapszaal, dan zal men bemerken dat in het oude stadhuis en op het Prinsenhof alleen de vroedschapsleden, die tevens schepen waren, met burgemeesteren aan een tafel zaten, terwijl de overige leden op banken langs den wand plaats namen en geen tafel voor zich hadden. Toen de raad in burgemeesterkamer vergaderde, zaten alleen burgemeesteren aan de tafel, en dit bleef zoo nadat de vroedschap haar eigen zaal in het nieuwe stadhuis had betrokken[2]. Tot 29 Juli 1655 zaten dus alleen de raden, die tevens schepen waren, aan een tafel, na dien datum geen enkele raad meer. Alleen in het jaar 1654 heeft Bontemantel dus daaraan plaats kunnen nemen; in alle andere jaren had hij niets voor zich, en kon daarom alleen met potlood aanteekeningen maken op een stuk papier, dat hij op zijn knie moest leggen.

Dat hij soms alleen op zijn geheugen moest vertrouwen, blijkt uit een plaats, waar hij, naar aanleiding van een in den raad uitgebracht rapport, schrijft: bestaende in substantie, en sooveel mijn memorie heeft connen toedragen, in het navolgende’[3]; en in zulke gevallen zal hij dan wel zoo spoedig mogelijk na de vergadering althans nog op denzelfden dag, tehuis hebben opgeschreven wat hij zich van de deliberatiën herinnerde. Maar in vele andere gevallen, bv. bij rondvraag of bij stemmingen, kan men onmogelijk aannemen, dat hij steeds zou hebben onthouden, hoe of op wien elk lid van de vroedschap gestemd had, en moet hij dus zijn geheugen

1) Tweede deel, p. 7-11.
2) Vgl. Tweede deel, p. 10.
3) Resol. Raad II, 1, p. 372. - Vgl. ook hiervóór, p. LXXXVIII, sub N° 9.

wel te hulp zijn gekomen door kladnotulen, tijdens de vergadering gemaakt.

Het feit, dat de meeste raadsleden, en later alle, niet aan een tafel zaten, heeft een historische verklaring, die Bontemantel zelf ons mededeelt. In het oude stadhuis had de vroedschap geen afzonderlijke kamer, maar vergaderde in die van de schepenbank. Wanneer nu de raad bijeenkwam, waren de schepenen gewoonlijk reeds aanwezig en zaten aan hunne tafel, 'soodat schepenen - als de vroetschap vergaederde - aen haer tafel bleven sitten, alle opschuyvende om plaets te maeken voor Burgemeesteren'[1], die ook aan de tafel moesten zitten. In de kamer van het Prinsenhof ging het eveneens. In het nieuwe stadhuis vergaderde de raad eerst in de kamer van burgemeesteren: natuurlijk zaten deze aan hunne tafel, en het was niet vreemd, dat thans geen enkel lid van den raad meer daaraan plaats nam. Toen eindelijk in 1660 de nieuwe raadszaal in gebruik werd genomen, bleef de tafel 'alleen voor vier heeren'[2].

Misschien wilden burgemeesteren dusdoende opzettelijk beletten, dat er door de raden tijdens de vergadering aanteekeningen werden gemaakt. Ik zou niet op die gedachte zijn gekomen, wanneer Simon van Leeuwen in zijne Verhandeling over de Stadhouderlijke macht niet het volgende had geschreven: 'Verder, om de minder vroetschappen altoos blindt te houden, soo practiseert men niet alleen dat de poincten van de beschrijvinge niet als op het laetste ogenblick werden geopent, maer deselve alle hulp van schrijven ende aenteeckenen wat datter passeert benomen werdt. Want de voorsittende heeren setten sigh aen een tafel met pen en inct ende papier voor haer, maer de andere werden rontom de kamer op een losse en enckele stoel geset, sonder eenig behulp bij haer te hebben, daerop sij iets souden konnen aenteeckenen'[3].

1) Tweede deel, p. 10.
2) Ibidem.
3) Deze plaats is ook gedrukt bij de Witte van Citters, Contracten van correspondentie p. XXI, en bij prof. Fruin, Bijdr. en Meded. van het Hist. Gen. XVIII p. 453 en 454.

Van Leeuwen beschrijft hier in het algemeen hoe het toeging in de steden van Holland; misschien heeft hij ook zijne eigen woonplaats, Leiden, op het oog, Amsterdam waarschijnlijk niet, daar hij die stad dan wel bij name zou hebben genoemd. Zoo schijnt dus in meer steden van Holland het gebruik te hebben bestaan dat alleen burgemeesteren aan een tafel, met schrijfgereedschap voor zich, plaats namen, en volgens de verklaring van van Leeuwen zou dit dan opzettelijk gebeurd zijn om aan de andere heeren de gelegenheid te ontnemen, iets op te teekenen. Het is mogelijk dat burgemeesteren van Amsterdam, nu het feit, dat de leden van de vroedschap niet aan de tafel zaten, een historische verklaring had, opzettelijk daarin geen verandering hebben gebracht, om de raden niet in de gelegenheid te stellen tot het maken van notulen. Het voorbeeld van Bontemantel bewijst dat dit opzet, zoo het bestaan heeft, niet altijd de uitwerking had, die men er van verwachtte.

Behalve door zijne tijdens de vergadering gemaakte kladnotulen kan Bontemantel nog op een andere wijze hebben aangevuld en verbeterd wat hij zich van het voorgevallene herinnerde. De resolutieboeken van den raad werden wel eens uitgeleend aan zulke leden van de regeering, die ‘curieus waren de dagelijxse voorvallende remarcabele saeken ad notam[1)]’ te nemen, o. a. aan den heer van Swieten. Toen eenige resolutieboeken, die hij geraadpleegd en niet teruggegeven had, na zijn dood een tijd lang zoek bleven, werden burgemeesteren door den raad gemachtigd de secretarissen te gelasten, geen resolutieboeken uit te leenen, tenzij daarvan in een register aanteekening was gehouden. Hieruit volgt dus dat de gelegenheid om ze mee naar huis te nemen, bleef bestaan. Ook Bontemantel zal van die gelegenheid vaak gebruik hebben gemaakt om zijn eigen notulen aan te vullen, ook om afschriften te maken van verschillende resolutiën, genomen voordat hij in de vroedschap zat. Behalve de resolutieboeken van den raad waren, zooals later

1) Vgl. Tweede deel, p. 53.

zal blijken, nog andere officieele registers voor hem toegankelijk.

Dat Bontemantel niet de eenige Amsterdamsche regent was, die voor zich zelven aanteekening placht te houden van regeeringszaken, zou reeds af te leiden zijn uit de omstandigheid, dat ons particuliere notulen bewaard zijn gebleven van Amsterdamsche regenten, die vóór en na hem leefden, maar blijkt bv. ook uit wat hij noteerde aangaande een besluit, in de vroedschapsvergadering van 29 Juli 1672 genomen: 'is yts geresolveert op secretesse, selfs daer niet van te moogen aentyckenen, op den eet, als Raed gedaen[1)]'. Met 'aentyckenen' kan hier, dunkt mij, niet bedoeld zijn: 'aanteekening houden in het officieele register der vroedschapsresolutiën', daar Bontemantel dan niet van 'm o o g e n aentyckenen' gesproken zou hebben; het besluit verbood bepaaldelijk, dat er door vroedschapsleden privatim notitie van deze zaak werd gehouden, en het zal wel niet alleen met het oog op Bontemantel zijn genomen. Overigens was het natuurlijk aan de leden van de regeering bekend, dat hij voor zich zelven aanteekening hield, omdat zij hem telkens kladnotulen zagen houden en hij herhaaldelijk bij zijne ambtgenooten inlichtingen over regeeringszaken inwon[2)].

1) Ik citeer deze woorden uit Civ. en Mil. Reg. II p. 522 en niet uit Resol. Raad III, 2, p. 257 en 258, waar hetzelfde, maar minder duidelijk, wordt gezegd. Alleen blijkt uit de laatste plaats nog, dat het besluit betrekking had op de 'doleantiën van den 200sten penning.'
2) Dat althans na Bontemantels ontslag uit de regeering zijne vrienden wisten, dat hij schriftelijke aanteekeningen opstelde, blijkt bv. uit een mededeeling, in 1678 door Jan Six aan Bontemantel gedaan, betreffende de pogingen, die van Beuningen in 1672 had aangewend om 'Sijn Hoochyt met den raetpensionares, naedat (deze) sijn demissie had becoomen, te vereenigen.' 'Nae het gesyde voechde Jan Six daerbij, (dat Bontemantel) hetselfde wel mocht aentyckenen, alsoo het authentyq is.' (Aant. v. versch. zaken I). Het bedoelde verhaal komt in hoofdzaak overeen met wat de Wicquefort bericht, Hist. des Prov. Unies. (ed. Chais van Buren) IV p. 536. Vgl. ook Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt II p. 478.

In de collectie van Bontemantel komen drie deelen voor, die op den rug van den band den titel dragen: ‘Civiele en Militaire Regeering der stad Amsterdam’. Daar de inhoud er van voor een goed deel overeenstemt met dien van de ‘Resolutiën van den raad’, schijnt het gewenscht ze onmiddellijk daarna ter sprake te brengen.

Het eerste deel bevatte, behalve een register, 810 bladzijden, althans de laatste nog aanwezige draagt dat getal; bovendien vindt men voorin nog tal van ongepagineerde bladen. Er zijn echter op verre na geen 810 meer aanwezig. De band is los gesneden en tal van bladzijden zijn er uitgenomen[1)], in het geheel omstreeks 120, zoodat er nog een kleine 600 over zijn. Van de vermiste heb ik sommige weer teruggevonden in de portefeuille's, getiteld: ‘Aant. van versch. zaken[2)]’; met behulp van het register was het mogelijk ze te herkennen.

In het begin van het deel vindt men tal van aanteekeningen, betrekking hebbende op de belegering van de stad in 1650, ook tal van copieën van vroedschapsresolutiën, Resol. Holl. en Resol. St. Gen. uit dat jaar. Oorspronkelijk zal er nog heel wat meer aanwezig geweest zijn dan thans. Ik leid dit af, niet alleen uit de weggescheurde bladen (vele zijn niet gepagineerd, zoodat het moeielijk is uit te maken hoeveel is weggescheurd), maar ook uit deze aanteekening op p. 131: ‘Leest de belegeringe, hiervoor in 't boek gebonden, met notable documenten’. Wat daarvan nu over is, geeft geen volledig overzicht van ‘de belegeringe’, maar alleen enkele aan-

1) Ook de platen en enkele ingelaschte origineele brieven zijn verloren gegaan; zoo wordt bv. op p. 236 gesproken van Reinier Pauw, den zoon van burgem. Pauw, ‘wiens print hiervoor staet.’ De ‘print’ is er niet meer.

2) In overleg en met goedvinden van den archivaris van Amsterdam, zal ik alle bladen uit deze portefeuilles, waarvan ik aldus de herkomst kan aantoonen, in den band leggen, waar zij behooren. Daar de meeste van deze bladen door mij aangehaald zijn als liggende in de portefeuilles ‘Aant. v. versch. zaken’, zal ik - ten behoeve van een contrôle van mijn werk - in deze portefeuilles een blad leggen, waarop genoteerd staat welke aanteekeningen er uit zijn genomen en naar welken band zij overgebracht zijn.

teekeningen daarover, meest in later jaren door Bontemantel opgeschreven uit den mond van regenten, die een werkzaam aandeel hadden genomen aan de gebeurtenissen van 1650[1)].

Hierop volgen allerlei projecten van de ingenieurs Jan Heymansz. Coeck en Volckert Croock, meest uit het jaar 1653, ten doel hebbende om aan Amsterdam een betere waterverversching te geven: een oud vraagstuk, dat nog geruimen tijd aan de orde zou blijven.

Te beginnen met p. 60 bevat dit deel aanteekeningen over het gebeurde in de vroedschapsvergadering, sedert 28 Januari 1653 tot aan het einde van het jaar 1670; geen notulen van alles wat in behandeling kwam, zooals de 'Resolutiën van den raad', maar fragmenten, waarvan de inhoud in hoofdzaak overeenstemt met dien van de 'Resolutiën'; soms echter zijn ze uitvoeriger. De verhouding tusschen het eerste deel der 'Civ. en Milit. Regeering' en de deelen van de 'Resolutiën van den raad', die over hetzelfde tijdvak, 1653-1670, loopen, zal het best blijken uit de volgende mededeelingen.

In Civ. en Mil. Reg. I vindt men zeer uitvoerige aanteekeningen over de magistraatsverkiezingen en over zuiver stedelijke aangelegenheden, zooals de openbare werken van Amsterdam; zij vormen den hoofdinhoud. Ook in de Resol. Raad komen deze aanteekeningen wel voor, maar niet even uitvoerig; ik vergeleek bv. wat in beide wordt medegedeeld over magistraatsverkiezingen in de jaren 1658-1662, en bevond toen, dat in de Resol. Raad niet voorkomen de aanteekeningen over de verkiezing van de veertienen in 1658, 1659 en 1661, en van burgemeesteren in 1659, 1660 en 1661, die men wel vindt in Civ. en Mil. Reg. I; ook bevat dit deel mededeelingen over benoemingen, door den krijgsraad gedaan, die de Resol. Raad niet hebben. De punten van beschrijving voor de dagvaart, met de daarop in de vroedschap genomen besluiten,

1) Vgl. ook de beschrijving van dit deel in de lijst van 1817, hiervóór, p. LXXXVIII, sub N° 9. De 'lijste der geëxcuseerde en gecontinueerde regenten', waarvan daar gesproken wordt, ligt thans niet meer in dit deel, maar in Civ. en Mil. Reg. III.

worden steeds genoemd in Resol. Raad: in Civ. en Mil. Reg. I alleen die, waarbij Amsterdam een speciaal belang heeft, bv. de benoeming van een raadsheer, als er een Amsterdammer voor wordt aanbevolen. Over de buitenlandsche politiek bevatten de Resol. Raad veel meer dan Civ. en Mil. Reg. I; toch vindt men in dit laatste bv. weer zeer veel aanteekeningen over den vrede van Westminster en de acte van seclusie, de onderhandelingen, in 1663 over het 'cantonneeren' van de Zuidelijke gewesten gevoerd, en het uitzenden van de Ruiter naar de kust van Guinea in 1664; alle belangrijke zaken van binnenlandsche politiek daarentegen: de langdurige onderhandelingen over het last- en veilgeld, het geschil van Overijsel met Willem Frederik in 1655, de pogingen, in 1655-1657 gedaan om den laatstgenoemde tot veldmaarschalk te verheffen, de opvoeding van den Prins, het geschil van Tromp en de Ruyter, het eeuwig edict en tal van dergelijke aangelegenheden komen zoowel in Civ. en Mil. Reg. I als in Resol. Raad voor.

In het algemeen kan men zeggen, dat de inhoud van Civ. en Mil. Reg. I een uittreksel is van Resol. Raad, maar soms uitvoeriger of met andere woorden, en wel hoofdzakelijk van die notulen, welke betrekking hebben op de 'civiele en militaire regeering van Amsterdam', zooals de titel aangeeft. Geheel juist is dit echter niet, daar ook aangelegenheden van buitenlandsche politiek volstrekt niet zijn uitgesloten; een vast principe bij het samenstellen heb ik dus niet kunnen ontdekken.

Het waarschijnlijkst komt het mij voor dat Bontemantel naast zijne Resol. Raad een collectie aanteekeningen heeft willen verzamelen, hoofdzakelijk bevattende die gedeelte van de Resol. Raad, welke voor Amsterdam het belangrijkst waren; dat hij voor dat doel zelf een excerpt heeft gemaakt uit zijne Resol. Raad, evenals deze gerangschikt naar de data van de vroedschapsvergaderingen, en niet altijd dezelfde woorden heeft gebruikt, als daarin voorkomen, maar soms, met behulp van zijne kladnotulen of van hetgeen hij later nog vernomen had, of wel uit zijne herinnering, de een of andere zaak uitvoeriger of anders heeft medegedeeld. Het beste bewijs voor die meening

is, dunkt mij, dat, toen ik uit de Resol. Raad die aanteekeningen geëxcerpeerd had, welke van belang zijn voor de regeering van de stad, mijn excerpt in hoofdzaak hetzelfde bevatte als Civ. en Mil. Reg. I. Toch blijft het steeds noodig de Resol. Raad met dit deel te vergelijken, daar men soms nog iets nieuws vindt[1].

Volgens mijne veronderstelling behoeft de inhoud van Civ. en Mil. Reg. I niet achtereenvolgens te zijn geschreven in de jaren, waarin de behandelde gebeurtenissen voorvielen, maar kan dit zelfs geruimen tijd daarna geschied zijn, bv. na Bontemantels ontslag uit de regeering, toen hij volop den tijd had uit zijne collectie aanteekeningen een excerpt voor een bepaald doel te maken. Enkele aanwijzingen schijnen daarmee in strijd; zoo leest men bv. op p. 149, naar aanleiding van iets, dat voorviel op een regeeringsmaaltijd: 'op welcke maeltijt van d e e s e n j a e r e 1654 een pasquil wierde geleesen' enz. Daaruit behoeft echter niet te volgen, dat Bontemantel p. 149 van Civ. en Mil. Reg. I in 1654 schreef; hij kan immers de woorden 'van deesen jaere 1654' gedachteloos hebben overgenomen van een in 1654 gemaakte aanteekening, die hij overschreef, en misschien beteekent het ook alleen 'van het genoemde jaar 1654'. Daarentegen zijn er verscheiden aanwijzingen om te condudeeren dat de aanteekeningen niet werden geschreven in den tijd, waarover zij handelen. Uit de vele, die ik zou kunnen aanvoeren, wil ik er een noemen, die mij afdoende schijnt. In Civ. en Mil. Reg. I p. 646 bericht Bontemantel, wat op 25 Februari 1668 in den raad voorviel over de fortificatie van Naarden, en voegt daaraan toe, dat dit alles 'ampel te leesen is in Aytsma, lib. 48'[2]. Deze mededeeling is niet later bijgeschreven, daar het gewone onderschrift van elk bericht over het in een vroedschapsvergadering behandelde: 'was secretaris' enz., nog lager, onder de aangehaalde woorden, staat. Het 48ste boek van Aitzema nu komt in de fol° uitgave, die Bontemantel altijd citeert,

1) Dit is dan ook herhaaldelijk door mij gedaan. Tal van voorbeelden vindt men in Tweede deel, Bijlage I.
2) Zie Aitzema, S. v. S. e. O. VI p. 496 sqq.

voor in het zesde of laatste deel der ‘Saken van Staet en Oorlogh’, dat eerst in 1672 uitkwam; de 4° uitgave heeft het in het XIV^{de} deel, dat in 1671 verscheen. Hieruit, en uit dergelijke bewijzen, meen ik te mogen afleiden dat Civ. en Mil. Reg. I, zoo al niet geheel, dan toch voor een groot deel eerst na 1671 is geschreven, het laatste gedeelte eerst na 1677, daar, na de mededeeling over de sollicitatie van Hudde naar het presidentschap van het Hof van Holland in 1670, onmiddellijk, op p. 787, met dezelfde hand en zonder eenig spoor van later te zijn bijgeschreven, een aanteekening volgt over de sollicitatie van Hudde naar het praesidium van den Hoogen Raad in 1676 en 1677[1)].

Het tweede deel der ‘Civiele en militaire regeering der stad Amsterdam’ behandelt de jaren 1670 en 1671. Vooraan liggen ‘Eenige remarques, getrocken uyt de notelen van twee pensionaressen, gehouden in de vergaederinge van de Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant, a^{o} 1671, 1672, door Vivieen en Hop, pensionaressen van Dordrecht en Amsterdam, behelsende merckelijcke veel wonderlijcke gepasseerde saecken van oorloch, oproer etc. etc., (Pieter) de Groot, Raetpensionares (de Witt), (zijne) dienstdemisse, massacre, Fagel raetpensionares’: een bundel van 76 bladz., waarvan 10 blanco. Slechts enkele aanteekeningen uit het jaar 1671 vindt men daarin; verder notulen van de Statenvergadering van Holland op 13 Juni, 25 Juni-27 Aug., 16-27 Sept. en 18 Nov.-20 Dec. 1672; ten slotte nog enkele uit de jaren 1673, 1674 en 1675.

1) Tusschen p. 559 en 560 is een blad ingeplakt, dat een aanteekening bevat over iets, dat op 28 en 29 Jauuari 1678 gebeurde; tusschen p. 569 en 570 ingeplakt vindt men een Extr. Vroedsch. Resol. van 22 November 1678, tusschen p. 601 en 602 een aanteekening over een gebeurtenis in 1680. Het inplakken bewijst, dat Bontemantel zich ook in 1678 en 1680 nog bezig hield met het aanvullen van deze collectie aanteekeningen, tevens dat de bladzijden, waarbij deze aanteekeningen ingeplakt zijn, vóór 1678 en 1680 resp. waren geschreven.

Zooals de titel aangeeft, hebben wij hier een excerpt uit de bekende, reeds door Wagenaar gebruikte notulen van Vivien en Hop, thans toebehoorende aan Mr. Roijaards van den Ham, te Utrecht[1]. Bontemantel zal ze waarschijnlijk te leen hebben gehad van den pensionaris Hop, met wien hij zeer bevriend was, en van hem vergunning hebben gekregen ze te excerpeeren.

Deze 'remarques' behooren eigenlijk niet bij het deel, waarin zij thans liggen, maar moeten later daarheen overgebracht zijn[2]. Er wordt dan ook geen melding van gemaakt op het eerste blad van Civ. en Mil. Reg. II, waar de inhoud van dat deel met dezelfde bewoordingen wordt beschreven als N° 10 van de lijst van 1817[3]; alleen volgt achter 'bekommeringen' nog: 'gehouden door Hans Bontemantel, Out-Scheepen en Raedt, voor sooveel de memorie heeft connen toedraegen, daer present is geweest, en, bij absentie, is bekent geworden.

En eenige tyckeninge der voornaemste H(eeren), als andere afbeeldinge.

Ende een register, vooraen ingestelt, der voornaemste saecken.

Instructie van den raetpensionares de Wit.

Instructie der pensionares Hop en (van sommige) Schouten etc.'

1) Vgl. Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt II p. 221, noot 1. Deze auteur, die ook uit de manuscripten van Bontemantel geput heeft, vermeldt dat Bontemantels Notulen Staten van Holland 1670 toebehooren aan den heer Roijaards van den Ham (II, p. 88, noot 2); deze deelde mij echter mede, dat hij nooit manuscripten van B. heeft bezeten. De vergissing van den heer Lefèvre-Pontalis is waarschijnlijk hieraan toe te schrijven, dat hij ook inzage heeft genomen van Bontemantels excerpt uit de notulen van Vivien en Hop, en dit verward heeft met de origineele notulen van de beide pensionarissen, die de heer Roijaards bezit.

2) Op de lijst van 1817 komen zij voor als N° 26 (vgl. p. XC); ik vermoed, dat zij later zijn gebonden in een van de deelen, getiteld: Merkw. Stukken, en, toen dit uiteengehaald was, in Civ. en Mil. Reg. II gelegd, omdat ook dat deel de gebeurtenissen van 1671 en 1672 beschrijft.

3) Hiervóór, p. LXXXVIII en LXXXIX.

De laatste bladzijde is gepagineerd: 697. Er zijn echter geen 697 bladzijden meer over; in 't geheel ontbreken er 155. Zeer vele daarvan vond ik weer in de portefeuille Aant. v. versch. zaken I, maar niet alle. Zoo blijkt uit het register, dat op p. 542 iets gestaan heeft over ‘Raetpensionares beetert; wort ontslage; Raetsheerschap’, en op p. 587 over ‘Sijn (nl. Jan de Witt's) hart aen de Heeren gepresenteert van Amsterdam’; deze aanteekeningen vond ik nergens terug. Ook de ‘tyckeninge en andere afbeeldinge’ zijn alle verdwenen, insgelijks de instructie van den raadpensionaris.

Het deel begint met het verhaal der kuiperijen, die voorafgingen aan de verkiezingen van 1671[1)], en bevat vervolgens uitvoerige notulen van de vroedschap en van den krijgsraad, waarin Bontemantel als kapitein der burgerij zitting had; deze notulen worden herhaaldelijk afgebroken door het verhaal van allerlei regeeringszaken uit denzelfden tijd[2)], vooral van gebeurtenissen, die te Amsterdam in 1672 voorvielen. Zooals uit het titelblad blijkt, vormen de aanteekeningen uit dat jaar zelfs den hoofdinhoud. Zij eindigen met Bontemantels ontslag uit de regeering en met het verhaal van enkele daarop betrekking hebbende gebeurtenissen.

Voor een zeer groot gedeelte komt de inhoud dus overeen met Resol. Raad III, voor zoover dit ook over de jaren 1671 en 1672 loopt. Toch blijft het telkens noodig ook deze deelen met elkaar te vergelijken[3)], daar zij elkander herhaaldelijk aanvullen; soms is het eene, soms het andere uitvoeriger. Een bepaalde aanwijzing voor het jaar, waarin deze aanteekeningen zijn opgesteld, vond ik niet; naar mijne meening zijn zij echter - evenals Civ. en Mil. Regeering I - van lateren datum dan de ermede overeenkomende Resol. Raad, en heeft Bonte-

1) Tweede deel, p. 152 sqq.
2) Op p. 72-99 vindt men bv. het verhaal van een geschil tusschen Amsterdam en Leiden, wegens het inloopen van zout water in Rijnland, door de sluizen van Amsterdam: een opmerkelijke waterschapsquaestie.
3) Dit is bijv. herhaaldelijk geschied in Tweede deel, p. 152-231.

mantel na 1672 daaruit geëxcerpeerd - hier en daar uit latere berichten weer aangevuld of gewijzigd - wat hem voor de regeering van Amsterdam het belangrijkst toescheen.

Het derde deel der Civ. en Mil. Regeering van Amsterdam - N° 1 en 2 van de lijst van 1817 - wordt door mij in zijn geheel uitgegeven.

In zijn geheel is eigenlijk minder juist. Behalve de verhandeling over ‘De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel, als crimineel en militaire’, 489 fol. bladz. groot, bevat het nog een register, maar verder ook een ‘Clatbeschrijvinge’, het ontwerp van het voorgaande gedeelte. In het derde hoofdstuk van deze inleiding, waar het plan van mijne Bontemantel-uitgave wordt uiteengezet, handel ik uitvoerig over den inhoud, en kan dus hier volstaan met de mededeeling, dat het een beschrijving van den regeeringsvorm van Amsterdam bevat in het tijdvak 1653-1672, door Bontemantel opgesteld gedurende zijn otium als magistraat, en bijna geheel getrokken uit vroeger door hem gehouden notulen en aanteekeningen.

Op de beschrijving van de voorgaande deelen volgt het best die van den band - N° 22 van de lijst van 1817 - getiteld: ‘Staten van Holland 1670’, door Bontemantel zelf dikwijls geciteerd als ‘Haechse Annotatiën’, die, behalve een register, 472 fol. bladz. telt, waarvan 50 in blanco, en Bontemantels notulen van de Staten-vergadering van Holland in het jaar 1670 bevat, waarheen hij, als afgetreden president van de schepenbank, namens Amsterdam was afgevaardigd. Ik deelde reeds mede[1)], dat ook in het eerste stuk van het derde deel der Resolutiën van den Raad, onder het opschrift ‘Hollantse besoignes’, aanteekeningen gevonden worden over de Statenvergadering van 1670, die

1) Hiervóór, p. CIV.

echter heel wat beknopter zijn dan deze notulen. Uit schrift en inhoud blijkt dat wij hier te doen hebben met kladnotulen, door Bontemantel tijdens de vergadering - waar het hem niet aan schrijfgereedschap en andere hulpmiddelen zal hebben ontbroken - opgesteld. De officieele Resolutiën Holland 1670 zijn over de meeste onderwerpen veel uitvoeriger dan deze notulen, maar Bontemantel vermeldt herhaaldelijk de uitgebrachte adviezen van de ridderschap en de verschillende steden, en teekent bovendien tal van wetenswaardige zaken aan, die hij in het logement der heeren van Amsterdam van zijne medeafgevaardigden of van bezoekers vernam. Het belangrijkst zijn wel de mededeelingen over alles wat er te doen was naar aanleiding van de introductie van den Prins in den Raad van State, over de acte van harmonie, over een benoeming van een president van het Hof van Holland, vooral ook de uitlatingen van verschillende Amsterdamsche regenten over Jan de Witt, wiens positie in 1670 hoe langer hoe meer ondermiJud werd. Dat men een enkele maal in deze notulen wel eens zaken vindt opgeteekend, die minder met de regeering te maken hebben, blijkt uit wat boven is medegedeeld over het recept tegen podagra[1)], dat den lezer hier komt verrassen.

Gaan wij thans over tot die reeksen van aanteekeningen, welke op de rechtspraak betrekking hebben.

Ik vestigde er reeds[2)] de aandacht op, dat de titels, die tegenwoordig op den rug der banden van Bontemantels collectie voorkomen, niet van hem zelven afkomstig zijn, maar, naar ik vermoed, bedacht werden door Jhr. Beeldsnijder van Voshol, toen deze de verzameling op nieuw liet binden. De namen, waarmede Bontemantel zelf de verschillende deelen zijner collectie noemde, blijken uit de verwijzingen in margine[3)]. Voor

1) Hiervóór, p. XXX.
2) Hiervóór, p. CIII.
3) Ook op de lijst van 1817 vindt men de meeste terug.

sommige is het verschil van titel gering. Of men, met Bontemantel, spreekt van zijne ‘Annotatiën van den raad’, dan wel van ‘Resol. Raad’, is eenerlei; ook de titel ‘Staten van Holland 1670’ komt overeen met Bontemantels benaming ‘Notulen van de dagvaart’ of ‘Notulen van de Statenvergadering’ of ‘Haechse Annotatiën’. Opmerkelijk is het, dat ik nergens een verwijzing vond naar de drie deelen zijner ‘Civiele en Militaire Regeering’ - een bewijs te meer voor mijn vermoeden, dat deze drie deelen na 1672, en dus later dan de andere, zijn geschreven, zoodat in ‘Civ. en Mil. Reg.’ wel de ‘Resol. Raad’ worden geciteerd, maar niet omgekeerd. De naam ‘Civ. en Mil. Reg.’ is ontleend aan den titel, dien Bontemantel zelf aan Civ. en Mil Reg. III gaf; de lange titel van Civ. en Mil. Reg. II, voorkomende op het schutblad, is door mij reeds medegedeeld; hoe hij Civ. en Mil. Reg. I noemde, is mij niet bekend.

Van meer belang is het echter te weten, hoe Bontemantel de overige deelen zijner collectie noemde, daar de tegenwoordige titels daarvan niet altijd aan den inhoud beantwoorden[1]. Door telkens plaatsen, waarnaar verwezen wordt, op te slaan, heb ik met zekerheid kunnen vaststellen, dat de volgende titels met elkaar overeenkomen:

Bij Bontemantel.		***Tegenwoordige titel.***
Annotatiën van Judicature	**A =**	**Merkwaardige Stukken II 1671-1782.**
Annotatiën van Judicature	**B =**	**Civiele en Judicieele Aanteekeningen II.**
Annotatiën van Judicature	**C =**	**Civiele en Judicieele Aanteekeningen III, Eerste stuk.**
Annotatiën van Judicature	**D**[2] **=**	**Civiele en Judicieele Aanteekeningen III, Tweede stuk.**
Annotatiën van Civile Saecken	**A**[3] **=**	**Civiele en Judicieele Aanteekeningen I.**
Annotatiën van Civile Saecken	**B**[4] **=**	**Civiele en Judicieele Aanteekeningen IV.**

1) Bij het citeeren heb ik altijd den tegenwoordigen titel genomen, daar dit ook gedaan is door hen, die vóór mij B's manuscripten aanhaalden, en bovendien anders licht verwarring zou ontstaan.

2) Annot. v. Judic. A, B, C en D = N° 5, 6, 7 en 8 van de lijst van 1817.

3) Ook wel door Bontemantel aangehaald als ‘Civile saecken’ of ‘Civile Annotatiën.’

4) Annot. v. Civ. saecken A en B = N° 3 en 4 van de lijst van 1817.

Wat Bontemantel noemde ‘Annotatiën van Judicature A’, heeft tegenwoordig den weinig gemotiveerden titel ‘Merkwaardige stukken, 2de deel, 1671-1782’. De inhoud, geheel los in den band, bestaat uit 177 bladzijden, groot 4o; daarop volgen een groot aantal ongepagineerde blatzijden, waarvan slechts een tiental beschreven zijn. Wij hebben hier de aanteekeningen voor ons, door Bontemantel op het papier gebracht naar aanleiding van rechtszaken, die in de jaren 1651, 1652 en 1655[1] behandeld werden voor commissarissen van kleine zaken, alsmede enkele aanteekeningen van gevallen, die in 1654 door de schepenbank berecht werden.

Gewoonlijk vertelt Bontemantel de rechtszaak en het gevelde vonnis; herhaaldelijk verwijst hij daarbij naar de rechtsgeleerde werken, die ik vroeger vermeldde[2]; de grootste helft van het deel wordt zelfs ingenomen door aanhalingen uit die werken en door verhandelingen over allerlei theoretische rechtsquestiën, aan bekende juridische auteurs ontleend. Voorin vindt men een register op den geheelen inhoud, achterin een ‘register van alle Latijnse woorden, die op de kant van Grotius Hollantse Rechts-geleertheyt staen, ende bastaert-duytse woorden[3]’. Ook worden het gebed van commissarissen van kleine zaken, en formulieren voor de uitspraak van vonnissen in verschillende gevallen medegedeeld. Ten slotte geeft hij nog den verkorten inhoud van enkele vonnissen van het Hof of van den Hoogen Raad in causes célèbres, waarin Amsterdammers betrokken waren[4].

Ik wees er reeds terloops op[5], dat dit deel in den archiefinventaris is opgenomen onder den titel ‘Merkw.

1) Telkens (dit geldt voor alle later te noemen jaren, waarover aanteekeningen van rechtszaken loopen) resp van Febr. 1651-Febr. 1652, Febr. 1652-Febr. 1653 enz. In 't begin van Februari werden de commissarissen der lagere rechtbanken benoemd: Eerste deel, p. 255; ook wisselde dan het personeel der schepenbank.
2) Hiervóór, p. LVIII, noot 2.
3) Hiervóór,. p. LIX.
4) Vgl. bv. Tweede deel, p. 470.
5) Hiervóór, p, CI.

stukken 1671-1683' - het laatste jaartal zal wel een drukfout zijn voor 1783 - terwijl de catalogus Weddepohl twee deelen 'Merkw. stukken' vermeldt, tezamen loopende over het tijdvak 1656-1782. De rugtitel van het overgebleven tweede deel heeft '1671-1782', waaruit volgt dat het eerste deel stukken heeft bevat over de jaren 1656-1671. Zooals men ziet, loopt de inhoud van het tweede deel niet over de jaren 1671-1782, maar over rechtszaken uit de jaren 1651, 1652, 1654 en 1655. Deze aanteekeningen behooren dus niet in den band, waarin zij liggen; ook past de band voor papier in fol^{o} formaat, terwijl de aanteekeningen zelve op papier in groot 4° zijn geschreven; bovendien vullen zij het deel op verre na niet. Toch zijn zij, hoewel nu los in den band liggende, althans een tijd lang daarin gebonden geweest, zooals blijkt uit de overeenkomst tusschen de zaagsneden van den rug van het papier en de plaatsen, waar de touwen in den band zijn vastgemaakt.

Ik zou wel een gissing kunnen wagen, hoe deze aanteekeningen in den band, waarin zij thans liggen, zijn geraakt, maar zal mij daarvan onthouden, omdat ik zelfs van den lezer, die het geduld heeft gehad deze boedel-beschrijving tot dusverre te volgen, niet mag vergen ook nog het vrij ingewikkelde betoog aan te hooren, waarmede ik mijne gissing zou moeten rechtvaardigen. Daarom zal ik mij er mede tevreden stellen, de aandacht te hebben gevestigd op het verschil, dat er tusschen den rugtitel en den inhoud van het deel bestaat. Alleen zij nog medegedeeld, dat de oorspronkelijke inhoud van Merkw. Stukken II - waartoe N° 20, 21 en 26 van de lijst van 1817 behoord kunnen hebben - later verspreid is geraakt; het restant ligt waarschijnlijk thans in de portefeuille's met losse stukken.

'Civ. en Jud. Aant. II' is de tegenwoordige titel van wat Bontemantel 'Annotatiën van Judicature B' noemde. Ook hier ligt de inhoud los in den band. De laatste bladz. is gepagineerd: 563; in werkelijkheid

zijn er echter maar ongeveer 500 fol. bladz., daar er een 50-tal is uitgescheurd en de paginatuur eenige malen overspringt.

Gaf het vorige deel ons de aanteekeningen over rechtszaken, behandeld in de jaren toen Bontemantel als rechter debuteerde, hier krijgen wij het vervolg daarvan, nl. aanteekeningen over zaken, voorgevallen in de schepenbank van 1654 en in het college van kleine zaken van 1655, aansluitende aan wat over die jaren in het vorige deel was opgeteekend; verder aanteekeningen over quaesties, behandeld in 1656 en 1657 voor commissarissen van huwelijksche zaken, in 1659 en 1668 voor de schepenbank, in 1665 voor assurantiemeesters; een enkele maal worden ook rechtszaken uit andere jaren vermeld, of gebeurtenissen, die met de rechtspraak niets te maken hebben, bv. een beschrijving van de feestelijkheden bij de publicatie van den vrede, in 1654. Ook hier vinden wij weder tal van verwijzingen naar of aanhalingen uit rechtsgeleerde werken, alsmede een aantal extract-vonnissen, 'getrocken uyt het bouck van Jacob de Haen[1)], geweesen secretaris op de assurantiecamer, welck berust op deselve camer.' Bij de aanhalingen is niet altijd na te gaan, wat Bontemantel aanleiding gaf tot zijn citaat; zoo vindt men ergens uit de 'Conférence du droit frangois avec le droit romain', van Autumme, het interessante citaat: 'Les rabins ont escrit que le roy Salomon engrossa sa nourrice à dix ans', - niet, zooals men verwachten zou, bij een zaak, die voor commissarissen van huwelijksche zaken berecht werd, maar tusschen een geval van 'vertroude goederen gestolen' en een geval, dat tot toelichting dient van den rechtsregel: 'in cas d'appèl den impetrant niet compareerende, wort verleent comparuit.'

Bontemantels 'Annotatiën van Judicature C en D' vinden wij terug in 'Civ. en Jud. Aant. III, Eerste en Tweede stuk.' Van het eerste stuk is de laatste bladz.

1) Hij werd in 1594 secretaris: Wagenaar, Amsterdam, III p. 495.

gepagineerd 502; in werkelijkheid zijn er, doordat enkele malen de paginatuur verspringt en een aantal bladen zijn weggescheurd - daarentegen ook verschillende ongepagineerde ingelascht - omstreeks 450 fol. bladz.; p. 41-133 van het eerste stuk vindt men in het tweede, waar zij door een vergissing van den binder zullen zijn terecht gekomen Het tweede stuk telt slechts 46 bladzijden (gepagineerd 10-57, doch p. 46 en 47 ontbreken) en verder p. 41-133 uit het eerste stuk. Beide worden voorafgegaan door een register.

Het eerste bevat de beschrijving van allerlei rechtszaken, voor de schepenbank behandeld in 1669, 1671 en 1672. Zeer uitvoerig wordt verhaald de zaak van notaris d'Amour[1)], de zaak van Sijms[2)], het proces tegen den kapitein van Haringcarspel[3)], het proces van Anna Pauw contra Hendrik van Hoven[4)], en een proces over de nalatenschap van den pater-Jezuiet Augustijn van Teilingen. Ook hier vindt men de gewone verwijzingen, inlasschingen van analoge rechtszaken uit andere jaren, aanteekeningen over de rechtspraak in het algemeen of over zaken, daarmede slechts los verbonden, bv. het geschil van schepenen en oudburgemeesteren over de préséance[5)].

In het tweede vindt men aanteekeningen over rechtszaken, in 1672 voor schepenen behandeld - de voortzetting dus van wat over dat jaar in het eerste stuk is medegedeeld - tot op het oogenblik, dat Bontemantel uit de regeering werd ontslagen. Ook na dien tijd heeft hij echter aanteekening gehouden van belangrijke rechtszaken, die hem ter oore kwamen; zoo vindt men er nog uit 1676, 1677 en zelfs een van 14 November 1686. Tusschen dit alles in komen nog zaken voor uit vroeger jaren, vonnissen nl. van valsche munters in 1620, 1636 en 1669.

De ‘Annotatiën van Judicature A, B, C en D’, overeenkomende met de deelen, die tegenwoordig getiteld

1) Vgl. Eerste deel, p. 36 sqq.
2) Vgl. Tweede deel, Bijlage II.
3) Vgl. Wagenaar, Amsterdam, I p. 621-624.
4) Vgl. Tweede deel, p. 483 sqq.
5) Vgl. Eerste deel, p. 246-248 en 250-254.

zijn: Merkwaardige stukken II, 1671-1782, en Civiele en Judicieele Aanteekeningen II en III (Eerste en Tweede stuk), geven ons dus een overzicht van Bontemantels werkzaamheid in de rechtbanken, waarin hij achtereenvolgens zitting had. Dat deze aanteekeningen opgesteld zijn in de jaren, toen Bontemantel resp. commissaris van kleine zaken, schepen enz. was, ligt voor de hand. De mogelijkheid bestaat, dat hij ze eerst later heeft in het net geschreven uit vroeger gemaakte kladnotulen, maar geen enkele aanwijzing daarvoor heb ik gevonden; het is trouwens ook van weinig belang.

Zetten wij thans onze boedelbeschrijving voort met den inhoud der beide deelen, die Bontemantel ‘Annotatiën van Civile Saecken A en B’ noemde, thans resp. getiteld: ‘Civiele en Judicieele Aanteekeningen I en IV.’

In Civ. en Judic. Aant. I ligt de inhoud weder los in den band; voorin vindt men een register. De laatste gepagineerde bladz. is genummerd: 861; tal van bladzijden ontbreken echter, zoodat thans nog maar omstreeks 550 fol. bladz. over zijn.

Het is niet doenlijk, met enkele woorden een denkbeeld van den inhoud te geven; ook is het wenschelijk, dat men hier een korte opgave vinde van alle eenigszins belangrijke stukken, die er in voorkomen, omdat het volstrekt niet mijn voornemen is al het wetenswaardige uit Bontemantels gedenkschriften te laten drukken. Bij deze opgave laat ik alles weg, wat men elders gemakkelijk kan vinden, bv. in de Amsterdamsche vroedschapsresolutiën, in Resol. Holl. en Resol. St. Gen., alsmede copieën van verdragen, commissiën en andere bekende documenten. Bijna alle stukken zijn copieën, grootendeels niet van de hand van Bontemantel; onder de missiven, waarvan ik den inhoud vermeld, is geen enkele origineele.

p. 14-16:	Schrijven van burgemeesteren van Amsterdam aan de Synode te Haarlem (1627), over

de zaak van den predikant Hanekop, deels in extracto, deels in extenso[1].

p. 18-20: Bij de hier medegedeelde commissie van Willem II tot gouverneur, kapitein-generaal en admiraal van Holland en Westfriesland vindt men enkele aanteekeningen over het zitting nemen van Frederik Hendrik en Willem II als eerste edele in Holland.

p. 26-29: Aanteekening over de volgende gebeurtenis: op 6 October 1639 was de groote kerkeraad bijeen om een predikant te verkiezen, uit een nominatie van drie personen. De commissaris-politiek, vanwege burgemeesteren daar tegenwoordig, gaf te kennen dat deze N° 1 van het drietal niet wilden hebben; dat zij N° 2 beter achtten op een dorp dan in Amsterdam - zoo hij echter gekozen werd, zouden zij nader informeeren - en dat zij de verkiezing van N° 3 wel konden goedkeuren[2]. Daarop zond de kerkeraad gedeputeerden naar burgem. om te klagen, dat hem, dus doende, de vrijheid der verkiezing geheel benomen werd. De gedeput. rapporteerden, dat burgem. hadden gezegd met een goede bedoeling te hebben gehandeld, maar dat zij in het vervolg zich zouden onthouden van zulk een waarschuwing en de kerk bij haar vrijheid laten, onverminderd hun recht om de keuze te approbeeren: ‘'t welck de gedeputeerden van de kercke rapporteerende, is bij den achtb.

1) Vgl. hierna, Eerste deel, p. 138, noot 3, en H.W. ter Haar, Jacobus Trigland, p. 58 sqq.
2) Het voorgaande is ook medegedeeld: Eerste deel, p. 137. Het slot, waarvan ik toen de bedoeling slechts kon gissen, wordt nu toegelicht door de rest van het verhaal, dat hierboven uitvoerig wordt medegedeeld. Bij het drukken van Eerste deel, p. 137, stond mij de plaats uit Civ. en Judic. Aant. I, p. 26-29, niet meer voor den geest - wat, naar ik hoop, zijne verontschuldiging zal vinden in den rijken en veelslachtigen inhoud van de collectie-Bontemantel.

Heere Commissaris (politiek) versterckt; dit den broeders in 't gemeen wel bevallende, is in ons[1] kerckenbouck gebouckeert, luydende de acte van woort tot woort aldus': (deze acte laat ik weg, omdat zij slechts de bovenstaande verklaring van burgem. constateert). Daarop lieten burgem. echter door den commissaris bekend maken, dat 'wij hunne meening niet goed hadden gevat, alsoo die noyt waere geweest, omtrent de nominatie ende ventilatie haere advertissement nae te laten, maer haere vrijhyt daerinne wilden behouden.' De kerkeraad zond wederom gedep. naar burgem. om te verzoeken, dat zij de zaak zoo wilden laten, als die in de voornoemde acte was opgeteekend. Burgem. verzochten copie van die acte, wat eerst geweigerd werd, als prejudiciabel voor de kerk, terwijl de stilus fori ecclesiastici niet medebracht aan politieke magistraten extracten uit de notulen te geven: ''t is seecker, dat onder ons noch veele geoffenseerde leedematen sijn over 't innecoomen van de sessie[2], dewelcke ons meer als genoch te doen geven, (en) op onse actiën letten; wat sullen die niet wel te seggen hebben, wanneer dit tot haeren ooren soude moogen coomen?' Op voortdurend aanhouden van burgem. werd echter later copie van de acte gegeven, 'met betuyginge ende verdaringe, dat het geschiedde sonder prejuditie van de vrijhyt der kercke ende met vertrouwen, dat wij voor het toecomende niet meer alsoo sullen beswaert worden.'

1) Uit dit 'ons' en het later volgende 'wij' blijkt, dat de memorie afkomstig is van een predikant of een ander kerkeraadslid.
2) Bedoeld wordt; over het besluit van de regeering om zich door commissarissen-politiek in den kerkeraad te doen vertegenwoordigen. Dit besluit kwam in 1631 in werking: zie Eerste deel, p. 136.

p. 63-68:	Notulen, getrokken uit een korte deductie, verklarende waarom het Admiraliteitscollege van Amsterdam vele schulden heeft moeten maken, anno 1653.
p. 69-72:	Extract uit de Notulen van het College der Admiraliteit van Amsterdam, over de Hoefijzersche schuld (12 November 1642), en een ‘Cort bericht’ over die schuld.
p. 111:	Extract uit een brief van Tulp en Roeters, gedeputeerden van Amsterdam ter dagvaart, aan de regeering hunner stad, over de uitlegging van het tractaat van garantie, in 1645 te Suderokra tusschen Zweden en de Republiek gesloten (Augustus 1656).
p. 114:	Extract uit een brief van Frederik van Dorp, extraord. ambassadeur aan de koningen van Zweden en Polen, d.d. Thorn, 7 Juli 1657, aan? over onderhandelingen, met de Zweden gevoerd over belasting van Zweedsche en Nederlandsche goederen[1].
p. 139:	Aanteekening over de vraag, of gedeputeerden naar de Staten-Generaal arrestabel zijn.
p. 155:	Aanteekening over de pillegaaf van de Staten-Generaal aan ‘de jonge soon van Brederode, 1644,’ en over andere pillegaven.
p. 163:	‘Extract uyt seecker brief nopende den tegenwoordichen oorloch’ (nl. den 1sten Engelschen oorlog): van wien, aan wien, en van welken datum, blijkt niet.
p. 210:	Missive van den ambassadeur van Dorp aan H.H.M., d.d. Hamburg, 21 Augustus 1658: bericht over de landing van Karel X Gustaaf in Denemarken[2].

1) Over hetzelfde onderwerp schreef van Dorp aan de Witt o. a. in zijne brieven van 5 Juni en 13 Juli 1657: vgl. Brieven de Witt V p. 498 en 502.
2) Van deze missive wordt melding gemaakt in den brief van de Witt aan van Dorp, 30 Aug. 1658: vgl. Brieven de Witt V p. 566.

p. 211: Missive van N.N. aan Petrus Carisius, resi-

dent van Denemarken in den Haag, d.d. Hamburg, 21 Augustus 1658; bericht over den oorlog: Karel X heeft het beleg voor Kopenhagen geslagen; de Denen zien uit naar hulp van de Staten-Generaal.

p. 231-255: Concept-contract, met de extraord. ambassadeurs van Engeland te sluiten (1651), met remarques van Zeeland en advies van Amsterdam.

p. 240: Missive van Simon van Hoorn, gedeputeerde van Amsterdam ter dagvaart, aan? (waarschijnlijk aan burgemeesteren van Amsterdam) d.d. Den Haag, 17 December 1652, over het gevecht van Tromp met de Engelsche vloot bij de Singels.

p. 270-280: Memorie over oorsprong en bevoegdheid van de Bank van kleine zaken (door mij uitgegeven, hierna, Tweede deel, p. 453-463).

p. 280-290: Memorie over de Rekenkamer van Amsterdam, met tal van extracten uit de Willekeuren, Schepenminuutregister, Groot-memoriaal, Resol. Vroedschap, Resol. Oudraad en Register van de taxatiën in 1641.

p. 346-350: Missive van van Beuningen, extraord. ambassadeur in Zweden, aan de Staten van Holland, d.d. Stockholm, 22 Februari 1653: de buiten-gewone gezanten van Denemarken, die te Stockholm zijn aangekomen, hebben in de publieke audientie aan de Koningin van Zweden verzocht, dat Zweden met Denemarken maatregelen zal beramen om, bij den dreigenden oorlog tusschen Engeland en de Republiek der Vereenigde Provinciën, de vrijheid van handel en scheepvaart op de Oostzee te beschermen. In een particuliere audientie hebben zij verzocht, dat Zweden de Republiek tegen Engeland zal bijstaan of althans niets te haren nadeele zal doen. De Koningin heeft geantwoord, neutraal te willen blijven;

maar toen de Deensche gezanten een formeele

	verklaring daarvan wenschten, werd deze geweigerd. - Over het algemeen is de gezindheid van de Zweden niet gunstig ten opzichte van de Hollanders.
p. 350-354:	Memorie over commissarissen van huwelijksche zaken (door mij uitgegeven, hierna, Tweede deel, p. 464-467).
p.374 en 375:	Missive van van Beverningh en Nieupoort, extraord. ambassadeurs in Engeland, aan de Staten van Holland, d.d. Westminster, 17/27 Maart 1654: berichten over de Engelsche vloot; over de vredesvoorwaarden is men het nog niet geheel eens; er wordt nog onderhandeld over het opnemen van Denemarken in den vrede, en over de vorderingen van de Engelsche en de Hollandsche Oost-Indische Compagnie[1].
p. 522:	Excerpt uit een brief, d.d. Dantzig, 26 April 1656, van? aan? bevat berichten over den oorlog tusschen Zweden en Polen.
p. 542-544:	Missive van de Staten van Holland aan de regeering van Amsterdam, d.d. 's Gravenhage, 26 April 1657, ter begeleiding van een plakkaat over het aanhouden van Fransche goederen, met verzoek het te publiceeren en eenige leden uit de vroedschap te committeeren om aanteekening te houden van de aan te brengen schepen, koopwaren, wisselbrieven enz., en den eed af te nemen van hen, die verdacht worden Fransche goederen te verzwijgen; verder verzoek om alle ingezetenen bij notificatie op te roepen voor de te benoemen commissie, ten einde opgave te doen van schepen, koopwaren, wisselbrieven en andere effecten, toebehoorende aan onderdanen van Frankrijk. Notificatie (de boven bedoelde) van 4 Mei 1657.

1) Vgl. hierbij het gedrukte verbaal van deze ambassade, p. 325 en 326.

p. 546-564:	Stukken, uit het jaar 1657, over de door Frankrijk gevorderde teruggave van twee door de Ruyter genomen Fransche kapers; over het beslag, door Frankrijk gelegd op Nederlandsche schepen, goederen en schulden; over de represaille-maatregelen van Holland enz.
p. 565-568:	‘Eene corte begrijp van de vredehandelinge met Portugael en Engelant, 10 Juli (st. vet.) 1654’: translaat uit het Latijn.
p. 619-620:	Missive van de Staten van Holland aan den Graaf van Cuylenburg, d.d. 's Gravenhage, 23 Maart 1664, over de zaak-Mortaigne.
p. 623-624:	Naamlijst van de meesterknapen van Holland, 1562-1669.
p. 639:	‘Bijlaege, gesonden aen de heeren van Amsterdam, nopende de introductie van Sijne Hoocheyt in den Raed van State’ (1670).
p. 655:	Lijst van de compagniëen te paard, staande ter repartitie van Holland (zonder jaartal): bevat de namen van de hoofdofficieren dezer compagnieën.
p. 673-726:	Extracten uit een (thans niet meer op het Amsterdamsche archief aanwezig) resolutie-boek van burgemeesteren en oudburgemeesteren van Amsterdam, uit de jaren 1589, 1592, 1594 en 1602[1)].
p. 778:	Statistiek van de opbrengst van het last- en veilgeld (1652-1664) en van de convooien en licenten, door de Admiraliteits-colleges van Amsterdam, Rotterdam en het Noorder-kwartier ontvangen (1648-1664).
p. 780-786:	Statistiek van de schulden en lasten der Admiraliteits-colleges in Holland (zonder jaartal).

1) Hieruit blijkt, dat er ook vóór 1603 een resolutie-boek van burgem. en oud-burgem. is geweest. Het oudste, dat op het Amst. archief bewaard wordt, begint met 1603: vgl. Eerste deel, p. 179, noot 1. De moeielijkheid, die ik daar niet kon oplossen, vervalt nu.

p. 790 en vgg.	‘Bericht van den ontfanger Spiegel, op sekere missive van des Generaliteyts Rekenkamer,’ Febr. 1670 (gedrukt exemplaar).

p. 824:	Eenparig advies van de gecommitteerden uit de Admiraliteits-colleges in Holland, nopens de continuatie van de extra-ordinaris middelen. Zonder jaartal (gedrukt exemplaar).
Na p. 850:	Uitspraak van Geelvinck, Bontemantel en Hooft, als commissarissen, door burgemeesteren benoemd, over een geschil tusschen ‘die van de neringe’ en de impostmeesters van de brandewijnen: 26 Maart 1656.
Na het voorgaande:	Instructie voor Gerrit Jansz. Delff als thesaurier- en commies-generaal, d.d. den Haag, 24 Augustus 1580[1].

Onder de door mij niet vermelde stukken vindt men nog allerlei aanteekeningen over het schouwen der dijken van de Noorderkoggen en van de Hondsbossche zeewering, afrekeningen van zandpaden, statistieken van verpachtingen en dergelijke; verder komen talrijke uittreksels uit historische werken voor.

Bontemantels ‘Annotatiën van civile saecken B’ dragen thans den titel: ‘Civ. en Judic. Aant. IV’. De inhoud ligt weder los in den band; voorin vindt men een register. Het laatste gepagineerde blad is genummerd: 774, maar de grootste helft ontbreekt, zoodat nog maar ruim 300 gepagineerde fol. bladzijden over zijn. Achterin liggen nog een zestigtal ongepagineerde bladen.

Volgens dezelfde methode, die ik bij het vorige deel volgde, geef ik ook hier een overzicht van de belangrijkste stukken.

p. 21:	Aanteekening over de komst van Frederik Hendrik te Amsterdam, in 1628; daarop betrekking hebbende Resol. Gecomm. Raden van Holland, van 8 of 9 April 1628; een stuk, bevattende het plan, hoe men de landssoldaten binnen de stad zal brengen (1628).

1) Zie hiervóór, p. VII, noot 5.

p. 88:	Resolutie van burgemeesteren en oud-burgemeesteren van Amsterdam, d.d.4 September 1598 (uit het verloren gegane resolutieboek): aan de Portugeesche kooplieden, die in Amsterdam wonen en verzoeken het poorterschap te mogen koopen, zal aangezegd worden, dat burgemeesteren, vertrouwende dat zij Christenen zijn en als goede burgers alhier eerlijk zullen leven, 'henl. de burgerschap wel willen gunnen, doch dat men vóór het doen van den eedt henl. zal vermanen, dat alhier ter stede geen andere exercitie van religie can noch mach toegelaten worden als degeene, die in 't openbaer in de kercken alhier wort geëxerceert.'
p. 276:	'Praesentatie des Gereformeerden Kerckenraedts aen de predicanten en ledematen der Remonstranten tot Uyterecht, 23 December 1653. Exhibitum mihi a consiliario Rodenburgh, 11 Januarij 1654.' Het stuk bevat de geloofsbelijdenis, door de Remonstranten af te leggen, vóór zij tot de gemeenschap van de publieke kerk worden toegelaten.
p.540:	Naamlijst van de in 1672 door Willem III te Gouda en te Monnikendam ontslagen magistraten.

Na p. 566 volgt een lijvige bundel sententiën geëxtraheerd uit het justitieboek, geteekend met de letters L. en M., berustende ter secretarie van Amsterdam. De hier medegedeelde vonnissen zijn van de jaren 1640, 1642, 1645, 1646, 1648 en 1649.

Een groot deel van dezen band wordt gevuld door aanteekeningen over processen, met bijbehoorende processtukken en consultatiën van advocaten; zoo vindt men hier zeer veel over het reeds genoemde proces van den kapitein van Haringcarspel[1)], over dat van Gabriel de Lalande contra Elizabeth van Thijen, weduwe van Abraham Lestevenon[2)], en verschillende gedrukte stukken over een

1) Hiervóór, p. CXXIII.
2) Vgl. Eerste deel, p. 43 sqq.

proces tegen den wijntapper Salomon Beuns, in 1671, bv. ‘Korte deductie, aan 't gerecht van Amsterdam ingediend door den Schout Gerard Hasselaar’, en ‘Onderdanigh beright van Salomon Beuns op en tegens d'onreghtmatige pretensie van den Heer Officier’.

Het schijnt vreemd, dat Bontemantel aan dezen band den naam ‘Annotatiën van civile saecken B’ gaf; immers, ook al wilde men het woord ‘civiele zaken’ opvatten als tegenstelling van ‘crimineele zaken’, dan nog zou de titel onjuist zijn, daar men hier ook tal van aanteekeningen over crimineele vonnissen vindt. Ik geloof echter, dat Bontemantel met ‘civile saecken’ bedoelt: zaken van burgerlijke regeering, zooals hij ook spreekt van de ‘civiele en militaire regeering van Amsterdam’. De inhoud van ‘Annot. v. civ. saecken A’ bestaat dan ook bijna geheel uit stukken, betrekking hebbende op de regeering van Amsterdam, Holland en de Republiek, door Bontemantel bijeengebracht gedurende zijne loopbaan als magistraat; van de meeste daarvan is het gemakkelijk na te gaan, hoe hij zich er copieën van heeft kunnen verschaffen, al begrijpt men niet altijd waarom hij zich er voor interesseerde, ‘Annot. van civ. saecken B’ daarentegen zou beter ‘Annot. van judicature’ kunnen heeten: A en B tezamen verdienen den titel, die thans aan elk afzonderlijk wordt gegeven, nl. ‘Civ. en Judic. Aanteekeningen’.

Achter in Civ. en Judic. Aant. IV liggen nog, zooals reeds opgemerkt werd, een 60-tal ongepagineerde bladzijden, die er waarschijnlijk niet in behooren, maar afkomstig zullen zijn uit een der deelen ‘Merkw. Stukken’. Op het eerste blad staat als titer ‘Clatversamelinge der beroerte van den jaere 1672, voorgevallen tot Amsterdam, en verder afhangende saecken. De burgercrijsraet. De dry doelens’: dezelfde titel dus als N° 25 van de lijst van 1817 heeft.

Over het ook voor hem zelven zoo belangrijke jaar 1672 heeft Bontemantel heel wat bijeenverzameld. Op deze 60 bladz. schreef hij o. a. zijne aanteekeningen over het aanhouden van de heeren de Graeff en Baeker, bij hun vertrek uit Amsterdam naar de Statenvergadering, over

het oproer naar aanleiding van het bewaren der stads-sleutels en over de ontvangst van de gedeputeerden uit de Doelenvergadering bij burgemeesteren[1]. Ook vinden wij hier een copie van pamflet Tiele N° 6474 en van de acte van authorisatie, voorkomende bij Valckenier, 't Verwerd Europa, bijlage N° 69[2]. Verder treffen wij copiëen aan van enkele niet onbelangrijke brieven van Willem III, die in verband staan met de gebeurtenissen van 1672, nl.:

Een missive van Willem III aan burgemeesteren van Delft, d.d. den Haag, 14 December 1679, waarbij hij verklaart er niet tegen te hebben, dat eenige in 1672 ontslagen heeren weer in de regeering van de stad worden opgenomen[3]. Hij vindt het zeer goed, dat de regeering van Delft eerst zijne toestemming daartoe gevraagd heeft, en verklaart dat 'wij het oock ten uyterste ongerijmd souden houden en geensints connen gedoogen, dat men sonder ons goetvinden tot sodanige admissie zoude willen procedeeren, daer men in den voorseyden jare 1672 ons met die last' (nl. het afzetten van sommige regenten) 'hadde beswaert.'

Een missive van Willem III aan burgemeesteren van Hoorn, d.d. den Haag, 16 December 1679, van gelijke strekking als de vorige, waarbij hij zijne toestemming geeft, dat de in 1672 ontslagen Mr. Cornelis de Groot weer in de regeering van Hoorn wordt opgenomen.

Een missive van Willem III aan burgemeesteren van Monnikendam, d.d. den Haag, 20 April 1680, berichtende dat hij, in 't geschil over de bediening van het ontvangerschap van de gemeene middelen te Monnikendam, deze beslissing heeft genomen, dat Garbrant Tedingh Berckhout in dat ambt wordt hersteld.

Eindelijk vindt men aan het slot verschillende aanteekeningen over de doelens en den krijgsraad, o. a. lijsten

1) Vgl. over dit alles: Gebhard, in Fruin, Bijdr. N.R.X. p. 160 sqq., 205 sqq. - en hierna, Tweede deel, p. 208 en 209.
2) Vgl. Tweede deel, p. 206 en 208.
3) Vgl. hierbij vooral: Mr. J. Soutendam, Aanteek. uit de notulen van twee raden van Delft, p. 369-371. (Fruin, Bijdr., 3de Reeks, v.)

van overlieden der doelens en schutterijofficieren, en van schilderijen, die op de doelens bewaard werden.

Van het deel, getiteld: ‘Privilegiën, Instructiën en Resolutiën, 1420-1616’, ligt de inhoud weder los in den band. Een register is niet aanwezig; de pagineering loopt niet door, maar van de groote menigte losse stukken of bundels, die men hier bijeen vindt, en waarvan bijna geen enkel door Bontemantel zelf is geschreven, is gewoonlijk slechts het eerste blad genummerd of gepagineerd[1]. Sommige bundels behoorden waarschijnlijk vroeger in andere deelen thuis, bv. in Civ. en Judic. Aant. IV en in Merkw. Stukken I of II, en zijn ten slotte hier terecht gekomen; immers, het oudste stuk uit dezen band is van 1582, en verreweg de meeste zijn van na 1616, terwijl de titel aangeeft: 1420-1616. Daar de stukken zonder eenige orde in den band lagen, heb ik ze in chronologische orde gelegd, om het vinden van de door mij genoemde te vergemakkelijken. Alles tezamen, telt dit deel omstreeks 475 fol. bladzijden. Ik zal thans die stukken aanwijzen, welke mij van eenig belang toeschrjnen:

1582. ‘Instructie ende ordonnantie, waernaer de officiers van justitie hen sullen hebben te reguleren aengaende de criminele saecken.’ Bij deze instructie wordt hoofdzakelijk geregeld, welke onkosten de

1) In Civ. en Jud. Aant. I p. 622 verwijst Bontemantel naar ‘een bouck, in folio, van veel pampieren bijeengebonden, getyckent II’, en naar ‘een boeck III, 9de bondel, 41ste bondel.’ Het eerste boek, ‘getyckent II’, is in de lijst van 1817 niet te herkennen; het ‘boeck III’ is hetzelfde als No 23 van die lijst, nl. de band, waarvan hier boven sprake is, getiteld ‘Privil., Instr. en Resol.’ Dat Bontemantel verwijst naar ‘bondel 9 en 41’ uit ‘boeck III’, stemt overeen met de in den tekst genoemde omstandigheid, nl. dat de pagineering niet doorloopt, maar de stukken alleen genommerd zijn.

officiers van de graaflijkheid in rekening mogen passeeren en welke voor hunne eigen rekening zijn. Deze instructie is ‘gedaen ende gearresteert, naerdat daervan aen den Staten rapport gedaen es geweest, in de camer van de Rekenmeesteren, in Den Haege, den 20^{en} Aprilis anno 1582,’ De copie, die wij hier voor ons hebben, is ‘geëxtraheert ut het eerste bouck van de verpachtingen van de officiën, berustende ter camere van de Rekenmeesteren in Den Haghe, aldaer fol. 34 et ultra; ende naer collatie accorderende bevonden desen 1^{en} Augusti a^{o} 1618, bij mij: J. van Myerop.’

1590. ‘Accordt tusschen Hollandt ende Zeelandt op den opheve van 't halve licent ende 't geheele convoyrecht, 's Gravenhage, 17 April 1590’ (copie).

1612. Instructie voor Remigius Causaert, als landdrost over Kennemerland, Rijnland tot den Rijn toe, den Rijn opwaarts tot Alphen en Zwammerdam en wederom naar Amsterdam, met Amstelland en Gooiland: 13 December 1612 (copie).

1614. Namen van kapiteinen en commandeurs, staande ter repartitie van de Admiraliteit van Amsterdam: 3 Maart 1614.

1615. Lijst van oorlogsschepen, staande ter repartitie van de Admiraliteit van Amsterdam, in 1615 en 1616.

1617. ‘Cort verhael van 't gepasseerde binnen Oudewater, geduyrende de laetste dachvaert van hare Mogh. Ed. (sic) ende daernae’: een beschrijving van de Remonstrantsche en Contra-Remonstrantsche twisten te Oudewater, van 9 December 1617-1 Januari 1618. In dit ‘Cort verhael’ wordt slechts terloops gewag gemaakt van het feit, dat aan Dirck Jansz. van Baexen (of van Baexs), een Remonstr. predikant uit Moordrecht, die te Oudewater op 29 Dec. 1617 den dienst zou waarnemen, door de

Contra-Remonstranten het preeken belet werd. Veel uitvoeriger handelt daarover de ‘Informatie, innegenomen bij den bailliu ende burgermeesteren der stede Oude-

	water, ten overstaen ende in presentie van schepenen derselver stede, 29 December 1617' (copie)[1].
1618.	Missive van P. van Brederode, Nederl. resident in de Palz, aan H.H, Mog., d.d. Heidelberg, 4 Juni 1618, (copie), inhoudende: hier zijn berichten gekomen van een schrikkelijk verraad te Venetië, dat ontdekt en verijdeld is: een aantal Fransche soldaten zouden, op aanstoken van den, onderkoning van Napels, de stad plunderen en in brand steken en den grooten raad en den ganschen adel vermoorden[2]; verder berichten over de onlusten in Bohemen, o. a. over het uit het raam gooien van Slawata, Martinitz en Fabricius, en daarop volgende gebeurtenissen.
1620.	'Ordere, beraemt bij de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit van Amsterdam, aengaende den timmerwerf, lijnbaen, magasijn ende reeckeningen, 24 October 1620.'
1625.	Request en missive van de Gecommitteerde Raden van 't Noorderkwartier aan de Staten van Holland, d.d. Hoorn, 4 Oct. en 4 Dec. 1625 (copie), over de administratie van de geestelijke goederen ten platten lande.
1627[3].	'Clachte ende conclusie', door Cornelis van Teylingen, schout van Haarlem, bij het gerecht van die stad ingediend tegen Jan Simonsz. Torrentius. Daar deze Torrentius niet alleen een schandaleus en ergerlijk leven heeft geleid, maar de Majesteit Gods, onzen Zaligmaker Jezus

1) Het 'Cort verhael' is gedrukt bij Baudartius, Memoryen, I, Boek X, p. 3-4, maar de 'Informatie' enz. vindt men daar niet, hoewel in het 'Cort verhael' wordt gesproken van de 'neffens dese gaende informatie.'
2) Dit îs de gebeurtenis, waarover Ranke handelt in zijne monografie 'Ueber die Verschwörung gegen Venedig im Jahre 1618'.
3) Het stuk draagt geen jaartal, maar ik ontleen dat aan Meinsma, Spinoza en zijn kring, p. 35. Uit die plaats blijkt ook dat Torrentius, een schilder, tot 20 jaar gevangenschap werd veroordeeld, maar eenige jaren later, op verzoek van Karel I, in vrijheid werd gesteld. Vgl. over hem nog: Dr. Worp, Fragm. eener autobiographie van Const. Huygens, Bijdr. en Meded. van het Hist. Gen. XVIII, p. 81 sqq.

Christus en de Heilige Schrift heeft geblasphemeerd en, als voor een deel fabelen, verworpen en gezocht heeft den men-

schen gruwelijke ketterij wijs te maken, zoo concludeert de schout, dat Torrentius, ‘sonder eenige figure van proces’, door het gerecht ter dood zal worden veroordeeld of aan den lijve exemplaarlijk gestraft, met confiscatie van al zijne goederen.

1628. Seinbrief en Journaal van het 4de eskader van 's lands oorlogschepen, gedestineerd tot het kruisen in de Noordzee, onder commando van Wembrich van Berchem, vice-admiraal van Holland en West-friesland, 8 Juni-30 Juli 1628, benevens Resolutiën van den krijgsraad van dit eskader, gehouden op 't schip Gelderlandt, op 15, 19, 23, 25, 26 en 28 Juni en 1, 6, 11, 16 en 28 Juli 1628 (copie).

1653. ‘Lijste van alle de schepen van oorloge, zoo eygen als ingehuyrde schepen, bij de Collegiën van de Admiraliteyt overgelevert den 4den April 1653.’

Verder tal van extracten uit Resol. Holland, Resol. Staten van Utrecht, Resol. St. Gen., copieën van plakkaten en tractaten, enz.

Onder de stukken, die geen jaartal dragen, komen nog enkele voor, die vermelding verdienen, nl.:

‘Status controversiarum ac turbarum hodiernarum in Belgio, desumptus ex duabus epistolis ecclesiastarum Belgicorum nuper in lucem editis, quarum una est illorum quos Remonstrantes vocant, altera vero eorum qui Contraremonstrantes vulgo appellantur.’

Drie remonstrantiën van Joris Fortsen, commies-generaal van de convooien en licenten, aan het Admiraliteits-college van Amsterdam (origineel). In de eerste stelt hij voor, het ontduiken van de convooien en licenten te beletten door het invoeren van binnenlandsche paspoorten. De tweede remonstrantie is geschreven naar aanleiding van het besluit der Staten-generaal, dat voorloopig bij binnenvallende schepen alleen convooi geheven zal worden van de lading, die gelost wordt. Fortsen toont aan, hoe schadelijk dit besluit is voor de gemeene middelen en tot welk bedrog het aanleiding geeft, opdat de heeren van de Admiraliteit van Amsterdam er bij H.H

Mog. op zullen aandringen, dat niet toegestaan worde last te breken, zonder het volle convooi of licent te betalen. De

laatste remonstrantie handelt over de verschillende manieren, waarop de convooien en licenten ontdoken worden, en geeft de middelen aan om dit bedrog te voorkomen. - Niet alleen voor het goed begrip van de knoeierijen bij het ontduiken der belasting, ook voor de kennis van handel en scheepvaart zijn deze stukken van belang.

Bij onze beschrijving van de collectie zijn wij thans genaderd tot de losse stukken in de portefeuille's. Wel is er nog een band, getiteld: 'West-Indische Compagnie, 2de deel, 1656-1664', maar, zooals reeds opgemerkt werd[1], bevat deze niets dan een register. Van het eerste deel, dat over de jaren 1641-1665 liep, is niets meer over dan misschien een enkel fragment - waarover later. Blijkens No 17, 18 en 19 van de lijst van 1817 eindigden Bontemantels aanteekeningen over de West-Indische Compagnie met het jaar 1664; dit slotjaar is gereedelijk te verklaren uit de omstandigheid, dat toen Nieuw-Nederland verloren ging, en de aanteekeningen over die kolonie, waarbij Amsterdam zooveel belang had, zullen wel een groot deel van Bontemantels geschriften over de West-Indische Compagnie uitgemaakt hebben. De portefeuille, thans getiteld: 'Aanteekeningen van verschillende zaken I'[2], bevat een mengelmoes van stukken. Er liggen zeker wel een 5 à 600 fol. bladz. in bonte wanorde dooreen; de meeste zijn gepagineerd, niet alle; verscheidene hebben dezelfde paginatuur. Van vele

1) Hiervóór, p. XCIX.
2) Bij verwijzingen naar Aant. v. versch. zaken I heb ik in deze uitgave gewoonlijk geen pag. opgegeven, omdat sommige getallen daarvan tweemaal voorkomen en verschillende bladz. niet gepagineerd zijn. Eenige malen is alleen verwezen naar Aant. v. versch. zaken, terwijl portefeuille I bedoeld werd; tot vergissingen kan dit echter geen aanleiding geven, daar Aant. v. versch. zaken II uit twaalf bundels bestaat, en, bij het citeeren van een stuk uit die verzameling, altijd de bundel genoemd is. Wordt dus bij een verwijzing naar Aant. v. versch. zaken geen bundel genoemd, dan is altijd bedoeld: Aant. v. versch. zaken I.

is het mij gelukt te ontdekken, in welk deel der collectie zij oorspronkelijk thuis behooren, en ik heb ze dan weer op die plaats gelegd. Bovendien zal een deel van den inhoud wel afkomstig zijn uit Merkw. Stukken I of II. Sommige aanteekeningen komen tweemaal voor, met verschillende pagineering.

Ik zal thans weer - in chronologische volgorde - een overzicht geven van den inhoud, met weglating van het geheel onbelangrijke en van stukken, die reeds gedrukt zijn of elders gemakkelijk geraadpleegd kunnen worden.

1618.	Aanteekening, door Bontemantel opgeschreven uit den mond van Ds. Brandt[1)], vermeldende waarom in 1618 niet Volkert Overlander uit de regeering werd gezet, maar Laurens Jansz. Spiegel; en een aanteekening over de regeeringsvergadering in 1672, aansluitende aan de vorige[2)].
1624.	Verklaring van een ongenoemde[3)], d.d. 24 Januari 1624, dat hij Ds. Trigland dronken over straat heeft zien loopen.
1625 (1628).	Vidimus van burgem. v. Amsterdam, d.d. 7 Januari 1628, waarbij de echtheid geconstateerd wordt van een brief van Jacobus Trigland aan David Nuyts, in Den Haag, d.d. Amsterdam, 13 Mei 1625; in dezen brief bericht Trigland de ontvangst van een okshoofd wijn, dat 'al in mijn kelder soude gehadt hebben, indien men met de pachter, die van huys was, hadde connen handelen'[4)]; verder zou de brief melding hebben gemaakt van zijn voornemen om te antwoorden op een brief, door de Remonstr. in druk uitgegeven, en werd er in bericht dat hij zich verheugde, dat 'de doleerende participanten voor de Generale Staeten souden gehoort werden.'

1) Afgedrukt door den heer Gebhard, in Oud-Holland I, p. 189-195.
2) Vgl. Tweede deel, p. 211-213.
3) Waarschijnlijk van een der getuigen van Pieter Evertsz. Hulft, brouwer in het Haantje: vgl. H.W. ter Haar, Jacobus Trigland, p. 70 sqq.
4) Van deze zaak vind ik geen gewag gemaakt in bovengenoemd proefschrift van Dr. ter Haar.

1628.	Aanteekening over een vergadering, op 28 September 1628 's avonds in het kruiskoor in de Oude Kerk gehouden, door een aantal personen, die ontevreden waren over ‘de groote stouticheyt ende ongebondenheyt van de Arminianen’ en ‘over de brief, bij de burgemeesteren geschreven aen 't laest vergaderde Synode alhier.’
1642.	Aanteekening over de inhaling van ‘het huis van Oranje’ in Mei 1642.
1650.	Aanteekening, door Bontemantel opgeschreven uit den mond van burgemeester Couwenhoven, van Rotterdam, over den aanslag op Amsterdam.
1652.	Request van den Gereformeerden kerkeraad aan burgemeesteren van Amsterdam (copie), d.d. 17 Januari 1652, over het volgende geval: iemand was getrouwd met een vrouw, lidmaat der gemeente, ‘met welckers eygen suster hij tevooren hadde huys gehouden ende vleeschelick geconverseert’; de kerkeraad weigerde de vrouw tot het avondmaal toe te laten; burgem. verzochten den kerkeraad zich niet met de zaak te bemoeien; deze gaf daarop aan burgem. uitvoerig rekenschap waarom hij, om bijbelsche, juridische en kerkrechtelijke redenen, aldus gehandeld had. - De zaak diende in Sept. 1655 voor de schepenbank, die den schout zijn eisch ontzegde, en ‘heeft de kerckenraet, nae veel sporling[1)], de vrouw tot het Avontmael geadmitteert.’
1652.	‘Naemen der heeren, die bevonden worden beswaert weegens corru(p)tie’: een curieuse lijst van namen van regenten, die voor ‘vuyl’ gehouden worden, met opgave van hetgeen zij genoten hebben en waarvoor.

1) ‘Domine Wittewrongel was de voornaemste opposant,’ leest men in Merkw. stukken II p. 94, waar het geval ook wordt medegedeeld.

1653.	Extract uit de instructie, door den Luitenant-Admiraal Tromp den 13^{den} Mei 1653 uitgegeven onder de vloot, betreffende de indeeling van de 5 eskaders.
1654.	Aanteekening (van 5 Maart 1654) over een preek,

een week te voren gehouden door Ds. Badius, die o. a. gezegd had, dat de vrede met Spanje niet deugde, en dat er slechts ‘scheuringe onder de provintiën, neeringloosheyt, brandt, hoge watervloeden, zieckten, quade oegst’ op gevolgd waren; verder klaagde hij er over dat de ‘dansschoolen ende bancquetten haeren gangh ginghen, affgodendienst wierde meer als oyt gepleeght ende en beterden haer aen geen predicatiën; dat meer was, de comediespeelen en wierden niet alleen niet achtergelaten, maar men verbeelde daer comediën, die Godts naem ten hoogsten lasterlijck waren. Ende wie doet dat? wie laet dat toe? Die het behooren te weeren’ enz.

1654. Mededeeling over moedwil, door het volk gepleegd tegen een te Amsterdam wonend Engelschman, ‘hebbende een winckel van befaeckers(?), heeft uytgehangen de Republique van Engelant’. Hij zou ‘met disrespect van den staet ofte den Admirael Tromp zaliger hebben gesproocken’. Deze aant. heeft geen jaartal, maar uit het laatst aangehaalde blijkt, dat de zaak in of na 1654 moet zijn voorgevallen.

1655. Resolutie, genomen door de bewindhebbers van de Amsterdamsche Kamer der West-Indische Compagnie, aangaande den handel op Guinea[1)].

1655. Uitvoerige aanteekening over het ceremonieel bij het vertrek van Huydecoper van Maerseveen, die een pillegaaf van Amsterdam voor den Keurprins van Brandenburg ging overbrengen, op 25 April 1655, en bij zijne terugkomst in de stad, op 9 Juni 1655[2)].

1) Ik vermoed, dat deze aanteekening uit het eerste deel van de West-Indische Compagnie afkomstig is, en wel uit N° 19 van de lijst van 1817. Naar ik veronderstel, heeft Jhr. Beeldsnijder N° 17, 18, 19 en 24 van die lijst tezamen in twee banden laten binden.

2) Mr. N. de Roever maakte van deze aanteekeningen gebruik in zijn artikel ‘De stad Amsterdam peter over den zoon van den grooten Keurvorst’ in ‘Uit onze oude Amstelstad’ IV p. 1-28.

1655.	Uitvoerige aanteekening over het inhalen van de Princesse-Douarière van Oranje, op 21 October 1655.
1657.	Copie van een gedeelte van ‘een tractaet van G. Brant, getituleert: “Verlaet uw eygen vergaederinge niet”, gedruckt voor Jan Rieuwerse, 1657[1)]’.
1659 en 1660.	Aanteekening over het inhalen van ‘het huis van Oranje’, op 27 Augustus 1659[2)], en van de weduwe van Willem II en haar zoon, op 17 Juni 1660.
1662.	Alphabet, aan Valckenburg[3)] medegegeven om ‘secreete brieven te schrijven’, Augusti 1662.
1672.	Over dit jaar vindt men een groote menigte van aanteekeningen, betrekking hebbende op de verandering der regeering en de onlusten binnen Amsterdam[4)]. Vele daarvan komen ook in de andere deelen van Bontemantel voor, maar niet altijd in dezelfde bewoordingen; ook vindt men hier tal van afschriften van pamfletten, soms ook origineele, die echter alle in een der bekende pamfletten-catalogi worden genoemd.
1672.	Stukken, betrekking hebbende op Bontemantels bemoeiingen omtrent de uitleggers in den Amstel, en zijne rekening en verantwoording dienaangaande[5)].
1672.	Aanteekening, door Bontemantel (in 1678) opgeschreven uit den mond van Jan Six, betreffende een mislukte poging van van Beuningen om Willem III en Jan de Witt, nadat deze zijn ontslag gevraagd had, met elkaar te verzoenen[6)].

1) In de catalogi van Tiele, v. d. Wulp (Meulman), Petit en Knuttel wordt dit pamflet op het jaar 1657 niet genoemd.
2) Vgl. Eerste deel, p. 283.
3) Bedoeld zal wel zijn de directeur-generaal van de kust van Guinea, en dan kan dit stuk afkomstig zijn uit N° 19 van de lijst van 1817.
4) Verschillende daarvan zijn door mij gedrukt, hierna, Tweede deel, p. 180, 181, 184, 185, 198-213, 219-221.
5) Zie hiervóór, p. C, noot 1.
6) Vgl. hiervóór, p. CIX, noot 2.

1673. Aanteekening over twee door prof. Wolzogen in de Illustre School gehouden Latijnsche oratiën (Maart 1673 en Januari 1674), met politieke toe-

	spelingen, waarin Oranje verheerlijkt werd, ‘op welke twee oratiën wierden gesneeden vier plaeten en in print uytgegeven, getituleert: Vier figuren, getrocken uyt de oratie van de proffessor Wolsogen’ enz.[1].
1673.	Naamlijst van zeekapiteinen, door Willem III in 1673 ontslagen.

Verder vindt men in deze portefeuille stukken en aanteekeningen over de vroeger genoemde processen van Sijms en van Haringcarspel[2], het proces over de nalatenschap van den Jezuiet van Teylingen[3], en het proces van van der Perre[4]; beschrijvingen van den maaltijd der Admiraliteit in 1668, van den schepenmaaltijd in dat jaar, waar Jan de Witt als gast aanzat[5], en van den maaltijd van Tulp in 1672[6]; aanteekeningen over de landsverpachtingen in 1670, 1671 en 1672; personalia omtrent Hendrik Hooft, Nicolaas Tulp, Jacob van Neck[7] en Anna Pauw[8]; instructiën van den schout en den onderschout; lijsten van overlieden der doelens[9], van de schilderijen op den Handboogdoelen[10], van schutterijofficieren[11], en tal van aanteekeningen over verschillende minder belangrijke onderwerpen[12].

De portefeuille, getiteld ‘Aanteekingen van verschillende zaken II,’ bevat een aantal losse stukken, in twaalf om-

1) Vgl. Fred. Muller, Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche historieplaten, Eerste deel, No. 2522.
2) Waarschijnlijk afkomstig uit N° 20 van de lijst van 1817.
3) Hiervóór, p. CXXIII.
4) Vgl. Tweede deel, p. 488.
5) Vgl. Eerste deel, p. 17 en 18.
6) Vgl. Tweede deel, p. 63 sqq.
7) Tweede deel, p. 477, 478, 481, 490-492.
8) Vgl. Tweede deel, p. 486 en 487.
9) Vgl. Eerste deel, p. 171 sqq.
10) Vgl. Eerste deel, p. 186 en 187.
11) Vgl. Eerste deel, p. 194, noot 3.
12) Daarvan zijn enkele door mij afgedrukt: Tweede deel, p. 468 en 469, 518 en 519, 522 en 523.

slagen, door een hand uit onzen tijd met niet altijd juiste opschriften voorzien. Het zijn de papieren, door het Amsterdamsche archief in 1859 op de auctie-van Voorst aangekocht[1)].

Bundel 1 bevat stukken betreffende de weigering van Hendrik Laurensz. Spieghel om de hem opgedragen commissie van Gecommitteerden Raad ter Admiraliteit van Hoorn te aanvaarden[2)], 1589, nl.:

a. Missive (origineel) van de Gecommitteerde Raden van Holland aan burgem. van Amsterdam, d.d. 's Gravenhage, 27 Juni 1589.
b. Request (copie) van H.L. Spieghel aan de Staten van Holland, (zonder datum).
c. Verklaring van een roedragende bode, dat hij een missive aan Spieghel ter hand heeft gesteld.

Bundel 2 bevat: 'Eedt ende ordonnantie van den scherprechter Jacob Moesel,' zonder datum, hoofdzakelijk vaststellende welke belooning hij voor verschillende diensten zal ontvangen, met de 'alteratie ende augmentatie, (daarop) gedaen bij den Hove van Hollandt, 5 November 1608' (een authentiek extract uit 'het vierde register van de verpachtingen van de officiën').

Bundel 3 bevat:

a. Een missive (copie) van het Hof van Gelderland aan de Staten van dat gewest, d.d. Arnhem, 16/26 December 1643, ter wederlegging eener missive, door de

1) Vgl. hiervóór, p. XCVI. Daar is slechts sprake van elf bundels. De eerste bundel is echter - zooals valt af te leiden uit de beschrijving daarvan in den calalogus der auctie-van Voorst, p. 84 - later in tweeën gesplitst, nl. in de bundels 'Brieven van notabele personen' en 'Aant. v. versch. zaken'; bovendien is een gedeelte van den inhoud waarschijnlijk overgebracht naar Aant. v. versch. zaken I.
2) In het 'Leeven van H.L. Spieghel' door P. Vlaming, vóór de uitgave van Spieghels Hertspieghel en andere zedeschriften (1723), zijn de Resol. Holl. afgedrukt, op hetzelfde onderwerp betrekking hebbende. De stukken in bovengenoemden bundel geven echter meer; vooral het request van Spieghel is merkwaardig, omdat het de motieven bevat, waarom hij bedankte.

regeering van Nijmegen aan den stadhouder geschreven en door dezen aan het Hof toegezonden, rakende de bezittingen van de commanderie van St. Jan. Nijmegen beweerde dat, na den dood van den commandeur Goltstein, de goederen van de commanderie vacant waren geworden, en wilde zich er meester van maken. Het Hof deed uitspraak ten ongunste van Nijmegen. Daarover beklaagde de stad zich bij den stadhouder.

b. 'Antidotum Curiae Gelriae contra venenosam anacrisin civitatis Neomagensis:' een copie van een geschrift, blijkens een aanteekening in margine 'geëxhibeert door den Heer Momber[1)] van Gelderlant aen de lantscap, binnen Nijmegen in Augusto 1648 vergadert ziJude'.

Bundel 4 bevat het journaal van de reis, door Bontemantel in 1644 naar Denemarken en Zweden gedaan[2)]. De inhoud is weinig belangrijk; behalve mededeelingen over de reis, vindt men er nog enkele opgaven over de sterkte der Zweedsche vloot in 1644 (eskaders, namen der schepen, aantal stukken en bemanning), en een 'lijste van de oorlochscheepen, uytgeloopen uyt het Vlie a^{o} 1644, den 29^{en} Junij, met een vloot van tussen 600 à 700 scheepen'[3)].

Bundel 5 bevat 'Brieven van notabele personen', en wel:

Missive (copie) van de landvoogdes der Zuidel. Nederl. aan den baron van Grobbendoncq, d.d. Brussel, 15 Mei 1629: bericht, dat zij hem zoo spoedig mogelijk hulp en geld zal toezenden.

Missive (copie) van Graaf Hendrik van den Bergh aan den baron van Grobbendoncq, 17 Mei 1629 (zonder plaatsnaam)[4)].

1) Momber was de titel van wat wij zouden noemen: den procureur-generaal bij het Hof van Gelderland.
2) Vgl. hiervóór, p. XIII en XIV.
3) Vgl. mijne 'Sleutels van de Sont' p. 75.
4) Afgedrukt door Dodt van Flensburg in Arch. voor kerkel, en wereldsche geschied. II p. 99.

Missive (origineel) van Frans Banning Cocq aan Bontemantel, d.d. 's Gravenhage, 5/15 December 1647: berichten over Bontemantels grootvader[1].

Missive (copie) van Hendrik Schrasser, resident te Hamburg, aan H.H. Mog., d.d. Hamburg, 21 September (st. vet.) 1650: in Polen vreest men voor een inval van de Tartaren. Te Weenen wordt vanwege Spanje sterk geworven. Gezanten van den vorst van Zevenbergen zijn aldaar aangekomen. In Duitschland begint men langzamerhand de goede gevolgen van den vrede te bespeuren; vele troepen worden afgedankt, vele ballingen keeren terug.

Missive (copie) van Paulus Pels, resident te Dantzig, aan H.H. Mog., d.d. Dantzig, 24 September 1650: een groot deel van de Tartaren is uit Polen teruggetrokken. Aan de grenzen van Wallachije blijven veel Tartaren en Kozakken liggen. Door de vele regens stroomen de rivieren over. ‘Dat den agent Aitsema de copie van alle mijne brieven oversendt, veroorsaeckt groote verbitteringe en is van hem, als een agent der Anzee-steden Hamburch, Lubeck ende Bremen, die met Uwe Hoog Mog. in vertrouwelijck verbondt en alliantie (staan), seer qualijck gedaen, sonder kennisse ofte expresse ordre van sijnne principaelen, gelijcksaem als spionswijse, sonder reden ende oorsaecke, tot disrespect van U.H. Mog. ende tot mijner soo grooten interest, mijne brieven herwaerts over te senden[2]. Ick was deser dagen in compagnie van eenige van de magistraet, daer ick mij liet verluyden dat, ingevalle ick hem niet en verschoonde en aen sijnne principaelen mij beswaerde, sij en souden sijn bedrijff niet approberen.’

Missive (copie) van F. Rhijngraeff (commandant van de vesting Maastricht) aan H.H. Mog., d.d. Maastricht, 30 September 1650: Duitsche troepen hebben zich gelegerd te Groensvelt, drie kwartier van Maastricht. De order, door H.H. Mog. op 14 September 1649 gegeven, luidt, niet te gedoogen, dat vreemd krijgsvolk zich legert in

1) Vgl. hiervóór, p. IX en X.
2) Een nieuw, maar onnoodig bewijs van de gemeene praktijken van Aitzema en de beambten der griffie van de St. Gen.

de dorpen, onder het kanon of een half uur gaans van Maastricht gelegen. Hij vraagt, wat hij thans doen moet. Zoo noodig, ziet hij kans de vreemde troepen met zijne manschappen te verdrijven.

Missive (copie) van Jacob van der Burch, agent te Luik, aan H.H. Mog., d.d. Luik, 1 October 1650: vier regimenten ruiters, die, naar men zegt, door den Hertog van Lotharingen in Bohemen zijn geworven, zijn in de buurt van Luik. Men vermoedt, dat deze troepen in het Luiksche zullen overwinteren. In de stad is het onrustig. Hij vreest dat er den een of anderen dag een groot bloedbad zal worden aangericht.

Missive (copie) van Willem Boreel, gezant te Parijs, aan H.H. M., d.d. Parijs, 19 November 1650: het hof is naar Parijs teruggekeerd en door de bevolking met groote blijdschap ontvangen.

Missive (copie) van Hendrik Schrasser, resident te Hamburg, aan H.H. Mog., d.d. Hamburg, 19 November 1650: de Koningin van Zweden heeft den 17^{den} October een schitterenden intocht te Stockholm gehouden en de kroning[1)] is daar den 20ste d. a v. met groote pracht gevierd. De Tartaren verlaten de grenzen van Polen. In Polen heerscht duurte van het graan, ook in Denemarken, waar, zooals het gerucht luidt, de uitvoer van graan is verboden.

Missive (copie) van Paulus Pels, resident te Dantzig, aan den Griffier van H.H. Mog., d.d. Dantzig, 1 Februari 1653: daar hij bericht heeft gekregen, dat de ambassadeurs van H.H. Mog. te Lubeck zijn aangekomen, heeft hij, op verzoek van ‘de Nederlantsche natie te Dantzich’, zijn zoon, die laatst in Polen geweest is, naar Lubeck gezonden, om aan de gezanten de belangen van de Nederlanders te Dantzig kenbaar te maken, vooral het punt van ‘de de Gereformeerde affgenomene Grauwe Monickenkercke, alsoo die van Dantzich daer (nl. te Lubeck) oock haere creaturen hebben.’

1) Koningin Christina, die reeds in 1644 zelf was begonnen te regeeren, werd eerst in 1650 gekroond: vgl. Geyer, Gesch. Schwedens III p. 416.

Missive (copie) van Willem Boreel, gezant te Parijs, aan H.H. Mog., d.d. Parijs, 21 Februari 1653[1]: het is nu zeker, dat de Prins van Condé niet van de Nederl. grenzen vertrokken is naar Guyenne. Mademoiselle heeft een samenkomst met hem gehad te Orleans. Zoowel door het hof als door Condé worden veel troepen geworven. Plessis-Besançon gaat als gezant van het Fransche hof naar den Hertog van Mantua, om nader verzekering te krijgen van zijne genegenheid tot Frankrijk. De Kardinaal begint zich weer meer te vertoonen. Uit La Rochelle is bericht gekomen, dat Tromp met 76 oorlogschepen en 150 koopvaarders onder zeil is gegaan. Hij heeft een eskader achtergelaten voor de koopvaardijschepen, die nog verwacht worden.

Request (origineel) van Johan van Hasselt, agent van den Koning van Perzië, overgeleverd in de vergadering der Staten-Generaal van 3 Maart 1653, met bijlage: hij herinnert aan de overeenkomst, door hem, als agent van den Koning van Perzië, op 7 Febr. 1631 met H.H. Mog. gesloten, over de vestiging van Perzische kooplieden hier te lande, welke overeenkomst niet tot uitvoering is gekomen, omdat geen ‘Persiaensche coopluiden, in competenten getale, met een goet capitael’ zich in deze gewesten hadden gevestigd. Thans zijn er echter 17 te Amsterdam gekomen, ‘met notabele coopmanschappen, en werden noch alle dagh meer coopluiden verwacht, met groote capitaelen’, in het vertrouwen, dat de overeenkomst van 1631 effect sorteere, wat hij onderdanig verzoekt.

Missive (origineel) van de regeering van Zutfen aan die van Amsterdam, d.d. Zutfen, 18 October 1653: Hendrick van der Capellen toe Rijssel, burgem. van Zutfen, heeft in Juli 1651 met Gerrit van den Voorde, koopman te Amsterdam, een schip met ‘bouwvolck, bouwgereetschap ende levensmiddelen naer Nieuw-Nederlandt (gezonden) om, volgens 't octroy, aen die participanten der West-Indische Comp. verleent, aldaer een colonie op te richten.’ Dit schip is door Peter Stuyvesant, directeur

1) De gedrukte correspondentie van de Witt en Boreel (Brieven de Witt I) begint eerst in Augustus 1653.

van Nieuw-Nederland, geconfisqueerd en naar Amsterdam gezonden. v.d. Capelle voert hierover thans een proces voor het Hof van Holland; de bewindhebbers der kamer van Amsterdam hebben hem redelijk contentement aangeboden; op zijn verzoek schrijft de regeering van Zutfen nu aan die van Amsterdam, om te willen bevorderen dat hem zijn eigendom worde teruggegeven, althans dat goede en korte expeditie van justitie geschiede.

Missive (copie) van van Beverningh, Nieupoort en Jongestal, extraord. gezanten in Engeland, aan H.H.M., d.d. Westminster, 2 Januari 1654: berichten, met welke plechtigheid ‘de heer generael Cromwel is verclaert te wesen Gouverneur-Generael over dese natie’[1]. Daarbij is gevoegd een stuk, bevattende: ‘Articulen, binnen Londen, den 19^{en} December, Engelse stijl, geproclameert door 't crijgsvolck’: over de macht van den Protector, het bijeenroepen van het Parlement enz.

Missive (copie) van dezelfden aan de Staten van Holland, d.d. Westminster, 3/13 Maart 1654: bericht over hunne aankomst in Engeland en over het binnenhalen[2].

Missive (copie) van Nieupoort aan H.H. Mog., d.d. 8 Januari 1655 (zonder plaatsnaam), met bijlage: bericht over het uitloopen van 15 Engelsche schepen, oorlogstoerustingen, besluiten omtrent de regeering, afschaffing van den adel enz.

Missive (origineel) van de bewindhebbers der Amsterdamsche Kamer van de West-Indische Compagnie aan Hans Bontemantel (die, als bewindhebber, naar Veere gezonden was om het schip ‘Graaf Enno’, dat daar met averij binnengesleept was, te inspecteeren), aan de Kamer van Zeeland en aan den schipper van de ‘Graaf Enno’, d.d. Amsterdam 9, 12 en 13 Sept. 1655, met bijbehoorende stukken[3].

Missive (origineel) van den pensionaris Cornelis Hop aan de schepenbank van Amsterdam, d.d. 's Gravenhage,

1) Vgl. het gedrukte Verbaal, p. 266-268.
2) Ibid. p. 313.
3) Vermoedelijk zijn deze brieven en stukken uit N° 17 van de lijst van 1817 afkomstig.

9 Mei 1669: over het proces van Anna Pauw contra Hendrik van Hoven[1]; de schepenbank had hem verzocht, te willen beletten dat in de zaak van Paulus de Swarts tegen den kapitein Gerard Tack mandement werd toegestaan; hij antwoordt, dat zijn zwager Cloeck[2] zijn best zal doen 'partijen buyten proces ende de stadt buyten klaghte te houden'.

Missive (origineel) van den pensionaris Cornelis Hop aan den president van de schepenbank Hans Bontemantel, d.d. Den Haag, 26 Juli 1669: geeft te kennen, dat het recht niet geschonden en het gezag van schepenen, naar zijne meening, niet wordt verkort door het Hof, dat mandement van provisie heeft verleend - in welke zaak, blijkt niet.

Missive (copie) van 'den geweesen pensionares de Groot, geschreven uyt Antwerpen, December 1672, aen ..... Aldewerelt, coopman op de Heeregraft': de inhoud is onbegrijpelijk[3].

Missive (origineel) van Cornelis Hop aan? d.d. Amsterdam, 18 Februari 1675: vraagt zijn advies of hij zal solliciteeren naar een vacante plaats in den Hoogen Raad[4].

Missive (origineel) van Cornelis Geelvinck aan? d.d. Amsterdam, 4 Januari 1677, over het bijleggen van zijn twist met Gillis Valckenier[5].

Missive (origineel) van (den pensionaris?) J. Hop aan? d.d. Amsterdam, 24 December 1682: bericht dat Belmonte bij burgemeesteren van Amsterdam en ook bij hem heeft geklaagd 'wegens de discoursen, door den heere van Beuningen aen den heere Ronquillo gehouden'[6].

1) Het gedeelte van den brief, dat hierop betrekking heeft, is medegedeeld: Tweede deel, p. 484, noot 3.
2) Raadsheer in het Hof.
3) Ook prof. Krämer, die een groot aantal brieven van de Groot aan de Wicquefort heeft uitgegeven (Werken Hist. Gen., Derde Serie, N° 5), kon dezen brief niet verklaren.
4) Vgl. Tweede deel, p. 240 en 241.
5) Deze brief is door mij afgedrukt: hierna, Tweede deel, p. 268-272.
6) Wie Eelnaonte was, is mij onbekend. Don Pedro Ronquillo was in 1682 gezant van Spanje in Engeland: vgl. Sylvius, Vervolg op Aitzema, II p. 233. van Beuningen was in 1682 gezant in Engeland: vgl. Wagenaar, Vad. Hist., XV p. 61 en 120.

Bundel 6 draagt tot opschrift denzelfden titel als de geheele bundel, nl. ‘Aanteekeningen van verschillende zaken’. Het zou dan ook moeielijk zijn er een anderen naam aan te geven, daar de stukken, die er in liggen, over de meest verschillende onderwerpen handelen. Wellicht zou het aanbeveling verdienen, ze alle over te brengen naar de portefeuille, getiteld: Aant. v. versch. zaken I.

De inhoud bestaat uit:

1595.	Een authentieke copie van een contract, door de regeering van Delft op 6 November 1595 gesloten met vijf meester-saaiwerkers uit Veuren-Ambacht en Velle-Ambacht, waarbij uitvoerig de voorwaarden geregeld worden, waarop zij zich binnen Delft zullen vestigen, ‘brengende met hen elx ten minsten vier werckluyden, te weten sayewerckers, omme elx van hen met vier getouwen ten minsten de neeringe van sayweven binnen deser stadt inne te voeren’. Tal van faciliteiten worden aan hen verleend. Verder nog een contract van 7 November 1596 met vier andere Vlamingen, op nagenoeg dezelfde voorwaarden[1]. - Deze contracten zijn van belang voor de kennis van den invloed, door de vestiging van Zuid-Nederlanders op onze nijverheid uitgeoefend.
1615.	Propositie (copie), door den Franschen gezant du Maurier in de vergadering van H.H. Mog. gedaan, op 10 Februari 1615.
1626.	Aanteekening van het verhaal, door den raadpensionaris Anthonie Duyck in de vergadering der Staten van Holland, op 27 Februari 1626, gedaan, betreffende de poging, door Louise de Coligny, in overleg met Maurits en Willem Lodewijk, aangewend, om de kinderen van Oldenbarnevelt te bewegen, gratie voor hem te vragen[2].

1) Vgl. over de vestiging van Vlaamsche saaiwerkers in Delft: van Bleyswijck, Beschrijving van Delft, p. 333, 425, 602 en 603.

2) Deze aanteekening is geheel gelijkluidend met het verhaal, dat - naar ik meen, voor het eerst - is gedrukt bij G. Brandt, Historie van de Rechtspleging enz. (de 1ste druk daarvan verscheen in 1708), p. 133-135. Brandt had het gelezen in schriftelijke aanteekeningen van Volkert Overlander, heer van Purmerland en Ilpendam, die het verhaal van Duyck in de Statenvergadering hoorde. Bontemantel kan insgelijks de aanteekening hebben overgeschreven uit Overlanders papieren, door bemiddeling van diens schoonzoon Banning Cocq, zijn

1652.	Berichten uit Milaan, Rome en Venetië, alle op postpapier geschreven door dezelfde hand, in het Hollandsch, maar vermengd met veel Italiaansche woorden. Het bericht uit Milaan., d.d. 6 Maart 1652, beschrijft den intocht in Milaan van 'Doña Chatarina Ponze di Leon, de bruyt van den Marques, ons Gouvernator', en het bezoek aan Milaan van de 'Seren. Archiduchi d'Inspruck'. Het bericht uit Rome, d.d. 9 Maart 1652, bevat allerlei verhalen omtrent gebeurtenissen in de pauselijke wereld, o. a. over het proces van 'Don Francisco Canonici geweesen Mascabruno'; de schrijver stond in dienst van den Paus, over wien hij spreekt als 'ons Heer'. Het bericht uit Venetië, d.d. 16 Maart 1652, handelt over den oorlog, door Venetië tegen de Turken gevoerd.
1652.	'Extraict d'un mémoire, donné par Mr. l'ambassadeur d'Espagne aux Estats-Généraux, à la Haye, le 9 Avril 1652'. In deze memorie klaagt de gezant over het nemen van een Spaansch schip door twee Hollandsche. Verder twee origineele convocatiën tot de vroedschapsvergadering van 22 October 1666 en 9 Augustus 1667[1)], en afschriften van bekende pamfletten uit 1672 en 1677.

Bundel 7 heeft tot opschrift: 'Aanteekeningen betreffende het drukken van paskwillen, libellen, Sociniaansche en andere verboden boeken, 1650-1680.' Het beginjaar

beschermheer. Daar Bontemantels aanteekening de waarheid van Brandt's mededeeling staaft, maakte ik er, hoewel zij reeds elders gedrukt is, in den tekst melding van.

1) Vgl. Tweede deel, p. 33 en 34.

1650 is onjuist, daar het eerste stuk in tijdsorde betrekking heeft op 1619. Vroeger schijnt de inhoud van dezen bundel grooter geweest te zijn: in den catalogus der auctie-van Voorst[1] wordt hij vermeld als te bestaan uit 42 pag.; thans zijn er nog geen tien over.

Men vindt hier:

1619.	Copie van een vonnis, geëxtraheerd uit het schepen-minuutregister, fol. 152, d.d. 2 October 1619, waarbij Reynier Cant, student in de medicijnen, tot een boete van *f* 200 en de kosten veroordeeld werd, omdat hij ‘seeckere Latijnsche versen, die hij gemaeckt heeft op de excecutie van den geweesene advocaet Johan van Oldenbarnevelt’, aan een ander student had medegedeeld; ook had hij bekend ‘twee veersen, in 't Latijn, ende vier, in 't Duytsch geschreven, op de Synode, tot Dordrecht gehouden, gehadt te hebben, sonder aenwijsinge te doen van wien hem deselve sijn behandicht.’ De schout, die dit niet geloofde, had hem willen pijnigen, maar schepenen ontzeiden hem dezen eisch. De advocaat-fiscaal kwam van dit vonnis in appèl voor het Hof.
1651.	Afschrift van het pamflet Tiele N° 3668 en van het vonnis, tegen den schrijver, Willem Breeckevelt, uitgesproken: vgl. hierna, Eerste deel, p. 51 en 52.
1669.	De missive over de Sociniaansche boeken, en bijbehoorende memorie, afgedrukt hierna, Eerste deel, p. 22-24.
1679.	Afschrift van de missive, door Huygens, op last van Willem III, den 19^{den} Maart 1679 aan de ‘courantiers tot Amsterdam’ geschreven, afgedrukt bij Wagenaar, Amsterdam I p. 664. - Daaronder staat deze aanteekening: ‘Burgemeesteren hebben den courantier Commelijn de voorschreven brief doen boven brengen, en, deselfde geleesen hebbende, belast die wel te bewaeren om bij tijt en wijlen, die nodich hebbende, daervan te connen dienen; dat

1) Aldaar, p. 84.

beter geweest was, die op den Dam aen eenige niet had bekent gemaeckt, maer aenstonts haere E.E. deselfde gecommuniceert; dat vorder geen copye soude geven en 't selfde de andere courantiers bekent te maecken. Dit heeft den courantier Otte Barensz. Smient mijn gesyt en de voors. brief laeten leesen, den 21sten Mey 1679. De voors. copye heb eenige tijt van te voren van een goet vrind becomen'.

Bundel 8 bevat copieën van Resol. Holland, 11 Maart 1652, tot schorsing van Jacobus Stermont, predikant in Den Haag, totdat hij aan H. Ed. Gr. Mog. contentement zal hebben gegeven wegens zijne op 10 Maart 1652 gehouden preek, en van Resol. Holland 27 Maart 1652, waarbij het voorgaande besluit wordt ingetrokken; ook een afschrift van de door Stermont schriftelijk aangeboden verontschuldiging.

Bundel 9 bevat de aanteekeningen over het proces van de gebroeders Koerbagh[1)], bundel 10 die over Jean de Labadie en zijne prediking te Amsterdam[2)]; bij de laatste ligt een exemplaar van het zeldzame pamflet, getiteld: 'Vint et cinq raisons ou considérations importantes, pour lequeles le Sr. Jean de Labadie, pasteur, et ceux qui luy sont unis de santimant et de conduite ecclésiastique peuvent jouyr avec justice de (la) liberté spirituele et tamporele, particulièrement en la ville d'Amsterdam, sous le bon plaisir, l'obéissance et l'inspection du magistrat'[3)].

Bundel 11 bevat een afschrift van een 'Extract uyt de Resolutiën van de curatoren over de Universiteyt der stadt Leyden ende burgemeesteren van derselver stadt, van den 5den Mey 1676', inhoudende: naar aanleiding van

1) Vgl. Meinsma, Spinoza en zijn kring, p. 272 sqq., en hiervóór, p. LXX sqq.
2) Vgl. Eerste deel, p. 141, noot 2.
3) Vgl. Scheltema, Aemstel's Oudheid V p. 217.

het verschijnen van een geschrift, getiteld: ‘Abrahami Heidani consideratiën over eenige saecken, onlangs voorgevallen in de Universiteyt binnen Leyden’, hebben curatoren en burgemeesteren professor Heidanus voor zich geroepen, die erkend heeft het genoemde boekje te hebben geschreven en uitgegeven; daarop besluiten zij hem te ontzetten van zijn ambt als theol. professor.

Bundel 12 is getiteld: ‘Extracten uit verschillende resolutieboeken der stedelijke regeering, getrokken uit de papieren van Hans Bontemantel, door J. Schouten’. Dit opschrift is onjuist. Van deze 32 bladz. (waarvan 9 blanco) is slechts de eerste uit Bontemantel geëxcerpeerd, en bevat allerlei aanteekeningen, die wij uit zijne geschriften kennen; daarbij is er ééne, die ik mij niet herinner ergens bij Bontemantel te hebben aangetroffen, nl. deze:

‘1672. Een heer van Rotterdam, van der A(a), ter vergaderinge van de Staeten van Hollant, als men besoigneerde wegens de instructie van den capityn-generael, prickte met het mes op 't pampier; sijn meedegedeputeerde vraechde, wat dat beduyde? waerop antwoorde: soo licht is het pampier met een mes stucken te pricken, hoeveel te meer met den deegen!’ - dezelfde anecdote, maar eenigszins gewijzigd, die gewoonlijk verteld wordt van den Dordschen pensionaris Vivien, bij gelegenheid van het opstellen van het eeuwig edict.

Overigens bevat deze bundel echter: Extracten uit de Resolutiën van burgem. en oudburgem., van 1649-1753, uit de Resolutiën van Thesaurieren-Ordinaris, van 1657-1718, en uit de Besoignes-boeken van de Thesaurie, van 1749-1772 - welke voor verreweg het grootste gedeelte dus niet ontleend kunnen zijn aan aanteekeningen van Bontemantel[1]. In den catalogus der auctie-van Voorst (p. 84, onder letter *l*), werd deze bundel genoemd: ‘Extracten uit de stedelijke resolutiën van de stad Amsterdam van 1649-1772, getrokken uit de papieren van H. Bonte-

1) Klaarblijkelijk heeft deze bundel vroeger behoord tot het deel, dat ‘Merkw. Stukken II 1671-1782’ is getiteld.

mantel en J. Hop, van de hand van. J. Schouten'. Ook dit geeft echter weinig licht; met J. Hop zal misschien bedoeld zijn Mr. Jacobus Hop, die in 1680 pensionaris van Amsterdam werd, maar ook zijne aanteekeningen kunnen niet verder geloopen hebben dan tot het begin der 18de eeuw. Wie J. Schouten was, heb ik niet kunnen ontdekken; klaarblijkelijk zijn de resolutiën uit de 18de eeuw door hem toegevoegd aan die, welke hij uit papieren van Bontemantel en van Hop overschreef.

Van de twaalf bundels, waaruit Aant. v. versch. zaken II bestaat, behoort de laatste dus niet tot de collectie-Bontemantel. De elf overblijvende bevatten, naar mijne meening, allerlei stukken, die oorspronkelijk in een anderen band van de collectie thuis behoorden. Van sommige is dit met zekerheid aan te toonen. De losse bladen bv. van bundel 9 - over het proces van de gebroeders Koerbagh in 1668 - behooren in Civ. en Jud. Aant. II, waar men ook andere gevallen vindt beschreven, in het genoemde jaar voor de schepenbank behandeld; de paginatuur stemt juist overeen met de in Civ. en Jud. Aant. II ontbrekende bladzijden uit het jaar 1668. Op dergelijke gronden is mij gebleken dat van de losse bladen in bundel 9 - over de Labadie - een deel gescheurd is uit Civ. en. Mil. Reg. I; het overige komt waarschijnlijk uit Resol. Raad III, 1. Niet van alle bundels is het even gemakkelijk de herkomst aan te toonen, daar een gedeelte van de daarin voorkomende papieren uit gescheurde of halve bladen bestaat, die geen paginatuur hebben. Ik acht het echter zoo goed als zeker, dat zij meerendeels afkomstig zijn uit het deel 'Instructiën, Privilegiën en Resolutiën' en uit de twee deelen, getiteld 'Merkwaardige Stukken.'

Eindelijk wordt op het Amsterdamsche gemeentearchief nog een portefeuille met losse stukken bewaard, die in den inventaris niet vermeld staat als behoorende tot de

collectie-Bontemantel, maar op de étiquette van den omslag is met potlood door een hand uit onzen tijd geschreven: Bontemantel. Ik kreeg haar dan ook eerst in handen, toen ik reeds geruimen tijd met het bestudeeren van Bontemantels aanteekeningen bezig was, gelukkig nog bijtijds om er het interessante stuk aan te ontleenen, door mij als bijlage VI afgedrukt, nl. het 'Journal van de commissie tot vorderingh van Mr. Hendrick Cloeck tot het raedsheerschap in den Hove van Holland.'

Bij een vluchtig onderzoek[1)] bleek mij, dat dit het belangrijkste stuk van de geheele portefeuille was, ook het eenige, dat ik voor mijne Bontemantel-uitgave kon gebruiken. Nu ik den tijd heb gehad de collectie nauwgezet na te gaan, vond ik er nog verschillende stukken en origineele missiven, die niet geheel zonder belang zijn. Ik vermeld daarvan de volgende:

Verzoekschrift (minuut), uit naam van 'de Joodsche natie' door den advocaat Cornelis Hop in 1656 ingediend aan burgem. van Amsterdam: verzoek, dat de Joden gelijke dispensatie krijgen als de Mennonieten van de bepalingen omtrent het aangaan van een huwelijk - nl. dat de huwelijken, door hen tot nog toe gesloten volgens de ceremoniën hunner wet, zonder dat zij behoorlijk zijn aangebracht voor de kerk of het gerecht, als wettig mogen worden erkend - en dat een proces, begonnen door iemand, die de wettigheid van een Joodsch huwelijk betwist, zoolang mag worden geschorst; en een missive (origin.) van burgem. v. Amst. aan Cornelis de Graeff en andere gedep. ter dagvaart, d.d. 20 Juli 1656, waarbij deze worden uitgenoodigd dit verzoek te ondersteunen, als de zaak in de Staten van Holland in behandeling komt.

Missive (origineel) van burgem. v. Amst. aan? (wschl. aan de gedeputeerden ter dagvaart), d.d. 9 Februari 1667: bevat klachten over strandroof, door de Amelanders gepleegd: en een missive (origineel) van dezelfden aan de

1) Vgl. Tweede deel, p. 409, noot 1, aan het slot.

gedep. ter dagvaart, d.d. 15 Juni 1667, over hetzelfde onderwerp[1].

Missive (origineel) van burgem. v. Amst. aan de gedeput. ter dagvaart, d.d. 29 Mei 1669, over ‘de differenten met Zeeland omtrent de administratie van de justitie’.

Missive (origineel) van Baljuw en burgemeesteren van de zes dorpen van Waterland, aan Mr. Cornelis Hop, pensionaris van Amst., d.d. Ransdorp, 27 Januari 1670: verzoek om in de aanstaande Statenvergadering te willen opkomen voor hun goed recht in zake de verkiezing van schepenen in Waterland.

Een aantal missiven over het proces van den kapitein van Haringcarspel en het naar aanleiding daarvan ontstane geschil tusschen Amsterdam ter eenre, en het Hof en den Hoogen Raad ter anderen zijde, nl.:

a) Rescriptie van burgem. v. Amst. aan het Hof, September (zonder vermelding van den dag) 1671: minuut, van de hand van den pensionaris Hop.

b) Missive van Pancras, Geelvinck, Roetert Ernst en Hop, gedep. ter dagvaart, aan burgem. v. Amst., d.d. 's Gravenhage, 1 October 1671 (origineel, van de hand van Hop).

c) Missive (origineel) van de schepenbank v. Amst. aan de gedep. ter dagvaart, van 2 en 7 October 1671.

d) Advies van de zes stadsadvokaten Jacob Dedel, W. van den Kerckhove, Adriaan Roetenburch, Mart. van der Goes, B. Oyens en B. van Molenschot, d.d. 's Gravenhage, 15 October 1671.

e) Missive (copie) van Hop aan de zes stadsadvocaten, d.d. Amsterdam, 19 Oct. 1671.

f) Acte van citatie van complainte (copie), door de schepenbank aan Haringcarspel verleend, d.d. 24 Oct. 1671.

g) Missive (copie) van het Hof van Holland aan burgem. v. Amst., d.d. 's Gravenhage, 26 Oct. 1671.

1) Over de door het Commercie-College in 1664 voorgestelde maatregelen om ‘het beroven der strandende schepen in Texel en 't Vlie’ tegen te gaan, vgl. Dr. H. Brugmans, De notulen en munimenten van het College van Commercie te Amsterdam, Bijdr. en Meded. van het Hist. Gen. dl. XVIII p. 256-258 en 260-262.

h) Missive (origineel) door Hop, uit naam van burgem., geschreven aan de heeren Hudde en Druyff, (raadsheeren in den Hoogen Raad?), d.d. Amst., 31 Oct. 1671.
i) Missive (origineel) van Hendrik Druyff aan Hop, d.d. 's Gravenhage, 4 Nov. 1671.
k) Missive (copie) van den raadsheer in het Hof Fannius aan? (het opschrift is: 'Mijn Heer en broeder') d.d. 6 Nov. 1671 (zonder plaatsnaam).
l) Missive (origineel) van Hop aan Jan de Witt, d.d. Amsterdam, 10 Nov. 1671.

Over het reeds meermalen genoemde proces tegen Sijms vindt men hier twee brieven, nl.:

Missive (origineel) van burgem. v. Amst. aan Hop, d.d. Amst., 23 Oct. 1671.

Missive (origineel) van schout en schepenen v. Amst. aan Hop, d.d. Amst., 23 Oct. 1671, met copieën van eenige op dit proces betrekking hebbende stukken.

Ook in de zooeven genoemde missive van Hop aan Jan de Witt, van 10 Nov. 1671, vindt men een mededeeling over het proces Sijms.

Verder bevat deze portefeuille:

Missive (origin.) van de Staten-Generaal aan den raadsheer in den Hoogen Raad Cornelis Hop, d.d. 's Gravenhage, 14 Nov. 1675, waarbij hij gecommitteerd wordt, met de Raden-ordinaris in den Rade en Leenhove van Brabant zitting te nemen over het proces tegen de erfgenamen van den ontvanger-generaal Doubleth; met bijbehoorend extract Resol. H.H. Mog. 14 Nov. 1675.

Sententie (copie) in de zaak van de erfgenamen van Doubleth tegen het gemeene land, van 10 Januari 1676.

Bij deze stukken ligt ook een copie van de instructie voor Philips Doubleth, ontvanger-generaal van de Staten-Generaal, d.d. 1 Januari 1629.

'Aenteyckeningh van 't Hoff wegens 't gepasseerde over het confinement van Abraham van Wickefort, 21 Januarij 1676': een rapport van de conferentie, op genoemden dag gehouden tusschen de heeren Baan en van der Meulen, gecommitteerden van het Hof, en een commissie uit de Staten van Holland, waartoe ook de raadpens. Fagel be-

hoorde, over de vraag, waar de Wicquefort zou worden gevangen gezet[1].

Behalve het reeds genoemde, door Hop gehouden, journaal, vindt men verder in deze portefeuille nog tal van copieën van Resol. Vroedschap Amst., extracten uit de Dagelijksche Notulen van burgem. van Amst., uit Resol. Vroedsch. Rotterdam, Resol. Holland, en eenige gedrukte sententiën en pamfletten, die ook van elders bekend zijn.

Nu de lezer kennis heeft kunnen nemen van den inhoud dezer portefeuille, wil ik rekenschap geven van mijn reeds vroeger geuit vermoeden[2], dat zij met de collectie-Bontemantel oorspronkelijk in geen verband staat. De eenige aanwijzing van dat verband is de met potlood geschreven naam Bontemantel, buiten op den omslag, nog wel met een hand uit onzen tijd. De inventaris van het Amsterdamsche archief maakt, bij het opnoemen van de verschillende deelen der collectie-Bontemantel, geen melding van deze portefeuille. Hoe zij op dat archief is gekomen, kon niemand mij daar mededeelen.

Ik meen nu met volkomen zekerheid te kunnen zeggen, dat wij hier te doen hebben met papieren, die alle afkomstig zijn uit de door den pensionaris Cornelis Hop nagelaten manuscripten. Immers vinden wij er niet alleen tal van missiven bij, door Hop ontvangen in zijne qualiteit van pensionaris of als gedeputeerde naar de dagvaart, maar ook origineele, door hem geschreven brieven, minuten en copieën daarvan, en het door hem gehouden journaal van de rondreis om Cloeck te recommandeeren tot, en Pieter de Groot te weren uit de vacante plaats in het

1) Van den inhoud van dit stuk vindt men een zeer kort overzicht bij Mr. D. Everwijn, Abraham van Wicquefort en zijn proces, p. 112 en 113. De ‘Aenteyckeningh’ enz. vermeldt o. a. nog - wat men bij Everwijn niet vindt - dat de heeren van Amsterdam, die aan deze conferentie deelnamen, er tegen waren, de Wicquefort binnen hunne stad gevangen te zetten; zij zeiden o. a., niet te kunnen instaan voor de ‘securiteit’ van hun tuchthuis, ook dat de Wicquefort verwant was aan verschillende notabele families te Amsterdam, o. a. aan sommige regeerende geslachten.

2) Vgl, hiervóór, p. CII en CIII.

Hof van Holland. Ook wordt op zeer vele stukken - zoowel op de brieven als op de copieën van resolutiën en dergelijke - in dorso, met de hand van Hop, in het kort vermeld, waarover de inhoud loopt.

Wel is waar bestaat de mogelijkheid, dat Bontemantel, die met Hop bevriend was, al deze stukken van hem heeft gekregen, maar waarschijnlijk komt dit mij niet voor, daar Hop zelf aanteekening van staatszaken hield[1)] en dus niet zal hebben willen afstaan, wat voor hem niet zonder belang was. Om te verklaren, hoe zijne papieren bij de collectie-Bontemantel kunnen zijn gekomen, herinner ik er aan, dat Bundel 12 van de portefeuille Aant. v. versch. zaken II in den catalogus der auctie-van Voorst beschreven werd als: 'Extracten enz., getrokken uit de papieren van H. Bontemantel en J. Hop, van de hand van J. Schouten[2)]'. Uit de omstandigheid, dat laatstgenoemde heer excerpten maakte zoowel uit de manuscripten van Bontemantel als uit die van J. Hop - de pensionaris Mr. Jacob Hop zal bedoeld zijn - zou men kunnen gissen, dat reeds toen deze papieren bij elkaar gevoegd waren of aan denzelfden eigenaar toebehoorden. Jacob Hop zal wel de schriftelijke nalatenschap geërfd hebben van zijn vader Mr. Cornelis Hop.

Nu ik aan het einde ben gekomen van mijne uitvoerige beschrijving van den inhoud der door Bontemantel nagelaten papieren, schijnt het gewenscht deze te resumeeren, opdat aan den lezer het overzicht van de omvangrijke collectie niet ontsnappe.

Het belangrijkste gedeelte daarvan wordt gevormd door de drie deelen, getiteld: 'Resolutiën Raad', waarin Bontemantel zijne uitvoerige aanteekeningen heeft opgeschreven over wat in de vroedschap van Amsterdam voorviel in de

1) Ik herinner aan de reeds meermalen genoemde notulen van Vivien en Hop; zie verder ook den catalogus van de auctie-van Voorst, p. 76, N° 437.
2) Hiervóór, p. CLVI en CLVII.

jaren 1653-1672; ook na zijn ontslag uit de regeering is hij voortgegaan met aan te teekenen wat hem ter oore kwam, zoodat aan het slot van het tweede stuk van Resol. Raad III nog gebeurtenissen uit 1686 worden beschreven. Over de regeeringszaken, waaraan hij deelnam als gedeputeerde van Amsterdam naar de dagvaart, bericht hij ons in het deel 'Notulen Staten van Holland 1670'.

In de deelen, getiteld: 'Civiele en Militaire Regeering I en II' verzamelde hij wat hem het belangrijkste toescheen uit zijne raadsnotulen, soms met dezelfde bewoordingen, vaak met een afwijkenden tekst; vooral de gebeurtenissen van het jaar 1672 worden uitvoerig behandeld en vormen den hoofdinhoud van Civ. en Mil. Reg. II. In Civ. en Mil. Reg. III, na zijn ontslag uit de vroedschap opgesteld, gaf hij een uitvoerige beschrijving van den regeeringsvorm der stad, grootendeels aan vroegere aanteekeningen ontleend.

Van de rechtszaken, voorgevallen in de lagere rechtbanken, waarin hij achtereenvolgens zitting had, en in het college van schepenen, waarvan hij herhaaldelijk lid en éénmaal voorzitter was, kunnen wij het vaak zeer uitvoerige relaas - afgewisseld door tal van verwijzingen naar, en citaten uit rechtsgeleerde werken - lezen in de deelen, door hem zelf genoemd: 'Annotatiën van Judicaturen A, B, C en D'; de inhoud van A is later terechtgekomen in den band, getiteld: 'Merkw. stukken II', de overige drie zijn thans getiteld: 'Civ. en Jud. Aant. II en III, Eerste en Tweede stuk'. In het laatste komen nog aanteekeningen voor over rechtszaken, waaraan Bontemantel zelf geen deel meer kon nemen, maar die hij van anderen vernam, uit de jaren 1676, 1677 en 1686.

Behalve de genoemde deelen, waarvan de inhoud een samenhangend geheel vormt, bracht Bontemantel er nog verschillende bijeen, die een bonte mengeling van allerlei stukken bevatten. Daarbij zijn er twee, door hem zelven genoemd 'Annotatiën van Civile saecken A en B', tegenwoordig getiteld 'Civ. en Judic. Aant. I en IV.' In het eerste vindt men zeer veel copieën van stukken, loo pende over de meest verscheiden regeeringszaken, meeren-

deels uit Bontemantels tijd, voor een gedeelte ook uit de jaren, voordat hij in de regeering zitting kreeg. Het tweede bevat ook dergelijke documenten, maar wordt toch hoofdzakelijk gevuld door aanteekeningen over geruchtmakende processen en daarop betrekking hebbende stukken.

De inhoud van den band, thans getiteld ‘Privilegiën, Instructiën en Resolutiën’, beantwoordt slechts ten deele aan zijn naam en bestaat meerendeels uit soortgelijke stukken als in de straks genoemde voorkomen; daarbij zijn ook zeer vele, die handelen over gebeurtenissen vóór Bontemantels tijd.

Eindelijk vinden wij in de twee portefeuille's ‘Aant. v. versch. zaken I en II’ waarschijnlijk de restanten van Merkw. stukken I en II, alsmede tal van bladen, losgescheurd uit andere deelen der collectie. In de portefeuille N° 1 beslaan de aanteekeningen over het jaar 1672 weer de grootste plaats. De twee banden met aanteekeningen over de West-Indische Compagnie zijn verloren gegaan, op enkele bladzijden na, die men onder de losse stukken van de andere deelen der collectie vindt.

Ook de talrijke platen, portretten, kaarten enz., zijn spoorloos verdwenen. Wanneer men bedenkt, hoeveel er sinds 1840 uit de collectie verloren is gegaan, hoe men zich niet ontzien heeft tal van bladzijden uit den band te scheuren, soms ook onleesbaar te maken[1)] - en wat onleesbaar gemaakt is, zal wel niet de onschuldigste mededeelingen bevat hebben - dan is er alle reden zich er over te verheugen, dat het grootste gedeelte der collectie thans in het Amsterdamsche gemeentearchief een veilige bewaarplaats heeft gevonden en niet langer door oneerbiedigen kan worden geschonden.

Nog enkele opmerkingen mogen thans volgen over de hulpmiddelen, die Bontemantel bij het schrijven zijner aanteekeningen ten dienste stonden, en over de bronnen,

1) Een voorbeeld daarvan biedt de plaats, door mij met moeite ontcijferd, afgedrukt in: Eerste deel, p. 9, noot 1.

waaruit hij putte, wanneer hij schreef over gebeurtenissen, die hij zelf niet had bijgewoond.

Ik heb hiervóór reeds gehandeld over de notulen van de vroedschap en de wijze, waarop Bontemantel die moet hebben geschreven[1]. Gemakkelijker moet het hem zijn gevallen, zijne aanteekeningen over de Statenvergadering van Holland en over rechtszaken op te stellen, daar hij zoowel op de dagvaart als bij de zittingen der banken van commissarissen en der schepenbank tijdens de vergadering gelegenheid had tot het schrijven van notulen of korte aanteekeningen, die hij desnoods tehuis kon uitwerken. Bovendien kreeg hij de processtukken in handen - en vele daarvan vinden wij in zijne collectie terug! Als lid der regeering had hij verder de vrijheid om inzage te nemen van allerlei archiefstukken: vroedschapsresolutiën, keurboeken, groot-memorialen en tal van andere, en kon deze zelfs mee naar huis nemen[2]. Ook had hij een inventaris van de zoogenaamde ijzeren kapel[3], bewaarde getrouw allerlei stukken, die hem in handen kwamen bij de verschillende commissies, waarin hij zat, behield ook - dank zij de weinige zorg voor de regeeringsarchieven van dien tijd - brieven, niet aan hem persoonlijk, maar bv. in zijne qualiteit van presidentschepen aan hem gericht[4], en eigende zich ook wel eens een brief toe, die heelemaal niet aan hem geadresseerd was, maar waarin hij om de een of andere reden belang stelde[5]. Van den pensionaris Hop kreeg hij de notulen, door Vivien en Hop in de Statenvergadering gehouden,

1) Vgl. p. CV-CIX.
2) Vgl. hiervóór, p. CVIII; tal van extracten uit officieele registers zijn bij de beschrijving der collectie door mij vermeld.
3) Vgl. Eerste deel, p. 154, en de volgende aanteekening in Aant. v. versch. zaken I: 'De oude pampieren, coop, opdrachten en wat aen het werck van de ambachtsheerlijckheeden raeckt, sijn berustende in de 29ste, 30ste ende 31ste laeden der octroyen in de Oude kerck'.
4) Zoo bv. eenige brieven, voorkomende in buudel 5 van Aant. v. versch. zaken II, nl. origineele brieven, door Hop in 1669 aan de schepenbank geschreven, waarvan B. toen president was: hiervóór, p. CL en CLI.
5) Eerste deel, p. 25, noot 1: vgl. hiervóór, p. LXXVIII en LXXIX.

te leen, om er een afschrift of excerpt van te maken Banning Cocq gaf hem misschien inzage van de papieren van Volkert Overlander[1]; van den Remonstrantschen predikant Brandt, zijn geloofsgenoot, kan hij allerlei mededeelingen ontvangen hebben over historische gebeurtenissen, door Brandt beschreven of bestudeerd. Vooral heeft Bontemantel zich groote moeite gegeven om nauwkeurig te leeren kennen wat er in 1672 te Amsterdam was voorgevallen. Herhaaldelijk zocht hij personen op, die in die gebeurtenissen een rol hadden gespeeld, of lokte een samenkomst met hen uit[2] en vroeg nadere inlichtingen, die hij zich dan haastte tehuis op te schrijven; vooral in 1680, 1682 en 1684 hield hij zich daarmede bezig, zoodat wij wel mogen aannemen, dat de meeste van zijne verspreide aanteekeningen over 1672 in het laatst van zijn leven - hij stierf in 1688 - zijn opgeschreven. Een enkele maal kwam hij bij zulke nasporingen zelfs in moeielijkheden, daar de menschen achteraf wel eens bang werden, dat zij last konden krijgen van hunne mededeelzaamheid, en niet goed begrepen waarom Bontemantel hen kwam uithooren[3].

Voor de historici - en andere lezers van deze inleiding mag ik niet verwachten - is het, na alles wat ik heb medegedeeld, wel onnoodig in den breede uit te weiden over de waarde van de collectie-Bontemantel. Zij zullen bespeurd hebben dat deze aanteekeningen in twee categorieën zijn te onderscheiden: 1° aanteekeningen over regeeringszaken, aan de behandeling waarvan Bontemantel zelf deelnam, en 2° historische documenten, voor een groot deel copieën, voor een ander deel origineele stukken, betrekking hebbende zoowel op gebeurtenissen vóór den tijd van Bontemantels magistratuur als op voorvallen uit dien tijd zelven. De laatste categorie is de minst

1) Vgl. hiervóór, p. CLII, noot 2.
2) Zie bv. Tweede deel, p. 200, noot 3, en p. 206-208; verder Gebhard, Amsterd. aant. in 1672 (Fruin, Bijdr. N.R.X.) p. 178, 179, 180, 212, noot 1, 214, noot 1.
3) Vgl. Tweede deel, p. 200, noot 3.

belangrijke, en vele van de daarin voorkomende stukken zijn ook elders te vinden. Tot de eerste behooren zijne notulen van de vroedschapsvergadering, van de Staten van Holland en van het behandelde in verschillende rechtbanken, afgewisseld door tal van mededeelingen over regeeringskuiperijen en personalia. Zij stellen ons tot in de kleinste bizonderheden voor oogen hoe de regeeringsvorm en de administratie van Amsterdam in het eerste stadhouderlooze tijdvak waren ingericht. Van hoeveel belang dit ook moge zijn, de waarde van de collectie-Bontemantel ligt toch in iets anders. En wel hierin, dat zij ons de met groote nauwgezetheid opgestelde, bijna dagelijksche aanteekeningen aanbiedt van een Amsterdamsch regent over alles, wat er achter de schermen voorviel, zonder eenig opzet tot vergoelijking of afkeuring van de kuiperijen, die hij beschrijft, en bijeengebracht alleen tot eigen nut en leering, zonder de bijgedachte, dat zijne manuscripten eenmaal als bron van historisch onderzoek zouden dienst doen. Aan Bontemantel is wel eens verweten dat zijne aanteekeningen ‘geen aanspraak kunnen maken op den naam van onpartijdige waardeering’[1]. Onpartijdig in dien zin, dat hij zich boven de partijschappen weet te stellen en een billijke waardeering geeft van de leidende personen en beginsels van zijn tijd, is hij zeker niet; over den Prins van Oranje en Valckenier is hij gewoonlijk niet goed te spreken, met Jan de Witt en zijn regeeringssysteem daarentegen hoogelijk ingenomen. Maar onze meening over zijn staatkundig inzicht is niet zoo gunstig, dat wij hem als leidsman zouden wenschen bij het vormen van een onpartijdig oordeel over het eerste stadhouderlooze tijdvak. Wij zijn reeds meer dan tevreden, dat hij ons, als een eerlijk kroniekschrijver, een schat van wetenswaardige zaken heeft opgeteekend, en dat hij het ons zoo gemakkelijk maakt te onderscheiden aan welke zijde zijne sympathieën waren; wij hebben bovendien een groot vertrouwen in de nauwgezetheid van onzen chroniqueur, die, zelfs bij de geringste kleinigheden, vermeldt van wien, en dikwijls ook op welken dag, hij

1) Nl. door den heer Gebhard, in Bijdr. N.R.X. p. 143 en 167.

zijn bericht heeft gekregen[1)], die niet de minste moeite doet zijne aanteekeningen uit te dossen in een fraai gewaad - waarschijnlijk zou hem dat ook slecht afgegaan zijn - maar ze opschrijft in de taal van het dagelijksch leven, kunsteloos, maar ook ongekunsteld. Zijn stijl is gebrekkig en onbeholpen, en toch gelukt het hem wel eens een aardig tooneeltje te teekenen, dat ons in de herinnering blijft: ik denk o. a. aan zijn verhaal van de dames, die bij burgemeesteren genade komen vragen voor de veroordeelde Fransche soldaten[2)], aan de beschrijving van zijn bezoek ten huize van den heer van Zuidpolsbroek[3)], en aan tal van mededeelingen over het gebeurde in regeeringscolleges en op regeeringsmaaltijden, waar de regenten den plechtigen, officieelen toon aflegden en voor den dag kwamen in de ruwheid en ongemanierdheid, die hun vaak eigen was.

Bontemantels aanteekeningen over rechtszaken zullen aan een kenner van het 'Rooms-Hollandsch' recht waarschijnlijk tal van wetenswaardige gegevens voor de praktijk van dat recht verschaffen. Maar ook voor anderen is de kennismaking met deze banden der collectie aan te bevelen. Bij het doorlezen dacht ik herhaaldelijk hoe een auteur, die het maatschappelijk leven van de zeventiende eeuw in den vorm van vertellingen of historische novellen ons voor oogen wilde brengen, hier een schat van gegevens bijeen zou vinden, niet alleen voor de kennis van die lagen der bevolking, die met de crimineele justitie herhaaldelijk in aanraking kwamen, maar ook voor die van de hoogere standen: van kooplieden, die te recht stonden wegens het drijven van verboden handel, van leden van patricische families, die betrokken werden in processen wegens verbreking van huwelijksbeloften[4)], in quaesties over erfenissen[5)], of dergelijke.

1) Vgl., behalve de plaatsen, in noot 2 van pag. CLXVI genoemd, nog: Tweede deel, p. 145, 151, 152 sqq., 193, noot 1, 232 en 241; en Gebhard t. a. p. p. 155, noot 1, en p. 484, noot 2.
2) Eerste deel, p. 230-232.
3) Tweede deel, p. 126-128.
4) Tweede deel, p. 470-472 en 483-487.
5) Tweede deel, p. 481-483.

Voor de gebeurtenissen te Amsterdam in het jaar 1672 is Bontemantel de voornaamste bron. Hij stelt ons in staat de meening te logenstraffen, die Pieter Valckenier en Wagenaar[1)] ingang hebben doen vinden, nl. dat het in 1672 te Amsterdam rustiger is gebleven dan in andere steden van Holland. Niet alleen van de intriges der regenten, maar ook en vooral van wat er toen onder de burgerij omging, heeft hij ons het aanschouwelijk en tot in de geringste détails uitgewerkte tafereel voorgehangen.

Eindelijk wil ik hier nog wijzen op wat men bij Bontemantel niet vindt. Ik zei daareven dat zijne aanteekeningen over rechtszaken onze kennis van het maatschappelijk leven dier dagen verrijken. Het is echter zijns ondanks, dat Bontemantel ons die kennis aanbrengt. Niet daarvoor heeft hij de procedures opgeteekend, maar alleen om de juridische beteekenis er van. Van handel en nijverheid vernemen wij alleen iets, wanneer zij een onderwerp van beraadslaging in regeeringscolleges uitmaken. Over zijn eigen bedrijf, zijn eigen zaken teekent hij niets op, en gelukkig onthoudt hij ons het verhaal van allerlei onbeduidende mededeelingen uit zijn eigen leven, die men bv. in het dagboek van Constantijn Huygens Jr. vindt. Voor alles, wat de kunst betreft, is zijn oog gesloten. Van de schilderijen in het stadhuis vindt hij alleen den prijs vermeldingswaardig[2)]. Over de letterkunde van zijn tijd bewaart hij het diepste stilzwijgen. Zelfs over onderwerpen, die meer binnen zijn gezichtskring liggen, teekent hij niets aan, wanneer zij geen verband houden met de ‘civiele en militaire regeering.’ Voor alles, wat buiten de regentensfeer ligt, is in zijne aanteekeningen geen plaats. Alleen de regent is daar aan het woord.

1) In zijn Verwerd Europa I, p. 687, schrijft Valckenier: ‘Amsterdam ..... hadde in 't begin van de algemeene burgerlijke troebelen en als de noot van wegens den vijand op 't hoogste was, minder oploop en t'samenrottinge der burgeren als wel de kleinste stad in Holland’. Een dergelijke uitspraak bij Wagenaar, Amsterdam I p. 628.
2) Tweede deel, p. 520.

Hoofdstuk III. Verklaring van het plan dezer uitgave.

Opgave van historische werken, bij de samenstelling waarvan gebruik is gemaakt van Bontemantels manuscripten, en van de tot dusverre daaruit gepubliceerde fragmenten. Verklaring van de redenen, waarom 'De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire' thans in haar geheel wordt uitgegeven. Toelichting van den inhoud dezer verhandeling en van de daaraan toegevoegde bijlagen, met name van die, welke betrekking hebben op de rechtspraak en de administratie. Schets van de wijze, waarop deze Bontemantel-uitgave waarschijnlijk zal worden voortgezet.

Zooals in het begin van het vorige hoofdstuk werd medegedeeld[1)], heeft reeds Wagenaar - op zeer bescheiden wijze - van Bontemantels manuscripten gebruik gemaakt; de officieele historieschrijver van de stad Amsterdam zal wel niet hebben behoeven te strijden tegen de aanvechting, om er ook het verhaal van de regeeringskuiperijen aan te ontleenen.

Geschiedschrijvers uit het laatst van de vorige en het begin dezer eeuw - Kluit, van Wijn, Bilderdijk, Tydeman - maken van Bontemantels aanteekeningen geen gewag, behalve waar sommigen op de onwaarschijnlijkheid wijzen van het door Wagenaar er uit medegedeelde verhaal, dat het eeuwig edict door Fagel en Valckenier

1) Hiervóór, p. LXXXVI.

eigenlijk ontworpen en aan Jan de Witt zou zijn opgedrongen[1].

Eerst nadat Jhr. Beeldsnijder eigenaar van de collectie was geworden, zijn sommige fragmenten daarvan - een paar brieven en de beschrijving van het proces der gebroeders Koerbagh - gepubliceerd door Dodt van Flensburg[2], terwijl ook van Sypesteyn en de Bordes er een enkele bizonderheid aan ontleenden voor hun werk over de verdediging van Nederland in 1672 en 1673[3]. Toen het gemeentearchief van Amsterdam in het bezit was gekomen van eenige verspreid geraakte stukken der verzameling, heeft Mr. Scheltema daaruit het verhaal van den maaltijd, door Nicolaas Tulp in 1672 aangeboden, laten afdrukken en zijne beschrijving van de Labadie's verblijf te Amsterdam er hoofdzakelijk uit geput[4]. Nadat de geheele collectie was aangekocht, publiceerde de archivaris van Amsterdam daaruit nog de artikelen, getiteld: 'De gedenkpenning van Amsterdam op den vrede van 1667, gesloten te Breda,' 'Prijzen van schilderijen op het oude stadhuis' en 'De burgemeester Nicolaas Tulp, geschetst door zijnen tijdgenoot, den schepen Hans Bontemantel'[5].

Intusschen was reeds een historisch werk verschenen, bijna geheel samengesteld met behulp van Bontemantels aanteekeningen. De heer A.W. Kroon, die inzage had gekregen van de collectie, toen deze nog aan den heer Meulman behoorde, gaf in 1868 een boek in het licht, getiteld 'Jan de Witt contra Oranje, 1650-1672': een fragmentarische schets van den strijd tusschen de Loeve-

1) Kluit, Hist. der Holl. Staatsreg. III p. 334 en 335; Bilderdijk, Geschied. des Vaderl. IX p. 235. In onzen tijd heeft ook prof. Fruin Bontemantels mededeeling over het eeuwig edict besproken in zijn artikel, getiteld, 'Prins Willem III in zijne verhouding tot Engeland' (Gids 1889), p. 16 van den overdruk. - Dat Kluit een mij onbekend gebleven ms. van Bontemantel heeft bezeten, is medegedeeld hiervóór, p. XC, noot 1.
2) Archief voor kerkel. en wereldsche geschied. II (1839) p. 99, 100, 359-367.
3) Hiervóór, p. XLIX, noot 2.
4) Aemstel's Oudheid V (1863) p. 201 sqq., 207 sqq.
5) Aemstel's Oudheid VI (1872) p. 16, 38, 92 sqq.

steinsche factie en de Oranjepartij, waarin verschillende gegevens uit Bontemantel verwerkt zijn. Ook zijn geschrift over 'Het Amsterdamsche stadhuis, thans paleis, 1625-1700', dat reeds in 1867 verscheen, bevatte eenige aan Bontemantel ontleende mededeelingen.

Hoewel in het eerstgenoemde werk geen gelukkig gebruik was gemaakt van Bontemantels manuscripten, hadden deskundigen er toch uit kunnen vermoeden, welk een rijkdom van anecdota de schriftelijke nalatenschap van den Amsterdamschen regent moest bevatten. Toch duurde het geruimen tijd voordat iemand zich op nieuw geroepen gevoelde haar te bestudeeren. Eerst in 1880 publiceerde de heer J.F. Gebhard Jr. een uitvoerig artikel, getiteld 'Amsterdamsche aanteekeningen uit 1672'[1], voor een groot deel samengesteld uit Bontemantels mededeelingen over de gebeurtenissen, te Amsterdam voorgevallen sedert het laatst van Juni tot het midden van Augustus van het genoemde jaar. In vervolg van tijd bleef de heer Gebhard zijne Bontemantel-studiën voortzetten en gaf als resultaat daarvan nog een paar artikelen in het licht, nl. 'Een raadselachtige bladzijde bij Geeraert Brandt, opgehelderd door Bontemantel'[2], en 'Iets over Pieter de Groot, als pensionaris van Amsterdam'[3]. Ten slotte leverde de heer A.W. Kroon nog het bewijs, dat ook hij Bontemantel niet vergeten was, door in 1888 een populair geschreven boekje uit te geven, getiteld 'Amsterdam in 1672: historische schets der bange dagen, naar officieele bronnen bewerkt,' hoofdzakelijk echter geput uit de officieuse bron van Bontemantels geschriften.

Hiermede is aangegeven, welk gebruik er tot dusverre van de collectie gemaakt is; nu en dan hebben sommige schrijvers terloops nog een en ander er uit medegedeeld, maar het schijnt mij niet noodig daarvan hier te gewagen. Door de genoemde publicaties werd de aandacht der his-

1) Fruin, Bijdr., N.R. X p. 139 sqq.
2) Oud-Holland I (1883) p. 189 sqq.
3) Fruin, Bijdr., Derde Reeks II (1885) p. 312 sqq.

torici telkens weder op de verzameling gevestigd, en moet bij sommigen wel de wensch ontstaan zijn, dat iemand zich er toe zette al het wetenswaardige daaruit in het licht te geven. Geruimen tijd heeft de heer Gebhard dan ook dit plan gekoesterd; de proeven, die hij van zijne Bontemantel-studiën publiceerde, vooral ook zijne met goud bekroonde levensbeschrijving van Nicolaas Witsen gaven een waarborg, dat hij die taak met groote toewijding en nauwgezetheid zou hebben vervuld. Daar zijn tijd echter bijna geheel door ambtsbezigheden in beslag werd genomen, vorderde hij slechts langzaam met zijn arbeid.

Een studie over de geschiedenis van Amsterdam in de zeventiende eeuw was de oorzaak van mijne kennismaking met de collectie-Bontemantel. Toen de heer Gebhard vernam, dat ik begonnen was deze te bestudeeren, verklaarde hij zich spoedig bereid zijne taak aan mij over te dragen, vooral geleid door de overweging, dat de ook door hem zoozeer gewenschte uitgave eerder het licht zou zien, wanneer zij werd toevertrouwd aan iemand, die meer tijd aan archief-studie kon besteden dan hij; bovendien had hij de welwillendheid een door hem gemaakt afschrift van het derde deel van Bontemantels Resolutiën van den raad te mijner beschikking te stellen. Zoowel voor het een als voor het ander betuig ik hem hier mijn welgemeenden dank.

Ik heb geruimen tijd noodig gehad om de collectie in haar geheel te lezen en eerst langzamerhand vestigde zich bij mij een meening over den meest gewenschten vorm van uitgave. Dat zij veel bevatte, wat niet in aanmerking kwam om gedrukt te worden, bleek al spoedig; maar het overblijvende was nog zeer omvangrijk en heterogeen. Ten slotte kwam ik tot het inzicht, dat de uit te geven aanteekeningen onder twee rubrieken gebracht kunnen worden: voor een deel hebben zij betrekking op den regeeringsvorm der stad, voor een ander deel op de geschiedenis van de Republiek, en in het bizonder van Holland, gedurende het eerste stadhouderlooze tijdvak. Uit den aard der zaak komen in de laatste de belangrijkste onderwerpen ter sprake; toch heb ik er de voorkeur aan gegeven met de aanteekeningen uit de eerste rubriek

mijne Bontemantel-uitgave te beginnen. Ik werd daartoe geleid door de volgende redenen. Een van de deelen der collectie - gewoonlijk aangehaald als Civ. en Mil. Reg. III - bevat een beschrijving van ‘De regeeringe van AmsterdaM, soo in 't civiel als crimineel en militaire,’ een door Bontemantel zelf ontworpen schets van den regeeringsvorm zijner stad, samengesteld met behulp van zijne, in verschillende deelen verspreide, talrijke aanteekeningen over hetzelfde onderwerp, hier en daar zelfs woordelijk daaruit overgenomen. Door dit deel als grondslag van mijne uitgave te nemen, kon ik, in den vorm van noten of bijlagen, daaraan toevoegen alle aanteekeningen uit de overige deelen der collectie, welke het in den tekst gedrukte nader toelichten of aanvullen, o. a. alles, wat Bontemantel heeft opgeschreven over de kuiperijen bij de verschillende regeeringsverkiezingen. Zoo doende kreeg ik tevens gelegenheid de collectie in alle richtingen te doorkruisen en mij er zoo vertrouwd mede te maken, dat het mij later gemakkelijk zou vallen die plaatsen aan te wijzen en te laten overschrijven, welke voor de algemeene geschiedenis van onze Republiek van belang zijn. De verhandeling van Bontemantel bevat natuurlijk veel, wat ons van elders bekend is: de regeeringsvorm van Amsterdam uit het midden der zeventiende eeuw verschilt betrekkelijk weinig van dien uit het midden der volgende, die door Wagenaar uitvoerig en nauwkeurig is beschreven. Toch oordeelde ik het wenschelijk Bontemantels ontwerp aan de historici niet te onthouden, omdat hij ons herhaaldelijk, te midden van allerlei bekende zaken, onbekende bizonderheden mededeelt, hetzij over de administratie van de stad, hetzij over de personen der regenten of de kuiperijen, waarin zij een rol speelden, en het mij niet geraden scheen deze los te maken uit het verband, waarin zij voorkomen. Door zorgvuldig alle détails, betrekking hebbende op de constitutie en de administratie der stad, te verzamelen, werd het mogelijk den lezer een schets te vertoonen van de regeering onzer voornaamste stad in het belangrijkste tijdvak onzer geschiedenis, geteekend door een regent, wiens mededeelingen het meeste vertrouwen verdienen;

bovendien heb ik er naar gestreefd deze schets beter af te werken, door het raadplegen van tal van officieele registers of particuliere aanteekeningen, die op het gemeente-archief van Amsterdam worden bewaard, en door telkens te verwijzen naar de mij bekende historische geschriften over de in den tekst behandelde onderwerpen.

In zijne 'Regeeringe van Amsterdam' brengt Bontemantel eenige malen gebeurtenissen ter sprake, betrekking hebbende op de geschiedenis van Holland[1)], waardoor de eigenlijke draad van zijn verhaal wordt verbroken; hoewel het mij mogelijk zou geweest zijn deze nader toe te lichten door overeenkomstige plaatsen uit andere deelen zijner geschriften, heb ik mij daarvan onthouden omdat ik, zooals reeds medegedeeld werd, alles, wat de geschiedenis van Holland en de Republiek aangaat, in volgende deelen van deze uitgave denk te verzamelen. Hier en daar heb ik nog wel eens geaarzeld of ik den tekst van Bontemantels verhandeling in zijn geheel zou laten afdrukken; in sommige hoofdstukken vindt men, te midden van belangrijke mededeelingen en karakteristieke bizonderheden, uitweidingen over allerlei beuzelingen, en van de geheele beschrijving geldt, dat er heel wat kaf onder het koren is. Ten slotte heb ik toch besloten alles te laten drukken, omdat de geheel onbelangrijke gedeelten tezamen slechts een gering aantal bladzijden beslaan, en in de rest het meerder en minder wetenswaardige zoo dooreengeweven is, dat ik geen kans zag zonder schade het een van het ander te scheiden. Alleen heb ik mij veroorloofd eenige brieven, ingelascht in het hoofdstuk over de schepenbank, daaruit los te maken en afzonderlijk te laten drukken, als bijlage N^{o} V; beneden zal worden verklaard, waarom dat geschiedde.

Zooals den lezer reeds bekend is[2)], stelde Bontemantel eerst een 'Clatbeschrijvinge' van zijne verhandeling op; ik heb deze natuurlijk vergeleken met het uitgewerkte stuk, maar behoefde er bijna niets aan te ontleenen, daar

1) Vgl. bv. Tweede deel, p. 16 sqq, p. 35 en 39.
2) Vgl. hiervóór, p. CXVII.

het laatste alles bevat, wat de ‘clatbeschrijvinge’ heeft, en den inhoud daarvan gewoonlijk uitbreidt, soms ook rectificeert. Wat ten slotte het jaar betreft, waarin de ‘Regeeringe van Amsterdam’ is opgesteld, uit het titelblad blijkt reeds dadelijk dat Bontemantel op zijn vroegst in 1673 een begin heeft kunnen maken met het schrijven zijner verhandeling. Daar hij echter herhaaldelijk ook gebeurtenissen uit latere jaren vermeldt[1] - niet in aanteekeningen op den kant, maar in den tekst - moet de terminus a quo ook later dan 1673 worden gesteld; met volle zekerheid kan hij niet worden bepaald, daar het van sommige aanteekeningen niet is uit te maken, of zij tijdens het schrijven der verhandeling, dan wel geruimen tijd na de voltooiing daaraan zijn toegevoegd. Ik heb echter reden te vermoeden, dat het grootste deel der verhandeling is opgesteld tusschen 1678 en 1680. Het laatste jaar, waaruit iets vermeld wordt, op een ingelascht blad, is 1684[2].

Het wordt thans tijd, dat ik den lezer een overzicht geef van den inhoud.

De ‘Regeeringe van Amsterdam’ bestaat uit zeven hoofd-stukken, getiteld: ‘Den Hoofd-Offecier’, ‘Burgemeesteren’, ‘De Doelens’, ‘Burgerkrijgsraedt en Schutters’, ‘Stads-militie’, ‘Schepenen’ en ‘De Vroetschap’; het tweede en het laatste hoofdstuk hebben weder onderdeelen of paragrafen, die door mij, evenals de hoofdstukken zelve, genummerd zijn. Een enkele maal heb ik ook een paragraaf gesplitst, als het opschrift daartoe aanleiding gaf[3].

Het eerste hoofdstuk beschrijft het schoutambt. Hier, zoo min als elders, geeft Bontemantel de geschiedenis van den oorsprong en de ontwikkeling van het door hem beschreven ambt of college - waarvan hij vermoedelijk ook geen zeer heldere voorstelling zal hebben gehad - maar bepaalt zich in hoofdzaak, zooals de titel van zijn

1) Vgl. Eerste deel, p. 100, 101, 143, 168, Tweede deel, p. 4, 5, 28, 68, 75 en 83. Sommige van deze aanteekeningen kunnen echter later ingelascht zijn.
2) Vgl. Eerste deel, p. 47 en 48.
3) Vgl. Eerste deel, p. 133, noot 1.

schets trouwens aangeeft, tot den toestand van de jaren 1653-1672. De logische volgorde in het behandelen der verschillende onderdeelen van het thema laat vaak veel te wenschen over. Bontemantel begint met te verhalen, door wien de schout wordt verkozen, en dat het ambt soms onvervuld blijft en door een der burgemeesteren wordt waargenomen; uitvoerig beschrijft hij wat er voorviel in de vroedschapsvergadering van 27 April 1669, toen, bij de benoeming van Gerard Klaasz. Hasselaar, de vraag te berde werd gebracht of de nieuwe schout de qualiteit van oud-burgemeester zou behouden. Na vermeld te hebben op welke wijze de nieuwe titularis zijn ambt aanvaardt, en na een uitweiding over de pogingen, aangewend om het door Amsterdam gepachte schoutambt weer in te lossen, behandelt Bontemantel de vraag, in hoeverre de schout aan de schepenen verwant mag zijn, en welken rang hij in de regeering inneemt; naar aanleiding van het laatste punt wordt uitgeweid over den schepenmaaltijd van 26 December 1668, waar Jan de Witt, als gast tegenwoordig, op de eereplaats werd gezet. Daarna bespreekt hij de volgende onderwerpen: in wiens naam de vonnissen worden vermaand; de praktijk van de Resol. Holland van 27 September 1668, bepalende dat niet langer recht zou gedaan worden ‘van 's Heeren wegen’, maar uit den naam van de Staten; in hoeverre de schout heeft te gehoorzamen aan bevelen van het Hof; hoe hij soms in conflict komt met de schepenbank, wanneer hij zich te veel gezag aanmatigt; dat hij zonder toestemming van schepenen geen huiszoeking mag doen bij poorters; dat een poorter het recht heeft te eischen, tegen borgtocht uit de voorloopige hechtenis te worden ontslagen, wat dan nader wordt toegelicht met verschillende voorbeelden; eindelijk handelt hij over beloften van impuniteit, die alleen door de Staten mogen worden gegeven. De gang van een crimineele procedure wordt dan geschetst; verschillende soorten van straffen en executiën worden genoemd, en de gevallen, waarbij de rechter tot ‘scherpe examinatie’ mag overgaan, opgesomd; uitvoerig vernemen wij, op welke wijze een doodvonnis wordt uitgesproken en voltrokken. Ten slotte deelt Bontemantel mede, wie den

schout, bij afwezigheid, vervangt; hoe wordt gehandeld, als de stemmen in de schepenbank staken; hoeveel substituten, dienaren en klerken er zijn; op welke wijze de schout rekening en verantwoording doet; en hij eindigt met de vermelding van de instructie van den schout en den substituut, en een opgave van de geldsommen, die bij verschillende gelegenheden aan den schout en zijne ondergeschikten moeten worden betaald.

In het tweede hoofdstuk, over burgemeesteren, beschrijft Bontemantel eerst uitvoerig, hoe zij worden verkozen, en brengt daarbij de volgende punten ter sprake: wie het college van 'electeurs' vormen; in welken graad van bloedverwantschap de gekozenen aan elkander verwant mogen zijn; hoe gehandeld wordt als een burgemeester binnentijds sterft of aftreedt; uit wie het college van burgemeesteren altijd wordt aangevuld; hoe het toegaat bij de voorbereiding der verkiezing, de 'groote cuyp'; bij welke verkiezingen men het niet eens kon worden over de candidaten; welk gebed vóór de stemming wordt voorgelezen; hoe gestemd wordt; welken eed de nieuw-gekozenen afleggen; in hoeverre de electeurs van burgemeesteren elkaar mogen bestaan. Daarna handelt hij over het aandeel van burgemeesteren in de verkiezing van schepenen, en over den graad van bloedverwantschap, die tusschen de leden van beide colleges verboden is; deelt mede, welke bevoegdheid burgemeesteren hebben ten opzichte van de rechtspraak, het maken van wille-keuren, en het waarnemen der dagvaart, en dat hun het recht toekomt bezendingen aan de stad te ontvangen, haar voorstel aan te hooren en daarop te beschikken, zonder dat zij verplicht zijn de vroedschap daarover te raadplegen; daaraan wordt dan vastgeknoopt een beschouwing over de vraag, of zij den raad moeten bijeenroepen, wanneer ter dagvaart besloten is dat alle leden 'een keer (zullen) doen nae hare principaelen om een voorstellinge, bijgebracht tot eenparicheyt, uyt te werken'. Vervolgens wordt de samenstelling en de werkkring beschreven van de subalterne banken, waarvan de leden alleen door burgemeesteren benoemd worden, nl. de administratieve colleges van: thesaurieren, weesmeesters, thesaurieren-extraordi-

naris, rekenmeesters, commissarissen van de wisselbank, commissarissen van de bank van leening en accijnsmeesters. Daarna wordt ter sprake gebracht de bevoegdheid van burgemeesteren ten opzichte van: de politieke uitzetting; de benoeming van regenten der godshuizen, kerkmeesters en overlieden der gilden; het begeven der talrijke 'officiën'; de ambachtsheerlijkheden van de stad; de vertegenwoordiging in den kerkeraad, de benoeming van predikanten en het handhaven onder hen van de gehoorzaamheid aan de regeering; de verkiezing van bewindhebbers der beide compagnieën; de benoeming van een concierge, het bewaren van de stadssleutels, het begeven van de posterijen, en het toezicht op de ijzeren kapel, waar de handvesten bewaard worden.

Ten slotte wordt medegedeeld, dat burgemeesteren gewoonlijk leden van de vroedschap zijn; dat men bij hen kan solliciteeren naar ambten, die door de Statenvergadering worden begeven, en dat zij, wanneer zij den een of anderen candidaat gaarne gekozen zien, recommandatie-brieven rondzenden aan de leden van deze vergadering en soms ook eenige heeren machtigen om, namens hen, de aanbeveling mondeling te ondersteunen. Het hoofdstuk eindigt met een verhandeling over de waardigheid der oud-burgemeesteren, de ambten, door hen bekleed, hunne vergaderingen met de regeerende burgemeesteren en de daarin genomen besluiten, het streven om het gezamenlijk aantal van regeerende en oud-burgemeesteren zooveel mogelijk te beperken, en het door Valckenier opgestelde 'concept van eenigheid' van 1676.

In de aanteekeningen, die ik aan Bontemantels tekst toevoegde, heb ik, te beginnen met dit hoofdstuk, o. a. ook de belangrijkste plaatsen opgenomen uit de op het Amsterdamsche archief bewaarde papieren van mr. Gerrit Schaep Pietersz., met name uit zijne verhandeling, getiteld: 'Ordre ende instructie van de regeeringe tot Aemstelredam, mitsgaders de tijt van 't veranderen van de magistrature aldaer'[1]. Daar Schaep's geschriften het

1) Vgl. de inleiding op de door mij uitgegeven 'Twee memoriën van mr. Gerrit Schaep Pietersz. over de regeering van Amsterdam', in Bijdr. en Meded. van het Historisch Genootschap dl. XVI p. 333 sqq.

tijdvak, onmiddellijk voorafgaande aan het door Bontemantel beschrevene, behandelen, was het hier en daar mogelijk op eenig verschil te wijzen tusschen den regeeringsvorm der stad in den tijd van Frederik Hendrik en in dien van de Witt.

In het hoofdstuk over de doelens wordt verhaald, hoe de overlieden werden gekozen, aan wie deze eerepost gewoonlijk werd opgedragen, wat de oorspronkelijke bestemming van de doelens was, welke diensten de gildebroeders van de drie schutterijen vroeger aan de stad bewezen, en welke voorrechten en inkomsten hun daarvoor werden toegekend. Sinds 1580 hielden de drie oude schutterijen op te bestaan: zij smolten samen met de burgercompagnieën en kwamen onder den eed en de ordonnantie van den burgerkrijgsraad; het schieten op de schijf in de doelens nam langzamerhand af, een groot deel van den bijbehoorenden grond werd verkocht en aangelegd tot straten, zoodat de gebouwen ten slotte alleen herbergen bleven. De overlieden - altijd 'heeren van de regeeringe' - verpachtten ze en trokken er een jaarlijksch voordeel van, dat op drie à vier honderd gulden voor elk werd berekend. 'Het moet geen onaangename bedieninge geweest hebben', merkt Bontemantel, wien het ambt tegen zijne verwachting ontgaan was[1)], droogjes op, 'want in den jare 1654 waren bedenckingen, of niet dienstich soude wesen jaerlijx eenige (overlieden) te laten afgaen, opdat andere mede een beurt souden connen gekrijgen'[2)]; maar door den dood van den heer van Purmerland, die deze verandering wenschte in te voeren, bleef de zaak bij het oude. Na nog medegedeeld te hebben, welke doelens de drukste nering hadden, verhaalt hij vervolgens hoe van Beuningen er voor heeft gezorgd, dat het ambt van overman - in 1672 - afgeschaft, en de huurprijs van de gebouwen voortaan in de stadskas werd

1) Hiervóór, p. XXIX.
2) Eerste deel, p. 175 en 176.

gestort. Het hoofdstuk eindigt met enkele berichten over de schilderijen, die in de doelens bewaard werden.

Zooals men ziet, is er eigenlijk weinig reden, in een beschrijving van den regeeringsvorm van Amsterdam in de jaren 1653-1672 een hoofdstuk over de doelens op te nemen; het eenige verband tusschen deze gebouwen en de regeering is, dat enkele bevoorrechte regenten er jaarlijks een speelpenning van krijgen. Overigens is de inhoud van het hoofdstuk nog al aardig. Bij de toelichting ervan heb ik o. a. gebruik gemaakt van het op het Amsterdamsche archief berustende handschrift van Beudeker, getiteld 'Oudheden van Amstelredamme'[1], met heel mooie teekeningen van Rademaker. Wat de lijsten van overlieden betreft, die ik er aan heb toegevoegd - en dit geldt ook voor de lijsten van schutterofficieren in het volgende hoofdstuk - ik overschat het belang daarvan niet en ben mij zeer goed bewust, dat ik mij hier voor een kleinigheid veel moeite heb gegeven; ik heb echter ook in deze kleinigheden, waartoe mijn onderwerp aanleiding gaf, zoo nauwkeurig en volledig mogelijk willen wezen. Bij de beoordeeling van noot 3 op pag. 188, waarin het afsnijden van de 'Schuttersmaaltijd' ter sprake wordt gebracht, gelieve men te bedenken, dat zij werd afgedrukt voordat deze quaestie een veelbesprokene was geworden; ik heb er alleen mee willen aantoonen, dat de berichten van Dr. Dyserinck over deze zaak niet in elk opzicht vertrouwbaar zijn.

De 'burgerkrijgsraedt en schutters' zijn van meer belang voor de 'militaire regeeringe' van Amsterdam dan de doelens; niet alleen omdat 'in sware defentie en onrusten' en bij het maken van veranderingen in 'oude gepractiseerde saecken, den krijgsraedt eenichsins aengaende', soms het advies van dit college door burgemeesteren is ingewonnen, maar vooral omdat herhaaldelijk de schutterij dienst heeft moeten doen bij tumulten in de stad, en een enkele maal zelfs is uitgetrokken. Ook in dit hoofdstuk is de draad van het betoog niet altijd gemakkelijk te

1) Vgl. Eerste deel, p. 170, noot 2.

volgen, en wordt nu en dan uitvoeriger teruggekomen op iets, dat vroeger al in het kort was vermeld. Bontemantel deelt eerst mede, wie zitting in den krijgsraad hebben, en in hoeverre dit college onder de autoriteit van burgemeesteren en vroedschap staat. Het voorstel van burgemeesteren en kolonellen wordt er altijd aangenomen: als een bizonderheid vernemen wij, dat eens een andere candidaat, dan de eersten hadden voorgeslagen, tot kapitein werd benoemd. Van oude tijden af hebben de leden van de regeering, of wie de meeste kans hadden dat te worden, de hoogste rangen bij de schutterij bekleed; ten bewijze daarvan worden later lijsten van de schutterij-officieren in 1642 en 1649 medegedeeld, met opgave van den rang, dien elk in de regeering bekleedde. Na 1580 waren de kolonellen meestal tegelijk burgemeester, totdat in 1650 beide ambten onvereenigbaar werden verklaard. Verschillende voorbeelden worden dan aangevoerd van kolonellen, die, toen zij burgemeester of schout werden, het zijdgeweer moesten afleggen. Vervolgens vernemen wij, dat het aantal schuttercompagnieën, aanvankelijk elf, in 1672 was toegenomen tot zestig; in welke kamer de krijgsraad vergadert en in welke rangorde de leden zitten; hoe de eed van de nieuwe schutters wordt afgenomen; hoeverre de rechtsmacht van den krijgsraad zich uitstrekt, over welke inkomsten hij beschikt en welke uitgaven te zijnen laste komen. Het gebeurde zelden, dat de officieren ontslag verzochten, behalve in 1672, toen sommigen geen lust hadden mede uit te trekken. Ook werden in dat jaar eenige kapiteinen uit de regeering en tegelijk uit den krijgsraad gezet; Bontemantel verzuimt niet mede te deelen, dat de schutters van sommige compagnieën toen tevergeefs gerequestreerd hebben om hunne kapiteinen te mogen behouden. Daarna beschrijft hij, met welke ceremonie de officieren begraven worden; welke dienaren de krijgsraad te zijner beschikking heeft; komt dan nog eens uitvoerig terug op het uittrekken der schutters in 1672; verhaalt, bij welke gelegenheden de schutterij parade maakt, en eindigt zijn hoofdstuk met enkele mededeelingen over de boeten: hoe zij worden uitgesproken, door wie geind en waarvoor gebruikt.

In het vijfde hoofdstuk handelt Bontemantel over de stadsmilitie. Twee landscompagnieën, ter sterkte van 400 man, en door Holland betaald, liggen altijd in Amsterdam; de stad kan voor eigen rekening meer soldaten in dienst nemen. Zoowel de lands- als de stadscompagnieën mogen alleen met goedvinden van de vroedschap buiten Amsterdam worden getrokken. Burgemeesteren benoemen de hoofdofficieren van de compagnieën, en de presideerende geeft het wachtwoord. Na vermeld te hebben, hoeveel soldaten er in 1653 in dienst waren en hoeveel zij het land of de stad kostten, verhaalt Bontemantel hoe, sinds dat jaar, het aantal compagniëen herhaaldelijk vermeerderd of verminderd en de getalsterkte veranderd is, en welke gebeurtenissen daartoe aanleiding gaven. Vervolgens licht hij met tal van voorbeelden toe, welke diensten deze stads- en landsmilitie in verschillende tijden heeft bewezen: tot verzekering van de rust in de stad, tot het handhaven van haar goede recht in geschillen, en tot het verleenen van hulp aan naburige steden, waar de gemeente oproerig was. Herhaaldelijk trok zij ook in oorlogstijd naar de grenzen en werd te hulp gezonden aan bedreigde plaatsen of tijdelijk op de vloot in dienst gesteld. De soldaten wonen niet bijeen in kazernes, maar hebben zelf voor kost en inwoning te zorgen, wat nog al eens last veroorzaakt, omdat zij, wegens schuld, hunne wapens en kleeren te pand zetten en daarom niet behoorlijk uitgerust op de parade of monstering verschijnen.

Bontemantel eindigt zijn hoofdstuk met een vermakelijke anecdote. In 1672 waren vier Fransche soldaten door den krijgsraad veroordeeld om gehangen te worden. De scherprechter uit Haarlem was al ontboden, in de kerken voor de ‘patiënten’ gebeden, de galg opgericht op het bolwerk bij de Leidsche poort. Een paar dames, die bij den provoost-geweldige logeerden, hoorden van het geval, en verzochten aan hun gastheer - die in den Jan-Rodenpoortstoren woonde, waar de soldaten in hechtenis zaten - of zij de veroordeelden eens mochten zien. Bewogen door hunne klacht, dat zij niemand hadden, die een goed woord voor hen kon doen, besloten de dames met haar vijven naar burgemeester van Ouds-

hoorn te gaan, die vlak in de buurt woonde, en toen zij hem niet thuis vonden, trokken zij de stoute schoenen aan en gingen naar het stadhuis, waar zij in burgemeesterkamer werden toegelaten en haar verzoek om pardon voordroegen. Van Oudshoorn zal ze wel verlegen gemaakt hebben met zijne vraag, of zij ook bereid zouden zijn met de veroordeelden te trouwen: in oude tijden immers kon een misdadiger de doodstraf ontgaan, als een vrouw zich daartoe aanbood! De dames hadden een geldig excuus: zij waren allen getrouwd. Burgemeesteren lieten haar daarop gaan met de verzekering, de zaak te zullen onderzoeken, en, de daad bij het woord voegende, ontboden zij den provoost-geweldige en lieten zich door hem van het geval onderrichten. Hunne galanterie vond gelegenheid de voltrekking van het vonnis te doen uitstellen: het bleek, dat de krijgsraad onwettig was samengesteld en bovendien verzuimd had het praeadvies van burgemeesteren te vragen, zonder wier goedvinden - althans in de burgerlijke rechtspraak - geen kapitale straf mocht worden voltrokken. Zoo schreven zij aan de gedeputeerden ter dagvaart om de zaak in de Statenvergadering te brengen, die den 2^{den} Augustus voorschreef op welke wijze een nieuwe krijgsraad moest worden samengesteld; over het beweerde recht van praeadvies ook in militaire delicten liet zij zich niet uit. De nieuwe rechters waren zachter in hun oordeel: de soldaten werden wel gestraft, maar niet met den dood. De dames hadden eer van haar werk, burgemeesteren van het hunne.

In het hoofdstuk over de schepenbank behandelt Bontemantel zijn thema weder op weinig logische wijze en komt eenige malen uitvoeriger op een reeds in het kort besproken zaak terug; een enkelen keer verhaalt hij iets tweemaal met bijna dezelfde woorden, zoodat ik den lezers de herhaling bespaard heb. De volgende onderwerpen brengt hij er bij ter sprake: uitvoerig wordt beschreven, hoe het toegaat bij de nominatie der veertienen door de vroedschap, uit welke lijst, in het stadhouderlooze tijdvak, door burgemeesteren zeven schepenen worden gekozen; dan wordt vermeld, hoe de verkiezing van de presidenten der bank geschiedt, hoe de aftredende

schepenen worden ontslagen en de nieuwgekozenen geinstalleerd, en welke bizondere gevallen zich af en toe bij deze verkiezingen hebben voorgedaan. Vervolgens vernemen wij, hoe de verschillende werkzaamheden van de bank onder de schepenen verdeeld worden, en maken wij kennis met het huishoudelijk reglement van de bank; de overtreding daarvan wordt meestal gestraft met de verbeurte van de pos, d.i. de schuldige moet aan het college een maaltijd aanbieden, waarbij ook de schout, de pensionaris en de secretaris van schepenen worden genoodigd. In den breede weidt hij uit over een ranggeschil tusschen schepenen en oud-burgemeesteren, dat langen tijd de gemoederen in beweging bracht, en o. a. aanleiding gaf tot de weinig stichtelijke vertooning, dat, in den begrafenisstoet van de vrouw van burgemeester van de Poll, de oud-burgemeester Nicolaas Tulp door de schepenen van zijne plaats werd gedrongen! Naar aanleiding hiervan wordt nog een ander geschil over den rang besproken, tusschen oud-schepenen, tevens raden, en raden, die nooit in de schepenbank zitting hadden gehad, en wordt medegedeeld welke bepalingen er gemaakt werden ten opzichte van den rang in de lagere rechtbanken. Het laatste brengt Bontemantel er toe, te beschrijven hoe, op den 4^{den} Februari, de leden van deze subalterne banken door burgemeesteren en schepenen worden gekozen; op denzelfden dag worden ook de procureurs beëedigd en de secretarissen van de verschillende college's in hun ambt bevestigd. Een poging, om ook de Inspectores medici[1)] op de lijst van commissarissen te brengen, werd beproefd, maar mislukte. Op Goeden Vrijdag worden door burgemeesteren en schepenen de leden van verschillende college's benoemd, die toezicht hebben te houden op de nijverheid: staal- en tarrameesters, keurmeesters van het touw, en dergelijken.

Tot de functie van schepenen behoort ook dat zij, met schout en burgemeesteren, het college van de ‘Heeren van den Gerechte’ uitmaken, die de willekeuren vast-

1) De leden van het collegium medicum; hiervóór, p. XV.

stellen; met een voorbeeld wordt aangetoond dat burgemeesteren, die een keur wilden uitvaardigen alleen met advies van den raad, zonder schepenen geraadpleegd te hebben, daarvoor ter verantwoording werden geroepen en genoodzaakt den wettigen weg te volgen. Na medegedeeld te hebben, welk gezag de bank heeft over sommige besluiten van weesmeesteren, weidt Bontemantel uit over een onderwerp, dat herhaaldelijk grooten strijd heeft verwekt, nl. in hoeverre de schepenbank heeft te gehoorzamen aan de bevelen van de Hoven van Justitie. Vooral het proces van Isaac Cooimans gaf aanleiding tot zulk een geschil over de judicature; zijn vonnis, en de brieven, tusschen het Hof van Holland en burgemeesteren en schepenen gewisseld over de vraag, of de procureur-generaal daarvan in appèl mocht komen, worden in extenso medegedeeld. Daar de brieven een groot aantal bladzijden beslaan, heb ik ze als bijlage afgedrukt; bij de toelichting daarvan kom ik op dit onderwerp terug.

Na dit intermezzo behandelt Bontemantel achtereenvolgens: hoe de ‘ordonnantie ende maniere van procedeeren’ van 1654 tot stand kwam; de rangorde der vonnissen in crimineele zaken, van de lichtste tot de zwaarste; in hoeverre de schepenbank heeft te zorgen voor de uitvoering van vonnissen, door andere, hoogere of lagere, rechters uitgesproken; welke bevoegdheid zij heeft ten opzichte van het werkhuis en de tuchthuizen, waaruit de veroordeelden alleen op bevel van schepenen kunnen worden ontslagen. Verschillende voorbeelden van zulk ontslag, op verzoek van hooge gasten toegestaan, worden dan aangevoerd. Ook wordt medegedeeld, buiten welke gewesten schepenen iemand bij vonnis kunnen verbannen; appèl van een dergelijk vonnis kan nooit plaats hebben, rappèl alleen verleend worden door de Staten van Holland, na vooraf ingewonnen advies van de bank.

Schepenen zijn gehouden het jaar, waarvoor zij benoemd zijn, uit te dienen: alleen bij het verkrijgen van een ambt buiten de stad kunnen zij tusschentijds worden ontslagen. Zeer uitvoerig wordt dan het geval van van Beuningen besproken, die, in het begin van 1668 tot schepen benoemd, kort daarop als buitengewoon gezant naar Frank-

rijk vertrok, zoodat hij geen enkele zitting van de bank bijwoonde; hij verzocht daarom uit zijn ambt te worden ontslagen, wat hem eindelijk, na langdurige deliberatiën, werd toegestaan. Bontemantel geeft slechts hier en daar - en dan nog niet heel duidelijk - te kennen, waarom het in deze zaak eigenlijk te doen was, nl. om van Beuningen in het volgende jaar tot burgemeester te kunnen kiezen. De burgemeesters Cornelis de Graeff en Reynst, voorziende dat dit de toeleg van Valckenier was, hadden opzettelijk bewerkt, dat van Beuningen in het begin van 1668 tot schepen was benoemd - hoewel zij toen reeds wisten dat hij naar Frankrijk zou gaan - om te beletten dat hij in 1669 burgemeester werd. Gewoonlijk was de benoeming tot schepen een middel, om iemand later in aanmerking te brengen voor het burgemeesterambt, daar alleen oud-burgemeesteren of oud-schepenen daartoe gekozen werden; in dit bizondere geval diende het juist voor het tegenovergestelde doel, nl. om de verkiezing in 1669 te beletten. Immers, op 1 Februari van dat jaar, wanneer de burgemeestersverkiezing plaats moest hebben, zou van Beuningen nog geen oud-, maar regeerend schepen zijn, daar de schepenbank eerst na de genoemde verkiezing werd vernieuwd. Valckenier was echter zijn tegenstanders te slim af; hij wist door te drijven, dat het door van Beuningen verzochte ontslag werd toegestaan - hoewel deze reeds kort hierna in het vaderland zou terugkomen - zoodat hij oud-schepen werd, bijgevolg verkiesbaar tot burgemeester. Op 1 Februari 1669 werd hij tot dat ambt benoemd.

Ten slotte verhaalt Bontemantel dat de schepenen, na afloop van hun zittingsjaar, gewoonlijk in lagere rechtbanken geplaatst worden en de qualiteit van oud-schepen verkrijgen, welke zij alleen verliezen door het aanvaarden van een permanent ambt buiten de stad; en deelt, iets later, mede, welke gewoonte gevolgd wordt bij tusschen-tijdsche verkiezingen, wanneer een der presidenten of een lid der bank tijdens het vervullen van zijn ambt komt te sterven. Aan het laatste heeft hij reeds laten voorafgaan een kort bericht over de aan de schepenbank verbonden ambtenaren: den pensionaris, een secretaris, en de roe-

dragende boden; bij de eersten verwijst hij naar uitvoeriger mededeelingen in zijne beschrijving van de vroedschap.

In den tekst van het behandelde hoofdstuk heeft Bontemantel een teekening van burgemeesterkamer opgenomen[1)], voorstellende hoe de schout, de aftredende en nieuwgekozen burgemeesteren en de schepenen daar gezeten zijn bij het beëedigen van de schepenbank; ik zelt heb aan dit hoofdstuk[2)] een teekening toegevoegd van de schepenkamer - tevens raadzaal[3)] - in het oude stadhuis (i.e. het stadhuis, dat in 1652 afbrandde), door mij onder de losse stukken van Bontemantel gevonden.

Het laatste hoofdstuk - het belangrijkste - handelt over de vroedschap. Bontemantel deelt eerst mede, dat de raden zitting hebben voor het leven; alleen wanneer zij hun poorterschap verliezen, of om belangrijke redenen van den eed worden ontslagen, of een permanent ambt buiten de stad bekomen, houden zij op, lid van de vroedschap te zijn. Van het laatste geval voert hij verschillende voorbeelden aan, en weidt in den breede uit over de in zijn tijd ingeslopen gewoonte om aan raden, die tot een dergelijk ambt benoemd werden, een acte uit te reiken, dat zij, na het neerleggen van dat ambt, weer zitting konden krijgen in de vroedschap[4)]. Vervolgens behandelt hij, in afzonderlijke, door mij genummerde paragrafen, de volgende punten:

§ 1, De ‘electie der XXXVI Raeden’ bevat een uitvoerige beschrijving, hoe deze verkiezing plaats heeft, hoe de nieuwgekozenen dadelijk worden beëedigd en in welke rangorde zij zitting nemen. Aan deze paragraaf is een teekening toegevoegd van de kamer in het oude stadhuis, waar zoowel de schepenbank als de raad vergaderde; in het hoofdstuk over de schepenbank stelt de teekening voor, hoe de kamer er uitzag als dat college vergaderde, hier wordt zij afgebeeld bij een vroedschapsvergadering. Dit onderwerp brengt Bontemantel er dan toe, mede te

1) Eerste deel, p. 239.
2) Eerste deel, p. 242.
3) Hiervóór, p. CVI en CVII.
4) Hiervóór, p. XXXIX-XLII.

deelen, in welke rangorde de leden van de vroedschap in verschillende tijden hebben gezeten. Naar aanleiding van den eed, die van de nieuwgekozenen wordt afgenomen, verhaalt hij, hoe sinds 1668 alle raden ook den eed op het eeuwig edict hadden af te leggen en te onderteekenen, en wat er in 1672 gebeurde bij het verbranden van het boek, waarin deze handteekeningen geschreven waren. Tevens voegt hij daaraan een uitvoerige mededeeling toe, wie eigenlijk de ontwerpers van het eeuwig edict waren en hoe men in 1672 tot de intrekking van dit besluit is gekomen - echter in andere volgorde, dan ik hier vermeld.

§ 2 handelt over de ‘Gecommitteerdens bij den raedt in diverse buyten-collegiën’, over de permanente vertegenwoordiging dus van Amsterdam in de Admiraliteits-college's van het Noorderkwartier, Amsterdam en Zeeland, en in de Gecommitteerde Raden, en over de vertegen-woordiging bij tourbeurten in de Staten-Generaal, den Raad van State, de Generaliteits-Rekenkamer en de Rekenkamer van Holland. Wij vernemen hoe deze heeren worden gekozen, voor hoelang zij zitting nemen, en dat de Witt een almanak heeft opgemaakt van de tourbeurten der steden van Holland voor de vertegenwoordiging in de genoemde college's.

Van § 3 zou de verkorte titel luiden: ‘Gedeputeerden naar de dagvaart’. Achtereenvolgens komen hierbij ter sprake: het toezenden van den beschrijvingsbrief aan burgemeesteren, die hem in den raad brengen en dezen een besluit doen nemen op de verschillende punten, daarin vervat; terwijl de Statenvergadering bijeen is, hoort de raad gedurig het rapport van de belangrijkste zaken, die in behandeling komen, hetzij schriftelijk, hetzij mondeling, als een of meer der gedeputeerden een keer naar huis doen. Na het scheiden van de dagvaart dient de pensionaris een schriftelijk rapport aan burgemeesteren in, die er den raad weer kennis van geven. De gedeputeerden naar de Statenvergadering moeten burgemeester of lid van de vroedschap zijn; namens Amsterdam gaat altijd een van de burgemeesteren, die gewoonlijk de laatst afgetreden presidenten van de schepenbank -

mits zij tevens raden zijn - en enkele andere leden van de vroedschap met zich mede verzoekt. Een enkele maal is het voorgekomen, dat een oud-schepen, die geen raad was, mede is genomen naar de dagvaart, maar daartegen is onmiddellijk geprotesteerd. Ten slotte vernemen wij, in welke rangorde deze gedeputeerden zitting nemen, dat zij beschouwd worden als gezanten en dus jure gentium niet arrestabel zijn, wat met voorbeelden wordt toegelicht. Ook ten opzichte van de afgevaardigden naar de Generaliteit is een dergelijke bepaling gemaakt, maar Holland heeft verklaard zich daardoor niet gebonden te rekenen.

§ 4, 'Stads finantiën', bevat de mededeeling, dat de beslissing over alle financieele aangelegenheden van eenig belang aan de vroedschap toekomt, en dat hare besluiten door thesaurieren-ordinaris ten uitvoer worden gebracht. Een vaste commissie uit den raad staat sinds 1655 burgemeesteren en thesaurieren ter zijde en dient hun van advies in alle zaken, de fortificatie, nering en zeevaart betreffende; in 1663, toen de uitlegging der stad de taak van burgemeesteren en thesaurieren zóózeer verzwaarde, dat zij niet voldoende het oog konden houden op de publieke werken, zijn, op voorstel van een commissie uit den raad, burgemeesteren gemachtigd het aantal thesaurieren te vermeerderen, en is tevens o. a. besloten dat voortaan in het begin van Februari aan den raad een verslag van den toestand der openbare werken en een begrooting van de in dat jaar uit te voeren zou worden ingediend.

In § 5, 'Commissiën van den raet', vernemen wij dat, bij de behandeling van belangrijke aangelegenheden, de raad zich gewoonlijk laat voorlichten door het rapport van een uit zijn midden benoemde commissie; of hij verplicht is een zaak commissoriaal te maken, wanneer een der leden dat verzoekt, is een betwist punt. Ook van deze commissies vernemen wij natuurlijk in welke rangorde de leden zitten. Vrij los met het voorgaande verbonden is de mededeeling, dat de raden soms verzocht worden in de stad te blijven en de afwezigen opgeroepen te verschijnen, wanneer een gewichtige vergadering op handen is of een benoeming, waarin burgemeesteren belang stellen.

§ 6, ‘Secretessen van den raet’, geeft voorbeelden van besluiten, waarvan geheimhouding werd opgelegd, op den eed, als raad gedaan. Toen in 1654 bleek dat desniettegenstaande een mededeeling over de acte van seclusie was uitgelekt, werd besloten door alle raden een afzonderlijken eed op de verplichte geheimhouding te doen afleggen. Een jaar later werd dit besluit al ingetrokken, zooals het heette omdat de raadseed reeds, ‘zwaar genoeg tot secretesse verbond’. Ten slotte wordt een voorbeeld aangehaald, dat de raad geheimhouding beloofde van een zaak, die niet eens te zijner kennis was gebracht, nl. van het besluit tot uitreiking der acte van seclusie.

§ 7, ‘Als in den met van een der presente wert gehandelt’, bevat, behalve eenige onbeduidende bizonderheden, eigenlijk alleen de mededeeling, dat in het genoemde geval de betrokken persoon zich verwijdert.

In § 8, ‘De audientiën in den raet’, wordt een onderwerp ter sprake gebracht, dat reeds vroeger werd aangeroerd, nl. het recht van burgemeesteren om aan bezendingen van buiten audientie in den raad toe te staan of te weigeren, naarmate hun goeddunkt; volgens besluit der Staten van Holland van 2 Augustus 1653 en 28 November 1662 mag de audientie echter niet geweigerd worden aan een commissie uit die Staten, wanneer aan deze bevolen is in de vroedschap opening te doen van haar last. Allerlei voorbeelden - die bij het hoofdstuk over burgemeesteren niet vermeld waren - worden dan nog genoemd van de ontvangst van dergelijke ‘buyten-commissiën’. Zeer uitvoerig wordt beschreven wat voorviel bij de komst van Willem III te Amsterdam, in Augustus 1672, en bij zijne ontvangst in de vroedschap.

§ 9 behandelt de vraag ‘of de vroedschappen de vrije jacht hebben’, en wat in 1660 daarover te doen geweest is in de Staten van Holland. Amsterdam was van meening dat de vroedschapsleden daartoe evenzeer gerechtigd waren als de ridderschap.

§ 10 heeft tot opschrift: ‘Pensionaresen noch secretaresen sijn geen Raeden’. Bontemantel toont hier aan, dat de genoemde titularissen, wanneer zij in een regeerings-college werden gekozen, steeds hun ambt eenige

dagen tevoren hebben neergelegd. Alleen de secretaris Jan Corver was zoo voorzichtig zijn post te blijven bekleeden, totdat hij bericht kreeg van zijne benoeming tot lid van de vroedschap.

§ 11 vermeldt hoe de ‘Resumptie der resolutiën van den raet’ geschiedt: de vroedschap heeft hare eigen secretarissen, die tevens in dienst van burgemeesteren zijn; een van de twee woont de vergadering bij, maakt kladnotulen en werkt die later uit; zoodra deze door burgemeesteren geresumeerd zijn, worden zij door een beëedigden klerk - vroeger door den secretaris zelf - in het resolutieboek opgeteekend. De resolutieboeken worden door de secretarissen bewaard en mogen sinds 1656 niet uitgeleend worden, tenzij daarvan in een register aanteekening is gehouden. Vervolgens vernemen wij, welke secretarissen in Bontemantels tijd den raad hebben gediend, en hoelang. - Naar aanleiding van een opmerking, dat enkele resolutieboeken een tijd lang vermist werden, deelt Bontemantel hier iets mede, dat met het voorgaande al heel weinig te maken heeft, nl. dat een exemplaar van de werken van Baronius, met schriftelijke aanteekeningen van David Blondel, op een auctie gekocht voor rekening van de stad, ook een tijd lang vermist en eindelijk teruggevonden werd op de stadsbibliotheek.

§ 12 deelt ons mede: ‘De vroetschappen hebben geen tractementen.’ Het eenige, dat er voor hen op overschoot, was af en toe een gouden gedenkpenning, geslagen ter herinnering aan een vredesverdrag, en een enkele maaltijd. Een enkele - het aantal regeerings-maaltijden was wel legio, maar de heeren verschenen daar niet in hunne qualiteit van lid der vroedschap. Als zoodanig heeft Bontemantel er slechts twee bijgewoond: een bij de inwijding van het nieuwe stadhuis, en een, door Tulp aangeboden, toen hij 50 jaar raadslid was. Van beide feestelijkheden krijgen wij hier de uitvoerige beschrijving.

§ 13 beantwoordt ontkennend de vraag: ‘Of een raets-persoon can op sijn versoek ontslagen werden’, en noemt voorbeelden van weigering van zulk een verzoek.

§ 14, 15 en 16, getiteld: ‘Het sterven der Raeden’,

‘Met wat ceremonie de Raeden werden begraven’ en ‘Raeden-bij-avont-begraffenisse’, zijn al zeer weinig belangrijk. Wij vernemen er uit dat, wanneer een raadslid vóór 28 Januari - den dag der verkiezing van nieuwe leden - komt te sterven, en zijn lijk op dien dag nog boven aarde staat, de vacature in de vroedschap onvervuld blijft tot den 28sten Januari van het volgende jaar. Verder wordt de ceremonie bij de lijkstaatsie beschreven, en melding gemaakt van een begrafenis bij avond.

§ 17, van meer belang, handelt over de ‘Pensionarisen’, die door den raad benoemd werden: vandaar dat zij ter sprake komen in een onderdeel van het hoofdstuk over de vroedschap. Bontemantel verhaalt hier, wie sinds 1650 achtereenvolgens dat ambt bekleed hebben of er voor in aanmerking zijn gekomen, en wat er bij de benoeming of het ontslag van deze titularissen, vooral bij dat van Mr. Pieter de Groot, in den raad is voorgevallen. Ook brengt hij de vraag ter sprake, in hoeverre de pensionaris gehouden is de bevelen van de schepenbank op te volgen, en verhaalt hoe Cornelis Hop in 1670 onaangenaam bejegend werd door burgemeester Valckenier, omdat hij, zonder diens voorkennis, maar op aanschrijven van de schepenbank, zich gewend had tot een lid van den Hoogen Raad om uitstel van behandeling te verkrijgen van een rechtszaak tegen een faillieten Amsterdamschen koopman. Vooral in de aanteekening, door mij uit een ander deel van Bontemantel hier ingelascht, vernemen wij tot in de kleinste bizonderheden hoe de oploopende Valckenier bij deze gelegenheid tegen den pensionaris uitvoer.

§ 20, over de ‘Poorters’, vormt het slot van het hoofdstuk. Eerst wordt medegedeeld, dat het poorterschap een vereischte is voor alle magistraten; vervolgens dat in 1652 een groot- en-een klein-poorterschap werd ingesteld. Alleen wie het eerste bezat, was, mits hij bovendien gedurende minstens zeven jaar in de stad gewoond had, verkiesbaar tot alle regeeringsambten en hooge bedieningen. Daar het groot-poorterschap wegens den hoogen prijs - vijf honderd gulden - door slechts zeer weinigen gekocht werd, schafte de raad het in 1668 af, zoodat voortaan het poorterschap met alle daaraan verbonden rechten weer

voor *f* 50 te koop was. Vervolgens wordt bericht, dat de oudste registers van het poorterschap verloren zijn gegaan, zoodat èn hierdoor, èn omdat vele Amsterdammers in het begin van den opstand uitgeweken en buitenslands getrouwd waren en kinderen hadden gekregen, in later tijden het aan velen vaak moeielijk viel te bewijzen dat zij geboren poorters waren. Bij regeeringsverkiezingen werd soms betwijfeld of een candidaat wel poorter was, en daardoor afbreuk gedaan aan zijne kans[1]; ook Bontemantel zelf moest, toen hij reeds zitting had in de vroedschap, twijfel hooren opperen omtrent dit punt. Om dergelijke onaangenaamheden te voorkomen, werd in 1655 vastgesteld dat allen, die den eed als raad hadden afgelegd, met hunne sinds dien tijd geboren nakomelingen als poorters beschouwd zouden worden, ook al hadden zij verzuimd den specialen poortereed af te leggen. Na medegedeeld te hebben, dat sinds 1667 het poorterschap geschonken werd aan de te Amsterdam beroepen predikanten en hunne kinderen, verhaalt Bontemantel verder dat Amsterdammers, die de stad verlieten, omdat zij tot een aanzienlijk ambt daarbuiten werden benoemd, herhaaldelijk, zoo voor zich als voor hunne kinderen, verzocht hebben de voordeelen van het poorterschap te mogen blijven genieten; hij noemt tal van voorbeelden, dat zulk een verzoek werd gedaan en ingewilligd. Ten slotte vernemen wij, hoe het poorterschap wordt verloren; voor verdere bizonderheden verwijst Bontemantel naar het gedrukte Recueil van den secretaris Rooseboom.

Uit het voorgaande overzicht van den inhoud der ‘Regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel, crimineel als militaire’ zal den lezer gebleken zijn, dat Bontemantel, zij het ook vaak in een andere volgorde dan wij verwachten of wenschen, bijna alle onderwerpen aanroert, die in een dergelijke verhandeling ter sprake gebracht

1) Vgl. hiervóór, p. XXII.

moeten worden, benevens sommige, die wij niet zouden hebben gemist. Enkele ontbreken echter in de rij. Zooals hij in het hoofdstuk over burgemeesteren een beschrijving geeft van de administratieve college's, die hun ter zijde staan in het beheer van de stedelijke financiën, het bestuur van de wisselbank en de bank van leening, en de voogdij over de weezen, hadden wij in het hoofdstuk over schepenen eenige paragrafen mogen verwachten, waarin de samenstelling en de bevoegdheid der 'subalterne banken van judicature', die de taak der schepenbank verlichtten, werd uiteengezet. Daar ik in het eerste deel zijner 'Civiele en judicieele aanteekeningen' twee memoriën vond over de kamer van kleine en die van huwelijksche zaken, waarin Bontemantel zelf zitting heeft gehad, heb ik deze als bijlage N° IX en N^{o} X doen afdrukken. De eerste memorie is alleen reeds hierom merkwaardig, omdat wij er iets in vernemen over een college, waarvan, voor zoover mij bekend is, geen enkele beschrijving van den regeeringsvorm van Amsterdam gewag maakt, nl. het college van 'vredemaeckers', waaruit zich dat van kleine zaken heeft ontwikkeld. Verder gaf zij mij aanleiding tot een mededeeling over de insgelijks weinig bekende 'goede mannen': experts, op verzoek van de schepenbank aangewezen door de notabelste personen uit elk bedrijf, welke experts voor schepenen of lagere rechters uitspraak deden in zaken, waarover deze zelf niet in staat waren te oordeelen. - Behalve in de bank van kleine en die van huwelijksche zaken had Bontemantel nog zitting in een ander subaltern college van judicature, nl. in dat van assurantiemeesters. Een memorie van zijne hand over dat college heb ik nergens gevonden, maar in het deel, getiteld Civ. en Jud. Aant. II[1)], vindt men tal van aanteekeningen over zaken, door assurantiemeesters berecht, die ons een zeer duidelijk denkbeeld van hun werkkring geven; trouwens, ook over de gevallen, voor commissarissen van kleine zaken en die van huwelijksche zaken behandeld, heeft hij ons in Merkw. Stukken II en Civ.

1) Vgl. hiervóór, p. XXII.

en Jud. Aant. II[1] het noodige bericht. Vooral het laatstgenoemde college had vaak in curieuse quaesties te beslissen! De aanteekeningen, door Bontemantel daarvan gehouden, hoezeer ook te waardeeren als bijdrage tot de kennis van de toenmalige zeden, zijn echter dikwijls van dien aard, dat het moeielijk is ze af te drukken, te meer, daar elk geval op zich zelf gewoonlijk weinig belangrijk is. - Zoo blijven er ten slotte slechts twee ondergeschikte rechtbanken over, waarvan Bontemantel ons niets verhaalt, omdat hij er nooit lid van geweest is, nl. het college van zeezaken en de kamer van desolate boedels.

Als bijlage VIII heb ik de instructie van den pensionaris Mr. Cornelis Hop laten afdrukken, en deze vergeleken met de instructies van andere pensionarissen uit den door Bontemantel beschreven tijd, nl. die van Koenraad van Beuningen, Pieter de Groot en Reinier van Heemskerck. De instructie van Pieter Vogelesangh, die in 1650 tot pensionaris werd aangesteld, heb ik nergens kunnen vinden; vermoedelijk is hij op dezelfde voorwaarden benoemd als van Beuningen.

Bijlage I houd ik voor het belangrijkste gedeelte dezer uitgave, en ik heb mij daarom veel moeite gegeven haar zoo volledig mogelijk te maken. Aan het hoofd er van heb ik de lijst laten afdrukken, die voorafgaat aan de verhandeling over de 'Regeeringe van Amsterdam'[2], maar naar mijne meening beter hier kon geplaatst worden. Zij bevat een opgave van de personen, die in het tijdvak 1653-1672 het ambt van schout bekleed hebben, van de burgemeesteren en oud-burgemeesteren, die er op 1 Februari 1653 waren, van hen, die sedert burgemeesteren zijn geworden, en van de regeerende en oud-burgemeesteren op 9 September 1672 - telkens met opgave van datum en jaar, waarin zij schout of burgemeester zijn geworden, en waarin zij uit de regeering zijn ontslagen, of overleden; dan volgt een naamlijst van

1) Hiervóór, p. CXX en CXXII.
2) Vgl. Eerste deel, p. 1, noot 1.

regeerende- en oud-schepenen op 2 Februari 1653 en van hen, die na dien datum het schepenambt hebben bekleed, eindelijk een opgave van hen, die op 28 Januari 1653 lid van de vroedschap waren, en van de raden, sinds dien dag tot den 29sten Januari 1672 gekozen; de laatste vermeldt weder het jaar, waarin de raden zitting namen, en dag en jaar van hun overlijden. Deze lijst is door Bontemantel tot aan het eind van zijn leven bijgehouden; vooral de mededeeling van de data van overlijden der magistraten is op prijs te stellen, omdat het soms noodige opsporen daarvan een onaangenaam en tijdroovend werk is; de lijsten van regeerende en oud-burgemeesteren enz. voor een bepaald jaar zijn met behulp van de gedrukte regeeringslijsten wel op te maken, maar ook deze arbeid is ons thans bespaard.

In de bijlage zelve heb ik verder samengebracht alle aanteekeningen over regeeringsverkiezingen, die in de verschillende deelen der collectie zijn te vinden; als een zelfde bericht meermalen voorkwam, zijn kleine afwijkingen door mij vermeld. Men vindt hier dus alles bijeen, wat Bontemantel heeft opgeschreven over de kuiperijen, die aan de magistraatsverkiezingen voorafgingen, en over die verkiezingen zelve; in vele gevallen vermeldt hij ook, op welken candidaat elk der aanwezigen zijne stem uitbracht. Wanneer hij alleen bericht, wie tot een of ander ambt werd gekozen, heb ik die mededeeling niet laten drukken, daar men haar in de regeeringslijst van Wagenaar kan vinden; zoodra hij er echter bij aanteekent, dat de verkiezing heeft plaats gehad ‘met eenparige stemmen’, of wanneer hij melding maakt van de verkiezing der veertienen of een benoeming tot ambachtsheer, dijkgraaf, scholarch, commissaris-politiek in den kerkeraad, kolonel bij de schutterij, bewindhebber van de Oost- of West-Indische Compagnie of overman der doelens - waarvan de regeeringslijsten geen gewag maken - heb ik zijne aanteekening in de bijlage opgenomen. Herhaaldelijk zal men er particuliere mededeelingen over kuiperijen vinden, aan Bontemantel gedaan of door hem opgevangen bij bezoeken te zijnen huize, bij maaltijden - als de heeren spraakzaam werden - in gesprekken bij het uit de kerk

komen, bij begrafenissen en dergelijke gelegen heden; ook treft men er een soort van memorie aan, waarin Bontemantel een overzicht geeft van den partijstrijd in Amsterdam tot aan Valckenier's nederlaag in het begin van 1671, het stuk nl., getiteld: ‘Veranderinge in de regeeringe ofte exclipse in de son.’ Vooral over het verzetten der wet in 1672 zijn zijne aanteekeningen overvloedig: over de wijze, waarop deze maatregel werd voorbereid en ten uitvoer gebracht, de poging van een aantal burgers om verandering te brengen in den regeeringsvorm, en de ontevredenheid der schutters over het ontslag van eenige kapiteinen worden ons hier tal van merkwaardige bizonderheden medegedeeld, die ik heb aangevuld uit de pamfletten van dat jaar en uit den in het Amsterdamsche gemeentearchief berustenden bundel ‘Originele geteekende stukken, betrekking hebbende tot de verandering der regeering te Amsterdam door Prins Willem III, in September 1672, en de commissies, bij den raed ten uitvoer gebragt door den secretaris Dirck Schaep’. Ten overvloede worde hier nog eens herinnerd, dat ik in de beide thans uitgegeven deelen alleen verzameld heb, wat op den regeeringsvorm betrekking heeft, en dus bij de aanteekeningen uit het jaar 1672 niet heb opgenomen diegene, welke handelen over verschillende in dat jaar voorgevallen tumulten - het bedreigen van het huis van de Ruyter, het aanhouden van afgevaardigden naar de dagvaart enz. - die de constitutie van de stad niet raken.

Na Bontemantels ontslag uit de regeering worden zijne aanteekeningen natuurlijk schaarscher, daar hij nu zelf geen oog- of oorgetuige meer is van wat er achter de schermen voorvalt. Toch deelt hij ons ook uit de jaren 1672-1678 enkele zeer belangrijke zaken mede, met name over het door Willem III in zwang gebrachte recommandeeren van candidaten voor verschillende ambten, waarvan de electie niet aan hem stond, en over de verzoening, die in 1676 en 1677 tot stand kwam tusschen de twee partijen, die in en vóór 1672 zoo heftig tegenover elkaar hadden gestaan. Bovendien heb ik zijne berichten aangevuld uit, of vergeleken met de ‘Notulen van 't gepasseerde in de vroedschap der stad Amsterdam, gehouden

bij Joan Appelman, sedert 15 September 1672 tot 23 September 1694,' terwijl ik over het 'Concept van eenicheyt' - de poging tot verzoening tusschen Hooft en Valckenier, elk met zijn aanhang, waarop prof. Fruin het eerst de aandacht heeft gevestigd - alle officieele stukken heb bijeengebracht, die men vindt in het Resolutieboek van burgemeesteren en oud-burgemeesteren, en de niet minder belangrijke officieuse mededeelingen uit de zoogenaamde 'Nieuwe collectie Hudde', een bundel papieren, afkomstig van den lateren burgemeester Johannes Hudde.

Twee bijlagen hebben betrekking op de rechtspraak. In bijlage V heb ik de brieven laten afdrukken, die in het hoofdstuk over schepenen voorkomen, gewisseld tusschen het Hof van Holland en het gerecht van Amsterdam over het appèl van een door het laatste geveld crimineel vonnis, alsmede een concept-brief, die niet verzonden werd. Het schijnt niet ongewenscht de rechtsvraag, waarover het geschil loopt, wat nader toe te lichten.

De rechtspraak ten tijde van onze Republiek[1)] was al even gebrekkig ingericht als haar regeeringsvorm. Vooral de omstandigheid, dat de werkkring der verschillende colleges van judicature niet nauwkeurig omgrensd was, gaf aanleiding tot veel verwarring en talrijke geschillen over de jurisdictie. De stedelijke rechtbanken beijverden zich altijd hare macht uit te breiden, ten koste van die der Hoven: een streven, dat in den grafelijken tijd kon worden tegengegaan door den souverein, maar sinds 1588, toen de Staten zich met de volle souvereiniteit bekleed achtten, door den souverein juist werd aangemoedigd. Vooral in Holland, waar de stemhebbende steden bijna geheel over de regeeringsmacht beschikten, werd de onafhankelijkheid der stedelijke rechtbanken zeer groot en de macht van het Hof aanmerkelijk besnoeid. De

1) Bij het bovenstaande is gebruik gemaakt van Mr. J.A. Fruin, Het recht en de rechtsbedeeling onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden (Versl. en Meded. der Vereen. tot uitgave der bronnen van het oude vaderl. recht, VI p. 384-418).

resolutie van 10 September 1591 - de ‘beruchte’ resolutie noemde wijlen prof. J.A. Fruin haar[1] - heeft niet weinig er toe bijgedragen om de ingezetenen te berooven van den steun, dien het betrekkelijk onafhankelijke Hof hun tegen de willekeur der stedelijke rechtbanken kon verleenen. Bij die resolutie toch werd o.a. bepaald[2]: dat de Hooge Raad en het Hof geen provisie mochten verleenen op het verzoek van eenige personen, tegen wie crimineel, extraordinair en op hunne confessie was geprocedeerd, maar dat deze vonnissen zouden worden ten uitvoer gebracht, zonder dat eenige appellatie, reformatie of provocatie zou zijn toegelaten. Den verderen inhoud van de resolutie, hoe opmerkelijk ook, laat ik hier rusten, omdat alleen het door mij genoemde gedeelte van het besluit der Staten van belang is voor het geschil tusschen Amsterdam en het Hof, dat ik heb toe te lichten. Dit besluit gaf dus aan de stedelijke rechtbanken de bevoegdheid om in crimineele zaken, waarbij in extraordinair proces, op de bekentenis van den beklaagde, gevonnisd was, te wijzen bij arrest, zoodat van hare uitspraak geen hooger beroep op het Hof of den Hoogen Raad was toegelaten. Het verschil tusschen ordinair en extra-ordinair proces bestond o.a. hierin, dat bij het laatste de beklaagde verstoken bleef van gerechtelijken bijstand, en dat zijne zaak niet in het openbaar werd behandeld, zoodat hij geheel weerloos tegenover den aanklager, den schout of baljuw, stond. Reeds vóór het uitvaardigen van de Crimineele Ordonnantiën van Koning Philips was de ordinaire procedure in onbruik geraakt, de extraordinaire regel geworden; door de resolutie van 10 September 1591 werd de toepassing van de laatste in crimineele zaken nog meer in de hand gewerkt, daar van een op dergelijke wijze geveld vonnis geen hooger beroep meer mogelijk was, wanneer het nl. was uitgesproken nadat de beklaagde

1) Fruin t.a.p. p. 396.
2) Vgl. over deze resolutie: Het advies van Hugo de Groot, in Consultatiën, Advysen enz. III N^{o} CCCXXVI, ‘nopende 't recht, de steden competerende in cas van judicatuyre’; verder de Apologie van de Groot, Cap. XII, en Kluit, Hist. der Holl Staatsreg. III p. 52-58.

bekend had. Hoewel nu oorspronkelijk bij de extra-ordinaire procedure zoowel gevonnisd werd op convictie - wanneer de rechter voldoende overtuigd was van de schuld van den aangeklaagde, zonder dat deze bekend had - als op confessie, werd, sinds de genoemde resolutie, waarbij de confessie als onmisbare voorwaarde voor het niet verleenen van appèl gesteld was, er steeds naar gestreefd om in het extraordinaire proces den beklaagde tot bekentenis te dwingen, desnoods door de pijnbank, tot welk middel men bijna altijd kon overgaan door de ongelukkige komma, ingeslopen tusschen de woorden p l e i n e en d e m i e in de uitdrukking ‘pleine demie preuve’ van art. 42 der Ordonnantie op den stijl. De ordonnantie had de pijniging alleen willen toelaten bij ‘pleine demie preuve’: vol half bewijs; doordat er echter bij vergissing in den Franschen tekst ‘pleine, demie-preuve’ stond, vertaalde de Hollandsche overzetting dit met ‘volle ofte half’ bewijs, zoodat men nu in bijna alle gevallen de pijnbank kon aanwenden.

Zoo had de resolutie van 10 September 1591 in allerlei opzichten nadeelige gevolgen voor de rechtspraak in crimineele zaken: zij bevorderde de aanwending van de voor den aangeklaagde zoo ongunstige extra-ordinaire procedure; zij lokte uit, dat er bij deze procedure uitsluitend werd gevonnisd op confessie, die dikwijls alleen door pijniging verkregen kon worden; zij verminderde de bevoegdheid van het Hof en den Hoogen Raad om de vaak willekeurige uitspraak van den stedelijken rechter te herzien. Te vergeefs kwamen het Hof en de Hooge Raad er tegen op: de resolutie werd door de Staten gehandhaafd.

Gaan wij thans na, welke rechtszaak aanleiding gaf tot het geschil tusschen Amsterdam en het Hof over de toepassing van de resolutie van 1591.

Tot de vele ongeoorloofde middelen, waardoor Hollandsche kooplieden in de zeventiende eeuw winst behaalden, behoorde ook de concurrentie tegen de twee groote Compagnieën. Hoewel de Oost- en de West-Indische Compagnie door haar octrooi gewaarborgd schenen te zijn tegen mededinging van landgenooten, bleef deze niet achterwege, maar dekte zich met het masker van buitenlandsche

ondernemingen[1]. De West-Indische Compagnie heeft een tijd lang te kampen gehad met de concurrentie van de Zweedsch-Afrikaansche Compagnie, opgericht door den bekenden koopman Lodewijk de Geer, en voortgezet door zijne zonen. Of de vader de voor de kust van Guinea bestemde schepen in Zweden heeft bemand en uitgerust, zij daargelaten; in elk geval deden zijne zoons het niet, maar maakten de onderneming tot een zuiver Amsterdamsche, die zich verschool achter den Zweedschen naam. Een voormalig dienaar van de Zweedsche Compagnie, die onaangenaamheid had gekregen met zijne patroons, een zekere Caerlof, beraamde uit wraakzucht het plan om haar afbreuk te doen. Hij wist een octrooi te verkrijgen van den Koning van Denemarken voor de oprichting van een Deensch-Afrikaansche maatschappij, die echter, evenals de Zweedsche, feitelijk door Amsterdamsche kooplieden werd ondernomen, en niet alleen tegen de Zweden, maar ook tegen de West-Indische Compagnie op de kust van Guinea vijandelijk optrad. Tot de 'gequalificeerde' Amsterdammers, die hun geld voor dit werk leenden, behoorden Nicolaas Pancras - sinds 1650 lid van de vroedschap, herhaaldelijk schepen en later burgemeester - en Isaac Cooimans, een aanzienlijk koopman[2]. Natuurlijk trachtte de West-Indische Compagnie bewijzen in handen te krijgen om zich van deze ongeoorloofde concurrentie te bevrijden. Pancras wist buiten schot te blijven, Cooimans werd het kind van de rekening. Twee bewindhebbers van de West-Indische Compagnie, Spiegel en Pergens, leverden in handen van den schout van Amsterdam het bewijs[3], dat Cooimans heimelijk correspondentie had gehouden met Joost Cramer - een voormalig beambte van de Nederl. W. Ind. Comp., later overgegaan in den dienst van de

1) Vgl. bij het volgende de bronnen, genoemd in Eerste deel, p. 265, noot 3. In het daar aangehaalde artikel van Mr. de Roever vindt men interessante mededeelingen over de Zweedsche- en de Deensche Afrikaansche Compagnie; hij heeft echter geen kennis gehad van het proces van Isaac Cooimans.
2) Vgl. bij het volgende: Eerste deel, p. 265 sqq.
3) Ik leid dit af uit een mededeeling in Eerste deel, p. 271, noot 1.

Deensche Compagnie en tot directeur van hare bezittingen op de kust van Guinea benoemd -, hem had onderricht van een voorgenomen aanval der Nederlanders, en aangeraden zich te bedienen van de hulp der negers om den handel van de W.I. Comp. te benadeelen en een van hare forten te veroveren. Cooimans verdedigde zich met te zeggen, dat hij aldus had gehandeld uit vriendschap voor Cramer, en was zoo onvoorzichtig te beweren, dat, naar zijne meening, de W. Ind. Comp. 'noch eygendom noch superioriteyt (in Guinea) hadde, maar alleen een vergunninge van negotie, die haer van de inwoonders wierdt toegelaten' - een meening van 'seer quade consequentie', die hij beter had gedaan voor zich te houden. De schepenbank - ook Pancras had daarin zitting! - had hem bijna ter dood veroordeeld. Doch dien dans ontsprong hij. Het op 24 Januari 1662 met meerderheid van stemmen gevelde vonnis luidde: zes jaar opsluiting, daarna verbanning uit Amsterdam, uit alle landen en plaatsen onder de gehoorzaamheid van de Staten Generaal, en uit de reeds verworven of nog te verwerven bezittingen van de W. Ind. Comp.; verder een boete van 20.000 Carolus guldens, de gevangeniskosten en misen van justitie. Een week later werd hij naar het 'secreet-tuchthuis' gebracht om zijne straf te ondergaan.

De procureur-generaal bij het Hof van Holland vond het gevelde vonnis te licht, verkreeg van het Hof een 'mandement in cas d'appèl' en zond een deurwaarder naar Amsterdam om dit mandement te exploiteeren en Cooimans naar 's Gravenhage te voeren, opdat zijne zaak door het Hof opnieuw zou worden onderzocht. De weigering van burgemeesteren en schepenen om zich aan dit mandement te storen, had de correspondentie ten gevolge, die in bijlage V is afgedrukt. De lectuur van die brieven is geen aangenaam werk! Zij wemelen van bastaardwoorden en zijn in een afschuwelijken stijl geschreven: zoowel het Hof als Valckenier - de president van de schepenbank, die voor haar de pen voerde - verstaan de kunst om een zin tot een doolhof te maken. Wie zich de moeite wil geven de brieven te lezen - ik heb getracht dat gemakkelijker te maken door het plaatsen van lees-

teekens en de toevoeging van enkele verklaringen - zal bemerken dat het debat in hoofdzaak loopt over een vraag, die eigenlijk niet aan de orde is, nl. of appèl kan worden aangeteekend van crimineele vonnissen, door het gerecht van Amsterdam gewezen, hetzij bij ordinaris-, hetzij bij extraordinaris-figuur van proces. De zaak, waar het op aankomt, nl. of appèl mogelijk is van het crimineel vonnis, bij extraordinair proces tegen Isaac Cooimans, op zijne bekentenis, geveld, verdwijnt bijna geheel achter de meer algemeene questie. Het Hof had dan ook weinig kans in de eerste gelijk te krijgen: de resolutie van 10 September 1591 sprak duidelijk. Wel is waar, het tracht den nadruk te leggen op de bewoordingen van dat besluit, dat de Hoven geen provisie van appèl mogen verleenen op het verzoek van de delinquenten, tegen wie crimineelijk enz. is geprocedeerd, en leidt daaruit af dat, aangezien van de officieren of den procureur-generaal niet wordt gerept, aan hen de weg van appèl nog open staat, ‘cum inclusio unius sit alterius exclusio’, maar Valckenier beantwoordt die exceptie met de opmerking, dat ‘zeggende in één camer te zijn Jan, Pieter en Paulus, daermede niet werdt genegeert dat Grajus en Sejus in dezelve mede niet souden wesen’, m.a.w. de resolutie van 1591 spreekt alleen over appèl, verleend op verzoek van de delinquenten, omdat alleen daarover en niet over appèl vanwege den officier of procureur-generaal geklaagd was, aangezien het laatste na de afzwering van Koning Philips geen plaats had. Ook was de praktijk van de resolutie geheel in het voordeel van Amsterdam. Zooals ik zeide, loopt het debat echter hoofdzakelijk over de quaestie of in het algemeen van crimineele vonnissen mag worden geappelleerd. Zooals bij vele andere debatten, wordt ook hier de discussie noodeloos gerekt, doordat het Hof aan de heeren van Amsterdam iets in den mond legt, dat zij niet hadden beweerd[1]. Ik laat het verder aan den belangstellenden lezer over, de argumenten, die van weerszijden worden aangevoerd, te

1) Vgl. Tweede deel, p. 394, noot 1.

wegen, en vestig nog slechts de aandacht op de volgende punten: hoe Valckenier vuur vat op de uitdrukking ‘subalterne rechter’ en ‘lage vierschaar’, door het Hof ten opzichte van de schepenbank gebezigd; hoe hij een van zijne beste argumenten ontleent aan Hugo de Groot[1)], nl. dat het Hof zelf in 1564 aan den Grooten Raad van Mechelen heeft geschreven, dat ‘men in crimineele zaken, zoo ter lager vierschaer als bij onsluyden (het Hof) gegeven over lijf of lid, van alle oude tijden geen appellatie geadmitteert heeft’; hoe hij, sprekende van ‘eer Hollandt de Graven heeft e r k e n t’, en van ‘de Graven, m e t d e S t a t e n voormaels makende de Hoge Overheyt deser landen’, dezelfde ketterij omtrent het middeleeuwsch staatsrecht verkondigt, die voor het eerst geuit werd in de bekende deductie, door François Franken in 1587 op last van de Staten van Holland opgesteld, later herhaald en uitgewerkt door Hugo de Groot, en in den tijd van Valckenier als onbetwijfelbaar beschouwd; en eindelijk, hoe hij aan het slot van zijn laatsten brief het Hof bij den duivel te biecht stuurt, wanneer hij sarcastisch opmerkt, gaarne te zullen zien, dat de procureur-generaal zich bij de Staten van Holland beklaagt over ‘de ongeregeltheid ende merckelijck gebreck, in de zaek van Isaac Coeymans bij die van den Gereghte van Amsterdam gepleegt’. Inderdaad, als de Staten van Holland er bij te pas kwamen, was er weinig kans dat de andere steden Amsterdam tegenover het Hof in het ongelijk zouden stellen!

De laatste brief van Valckenier is dan ook niet eens verzonden, ‘alsoo de saeke in stilte was geraekt’[2)]. Het Hof moest berusten in het gevelde vonnis en handelde, wat de theoretische quaestie betreft, in den geest van den minder vriendelijken raad van Valckenier - dien het echter niet onder de oogen kreeg - nl. om met al dit geschrijf zijn eigen tijd en dien van burgemeesteren en schepenen van Amsterdam, ‘die doch daerbuyten noch

1) Apologie Cap. XII.
2) Tweede deel, p. 392, noot 1.

cort genoeg valt om den dienst van 't gemeen waer te nemen', niet te verbeuzelen.

Als een van de redenen, waarom aan de officiers en den procureur-generaal het recht was gegeven van crimineele vonnissen der stedelijke rechtbanken te appelleeren, had het Hof aangevoerd, dat anders 'een al te groote deure zoude werden geopent tot bedrogh ende corruptiën, tot gunste ende cuyperijen, ten minsten tot een praepostere misericordie.' Verontwaardigd antwoordde Valckenier daarop, zich niet bewust te zijn dat het gerecht van Amsterdam tot zulk een verdenking meer oorzaak had gegeven dan het Hof zelf. Wat er echter verder met Cooimans gebeurde, brengt ons de vraag op de lippen, of die vrees wel zoo ongemotiveerd was. Den 31sten Januari 1662, zagen wij, was hij naar het secreet-tuchthuis gebracht; den 25sten Mei d.a.v. werd hem, op zijn verzoek, toegestaan[1] zijne straf verder te ondergaan in Jan Rodenpoortstoren, mits hij een borgtocht stelde; in 1666 vonden schepenen goed, dat hij de rest van zijn straftijd in zijn eigen huis zou doorbrengen; in Februari 1667 verleenden de Staten van Holland hem, na ingewonnen advies van schepenen, rappèl van ban en werd hem de vrijheid, onder cautie, teruggegeven. 'Soo gaen de saecken van de werelt', merkt Bontemantel philosophisch op: 'die de heevichste waeren geweest in de condemnatie, waeren nu de facielste'[2]. Cooimans had invloedrijke beschermers - beschermsters althans; toen Bontemantel den 27sten Januari 1662 bij den heer van Polsbroek ontboden werd, vond hij daar voor de deur de koets van de weduwe de Wilhem staan, en vernam van de Vrouwe van Polsbroek, dat 'de weduwe Rynst, vergeselschapt met noch een juffrouw, bij haer man beneen was, welcke juffrouwen (de zaak van Cooimans) in faveure waeren recommandeerende'. Op den genoemden dag was het vonnis reeds gewezen, maar nog niet bepaald waar de gevangene zou worden opgesloten;

1) Vgl. bij het volgende: Eerste deel, p. 271 en 272.
2) Eerste deel, p. 272, noot 1.

vermoedelijk deden de dames een goed woordje, dat hij niet in het tuchthuis zou worden gebracht. Hij kwam dan ook in het ‘secreet-tuchthuis’, ook wel ‘willige tuchthuis’ geheeten, waar de ‘wittebroodskinderen’ zaten: jongelui, die ‘te los in de bocht sprongen’, ook wel bejaarden, die daar, op verzoek van ouders, voogden of familie, tegen betaling onder dak werden gebracht[1]; het was daar althans beter uit te houden dan in het tuchthuis. Ook zal het Cooimans geen kwaad hebben gedaan, dat Nicolaas Pancras een tijd lang met hem in dezelfde schuit had gevaren.

De andere bijlage, die over een jurisdictie-geschil handelt, bijlage II, getiteld ‘Het proces van Jacob Sijms’, levert een merkwaardig bewijs, hoeveel omhaal er in de zeventiende eeuw noodig was om een stedelijke rechtbank, die hare bevoegdheid te buiten ging, tot reden te brengen, vooral wanneer het de schepenbank van de hoofdstad gold. De kern van de quaestie - of Amsterdam een Hoornsch burger mag gevangen nemen en te recht stellen - leert men het best kennen uit den brief van Jan de Witt aan burgemeesteren van Amsterdam[2], waarin de raadpensionaris bondig en overtuigend aantoont, hoezeer de stad ongelijk heeft; wat Bontemantel ons echter mededeelt over den loop van het geschil, is niet minder merkwaardig, omdat wij er tot in de kleinste bizonderheden uit vernemen, hoe het kluwen werd opgerold en weder afgewikkeld. Ik zal den lezer zoo kort mogelijk op de hoogte stellen van de zaak, die het hier geldt; voor de bizonderheden verwijs ik hem naar de bijlage zelve, die door mij overal, waar dit noodig scheen, is toegelicht.

Jacob Sijms, lid van de vroedschap en oud-burgemeester te Hoorn, bewindhebber in de aldaar gevestigde Kamer der Oost-Indische Compagnie en raad in de Admiraliteit van het Noorderkwartier, had zich tegenover de Compagnie

1) Eerste deel, p. 278.
2) Tweede deel, p. 306 sqq.

schuldig gemaakt aan het gemeenste bedrog, en haar jaren lang bestolen; nog andere Hoornsche regenten, medebewindhebbers, waren aan dit wanbedrijf medeplichtig, doch in mindere mate. Toen de zaak ruchtbaar werd, benoemden de 'Heeren XVII' een commissie van onderzoek, op wier rapport zij besloten Sijms, den hoofdschuldige, ter verantwoording voor zich te ontbieden[1]. Op weg naar Amsterdam werd hij door den baljuw van de Beemster aangehouden, doch weder losgelaten tegen belofte van, gedaagd wordende, te zullen verschijnen. Ontsnapt aan de Scylla van de Beemster, werd hij het slachtoffer van de Amsterdamsche Charybdis. Schout Hasselaar, van zijne komst onderricht, wachtte hem in den vroegen morgen van den 24sten Augustus 1671 bij de aankomst van de nachtschuit op, heette hem beleefdelijk welkom, leidde hem, met respect, zonder dat iemand op straat het kon merken, naar een herberg, vandaar naar het Oost-Indische huis, toen het donker begon te worden naar de pijnkamer, en liet twee dienaren tot zijne oppassing achter. Daar Sijms tot de 'fatsoenlijcke' lieden behoorde, verzocht de schout aan burgemeesteren een kamer op het stadhuis voor hem in gereedheid te laten brengen, maar zij lieten weten dat daar geen gelegenheid toe was.

De vogel was in de kooi, en schout Hasselaar had geen plan hem te laten ontsnappen. Bij verschillende gelegenheden verklaarde hij 'niet te kunnen aanzien, dat zoodanige dieverij ongestraft werd gelaten'; zijn Hoornsche collega had hem verzekerd geen kans te zien Sijms, die 'oud-burgemeester en heel bemaecht' was, te recht te stellen, en hem daarom aangespoord dit in zijne plaats te doen; ook eenige Amsterdamsche bewindhebbers van

1) Wie kennis wil nemen van den aard der gepleegde knoeierijen, vindt daartoe gelegenheid in het pamflet, getiteld: 'Autenticq verhael van 't gepasseerde in de O. Ind. Comp. tot Hoorn, met de bijgevoeghde examinatiën van de Heeren Seventienen en die daerop gevolghde debatten met de heer Jacob Claesz. Sijms' (Tiele N° 5786). Dat het boekje op last van de heeren XVII is uitgegeven, blijkt uit den inhoud; ten overvloede wordt het bevestigd door Schout Hasselaar: Tweede deel, p. 292.

de Compagnie hadden hem daartoe geraden. Dit mag zoo zijd, maar ik betwijfel ten sterkste, of hij Sijms alleen heeft gearresteerd uit liefde voor het recht; zijne houding in den verderen loop van het proces laat vermoeden, dat het hem hoofdzakelijk te doen was om zijn aandeel in de op te leggen boete.

De regenten van Hoorn zullen onaangenaam verrast zijn geworden door de tijding van de arrestatie. Sommige van hen hadden er maar al te veel belang bij, dat Sijms niet voor den rechter verscheen; moest dit echter geschieden, dan gaven zij er de voorkeur aan, dat de zaak voor de schepenbank van hunne eigen stad werd berecht. Gelukkig voor hen, konden zij dit ook op goede gronden eischen. Schout Hasselaar was niet in het minst bevoegd tot de arrestatie van een Hoornsch burger, en de Amsterdamsche schepenbank toonde weinig kennis van of eerbied voor het vigeerende staatsrecht, toen zij de daad van den Schout goedkeurde en bleef verdedigen. De regeering van Hoorn zond spoedig afgevaardigden naar burgemeesteren van Amsterdam, om te verzoeken, dat Sijms naar zijne woonplaats mocht worden teruggebracht en daar te recht staan; deze, aanvankelijk verlegen met het geval, gaven ten antwoord, dat het ‘eene saecke van justitie was, en bijgevolch de polecie’ - de regeering - ‘niet raeckende’. Daarop werd hetzelfde aan de schepenbank verzocht en door deze, met eenparige stemmen, geweigerd. Sijms had zich onderwijl tot het Hof gewend en de tusschenkomst van dit college ingeroepen, opdat aan den Baljuw van de Beemster en aan den Schout van Amsterdam werd gelast, hem ongemoeid te laten; desverlangd wilde hij borg stellen van te zullen verschijnen voor het Hof of de schepenbank van Hoorn. Het Hof stelde dit request in handen van de schepenbank van Amsterdam om advies, en beval haar de procedure middelerwijl te staken; toen deze daarop niet antwoordde, liet het door een deurwaarder een mandement-penaal exploiteeren, dat den last bevatte Sijms uit te leveren aan het gerecht van Hoorn; bij weigering daarvan, werden Schout en Schepenen voor het Hof gedaagd.

Ondertusschen had het geschil reeds gerucht in den

lande verwekt, en al spoedig moeide de raadpensionaris zich er mee. Evenzeer als hij verlangde, dat Sijms zijne gerechte straf niet zou ontgaan, was hij overtuigd dat Schout en Schepenen van Amsterdam hunne bevoegdheid waren te buiten gegaan, en niet minder vast stond zijn besluit, met kracht op te komen tegen hunne inbreuk op 's lands wetten. Bij andere gelegenheden had hij paal en perk gesteld aan het brutale streven der steden van Holland om zich te verzetten tegen de boven hen gestelde macht van Staten of Hof, en ook nu zou hij dat doen, al gold het de voornaamste stad van het gewest, op wier goede gezindheid hij juist in 1671 den meesten prijs moest stellen. Burgemeesteren van Amsterdam, die zich liefst buiten het geschil hielden, hadden ondertusschen reeds te kennen gegeven, dat zij de handelingen van Schout en Schepenen in hooge mate afkeurden; naar ik vermoed, zal de Witt daarin wel de hand gehad hebben. Bij de verkiezing in Februari 1671 hadden Valckenier en de zijnen de nederlaag geleden en waren burgemeesters gekozen, die de zijde van den raadpensionaris hielden: zijn zwager Andries de Graeff nam als burgemeester voor het tweede jaar zitting. In overleg met hen zal de Witt ook gehandeld hebben in het geschil over het proces van Sijms. Toch was het gewenscht de schepenbank te ontzien en haar den uitweg uit de moeielijkheid, waarin zij zelf zich gebracht had, zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Zulk een uitweg vond de raadpensionaris. Reeds den 9^{den} September 1671 schreef hij aan den Hoornschen regent Lucas van Neck, dat naar zijne meening schout en schepenen van Amsterdam geen recht hadden over Sijms te vonnissen, en gaf den raad ‘dat van wegen de gemelte regieringe (van Hoorn) eenige gedeputeerden herwaerts gesonden werden om daerontrent, met overlech van ervaerene rechtsgeleerden ende practisijnen, sooverre ende soodaenich voor de conservatie van de rechten ende privilegiën, de stadt Hoorn ende d'ingesetenen van deselve competeerende, te vigileren, als sonder eenige indracht in d'administratie van goede ende vigoureuse justitie over de malversatiën, die bij den heere Sijms souden mogen wesen begaen,

wettelijck sal connen geschieden'. Daaruit bleek dus tevens, dat de Hoornsche heeren niet op den bijstand van de Witt hadden te rekenen, wanneer zij Sijms buiten bereik van de strafwet wilden brengen. 'Ten welcken eynde', dus schrijft hij verder, 'ick oordeele, dat Borgemeesteren ende Vroedtschappen van Hoorn haere gedeputeerden behooren te munieeren met aucthorisatie om in de vergaderinge van H. Ed. Gr. Mog.[1] ende elders, daer 't van noode soude mogen wesen, onder acte van non prejudicie te mogen verklaeren, tevrede te sijn, dat d'persoon van den borgemeester ende bewindthebber Sijms in dese gelegentheyt te rechte gestelt werde voor 't Hoff of voor den Hoogen Raedt over Hollandt ende West-Vrieslandt - dat is, met seclusie van de Zeeuwsche Raeden[2] - ende dat zij daerenboven mede gemunieert mogen sijn met eene overgift van den heer Sijms selve off van sijne vrunden, om sich aen 't een off 't ander van de voorseyde Hoven vrijwillichlijck te submitteeren'[3].

Juist een maand na het schrijven van dezen brief scheen het geschil op de door de Witt aangegeven wijze te zullen worden beeindigd. Den 9^{den} October besloten de Staten van Holland, op een request van Sijms, dat de Schout van Amsterdam hem zou overleveren aan den Hoogen

1) Deze raad schijnt in strijd met wat de Witt later aan Reynst en van Dam, den advocaat der O.I. Comp., verklaarde, nl. 'dat questie, vallende tusschen de steede wegens de jurisdictie, volgens de instructie van 't Hof moet staen ter judicature van 't Hof, ende die questie in de Staeten van Hollant niet can gebracht werden, als sijnde bij derselver ordre gedefereert aen het Hof, ende dat de Staeten de decreeten met de machtige hant moeten doen effect sorteeren.' (Tweede deel, p. 295). Ik geloof echter, dat de tegenspraak slechts schijnbaar is. De Witt zal als zijne meening hebben uitgesproken, dat alleen het Hof beslissen kon over het jurisdictie-geschil; de oplossing, die hij aan de hand deed, nl. het verzoek, vanwege Sijms aan de Staten in te dienen om voor het Hof of den Hoogen Raad te recht te staan, bracht dan ook geen beslissing van het staatsrechtelijk geschil, maar een schikking onder acte van non-praejudicie.
2) Vgl. over de reden daarvan: Tweede deel, p. 305 en 326.
3) De Witt aau van Neck, 9 Sept. 1671. Minuut, R.A. Den Haag.

Raad en dat hij voor dat college te recht zou staan: alles zonder praejudicie van de privilegiën, aan de burgers der steden van Holland in het algemeen, en die van Hoorn in het bizonder, vergund. Daarmede scheen de jurisdictie-quaestie opgelost. Doch wie dit dachten, vergisten zich. De resolutie was genomen op inschrijven, binnen vier dagen, van Amsterdam en van Hoorn: binnen den genoemden termijn konden beide steden hare bezwaren er tegen, zoo zij die hadden, kenbaar maken, en de resolutie 'afschrijven', d. w. z. haar krachteloos maken. Van beide kanten nu daagden bezwaren op. Den 9^{den} October was de Statenvergadering op reces uiteengegaan. Bij het extendeeren der resolutie had de Witt, omdat hij meende 'dat sulx ter bevorderinge van vigoureuse justitie ende tot meerder genoege van Amstelredam soude strecken', er iets aan toegevoegd, dat in de vergadering niet uitdrukkelijk besloten was, nl. dat de Oost-Indische Compagnie, als belanghebbende, een bekwaam persoon zou mogen aanwijzen om den advocaat-fiscaal en den procureur-generaal in het proces ter zijde te staan. Daar er geen gelegenheid meer was om de vergadering zelve over deze toevoeging te raadplegen, schreef de Witt er over aan alle leden. Hoorn nam er geen genoegen mede, waarschijnlijk omdat het voorzag, dat hierdoor de aan Sijms op te leggen straf niet minder zou worden. Amsterdam had een ander bezwaar, dat niet de toevoeging, maar de extensie raakte. De schepenbank ergerde zich er aan, dat aan het slot van de resolutie werd gezegd: 'zonder praejuditie van de rechten der burgers van Hoorn in het bizonder', en meende, dat daarbij ook van Amsterdam moest worden gesproken; aldus was ook ter vergadering geconcludeerd, volgens het rapport van den pensionaris Hop. Bovendien verlangde zij de inlassching van de woorden 'om gevoechs wille', om duidelijk te doen uitkomen, dat Amsterdam geen afstand deed van zijn beweerd recht, maar alleen uit inschikkelijkheid in de resolutie berustte. Niet alleen schout en schepenen, ook de pensionaris, zelfs burgemeesteren waren van die meening en maakten haar aan den raadpensionaris kenbaar.

Toen de Witt bemerkte, dat ook burgemeesteren weer

de partij van het gerecht opnamen, schreef hij hun den 13^{den} October een brief, waarin hij eens voor al de zaak uiteenzette. Tegen de inlassching van de woorden ‘om gevoeghs wille’ had hij niet het minste bezwaar: ‘dewijle ick wel wete, dat op saecken van diergelijcke nature, hoe klaer deselve oock souden mogen leggen, in de politycque vergaederinge van de Heeren Staeten niet anders dan bij vrijwillige overgifte ende inschickinge, ende sulx met onderlinge gevoechsaemheydt van de leden, yets geresolveert kan werden’. Maar overigens kon hij aan het verlangen van Amsterdam niet voldoen. Bij de mondelinge conclusie was alleen sprake geweest van het voorbehoud der privilegiën van Hoorn, daar vanwege Amsterdam niet beweerd was, dat die stad het recht zou hebben burgers van andere steden gevangen te nemen en te vonnissen, en de overige steden en de ridderschap uitdrukkelijk verklaard hadden ‘recht te zijn in Hollandt, dat geene ingesetenen van deselve provincie, niet fugitiff wesende off latiterende, noch oock in flagranti delicto geattrappeert wordende, geapprehendeert off te recht gestelt mogen werden anders dan door den officier ende rechter, beyde in haeren regarde ordinaris, daegelijx ende competent sijnde’; daarom had de Witt in de extensie geen clausule opgenomen, waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat de Staten aan Amsterdam zouden willen vergunnen een recht staande te houden, dat door achttien leden van de vergadering betwist werd. Ook meende hij, dat het belang van Amsterdam medebracht zijne eigen burgers in andere steden niet bloot te stellen aan gelijke behandeling, als Sijms bij hen was aangedaan.

Na de ontvangst van dezen brief hebben burgemeesteren niet lang geaarzeld en verklaarden de resolutie te willen aannemen, zooals zij was geëxtendeerd. Ook schepenen besloten eerst daartoe, maar veranderden weer van meening, toen te hunner kennis werd gebracht, dat Hoorn bezwaar maakte tegen de bepaling omtrent de Oost-Indische Compagnie; zij beschouwden nu de resolutie als vervallen en begonnen er over te denken, of zij Sijms maar niet aan het gerecht van Hoorn zouden uitleveren - natuurlijk onder acte van non-praejuditie!

Het schijnt mij onnoodig hier verder mede te deelen, hoe de schepenbank bleef weifelen en zelfs burgemeesteren later weer eens van meening veranderden en de uitlevering aan Hoorn goedkeurden: al dat geaarzel en gedraai bewijst wel, dat de heeren begrepen een slechte zaak te verdedigen. Ten slotte heeft de Witt voor de finale oplossing moeten zorgen. Ten gelieven van Hoorn werd de bepaling omtrent de Oost-Indische Compagnie weggelaten; Amsterdam kreeg in zooverre zijn zin, dat het voorbehoud van de rechten van Hoorn in 't bizonder werd geschrapt, en alleen in het algemeen gesproken van ‘zonder praejuditie van de rechten der burgers en ingesetenen van de steden van Holland’. De Witt had niet zonder reden geschreven, dat alleen ‘bij inschickinge yets geresolveert kan werden’: de concessie, thans gedaan aan het eigenbelang der Hoornsche en de stijfhoofdigheid der Amsterdamsche regenten, was niet de eerste, die hij zich moest laten weggevallen.

Zoodra Amsterdam en Hoorn zich met de gewijzigde extensie vereenigd hadden, trad de resolutie in werking. Den 24sten November kwam de procureur-generaal van den Hoogen Raad naar Amsterdam om Sijms af te halen, maar de schout leverde den gevangene niet uit, voordat deze een schepenkennis had gepasseerd, waarbij hij verklaarde aan den schout de gevangeniskosten te zullen betalen, wanneer hij door den Hoogen Raad werd veroordeeld in de kosten. Zoo levert dit geschil zelfs in zijn laatste stadium nog het bewijs van het verderfelijke eener rechtspleging, waarbij schouten en baljuwen persoonlijk voordeel trokken uit de veroordeeling der beschuldigden.

Bij de toelichting van de zaak-Sijms heb ik mij bepaald tot het belangrijkste gedeelte der quaestie; in de bijlage zelve zal de lezer nog allerlei bizonderheden vinden, die ik hier onaangeroerd liet: hoe de baljuw van de Beemster te vergeefs zijn best deed om den voorrang van de door hem gedane arrestatie boven die van schout Hasselaar te handhaven; hoe tusschen Hoorn en Amsterdam voor het Hof, en later voor den Hoogen Raad, geprocedeerd word over het geschil van jurisdictie, welk proces sleepende

werd gehouden, zoolang partijen het nog oneens waren over de extensie van de Resol. Holl. van 9 October 1671. Hij zal zich dan tevens kunnen overtuigen van de nietigheid der redenen, waarmede de schepenbank haar handelwijze verdedigde, en bespeuren hoe weinig consequent hare houding was. Opmerkelijk is nog een der argumenten, waarmede zoowel de Witt als burgemeesteren aan schout en schepenen trachten te bewijzen, dat zij tegen het belang van de stad handelen, omdat er uit blijkt dat vele Amsterdammers reden hadden voor een aanraking met den strafrechter beducht te zijn: toen schout Hasselaar en Pieter van Dam, de bekende advocaat der Oost-Indische Compagnie, over zaken van deze Compagnie een onderhoud met de Witt hadden en het gesprek op de zaak-Sijms kwam, zei de raadpensionaris, dat vooral een stad als Amsterdam, ‘daer veel cooplieden woonen ende veel magistraeten sijn, die tot allen tijden sich soo niet connen gedraegen, of daer valt somtijts wat te seggen,’ geen burgers van andere steden moest arresteeren en te recht stellen, omdat alle schouten en baljuwen zich op dat antecedent zouden kunnen beroepen, wanneer zij Amsterdammers wilden gevangen nemen. Burgemeester Andries de Graeff bezigde datzelfde argument tegenover den schout en eenige schepenen: de Amsterdammers zouden, omdat zij door het gansche land reizen, er den meesten last van krijgen, wanneer de eene stad poorters van de andere mocht arresteeren; hij, de Graeff, had al gehoord dat eenige schouten en baljuwen zich gereed maakten om Amsterdamsche kooplieden gevangen te nemen, die den fiscus hadden bedrogen. In een latere bijeenkomst deelde hij mede, dat de schout zelf het eerste slachtoffer zou kunnen zijn: als hij ooit te Hoorn kwam, wilde men, uit weerwraak, hem daar arresteeren, omdat hij eigenlijk de oorzaak zou zijn van het verbranden der koopvaardijschepen in het Vlie door de Engelschen, daar hij, hoewel hem opgedragen was zich derwaarts te begeven en maat-regelen ter bescherming te nemen, getalmd had met het uitvoeren van dien last.

Nog moet de aandacht gevestigd worden op een zeer zonderlingen voorslag, in den loop van het geschil door

de schepenbank geopperd, nl. dat de gerechten van Amsterdam en Hoorn tezamen over Sijms zouden vonnissen; iets dergelijks was vroeger voorgevallen, toen een burger van Muiden, die te Amsterdam inbraak gepleegd en moord had begaan, te Muiden gearresteerd was en vervolgens te Amsterdam te recht gesteld: de baljuw van Gooiland en de schout van Amsterdam waren daarbij tezamen als aanklagers opgetreden en de schepenbanken van beide steden hadden tezamen het vonnis uitgesproken. Daar Bontemantel niet het jaar noemt, waarin dit plaats had, heb ik een tijd lang te vergeefs in het schepenarchief gezocht naar meer bizonderheden over dit geval, dat zeker een unicum in de rechtshistorie mag genoemd worden. Ten slotte vond ik er toevallig melding van gemaakt in Domselaer's Beschrijvinge van Amsterdam, die het vonnis afdrukt[1)], naar het schijnt meer om de zwaarte van het begane misdrijf dan om het opmerkelijke van de rechtspleging. Zoo viel het mij gemakkelijk in de sententie- en confessieboeken van het Amsterdamsche archief de zaak op te sporen. Zij geven echter niet veel meer dan uit het vonnis blijkt. De misdadiger is eerst verhoord in tegenwoordigheid van schout, burgemeesteren en schepenen van Amsterdam; bij zijn tweede verhoor was ook de baljuw van Gooiland (tevens kastelein van Muiden) aanwezig; in de derde zitting werd hem zijne bekentenis voorgelezen ten overstaan van schout, burgemeesteren en schepenen van Amsterdam, den baljuw van het Gooiland, en burgemeesteren en schepenen van Muiden[2)].

Uit de sententie vernemen wij nog, dat de ‘eisch ende conclusie’ gesteld is door den baljuw van 't Gooi en den schout van Amsterdam, het vonnis op 9 Mei 1581 uitgesproken door de schepenen van Amsterdam en van

1) Boek VI p. 291-294. Bij vergelijking met het Sententieboek (1578-1595) fol. 19 en 19 v° bleek mij, dat Domselaer het vonnis vrij onnauwkeurig heeft afgedrukt. Juister is dit geschied door Jacobus Koning, in Bijlage A van zijne Geschiedk. Aanteek. betrekkelijk de lijfstraffelijke regtsoefening enz. Vgl. ook aldaar, p. 26 en 27.

2) Confessieboek (1578-1586) fol. 176 v°-180 v°.

Muiden, met advies van burgemeesteren van Amsterdam - die in kapitale zaken praeadvies uitbrachten - ‘dewelcke, volgend die wille ende geliefte van den hoichgeboren Furst den Prince van Orangiën, Gouverneur enz., den voornoemden bailliu ende schepenen van Muyden, alwaer die gevangen geapprehendeert is geweest, alhier gegunt hebben, in 't respecte van dien, territorium, onder expresse conditiën, dat 't selfde geensins sal mogen strecken tot prejuditie ofte lesie van de gerechticheyt ofte vrijdom deser stede, noch oick van der stede van Muyden ende die jurisdictiën derselver, ende dat een ygelick zall blijven in sijn geheele gerechticheyt van alles, volgende de acte, bij Zijne Furstel. Genade hiervan verleent ofte te verlyen.’ Daaruit blijkt dus dat deze zonderlinge gecombineerde rechtspraak plaats had met goedvinden of volgens bevel van den Prins, die destijds te Amsterdam vertoefde[1]. Noch in de Vroedsch. Resol., noch in het Groot-Memor. en het Secreet Register Resol. Schepenen vindt men over deze zaak iets naders opgeteekend, zoodat ik niet kan mededeelen, welke motieven geleid hebben tot de gecombineerde rechtspraak. Misschien werd op deze wijze een geschil opgelost tusschen de gerechten van Muiden en Amsterdam over de vraag, waar de misdadiger te recht moest staan: deze was immers een poorter van Muiden, had te Amsterdam het misdrijf gepleegd en was te Muiden gearresteerd.

Over den afloop van het proces van Sijms vindt men nog een en ander aan het slot van de bijlage. Men leest daar o.a. dat hij den 29sten Januari 1672 door den Hoogen Raad voorloopig uit de hechtenis ontslagen werd. In het ‘Verhael van zaken, voorgevallen op den aanvang van de beroerten en den oorlog in de Nederlanden in den jare 1672, bijeengesteld door Mr. Nicolaes Witsen’, wordt daaromtrent opgeteekend: ‘'t wiert bij de gemeente mede euvel opgenomen, dat seker Hoorns burgemeester, om diefstal aen den lande gepleegt, op vrije voeten wiert gestelt, 't geen geschag, soo men voorgaf, om de partij tegen den

1) Koning t.a.p. p. 111 en 117.

Prins te stijven; dese man tot Hoorn komende, wiert van 't volck met sneeuw gesmeten en met messen gejaegt, oock van niemant gegroet, soo euvel wilde de gemeente dees burgemeester Sijms dulden, meer omdat hij, en door hem de stadt, (zich) partij van de Prinse van Orangie stelden, als om sijne dieverijen, die dog groot waren'[1]. Dit gerucht insinueert dus, dat de partij van de Witt het ontslag van Sijms uit de gevangenis had weten te bewerken: men vraagt zich echter af, hoe zij 'gestijfd' zou kunnen worden door een misdadiger, op wiens terechtstelling de Witt zelf steeds had aangedrongen. Welke redenen den Hoogen Raad tot zijn besluit bewogen, kan ik niet mededeelen[2]. In elk geval is Sijms later veroordeeld, den 30sten Juni 1673. Hij werd ontzet uit het bewindhebberschap van de Compagnie, onbekwaam verklaard om ooit eenig ambt te bekleeden en moest een boete van 10.000 gulden, en de kosten en misen van justitie betalen. Vergeleken met het vonnis van Isaac Cooimans, is deze straf licht te noemen.

In hetzelfde jaar 1671, terwijl het geschil over de procedure tegen Sijms nog niet beslecht was, ontstond een andere strijdvraag over de rechtspraak, die insgelijks geruimen tijd onopgelost bleef. Dirk van Haringcarspel, kapitein bij de zeesoldaten, kreeg op Tessel, in een herberg, twist met een collega en stak hem dood. Op zijn verzoek aan de Gecommitteerde Raden, dat hij zich voor den grooten krijgsraad zou mogen verantwoorden, brachten deze het request in de Statenvergadering, die er gunstig op beschikte. De broeder van den verslagene wist echter te bewerken, dat dit besluit werd ingetrokken en de Staten aan van Haringcarspel gelastten, zich voor zijnen 'ordinaris ende dagelijxen regter ter purge te stellen', waarop deze, een poorter van Amsterdam, zich voor dit doel tot de schepenbank van die stad vervoegde. Daar

1) Gebhard, Nicolaas Witsen I p. 88 en 89.
2) De heer Hingman deelde mij mede, dat op het Algemeen Rijksarchief nog een lijvige portefeuille met stukken over het proces van Sijms bewaard wordt. Ik heb het echter niet noodig gevonden deze door te zoeken, alleen om een antwoord op de boven gestelde vraag te vinden.

echter het Hof gerechtigd meende te zijn kennis van zijne zaak te nemen, ontspon zich wederom een langdurig geschil tusschen het gerecht van Amsterdam ter eenre, en het Hof en den Hoogen Raad ter andere zijde, waarover men bij Bontemantel tal van stukken vindt[1]. Om die reden, en omdat in de bijlage over het proces van Sijms gewag wordt gemaakt van de zaak van Haringcarspel, bracht ik haar hier even ter sprake; ik acht het echter onnoodig er over uit te weiden, daar men bij Wagenaar een juiste en vrij uitvoerige uiteenzetting van het geschil aantreft[2].

Over de administratie van de stedelijke financiën bericht Bontemantel ons in het hoofdstuk over burgemeesteren, en wel in die paragrafen, waar hij handelt over de aan burgemeesteren ondergeschikte administratieve college's. Ik heb echter gemeend, dat het wenschelijk was deze mededeelingen aan te vullen, door als bijlage IV te laten afdrukken een overzicht van den inhoud van het rapiamus: een op de thesaurie samengesteld register, dat een gedétailleerde opgave bevat van verschillende posten, waarvan in de stadsrekeningen alleen de eindsommen worden vermeld. Bontemantel verhaalt ons, hoe en door wie deze stads-rekeningen worden nagezien, en dat zij vervolgens in de open vierschaar worden voorgelezen, ‘ten aenhooren van yder, die hem daeraen laet gelegen wesen’[3]. Wie ze kent, weet hoe weinig licht zij geven over de stedelijke administratie, en hoe het voorlezen er van, zelfs al geschiedde dit niet ‘haestelicken ende duysterliken’[4], een bloote formaliteit was en geen waarborg voor een eerlijk beheer van stadspenningen verschafte. Om zich een juist denkbeeld van die administratie te

1) Vgl. hiervóór, p. CXXIII, CXXXII, CXLIV en CLIX.
2) Wagenaar, Amsterdam I p. 621-624.
3) Eerste deel, p. 111.
4) Ibid., aan het slot van noot 3.

vormen dient men althans de rapiamussen te raadplegen, benevens de resolutieboeken en de ‘overleveringen’ van thesaurieren. In de resolutieboeken vindt men, pro memorie, de besluiten van burgemeesteren of thesaurieren, die aanleiding geven tot het innen of betalen van gelden; wat men onder ‘overleveringen’ heeft te verstaan, zal straks blijken.

Daar het mij hoofdzakelijk te doen was om de inrichting der administratie, niet om het bedrag van de inkomsten en uitgaven, heb ik het rapiamus van een willekeurig gekozen jaar uit Bontemantels tijd, en wel van 1653, genomen. Om den lezer nuttelooze moeite te besparen, liet ik het niet in zijn geheel afdrukken, maar maakte er een overzicht van, door gelijksoortige posten bijeen te voegen en alleen de eindsommen te vermelden, opdat men des te gemakkelijker zou kunnen nagaan uit welke bronnen de inkomsten van de stad vloeiden en waarvoor de uitgaven werden gedaan. Aan het slot van ‘den ontfangh’ en ‘d'uytgifte’ voegde ik een recapitulatie toe van de verschillende ‘grossa's.’ Daaruit blijkt nu dadelijk, dat de gewone inkomsten hoofdzakelijk bestaan uit den grooten accijns (op bieren, azijnen en granen), die door accijnsmeesteren geind werd, en uit de kleine accijnsen, die verpacht werden; daarop volgen, naar de grootte van het bedrag: kashuren (huurprijs van lijnbanen, huizen, winkelkasten, kaden enz.), aflossingen van renten, de opbrengst der ambachtsheerlijkheden, en eindelijk, met geringe sommen: de renten van hypotheken op lands-domeinen, de opbrengst van stadslanderijen, de huur der lakenramen, het poortergeld, het veer in Waterland en de opbrengst van verkochte rogge. De groote accijns bracht - in ronde getallen - *ƒ*238.500 op, de kleine accijnsen *ƒ*234.000, de overige grossa's tezamen slechts *ƒ*85.000.

Verreweg het grootste gedeelte der inkomsten wordt echter gevormd door de grossa, getiteld ‘extra-ordinaris saecken’, waarvan het bedrag *ƒ*1.600.000 is, terwijl het totaal-cijfer der ontvangsten *ƒ*2.156.500 beloopt. Meer dan □ van de inkomsten bestaan dus uit ‘extra-ordinaris saecken’: een zonderlinge toestand! Gaan wij de afzon-

derlijke posten van deze grossa eens na, dan vinden wij er vermeld: sommen, door thesaurieren opgenomen van regeerings-college's of van particulieren; de opbrengst van de bank van leening; rente van geld, door Amsterdam geleend aan Willem II en aan den Koning van Denemarken; een som gelds, die Holland, door tusschenkomst van Amsterdam, aan laatstgenoemden vorst overmaakte, geen eigenlijke ontvangpost dus, en die dan ook later weer voorkomt in de grossa 'uytgaeff van extraordinaris-saecken'; verder tal van kleinere bedragen: geld, ontvangen bij de afrekening met naburige steden over zandpaden; marktgelden, huur van stadswallen, werven enz. Niet van alle der door mij genoemde posten is het intusschen duidelijk, waarom zij als buitengewone inkomsten worden beschouwd. Verder komen in deze grossa nog voor: het saldo, ontvangen van de thesauriers van het vorige jaar, en twee posten, die een nadere toelichting vereischen, nl. 'bij de heeren thesaurieren van den jare 1653, bij 't register, genaemt d'overlevering, meer ontfangen dan uytgegeven' en 'ontfangen bij het register, genaemt Baginen-rapiamus'. Laat mij met de verklaring van het laatste beginnen.

Het eerste register van de reeks 'Baginen-Rapiamussen' is van het jaar 1603. Aan het hoofd van de bladen leest men achtereenvolgens 'Bethaniën, St. Urselen ofte XI maechden, Margariten, Ceciliën, Geertruyden, Agnieten, Mariën, Claren, Clarissa, Barbaren, Cellebroeders, Cellesusteren en Graeuwe Monicken': de namen van vroegere kloosters, die, sinds 1578, met hunne eigendommen door de stad aan zich getrokken waren. Het 'Baginen-rapiamus' bevat de opgave van wat deze bezittingen opbrengen aan: huishuur, landhuur, oudeigens en losrenten. In verloop van tijd schijnt de stad er een gedeelte van verkocht te hebben: in het rapiamus van 1653 vindt men althans geen hoofd 'Cellebroeders' meer, en van de andere kloos-tergoederen is de opbrengst zeer verminderd.

Het register, genaamd 'Overlevering', is wel het merkwaardigste. Daarin worden onder letter A opgesomd tal van oninbare of kwade posten, 'te weten aen restanten van excijnsen, bleeckvelden, cas- ende winckelhuyren,

mitsgaders huyren van huysen en andre uytstaende schulden, waervan men meindt, dat weinig of niet zal koomen, van welcke partijen thesauriers van den jare 1654 geen ontfang zullen maecken, soo sij die ontfangen, maer royeren'[1]. Onder letter B volgen dan, met het opschrift 'Schulden, die thesauriers van a° 1654 moeten goet doen ende bij thesauriers van a° 1653 hun overgelevert sijn, van welcke partijen sij uytgeven maeken zullen, soo sij die niet ontfangen', tal van folio's, een opgave bevattende van: hoeveel Amsterdam nog te vorderen heeft van de Staten van Holland en den Koning van Denemarken, wegens geleend geld, waarvan een obligatie is gepasseerd; hoeveel van de West-Indische Compagnie, volgens obligatie of wegens op bodemerij gegeven geld. Dan worden vermeld sommen, ojj voorschot gegeven voor nog te verrichten werk of nog te leveren waar; sommen, die allerlei college's, welke in voortdurende rekening staan met de thesaurie, aan haar schuldig zijn gebleven; sommen, die de thesaurie betaald heeft, maar weer bij andere colleges kan invorderen; verder bv. *f* 150.000, op last van burgemeesteren, volgens een secreete resolutie van den raad, betaald; wisselbrieven, 'tot secreete diensten, met kennisse van de Ed. Heeren burgemeesteren, uyt Engelandt getrocken.' Alle posten, onder letter B genoemd, zijn dus nog te innen bedragen, sommen, als voorschot betaald, of later weer in te vorderen van andere college's. De folio's, gemerkt met letter C, hebben het opschrift: 'Thesaurieren van den jaere 1653 sijn schuldig jegens de voors. letteren A en B de volgende partijen, die zij goet doen moeten, zonder daervan uytgeef te maken, maer aen de voors. A en B zullen korten.' Het voornaamste gedeelte van letter C schijnt mij de rekening tusschen de thesaurie en de wisselbank: thesaurieren van de jaren 1649-1653 waren, volgens de gepasseerde obligaties, aan de bank *f* 1.828.000 schuldig! Overigens worden hier opge-

1) Over den oorsprong van dit gedeelte van het register vgl. men Ter Gouw, Amsterdam VI p. 391, 392, 423 en 424. De oudste 'overlevering' is van 1609.

teekend de sommen, die thesaurieren ontvangen hebben van de rekenmeesters en de desolate boedelkamer, en tal van kleinere posten van anderen aard; van verschillende daarvan is het mij volstrekt niet duidelijk, waarom zij onder letter C en niet onder letter B staan. Immers, het meerendeel van de posten onder letter C zijn bedragen, door thesauriers ontvangen; doch men vindt er ook bij: bedragen, door verschillende personen schuldig gebleven op het emmer- of straatgeld of wegens verbetering van wegen of straten, en dergelijke, die men of onder A, of onder B zou verwachten. Ook al zijn de bizonderheden van dit register mij niet alle begrijpelijk - een financier zou er beter kijk op hebben - ik durf toch beweren dat, zoo er middel is om burgemeesteren en thesaurieren na te rekenen in hunne administratie, dan zeer zeker daarbij in de eerste plaats gebruik zal moeten worden gemaakt van het register ‘overlevering’, omdat wij alleen daaruit vernemen in welke rekening de thesaurie stond met de voornaamste college's en financieele instellingen. Vermoedelijk zullen ook de boeken van de wisselbank nog wel een en ander tot het beter begrip van die rekening opleveren; ik zal echter niemand aanraden zich aan te gorden tot dit nacijferen, in de eerste plaats, omdat daarvoor, behalve een grondige kennis van de financieele colleges uit den tijd van de Republiek, ook de praktische ervaring van een financier vereischt wordt, en vooral omdat ik betwijfel of zelfs iemand, die beide bezit, geheel en al achter het geheim van de stedelijke administratie zal komen[1].

Aan het slot van register C volgt nog de rekening van eenige inkomsten, die steeds voor een vast doel bestemd waren, nl. ‘de halve stuyvers’ en ‘de oortgens’. De opbrengst van de eerste bestond in het aandeel van Amsterdam in de ‘rantsoenen[2] van de gemeene landsmiddelen’, betaald bij de verpachtingen, welke Amsterdam

1) Vgl. ook Eerste deel, p. 111, noot 3.
2) In de grafelijkheidsrekeningen is het rantsoen een soort van handgeld (arrha), bij het verpachten door den pachter gegeven.

ten behoeve van Holland hield; het geld werd besteed voor de tractementen van predikanten, zieketroosters, kosters en voorzangers, en voor biutengewone toelagen aan hen of hunne weduwen. Het 'oortgens-geld' werd bijeengebracht uit het armengeld[1)] en uit de rantsoenen, betaald bij de verpachting van des gemeenen lands middelen, en uitgegeven aan: kost, inwoning en toelagen voor de stads-alumni, en subsidies voor liefdadige instellingen, zooals diaconieën en gasthuizen.

In het tweede gedeelte van het rapiamus worden de uitgaven opgenoemd. Naar het bedrag van de eindsommen, door mij in de recapitulatie vermeld, volgen de gewone uitgaven in deze orde op elkaar: 1° het fabriek-ambt, wat wij thans zouden noemen: de publieke werken; 2° de ordinaris-wedden, een grossa, die daarom belangrijk is, omdat wij er het tractement en de namen uit leeren kennen van allen, die in stads dienst stonden, ook de wedde en het kleed- en presentiegeld, aan verschillende magistraatspersonen toegekend; 3° de opbrengst van door de stad verkochte huizen en landerijen; 4° de kosten van de stads-artillerie: het grootste deel daarvan vormt de soldij der stadsmilitie; 5° de 'presentatiën', nl. de sommen, aan verschillende kasteleins uitbetaald voor regeerings-maaltijden, voor het logies en onthaal van hooge gasten e. dgl.; dan volgen, met geringere bedragen: de aankoop van brandstoffen en vetkaarsen, reisgeld voor de leden van de regeering, bodenloon, onkosten van het schout-ambt, aankoop van rogge en van benoodigdheden voor de administratie, proceskosten, uitbetaling van lijfrenten (de zoogenaamde 'rogge-renten[2)]') en onderhoud van de stadszwanen. Het totaal van de uitgaven bedraagt *ƒ*2.157.000; meer dan de helft daarvan wordt gevormd door de buitengewone uitgaven, die *ƒ*1.172.000 beloopen. Het grootste deel daarvan, *ƒ*789.000, komt weer voor rekening van de 'overlevering', daar onder de uitgaven wordt geboekt het bedrag, dat thesaurieren van het

1) Vgl. Tweede deel, p. 441 en 442.
2) Vgl. Tweede deel, p. 370.

voorgaande jaar in dit register meer hebben ontvangen dan uitgegeven. Verder vindt men hier den post, waarvan vroeger sprake was, nl. de som, die Holland, door bemiddeling van Amsterdam, aan den Koning van Denemarken uitbetaalde; vervolgens sommen, besteed voor den aanbouw van fregatten, voor interest van geleend geld, aandeel in polderlasten, enkele jaarwedden en toelagen, onkosten van de zandpaden, uitgaven voor lakenhal en staalhof, en diversen.

Bij sommige ontvangsten en uitgaven heb ik, ter vergelijking, het bedrag van dezelfde posten in de jaren 1509-1514, 1555 en 1594 medegedeeld; in de bijlage zelve kan men lezen, waarom juist die jaren zijn genomen. Bij de posten uit het tijdvak 1509-1514, ontleend aan de door Prof. Fruin uitgegeven Informacie, ben ik nog een enkele verklaring schuldig, en wel deze, of zij staan uitgedrukt in ponden Vlaamsch, dan wel in ponden van 40 groten Vlaamsch (het zesde gedeelte van een pond Vlaamsch). In de ‘Verklarende Woordenlijst’, i.v. pond, schrijft Prof. Fruin: ‘in onze Informacie is de gewone rekening in ponden van 40 groten Vlaems’, en noemt later enkele steden, waar een ander pond bij de berekening gebruikt wordt; aangezien Amsterdam onder deze steden niet voorkomt, is hij dus van meening, dat de voor die stad genoemde bedragen zijn uitgedrukt in ponden van 40 groten Vlaamsch. Ik geloof echter, dat dit niet het geval was, en dat te Amsterdam met ponden Vlaamsch werd gerekend. In het begin van de ‘Informacie van die stede van Amstelredamme’, (p. 168), waar het bedrag van den wijn-, bier-, mede- en koren-accijns genoemd wordt, geeft de schrijfwijze aan, dat wij met ponden Vlaamsch te doen hebben; bij de volgende posten van het ‘1^{e} ar^{le}’ wordt het bedrag geschreven in ‘£’ of ‘£ gr.’, maar uit de ‘Somma van all 't voors. innecommen’ (p. 170), die, blijkens de schrijfwijze, in ponden Vlaamsch staat uitgedrukt, volgt, dat bij de optelling alle £ voor £ Vlaamsch zijn gerekend. Dat met de schrijfwijze £ ook een £ Vlaamsch kan worden bedoeld, al staat het woord Vlaamsch niet achter het bedrag, blijkt bv. uit den eersten post op p. 168, waar men leest:

‘de somme van 3452 £ 4 ß 7 d. groten 6 st. Vlaems; valet een vijftendeel voor 1 jaer.....690 £ 8 ß 11 d.’

In het laatste bedrag wordt ‘Vlaems’ niet genoemd; toch zijn, blijkens de berekening, ponden Vlaamsch bedoeld. Zoo leest men ook op p. 82 (in de informacie van Hoorn), regel 6 en 7 v. b.: ‘An jaerlixe losrenten 99 £ 1 ß 1 d. groten, facit in ponden van 40 groten 594 £ 6 ß’.

Hoewel de eerste maal klaarblijkelijk ponden Vlaamsch bedoeld worden, is het woord Vlaamsch ook daar niet bijgevoegd.

Het bovenstaande zou mijne meening, dat in Amsterdam met ponden Vlaamsch gerekend werd, voldoende staven, tenzij iemand mij tegenwierp, dat uit de schrijfwijze ‘3452 £ 4 ß 7 d. groten 6 st. Vlaems’ niet blijkt, dat daarmede ponden Vlaamsch bedoeld worden. In dat geval zou ik nog willen aanvoeren, dat in het Amsterdamsche Groot-Memoriaal, in de jaren 1509-1514, de geldsommen, die bv. genoemd worden bij de regeling der wedden van schout of pensionaris, uitgedrukt zijn, hetzij in ‘ponden Vlaems’, hetzij in ‘guldens’; de gulden is gelijk aan het pond van 40 groten, maar altijd wordt ‘gulden’, nooit ‘£’ geschreven. Verder zijn ook in de oudste stadsrekening, die op het Amsterdamsche archief bewaard wordt, die van 1531, alle geldswaarden in ponden Vlaamsch uitgedrukt. Eindelijk, gesteld dat in de Informacie de Amsterdamsche ponden = ponden van 40 groten waren, dan zou de 1ste grossa van uitgaaf, de ‘wedden’, beloopen hebben:

in 1509-1514	**in 1555**	**in 1594**
494 £ gr. = *ƒ*494 per jaar	*ƒ*5600	*ƒ*19.545.

Het bedrag van de 2de grossa, de ‘presentatiën’, zou dan geweest zijn:

in 1509-1514	**in 1555**	**in 1594**
150 £ gr. = *ƒ*150 per jaar	*ƒ*1880	*ƒ*8624[1)].

Het bedrag der wedden zou dan in 1555 ruim elf maal zoo groot geworden zijn als in 1514, daarentegen in

1) Deze getallen zijn ontleend aan Tweede deel, p. 368.

1594 slechts 3½ maal zoo groot als in 1555; voor de presentatiën verkrijgt men de verhoudingsgetallen 1 tot 12 en 12 tot 57.

Rekent men daarentegen in 1509-1514 met ponden Vlaamsch (*ƒ*6) dan wordt de verhouding:

	1509-1514	**1555**	**1594**
Wedden:	*ƒ*2964	*ƒ*5600	*ƒ*19.545
Presentatiën:	*ƒ*900	1880	8624.

Men krijgt dan in de 40 jaar tusschen 1555 en 1594 een - naar evenredigheid - veel grooter toename der beide posten dan in het ongeveer even groote tijdvak 1514-1555, wat ook overeenkomt met het feit, dat Amsterdam gedurende de 2de helft der 16de eeuw meer in macht en beteekenis is toegenomen, dan gedurende de eerste helft.

Op grond van dit alles houd ik het dus voor waarschijnlijk, dat de ponden, in de Informacie van Amsterdam genoemd, ponden Vlaamsch zijn.

Ook twee andere bijlagen hebben betrekking op administratieve onderwerpen. In bijlage III heb ik een onderzoek ingesteld naar de ontvangsten en uitgaven van het schout-ambacht, en een en ander medegedeeld over de rekeningen van den schout en over die bepalingen van zijne opvolgende instructies, waarbij de wedde werd vastgesteld. Daar mijn onderzoek voor het door Bontemantel behandelde tijdvak alleen dit resultaat opleverde, dat de stad geen voordeel trok uit het schout-ambacht, maar voortdurend moest bijpassen, heb ik mijne nasporingen voortgezet over de achttiende eeuw, en uit de schouten-rekeningen van de jaren 1732-1793 een overzicht samengesteld, waaruit blijkt hoeveel het schoutambacht aan den titularis opbracht en hoeveel het aan de stad kostte. Aan den inhoud van deze bijlage behoef ik hier verder niets toe te voegen. Alleen wil ik er nog de aandacht op vestigen, dat ik alleen heb kunnen berekenen hoeveel eerlijke schouten uit hunne bediening trokken. De door mij genoemde sommen kunnen bv. nog aanmerkelijk hooger geweest zijn, wanneer de bij compositie ontvangen gelden in de rekeningen niet werden verantwoord; de

gelegenheid tot zulk bedrog bestond, omdat de schout alleen ‘in wichtige saecken’ verplicht was met burgemeesteren of schepenen te raadplegen, voor hij de compositie toeliet: bij geringere werd de zaak alleen tusschen hem en den delinquent afgemaakt.

In bijlage VII heb ik gehandeld over de opbrengst van den grooten accijns in de jaren 1636-1662. Het opmerkelijkste van het daar medegedeelde schijnt mij wel de omstandigheid, dat ik geen overeenstemming heb kunnen vinden tusschen de - naar mijne meening betrouwbare - gegevens van Bontemantel, en de getallen, in de stadsrekeningen als opbrengst van den grooten accijns genoemd: het vertrouwen op de nauwkeurigheid - van oneerlijkheid spreek ik niet - der stedelijke administratie wordt daardoor niet versterkt. Overigens levert de bijlage alleen het negatieve resultaat, dat de vermeerdering of vermindering van den bieraccijns in het tijdvak 1636-1662 geen betrouwbare maatstaf is voor het toe- en afnemen der bevolking. Wanneer men het bier in den genoemden tijd als een weelde-artikel beschouwt, is deze conclusie à priori te trekken; ik meende echter dat het gebruik van dezen drank destijds zoo algemeen was, dat de bieraccijns, niet als de beste, maar als een der grondslagen voor de bevolkingsstatistiek misschien zou kunnen dienst doen. Het is thans gebleken, dat dit niet het geval is.

Als bijlage VI heb ik laten afdrukken het ‘Journal van de commissie tot vorderingh van Mr. Hendrick Cloeck tot het Raedsheerschap in den Hove van Holland,’ door mij gevonden in den bundel papieren, die op Bontemantels naam staat, maar eerder afkomstig schijnt te zijn van den pensionaris Cornelis Hop. Ook hier heb ik de toelichting, die noodig scheen, in de bijlage zelve gegeven. Men zal er uit vernemen, hoe Amsterdam zich beijverde om de candidatuur van zijn gewezen pensionaris Pieter de Groot voor een vacature in het Hof tegen te werken, en tevens het oordeel van verschillende personen over de

bekwaamheid van de Groot leeren kennen. Het belangrijkste van het journaal schijnt mij echter, dat wij er tot in bizonderheden kennis maken met de praktijk van de ‘personeele recommandatie’ - één van de misbruiken, die onder het eerste stadhouderlooze tijdvak in zwang kwamen. Aan het slot van de bijlage heb ik aangetoond, van welke jaren dat misbruik dagteekent, en hoe te vergeefs in de Staten van Holland een poging werd gedaan om het voortwoekeren er van te stuiten.

De inhoud van deze bijlage past misschien meer bij het vervolg van mijne Bontemantel-uitgave dan bij de thans verschijnende deelen, daar de ‘persoonlijke recommandatie’ meer betrekking heeft op misbruiken in het bestuur van de provincie Holland, dan op die van de stad Amsterdam in het bizonder. De grenslijn tusschen beide is echter niet scherp te trekken. Ik heb ten slotte het ‘Journal’ maar als bijlage van de ‘Regeeringe van Amsterdam’ geplaatst, omdat Bontemantel, in § 17 van het hoofdstuk over de vroedschap, uitvoerig handelt over het ontslag van den pensionaris Pieter de Groot, en de inhoud van het ‘Journal’ goed aansluit bij die mededeelingen.

In de bijlagen XI en XII, getiteld ‘Personalia’ en ‘Varia’, heb ik sommige sprokkels van mijne studie der collectie-Bontemantel bijeengelezen. Zooals de naam aanduidt, bevat de eerste persoonlijke mededeelingen over bekende Amsterdammers uit Bontemantels tijd, meestal magistraats-personen. De processen over erfenissen en die wegens verbreking van trouwbelofte of echtscheiding zijn er vertegenwoordigd door de gevallen, die het meeste gerucht maakten, en de chronique scandaleuse - ditmaal niet van de Amsterdamsche regeering, maar van de Amsterdamsche regenten - is er een enkele maal aan het woord. Bij de ‘Varia’ heb ik onderscheid gemaakt tusschen twee categorieën: A Handel en Nijverheid, B Verschillende onderwerpen; het aantal aanteekeningen van de eerste soort is geringer, dan ik gewenscht had.

Zoowel voor bijlage XI als XII geldt, dat vele der daarin genoemde bizonderheden op zich zelve weinig waarde hebben. Tezamen echter dragen zij bij tot het hoofddoel van deze uitgave: den lezer een beeld te toonen van den regeeringsvorm en de administratie van Amsterdam, en hem de personen der regenten in levenden lijve voor oogen te brengen, hen zelven en den kring, waarin zij verkeerden.

De registers, aan het slot van het tweede deel, zullen, naar ik hoop, bij het gebruik van Bontemantels verhandeling goede diensten kunnen bewijzen.

Tot mijn spijt moet ik, aan het einde van mijne toelichting dezer uitgave, nog even terugkomen op bijlage V. Toen deze inleiding reeds bijna geheel was afgedrukt, vernam ik van Prof. Pols, dat de briefwisseling tusschen het Hof van Holland en burgemeesteren en schepenen van Amsterdam over het appèl van het vonnis van Cooimans reeds gedrukt is in Loenius, Decisiën en Observatiën, uitgegeven door Boel, (1712) p. 715 sqq. Zijne vriendelijke mededeeling kwam dus te laat om den herdruk van deze correspondentie te beletten, maar juist bij tijds om er nog kennis van te kunnen geven aan mijne lezers.

Met het bovenstaande meen ik genoeg gedaan te hebben om den lezer voor te bereiden op de lectuur van Bontemantels aanteekeningen. Het was aanvankelijk mijn voornemen, aan deze inleiding een uitgewerkte schets toe te voegen van de regeering en de regenten van Amsterdam in het eerste stadhouderlooze tijdvak en het begin van de regeering van Willem III. Om meer dan één reden heb ik echter besloten haar hier achterwege te laten; binnen niet al te langen tijd hoop ik haar elders aan te bieden, aan een kring van lezers, niet uitsluitend uit vakgenooten

bestaande. Zoo heb ik mij dus in het derde hoofdstuk van deze inleiding bepaald tot het geven van een overzicht van Bontemantels verhandeling en tot de verklaring van het plan dezer uitgave; met name de bijlagen, die over administratieve of juridische onderwerpen handelen, zijn nader toegelicht, omdat de inhoud daarvan waarschijnlijk slechts voor een gering gedeelte verwerkt zal kunnen worden in het boven door mij aangekondigde tijdschriftartikel.

Over de voortzetting van deze uitgave wensch ik nog een korte mededeeling te doen.

Ik zeide reeds, dat zij die gedeelten van Bontemantels gedenkschriften in het licht zal brengen, welke geacht kunnen worden van belang te zijn voor de geschiedenis van Holland en de Republiek; zij zal dus hoofdzakelijk bevatten: excerpten uit de Resolutiën van den Raad, vergeleken met de overeenkomstige plaatsen uit Civ. en Mil. Reg. I en II, terwijl voor het jaar 1670 natuurlijk ook gebruik zal worden gemaakt van Bontemantels notulen van de Statenvergadering. Verder schijnt het wenschelijk, Bontemantels mededeelingen aan te vullen uit en te toetsen aan de officieele vroedschapsresolutiën, aan de correspondentie van de Witt met de voornaamste Amsterdamsche regenten en aan de briefwisseling tusschen de Amsterdamsche gedeputeerden naar de dagvaart en de regeering hunner stad. Voor het laatste en belangrijkste gedeelte van het tijdvak 1653-1672, de jaren, waarin het stadhouderloos regeeringssysteem en Jan de Witt ten val neigden, zijn Bontemantels aanteekeningen het overvloedigst; misschien verdient het nog aanbeveling ze te completeeren uit de vroeger genoemde notulen van Vivien en Hop.

Ik wil mij echter volstrekt niet binden aan het geschetste programma. Er kunnen zich omstandigheden voordoen, die het wenschelijk maken Bontemantels aanteekeningen niet tot grondslag van een uitgave te nemen, maar liever tot toelichting van een andere te gebruiken. Voorzichtig-heidshalve zal ik mij hierover niet verder uitlaten: het zou niet de eerste maal zijn, dat een aangekondigd voornemen later moest worden gewijzigd of opgegeven. In

elk geval wil ik er op wijzen, dat ik mijne Bontemantel-uitgave niet onmiddellijk zal kunnen voortzetten, daar voorloopig een andere arbeid mijn toch reeds beperkten tijd in beslag neemt.

Eindelijk nog een woord over den vorm van de uitgave, die thans aan de leden van het Historisch Genootschap wordt aangeboden. Toen ik begon haar ter perse te leggen, in December 1894, waren door het bestuur van ons genootschap nog niet gepubliceerd de 'Bepalingen over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis'[1]. Ik heb dus mijn eigen weg moeten zoeken, en ben daarbij niet ver afgeweken van de voorschriften dier 'bepalingen'. Aanvankelijk heb ik de spelling van het handschrift geheel behouden; daar Bontemantel echter in hooge mate inconsequent is in zijne spelling, herhaaldelijk ook bepaalde fouten maakt, bleek het behoud van de oorspronkelijke spelling nu en dan een belemmering te zijn voor het goed begrip van wat hij verhaalt, te meer daar ook de stijl zeer gebrekkig is. Ik heb toen niet geschroomd stilzwijgend sommige fouten te verbeteren en althans eenige gelijkmatigheid in de spelling aan te brengen, daar ik volkomen instem met een der gronddenkbeelden, waarvan uitgegaan wordt in het stel regels, door den Duitschen Historikertag te Leipzig in 1895 aangenomen, nl. 'groote minutieusheid in détails bij het afdrukken is onnoodig, omdat het voorhandene materiaal overvloedig is en omdat de taalgeleerden, die vooral belang zouden hebben bij het weergeven dezer détails, in gedrukte werken over deze periode een meer dan voldoend materiaal te hunner beschikking hebben.' De taalgeleerden zouden er ook al bitter weinig aan hebben, wanneer ik de foutieve spelling van Bontemantel nauwkeurig had afgedrukt.

Verder heb ik zooveel mogelijk getracht den tekst beter verstaanbaar te maken, door het aanbrengen van leesteekenn en door de inlassching van verklarende woorden tusschen ( ). Een enkele maal plaatst ook Bontemantel

1) Bijdr. en Meded. XVII p. XXXVI-XLIV.

iets tusschen ( ); uit het zinsverband is echter gemakkelijk af te leiden of, wat tusschen ( ) staat, door Bontemantel of door mij is ingevoegd. Af en toe deelt hij ook iets mede, waardoor de samenhang van het verhaal wordt verbroken. In de eerste vellen heb ik dergelijke passage's uit den tekst gelicht en als noten afgedrukt. Daar echter hierdoor vaak belangrijke mededeelingen naar de schaduw werden verwezen, ben ik er spoedig toe overgegaan de bedoelde passages tusschen [ ] te plaatsen. Dezelfde [ ] zijn gebruikt bij het aanvullen van een lacune in een woord, tengevolge van den toestand van het handschrift; ook hier blijkt echter steeds uit den tekst, of de [ ] een - gewoonlijk vrij lange - uitweiding signaleeren, dan wel een paar weggevallen letters aanvullen. Aan den rand van de bladzijden heb ik de paginatuur van Bontemantels handschrift vermeld, die af en toe wel eens een paar nummers overspringt, omdat er eenige blanco bladzijden volgen, waarschijnlijk opengelaten om, zoo noodig, nog later iets te kunnen toevoegen. Een enkele maal heb ik vergeten op die overspringingen in een noot de aandacht te vestigen: de lezer weet nu, waaraan zij zijn toe te schrijven.

Aan het einde van mijn langdurigen arbeid gekomen, rest mij de aangename taak mijn dank te betuigen aan allen - het zijn er velen -, die mij aan zich verplicht hebben door het geven van inlichtingen of door mij het gebruik van de aan hunne zorg toevertrouwde manuscripten en boekwerken mogelijk en gemakkelijk te maken. Met name de archivaris van Amsterdam, mr. Veder, en de beambten te zijnen archieve zijn mij met de meeste hulpvaardigheid steeds van dienst geweest en hebben mij niet alleen de gelegenheid tot het raadplegen van het rijke archief der hoofdstad te allen tijde opengesteld, maar tevens herhaaldelijk een werkzaam aandeel aan mijn onderzoek genomen. Ik breng hun daarvoor mijn hartelijk gemeenden dank.

Zeer veel ben ik verplicht aan den oudhoogleeraar

Fruin, bij wien ik nooit te vergeefs heb aangeklopt, wanneer mijne kennis te kort schoot voor het oplossen van de een of andere moeielijkheid. Vooral echter ben ik hem dank verschuldigd voor de welwillendheid, waarmede hij zich bereid heeft verklaard de drukproeven van mijn boek te lezen. De opmerkingen, naar aanleiding daarvan door hem gemaakt, brachten mij dikwijls tot het inzicht, dat mijne voorstelling van de behandelde zaak aan duidelijkheid nog te wenschen overliet, en spoorden mij aan tot een hernieuwd onderzoek, dat, naar ik hoop, aan deze uitgave ten goede is gekomen. Ook hij aanvaarde de betuiging van mijne erkentelijkheid voor zijne medewerking.

De regeeringe van Amsterdam, soo int civiel als crimineel en militaire.
I. Den hoofd-offecier.

(p. **20**[1].) Den Heer Schout, uyt cracht van het 15de artyckel van de afstant van de satisfactie, gemaeckt tusschen de Heeren Staten van Hollant ende de Magistraten van Amsterdam in date den 20sten December Ao. 1581[2], werd gecooren bij Burgemeesteren en XXXVI Raeden, als in den hoofde van derselver instructie hiernae is te sien[3].

De electie werd gedaen in volgende maniere. Den Heer Cornelis de Vlaming, Ridder en Heere van Outshoorn, Schout geworden sijnde in den jaare 1649 (als wanneer Burgemeester Pieter Hasselaer 't selfde ampt dry jaaren

1) De paginatuur in margine is die van Bontemantels handschrift. Aan p. 20 gaat bij hem vooraf een register, dat voor deze uitgave onbruikbaar is, en een lijst van 'Magistraeten, als de heeren Schouten, Burgemeesteren, Scheepenen en Vroetschappen, wanneer gemaekt ende gestorven en door den Prins geëxcuseert.' Ik heb deze lijst laten afdrukken aan het hoofd van de bijlage, getiteld: 'Magistraatsverkiezingen in Amsterdam, van 1653 tot 1677'.
2) Zie den verkorten inhoud daarvan bij: Wagenaar, Amsterdam. I p. 387-389.
3) Deze instructie volgt op p. 114 van het HS. Waar ik de paginatuur van Bontemantel aanhaal, voeg ik achter het getal: 'van het HS.'

had loffelijck bedient en nae vrijwillige afstand wederom Burgemeester was geworden), is Burgemeester gemaeckt den eersten Februari 1656[1]. Den 2^{den} Februarij desselven jaars hebben de Heeren van Polsbroeck, Tulp, Vloos- (p. **21**.) wijck en Outshoorn, Burgemeesteren, den raet in bedencken gegeven, of niet raetsaem sal wesen het vacerende schoutamp wederom te begeven, waerop den ousten Raet, den Heere Antony Oetgens van Waveren, voorstelde, dat, alsoo voor deesen besoignes geweest sijn, of het voorschreven ampt niet soude connen werden bedient door regeerende Burgemeesteren ofte stedehouder of andere manieren, dat hetselfde soude connen door commissarissen werden geëxamineert, doch is verstaen te blijven bij de oude maniere ende instructie, en te comen tot de electie. Ende is gecooren Dr. Lambert Rynst. Den Heer Gerret Schaep, Heer van Courtenhoef, had bij parteculiere discoursen speculatie, of het gemelde ampt niet soude connen werden bedient door twee Heren, den een int civiel en den andere het crimineel; doch daer werde in de deliberatie niet van gerept.

Den eersten Februarij 1667 is den gemelden Rynst Burgemeester gemaeckt en hebben Burgemeesteren de openstaende plaets sleepende gehouden en het schout-schap waergenomen van dry tot dry maenden door den presiderende, gelijck volgens de resolutie, 24 Augusty 1581 bij Burgemeesteren en Raeden genomen, is gepractiseert geweest tot den 8sten November 1584, als wanneer met Willem van der Does het wederom is gebracht op den ouden voet[2] voor dry jaaren tschoutamp te bedienen

1) Wagenaar, Amsterdam. III p. 285 heeft: ‘Cornelis de Vlaming van Oudshoorn, Schout 1649 tot 1655.’ Hij bedoelt daarmede: tot Februari 1656. Ook Lambert Reynst bleef niet tot 1666, maar tot Februari 1667 Schout.
2) Zie hierover: Wagenaar, Amsterdam. I p. 390. Daar wordt gezegd, dat Willem van der Does ‘omtrent Augustus des jaars 1584’ tot Schout werd aangesteld. Bontemantel noemt den juisten datum, nl. 8 November 1584, zooals mij gebleken is door vergelijking met het Groot Memor. dl. II, fol. CLIX en v^{o}. Dit door Bontemantel dikwijls aangehaalde ‘Groot Memoriael’ berust op het gemeentearchief van Amsterdam.

ofte wederseggen, volgens het accoort en instructie, geregistreert in het 2de Groot Memoriael fol. 159.

(p. **22**.) Den gemelden van der Does[1)] heeft het schoutampt den laesten October 1620 verlaeten, en heeft de heer Fredrick de Vrij, als presideerende Burgemeester, het ampt bekleet tot Vrouwendach daeraenvolgende, alsoo, den Schout overleden sijnde, den president van Burgemeesteren dat ampt waerneemt, en is daernae tot Schout gecooren Dr. Jan ten Grootenhuyse. Den gemelden heer de Vrij, een hooch geleert man (als uyt sijn kerckelijcke - in den jaare 1621 gedruckt bij Jan Eversen Kloppenburg, en 1622 door Jannes Uytdenboogert wederlydt - uytgegeven Historie is te beoogen[2)]) wierd genaemt Schout Sinter-Nicolaes, ter oorsaecke dat op Ster. Claas-avond persoonelijck, geassisteert met alle de substituyten en dinaers, de kinderpoppegoet-vercoopers, op den Vijgendam voorstaende, deed opstaen en vertrecken, welcke cramen alle jaaren by klockeslach wierd verboden, als smaeckende nae het pausdom, doch noyt soo hardt daerin was geprocedeert[3)].

1) De episode, beginnende met ‘Den gemelden van der Does’ en eindigende met ‘doch noyt soo hardt daerin was geprocedeert’, is een van de vele bij Bontemantel voorkomende uitweidingen. Het afgebroken verhaal wordt voortgezet met ‘De Heeren Burgemeesteren’ enz.
2) De hier bedoelde geschriften zijn:
F. de Vrij, Historie ofte kort ende waerachtich verhael van den oorspronck ende voortganck der kerckelijcke beroerten in Hollandt. 't Amsterdam, Jan Evertsz. Kloppenburgh, 1621.
(J. Uytenbogaert,) Vrije aenwijsing van de onwaerheyden, trouloose verdrayinghen, calumniën ende andere grove misslaghen, bevonden in de ghenaemde Historie van F. de Vrij enz. Ghestelt bij forme van 't samenspraeck tusschen denselven de Vrij ende den Aenwijser. Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren 1621 (zonder naam van den auteur, en zonder woonplaats en naam van den drukker). Zie: Knuttel, Catal. Pamfletten. No. 3262 en 3263. Beide boekjes zijn ook aanwezig op de Univers. Biblioth. te Utrecht. Of er van Uytenbogaerts ‘Vrije aenwijsing’ ook een uitgave van 1622 is, zooals Bontemantel vermeldt, is mij onbekend.
3) Over deze Sinterklaasmarkt schreef ter Gouw in zijne Amstelodamiana. II pag. 323-331. Van Calvinistische zijde is in de 17de eeuw herhaaldelijk tegen het feest van dezen kinderheilige geijverd: zie o.a. Rössing, Oude Tijd. 1874 pag. 17-19, waar gewag wordt gemaakt van het bezoek, ieder jaar in de laatste week van November door een predikant en een ouderling in burgemeesterskamer gebracht, om de Edel-Achtb. te verzoeken ‘de superstitueuse insolentiën en groote exorbitantiën, afgodische abuyzen en stouticheden’, die op ‘St. Nicolai-dach en avont’ plegen le geschieden, tegen te gaan en ‘redres in de ijdelheden van genoemden dach en avond’ te nemen.

De Heeren Burgemeesteren Andries de Graef en Cornelis Witsen hebbende yder dry maenden de hooftoffeciers-plaets waergenomen, nae als gesyt Rynst Burgemeester was gemaeckt, is niet anders daeruyt gevolcht dan comfusie in de criminele saecken en schoutsrolle, oock impostrolle en wat daervan afhangt. Soodat de justitie niet connende werden geadministreert nae behooren, ten opsicht der groote gemeente, ende dat het darde vierendeel jaars door den Heer Burgemeester Symen van Hoorn (p. **23**.) soude moeten waergenomen werden, die, soo het scheen een sijner naemaechschap soude soecken tot het schoutamp te vorderen, soo sijn Burgemeesteren te raede geworden die saecke wederom te brengen op sijn oude ploy ende de vroetschap te beschrijven bij de volgende missive:

Eedele, erntfeste, wijse, voorsienige en seer discrete Heer,

Alsoo wij voor den meesten dienst van dese stadt goet-gevonden hebben op toecomende Dynsdach, des voormiddachs ten elf euren, sijnde den 9^{den} deser loopende maend, de vroetschap te doen vergaderen op het kiesen van een Hooft-officier ofte Opperschout, soo hebben wij ampshalven niet connen naelaeten van sulckx bij desen bekent te maecken, vrindlijck versoeckende, dat sij daertegen gelieve tijdelijck tehuys te wesen, om ter welgemelde vergaederinge te verschijnen, om te helpen delibereeren als nae behoore.

Hiermede

Eedele, erntfeste, wijse, voorsienige en seer discrete

Heer, beveelen wij UEd. in de protextie der Alderhoochste en blijven

Uwer E. goede vrinden,
Burgemeesteren en Regeerders der stadt
Amsterdam.

Was geteeckent:
Ter ordonnantie van deselfe
N. NICOLAY.
Den 2den Augusty 1667.

Het opschrift was:

Eedele, erntfeste, wijse, voorsienige en seer discrete Heer, den Heer. N. N., Raet en Outscheepen der stadt Amsterdam.

Volgens de gesyde uytschrijvinge sijn alle de Raeden gecompareert, uytgenomen de Heeren Cornelis Backer, (p. **24**.) Coenraet van Beuninge en Jacob van Neck Jacobsz., en hebben de Heeren van Hoorn, Rynst, Witsen en Graef, Burgemeesteren, tot Schout voorgestelt de gemelden Heer Cornelis Witsen. De Heer Tulp, sijnde den outsten Raet, oordeelde dat een Burgemeester geen Schout behoorde te wesen en dan wederom Burgemeester worden, om veel reeden, die hij syde niet te sullen verhaele, en stemde Roetert Ernst; doch Cornelis Witsen is door de reste der Heeren tot Schout gecooren.

Op het afsterven van de Heer Schout Witsen, dat geweest is den 12den Maert 1669, hebben de Heeren Burgemeesteren den 24sten April den raet beroepen tegen den 27sten derselver maend, om een Hooftofficier te maecken in des overleedens plaets. Den Heer Burgemeester Gerret Clasen Hasselaer heeft sich tegen die tijt (alsoo het besolliciteerde) uyt de stadt begeven, om den met te laten haer vrije deliberatie[1)].

1) In den tekst volgt nu; 'Dat bij parteculiere discourse den Heer Witsen meede hadde behooren te doen, ten waer becommert was, en sijn *E.* presentie authorityt soude geven, dat niet apparent is, alsoo veel maele heeft verklaert nae het schoutsamp noyt te hebben gestaen.
Den 26sten September 1667 nam den Schout Witsen sijn afschyt van de Bewinthebberen der West-Indische Compagni op de Cleveniersdoelen, alwaer in parteculieren discoursen verhaelde tege Bontemantel en bij Godt verklaerde, nae het schoutamp niet gestaen te hebbe, maer van de andere Burgemeesteren daertoe wierde geraede ent acht dagen in bedenken nam, en dat een wijnich tijts eer in den met gingen de saeke eerst vaststelde; dat van Hoorn voorstelde Vlooswijk, dat hij stemde Graef, doch Graef en Rynst stemde mijn[a)], en dat nae veel sporling het toestond 't soo in den met te brengen en den resolutie van dien soude afwachten'. Hoewel het bovenstaande door Bontemantel in den tekst is opgenomen, geef ik het hier als noot, daar de samenhang er te zeer door verbroken wordt.

a) Met 'mijn' wordt Witsen bedoeld.

Op den bestemde tijt van den 27sten April hebben de Heeren Vlooswijck, Pancras en van Beuningen, Burgemeesteren, in den met tot Schout voorgedragen den (p. **25**.) gemelden Heer Gerret Hasselaer, dat met eenparige stemmen is gevolcht; nae de omvraech sloegen eenige heeren, als Tulp, Hooft en Graef, bij discourse voor: of niet best was dat den Schout (alsoo volgens het eerste artyckel van de instructie sich aenstons moet ontledigen van alle offitiën, het bewinthebberschap der Oost- en West-Indische Compagni daerinne begreepen,) afstand deede van de qualityt van Out-Burgemeester, 't welck Burgemeesteren in omvraech hebben gebracht, uyttende voor advys, dat de Heer Hasselaer het ampt heeft versocht in dier voege als sijn huysvrouws vader[1)] Pieter Hasselaer het heeft bedient, en daerop nae Den Haech was getrocken, en oversulx het soude(n) laeten als het is, sonder veranderinge te maecken. Rynst meende,

1) Gerard (of Gerrit) Claesz. Hasselaer was getrouwd met een dochter van zijn oom Pieter Hasselaer, die van 1646 tot 1649 Schout was. Uit prof. Alberdingk Thym, Het Patriciaat van Amsterdam. fol. 45 zou men opmaken, dat deze dochter Agatha heette. In de Aanteekeningen van Gerrit Schaep Pietersz. (Herald. Bibliotheek 1873, p. 226) wordt echter Anna Hasselaer genoemd als de eenige dochter van Schout Pieter Hasselaer. In Resol. Raad III, 1. p. 143 zegt Bontemantel, dat Pieter Hasselaer de vader was van ‘de eerste huysvrouw’ van Gerrit Claesz. Hasselaer.

dat soo eenige veranderinge soude gemaeckt werden, dat het most gedaen wesen voordat den Schout gemaeckt was en niet naedat met eenparige stemmen is gecooren, en best is te laten als het nu is.

Rendorp,	Backer,	Maerseveen,	Grotenhuys,
Van Neck,	Riael,	Neck Jacobsen,	Boreel,
Outshoorn,	Capelle,	Hulft,	Ranst

waren van advys als Burgemeesteren.

(p. **26**.) Tulp,	Bontemantel,	Graef[1)],	Hudde,
Blaeu,	Roeters,	Corver,	Bronckhorst,
Geelvinck,	Van Waveren,	Schaep	

meende best te sijn den titel van Out-Burgemeester en van desselfs functie af te staen.

Hooft,	Hinloopen,	Graeflant

syden, dat het soude connen gestelt werden in sijn E.E. beleefthyt ende keuse.

Hasselaer,	Schellinger,	van Loon,
Pol,	Valckenier	

waren absent, ende Hartochvelt overleeden.

Bontemantel voechde bij sijn advys, dat, alsoo Burgemeesteren en Tresoriers doende sijn de mesnage te besorgen, en alreede een aenvanck hebben gemaeckt ent suyckerbancket geordonneert op de aenstaende Mey-avond-maeltijt nae te laeten, of oock in het schoutschap niet eenige onnodige uytgifte soude connen achtergelaten (p. **27**.) werden; dat in den jaare 1584 den Schout Ver-

1) In Resol. Raad III, 1. p. 146 (27 April 1669) wordt gezegd, dat ‘Graef met veele reeden’ (adviseerde) ‘te moeten afstaen: dat, soo Out-Burgemeester blijft, altijt, als hebbende groot authorityt, veel can doen gelijck voorleede verkiesinge hebben gesien, en door communicatie een veertien opsmijt om andre of te houden. Nota: daer wilde meede seggen, dat Geelvinck veertienen wierde gemaeckt om van Swieten af te houden, die hij gaeren veertien had gehad en Scheepen gemaeckt, om met gelegenthyt, alsoo Reeckenmeester in Den Haech soude werden, bij occasie thuys te haelen en Burgemeester te maecken[a)]. Sydeoock, dat den Schout dependeert aen de graefelijckyt, en oversulx bij geen poletique consideratie bij Burgemeesteren niet behoorde te coomen’.

a) Ter toelichting hiervan zie bijlage N. 1 ‘Magistraatsverkjezingen te Amsterdam’ op 28 Januari 1669.

does was toegestaen een tractement van vier hondert guldens jaerlijx; dat de jegenwoordige Hooftschout, in de instructie te sien, treckt vijftien hondert guldens en vijftich guldens tot mantelgelt, boven de emolimenten, die bij sommige jaaren uytsteeckende sijn, soodat daeromtrent de spaersaemheyt beeter soude connen uytgevonden werden dan over het suyckerbanquet, daer de(r) Heeren vrouwen en kindren nae uytsien[1)].

1) In Resolut. Raad III, 1. p. 144-145 (27 April 1669) wordt het advies, dat Bontemantel gaf, aldus meegedeeld: 'Bontemantel' (was van advys) 'die qualityt af te moeten leggen; dat de menschen swack sijn ende den Schout niet derven offenceeren, alsoo gesien is wederom Burgemeester te worden, dat daerom tot laste der gemeente de condemnatie te hooger neemen; dat gesien had in den voorleeden jaaren dat om een gevecht op straet, daer de keure van syt op de peene van 3 à 6 gl., dat evenwel waeren bij verblijf gecondemneert in 4 à 500 gl.'. Verder leest men daar nog, dat 'den Schout Gerrit Mathysz. 1509[a)] jaerlijx had aen tractement 200 gl., Schout Verdoes 1584 jaerlijx 400 gl., dat nu hebben 1500 gl., dat is 1000 gl. tractement en 500 gl. gelijck Scheepenen, welcke 1500 gl. wel connen bespaert werden, alsoo den Schout boven dat jaerlijx omtrent 5 à 6000 gl. heeft'. Uit het voorgaande kan men opmaken, dat Bontemantel aan de Schepenen 'van den voorleeden jaaren' (d.i. 1668) verwijt, dat zij - ten believen van den Schout, die een deel van de boete kreeg - zelfs bij geringe vergrijpen tot hooge boeten veroordeelden. Blijkens de volgende mededeeling, die ik ontleen aan Resol. Raad III, 1. p. 25 waren de Schepenen van het jaar 1667 niet zoo goedgezind jegens den Schout. Wel is waar stelden zij de boete nog hooger dan de Schout wenschte, maar - de veroordeelde was de zoon van den Schout! De bedoelde aanteekening luidt als volgt: 'Int lest vant voorleeden jaer den capetyn Lambert Witsz. eenen van der Wielen op straet gesmeeten hebbende, alsoo in eenige saecke oordeelde sijn vaeder geaffronteert te hebben, wierde gecondemneert bij Scheepenen, naer verblijf, in duysent guldens ten behoeven van de armen, niettegenstaende sijn vaeder Schout was, die versocht had aen Scheepenen moderaet te gaen, en waeren sommige, als Boreel, van advys van 1500 gl. en Jan van Waveren 750 gl. Boreel, die door den Schout bij discours gevraecht was, hoe dat het soo hooch van duysent guldens had gevonde, syde: van Waeveren wilde het op 1500 gl. hebben, maer ick op 750 gl.' (Deze aanteekening is van Juni 1668, dus de hierin bedoelde Schepenen - de zaak viel voor 'int lest vant voorleeden jaer' - waren die van het jaar 1667.)

a) De tekst heeft abusievelijk 1609.

Den Heer Hooft had de saecke voor de omvraech hooch opgevadt en met eenige reeden aengeweesen, dat den Schout niet behoorde de qualityt van Out-Burgemeester te houden, ende in de deliberatie wierde moderaet en syde, dat, als de dry jaaren om sijn en vrinden bij tstuck heeft, dat soo Burgemeester gelieft te wesen, het wederom wel sal connen werden, en soo geen apparentie siet, men sijn E.E. wel Schout sal continueeren; ende den Heer de Graef adviseerden vrij wat grof tot afstand.

(p. **28**.) De saecke nae eenige verdere discourse en debatten is bij meerderhyt der advysen geconcludeert: soo den Heer Hasselaer nae dry jaaren werd gecontinueert, oock sal blijven als van outs Out-Burgemeester, maer een ander Schout werdende gemaeckt, die regeerende of Out-Burgemeester is, en sal gedurende dien dienst de qualityt niet mogen excerceeren[1)].

1) Resol. Raad III, 1. p 147-148 (27 April 1669) heeft hierover nog het volgende: ‘Bontemantel, Hooft en eenige andre Heeren waeren van advys, dat den met niet toestaet nu te resolveeren wat over dry aaren sullen doen, en yder sijn vrijhyt daerin behoorde gelaeten te werden, alsoo een partije sullen doot sijn en andre nieuwe daer niet aen connen gebonden werden, ten waer een ediet daervan met belofte wierde gemaeckt.
In alles staet te considereeren dat Pancras wilde Hasselaer quyt weesen, om vast te gaen aenstaende jaer president te worden van Burgemeesteren; dat Hasselaer en van Beuningen begonde seer wel te accordeeren, en licht in de grooste authorityt gecomen hebben, en alsoo Pancras en Vlooswijck de schop geven. Oock wilde Vlooswijck Schout weesen, dat niet dienstich was, alsoo al te geltbegeerich was. Vlooswijck, soo men syt, een beslommerde boedel hebbende, en veel gelt van Reael op intrest hebbende, en geen gelegenhyt hebbende die te connen betaelen, waerop eenige, dat ick niet derf dencken, naerder speculatie hebben, dat wilde Reael Burgemeester maecken, hoewel bij nimant gesien noch in respect is, aengesien seer geneegen is int perteculier ..... veel te drincken, dat noyt of wynich in den (raet?) adviseert, of dat is te mercken geweest dat al een soopje op hadde’. (De laatste zes regels zijn moeielijk te ontcijferen: er zijn andere letters over heen geschreven en aan toegevoegd, met het kennelijke doel om wat er stond onleesbaar te maken).
‘Hooft had consideratie en was geemelijck dat, daer Hasselaer met groote moeite Burgemeester had gemaeckt, nu wierde verlaeten, gelijck oock alle sijn vrinden waeren, te meer, doen sijn schoonvaeder Schout wierde, met seer onfaetsoenelijcke beiegeninge hadde bekeven; doch het was wat anders, alsoo de oude Hasselaer sijn bewinthebberschap moeste quiteeren, daer deese nimendal heeft af te staen, en, soo men syde, een vrouw had getrout voor sijn tweede houwelijck van geen middelen. En het geluck diende Hasselaer, dat hij gaeren Schout volgens sijn solicitatie socht te weesen, en de anderen sochten hem quyt te weesen’.

Den Hooftoffecier, gecooren sijnde, doet eet in handen van Burgemeesteren op de instructie. Den 2^{den} Mey is Schout Hasselaer smorgens gecompareert in schepenebank, seggende dat, alsoo door Burgemeesteren en Raeden den 27sten der voorleden maent April sijn E.E. tot Schout was (p. **29**.) gecooren, ende den eersten deser maend door Burgemeesteren beëedicht op de instructie in date 19 Januarius 1646 bij den vroetschap gearresteert, goet had gevonden cessie te nemen: ende alsoo alle saecken moeten gedaen werden op vonnisse ende met advys van Scheepenen, dat sal specken de justitie te administreeren volgens derselver instructie, en dat met alle goede hermonie en correspondentie: voors dat sijn E.E. vremt was voorgecomen, dat sooveel was te doen geweest in den met over den titel van Out-Burgemeester, alsoo Scheepenen sijn E.E. niet anders hebben te considereeren dan als Schout.

Den Heer tweede president Corver absent sijnde, heeft Bontemantel sijn E.E. uyt de naem van Schepenen bedanckt voor de communicatie, en voors geluck gewenst en de tweede saecke in stilhyt voorbij gegaen. Daernae is door de Heeren, yder int bysonder, geluck gewenst, waerop sich heeft geplaest boven Scheepenen, op het kussen, geciert met het waepen van de Heeren Staten van Hollant en Westfrieslant, als excerceerende de hooge en laege jurisdictie in dese stadt en vrijhyt van dien, door (p. **30**.) de authorityt van deselfde Heeren Staten, sijnde en representerende den souverainityt van den landen. Nae een wynich cilentie beurde het hooft op en sach nae de roede van justitie, die gewoon is te steecken aen de rechterhant bovenaen het gestoelte. Dese roede is een doornestock, van voor veel jaren daertoe gebruyckt, van tamelijcke lanckte en dickte. Den Heer van Outshoorn

heeft somwijle verhaelt, dat gedurende sijn bedieninge de dieners heeft belooft een vereeringe, soo langer en rechter conden uytvinden; dat in het Sticht van Utrecht en Goylant daer wel sijn op uyt geweest, maer geen hebben connen aentreffen, die dese verbeterde.

(p. **31**.) Terwijl het schoutambacht deser stadt is een leen van Hollant en met een geringe somme van twintich duysent guldens (dat in die tijden van beleening veel was) can ingetrocken werden[1)], soo sijn nu en dan diverse speculatie daerover gehoude[2)]; doch omdat eenige Heeren uyt de Ridderschap en Eedelen, alsook eenige leeden van de vergaderinge ofte steden, mede sommige benefitiën excerceeren, die soude connen belemmert en ingetrocken werde, soo heeft het een het ander doen verschuyven, tottertijt dat de graeffelijx-reeckencamer der domaynen door ordre van de Staten van Hollant soo swaer sijn belast met gelden op intrest te lichten, tot verval van de Engelsche oorlogen als andere reedenen[3)]; bij welcke sware belastinge wierde geresolveerdt van eenige leenen in te trecken en, neffens veel ballieuw- en schoutambachten en andere benefitiën, alsoock eenige gorsingen[4)], daer bijnae geen voordeel van werd getrocken, te vercoopen, om de extreordenares gelichte penningen wederom af te leggen. De leeden ter vergaederinge van hare Edele Groot Mogende hebben veel maelen de gemelde reeckencamer, soo bij resolutie als anders, daertoe aengemaent, (p. **32**.) soodat eenmael een aenvanck is geweest; doch de difficultyten wierde soo swaer bevonden, dat het geen voortgang had. In den jaare 1658 is een naerder besoigne over

1) Zie hierover: ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. VI pag. 41, 42, 406, en: Wagenaar, Amsterdam. III pag. 280 en 281.
2) O.a. 29 Mei 4654: ‘Op de pointen van beschrijvinge is wegens het vercoopen eeniger graeffelijckxse domaynen bij den met geresolveert, ist doenelijck, absolut meester te maecken van het schoutambacht van deese stadt’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 172.)
3) In den tekst volgt dan: ‘van degeene, die de graeffelijcke goederen te veel in de oogen flickerde’, maar deze woorden zijn doorgeschrapt.
4) Volgens het Middel-Nederlandsch Woordenboek van Verwijs er Verdam is gorsinge = grasinge = pacht voor weiland, huur voor grasland te betalen.

den vercoop gemaeckt door de Gecommitteerde Raden, en comende over de beleeninge van het gemelde schoutambacht, sijn te raeden geworden nyt haere E.E. collegie te committeeren den heer Oostdorp (wegens Haerlem aldaer gedeputeert), om bij de regeeringe alhier te onderstaen, hoe het met het schoutschap is geleegen; dewelcke in November sich heeft vervoecht nae dese stadt en geaddresseert aen Burgemeesteren, die sijn E.E. (als een goet heer sijnde) soodanich hebben onderrecht, dat weder is vertrocken[1]. Den 27sten derselver maend November hebben de Heeren Polsbroeck, Courtenhoef en Pol, Burgemeesteren (den heer Witsen absent sijnde) den met gecommuniceert in substantie 't geen met den gemelde Heer Oostdorp was gepasseert, ende dat de swarichyt, die door het intrecken en vercoopen vant gesyde leen (soude ontstaen) sijn E.E. soo becommerlijck hadden voorgestelt, dat door het rapport de saecke geen last staet te lijden. Burgemeesteren bedanckt sijnde, is vorder op haer E.E. consideratie geresolveert, en sijn geauthoriseert om, of de Gecommitteerde Raeden en reeckencamer (p. **33**.) mochten met die en andere opvylinge comen voort te varen, en het schoutambacht en andere benefitiën omtrent dese stadt geleegen, als Diemen en Ouderkerck, Duyvedrecht en de bedijckte meeren met de daeraen

1) Uit Resol. Raad II, 1. p. 123-125 blijkt, dat Burgemeesteren ‘Sijn Ed.’ (aldus hadden) ‘onderrecht de gestaltenisse vant selve schoutampt, te weeten dat het moet weesen een poorter deeser stadt, dat de halve boeten en breucken de stadt toecoemen, dat de ongelden als van substituten en dienaers, die nu door de stadt warden gemaeekt en onderhouden, groot sijn en effectivelijck moeten betaelt warden door den Schout, soodat, als men alle tselve soude in reeckeninge brengen, daer geen profiljt aen te haelen is, maer ter contrarie geld soude moeten bijleggen, waerbij noch comt de ongelden der gevangens; dat oock deese stadt alsoock alle de steeden in Hollant haer Schouten worden gemaeckt opt aengeven ofte voorstellen der steeden, welcke-voorstel altijt wort en moet warden geapprobeert, soodat niet connen oordeelen, ofte den coeper soude sich bedroegen vinden, alsoo nimant can Schout warden dan met behaegen der steeden, en, als gesyt is, de voordeelen maer imaginatie sijn’. Bontemantel teekent daar in margine bij aan: ‘dit wierde met een soet praetje door Polsbroeck dien Heer soo wijs gemaeckt’.

hangende jurisdictien te vercoopen, dat die op de bequaemste maniere sullen soecken, ten dienste van de stadt en uytbrydinge der jurisdictie, machtich te maecken, 't sij bij coop ofte overeencominge met de reeckencamer, volgens deselve en naerder resolutie; en alhoewel dese stadtsgedeputeerde ter vergaderinge veel maelen, uyt cracht haerder commissie van den raet, hebben aengemaendt tot de vercoopinge, soo is echter daer niet op gevolcht, en is de saecke bij desen met soo veer geloope, dat de gedeputeerde, gaende ter dachvaert, sijn gelast van stadtswegen in te brengen, volgens haer E.E. commissie in date den 3^{den} Februarij 1672, van den reeckencamer te gelasten een inventares aen de Gecommitteerde Raeden van de effecten over te leveren, om door deselve te doen vercoopen tot betalinge der intresten, als tot de minste schaade oordeelen sullen oirbaer te weesen. Ende den 16^{den} July daeraenvolgende is, op de pointen van beschrijvinge van een tripel getal te nomineeren, om door Sijn Hoochyt één daeruyt tot Reeckenmeester te kiesen in de plaets van den overleden Berckhout, bij den met geoordeelt van de Heren Reeckenmeesteren te laten uytsterven, en de domaynen te brengen ter administratie der Gecommitteerde Raeden; doch soo eenparich anders werd verstaen, daerin te doen nae gelegenthyt der vergaderinge. Den 30sten Augusti desselven jaar heeft den Heer Burgemeester Rynst in den met gerapporteert 't gepasseerde ter dachvaert, en onder veele importante saaken, van de authorisatie op Sijn Hoochyt van de Magistraaten te veranderen op insch(r)ijvinge etc. etc., dat den broeder van den Raatpensionares Fagel en Sprence griffiers waren gemaekt, en den Heer Meerman van Lyde door Sijn Hoochyt uyt een tripel getal tot Reeckenmeester was[1)] gecoore.

(p. **34**.) Den Heer Schout alsoo gemaeckt sijnde, staet in bedencken, of een Schepen, den Offecier te nae bemaechschap(t), moet wijcken, of dat jaar soude mogen uytdienen. Hierin is een exempel voorgevallen den 2^{den}

1) Er staat ‘had’.

February 1656, als wanneer den Heer Rynst Schout was geworden, hebben de Heeren Polsbroeck, Tulp, Vlooswijck en Outshoorn, Burgemeesteren, gelyt in deliberatie, of (met) den Heer Scheepen Gerret van Helmont, als yder een dochter getrout hebbende van Cornelis Bicker, Heer van Swieten[1)], tegelijck als Schout en Scheepen connen dienen; en waeren van advys dat, alsoo Scheepen gecooren was, Scheepen te laeten, maer in toecomende excuseeren; doch den raet, bij veer het meeste gedeelte, waren van verstant, alsoo de previlegien seggen in generale terme de maechschap sooveel te schuwe als doenelijck is, ende licht onder de gemeente opspraeck soude veroorsaecke, als niet considereerende, dat coude swagers (soo men syt) sijn, dat niet alleenich nu, maer oock in toecomende, soo nae den anderen bestaende Schout en Schepen (niet) tegelijck sullen mogen weesen ofte dienen. Ende alsoo den Heer Helmont selfs swarichyt maeckte, bij vonnisse (p. **35**.) als anderssins den Schout int crimineel yts toe te wijsen, soo hebben Burgemeesteren haer gevoecht bij de meeste stemmen. Den Heer Joores Backer is door Burgemeesteren uyt de veertienen Scheepen gemaeckt in Helmonts plaes.

Gedurende het schoutschap van Jan ten Grotenhuys is Hendrick Hudde veelmaele Scheepen geweest, niettegenstaende susterlingen waeren[2)]; maer gedurende de bedieninge als Schout van den Heer Outshoorn is de

1) Gerrit van Helmont was getrouwd met Margaretha Bicker, en Schout Lambert Rynst met Alida Bicker, dochters van Burgemeester Cornelis Bicker. Zie: Alberdingk Thym, Patriciaat van Amsterdam fol. 22.

2) Mr. Loeff, adjunct-archivaris van Amsterdam, was zoo vriendelijk voor mij na te sporen in hoeverre bovengenoemde Heeren elkaar verwant waren. Zijn onderzoek leidde tot deze uitkomst:

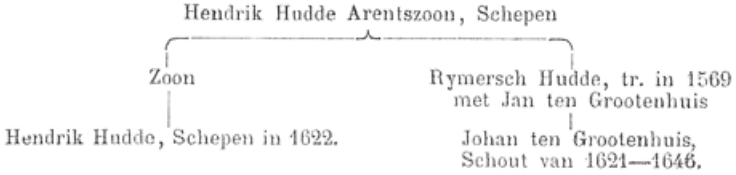

Heer Cornelis Geelvinck van de veertienen gehouden, ter oorsaecke dat susterlingen waeren[1].

Den Schout opend de missive der nieuwgemaakte Schepenen ter presentie der nieuwaengecome Burgemeesteren, dachvaert de afgaende en nieuwgemaakte Schepenen, om de eerste te bedanke en van den eet te ontslaen, en de nieuwe onder den eet te brengen. De gemelde missive volcht, daer van de nominatie der veertienen en het beeedigen der Schepenen gesprooken werd[2].

Den Schout sit de eerste ofte bovenaen int maeken der willekeuren, als breder daer vant maaken derselve sal gesprooken werden.

(p. **36**.) Den Heer Hooftoffecier, als representeerende de souveraynityt, heeft de rang boven Burgemeesteren, Schepenen en verdere Magistraeten, uytgenomen in den raet, alwaer niet anders werd geconsidereert dan als Vroetschap, en heeft sijn plaets nae de outhyt in eede als Raet gedaen, en werd in de commissiën aldaer niet anders gestelt. Den 16^{den} November 1671 is over het sevende point van beschrijvinge, wegens het indubitabel recht waer yder terecht moet staen, een commissie gedecerneert op Bontemantel, Scheepen, Schout Hasselaer, van Beuningen, Out-Burgemeester, Roch Scheepen, Cornelis Backer en Hudde, gelijck in rang in den raet sitten; alsoo is

1) In hoeverre zij elkaar verwant waren, blijke uit de volgende geslachtslijst, getrokken uit het reeds aangehaalde Patriciaat van Amsterdam, fol. 36, 39*a* en 40.

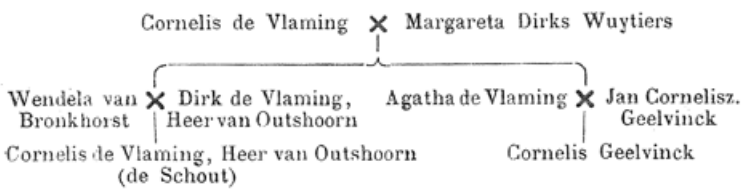
Cornelis de Vlaming × Margareta Dirks Wuytiers
Wendela van Bronkhorst × Dirk de Vlaming, Heer van Outshoorn
Agatha de Vlaming × Jan Cornelisz. Geelvinck
Cornelis de Vlaming, Heer van Outshoorn (de Schout)
Cornelis Geelvinck

Waarom ik eerst aan Dirk de Vlaming den titel Heer van Outshoorn gegeven heb, blijkt uit het artikel van A. de Roever Nz. in Amsterdamsch Jaarboekje 1891 p. 120.

2) Deze missive staat niet in het hoofdstuk, waar over Schepenen gehandeld wordt, maar in het hoofdstuk over Burgemeesteren, p. 138 van het HS.

mede een commissie aengestelt over het resultaet der besoigne wegens de ordre, te houden in de leegers te velde, en wie het hoogste gesach sal hebben, waertoe den 10^{den} December desselven jaars sijn versocht Bontemantel, Hasselaer, van Beuningen, Schaep en Roch.

Op alle maeltijden door Burgemeesteren aengestelt, den Officier mede sijnde genodicht, werd de eerste geplaest; op de maeltijden van Scheepenen is altijt bovenaen geset, (p. **37**.) uytgenomen den 26sten December 1668 op Schepenen-Corstijtsmael[1)], alwaer Burgemeesteren mede sijn van alle oude tijden geweest. Den Heer Raetpensionares van Hollant de Wit, dien tijt in de stadt sijnde, is door Burgemeesteren versocht op de gesyde maeltijt mede te willen comen, gelijck heeft gedaen. De Heeren Burgemeesteren Valckenier, Rynst, Vlooswijck en Outshoorn gaven aen Scheepenen te kennen, dat inclinatie hadden den Raetpensionares te setten aen tafel op de hoochste plaets, doch alsoo selfs genoodichde gasten sijn, 't selfde

1) 'Scheepenen-mael cost omtrent 18 à 19 hondert guldens'. (Resol. Raad III, 1. p. 91.) Een andere aanteekening over den schepen-maaltijd op tweeden Kerstdag vond ik op een los blad in Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken I, nl. de volgende berekening van onkosten:
'Tweeden Corsdach-maeltijt van Scheepenen 1671, daer den Schout, Burgemeesteren en Tresoriers met haer vrouwe meede sijn, gehouden op de doelen van Groenendijck ofte de Cleveniersdoelen.

Aen Groenendijck voor 2 daegen	*f* 907-10
Bellecheere	*f* 18-18
Vis uyt Den Haech	*f* 36-15
Reviervis aen Jan Brantjes betaelt	*f* 75- 0
Willem Jansz. voor vis	*f* 14-10
Aen Heyman voor 42 schootelen banquet	*f* 302-14
Jan Snel voor Rinse wijn	*f* 213-10
Jacob de Frans voor Franse wijn	*f* 92- 0
Aen Kipshaven voor bloemen	*f* 13- 4
	f 1674- 1

Op de maeltijt van den Offecier geeven Scheepenen ordinares aen belleschеere 6 ducatons'. 'Bellescheere' = fooi aan 'de boodens en myssens', blijkens een andere, overigens gelijkluidende, aanteekening over dezen maaltijd in denzelfden bundel.

niet hebben willen doen dan met communicatie[1]. De presidenten van Waveren en van de Cappelle sijn met de Heeren beneeden gegaen en hebben 't gelyt in deliberatie, en waren van advys Burgemeesteren daerin niet tegen te gaen. Bontemantel syde, dat de Raetpensionares meer-maele was geweest in deese stadt op aensienlijcke maeltijden der regeeringe, en geseeten nae Burgemeesteren, en op het Scheepenmael van den jaare 1664 was geplaest nae den president van Burgemeesteren, en doen de saeck wel was geëxamineert; dat nu van geen grooter qualityt (p. **38**.) is; dat het periculeus is, de ministers van staet te hooch te setten, ende misnoegen geeft daernae wederom in de behoorelijcken rang te plaetse. Waerop wierde geantwoort dat Raetpensionares van Hollant ende West-frieslant is en Zeegelbewaerder, oock president vant Leenhof, die in andere landen Conseilliers werden genaemt, en wierde het werck wat hart gedreven, voornaemelijck van Pieter de Graef (die neffens den Heer de Wit met de dochters van den overleeden Burgemeester Jan Bicker waren getrout), hoewel anders van een sacht en beleeft humeur is. Bontemantel repliceerde sich de saecke soo stijf niet te willen aentrecken, en soo Burgemeesteren en voornaemelijck den Heer Schout haer authorityt en plaetsen gelieven te wijcken, dat het soude aensien; maar alsoo gevraecht is, dat tot sijner ontlastinge sijn gevoelen had geuyttet. Naer verdere deliberatie is verstaen dat de Heeren Presidenten sullen gelieven aen Burgemeesteren te rapporteeren, dat, alsoo haere Achtbaerheeden gesint sijn haer plaetsen te cederen, dat daer niet tegen hebben en 't selfde sullen laten aen haer E.E. wijse consideratie, met dien verstande, dat[2] den Heer Schout Witsen, die de hoochste authorityt representeert en altijt bovenaen (p. **39**.) heeft geseeten, daerin werd gekent. Waernae te gelijck wederom boven op de sael sijn gegaen en hebben van Waveren en van de Capelle 't geconcludeerde aen Burgemeesteren gerapporteert, en is den Heer Valckenier,

1) ‘en behaegen’ in den tekst doorgeschrapt.
2) De tekst heeft: ‘dat met den Heer Schout Witsen ..... daerin werd gekent’.

presiderende Burgemeester, gegaen bij den heer Witsen, die bij 't vier sat, en de saecke bekent gemaeckt sijnde, antwoorde daer niet tegen te hebben, als het conde geschieden sonder quetsinge van sijn ampt. Op welk antwoort Valckenier misnoecht sijnde, syde, dat dit jaer den Schout sooveel int gemoet was gegaen als in lange jaaren (niet) is gesien, en bleef de saecke voort daer. Onderwijle opgedist werdende, is den Raetpensionares, nae groote en meenichfuldige protestatiën, als met gewelt door den presideerende Burgemeester alleen boven aen de tafel geset, en heeft sich volgens sijn natuer seer vrolijk gedraegen aen taefel met serieuse en aengenaeme discoursen, de heeren en dames grootelijk gerespecteert en met dansen, spelen op de violon, greepen met de caert en andere matematische consten tot verwonderinge vermaeckt[1)].

(p. **40**.) Den Heer Schout vermaent alle vonnissen, soo int civiel als crimineel, ten welcken eynde sich dagelijx laet vinden opt stadthuys, op de playdoye ofte op sijn camer. En indien, om nootsaecke, met kennisse van Burgemeesteren en communicatie der presidenten van Schepenen uyt de stadt is of anders absenteert, werden de vonnisse gepronuncieert door den tweeden Scheepen, op vermaeninge van den voorsittende ter audientie, die dan

1) In Bontemantels Aant. van verschillende zaken, dl. I p. 701 en 702 leest men hierover: 'De vrolijcke conditiën van den meergemelde Raetpensionares hoeft de maeltijt seer vernoecht, aen de tafel met cierelijcke discourse, van de tafel met dansen, speelen op de violon, aerdige speelen en consten met de kaerten, hantgreepen en matematische consten, daerop Scheepen Jannes Hudde. (die de voornaemste matematise vant lant was) dickmaele noodichde'. Deze mededeeling van Bontemantel bevestigt het vau elders trouwens reeds genoeg bekende feit, dat Jan de Witt in gezelschap een aangenaam mensch kon zijn.
Over Hudde als beoefenaar van de mathesis en vooral van de toegepaste mathesis, zie: van der Aa, Biogr. Woordbk. i.v. en Commelin, Beschrijving der stadt Amsterdam. II p. 832 sqq. Op laatstgenoemde plaats vindt men een beschrijving van de door Hudde ontworpen sluis-werken; dat aan Nicolaas Witsen een gedeelte van den lof voor de uitvoering daarvati toekomt, heeft de heer J.F. Gebhard Jr. aangetoond in zijn Leven van Nicolaas Witsen. I p. 186-193.

op de ordenares en gepreviligieerde rollen meer als het meerdergetal moeten wesen om de reauditiën voor te comen, ten ware partijen daervan renuncieerde(n). Van outs werd gebruyckt de terme van: ‘Mijnheer N.N., ick vermaen het vonnisse van 's Heeren wegen’; doch alsoo in de andere steeden en ten platten landen, soo int vermaenen der vonnissen als extentiën van dien, gebruyckt werdt den titel van Hoge Overichyt en Graef-felijckeyt van Hollant en Westfrieslant, soo sijn ter vergaederinge van hare Eedele Groot Mogende eenige consideratiën daerop gevallen, twelck bij de leeden is overgenomen en, op het rapport vant gepasseerde ter dachvaert, den tweeden Augusti 1668 in den met gebracht, en geresolveert bij de Heeren Valckenier, Rynst, Burge- (p. **41**.) meesteren (Vlooswijk en Outshoorn absent sijnde) en Raaden, dat van deser stadts wegen sal werden bewillicht dat die ordre werde gestelt, dat, in plaetse van uyt den naem van de Graeffelijckeyt, van nu voortaan uyt de naem van wegen de Heeren Staaten van Holland en Westfriesland eysch gedaen en recht gesproocken werd, mitsgader vermaeninge van vonnisse geschiede, oock naegelaten werd int crimineel de clausule van ‘gratie voor rigueur van justitie te prefereren’. Waerop bij de Staten is genomen de volgende resolutie:

‘Donderdach den 27sten September 1668.

Hebben nae voorgaende rijpe deliberatie de Heeren van de Ridderschap en Eedelen, mitsgaders de Gedeputeerde(n) van de steden, uyt den name ende van wegen de Heeren Burgemeesteren en Vroetschappen, hare committenten, verstaen, geresolveert en vastgestelt, gelijck verstaen, geresolveert en vastgestelt werd mits desen, dat van nu voortaen in de extensiën van sententiën niet meer sal werden gebruyckt de clausule: ‘Doende recht uyt den name ende van wegen de hooge Overichyt ende Graeffelijckeyt van Hollant ende Westfriesland’ of diergelijcke, maer in plaets van dien: ‘Doende recht uyt den name[1)]

1) Resol. Holl. 27 Sept. 1668 heeft: ‘uit den name ende van weegen de Heeren Staten’ enz.

van d'Heeren Staten van Hollant ende Westfrieslant'; dat oock alle Officieren, hoge ende laege, int instellen van hare eischen ende nemen van hare conclusiën, haer insgelijck daernae sullen hebben te reguleeren; dat voors mede van nu voortaen gene Heeren Rechteren in Hollant ende Westfrieslant haer sullen hebben aen te matigen om in hunne sententiën te doen influeren de clausule 'prefereerende gratie voor rigueur van justitie', ende sal tot excecutie vant gene voorschreven staet gesonden werden etc. etc.'

Den Heer Schout Witsen heeft den 16^{den} October 1668 Schepenen gecommuniceert, dat door Gecommitteerde Raeden was toegesonde(n) de voorschreven resolutie. Oock (p. **42**.) hadden Burgemeesteren gelijcke missive becomen, die deselfde hebben gestelt in handen van Schepenen; waerop discourse sijn gevallen - ten aensien dat in dese stadt die aenstootelijcke clausule(n) noyt sijn gebruyckt en de sententiën werde(n) vermaent van 's Heeren wegen, soo int civiel als crimineel, en werden de vonnissen gewonelijck niet anders geëxtendeert: 'Schepenen condemneeren of ontseggen etc. etc.', en int crimineel: 'Mijne Heeren van den gerechte, gehoort den eysch en comfessie etc. etc., hebben gecondemneert en condemneeren mits desen' - of niet soude connen gebleven werden bij de oude maniere. Het advys van Burgemeesteren ingenomen sijnde, die meende(n) dat onder de terme 'van s' Heeren wegen' de Staten van Hollant mede werden uytgedruckt, soo is daer verder niet swaer aen getilt. Bontemantel was van advys, dat soo een rijpe gedelibereerde resolutie, staatsgewijs genomen, moet geobedieert werden en voornaementlijck door de Officiers, die hetselfde specialijck mede werd gelast. Het wierd dus en soo gepractiseert, meest als van outs, om de corthyts wil, doch den gemelden Bontemantel en naederhant Schout Hasselaer hebben punctueelijck geobserveert de resolutie van Hollant.

(p. **43**.) Alsoo den Heer Schout gemaeckt werd bij deser stede regeeringe, soo is merckelijck meer desselfs respect onderworpen dan in andere plaetsen, daer de ballieuwen en schoutschappen werden begeven bij de(r)

Staten Reeckencamer der domainen of andere collegiën, soo int apprehenderen, gijselen en excecuteeren en int observeeren van de placcaten, door den Staet ofte derselver Gecommitteerde Raeden toegesonden, alsmede de beveelen van de Hoven van Justitie, alsoo deselfde eerst door Burgemeesteren of Schepenen, ofte byde, de saecke van gewichte sijnde oock wel door den raet, werde(n) geëxamineert.

Den 7^{den} September 1669, den Officier wat te absolut gaende, hebben Burgemeesteren sijn E.E. aengesyt, dat aen geen placcaten noch aenschrijvinge van de Gecommitteerden Raden noch van de Hoven sal differeeren, (p. **44**.) noch enquesten doen sonder haere Achtbaer-heeden kennisse, alsoo voor het recht haerder ingesetenen staet te sorgen, twelck den president Bontemantel hebben bekent gemaeckt, met versoeck het in Schepenenbanck te communiceeren, dat sooveel te seggen was, dat Scheepenen mede gelieven toe te sien, gelijck alreede hadde(n) gedaen. Want in den beginne van het gemelde jaar hebben hare Edele Groot Mogende het Hof van Hollant bij missive gelast de placcaten, tegen het drucken der Sociniaense boecken geëmaneert, te doen observeeren; uyt cracht van dewelcke hebben bij missive date 11 April 1669 den Officier gelast ondersoeck te doen in eenige druckerijen ofte boeckwinckels, seggende de namen bij wie die te becomen waren. Den brief sijnde verlyt door den presideerende Burgemeester Vlooswijck, alsoo het Schoutampt vacant was door het afsterven van Cornelis Witsen, heeft den nieuwe gemaeckte Schout Gerret Hasselaer een tweede become, en deselfde willende ter executie leggen, is het door den president gemerckt, die daerover in de banck hebbende gesproocken, wierde goet-gevonden Burgemeesteren daer kennisse van te geven, en is gesamentlijck verstaen, dat de Hoven niet gevoecht sijn bij aenschrijvinge sulcke bevelen aen den Officier te doen, en daerom sal hebben stil te staen en den pensionares Hop aen te schrijven met het Hof daerover te spreecken, alsoo op sulck een wijse het Hof en (den) Schout soude connen de burgers en inwoonders overlast doen en vangen en spannen en wechvoeren uyt de plaetse

(p. **45**.) haerder competente rechters, tegen de costume en previlegiën, der poorteren en inwoonders vergunt.

Den pensionares rapport hebbende gedaen en verstaende van ter sijde, dat den Officier meend gevoecht te sijn op sulcke beveelen ondersoeck te mogen doen, hebben Burgemeesteren den gemelde Hop den 1sten Julij gelast met den Schout daer naerder over te spreecken, en dat niet vermach sonder kennisse en toestaen van haere E.E. en Schepenen sulx te doen. Bij dese voorval wierde verhaelt dat wynich jaren geleeden het Hof had geschreven aen een Schout in Zeelant, om een fameuse bedrieger in assurantie, genaemt Gilles Tijssen (wiens macker alhier is opgehangen), te vangen, gelijck geschieden, 't welck de Regeeringe soo qualijck opnam, dat hem uyt de hechtenisse lieten gaen, met last uyt hare E.E. ordre hem te vangen[1)].

> [Over het optreden van het Hof van Holland tegen de drukkers en verkoopers van Sociniaansche boeken, en de houding van de Amsterdamsche regeering in die zaak bericht Bontemantel uitvoerig in een stuk, voorkomende in bundel 7 van zijne Aanteek. v. verschillende zaken, 2de deel, verder in Civ. en Judic. Aant. III, 2. p. 86-93 en in Resol. Raad. III, 1. p. 190-195. Daar deze aanteekeningen te veel plaats innemen voor een noot, laat ik ze in den tekst afdrukken.
> De door het Hof van Holland in April 1669 gezonden missive, waarvan op de vorige bladzijde gesproken werd, luidde als volgt:

‘De presideerende ende andere Raeden over Hollant, Zeelant en Vrieslant.

Erntfeste, wijse, voorsienige, seer discreete, live, bysondere,

Alsoo wij in eervaringe coomen, dat nietjegenstaende soo serieuse placcaet van de Edel Grootmoogende Heeren

1) Civ. en Jud. Aant. III, 2. p. 92 heeft: ‘Stelde(n) hem op vrije voeten en lieten hem doen vangen donr den Schout, op haer ordre; maer ging onderwijlen door’.

Staaten van Hollant ende Westfrieslant in date den XIX^en September XVI^c dry en vijftich, daerbij wel expresselijck verboden werd aen alle boeckedruckers ende boeckvercoopers eenige Sociniaense boecken, als godtslasterlijcke en pernicieuse, in wat titule het oock soude moogen weesen, hier te landen te doen drucken oft, elders gedruckt, herwaers over te brengen ofte te vercoopen, op seeckere groote peyne daerbij gestatueert; echter al wat oyt van de Socinianen is geschreeven van allerley autheuren, oude ende nieuwe, nu te samen in veele groote volumina word bijeengedruckt, daervan al eenige uytgecoomen sijn onder den tytel, sulx als op het hier ingeslooten pampier staet uytgedruckt, en publiquelijck vercoft werden, ende dat andere noch onder de perse sijn, die alle daech staen uyt te coomen, niet anders of deese landen waeren het seminarium van alle lasteringen tegens Godt ende sijn eygenschappen, tegens de Godthyt ende sijne voldoeninge ende de Hylige Dryvuldichyt, mitgaders tegen de fondamenteele gronden en hooftpunten van de ware Christelijcke religie, ende ons oock, beneffens het toesenden van het voorschreeven placcaet, specialijcken bij aenschrijvens van haere Eedele Grootmoogende belast is, soodanige ordre te houden ende doen houde, dat derselve goede meeninge, in het voorschreve placcaet uytgedruckt, exactelijck ende nae sijne forme en inhouden werde naegecoomen, gepractiseert ende geëxcecuteert, ende het vermoeden wel eenichsints valt, de voorschreeve boecken soude mogen gedruckt werden tot Amsterdam bij eenen gewesene Arminiaense predicant, die, van sijne gemeente sijnde verlaeten, aldaer een boeckdruckerije bij de hant genomen heeft; dat se oock te coop sijn gesien in de winckel van Hendrick Boom, boeckvercooper bij Jan Roompoortsthooren, soo lasten wij U Eedele expresselijck van weegen de Hooge Overheyt, dat ghij de voorschreeve boeckdruckerije op het onversienst sult doorsoecken, ende, ytwes daervan vindende, alle de gedruckte exemplaren nae (u) te nemen, ende voors meede de winckel van de voorschreeven Boom en andere boeckdruckers en boekvercoopers te ondersoecken nae derselver exemplaren, ende deselve ergens vindende, insgelijck meede te doen op-

haelen, ende voors tegens de voorschreve drucker, indien hij aldaer uyt te vinden is, ende de vercoopers ende distributeurs van de voorschreeve boecken sonder eenige dissimulatie te procedeeren, nae innehouden van de voorschreve placcaete, ende tot verval ende voldoeninge van de boeten en peyne, daerbij gestatueert. Sullende hierop wachten te verstaen wat bij U Eedele daerinne sal wesen bevonden ende gedaen.

Hiermeede

Erntfeste, wijse, voorsienige, seer dischreete, lieve, bysondere, bevelen wij U Eedele in de bescherminge Godes. Geschreven in Den Hage den XI^{den} April XVI^{c} negen en sestich.

Adr. Pots.'

De superschriptie was:

'Erntfeste, wijse, voorsienige, seer dischrete, live, bysondere,
den Offecier der stadt Amsterdam.'

Volcht de memori der boeken:
'Bibliotheca patrum Polonorum qui vocantur Unitarii, continens opera omnia Johannes Crellii Francii, Lodovici Wolsogenii, Fausti Socini Senensis, et exegetica Jona Schligtingii à Bucowico; contenta singulis voluminibus sunt prefixa. Irenopoli post annum Domini 1656.
Fausti Socini Senensis Opera omnia in duos tomos distincta[1)].'

1) Aldus vermeldt Bontemantel den titel. Bedoeld zal wel zijn het op de Utrechtsche Universiteits-bibliotheek voorhanden werk, waarvan de titel luidt.: 'Bibliotheca fratrum Polonorum quos Unitarios vocant, instructa operibus omnibus Fausti Socini Senensis, nobilissimi Itali, Johannis Crellii Franci, Jonae Slichtingii à Bucowietz, Equitis Poloni, exegeticis et Johannis Ludovici Wolzogenii, Baronis Austriaci, quae omnia simul juncta totius Novi Testamenti explicationem complectuntur. Irenopoli. Post annum Domini 1656. 8 vol. f^{o}.' Van deze 8 deelen bevat het eerste deel de werken van Socinus, onder den titel: 'Fausti Socini Senensis Opera omnia in duos tomos distincta. Quorum prior continet eius Opera exegetica et didactica, posterior Opera eiusdem polemica comprehendit. Accesserunt quaedam hactenus inedita. Irenopoli. Post annum Domini 1656.' Irenopolis = Amsterdam.

Deesen voorsyde brief is bestelt aen Burgemeester Vlooswijck, als representeerende den Schout, sijnde president van de Burgemeesteren, aengesien den Schout Witsen was gestorven. En alsoo Scheepenen tot Vlooswijck ten eeten waeren, doen den brief gebracht wierde, sijn eenige discoursen daerop gevallen van dat het placcaet niet in observantie was, en daegelijx veel sulcke en diergelijcken boecken werden gevonden, dat deselfde evenwel soude gedruckt werden op andere plaetsen; en is den brief verlyt[1]. Evenwel heeft Vlooswijck, denckende om de boeten, int placcaet vermelt, ordre gegeeven om een te laeten coopen, door ingeven van den substituyt Engelbrecht; doch den president van Scheepenen[2] sulx merckende, heeft daervan gesproocken, op den Dam staende, met een der Burgemeesters, die sulx ondienstich oordeelde, soodat Vlooswijck sulx liet steecken. Onderwijlen is Gerret Hasselaer Schout gemaeckt, en alsoo het Hof van Hollant geen antwoort bequam, heeft nochmael geschreeven aen den Schout Hasselaer, (welcke missive) bij geval door den president gesien wert, soo als die door den Schout wierd geleesen, en alsoo daer kennisse van kreech en den Schout swaerhoofdich maeckte daer niet in te moogen doen sonder kennisse van Burgemeesteren en Scheepenen, soodat den brief met Burgemeesteren heeft gecommuniceert, die syde(n) de eerste brief moste opgesocht werden; en alsoo die niet te becoomen was, heeft den Schout daerover aen het Hof geschreeven, dewelcke extract oversonden. Ende sijnde altemets eenige discoursen over die saeck gevallen,

1) In margine staat hierbij: ‘Bontemantel nam den brief stillekens nae hem’. Het origineel is nog te vinden in Civ. en Judic. Aant. III, 2. p. 86.
2) Dit was Bontemantel.

soo hebben eenige Scheepenen verstaen, op voorstel van den president, dat geen Schout is bevoecht op aenschrijven van het Hof eenige ondersoeckinge te doen, noch van persoonen, noch eenige andere saecken, sonder permissie van Burgemeesteren en communicatie van Scheepenen, gelijck altijt is gepractiseert in veel saecken, die voorgevallen sijn. Want soo op aenschrijven van de Hoove(n) van Justitie den Schout soude in de huyse vallen sonder verlof van Burgemeesteren, soo soude het Hof souveryn weesen en t'allen tijden de inwoonders connen doen lichten en in de huysen vallen, daer goede sorg voor moet werden gedraegen, opdat niemant overlast en comt te lijden; en soo het goet werd gevonden in ymants huys te vallen, soo werden daer gewoonlijck twee Scheepenen bij gecommitteert, om den Schout buyten onbetamelijckheden te houden, alsoo die gewoonelijck wat rouw en ex authoritate gaet.

Den 31sten Mey 1669 hebben Burgemeesteren, daer present waeren Pancras en Riael, den president van Scheepenen in haer camer ontbooden, en gesyt dat op het aenschrijven van het Hof yts sal moeten werden gedaen, en daerom of behendich wilde sorg dragen, dat eenige winckels in secretesse warde bekent gemaeckt, dat licht, om alle opspraeck te mijde, eenige soude door den Schout en twee Scheepenen afgevraecht werden of eenige sulcke boecken hebben; twelck den president gesyt heeft te sullen doen. Voors syde den president van Scheepenen aen Burgemeesteren, dat den Schout te kennen gaf, dat sulcke ondersouckinge wel soude connen doen sonder kennisse en permissie van Burgemeesteren en Scheepenen, met versouck dat geliefde den Schout daertoe te houde, dat sulx niet en wert gedaen; waerop (Burgemeesteren) syde(n): ‘dat sal hij hem wel wachten te doen’; en volgens de voorsyde secreeten last heeft den president tot sijnen huyse ontbooden een, die kennisse aen de boeckvercoopers heeft, en hetselfde hem te kennen gegeeven.

Ende alsoo de voorsyde brief van het Hof scharpe ondersouckinge inhielt, soo hebben Burgemeesteren de saecke naeder overwoegen ende den Schout den 5^{den} Juni

1669 gesyt, dat haeren pensionares Hop hebben belast met het Hof daerover te spreecken en versoucken, dat sulcke brieven niet meer werden afgesonden aen den Schout; en hebben den Schout gesyt, dat hem op sulck aenschrijven niet sal vervorderen eenige ondersouckinge te doen, maer het Burgemeesteren sal hebben te kennen te geeven.

Den 9^{den} Juni 1669 heeft den pensionaris Hop mijn gesyt, dat volgens ordre gesproocken had met den Heere van Maesdam, sijnde den outsten Raet in het Hof van Hollant, en aengedient den last van Burgemeesteren, dat het Hof volgens het 7de artyckel van haer instructie wel waeren gelast te inquireeren op de abuysen ende delicten der Schouten en die te corrigeeren, maer niet[1)] sulck aenschrijven te doen aen den Schouten, als in deesen voorsyden brief is gedaen, en aen te wijsen op wat maniere dat de placcaten soude werden geëxcecuteert, dat dickmaele soude strijen tegen de previlegie en oude hercoomen; en oversulx dat van gevoelen is, dat den griffier al te ampel sal hebben geschreeven en buiten ordenares, en dat Burgemeesteren en Scheepenen toestaet, soe yts te excecuteeren is, de forme van staet te ordonneeren, oock dat het Hof niet anders staet te doen. Den Heer van Maesdam syde, dat bij aenschrijven en resolutie van Hollant haer sulx was belast, maer of den Secretaris wat ampel was gegaen, dat cost wel weesen; waerop den pensionares syde, als het al soo was, soo can het Hof niet anders aenschrijven, als in de placcaten staet; en alsoo syde tselfde met den met te moeten communiceeren, soo syde den pensionares gereet te sijn voor den raet tselfde voor te stellen, en dat onderwijlen gelieft 't voorsyde seggen voor rescriptie op den brief aen te neemen. Den Heer van Maesdam tselfde in den met gaende relateeren en den pensionares binnen ontbooden sijnde, is aenstonts bij de Staaten ontbooden en is sulx daer gebleeven, en den Heer van Maesdam quam meede in de vergaderinge der Staaten, maer syde niet met al tegen den pensionares.

1) De tekst heeft ‘met’, dat klaarblijkelijk een vergissing is.

Den 1sten Juli heeft den pensionares Hop hetselfde den Schout Hasselaer door ordre van Burgemeesteren bekent gemaeckt, en dat het Hof niet bevoecht is alsoo te schrijven en niet verder heeft ordre te stellen, dan soover haer jurisdictie streckt, en het aenschrijven van de Staaten niet anders is dan in gewoonelijcke termen, als aen alle steeds wert geschreeven[1)].]

Daer sijn veelmaelen groote moeijelijkheeden ontstaen door het vangen, sonder kennisse van Burgemeesteren en Scheepenen, over saecke van belang, ende hebben geen goede uytslach. Het reëel arrest van den Heer Jacob Syms, raet en Out-Burgemeester tot Hoorn, Gecommitteerde Raet int collegie ter Admiralityt in Westfrieslant ent Noorderquartier en Bewinthebber van de Oost-Indische Compaigni, die sich tot Hoorn in de Oost-Indische Compaigni had vergrepen, door den Offecier alhier gedaen sonder eenige communicatie, is bij Burgemeesteren hooch opgenomen en bij Scheepenen tamelijck. De saecke, waer (p. **46**.) te recht behoorde te staen, heeft groote sporling gemaeckt tusschen dese en die stadt; de Staten van Hollant hebben, met wedersijts toestaen, den gevangen gestelt ter judicature van den Hogen Raet, volgens resolutie van den 9den October 1671, en is den 30sten Junij 1673 vonnis gepronunchieert[2)].

Alhoewel den Schout sich over de beveelen van de Hoven van Justitie niet anders dan als gesyt en heeft te dragen, soo is echter in veel saecken haer te gehoorsamen schuldich, uyt cracht der instructie van deselve Hoven. Het Hof van Hollant heeft in Augusty 1671 gesonden aen den Heer Schout Hasselaer een request, aen haere Eedele Mogende gepresenteert door den Heer Gerard Ruytenburg, Castelyn tot Purmerent en Ballieuw van de Beemster (die sustineerde preventie op het reëel arrest, aen den voorschreeven Burgemeester van Hoorn alhier gedaen, alsoo hem in de Beemster had gearresteert, en laeten gaen op

1) Hier eindigt het door mij ingelaschte gedeelte.

2) Over het proces van Jacob Syms zie: bijlage No 2.

beloften van daer te compareeren), welcke messive vant Hof versoeckt van, alvore daerop te apostilleeren, sijn E.E. advys; waerop de gesyde Schout wat te fier antwoordende, is gelast te compareeren voor den Hove om reeckening daervan te geven; daertoe sich verobligeert vindend, is derwaerts geryst en geaddresseert aen den president Bennebroeck en daernae aen den Raetsheer Goes. Ten Hove comende, heeft den deurwaerder gelast te seggen dat daer was, en versocht hebbende binnen te (p. **47**.) staen, en nae binnen treedende, syde den deurwaerder dat eerst geliefde sijn deegen af te leggen, daer den Heer Hasselaer op antwoorde, of sulx belaste uyt ordre (gelijck sijn E.E. had besproocken met den Raetsheer Goes), waerop den deurwaerder, binnen geweest hebbende, syde het sijdgeweer af te leggen, 't welk gedaen hebbende, is binnen getreeden, en de saecke, soo best conde, verantwoort.

De Heeren Schouten sijn gewoon sooveel gesach aen haer te trecken als nae gelegenthyt connen, te meer als uyt Burgemeester Schout sijn gemaeckt en gesien, 't selfde moe sijnde, wederom te worden. De Heer Tulp, als groote eervarentheyt hebbend, socht (als hiervoeren gesyt[1)]) voor sijn advys 't voor te comen. Een Schout, wiens soon, over een misslach begaen, was gecondemmeert in een mulckte van..... gl.[2)] ten behoeve van den arme, en naederhant een proces wegens smeecoolen tot vieringe der 's lants zeebaeckens verliesende (daermede in cas d'appel voor den Hove succombeerde), toonde daerover wynich respect aen Schepenen. Den daeraen volgende (p. **48**.) Heer Schout stelden sich van den beginnen af mede maer tamelijck in, dat verswaerde door de volgende missive:

1) Zie hiervoor p. 5.
2) 1000 gld. moet dit zijn, daar hier gedoeld wordt op de zaak van Lambert Witsen, den zoon van Schout Witsen. (Zie p. 8, noot 1.) Dat Bontemantel met ‘een Schout’ Schout Witsen aanduidt, blijkt uit de volgende zinsnede, waar hij spreekt van ‘den daeraen volgende Heer Schout’ nl. Gerret Hasselaer, zooals de onderteekening van den brief aangeeft. Witsen was de voorganger van Gerret Hasselaer.

‘Eedele Achtbare Heeren,

Mijne Heeren,

Op gisteren nae de middach mijne dinaers sendende ten huyse van seeckere waert, dien ick het tappen voor ses maenden had doen verbieden, omt groot gewelt bij hem in sijn huys, soo aen de gasten als aen sijn huysvrouw, die hij met een stock een wonde int hooft hadde geslagen, 't welck met kennisse van U.E. Achtb. hebbe afgemaeckt voor 25 gl., ende bij die occasie de dinaers aldaer vindende twee jonge vrouwlieden met eenige myssiens goet cier maeckende, dewelcke sij t' mijner huyse brengende, ick hebbe, om haer van sulck leven te doen afschricken, in de boeyen doen brengen, hoewel ick moet bekennen niet veel axtie te hebben; derhalven om die arme dieren niet langer in die swarichyt te houden, indien UE[d]. Achtb. verstaen deselve cost- en schaedeloos te laeten gaen, ick sal mijn refereeren aen het wijse oordeel van UE[d]. Achtb.

Ick vinde mij, Ed. Achtb., bij mijne instructie verplicht in wichtige saecken met nimant te mogen composeren[1)],

1) De verderfelijke gewoonte van het ‘componeeren’ of ‘composeeren’ - d.i. het intrekken of achterwege laten van een aanklacht tegen betaling van een vaak vrij hooge som, waarvan de Schout zijn deel kreeg - bood aan minder nauwgezette Schouten of Substituten de gelegenheid misbruik te maken van den angst, dien vele overtreders der wetten of keuren, vooral bij vergrijpen tegen de zeden, tegen een behandeling van hunne zaak voor Schepenbank koesterden. Mr. de Roever schreef hierover in ‘Uit onze oude Amstelstad,’ Tweede Bundel p. 102 sqq. Zie ook: B.H. Klönne, Amstelodamensia. p. 130-134. - Een ander voorbeeld, hoe de Schout munt sloeg uit zijn ambt, geeft Bontemantel in de volgende aanteekening (Resol. Raad III, 2. p. 439-440): ‘Een vrouw in deesen jaare (1676) gebannen sijnde, die is wederom in de stadt gekoomen en gebleeven, seggende tselfde van den Schout, en voornaementlijck sijn vrouw, hat afgecoft voor 300 gulden. Den Substituyt N.N. haer in November 1676 int gemoet comende, brengt haer in de boeyen, niettegenstaende de dienders syde(n) dat qualijck deed, alsoo ordre van den Schout hadden haer niet te vangen. Scheepenen tselfde seer qualijck neemende, syde den Schout tselfde te hebben geconsenteert aen het vrouwmensch ten diensten van de justitie, ende sij ontkent eenich gelt daervoor gegeeven te hebben, hoewel veel lieden voor deese tselfde haer hebben hopren seggen’. In 1676 was Hendrik Roeters Schout.

tensij met de kennisse van UE[d]. Achtb.; en also wij gisteren nacht een getrout persoon met een hoer op het bedde hebben gevonden, die om verschyde reedenen seer ongaerne bekent waer, hebben wij die saecke afgemaeckt voor 630 gl., die hij oock aenstonts heeft betaelt.

Voors, Ed. Achtb., middelerwijle recommandere in de heylige bescherminge des Alderhoochste, blijvende, Edele Achtbaere Heeren, Uwer Ed. Achtb. verplichte dinaer.

was geteeckent

Gerret Hasselaer.

Amsterdam den 23[sten] Mey 1669.'

Dese saecke en meer anderen tegens ordre voorvallende, (p. **49**.) hebben Schepenen gelyt in deliberatie, hoe best de beginselen soude connen gebracht werden op een goede voet; en is verstaen door den president Bontemantel in beleefde aenspraeck den Schout ten eerste gelegenthyt in Scheepenenbanck bekent te maecke, gelijck den 29[sten] Junij 1669 is gedaen, het volgende in substantie:

dat niet is gevoecht eenige interdictie te doen, noch aen tappers, noch smockeltappers ofte yemant anders, van in eenige tijt niet te tappen, maer yts misdaen hebbende, te roepe daer het behoort; en als bekent is dat smockelen, daarmede te procedeeren volgens den placcaten;

dat Schepenen verstaen in cas van overspel met nimant sal hebben te composeeren, dan met kennisse der voorsittende Heeren;

dat int ontbieden tot dienst der justitie tot sijnen huyse, 't selfde sal doen met behoorelijcke discretie; en soo die niet comen, het daerbij sal laeten, en yt willende versoecken, dat bekent te maecken als dat behoort;

dat soo ymant doet vangen, dat het is op sijnen (p. **50**.) peryckele, en hetselfde sal hebben te doen met alle civilityt, en ordre van den staet en vonnisse afwachten;

dat geen notificatie aen imant sal doen door gedruckte billjetten ofte anders, maer civile questiën tusschen de lieden voorvallende, te renvoyeren daer dat behoort;

dat geen weetbrieven of dagementen sal appostilleeren, dan naedat bij Schepenen[1] die buyten gedachvaert werden eerst sullen sijn gehoort, volgens de instructie en maniere van procedeeren; ende alsoo, volgens den stijle der voorleeden twee Schouten[2], aen haer clercken buyten ordre hebben doen betalen voor actens van gijselinge, als andere, twaelf stuyvers boven het ordenares, en geen resolutiën daertoe werden gevonden, soo menen Schepenen, dat de gemeente daer niet mede can werden belast;

dat, in cas van arrest, den gearresteerde geen permissie vermach te geven om ujt de stadt te gaen, noch oock twaelf stuyvers daervoor te trecken, alsoo den gearresteerde in Hollant wonende, uyt sich selfs geauthoriseert is uyt de stadt te gaen, en op den rechtdach passende, het arrest daerdoor niet werd gevioleert, volgens het 12de artyckel van de arresten en de ordonnantie van procedeéren; en (p. **51**.) die buyten de provintiën wonen, arrest moeten houden, tot verseeckeringe van den arrestant, en oversulx op acte van den Schout niet vermach uyt den arrest te gaen, welcke acte sonder borgtochte te prejudiciabel soude weesen, en bij den rechter connen regard op genomen werden; en onder borch sijnde ontslagen, heeft geen acte nodich.

En vorder nae eenige discoursen met den andren gehouden en de nootsaeckelijckeyt der goede onderlinge correspondentie in minnelijcheyt gerecommandeert sijnde, is, met opmerckinge, van de saecke afgebroocken; alsoo Schepenen niet wilde(n) treden int particulariseeren van de instructie, daer sich somtijts op beriep, en wat saecke(n) van gewichte sijn ofte niet, aengesien die is gemaeckt bij Burgemeesteren en Raden.

De gesyde recommandatie is gedaen door den president ter presentie van Corver, Roeters Ernst, Geelvinck, Cornelis Backer, Cloeck, Graeflant en Willem Blauw, (Groo-

1) De zin wordt duidelijker, wanneer men vóór ‘die buyten’ inlascht: ‘de lieden’, zooals men leest in Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 143.
2) Reynst en Witsen.

tenhuys absent sijnde) Schepenen, Hop, pensionares, en secretares Schaep.

(p. **52**.) Int laeste van den jaare 1669 eenige smockeltap(p)ers sijnde in de boeyen gebracht, sijn die door Scheepenen op borchtocht uytgelaeten, dat den Schout seer hooch opnam, en belaste den cipier, dat nimant soude uyt laeten gaen dan op sijn ordre, selfs niet op de beveele van Schepenen. Doch daer wierd verstaen dat can apprendeeren, en Scheepenen connen doen ontsluyten op borchtocht, soo de saecke daertoe gedisponeert is, ende den Offecier can nimant relaxceren dan bij voorgaende sententie of advys van Schepenen, soodat wierd gelast de ordre, aen den cipier gegeven, in te trecken en te denken op het 21ste en 22ste artyckel sijner instructie[1)].

1) Zie p. 118 van het HS. - In den tekst volgt nu: 'In den jaare 1663 seecker man hem seer baldadich aenstellende op het Water bij den Dam, wierde door ordre van Burgemeester van de Pol bij een diender boven gebracht; doch door voorspraecke van denselven Heer bij Schout Rynst weder losgelaten. Schepenen, sulx horende, syde(n) den Heer Schout, dat daertoe niet geauthoriseert was, en soude hebben te besorgen dat wederom in hechtenis werd gebracht; en alsoo meende op de recommandatie van den Burgemeester de relaxatie te mogen doen, soo hebben Schepenen daeraen niet gedefereert, sijn opgestaen en hebben geen criminele justitie willen administreeren, tensij den gerelaxeerde wederom in hechtenisse sal sijn gebracht of andere satisfactie sal hebben gedaen; deselfde opgesocht en in hechtenis gebracht, is daechs daeraen door Schepenen nae een capitilum uytgelate'. Het bovenstaande breekt den draad van Bontemantels betoog weer af. Immers in de volgende zinsnede, die aanvangt met 'Den Heer Schout versocht aen Burgemeesteren' enz., wordt met den Heer Schout niet Reynst bedoeld, zooals men zou vermoeden als ik de volgorde van Bontemantel had behouden, maar Gerard Hasselaer, die Schout was in 1669. Dit blijkt uit p. 34 noot 1, waarin, naar aanleiding van hetzelfde geval, gesproken wordt van Burgemeester Pancras. Pancras is voor het eerst Burgemeester geworden den 23sten Augustus 1667, toen Reynst reeds afgetreden was als Schout. Pancras was ook Burgemeester in 1669, en het in den tekst bedoelde geval met de 'smockeltappers' viel voor 'int laeste van den jaere 1669'. De zinsnede, aanvangende met 'Den Heer Schout versocht aen Burgemeesteren', behoort dus onmiddellijk te volgen op die, welke eindigt met 'artyckel sijner instructie.'

Den Heer Schout versocht aen Burgemeesteren, dat besoigne(s) mochten aengelyt werden om te weten, waer sich puntuelijck nae soude hebben te reguleeren, (maer) bequam tot antwoort het beste reglement te sijn: met Schepenen wel overeen te comen[1)].

1) Hierop volgen in den tekst de later doorgehaalde regels: ‘Den Burgemeester Pancras syde: Den Heer Schout soude het soo connen maecken, dat Schepenen den cipier soude(n) gelasten sijn E.E. selfs op te sluyten.’
Over Schout Hasselaer vond ik nog het volgende in Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 207, 208 en 209, waardoor het in den tekst meegedeelde nader wordt toegelicht:
‘Den voorseyden Schout heeft sich seer wreevelich en fors gedraegen. Heeft, nietteegenstaende Burgemeesteren en Scheepenen, als p. 181 hiervooren[a)] (is gesyt), hadden belast het placcaet niet te executeeren, eenige wijncoopers, die (hij) beschuldichde gelaegen geset te hebben, int lest van November op de Schouterol geroepen, dat Scheepenen seer qualijck hebben genoomen, als tselfde doende in vilipendentie van Burgemeesteren en Scheepenen. Heeft selfs in de morgenstont een overspeelder betrapt, sijnde een joode, ende hoewel (alleen met kennisse van) Scheepenen geauthoriseert (is) om af te maecken, tselfde alleen gedaen, ende de vrouw, die uyt Den Haech was ende met een snijder getrout, laeten loopen, sonder kennisse van Scheepenen. Heeft sich geopposeert teegen Scheepenen, die geordonneert hadden eenige gevangens, als smockeltappers, op borchtocht te laeten gaen, geevende ordre aen den cipier nimant uyt de boeyen te laeten sonder sijn weeten, selfs al soude(n) Scheepenen het belasten; dat meede seer qualijck van Scheepenen wierde opgenoomen, als moetende (den Schout) kennisse hebben wie uyt de boeyen gaet, maer niet vermach sulx te wygeren, als Scheepenen dat ordonneeren. Alle 't welcke Burgemeesteren is ter oor gecoomen, voornaementlijck, dat in de boeyen, over eenige examinatie, den Heer Geelvinck seer scharp en lachende bejegende, die oock wederom den Schout daerover scharp aensprack, alles daer de substituyten en dinaers en delinquanten bij waeren; dewelcke daernae buyten staende, deed den Schout sijn excuse.
Den 2^{den} December 1669 is den Schout geweest bij Burgemeester Pancras en heeft geklaecht over de procedures van Scheepenen, dat die (hem) geen respect draegen en te veel meester van de boeye maecken; dat best sal weesen dat Burgemeesteren en Scheepenen bij den andere quaemen en alles stelde(n), (op)dat den Schout soude weeten waernae te reguleeren, om in beeter correspondentie met den anderen te leeven. Waerop den Burgemeester den Schout in het ongelijck stelde en (syde) noyt te hebben geweeten, dat, soo Scheepenen ymant uyt de boeyen relaxceeren, dat de Schout hem daerteegen heeft gestelt, en dat den Schout mocht sich soo coomen te draegen, dat sij den Schout selfs wel soude(n) doen opsluyten; dat best was, met Scheepenen te houden goede correspondentie en niet voor Burgemeesteren te coomen, want sonder twijffel tot disrespect van den Schout soude uytvallen.’

a) Op de aangehaalde plaats in Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 181 staat nl.: ‘Den 7 September 1669 hebben Burgemeesteren den Schout aengesyt, dat aen geen placcaeten noch aenschrijven vant Hof of Gecommitteerde Raeden en sal deffereeren, en geen enqueste daerop doen sonder haer E. kennisse, en geen ondersouck doen veel min, daer bij de placcaten niet specialijck en ward geauthoriseert nochte gelast, gelijck in het placcaet wegens het setten van gelaegen der wijncoopers niet is geauthoriseert, en hebben Burgemeesteren mijn tselfde gecommuniceert.’ Met ‘mijn’ is Bontemantel bedoeld, die toen president van de Schepenbank was. Vgl. hierbij p. 43 van het HS.

De eervarenthyt heeft geleert, dat de justitie noyt beeter in goeder hermonie is geadministreert, dan als de Schouten geen Burgemeesteren waren geweest, als ten tijde van Grootenhuyse, Outshoorn en Rynst, volgens de consideratie van den Heer Tulp, hiervoor van gemelt.

(p. **53**.) Den Heer Schout eenige onderrechtinge hebbende ten Iaste der inwoenders, ende nodich oordeel(ende) eenich ondersoeck te doen, soo maeckt het Schepenen bekent, die, de saecke van gewichte oordelende te sijn, met het meerdergetal daerover delibereeren, en bevindende dat eenige policie daerin is gemengt, wert met Burgemeesteren daerover gesproocken, ende voornaemelijk als bekent is dat poorters sijn. Want het is geen klyne saeck in de cooplieden, winckeliers of andere haer woninge te vallen, t' sij om in de comptoiren ondersoeck te doen, ofte ymant uyt den huyse te lichten, alsoo het crediet en respect der familiën daerdoor te hooch wert gekrenkt, ende daerdoor connen gebracht werden in de uytterste ruine, daer de faute, die soude mogen wesen gedaen, niet tegen can opgewogen werden. Indien geoordeelt wert dat het versoeck van den Officier niet can gewygert werden, soo committeeren Schepenen twee Heeren uyt haer banck om met den Schout op de civielste manier daermede te handelen.

(p. **54**.) In October 1671 den secretares van de Dimermeer, notares d'Amour, wierde gesuspecteert een testament verduystert te hebben. Burgemeesteren meende(n) wel te connen aensien, dat, niettegenstaende burger was, uyt den huyse mocht gehaelt werden. Schepenen met meerderhyt van advysen hebben mede geen swarichyt gemaeckt, soodat den Schout neffens twee Schepenen sijn gegaen int comptoir en eenige protocolle doorlopen hebbende, heeft den Schout den notaris door ordre van Schepenen gelast te volgen, gelijck heeft gedaen; in Scheepene-camer wiert toegestaen van bij provisie in hechtenisse nae beneden gebracht te werden; wiert voorgestelt ten overstaen van vier Heren, en alhoewel den Schout scharp sprack van nu wel te sullen doen bekennen dat ontkent heeft, antwoordt dat sijns wetens niet had begaen, dat strafwaerdich was; dat een poorter is, ende staet op de previlegiën, en oversulx niet gehouden is op het seggen van den Schout te antwoorden; waerop is verstaen op de exceptiën te delibereren. Den reëel gearresteerde versocht pampier, pen en in[k]t, om sijn sustenu bij memorie te mogen stellen. Twee Heren meenden, als Schaep en Bontemantel, dat het niet behoorde gewygert te werden; Boreel en Hendrick Roeters waeren van ander verstant, doch den (p. **55**.) voorsittende Heer concludeerde van het geëyste ter handen te stellen, alsoo in ordenares criminele beschuldiginge de stemmen steeckende, in faveur werd geconcludeert. Het schijnt onbillick te wesen, dat den eysscher alle vrijhyt heeft om te connen naerder informatie te besorgen tot beschuldiginge, en dat den beschuldichde soude(n) gewygert werden de middelen om bequame defentie te connen doen. Het advys van den pensionares Hop gevraecht, syde: dat soo Schepenen oordelen de beschuldiginge waer synde (dat onseecker is) geen corporeele straffe soude medebrengen, (sulx) de saecke disputabel maeckt; en oversulx, soo op de previlegiën werd beroepen, onder borgtocht moet ontslagen werden, welcke suffisanthyt der borgen staet tot kennisse van Schepenen; waerop den Officier eenige beschyden heeft gesijt, en vraechde of op die informatie de exceptie can plaets hebben? Den pensionaris syde die met opmerckinge soude moeten lesen,

doch dat geen verklaringe, al ware die onder eede, yemant can naedelich wesen, maer daerop (moet) werden gehoort; en dat een poorter, uyt cracht der previlegiën, niet hoeft te antwoorde voor en aleer het effect van dien heeft genoten, en dan door den Schout ordentlijck gedachvaert sijnde, en den eysch en verantwoordinge gehoort, Schepenen daerop resolveeren of den beschuldichde sal gebracht (p. **56**.) werden in besloten hechtenisse, ofte den eysch dienaengaende sal werden ontsyt. Eenige dagen daernae is de volle banck van Schepenen gespannen in de pijncamer ofte ordenares camer in de boeyen; en den geapprendeerde voor de baly gebracht sijnde, heeft den Schout wederom beginnen te vraegen; maer den gevangen heeft gepersisteert, en dat op handtastinge moet werden ontslagen, en, soo sulx niet werd verstaen, op borgtocht moet werden uytgelaeten, volgens de previlegiën, den poorteren vergunt. Nae het lesen der stucken hebben Schaep, Bontemantel, Bronckhorst en Munter verstaen het previlegie van Aelbrecht van Byeren[1)] in dese saecke plaets moet hebben, doch Willem Backer, Hinlopen, Boreel en Hendrick Roeters en Roch, dat de exceptie behoorde verworpen te werden, en aenstonts te moeten antwoorden. De saecke alsoo met één stem overgehaelt sijnde, is den notares wederom binnen gestaen en de conclusie aengesyt, maer is blijve staen op sijn recht en heeft overgelevert (de volgende) deductie, bequamelijck ingestelt:

‘Eedele Aghtbaare Heeren!

Eerst en vooral bedanke ik uwe Eed. Aghtb. voor de ghonste en goedertierenheyt, die uwe Eed. Aghtb. mij ghelieft hebben te bethoonen met het toestaan van papier, pen en inkt, om mijn zaakke, ghelijk die waarlijk is, te deduceren; dogh alvoren daartoe te komen, verzoeke ik oidmoedighlijk ook deeze ghenade, het uwe Eed. Aghtb. mij ghelieven te verschoonen, indien ik in deeze

1) Den verkorten inhoud van het hier bedoelde privilegie vindt men bij Wagenaar, Amsterdam. I p. 127.

teghenwoordighe standt, in dit mijn schrijven, moghte te buyten ghaan 't ghezagh en eerbiedigheyt, die ik plightsen amptshalven uwe Eed. Aghtb. en sijn Eed. d'Heer Hooftofficier schuldigh ben.

Ende zoo ter zaakke treedende, zij het mij gheoorloft onderdanighst en met alle eerbiedigheyt te zegghen, het mij vremt dunkt, dat sijn Eed. d'Heer Hooftofficier op deeze manier procedeert teegens mij, die niet alleen hier hebbe fixe domicilium, maar behalven dat nogh twee bedieninghen, die mij hier ter steede zoo vastghenaaghelt hebben dat ik, die willende behouden, ghelijk ik nootwendigh moet tot maintenue van mij en mijn familie, alle daghen, ja, bij manier van spreekken, yder uure ben te vinden, omme voor uwe Eed. Aghtb. te verschijnen, wanneer het uwe Eed. Aghtb. ghelieft mij zulx te ghebieden.

Buyten en behalven dit dunkt mij, onder correctie en met ghelijkke eerbiedigheyt ghezeght, dat zijn Eed. d'Heer Hooftofficier voor alsnogh egeene actie 't mijnen laste heeft oft kan hebben, veel min een crimineele actie, en bijghevolghe nogh minder om mij door torture te doen bekennen dat ik het testament in questie hebbe ghepasseert, alzoo hier tot nogh toe niet en is beghaan crimen falsi oft doli mali, welke crimina niet en konnen werden ghecommitteert dan met een boos opzet, om oneerlijk ghewin ende om een ander te bedrieghen, hoewel ten vollen ende der reghten ghenoegh consteerde, dat ik, als notaris, onder het passeeren over het testament hadde ghestaan. De reeden is deeze. Yder notaris, wie hij zij ende hoe goede zorghe en toezight hij hebbe tot conserfatie van de notariale instrumenten, bij hem gepasseert, moet hier ter steede ex necessitudine tot de prothokollen en liassen toegangh gonnen aan sijne klerquen, dewelke zonder weeten van (den) notaris, om eenigh onlukkigh toeval en (om) vrey van bestraffingh te blijven, daaruyt een ofte meer zouden konnen weghneemen; zoude nu die notaris, eenighe jaaren daarnaa die minuten niet te voorschijn konnende brenghen oft reeden gheeven waar die ghebleeven zijn, aanstonts van den praetor beschuldight moghen werden te hebben beghaan crimen falsi, doli mali

oft dierghelеyke, daarop moghen werden gheïncarcereert en ghetortureert? Zoo zoude voorwaar de notaris d'ellendighste zijn van alle menschen, die, met anderen te dienen, haar broot moeten winnen; want het wel of kwalijk waardij, d'eere oft infamie van den notaris alsdan alleen en absolut hanghen zoude aan zijn klerquen, welke, om eenigh het minste misnoeghen, dat zij teegen haar meesters opnaamen, haar zoodanighe ramp op den hals zoude(n) schuyven.

Hierteegen zoude d'Heer Officier moghen zeggen, dat een notaris onder dierghelijk pretext den bouff zoude konnen speelen, en daghelix, om oneerlijk ghewin, eyghenbaat oft andere insighten, de gheïnteresseerde haar papieren onthouden. Ik antwoorde: neen, alzoo het dan niet en zoude zijn een onghelukkigh toeval, maar een louter bedrogh, door hem zelffs gepractiseert en dat haast uyt te vissen zoude zijn, omdat de gëinteresseerde, den notaris het een oft ander instrument affeyschende, en tot andtwoort bekomende dat hij, notaris, bekende het instrument te hebben gepasseert, dogh dat hij het hadde verloren, verleyt, dat hij het miste oft diergeleyke, ende de geïnteresseerde daaraan gheen ghenoeghen neemende, zoude konnen en vermoghen die notaris te convenieren voor den reghter, onder wien die notaris sorteert, en concludeeren te zulke fine als hij goet vondt, welke notaris den reghter niet konnende doen blijken sijn onschult, met geen ghedaghte zoude konnen ontgaan condemnatie van den eysch, in de conclusie gemelt, van welke condemnatie de notaris die eerste maal zoo wel zijn bekomst zoude hebben, dat hij 't hem de tweede maal niet weeder lusten zoude te zegghen: Ik heb het papier verloren, verleyt, etc.

Den Heer Hooftofficier zoude uwe Eed. Aghtb. hierop moghen teghemoet voeren, dat dit bijgebraght exempel niet quadreert met de zaak, waarover het zijn Eed. ghelieft heeft mij provisionelijk te incarcereren, en gaarne crimineelijk teegens mij zoude willen procedeeren, vermits ik mij niet excuseere met te zeggen, dat ik het testament in questie hebbe verleyt, dat het mij ontvremt is oft dierghelijk, maar dat ik negeere het testament te hebben

ghepasseert. Hierteegens andtwoord ik, ghelijk ik altijdts hebbe ghedaan, dat ik geen gheheugenisse hebbe van meer als een testament voor Kaspar Venkel te hebben ghepasseert, datt er een in mijn prothokol te vinden is, en dat ik ter goeder trouwe ignoreere een ander te hebben ghepasseert. Ghenomen dat ik absolute ontkende het testament, twelk Kaspar Venkel mij afvordert, te hebben ghemaakt, ende hij hadde zoodanighe bescheyden, waarbij middaghklaar bleek, dat ik het hadde ghepasseert, ende die bescheyden wierde(n) mij niet vertoont, zoo en kan ik, debita cum observantia zij het ghezeght, nogh niet zien, dat d'Heer Hooftofficier eenighe actie teegen mij heeft, niet meer dan hij zoude hebben, indien Kaspar Venkel mij kwaame afvorderen een summe van duysent ponden Vlems, zonder mij te willen toonen de obligatie, waaruit die sproot.

Indien nu de bescheyden van Kaspar Venkel onweederspreekelijk zijn, waerom en zende hij mij van dezelve gheen copye thuys? en waarom en convenieert hij mij niet op de vyerschaare, ghelijk hij schuldigh is te doen, volghens de [ordonnan]tie op het stuk van justitie ende maniere van procederen, alhier gheëmaneert, ende zooveel jaaren langh ghepractizeert?

Dogh Kaspar Venkel zelffs sijn actie ter vierschaar niet dervende institueren, wat actie kan dan d'Heer Officier hebben t'mijnen laste?

Heeft men niet ter eerster instantie aan uwe Eed. Aghtb. ghepresenteert een odieux requeste, waarin men mij denigreert alsoff ik het pretense testament aghterhiel, alleenleyk ter contemplatie van mijn confrater ende compagnon Henrik Venkel? Ben ik niet tot tweemaal toe dienthalve voor uwe Eed. Aghtb. gecompareert geweest, d'eerste reyse zonder, d'tweede reyse met mijn prothocol- en salarisboek? En is er niet opghevolght, dat bij uwe Eed. Aghtb. unanimiter wierde verstaan, dat ik weeder zoude thuys gaan, hoewel men daar exhibeerde seekere copye, door de notaris Cok ghemaakt, ende dat hij met sijn klerquen presenteerde met eed te verklaren, dat die copye ghemaakt was na een, door mijn eygenhandigh onderteekent?

Is niet de zaak, die Kaspar Venkel teegen mij heeft, van

den beghinne aff gheweest civiel? en kan die crimineel werden door het bekomen van nieuwe stukken, die men mij onthoudt, zonder dat ik daarop werde ghehoort, zonder datt er sententie t'mijnen nadeel leyt? off kan een privé persoon een civile zaak crimineel maken, alleen met sijn stukken te geeven in handen van den Heer Officier? Ik moet bekennen, dat ik in vier-en-twintigh jaaren zulx noyt hebbe zien practiseeren.

Men gheeft voor, om mij bij uwe Eed. Aghtb. te denigreeren, dat ik het testament weyger, omdat de soon van Kaspar Venkel mijn compagnon is; dit schijnt t'eerste aanzien soo wat glimps te hebben, maar die terstont verdwijnen ende niet weeder te voorschijn komen zal, de zaakke nauwkeurigh ende na de waarheyt onderzoght. Het testament, dat men mij affverght, wert ghezeght ghemaakt te zijn in het jaar 1661 ofte 1662; in het jaar 1664 ofte 1665 is Henrik Venkel eerst mijn compagnon gheworden. Hoe is dat nu moghelijk, dat ik drie jaaren tevoren wist, dat de soon van Kaspar Venkel ontrent drie jaaren daarna mijn compagnon soude werden?

Hoe was het mij moghelijk te weeten, dat Kaspar Venkel, toen gezeght ziek gheweest te zijn, weeder zoude ghezont werden, en dat sijn huysvrouw, toen ghezont, voor hem sterven zoude? En hoe was het mij moghelijk te weeten, dat Kaspar Venkel met eenige van zijne kinderen in contentie zoude gheraakken?

Dit alles onmoghelijk zijnde bij mij te konnen gheweeten werden, zoo is het ook onmoghelijk, dat ik op die tijdt studieuselijk niet in mijn salarisboek zoude hebben aangheteekkent het passeeren van dat testament, dat ik studieuselijk hetzelve uyt mijn prothocoll zoude hebben ghelaaten, ende vervalt dienvolghens alle hetgunt men diesweegen zoude willen allegeeren.

Dit is, Eedele Aghtbare Heeren, de waare gheschaapenheyd der zaake, om welke ik niet kan sien dat d'Heer Officier bevoeght is, op deese voet als zijn Eed. beghonnen heeft, teegen mij te procedeeren.

Indien mijn fixe domicilie en beyde mijne bedieningen niet ghenoegh sijn om mij, onder handtastingh en beloften van 't allen tijde, des vermaan(t), voor uwe Eed.

Aghtb. te verschijnen, uyt mijne detentie te verlossen en weeder na huys te keeren, soo persisteere ik noghmaals bij mijne exceptie op mijn borgerreght ende het privilegie, den poorteren van Amsterdam vergont bij H.L.M. Aelbregh[1], meedebrengende, dat de Officieren niet vermoghen een poorter te gijselen, vanghen, nogh bekommeren, nogh ook hinder doen aan lijff nog aan goet, zooverre hij suffisantelijk kan kaveeren, tot discretie van Scheepenen, dat hij reght sal verbeyden van 't geene de voorseyde Officiers op hem zouden moghen hebben te pretendeeren, ende dat van alle delicten ende feyten, die een poorter van Amsterdam geperpetreert ende ghedaan magh hebben, uytghezeyt moort, brandt, vrouwenkragh, raerooff[2], indien een poorter met gewapend hande sigh stelde teegens de hooghe Overigheydt, indien een poorter misdeede binnen den raesloot[3] van (des Graven) reygerbroek ter Ouderamstel ende (aan) des Graven konijnen in Goylandt etc.

Implorerende op al hetzelve etc. en biddende Godt almaghtigh uwe Eed. Aghtb. te conserveeren'.

Waerop den 16den October 1671 is verstaen het previlegie te laten genieten en op borchtocht te relaxceren, present alle de Schepenen. Den 30sten derselver maent sijn, op versoeck, de protocolle en boecken wederom ter handen gestelt.

(p. **57**.) Den 2den October 1671 heeft een regerend Schepen voor de tweede mael versocht een huysman uyt een winckeliershuys te mogen lichten en in gijseling te

1) Bontemantel teekent hierbij in margine aen: 'Leest Roseboom, cap. Crimineele saken, art. 25, 26, 27, 28, 29'. Bedoeld worden de genoemde art. van Cap. XL ('Van Poorters, hare Privilegiën' etc.) van Rooseboom's 'Recueil van verscheyde keuren en costumen, mitsgaders maniere van procederen binnen de stadt Amsterdam,' 2de druk, 1656. Zie over dit recueil p. 362 van het HS.
2) Raerooff = lijkroof.
3) Raesloot = ringsloot. Zie Wagenaar, Amsterdam. I p. 113 ad No. 18, waar men den inhoud kan lezen van de handvest, waarop notaris d'Amour zich beroept.

brengen, alsoo sijn E.E. broeder in Byerlant overwonnen recht op den boer had becomen en excecutoriale, alsoo aldaer absenteerde en sich alhier onthielt. Eenige Heeren maeckte(n) swaricheyt (sulx toe te staen) sonder communicatie van Burgemeesteren, die mede becommert waeren; doch naerder aangesocht sijnde, maekte(n) Schepenen bekent, dat het versoeck soude(n) connen toestaen met dien verstande, dat den Heer versoecker verseeckert is dat den gecondemneerde hem aldaer ten huyse onthout, en dat het geschiede met alle civilityt, ten bijwesen van twee Schepenen; doch daar is niet op gevolcht, alsoo den Heer Boreel voorseyt stilsadt.

Burgemeesteren sijn altijt gevoelich geweest, dat de ingesetenen door de Schouten geen overlast werd aengedaen; en alsoo van ter sijde yts was doort hooft gewayt, hebben van de Pol, Outshoorn en Rynst (waervan de twee laesten Schouten sijn geweest) den 9^{den} Februarij 1672 specialijck gerecommandeert aen Scheepenen, dat soo den Officier mocht comen te versoecken eenich (p. **58**.) ondersoeck te doen, en geoordeelt wert daer crachtige reedenen toe te hebben, dat (sij), gelijk van alle oude tijden gebruykelijk, twee Heeren uyt Schepenenbank daerneffens (sullen) committeeren, alsoo poorters en inwoonders niet sijn gehouden den Heer Schout over haer drempels ofte in huys te laaten comen, dan in presentie der Schepenen ofte andere speciale ordre van deselve.

In de maend Mey 1661 Gabriel de la Lande, poorter en inwoonder en coopman, opt versoeck van de weduwe Abram Stevenon van in gijselinge gebracht te mogen werden op haeren perykelen, alsoo hij haer dochter pretendeerende, Hendrick Cloeck, advocaat (naederhant Raatsheer in den Hogen Raat) mede comende om de juffrouw te vrijen, hij la Lande soude uytgestroyt hebben van met haer vleeselijck te hebben geconverseert[1)].

1) Over dit proces van Elisabeth van Thyen, weduwe van Abraham le Stevenon (Lestevenon of l'Estevenon) contra Gabriel de la Lande vindt men nog allerlei stukken in Bontemantels Civ. en Jud. Aant. IV p. 139 sqq. - Tal van pamfletten over deze geruchtmakende zaak zagen het licht; men vindt ze alle bijeen - zes en vijftig! - in den bundel, getiteld 'De soete Vrijagie van monsr. Gabriel de Lalande; of d'afgevalle Roos van Juffr. Elisabeth l'Estevenon. Bestaende in alle de Gedichten, Sententiën en Samen-spraken, die er, van 't begin tot den einde, uitgekomen zijn. Door een liefhebber, tot dienst der Amstelsche Jonckheidt. Gedrukt in 't jaer van 't Haegse pleidoy, 1661.' - (Knuttel, Catal. pamfl. N°. 8554.) In deze pornografische collectie ontbreekt nog het pamflet, dat in den catalogus van Petit vermeld wordt onder N°. 3218.

Den Schout Rynst tot de gijselinge geauthoriseert, heeft bij lichten dagen hem uyt den huyse gehaelt, aen sijn sijde gestelt ende in gijselinge gelyt, en alhoewel versocht bij avont overgebracht te werde en gelogeert in een civielen plaats, heeft sulx gedeclineert. La Lande ver- (p. **59**.) socht volgens de previlegië(n) op borgtocht uytgelaten te werde. Sij dachvaert hem ter vierschaer. Hij roept haer op de gepreviligieerde rol, om reeden te doen geven van (de) gijselinge, en het reëel arrest te sien afdoen onder cautie, volgens de previlegiën. Waerop is in het parteculier, en den 31sten Mey op de gesyde rol bij vonnisse verstaen, de previlegiën op attroce injuriën geen plaats te hebben, twelck door den advocaten Hop (getrout met de suster van Cloek en naederhant pensionares) en Lamine tegens den advocaet Buys heevich is beplyt. Het wierde la Lande tot een foute toegeschreeve, dat, eer in de camer bij den Schout quaem, de authorisatie niet examineerde. Alle middelen wierden bijgebracht om de injurie crimineel te maken en uyt cracht van hetselve den Schout te doen voege(n); doch die vond de documenten daertoe te swack, niettegenstaende eenige advysen der advocaten. Schepenen verstonden haer vonnisse voorschreve te wesen interlocutoir, en daarom geen appel plaats te hebben, niettegestaende daerin van de costen werd gesprooke. Doch het Hof doet het vonnisse te niet en ontslaet den appellant uyt den arreste, op borchtocht van twintich duysent guldens, den 21sten Julij 1661. Den 30sten Julij desselven jaer doet den Hogen Raat te niet de sententie van den Raade Provinciael en het vonnisse van den gerechte van Amsterdam, ontslaat bij provisie den gegijselde uyt den arreste, onder cautie judicatum

solvi ende judicio sisti van twintich duysent guldens, sooals tot Amsterdam had gepresenteert te doen, en werd de appellante geadmitteert te institueeren soodanige axtie van injurie, als sij meent tot den geappelleerde te hebbe, met compensatie van costen. Schepenen, volgens haare missiven date 5 Junij en 24 Julij respective, deselve Hoven toegesonden, verstaen aen de gesyde dicta niet te connen defereeren, doch hebben den 8sten Augusty daeraenvolgende geresolveert desniettemin de voorschreven la Lande uyt den arreste te ontslaen onder cautie, ende sulx ter saake alleen, omdat de weduwe Stevenon aen Scheepenen verklaerde in het dictum van den Hogen Raat haer genoegen hadde, en Schepenenampt voor alsnoch niet meer imploreerde[1].

(p. **60**.) Eenige swaare delicten van moorderijen, huysbraecken, ombrengen der kindren ende verdere misdaden sijnde gedaen, daer de justitie tot straffe aen geleegen is, soo versouckt den Hooftoffecier aen Scheepenen van bij publicatie ende affixtie van billjetten t'selfde de gemeente mach bekent gemaeckt werden, en genodicht de hantdadigen en mackers aen te brengen, met beloften van vergeldinge die deselve weet aen te wijsen, sulx dat in hechtenisse geraecken. Twelck Schepenen met Burgemeesteren communiceeren (alsoo de premiën uyt statscasse werden betaelt); alle hetwelcke goetgevonden werdende, werd bij forme van notificatie of willekeure alsoo ter puye afgepubliceert en geaffigeert. Wanneer aen de fyten te merckelijck is geleegen, werden de complicen met beloften van impunityt tot het aenbrengen mede versocht. Ende alsoo sulcke laestgesyde belofte van impunityten of vergiffenisse van straffen bij nimant anders validelijk can werden verleent dan bij den Souverayn, soo is diergelijcke op versoeck deser stadt, aen de Staaten van Hollant gedaen door de gedeputeerden ter vergaederinge uyt den name ende van wegen d'Heeren haere

1) Het vonnis van het Hof van Holland van 21 Juli, de sententie van den Hoogen Raad van 30 Juli en de beslissing van Schepenen van Amsterdam op 8 Augustus 1661 vindt men bij Petit, No. 3216 en 3217.

principalen, den 3^{den} Maert 1661 geapprobeert ende met haere souveraine macht bekrachticht[1].

Resolutie van de Eedle Groot Mogenden de Heeren Staaten van Hollant ende Westfrieslant.

Donderdach den 3^{den} Maert 1661.

De Heeren Gedeputeerden der stadt Amsterdam hebben uyt den name ende van wegen d'Heeren hare principalen ter vergaederinge voorgedragen, dat bij 't afwesen van hare Ed. Groot Mogenden binnen deselve stadt voorgevallen wesende seecker enorm ende in deese landen ongehoort delict[2], die van den Gerechte aldaer goetgevonden hadden, tot ontdeckinge van de autheurs van dien, bij publicatie te belooven een merckelijcke premie voor die deselve autheurs soude weten aen den dach te brengen, oock met bijvoeginge van beloften van impunityt voor de aenbrengers, indien deselve mede complicen wesen mochten.

Ende naedemael soodanige beloften bij niemant anders

1) Bij het matrozenoproer van 1652 had het Gerecht van Amsterdam straffeloosheid beloofd aan alle bootsgezellen, die zich, binnen twee maal vier-en-twintig uur, aan boord van de voor hen bestemde lichters begaven. De Staten van Holland namen het zeer kwalijk, dat de Amsterdamsche heeren aldus buiten hunne bevoegdheid gingen, en noodzaakten de stad verschooning te vragen, en te beloven dat zij voortaan eerst de toestemming van de Staten zou vragen voor het verleenen van impuniteit. (Zie: de Wicquefort, Histoire des Provinces Unies, ed. Chais van Buren. II p. 154-152 en Wagenaar, Amsterdam. I p. 586) Uit de door Bontemantel boven meegedeelde Resol. Holl. blijkt dat de les had geholpen, en dat Amsterdam in 1661 aan de Staten van Holland kwam verzoeken de belofte van impuniteit, door de Heeren van den Gerechte reeds gedaan, omdat er periculum in mora was, te bekrachtigen. (Niet geheel juist is de voorstelling, die men aantreft in het artikel van den hoogleeraar Fruin ('Geddes over de Witt', Nederl. Spectator 1880 p. 104), alsof Amsterdam in 1661 door de Witt 'gedwongen' werd tot het verzoek om bekrachtiging. De juiste toedracht wordt vermeld in het artikel van prof. Naber, getiteld: 'Johan de Witt en zijn jongste geschiedschrijver', Gids November 1888, p. 220 en 221.)

2) Bedoeld wordt het schrijven van brandbrieven. Zie hierover: p. 70. van het HS.

validelijk kan werden gedaen dan bij den souverain, soo versochten de opgemelten Heeren Gedeputeerden derselver stede, dat hare Ed. Gr. Moogende de voorseyde beloften van impuniteyt, bij die Heeren van den Gerechte aldaer, mits het voorseyde seer extreordenares voorval, ende omdat er periculum in mora was, als boven geinterponeert, souden gelieven te approbeeren ende met haer souveraine authorityt te bekrachtigen; waerop gedelibereert sijnde, hebben haer Edele Groot Mogende, aen de voorseyde geallegeerde redenen defererende, 't voorseyde versoeck geaccordeert, ende dienvolgende de meer geroerde geinterponeerde beloften van impunityt geapprobeert ende met haere souveraine macht becrachticht, gelijck haere Ed. Gr. Mog. deselve approbeeren ende met haere souveraine macht bekrachtigen bij desen. Lastende oversulckx de Presidenten en Raeden van de respective Hoven van justitie, mitsgaders allen anderen Officieren ende Justicieren binnen den landen van Hollant ende Westfrieslant haer daernae te reguleeren.

Extract uyt de resolutiën van de Heren Staten van Hollant en Westfrieslant, in haer Ed. Gr. Mog. vergaederinge genomen op Vrijdach den 24sten Maert 1684.

Is nae voorgaende deliberatie goetgevonden ende verstaen mits desen te authoriseeren ende qualificeeren de Heeren Burgemeesteren ende Scheepenen der stadt Amsterdam, om in den naeme ende van wegen haer Ed. Groot Mogende te mogen beloven, accordeeren en geven pardon en impunityt aen den aenlegger of eenige en soodanige van de complicen van diegeene, die op het leeven van den Heer Burgemeester van Beuningen, soo gemeynt werd, eenich desseyn hebben willen uytvoeren[1)], als deselve Heeren Burgemeesteren ende Scheepenen goet, nodich ofte dienstich sullen achten.

Accordeert met de voorseyde resolutie

Symon van Beaumont.

1) Zie hierover: Wagenaar, Amsterdam. I p. 683, - Holl. Mercurius van 1684, p. 257 - en Tiele, Bibl. Pamfl. N°. 8141 en 8143.

Vide verder de notificatie van het gearresteerde van de Heeren van den gerechte, 22 Maert 1684 en 21 April[1] desselve jaars geaffigeert, wegens den toelech van Jan van Bancken op den Heer Burgemeester van Beuningen.

De amnestie nae eenige oproer can mede niet vergunt werde dan op resolutie van den souveryne gunst aen de Heeren van de Gerechte, als de amnestie van den jaare 1629, den laesten Januarij gepubliceert, wegens eenige oproer[2].

Den Heer Schout en substituyten en haer dinaers vangen alle misdadigers, die ter verser daet daerop bevinden en in besprooke ophoudende huysen aen te treffen sijn, 't sij op diverij, vechten, infractie van bannissement ende diergelijke delicten. De dienders maken yder haer substituyten en die den Schout bekent al wat gedaen hebben, en besorgen de verificatiën der delicten.

Den Schout stelt de gevangenen ter examini ten minste voor twee Schepenen en secretares. De beschuldinge sijnde gering, werd op de comfessie aenstonts gedisponeert. Den Schout vraecht, Schepenen hooren de comfessie, examineeren niet, tensij in duistere saaken, tot beeter kennisse; in gevalle yts mocht vergeeten, seggen dat in stillichyt, alsoo den Schout alleen ofte die de plaats representeert, de examen staet te doen[3].

(p. **61**.) De saak van swaerder gewichte werd gebesoigneerd met het meerdergetal, en in noch swaerder delicten ten bijweesen van alle de Heeren.

Den Offecier gereet sijnde, doet eysch, en Schepenen geven vonnisse, doch de sententie can niet swaerder sijn dan de eysch, alsoo den gevangen verantwoort tgeen hem ten laste werd gelyt, ten welcken eynde den voor-

1) Volgens Tiele, Bibl. Pamfl. N°. 8144 en 8145 moeten deze data zijn: 21 Maart en 11 April 1684.
2) Zie Wagenaar, Amsterdam. I p. 504.
3) ln den tekst volgen nog deze doorgehaalde regels: ‘Somwijle sijn eenige Heeren soo ijverich, dat de gevangens meer gesnauw hooren dan van den Schout, tot confusie van den secretares.’

sittende Schepen den aengeklaegde[1)] vraecht, of yts tegen den eysch heeft in te brengen. In geringe saaken blijft de Schout sitten, als den gevangen buyten is gebracht, ten-waer een der Heeren 't anders verstaet. Soo de Heeren oordeelen den eysch niet is conform de delicten en de consequentie swaerder vereischt (alsoo de Schouten somtijts eenichge reedenen hebben door 't gevoel), soo werd den eysch en conclusie in advys gehoude en 't selve bedecktelijck te kennen gegeven.

De coorncoopers seer klagende over de diverij, die onder decksel van matschudding[2)] gedaen werd, wort een stuerman daerover gevangen. Den Schout Outshoorn doet een soberen eysch; Schepenen houden het in advys; den Schout doet grooter eysch, en werd (den stuerman) daerop op't schavot gegeeselt.

De straffe(n) binnenscamers werden meest aenstonts ter excecutie gelyt nae de pronunciatie van 't vonnisse, als: verbot van herberge en hoerhuysen, ontsegginge van de stadt, bannissementen, confinementen in de tuchthuysen, geesselinge etc. etc.

De publique straffe, als: op de kaeck, schavot te pronk, geesselinge, brantmerken, onder de galch, bannissementen, confinementen nae de gesyde straffen, werden uytgestelt tot tijtsgelegenthyt.

De capitale straffen, ten opsicht der ceremoniën, sal hiernae van gehandelt werden. De straffe aen den lijve

1) De tekst heeft ‘aenklager’.
2) De hoogleeraar Moltzer was zoo vriendelijk mij, op een verzoek om verklaring van dit woord, mede te deelen, dat Winschooten's Seeman (Leiden 1681) in voce ‘mat’ p. 154 vermeldt: ‘voorts m a t s c h u d d i n g , dat is dat gruis en die vuiligheid (hetsij van kooren of rijst enz.), die, als de vaartuigen gelost sijn, bijeen geveegd en op een mat te verlugten geleid werden’. ‘Diverij onder decksel van matschudding’ moet dus beteekenen: diefstal van koren, onder voorwendsel dat het bij het lossen als matschudding verloren is gegaan. Van een Amsterdamsch korenmeter vernam ik, dat nog tegenwoordig het onderste gedeelte van een lading koren, dat waterschade geleden heeft, ‘matschudding’ wordt genoemd. Ook hoort men dit woord daar ter stede gebruiken in de beteekenis van: ‘een zaak, daar een luchtje aan is’, welke beteekenis verklaard wordt door de vele ‘diverij, onder decksel van matschudding gedaen’.

binnenscamers werd ter executie gelyt door een der diners; in dese tijt wierd Jurjaen, knecht van den cipier, daertoe gebruyckt, alsmede tot het pijnige. De publique executie werd gedaen door den scherprechter, uytgenomen die (p. **62**.) alleen op de kaeck werden gestelt; ook die werden gebannen sonder verder straffe aen den lijve ende mulcte van een somme gelts, als den 25sten Januarij 1662 in presentie van den gevange (die dan achter den Schout staet) is gepubliceert, ter presentie van den Offecier, een der Burgemeesteren en Schepenen. Van de bannissementen sal verder omstandiger gehandelt werden. De lijfstraffe(n) in de openbaare vierschaer wierden gedaen door den scherprechter, soo de vonnisse sulx meedebrachten, als den 27sten Augusti 1646 sijn David Slachter, Jacob Davits en Lijsbet Sanders door den scherprechter strengelijk gegeeselt in de openbaare vierschaare, ten overstaen van de Heer Schout, allen de Burgemeesteren, dempto Geelvink, en allen de Scheepenen, demptis Roeters, Schellinger ende Andries de Graef. Den 22sten Februarij 1648 is Grietje Albers mede alsoo gegeeselt, als ook Beli Teunes den 14den Juni desselven jaars[1]. In de jegenwoordige

1) ‘In de oude vierschaere stont aen de sijde van de Kalverstraet een pael, daer de excecutiën aen gedaen wierden, daerop was gestelt een houte beelt, representeerende de justitie. Eenige beelden, die op de lijste der vierschaer hebben gestaen, uytbeeldende eenige graven en graefinne, sijn te sien op de cassen der jegenwoordige tresory; ende alsoo deselfden seer verout waaren, sijn met eenige metaale verven sirelijk gebronst en uytgehaelt’. Deze mededeeling, die in den tekst staat, verbreekt den draad van het betoog. Over de hier bedoelde houten beeldjes (vier in getal) van graven en gravinnen vergelijke men: Dr. P. Scheltema, Het archief van Amsterdam. p. 63 en 64. - Aemstel's Oudheid (van denzelfden auteur). I p. 137 en 149-157 (in dit deel vindt men tevens afbeeldingen van deze beeldjes) - en het artikel van Mr. N. de Roever, getiteld ‘De Rariteitenkamer’ in Oud-Holland. VI p. 208 sqq. Mr. de Roever meende, dat ‘bij den stadhuisbrand de beeldjes min of meer geleden hadden, en dat zij dien ten gevolge aan Quellien werden toevertrouwd om ze te herstellen’. De rekeningen van Quellien zijn uitgegeven door A.W. Kroon in ‘Het Amsterdamsche stadhuis,’ waar men op p. 114 leest: ‘1656. Gerepareerd de Graven van Holland *ƒ*40.’ - Bontemantel zegt niet, dat de beeldjes bij den brand van het stadhuis beschadigd zijn; volgens hem werden zij ‘met eenige metaale verven sirelijk gebronst eu uytgehaalt, alsoo deselfden seer verout waaren’. - Behalve de vier houten zijn er nog tien metalen beeldjes, waarover zie: Scheltema, Het archief van Amsterdam. p. 63 en 64, en Aemstel's Oudheid II p. 197 en 198. De onjuistheid van de meening, dat ook deze beeldjes op de lijst van de vierschaar in het oude stadhuis zouden gestaan hebben, is reeds aangetoond door Mr. de Roever. Zie: Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. III p. 453 en 454, en Oud-Holland VI p. 209 sqq. Wanneer Mr. de Roever niet had bewezen, dat de metalen beeldjes eerst in 1691 zijn aangekocht, zou men uit de plaats bij Bontemantel niet kunnen opmaken, of hij houten dan wel metalen beeldjes bedoelt. Thans is het echter zeker, dat Bontemantel alleen van de eerste kan spreken. Al deze beeldjes worden bewaard in het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst (Rijksmuseum) te Amsterdam.

marmere vierschare sijn sulcke excecutiën tot noch toe niet gesien. De excecutie in de oude vierschaer (die voorwaer opmerckenswaardich is ten opsicht de(r) haatelijcke practijken) is geweest in den jaare 1651 den 21sten Januarij, volgens vonnisse van Schepenen dato 18 derselve maend, waerbij Willem Breeckevelt van 's Gravenhaege[1] werd gecondemneert te staen op de kaecke met een brief op de borst, en daernae in de openbare vierschaer gegeeselt te worden en voors gebannen uyt de lande van Hollant, Zeelant en Westfrieslant den tijt van vijf-en-twintich jaaren[2], over het drucken eeniger fameuse pasquillen, insonderhyt dat gedruckt heeft een vals en lasterlijck verdichsel van eenige handel en verbond, dat geslooten soude sijn in den jare 1650 tusschen 't Parlement van Engeland en dese stadt in 't parteculier[3],

1) ‘out omtrent 25 jaaren’. (Uit een ‘Extract uyt het justitieboeck der stadt Amsterdam’, voorkomende in Aant. van verschill. zaken II, Bundel 7.)
2) ‘seeckeren tijt lang ten thoon te staen op de kaeck, met een exemplaer van de voorgeroerde artyckelen’ (zie de volg. noot) ‘op de borst, en daerbij een brief, daerop stond: valsche-artyckel drucker, ende daernaer in de openbare vierschaer wel strengelijck gegeeselt te worden, voorts hem bannende uyt de landen van Hollant, Zeelant en Westfrieslant den tijt van 25 daeraen volgende jaaren, op peene van meerder straffe, mits betalende de costen sijnder gevangenisse en mise van justitie’. (ibid.)
3) ‘onder den tytel: Artyckelen geslooten en geaccordeert tusschen de Republique van Engelant ter eenre, en de stadt Amsterdam int parteculier ter andere sijde’. (ibid.) Zie: Tiele N°. 3668.

daer de heeren Bickers de voornaemste van soude(n) geweest hebbe, sijnde een versiert, oproerich en trouweloos en godtloos verdichsel, 't welck gedurende de gemelde beleegeringe onder de gemeente werd gestroyt; dat heeft gedruckt: Bickers val[1)], ende kennisse gehadt dat sijn broeder Jan tot Lyden had gedruckt: Bickers lourencrans[2)], alle vuyle en injurieuse pasquillen. Aytsma stelt het gemelde verdichte accoort in sijn Herstelde Leeuw niet; maer vermaent daervan in de verklaringe van den Heer Cornelis van Aerssen, Heer van Somersdijk, die sijn Eedelhyt heeft gedaen ter vergaderinge van hare Edele Groot Mogende, wegens de fyten, voor en in de belegeringe deser stadt gedaen, versoekende in de amnestie gecomprehendeert te werde, als oock in het 3de deel in folio, het 31ste boeck, fol. 587 te sien.

(p. **63**.) Den Officier meenende uyt de beschyden ten lasten van den gevange gevoecht te sijn tot scherpe examen, versoeckt en werdt beraempt een precysen tijt. Alle de Heeren Schepenen ofte het meerdergetal van dien compareerende, stelt den beschuldichde in de pijncamer voor, verhaelende in substantie de beschuldiginge en waerop deselfde is gefondeert en 't geen op de examinatie is geantwoort; en werd veeltijts die door den secretares geleesen. Den gevangen blijvende bij het ontkennen, versoekt (den Officier) aen Schepenen, dat bij vonnisse desen gevangen mach gestelt werden in sijn handen, om door pijninge de waerheyt te doen bekennen. Den patient volhardende int ontkennen, wert buyten de camer gebracht en den Schout gaet in het vertrek van den cipier. Schepenen gedelibereert hebbende, werden partijen weder binnen geroepen; den Officier geseeten sijnde, vermaent het vonnisse, waerop den voorsittende Heer het geconcludeerde pronuncieert, seggende: Schepenen stellen dezen gevange in handen van Mijnheer den Schout N.N. om

1) ‘dat hij (gevangen) selfs in Den Haech in sijn eygen druckerije heeft gedrukt de Bickers val’. (ibid.) Het hier bedoelde pamflet = Petit N°. 2587.

2) Tiele N°. 3758.

door pijningen de waerheyt te doen bekennen, of: Schepenen ontseggen den Heer Schout sijnen eysch. In 't laeste (geval) wert veeltijts den gevangen opgeslooten en 't vonnis uytgestelt.

Soo den eysch is toegestaen, werd op ordre van den Schout aenstonts alles tot de torture gereet gemaekt. (Mr. P. Bort in sijn Appèl omtrent criminele saaken[1)] syt, dat op deese vonnisse geen appèl wert toegelate. Vide fol. 71.) Den patient, soover nodich is, ontkleet op de pijnbanck geset, de scheen- of duymschroeven en somtijts alle byden aengedaen, de gewichten aen de groote teenen gehecht, de touwen aen de handen gebonden, om van achter ofte voor opgehaelt te werden, en de roeden gereet leggende, voegt den secretares met pampier en inkt sich bij den gecondemneerde, en omringt sijnde van den Schout en (p. **64**.) Schepenen, doet den Heer aenklager een stichtelijcke aenspraak, de straffe der sonde voor oogen stellende, met versoek te willen comen tot bekentenisse sijner klaerblijckende en meenichmale voorgestelde boose fyten. Soo halsterck blijft ontkennen, wort een doek voor de oogen gebonden en een aenvang gemaakt met de scheen-of duymschroeven, door welcke pijn, sterck aengeschroeft sijnde, veelmale de misdadiger tot bekentenissen wort gebracht; waerop de schroeven afgedrayt sijnde, werden de kuyten bevonden de waefels gelijk te sijn. De patient met de aengeschroefde instrumente sittende, en niet comfesseerende, versoekt den Schout aen Schepenen den gevangen te mogen laaten ophale, twelck meest achterom werd gedaen, tot soo hoog dat de gewichten, die aen de groote thoonen vastgebonden sijn, met het touw van de vloer drijven, en wort somtijts alsoo hangende met roeden gegeeselt. Men heeft gesien in den jaare 1654 een, die van paerde- en beestediverij klaer en door blijckelijke verificatiën sijnde beschuldicht, als gesyt is gepijnicht, en alsoo hangende de gewichten van de teenen schudde,

1) Bedoeld wordt: ‘Tractaet, verklarende het ghebruyck van Appêl in de Provincie van Hollandt ende West-Vrieslandt omtrent criminele saken, beschreven bij Mr. P. Bort, advocaet voor de resp. Hoven van Justitie in Hollandt 1652’.

dat die lang de camer rolde, stond de torture door en is nae eenige dagen uytgelaten.

(p. **65**.) Als Schepenen oordelen het pijninge hoog genoch te sijn, is den Offecier gehouden den gepijnichde te ontbinden. Soo hij comfesseert, werd het door den secretares opgestelt, (en den patient) neergelaten en aenstonts, of wel daernae, aen de bali gebracht, en het gecomfesseerde voorgeleesen sijnde, vraacht den Schout, of de bekentenisse alsoo waerachtich is en daerbij persisteert. Waerop geantwoort hebbende van ja, werd hij weder opgeslooten en door den cipier besorcht van salve om, so het nodich is, de gereckte leeden te versachten. Soo het gecomfesseerde geen dootstraffe medebrengt, werd somwijle aenstonts de gepijnichde weder binnen gebracht, op den eysch vonnisse gevelt, gepronuncieert ende ter excecutie gelyt, als bannissementen of confinementen voor eenige tijt van jaren, ofte anders werd gewacht tot naerder gelegenthyt dat het schavot sal werden gerecht, in welcken gevallen het vonnisse soolang werde uytgestelt, ook wel gevonnist en de excecutie soolang verschoove. Maer de saake dootstraffe medebrengende, sal naerder van gehandelt werde. Alhoewel de preparatiën tot de torture veel en schrickelijk sijn, soo werden evenwel selden tot het uyt-terste gebruyckt dan in de swaerste delicten en daer deselve soo klaer blijcken als de son op den middach, (p. **66**.) en niet anders en manquere dan de comfessie selfs om tot de straffe te comen, volgens de gewoonte van den lande; en alhoewel de meeste criminalisten van gevoele sijn, dat men tot de scharpe examinatie niet moet come, tensij op de bekentenisse notoirlijk de dootstraffe volcht, soo is echter de practijque anders, en de Schouten meenen uyt het placcaet van den jaare 1614 gevoegt te sijn de torture op vagabonde, dieven, huysbreeckers, gewel-denaers, veelmalen gevangen, gegeeselde, gebrantmerckte en andere van quaet leven te mogen eysschen en dryge, waervan eenige exempelen volgen en de comfessieboeken veel van spreeken.

Eenen genaemt Hairecammer en sijn vrouw, Geesje genaemt, zijn den 24sten Februarij 1668 beschuldicht, door veel tuchtelingen uyt byde huysen, van omtrent de t'ses-

tich partijen gestoole goederen aen haer vercoft te hebbe. Den heer Offecier Witsen haer niet connende tot bekennen brengen, versoekt te pijnige; vijf heeren niet van één gevoele sijnde, alsoo twee waren pro en twee contra, den vijfde helde (volgens gewoonte als de stemme steeken) aen de sachte cant, maer naerder daerover gedelibereert werdende, viel aen de opinie van den president, soodat wierden overstemt. De man is daerop aenstonts (p. **67**.) ter torture gebracht en de scheenschroef aen het rechterbeen toegedrayt en daernae aen de slincker, waervan nae een schrickelijck geluyt in swijm viel; weder becomen sijnde, belaste den Schout de schroeven voort toe te drayen, doch bleef ontkennen, soodat Schepenen oordeelde(n) de gepijnde los te laten. Aen de baly gebracht sijnde, heeft den Heer eysscher versocht, dat Schepenen geliefde(n) bij definitive vonnisse den gevangen te condemneeren gebracht te werden op 't schavot, daernae strengelijk gegeeselt sijnde te werden gebrantmerck en ses jaren gebannen en in de costen en misen van justitie; met meerderhyt der stemmen is gecondemneert in de costen en misen en de verdere eysch ontsyt. Over de costen vielen veel consideratiën; want, schuldich sijnde, moste werden gestraft en dan hebben de costen en mise plaets; maer niet connende overtuycht werde, can niet gestraft nochte de costen plaats hebben, te meer alreede een swaer lijden had uytgestaen. Daernae is sijn vrouw Geesje voorgebracht, die alles ontkende ende syde haer beschuldigers noyt gekent te hebbe; waerop met starcke drygemente is aengetast van ter pijnbank gebracht te werde; waernae den Schout niet veel seggende, de patient buyte gebracht sijnde, is verstaen op hanttastinge van t' allen tijde te compareeren, geroepen sijnde, uyt te laten gaen, mits betalende de coste en mise.

(p. **68**.) Harmen Fijkes, een scheepstimmerman, hebbende sitten drincken met een zeecapityn van den Coninck van Denemarken, volcht den capityn van achteren, treckt hem bij de mantel; die omsiende, geeft een snee in de wang; gevangen sijnde, syt den capityn het fyt den patient aen in facie en lyt een verklaringe, die bij eede sterckt, over, als dat het dezelfde man is, daermede heeft

gedronken, en sonder questie gehat te hebben op straet is gevolcht en van achteren door deselve alsoo de sneede becomen te hebben. Den Schout Witsen lyde noch een verklaring over onder eede van een man, daer den gevange tegen had geroemt van sulk een couragieux fyt gedaen te hebbe. Ontkent alles. Den Offecier wert toegestaen, bij vonnisse, te pijnige; is gebracht ter scharper examinatie, de schroeven op de scheenen toegedrayt, achterom opgehaelt met de gewichten aen de toonen, en alsoo hangende met roede gegeeselt; waerop swijmt en in 't neerlaaten bekent alles. Den 14^{den} September 1668, present de Heer Schout en ses Scheepenen, is gecondem- (p. **69**.) neert met een mes boven het hooft op 't schavot strengelijk gegeesselt te werden en vier jaren geconfineert in 't tuchthuys, waerop den vijftiende de excecutie is gevolcht. Eenige Heeren meende(n), dat behoorde een snee in de wang gegeven te werden, andre dat het aengesicht noyt door vonnisse behoorde geschent te werde. De eerste behulpen haer met de exempelen van Cristiaen Kreen en Barent Jurjaense, die byde in den jaeren 1645 en 1648 sijn gegeeselt, de wang opgesneeden en de eerste gebannen, den andren geset in't tuchthuys. De andre Heeren brachten bij de exempelen van Hans Croes, 18 Augusti 1646 gegeeselt en gebannen; Adriaen Janszoon, 12 Junij desselven jaer gegeeselt in't tuchthuys en gebannen; Jan Janszoon van Marken, in 1647 gegeeselt met het mes boven het hooft, en Claes Kempen, die een vrouw moetwillich in de wang had gesneeden, was gecondemneert gegeeselt te werde en twintich jaaren gebannen.

Mari Jans, toegenaemt Bruyne Mari, beschuldicht sijnde door Spinhuys-Trijn en Bely Bof, geconfineerde int spinhuys, van veel onbehoorelijke, dartele en onbeschaemde werken gedaen te hebben, is door scheenschroeven tot bekentenisse gebracht.

(p. **70**.) In den jaare 1661 sijn meede eenige cooplieden, als Louwies Trip, naederhant Burgemeester en Raat en Bewinthebber der Oost-Indische Compagnie, Lucas Scholten en N. Boucart door brieven belast eenige merckelijcke somme gelts op seeckere plaetsen in een

beurs te hangen, op drygementen, soo sulx niet en deeden, dat niet lang soude(n) leven, maer omgebracht werde. De eerste plaes was op Sinte Licyen burgwal tussen de huysen; de tweede op de Westermarckt in de kooker van een boom[1]. En alsoo diergelijke in deese landen noyt was gehoort, is groote naerstichyt daerom gedaen, en den 3^{den} Februarij desselven jaars bij notificatie en affictie van billjetten[2] yder genoot deselve soecken machtich te werden, op een recompense van duysent silvere ducatons, soo die in den rechte can brenge. Maer daer is nimant van gevange.

Den eersten Januarij 1670 heeft den Offecier Hasselaer een sijner gevangens beschuldicht veel valsheeden gepleecht te hebbe, ende dat een brief geschreven soude gesonden sijn aen Adriaen van Delft, wonende omtrent Breukelen, waerin werd gelast een merkelijke somme gelt te legge op een gespecificeerde plaets onder eenige groente aen de voet van een boom, en soo sulx niet deede, dat haest om den hals sal gebracht wese. Ende alsoo sulx ontkende, wierd gedrycht van scherpe examinatie te sullen versoeke; ende alsoo volharde in de ontkentenisse, versocht (den Offecier), dat door vonnisse mocht gestelt werden

1) Zie Tiele N°. 4948: ‘Copye uyt ten originelen Brief van de twee Aldergrootste Schelmen Diodati en Swetoni, gheschreven aen den Heer Trip ende N. Fameuse Heeren, ende Coopluyden in de wijdt beroemde stadt Amsterdam etc.’

2) Een exemplaar van deze notificatie ligt in Aanteek. v. verschill. zaken I. Indien de aanbrenger medeplichtig was, zou hem, behalve de premie, ook ‘behoorlijck Pardon ende Immuniteyt dienthalven werden geprocureert.’ (Zie hiervóór p. 45 en 46). In deze notificatie verboden verder de Heeren van den gerechte, ‘een yegelijck, van wat staet, qualiteyt of conditie die zij, langs de straet te gaen met pistolen, zackpistolen, stiletten ende ander verboden geweer, op pene van aen den lijve of anders arbitralijck te sullen werdeu gestraft. Dat wijders alle herbergiers ende die nachtgasten logeeren, gehouden sullen zijn telckens als zij soodanige gasten van buyten komen te krijgen om t'haren huysen te vernachten, deselve, indien het doenlijck is, vóór drie uren na middagh of ten langhsten des anderen daeghs ter secretarie bij billjet bekent te maecken, welck billjet mede sal moeten inhouden de naem ende woonplaetse van den herbergier, op pene van suspensie van haerluyder neeringe voor den tijt van ses weken’.

in sijn E.E. hande. De Heren Cornelis Backer en Willem Blauw, haer beswaert vindende daerover te delibereeren, sijn nae boven in Scheepenebank gegaen, ende alles omstandelijck gerapporteert hebbende, is verstaen op den eysch van den Schout niet te resolveren, en door den secretares (alsoo met veel swaere vals gemaakte obligatiën wierd beschuldicht, en bekende, waerover met den swaerde is gestraft) in 't comfessieboek op den gemelden ysch te laten stellen, dat Schepenen den eysch van den Heer Schout houden in advys. Daer sijn speculatiën, (p. **71**.) of den gevangen, soo de twee Heeren den eysch hadden toegestaen, sich soude hebben connen beroepen op het meerdergetal van Schepenen. Oock werden veelmale discourse gehouden, of de infameerende en lijfstraffen in de boeijen ofte binnenscamers, gevonnist bij 't minder-getal van Schepenen, de reauditie aen 't meerdergetal subject sijn, ter oorsaecke veele aenstonts ter excecutie gelyt werden en daerdoor niet reparabel of te herstelle sijn, en de vonnisse, die uytgestelt en openbaer geëxcecuteert werden, de resumptie bij 't meerdergetal werdende gedaen, veelmaele bij alteratie vermindert en oock wel verswaert sijn; doch meest werden die gelaten als in de boeijen sijn gewesen en alreede bij den secretaris geëxtendeert. Ende alsoo de civile straffen op de Schoutsrolle de reauditie onderworpen sijn, welcke tegen de infamerende ende lijfstraffe niet te vergelijcken sijn, soo hellen de meeste daerheenen, dat de gecondemneerde bij 't mindergetal van Schepenen en daer de excecutie aenstonts op staet te volgen, de reauditie aen't meerdergetal, des versocht werdende, niet behoorde gewygert te werden.

(p. **72**.) De publique excecutiën op't schavot door den scherprechter werden gedaen in volgende manieren. De vonnissen, door Schepenen gewesen op den eysch van den Schout of desselfs stedehouder en de comfessie en verantwoordinge van de gevangenen, in tamelik getal geklommen sijnde, of om andere voorvallen dienstich werdende geoordeelt het schavot te werde(n) gerecht, werd daertoe den dach vastgestelt met communicatie van Bur-

gemeesteren, en besorcht dat de uytgestelde en bij provisie gebrachte in de tuchthuysen overgehaelt werden om gesententieert te werde. Smorgens op den gestelden dach comen de Schout en Schepenen goettijts boven; het gebet gedaen en den Schout uyt Schepenencamer gegaen sijnde, (p. **73**.) werden de sententiën door den secretares geleesen en geresumeert, daer somwijle eenige veranderingen in werden door verlichtinge of verswarenisse gedaen, doch meest werden die gehouden voor gearresteert. Soo eenige abuyse door den secretares mochten wesen in de extentiën gestelt, werden die gecorrigeert. Den Offecier op versoek weder binnen gecome sijnde, werden de gecondemneerdens door de substituyten binnen gebracht en voor of aan de baly gestelt. Den president van Schepenen syt, naedat het vonnis door den Schout is vermaent: Schepenen geven voor vonnisse als door den secretares ter puye af sal gelesen werden. Daerop werde de gecondemneerdens gelyt in de justitiecamer (in het oude stadthuys genaemt de Zegelcamer); Schout en Schepenen gaen bij Burgemeesteren; tot het luyden van de klok werd ordre gegeven, soo de excecutiën met bannissementen sijn vermengt; geen bannissement werd geen klock geluyt; het luyde(n) ophoudende, gaen de Heren in de publicatie-galderij en werd de roede van justitie uyt het venster, daer den Schout staet, gesteke en de gevangenen achter (p. **74**.) de Heren gestelt sijnde, leest de secretares de sententiën, de scherprechter acht nemende wat te verrichten heeft; werden weder gebracht in de justitiecamer, door den scharprechter afgelyt op 't schavot, ten dien eynde opgerecht, en gestraft ingevolge van de sententiën. Die ontfange hebbende en weder bove comende, valle veele op haer knieën, de Heeren bedanckende voor het genadich recht. Alles verricht sijnde, werd de roede van justitie ingenome en weder in Schepenencamer gebracht, waerop de gemeente verschoyt en de geëxcecuteerdens of buyten de stadt of in de tuchthuysen gebracht of anders nae de vonnisse medebrenge.

De excecutiën ter doot werden door meer omstandicheeden verricht. Den Offecier becomen hebbende, of

door vrijwillege of door pijnige, de confessie, daerop van meninge is capitale straffe te eysche, laet de examinatiën, bekentenisse en 't geen verder meent dienstich tot den eysch te sijn, copieeren en stelt die Burgemeesteren en Schepenen ter hande, om tege den onderlinge bestemde tijt yder sijn speculatiën daerover te connen laten gaen, en de ongeruste, als de fyten twijffelachtich en intricaet sijn, met brave mannen en rechsgeleerde te moge consuleeren. Juvenales syt in sijn thiende deel der berispinge[1] seer wel: dat de menschen wel genegen sijn tot de authorityt om te doode, maer doen het niet gare.

(p. **75**.) Op de bestemde tijt comen de Heren in de pijncamer, den Schout en Schepenen sitten aen de lange bank en Burgemeesteren of eenige van deselve in het gestoelte daertegenover.

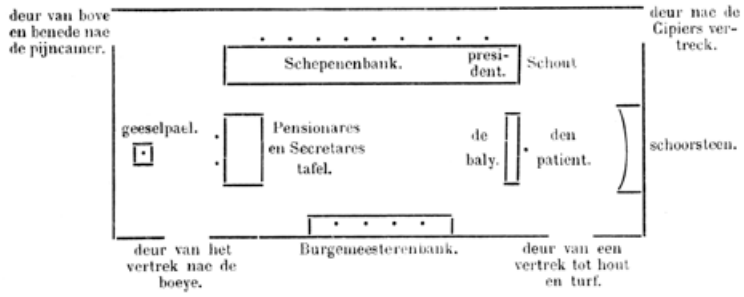

De achtersijde van 't Stadhuys.

Den Schout syt, naedat het gebet is geleesen bij den secretares, door een corte aenspraeck de reede, waerover de Heren heeft versocht te vergaederen, en of gereet sijn, den delinquante binnen gecomen wesende, den eysch en conclusie te hooren. Den voorsittende Schepen aen Burgemeesteren en Schepenen daerop omvraech gedaen hebbende, werd den patient binnengebracht en aen de baly gestelt. De bedreven fyten door den Schout voorgedragen

1) Juvenalis sat. X vs. 96: ... et qui nolunt occidere quemquam, posse volunt.

en de confessie door den secretares geleesen sijnde, wert door den Schout gevraecht, ol daerbij is persisterende; geantwoort hebbende, dat bij sijne gedane bekentenisse persisteert, gaet den Schout voort, doet eysch, verwacht vonnis, stelt die ter excecutie, als bij het volgende te (p. **76**.) leesen is, daer alle de ceremoniën ter hoger vierschare bij sijn af te meete.

In de maendt Mey 1669 hebben de Heeren Burgemeesteren door den president Bontemantel (alsoo den Offecier Gerret Hasselaer buyten de stadt was) Schepenen gecommuniceert een missive van de magistraet tot Hamburg, waerin bekent maken, dat aldaer gevangen hebben eenen Marten Muller, over het uytgeve van eenige valsche ducaten, seggende die becomen te hebben voor eenige laakenen van eenen Jannes Cristiaense, wonende tot Amsterdam in de Cattenburchstraet in N°. 7, versoekende daernae geinquireert te werde om achter de waerheyt te come, en dat met den eersten antwoort mochten erlange. Schepenen hebben de brief, die in Hoochduyts geschreven was, door den clerck ter secretary Roodenburg doen translateeren, ende laten vernemen door den gesyden clerck, of aldaer soodanige afgebeelde man woonachtich was; waerop het rapport hebbende gehoort van ja, sijn Schepenen savons ten thien euren met den substituyt Voerknecht en een goet getal diners naer Cattenburg gegaen en het huys van achteren op de onbeboude erven beset; van voore aengeklopt en niet opengedaen werdende, (p. **77**.) is gesonde om een smit, alsoo versuymt was een moker mede te neme, en hebbe de deur opgeslage; Schepenen, in huys comende, vonde op de plaats een ladder tegen de muer opgerecht en verstonde uyt de bueren, dat over de daeken was klim(m)ende. De vrouw was mede wech, doch door een der Heren in een buerkelder bekent werdende, is wech geraakt; hoewel naarstich wierde gesocht, is echter niet te become geweest, soodat wierde goetgevonde aen de gemeente bekent te maake, dat wie de gevluchte weet aen te wijse, sulx dat die in hechtenis raakt, daerover soude betaelt werde hondert silvre ducatons, en die de vrouw can becomen hondert guldens, en sijn vorders vertrocken, in 't huys latende twee dienders.

Smorgens is op ordre door den notares Westfrisius al 't geen in huys was geinventariseert, en gevonden in de thuyn een kisque, 't welk opgeslage sijnde, daerin wierd gesien eenige instrumenten en stempels, dry valsche ducaten, eenige valsch gemunte rijxdaelders en een ducaton, dat aenstonts op 't stadthuys wierd gebracht. Schepenen daerdoor als verseekert sijnde den gevluchte een valsche munter te wesen, hebben niet willen naelaaten vorder te (p. **78**.) vigileeren om deselfde in hechtenisse te crijgen, sonden de substituyten en dienders vooraf en volchde(n) collegialiter. Den substituyt Voerknecht wierd onderweech door een vrouw in 't oir geluystert, dat boven een brootbacker in deselve straet op de hoek van de dwarssteech onder de spaenders lach verborge. Schepenen hebben de substituyten nae bove gesonde, die de spaenders omroerde, desen Jannes Cristens daeruyt gehaelt en op de voorcamer, daer de Heren waren, gebracht. Den president vraechde, of hij was Jannes Cristiaense van Hamburg; syde ja, en een valsche munter te wese; verder ondersocht sijnde, of eenen Marten Mulder, aldaer woonachtich, kende, syde van ja, en door hem beklapt te wese. In de boeye sijnde, heeft den voorsittende Heer ten overstaen der Heeren (hem) aenstonts geëxamineert; alles wierd ordentelijk beantwoord en bekende meerder dan gevraacht wierde, onder andere dat 2 marken lups[1)] de ducaten coste:

1	marck voor 't make
1	mark voor sijn winst
2	marcken winnen de jooden, daer die aen vercoft, die doen woonde(n) een mijl buyte Hamburg.
6	marck lups.

(p. **79**.) Den Heer Schout Gerret Hasselaer thuys gecomen sijnde, is door den presideerende Schepen ten overstaen van Schepenenbanck het gepasseerde gerapporteert, die vervolgens de examinatiën gedaen en verdere confessie becomen hebbende, heeft met onderling concert van Burgemeesteren en Schepenen den tijt beraemt om den gevangen voor te stellen. De Heeren op den ge-

1) Lups = Lubecksch.

stelde tijt in de pijncamer gecompareert sijnde, den patient aen de bali gebracht, de bekentenisse voorgeleesen en gepersisteert hebbende, heeft den Schout, naer een cort verhael der gedaene fyten, aen Schepenen versocht, dat desen gevange mach door hare Eedele Achtbaerheeden bij definitief vonnisse gecomdemneert werde om gebracht te werde op 't schavot, tot dien eynde voor het stadthuys deser stede op te rechte, en aldaer sijn rechterhant afgekapt, met den swaerde gestraft dat de doot daernae volcht, het lichaem op een radt gelyt en het hooft op de staak gestelt, tot afschrik der boose fyten, om van de vogelen gegeeten en van de lucht verteert te werde, met confiscatie sijner goederen. Den president van Schepenen vraechde den patient, of yts tegen den eysch van den Heer Offecier had in te brengen tot verschooning, doch viel op sijn knie en versocht een genadige sententie. Den Offecier buyte staende gaet in 't vertreck van den (p. **80**.) cipier, en den gevange wechgelyt sijnde, heeft den voorsittende Schepen afgeeyscht het advys der Burgemeesteren van stadts wege; die eenparich van gevoele waaren en den eysch en conclusie van den Schout toestonden, dewelcke voor haare E.E. advysen van stats wegen (hebbende adviseerende en geen concludeerende stemmen) sijnde bedankt, is den president Bontemantel voortgevaare en heeft versocht het gevoele van den tweede voorsittende Schepen, die syde: den Heer president gelieft eerst te adviseeren. Daerop ten principale syde, dat de straffe der valsche munters veel en divers sijn beschreven door de criminalisten: den een, dat behoorde in de oli gesoden, den andren verbrant, hant afgecapt en gehangen of met den swaerde gestraft te werde. Vrieslant syt in een haerder oude wetten: den dootslager het swaert, den moordenaar het radt en den valsche munter de keetel; het Sticht Utrecht: den schroyer vant gelt de galch en den valsche munter het vier[1]. Ende alsoo

1) Dit is niet geheel juist. In de door Mr. S. Muller Fz. uitgegeven Middeleeuwsche Rechtsbronnen der stad Utrecht, eerste deel, p. 3 leest men: ‘Het is ghewoente al Duytschelant doer: den dief de galghe, den mordennaer ende den moortbrander 't rat, manslacht ende roever 't sweert, den valscher den ketel, den spierre de oghen, den pontsnider den duem.’ (Zie ook: Ant. Matthaeus, De Criminibus. p. 558 sqq.) Deze regel gold zeker niet voor geheel Duitschland want er was geen eenheid van recht, maar men mag er uit afleiden, dat in Utrecht althans de ‘pontsnider’ - of, zooals Bontemantel zegt, de ‘schroyer van't gelt’ - aan ‘den duem’ gestraft werd en niet, zooals Bontemantel zegt, met ‘de galch.’ Volgens een mededeeling van Prof. Fockema Andreae bevatten de Friesche wetten geen plaats, waar de verschillende straffen in een soortgelijk adagium gesteld worden als het door Bontemantel medegedeelde. In de algemeene Friesche wetten werd bepaald: roof en moord in eens anders huis wordt gestraft met het zwaard; moord, moorddaad, moordbrand en heiligschennis rnet iiet rad; het vermoorden van den heer door zijn knecht met den ketel; den valschen munter slaat men de hand af. (von Richthofen, Fries. Rechtsquellen, p. 27, 30, 31, 427.)

niet bekent is in dese landen, wat straffe die specialijk moeten aengedaen werde, dat sich oversulx keerde nae de practijque deser stadt, als bij de vonnissen en excecutiën van Hendrik Stike, Gerret de Burg en Harmen Crom, den 8sten Augusty 1620 en den laaste den 18den October 1636 is te sien, dat is: met den swaerde te straffe en de goedren geconfisqueert, en daerom soude het afcappe van (p. **81**.) de hant excuseere; maer gaf in bedenke, of niet eenige instrumenten publiq soude connen eerst ten aenschouwe der gemeente gebrooken werde en de onbreeckelijke voor Schout en Schepenen soo onbruykbaer gemaakt, dat daer niet meer valshyt can mede gedaen werde door die deselfde soude mogen in hande krijgen, te meer de generaels van de munt door haare missive, date 25 deser, uyt Den Haach daerom hebben geschreven. Corver voechde sich met hetselfde advys, uytgenomen het publiq breeke eeniger instrumenten, om geen confusie in den scherp-rechter te veroorsaake; Roetert Ernst: aen een staak geworcht, nae de hant sal afgecapt sijn; Geelvinck: het swaert; Cornelis Backer: het swaert, en instrumenten in 't parteculier te breeken; Cloek: hant af te cappe, aen een staak geworcht en daernae geblaakert; Gïootenhuyse: 't swaart; Graeflant: aen de pael geworcht; Willem Blauw: 't swaert. (Soo den Offecier sijn eisch had gedaen als eenige heeren adviseerden, soude den delinquant ander versoek hebbe connen doen. Of de condemnatie swaerder

mach sijn dan den eysch, is hiervoore van gesprooke.) Den president concludeerde door de meerderhyt der stemmen, dat den gevangen sal gestraft werde met den swaerde datt er de doot nae volcht, 't lichaem aen de (p. **82**.) Volewijk gelyt te werde op een radt, het hooft op de staak, de goederen geconfisqueert en de instrumenten ten overstaen van Schout en Schepenen onbruyckbaer te breeken. Het vonnisse den 28sten Mey 1669 alsoo gearresteert sijnde, ter presentie van de Heeren Burgemeesteren Pancras en Riael, door alle de Schepenen, is den Schout versocht, door den president van Schepenen, weder binnen te staen en heeft het gearresteerde sijn E.E. bekent gemaeckt, (met versouck) den gecondemneerde op te sluyten en verders tot de excecutie alles te vervaerdige.

Den dach tot de excecutie vastgestelt sijnde, is den Schout op Hemelvaersdach, sijnde den 30sten derselver maent, smorgens nae de predicatie met de Heeren Geelvinck en Grootenhuyse, daertoe gecommitteert, Bontemantel, Roeters en Backer uyt curieushyt, uyt Schepenecamer nae beneeden gegaen; op de plaas hebben vinden staen Jan Corsse, die terselver tijt over een manslach was gecondemneert mede onthalst te werde, en den valschen munter Jan Cristiaense. Den Schout heeft de twee gecommitteerde Schepenen versocht te wille kennisse drage, en heeft aen Jan Cristiaense gesyt: ick dachvaer u tegen morge ter hooger vierschaer om een dach van den Hoochste te legge, en dat ick u voort vermaen, dat ghij u beryt tot sterven; 't welck in gelijke woorden gesyt hebbende aen Jan Corsse, heeft aen den secretares Schaap gelast 't selve aen te teeckenen daer't behoort. De gedachvaerden sijn gebracht in de pijncamer, alwaer vonden dominé Kieft en een siecketrooster, om de patienten tot een cristelijke boetvaerdich eynde te vermanen. Den dach daeraenvolgende, sijnde Vrijdach, sijn Schout en Burge- (p. **83**.) meesteren en Scheepenen met de bloetrocken op't stadthuys gecomen; welcke rocken sijn van swart laaken, een satijne bef en opslagen, bijnae in maniere als de raatsheeren aen hebben, als ter audientie op de rollen sitten; over de slincker schouder van voore tot

achteren neder is genayt een root fluweele reep, daerop silvere cruysen op swart felp, aen wedersijde aen't ende een schilt, daerin 1595,

dry en dry bij den andren, sijnde het wapen deser stadt[1]. Dit is de reep, die Burgemeesteren en Scheepenen, afgaende, de aencomende overgeeven, daer in't ontslaen van Schepeneneet naerder (van) sal gehandelt werde.

Schout en Schepenen in haer camer sijnde, is het gewoonelijk gebet gedaen, en den Offecier vertrocken sijnde, werd(en) door den secretares de geëxtendeerde vonnissen geleesen en geresumeert. De twee capitale gevangenen in de vierschaer gelyt wesende, sijn Schout en Schepenen mede daerin gegaen; den Offecier plaets hem in't midde, Scheepenen aen wedersijde, te weten den president aen de rechter en voors over en weder; de roede van justitie in de hant hebbende, syde: president-schepen Hans Bontemantel, ick vermaene het vonnisse wegens de Heeren Staaten van Hollant en Westfrieslant, of het hooch genoech op den dach is om vierschaer te spannen, recht en justitie te administreeren naer ouder costumen en pri-

1) Een duidelijker beschrijving van deze strooken vindt men bij Wagenaar, Amsterdam. III p. 288. Ook vermeldt Wagenaar in dat deel, p. 314-318, met welke plechtigheid de voltrekking van een doodvonnis gepaard ging. Vergelijkt men die heschrijving met het door Bontemantel in den tekst medegedeelde, dan ziet men, dat in de 18de eeuw hetzelfde ceremonieel gevolgd werd en dat slechts op ondergeschikte punten eenig verschil bestaat. Zoo vermeldt Bontemantel bv. niet, dat 'het stadhuis van binnen bezet werd met eene wagt van soldaaten', die, als Schout en Schepenen voorbij hen gaan, 'het geweer presenteeren en met de esponton groeten, terwijl een roffel op de trom wordt geslagen'.

vilegie deser stede? Den president antwoorde: Mijnheer Schout Gerret Hasselaer, ick verklaare dat het hooch genoech op den dach is om vierschaer te spannen, recht en justitie te administreeren naer ouder costume en previlegiën deser stede; daerop vraecht den Offecier de verdere Heeren, noemende deselve bij de namen: wat syt N.N.? die daerop antwoorden: hetselve. Doen sach den Schout nae bovene, alwaer Burgemeesteren uyt het venster (daertoe geordonneert) laegen, en syde: wat seggen Burgemeesteren van stats wegen? Nae becomen advys van 't selve, deede de twee patienten dicht voor hem staen en verhaelde de quade geconfesseerde misdaden en versocht aen Schepenen, dat geliefden dese twee gevangenen te verklaren bij definitieve vonnissen te sijn kindren des doodts. Daerop sijn Schepenen in ordre gegaen bij Burgemeesteren, haer plaetsende aen de linkersijde in't ronde, den secretares wat van ter sijde. De president van Schepenen syde, dat den Heer Hasselaer ex offitie versoekt, dat de twee gevangenen bij Schepenen definitieve vonnissen mogen werden verklaert te sijn kindren des doots. Burgemeesteren haer advys van stats wegen geuyttet hebbende van geen consideratiën op den eysch te hebbe, waaren Schepenen van 't selve verstant. Sooals in ordre Scheepenen opgecomen waren, sijn wederom in de vierschaer gegaen; geseeten sijnde, heeft den Offecier het vonnisse vermaent, waerop den president syde: Schepenen verklaren dese gevangenen te sijn kindren des doots. Daerop deede den Schout sijn eysch op wat maniere die gestraft sullen werde, in substantie als den eysch ter pijncamer gedaen had. Doen sijn Schepenen, van onder op, (p. **85**.) wederom nae Burgemeesteren gegaen met den secretares, en heeft den voorsittende Heer Scheepen Burgemeesteren van stadts weegen en Schepenen haer advys op de maniere van straffe afgeeyscht, waerop Scheepenen geconcludeert hebbende als in de sententiën staet uytgedruckt, sijn de Heeren, van de jongste af, weder nae beneeden ter vierschaer gegaen; geseten sijnde, vermaende den Schout het vonnisse aen de onderaen sittende Schepen, die daerop syde: Schepenen geven voor vonnisse als bij den secretares sal geleesen werde. De gecondemneerdes

dicht voor de stoel geset, sijn de vonnissen geleesen. Doen sijn Schout en Scheepenen en secretares in Burgemeesterencamer gegaen en de patienten gebracht in de justitiecamer, alwaer de andre gecondemneerde gevangenen onderwijl gelyt waren. Daerop ordonneerde(n) Burgemeesteren de klock te luyden; die ophoudende, gingen de Heeren in de publicatie-galderij en werd de roede van justitie uyt het venster van den Offecier gesteeken, de ordenares gevangenen gestelt achter de Heeren, dicht bij den secretares, die alle de vonnissen ter puye afpubliceerde. Onderwijle wierde(n) cussens gespryt in de justitiecamer, daer alle de Heeren, den predicant, de twee patienten en eenige omstanders op knielde(n); het gebet gedaen sijnde, gingen de Heeren weder op de publicatie-galderij; een wynich daernae is den scherprechter met Jan Corsse op 't schavot gecomen, en deselfde onthalst sijnde, is Jan Cristiaense mede alsoo geëxcecuteert. De laeste wiert wat te hooch getroffen aen 't hooft, en voors met het swaert afgesneede sijnde, is door de soon van den scherprechter aen de gemeente vertoont. De verdere gecondemneerde gestraft sijnde, is de roede van justitie ingenomen.

Bij dese, als gesyt, connen alle capitale straffe afgenomen werden, als ook de stijle der vonnissen bij de volgende extentie:

(p. **86**.) Alsoo Johannes Christens Ertnian van Wensrëussel in Jutland, out in de 30 jaren, jegenwoordich gevangen, schrijnwerker sijns ambachts, buyten pijne en banden van ijsere in judicio vrijwillichlijk bekent ende beleden heeft, en mijn Heeren van den E.E. gerechte ook gebleken is, dat - nyttegenstaende zoo bij de Roomsche rechten, als de gemene observantie en costume aller landen ende specialijk bij de placcaten van de Hoog Mogende Heeren Staten Grenerael der Verenigde Nederlanden, alle muntvervalsinge, conterfeytinge, hegemunterije[1)], bij de-

1) Hegemunterij = hagemunterij = het maken van hagemunt, d. i. munt van slecht allooi. Zie Verwijs en Verdam, Middelned. Woordenboek.

welcke de goede munte in quader ende snoder wert getransformeert, mitsgaders alle particuliere muntslach zoo van uytheemsche Vorsten als deser landen op de hoogste straffe zijn verboden, zoo omme te mainterieren 't recht ende de souveraine macht, die de hoge Overicheid in't stuk van de munte alleen competeert, als omme voor te comen ende te verhoeden d'overgrote schade ende interest, die de goede gemeente en principalijk de cooplieden door de mutuele commercie ende trafijcken met andere naburige landen en koningrijken daerdoor souden mogen comen te lijden - hij gevangen, omtrent achtehalf jaren geleden tot Hamburgh sich begeven heeft tot het practiseren van valsche munt, beginnende eerst met het maken van valsche Deense stuyvers, daertoe hij de nodige instrumenten selfs inventeerde, welcke stuy vers hij dan onder de gemeente distribueerde ende uitgaf; 't welck hij gevangen (p. **87**.) eenigen tijd gecontinueert hebbende, voor vierdehalf jaer tot Hamburg voorseyt kennisse heeft gekregen aen 2 joden, den enen Joseph, ende den anderen Ruben genaemt, jegenwoordich woonachtig (zoo hij niet anders en weet) tot Wansbeeck, dewelcke hem gevangen voorhielden, dat hij meerder vordre soude doen met het maken van valse ducaten, makende contract met hem, dat sij hem die souden afhandelen tot vier mark lubs het stuck, vertonende hem vervolgens een valse ducaet, en hem onderrichtende op wat manier hij die soude cunnen namaken; dat hij gevangen daerop door middel van een ijsere schroef en 2 stale stempels (daer hij alleen het mannetjen ofte wapen van de ducaet op hadde laten snijden, want de letters ende rand wist hij self te snijden) diverse valse ducaten heeft geschroeft, wel tot dusend in't getal en meer, die de joden voor ⅔ van hem overnamen, comende de specie hem gevangen omtrent te costen 2 mark lubs ofte ⅓ part van 5 gulden; dat sijn gevangens vrou, Maddeleen Rijmers van Holsteyn, ook somtijds hier en daer een ducaet onder de gemeente heeft uytgegeven, uit welcke oorsaek sij ook 2 jaren geleden aldaer in hechtenisse is geraekt, vluchtende hij gevangen naar Brunswijk; dat hij gevangen, alsdoen van meninge zijnde (zoo hij zegt) uyt die quade practijcq te

scheiden, van een coopman tot Hamburg woonachtich, (p. **88**.) genaemt Marten Möller, die door sijn swager Lucas Eding kennisse van sijn gevangens doen hadde becomen, als breder bij 't register van sijn confessie staet vermelt, is aengesocht geworden om een grote quantiteit dubbelde valse ducaten voor hem te slaen, ende met denselven is veraccordeert, dat hij hem soude leveren 273 stuckx, daervoren ditto Müller hem in goede specie soude betalen 620 rijxdaelders; dat dienvolgens hij gevangen hier ter stede op Cattenburg een huys heeft gehuyrt, ende het mannetje van de dubbelde ducaet deser Geunieerde Provinciën, geslagen in de munt van Utrecht in den jare 1653, op de stempels hebbende doen snijden, (daerop hij verders de letters ende de rand selver snede, opdat de wapensnijder niet soude weten wat hij daermede in't sin hadde) de gemelde 273 stux in sijn camertje heeft toegestelt, cunnende op één dag ten hoochsten niet meer als 6 dubbelde valse ducaten maken, dewelcke ook zoodanich waren nagecontrefeyt, dat men se qualijk uit de goede soude hebben cunnen onderscheyden, daer se nochtans bij de assaymeester deser stede niet meer bevonden zijn waerdich te zijn als 38 stuyvers het stuck; welke ducaten hij gevangen op den 4^{den} April laestleden door sijn huysvrou aen Marten Möller heeft toegesonde, en alsoo hij (p. **89**.) Möller eenige actie maekte, ende daer noch minder als de bedongen prijs voor wilde geven, zoo is hij gevangen selfs derwaerts gereyst, ende tot Altena, ten huyse van Hans Erwald(?), die ook wel kennisse van deze handelinge hadde, met Möller gesproken, eisschende de ducaeten wederom, alsoo hij niet van sins was die voor minder als 620 rijcxdaelders aen hern te laten; dat Möller hem die eerst wedergaf, doch echter tot de geseide prijs van hem gevangen weder overnam ende behouden heeft; maer in plaetse van de zom in't geheel te betalen, heeft hij van hem niet meer ontfangen als 200 rijcxdaelders in geld of assignatie, ende 50 rijcxdaelders aen laken, en dat hij hem de reste noch schuldich is; dat hij gevangen, behalven dese 273 stux noch 40 a 50 diergelijke ducaten voor sijn selven heeft geschroeft, daervan hij bekent, zoo door hem als sijn vrou, hier ter stede onder

de gemeente zoo nu en dan een uytgegeven te zijn; dat geseide Möller op hem gevangen ook heeft versocht, dat hij eens een proef wilde nemen van silvere munten, als ducatons ende rijcxdaelders, en als dat wel succedeerde, dat hij die ook wel van hem wilde afhandelen; dat dien- (p. **90**.) volgende hij gevangen met de stempel van de silvere rijder, die hem van snijden, zoo hij segt, 14 ducatons heeft gecost, 2 a 3 stucx heeft geschroeft, werdende oock drie valse rijcxdaelders yder van een bijsondere munt bij hem gevangen gevonden, die hij mede bekent gefabriqueert te hebben, en dat hij het zoo in coper als loot heeft besocht, maer dat dese silvere munt niet wel na sijn sin wilde succederen, soude andersints alle de kopere ronde schijven, die in goeden getallen bij hem gevonden zijn, daertoe hebben geëmployeert gehad; werdende ook bij hem gevangen gevonden een stempel van een enkelde Poolsche ducaat, die hij segt hem van snijden gekost te hebben 9 ducatons, hebbende hij gevangen d'instrumenten, die hij tot het maken van de valse munt noodich hadde, ten dele achter sijn huys onder de aerde, en ten dele onder de planken ofte houte vloer van sijn kamertje verborgen gehad, alwaer die door ordre van den E. Gerechte oock zijn ontgraven, ende op 't stadhuys gebracht.

Alle hetwelcke zijnde zaken van zeer quade gevolgen, (p. **91**.) ende in een stad van rechte en goede politie niet tolerabel, maer andere ten exempel op 't hoogste strafbaer: zoo is't dat mijne Heeren van den E. gerechte, gehoort hebbende den eysch en conclusie van mijnheer den Schout, en de confessie van dese gevangen, denselven gecondemneert hebben, gelijke sij hem condemneeren bij desen, op 't schavot, voor den raedhuyse deser stede opgerecht, door den scharprechter met den swaerde geexcecuteert te werden, dat er de dood na volgt, sijn lichaem gebracht aen de Voolwijk, ende aldaer geleyt op een rad, en sijn hoofd gestelt op een staek, om van de locht en 't gevogelte te werden geconsumeert, sijne goederen, naerdat daer van alvoorens de costen van gevanckenis en misen van justitie sullen zijn betaelt, geconfisqueert ten profijte van de Heeren, ende alle de instru-

menten, bij hem bevonden, tot ordre van gemelte mijne Heeren van de E. gerechte te werden vernietigt ende gebroken.

Aldus gearresteert den 28sten May 1669, praesentibus den Heeren Gerard Hasselaer, Schout, Nicolaes Pancras ende Dr. Frans Reael, Burgemeesteren, en allen den Schepenen,
en geëxcuteert den laesten May 1669, praesentibus ut supra per omnia.

Den 21sten April 1668 onder de capitale excecutie van twee dochters, Marietje Roelofs, out 25 jaaren en Lijsbet Jacobs, out 18 jaaren, over brantstichting geworcht wordende, vraechde een der Scheepenen aen de Burgemeesteren Outshoorn en Rynst, die byde Schouten geweest sijn, of het wel was voorgevalle op de deliberatiën, die voor Burgemeesteren werden gedaen, of de gevangenen, sijnde ter hooger vierschaer, sullen verklaert werden te sijn kindren des doots, eenige veranderinge was gevallen? Syden ja, en dat aenstonts door Schepenen bij alteratie van vonnisse sijn gecondemneert en gegeesselt. Hetwelcke naederhant mede vraechde aen den cipier Faber, die omtrent veertich jaaren dat ampt had bedient, die syde daer geen kennisse van te hebben[1)].

Alle vonnissen soo lang die niet sijn gepronuncieert, can daer veranderinge in gemaeckt werden, ja verniticht; maer als den gecondemneerde is verklaert te sijn een kint des doots bij vonnisse definitief ter hooger vierschaer, can niet dan in de forme der straffe veranderinge ge-

1) Over dezen cipier Faber vind ik nog de volgende bizonderheid, waaruit tegelijk iets blijkt over het aantal gevangenen. 'Omtrent deesen tyt' (d. i. 29 Maart 1667) 'verhaalde mijn Burgemeester Outshoorn, die lange jaaren Schout is geweest, dat het geen wonder is, dat den cipier, genaemt Faber, rijck is en veel huysen in deese stadt heeft staen, alsoo in sijn tijt en tevooren, doen Groetenhuysen Schout was, jaerlijx 1800 à 2000 en somwijlen 2300 gevangens had, ende oock dat denselfden Faber seer veel jaaren cipier is geweest, doch dat [soo] niet rijck was, nu niet rijck soude worden, alsoo nu maer jaerlijx 3 à 400 gevangens sijn.' (Resol. Raad II, 2. p. 750).

maekt werde, als in plaas van hange, worge, onthoofde of anders datt er de dood naevolcht. En daerom gaen Schepenen tot tweemaelen op den eysch der Schont bij Burgemeesteren, om definitief, nae ingenomen advys der Burgemeesteren, te concludeeren; want als Scheepenen geen veranderinge soude(n) connen maeken op het gearresteerde in de pijncamer of vierschaer, soo waeren de gesyde resumptiën onnoodich; doch dit sijn speculatiën.

(p. **104**.) Den Heer Schout met consent van Burgemeesteren, volgens derselver instructie artykel 11, ende kennisse van Schepenen uyt de stadt sijnde, of om andre oorsaaken niet boven comende, neemt de voorsittende Schepen die functie waer, soo de saake geen uytstel can lijde. In den jaare 1672 de Heer Hasselaer aen een quetsure in't been te bet leggende, en eenen Hendrick Ruyter over een manslach gevangen sijnde, heeft den president Bontemantel door pijninge de comfessie becomen, den 11^{den} Augusti den gevange voorgestelt, en becomen condemnatie van met den swaerde gestraft te werde, en soude de excecutie gevolcht hebben, tewaer Sijn Hoochyt den Heer Prince van Orange in de stadt gecomen was en eenige dagen daernae den scharprechter van Haerlem[1)] was op ordre van't Hof vertrocken nae Den Haech, om den ongeluckige Heer Cornelis de Wit, Ruaert van Putten, te pijnige, daer de massacre van sijn E.E. en broeder, den geweesen Raetpensionares, op volchde. En de oproerige gemeente deser stadt maakte Burgemeesteren becommert, als oock eenige Schepenen, het schavot te laten rechten, om alle foele en desordre voor te comen. Onderwijle sijn den president Bontemantel, Willem Blauw en Jacob de Graef door sijn Hoochyt van't Schepenschap geëxcuseert, naedat de gecondemneerde door den stedehouder is bekent gemaekt een missive van

1) Amsterdam had geen eigen scherprechter en ontbood gewoonlijk den scherprechter van de provincie Holland, die te Haarlem woonde; een enkele maal ook den beul van Utrecht. Zie: J. Koning, Geschiedk. aanteek. betrekkelijk de lijfstraffelijke regtsoefening te Amsterdam, voornamelijk in de zestiende eeuw, p. 62, 63, 104 en 105.

welgemelde sijn Hoochyt, dat in het versocht pardon, door een sijner vrinde gedaen, niet sal gedaen werden, en dat daerop had versocht acht dagen uytstel om tot sterven te beryde, alsoo op't pardon had gehoopt. Waernae den 22sten October door den Heer Boreel, als stedehouder van den Schout, het vonnisse is ter excecutie gelyt.

Soo Scheepenen even in getalen sijn, en de stemmen steeken, werd weder omvrage gedaen; soo yder persisteert, werd de saake uitgestelt tot naeder deliberatie over (p. **105**.) die saake. Den 6den Maert 1659 waren dry Heeren condudeerende tot sterven, en dry van de doot te verschoonen, en twee tot uytstel, alsoo de moeder van den delinquant, Abram Verlet Danielse, had versocht noch eenige documenten in te brenge, tot verschoeninge van haer soon, die een licht vrouwmensch op den Amstel, met haer te het leggende, de keel had afgesneede. Op naerder omvraege viel de president mede aen de sijde van uytstel, waerop wierde de saake acht dagen verschove. Burgemeesteren hadden van stadts wegen geadviseert tot sterven, en hoorende de discrepantie van Schepenen, sijn te raeden geworden de twee pensionaresen, van Beuninge en Vogelsank, uyt Den Haech te laten comen, om derselver advys te hooren, 't welck den 11den Maert ten overstaen van alle de Schepenen in haer E.E. camer is gedaen, sijnde van advys als Burgemeesteren. Den 13den derselver maend heeft den Schout de gevange wederom voorgestelt, de fyten voorgedrage en den eysch vernieuwt; partijen buyten staende, hebben Burgemeesteren gepersisteert van stadts wegen, en is door Schepenen gecondemneert onthalst te werde en den verderen eysch ontsyt, daer de excecutie den 15den daeraenvolgende is gedaen. Bontemantel alleen was van advys, ten opsicht sijn sinnen noyt machtich waer geweest, dat minderjarich was en het fyt aen een lichte imfame vrouw was gedaen, alles volgens de klaerblijkende beschyden exempelen en advysen der criminele schrijvers, dat van de doot behoorde verschoont te werde.

In ordenarese beschuldiginge crimineel de stemmen steeckende, werd gewoonlijk geconcludeert in faveur van den

patient. In capitale deliberatie helt den jongste Scheepen tot het leve (tenwaer in sijn gemoet anders werd overtuycht), in gevalle het aen sijn stem comt te hange. De stemmen steekende, en den president voelende en inclineerende tot de sachste sijde, concludeert in faveur; doch oppositie vallende, werd gehandelt als hiervoor gesyt.

(p. **106**.) De civile breuken werden door den Offecier berecht ende ter excecutie gelyt, als in de ordonnantie van procedeeren op de Schoutenrol (is te leesen), en verders door de conscharge, als breeder daer van de conscharge werd gehandelt.

(p. **107**.) Alle civiele sententiën, gegaen in kracht van gewijsde, werden door den concharge ter excecutie gelyt volgens het XVI^{de} Capitel der Ordonnantie van procedeeren[1)], daer schatbrief nodich is op deselve, ofte anders ingevolge het gemelde capitel. Geen Schepenen vermogen, voor en aleer den Schout die geseegelt heeft, de haa[re] daeraen te hange (als breeder hiernae te leesen, daer de ordre van Schepenen wort verhandelt). Volgens out gebruyck pleegen die te behelse: Is mijn Schout van mijn genadige Heeren wegen verschene een hoge boete, 't welck den 27sten September 1668 op de resolutie van Haar Eedele Grootmogende[2)] is verandert en geordonneert te stellen: Is mijn Schout voornoemt wegens de Heeren Staaten van Hollant verscheenen een hooge boete. De concharge wert gemaakt bij Burgemeesteren, in wiens handen op instructie eet doet, en stelt cautie van getrouwichyt en tot verantwoordinge der bij excecutie vercofte meubelen.

(p. **108**.) Den Heer Schout wert bedient door een secretares van de secretary, dry onderschouten of substituyten,

1) De meermalen door Bontemantel aangehaalde ‘Ordonnantie ende manier van procedeeren voor den Gerechte’ van 24 December 1654 (Zie hierna, p. 362 en 363 van het HS.) is o.a. te vinden in ‘Handvesten der stad Amstelredam’ (ed. Noordkerk, 1748), Tweede deel, p. 610 sqq.
2) Zie hiervóór p. 19 en 20.

den waterschout[1] en eenichsins van de provoost der allemosseniers en den cipier, een clerck en twaelf 's Heren dieners, die alle gemaekt werden bij Burgemeesteren en op instructie beëdicht. De cipier is bove sijn instructie mede geauthoriseert te moge vange en in hechtenis te brenge; maer duerde niet lang. De onderschouten hebben yder dry dieners. Het vaste tractement der dieners is twintich guldens 's maens en eens 's jaars thien guldens tot een kleet, dat op de stadts-tresory werd betaelt; haer emolumenten sijn te leese daer mede (van) eenige van den Schoutssubstituyten en clerck wert gesprooken.

De Schouten, tot Outshoorn inclus, hebben haer clercken betaelt en niet in reeckening connen passeeren; maer Rynst heeft sijn klerck Beverlot weeten ten laste van de stadt te brenge[2], 't welk Witsen heeft gevolcht en gebruykt den notares Friesma[3]. De laeste[4] den 12^{den} Maert 1669 gestorven sijnde en Hasselaer 27 April daeraenvolgende in de plaets gecomen, is den 20sten Augusti bij Burgemeesteren verstaen, dat den Offecier sijn klerck niet sal brenge ten laste van de stadt, nochte dat eenige emolimenten sal trecken uyt de gemeente. Den eersten October desselven jaars is secretaresen door Burgemeesteren aengesyt, dat den clerck van Schout Hasselaer hebben geauthoriseert om extracten uyt de crimineele boeken te extraheeren en door haer secretares te laten tyckenen,

1) Het ambt van waterschout of substituut van zeezaken was in 1641 ingesteld, tegelijk met de oprichting van de kamer van zeezaken, blijkens de instructie en ordonnantie voor de commissarissen van zeezaken, gemaakt 28 Januari en gepubliceerd 16 Februari 1641 (Keurboek L). Zie ook: Handvesten, p. 682 sqq., waar men de gewijzigde ordonnantie vindt van 31 Januari 1643.
2) Hij kreeg een tractement van 200 gl. (Resol. Raad III, 1. p. 184).
3) Uit Civ. en Mil. Reg. II, op een paar bladen, ingenaaid tusschen p. 65 en 66, blijkt dat Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren aan Reynst en Witsen hebben toegestaan hunne klerken Beverlot en Friesma ten laste van de stad te brengen. Bontemantel voegt daaraan toe: ‘Is geen clerck alleen van den Schout, maer oock van Scheepenen en secretaressen, volgens de eet en instructie. Maer dat den clerck yts tot lasten van de gemeente sal trecken anders dan voor extracten, bij Schepenen geordonneert, can niet beweesen werden’.
4) ‘De laeste’ = Witsen.

en tot dien eynde de crimineele boeken wederom te brenge op de Schoutscamer. Maer den 16den Julij 1671[1)] is wederom Schepenen door Burgemeesteren (sijnde vergadert op de requesten) bekent gemaakt, dat Bokx, klerck van den Schout, hebben aengenomen voor stadtsklerck tot dienst van den Offecier, op een tractement van twee hondert guldens. Waerop den Schout voors versocht, dat die de emolumenten meede mocht trecken, als de voorgaende clerken hebben gedaen, dat geconsenteert wierd[2)]. Waerin deselve bestaen, sal naer de instructie der Schoute volge.

(p. **109**.) De oncosten ten dienste van de justitie werden betaelt door de stadt op tresory. Den Heer Schout eenige van dien betalende, passeert deselfde in reeckeninge, alsmede 't geen de stadt competeert uyt de breucken, volgens de placcaten van den lande, willekeuren van de Heeren van den Gerechte en sijner instructie; daervan

1) De tekst heeft 1672. Dat het 1671 moet zijn, blijkt uit Resol. Raad III, 1. p. 509.
2) Resol. Raad III, 1 p. 509-510 heeft hierover nog:
‘Bontemantel syde, dat de Schouten, als Grootenhuys, Outshoorn en alle, die voor haer geweest waeren, noyt clerck tot costen van de stadt hadden gehadt, doch dat tselfde Scheepenen niet aenging, wie Burgemeesteren clerk maeckte(n) of niet, ende alsoo in omvraech wierd gebracht wegens de emolimenten tot lasten van de gemeente, dat voor sijn advys daer niet conde toe adviseeren, alsoo het een nieuwichyt is, die alleen seedert Rynst Schout is geweest, ingecroopen is; dat den Schout groote incomen heeft en sijn clerck behoorde buyten lasten der gemeente te onderhouden; dat het confusie maeckt, dat nu dus en het andere jaer anders wort begreepen; dat de tijden of doen de gemeente is ontlast, ofte nu die wederom wort belast, of doen of nu moeten boos sijn ofte sijn geweest. Burgemeester Pol, die anders een suynich man is voor de stadt (want Tresorier sijnde, wygerde uyt suynichyt turf en hout aen Scheepene te geeven, alsoo het een dach of twea voor de tijt was) was president, Tulp en Vlooswijck stelde(n) haer geen partij. Den president Willem Backer, wiens soon was vaendrager gemaeckt door Hasselaer, doen in de Gecommitteerde Raade sat, Hinloopen, Boreel, Roeters en voort alle de volgende sijn altijt favoriten van Hasselaer geweest, soodat het wijshyt was, dat sijn tijt waer nam’.

alle halfjaaren reeckeninge doet aen de Heeren Burgemeesteren ende Tresoriers, die deselfde reeckeninge daernae senden op de Reeckencamer neffens de documenten, alwaer meer uyt curieushyt werden naegesien als anders, en gelyt bij de voorgaande, sijnde gewoonelijk gebonden in quarte.

Reeckeninge van den Schout aen de stadt gedaen van Augusti 1653 tot Februarij 1654, berustende op de reeckencamer[1].

Schatbriven	*f*667- 0-	Oncosten in de voorschreven ses maenden ten laste van de stadt	*f*4494-18-4.
Weetbriven	*f*18- 0-		
Civile boeten	*f*4246-15-		
	*f*4931-15-		
de ½ voor de Schout	*f*2465-17-8.		

(p. 114.) Extract uyt de Resolutiën van de Vroetschap der stadt Amsterdam fol. 72[2].

Den 19den Januarij 1646.

Is in den met geleesen het concept van instructie voor den toecomende Schout, sulx 't selve bij de Heeren Commissaressen, tot het examineeren van dien gelast, was goet gevonden; ende is, nae verschyden discoursen daerover gevallen, ende voorgaende resumptie bij de Heeren van den raet, de volgende instructie geconfirmeert ende gearresteert, luydende van woorde tot woorde als volcht:

Alsoo mijne Heeren de Burgemeesteren, in d'afstant

1) Voor de ontvangsten en uitgaven van het Schoutambacht van Amsterdam zie: bijlage N°. 3.
2) Ik heb dit extract vergeleken met den officieelen tekst in Resol. Vroedsch. Amsterdam 19 Jan. 1646 en daaraan de in de noten vermelde verbeteringen ontleend. Wagenaar, Amsterdam. III p. 281-282 geeft slechts den zeer verkorten inhoud van deze instructie.

van de satisfactie deser steede, aen deselve bedongen hebben ende bij de Heeren Staten toegelaten is het Schoutambacht deser stede met de emolumenten van dien etc., soo sijn mijne Heeren de Burgemeesteren voorseyt bij voorgaende resolutie van de Heeren XXXVI Raden op nieuws geaccordeert ende overeengecomen met den E. Pieter Hasselaer omme bij hem als Schout van wegen deser stede het Schoutambacht bedient, ende de justitie voor den tijt van dry jaaren geadministreert te worden, op de conditiën hiernae volgende:

1. Eerst, dat de voorseyde E. Pieter Hasselaer geen andere offitiën en sal mogen bedienen dan alleen het Schoutambacht, ende dat hij hem met geen andere offitiën en sal mogen bemoeyen in eeniger manieren; ende soo hij eenige heeft, dat hij die terstont sal moeten verlaeten, het Bewinthebberschap soo van de Oost- als West-Indische Compaigni daerinne begreepen,

2. Ende dat hij 't voorseyde offitie gehouden sal sijn naerstich te bedienen.

(p. **120**.) 3. Alle placcaten, soo van de Hoog Mogende Heeren Staten Generael, als van de Ed. Groot Mogende Heeren Staten van Hollant ende Westfrieslant, die met kennisse van de Heeren Burgemeesteren deser steede gepubliceert worden alhier, oock mede de ordonnantiën gemaeckt op des gemeene lants middelen, mitsgaders alle de willekeuren, soo wel op de accijssen ende incomste deser stede gemaeckt, als oock allen anderen, geene uytgesondert, te excecuteeren, ende den overtreeders van dien te straffen naer inhoud van deselve, mitsgaders de boeten af te nemen ende innen alle 't gene, dat uyt crachte van het Schoutambacht te inne valt,

4. Oock goede toesicht dragen, dat de stadt ende haere vrijhyt van alle geboefte en tuyscherije gesuyvert werde,

5. Ende tot dien eynde besorge, dat de substituyten, soo bij dage als bij nachte[1)], met hunne dinaers haer op der straten, kercken, alle publique plaetse en buyten de poorten dickwils laeten vinden.

1) ‘Bij avond’ volgens den officieelen tekst.

6. Dat hij oock sijns wetens geene hoerhuysen, ophousters van hoeren ofte roffianen, noch oock eenige hoeren oft hoererijen toelaten sal, maar, sooveel in hem is, de stadt en jurisdictie van dien daervan suyveren ende de keuren, daerop gemaeckt, excecuteeren naer behooren[1].

7. Ende wat gelt dat hij tot dien eynde spilt, ofte uytgeeft tot kundschap, sal hem in reeckening gepasseert worden,

8. Sonder dat hij in wichtige saecken sal mogen composeeren, dan met voorweten van de Burgemeesteren of Scheepenen,

9. Ende sal hem in alle liefde ende vrintschap (sooveel mogelijck is) met alle burgeren dragen ende houden,

(p.**116**.) 10. Ende sal van sijn ontfang gehouden wesen te doen behoorlijcke reeckeninge in hande van de Heeren Burgemeesteren ende Tresorieren, alle ses maenden, alsoock van alle schat- ende weetbrieven.

11. Sal voors de voorseyde E. Pieter Hasselaer Burgemeesteren kennen, respecteeren ende gehoorsamen in't gunt hem van de voorseyde Heeren Burgemeesteren sal werden bevoolen, mitsgaders alle saecken van importantie met denselven communiceeren; sal oock uyt de stadt niet mogen vernachten, noch van huys rysen, sonder voorgaende consent van de Heeren Burgemeesteren.

12. Oock sal de voorseyde offecier alle brieven, raeckende cessiën, rappel van remissiën, perdonnen, surcheantiën van proceduren, binnen behoorelijcke tijt gehouden sijn te beantwoorde, des noot sijnde.

13. Item geen consent moge geven tot de publicatie van eenige mandementen ofte deurwaerders-insinuatiën,

1) In vroeger tijden hadden juist de dienaars van den Schout het uitsluitende recht om bordeelen te houden, maar alleen in de Pijl- en de Halsteeg (ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. III p. 322 en 323, V p. 290 en 291). In 1578 werd hun dit privilegie ontnomen. De nieuwe regeering verkoos, dat de dienaars van den Schout ‘gheen hoeren off andere ontucht in haer huysen meer onderhouden, dan als dienaers van de justitie in alle tucht ende eerbaerheyt leven souden.’ (ter Gouw VII p. 394).

nochte tot eenige camerspeelen, rijffelerijen, verthoninge van vremdicheden, danserijen of schermen, sonder voorgaende advys van Burgemeesteren.

14. Sal de voorseyde E. Pieter Hasselaer in nootsaeckelijcke saecken, die voor den gerechte deser stadt niet litigieus en sijn, mogen consulteeren met den pensionares; ende wat consultatiën hij buyten de stadt ofte met andere geleerden houden sal, met advys van de Burgemeesteren als vooren, sullen de voorseyde consultatiën bij de stadt (betaelt[1]) ende hem in reeckeninge geleeden werden; ende wes hij doen sal, beroerende sijn offitie, bij advys van den Burgemeesteren, sullen sijlieden hem daervan vrijen, indemneeren ende schaedeloos houden.

(p. **117**.) 15. Item sullen Burgemeesteren tot assistentie van de justitie aennemen ende onderhouden sooveel substituyten, als sij voor den dienst van de stadt geraeden sullen vinden, welcke substituten in alles den Schout sullen moeten obediëren ende van de apprehentiën, die se doen, terstont notitie ende goede onderrechtinge doen.

16. Oock sullen de Heeren Burgemeesteren ten selven eynde, met kennisse van den Offecier, aennemen ende onderhouden sooveel dinaers, als sij nae exigentie van saecken geraeden sullen vinden,

17. Op welcke substituten en dinaers de voorseyde E. Pieter Hasselaer goede toesicht hebben sal, dat sij goet regiment houden, noch oock geen geniet hebben van de hoeren ofte houders van hoeren ofte roffianen; ende vier of ten minste dry van de dinaers op 't stadthuys te doen compareeren, soo wanneer Schepenen vergaederen, ende daer blijven soolange de vergaederinge duert,

18. Welcke substituten ende dinaers aen den Heeren Burgemeesteren en de Offecier den gewoonelijcke eet sullen doen,

19. Ende sullen tot gagie, boven haer ordinares, genieten: de substituten de boeten, in hunne instructie uytgedruckt, ende de dinaers de clyne boeten, die sij van outs gehad hebben.

20. Sal voors gehouden wesen alle apprehentiën te

1) Deze aanvulling is ontleend aan den officieelen tekst.

doen, ende dienvolgende[1], tot vermijdinge van groote costen, sonder delay ofte uytstel, ende ten langsten binnen vier daegen nae de apprehentie, den gevangen te examineeren ende binnen vier daegen daernae terecht te stellen en tegens deselfde te procedeeren, sulx als de gelegentheyt van't delict sal eyschen, ten waer de saecke nootelijck uytstel veryschte bij advys van Scheepenen[2].

(p. **118**.) 21. Item alle vonnisse ter excecutie te stellen, sonder dat hij yemant sal mogen relaxceeren dan bij voorgaende sententie ofte advys van Scheepenen, ende 't selve advys altijt in't comfessieboeck ofte op sijn rolle te doen teeckenen,

22. Ende of yemant op cautie bij Scheepenen ontslage werde, sal ten naestcomende rechtdach denselve weder op sijn rolle stellen, 't en waer dat Scheepenen anders geraede dochte, waervan men in sulcken gevallen notule houden sal,

23. Voor alle welcken dienst ende arbyd de voornoemde E. Pieter Hasselaer gegeven sal werden duysent guldens 's jaers, te betaelen bij de vierendeel jaers,

24. Voors de helft van alle civile boeten, uyt saecke van keuren deser stede sijner dienste vallende, 't sij bij vonnisse oft compositie, uytgesonderd degene, concernerende de ordonnantie, op de wijcken ende schutterijen deser stede gemaeckt ofte te maecken.

25. Item sal voort hebben ende genieten de helft van alle schat- en weetbrieven, velleklachten, verseete dagen of diergelijcke, mitgaders het darde part van alle 't gunt dese stadt uyt saecke van criminele saecken competeert, die uyt saecke van placcaten bij hem ofte yemant anders sullen werden berecht.

26. Sal voors voor sijne presentie ende cleedinge hebben als een van den Scheepenen.

1) Zoowel de officieele tekst als die van Bontemantel heeft na 'dienvolgende': 'tegens den gevangenen.' Ik heb deze woorden weggelaten, omdat zij zinstorend schijnen.

2) Koning, Geschiedk. aanteek. enz. p. 23 vermeldt een paar gevallen uit de jaren 1627 en 1651, beide te Amsterdam, van doodvonnissen, voltrokken op den vijfden dag en den achtsten dag na den gepleegden manslag of doodslag.

27. Des sal hij geen geschencken noch propinen, nae rechten verbooden, mogen ontfangen, noch directelijck noch indirectelijck door yemand laeten ontfangen.

(p. 119.) Extract uyt het Registerboeck van de Vroetschap der stadt Amsterdam. Letter F. fol. 186 v°.

Den 27sten April 1669.

Getreeden sijnde tot verkiesinge van een Schout deser stede in plaets van den Heer Cornelis Witsen, deser werelt overleeden sijnde, is gecooren den Heer Gerret Hasselaer voor den tijt van dry jaeren naestcomende, op deselve instructie ende voorwaerden als waerop de gemelde Heer Cornelis Witsen tot Schout is aengenomen geweest, en die geinsereert in voorige resolutie van den 19den Januarij 1646.

Op den eersten Mey 1669 heeft den Heer Gerret Hasselaer, als Schout, in handen van de Heeren Burgemeesteren gedaen den behoorlijcken eed op de instructie, staende geinsereert in vorige resolutie van desen rade, in date den 19den Januarij 1646, presentibus allen de Heeren Burgemeesteren, dempto d'Heer van Beuningen[1].

Onder stont: In kennisse van mij secretares

en was getyckent: N. Nicolay.

Laeger stont: Wybolt Slicher.

1) In Resol. Raad III, 1. p. 152 wordt gezegd, dat de instructie van Schout Willem van der Does (1584) in substantie overeenkomt met de boven afgedrukte instructie van Schout Pieter Hasselaer (1646), en dat de instructie van de Schouten Oudshoorn (1649), Rynst (1656) en Witsen (1667) gelijk was aan die van Pieter Hasselaer. Uit het meegedeelde in den tekst blijkt, dat ook de instructie van Schout Gerrit Hasselaer (1669) met de vorige conform was. - Wagenaar, Amsterdam. III p. 282 noemt de instructie van 1646, ‘de jongste instructie, die nog stand houdt’.

Den Schout is mede gehouden in de Ordonnantie van procedeeren, voor sooveel hem aengaet, ende dat nae te comen.

(p. 120.) Conditiën op dewelcke de Heeren Burgemeesteren tot wederseggen aengenomen hebben Jan Voerknecht tot Onderschout en substituyt van den Schout der stadt Amsterdam[1)].

1. In den eersten dat hij, substituyt, gehouden sal sijn den Schout en Burgemeesteren in der tijt gehoorsaem te sijn in 't gene sij hem gebiede sullen, en ook sonder eenich speciael bevel van den Schout ofte eenich extreordenares salaris, met alle naerstichyt en getrouwichyt achtervolgen alle hetgeene hem bij den Heeren Burgemeesteren in der tijt van deser stede wegen bevolen sal worden, 't sij om eenige penningen te innen, apprehentiën ofte civile ofte criminele excecutiën te doen, soowel aengaende sijn voorseyde offitie als andersins.

2. Item om sooveel mogelijk dese stadt en vrijhyt van

1) Ik heb den tekst van Bontemantel vergeleken met en aangevuld uit de officieele instructie, voorkomende in Groot Memor. V fol. 27v^{o}-29 (1660, zonder datum), waar gesproken wordt van 'Joan Voerknecht, sone van saliger Joan Voerknecht, in sijn leven substituyt', terwijl Dapper, Histor. Beschrijving der stadt Amsterdam (laatste bladzijde), den vader, die in 1656 substituut werd, Salomon Voerknecht noemt. In Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 166 en 167 vindt men art. 4, 5, 6, 8, 9 en 19 van de instructie van Pieter Cornelissen de Zeeuw, die 'den 25sten November 1659[a)] substituyt (is) geworden in plaats van Jan Valckenier, die overleden was.' Deze art. zijn eensluidende met art. 4, 5, 6, 8, 9 en 19 van de nevensstaande instructie.

a) Volgens Dapper t. a. p. 1654. Bij onderzoek op het gemeente-archief van Amsterdam bleek het niet mogelijk jaar en datum van deze aanstelling te vinden. In elk geval is het door Bontemantel genoemde jaar onjuist, daar een aanteekening in Groot Memor. IV fol. 83 bewijst, dat Pieter Cornelissen de Zeeuw op 5 November 1655 reeds substituut was. Waarschijnlijk vermeldt Bontemantel dus den juisten datum, Dapper het juiste jaar, zoodat de aanstelling plaats had op 25 November 1654.

dien te suyveren van allerhande diven, hoeren, dootslagers, straetschenders, huysbreekers en andere boeven, sal hij alle naerstichyt doen (dieselve) te achterhalen, te apprehendeeren en in 's Heeren slooten te brengen deur en met assistentie van de dienaers, en tot dien eynde soo bij nacht als bij dagen vlijtich ondersoeken de huysen, daer hij eenichsins vermoeden sal dat eenige dieven, hoeren ofte boeven opgehouden souden mogen werden, en ook op de Vismart, Nieuwe bruch, Burchwallen en elders; oock buyten deser stadts poorten stooren de rabauwen, die aldaer tuyschen of andere insolentie sullen doen.

3. Sal mede gehouden sijn naerstich toesicht te dragen, dat de keuren deser stede en placcaten tegen de ongepermeteerde wisselingen behoorlijck onderhouden werden, en nae sijn vermoge de overtreders van dien, sonder eenich faveur ofte dissimilatiën, te bekeuren en de excecutiën van dien te bevorderen.

(p. **121**.) Des sal hij, als de keuren enige portie voor den aenbrenger innehouden, voor sijn bekeuren deselve portiën genieten van't gene hij aengeven sal, ende indien de keuren geen portiën voor den aenbrenger in en houden, alsdan sal hij hebben een darde deel van 't gene hij bekeuren ofte aenbrengen sal, en insgelijck een darde deel van alle boeten van mestrekken, die door sijn aengeven genoten sullen werde(n), mitsgaders van alle gevechten, daerop hij den luyden bevonden ofte die hij aengebracht sal hebben, sonder hem bij de barbiers aengegeven te sijn; maer van de gevechten, die hem bij de barbiers aengegeven sullen sijn, sal hij niet meer genieten als een half darde part, mits 't selve den Schout aendienende als boven,

5. Wel verstaende nochtans, dat alle de boeten, niet dan ses guldens en daeronder bedragende, bij hem substituyt in 't geheel genoten sullen werden, als bij hem daervan de bekeuringe gedaen sal sijn.

6. Item sal genieten een darde deel van de (gelt)boeten, die bij eenich gehout man ofte vrouw, haer met een andren gehouwt of ongehuwde persoon in overspel vermengt hebbende, verbeurt sal worden, wanneer hij alsulcke persoonen verdeckt ofte aengebracht sal hebben,

7. Ende opdat alles ordentelijk[1)] geschiede, soo sal hij substituyt gehouden wesen alle de bekeuringe, bij hem gedaen, van boeten meer als ses gulden bedragende, den Schout aen te geven, en in seecker register, bij hem daervan te houden, aen te teekenen, waerbij blijken mach dat de(n) voorseyde(n) Schout deselve bekeuringen aengegeven sijn; sonder van eenige der voorseyde boeten, bedragende meer als ses guldens, te mogen composeeren buyten weeten en consent van den Schout en Burgemeesteren in der tijt wesende,

(p. **122**.) 8. Ende en sal geen deurwaerders vermogen te assisteren, noch ook excecutiën doen voor eenige partijen, sonder consent van den Schout en Burgemeesteren voornoemt in der tijt.

9. Sal ook gene axcijsen ofte imposten mogen pachten, noch eenige portiën daerin hebben, noch ook buyten consent van den Schout, ofte t'sijne afwesen van de Burgemeesteren, eenige pachters van axcijsen ofte imposten mogen assisteeren, binnen ofte buyten deser stede, in't pylen nochte andersints,

10. Ende sal gehouden sijn de gevangens, bij hem geapprehendeert, sooveele hem mogelijk sal sijn binnen den darden dach nae de apprehentie derselver, te vorderen, dat sij gehoort en de justitie voorgestelt mogen werden, en tot dien eynde binne deselve tijt der gevangen namen den Schout en den Burgemeesteren overleveren, en oock de informatie van de(r) gevangenen misdaden helpen besorgen.

11. Sal mede gehouden sijn de justitie te assisteeren, soo wanneer daer eenige crimineele justitie gedaen sal werden.

12. Item sal alle daechs smorgens van tien tot elf euren, nae der noen van dry tot vier euren, op de markt voor 't stadthuys hem moeten laten vinden, tenware hij van 't offitie wegen was geoccupeert.

13. Ende sal alle confessiën en voorts alles wat er in sijn presentie geschiet, sijn offitie aengaende, secreet houden.

1) De officieele tekst heeft: ‘oprechtelijck’.

14. Item sal sijn naerstichyt doen, dat den Schout en hij versien werden van kloeke dienaers, dewelcke soowel den substituyt als den Schout eet sullen doen van getrouwichyt, en tot derselver gebot ende obediëntie staen sullen, op verbeurte van haer dienst en arbitrale correctie.

15. Sal ook goede opsicht hebben, dat de voorseyde dinaers goet regiment houden, sonder eenich genot te hebben van hoeren, ophouders (van hoeren), van roffianen ofte van yemant anders, ter cause van oochluykinge over (p. **123**.) d'overtreders van keuren deser stede in eeniger manieren; ende soo hij contrarie bevint, dat hij over deselve niet en sal dissimileeren, maer bij cassatie en anders doen straffen nae behooren.

16. De voorseyde substituyt bij den Schout oft Burgemeesteren meedegenomen ofte expresselijck gesonden sijnde, sal derselver bevel naecomen en sijn ampt en offitie (exerceren) alomme over de gansche stadt en jurisdictie derselven.

17. Van gelijken sal hij schuldich sijn alle dootslagers, dieven en andere gequalificeerde delinquanten, voorvluchtich sijnde ofte latiteerende, (te) vervolgen, apprehendeeren en in 's Heeren slooten te brengen, waer deselve oock souden mogen gevonden ofte achterhaelt worden;

18. Maar in ordenaresse saecken en buyten 't voorseyde bevel sal hij sijn ampt exerceren en al doen, wat een goet substituyt schuldich is te doen in de stadt en jurisdictie derselve.

19. Voor alle welcke diensten hij substituyt boven de voorseyde boeten hebben en genieten sal jaerlijx de somme van acht hondert guldens, te betale de voorseyde 800 guldens bij de virendeel jaers, t' elcken een gerechte vierde part, innegaende ..... Des sullen mijne Heeren de Burgemeesteren in der tijt den voorseyden substituyt tot allen tijden mogen afdancken, als't hen goetdunken sal. Ook sal den voorseyden substituyt bij Schepenen in rechten niet sitten, noch op eenige maeltijden bij mijne Heeren comen eeten, tenware hij genoot werde.

(p. 124.) Memorie ende lijsten van 't geen voor de volgende actens wert betaelt, en hoe verdeelt.

Tusschen de civile en crimineele boetens is nae de practijque geen onderschyt; want de substituten, dinaers ofte aenbrengers treckende een darde deel, soo blijven doch twee darde deelen in tweëen gedeelt, is het ⅓ deel van't geheel voor de stadt en het ander ⅓ deel voor den Offecier.

Alle boeten van 12 guldens en daeronder trecken de substituyten. Van ses guldens en daeronder is voor de diners; alle sluytgelt bij des Offeciers dinaers ontfangen werdende, moeten sij daervan aen den Offecier de helft verantwoorde.

Van apprehentie op personen in gijselinge wert betaelt bij de acte:

voor den Schout	*f*6.00
den clerck	*f*-12
zegel	*f*- 3
	_____
	*f*6.15

De oncosten in de herberge over gijselinge, volgens de keure daervan gemaekt in Januarij 1666,

is voor de maeltijden	*f*4.00
yder dinaer ter maeltijt, die twee sijn	*f*3.00
voor de camer daechs	*f*2.00
	_____
is voor yder dach	*f*9.00[1)].

De gijselinge den eersten dach afgedaen sijnde, trecken de dinaers thien stuyvers van de voorschreve ses guldens. Langer durende, wert yder dach aen diners betaelt vijf guldens, daervan de helft is voor den Offecier; geen andere

1) In Civ. en Mil. Reg. II (op eenige bladen, ingevoegd tusschen p. 65 en 66) staat hieronder nog: ‘Schoutscosten *f*6.15. Totaal *f*15.15.’

dinaers dan die van den Schout werden voor de gijselinge gebruykt[1].

De diners treken voor 't ontsluyten van alle gijselaers, die in de gijselcamer op 't stadthuys hebben geseeten, 6 gl., waervan de helft aen den Schout; de clerck 12 stuyvers.

De diners in ymants goet ofte huys sittende, trecken daechs 5 gl., de helft den Schout, 12 stuyvers de clerck.

Den gearresteerde met kennisse van den Schout ver- (p. **125**.) treckende, met belofte van op sijn rechtdach te passen, betaelt 12 st. aen den Schout.

Nota: in Hollant woonende, mach vertrecken sonder consent, en den gearresteerde buyten de provintie wonende, moet arrest houde, als hiervoore fol. 50 te leese.

[2]De diners op een schip buyten de pale leggende, 't roer af te lichte en bij 't stadthuys te legge, nae gedaen werk elf guldens; de helft voor den Schout en 12 st. voor de clerck.

Kelder ofte pakhuys te sluyten, eens vijf gulden en thien stuyvers; den Schout de helft, 12 st. de clerck.

Acte van seureté du corps, den Schout 5 gl. en 12 st.[3] de clerck.

Arrest op wagens, carren, schepen binnen de palen, 4½ gl. en 12 st. de clerck.

Mandement van cessie, de clerck ses stuvers.

Benefitiën van inventares bij den Schout geteekent, 2 gl. 8 st.[4].

Interdictie, den Schout en clerck yder 6 st.

Schatbriven, den Offecier met de stadt 20 st.

Weetbriven nae buyten, als bove.

Weetbriven van buyten, den Schout 12 st.

Gout- en silversmeede beëedicht, den clerck 12 st.[5].

1) Civ. en Mil. Reg. II t. a. p. heeft in margine hierbij: ‘Dit is een usurpatie van de dinaers, tot naedeel van de andre diners’.
2) Civ. en Jud. Aant. III, 1. p. 155 laat hieraan voorafgaan: ‘De dienaers op een schip buyten de palen sittende, werdt betaelt 10 gl. daegs, d'helft aen de Heer Officier, de clercq voor 't billet 12 st.’.
3) ‘6 st.’. (Civ. en Jud. Aant. III, 1. p. 155.)
4) Volgens Civ. en Mil. Reg. II, op eenige bladen, ingelascht tusschen p. 65 en 66, is dit bedrag voor den Schout.
5) ‘8 st.’ (Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 156.)

Lijken bij nacht begraven[1].

Aermen	{ 25 gl. }	{ 12 }	stuivers, den Schout.	12 } stuivers, de clerck.
Aermen	{ 30[2] }	{ 18 }	stuivers, den Schout.	12 } stuivers, de clerck.
Aermen	{ 100 }	{ 24 }	stuivers, den Schout.	12 } stuivers, de clerck.
Aermen	{ 150 }	{ 36 }	stuivers, den Schout.	12 } stuivers, de clerck.

Doode lichamen, soo van buyten de jurisdictie binnencomende, als van binnen nae buyten gaende, den Schout 18 st., de clerck 12 stuyvers[3].

1) Civ. en Mil. Reg. II t. a. p. heeft in margine hierbij: 'Willekeuren 12 Januari 1663 can niet gesien werden den Schout yt toecomt, veelmin sijn clerck'.
2) '50'. (Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 156.)
3) Civ. en Mil. Reg. II, t. a. p. heeft nog in margine bij het 'transport van doode lichaemen': 'Hier sijn geen wetten noch keuren van, dat den Schout yt toecomt, veelmin sijn knecht. Wat recht heeft een Schout de goede gemeente gelt af te perssen, dat hem bij wetten, ordonnantiën ofte keuren niet is toegelaeten? Maer haer giricheyt, gelijck de criminalisten schrijven, doet haer bij usurpatie verder en verder lasten op de lieden en gemeente leggen'.

II. Burgemeesteren.

(p. **130**.)[1] Is aenbevoolen het ordenares bestier ende gebiet in alle poletique saeken, soowel de administratie van stadts goederen en incomen, als den welstant ende bewaringe der stadt betreffende, ende sullen die voorschreven Burgemeesteren ende regeerders geene saeken van importantie tracteeren sonder advys van de ses en dartich Raeden, achtervolgens de previlegiën.

Werden alle jaeren op Vrouwenavont-lichtmisse, sijnde den eersten Februarij, bij de meeste stemmen door Burgemeesteren, Scheepenen, Out-Burgemeesteren en Out-Scheepenen gecooren dry aencomende Burgemeesteren, die niet jonger wesen mogen dan veertich jaeren; welcke dry Heeren uyt de afgaende Burgemeesteren, die een jaer gedient hebben, een kiesen, die de dry gekooren beëedicht, als breder hiernae. Den Heer Schout, alhoewel Burgemeester of Scheepen geweest heeft, can daer geen stemme in hebben volgens de previlegiën[2]; welcken electeurs, genaemt den Out-raet, geen Burgemeesters kiesen mogen naeder elkanderen bestaende in bloede dan achters-susters-kindren, en in affinityt geen naeder dan broeders-en susters-kindren. In den jaere 1667 sijn tegelijck Burgemeesteren geweest Andries Graef en Lambert Rynst, hebbende yeder getrout een dochter van Cornelis Bicker, Heer van Swieten; de Graefs vrouw was afgestorven, doch veel sijn van gevoelen het evenwel bestaen can, als hiernae op de electie te sien[3].

1) Tusschen p. 125 en 130 zijn in het HS. eenige onbeschreven bladzijden.
2) Zie: Handvesten van Amsterdam, p. 25.
3) Zie hiervóór, p. 14, noot 1. Andries de Graef was gehuwd met Elizabeth Bicker, dochter van Cornelis Bicker, Heer van Swieten, en van Aertje Witsen. Zij stierf 27 Februari 1652. (Alberdingk Thijm, Het patriciaat van Amsterdam, fol 20.)

Binnenstijt een Burgemeester comende te sterven, werd een ander gekooren, soo verstaen werd de ordenares tijt der electie niet af te wachten, die dan gewoonelijk gemaeckt werd uyt Out-Burgemeesteren ofte Out-Scheepenen. Uit Out-Schepenen als: de Heeren van Purmerlant, Maerseveen, van de Pol, Pater en Munter, gecooren den 16den Augusti 1650, 9den September 1651, 16den Juni 1653, 30sten September 1654, 4den Maert 1670, in de plaetsen van Gu(a)lteres Valkenier, (p. **131**.) Cornelis Boom, Jan Bicker, Cornelis Bicker en Jan van Waveren, gestorven den 23sten Julij 1650, 22sten Augusti 1651, 10den Mey 1653, 15den September 1654 en 14den Februarij 1670; men weet niet, dat in lange tijt een Out-Burgemeester Burgemeester gemaeckt is binnenstijt.

Als een der Burgemeesteren Schout werd binnenstijts, werd meede gewoonlijk een ander in de plaets gemaeckt uyt Out-Scheepenen; als in de plaets van Cornelis Witsen, die den 9den Augusti 1667 Schout geworden sijnde, is Nicolaes Pancras den 23sten Augusti tot Burgemeester gecooren, en Gerret Hasselaer van Burgemeester den 27sten April 1669 Offecier geworde, is Frans Riael den 29sten daeraenvolgende in de plaets gecomen.

Den Out-raet is wel door gewoonte, maer niet door de wetten of previlegiën gehouden de electie te doen uit Out-Burgemeesteren ofte Out-Schepenen; yder inwoonder is eligibel, die volgens de previlegiën[1)] daertoe is gequalificeert. Men brengt bij, dat ten tijden der troebelen van den jaere 1584 Jan Verburg, grootvader van 's moeders sijde van den Heer Cornelis van Vlooswijk, en Cornelis Boom, geweesen pensionaris en den eersten Februarij 1651 geworden Burgemeester, noyt Schepenen sijn geweest; den laeste, nae het pensionaresschap had afgestaen in October 1650, den 11den derselver maend gestelt door Burgemeesteren op de weescamer, is den 28sten Januarij 1651 Raed gemaeckt en gebracht op de veertienen, oock door Burgemeesteren Scheepen gemaeckt, maer den 1sten

1) Handvesten p. 25.

Februarij Burgemeester geworden sijnde, heeft geen eet als Schepen gedaen en is uyt de veertienen een ander daertoe gecooren, die tegelijk met de andere ses nieuwe Schepenen den eet heeft gedaen.

Daer sijn geen exempelen dat de electeurs een Schepen tot Burgemeester hebben gemaeckt, alsoo dat jaer Schepen moet blijven; doch de practijcq om van Beuninge buyten den eet te crijge sal naeder van gesprooken werde.

Den Out-raet werd beroepen door Burgemeesteren tegen een gesteldt eur, op 't luyden van de klock. Daechs tevoore communiceeren Burgemeesteren gewoonlijk haer (p. **132**.) inclinatie met Schepenen tot de electie, ten welcken eynde Schepenen versoeken bove te coomen; de voorsittende Schepenen, de inclinatie van Burgemeesteren verstaen hebbende, gaen over en weeder om het werk in te schicken (soo daerin niet eenich sijn), is 't doenelijk, en doen daertoe alle debvoiren. Dese voorbereydinge werd genaemt: de groote cuyp[1]. De byde collegiën alsoo eens sijnde, werd bij onse tijden geen exempel gedacht, of hebben de eenparichyt ofte de meeste stemmen gehadt. Burgemeester Hendrick Dircksen Spiegel is veel maelen bij discourse hooren verhaelen, dat eens[2] Scheepen sijnde neffens Allert Cloek, en Burgemeesteren en Scheepenen het werck eens sijnde wie tot Burgemeesteren te stemmen, dat deselfde Cloeck hem had gelaeten van dat gevoele mede te wesen, maer met voorsichtichyt sich niet daerdoor verobligeert; op de electie confirmeerde sich met twee, doch tegen de darde wierp Andries Bicker op, die de meeste stemmen bequam. Maer soo het werk niet eens connen werde en onverrechter saeke schyden, soo loopt de electie als de baere van de zee. Den 29sten September 1654 hebben de Burgemeesteren van Purmerlant en Maerseveen gehelt aen de sijde van Albert Paeter, ende Tulp

1) In de 18de eeuw had ‘de groote cuyp’ plaats op een ‘nanoensmaaltijd’ ten stadhuize. Zie: Wagenaar, Amsterdam. III p. 287.

2) Dit moet zijn voorgevallen in 1633, 1640 of 1645, de eenige jaren, waarin (volgens de regeeringslijsten bij Wagenaar) Hendrick Dircksen Spiegel en Allert Cloeck tegelijk als Schepenen deelnamen aan de verkiezing van Andries Bicker tot Burgemeester.

stont op Hendrik Dirksen Spiegel Burgemeester te maeken tot een nieuwe in de plaets van den Heer van Swieten, die den vijftiende derselver maendt overleden was. De presidenten Van Hoorn en Blaeuw, neffens Riael, Pancras en Bontemantel waren aen de sijde van de eerste, Schellinger en Gerret Rynst (Dronkelaer en Burg absent) aen de tweede; yder persisteerde soo, dat onverrichter saeke schyden; een wynich voor de electie sijn Burgemeesteren eens geworden op Paeter, met dien verstande, dat Spiegel op de naeste electie voor gerecommandeert souden houden, (p. **133**.) dat Schepenen door den president wierd gecommuniceert; evenwel liep het hooch ende laech, doch Paeter had veer de meeste stemmen. Op de electie waren dry Burgemeesteren, seven Schepenen, vijf Out-Burgemeesteren en elf Out-Schepenen. Den 31sten Januarij 1665 conden Burgemeesteren en bijgevolch oock Schepenen niet eens werden. Burgemeester Hooft wilde Gerret Hasselaer alleen hebben ofte neffens Gilles Valckenier; Courtenhoef, van Hoorn en Graef stonden op Valkenier alleen, wiilende Hasselaer excuseeren. Onverrechter saeke den eersten Februarij op de electie comende, wierden tot nieuwe Burgemeesteren gecooren Valckenier en Hasselaer, en uyt de Out-Burgemeesteren Hendrik Dircksen Spiegel; presentibus alle de Burgemeesteren, alle de Schepenen, vier Out-Burgemeesteren en vijftien Out-Schepenen. Op de electie van den jaere 1666 hebben het werck meede niet eens connen werden; Spiegel en Hasselaer wilden Tulp, Hooft en Vlooswijk; Courtenhoef en Valckenier (wilden) Tulp, Vlooswijk en Andries Graef; de dry laeste op de electie door de meeste stemmen prevaleerden. Den 31sten Januarij 1671 waren Burgemeesteren Munter, Pancras en Valckenier seer hart drijvende op van de Pol, Tulp en van Beuninge, en Andries Graef dreef op Vlooswijck, (p. **134**.) Pol en Tulp; 't welk door de presidenten Roeters Ernst en Geelvinck, op versoeck van Burgemeesteren, voorgedragen sijnde aen Schepenen, waren den gesyde Roeters, Willem Backer, Schaep ende van Neck van advys haer niet te uytten, tensij Burgemeesteren eens sullen sijn; Geelvink, Maerseveen, Capelle en Ranst namen in de voorstel van de dry Burgemeesteren behaegen. Den eersten

Februarij op de electie comende, sonder verder communicatiën der byder collegiën naerder gehoude, stemde Munter van Beuninge; Pancras volchde, doch Graef bracht daertege Vlooswijk, en alhoewel Valckenier wederom van Beuninge opsette, bequam Vlooswijck de meeste stemmen. Op de tweede omvraech wierp Pancras wederom op van Beuninge, daer Graef op stemde van de Pol, en had de meeste stemmen. Graef stemde voor de darde Tulp tot Burgemeester, daer Valckenier tegen wierp van Beuninge, maer de president van Schepenen syde Tulp, en bequam meede de meeste stemmen, soodat Jan van de Pol, Nicolaes Tulp en Cornelis van Vlooswijk door de meeste stemmen Burgemeesteren sijn geworden, niettegenstaende dat dry Burgemeesteren en vijf Schepenen in plaes van Vlooswijck tot van Beuninge waeren geëmporteert. Waren present vier Burgemeesteren, acht Schepenen (Geelvinck bleef absent), vijf Out-Burgemeesteren en negentien Out-Schepenen[1].

(p. **135**.) De electie werd gedaen in de raetcamer. Burgemeesteren sitten aen de tafel, Schepenen aen de slinker sijde, daerop volgen Out-Burgemeesteren en Out-Schepenen. Den secretares staet aen de tafel, daerop lyt een schrijf-schalie ofte lye, tinne com met water, sponcie, crijtpennen en droogeldoek. Den secretares doet het gebet:

> ‘Almogende Godt ende genadige Vader, schepper ende regeerder des hemels ende der aerde, een licht, alle blinthyt ende duysternisse der harten ende verstants alleen verdrijvende, die anders den menschen, ook door cracht uwes geestes wedergebooren, hier altijt noch aenhangt, als uw apostelen ende jongeren, nu soo hoochlijk van boven door uwen hyligen geest verlicht sijnde, in't verkiesen van haere medehelpers dannoch hebben bekent. Dewijle ghij altijt eenige uyt ten volcke hebt vercooren omme als overhyt ende uwe dinaers in desen de werelt te regeeren, de boose

1) Over al deze verkiezingen uitvoeriger in de bijlage, getiteld: ‘Magistraatsverkiezingen’.

te straffen en de vroomen te beschermen, ende wij jegenwoordich in Uwe name vergaedert sijn om sulke te verkiesen, ende U alleen bekent is, wie sulck een hooge ampte de bequaemste ende getrousten sullen sijn, soo bidden ende roepen wij U aen, in den name en om dat bitter lijde uwes Soons Jesus Cristus, onsen Hylant, dat ghij onse harten sulx wilt verlichten ende onser aller affectiën door Uwe hylige geest sulx wilt regeeren ende drijven, dat wij alle besondere genegenhyt voor sooveel mogelijk terugge stellende (dewijle Uwe hylige geest ende wijshyt doch niet en woont in een boos harte, noch in een lichaem, der sonde in slavernije onderworpen), godtvresende, waerachtige, verstandige mannen ende de girichyt vijand sijnde, mogen verkiesen, denwelken wij U, o goedertieren Vader, dan genadelijcke bidden met Uwen hyligen geest sulx te willen begaven, dat sij alles in recht ende gerechtichyt mogen oordeelen, yder het sijne geven, ende in alle getrouwichyt regeeren, tot groot-makinge van Uwen hyligen naem, opbouwinge van de ware kerke Cristi, rust, vrede ende eenichyt van den burgeren ende inwoonders deser stede, ende alle anderen ende haerder sielen salichyt. Amen.'

Het gebet gedaen, leest den secretares de extracten uyt de previlegiën, raeckende de electie der Burgemeesteren, staende in een [met] root leer overtrocken boek, daer die van de electie der XXXVI Raden, nominatie der XIIII[en] (p, **136**.) en het previlegie, door de Staeten van Hollant vergunt aen Burgemeesteren om Schepenen te kiesen, in staen. Uyt de gesyde electie is te sien wie de eerste stemt, te weeten de president van Burgemeesteren de eerste, de tweede Burgemeester werpt de tweede en de darde Burgemeester werp(t) de darde op, en werd alsoo yder mael omvraech gedaen tot het comt aen die de voorstel laest heeft gedaen.

De dry gemaekte Burgemeesteren, soo present sijn, nae gelukwenschinge, gaen in haer camer en kiesen uyt de dry afgaende, die dat jaer gedient hebben, een tot de vierde, dewelke de dry den eet afneemt.

Eet.

Dat sweert ghij, dat ghij goede poortermeesters[1)] ende beraeders van der stede wesen sult, der stede goederen[2)] ende renten bewaren sult als uwer selver goederen, deser stede poorteren weduwe(n) en wesen[3)] beschutten en beschermen sult metter stede hantvesten ende rechten naer uwer beste vermogen, ende dat niet te laeten om geenderhande saeke.

Dat u Godt alsoo helpe.

In bloet- en sijdmaechschap elkanderen te nae bestaende volgens de previlegie (die syt: Ende sooveele roert die electie van Burgemeesteren, die bij den Ouden raede ende Schepenen jaerlijx gedaen wort, en sullen voortaen in de electie derselver niet comen vader en soon, noch twee broeders, 't welck ook in affinityt geobserveert sal werden[4)]), moet de jongste in eede den ouste wijke(n) op de electie; doch die in bedieninge sijn, werd gewoonelijk dat respect gelaten. Den l^{sten} Februarij 1661 deet den Heer van Polsbroeck die civilityt aen sijn broeder Andries de Graef, regeerende Burgemeester. Den eersten Februarij 1662 quamen (alsoo den eenen meende den anderen buyten de stadt te sijn) Jan Jacobsen Hinloopen en Jan

1) Het oudste eedsformulier, dat wij kennen (in Keurboek A, p. 56), heeft: 'poirtmeesters'. Over de vraag, of men Burgemeester dan wel Burgermeester moet schrijven, zie: Wagenaar, Amsterdam. III p. 287.
2) Het oudste eedsformulier heeft 'der stede eer, gueden ende renten'. Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. I p. 374 zegt, dat de eed der Burgemeesteren in de 17de en 18de eeuw luidde: 'der stede goederen en renten te bewaren' enz., dezelfde lezing dus, die Bontemantel geeft. Ter Gouw verwijst daarbij echter naar Keurboek A, p. 56, waar men het oudste eedsformulier vindt, dat den straks genoemden tekst aangeeft.
3) Bedoeld wordt: 'de weduwen en weezen van de poorteren dezer stede', blijkens Keurboek A, p. 56. De eedsformule drukt uit, waarin de oorspronkelijke werkkring van Burgemeesteren bestond, nl. in het beheer van de geldmiddelen en de eigendommen der stad, en de oppervoogdij over weduwen en weezen. Zie: Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam. I p. 373.
4) Handvesten I p. 414

van. Maerseveen, regeerende en Out-Schepenen, den eersten met den tweedens suster getrout[1)], in de camer; den andren siende gingen tegelijk buyten, en quam Hinloopen weder in en bleef op de electie, niettegenstaende Maerseveen de ouste in eede was. Ter selver tijt bleef Jacob Jacobsen Hinloopen, latende het respect aen sijn broeder, t'huys; alsoo deed Nicolaes van Loon aen sijn soon Willem (p. **137**.) A^{o} 1663. Op de gewoonelijke verkiesinge van den jare 1668 absenteerde(n) Jan Munter ende Jan Blaeuw, ten opsichte haerder soonen Willem Blaeuw en Jan Munter de jonge. Maer Dirck Tulp, Out-Schepen, savons uyt Den Haech gecomen, liet 1668[2)] smorgens weeten aen sijn swager Schepen Jan Six[3)], dat van meeninge was de electie bij te woonen; dat quam Six vremt voor, te meer op de groote cuyp was geweest, en daerdoor soude de kaert wacker connen verset werde. Doch Tulp excuseerde sich, dat van sijn swager Six niet was gekent. Bij resolutie van de Staten van Hollant in dato den 30sten September 1666 is verstaen, op elucidatie van't versoek van den Bri(e)l, dat de swagerschap met de doot van diegene, waerdoor deselve is gecontraheert, comt geëxtingeert te werde, sonder eenige onderschyt of van soodanige houwelijck kint ofte kinderen souden mogen sijn, en dat tegelijk als Scheepenen in Den Briel voorschreeven sullen mogen dienen. Of sulx alhier plaets heeft, volcht uyt het volgende: dat Rendorp en Hulft, nae het afsterven van den eerstens vrouw, dat een suster was van den tweeden,

1) Jan Jacobsz. Hinlopen was getrouwd met Leonora Huydekooper, een zuster van den in den tekst genoemden Jan Huydekooper (den Jonge), Ridder en Heer van Maarseveen. Zie: Herald. Bibliotheek 1873 p. 234.
2) De tekst heeft: 1687, maar op 1 Februari 1667 was Jan Six nog niet als regeerend Schepen bij de verkiezing van Burgemeesteren, daar hij juist op dien datum - na de verkiezing - voor de eerste maal tot Schepen benoemd werd. Het juiste jaartal 1668 wordt door Bontemantei genoemd in een margin. aant. van zijne Resol Raad II, 2. p. 861.
3) Jan Six was getrouwd met Margaretha Tulp. Dirk en Margaretha Tulp waren kinderen - Dirk uit het eerste, Margaretha uit het tweede huwelijk - van Dr. Nicolaas Tulp. Zie Herald. Biblioth. 1873 p. 236 en 237.

quamen den 1sten Februarij 1658 tegelijk op de electie voorschreve. Twee Heeren, die yeder een suster hebben getrouwt, werden uyt de verkiesinge niet gehoude, als Joores Jooresen Backer en Claes van Loon, die yder een dochter van van Veen tot Alckmaer hadden getrouwt en byde de vrouwen noch in levende lijve waeren, compareerden.

(p. **138**.) Burgemeesteren beëedicht sijnde, is een van de eerste werken, den Schout de brief in haer E.E. presentie te doen openen, daerin door de Burgemeesteren van den voorleeden jaer staen de seven Schepenen uyt de nominatie der XIIIIen geëligeert, volgens den octroye in date 22 December 1650, welck octroy te leesen is in de nieuwe gedruckte handvesten folio 122[1]. Burgemeesteren kiese(n) de seven Scheepenen uyt de XIIIIen of bij stemm(inge) of lootinge of andere overeencominge. Op de maekinge der Schepenen den 28sten Januarij 1671 wiert Burgemeester Andries Graef gestadich door de andre dry Burgemeesteren Valkenier, Pancras en Munter overstemt, soodat nauwelijkx één uyt de veertienen conde becoome. Den 28sten Januarij 1669 stonden Valckenier en Vlooswijk op Geelvinck, en Outshoorn en Rynst op Dirck Tulp: yder persisteerde en bij lootinge wierd Geelvinck Schepen. De gesyde brief is als volcht:

Burgemeesteren ende regeerders der stadt Amsterdam.

Erntfeste, vroome, lieve, bijsondere,

Achtervolgende het previlegie bij den Edelen Grootmogende Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant (gegeven), omme uyt de veertien persoonen, bij den raedt op huyden genomineert, zeven gecooren te worden, dewelcke nevens de twee aenblijvende voor dit aenstaende jaar als Schepenen recht en justitie sullen administreeren, hebben wij daertoe geëligeert diegeene, welkers namen op't ingeslooten en bij ons onderteekende billjet uytge- (p. **139**.) drukt staen. Lasten ende beveele(n) U.L. daeromme deselve persoonen, bij stavinge van den behoore-

1) In Noordkerk's Handvesten op p. 108-109.

lijke eet, in dienst te stellen naer ouder gewoonte. Waertoe ons verlaetende,
Erntfeste, vroome, lieve, besondere, beveelen u Godt almachtich.

In Amsterdam den 28sten Januarij 16..

Uwe goede vrinden

N.N.

Het opschrift:
Erntfeste, vroome, lieve, besondere N.N. Officier der stadt Amsterdam.

Soo Burgemeesteren uyt het billjet sien, dat een der Schepenen te nae bemaechschapt is met hare E.E., soo kiesen een ander uyt de genomineerde veertienen in de plaets. Of swagers, den een met des andren suster getrout, tegelijck mogen Burgemeester en Schepen sijn, is veelmaele in disput getrocken en geoordeelt van jae. Den 4^{den} Maert 1670 is Jan Munter Burgemeester gemaekt in de plaets van Jan van Waveren, en alsoo getrouwt was met de suster van Schepen Geelvinck, vraechde Jan Blauw of het mocht bestaen, daerop den Schepen syde: soo het niet can bestaen, dat (hij) soude wijken. Burgemeester Valckenier graude Blaeuw stijf toe en syde: dat den Heer (p. **140**.) van Polsbroek Burgemeester en sijn sustersman Jan Bicker Schepen tegelijk in den jaere 1651 sijn geweest; dat het bij Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren doen is bedisputeert en verstaen, dat het mocht bestaen; dat in den jare 1600 Balthasar Appelman Burgemeester en Gerret Jacob Witsen Schepen sijn geweest, sijnde Witsen getrout met de dochter van Appelman, waer-[over in] dien tijt in den raed [swarich]yt gemaakt en verstaen (wierde), dat het niet was strijdende met de previlegiën, soodat Munter Burgemeester wiert en Geelvinck bleef Schepen. Men syt, dat geen exempelen sijn, dat seedert den jaere 1600 vader en behoutsoon tegelijck in die qualityten hebben gedient. In de veranderinge van den jare 1672 is van Beuninge Burgemeester en sijn susters man David de Willem Schepen door sijn Hoochyt tegelijk gemaekt. Ende dat het tweede meede bestaen can (dat veel naeder

in de sijdmaechschap is) toonen de exempelen van den jare 1675, als wanneer Pancras en Geelvinck Burgemeesteren en haer behouwtsoonen Francoys de Vick de jonge en Albert Bentes Schepenen sijn geweest; en 1678 van gelijke Burgemeester Hooft en Bambeek, die de dochter van Hooft heeft getrout.

(p. **141**.) Het staet yeder vrij de previlegiën te bespeculeeren, doch het is seecker dat Burgemeesteren geen judicature noch in't civiel noch crimineel hebben; staen alleen over capitale beschuldiginge, als gesyt, met adviseerende advysen; staen over alle bannissementen en verdere publique excecutiën. Men heeft gesien in de oproerige tijden van den jaere 1629 in't laeste van Januarij[1)], dat Burgemeesteren meede hebben geseeten van stats wegen over de vonnissen van Dr. Carel Leenaers, Pieter (van) Goethem, Albert Harmense Dingstee ende J(an) W(illemsz.) Boogert en ook Pieter Harke, waervan de dry eerste sijn publiq gebannen, en de twee laesten binnenscamers de stadt en jurisdictie een mijl in't ronde[2)] ontsyt, den eersten sijn leven lang gedurende, en de verdere eeniche getallen van jaeren en verdere straffen. De bannissementen, die niet verder gaen dan uyt de stadt en jurisdictie van dien een mijl in't ronde, en andere excecutiën binnenscamers werden gedaen ten overstaen van Schout en Schepenen. Burgemeesteren en Schepenen staen over het maeken van willekeuren, daer den Schout bovenaen sit en het eerste seggen heeft, oock over het aenstellen sommiger subalterne bancken van commissaressen, procureurs, notaressen, opsienders der draperijen en laekenhal, als van yder op sijn plaes werd verhandelt. En bijgevolch can soo naebemaechschap van Schout, Burgemeesteren en Schepenen, als boven gesyt, de gemeente geen hinder toebrengen, als het met de previlegiën be-

1) In den tekst staat abusievelijk: December. De ‘oproerige tijd’ was December 1628; in het laatst van Januari 1629 werden Leenaartsz. c.s. gevonnist. Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 499-504.

2) Over de stads-mijlpalen of ‘uiterste palen der ballingen’ vgl. een artikel van P.H. Witkamp in Amsterdamsch Jaarboekje 1888 p. 176-180; en B.H. Klönne, Amstelodamensia. p. 217-219.

staen can, doch blijven de opspraeck onderworpen, dat niet voor te comen is, alsoo het previlegie syt, dat soowel de XXXVI Raeden als oock de Oude Raeden en Scheepenen hen altoos wachten sullen te kiesen soo wynich ende luttel elckander bestaende, 't sij in consanguiniteit ofte affinityt, als sij meest sullen connen ofte mogen.

(p. **142**.) De jongste Burgemeester in eede neemt de eerste dry maenden den dachvaert ofte vergaederinge van de Staeten van Hollant ende Westfrieslant waer, en vervolgens de afgaende presidenten van dry tot dry maenden, tensij anders daerin overeencomen, met sich nemende de Heeren, die twee jaren tot Burgemeesteren en Schepenen hebben gedient, soo de laeste Raden sijn[1)], ofte soodanige andere uyt de vroetschap als te rade werd,

1) In het derde deel van de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. (Gemeente-archief Amsterdam) wordt gezegd: 'De eerste dachvaert (volgende in de eerste drie maenden) ter vergaderinge van de Staten van Hollant wort waergenomen bij de jongste of nieu aengecomen Burgemeester, tot sijn assistentie nemende eenige Out-Burgemeesteren of Schepenen of Raden, na haer of sijn goetduncken.' Schaep - wiens aanteekeningen betrekking hebben op de eerste helft van de 17de eeuw, dus op het tijdvak, voorafgaande aan dat, waarvoor Bontemantels beschrijving van den regeeringsvorm geldt - vermeldt niet, zooals Bontemantel, dat tot de heeren, die mede gingen ter dagvaart, altijd behoorden: de afgetreden Burgemeester, die twee jaren achtereen dat ambt had bekleed, en de gewezen president en vice-president van Schepenenbank, die beiden ook twee jaren achtereen Schepen geweest waren. Om hen daartoe in de gelegenheid te stellen, werd den 31sten December 1654 in de vergadering van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren het volgende besluit genomen: 'Is geresolveert dat men voortaen den praesident van Burgemeesteren alsmede beyde de praesiderende Schepenen, die twee jaeren achtereen gedient hebben, niet en sal het volgende jaer, gelijk voor desen, met eenige bedininge' (in de stad nl.) 'laten beswaeren, maer van deselvigen, nae d'oude ordre, excuseren.' (Resolutieboek van Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 72.) Doch den 2^{den} Februari 1674 werd dit besluit vernietigd, 'alsoo de ervarentheyt van volgende tijden heeft geleert, dat niet althoos met den dienst van de stad te compasseren is geweest, ende daeromme oock niet met een volkomene exactitude heeft konnen gepractiseert werden, ende alsnoch gelijcke occasie soude konnen voorkomen, dat de practique van die resolutie diende achtergelaten te werden.' (Resolutieboek van Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 186 v°.)

welken Burgemeester het bestier heeft van stadts wegen in Den Haech, tenwaer den Heer, die dan presideert, ofte een der andere Burgemeesteren ter vergaederinge comt. In't laest van den jare 1669 sullende ter vergaderinge eenige militaire ampten begeven werden, is hetselfde door den raedt aen de Heren, gaende darwaers, gedefereert, wie dat gelieven van stadts wegen voor te drage. Van Beuninge ter dachvaert sijnde, is Vlooswijk, president van Burgemeesteren, gevolcht; den eersten meende, alsoo Burgemeester Riael was gestorven, sijn tour te wese ter dachvaert en (hem) de voorsittinge toequam; den tweede syde president te weese en bijgevolch de preseance te hebbe; den eersten, niet willende wijke, stond op en ging uyt de vergaderinge, twelk qualijk opgenomen werd en bij missive van Burgemeesteren versocht een keer te doen, waerover in Burgemeesterencamer veel te doen is geweest. Van Beuninge submitteerde en, nae weder vertro(c)ken was, is Vlooswijk gevolcht en sich ter eerste plaetse in de vergaederinge gestelt[1]. Den ondersittende Burgemeester, als gesyt, neemt de dachvaert waer, en soo een der dry (p. **143**.) andere Heeren om eenige stadts of particuliere saeken in Den Hae(c)h comt en sich ter vergaederinge laet vinden, sit, als gesyt, bovenaen. Den 16^{den} December 1670 was Burgemeester Valkenier volgens sijn tour ter dachvaert en Pancras, sijnde in Den Hae(c)h, compareerde mede ende sadt de eerste, doen Valkenier, daerop volchde den Out-Burgemeester Vlooswijk, Schepen Jannes Hudde, Bontemantel, Out-Schepen, en pensionares Hop. Daechs daeraen saten alsoo ter tafel; dat Hudde sat boven Bontemantel, hoewel de laeste ouder Raed was, comt uyt cracht van de resolutie, in de vroetschap genomen den

1) In Resol. Raad III, 1. p. 235 leest men over deze zaak nog 't volgende: ‘Comende de questie daer van daen, dat van Beuningen, alsoo Riael doot was, voor de tweede mael op den dachvaert was, ende Vlooswijck quaem meede op den dachvaert, alsoo soliciteerde voor een ..... om een hooge charge in de nieuwe wervinge, ende van Beuningen soliciteerde voor een andere. Vlooswijck, coomende in de vergaederinge, wierde van van Beuningen qualijck bejegent, soodat Vlooswijck opstont en ging wech’.

21sten October 1653, daer verder in de verhandelinge van den raed van sal gesprooken werde.

Burgemeesteren, als de hoofden van den vroetschap, hebben de directie, beroepen deselve, stellen voor 't geen te verhandelen staet en resumeeren de resolutiën, als die door den secretares sijn geëxtendeert, als hiernae breeder, daer van den raedt wert gesprooken.

Als eenige commissiën ofte deputatiën van buyten aen dese regeeringe in poletique saeken comen, competeert hare E.E. en nimant anders de credentiën te aenvaerden en openen en audientiën te verleenen, doch met bepaelinge als verder sal gesyt werde, soo het hare Achtbaerheden belieft, sonder dat den raet verstaet haer sulx aen te matigen; maer indien, de propositiën gehoort, geraden vinden die in den met te brengen, staet aen derselver wijse deliberatie, volgens de resolutie van den 8sten Maert 1639 in den raet genomen ende ter vergaderinge van hare Edelen Grootmogende omstandelijk overgelevert, (p. **144**.) op een deductie der gedeputeerdens uyt de vergaederinge der Staten Generael, Raeden van Staeten en Gecommitteerde Raeden, klagende aen de Staeten van Hollant, dat Burgemeesteren deser stadt geen audientie in den raet hadden verstaen te verleenen, daer haere commissiën specialijk toe van Haere Hoochmogende lach die niet te openen, dan voor Burgemeesteren in den raet. Het tweede lit der deductie voorseyt van den raet syt aldus, antwoordende aen de gedeputeerden:

‘Ende connen Burgemeesteren verklaeren, dat den raet eenparich heeft verstaen en goetgevonden, dat Uwen Ed. Mogende souden werden aengedient, hoe dat deser stede regeeringe soodanich is geconstitueert en altijt geobserveert wordt, dat aen Burgemeesteren, als hoofden van den raet, toebehoort die authorityt ende dat respect, dat de regeeringe in 't stuck van politie in alles bij hare Achtbaerhyt werd waergenomen ende gedirigeert; ende particulierlijk mede, als eenige commissiën ofte deputatiën van buyten aen dese stadt comen, dat het Burgemeesteren competeert en nimant anders, de credentiën te aenvaerde, deselve te openen ende audientie te verleenen, soo het hare Achtbaerheden belieft, sonder dat den met deser

stadt verstaet haer sulx aen te matigen; maer indien Burgemeesteren, de propositie gehoort hebbende, geraden vinden daerop bij haer selven te disponeeren ofte anders aen den raet te communiceren, dat hetselve bestaet aen de authorityt ende discretie van hare Achtbaerhyt om daerin eens of anders te doen. Soodat Uwe Edele Mogende ten goede gelieft te nemen, dat naer deser stede costume ende regeeringe d'audientie, bij Uw Ed. Mogende versocht aen den raet en Burgemeestren tesamen, niet heeft connen werden toegestaen[1].'

Het antwoort der Burgemeesteren en Raeden op en tegens de propositie van sijn Hoochyt den Heere Prince van Oranje, mondeling gedaen den 30sten Juni 1650 ter vergaederinge van de Staeten van Hollant ende West-frieslant, en op't versoeck deser stadts gedeputeerden schriftelijk overgelevert, syt aldus: 'Ende hoewel haere Achtbaerheeden aen haer hadden de authorityt om omtrent het versoek van audientie bij haer selven te disponeeren, soo hebben haer Achtbaerheeden nochtans, tot haer meerder decharge, hierover met de vroetschap gedelibereert, ende met derselver advys ongeraeden gevonde sijn Hoochyt in de etc. etc. volle vroetschap audiëntie te verleenen etc. etc.[2].' Maar dat deselve eenich recht soude hebben om uyt crachte van deselve commissie van stadthouder in de respective vroetschappen te mogen compareeren, wort in het minste niet gerept, sulcx dat diesaengaende ook in't regart van den gouverneur ende capityn-generael moet nagecomen werden, 't geen tot noch toe, ten regard van een yder in't bijsonder, gebruykelijk is geweest, naementlijk soo deselve yetwes in de vroetschap te proponeeren heeft, sich eerst moet adresseeren aen de Heeren Burgemeesteren, om aldaer diesaengaende openinge te doen ende audiëntie te versoeken, denwelken oock toestaet te oordeelen, of de versochte audiëntie be-

1) Vgl. hierbij Wagenaar, Amsterdam. I p. 536-539, en Aitzema, Saken van Staat en Oorlogh. II p. 592-602. Aitzema heeft op p. 598-602 de deductie, waarvan Bontemantel een extract meedeelt, afgedrukt. De tekst bij Aitzema is echter niet nauwkeurig.
2) Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 555-556.

hoort toegestaen te worden (alsoo alle saeken niet en staen tot kennisse van de vroetschap), ende soo niet, moet (p. **145**.) dienthalven nemen patientie, sonder eenige offentie van klynachtinge, alsoo Burgemeesteren sulk recht alleen is competeerende. Welken saeken van den jaeren 1639 ende 1650 omstandelijck sijn te leesen in de Historiën van Liewe van Aytsma als ook in sijn Herstelde Leeuw, waerdich, ja nootsaekelijck van alle Heeren met opmerkinge doorsien te werde, en voornaementlijck de wederlegginge van haere Edele Grootmogende tegen de redenen en motiven van sijn Hoochyt, soo ten regarde van't vangen eeniger Heeren (als de) besendige aen de leden van Hollant en belegeren van Amsterdam, welcke wederlegginge is gecomfiermeert bij de resolutie van haer Edele Grootmoogende, 2 Augusti 1653 genomen, van geen audiëntie, als daerin uytgedruckt staet, bij de ordre van de ridderschap nochte oock bij de vroetschappen van de steden sal werden vergunt. De resolutie in dato 28 November 1662 syt aldus:

'Nochmaels geresolveert en vastgestelt, gelijk bij de Heeren edelen ende steeden eenparichlijk vastgestelt werd mits desen, dat noch aen gedeputeerden van de Heeren Staeten Generael, nocht aen gedeputeerden[1)] van d'een ofte andere provintie in't parteculier, nochte aen eenige ministers van andere coningen, republiquen, princen, staeten ofte steden, bij de ordre van de ridderschap nochte oock bij de vroetschappen van de steden audiëntie sal werden vergunt over saeken, den gemeenen staet van de landen betreffende ofte daertoe reflectie hebbende, ende waerop de deliberatie specteert tot dese haer Edele Grootmogende staetsgewijse vergaederinge etc. etc.; en sal de resolutie aan de ridderschap en respective steden bij missive etc. etc., (ten einde) sij luyden, soo haest als sij in ervaringe sullen comen, dat soodanich addres over sulcke saeken geschiet (daerop de premier ofte president-burgemeester, alvorens de versochte convocatie van de ridderschap ofte vroetschap te doen, de versoeckers haer klaerlijk sal doen

1) Resol. Holl. 28 Nov. 1662 heeft in plaats van gedeputeerden: 'Gecommitteerde Raaden.'

expliceren), de gemelde versoekers aenstonts ende sonder eenich uytstel sullen hebben af te wijsen, ende haer, mitsgaeders de saeke, te addresseren en renvoyeren aen dese vergaederinge, sonder deselve versoekers nae become kennisse als bove, tot eenige audiëntie of communicatie in de haere te admitteren.'

Volgens welcke resolutie Burgemeesteren in de voorseyde authorisatie van audiëntie te verleenen werden bepaelt als gesyt.

Van dat sijn Hoochyt in den jaere 1672 audiëntie in den met heeft gehadt, ende 't gepasseerde der gedeputeerden van Rotterdam, wegens de erfgenamen van Hugo de Groot, sal hiernae, daer van de audiëntie in den raedt wert gesprooken, breeder gehandelt werde.

Of Burgemeesteren op resolutie van haere Edele Grootmogende, daerbij alle de leeden werden gelast een keer te doen nae haere principaelen om een voorstellinge, bijgebracht tot eenparichyt, uyt te werken, schuldich sijn (die) in den raet te brengen, is gesien een exempel, als: in den jaere 1670 is veel te doen geweest over de sessie van sijn Hoochyt in de Raet van Staeten, of soude hebben een adviseerende of concludeerende stem. Den raetpensionares de Wit, ingevolche van het thiende artykel sijner instructie, die syt, dat sal hebben te laboreeren in alles, ende voornaementlijk in deliberatie van gewicht, de leeden te brengen ende te disponeeren tot de meeste eenparichyt, had ontworpen een concept-conciliatoir, met advys van den pensionares Fagel van Haerlem en van Beuninge, die te gelijck in't logement van deeser stadts gedeputeerde met den Heer Burgemeester Pancras daer-(p. **146**.) over hebben gesprooken, ten bijwesen van den pensionares Hop, en daertoe geïnduceert (gelastende Bontemantel en Corver, bij forme van versoek, te willen soolang in den thuyn gaen wandelen, niettegenstaende mede gedeputeerdens ter dachvaert waren), welk concept behelsde een concludeerende stem met eenige modificatiën. Welk concept, den 20sten Mey naer de middach ter vergaederinge gebracht, alle de leeden smaekelijk was voor haer in't parteculier, maer den eenen dus en den anderen soo gelast, wierd, als gesyt, geresolveert een keer

nae haren principalen te doen en alle debvoiren aen te wenden, om den 23sten Mey derselver advysen in te brenge. Doch Hoorn syde, (dat sij) al soo veer afgelegen sijn en (dat in de haere) over saeken van sijn Hoochyt niet can geresolveert werden, tensij acht dagen van te vore den raedt daervan verwitticht is. Alle de leeden vertro(c)ken al juychende nae hare principalen, ende nimandt twijffelde aen het succes. De Heeren Pancras en Hop reeden nae Amsterdam, doch bij Burgemeesteren Graef, Valckenier en Munter comende, vonden haer anders gesint, ende dat niet nodich oordeelden den raedt daerover te vergaren, alsoo alreede van stadts wegen was geresolveert in te brenge, gelijk was gedaen, de introductie te doen met een concluderende stem, sonder modificatie, en uyt de missive 18 Mey deses jaers aen de gedeputeerdes ter dachvaert geschreve door Burgemeesteren, alsoo in de brief van de vroetschap niet wert gemelt[1]. Hetwelck den pensionares Hop aenstonts par mis-(p. **147**.) sive aen Fagel heeft gecommuniceert, die 'snachs ten elf euren 'tselfde aen Van Leeuwen, Burgemeester tot Lyden, heeft geschreven, dat (dese) smorgens in de vergaederinge particulierlijk communiceerde aen den raedpensionares. Snaemiddach quamen de Heeren Hooft, gecommitteerde in de Gecommitteerde Raeden, en Corver den Ruwaert van Putten en den raedpensionares in't gemoet; den laeste syde: ‘het staet tot Amsterdam niet wel,’ daerop Corver syde: ‘dat is onmogelijck om te weten, alsoo den raedt desen morgen eerst daerover can delibereeren,’ en dat niet twijffelde aen goede resolutie, daer den raetpensionares wederom op syde: ‘het staet in u stadt niet wel, en daer connen brieven over Haerlem en Lyden afgesonden werden,’ en schyde(n) soo van den andren. Pancras en Hop in Den Haech comende, waren verwon-

1) In dezen zin moet tusschen ‘modificatie’ en ‘en uyt de missive etc.’ iets zijn weggevallen. Bontemantel zal waarschijnlijk het volgende bedoeld hebben: Burgemeesteren vonden niet noodig den raad daarvoor bijeen te roepen, alzoo van stads wegen reeds een besluit was genomen; en zij meenden, dat dit reeds duidelijk was gebleken uit hunne missive van 18 Mei II.

dert, dat haer last, alleen van Burgemeesteren[1)], bekent was, en syde den eersten van geen schrijve te wete; doch Hop syde sijn E.E., dat het waer was, en wierde versocht tselfde voor de andere Heeren ter dachvaert te secreteeren. Naderhant quam in't licht, dat den brief aen Fagel was geconcipieert op't Oost-Indische huys door Valkenier en geschreven door den pensionares Hop, sonder den raet daerin te kennen.

(p. **148**.) Mede sijn een der eerste affaires van Burgemeesteren haer gedachten te laeten gaen over het stellen der commessaressen van de subalterne banken, soo die alleen en met Schepenen besorgen; die alleen stellen sijn: tresoriers, weesmeesteren, tresoriers-extreordenares, reekenmeesteren, wisselbank, bank van leeninge en axcijsmeesteren. De bancken der judicature sal van gesproocken werden in't verhandelen van Scheepenen.

1. Tresoriers.

Hebben het besien van stadts finantiën, gebouw, huysen, landen en verder administratie daervan afhangende, op ordre van Burgemeesteren en, van gewichte sijnde, op resolutiën van den raedt; worden gewoonelijk of meest aengestelt uyt Out-Burgemeesteren, en pleegen van voor veel jaren twee te sijn, doch sijn Burgemeesteren den 22sten Juni 1663 bij den raed geauthoriseert, het getal soodanich te vermeerderen, als nae de meenichfuldige lasten[2)] oordeelen sullen dienstich te sijn; waerop den 27sten derselver maend bij de Heeren Courtenhoef en Witsen sijn gevoecht Hooft en Valkenier[3)], die te wegen hebben gebracht, dat Burgemeesteren den 11^{den} September

1) 'Alleen van Burgemeesteren' beteekent hier: die hun alleen door Burgemeesteren gegeven was.
2) Deze waren hek gevolg van den in 1658 aangevangen nieuwen uitleg van de stad, waarmede men toen nog druk bezig was. Over 'De uitbreiding van Amsterdam in de zeventiende eeuw' schreef de Heer D.C. Meyer Jr. een belangrijk artikel in Amsterd. Jaarboekje 1888 p. 137-165.
3) Naar deze opgave heeft men dus aan te vullen de lijst van Thesaurieren-ordinaris bij: Wagenaar Amsterdam. III p. 372.

desselven jaers bij den raedt sijn gevolmachticht een boekhouder aen te stellen, en hebben daertoe vercoore Jan Peterson, op een tractement van vijftien hondert guldens, (p. **149**.) dat den 28sten Januarij 1668 bij den raedt is verhoogt tot achtien. Den Heer van Polsbroek den 4den Mey 1664 gestorven sijnde, sittende in de tresory, hebben de Burgemeesteren geen in de plaets gestelt, maer den 12den Januarij 1665[1)] den raedt in bedencken gegeven, alsoo de swaerste wercken sijn afgedaen, of het bij de dry sullen laten of den vierde daerbij stellen, waerop sijnde gedelibereert is verstaen, dat dry Heeren het werk wel afconnen, alsoo van den secretares Cornelis de Vries, den penningmeester Hartman Hartmansen en boekhouder Peterson, dat naerstige mannen sijn, werden bedient, neffens den klerck Popagroen. Den penningmeester tot betalinge der dagelijxse werckliede ontfangt de gelden daertoe op tresory, op ordre van Burgemeesteren; de reeckeninge daervan gedaen sijnde, brengen die op de reeckencamer, neffens de documenten[2)]. Doen jaerlijx

1) De tekst heeft 28 Januari. De juiste datum, 42 Januari, blijkt uit een aanteekening over de vroedschapsvergadering van dien dag in Resol. Raad II, 2. p. 87-88.
2) Over deze rekening vond ik de volgende aanteekening in Resol. Raad I, 1, p. 21: ‘Uytgift der penninekmeester Voskuyl van den eersten May 1652 tot den laesten Juli desselven jaers, volgens sijn reeckeninge aen reeckenmeesters overgelevert.

Aen hout.	*ƒ*25549- 9- 4
Kalck en steen.	*ƒ*19388- 7- 8
Straetsteenen.	*ƒ*2266- 9- 0
Sant en soeden.	*ƒ*2378- 5- 8
Ambachten.	*ƒ*36615-14-12
Arbytsloon.	*ƒ*86823- 5- 6
Schrijven.	*ƒ*58-10- 0
	_____
	*ƒ*173080- 1- 6

Ik neem deze aanteekening op, omdat de uitgaven ‘ten behoeve deser stede fabryck’ in de stadsrekeningen gewoonlijk in een totale som voorkomen. Bij de beoordeeling van bovenstaande rekening houde men verder in het oog, dat men in 1652 bezig was met den bouw van het nieuwe stadhuis. Het totaal bedrag der uitgaven van het fabriekambt in dat jaar was *ƒ*672772-15-14. Zie: Kroon, Het stadhuis van Amsterdam. p. 124, waar het bedrag der uitgaven van het fabriekambt wordt meegedeeld voor de jaren 1647-1665

reeckeninge, eerst in't vertrek van Burgemeesteren, in volgende maniere: den Schout sit bovenaen, Burgemeesteren en Schepenen aen de rechtersijde en de Burgemeesteren en Tresoriers van den voorleeden jare, daer de reeckeninge door werd gedaen, aen de slinkersijde van de tafel[1]; den secretaris doet, geseeten sijnde, door den clerk een grosse van de te doene reeckeninge yder ter hande stellen, leest den ontfang en daernae den uytgifte; den voorsittende Schepen siet de quitantiën van den uytgifte distinktelijk nae; den Schout, nae het opnemen van de reeckeninge, vraecht in ordre, of ook eenige (p. **150**.) becommeringe daerop te maken is. In gevallen van neen, werden de Heeren rendanten bedanckt en de grossen en verantwoorde documenten door den clerk weder gebracht ter tresory, welken clerck de Heeren voor het overstaen der reeckeninge ter handen stelt 6½ stiryvers[2]. Op deselve wijse werd de reeckeninge gedaen eenige dagen daernae in de open vierschaer, ten aenhooren van yder, die hem daeraen laet gelegen wesen; in de Sondachpredicatie voor de middach, voor het doen van de reeckening, werd de gemeente bekent gemaeck den dach en tijt, wanneer die opentlijk sal gedaen werden. En dit is de reeckeninge, die Burgemeesteren jaerlijx gehouden sijn te doen[3].

1) Resol. Raad III, 1. p. 98 geeft de volgende, van de hierboven meegedeelde een weinig verschillende voorstelling van de rangzitting op de jaarlijksche rekening en verantwoording van thesauriers: 'Den Schout sit bovenaen; aen sijn slinckerhant sitten regeerende Burgemeesteren ofte een derselve, dan Burgemeesteren van het voorgaende jaer en dan de Tresoriers van het voorgaende jaer. Aen den rechterhant van den Schout sitten de regeerende Scheepenen. Den secretaris sit nae de Tresoriers'.
2) Resol. Raad III, 1. p. 98 heeft: 'En becomt yder Burgemeester en Scheepen presentiegelt, dat Scheepenen in haer sackje smijten en den Schout steeckt het in sijn eygen sack'.
3) Behalve deze stads-rekeningen (op het gemeente-archief te Amsterdam aanwezig, te beginnen met die van het jaar 1531) staan ons voor het tijdvak 1570-1663 ook de rapiamussen van Thesauriers-ordinaris ten dienste. Aanvankelijk was dit de naam van het boek, waarin de klerk ter thesaurie - den boekhouder van de stad zou men hem kunnen noemen - alle inkomsten en uitgaven opteekende; van dit boek werd een net afschrift gemaakt, om als 'rekeninge, bewijs ende reliqua' te worden gelezen bij de openbare rekening en verantwoording. Zie: Ter Gouw, V p. 318 en 319, waar tevens opmerkzaam wordt gemaakt op een zonderlinge fout van Dr. P. Scheltema, die in zijn Inventaris van het Amsterdamsche Archief, III p. 37, noot 1 schreef: 'De rapiamussen zijn afschriften van de stads-rekeningen, welke de thesaurieren voor zich zelven of tot eigen gebruik gemaakt hebben,' terwijl juist de stads-rekeningen afschriften zijn van de rapiamussen. Indien de Heer Ter Gouw zijn onderzoek nog had voortgezet na de 16de eeuw, zou het hem gebleken zijn, dat bovendien in het midden der 17de eeuw de stads-rekeningen niet langer afschriften van de rapiamussen genoemd kunnen worden. Ik heb de stads-rekeningen van 1653-1672 en de rapiamussen van 1653-1663 nagegaan en met elkaar vergeleken. Daarbij bleek mij, dat in het genoemde tijdvak de stads-rekeningen zeer globaal zijn opgesteld, terwijl in de rapiamussen een gedetailleerde opgave van de verschillende posten voorkomt. Zij zijn dan ook, met de resolutieboeken en overleveringen van Thesauriers-ordinaris, de beste bron voor elk, die zich op de hoogte wil stellen van de stedelijke administratie. Met het jaar 1663 houden zij echter op, omdat toen een ander stelsel van boekhouding ter thesaurie werd ingevoerd, nl. met grootboek, memoriaal, journaal en weddeboek, zoodat na het genoemde jaar het onderzoek veel lastiger wordt. Ondanks de verschillende documenten, die ons ten dienste staan, blijft het bizonder moeielijk achter het geheim der stedelijke administratie te komen. In zijne 'Voorlezingen over de geschiedenis der finantiën van Amsterdam', p. 32-35 gaf Mr. H.J. Koenen reeds te kennen, dat er in de 17de eeuw geen sprake was van eenheid in het beheer der stedelijke geldmiddelen; dat bij de jaarlijksche verantwoording niet alles verantwoord werd, en dat Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren gemakkelijk afzonderlijke kassen konden houden ter voorziening in buitengewone behoeften. Wijlen de archivaris van Amsterdam Mr. N. de Roever deelde

Het incomen der stadt op tresory bestaet uyt stadts-accijsen, winste van de bank van leeninge en wisselbank,

mij in der tijd mede, dat men zelfs niet kan ontdekken, waar het geld voor 's werelds achtste wonder vandaan is gekomen; in Kroon's Stadhuis van Amsterdam zijn alle posten verzameld, maar de geheele waarheid leert men er op verre na niet uit kennen. ‘De administratie van voorheen’, zoo schreef hij, ‘is zeer duister voor allen, behalve voor hen, die in het Burgemeesters-gestoelte zaten’.
Het voorlezen van de rekening in de open vierschaar gaf aan hen, die er naar kwamen luisteren, de gelegenheid om zich althans eenigszins op de hoogte te stellen van de stedelijke financiën, zoolang de stads-rekeningen een getrouw afschrift van het rapiamus, en dus vrij uitvoerig waren. Trouwens, in 1565 werd al geklaagd, dat de rekening en verantwoording ‘soo haestelicken ende duysterlicken’ geschiedde dat er weinig van te verstaan was. (Ter Gouw VI p. 53.) In het midden der 17de eeuw echter was het voorlezen van de rekening geheel een formaliteit geworden, daar zij toen een extract van het rapiamus was.

gecofte-poorters- en portiersgelt, huer der landen, huysen en erven, de halve verpondinge (nae de 4 jaeren vrijdom) der nieuwe getimmeren, totdat veertien jaeren gebout sijn[1].

[2]**Axcijsen A^{o} 1665**		**A^{o} 1666**
Beestiael	*f*24000-0	*f*22000-0
Waech	*f*75900-0	*f*68500-0
Wijnen	*f*50500-0	*f*48500-0
Fortificatiewijnen	*f*24200-0	*f*22500-0
Uytslach (van) wijn, olie en asijn	*f*9100-0	*f*7500-0
Brandewijnen	*f*10800-0	*f*9200-0
Buyten de fortificatie bier, asijn	*f*8900-0	*f*9700-0

1) Een uitvoerige opgave van de posten, waaruit 'het incomen ende den uytgift' van Thes. Ordin. bestond, vindt men in mijne bijlage N°. 4. Wat Bontemantel boven in den tekst vermeldt, is zeer onvolledig.
2) Niet alle stedelijke accijnsen, die verpacht werden, zijn in bovenstaande opgave opgenomen. Een volledige lijst daarvan vindt men bij Domselaer, Boek IV, p. 184. Aan Bontemantels Civ. en Judic. Aant. I p. 534 ontleen ik nog de volgende getallen van de opbrengst eeniger accijnsen in 4658 en 4659. (De juistheid daarvan is mij gebleken door vergelijking met het rapiamus van Thes. Ordin. De in den tekst genoemde getallen van de opbrengst der accijnsen in 4665 en 1666 heb ik niet gecontroleerd, omdat er in de stads-rekeningen niets over slaat, en de rapiamussen met 1663 ophouden. Misschien had ik ze kunnen vinden met behulp van grootboek, memoriaal en journaal, maar dat zou een zeer tijdroovend onderzoek gevorderd hebben. Trouwens, men behoeft de juistheid vau Bontemantels getallen niet te wantrouwen: op een enkele uitzondering na, bleken alle, die ik kon controleeren, juist.)
'Verpachtingen gedaen den 28sten April A^{o} 1659 van des stads pacht.

	A^{o} 1658	**A^{o} 1659**
De waeg	*f*68500	*f*69500
Laken en canefas	*f*40	*f*30
't Gemael	*f*42500	*f*44800
Granen in sacken en tonnen	*f*107	*f*75
Buyten-bieren en asijn	*f*25000	*f*26000
Branthout	*f*4500	*f*4520
Bicsteen	*f*3200	Voor de bicsteen wiert

dit jaer niet of weynich gebooden, soodat de H.H. Tresoriers daerover bij monde accorderen sullen.'
Commelin, Beschrijving van Amsterdam. II p. 631 bericht, dat de stadsaccijns van de waag in 1663 *f*92000 opbracht.

't Gemael	*f*43000-0	*f*42500-0
Turf en coolen	*f*37200-0	*f*35000-0
Branthout	*f*4125-0	*f*4125-0
	_____	_____
	*f*287725-0	*f*269525-0

Den axcijs der bieren, asijn ende granen, dat door de Heeren axcijsmeesteren werd ontfangen, beloopt jaerlijx omtrent twee-hondert-vijftich-duysent guldens, als, daer van axcijsmeesteren wert geschreeve, is te leesen.

Den uytgift der tresory bestaet in wedden, dachgelden, tractementen, pampier, pennen en was, turf, hout, caersen, timmeren, maeken en breeken etc. etc.

(p. **151**.)	Is in den jaere 1653 geweest	*f*2156499-2- 0
	Is in den jaere 1658 geweest[1)]	*f*2393726-4-11
	Is in den jaere 1667 geweest[2)]	*f*2950022-9-14

1) Volgens Resol. Raad II, 1. p. 382 bedroegen daarvan ‘de militie-oncosten en dependentie omtrent 92 duysent guldens’ (het juiste cijfer van dezen post, gewoonlijk vermeld als ‘artillery’ is, volgens het rapiamus van 1658, *f*94032-19), ‘de timmerage omtrent 690 duysent guldens’ (rapiamus 1658: ‘deser stede fabryck *f*697300’). ‘de tractement van vremde Vorsten en Ambassadeurs omtrent 23 duysent guldens, daeronder andere maeltijden gereeckent sijn’.

2) In Resol. Raad III, 1. p. 98-99 worden de volgende posten genoemd, de 5 eerste van uitgaven, de 2 laatste van inkomsten in het jaar 1667. Zij stemmen overeen met de getallen, genoemd in de stads-rekening van 1667.

1667.	‘De wedde van de stadt (jaarwedden van magistraten en ambtenaren)	*f*124670-19- 8
	maeltijden en dachgelden (met ‘dachgelden’ wordt bedoeld: presentie-gelden en vergoeding van reiskosten)	*f*21634-19- 8
	pampier, was en pennen	
*f*4897- 4- 0		
	turf, hout en caersen	*f*19998-16- 8
	timmeren en daeraen dependeerende saecken.	*f*524119- 0- 0
		_____
		_____
	de poortersgelden van incoop (de gelden dus, inkomende van hen, die 't poorterschap kochten)	*f*22900- 0- 0
	stads-accijs van bieren, asijn en graenen’.	*f*253412-17- 0

In den tekst, hierboven, noemt Bontemantel het bedrag van *f*2950022-9-14 als de *uitgave* van het jaar 1667, en in Resol. Raad III, 1. p. 98 en 99 als de *ontvangst*. Dit wordt hierdoor verklaard: in de stads-rekeningen is het bedrag van ontvangsten in zeker jaar altijd gelijk aan

Ten opsicht der wijtluchtige uytlegginge van de stadt en ommetrek van dien, het bouwen van't stadthuys, de collonie der Zuytrivier in Nieuw-Nederland[1)] en incoop der granen in abondante tijden, sijn oorsaek ciat veel gelt hebben moeten op intrest lichten, werdende voornae-mentlijk in den jare 1672, op voorstel van Burgemeesteren, in den raedt daertoe geconsenteert[2)]. Den 29sten No-

het bedrag der uitgaven, doordat bij de ontvangsten gerekend wordt het saldo, dat Thes. Ord. van het vorige jaar hebben overgedragen, en bij de uitgaven het saldo, dat Thes. Ord. van het jaar, waarover rekening gedaan wordt, ter hand stellen aan Thes. Ord. van het volgende jaar. Het juiste bedrag van de ontvangst in 1667 verkrijgt men, door van de eindsom *f*2950022-9-14 af te trekken het saldo van 1666, dat *f*137832-15-0 bedraagt. Zoo blijft, als de eigenlijke ontvangst van 1667, over: *f*2812189-14-14. Het juiste bedrag van de uitgaven in 1667 verkrijgt men, door van de eindsom *f*2950022-9-14 af te trekken het saldo, dat overgedragen wordt aan Thes. Ord. van het volgende jaar, nl. *f*127889-11-4. Als de eigenlijke uitgave van 1667 blijft dan over: *f*2822132-18-10. In de statistiek van ontvangsten en uitgaven der stad Amsterdam in het tijdvak 1594-1753, die men aantreft bij Mr. H.J. Koenen, Voorlezingen over de geschiedenis der finantiën van Amsterdam. p. 121-125, is van de uitgaven steeds het saldo afgetrokken, maar niet van de ontvangsten. Uit die statistiek kan men dus niet opmaken, of in zeker jaar de uitgaven grooter waren dan de ontvangsten. Zoo heb ik boven aangetoond, dat in 1667 de ontvangst *f*2812189-14-14 en de uitgave *f*2822132-18-10, dus meer, bedroeg. In de statistiek van Mr. Koenen bedragen de ontvangsten echter meer dan de uitgaven, omdat hij er het saldo van het vorige jaar bij telde.

1) Over de kolonie aan de Zuidrivier vgl. van Rees, Geschiedenis der Nederlandsche volkplantingen in Noord-Amerika. p 113 sqq. - en Wagenaar, Amsterdam. I p. 594 en 595. Wagenaar haalt op die plaats de vroedschapsresolutiën aan, waarbij besloten werd tot geldleeningen ten behoeve van de kolonie in Nieuw-Nederland.

2) Herhaaldelijk komen in de vroedschapsvergadering aanvragen van Thes. Ord. om geld te mogen opnemen, in behandeling. Ik schrijf daarvan, ter karakteriseering, de volgende af:
3 October 1657.
'Burgemeesteren hebben den raet gecommuniceert, dat Tresoriers haere Achtbaerheeden hadden aengedient, dat door het maecken van het santpat op Gouda ende andere swaere oncosten, haer cas vernootsaeckt is om assistentie te spreecken. Waerop gedelibereert sijnde, is verstaen, dat van de weescamer op intrest sullen lichten omtrent hondert-twintich-duysent gulden ofte daer omtrent, tegen een civilen intrest à 3½ percent, opdat alles in stilte mach toegaen'. (Res. Raad I, 2. p. 505.) Vgl. hierbij en bij het volgende: Mr. N. de Roever, De Amsterdamsche weeskamer. p. 60-62.
9 November 1658.
'Alsoo door de swaere gebouwen en bolwercken aen Jaephannes, oock door het equipeeren der twee stadts-scheepen tot dienst van Denemarcken, de Tresoriers aen Burgemeesteren hebben te kennen gegeven haer cas niet bestant is de daegelijxse lasten te draegen, tensij met geld warden gesecondeert, soo hebben Burgemeesteren haer gedachten laeten gaen, of niet soude(n) connen eenige lijfrenten gelicht warden op bejaerde persoonen, gelijck Lyden dickmael heeft gedaen, te betaelen op die vijftich jaeren out sijn, tegen tien ten hondert, ofte van duysent guldent een hondert gulden. Waerop gedelibereert weesende, is verstaen, alsoo maer omtrent 100.000 gulden noedich hebben, 't selfde te lichten van de weescamer tegen dry ten hondert'. (Resol. Raad II, 1. p. 117 en 118.)
8 November 1659.
'Door de excessive swaere gebouwen, die ouder de hant swaerder vallen als men is gemeent, staet den met toe, dat Tresoriers sullen moogen lichten voor een corte tijt uyt de wisselbanck omtrent twee mael hondert-duysent guldens, en worden Burgemeesteren geauthoriseert de steetuyn, alsoo die niet langer van noode hebben, aen erven te verdeelen en te vercoopen, alsoock eenige erven op Kattenburg, welcke penningen tot afcortinge in de banck wederom sullen betaelt warden. Daer vielen eenige discoursen, dat men de stadts-gebouwen wel wat conde menageeren, en syde Cloeck, dat in den raet noyt geresolveert was een poort te maecken, gelijck aen Houtewael ward gedaen, waerop Burge-meester van Hoorn antwoorde:

vember 1662 Courtenhoef en Pol, Tresoriers, den raet bekent maeckende, dat verlegen waren om gelt, is verstaen,

de bolwerken sijn bij resolutie geconsenteert te maecken, en daer moet nootsaeckelijck een uytgang weesen'. (Resol. Raad II, 1. p. 360.)
27 Februari 1662.
'De heeren Tresoriers door de menichfuldige swaere wercken benoodicht sijnde om gelt, heeft den raet haer geconsenteert te mogen lichten dry tonnen gouts, à 3½ ten hondert, van de weescamer'. (Resol. Raad II, 1. p. 542.)
20 Mei 1662.
'Den met heeft, op 't nootsaeckelijck te kennen geeven van Tresoriers, geconsenteert op intrest te moogen lichten dry tonnen gouts. Is geresolveert de stadt de intrest sal reduceeren tot 3½ percent, ende alsoo enige gelicht sijn tot drie ten hondert, dat die genieten sullen intrest tegen 3½ ten hondert, opdat alles op een egale voet mach gaen'. (Resol. Raad II, 1. p. 557.)
29 November 1662.
'Voor eenige tijt heeft den raet geconsenteert te negotieeren dry tonnen gouts, tot verval der oncosten tot de forteficatie. Ende alsoo gecoft is een merckelijcke partije graenen en ses à neegen hondert baelen rijs, waertoe van nooden is omtrent hondert-duysent guldens, soo heeft den met Burgemeesteren daertoe geauthoriseert. Waerop Tresoriers syde(n) deselfde dry tonnen gouts al wech waeren en oock het gelt, dat van de vercofte granen gecomen was, waermeede eenich gelt, uyt de wisselbanck geleent, hebben afgelyt, en oversulx wederom consent van noode hadde(n) om te moogen negotieeren. Versochte(n) oversulx, dat Burgemeesteren geliefde(n) in omvraech te brengen om consent daertoe te hebben. Waerop is verstaen, dat 't selfde volgens de ordre der regeeringe geliefde(n) te versoucken en bekent te maecken aen Burgemeesteren, die alsdan 't selfde in den raet sullen brengen.' (Resol. Raad II, 1. p. 583.)

dat het geliefden bekent te maecken aen Burgemeesteren, om alsoo ordentelijck in den raedt voorgebracht te werden. Men syt, dat bij resolutie van de vroetschap, voor eenige jaren genomen, de stadt twee duysent lasten granen gesoldert moet hebben, om in tijden van dierte de gemeente te hulp te comen, daer exempelen van sijn gesien en laest in den jare 1662, als wanneer de rogge was gestijgert tot veer boven de 200 guldens, den 20sten April bij den raedt is verstaen[1)] die aen de backers, tot dienst der geringe

1) Over deze resolutie leest men het volgende in Resol. Raad II, 1. p. 554 en 555, waardoor de vrij onduidelijke tekst van Bontemantel wordt toegelicht: '20 April 1662. - Burgemeesteren hebben den raet aengedient, dat de stijgeringe der graenen groote dierte in't broot voor de gemeente causeerde, alsoo de rogge wiert vercoft omtrent de 225 gl., soodat een broot alreede seventien stuyvers gestelt is; ende alsoo de stadt merckelijcke partijen heeft in haer magesijnen leggen, die volgens ordre van deesen met in de goetcoopte sijn gecoft, te weeten omtrent 60 gl., soo geeven Burgemeesteren den raet in bedencken, om het stijgeren van 't broot voor de arme gemeente te stuyten, (of het) niet dienstich sal weesen weeckelijkx een gedeelte te laeten verbacken en het-selfde door de buertmeesters aen de gemeente, elck naer sijn huysgesin groot is, tot 15 stuyvers yder broot te doen toecomen, gevende lootgens, waermeede het broot tot de backers sullen connen haelen, mits betalende de rogge gereeckent tegen 170 gl., met soodanige recommandatie aen de buertmeesters (van) nimant lootgens te geeven, tensij dat oordeelen gemeene lieden te weesen, welck gelt bij de backers weeckelijck dat ontfangen sullen hebben aen Tresoriers ofte reeckencamer sullen goet-doen, afcortende haer backloon; ende alsoo de pontcamer tot Dansick blijft geslooten, dat soude aen den raet aldaer versocht warden door Burgemeesteren, wederom omtrent 600 lasten te willen laeten uytgaen, om de uyt te geven rogge te supleeren, om 't selfde, in cas van hooger stijgeren, tot soulaegement der gemeente te connen dienen. Waerop gedelibereert wesende, ende eenige advysen liepen beeter (te wesen) het broot door de buertmeesters te laeten aen de gemeente te vercoopen, soo sijn eyndelijk Burgemeesteren ende Tresoriers geauthoriseert daerin soodanich te handelen, als haeren wijsen met gedraegen sal. Een last rogge geeft 864 brooden van 6 □ yder broot'. (Vgl. hierbij: Domselaer, Boek VI p. 441-442, waar men ook een afbeelding vindt van boven-genoemde loodjes.) Een ander besluit over den aankoop van graan vindt men in Resol. Raad II, 1. p. 585: '8 December 1662. Burgemeesteren hebben den raet gecommuniceert, dat het gevoelen der cooplieden is de graenen in 't voorjaer laeger sullen weesen als nu, en alsoo alreede soo aen tarw als rogge omtrent de 1400 lasten hebben leggen ende 800 baelen rijs, gecoft tot 37 schellingen met één percente promte betaelinge, soo geeven in bedencken, of met verder incoop der graenen sullen supercedeeren ofte voortvaeren; ende dat den incoop in de Levant liadden gecontremandeert. Den raet heeft Burgemeesteren geauthoriseert stadts beste daerin te doen, nae haer wijsen raet gedraegen sal, niettegenstaende de oude resolutie van de magesijnen der stadt altijt met 2000 lasten versien te houden.' -

luyden, uyt stadts-magasijnen te geven tot 170 guldens, sijnde een broot van ses pont 15 stuyvers, sijnde dry stuyvers minder op yder broot, 't welck den crijsraet den 28sten dito is genotificeert en de capitynen gelast door de buertmeestersordre door lootjes de gemeente te geven door de backers, en op tresory af te reeckenen. De 51ste wijk, (p. **152**.) daer Bontemantel capityn was, deelde (alsoo het een der populeuste wijken is) door de buertmeesters weekelijks uyt omtrent acht-en-dartich-hondert brooden van 6 pont.

2. Weesmeesters

(p. **152**.) bestaen in vier Heeren, administrerende de onmondige goederen (volgens derselver instructie en ordonnantie), de weescamer subject dat is, volgens de practijq, daer de weescamer bij uytterste wille niet is gesecludeert ofte buytegeslooten. Eenige saecke van swaer gewichte sijnde, communiceeren het tot gerustichyt met Burgemees-

teren, als oppervoochden, die het, dienstich oordeelende, brengen in den raedt. Den boertige poëet Tengnagel, te speldiet[1] van leeven sijnde, is, uyt cracht van het 25ste artyckel, nae sijn mondige jaeren, met kennisse van Burgemeesteren, op versoeck der naeste vrinden in 't weescamersboeck gehouden[2]. Stellen ondervoochden uyt de bequaemste naebemaechden der onmondigen, veelmalen met bijvoeginge eener suppoost, onder opsicht van wees-meesteren, daer reeckeninge aen doen.

Ende alsoo de meeste becommeringe bestaet in 't uytsetten der goederen, dat sijn moet met borgen of op hypoteecken, Schepenen- of weesmeesterskennisse (die byde in gelijke graden staen) ofte andere verseekert- (p. **153**.) heden, die dikmaele niet te becomen sijn, en daerdoor de gelden renteloos bleven leggen, soo hebben de Staten van Hollant bij octroy toegestaen die te mogen beleggen op s'lands comptoiren en den 3den October 1671 oock op lijfrenten, soo wel der onmondigen goederen ter weescamer beticht, als ook door de voochden de weescamer niet subject. Den 28sten Junij 1622 is bij den raed de weescamer toegestaen de gelden te mogen uytsetten aen de Oost-Indische Compagnie en de lombert ofte bank van leeninge[3]; den 9den November 1658 aen de stadt ter tresory, ende den 26sten Maert 1666 op de admiralityt[4].

1) Speldiet = verbastering van splendied.
2) 'Is geweest in den jaere 1635 ofte daeromtrent. Eener sijner voochden, sijnde een suyckerbacker, heeft het mijn selfs verhaelt.' (Aant. van verschill. zaken I.) Zie over dezen boertigen poëet het artikel van den heer J.H.W. Unger in Oud-Holland I p. 195-225 en 311-313. Op de laatste plaats is gebruik gemaakt van deze aanteekening van Bontemantel.
3) Volgens Resol. Raad III, 1. p. 266 ook aan het 'comptoir van Uytdenbogert'[a]. - In 1642 zijn weesmeesteren door de Staten van Holland bij octrooi geauthoriseerd om bij de steden van Holland wees-kinderen-gelden te mogen uitzetten. (Resol. Raad II, 2. p. 613). Vgl. Mr. N. de Roever, De Amsterdamsche weeskamer. p. 58 sqq.
a) Hij was ontvanger van Holland en had zijn kantoor te Amsterdam; zie p. 159 van het HS.
4) In de toelichting van het verzoek, hiertoe door weesmeesteren gedaan, leest men: 'De Heeren weesmeesteren (hebben) gedurich veel gelden leech leggen door gebrek van occasie om uyt te setten voor de boedels, die, veel in clynicheeden, tesaemen een goede somme uyt-maecken; en omtrent 150.000 gld., die bijna niet weeten wie toecoomen, veel jaeren hebben stil geleegen.' (Resol. Raad II, 2. p. 613).

Ende alsoo de intresten der parteculieren als ook de beleeninge der Oost-Indische axtiën en verdere verseekeringen op vastichheden tot twee-en-een-half ende dry ten hondert werden uytgeset, en de kerkmeesters van de te bouwen kerck op Wittenburg den 11^{den} Julij 1669 waren door den raed geauthoriseert de gelden, tot den bouw nodich, te negotiëeren tot dry ten hondert, en de bank van leeninge den 13^{den} December 1658 en den 13^{den} Januarij 1666 tot dry en dry-en-een-half, des nodich hebbende, soo heeft den raedt weesmeesteren den 29sten November 1670 geauthoriseert tot dry ten hondert te mogen uytsetten.

Door de meenichfuldige saecken ter weescamer, ende dat eenige bij testamentaire dispositie haer fidei-commissaire goederen belaste(n) die ter weescamer te brengen, om aldaer lange jaren geadministreert te werden, ende dat (p. **154**.) den Heer Symen de Rijcke van Graft, Raet en Out-Schepen, comende te sterven in Mey 1652, had van gelijke bij testament belast een merckelijcke groote somme ten behoeve sijner vrinden (alsoo geen kindren naeliet) op de camer te brengen, met een jaerlijxse vergeldinge voor de administratie ofte maeltijt[1)] tot gedachtenis sijner persoon, alsoo achtien jaren achter den anderen in die banck had geseeten, tegen welken last van de camer, om sulx voor te comen, door de Heeren van den gerechte den 30sten Julij 1652, op resolutie van den raet in date den 20sten Junij desselven jaers, is bij willekeure versien, uytgenomen der fidei-commissaire goederen der onmondigen, ter camer beticht[2)].

Hoe weesmeesteren van Schepenen decreet ofte toestemminge becomen om de vaste goederen te vercoopen, sal breder van gehandelt werden in de beschrijvinge van Schepenen.

1) Zie hierover: Mr. N. de Roever, De Amsterdamsche weeskamer. p. 27.
2) Vgl. Handvesten p. 642 en de Roever, ibid. p. 67.

3. Tresoriers Extre-ordenares.

Werden aengestelt tot den ontfang der verpondinge ofte achtsten pennink van de huysen, erven en verdere gebouwen, het gemene lant van Hollant aengaende, welk getal van huysen in den jare 1666, volgens de registers, is geweest omtrent twee-en-twintich-duysent; hebben, naedat volbout sijn, veertien jaren vrijhyt ten opsicht (p. **155**.) van 't lant, van welcken tijt, nae vier jaeren, thien jaren de helste betalen aen de stadt[1)]; hebben ook den ontfang van turf en koolen[2)], ten voordele van 't lant jaerlijkx verpacht, tot betalinge van s'lants renten, in oude tijden gelicht door de ses groote steden[3)], en (den ontfang van den) twee-honderste penning en capitale leening en andere renten, van alle welken ontfang jaerlijx

1) Duidelijker wordt dit aldus gezegd in Resol. Raad III, 2. p. 27: 'Nieuwe getimmeren sijn 14 jaeren vrij van verpondinge ofte 8^{en} penninck ten opsicht van 't lant, en wort aen den ontfanger-generael niet betaelt. Doch deese stadt laet die nieuwe getimmeren vier jaeren vrij, en daernae ontfangt thien jaaren tot haeren proffijte de halve verpondinge[a)]; en nae de thien jaeren en de 4 jaeren ontfangt de stadt voor haer niet meer, maar comt alles ten voordeelen van het gemelte lant.'

   Over de opbrengst van den 8^{en} penning vind ik. het volgende vermeld in Resol. Raad III, 2. p. 27:

   'Verpondinge ofte 8^{en} penninck der huysen tot Amsterdam.

1666.	De verpondinge	*ƒ*378933-17-0
	De ½ verpondinge	*ƒ*189466-18-8
	De ½ nieuwe getimmeren	*ƒ*18930-11-0
		_____
		_____

   Resol. Raad II, 2. p. 606 (15 Maart 1666) heeft: 'De verpondinge ofte 8^{en} penninck van de nieuwe getimmeren en meerendeels vernieuwde huysen, sedert 't jaer 1645 tot in den jaere 1665, bedraegen over Amsterdam *ƒ*37861-13-7'.

a) Deze wordt ontvangen door Thes. Ordin. Zie hiervóór, p. 150 van het HS.

2) Resol. Raad III, 2. p. 27 heeft: 'Den impost van turf en coolen wert ontvangen ter tresory extre-ordenares.

1666	bedraecht de verpachtinge	*ƒ*191000-0-0
1667	bedraecht de verpachtinge	*ƒ*203500-0-0
1668	bedraecht de verpachtinge	*ƒ*189000-0-0

3) Zie hierover: Ter Gouw IV p. 455-457.

met den ontfanger-generael van Hollant en de commiesen van de finantiën 'werd geliquideert. Twee Heeren van voor lange jaeren hebben het werk waergenomen, niet-tegenstaende de verhooginge der halve verpondinge sommige tijden meede ontfangen mosten; het emmer- en straetgelt en naederhant in den jaere 1670 het lantaren-gelt maeckt mede veel werk, soodat den 24sten April 1654 Burgemeesteren door den raet sijn geauthoriseert een darde daerbij te voegen. Boven de liquidatie van 't landt, als gesyt, werd ook reekeninge gedaen aen Burgemeesteren, ten overstaen van den Schout en Schepenen en Burgemeesteren van den voorleeden jaere, daervan de reekeninge gedaen werd[1)]. Geschiet in maniere als die

1) Over de rekening van Thes. extraord. vond ik het volgende: 'Resol. Raad II, 1. p. 372. - Tresory-extreordinares hebben den 17den December 1659 gedaen haer reeckening ten overstaen van den Schout, Burgemeesteren, Scheepenen en Burgemeesteren, den voorleeden jaere gedient hebbende, bestaende den ontfang van den jaere 1658 in ƒ866787-15-6. Nae lecture der gesyde reeckening heeft den Officier omgevraecht en is bij alle voor goet opgenomen, uytgenomen Witsen, die syde van de post van ƒ460, verteert op de maeltijt der Tresoriers met Taxateurs[a)] en Reeckenmeesteren, te hoog was.' - 'Resol. Raad II, 2. p. 719 en 720. (Febr. 1667.) Tresoriers-extreordenares hebbende reeckening gedaen van den jaere 1665 aen Burgemeesteren en Scheepenen, is bevonden den ontfang geweest te sijn ƒ861852-18-12.' Nota. '(Op) tresory-extreordenares, ick weet niet door wat fouten, wort jaerlijx aen de cas eenige hondert gld. over bevonden, dewelcke door lange jaeren was gemonteert tot de somme van ƒ59112-18.' (Bontemantel, 1655 met Jacob Jacobsz. Roch en Jacob Valckenier Thes. extraord. zijnde, 'proponeerde dat soo merckelijcke somme niet behoorde vruchteloos in de kist te leggen', dat men het geld op interest moest zetten om 'bij tijt en wijle, des noot, aen de stadt een groote hulp iu de cas te weesen'; maar zijne collega's keurden dit af. - Uit de 'Clatversamelinge', p. 105.) ''t Welk de Heeren jaerlijx elkanderen de cas overdoende, beloofde(n) stil te houden, doch in deesen jaere 1666 heeft Jacob Valckeuier 't selfde aen sijn neef den Burgemeester Valckenier bekend gemaeckt, die 't selfde aen Tresoriers heeft doen in reeckeninge brengen, gelijck in den jaere 1666 in den ontfang gebracht, ende 1667 in de reeckening van uytgift aen de stadt betaelt.' (Alle in deze noot genoemde sommen zijn door mij, bij vergelijking met de rekeningen van Thes. Extr., accoord bevonden.)'

a) Taxateurs zijn de commissarissen tot het schatten van den 8 penning van nieuwe of verbeterde huizen. Zie: Wagenaar, Amsterdam, III, p. 390.

van Tresoriers-ordenares, in 't vertrek van Burgemeesteren, doch niet in de vierschaer. Den ontfang van alles is jaer-lijx omtrent achthondert-en-vijftich-duysent guldens, waer- (p. **156**.) van de lantspenningen worden betaelt op ordre van den ontfanger-generael, naer communicatie en toestaen van Burgemeesteren[1)].

1) 'Liquidatie met den ontfanger Paeter in Den Haech 20 Januari 1667. De Tresoriers-extreord. betaelen jaerlijx aen reute voor 't lant, dat in voortijden alhier ter stede op intrest is genomen:

aen Tresoriers-ordenares	*f*11450- 6-0
aen de wisselbanck	*f*8673- 2-0
noch aen parteculieren voor renten[a)]	*f*59582- 7-6
	_____
	*f*79705-15-6
dit jaer moet de stadt hebben van vrijdom van 14 jaren niet om sijn	*f*7869-10-0
	_____
	*f*87575- 5-6
200sten penning rente	*f*13621-13-6
acht-registers rente	*f*11697- 0-6
	_____
	*f*112893-19-2
betaelt aen den ontfanger	*f*12270- 0-0
	_____
	*f*125163-19-2

De rente van den ontfang van de verpondinge wordt nae gelegentheyt van den ontfang verantwoort. De verpondinge bedraecht jaerlijx, dat aen het lant moet verantwoort worden, de somme van *f*378933-17-0. Turf en coolen-impost dit jaer (1667) verpacht *f*191000-0. Tegen ditto impost wort jaerlijx gecort de rente, die voor veel jaeren in deese stadt sijn ten diensten van 't lant opgenoomen door de 6 groote steeden, omtrent *f*49654-17-8; oock op de capitaele leeninge[b)] *f*8018-11-18, tezamen *f*57673-9-10. Ende de rest, als de pachters betaelen, wort op ordonnantie aen den ontfanger-generael betaelt. Den 8sten penning der huysen bedraecht omtrent vier tonnen gouts.' (Resol. Raad II, 2, p. 720 en 721: Februari 1667.)

b) In Resol. Raad III, 2 p. 27 lees ik: 'Uyt den impost van turf en coolen betaelt de tresory-extreordenares jaerlijx omtrent 8000 gulden interest wegens oude capitaele leeninge, alhier in de stadt ten dienste van het lant gelicht, ten tijden der Spaensen oorlooch'.

Den ontfanger wegens Hollant in deese stadt werd gestelt door de Staeten van Hollant op voorstel der Burgemeesteren. Moeten sijn poorters en sijn gehouden haer residentie alhier te houden, volgens het redres bij de Staeten van Hollant gemaeckt op de ontfangers, in date 12 Maert 1581.

4. Reekenmeesteren.

Tot den jaere 1654 sijn geweest twee Heeren, die den 24sten April op resolutie van den raet met noch één sijn versterkt, 't welk toequam, dat twee Heeren commissaresen op de electie der subalterne banken waren thuys-gelaeten, apparent door abuys, ofte om den Burgemeester Tulp te gelieven en twee nieuwe, als Zacherias Roede ende Dirck Tulp (den eersten getrout met de suster van Burgemeester Tulps huysvrouw[1)], dochter van Pieter de Vlaming van Outshoorn, Burgemeester in der tijt, en den tweede, soon der gemelde Tulp) in de plaets te maecken[2)]. Ende om sulx te redresseeren, ten opsicht dat, soo men uytmeet, wederom ingemeeten soude connen werden; dat het respect van sulcke thuysgelaten Heeren te seer werd benaedeelt, ende geen exempelen werden gevonden dan (p. **157**.) met en uyt swaere reedenen, daer veelmaelen parteculiere menschelijcheyt onder speelt, soo is men te raede geworde de Tresorieren extre-ordenares en Reken-meesteren (als wel noodich sijnde) yder met één te versterken, en wierde(n) alsoo de Heeren Jan Hartochvelt en Philips Weevering[3)] in haer behoorlijken eer ende aensien herstelt.

1) Dr. Nicolaas Tulp was in tweede huwelijk getrouwd met Margaretha de Vlaming (van Outshoorn.)
2) Dirk Tulp werd commissaris van kleine zaken en Zacharias Rode kwam in de desolate-boedel kamer.
3) Dit waren nl. de beide ‘thuysgelaeten’ heeren. Civ. en Milit. Regeer. I. p. 147 bevestigt het door Bontemantel in den tekst meegedeelde; daar toch wordt gezegd, dat op 24 April 1654 Jan Hartochvelt derde Rekenmeester, en Philips Wevering derde Thes. extraord. werd. Ten onrechte stelt Wagenaar, Amsterdam. III. p. 389 en 395, de vermeerdering van het getal Thes. Extraord. en Rekenmeesters van twee tot drie, eerst op het jaar 1655. Bovendien noemt hij ibid. p. 392 en 397, Philips Wevering zoowel onder de Rekenmeesters als onder de Thes. Extraord. van 1655; Wevering was toen derde Thes. Extraord. en Hartochvelt derde Rekenmeester, zooals men ook vindt in de regeerings-lijst van 1655 bij Dapper, Historische beschrijving der stadt Amsterdam. (De regeeringslijsten staan achter in het boek van Dapper, en zijn niet gepagineerd.) Ook Dapper maakt op het jaar 1654 geen gewag van de vermeerdering van het aantal Thes. Extraord. en Rekenmeesters - evenmin Domselaer en Commelin, - wat hieruit te verklaren is, dat deze vermeerdering plaats had krachtens besluit van de vroedschap van 24 April 1654, dus nà den gewonen dag, waarop de Commissarissen van de lagere administratieve college's door Burgemeesteren werden benoemd. nl. 4 Februari. Ten overvloede bevestigt een aanteekening in het derde deel van de manuscripten van Mr. Gerrit Schaep Pietersz het bericht van Bontemantel.

Ontfangen de verpondinge der huysen, thuynen, landen, molens en raemen buyten de fortificatie in de jurisdictie geleegen, tot ontlastinge der tresory extre-ordenares. Volgens resolutie van den raet, in date 26 Julij 1640, is Reeckenmeesteren toegelyt, in vergeldinge, een tractement als Tresoriers extre-ordenares jaerlijx trecken; doen reecke-ning van die verponding aen deselfde Tresorier(s).

Op 't versoek van Schepenen is den 11^{den} Februarij 1650 bij Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren geresolveert de consignatie, die bij de ondersittende Schepenen pleeg waergenoomen te worden, te brengen op de reeckencamer, met intentie de penninge, die gesien sijn daer lang te blijven leggen, van tijt tot tijt te brengen op tresory-ordenares, welke (de) gelden weder uyttellen op ordre en beschydt van Schepenen, op afschrijvinge van secretaresen, wegens bij excecutie en decreten vercofte goederen, waervan de penningen in consignatie sijn gebracht volgens ordre van de Heeren van den gerechte in date 22 Maert des selven jaers, berustende in Schepenenregister.

(p. **158**.) Bij willekeure, den 25sten November 1654 gepubliceert[1)], sijn meede gelast te ontfangen in de consignatie de gaesien ende gelden, geprocedeert van de vercofte plunje dergeenen, die op zee sijn gestorven, doch hebben daer wynich moeyte van.

Hoe verre de geconsigneerde gelden sijn bewaert, is uyt

1) Deze keur staat niet in Noordkerk's Handvesten.

het volgende te sien. Jacob van Bronckhorst, ontfanger in de wisselbank, heeft op ordre van Schepenen ontfangen van Henri Momber, wegens den Vorst van Coerlant, in den jaere 1649 *f*13507-19 bij forme van consignatie; door 't afbranden van het stadthuys den 7^{den} Julij 1652 sijn de speciën vermist tot op 3142 gl. 19 st.[1)], en alsoo den ontfangers erffgenamen daerover wierden aengesprooken, heeft den raet, op rapport, den 4^{den} December 1653 verstaen, dat op den 15^{den} Mey voorleeden in casu simili van een Yrsman verstaen is, dat doenmaels de Heeren Schepenen, ende nu in haeren naem de voorschreven Bronckhorst, niet anders en connen werden geconsidereert als depositarissen buyten eenich gewin, bedenkelijk voordeel of emolument, ende dienvolgende debitores speciei, werdende de gelde(n) in de geconsigneerde specie bewaert, sulckx dat buyten eenige exceptie de reegel in rechten hier plaets heeft ‘quod res pereat suo domino’, en bijgevolch de voorschreven erffgenamen niet aenspraekelijck te sijn, en soo Momber daer geen genoegen in (p. **159**.) neemt, dat Burgemeesteren in die qualityt de saeke in judicio contradictorio sullen verantwoorden. Of de consignatie door ontrouw, diefte, brant ofte ander on-

1) Deze zaak wordt nader toegelicht door de volgende aanteekening: ‘21 November 1653. - Burgemeesteren hebben den raet gecommuniceert een request, aen haer E.E. overgelevert door de weduwe van Jacob van Bronckhorst, cassier in de wisselbanck, versoeckende: alsoo in den jaere 1649 Hendrick Momber, wegens de Vorst van Coerlant, voor Albert Louw, ten behoeve van Jurjaen Louwergier ende Jannes Kemp, gecondemneert was te namptisseeren *f*13507-19, en daermeede voor de Heeren Scheepenen comende en de consignatieheeren noch niet boven waeren, hebben de presente Scheepenen belast de gelden beneden te brengen in handen van den gemelden cassier ofte ontfanger Bronckhorst, en niettegenstaende continueele debvoiren heeft gedaen daervan ontlast te werden, is de saecke soo lang gesleept, totdat het stadthuys is comen af te branden, waerdoor de gelden, door smelten als anders, sijn comen te verminderen tot op *f*10484. Versoeckende de suppliante van de gemelde gelden ontslagen te werden en uyt de wissel(bank) in de consignatie gebracht te werden. Waerop gedelibereert sijnde, is de saecke gestelt ter examen van Polsbroeck, Cloeck en Hudde, die gelijcke versoeck, wegens een Yrsman den 20sten Maert (overgelevert), versocht sijn te examineeren en den rael te dienen van haer advys.’ (Civ. en Mil. Reg. I p. 112.)

gevallen schaede komende te lijde(n) in ordenares en niet gespecificeerde gelden, (alsoo te considereeren staet, dat de gelden van de Yrsman[1)] waren Engelsche speciën, seperaet in een kiske gelyt, dat onder de puyn wierd gevonden, doch door smelten was eenige schade geleeden; het behouden wert hem ter handen gestelt, en 't vermiste was schade) moet comen ten laste van den consignandt ofte die daertoe gerechticht is, bestaet in speculatiën, alsoo de stadt deselfde gelden gebruykt, als hiervoore is gesyt[2)].

Den 15^{den} Maert 1653 is dese camer voor de eerste mael belast met den ontfang van den 200sten penninck, dat pleech gedaen te werden bij Tresoriers extre-ordenares, en den 1000sten penninck wierde den 10^{den} October daeraenvolgende (op de reeckencamer gebracht[3)]), op welken

1) Over deze gelden 'van den Yrsman' leest men nog in Resol. Raad I, 1. p. 25-26 het volgende: '20 Maart 1653. - Burgemeesteren verhaelde(n) hoe voer deesen Jacob Theunszoon van Straelen had geconsigneert ten behoeven van eenen Thomes Frenckx, Yrsman, aen Engels gelt de somme van *f* .... Welke gelden, alsoo niet gangbaer waeren als tot schaede, in een cas appart bij consignatiemeesters gelyt waren, ende, het stadthuys verbrandende, de consignatiegelden op omtrent *f* 400 (na) gebercht weesende, is die cas niet nae gedocht, doch door naerstich soucken in de puyn, daer men dacht de cas gevallen te wesen, wiert gevonden van deselfde spesie *f* ...., dewelcke door appostille van Scheepenen aen ditto Frenckx getelt waeren. Doch hadden request aen Burgemeesteren overgeleevert met versouck van de schade te betaelen, en vonden geraeden commissarissen te stellen om de saeck te examineeren, waer eenige van den raet op adviseerden het onnoodich te weesen, alsoo de consequentie te groot was, doch wierde(n) daertoe genomineert Graef, Cloeck en Hudde, ende hebben de gemelde commissarissen, doende rapport aen Burgemeesteren, verstaen de schaede tot laste van de Yersche cooplieden te moeten coomen, sooals d' Heer Hudde mijn heeft gesyt'.

2) Bontemantel bedoelt dit: wanneer 'gespecificeerde gelden' worden geconsigneerd, muntstukken dus, die alleen maar bewaard worden, om ze later, juist zooals zij in zijn gebracht, terug te geven, dan is de stad niet aansprakelijk voor eventueele schade. Wordt echter geld in bewaring gegeven, dat de stad voor een of ander doeleinde gebruikt, en gaat daarvan door oneerlijk beheer, diefstal of brand iets verloren, dan is het een betwist punt, wie de schade moet lijden: de stad, dan wel de consignant of zijn gerechtigde.

3) Later is over de, ontvangst van den 1000sten penning weer een ander besluit genomen, blijkens de volgende aanteekening: '11 Februari 1655. - Is op advys van Burgemeesteren' (door den raad) 'goetgevonden, en op de klachten der reeckenmeesteren, dat den ontfang der duysenste penninck haer camer te veel confusie baert, (geresolveert) van één uyt de tresory-extraordinares te nemen en één uyt de recken-camer tot den ontfang van den duysenste penninck.' - (Civ. en Mil. Reg. I p. 212.)

duysenste penninck werden den 18^{den} derselver maent op lijfrenten door Reekenmeesters gelicht vijf mael hondert-duysent gulden[1)] tot den penninck elf, door resolutie van Burgemeesteren en den raet, tot laste van 't gemene lant van Hollandt, dat ontfangen wiert in omtrent acht dagen, welke lijfrenten in den jaere 1663 sijn gebracht ten laste van('t) comptoir van den ontfanger van Hollant tot Amsterdam, Jannes Uytdenbogert.

Den Heer Schout brengt sijn reekeninge en de documenten, daertoe specteerende, op tresory-ordenares, en (p. **160**.) vandaer werden die gebracht op de reekenkamer, als breder daer van de Schout wert gehandelt, gelijck meede doet den penningmeester met de documenten van stats- werkluyden en 't geen daervan afhangt.

5. Wisselbank.

De Heeren Commissaresen sijn dry, besorgen de bewaringe der gelden en goude en silvere metaelen, die yeder vrij staet daer in te brengen, volgens de willekeuren successivelijk daerop gestatueert, meest op resolutiën van de vroetschap, dewelke meede behelsen de forme van open afschrijvinge; besorgen dat alle speciën van gelden, die onder de gemeente werden uytgegeven, door haeren essayeur werden geëssayeert; de minderwaerdige ofte valsche munten daerdoor bekent werdende, geven dat te kennen aen Burgemeesteren, die dat brengen daer het behoort. Hoe en op welken maniere de gelden en verdere effecten, aldaer berustende, bevrijt sijn van becommeringe ende arresten, is te leesen in de Hantvesten, laest gedrukt, daerin de willekeure, date 31 Januarij 1609,

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 105 heeft ‘ses tonnen gouts’.

door de authorityt van de Staeten gemaekt, en naerder octroy, verleent den 31sten December 1670, omstandelijk te leesen sijn[1]. Hoe de consignatiegelden in de wisselbanck bij ongeluck sijn te draegen, leest fol. 158[2].

6. Bank van Leeninge ofte Lombaert.

(p. **161**.) Twee Heeren nemen deselfde banck waer, die alle soorten van meubile goederen beleenen, tot soodanige waerde, als haere taxateurs deselve volgens instructie oordeelen waerdich te sijn, staende het ongeluk van brant en ander gewelt, (ten bedrage) van hondert guldens en daer boven, tot laste der eygenaers, die in sulken geval de penningen, daerop beleent, gehouden sijn te restitueeren; doch de schade, gecomen door ontrouw der suppoosten, comt tot laste van de stadt. De factoor Jacob Felle[3]

1) De hier bedoelde willekeur van 31 Januari 1609 en het nader octrooi - niet van 13 December, zooals Bontemantel zegt, maar - van 16 December 1670 vindt men in Noordkerk's uitgave van de Handvesten op p. 673 en 674.
2) Over de wisselbank vond ik nog de volgende aant.: ‘Werden gedient door boeckhouders, cassiers en onderboekhouder en essayeur, welcke laeste, Suevert Jansz. genaemt, door sijn groote kennisse seer is vermaert. Tot uytvindinge der oncosten, die omtrent 14000 gld sijn’ (zie echter de volgende aant. van 27 Febr. 1662) ‘weten gout en silver in te copen, om te laeten munten ducaten en ander munt, dat met avance, tot gerief der negotie, uytventen, en (trekken) intresten van gelden, die somwijle aen de Oost-Indische Compaignie voor een tijt werden geleent, soodat jaerlijx comen te winnen, boven de oncosten, omtrent veertich à vijftich duysent guldens’. (Clatversamelinge, p. 110.)
(27 Februari 1662): ‘Op 't versouck der Oost-Indische Compaignie is geconsenteert uyt de wisselbanck te mogen gebruycken, voor een corten tijt, viermael hondert-duysent guldens, mits betaelende intrest. De Heeren commissarissen van de wisselbanck syden, dat de ongelden van deselfde banck jaerlijx bedraegen omtrent 19 duysent guldens, die op sulcke wijse moeten gevonden warden, alsoo de andre proffijten van de banck van geen importantie sijn’. (Resol. Raad II, 1. p. 542.)
3) ‘Jacob Felle, stadts-factoor over de graenen’. (Aanteekeningen van verschillende zaken I, waar bericht wordt dat hij den 13den September 1668 ‘gegeesselt (is) met de strop om den hals, naedat onder de galch had gestaen met een coorensack op de schouders, en gebannen’.)

is over overgroote ontrouw den 15den September 1668 geschavotteert, en de schade gecomen tot laste van de stadt. De maniere van beleeninge der groote en klyne panden is te sien in de keuren, daerover gemaeckt. Als de bank gelt nodich heeft, bij voorval van groote partijen juweelen en koopmanschappen, werden, op voorstel van Burgemeesteren in den raet, (de Commissarissen) geauthoriseert daertoe de gelden te lichten op intrest, soo van de weescamer als (van) parteculieren, tegen soodanigen intrest als bij de rësolutie wert gestelt, als tot dry en dry-en-een-half ten hondert, als den 3den Mey 1672[1].

7. Commissaressen van de stadtsaxcijs.

(p. **162**.) Sijn vijf Heeren, daer gewoonelijck een der vroetschappen de voorsittende is, als weesende een der notabelste comptoiren der incomsten van de stadt; alleen is in den jaere 1665 daer geen raetspersoon geweest. Hebben den ontfang der consumptie van de bieren en asijnen, oock der granen, die in de stadt werden gebracht. In den jaere 1657

was den axcijs der bieren en asijnen	*f* 228230-14-10
der granen	*f* 22312-15- 0
armengelt der granen	*f* 18000-10- 8
	———————
	f 268544- 0- 2[2].

1) In de vroedschapsvergadering van 18 Februari 1656 werd gezegd, dat ‘de banck van leeninge plach 's jaers omtrent hondert-duysent guldens voordeel te doen, dat nu maer beloopt omtrent veertich-duysent guldens’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 288). In Resol. Raad III, 1. p. 248 (1 Februari 1670) vond ik nog deze aanteekening: ‘De banck van leeninge ofte derselver commissaressen, volgens oude gewoonte, leveren haer reeckening op het Heerenmael aen den president van Burgemeesteren, den 2den Februari, en was in den jaere 1669 geavanceert omtrent de 50 duysent guldens, soo mijn een der commissaressen syde; syde oock, dat de banck van leeninge door Jacob Felle schaede geleeden heeft over de hondert-duysent guldens, en soo eenige processen coomen te verliesen, die voor Scheepenen hangen over die saecke, soo sal het wel omtrent 30 duysent guldens meer bedraegen’. Het hier genoemde ‘Heerenmael’ is de ‘groote verkiesingmaeltijt van Vrouwen-Lichtmis’, in de wandeling ‘het loogenmael’ genoemd. Zie de bijlage, getiteld: Magistraats-verkiezingen enz., op 2 Februari 1656.
2) Over de opbrengst der stedelijke accijnsen van bieren, azijnen en granen in het tijdvak 1636-1662, zie de bijlage ‘Opbrengst van den grooten accijns’.

Alsoo de impostmeesters der stadtsaxcijsen over de twee tonnen gouts ten achteren waren, daer niet stont van te comen, soo is den 17den November 1668 bij den met geresolveert eenige van deselfde te laeten collecteeren; daerop Axcijsmeesteren sijn gelast den impost der stadt van 't gemael, turf en coolen te ontfangen, daertoe eenige suppoosten door Burgemeesteren sijn aengestelt; de turf en coolen heeft in den jaere 1673 opgebracht omtrent dartich-duysent gulden, en het gemael vijftich-duysent gulden, sijnde omtrent sooveel als toen wierden verpacht, soodat het oochwit ruym wierde beryckt en geen quade betaelingen waeren te wachten. Betaelen de ontfangen gelden op ordonnantie van de Heeren Tresorieren, en door een der Burgermeesters ondertykent.

(p. **163**.) Daer is in dispuet getrocken of dese Heeren Axcijsmeesteren den tytel van Commissaressen moogen voeren[1] en in derselver kerckbanken (werden) geadmitteert. Den Heer Gerret Bors van Waveren, den 7den September 1658 gemaeckt sijnde Axcijsmeester, heeft den 2**den** Februarij 1659 geweest in de Oude Kerck, sich plaetsende, als in de andere kercken had gedaen, in kerckmeesterengestoelte, daer Commissaressen meede in die kerck sitten. Casper Dronckelaer, als kerckmeester, gelaste aen den kerckbewaerder, anders genaemt hondeslager, Bors aen te seggen sijn plaets daer niet te weesen, en wees op het gestoelte der Huyssitten-Regenten, soodat oprees en verplaeste in dat gestoelte. Doch beeter onderrecht sijnde, is acht daegen daernae vroech in het eerste gestoelte gaen sitten, waerop door Dronckelaer qualijk wierde bejegent, willende hem uyt het gestoelte dringen, doch Bors was de sterkste, drong daer tegenaen en bleef sitten. Burgemeesteren, daer kennisse van krijgende, hebben verstaen dat altijt sijn neffens de andere Commissaressen geconsidereert[2].

1) Zie over de vraag, of accijnsmeesteren ook commissarissen waren: Wagenaar, Amsterdam. III p. 412.
2) Het college van accijnsmeesteren was een van de oudste college's het dagteekende van 1498. Met dat jaar begint althans de lijst van accijnsmeesteren, voorkomende in het derde deel van Schaep's manuscripten, en in de stedebeschrijving van Casparus Commelin; bij Dapper en Domselaer worden zij nog niet in de regeeringslijsten opgenomen. In 1492 worden reeds accijnsmeesteren van de bieren en accijnsmeesteren van het molengeld genoemd (Keurboek A, fol. 187 en 188); maar in 1498 kreeg het college waarschijnlijk den vorm, dien het in de 17de eeuw nog had. Zie: Ter Gouw III p. 413 sqq.

8. Recht van uyt de stad te setten.

Burgemeesteren hebben het recht haere ingesetenen, of uyt eygener authorityt, ofte met kennisse van den vroetschap, uyt de stadt te doen vertrecken sonder forme van proces, soo haere E.E. sulx tot de ruste en dienst van de stadt oordeelen hooch noodich te wesen. En werd van oude tijden ende doorgaens in alle de Hollandsche steden alsoo verstaen, met dien verstande, dat die meent vercort te sijn, sich can addresseeren aen den Souverayn, dat sijn de Staeten van Hollant ende Westfrieslant, dewelcken seer gevoelich sijn het respekt der magistraeten te conserveeren. Het advys van Hugo de Groot en sijn apologie, uytgegeven in den jaeren 1613 en 1622, behelsende de wettelijke regeeringe van Hollant[1)], ende het tractaet van Mr. P. Bort over de criminele appellen[2)] schrijven omstandelijk van die saeken; en de exempelen van Adriaen Smoutius en van Jan de Labadie, predicanten, sijn hiernae te leesen. Vide fol. 169.

1) Bontemantel bedoelt: de Groot's ‘Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslant’ 1622 p. 129 sqq., en een advies ‘nopende 't recht, de steden competerende in cas van judicatuyre’, voorkomende in ‘Consultatiën, Advysen en Advertissementen, gegeven ende geschreven bij verscheyden treffelijcke rechtsgeleerden in Hollandt’, Derde deel, Tweede stuk (1648) p. 606 sqq.; over het recht van uitzettmg wordt daar gehandeld op p. 627 ad N°. 65 sqq. Een afzonderlijke uitgave van dit advies in 1613 - zooals Bontemantel heeft - kan moeielijk bestaan hebben, daar het werd opgesteld in het voorjaar van 1617. Prof. Rogge vermeldt in zijne Bibliotheca Grotiana, p. 25, alleen een uitgave van 1710.
2) De juiste titel van dit boek is vermeld op p. 53, noot 1. De plaats, die Bontemantel in den tekst bedoelt, vindt men op p. 150 sqq. van Bort's Tractaet.

9. Kerckmeesters en Suppoosten.

(p. **164**.) Burgemeesteren, tot besorginge der kercken, stellen daertoe opsienders, kerckmeesters genaemt, ook de costers en gravemaekers. Stellen Regenten der goodtshuysen, die alle jaeren reekeninge doen en de sleutels overgeven; nae bedankinge werden gecontinueert, verplaest en ook (doch niet sonder merckelijke reedenen) somtijts thuys gelaeten.

10. Overluyden der gilden[1)].

De Overluyden der gilden werden gemaekt uyt (een) dubbel getal, opgegeeven door de overluyden, daervan eenige jaerlijx volgens de ordonnantiën afgaen; ook wel absolut, soo Burgemeesteren te raede werden, sonder op de nominatie der overluyden regard te nemen, als in de ordonnantie der wijngilden[2)] en anderen te leesen. Doen jaerlijx reeckeninge aen Burgemeesteren, die haere Achtbaerheeden werd ter handen gestelt, of werd door een der secretaressen op derselve ordre opgenomen.

11. Officiën.

Voors sijn Burgemeesteren in possessie van te begeven alle officiën[3)], uytgenomen die gemaekt moeten werden

1) § 10, 11 en 12 zijn in het HS. onderdeelen van § 9, waar zij, blijkens het opschrift van die paragraaf, niet thuis behooren. Ik heb er daarom afzonderlijke paragrafen van gemaakt, en die van opschriften voorzien.
2) Zie art. 3 der ordonnantie van het wijnkoopersgild (16 October 1659 opnieuw opgericht) in Noordkerk's Handvesten, p. 1480.
3) Over het begeven van officiën schrijft Schaep in het derde deel van zijne aanteekeningen: ‘Yder Burgemeester begeeft in zijn ¼ jaers’ (wanneer hij president is) ‘alle de officiën van cleiner gewichte, als: bierdragers, bodeampt, clercken ende suppoosten of dienaers van collegiën, stadtscantoren ende commissarisschappen ende diergelijcke, die der ontallijc vele zijn, maer ampten van beter aensien als: pensionarisende secretarisschappen, bewinthebbers van de Oost- en West-Indische Compagnie, 't majoorschap, capiteinschappen ende meer andere, van gewichte sijnde, begeven zij samentlijck.’

bij de Heeren van den gerechte ofte bij den vroetschap[1]. (p. **165**.) Doch vermoogen Burgemeesteren geen extreordenares tractement toe te leggen aen de officianten, buyten kennisse van den raedt, hoger dan twee hondert guldens, volgens resolutie der vroetschap dato 22 Juni 1663, uytgenomen de predicanten, die jaerlijx, alsook derselver weduwen, dry hondert guldens werden uytgeryckt, tot wederseggen, maer de weduwen gedurende haer leven of soolang in de stadt blijven wonen.

12. Ambachsheerlijkheeden.

Burgemeesteren disponeeren meede, als onsterffelijke Erfleenheeren, van de Ambachsheerlijkheeden van Amsterveen met alle sijne renten en toebehooren, van den Nieuwen Amstel, naer inhoude van de oude brieven, Slooten en Oosdorp met de visserijen en alle sijne toebehooren, ge-

1) Hierop volgen in den tekst deze regels, die later zijn doorgehaald:
‘Ende terwyl veel officiën van groot incomen sijn, soo werd wel, door die de voornaemste oorsaek is van 't begeven, in cilensie besprooken, dat jaerlijx yts sal uytkeeren den oude mannen of vrouwen tot haer onderhout, dat genoemt werd oude-wrjfkens-gelt’. Over het begeven van officiën nog het volgende, ontleend aan het resolutieboek van Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 128 en 146 v°, en aan Bontemantels Resol. Raad II, 1. p. 383: den 31sten Januari 1663 besloten Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren: alle officiën, die worden nedergelegd of gequiteerd, zullen aan niemand anders worden gegeven, ‘self niet door dien Burgemeester, wiens tour het is’, maar zullen zes weken vacant moeten blijven, en alsdan begeven worden, alsof zij dan eerst vacant waren geworden, tenware, met advies van Oud-Burgemeesteren, de regeerende Burgemeesteren verstonden dat er haast bij was. Deze resolutie was een herhaling en nauwkeuriger omschrijving van het laatste lid eener resolutie van den oudraad van 23 Januari 1660 (meegedeeld op p. 176 van het HS); zij werd echter op 12 Maart 1666 weder ingetrokken, ‘ende sulx ter saecke bij ervarentheyt was bevonden, dat soodanige restringerende resolutiën de scrupuleuse dienen voor een strick, ende de resoluter voor occasie om naer gelegentheyt van tijden sich van deselven (te) dienen ofte niet te dienen, soo als haer speculatiën gedragen.’

lijck de Heere Rynout van Brederode ende sijne voorouders die te houden pleegen van de graeffelijkeyt ende hooge overichyt van Hollant ende Westfrieslant, welke heerlijkheden werden verlyt op de nominatie van de vroetschap[1]. Nae Willem Bardessen is Gerret Bicker door den raet ofte vroetschap daertoe geëligeert in den jaere 1604, ende (de ambachtsheerlijkheid) bij de Ridderschap, Eedelen ende steeden van Hollant ende Westfrieslant verlyt en verleent op den voorseyden Bicker, en heeft, als't behoort, hulde, eet ende manschap gedaen ten overstaen van twee leenmannen van Hollant, volgens procuratie van Burgemeesteren van den XXV^{sten} Februarij 1604, als breeder te leesen in het tweede Groot Memoriaelboeck, berustende ter secretary deser stadt, fol. 212. De voorseyde leenen sijn verheft geweest op één Heer, waervan de laeste is geweest Cornelis de Graef. Heer van Polsbroeck, die den 4^{den} Mey 1664 gesto[r]ven sijnde, is bij resolutie van den raed den 11^{den} December daeraen-volgende verstaen te verdeelen in tweeën, en die van Amsterveen op Symen van Hoorn, en van Slooten op Hendrick Hooft, Burgemeesteren en Raeden, te laeten verheffen. Van Hoorn gesto[r]ven den 19^{den} Augusty (p. **166**.) 1667, is in desselfs plaets den 6^{den} September genomineert bij den raet Lambert Rynst, Burgemeester en Raet. Den Leenheer of Heeren draegen alleen den tytel, ten opsicht de secretaresen, Schouten, schoolmeester etc. etc. bij Burgemeesteren werden begeven, (als in 't II^{de} Memoriaelboeck fol. 235, 284, den lesten Mey 1622, ende in verdere registers is te leesen), ook seedert eenigen tijt de predicanten, die (vroeger) door den Leenheer gemaekt werden; maer in Mey 1670 geen der twee Leenheeren Burgemeester sijnde, is door Burgemeesteren haer specialijk genotificeert, dat haer daervan sullen onthouden, als ook Andries de Graef, als Ambachtsheer van Urck en Emmeloort, welcke heerlijckheyt van Urck en

1) Bontemantel teekent hierbij in margine aan: ‘Vide beschrijvinge van Amsterdam door Doncelaer, liber 5, 17de en 18de hooftstuck, fol. 102-109’.

Emmeloort door Burgemeesteren, op authorisatie van den raet van 30 September 1659, is gecoft[1)].

13. Predicanten.

De Heeren Burgemeesteren hebben, met communicatie van Out-Burgemeesteren, het recht van approbatie der kerckenleeraers, haere Achtbaerheden door den grooten kerckenraedt voorgedraegen, welken raedt bestaet uyt de predicanten, ouderlingen en diaconen[2)]. In den jaere 1631 sijn daerbij gevoech twee Heeren commissaressen-politicq, die adviseerende en geen concludeerende stemmen hebben; sijn gewoonelijck Burgemeesteren ofte die het aparent staen te worden, en nemen het recht en authorityt waer van 't lant en van de regeeringe; sitten de eerste[3)], in een stoel, daertoe gemaekt.

1) Over de heerlijkheid Urk en Emmeloord leest men in Resol. Raad II, 1. p. 354 (30 September 1659): 'Den raet heeft Burgemeesteren geauthoriseert het ylant Urck en Emmeloorl, gelegen in de Zuyderzee, (alsoo den Heer, die het toecomt, benodicht is om gelt, en het hem maer hondert guldens 's jaers op brengt) te coopen'. De koop is toen niet gesloten. (Zie ook: Gebhard, Nicolaas Witsen. I p. 488.) In 1660 echter werd de zaak beklonken, blijkens Resol. Raad II, 1. p. 448 (tusschen 7 October en 15 November 1660): 'Eenige weecken geleeden is het ylant Urck en Emmeloort, gelegen in de Zuyderzee, volgens resolutie van den raet in dato 30 September 1659, door belyt van Burgemeesteren door Burgemeester ..... in Den Haech gecoft van den Heer genaemt (Johan van de Werve?) wonende in Vlaenderen, voor veertien-duysent guldens en een vereering aen den penningmeester en de (ver?)coopers vrouw, en is 't leen der gecofte heerlijckeeden verheft op den Heer Burgemeester Andries de Graef, wegens dese stadt'. Emmeloord was de eene helft van het eiland Schokland.
2) Dat van dat recht gebruik werd gemaakt, blijkt o. a. uit Resol. Raad II, 1. p. 466 (7 Januari 1661): 'Omtrent deese tijt heeft dominé Ruyleus, die met do^{s}. Wittewrongel één lijn treckt, weeten sooveel teweech te brengen, dat de kerckenraet beroepen heeft Dom. Broverus, staende tot Enckhuysen, een man, die eenige jaeren geleeden hem tegen de magistraeten aldaer, ten tijden dat prins Willem van Frieslant (hem) te veel meester socht te maecken, onfatsoenelijck had gedraegen. Doch Burgemeesteren hebben hem gerefuseert, en is daernaer beroepen en oock geapprobeert Ds la Mair, staende tot Rotterdam'.
3) D. w z.: zij hebben in den kerkeraad het recht van préséance.

(p. **167**.) Tot de aenstelling van de leeraers wert niet getreeden dan nae communicatie van Burgemeesteren, die haer saeken ter selver vergaederinge door de commissaressen-politicq laeten verrichten en bekent maeken, en alsoo de commissaressen-politicq veelmaelen niet compareeren, soo werden een predicant en ouderling, of wel meer, gecommitteert om met Burgemeesteren daerover te spreecken.

Den 6^{den} October 1639 den gemelde vergaederinge staende uyt dry, die ordentelijk waren genomineert, een te kiesen om aen Burgemeesteren te presenteeren, is hare Eerwaerdichyt advertissement gedaen door den commissares-politicq, van wegen en uyt den naeme van Burgemeesteren, dat haere E.E. den eenen gebeel souden excuseeren, en den ander geoordeelt wierde bequamer op een dorp als in deese gemeente te staen, soo nochtans dat, de stemmen op hem vallende, alsdan naerder op alles souden moeten informeeren, doch dat den darden was van goede studie en gaeven, en ingevallen hij mocht vercooren werden, dat haer E.E. lichtelijk geen swarichyt souden maeken de verkiesinge te approbeeren. Ende alhoewel besendinge daerover wierde gedaen aan Burgemeesteren, alsof't selve advertissement een nieuwichyt was, en de rapporten niet waren gedaen noch in de notulen gestelt als de woorden en meeninge van haere Achtbaerheeden waeren geweest, en daer extracten van begeerden, die bequamen, met de reedenen in haerder missive[1)] vermelt, daerover aen Burgemeesteren geschreven, sijn Burgemeesteren bij dat recht gebleven.

Moeten sijn van soodanige qualityten en ouderdom, als

1) Welke missive hier bedoeld wordt, is mij niet duidelijk. De zin van deze vrij duistere plaats schijnt overigens de volgende te zijn: hoewel over deze zaak een commissie uit den kerkeraad bij Burgemeesteren kwam, die beweerde dat het gedane 'advertissement' een 'nieuwichyt' was, welke commissie onjuist had gerapporteerd over haar onderhoud met Burgemeesteren, zoodat ook in de notulen van den kerkeraad een verkeerd relaas was gekomen, waarvan Burgemeesteren een extract vroegen, dat hun gegeven werd enz. - toch zijn Burgemeesteren op hun recht blijven staan.

de decreeten van de Staeten van Hollant van den 20sten November 1667 ende 23sten Maert en 5den December 1668, en (voor) die van de Walsche kercke (het decreet van) den 20sten Julij 1669 meedebrengen; de eersten[1] moeten in de stemmende steeden van den souverayn, Den Haech daeronder begreepen, sijn dartich jaeren gepasseert, en in de andere steeden seven-en-twintich jaeren[2], en de laesten moeten gaen in haer acht-en-twintichste en ses-entwintichste jaeren; ende mogen, alsoo wettelijck beroepen en geapprobeert sijnde, door de Sinodese, classen noch kerckenraeden gecensureert, gedecreteert noch gesuspendeert werden, dan met kennisse en toestemmen van Burgemeesteren, als uyt den missive van haere Achtbaerheeden, geschreven aen den Sinodus tot Haerlem over de saeke van Hanecopius, is te leesen[3].

1) Nl. de Gereformeerde predikanten; met 'de laeste' - vier regels verder - worden de Waalsche predikanten bedoeld.
2) Dit is de inhoud van de betreffende Resol. Holl. van 5 December 1668. Bij Resol. Holl. van 20 November 1667 en 23 Maart 1668 was bepaald - en dit gold voor alle steden - dat een beroepen predikant 'den ouderdom van vijf-en-t w i n t i g jaeren ten vollen (moest) hebben geadimpleert.'
3) Van de hier bedoelde missive van Burgemeesteren van Amsterdam aan de Synode te Haarlem, die den - door Vondel vereeuwigden - predikant Hanekop wilde afzetten, deel ik het volgende uittreksel mede uit Bontemantels Civ. en Judic. Aant. I p. 14 sqq. Naar aanleiding van het voornemen van de Synode om den genoemden predikant af te zetten, schrijven Burgemeesteren: ''t selfde haer werck (nl. van de Synode) niet te weesen, en die saecke het werck der magistraeten respective te weesen; dat den haet alleenich was gecoemen, omdat hij, Hanecopius, met de andre predicanten niet wilde één lijn trecken, maer de begaene moetwil in 't plunderen van 't huys bij Monckelbaens-thooren bestraffen, begaen 1626 op Paesmaendach; dat (Burgemeesteren) de procedeuren der predicanten niet conden toestaen, alsoo haer aengemaent was van Burgemeesteren Sondachs nae de plunderinge de gemeente te bestraffen en tot gehoorsaembyt te vermaenen, en op stoel niet een woort daervan hadden aengeroert; dat in de plonderinge gevangen weesende een der voornaemste belhamers, en aparentelijck met de doot soude gestraft worden, de Gedeputeerden van de kerckenraet in 't collegie van de Heeren Burgemeesteren haere Achtbaerheeden hebben aengemaent ende genotificeert, indien men den gevangen ter doot wilde verwijsen, dat men in de kerck voor hem niet soude begeeren te bidden, veelmin hem tot sterven vermaenen, als hebbende geijvert in een goede saecke, ja dat selfs de Heeren magistraeten daerover in haere predicatie sijn geïnsulteert, ende onbetaemelijck getraduceert geworden. Alle welcke onbetaemelijcke procedeuren door den gemelde Hanecopius niet geapprobeert, maer gedisprobeert wordende, is men hem op ('t) lijf gevallen met calomnie van differentie in de leer, daer nochtans geen blijck van is, en ter contrary gelooft wort'. (Tot nog toe heeft Bontemantel een extract van den brief meegedeeld; 'nu vollicht', zooals hij zelf zegt, 'van woort tot woort'): 'het is den Eerwaerdigen Sinodus wel bekent, dat het den magistraeten toecomt dienaengaende van alles wel geïnformeert te worden, ende dat het den Sinodus niet toe en staet eenige decisie, censure ofte decreet te maecken, waerbij het ampt van eenich kerckendienaer in haere stadt, 't sij expresselijk ofte bij noodige consequentie, onbruyckbaar, veel min afgenoomen soude connen werden, sonder daervan alvooren meede de Heeren magistraeten te hebben gecommuniceert, denselven goet onderricht, ende (van) haere Achtbaerheeden consent verkregen (te hebben); alsoo magistraeten recht hebbende (nae reden ende gebruyck) in't beroup der kerckendienaeren, 't selfde recht bij suspentie ofte afsettinge, buyten haere kennisse, ende sonder alvooren te hebben goet onderrecht van alles, hare Achtbaerheeden niet en kan onthouden, vermindert ofte ontnoomen worden. Ende dewyle dit noodich bericht voor deesen noyt, ende nu eerst maer ten deele, op haer versouck, in de saecke D[i]. Hanecopii is gedaen, ende dat sij verstaen ende bedencken hebben, dat de tegenwoordigen Eerwaerdige Sinodus in dit stuck bij resumptie verder mochte procedeeren tot approbatie ofte eenige finale dispositie, soo willen mijne Heeren Burgemeesteren denselven versocht ende aengemaent hebben, dat haere Eerwaerdige daermeede willen ophouden ende supercedeeren, ten eynde

Den dagelijxse eerwaerdigen kerckenraedt, die gewoo- (p. **168**.) nelijck op
Donderdach is, meenende gevoecht

ende totdat aen hare Achtbaerheeden de informatie ende kennisse sal sijn toegebracht, die haer competeert; ende indien d' Eerwaerdige Sinodus goed docht D^{m}. Hanecopium te ontbieden, sijn saecken in presentie van eenige gedeputeerde magistraeten naeder te resumeeren ende deselve op nieuws rijpelijck examineeren, soo sijn haere Achtbaerheeden tevrede, de saecke wel verstaen hebbende, daerinne soo te handelen als de equityt desselfs ende de gerusthyt van de politie en kercke sal vereyschen. Andersins gelijck sij de voorige procedeuren, tegen D^{m}. Hanecopium aengevangen, aengaende sijne suspentie ofte deportement, niet konnen approbeeren nochte goetvinden konnen, als buyten ordre ende kennisse, ja boven verbot voorgenoemen weesende, soo verclaren haere Achtbaerheeden oock, indien de Eerwaerdige Sinodus daermeede voort wilde gaen, dat sij genes, wat dienaengaende verder geschiet (soo veele haere Achtbaerheeden raeckt) en sullen gedoogen effect te laeten nemen, Ende opdat in toecoemende in de saecken, daervan de magistraeten de kennisse competeert, niet anders als met haere wetenschap en overstaen en warde gehandelt, dat haere Achtbaerheeden voortaen van myninge ende voorneemen sijn alle weeckelijcke kerckelijcke vergaederingen, die in hare stadt geschieden, te doen assisteeren bij eenige uyt den haeren, soo als 't selve recht hare Achtbaerheeden competeert, ende achtervolgens het exempel ende 't recht bij andre steeden ende magistraeten, onse naebueren, geëxcerceert, ende noch laest verstaen is in de Sinode nationale a^{o} 1619 tot Dordrecht gehouden'.

te sijn dat de siekentroosters met haer communicatie moeten gemaekt werden, is bij Burgemeesteren anders verstaen. Anno 1655, ten opsicht der sterfte, sijn Burgemeesteren den 4^{den} en 11^{den} September bij den raedt geauthoriseert (nae de resolutie van s' woensdach naer de middach beededach te houde, die den 7^{den} derselver maend was gepubliceert), eenige pestbarbiers aen te stellen en sieketroosters te maeken; 't welck gedaen sijnde en dry sieketroosters tot noothulpers gestelt, is den commissares-politicq gelast de namen en woonplaetsen aen den kerckenraedt volgens een opgestelde billjet bekent te maeken, om van de stoel de gemeente daervan te verwittigen en haer woonplaetsen aen te wijsen. 't Welk Ds. Wittewrongel in handen becomende, voechde daer bij: ‘nae communicatie van den eerwaerdigen kerckenraedt.’ De secretares Nicolay, die het billjet had ingestelt, 't welck door Burgemeesteren geresumeert was, kennisse crijgende van de bijvoeginge, communiceerde dat aen haer Achtbaerheden, die daer seer over misnoecht waeren; deeden de billjetten intrecken en andere drucken, met last aen den commissares-politicq Cornelis van Dronkelaer, op sulk en diergelijken saeken nauwer te letten; welcke notificatie den 24sten September desselven jaers is geaffigeert, en waren als noothelpers daerin gestelt: Hendrick Coops, Gerret Hendriksz. en Casparus Rentelaer.

Burgemeesteren hebben de authorityt de predickers te houden in de borne van respect en gehoorsaemhyt, soo ten opsichte van den Staet, volgens menigfuldige resolutiën van Hollant, als bij de resolutiën 18 Junij en 16 December 1654, 7 November en 5 December 1655, als de ruste der

ingesetenen, ende bij naelatichyt daerover te disponeeren, of bij eygener (resolutie), of bij resolutiën van den raedt, nae de saeke van gewichte is veryschende, tot cassatie, uytsettinge en verdere straffen, als hiervoore en nae is te sien. Dominé Abram Ruhof, staende tot Ilpendam in (p. **169**.) Waeterlant, droeg sich daer soo politicq, dat door toedoen van Burgemeester Frans Benning Cock, Heer van Purmerlant en Ilpendam, in April 1651 in deese stadt wierd beroepen en 7 Mey bevesticht; deed doen het masquer af en badt te voorbaerich, buyten de intentie der regeeringe, voor sijn Hoochyt den Heer Prince van Orange, waerover door den selven Heer en Cornelis Witsen sterck wierd bejegend, soodat het mooderater aenstelde. Dominé Schaek gebruykende, nae het formelier A^{o} 1663 gearresteert[1)], de woorden: ‘en voornaementlijck voor sijn Hoochyt etc. etc’, ende dat sich wat te heevich stelde in de predicatiën tegen de saeke van Jan de Labadie[2)], heeft eenich ongenoegen van de regeeringe daerover moeten hooren. Soo het hooger gaet, werd daerin gedaen als in den jare 1630 met Adrianus Smoutius, met de communicatie van den vroetschap, [als omstandelijk is te leesen in de verklaringe ende protest van de gedeputeerdens ter dachvaert, uyt den name en van wegen haere Heeren principaelen gedaen in den jaere 1630, ter vergaederinge van de Heeren Staeten van Hollant ende West Frieslant, tegen de oppositie van 't selfde recht[3)]; het soude met den Francen geëxcommuniceerde gemelde predicant de Labadie niet beeter afgeloopen hebben, soo van selfs niet was vertrocken,

1) Bontemantel bedoelt, dat Ds. Schaek op de woorden, waarmede het voorgeschreven formulier eindigde: ‘Vorders bidden wij U voor alle koningen, princen ende potentaten etc.,’ liet volgen: ‘en voornaementlijck voor sijn Hoochyt etc.’

2) Op verschillende plaatsen (Aant. v. verschill. zaken II N°. 10, Resol. Raad III, 1. p. 348-350 en 378-381, Staten v. Holland 1670 p. 133 en 134, Civ. en Milit. Reg. III. Clatversamelinge p. 115 B) deelt Bontemantel iets mede over deze befaamde persoon. Dr. P. Scheltema heeft van al die aanteekeningen gebruik gemaakt bij het schrijven van zijn artikel, getiteld: ‘Jean de Labadie te Amsterdam in de jaren 1669 en 1670’, in Aemstel's Oudheid V p. 209-226.

3) Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 516-517.

want de secretares Schaep heeft, door ordre van Burgemeesteren, hem overgelevert een denunciatie ofte bekentmaekinge den 17den April 1670, als ter secretary in het Groot Memoriael is te leesen, 't welk bij hem wierd opgenomen als een uytsetting] en in andere steeden (werd daerin gedaen) als volgens de kerckelijke historiën is te leesen.

Tot goede correspondentie werden (de predicanten) jaerlijx door Burgemeesteren ter maeltijt genodicht, daer Schepenen en Tresoriers bij werden versocht, ook somtijts den Schout. Warden nae gelegenthyt des tijts van haere Achtbaerheeden meede in tijden van vreuchdevieren beschonken met wijn en teertonnen; het eerste is meede gedaen op de inwijdinge van 't nieuwe stadthuys. Het extre-ordenares, dat door Burgemeesteren, nae communicatie van Out-Burgemeesteren, jaerlijx wert toegesonden van stadts- (p. **170**.) wegen, en hetgeen haere weduwe(n) ontfangen, is hiervoor[1)] van geschreven, en haer poortrecht sal hiernae van gehandelt werden, daer van 't poorterschap werd geschreeven.

In Mey 1668 is bij Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren geresolveert, dat de gedeputeerdes van den kerckenraet bij Burgemeesteren comende, stoelen sullen werden geset[2)].

14. Bewinthebberen der Oost- en West-Indische Compaignie.

Burgemeesteren hebben, uyt cracht der octroyen, de electie uyt een tripel getal, genomineert in de Oosten door de bewinthebberen en gelijk getal der hooftparticipanten, door de meeste stemmen genomineert[3)], ende in Westen

1) Nl. op p. 165 van het HS.
2) Insgelijks was 18 Mei 1668 door Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren besloten, dat stoelen gezet zouden worden voor Raden en Oud-Schepenen, als deze in Burgemeesterenkamer kwamen. (Resolutieboek van Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 168.) In 't laatst van Mei 1668 werd dergelijk besluit genomen ten opzichte van Commissarissen der subalterne banken. (Aant. v. verschillende zaken I.)
3) Deze wijze van verkiezing der bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie dagteekent van de eerste verlenging van het octrooi, bij plakkaat van 22 December 1622. Zie: Groot Placaet-Boeck I p. 541 sqq. Den verkorten inhoud geeft: Mr. O. van Rees, Geschiedenis der Koloniale politiek enz. (het tweede deel van zijne Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland), p. 162-164, waar o. a. gezegd wordt: 'De bewindhebbers zouden gekozen worden door de Staten of stedelijke regeeringen uit drietallen, opgemaakt door de bewindhebbers en *eenige* hoofdparticipanten, daartoe door de participanten aangewezen.' In de verlenging van het octrooi staat echter 'ende sullen alsdan de Participanten een getal van Hoofdparticipanten tegens die Bewinthebbers, die niet afgegaen en sijn, uytmaecken' (p. 541), d. w. z. de nominatie wordt opgemaakt door Bewindhebbers en een g e l i j k getal van hoofdparticipanten, zooals Bontemantel ook meedeelt. - Bij de 'nader ampliatie en interpretatie van de voorseyde continuatie van het octroy' van 13 Maart 1623 (Groot Placaet-Boeck I p. 543-546), de continuatie ende prolongatie van 22 Juni 1647 (Groot Placaet-Boeck I p. 546-548) en de prolongatie van 17 Februari 1665 (Groot Placaet-Boeck IV p. 1324 en 1325) werd geen verandering gebracht in de wijze van verkiezing der bewindhebbers. Het plakkaat van 22 December 1622 bepaalde ook, dat de bewindhebbers voortaan volgens een rooster moesten aftreden, en dan eerst na drie jaren weer benoembaar waren. Uit hetgeen Bontemantel op p. 170 van het HS. meedeelt, blijkt echter, dat aan deze bepaling niet de hand werd gehouden.
Over den invloed, dien de Amsterdamsche regenten op het bestuur der beide compagnieën hadden, zie: van Rees ibid. p. 23, 24 en 110; het burgemeesterschap van Amsterdam werd bijna onafscheidelijk van het bewindhebberschap der Oost-Indische Compagnie, de regeering

door de bewinthebbers en hooftparticipanten bij billjetten opgesteld. Pleegen bij toeren te moeten afgaen, nae eenigen tijt van jaeren gediend te hebben, doch die rekeninge is seedert veel jaeren niet uyt te vinden, en in de West-Indische Compaignie is bij het laeste octroi van den jaere 1674 ‘haer leeven lang geduyrende’ speciaelijk uytgedruckt[1)]. De Heer bewinthebber (nl. van de O.I.

van die stad kreeg het bestuur van de Amsterdamsche kamer geheel in handen, en deze kamer had weer het overwicht in het hoofdbestuur der Compagnie, de kamer van XVII[en].

1) Het XIV[de] artikel van het octrooi der West-Indische Compagnie van 3 Juni 1621 (Groot Placaet-Boeck I p. 569-570) bepaalde o. a.: ‘dat de eerste Bewinthebbers sullen dienen den tijt van ses jaren, ende dat men, deselve overstreken zijnde, eerst bij lotinge sal veranderen een derde part van 't getal van de Bewinthebbers, ende twee jaren daernae gelijcke derde part, ende d' andere twee volgende jaeren het leste derde part, ende voorts successivelick de outste in dienste zijnde laten afgaen. Ende dat in plaetse van de afgaende, ofte van dengeenen, die voor ofte naer souden mogen aflyvich, oft om andere redenen verlaten worden, bij de Bewinthebberen, soo blijvende als afgaende, mitsgaders bij de Hooftparticipanten, die in persoone ende op hare kosten daerbij sullen willen komen, drie andere sullen worden genomineert, uyt welcke de respective Provintiën, Gedeputeerdens ofte Magistraten nieuwe electie van Bewinthebbers sullen doen.’ Bij de ampliatie van het octrooi van 13 Februari 1623 (Groot Placaet-Boeck I p. 583) kregen de Staten der provinciën vergunning om te bepalen, dat de Bewindhebbers verkozen moesten worden uit een voordracht van drie personen, op te maken bij de hoofdparticipanten. De meeste Bewindhebbers waren toen echter reeds benoemd. (van Rees, ibid. p. 131.) Bij het accoord tusschen bewindhebbers en hoofdparticipanten gesloten, en den 21sten Juni 1623 door de Staten-Generaal goedgekeurd (Groot Placaet-Boeck I p 585 sqq.) werd nog bepaald, dat ‘alle nominatiën, deputatiën ende electiën’ (gedaan door bewindhebbers alleen, of door bewindhebbers en hoofdparticipanten tezamen) ‘met éénen name teffens (moesten) geschieden, met besloten briefkens.’ Tevens werd daarbij een nieuwe categorie van bewindhebbers ingesteld (dit blijkt niet bij van Rees, ibid. p. 131, noot 1), nl. de bewindhebbers-hoofdparticipanten, ‘staende onder denselven eedt, hebbende administratie als de andere Bewindhebbers’; zij werden gekozen ‘bij de hooftparticipanten van de respective kameren, absoluyt, bij pluraliteit van stemmen’, en waren gehouden ‘den hooftparticipanten te communiceren 't geene haer aengaet, haer recht in deselve vergaderinge van Bewinthebberen te bewaren’ enz. Bij de continuatie van het octrooi van 4 Juli 1647 (Groot Placaet-Boeck I p. 595) en de prolongatiën van 24 December 1671, 27 Augustus 1672 en 30 Maart 1673 (Groot Placaet-Boeck III p. 1329 en 1330) werd de wijze van verkiezing der bewindhebbers niet veranderd.
Uit Bontemantels mededeeling in den tekst blijkt, dat de bepaling aangaande het aftreden bij tourbeurten niet werd nageleefd. Reeds in 1629 trachtte Amsterdam in dat opzicht het octrooi te ontduiken. G.M. Asher, in zijn ‘Prospectus of a Bibliographical and historical essay on the Dutch books and pamphlets, relating to New-Netherland and to the Dutch West-India Company’, p. 54, zegt: ‘(1629) The Chamber of Amsterdam refuses to follow the prescription of the patent, according to which one third of the Bewindhebbers must be changed every six years.’ (Dit is niet juist; blijkens het boven aangehaalde XIV[de] artikel van het octrooi van 1621 zouden de eerste bewindhebbers zes jaar aanblijven, en daarna zou om de 2 jaar het derde gedeelte aftreden.) ‘They dispute and the States decide against the Bewindhebbers.’
In het octrooi van de nieuwe West-Indische Compagnie van 20 September 1674 (Groot Placaet-Boeck III p. 1331-1343) werd o. a. (aldaar p. 1337) bepaald, dat ‘de bewindhebberen sullen dienen haer leven geduyrende, tenware eenige provinciën, steden, kamer ofte kamers desen aengaende in een ander gebruyck mochten zijn, dewelcke bij hare coustuyme in desen sullen vermogen te continueren’. Overigens was de wijze van verkiezing der bewindhebbers dezelfde, als bij het octrooi van 1621 was vastgesteld, maar met deze toevoeging: ‘doch sal altijdt geobserveert moeten werden, dat de meerderhelft der Bewinthebberen ervaren negotianten en koopluyden zijn’. Ook de bepaling van 21 Juli 1623 omtrent bewindhebbers, gekozen door, en vertegenwoordigers van de hoofdparticipanten, werd overgenomen.

Comp.) Gilles Valkenier heeft beraemt het volgende concept, hetwelk uytwerkte wynich tijts naedat den Heer Nicolaes Pancras bewinthebber was geworden door desselfs toedoen; dat veel aenstoots in de regeeringe gaf, alsof soo bequaem niet waeren de Compaignie dienst te doen als den gemelden Out-Burgemeester Pancras.

(p. **171**.) 'Wij alle, bewinthebberen van de geoctroyeerde Oost-Indische Compaigme ter camer van Amsterdam belooven op den eet in 't aengaen van ons ampt gedaen, bij de hier ondergestelde signature, dat wij tot de dry naeste vacant sullende werden bewinthebberenplaetsen nimant sullen nomineeren, die hier ter stede in magistrature, raetsamp of andere publique functie is ofte is

geweest, maer dat wij onse oogen alleen sullen laeten gaen, sonder eenich relaes van vrintschap, op den dienst van de Compaignie, om daertoe (bequame Heeren) uyt te vinden, gelijk wij ook belooven geen anderen te sullen nomineeren dan cooplieden buyten 't bovenstaende attaschement, sijnde van gerenomeerde vigilantie en verstant, in vigueur van leeven en jaeren, om niet alleen wel, maer ook lang de Compaignie dienst te connen presteeren. Actum den 29sten Mey 1668.'

Den 1sten Januarij 1670 quam Hendrik Scholten in de plaets van Jan Lagouche, den 21sten Februarij 1670 Jan[1)] Hochepied de jonge in de plaets van Papenbroek, den

1) De 'Clatversamelinge' heeft Isaac Hochepied de jonge, evenals de volgende noot.

24sten Januarij 1671 Hendrik Becker in de plaets van Jacob Roch, commissares[2)].
Waermeede die acte is coomen

2) In Resol. Raad III, 1. p. 241 wordt dit uitvoeriger aldus medegedeeld: ‘La Gouche overleeden sijnde, is in desselfs plaets, uyt crachte van 't boovenstaender[a)], op de nominatie gestelt Hendrick Scholten, Dirck Blom ende David Becker, den eersten Januarij 1670, en is den eersten ten selven dage bij Burgemeesteren gekooren en beëedicht. En den 21sten Februarij 1670 is in de plaets van Papenbroeck, die overleeden (was), gestelt op de nominatie Joost de Smit, David Becker ende Isaac Hochepied de jonge, welcke laeste ten selven daege bij Burgemeesteren is gekooren. Den 24sten Januarij 1671 is in de plaets van Jacob Roch, die overleeden was, op de nominatie gestelt Mathijs van den Broeck, laest uyt Oost-Indiën gecoomen, Paulus Godijn en Hendrick Becker, welcke laeste aenstonts bij Burgemeesteren is gekooren’. - Over de verkiezing op 21 Februarij 1670 geeft Resol. Raad III, 1. p. 260 nog het volgende: ‘Den 8sten Maert 1670 Burgemeesteren hoorende het advys der Commissarissen van de monsteringe, te weeten Cornelis Backer, Jan ten Grootenhuysen ende Leonard Ranst, en (van) Tulp, Pol en van Beuningen, Tresoriers, over het casseeren van twee compagnieën der stadts-soldaten, sijnde 400 coppen, is Backer qualijck bejegent van Valckenier, brengende te pas dat eenige cuyperijen had gepleecht in de Oost-Indische Compagnie over het maecken van bewinthebbers, alsoo teegen Blom had gecuypt (die een neef is van Valckenier), dat niet op de nominatie en soude comen; dat (hij, Backer) een man is, lettende op sijn eygen intrest, en daerom Thijssen wilde bewinthebber maecken, alsoo getrout is met sijn vrouws-moederssuster, daer geen kinderen bij heeft; dat Thijssen als hooftparticipant-bewinthebber altijt adviseert tot uytdeelinge, alsoo veel actiën heeft en niet en siet op 't beste van de Compaignie etc.’ Over de verkiezing op 24 Januarij 1671 heeft Bontemantel in Resol. Raad III, 1. p. 453-454 deze aanteekening: ‘Den 25sten Januarius 1671 verhaelde Dirck Tulp aen mijn in de Waelekerck, dat Vrijdaechs 'savons bewinthebberen der Oost-Indische Compaignie vergadert sijnde om te beraemen wie Saterdaechs, sijnde den 24sten Januari, soude(n) voordraegen op de nominatie of tripel getal bij de hooftparticipanten, soo heeft Valckenier voeraf lang ende breet opgehaelt de bequaemhyt van Dirck Blom (deese Dirck Blom is in September 1672 geworden in de verandering Raet), en dat het door Pancras en Munter, meede regeerende Burgemeesteren neffens hem, voor een groote vrintschap soude opgenomen werden, gelijck deselfde, als hier meede sittende, soude(n) connen betuygen, ende dat daerover met Burgemeester Graef hadden gesproocken, die van 't selfde advys meede is.’ [In margine staat hiernaast: ‘Dit volgende heeft Burgemeester Graef mijn selfs verhaelt. Sij hadden Burgemeester Graef daerover gesproocken, doch die soude gesyt hebben: Ghij sijt met u dryen, en daer can ick alleen niet teegen hebben, maer uyt den naem van alle de Burgemeesteren te spreecken, can ick niet toestaen, om de authorityt van de Burgemeesteren niet te periculeeren en om geen wet haer voor te stellen aen de Compaignie’.] ‘Doch nimant antwoorde dan alleen Dirck Tulp, die sijn opinie daerteegen wierp. En door den president, Cornelis Backer, in omvraege gebracht sijnde, wat dry op de nominatie soude(n) voortbrengen, is met de meeste stemmen verstaen Mathijs van den Broeck, Poules Godijn ende Hendrick Becker. Voors syde Valckenier, dat de voornaemste oorsaeck is geweest van geen als cooplieden te nomineeren, met seclusie der magistraten; maer bekende 't selfde een groote misslach geweest is, en groote berouw daervan te hebben, en dat sulx niet meer behoorde gedaen te werden’.

a) Met ‘'t boovenstaende’ wordt de acte bedoeld, die in den tekst is afgedrukt.

te eyndigen, en seedert is niet gesien dat cooplieden,

buyten de regeeringe sijnde, bewinthebbers sijn gemaekt, dan nae veel jaeren één[1)].

1) In het ‘Resolutieboek van de Heeren Regeerende- en Oud-Burgemeesteren’ II, fol. 217 sqq. vond ik het volgende besluit, waaruit blijkt, dat Valckeniers (later door hem zelf afgekeurd) denkbeeld, om bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, althans gedeeltelijk, te kiezen uit kooplieden, die buiten de regeering stonden, in later tijd weer is opgevat:

‘Den 30sten Junij Ao. 1681, praesent(ibu)s alle de Heeren Burgemeesteren[a)] dem(p)to Opmeer, en d'Heeren van Vlooswijk, Munter, van Castricum en Trip, Oud-Burgemeesteren, d'Heer van Maerseveen, Oud-Burgemeester, in den Haeg siek sijnde, en d'Heer Opmeer, na voorgaende communicatie met sijn Ed. gehouden, sijn toestemmend advys hiertoe hebbende gegeven, is door de Heeren Burgemeesteren voorgedragen, dat haer Ed. Groot Agtb. in serieuse agtinge genomen hebbende, van wat belang het welvaren van de Oost-Indische Compagnie is voor den staet in 't generael en voor de goede ingesetenen van dese stad in 't particulier, en hoe grootelix hetselve gevordert ofte veragtert werd door een min ofte meer exacte directie in de saken, die bij de Bewindhebberen, daarover gestelt, verhandelt en besorgt werden, en dat het ten dien opsigte moet werden aengesien voor een sake, waaraen dese stad ten hoogsten is gelegen, dat de camer van de Oost-Indische Compagnie alhier diermate moge sijn bestelt, dat hetgeen in deselve te doen valt met behoorlike sorgvuldigheyd, circumspectie en applicatie mag werden verrigt, en dat de dagelixe ervaringe leert, dat sulx niet soo volkomentlik kan geschieden als te wenschen waer, indien deselve kamer voor een goed gedeelte niet sij gecomposeert uyt Bewindhebberen, die door menigvuldigheyd van publike of particuliere affaires niet werden gedistraheert, hadden geoordeelt van haer pligt te sijn, bij haer selve aendagtelik te overleggen, en vervolgens door Bewindhebberen ter camer alhier te doen examineren, op wat wijse meest bequamelik, en tot het meeste voordeel van de Compagnie een goede voet in 't eligeren van Bewindhebberen voor het toekomende, tot het bereycken van 't voorseyde oogmerk, geraemt soude konnen werden; en dat daerop bij de Heeren Bewindhebberen ter camer alhier uytgebragt, en aan haer Ed. Groot Agtb. gepresenteert sijnde het hier volgende project, sij goedgevonden hadden 't selve aan de Heeren Oud-Burgemeesteren te communiceren, en tijdelik toe te senden aan de absenten, om daerover haer gedagten te laten gaen, en in een sake van die importantie een goed en vrugtbaar besluyt te maken. Waerop gedelibereert sijnde, hebben alle de presente Heeren haer 't geen bevat is in 't voorseyde project wel laten gevallen, met dien verstande nogtans, dat voor vergaderingen ofte collegiën, welcke niet souden bekleed mogen werden door dat getal van Bewindhebberen, welcke verstaen sullen werden de distractie van publike occupatiën gedurende haer bedieninge in de Compagnie niet onderworpen te mogen sijn, niet sullen werden gereputeert de vroedschap hier ter stede, nog de bijeenkomste van Oud-Burgemeesteren en van Oud-Schepenen, als geen nadeelige avocatie in Heeren, die met de qualiteyt van Vroedschap, Oud-Burgemeester ofte Oud-Schepen alleen voorsien sijn, causerende; en dat dien conform dese importante sake met de Heeren Bewindhebberen ter camer alhier sal konnen werden ingeschikt en finalik ter neder gestelt.

Volgt het project, hierboven gemelt:

Extract uyt het Resolutie-Boek der Heeren Bewindhebberen van de Oost-Indische Compagnie ter camer van Amsterdam, genomen op Donderdag den 26sten Junii ao. 1681.

De Heeren Commissarissen, die aanbevolen is geweest een advys te formeren over het poinct van het aanstellen van Bewindhebberen in het toekomende, daar de Compagnie in dese camer best mede soude konnen werden bedient, hebben dienaangaande soodanig advys uytgebracht, als het volgende concept is dicterende:

In gevolge van de commissie, bij resolutie van den 10den laatst-leden op eenige Heeren uyt dese vergaderinge gedecerneert, om te overleggen, of en wat middelen souden konnen werden uytgedagt en met concert en goedvinden van haar Ed. Groot Agtb. de Heeren Burgemeesteren van dese stad in 't werk gestelt, dat Bewindhebberen, na desen aan te komen, voor een goed gedeelte soude(n) mogen sijn Heeren, die nog door de Regeringe nog door hare particuliere affaires souden mogen werden gedistraheert van den dienst van de Compagnie, hebben na rijpe deliberatie, hares oordeels, niet heylsamer weten uyt te vinden tot het bekomen van het voorseyde oogwit, als dat, dewijl haar Ed. Groot Agtb. de goedheyd hebben van dese sake aan de hand te geven en metterdaad betoonen, dat haar de goede directie en welwesen van dese Comp(agni)e laten ter harten gaan, tot sooverre dat haar Ed. Groot Agtb. haar selven in het eligeren van Bewindhebberen ten principalen willen limiteren en binden aan den waren dienst van de Comp(agni)e, dese vergadering die gelegentheyd in alle maniere behoorde waar te nemen, en haar meer-gemelte Ed. Groot Agtb. nevens gedienstige dankkentenisse

voor te dragen, dat het deselve bijsonderlik aangenaam soude wesen, en hooglik ten besten van een goede directie in de affaires van de Comp(agni)e soude strecken, dat in het aanstellen van Bewindhebberen ter camer alhier voor het toekomende soodanige voorsorge wierde gedragen, dat bij vervolg van tijd het getal van agttien Bewindhebbereu uyt de stad van Amsterdam perpetuelik soude mogen bestaan, ten minsten voor de eene helft, uyt Heeren, die gedurende hare bedieninge in de Comp(agni)e in geen vergaderingen of collegiën van Regeringe ofte Magistrature ofte Judicature van stad ofte staat souden mogen sijn; en dat, om tot dit etablissement gevoegelik te geraken, de twee eerste Bewindhebberschappen, die bij versterf, afstand of andersins staan open te vallen, souden mogen werden vervult met geen andere personen als die geen sessie, als voorseyt is, in de bovengeroerde vergaderingen of collegiën gedurende hare bedieninge in de Comp(agni)e souden mogen hebben; dog dat, een derde plaatse naderhand komende te vaceren, voor elegibel tot deselve souden mogen werden gehouden ook diegenen, die in eenige van de meergeroerde vergaderingen ofte collegiën sijn, en gedurende hare bedieninge in de Compagnie daarinne souden verblijven; en dat vorders een vierde en vijfde plaatse komende open te vallen, deselve beyde wederom souden mogen werden bestelt aan geen anderen, als die buyten de voorseyde collegiën gedurende de exercitie van haar Bewindhebbersschap souden sijn; en dat dese ordre in het eligeren van Bewindhebberen soude mogen werden geobserveert, totdat het getal van agttien, uyt Amsterdam, voor de helft sal bestaan uyt Heeren, in de voorseyde collegiën niet occuperende; en bij vervolg alle alsdan sullende komen voor te vallen electiën op dien voet souden mogen werden gedaan, dat t'allen tijden, sonder interruptie, het getal van Bewindhebberen, in dienst sijnde, voor de helft ten minsten bestaa uyt Heeren, gedurende de tijd van haar Bewindhebbersschap geen sessie in de voorseyde vergaderingen of collegiën hebbende. En dewijle het oogmerk in desen geen ander en is als dat door occupatiën, die de Heeren Bewindhebbers elders hebben, den dienst van de Comp(agni)e niet mag werden veragtert, en dat hetselve soo wel kan komen te gebeuren door al te veel particuliere als publyke besigheden, dat dienvolgende ook sonderling, soo in 't nomineren als in 't eligeren, nevens de genoegsame capaciteyt, ervarendheyd en bequaamheyd van jaren in agtinge behoort te werden genomen, dat van degenen, die geen sessie in publyke vergaderingen of collegiën hebben, geen tot de Bewindhebberschappen, die na desen sullen komen open te vallen, mogen werden gevordert, die door al te grooten ommeslag van elders verhindert souden mogen werden den dienst van de Comp(agni)e met behoorlike assiduiteyt waar te nemen.
Waarop sijnde gedelibereert, is het voorseyde geadviseerde in alle sijne leden geapprobeert; en voorts goedgevonden, dat 't selve aan haar Ed. Groot Agtb. sal werden overgebragt, met versoek, dat het derselver goede geliefte sij, daarover hare gedagten te laten gaan, en met dese vergadering te concerteren, om daaromtrent soodanigen voet eenpariglik te beramen, als tot het verkrijgen van 't voorseyde oogmerk sal werden dienstig en nodig geagt. En werden wijders, om 't gunt voorseyt is aan haar Ed. Groot Agtb. voor te dragen, bij desen versogt en gecommitteert de Heer Roch en den Advocaat van de Comp(agni)e Mr. Willem van Dam.'

a) Dit waren: van Beuningen, Hudde en Corver.

15. Concharge.

Burgemeesteren stellen de concharge, die door haere E.E. werd beëedicht op sijn ordonnantie, en stelt borgen

voor Schepenen voor een bequame somme. Heeft sijn wooninge in 't stadthuys en hout hetselve schoon, be-

sorcht brant en kaerse, lyt ter excecutie de vonnissen, gegaen in cracht van gewijsde, volgens de ordonnantie en maniere van procedeeren, Capit. 16[1].

16. Sleutels der stadtspoorten en boomen.

(p. **172**.) Burgemeesteren sijn seedert omtrent de hondert jaeren geweest in vreedsame possessie van het bewaeren en versorgen der stadtssleutels van de poorten en boomen, die savonds werden gebracht en smorgens gehaelt tot een van de Burgemeesteren, wiens beurt het is die snachts tot sijnen huyse te hebben, als bij de ordonnantiën van de schutterijen, dato 5 Augusty 1594 en 6 April 1618[2], en de vordere, nae den anderen door de Heeren van den gerechte gestatueert, is te leesen. Het is te gelooven, dat het van voor aloude tijden alsoo is geweest, en bij de oneenicheeden, ten tijde der opstant van de gereformeerden tegens haere overichyt, om vredens wille anders is toegestaen. Den 9den Augusty 1566 is bij de XXXVI

1) Handvesten p. 624-625. Zie ook: Wagenaar, Amsterdam III p. 499.
2) Handvesten p. 146 en 148, waar als data opgegeven worden: 3 Augustus 1594 en 30 April 1618.

Raeden Burgemeesteren belast de poorten geslooten te houden, om het uytloopen ter predicatie te beletten, die daechs daeraen soude gedaen werden; doch door den oploop der gereformeerden en dat tachentich mannen haer verbonden hadden gewapent die buyten te helpen, en den Schout van ongeval gewaerschout, sijn haer Achtbaerheeden genootsaeckt geweest de poorten op het gewoonelijke eur te laeten openen[1]; eenich volk van den Heer van Brederoode omtrent de stadt buyten de Haerlemer-poort leggende, is versocht de poort te willen openen, doch Burgemeesteren hebben dat gewygert. Den gemelden Heer van Breederoode in de stadt sijnde in den jaere 1567, en daernae[2] Prins Willem, is bij bewilleging toegestaen de sleutels op 't stadhuys te brengen, en bij naeder accoort gespecificeert wie deselve bewaeren soude. Nae de satisfactie van in den jaere 1578 den 8sten Februarij gemaeckt, en de regeerders den 28sten Mey daeraenvolgende, tegens den eet op de pacificatie van Gent en de gesyde satisfactie gedaen, uyt de stadt geset, is den 8sten September 1580 de ordonnantie op de wacht vernieut, en geordonneert de sleutels gehaelt en gebracht te werden volgens voor- (p. **173**.) gaende ordonnantiën[3]; en bij de ordonnantie van den 5den Augusty 1594, hiervoore gemelt, wert in 't 18de artyckel gesyt, dat alle ende een yegelick, die de dachwacht sullen hebben, sullen hen des morgens voor 't luyden van de poortklok voor Burgemeestere-deure, die de sleutelen bewaert, vinden laeten, ende gaen, elk daer sijn lot gevallen is, met de sleutelen, ende openen de poorten, ende des avonts, nae der poorteklock ende sluyten van de poorten ofte boomen, de sleutelen wederom brengen tot des Burgemeesters huys, op peene van telckens te verbeuren thien stuyvers. Soodat niet is te twijffelen aen de authorityt, die Burgemeesteren altijd gehadt hebben

1) Zie: Ter Gouw VI p. 93 en 94.
2) De volgorde is anders. Oranje was te Amsterdam van 15 December 1566 tot 20 Januari 1567; Brederode kwam er den 27sten Februari 1567 en verliet de stad op den 27sten April van dat jaar. Zie: Ter Gouw VI p. 135, 145, 162, 183, 186 en 187.
3) Handvesten p 145.

van het sluyten en openen der stadtspoorten en boomen, dan alleen wynich jaeren gedurende de gesyde troubelen, en noch hebben gehadt tot in den jaere 1672, als wanneer door eenige oproerige gemeente wederom muyteriën over 't bewaeren der sleutels is aengestelt voor het huys van den Burgemeester Jan van de Pol, daerop den 5den Augustus van 't gesyde jaar, bij resolutie der vroetschap, is verstaen, na ingenomen advys van den krijsraedt, op versoek van Burgemeesteren, daechs tevoore gegeeven, van de sleutels te brengen op 't stadhuis, te sluyten in een kist van twee slooten, van dewelcken den eenen te laeten ter bewaringe van den hooftofficier, die de wacht heeft op 't stadthuys, en den andren door de burgerwacht te laeten brengen tot den Burgemeester, wiens tijt het is die te bewaeren, en op gelijke manier die smorgens te laeten afhaelen; van welcke timulte omstandelijck hiernae sal gesprooken werden[1].

17. Postmeesters.

(p. **173a**.) Burgemeesteren, tot besorging der brieven op Antwerpen, Engeland, Ceulen, Hamburg en veel andere plaetsen, bestellen daertoe comptoiren, die bedient werden door dry ofte vier, door haere E.E. daertoe gebeneficeert, waervan de voornaemste de dry eerste sijn, en hebben groote incomsten; pleegen selfs te rysen, doch naederhant hebben het comptoir waergenomen, de brieven door knechts afgesonden, ontfangen en door haer suppoosten doen bestellen. Castelyn, Moolenaer en N.N., bij request yts versoekende aen Burgemeesteren, gebruykte(n) de naem van postmeesters, dat qualijk wierde opgenomen, en tegemoet gevoert geen postmeesters te kennen; royeerden 't selfde en gaven het weer uyt. Maar eenige jaeren daernae den Heer Geelvinck, Heer van Castricum, Burgemeester sijnde,

1) Over het tumult wegens het bewaren van de sleutels in 1672 leze men het artikel van den heer J.F. Gebhard Jr., getiteld: ‘Amsterdamsche annteekeningen uit 1672’, in Fruin's Bijdragen. 2de R., X p. 205 sqq.

wierde sijn soon Coenraedt Geelvinck een boodeschap op Ceulen vergunt, en bequamen doen den tytels van postmeesters[1].

1) Zie hierbij: Wagenaar, Amsterdam. II p. 543-545. - Le Jeune, Het brieven-postwezen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden. p. 186-202. - P. Scheltema, De brieven-posterij te Amsterdam. (Aemstel's Oudheid II p. 205-213.) - Over een post op Portugal, die ingesteld en weer opgeheven werd, vond ik nog de volgende aanteekeningen, die ik mededeel, omdat men bij Le Jeune niets over deze post vindt, terwijl Wagenaar en Scheltema er slechts terloops gewag van maken: '25 November 1656. Burgemeesteren hebben doen leesen de acte van (accoort, gemaeckt tusschen Burgemeesteren en) eenige cooplieden, te weeten: (Hendrick) Riael, (Jan) Rombouts en Warnaers, van continueerlijck eenige gailljoets of welbesylt elyn vaertuich in zee te doen gaen naer Poortegael en weerom, bij maniere van een veer, om gestaedich de brieven en paketten over en weer te brengen, mits genietend van een ordenares brief 15 stuyver, en andere naer advenant.' (Resol. Raad I, 2. p. 413, aangevuld uit Civ. en Mil. Reg. I p. 311-312. In margine staat nog: 'Leest de willekeur, gepubliceert den 21sten Januarij 1657'. Deze keur komt niet voor in Noordkerk's Handvesten. Wel vindt men aldaar, p. 1075 en 1076, de keuren van 29 Januari 1643 en 13 Januari 1652, betreffende het 'collecteren ende bestellen' van de brieven, die dagelijks door de schippers uit Portugal werden medegebracht; maar een post op Portugal werd door deze keuren niet ingesteld.) - In Resol. Raad I, 2. p. 482 (30 Juli 1657) wordt herinnerd aan het op 25 November 1656 verleende consent, 'ende alsoo (de voorseyde cooplieden) hetselfde comen te misbruycken en tot andere eynde te employeeren, seer naedeelich voor de negotie, soo hebben een groot aental cooplieden getyckent een request en aen Burgemeesteren overgelevert, versouckende 't selfde wederom mach vernieticht warden; welck request is gestelt in handen van Tulp, Spiegel, van Hoorn, Hooft, van Loon en Geelvinck, om te examineeren ende den raet te dienen van bericht'. - 4 December 1657. 'Commissarissen, partijen gehoort ende alle middelen van accomodatie tot onderlinge handelinge der cooplieden voorgewent hebbende, soo duncken commissaressen, dat de cooplieden, die de oncosten gedaen hebben van bequaem vaertuich te laeten maecken, ende nu door tenietdoeninge van de gesyde keure groote schaede sullen comen te lijden, dat haer soude van stadts weegen connen toegelyt warden vier duysent guldens, waerbij schijnt dat contentement in sullen neemen. Waerop gedelibereert sijnde, sijn commissarissen bedanckt, ende is de keure en resolutie ingetrocken, ende (goetgevonden) dat sal betaelt warden vier duysent guldens. Hasselaer, in de compagny der galjoets wesende, heeft den raet wegens sijn medestanders bedanckt, ende gesyt 't selfde een eer te weesen en tot naedeel van diegeen, die in volle maeltijt heeft gesyt deselfde resolutie bij subre(p)tive en obre(p)tive middelen verkregen te weesen, waerop Blaeuw antwoorde of sulx waer soude connen gemaeckt warden.' (Resol. Raad I, 2. p. 533 en 534.)

18. Sleutels der previlegiën en andere brieven.

De sleutels van het verwulft vertrek in de Oude kerck[1)], daer de origineele stucken der hantvesten en previlegiën en andere brieven berusten, leggen ter tresorie in een klyn kistgen bij 't groote zegel, van 't welcke één sleutel bij den presideerende Burgemeester, de tweede in de lade van Burgemeesteren ende de darde ter tresorie bewaert werden[2)].

Den 17^{den} en 20sten October 1654 is een inventaris door Burgemeesteren daervan gemaeckt, en de copijen eenige Heeren ter handen gestelt, sijnde getituleert: ‘Inventares van de originele stucken der hantvesten ende previlegiën, nevens andere brieven der stadt Amsterdam.’ De Heer Burgemeester Tulp heeft de curieushyt gehad 't selfde t'sijner E.E. presentie te laten doen, waervan ick een originele heb[3)].

1) Lees de beschrijving van de ijzeren kapel in de voorrede van Scheltema's ‘Archief der ijzeren kapel in de Oude of St. Nikolaas kerk te Amsterdam.’
2) Dit verschilt eenigszins van wat Scheltema ibid. p. 12 meedeelt.
3) Ik heb dit stuk niet aangetroffen onder de papieren van Bontemantel. In den derden bundel van Schaep's aanteekeningen vindt men een ‘Inventaris van de originele stucken der handvesten, privilegiën ende andere brieven ende bescheiden der stadt Aemstelredam, voor desen berust hebbende in de Oude Kerck aldaer, als oock de stucken van de Tresorye der voorseyder stede, aldaer bijgebracht ult^{o} Januari 1635.’ Achter de woorden ‘voor deesen berust hebbende in de Oude Kerck aldaer’ heeft Schaep later toegevoegd ‘ende a^{o}. 1654 noch’. Hij was ook tegenwoordig bij het bezichtigen van de stukken in 1654, blijkens deze aanteekening: ‘In October 1654 hebb' ic present geweest, als gemelte privilegiën in de Oude Kerck wederom besien wierden, present d'Heer Niclaes Tulp, als Burgemeester, ende d'Heer Poll als Tresorier, ende waren in dit secreet ... rijen, yder van ... laden meer en min, samen in alles 45 laden.’

19. Burgemeesteren sijn gewoonelijck Raeden.

(p. **173b**.) Burgemeesteren sijn gewoonelijck Raeden, tensij door de naemaechschap, volgens de previlegiën, in de vroetschap niet connen getrocken werden, als Cornelis Bicker, Heer van Swieten, Jan Bicker Gerritssoon[1)], Andries de Graef, die Raet is gemaeckt naedat sijn broeder Cornelis was gestorven, en Jan Munter[2)]. Soodat gestorven sijnde, op de begraffenisse vier Raden gaen neffens het lijck, als te sien, daer van den raet werd gehandelt[3)]. Geen Raet sijnde, gaen meede vier Heeren[4)] neffens het lijck, als den 15^{den} Mey 1653 Burgemeester Jan Bicker Gerritssoon begraven werdende in de Westerkerck, gingen neffens de kist de Heeren Albert Pater, Cornelis Jacobssoon Wayer, Jan van de Pol en Bernardt Schellinger, Raeden.

20. Circulaire brieven van recommandatie door Burgemeesteren.

(p. **174**.) Burgemeesteren, als eenige diensten ofte offitiën comen vacant te werden, die door haere Eedelen Grootmogende begeven werden, en in de pointen van beschrijvinge gebracht sijn, waerover op den darden dach van de vergaederinge werd geresolveert, soo brengen die pointen in de vroetschap, om articulatim op geresolveert te werden. Die speculatiën op de offitiën heeft, voecht sich bij Burgemeesteren met recommandatie, die (door) haer E.E. (in) con-

1) Cornelis en Jan Bicker konden geen lid van de vroedschap worden, omdat hun broeder Andries Bicker er zitting in had.
2) Jan Munter kon geen lid van de vroedschap worden, omdat hij getrouwd was met Margriet Geelvinck, een zuster van Cornelis Geelvinck, die in 1652 in de vroedschap werd gekozen. (Herald. Bibliotheek 1873 p. 223. In het Patriciaat van Amsterdam wordt op fol. 39*a* ten onrechte gezegd, dat Jan Munter ook ‘raed’ was.)
3) Nl. op p. 471-473 van het HS.
4) Nl. ook vier leden van de vroedschap. Dit geschiedt - zegt Bontemantel in Resol. Raad I, 1. p. 51 - omdat de Burgemeesteren ‘hoofden van den raede sijn’.

sideratie opgenomen sijnde, (werden) de Heeren, gaende ter dachvaert van Hollant, geauthoriseert daerin te gaen nae haeren last, en ter vergaederinge t'selfde uyt te wercken, of te spreecken met de leeden, soo geen apparentie sien den een of ander toe te vallen, met toesegginge van 't selfde op andere tijden voor geobligeert te houden. Soo Burgemeesteren haer laeten geleegen weesen aen den een of ander Heer, soo laeten, of eygener authorityt, ofte (op) resolutie van den raedt, afgaen aen de magistraeten der steeden, stem hebbende in de vergaederinge, brieven van recommandatie, ende soo daer meer aen geleegen laeten weesen, secondeeren de missives door eenige gedeputeerdes, waervan eenige exempelen volgen.

Den Heer Pieter Hooft, Drost van Muyden ende Ballieuw van Goylant, den 21sten Mey 1647 overleden sijnde, heeft den raet, op het 23ste point van de beschrijvinge der Gecommitteerde Raeden, den 15^{den} Julij omstandelijck geresolveert Albertus Coenradus Burg, Out-Burgemeester, Raet ende Gecommitteerde ter Admiralityt, van stats weegen (p. **174a**.) daertoe te vorderen, alsoo eenige andere Heeren van consideratie voor haer soonen debvoiren daertoe aenwenden[1)]. Op welcke resolutie den 16^{den} derselver maend Burgemeesteren circulaire brieven aen alle de leeden van Hollant hebben laeten afgaen, gestelt in serieuse termen, en is den 22sten daeraenvolgenden op 't geproponeerde, of de gedeputeerden ymant anders soude(n) moge(n) voorstellen, naerder geresolveert nimant van stadts wegen voor te dragen dan sijn E.E. alleen en nimant anders. Niettegenstaende heeft de Out-Burgemeester Andries Bicker, gecommitteerde ter Generalityt, weten de saecke te verschuyven en uyt te wercken, dat sijn soon Gerrit Bicker Drost van Muyden is geworden.

1) Nu volgen in den tekst deze regels, die later doorgehaald zijn: ‘den Heer Andries Bicker, om Burg daervan af te lyden, bracht in consideratie of, soo een Heer van de regeeringe daertoe mocht werden gecooren, niet sonde moeten afstaen van de scharges, die als Magistraet is bedienende, als Out-Burgemeester, Raet en diergelijcke bedieningen, waerop nae omvrage is verstaen, dat het gemoveerde op sijn beloop gelaten sal worden.’

Den 15^{den} Februarij 1663 is, op advys van Burgemeesteren, bij de vroetschap Hendrick Cloeck, soon van den Heer Pieter Cloeck, Raed en advocaet, verstaen tot raetsheer in 't Hof van Hollant van stadts wegen te recommanderen in de plaets van den overleeden raetsheer De Raet, en sulx niet connende uytgewerckt werden, den advocaet-fiscael van Strijen voor te stellen; waerop heeft becomen van Burgemeesteren voorschrijven aen de Eedelen en steeden, en om het starck voort te setten, hebben de Heeren Out-Scheepen Jan Hulft en advocaet Cornelis Hop, swagers van den gemelde Pieter Cloeck, op bewilleging van Burgemeesteren, de brieven vergeselschapt met de personeele recommandatie; doch 't versoek nam geen effect, en alhoewel het was gedaen op eygen costen, hebben Burgemeesteren verstaen sulcke versoeken niet meer toe te staen. Den 21sten April 1667 weder bij den raet geresolveert sijnde den gesyde Cloeck van stadts wegen voor te dragen, is daerop, en op recommandatie van den gemelde Hop, die doen pensionares was, raetsheer geworden.

(p. **174b**.) Door het sterven van Gerret Bicker, daer hiervoore van is gesprooken, het drostschap van Muyden comende te vaceeren, hebben Gerrit Hasselaer, Out-Burgemeester, Raet en Gecommitteerde der Gecommitteerde Raeden van Hollant, en Nicolaes van Vlooswijck, soon van den Heer president van Burgemeesteren, speculatie daerop gemaeckt en haer geaddresseert aen Burgemeesteren, yder versoeckende haere Achtbaere gunst, om 't selfde in den raedt te willen begunstigen. Den gesyde Heer president heeft te wege gebracht, dat Burgemeesteren den raet, par beslooten messives, in date 15 October 1666, (hebben) beschreven tegens den 22sten daeraenvolgend, om daerover te delibereeren. Waerop de Heeren Vlooswijck, Tulp en Valckenier, Andries Graef absent sijnde, den raet hebben gecommuniceert, dat, alsoo (van) aensienelijcke Heeren, soo Eedelen als andere, solicitatiën staen te wachten, en die de eerste comt veelmaele voordeel heeft, te raede waren geweest, op 't versoeck haerder collega, brieven te laten afgaen van serieuse recommandatie aen de ridderschap en steeden, in faveur van Nicolaes van Vlooswijck, commissares van klyne saecken, versoekende dat den raedt

't selfde haer wel geliefde te laeten gevallen. Waerop omvrage sijnde gedaen, is met eenparige stemmen geresolveert den gemelde Vlooswijck daertoe van stadts wegen voor te stellen[1)]. Hasselaer was mede in den raedt, maer liet het vaeren, alsoo door het afsenden der voorschreeven brieven klaer sach, waer het heen soude gaen.

De voornaemste circulaire brieven sijn geweest in den jaere 1670, als wanneer door 't afsterven van den Heer d'Eedel, president van 't Hof van Hollant, al sijnde in den jaere 1665 overleeden, en die plaets door den Heer van Maesdam, als ouste raetsheer, bij provisie was bekleet totdat Ballieuw van Rijnland was geworden, als wanneer bij Hollant wiert verstaen de twee ampten niet compatibel te sijn, ende eenige leeden verstonden dat tegelijck soude connen bedienen, daer dese stadt en Rotterdam haer hart tegen stelden, alsoo Valkenier Hendrick Hudde wilde avanceeren, en is bij den raet den 17^{den} Maert en 3^{den} (p. **174c**.) Juni verstaen Hendrick Hudde, raetsheer in den Hoogen Raet, daertoe van stadts wegen voor te dragen. Burgemeesteren, en voornaementlijck Valkenier, vatten dese saecke hooch op, soodat circulaire messives afgingen, in date 4 Juni, gevolcht door gedeputeerdens uyt derselver last, te weten Geelvink, President-Scheepen en Raet, Jannes Hudde, Scheepen en Raet, en pensionares Hop, als te sien in de volgende missive en credentiael. Volgens derselver credentiael, date 30 Juni, lyden die commissie op stadtscosten aensienelijk af; den 17^{den} Julij deden de gedeputeerden ter dachvaert in twee huerkoetsen de visite

1) Nicolaas van Vlooswijk, heer van Papekop, kreeg het ambt, en bekleedde het tot zijn dood, op 11 Augustus 1674, toen hij in den oorlog tegen de Franschen sneuvelde. Over de solicitatie naar het nu opengevallen drostambt van Muiden in 1674, zie de briefwisseling van Jacob en Pieter de Graef, uitgegeven door Prof. Fruin in de Bijdragen voor Vaderl. Geschied. 1885 p. 349 sqq., brief XV, XVI en XIX. Het drost ambt van Muiden wordt daar gezegd ‘niet altijd[a)] bij, maar boven geheugenis van menschen, bekleet geweest te sijn, niet alleen bij Burgemeesterssoonen van dese stad, maer noch altijd wel van de voornaemste van Burgemeesterssoonen.’

a) Zoo staat er, maar het zal wel moeten zijn: ‘alleen’.

aen alle de leeden, en nae de recommandatie bequamen beleefde antwoorden sonder conclusie; de caert was verset en liep op Bennebroek. De Burgemeester Vlooswijck lyde in deliberatie, alsoo de ordre lach op Hudde, ende ter vergaederinge singelier sullen weesen, of de ordre sullen volgen, en was neffens Geelvinck van opinie te persisteeren; Maerseveen, Jannes Hudde, Bontemantel en Corver meende(n) best te sijn met de vloot te sylen[1]. Den 18^{den} Julij 1670 is Adriaen Pauw, Heer van Bennebroek, met eenparige stemmen tot president van 't Hof van Hollant gecooren. In dese voorsyde saecken vielen veel speculatiën, waerdich (hoewel buyten propoost) te verhaelen[2]. Men syt geen exempelen te sijn, dat den ousten raetsheer is voorbijgegaen; Mirop was de ouste, en wierde van sijn E.E. niet gesprooken; tot salvinge bequam sijn soon den 8sten November desselven jaers een capitynschap van de guardes. Den raetpensionares De Wit werckte op den raetsheer Fannius, dat stiet uyt jalousie, en waren de gesyde gedeputeerdes van Burgemeesteren voornoemt gelast in de steeden de magistraten ofte Burgemeesteren specialijck voor te dragen, dat geliefden toe te sien en te considereeren, of voor den staet dienstich is, dat den raetpensionares te veel gesach in de Hoven van justitie heeft. De twee heevige solicitatiën waren oorsaeck, dat den derden in 't spel quam en met de bocht doorging; want den raet- (p. **174d**.) pensionares, siende met Fannius niet door te comen ende dat Amsterdam door Valckenier hem tegenging, viel aen de syde van Bennebroek, gebruykende tot een argument, het onbetamelijk soude sijn een raetsheer uyt den Hogen Raet te neemen en tot president in 't Hof te brengen, en soo men daertoe soude connen verstaen, dat Rijxse ouder raetsheer aldaer is dan Hudde, die daer wel speculatie op heeft gehadt, maer uyt discretie die gedachten heeft laten vaeren, alsoo het geen gratie soude geven. De Heeren ter dachvaert sijn door den Heer raetsheer Hudde aensienelijck getracteert, in vergeldinge der

1) Met de vloot zeilen = meegaan met de meerderheid.
2) Bontemantel handelt over deze zaak zeer uitvoerig in zijne Aant. Statenverg. Holland 1670.

gedane solicitatiën, en bedanckt, waerop de Heer Geelvinck met een statich aensicht antwoorde op de maeltijt, dat door de moeyelijckeyt dien tijt niet had connen slaepen, te meer Amsterdams respect daeraen geleegen was, waerover een heer smuyster lachte, alsoo in parte- culiere discoursen anders had getoondt.

De voorsyde missives waeren als volcht:

‘Aen de Heeren van de Ridderschap en stemmende steden.

Welgeboren, Edele gestrenge Heeren Edelen, Erntfeste etc. Heeren.

(p. **174e**.) Alsoo de Heeren van de vroetschap van dese stadt, considereerende hoe nodich het sij, dat het vacerende presidentsampt in den Hove Provinciael hoe eer hoe liever met een bequaem persoon werde versien, hare gedachten daeromtrent gestadich hebben laten gaen en, na een rijp en gedesinteresseert overleg, van gevoelen sijn het gemene oochwit te hebben aengetroffen in den Heere Mr. Hendrick Hudde, jegenwoordich Raet in den Hogen Rade, denwelcken sij hebben goetgevonden, dat daertoe van harent wegen soude werden voorgedragen en met allerley goede offitiën oock gevordert, soo hebben wij mits deesen niet connen naelaten van { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } daerover bij desen gedienstich te begroeten. Wij laten ons voorstaen, dat wij in de presente voorval soo verre geluckich sijn, dat wij niet en behoeven te laboreeren in dat point, 't welck in alle recommandatie wel van de meeste swaricheyt en consideratie is, in 't beschrijven en bewijsen van nodige en aensienelijke qualityten, naedemael welgemelten Heer Hudde in sijn veeljarige bedieninge van soo swaer een charge gegeven heeft soo publique preuven en ontwijfelbare bewijsen van sijne beleefthyt, naerstichyt, trouwe en rechtskundichyt, dat { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } en al de wereld daerin genomen sullen hebben en alsnoch nemen volkomen contentement. In voegen dat ons alleenlijck overblijft bij { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } en bij d'andere

leeden van hare Ed. Grootmogende soo veel gunst voor desen Heer te verwerven, als wij aen hem, uyt insicht van 't gemene best, vrijwillich en gaerne hebben toegevoecht. Om welcke oorsaecke wij dan gansch vrind- en niet min ernstelijck versoeken, dat { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . }, soo wanneer dese saecke ter vergaederinge sal voorcomen, ons met hare gunstige stemmen gelieven { voor te gaen / te secondeeren }, ten fine meergemelde Heer Hudde tot het voorseyde president- (p. **174f**.) schap mach werden geavanceert. Indien wij soo gunstige neiginge des gemoets bij { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } t'onswaert aentreffen, als wij voor deesen meermalen hebben gedaen, soo en vreesen wij niet, dat onse serieuse aensoeckinge sonder vrucht, en { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } alleenlick tot een last sal sijn, te meer alsoo { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } in een en deselve persoon ons ten hoogsten konnen verobligeeren en tegelijck haren plicht aen den staet volkomentlijk voldoen.

{ Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } sullen niet alleenlijk bij den voorseyden Heer Hudde, maer oock bij de ..... behoorlijcke danckbaerhyt in dusdanige en andere occasiën[1)].....

Waermede wij desen sullen afkorten en { Uw Welgeb. Edele gestrenge / Uw Edele . . . . . } beveelen in de heylige protextie Godes, blijvende,

Welgeboren, Edele gestrenge Heeren Edelen, Erntfeste etc. Heeren,

Uwer etc.'

Den 4de Juni 1670.

1) In de laatste zinsnede zijn een paar woorden uitgevallen. Er heeft waarschijnlijk gestaan: 'maer oock bij dese stadt behoorlijcke danckbaerhyt in dusdanige en andere occasiën aentreffen'.

‘Edele, Erntfeste etc. Heeren.

(p. **175**.) Op den 4^{den} Juni hebben wij, in voldoeninge van de resolutie van de XXXVI Raden deser stede, met alle ernst aen Uw Ed. geschreven en gedienstelijk versocht, dat derselver goede geliefte mochte sijn, met en beneffens dese stadt den Heer Mr. Hendrick Hudde, jegenwoordich raetsheer in den Hogen Raet, te helpen voordragen en sooveel doenelijk promoveeren tot het vaceerende presidentschap van den Hove Provinciael, welck ons versoeck wij wiilen hoopen dat om de redenen, in de voorseyde onse missive vervat, bij UEd, in gunstige agtinge sal opgenomen sijn. En alhoewel het mitsdien onnodich schijnt te wesen UEd. hierover meer lastich te vallen, soo hebben wij echter niet connen nalaten te betoonen, hoeseer ons ter harten gaet het wel bestellen van de justitie, tot dienst van 't gemeen, (en) expresselijck aen UEd. af te senden de Heeren Cornelis Geelvinck, Heer van Castricum, presideerent Schepen en Raet deser stede, en Johannes Hudde, mede Schepen en Raet, mitsgaders Mr. Cornelis Hop, onsen raedpensionares, ten eynde om bij UEd. ons versoeck mondelijck te vernieuwen, mitsgaders te suppleeren 't gene aen de expressie van onse missive soude mogen ontbreeken, UEd. mitsdien gansch vrindelijk en naebuerlijk versoekende, dat sij aen de gemelde Heeren onse gecommitteerdens gunstich gehoor gelieven te verlenen en volcomen geloof te geven in alle hetgene sij desen aengaende in onsen name sullen comen voor te dragen. Twelck van UEd. gewoonelijke beleefthyt tegemoet siende, sullen wij hiermede afbreeken en volharden te blijven,

Edele etc.’

30 Juni 1670.

21. Out-Burgemeesteren.

(p. **176**.) Die eens en meermaelen Burgemeesteren sijn geweest, werden genaemt Out-Burgemeesteren[1)]. Sijn achter-

1) Oud-Burgemeester is in engeren zin de titel van den Burgemeester, die door de nieuwe Burgemeesteren uit de aftredende wordt gekozen, om met hen aan te blijven. Zie: Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam, III p. 366 en 367, V p. 296, VI p. 409 en 410. Ook in de ‘Memoriën en Adviezen’ van Corn. Pietersz. Hooft (Werken van het Historisch Genootschap, Nieuwe Serie N°. 16) komt ‘oud-burgemeester’ in deze beteekenis voor, o. a. op p. 70, N°. 165; insgelijks in de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. Bij Bontemantel komt het woord ook een enkele maal in dien zin voor, b. v. in de bijlage N^{o}. ‘Magistraatsverkiezingen’ enz., op 22 Januari 1672, waar van burgemeester van de Poll gezegd wordt, dat hij ‘staet out-burgemeester te blijven’. De gewone beteekenis van het woord is echter die van: ‘gewezen burgemeester.’ Ook oud-burgemeesteren werden gewoonlijk met den titel burgemeester aangesproken.

raeden van de Heeren, die in functie sijn, werdende daertoe gebruyckt in saecken van gewichte, naer ouder gewoonte, ende daer die op stoel sitten niet gaeren souden sien, dat in de volgende jaeren veranderingen werden gemaeckt sonder haer medekennisse. Derselver resolutiën werden getituleert: Resolutiën van Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren[1]. Hebben gesaementlijcke overeencomsten,

1) De vergadering van burgemeesteren en oud-burgemeesteren wordt somtijds oud-raad genoemd, bv. bij Ter Gouw, Amsterdam, VI p. 84. Bontemantel echter verstaat onder oud-raad: 'de electeurs van burgemeesteren' (zie bv. hierna, p. 166), dat zijn: burgemeesteren, schepenen, oud-burgemeesteren en oud-schepenen. De resolutiën van den eerstgenoemden oud-raad, dien van burgemeesteren en oud-burgemeesteren, werden aanvankelijk opgeteekend in het groot-memoriaal, later in de resolutiën van de vroedschap. Het eerste deel van de vroedschaps-resolutiën begint met 16 Januari 1536; met vindt daar niet alleen opgeteekend de besluiten, genomen in de vergadering van burgemeesteren en de 36 raden, maar ook die, genomen in de vergadering van 'Mijne Heeren van den Gerechte (schout, burgemeesteren en schepenen) mit de XXXVI Raiden', van 'Burgermeesteren, oude Burgermeesteren ende Scepenen' en van 'Burgermeesteren mitten ouden Burgermeesteren.' De vergadering van burgemeesteren en oud-burgemeesteren wordt het eerst 'oud-raad' genoemd in Vroedsch. Resol. I fol. 31, op 13 November 1546.
In geen enkele stedebeschrijving of geschiedenis van Amsterdam, ook niet in die van Ter Gouw, wordt voldoende opgehelderd sinds wanneer oud-burgemeestereu 'achterraeden' van burgemeesteren waren, en in welke aangelegenheden hun raad aanvankelijk werd ingewonnen. Vermoedelijk is de gewoonte van lieverleede ontstaan. In 1565 hooren wij reeds klachten over de te groote autoriteit van 'de oude burgemeesteren, die gemeenlijck XII in getaele sijn, die we lautoriteyt nemen sonder advys van de XXXVI Raiden eenige saicken vuyt te rechten, twelck te min behoort getollereert te worden, overmits dat de burgermeesteren alleene 't onderwint ende beleyt van alle der stede affairen hebben, soewel in administracie van politie ende geven van officie etc.' De klacht wordt geuit in een geschrift, getiteld 'Andere en breeder feyten, reedenen ende middelen, die veele ende diverssche burgheren der stede van Aemstelredam, supplianten ende doleanten, overgeven' enz. (Gemeente-archief Amsterdam, lade R 2 N°. 12), het tweede request, door een aantal burgers, die ontevreden waren over de regeering, ingeleverd aan den Prins van Oranje. (Vgl. hierover Ter Gouw, Amsterdam, VI p. 53).
De op het Amsterdamsche gemeente-archief aanwezige resolutieboeken van burgemeesteren en oud-burgemeesteren vangen aan met het jaar 1603. De meeste daar opgeteekende besluiten betreffen weinig. belangrijke aangelegenheden: het beroepen van predikanten, het verleenen van een beurs aan een theol. student, het afbreken van huizen, het verhoogen van de jaarwedden van stedelijke ambtenaren, het toekennen van pensioenen of van een vereering, het begeven van stedelijke ambten, de rangorde van de stedelijke magistraten enz. Slechts een enkele maal wordt er gesproken over 'saecken van gewichte.' Ook hierbij echter zullen wij goed doen ons te herinneren, dat in dergelijke vergaderingen meer voorviel, dan met uit de officiëele notulen kan opmaken. Wagenaar, Amsterdam, III p. 296 zegt, dat 'de presideerende Burgemeester doorgaands voor 't einde van zijn quartaal eene vergadering van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren belegt.' Deze mededeeling wordt, ook voor de zeventiende eeuw, bevestigd door het resolutieboek; slechts enkele malen is de tijd, die tusschen twee opeenvolgende vergaderingen verloopt, korter dan drie maanden. In het resolutieboek van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren, II 1648-1698, vond ik echter op fol. 101 de volgende resolutie opgeteekend:
'Nae gehouden communicatie met Schepenen is geresolveert: o. a. dat de Heer Schout ende de Heeren Schepenen, coomende in de camer van de Heeren Burgemeesteren, voortaen sullen haer sitplaets neemen op de voet en manier, gelijck hetselfde d a e g e l i j x bij Oud-Burgemeesteren werdt gepractiseert.' Daaruit blijkt dus, dat er elken dag, of althans zeer dikwijls, oud-burgemeesteren in burgemeesterenkamer kwamen, die waarschijnlijk met hen spraken over de loopende zaken, zonder dat van hunne tegenwoordigheid in de resolutiën gewag wordt gemaakt.

waerin den andren verobligeert sijn te kennen. Derselver resolutiën hebben geen kracht van wetten, noch excecutiën, tensij op authorityt van de Heeren van den Gerechte, ende, nae de natuere van saecken, op resolutiën

van de vroetschap. De gesyde overeencomsten sijn meede van tamelijcke kracht, en dueren soolang als die de meeste in authorityt is, sich daeraen laet geleegen sijn. In den jaere 1660 hadden haere E.E. vastgestelt, dat Burgemeesteren geen offitiën sullen vermogen te resigneeren ofte overdoen, noch survivance verleenen, tenwaere om merckelijcke oorsaecke en met eenparige stemmen, ende soo yemant eenige offitiën comt af te staen, die van Burgemeesteren heeft becomen, sullen deselve niet mogen begeeven dan ses weecken nae de afstant[1]. In den jaere 1666 den secretares Jan Corver den 28sten Januarij Raet sijnde gemaeckt, en dat offitie hebbende afgelyt, als breeder te leesen daer wert gesyt dat pensionaressen noch (p. **177**.) secretaressen geen Raeden moogen weesen[2], is tusschen Burgemeesteren geschil ontstaen, wie in de plaets souden stellen. Burgemeester Spiegel sprack voor sijn soon Hendrick Spiegel, Burgemeester Valckenier behulp sich met het voorseyde geresolveerde, doch alsoo de Heeren Courtenhoef en Hasselaer, Burgemeesteren, Spiegel toevielen, hebben met Out-Burgemeesteren daerover geen vergaederinge gehouden, en Valckenier overstempt hebbende, op het uytterste, als wanneer gereet stonden om den eersten Februarij desselven jaers op de electie van Burgemeesteren te gaen, hebben den gemelde Spiegel tot secretares gecooren[3].

De Out-Burgemeesteren werden gebruyckt in de aensienelijxste bedieningen van de stadt, als ter vergaederinge van de Staeten Generael, Raet van Staeten, Gecommitteerde Raeden, Reeckencamers[4], Raeden ter Admiralityt

1) Zie hiervóór, p. 134, noot 1.
2) Zie p. 448, 449 en 450 van het HS.
3) Hierdoor wordt verklaard, waarom het vroegere besluit aangaande ‘officiën, die worden nedergelegd of gequiteerd,’ den 12den Maart 1666 door Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren werd ingetrokken. Vooral de toelichting van deze resolutie wordt nu duidelijk! Zie hiervóór, p. 134, noot 1.
4) De benoeming van Oud-Burgemeesteren tot deze waardigheden was vaak een middel om hen te weren uit de stedelijke aangelegenheden, en werd dan ook dikwijls als een soort van straf beschouwd. Tal van voorbeelden daarvan vindt men in mijne eerste bijlage: ‘Magistraatsverkiezingen enz.’ - Ook ten tijde van Cornelis Pietersz. Hooft paste men de straf van zulk een eervolle verbanning reeds toe. In ‘Memoriën en Adviezen’ p. 70, No. 162 zegt hij: (sinds eenige jaren) ‘werden in 't collegie van den Gecommitteerden Raden in Den Hage Oudt-Burgermeesteren gebruyckt, dye men schijnt hyer liefst te willen missen, ende werden met dye bedieninge tenminsten twee ofte drye jaren uyt het Burgemeesterampt uytgesloten, werdende geduyrende dyen tijdt van denzelven dienst verschoont degene, die men hyer lieftste hij der handt houdt.’

in 't college hier ter steede, waertoe door de vroetschap werden gecommitteert; Burgemeesteren plaetsen deselve op tresory-ordenares, weescamer en wisselbanck.

Volgens de previlegiën verd den Out-Burgemeester, die twee jaeren aen den andere gedient heeft, verschoont van alle officiën deser stadt, doch dit werd soo precies niet geobserveert als wel in de afgaende presidenten van Schepenen[1]. Den geweesene tweejaerige Burgemeester werd neffens de twee Schepenen, die de voorsittende geweest sijn, seedert veel jaren gebruyckt tot adjunctie van den Burgemeester die ter dachvaert van de Staeten van Hollant gaet, soo Raeden ofte Vroetschappen sijn.

Den Outraet ofte electeurs van Burgemeesteren hebben voor alle. tijden niet als een wet ofte octroy, maer voor een observantie gehadt, van het getal van Burgemeesteren (p. **178**.) en Out-Burgemeesteren niet hooger te laeten gaen dan tot twaelf[2]. Den 27sten April 1669 Burgemeester Gerret Hasselaer in den raet tot Schout gecooren sijnde, wierde in omvraech gebracht, of niet behoorde van de qualityt van Out-Burgemeester af te staen; doch,

1) Zie hiervóór, p. 102, noot 1.

2) Hoezeer de keuze hierdoor beperkt werd, springt in het oog, vooral als men er hierbij in aanmerking neemt, dat altijd eenige Oud-Burgemeesteren een ambt buiten de stad bekleedden, terwijl sommige heeren niet tegelijk Burgemeester mochten zijn, omdat zij te na verwant waren. Cornelis Pietersz. Hooft deelt ons mede (Memoriën en Adviezen. p. 70, N°. 164) dat er - omstreeks 1616 - eigenlijk maar zeven personen waren, ‘ende daeronder twee swagers’, die tot Burgemeester gekozen konden worden, zoodat zij ‘te zamen effen 't getal uyt-brachten, daermede zij van jaer tot jaer het Burgermeesterampt zouden konnen besetten, ende zouden mijn heeren alsoo de moeyten wel mogen sparen van de jaerlijksche electie van Burgemeesteren, alsoo dye haer zelven dan wel zoude wijsen.’

als hiervoore te leesen, daer van den Schout werd gesproocken[1)], is verstaen dat te laeten als van outs, maer een ander Schout werdende gemaeckt, die regeerende of Out-Burgemeester is, gedurende de dienst die qualityt niet sal mogen excerceeren.

De rang der Out-Burgemeesteren, dat pleegen te sustineeren en starck te drijven van boven Schepenen te gaen, soo in de stadt en jurisdictie van dien, sal naeder van gehandelt werden, daer de questie van dien met Schepenen is neergelyt, daer Schepenen de hoogerhant is verstaen toe te coomen[2)], doch ter dachvaert hebben weeten Schepenen te verdringen, als breeder, daer van de Raeden, gaende ter dachvaert van Hollant, sal gesyt werden[3)]. Volgens gewoonte gaen boven de Out-Schepenen en vroetschappen.

Dit collegie, eenparich sijnde, heeft groote authorityt in de regeeringe, waeruyt in oude tijden een spreeckwoort was ontstaen:

Twaelf alle,
Twaelf malle,
Twaelf nimentalle,

te kennen gevende, dat alles nae haere E.E. advysen in den raet bestieren, en meest weeten daer de saecken nae te beleggen[4)].

(p. **179**.) Niettegenstaende dit collegie bestaet uyt vier Burgemeesteren en acht Out-Burgemeesteren, tenwaere eenige sijn gestorven, dat wel is voorgevallen, en maer neegen, tien of elf sijn geweest, en van niet boven de

1) Zie hiervóór, p. 6 sqq.
2) Zie p. 250 en 254-259 van het HS.
3) Zie p. 418 van het HS.
4) Dit spreekwoord, door Bontemantel niet zeer duidelijk uitgelegd, vindt een volledíger verklaring in de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz., waar men leest: ‘Men is tot Aemsterdam voor een gemein seggen wel gewent te seggen van de 36 raden, dat er van deselve sijn 12 alle, 12 malle, 12 niet-met-alle, cuius dicterii et scommatis potius quam honesti proverbii sensus est et anima, dat er van dat getal van 36 raden maer 12 sijn, die de regieringe bestieren; alhoewel ick dan ooc noch wel gesien hebb dat een vrij minder getal 't meeste gesagh heeft gehadt, gelijc ick niet twijffele of 't selfde sal in voorgaende jaren ooc soo geschiet sijn geweest.’

twaelf te gaen een oude gerecipieerde gewoonte is, soo heeft den Heer Gilles Valckenier, Burgemeester en Raet, speculatiën gehadt om te laeten bij een resolutie uyt-sterven tot op negen en geen thiende te maeken, voor sooveel in haer is, dan bij eenparichyt, ende daertoe te verobligeeren door een acte, bij alle respectivelijck te ondertyckenen en dan daer niet van te mogen afstaen ofte renuncieeren; dat de buyten-commissiën van dry jaeren, soo Out-Burgemeesteren daer niet toe geneegen sijn, door bestier in den raet daertoe werden belyt, dat andere raetspersoonen daertoe werden gecommitteert. Den 17^{den} Januarij 1667 op de maeltijt der tresoriers-extreordenares[1)] over de camer wandelende, had den Heer Valckenier diergelijcke discoursen met Bontemantel, die daerop syde, dat de electeurs van Burgemeesteren soo wel boven de twaelf als daeronder connen blijven.

Den Heer Valckenier heeft met deese speculatiën niet stil connen staen, ten opsicht sijner conditie, en heeft op 't pampier gebracht vijftien artyckelen, noemende 't selve een concept van eenichyt, rust en confidentie, ten beste van de stadt, regeeringe en gemeente, behelsende, boven het voorseyde, dat nae de onderteeckeninge van alle, sonder welcke het geen volcomenthyt soude hebben, de saecke daer heene (soude werden) gedirigeert, om in ordre en vervolgende alle jaeren Burgemeesteren te maeken, beginnende van de ouste in eede; ende heeft het soo veer (p. **180**.) weten uyt te wercken, dat in den jaere 1676 de voorseyde verbindtenisse is onderteeckent door Outshoorn, hem Valckenier, Munter en Maerseveen, Burgemeesteren, en Pancras, Hudde en Trip, Out-Burgemeesteren, van Beuningen sijnde in Engelant. Saterdach voor Pinxsteren, sijnde den 25sten Mey, de Out-Burgemeesteren vergaedert sijnde, is de voorseyde saeke door Outshoorn als presideerende voorgedraegen, werdende door Valckenier met een lange aenspraeck gesecundeert, en eyndelijk de acte, alsoo onderteeckent, vertoont, daerbij voegende, dat niet waeren twijffelende aen van Beuningen,

1) 'Op Taxateurs-maeltijt'. (Resol. Raad II, 2. p. 715.)

en dat de Heeren Vlooswijck, Hooft en Geelvinck ten gemeenen eenichyt meede sullen resolveeren te tyckenen; dewelcke haer becommert vindende, en de laeste syde het hem rauwelijck voor te comen, soo is geresolveert de copyen ter hande te stellen, met versoeck haer E.E. tegenbericht te willen formeeren in geschrifte, dewelcke eenige daegen daernae sijn behandicht, met naeder versoeck van den 16^{den} Juni 't selfde beliefde te doen. De Heeren Vlooswijck en Hooft hebben een wel geraisonneerde deductie van redenen tegen het concept van eenichyt opgestelt en haere Ed. Groot Achtbaerheeden toegebracht en daerbij gepersisteert, waerbij de saecke is gebleeven[1)].

1) Over de geschiedenis van het 'Concept van Eenichyt' vgl. het artikel van prof. Fruin, 'Bijdrage tot de geschiedenis van het Burgemeesterschap van Amsterdam', in Bijdragen. Derde Reeks, V p. 211 sqq., en mijne bijlage, getiteld 'Magistraatsverkiezingen', op het jaar 1676, waar ik de belangrijkste stukken betreffende dit 'concept van eenichyt' heb verzameld.

III. De doelens.

(p. **182**.[1]) Welcke doelens sijn de Cleveniers, Hantbooch en Voetbooch, alsoo genaemt nae de waepenen, die in yder gebruyckt wierden in 't schieten op de schijf. De overluyden[2] bestaen op yeder doelen in vieren, en soo

1) In het HS. is één bladzijde blanco tusschen p. 180 en 182.
2) Op het gemeente-archief van Amsterdam wordt een handschrift bewaard, getiteld: 'Oudheden van Amstelredamme, met aanteekeningen opgehelderd, meerendeels door Abraham Rademaker getekent, benevens een korte beschrijvinge van de oude Schuttersdoelens derzelver stad. Uit liefhebberij vergaderd en beschreven door Christoffel Beudeker.' Het dagteekent uit het laatst der 17de of het begin der 18de eeuw - volgens opgave van Mr. Veder, archivaris van Amsterdam, overleed Beudeker in 1723 - en is vooral belangrijk door de vele teekeningen van oude gebouwen, afbeeldingen van schuttersstukken, wapens enz. Bij Beudeker vond ik de volgende mededeeling omtrent de overlieden der doelens: 'Tot ider doelen waren oudstijds vier overluiden of doelheeren gesteld, die ider in de zijnen het oppergezag hadden, die alles bestierden en reekening hielden van ontfang en uitgave. Van ouds gingen alle jaren twee van die heeren af, wanneer het gerecht weder twe nieuwe in deszelfs plaats aanstelden, dog naderhand is die gewoonte veranderd, blijvende de overluiden, die daertoe eens verkooren waren, dat ampt voor hun leven behouden.' Deze aanteekening is waarschijnlijk ontleend aan: Domselaer, Boek IV p. 213. Zij stemt niet geheel overeen met wat Schaep, in den derden bundel van zijne aanteekeningen, zegt omtrent de overlieden van den Voetboogsdoelen: 'De oudste memorie van de overluyden in dese doelen is van den jare 1551, ut ipse vidi; waren 4, plachten alle jare bij de scutters in den somer 2 nieuwe gecoren (te werden) in de plaets van de 2 afgaende.' In zijne lijst van overlieden van den Voetboogsdoelen, die ik beneden afdruk, deelt hij mede, dat van 1593 tot 1609 'geen nieuwe electie in de afgesturven plaets is gedaen, (en dat) daerna den 16den Junij 1609 bij Burgemeesteren gecoren zijn' enz. Bij Beudeker vindt men een lijst van overlieden van den Handboogsdoelen in de jaren 1460-1659. In Bontemantel's Aanteekeningen van verschillende zaken I p. 672 vond ik een dergelijke lijst, in hoofdzaak overeenkomende met die van Beudeker. Daar de namen der overlieden ons van elders niet bekend zijn, laat ik de lijst van Bontemantel (hoewel onvolledig, evenals die van Beudeker) hier afdrukken, met opgave van de afwijkingen, die men bij Beudeker vindt. De laatste vermeldt niet de qualiteit van de overlieden in de stedelijke regeering, voegt dus niet achter de namen: Schepen, enz. In de manuscripten van Schaep vond ik slechts enkele namen van overlieden van den Handboogsdoelen, die ik in de aanteekeningen bij deze noot mededeel.

Hantboochdoelen. Overlieden.

Bontemantel.

1460	Jan Harmensz., Doedes Claesz., Joost Buyck, Gerbrant Albersz.[a].
1477	Feckke Pietersz., Jacob de Waal (vroetschap en schepen[b]), Dirck Hendriksz. Kannemaecker, Jan Wybransz.[c].
1525	Jonge Jan Banning, Jan Michielsz. Loef, Jan Pietersz. Quintijn, Direk Jacobsz. Schaap.
1536	Jan Pietersz. van Campen, Meeuw(is) Adamsz., Pieter Claszen, chirusijn, Frans Riael.

1546	Frans Walichsz., Harmen Otz, Willem Albe(rt)sz. van Diemen, Adriaen Ryersz.
1549	Bouwen Jacobsz., Jan Oom Jansz., Albert Marcus, Hendrick Egbers.
1550	Lourens Harmen, Pieter Gijsbersz.
1552	Harmen T. Coninck, Mijnd. Luyez, Jacob d. Roosecrans.
1559	Jacob Cornelisz., Jan Siversz., Hendrick Symons Hoppesack, Rynier Symensz. van Neck.
1560	Gerbrant Egges, Pieter Corver.
1598	Tijs Pietersz., Barthout Steenhuys, Claes. C. Cruys, Egbert Cornelisz.
1603	Isaac Ouwerooch.
1607	Jacob de Graef, Pieter de Vlaming.
1615	Jan Witse, Jan Jacobse de Vries, Adriaen Pietersz. Raep, Raet.
1616	Ernst Roeters, schepen[a)].
1626	Hendrick Rynst, schepen[b)].
1628	Pieter Hasselaer, schepen. Doen genaemt die Carremelckxdoele[c)].
1636	Door Bontemantel niet vermeld.
1648[a)]	Frans Benning Cock, schepen. Jan van de Pol, schepen. Albert Paeter, schepen.
1651	Jan Blaeuw, schepen.
1655	Jannes Uytdenbogert, ontfanger.
1659	Cornelis Geelvinck, schepen.

Beudeker.

1460	Als bij Bontemantel.
1477	Als bij Bontemantel.
1525	De namen zijn gelijk, behalve den derde, die hier luidt: Jan Dirksz. Quinting.
1536	Frans Saal, in plaats van Frans Riael; overigens gelijk.
1546	Als bij Bontemantel.
1549	Als bij Bontemantel.
1550	De eerste naam is hier: Lourens Harmensz.; overigens gelijk.
1552	Mijndert Luytsz., Harmen, Koning, Jacob Dirksz. Rosekrans.

1559	De derde naam is hier: Hendrik Harmens Hoppesak; overigens gelijk.
1560	Als bij Bontemantel.
1598	Thijs Pietersz., Barth. Steenhuisen, Klaas Klaesz. Kruis, Elbert Cornelisz.
1603	Isaac Ouwerog.
1607	Als bij Bontemantel.
1615	De tweede naam is hier: Jan Gijsberts de Vries; overigens gelijk.
1616	Als bij Bontemantel.
1626	Als bij Bontemantel.
1628	Als bij Bontemantel.
1636	Hendrik Reynst[d].
1648	Beudeker noemt alleen Frans Banning Kok en Jan van de Poll.
1651	Albert Pater en Joan Blauw[b].
1655	Als bij Bontemantel.
1659	Als bij Bontemantel.

In Dapper's stedebeschrijving worden op p. 447 en 448 de namen genoemd van de heeren, die in 1663 overlieden van de drie doelens waren.
In Ter Gouw's Geschiedenis van Amsterdam vond ik slechts de volgende namen van overlieden van den Handboogsdoelen genoemd.:

Joost Buyck Sijbrantszoon was in 1538 en 1539 overman.	}Ter Gouw, Amsterdam V p. 397.
Simon Cops Klaaszoon was in 1539 en 1540 overman.	}Ter Gouw, Amsterdam V p. 397.
Sybrant Occo was in 1540 en 1541 overman.	}Ter Gouw, Amsterdam V p. 397.
Albert Dirkszoon Marcus werd in 1549 overman.	}Ter Gouw, Amsterdam V p. 397.
Harman Roodenburg, Yf Gerritszoon, Jan Beth Jakobszoon Hooft en Simon Hendrikszoon Jonkhein waren in 1558 overlieden.	}ibid. VII p. 391.

Met uitzondering van Albert Marcus en Joost Buyck zijn dit toevallig na men, die niet op de lijst van Bontemantel voorkomen.
In den derden bundel van Schaep's manuscripten vond ik de volgende lijsten van overlieden van den Voetboogs- en Kloveniersdoelen.

Overluyden van de Voetboogsdoelen.

Anno 1551.	Hendric Cornelisz., Ernst Roetersz., oude, Claes Dirxz., Claes Reiniersz., jonge[c].

Anno 1552.	Claes Dirxz., Claes Reiniersz., Geurt Woutersz., Dirck Claes Ripsz.
Anno 1553.	Geurt Woutersz., Dirk Claes Ripz., Sijmon Baucke, Scout Arent.
Anno 1554.	De 2 oude, Jacob Jansz. Scipper, Claes Loen Cornelisz.
Anno 1555.	De 2 laetst voorgaende, Crijn Hooft, Hendric Haeke.
Anno 1556.	De 2 oude, Gerrit Jacobsz. Haring, Hendric Elbertz. Bijbel.
Anno 1557.	De 2 oude, Sijbrant Sijmonsz. Appelman, Tijman Meynertsz.
Anno 1558.	De 2 oude, Pieter Jansz. Pau, Arent in Coesvelt.
Anno 1559.	De 2 oude, Frans Otsz. Reiniersz., Jan Dirck Marcusz.
Anno 1560.	De 2 oude, Gerrit Jansz., Cornelis Florisz. van. Teylingen.
Anno 1561.	De 2 oude, Pieter Fransz., Albert Florisz.
Anno 1562.	De 2 oude, Antonis Vos Hendrixz., Hendric Jacobsz.
Anno 1563.	De 2 oude, Marten Jacobsz., Claes Hendrixz.
Anno 1564.	De 2 oude, Lucas van Teylingen, Dirck van Deyman.
Anno 1565.	De 2 oude, Jacob Roelofsz., Cornelis Barentsz.
Anno 1566.	De 2 voorgaende, Jan Sijmonsz., Cornelis Claesz.
Anno 1567,	68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77: onbewust, mogelijck de voorgaende.
Anno 1578.	Jan Sijmonsz., Bayer Gerritsz., oude, Claes Jansz. in 't Hart, Jan Claesz. Sampson.
Anno 1579.	Bayer Gerritsz., Claes Jansz. in 't Hart, Willem Meynertsz., Pieter Boom.
23 Augustus 1580.	De 2 laetst voorgaende, Matijs Coenraetsz., Vrederic Vogel.
4 Julij 1581.	De 2 voorgaende, Hendric Pietersz. Hooft, Gerrit Jaep Witsz.
Anno 1582.	De 2 voorgaende, Jan Claes Reiniersz., Bartel Adriaensz.
Anno 1583.	De 2 voorgaende, Jacob Boelisz., Reynier Pau.

Anno 1584,	85, 86, 87, 88, 89: mogelijc de voorgaende; daerna gevonden: Jan Sijmonsz., Claes Henricxz.
Anno 1590,	22 October, 1591, 92. Jacob Boelisz, Reynier Pau, oude, Dirck Jacobsz. Rosecrans, Jan Pottey.
Anno 1593,	9 December. De 2 laetste voorgaende, Jillis Jansz. Valckenier, Siewert Meyndertsz. Van dit jaer tot 1609 is geen niewe electie in de afgesturven plaets gedaen, daerna den
16 Junij 1609	bij Burgemeesteren gecoren: Jillis Jansz. Valckenier, Marten Claesz. Kalf, Arent ten Grootenhuys, Abram Boom, en gebleven
Anno 1610,	11, 12, 13. Ut supra.
Anno 1614.	Jacob Poppe.
Anno 1615.	Jan ten Grootenhuys in sijn broeders plaets.
Anno 1616.	Ut supra.
Anno 1617.	Geurt Dirxz. in plaets van Marten Claesz. Kalf.
Anno 1618,	19, 20. Als anno voorgaende.
Anno 1621.	Jacob Pietersz. Hoogkamer, in de plaets van Grootenhuys, die Schout geworden was.
Anno 1622,	23, 24. Dr. Albertus Coenradi in de plaets van Poppe.
Anno 1625,	26, 27. Abram Boom, Geurt Dirxz., Jacob Pietersz. Hoogkamer, Dr. Albertus Coenradi.
Anno 1628.	Jacob Reael in de plaets van Albertus Coenradi, die overging ende overman werde van de Cloveniersdoelen.
Anno 1629.	Ut supra.
Anno 1630.	Abram Boom, Geurt Dirxz., Jacob Pietersz. Hoogkamer, Reinier Reael, in plaets van sijn broeder Jacob, die bancquerout speelde.
Anno 1631.	Deselve.
Anno 1632.	Deselve.
Anno 1633,	34. Dr. Raephorst in Geurt Dirxz. plaets.
Anno 1635.	Deselve.
Anno 1636,	37. Abram Boom, Hendric Hoogkamer, speelde banquerout anno 1638, Reynier Reael, Dr.

één comt door afsterven ofte verplaetsen te manqueren,

	Matijs Willemsz. Raephorst. ob. 2 Februarij anno 1638.
Anno 1637,	38. Ut supra.
Anno 1639.	Den 29sten Januarij gekoren 2 dienende Schepens, als: Dr. Allert Clouck ende Dr. Cornelis Jan Witsz., doch dese was doenmaels niet van de chrijgsraet.
Anno 1653.	Hendric Dirxz. Spiegel, Jan Huydekooper, Franc van der Meer. ob. 1653.

Overluyden van de Cloveniersdoelen.

	Dr. Volckert Overlander, ob. 1630.
Anno 1635.	.....
Anno 1636.	Pieter Reael, Dr. Albertus Conradi van anno 28, Jan Claesz. Vlooswijck, Jacob Wilkes in Overlanders plaets.
Anno 1652.	Jan Claesz. Vlooswijck, Cornelis Witsen, Gerrit Reynst, Roelof Bicker.
Anno 1653.	Mr. Cornelis Witsen, Cos. elect., Roelof Bicker, Gerrit Reynst, Mr. Symon van Hoorn.

soo stellen de dry overige een tripel getal op, daer Bur-

gemeesteren één uyt kiesen; welcke overluyden bij menschen-gedencken altijd sijn geweest Heeren van de regee-

ringe, daer seer selden is buyten gegaen. De opstellinge, soo men syde, mosten wesen of geweest hebben Capi-

tynen[1]; doch in April 1669 wierd Burgemeester Outshoorn overman van de Hantboogdoelen, die noyt den krijgsraet had bekleet dan in qualityt van Burgemeester, dat genoch was. In de laeste jaren waren bijnae alle (overluyden) Burgemeesteren ofte stonden het te werden[2]. Het moet

1) De bedoeling is: op de opstelling (voordracht) mochten alleen kapiteins of gewezen kapiteins van de schutterij voorkomen.
2) Op 24 April 1654 was in den oud-raad besloten, dat Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren in het vervolg geen overlieden van de doelens meer mochten zijn. Reeds den 19^{den} November van hetzelfde jaar werd dat besluit weer ingetrokken. (Resolutieboek van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren II fol. 63 en 70.) In het artikel van Dr. Joh^{s}. Dyserinck, getiteld: 'De vier overlieden van den St. Sebastiaandoelen', (een andere naam voor den Handboogsdoelen) verschenen in Oud-Holland XI, p. 190 sqq., is de resolutie van 24 April 1654 in haar geheel afgedrukt. Ten onrechte spreekt hij van een besluit van de vroedschap, in plaats van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren.

geen onaengename bedieninge geweest hebben, want in den jare 1654 waren bedenckingen, of niet dienstich soude wesen jaerlijx eenige te laten afgaen, opdat andere mede een beurt souden connen gekrijgen; 't welck Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren geraeden vonden, terwijl men syde, dat in lang geleden tijden de practijcq alsoo plach te wesen[1]. Doch den Burgemeester van Purmerlant, die de voornaemste aenlyder daervan was, in 't begin van den jare 1655 comende te sterven, is die veranderinge achtergebleven.

De Doelens (gelijck in alle Hollandse steden) sijn in voortijden opgerecht, niet om den rysende man te logeeren, (p. **183**.) maer tot vermaeck der inwoonderen; sijnde beplant met bomen tot wandelinge, aen wedersijde van de schietplaetsen tot aen de schijf, daer om de prijsen op geschoten wierde, die (nl. de schietplaetsen) soo lang waren, als bequamelijck de bus en pijlen conden toerycken, de Hant- en Voetbooch haer ingang hebbende in de Calverstraet, tot de huysinge, uytcomende op de Singel. De Kleveniers-erf liep tot bijnae het klooster, dat nu het gasthuys werd genaemt; de brete was soodanich, dat een papegaey van hout, op een hoge mast gestelt, door de omstanders conde afgeschoten werden, op welck treffen mede prijsen waren gestelt.

Die haer verbonden om jaerlijx in die waepenen te oeffenen, wierden genaemt gildebroeders en schutters, die oock gebruyckt wierden ten dienste van de stadt en staet, als sich op de handelinge van de wapenen verstaende[2];

1) Zie: p. 170, noot 2.
2) 'De gildebroeders, schutters genaemt, waren verplicht de magistraten in haer authorityt voor te staen, de stadt te beschermen en, des noot, (hen) ten dienste van 't lant van Hollant te laeten gebruycken, des van Burgemeesteren indertijt daertoe vermaend sullende werden, en sonderlinge als een Burgemeester of anderen uyt den Gerechte mede-vaeren sullen; hetwelcke aen den Heylighen lijfelijck, met opgerechten vingeren, gestaefs eede beswooren.' (Civ. en Judic. Aant. IV.)

ende om die aen te moedigen en te verobligeeren, sijn de schutters eenige benefitiën en voordeelen door de Graven en Heren van den Gerechte vergunt, waerdoor den dranck tot minder prijs in de doelens dan op andere plaetsen conden crijgen; ende terwijl bij aenwas der inwoonderen het getal soo groot wiert, dat de Heren van den Gerechte oordeelden het genoch geklommen te wesen, (te meer eenige begonden, onder decksel van de ordenares, eenige buyten-ordenares excercitiën te doen) soo is bij ordre beraemt, dat eenige comende te sterven ofte andersins uyt te vallen, geen andere souden mogen in de plaetse comen dan door den Gerechte ende bij de overmans van den gilde, welcke nieuw incomende poorters souden moeten wesen; en dat geen buyten-ordre oeffe-(p. **184**.) ningen souden mogen werden gedaen dan op eygen costen.

Het incomen bestont uyt de verpachtinge der Guldewateren, dat sijn de wateren, gelegen binnen de stadt ende daer buyten, in den jaere 1389 door Aelbrecht aen de stadt, en den 5^{den} September 1394 door Schout, Schepenen en Raden aen de Hant- en Voetbooch-doelens vergunt, mits doende de diensten, als in de briven staen uytgedruckt[1]. En omdat deselfde wel souden gelden, waeren de pachters vrij van heerwaerden, dat sijn tochten en wachten. Vorders bestont het incomen van op eenige tijden in 't jaar alleen wijn te mogen tappen, die oock mochten verpachten[2], en renten eeniger outeygens, nu en dan door de gildebroeders aen de doelens bij gifte en testamente gemaeckt[3]. Doch de voornaemste incomsten

1) De mededeeling van Bontemantel in den tekst is onjuist. Eerst op 24 April 1480 werd de visscherij van 't Gouwenwater binnen en buiten aan de twee jongere schutterijen (d. z. de jonge schutterij van den voetboog, en de handboogschutterij) tezamen gegeven. De oudste schutterij (nl. de oude schutterij van den voetboog) had reeds 5 September 1394 de visscherij van de stadsgrachten gekregen. Zie: Noordkerk's Handvesten I p. 140 - en Ter Gouw II p. 193 en 194, III p. 288.
2) Zie over de visscherij en het recht van den wijntap: Ter Gouw II, p. 194.
3) Oudeigen was de naam van een kleine erfpacht of rente, welke bij het uitgeven van den grond om te bebouwen, door den grond-eigenaar op het gebouw, of op een deel daarvan, ten behoeve van een derde werd gelegd. Het kon aan een ander dan den huiseigenaar vervreemd worden en gold, in den beginne van dit rechtsinstituut, voor onaflosbaar. Daaruit ontstonden vaak moeielijkheden. Bij een keur van 10 November 1497 (Keurboek B, p. 33) werd door mijne Heeren van den Gerechte bepaald, dat voortaan, ook al was dit niet bedongen in den vestigingsbrief, ‘eene eeuwige jaerlijcke pacht ende renthe, dat men noemt oudeygen’, wanneer het ‘vercoft, vervreemt ofte in andere handen getransporteert’ werd, door den huiseigenaar steeds zou kunnen afgelost worden door betaling van het 20-voud van dezelfde munt, waarmede de jaarlijksche rente werd betaald, en dat de debiteur daarmee kon volstaan, zelfs al had de houder er bij koop meer voor gegeven. Toen nu in later tijd de oude muntsoorten door nieuwe verdrongen werden, steeds zeldzamer voorkwamen en in evenredigheid daarvan in waarde stegen, en bovendien het juiste begrip van de waarde der oude munten aan het volk begon te ontschieten, gaf de genoemde keur aanleiding tot tal van processen, waarin Schepenen dikwijls eerst uitspraak konden doen, nadat deskundigen de waarde van de munt hadden vastgesteld. Ook werden vele processen eerst in hooger beroep door het Hof van Holland beslecht. Een enkele maal gaven partijen de voorkeur aan een minnelijke schikking: een voorbeeld daarvan vindt men in Groot Memoriaal VI fol. 321 (27 April 1679). In het midden der 17de eeuw waren de meeste oudeigens in het bezit van kerken of liefdadige instellingen, zoodat een oudeigen dan ook den naam kreeg van emphyteusis ecclesiastica. Na het placcaat van de Staten van Holland van 27 September 1658 (Groot Placaet Boeck II p. 2526) is het oudeigen - al wordt de naam daarvan in het plakkaat niet uitdrukkelijk genoemd - als een aflosbare rente te beschouwen. Over de oudeigens zie ook: Commelin, Beschrijvinge van Amsterdard. I p. 528.

bestonden in de inteyckeninge tot het maecken der prijsen en ongelden, daertoe nodich, en verval der maeltijden, waervan de reeckeninge soo wierde gemaeckt, dat jaerlijx een goede stuyver overschoot tot reparatie en vercieringe der huysen en plantagie; te cort comende, deden de gildebroeders haer milde hant open. Door de vergravinge der wateren de pachten der visserijen afnemende, is questie tusschen de doelens ontstaen, die door de volgende resolutie van Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren is afgedaen:

Extract uyt de registers van de resolutiën van de Heeren

Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren[1)] der. stad Amsterdam, den 3^{den} Junij 1594.

'Alsoo dickwils tusschen den overluyden van de doelens van de Hantbooch en Voetbooch tegens die van de Cleveniers questie valt om die vischerie, die de twee eersten (p. **185**.) sustineren, dat henlieden, bij extentie deser stadt, vermindert werd, is goetgevonden henlieden gesamentlijck te accorderen, dat sij haer doelens aen eerelijcke luyden tot een redelijcken prijs sullen mogen verhuren, mits dat Burgemeesteren ende die van den Gerechte altijt vóór anderen in maeltijden en bancketten sullen werden geprefereert, ende de knechts van de doelens met aenspreecken van de schutters ofte andere lasten, ter dischretie van de overluyden, sullen blijven beswaert; met welck incomen sij hare geledene schade rijckelijck sullen comen te beteren, ende de doelens ende woningen onderhouden'.

Welcke visserije naederhant bij de stadt is aengenomen[2)], en yder doelen daervoor toegevoecht dry-hondert guldens jaerlijx, ten lasten der tresory. Uyt welcke resolutie en anders merckelijck is te beoogen, hoe schaers de incomsten sijn geweest, die door den Spaensen oorlooch noch

1) Zooals is meegedeeld in noot 1 bij p. 163, vangt het oudste resolutieboek van Burgemeesteren en Oud-burgemeesteren aan met het jaar 1603. Het door Bontemantel meegedeelde 'extract uyt de registers van de resolutiën' van den oudraad heeft tot datum 3 Juni 1594. Welk register hier bedoeld wordt, is mij onbekend. Daar de resolutiën van den oudraad in de 16de eeuw opgeteekend werden, eerst in het Groot-Memoriaal, later in de vroedschaps-notulen, heb ik den archivaris van Amsterdam verzocht te willen nagaan, of de resolutie van 3 Juni 1594 wellicht in één van beide was opgeteekend: zijn antwoord luidde ontkennend.

2) In het rapiamus (van 1663) worden dan ook onder de inkomsten van de stad genoemd: 'de visscherijen, die bij de overluyden van de Hantbooghdoelen overgedaen sijn aen de stad,' nl. 'de visscherije, genaemt het buytenwater, streckende van de Papenbrugge tot aen het halve Ye, tot Mohtelbaenstooren toe aen de oostsijde, en tot de Haer-lemmerdijck, daer de beer lyt, aen de westsijde'; verder 'de visscherije, genaemt het Guldewater, streckende van de Langebrugge tot aen den Amstelbrugge en wederomme.' Uit de laatste woorden blijkt, tot hoever het Guldenwater of Gouwenwater zich uitstrekte, waarover Wagenaar nog in het onzekere was. (Amsterdam. I p. 129.)

meer sijn afgenomen, alsoo, die wapenen in ongebruyck gecomen, oock de gildebroeders verswackten ende in den jaere 1580 onder den krijgsraet waren getrocken, en op de instructie, date 8 September desselven jaers, beëedicht, ende alsoo één corpus geworden[1)], soodat uyt

1) Civ. en Judic. Aant. IV heeft het uitvoeriger aldus: ‘De gemelde visserijen sijn eenige jaren geleeden bij de stadt overgenomen, en yder doelen daervoor toegelyt dry-hondert guldens 's jaers, ten lasten der tresory. Uyt welke en andere resolutiën af te nemen is, hoe smal de incomsten waren, die door de Spaensche troebelen en binnelandsche oneenicheeden meer en meer sijn comen af te nemen, terwijl, die wapenen in ongebruyk gecomen (sijnde), die excercitie allengs is teniet geloopen. Door de vervolginge der herstelde godtsdiensten, daer veele van onder de schutterijen waren, en eenige haer te ijverich hadden ingelaten in 't voortsetten der predicatiën buyten en in de stadt, herbergen der leeraers, bijeencomsten der Heer van Brederode, in 't stormen der beelden en ciraden der kercken en kloosters, tegen haere overicheeden misgrepen hebbende, sijn veele uyt de stadt gevlucht; te meer de tirannye van Duc d'Alba alle, die wat op haer hoornen hadden, in benauthyt bracht, daer de listichyt van Don Johan op volchde. Somtijts is, door de oproeren der gereformeerden, de magistraten eenige overeen-komste, om bloetstortinge te mijden, afgedrongen, daer de schutterijen haer de meeste meede bemoiden, die dus en soo, naer de tijtsgelegenthyt, wierden naegecomen. De doelens-excercitiën sijn gedurende die tijden in confusie gebleeven tot den jare 1576, als wanueer de pacificatie den 8sten November was gemaeekt; daer de satisfactie, aen dese stadt geaccordeert door sijn Princelijcke Excellentie, als stedehouder van sijn coninckIijcke Magistyt als Grave van Hollant, en de Staeten derselver provintie, den 8sten Februari 1578 op is gevolcht, waerbij yder bij sijn geloof wierde toegestaen te blijven, de gevluchten, gebannen en verdreevenen wederom te mogen incomen en de schutterijen der doelens weder opgerecht te werden, als in de gemelde satisfactie breeder te lesen. De vertrockene inwoonders alsoo wederom in 't lant en de stadt gecomen sijnde, en de schutterijen met desselfs officianten herstelt, is evenwel geen vertrouwen tusschen partijen geweest. De gereformeerden, door aendringen eeniger groote ende voornaemste der inwoonders, oordeelende het werck machtich te weesen, hebben het hooft gehangen nae veranderinge, daertoe (hem) omtrent en in de stadt onthielden twee commissarissen van wegen de Staten van Hollant, die de gemelde satisfactie hadden besorcht en onder eede gebracht. De saecke dus staende en dat de kans gewaecht most werden, sijn veel hatelijcke klachten, soo bij monde als geschrifte, tegen de regeeringe uytgestroit, den 26sten Mey 1578 fytelijk bij 't hooft gevat, van het raedhuys en uyt de huysen gehaelt, te scheepe gebracht, neffens eenige geestelijcken, en ter stede uytgevoert met groote smaethyt. Daegs nae de opstandinge deporteerden de dry schutterijen de uytgesette magistraten van hunnen eet, ende dachten niet op die sij over de meer gesyde satisfactie hadden gedaen. Voors wierd uyt elck rot door de schutters tot een getal van XXXVI gecooren, die op het stadhuys maeckten den Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raden, veel de verkiesinge soo bestellende, dat selfs in de plaetse wierden gestelt. Den Heer Barnevelt, Heer van Rodenrijs, advocaet van Hollant, werd in seecker libel, in den jare 1618 uytgegeven[a)], beschuldicht, in 't elfde artykel, dat hij de Heeren van Amsterdam heeft derven verwijten, dat sij hare Heeren in den jare 1578 ter stadt uytgeset hadden. De nieuwe aengestelde Heeren, door de satisfactie haer besoedelt vindende, sijn te rade geworden accoort met de Staeten van Hollant aen te gaen, 't welck den 20sten December 1581 is getroffen, genaemt den afstand van de satisfactie ende alle andere misverstanden, waerbij van deselfde satisfactie werd gerenuncieert, alsoock van den eet, daerop gedaen, ende en wert in deselfde afstant van geen doelens noch schutterijen gesproocken, alsoo neffens de andere inwoonders, die in compaigniën ende wijken waeren verdeelt, onder één eet sijn getrocken, volgens de krijsordonnantie, gepubliceert den 8sten September 1580’[b)].

a) Practijcke van den Spaenschen Raedt, p. 49. Vgl. Verhooren van Oldenbarnevelt, (Berichten van het Histor. Gezelschap te Utrecht, Tweede deel, Tweede stuk, 1849.) p. 163, N. 283.Noordkerk's Handvesten I p. 142 sqq.

den hoofde als doelschutters geen tochten, wachten noch andere 's lants- en stadts-crijsdiensten meer schuldich waren te doen, en bijgevolch de benefitiën, aen de doelens vergunt voor de doelschutters daerdoor sijn comen op te houden; en in de artyckelen, date 5 Augusti[1] 1594, gestelt bij Schout, Burgemeesteren en Schepenen, bij forme van artyckelbrief, wert geen onderschyt tusschen de schutters en wijcken meer gemaeckt, als, daer van den krijgsraet werd gehandelt, is te lesen.

(p. **186**.) Het schieten op de schijf alsoo van jaer tot jaer afnemende, is eyndelijck bij onse tijden t' eenemael achtergelaten, de plantagiën tot erven gemaeckt en nae royinge tot straten vercoft[2], en eenige ten dienste der Luyterse kerck overgedaen; soodat eindelijck niet anders is overgebleven dan de overluyden, die bij afsterven van den hospes een ander daermede begunstichden voor een

1) 3 Augustus volgens Noordkerk's Handvesten 1 p. 146.
2) Vgl. Dapper p. 443.

seer geringe, ja geen huer, ende 't geen boven de reparatie (die meest door de stadtsmeesters sedert veel jaren wierde gedaen) quam over te blijven, verteerden ofte oplyden, nae de conditie der overmannen.

Als de overluyden hadden aengetroffen een bequaem man ofte vrouw tot de neringe, waerdoor de aenwas der maeltijden en dagelijxse comparitiën soo vermeerderde, dat niet camers genoch hadden de luyden te setten, soo sijn de doelens door aenbouw vergroot, tot costen van de stadt. Ingevalle men soude comen tot afreeckeninge, soo is meer costen aen de doelens gedaen dan die waert sijn.

[Dit onderste is aheen tot memorie.

..... Bartel, wiens vrouw swaerlijvich en reputatieus was, bequam soo groote neringe, dat de groote sael daer wierde aengebout; nae haer overlijden, wierde die bewoont bij ..... Nachtglas, wiens dochters selfs naer haer vaeders doot seer bequaem daertoe waren; dewelcke haer afschyt genomen hebbende, wierde die vergunt aen ..... Groenendijck, die daer noch op woont[1]. De Hantbooch is waergenomen bij een bedaerde dochter, genaemt Trijntje, met slappe neeringe; eenige brave baesen hadden daer een camer, genaemt de wiecamer. Daernae quam eenen genaemt Kyser, die daer geen goede wijs op stelde. Doch de weduwe van der (H)elst had groote neringe, en wierde bij haer tijde de Sijdelpoort tot sitplaetse, en een achterhuys gebout. Op de Voetboochdoelen[2] is bij gedencken

1) Nl. op den Kloveniersdoelen.

2) Op den Voetboogs- of St. Joris-doelen is het kasteleinschap - tot 1632 - waargenomen door Maarten Ray, den schoonzoon van den admiraal Swartenhondt. Zie: J.G. Frederiks, In den Swarten Hondt (Amsterd. Jaarboekje, 1888, p. 56-80.) Ik herinner aan wat de heer Frederiks t. a. p. meedeelt, dat deze admiraal Swartenhondt en zijne vrouw eigenaars geweeest zijn van de deftige herberg ‘de Prins’ in de Nes. Weinigen, die Rembrandt's portret vande weduwe van den admiraal Swartenhondt in het Rijksmuseum bewonderen, zullen vermoeden, dat deze statige matrone eigenares van een herberg geweest is. - In Scheltema, Aemstel's Oudheid. I p. 183 wordt uit Groot-Memoriaal V fol. 126 de volgende aanteekening meegedeeld: ‘Burgemeesters ende regeerders der stadt Amsterdam hebben tot casteleyn van de Handboochdoelen in plaetse van Jan Adriaense Keyser, die overleden is, aengenomen Jacob van der Helst, mits dat hij, alvoren possessie daervan te nemen, aen d'aelmoeseniers-regenten 't recht, daertoe staende, voldoet. Actum 31 January 1664.’ Deze Jacob van der Helst was een broer van den schilder Bartholomeus van der Helst. Het kasteleinschap in de doelens was in zijn soort een voorname betrekking. (Scheltema, t. a. p. p. 165 en 166 - en De Roever, Uit onze oude Amstelstad. I p. 107.) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken I vond ik over de weduwe van der (H)elst - die klaarblijkelijk na den dood van haar man de affaire voortzette - nog deze mededeeling: ‘In December 1677 heeft de weduwe van der (H)elst op de Handboochdoelen (mij gesyt), dat jaerlijx uytkeert aen de weduwe van Kyser ses-hondert guldens, omdat hij Kyser, die de doelen was vergunt, en onbequaem, haer de plaets vergunde. De weduwe van der (H)elst syde voors, dat haer (man) de plaets had verkreegen, mits betalende een recognitie jaerlijx, doch dat het haer aenging.’

de grootste neringe niet geweest, hoewel mede eenige aenbouw is gedaen, en is laest bewoent bij eenen Stoffel Pook[1] genaemt, tot in den jare 1674, als wanneer Tresorieren die hebben verhuert aen de nieuw geoctroyeerde West-Indische Compaignie.]

Bij dese tijden is gesien, dat yder doelen een tijt heeft gehad van groote neringe, waertegen twee als stil saeten[2].

1) De kastelein Christoffel Poock is afgebeeld op een paar doelenstukken van van der Helst, o.a. op den Schuttersmaaltijd, waar hij naet de schenkkan rondgaat. Zie over hem ook: De Roever, Uit onze oude Amstelstad. I p. 107, de noot,
2) De overlieden van de doelens deden hun best om de voordeelige regeeringsmaaltijden op hun eigen doelen te krijgen. Zoo vertelt Bontemantel: ‘In deese tijt’ (September 1659) ‘was Valckenier seer heevich tegen Geelvinck, seggende dat hij een cuyper was, alsoo, overman van de (Hantbooch)doelen sijnde, socht de saecke te beleggen van Schepenmael op sijn doelen soude werden gelyt, daer Valckenier tegen was; of 't waer was ofte niet, can ick niet seggen.’ (Resol. Raad II, 1. p. 351.) De groote regeeringsmaaltijd, het ‘Heerenmael’, op Vrouwen-Lichtmis werd sinds 1636 op de doelens gehouden, blijkens de volgende mededeeling, die ik vond in het derde deel van de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz.: ‘Dit mael plachte op het stadtshuys in Schepenkamer gehouden te worden, ende moste ydereen ende ooc alle gereetschap vóór 9 uren vertrocken en opgeschickt wesen, alsoo aldaer de burgers mosten vergaderen ende in deselve camer de hooftwacht gehouden werden; maer door den aen was der collegiën’ (nl. de regeerings-sollege's) ‘de plaets te cleyn wordende, ende dat de oncosten door 't ongeschickt rekenen van den conchierge soo hoogh beliepen, soo hebben Burgemeesteren geresolveert deselve maeltijden op een van stadtsdoelens te leggen ende 't selve aen te besteden, gelijck voor d' eerste mael A^{o} 1636 op de Cloveniers-doelen geschiet is.’

(p. **187**.) Het Heeren-logement heeft oock een groote krack aen de doelens gegeven. De Hantboochdoelen had incomen omtrent ses-hondert guldens en was genaemt de Karremelckxdoelen[1)], doch door het inruymen eeniger erven aen de Luyterse kerck, wierd het gebracht tot bij de twaelf-hondert guldens; de Voetbooch omtrent seven-hondert-vijftich guldens, en de Cleveniersdoelen bij de elf-hondert-vijftich guldens[2)], soodat den Heer Burgemeester van Beuningen in den jaere 1669, in Maert, op seeker maeltijt sjde: 'de overluyden van de doelens sijn Heeren, die yder dry-hondert guldens connen verteeren jaerlijx, tot costen van de doelens[3)].'

Den gemelden Heer van Beuningen inclineerde en deed sijn best om de overluyden te bedancken en het incomen te brengen ten voordeel van de stadt; men socht sijn E.E. door het maecken van overman daervan af te lyden, maer (hij) volhardde tot den jare 1672, als wanneer door de Francen en Engelsen oorlooch stadts-casse soo gefnuyckt wierde, dat alle middelen sijn bijgebracht om de finantie gaende te houden. En die occasie waernemende, als wan-(p. **188**.) neer binnenstijts wederom Burgemeester door sijn Hoocheyt was gemaeckt, ende dat door den Burgemeester Hooft wierde gevolcht (die mede al te soberen Heer was) heeft sooveel teweechgebracht, dat den 4^{den}

1) 'De Handboochdoelen (was) genaemdt de Karremelckx-doelen, alsoo de overluyden Adriaen Pieterse Raep, Ernst Roeters, Hendrick Rynst en Pieter Hasselaer in haer tijt wynich en soober tracteerden.' (Uit het stuk over de doelens in Civ. en Judic. Aant. IV.)
2) Bontemantel schrijft in Resol. Raad III, 2. p. 384: 'Den apoteecker Danckers maeckte de gemeente wijs, dat de doelen, genaemt ....., tachentich-duysent guldens 's jaers incoomen had; deese was een der voornaemste roervincken in September 1672 op de doelen.'
3) In Resol. Raad III, 1. p. 124 wordt dit aldus gezegd: 'Omtrent deese tijt' (Maart 1669) 'syde Burgemeester van Beuningen, discoureerende van de overlieden der doelens, en maeckte een definitie daervan: de overmans van de doelens sijn Burgemeesteren of andre Heeren, die moogen verteeren yder omtrent vier-hondert guldens, op stadtscosten.'

October desselven jaers bij den raet is geresolveert, de Heeren overluyden te bedancken en hetselve te mortificeeren, en dat alle de chartes, ornamenten en effecten gebracht sullen werden ter tresory, om aldaer ten voordeele van stadts-finantie gebruyckt te werden, ende de doelens bij afsterven[1)] te verhuren. Men meende dat, soo den Heer van Beuningen was comen te sterven, gelijck den Heer van Purmerlant, daer hiervoren[2)] is van gesproocken, dat het effect van die resolutie soude verschoven sijn geworden; maar alsoo niet heeft gerust, is deselfde resolutie naegecomen moeten werden[3)].

1) 'Nae afsterven der bewoonders.' (Uit het stuk in Civ. en Judic. Aant. IV.)
2) Zie p. 176.
3) De in den tekst genoemde resolutie omtrent het mortificeeren van het overmanschap der doelens is in haar geheel afgedrukt in het reeds door mij geciteerde artikel van Dr. Dyserinck. (Oud-Holland XI, p, 196 en 197.) Ten onrechte noemt Dr. Dyserinck dit besluit een resolutie van den Oud-Raad; het was een vroedschapsresolutie, zooals blijkt uit den inhoud. Een andere bezuiniging, in 1672 ingevoerd, was de afschaffing of beperking van de talrijke officieele maaltijden, waarover door de vroedschap de volgende resolutie genomen werd:

'Den ll^{den} November 1672 is, op voorstel van Burgemeesteren, bij den met geresolveert ende vastgestelt het afschaffen der maeltijden, die bij de Heeren van de regeeringe ofte eenige collegiën, tot costen van het publiq, soo op 't stadtshuys als elders werden gehouden, daeronder oock gereeckent de jaerlijxse maeltijden met de Raeden ter Admiralityt ende met de Heeren predicanten en alle andere, hoedanich die oock genaemt souden moogen wesen, geene uytgesondert; en voors t' allen tijden blijven afgeschaft. En dat oock (tot) geene maeltijden van collegiën, tot welcke de Heeren Burgemeesteren of anderen souden mogen werden geroepen, niets uyt des stadts casse sal mogen werden gecontribueert, maer dat, in plaets van alle costen, tot de voorsyde maeltijden voorheenen gedraegen, in afcortinge van de subsidiën, die jaerlijx aen de Aelmosseniers bij de stadt werden verstreckt, sal uytgetelt werden een somme van vier-duysent guldens, onder den naem van maeltijtgelt. Ende werden de Heeren Burgemeesteren wijders geauthoriseert omme de maeltijden, dewelcken uyt den hoofde van de sandpaden met eenige naebueren wedersijds werden gehouden, en tot gemeene costen, insgelijck te morteficeeren, en de saecke soo te reguleeren, dat op alle bijeencomsten op de voorsyde santpaden de meeste mesnage mach werden betracht. Dat wijders, nae het exempel van de regeeringe, de regenten van de respective godtshuysen sal werden aenbevoolen, haere maeltijden te modereeren en daervoor jaerlijx wel minder, maer niet meerder tot laste van yder godtshuys in reeckening te brengen als hondert guldens eens. Ende voor sooveel de gilden belangt, verstaen Burgemeesteren en den raet, dat de respective overlieden voor alle verteeringe, hoe die souden genaemt sijn, niet meer sullen mogen brengen in reeckening tot laste (der) gildecasse, tot haer respective administratie staende, als thien gulden voor yder overman gedurende het jaer van sijne bedieninge. Sullende van alle 't voorsyde bij copye deeser resolutie bekent gemaeckt werden, om haer daernae promtelijck te reguleeren'. (Resol. Raad III, 2. p. 381-382.) Bontemantel teekent hier in margine bij aan: 'In den jaeren 1674 en 1675 hebben wederom eeuige maeltijden begonnen'.

De schilderijen van voor den jaere 1580[1)] bestaen uyt de gildebroeders, met rocken van sodanige kleur en silver teecken daerop genayt, dat die op eenige tochten van

1) 'De schilderijen op de doelens hebben haer begin genomen in den jaere 1520.' (Civ. en Judic. Aant. IV.) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken I vond ik nog de volgende opgave van schuttersstukken uit den Handboogsdoelen:
'Schilderijen op de Hantboochdoelen.'

1533[a)]	{ Dirck Jansz. Graef, Burgemeester 1578[b)].
1562	{ Dirck Jansz. Graef, Burgemeester 1578[b)].
zonder jaartal.	{ ..... Boelesz., Capityn.
zonder jaartal.	{ Thomes Jansz. Schellingwouw, Luytenant.
id.	{ Adriaen Pietersz. Raep, Capityn.
id.	{ Dirck Heems (?) Luytenant.
id.	{ Egbert Vinck, Capityn.
id.	{ Pieter Willemsz. Vrint.
id.	{ Claes Claesz. Cruys, Capityn.
id.	{ Fredrick de Vries.
id.	{ Hend. Oetgens van Waveren, Vaendrager.
id.	{ Rijck Hendricksz. Staets.
id.	{ Jan Jansz Carel, Capityn.
id.	{ Thijs Pietersz. Schrijver, Luytenant.
id.	{ (Lambert Jansz., Vaendrager.
id.	{ Pieter van Neck, Capityn.
id.	{ Jacob Luyesz., Luytenant.
id.	{ Outger Pietersz. Spiegel, Vaendrager.
1529	{ Pieter Gent.
1529	{ Willem Albersz. Blauw.
1531	{ Rynier Symensz. van Neck.
1531	{ Pieter Nieus (Mieus? Meeus is een bekende Amsterdamsche naam.)
1531	{ Harmen Myndersz.
1535	{ Braeseman.
1535	{ Egbert Mend.
1535	{ ..... Bicker.
1585	{ Ryer Pietersz., Capityn.

de schutters der andere steden, soo nae Jerusalem als andere quartieren tegen den Turck gesonden, conden onderschyden werden, en staen met Jerusalemsveeren[1)], andere met bogen, pijlen en sulck geweer, als op yders doelen wierd gebruyckt, ende met peeckelh[a]ringen, cannen, glasen en spijsen, daerbij men gewoon is sich vrolijck (p. **189**.) te maecken; wiens namen soo in 't vergeet sijn geraeckt, dat daer geen kennisse van te becomen is, en de namen der schilders bijnae niet te vinden noch te lesen sijn. Nae den jare 1580, als wanneer de gilde-broeders onder de ordonnantie en eet getrocken sijn (als hiervoren gesyt) sijn de compaigniën geschildert op andere wijse, te weten met vaendels, musquetten, hellebaerden en piecken, en staen wynich bekent, dan alleen eenige officieren. Doch van voor eenige tijden, als de oude schilderijen wierden verschoven[2)], en door het becomen van meerder camers, die meede met schutters-

1585	{ Claes Claes Cruys, Vaendrager.
1595	{ Darck Tijmensz., Capityn
1595	{ Rijckert Ouwerol (?) Luytenant. (Ouweroch is een bekende Amsterdamsche naam.)
1595	{ Pieter Bas, Vaendrager.

Uit het bovenstaande kan men de lijst van schilderijen op den Hand-boogsdoelen, die voorkomt in de aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz., en door Dr. Scheltema werd meegedeeld in Aemstel's Oudheid. VII p. 127-131, aanvullen.

1) Tot het dragen van de Jeruzalemsveer waren de Jeruzalemsheeren gerechtigd, die ‘'t heylighe graf ghevisiteert hadden en in de kerk der Opstanding met het zwaard van Godfried van Bouillon tot ridder der orde van het Heilige Graf waren geslagen.’ ‘Die ridderlijcke broederscap van den Heylighen Lande’ - in de wandeling Jeruzalemsheeren genoemd - was het aanzienlijkste van de Amsterdamsche devote gilden. (Zie: Ter Gouw, Amsterdam. III p. 282 - en Mr. S. Muller Fz., De schilderijen van Jan van Scorel. p. 9-19.)
2) ‘In de gangen en camertjens’ volgt hierop in Civ. en Judic. Aant. IV.

schilderijen wierden behangen, is ordentelijcker daermede gehandelt, en de camers en salen soo bekleet met schilderijen, van de voornaemste meesters gemaeckt, dat die waerdich sijn bij de inwoonders en vremdelingen met opmerckinge bespeculeert te werden; waervan de voornaemste sijn op de salen van de Kleveniers- en Voetboochsdoelen. De overluyden van de Hantboochdoelen hebben, doen van de Pol, Purmerlant en .....[1] overlieden waren, alle de schilderijen doen tyckenen in een boeck, met de naemen der schutters, haer qualityt en waepens, sooveel als hebben met naerstichyt connen uyt-vinden, welck boeck noch op die doelen is berustende[2]. De overluyden hebben eenige tijt geleeden, soo voor de schoorsteenen als anders, mede enige haerder conterfytsels geplaetst. De compaigniën sijn geschildert uyt de (p. **190**.) beurs van de schutters, en de overluyden apparent uyt de gemene cas. Waer deselve voors sullen vervaeren, als de doelens sullen verhuert werden tot herbergen, logementen, verblijf eeniger compaigniën, tot packhuysen ofte anders, sal den tijt leeren, alsoo op den krijgscamer die alle niet souden connen geplaets werden[3].

1) Op de door Bontemantel opengelaten plaats moeten de namen ingevuld worden van de overlieden Albert Pater en Jan Blauw, blijkens een aanteekening van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. Zie: Scheltema, Aemstel's Oudheid. VII p. 129 en 131.
2) Volgens een mededeeling van Dr. P. Scheltema in Aemstel's Oudheid VII p. 126 zijn deze registers niet meer aanwezig. Het door Bontemantel in den tekst verhaalde bevestigt de aanteekening van Schaep, meegedeeld in Aemstel's Oudheid. VII p. 131.
3) '1683 in Junij sijn eenige schilderijen uyt de Hanthoochdoelen gebracht op 't stadhuys; de compaignie van Witsen ende Maerseveen, geschildert door van der (H)elst en Flinck, en Capityn Jacob Roch, en meer anderen.' (Civ. en Judic. Aant. IV.) Bontemantel bedoelt natuurlijk de compagnie van Witsen, geschilderd door van der Helst, en de compagnie van Huydecooper, Heer van Maarseveen, geschilderd door Flinck. De eerste schilderij is meer bekend onder den naam 'Schuttersmaaltijd'. In zijn artikel 'De Nachtwacht van Rembrandt' (Gids November 1890, p. 243 en 244) deelt Dr. Dyserinck een resolutie mee (van wie? dit blijkt niet; waarschijnlijk is het een resolutie van Thesauriers-Ordinaris) van 11 Maart 1683, luidende: 'Is goetgevonden dat Jan Rost sal gelast ende geauthoriseert werden, in gevolge van de resolutie van de vroedschap van den 5^{den} December A^{o} 1682, om de schilderijen van het West-Indisch huis' (den vroegeren Voetboogsdoelen) 'mitsgaders twee oft drie van den Kleveniersdoelen, die hem nader geordonneert sullen werden, over te brengen op een van de boven-kamers van het stadhuis' enz. Hij meent verder, dat deze resolutie eerst in 1699 is ten uitvoer gebracht, en niet in 1683, omdat het in de krijgsraadskamer - waarheen de schilderijen gebracht moesten worden - zeer inregende, vanwege den slechten toestand van de kap van den achtergevel, 'weshalve werd goedgevonden ende verstaen de Heeren Burgemeesteren te versoeken ende te authoriseren de voorseyde kappen en verder dak - provisionelijk met roode pannen ongestreken gedekt geweest zijnde - door het herdecken met coper ofte loot op de bequaemste wijse van het inlecken te preserveren, om alle verrottingh te prevenieren.' Voor dit 'herdecken' zullen toch wel geen 16 jaar noodig geweest zijn! zooals Dr. Dyserinck schijnt te meenen. 'In 't voorbijgaan' merkt Dr. Dyserinck op, 'dat Jan Wagenaar in zijne beschrijving van de bovenzalen van het stadhuis ten onrechte, met een beroep op de resolutie van 1682, schrijft: al deze schilderijen zijn in 't begin van 1683 uit de Cloveniers- en Handboog-doelens op het stadhuis overgebracht'. Dat echter - zooals Wagenaar (Amsterdam II p. 27) bericht, al beroept hij zich dan ten onrechte op de vroedschapsresolutie van 5 December 1682 - in 1683 schilderijen uit den Handboogsdoelen zijn overgebracht naar het stadhuis, wordt bevestigd door Bontemantels mededeeling in het begin van deze noot, waar enkele van de overgebrachte schilderijen zelfs met name genoemd worden. Volgens Bontemantel - en ik zie geen reden zijn bericht in twijfel te trekken - was de Schuttersmaaltijd daaronder. Deze schilderij hing in 1653 (volgens de lijst van Schaep in Aemstel's Oudheid VII p. 131) in den Voetboogsdoelen. Om het bericht van Bontemantel te verklaren, moet men dus aannemen, dat het stuk reeds vóór 1683 van den Voetboogs- naar den Handboogsdoelen is overgebracht (wat b.v. geschied kan zijn, toen in 1674 de

Voetboogsdoelen aan de West-Indische Compagnie verhuurd werd) en vandaar in 1683 naar het stadhuis. Wil men veronderstellen, dat Bontemantel ‘Hantboochdoelen’ in plaats van ‘Voetboogsdoelen geschreven heeft, dan blijft van zijn bericht toch nog dit over, dat de Schuttersmaaltijd in 1683 over is gebracht naar het stadhuis. Op p. 394 van zijn artikel ‘De Schutters-maaltijd van Bartholomeus van der Helst’ (Gids Juni 1891) zegt Dr. Dyserinck, dat hem ‘de oplossing van het vrij samengesteld vraagstuk der afsnijding van den Schuttersmaaltijd zeer moeielijk gebleken is; samengesteld, omdat men de schilderij tot driemalen onder handen heeft gehad en wêl het einde, maar - voor zoover mijne nasporingen reiken - niet het begin geboekstaafd werd.’ Of nu de eerste verminking kan plaats gehad hebben bij de overbrenging van de groote ‘negen ramen breede’ bovenzaal van den Voetboogsdoelen naar een misschien kleinere zaal van den Handboogsdoelen, dan wel bij het transport naar het stadhuis in 1683, waag ik niet te beslissen. Geheel onmogelijk is het niet, daar Dr. Dyserinck het wel waarschijnlijk gemaakt, maar niet bewezen heeft, dat de schilderij in het begin dezer eeuw nog onverminkt was.

Eindelijk wil ik er nog op wijzen, dat Dr. Dyserinck zelf een bewijs heeft aangebracht voor het feit, dat in elk geval vóór 1699 reeds schilderijen uit den Handboogsdoelen naar het stadhuis zijn gebracht. In zijn artikel ‘De Nachtwacht van Rembrandt’, p. 245 deelt hij een extract mede uit de resolutiën van Thesaurieren-ordinaris in het jaar 1688, luidende: ‘geaccordeert met Marcus Corsen, dat hem, eens voor al, voor 't uythalen van de schilderijen op de doelen van van der (H)elst zal betaalt worden de somme van veertienhondert guldens, zonder dat hij dieswegen eenigh actie of pretentie meerder zal hebben te maken’. Achter ‘de doelen van van der (H)elst’ schrijft Dr. Dyserinck ‘d. i. de Voetboogsdoelen’, maar vergist zich hierin, want de doelen van van der Helst was de Handboogsdoelen. Zie hiervóór, p. 182, noot 2.

IV. Burgerkrijgsraedt en schutters.

(p. **198**.[1]) Den krijgsraed bestaet uyt de regerende Burgemeesteren, twee collonellen, capitynen en luytenants, 't welck genaemt werd den grooten krijgsraed. De ordenares, (bestaende) uyt de Burgemeesteren, collonellen en capitynen, in alle de gevallen werd getituleert: den edele manhaften krijgsraed.

Burgemeesteren, als oppercollonellen, des goet vindende, compareeren ten allen tijden, en doen de vergaederinge beroepen. De collonellen communiceeren met Burgemeesteren, en Burgemeesteren, de saecke van gewicht sijnde, (des te raede werdende) met de vroetschap; en soo comen de saecken door Burgemeesteren selfs, ofte door collonellen (p. **199**.) in den krijgsraet, bij forme van deliberatiën, oock wel tot notificatie. In sware defentie, onrusten, veranderinge te maecken in oude gepractiseerde saecken, den krijgsraet eenichsins aengaende, hebben desselfs consideratiën en advys vooraf somwijle versocht, als bij tijden, volgens de resolutie der vroetschap, date 5 Augusti 1672 genomen, naedat Burgemeesteren hadden gerapporteert het advys van den krijgsraet wegens het bewaren van de sleutels der stadtspoorten en boomen. Al wat gebracht werd in deliberatie wert op geconcludeert en geresolveert bij de eenparichyt ofte meerderhyt der stemmen, gelijck mede wert gedaen in 't aenstellen der vacante collonellen en hooftofficieren, tot sergeanten, brantmeesters en pro-

1) De paginatuur in het HS. springt van 190 over op 198.

voosten incluis, welcke dry laeste werden gemaeckt in absentie van Burgemeesteren.

Men heeft bij gedencken bijnae noyt gesien, of den voorstel van Burgemeesteren en collonellen is altijt gevolcht. Op de electie der capitynen is den 19^{den} Augusti 1661, present de Heeren Polsbroeck, van de Pol en Courtenhoef, Burgemeesteren, Riael en Jores Backer, collonellen, (en verder) capitynen ende luytenants, eens contrary voorgevallen. Capityn Roetert Ernst sijnde verhuyst van de Cingel op de Cleveniersburchwal, hebben de capitynen Jan Helmont en Jan[1)] Geelvinck gaeding gemaeckt[2)] in die wijck, alsoo de hare wat verder aflyde, en dese in 't beste van de stadt, en door de goede conduite de cirelijxste was; doch Helmont heeft geprevaleert bij Burgemeesteren. Gedurende de bijeencomste van de vergaederinge soliciteerden Gilles Valckenier en Hooft in stillichyt voor den advocaet Cor- (p. **200**.) nelis Hop, die luytenant van de compaignie was, oordeelende onbillick te wesen dat soude voorbijgegaen werden, alsoo de andere alreede capitynen waeren. Geseeten sijnde, liepen de stemmen eenparich op Helmont, tot het quam op Valckenier, die Hop voorstelde, die de meeste stemmen bequam[3)], en heeft het capitynschap

1) Resol. Raad II, 1. p. 513 heeft 'Cornelis Geelvinck,' en deze naam is de juiste. Immers uit Jochems, Amsterdams Oude Burgervendels. p. 54 en 73, blijkt, dat Cornelis Geelvinck reeds in 1650 kapitein was geworden, terwijl Jan Geelvinck het eerst in 1670 werd. De vergadering nu, waarvan Bontemantel in den tekst spreekt, werd in 1661 gehouden.
2) 'Gaeding maecken in die wijck' = die wijk trachten te krijgen.
3) Bontemantel deelt hierover in Resol. Raad II, 1. p. 514 en 515 nog het volgende mede: 'Hop, uyt vrees dat de minste stemmen mocht hebben, stemde niet Helmont, maer Geelvinck, soodat Burgemeesteren en collonellen overstemt wierden, dat mijn docht seer disreputatieus tegen Burgemeesteren te weesen, in soo een vergaederinge, daer veelderly soorten van humeuren sijn, soo overstemt te warden, alsoo 't selfde een groote verbrydinge door de stadt maeckt, en oversulx de authorityt verklynt, daer men nochtans behoort altijt op de authorityt van Burgemeesteren te letten, alsoo de macht der stadt daerdoor bestaet. Ick ben van gevoelen dat, ingevalle Helmont present waer geweest, de saecke geen last soude geleeden hebben, te meer regeerende Scheepen is, ende dan Valc-kenier en Hasselaer, die meede regeerende sijn, dat respect aen hem wel souden beweesen hebben; maer sijn absentie, ende de presentie van Hop heeft de saecke soo een uytslach doen hebben, als verhaelt is.'

bedient totdat door bestier van Valckenier, doen Burgemeester, den 29sten April 1666 pensionares[1] bij den raet is gemaeckt, en is Roeters, wederom in sijn huys woonende, den 21sten Julij daeraen tot capityn gecooren en geplaest, volgens de resolutie van den 28sten Junij 1659, op sijn oude rang.

Deese krijgsraet heeft van alle oude tijden bestaen uyt de stadtsregeeringe en de apparenste om daertoe beroepen te werden. De registers wijsen aen, dat voor menschen gedencken bijnae geen magistraetspersoonen sijn geweest, of hebben deesen raedt in d'een.of andre qualityt bekleet. In en seedert den jaere 1580 sijn de collonellen veele Burgemeesteren geweest, of sijn het geworden, tot in den jaere 1650, den 25sten Augusti, als wanneer is geresolveert, dat de collonellen, Burgemeesteren werdende, die qualityt mosten afstaen en het sijdtgeweer afleggen, dat gehouden sijn te draegen. De Heeren Andries Bicker en Frans Benning Cock, den eersten Out-Burgemeester en Raedt, en de tweede Burgemeester en Raedt, hebben daerop van die scharge afgestaen, ende sijn Jan van de Pol en Cornelis Witsen, Schepenen en Raeden, in de plaetsen tot collonellen gemaeckt. De collonellen, Schout werdende, moeten, uyt cracht van 't eerste artyckel haerder instructie, mede daervan afstaen, als in den jaere 1646 in Januarij is te sien, als wanneer Burgemeester Pieter Hasselaer (p. **201**.) Schout is geworden, ende den gemelde Cock in de plaets collonel gemaekt. Albert Paeter, Hendrick Dirckssoon Spiegel, Symen van Hoorn, Nicolaes Pancras, Frans Riael en Jan van Waveren hebben 't selfde, doen Burgemeesteren sijn geworden, gedaen. Joores Jooressen

1) ‘Bij welckers instructie van tocht en wachten en bijten werd geëxcuseert.’ (Civ. en Jud. Aant. IV.) Zie de bijlage: ‘Instructie van den pensionaris Mr. Cornelis Hop,’ in fine.

Backer, den 17den Februarij 1659 collonel geworden sijnde, stierf den 24sten October 1666. Cornelis Geelvinck en Roetert Ernst sijn 1672 collonellen geweest; den eersten heeft het bedient totdat Burgemeester is geworden, den eersten Februarij 1673, en den tweeden totdat door Sijn Hoochyt, volgens derselver missive 15 September desselve jaers[1], bij elucidatie, op 't versoeck van Burgemeesteren en Raeden den 13den en 14den derselver maend gedaen[2], (is) geëxcuseert, en is Cornelis Backer bij de groote krijgsraet (waerdoor alle gemaekt werden) in de plaets gecooren. Geelvinck Burgemeester werdende, is Jan Corver den 15den Februarij 1673 collonel gemaeckt.

De capitynen en luytenants sijn meede van voor alle oude tijden uyt de regeeringe gecooren, ofte (uyt) de apparenste daertoe, als in de ordonnantiën van de krijgsraet 1580, 1587 (ten tijde van den Graef van Licester), den artyckelbrief van den 5den Augusty 1594, de ordonnantie van de brant 27 September 1616, onraet-ordonnantie

1) Dit moet zijn: 1672.
2) Toen in 1672 verschillende Amsterdamsche regenten door Willem III waren ontslagen, lieten de aanblijvende Burgemeesteren en Raden aan Zijne Hoogheid vragen, of de verlaten heeren uit alle ambten ontzet waren, of zij niet meer commissaris van een of ander regeerings-college, kolonel of kapitein van de burgerij mochten zijn enz. Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 646. Daarop volgde de ‘elucidatie’ van Zijne Hoogheid, dat de afgezette heeren uit alle ambten en bedieningen, hun van stadswegen opgedragen, waren ontslagen.

21 Februarij 1617 en 28 Januarij 1652 is te leesen[3)]. Den 20sten Mey 1642, op de inhaelinge van de Coninginne van

3) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken I vond ik de volgende lijsten van officieren der schutterij in 1580, 1616, 1617 en 1649. Die van 1580 komt ook voor bij: J.A. Jochems, Amsterdams Oude Burgervendels. 1580-1795, p. 23; toch laat ik ze hier nog afdrukken, omdat Bontemantel tevens vermeldt, welke qualiteit sommige officieren in de stedelijke regeering hadden. Voor de jaren 1616, 1617 en 1649 geeft het werk van den heer Jochems geen staten van officieren op; men kan ze daaruit wel samenstellen, maar eerst na heel wat zoeken. Ook verschillen de opgaven van Bontemantel hier en daar van die van den heer Jochems, welke meestal ontleend zijn - althans voor de genoemde jaren - aan de manuscript-aanteekeningen van Mr. Gerrit Schaep Pietersz.
1580. 8 September.
Collonel-Generael ende Superintendent: Mr. Willem Bardesius, Out-Burgemeester en Raet[a)].
Luytenant-Collonel: Claes Lansmeer.
Collonel over 5 vaendelen aen de Oude Sijde: Cornelis Florisz. van Tylingen, Out-Burgemeester.
Collonel over 5 vaendelen aen de Nieuwe Sijde: Jan Jacobsz. Huydecooper, Raet.

Capitynen.	**Luytenants.**
Pieter Jacobsz. Vries.	Lourens Volckersz.
Claes Albersz[b)].	Walich Pietersz. Proost.
Jan Benninck Cadt.	Lourens Jacobsz.
Symon Hendricksz., Raet.	Goosen Hooft.
Jan Betsen Roodenburch.	Frans Volckersz. Coorenhart, President-Schepen[c)].
Cornelis Elbersz.	Wybrant Appelman.
Claes Pietersz. Calf.	Jan de Bitter.
Frans Benninck, Out-Schepen.	Jan Potij.
Jan Claes Boelesz., Out-Schepen.	Jan Verhee.
Claes Overlander.	Hendrick Haelcken.
Claes Boelesz., Schepen.	Jan IJsbransz. Blaeuhulck.

1617. 21 February. (Uyt de ordonnantie, gestatueert bij de achttien vaendels schutterijen, in tijt van onraet, brant, clock-, trommel- of beckengeslach.)
Capitynen.
Hilbrant Schellinger, Out-Schepen en Raet.
Pieter Riael, commissaris van assurantie[a)].
Jacob Jacobsz. Hinloopen, Schepen en Raet.
Jacob Symensz. de Vries.
Rynier Riael, commissaris[b)].
Jacob Backer, Raet[c)].
Jacob Pietersz. Hoochcamer, 1618 Raet, 1619 Schepen.
Cornelis van Dronckelaer, 1649 Raet.
Volckert Overlander, Raet.
Mathijs Raephorst, Raet 1626.
Jacob Bicker Gerretsz.
Albert Coenraetsz. Burch, 1618 Raet.
Abel Mathijsz.
Cornelis Jacobsz. Wayer, Raet 1639.
Jan Witsen.
Jacob Riael.
Pieter Egbersz. Vinck, 1618 Raet.

In dezen staat van 1617 ontbreekt de 18de kapitein. Een staat van 3 September 1616 komt geheel overeen met dien van 21 Februarij 1617, behalve dat op den eersten Allert Cloeck en

Engelant, Marie, Princesse van Engelant, Sijn Hoochyt Prins Hendrick, Prins Willem van Nassouw en groot ge-

Jan Claesen Vlooswijck ook als kapitein voorkomen, en Volckert Overlander en Jacob Jacobsz. Hinloopen nog niet. Ook in 1616 worden maar 17 kapiteinen genoemd. Vergelijkt men Bontemantels opgaven met die van Jochems t. a. p. p. 10, dan zal men nog al verschil bespeuren.

a) Bij Wagenaar, Amsterdam. III p. 481 wordt niet vermeld, dat Mr. Willem Bardesius lid van de vroedschap geweest is. Toch was hij - en terecht - op p. 357 reeds genoemd bij de in 1578 nieuw gekozen XXXVI.

vollich, waeren collonellen en capitynen als te leesen in de resolutie van de krijgsraet tot de receptie, den 8sten Mey genomen; sullende Dirck Tholing, Schepen, Raet en capityn, waernemen een compagnie ruyters uyt den rijckdom, om de Coninginne in 't gemoet te rijden, sullende (p. **202**.) sijn compagnie burgers door sijn luytenant Pieter Raep, Tresorier-extreordenares, opgevoert werden; gelijck de luytenants van de Heeren Schepenen mede

geordonneert waren met haer compagniën de rende-vous waer te neemen, alsoo Burgemeesteren en Schepenen de verwellecom souden doen en corps.

De collonellen en capitynen waeren:

Andries Bicker, Out-Burgemeester, Raet en collonel.
Pieter Hasselaer, Burgemeester, Raet en collonel.

Capitynen:

Jan van Vlooswijck, Raet.
Cornelis Witsen, Out-Schepen.
Cornelis van Dronckelaer, commissares, 1649 Raet gemaeckt en Schepen.
Cornelis de Vrij, Reeckenmeester, 1646 Raet.
Cornelis de Graef, Raet en Out-Schepen.
Ernst Roeters, Raet en Out-Schepen.
Albert Bas, Schepen en Raet.
Hendrick Dircksz. Spiegel, Raet en Out-Schepen.
Roelof Bicker, Raet en Out-Schepen.
Rynier Riael, Out-Schepen.
Dirck van Beuningen, commissares.
Albert Cloeck, Schepen en Raet.
Wouter Valckenier, Schepen en Raet.
Cornelis Wayer, Raet.
Hendrick Rynst, Raet en Out-Schepen.
Jacob Roch; is in den jaere 1647 commissares gemaeckt.
Cornelis Bicker, Schepen.
Jacob Bicker, commissaris.
Dirck Tholing, Schepen en Raet.
Frans Banning Cock, Schepen en Raet,

van dewelcke naederhant seven Burgemeester sijn geworden.

(p. **202a**.) In den jaere 1649 waeren collonellen en capitynen:
Andries Bicker, Burgemeester, Raet en collonel.
Frans Banning Cock, Schepen, Raet en collonel.

Capitynen:

'Luytenants:

Jan Huydecooper.	Jacob Jacobsz. Hinloopen[1].
Gerret van Helmont.	Cornelis van Dronckelaer.
Hendrick Bicker.	Franco van der Meer.
Jan van Vlooswijck.	Cornelis Jacobsz. Wayer.
Nicolaes Pancras.	Gilles Valckenier.
Joores Jooresz. Backer.	Hendrick Dircksz, Spiegel.
Jan van de Pol.	Cornelis Witsen.
Dirck de Lange.	Frans Riael.
Jacob Jacobsz. Roch.	Albert Paeter.
Coenraet Burch.	Pieter Raep,

sijnde alle Heeren van de regeeringe, uytgenomen Dirck de Lange, en naederhant thien het Burgemeesterschap hebben bekleet. (Staen niet nae de ordre in eeden, maer nae de lootinge der rendevous-plaetsen, in gevalle van brant en alarm.)

(p. **203**.) Soodat de Heeren van de regeeringe ende de krijgsraedt bestaen in een en deselfde persoonen, uytgenomen soo wynige, dat geen getal connen uytmaecken. Men weet niet noch bij octroyen, noch previlegiën, noch andere crachthebbende

1) In Aanteekeningen van verschillende zaken I heet hij Jacob Fransz. Hinloopen, en dat deze naam de juiste is, blijkt uit Jochems p. 35. Ook wordt in Aant. van versch. zaken I de volgende lijst van luitenants in 1649 meegedeeld:

'Luytenants:

Frans van Waveren.	Hendrick Riael.
Rombout Kemp.	Willem Six.
Flores Kieft.	Jannes Uytdenbogert.
Cornelis Geelvinck.	Loef Fredricksz.
Jochem Jansz. Scheepmaecker.	Jacob van Bronckhorst.
Johan Bicker.	Jacob Servaes.
Gijsbert van de Pol.	Jan van Waveren.
Pieter Hulft.	Rynier Schaap.
Antoni de Lange.	Willem van Erpecum.
Pilgrom ten Groetenhuyse.	Gerret Rynst.'

Deze namen, die in volgorde van de wijken staan, stemmen overeen met die, welke men kan verzamelen uit Jochems p. 29-40. Alleen wordt daar in de 12de wijk Willem Six niet als luitenant genoemd.

documenten aen te wijsen, daerbij de regeerders uyt den krijgsraet werden geslooten, alhoe-

wel de oproermaekers op de Cleveniersdoelen[1)], den 7^{den} September 1672, volgens haer voorstel aldaer in haer request, het derde artyckel en vorder, wilden hebben, dat geen magistraetspersoonen, tot secretaressen incluys, sullen mogen sijn leden van den krijgsraet.

Omtrent den jaere 1618 was de regeeringe gewoon (niet als een wet, maer de moode sijnde) te gaen met mantels, gevoert met bont. Burgemeesteren en Raeden geresolveert hebbende eenige veranderinge te maeken in 't waeken der burgerij, ten opsicht der vervolginge teegens eenige godsdienst, met muyterije vermengt tegens haer overicheit en deselve godsdienst, gereet staende in Schepenencamer, (daer doen de vroetschap gewoon was te vergaederen) om nae de krijgsraedt te gaen, en de resolutie tot naecominge bekent te maeken, begon het stijf te reegenen, daerop den Heer Volkert Overlander, Heer van Purmerlant en Ilpendam, Raet, Out-Schepen en Gecommitteerde ter Admiralityt, en in den jaere 1628 Burgemeester, syde: 'wat is het noodich door de reegen te gaen en onse bonte mantels nat te maeken, alsoo de meeste capitynen in de camer sijn[2)]?'

De vaendragers werden door den grooten krijgsraet gemaeckt, naedat de luytenants sijn gecooren uyt de jeucht; dewelcke comende te trouwen ofte veer uyt de wijck te woonen, daervan werden geëxcuseert.

(p. **203a**.) De wijcken pleegen verdeelt te sijn in elf compaigniën, die door vergrootinge en aenwas der gemeente

1) Over deze vergadering zie: bijlage N° 1, op het jaar 1672.

2) Dit verhaal schijnt hier heel zonderling te pas gebracht. Doch Bontemantel bedoelt er dit mede: Volkert Overlander zei: 'Waarom zullen wij door den regen loopen? Wij behoeven niet naar de vergaderzaal van den krijgsraad' (die op het Prinsenhof was: zie p. 203^{c} van het HS.) 'te gaan. De meeste kapiteinen zijn al hier' (in Schepenkamer op het stadhuis, waar toen de vroedschap vergaderde) 'aanwezig, in hunne qualiteit van burgemeester of vroedschap, en het is daarom onnoodig, dat wij de bekendmaking nog eens aan den krijgsraad gaan doen'. Het geheele verhaal dient dus slechts ter illustratie van wat Bontemantel even te voren in den tekst meedeelt: 'De Heeren van de regeeringe ende de krijgsraedt bestaen in één en deselfde persoonen, uytgenomen soo wynige, dat geen getal connen uytmaecken.'

sijn vermeerdert tot twintich[1]. Nae de blockeeringe door sijn Hoochyt den Heere prince van Orange, sijn den 29sten October 1650 de compaigniën vermeerdert tot vier en vijftich, en den 22sten November geresolveert de sergeanten en corporaels te vermeerderen van twee tot dry in yder compaignie; welcke sergeanten in de krijgsraet den 13den Januarij 1651 sijn gemaeckt. Op naerder speculatie hebben de collonellen Geelvinck en Roeters, volgens commissiën van den raet van 4 en 6 April 1672, den 3den Mey daeraenvolgende rapport gedaen en vertoont een afteeckekeninge om de wijken te verminderen tot ses-en-veertich, dat den raet haer wel heeft laeten gevallen, en commissaressen bedanckt. Maer door den inval der France en Munstersche volckeren te lande, en de Engelse vloot ter zee, is den 13den Juni geresolveert bij den raet de intreckinge der compagniën te staeken, en uyt de nieuwe betimmerde uytlegginge der stadt de 54 compaigniën te verstercken met dry compaigniën; welcke resolutie den 14den derselver maent door de Burgemeesteren Outshoorn, Hooft en Rynst in den krijgsraet aen Roeters, collonel, (en aen) capitynen en luytenants door lecture van den secretares Valckenier is gecommuniceert, ende geresolveert de daertoe (noodige) officieren aen te stellen, en de vacante plaetsen der verdere compaigniën (te besetten). En sijn tot de dry nieuwe wijcken gecooren tot capitynen Jan Six, Schepen, Pieter Schaep, Raet en Out-Schepen, en Jan de Vries, Schepen. Alsoo de dry nieuwe compaigniën te sterck van volck waeren bevonden, is verstaen die te verdeelen en noch dry van te maecken; waertoe den 2den Julij 1672 tot capitynen sijn gecooren Dirck van Outshoorn[2], Jan Corver, Raet en Out-Schepen, en Pieter de

1) Volgens een aanteekening van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. (waarop ook Wagenaar, Amsterdam. III p. 173 zich beroept) waren er in 1622 acht en twintig burgervendelen. De heer Jochems heeft echter aangetoond (Amsterdams Oude Burgervendels, p. 1 en 2, en bijlage No III.) dat het aantal compagniëen in 1620 op twintig is gebracht, en dat het daarop gebleven is tot October 1650, zoodat de mededeeling in den tekst van Bontemantel door hem wordt bevestigd.

2) Dirk de Vlaming van Oudshoorn werd eerst in 1673 commissaris en in 1681 Schepen.

Graef, Out-Schepen; maeckende in alles tesamen tsestich compaigniën.

(p. **203b**.) De vier-en-vijftich compaigniën sijn verdeelt in vijf regimenten:

Blauwe vaendels	11 compaigniën.
Orange vaendels	11 compaigniën.
Witte vaendels	11 compaigniën.
Geele vaendels	11 compaigniën.
Groene vaendels	10 compaigniën.
	54 compaigniën.
	6 compaigniën.
	60 compaigniën[1].

Welcke tsestich compaigniën, volgens de missive van Burgemeesteren aen sijn Hoochyt den Heere prince van Orange, in date 8 Julij 1672, souden uytmaeken thien duysent mannen.

(p. **203c**.) De camer, daer den krijgsraet vergaedert pleech te wesen op 't Princehof, alsoo genaemt omdat de Stadhouders, Ambassadeurs en andere grooten aldaer wierden gelogeert, wordende verder gebruyckt bij de Raeden ter Admiralityt, was aen de Zuyt-sijde van de plaes, neffens de galderij in te gaen. Burgemeesteren, volgens authorisatie van den raedt in date den 20sten December 1655, hebben bij coop, ruylinge en afreeckeninge, het hof aen de Admiralityt opgedraegen, en is (de krijgsraetscamer) bij vertimmeringe in den jaere 1660 wechgeraeckt, naedat seedert het afbranden van 't stadthuys de Weesmeesteren eenige jaeren haer residentie aldaer hadden gehouden. Seedert het vermeerderen der burgercompaigniën de camer te klyn vallende, is de vergaederinge gehouden (p. **204**.) in het nieuwe vertreck van Burgemeesteren, op 't nieuwe stadthuys, tot den 13^{den} April 1672, als wanneer

1) Volgens Wagenaar, Amsterdam. III p. 174 werden deze 60 compagnieën in 1672 verdeeld over 6 regimenten. De 5 eerste behielden de oude namen (naar de kleuren der vaandels) van het blauwe, orange, witte, gele en groene regiment; het zesde, het purperen regiment, werd in 1681 opgeheven, zoodat de 5 regimenten nu elk uit 12 compagnieën bestonden.

de eerste sessie in de krijgscamer is genomen, (sijnde de uytsteck van het achterste gedeelte, boven Schepenencamer,) ter presentie van Pol en Rynst, Burgemeesteren, Geelvinck en Roeters, collonellen, en de capitynen.[1)]

De Heeren Burgemeesteren en collonellen sitten in de nieuwe krijgscamer aen de tafel, en de vorder presenten op bancken, twee hooch; den secretares sit over de collonellen, dewelcke, ofte een der provoosten, leest de capitynen in ordre bij de naem, en yder luytenant volcht sijn capityn, als mede geroepen sijn, alsoo in 't opleesen gesyt wert: Capityn N.N. en sijn luytenant; somtijts werden haer namen mede geleesen. Dit is, als gesyt, den groote krijgsraet, die in goede tijden eens sjaers ofte meermaele vergaedert, als de open sijnde plaetsen werden begeven, en oock wel in periculeuse tijden; anders bestaet de bijeencomste sonder de luytenants, die echter, als mede sijn geroepen, gemenelijck de stemmen en advysen van haer capitynen volgen. De vaendragers sijn in den jare 1672 en 1673 eenige maelen meede geroepen, om van de notificatie, door Burgemeesteren te doen, kennisse te mogen hebben, wegens het uyttrecken, en niet om haer advysen te hooren. Sitten niet, maer staen in troepen, (p. **205**.) alsoo geen plaetsen voor deselve sijn. De capitynen sijn geplaest nae de ouderdom, dat gecoren sijn[2)], sonder aensien eeniger qualityten nochte maechschap. Vader en soon sijn tegelijck capitynen geweest, als Nicolaes van Loon en sijn soon Willem, Jan en Willem Blaeu. Bontemantel, Schepen en Raet, heeft gewaeckt en opgetrocken als luytenant onder capityn Jan Hulft, die commissares was. Jan Witsen[3)], Schepen sijnde,

1) Nu volgen in het HS. eenige regels die doorgehaald zijn, waarschijnlijk omdat hetzelfde wordt medegedeeld op p. 213 van het HS., waar het beter in het verhaal past dan hier.
2) 'En die tegelijck aencoomen, den ouste van jaeren de eerste'. (Civ. en Judic. Aant. IV.)
3) 'Cornelis Witsen' (Civ. en Judic. Aant. IV.) Volgens Wagenaar kan 'Jan Witsen' niet de juiste naam zijn, want in het register (Amsterdam III p. 490) komt slechts één Jan Witsen voor, en die is nooit Schepen geweest. Dat Bontemantel zich vergist, is hieruit te verklaren, dat de Witsen, dien hij hier moet bedoelen, Cornelis Jan heette.

heeft opgetrocken in qualityt als sergeant, dat, doen de compaigniën in twintigen bestonden, een aensienlijcke charge was.

Die den schutter-eet niet hebben gedaen, doen die voor Burgemeesteren, als haer en de luytenants en vaendragers werd aengesyt, dat daertoe sijn beroepen. Den eet werd afgenomen van de nieu aengetykende inwoonders door collonellen ofte een van dien, en (door) de capitynen, wiens volck daertoe gedachvaert sijn door de provoosten[1]. In den jare 1672, het onmogelijck sijnde die maniere van beëedigen waer te nemen, is bij Burgemeesteren en Vroetschappen den 15^{den} Junij geresolveert de capitynen te laeten doen naerder omschrijvinge, en alle in de wacht te trecken, die bequaem waren eygen waepenen te hebben, tot het getal van hondert-tachentich in yder wijck, en (sijn de capitynen) vorder geauthoriseert (hun) den eet af te nemen, die geen middelen hebben mede te beëedigen en, nae vermaninge van getrouwichyt volgens den eet, aen te seggen, dat desnoot haer stadtswaepenen sullen toegevoecht werden. Twelck den 19^{den} dito door de collonellen Geelvinck en Roeters aen de capitynen in de

1) In plaats van de twee voorgaande zinnen heeft Civ. en Judic. Aant. IV het volgende: ‘De capitynen, luytenants en vaendragers werd door Burgemeesteren bekent gemaeckt, dat tot die last sijn beroepen, en die geen schutters-eet hebben gedaen, werd deselve afgenomen. De sergeanten, (die door collonellen, capitynen en luytenants werden gecooren) werd een billjet, door den collonel geteeckent, aen hun huys gesonden, om in die qualityt de compaignie waer te neemen, en den hellebaert te dragen. De omschrijvinge, die gewoonelijck eens 's jaers nae Mey werd gedaen, om de oude schutters op te teeckenen, en de noyt in de wacht geweest hebbende te beëedigen, en onder de corporaelsschappen te verdeelen, werd gedaen bij de capitynen en verdere officieren, tot corporaels incluys, doch de adelborsten, als te grooten getal maeckende, werden veel geëxcuseert, tenwaer schrijvers ende ontfangers sijn. Volgens de ordonnantie van den krijgsraedt vermach geen capityn ymand in de wacht te trecken, voordat den eet in den krijgsraedt heeft gedaen, waartoe de collonellen veelmalen mosten boven comen, om ten overstaen van de capitynen, wiens volck door den provoost op seeckere boeten (was) ontbooden, den eed af te neemen.’

krijgsraed is genotificeert[1]. De substantie van den eet staet hierna te volgen. (Vide fol. 212.)

(p. **206**.) Den krijgsraet heeft geen judicature dan alleen in 't civiel, mitsgaders de excecutiën tot personele apprehentie ende irrogatie van peene, te bier ende te broot voor seeckeren tijt, blijvende vorder alle crimineele straffen, volgens de ordonnantiën, tot dispositie ende excecutie van mijne Heeren van den Gerechte, die alleen de authorityt hebben de ordonnantie te maeken, verminderen, vermeerderen en te vernietigen, nae desselfs welgevallen, ten dienste, verseeckeringe, ruste, vrede en preservatie der burgeren ende ingeseetenen; daertoe gebruykende, de saecke van gewichte sijnde, de resolutiën der vroetschap en advys van de collonellen ende krijgsraet.

Het incomen van den krijgsraet[2] bestaet uyt de contributie der oude en jonge, beneden de tsestich en boven de achtien jaeren, onbequaeme, weduwen en dochters[3], jooden en andere gesintheden van godtsdienst, die in gemoede oordeelen niet geoorlooft te sijn wapenen te dragen, en die door Burgemeesteren ende collonellen notoirlijck werden geëxcuseert. Het te cort werd gevonden uyt den 80^{en} penninck der vercofte vaste goederen, dese stadt bij octroy vergunt den 11^{den} Julij 1645, tot verval der wederopbouwinge van de afgebrande Nieuwe kerck. De oncosten verswarende, is den eersten April 1662 bij de vroetschap geresolveert[4], door de bierdragers te laeten ontfangen vier penningen meer voor 't inbrengen

1) Civ. en Judic. Aant. IV laat hierop nog volgen: ‘en vorders door de schildwachten ordre te stellen van nimand bij 't canon, op de wallen staende, te laten coomen, dan die daertoe geordonneert sijn.’
2) Vgl. hierbij: Wagenaar, Amsterdam. III p. 478.
3) Civ. en Judic. Aant. IV heeft: ‘uyt de contributiën der oude boven de tsestich jaeren, de jonge onbequame boven de 18 jaren, weduwen en ongetrouwde dochters’ enz.
4) In plaats van het nu volgende leest men in Resol. Raad II, 1. p. 488 (1 April 1662): ‘dat de bierdraegers, die nu hebben seven oortjes, souden ontfangen twee stuyvers van het indraegen der bieren, dat is een oortje meer op 't half vat, en hetselve souden brengen op tresorie, om aen de collonellen behandicht te warden, maeckende calculatie 't selfde wel ses-duysent guldens sal opbrengen.’

(p. **207**.) van yder half vat bier, en 't selfde te brengen op tresory, tot verval van de oncosten, dat in den jaere 1667 heeft opgebracht 6434 guldens, en in 1668 6975 guldens. Den 8sten Augusty 1672 is noch geresolveert bij de vroetschap, alle het poortgelt, dat van de te laet comende menschen door de poortiers werd ontfangen, te brengen ter comptoire der collonellen, daer den mayoir en andere hooft-offecieren van de militie haer gedeelte in hadden, welcke resolutie den 25sten derselver maend de krijgsraet is genotificeert, waervan de capitynen en luytenants met haer geselschap van werden geëxcuseert, en geen poortgelt hebben te betaelen[1].

In den jaere 1652 waeren het incoomen en oncosten:

Ontfang.		**Uytgifte.**	
De contributiën Oude Sijde	*f*11028-12	Raetelwachten	*f*16000-0
Contributiën Nieuwe Sijde	*f*9404-8	Capitynen van deselve	*f*500-0
Poortgelt	*f*1900-0	162 tambours	*f*6480-0
	_____	Vaendels, trommels etc.	*f*1200-0
	*f*22333-0	Schrijvers aen de poorten	*f*420-0
		Twee ontfangers	*f*1400-0
		Lantarens-dragers	*f*1000-0
			_____
			*f*27000-0[2]

De contributiën werden gestelt door de collonellen, nae het opgeven der ontfangers, die bij het jaerlijx omschrijven ten dien eynde present sijn. Den 16den April 1672 is bij den krijgsraet, present de Heeren Geelvinck en Roeters, collonellen, en capitynen, verstaen, tot verval der

1) 'Het verder te cort comende werd uyt stadts-cas ter tresory betaelt.' (Civ. en Judic. Aant. IV.)
2) In Civ. en Mil. Reg. I p. 118 komt deze rekening ook voor, maar in plaats van de post 'Capitynen van deselve *f*500.-', leest men daar: 'Capityn Calf 's jaers 500.-'. Ook wordt daar gezegd, dat de uitgaven van 1 Mei 1652 tot 1 Mei 1653 *f*34446-1 bedroegen.

extreordenares costen, de joodsche natiën te doen betalen extreordenares wachtgelt of contributiën, alsoock andre, die de collonellen sullen oordeelen dat behooren verhoocht (te werden), ende mede te contribueeren schuldich sijn.

Als de Hooft-Offeciers werden beroepen tot Schout, Burgemeesteren en collonellen, comen die plaetsen, als gesyt, vacant te werden, oock als veer gaen wonen uyt haer wijcken, en de vaendragers als comen te trouwen. Andere gewichtige reedenen en ouderdom, indispositie etc. geven oorsaeke, op versoeck aen Burgemeesteren, van geëxcuseert te werden.

(p. **208**.) De capitynen, comende in andere wijken wederom capitynen te werden, behouden haer sitplaets, daer eerst geseeten hebben, volgens de resolutie van deesen raet[1)] in date 28 Juni 1659. Oock behouden (sij), hoewel buyten dienst, de sessie in de kerckengestoelte der krijgsraet, neffens de luytenants, die seedert het vermeerderen der compaigniën, waerdoor alle geen magistraetspersoonen conden sijn, de gestoelte hebben becoomen, en oock de vaendrickx, ten opsicht der swaere costen, die te draegen hebben; en werden mede geëxcuseert van alle tochten en wachten, alsmede van de contributiën. Maer in den jaere 1672, volgens resolutie van den 16^{den} April door collonellen en capitynen genomen, is verstaen, dat de twee Hooft-offecieren, hoewel buyten dienst sijnde, mede sullen contribueeren tot verval der uyttreckende capitynen en luytenants. Men heeft wynich gesien, dat de capitynen versocht hebben geëxcuseert te werden, dan alleen in den jaere 1672, als: Nicolaes van Loon, Everard Schott, Willem van Borselen en den ontfanger Uytdenbogaert wegens ouderdom; Jan Duyts (wegens) indispositie; Pieter Six, Dirck Duysent en Louwies Trip syden de krijch niet te connen volgen. Den laesten Heer, naederhant Schepen, Raet, Burgemeester en Bewinthebber der Oost-Indische Compaignie werdende, oordeelde deselfde verdraechlijcker tochten te weesen.

1) Met ‘deesen raet’ wordt de krijgsraad bedoeld. In Civ. en Judic. Aant. IV wordt deze krijgsraadsresolutie gesteld op 28 Januarij 1659.

(p. **209**.) Op wat maniere eenige capitynen uyt den krijgsraet sijn geset, is hiervoore te leesen, daer van den collonel Roeters is gesprooken[1)], dewelcke sijn geweest:

Jan Hulft, Raet en Out-Schepen.
Nicolaes van Waveren, Out-Schepen.
Jan Blaeuw, Raet en Out-schepen.
Hans Bontemantel, President-Schepen en Raet.
Willem Backer, Raet en Out-Schepen.
Willem Blaeuw, Schepen.
Pieter de Graef, Out-Schepen.
Jacob de Graef, Schepen.
Pieter Schaep, Raet en Out-Schepen.

Welcke geëxcuseerde capitynen seer aengenaem waren bij haer schutters, soodat die van de Heeren Willem Blaeuw en Jacob de Graef requesten aen Sijn Hoochyt, sijnde tot Boodegrave, hebben overgelevert, versoekende, ten opsicht haerder getrouwe diensten, aen 't lant en stadt gedaen, en de goede ordre en discipline, over haer gehouden, dat mochten gecontinueert werden; geen appostil becomende, versochten ter audientie gehoort te werden, doch wierden gewygert, soodat, nae eenich verblijf, sijn vertrocken, alsoo den requestmeester syde het vertoeven onnut te sijn, en met beleefde woorden de requesten wygerde weerom te geven. De andere schutters ijverden om 't selve mede te doen, doch den slechten uytslach siende, is het daerbij gebleven. De capitynen hebben geen kennisse van de versoeken willen draegen, en sijn eenige persoonelijk bij haer luytenants en offeciers geweest, en (hebben hen) versocht stil te sitten. De schutters van capityn Bontemantel den 14^{den} September de wacht sullende hebben aen de Utrechtsche poort, hebben twee sergeanten, de darde buyten de stadt sijnde, en eenige adelborsten (hem) versocht de compaignie te willen oplyden, en, soo swarichyt mochte maeken, (hem) met de compaignie te sullen ophaelen, doch (Bontemantel) dacht best geraeden tot de vaendrich te gaen, alsoo de gemelde elucidatie noch niet was gecomen, en wierde als geper-

1) Zie p. 194.

(p. **210**.) suadeert te trecken van over de Noorderkerck over den Dam, dicht voorbij het stadthuys. Wynich daegen daernae de meer gemelde elucidatie van Sijn Hoochyt gecomen sijnde, heeft deselfde en de verdere haer stil gehouden, en is het woort of de leuse aen de geëxcuseerde Heeren capitynen, als de wacht hadden, gesonden tot in 't laeste van September, toen de luytenants bequamen een billjet als volcht:

'Den Heer luytenant N.N. werd versocht in 't omslaen van de wacht bij provisie den tamboer te doen roepen: alle de schutters, die beschyden sijn onder de compaignie van den geweesen capityn N.N. etc. etc.

XXI September 1672.

was geteeckent C. Geelvinck.'

Den 6den October sijn in de plaetse van de afgegaene capitynen bij den grooten krijgsraet wederom aengestelt:

Pieter Cloeck.
Paulus van Libergen.
Coenraet Clinck[1)], Raet.
Jan Commelijn, Raet.
David de Willem, Schepen.
Jan Rynst.
Everd Verloo.
Nicolaes van Loon[2)].
Jacob Elias[3)].

1) Bij Jochems, Amsterdams Oude Burgervendels. p. 13, heet hij Coenraad van Klenck.
2) 'Nicolaes van Loon Willemsen'. (Civ, en Mil. Reg. II p. 678 - en Jochems, t. a. p.)
3) In Civ. en Mil. Reg. II p. 678 en 679 wordt bij de nieuw benoemde kapiteinen ook vermeld 'Pieter Gilles van den Bos, in de plaes van Jannes Hudde, die door Sijne Hoochyt Burgemeester is gemaeckt.' Dat deze van den Bos in 1672 kapitein werd, wordt bevestigd door Jochems ibid. p. 13 en 62. Op de aangehaalde plaats in Civ. en Mil. Reg. II deelt Bontemantel nog het volgende mede: 'In de plaets van eenige luytenants, die capityn sijn geworden, sijn den 6den October tot luytenant gecooren: Flores Cloeck, Jan Nuyts, Willem Backer Willemsen, Nicolaes Valckenburch, Hendrick Bontemantel, Hendrick van Gent, Bonavonteur van Dortmont, Cornelis Calkoen, Isaac Jan Nijts; sijn gecooren tot vaendragers: Jan Hulft, Jan Noret, Marten Fontijn, Jan Berch.'

Als de capitynen gestorven sijn, werd geen ander gemaeckt, soolang boven de aerd staen. Den 20sten Julij 1665 sijn de openstaende wijcken wederom met officieren versien, uytgenomen de plaets van Jan van Helmont, die gestorven was den 17den derselver maendt, alsoo noch niet begraven was; en is den 20sten November daeraenvolgende gegeven aen Dirck van Outshoorn, Heer van Westerdijxhoorn.

(p. **211**.) Als de hooftofficieren begraven werden, gaet de heele compaignie mee ter begraffenisse, met het sijdgeweer. Den 14den Mey 1653 is ter kercke gebracht Burgemeester Jan Bicker, en alsoo het capitynschap niet was vergeven, ging de compaignie ter begraffenisse met het sijdgeweer en lange mantels, die doen noch waren geoorloft te dragen. De sergeanten (die door collonellen, capitynen en luytenants werden gemaeckt[1]) begraven werdende, gaet het corporaelschap mede, daeronder waren sorterende.

Den krijgsraet werd bedient door twee ontfangers, die de contributie alle vierendeeljaers ontfangen, op axcenatie[2] van Reeckenmeesteren, en werden betaelt door collonellen. Dry drilmeesteren, die de schutters op 't schermschool in de wapenen oeffenen, genieten uyt yder corporaelschap negen guldens 's jaers; welcke ontfangers en drilmeesteren werden nu gemaeckt door Burgemeesteren. In Julij 1654 hebben Wijnant en Fontyn, wegens het drilmeesterschap, in de krijgsraet verhoging van tractement versocht, maer werd afgeslagen. En (vorders werd den krijgsraet bedient door) vijf provoosten, die aengestelt werden bij Burgemeesteren, collonellen en capitynen; alsoo sijn Lourentius in den jare 1643, Cruysbergen den 5den Februarij 1651 en Blom den 20sten Augusty 1663 gecooren, en trecken soodanige boeten als in de ordonnantie staet uytgedruckt, sijnde □ part, daer den

1) Dit veranderde in Mei 1673. Van toen af werden de sergeanten gekozen door de kolonellen uit een drietal, opgemaakt door de kapiteinen. (Wagenaar, Amsterdam, III p. 178.)
2) Wat Bontemantel met dit woord bedoelt, is mij niet duidelijk.

Schout, volgens het 24ste artyckel sijner instructie, geen gedeelte noch seggen op heeft.

(p. **212**.) De inwoonders, verdeelt in de wijcken onder haer capitynen, sijn verplicht, achtervolgende de ordonnantie van de schutterijen en den eet daerop gedaen, de bevelen van de hooge overichhyt en de regeeringe des lants van Hollant, deser goede stede, de magistraten ende regeerders derselve, onder hare capitynen gehouw ende getrouw te sijn, als vorders in het formelier te leesen is. In wat maniere en hoe beëedicht werden, is hiervoor van gesyt. Soodat dese manschappen niet alleen gebruyckt werden tot besettinge, bescherminge ende ruste der staet, maar oock bij tijden van noot tot besettinge der frontieren van Hollant, als in de oorloogen tegen de coningen van Spaigny is gesien. Ende alsoo sulckx oorsaecke was, dat veel ingeseetenen tot desbauchie vervielen, sijn in de laeste tijden stadtssoldaten ofte waertgelders daertoe gebruyckt. Maer in den jaere 1672 het geheele land in roere, ende yder stadt soo tegen den inval der Francen en Munsterschen te lande en vijants vlooten ter zee in becommeringe sijnde, ende geen volck meer te becomen sijnde, is bij resolutie van de Staten van Hollant van (p. **213**.) 8 April 1672 verstaen, 5325 manschappen nae de Hollantse frontieren te senden tot thien stuyvers daechs, boven 14000 waertgelders, die geworven wierden[1)]; maeckende een verdeelinge voor dese stadt van 1000 coppen, sonder 't selve te trecken in consequentie, alsoo de tijt sulx was veryschende. Welcke resolutie den 13den derselver maend Burgemeesteren door de collonellen aen de capitynen hebben bekent gemaekt, en sijn aenstont de collonellen bijgevoecht de capitynen Nicolaes van Loon, Jannes Blaeuw, Aernout Helmers Hooft en Cornelis Roch, om een besoigne te maecken, hoe dese tocht best behoorde uytge-

1) Bontemantel deelt den inhoud van Resol. Holl. 8 April 1672 niet geheel juist mee: niet 14000 waartgelders werden geworven, maar 10000; verder werd besloten dat de steden ‘de helft’ van 5325 man, ‘uit de schutterijen en burgerijen door de magistraaten te affecteeren’, gereed zouden houden, om ‘des nood zijnde’ naar de frontieren te zenden.

werckt te werden. Die den 14den haer advys hebben in den krijgsraet gebracht, present sijnde Rynst, Burgemeester, de collonellen Geelvinck en Roeters, en de capitynen: dat de 1000 man verdeelt souden connen werden in seven compaigniën; dat de hooft-offecieren en sergeanten bij lootinge of vrijwillige presentatiën daertoe sullen uytgevonden werden; doch die door swackeyt ofte andre oorsaeke de lootinge niet gelieven onderworpen te sijn, eens sooveel sullen gehouden wesen te contribueeren tot onderhout der uyttreckende, en dat de vordere schutters meede sullen moeten gevonden werden bij vrijwillige presentatie ofte lootinge uyt de compaigniën[1]. Twelck den (p. **214**.) krrjgsraed haer wel hebbende laeten gevallen, heeft yder sijn intentie aen den Burgemeester en collonellen in stilte geuyttet, doch seer wynich sijnde gevonden de lootinge te willen uytstaen, sijn deliberatiën gevallen op vrijwillige, maer yder hiel sich stil. Alleen de President van Schepenen Bontemantel presenteerde het land en stad ten dienst uyt te trecken, doch wierde bedanckt, als niet conde uyt Schepenenbanck gemist werden[2]. Nae verdere aenmaninge hebben Dirck Tulp, Out-Schepen, Dirck van Outshoorn, Heer van Westerdijckxhoorn, Isaac Oyens, Jan Geelvinck en Jacob de Graef, Schepen, haer dienst gepresenteert; ende terwijle de collonellen syden, (dat) een der absente capitynen, deschifrerende Jacob van de Wyde, daertoe sijn dienst had aangebooden, en dan noch één te cort quam, hebben Barwouts, als de jongste capityn sijnde, daertoe bewillicht[3]. Den 16den April sijn de capi-

1) Het besluit van den krijgsraad vindt men in zijn geheel bij Commelin, Amsterdam. II p. 822.
2) In Civ. en Mil. Reg. II p. 311 wordt dit aldus gezegd: ‘waerop omvraege wordende gedaen, hebben de voorsittende geen smaeck daerin gehadt, totdat het quam aen Bontemantel, die syde tot 's lants en stadts dienst gereet te weesen, 't sij bij willige lootinge, ofte lootinge van alle de capitynen, ofte gecommitteert werdende bij de meerderhyt van stemmen, ofte (bij) soodanige maniere, als den crijsraet te raede werden sal, seggende vorders, dat het nu geen tijt van bravaede op de parade was, dat nu de tijt was gecomen om voet bij stick te setten, en met geen uitvluchten (die laeche sijn) het lant can beschermpt werden.’
3) Bij Commelin, ibid. p. 823 vindt men de namen van alle kapiteinen, luitenants en vaandrigs, die aanboden uit te trekken.

tynen bij den krijgsraet daechs toegevoecht 10 gl., luytenants 6, vaendraegers 5, sergeanten 3, adelborsten, corporaels en lanspesaten 2¼ en assistenten en schutters 1½ gl., daeronder begreepen 't geen van 't lant sullen trecken.

Den 21sten Mey sijn Tulp en van der Weyde met haer onderhebbende volck naer Geertruydenberg, en Oyens en Graef nae Heusden getrocken[1]. De vordere capitynen waeren gereet om op ordre te marcheeren, doch hebben die niet becomen.

(p. **215**.) De schutters, op resolutie van Burgemeesteren, pleegen twee maele 's jaers cierelijk in de waepenen te comen en op te trecken, te weeten: in den soomer alle Sondagen, en in de kermis[2] alle daegen een compaignie, die doen twintich sterk waren; maer nae de belegeringe van den jaere 1650 en het vermeerderen der compaigniën is daer veranderinge in gebracht, en opgetrocken bij halve ofte heele regimenten op de kermisse. [Die pleech te wesen in September, den eersten Sondach nae Sinte Lambert, en den 16den April 1655, bij resolutie van de Vroetschappen, gelyt op de eerste Sondach van Augusti, en bij willekeure den 17 ditto gepubliceert, tot gedachtenisse van de verlossinge der beleegeringe; en alsoo 't selfde 't huys van Nassouw aenstoot gaf, is die, volgens resolutie van den raet, den 6den Julij 1660 geresolveert en den 7den daeraenvolgende bij willekeure gepubliceert, weder gehouden op den ouden tijd. Men syde, dat den griffier van Sijn

1) Volgens Commelin t.a.p. trokken de compagnieën van de Graaf en Oyens eerst den 11den Juni uit, en kwamen reeds den 26sten Juni, tegelijk met de compagnieën van Tulp en van der Weyde, (van der Waayen heet hij bij Commelin) in Amsterdam terug. Ook in 1673 zijn eenige malen Amsterdamsche schutters uitgetrokken, naar Weesp en naar Gouda; zie: Commelin p. 824. - De in den tekst genoemde Jacob de Graaf nam in 1673, met eenige andere aanzienlijke Amsterdammers, als vrijwilliger dienst onder den Prins van Oranje; zie het art. van Prof. Fruin in Bijdragen, III, 2. p. 349 sqq.

2) Het optrekken der schutterij behoorde destijds bij de kermisvreugde. Zie daarover: Prof. Fruin's uitgave van Coenraet Droste, Overblijfsels van geheugchenis, de aant. bij vs. 4290 en 5148 (p. 448.)

Hoochyt den Heer Prince van Orange, Busseroy, getrout met de suster van Burgemeester Outshoorn, sulx heeft uytgewerckt door den gemelde sijnen swager[1].]

Dese manschappen sijn ten tijde van de swaere oorloogen met Engelant en Vranckrijck soo geoeffent geworden in de wapenen en vorder excercitiën, dat geen lantmilitie hadden te wijken.

(p. **216**.) De boetens, uyt cracht van de ordonnantie verbeurt, daer den Schout volgens sijne instructie geen seggen noch gedeelte in heeft, als gesyt[2], werden afgedaen, op den eysch van de provoosten, door den capityn, luytenants, vaendragers en verdere officianten; doch staet den capityn vrij daerbij te roepen, boven den luytenant en vaendrich, die daerbij gelieft te ontbieden; en werd yedere corporaelschap separaet afgedaen. De condemnatiegelden werden geinnet door de corporaels, beursdrager en schrijvers, daervan geevende aen den provoost sijn vijfde gedeelte en 't geen de drilmeester toecomt; de onwillige werden bij parate excecutie door den provoost, met assistentie eeniger offecieren, geëxcecuteert. De rest der boetens wert gebruyckt tot uytdeelinge aen de waeckers in silvere leepels, messen of yts anders, werdende reeckeninge gemaeckt dat een vroolijke maeltijt connen hebben[3].

1) Laurens Buysero, Ridder, Heer van Dussen, Muylkercken, Geenhoven, Heeraetsheyningen, Hulshout en Rame, 'Raed-ordinaris en Reekenmeester, mitsgaders Griffier en Secretaris van Zijne Hoogheit den Heere Prince van Oranje,' was getrouwd met Elizabeth de Vlamingh van Outshoorn, de zuster van Burgemeester Cornelis van Outshoorn. Zie: Prof. J.A. Alberdingk Thijm, Het Patriciaat van Amsterdam. fol. 37 - en het artikel van Dr. J.A. Worp, getiteld: Dirk Buysero, in Oud-Holland IX p. 7 en 8.
2) Zie hiervóór, p. 82, artikel 24 van de instructie, en p. 210.
3) Over deze schutters-lepels zie: p. 195 van de 'Alphabetische naamlijst met eenige aanvullingen en verbeteringen,' behoorende bij J.A. Jochems, Amsterdams Oude Burgervendels. Daar leest men o.a.: 'in 1672 is uit naam van Burgemeesteren aan den krijgsraad aangezegd en verzocht, dat de boeten voortaan niet aan tractementen of lepels besteed, maar onder alle schutters, hoofd voor hoofd, zouden worden verdeeld, waarop door den krijgsraad een resolutie in dien zin is uitgevaardigd.'

Daer sijn somtijts ontwerpingen geweest van de wijn tot die maeltijden te mogen inleggen sonder accijs of ten minste op burgersimpost, meenende dat de capitynen en luytenants, die voor eens wert uyt het incomen van den krijgsraet, volgens oude costume, gegeven tot een scharpe ofte sluyer 23 guldens 10 stuyvers, [seedert den jaere 1677 ofte 1678 is verstaen geen gelt tot sluyers of scharpen te geven] meede yts behoorde toegevoecht te werden, (p. **217**.) doch heeft geen speculatie bij de regeeringe gehadt. In veel steden werden de schutters, als sullen optrecken, eenige lonten en boscruyt gegeven, maer dat heeft in deese stadt bij gedencken noyt in gebruyk geweest.

V. Stadtsmilitie.

(p. **218**.) Burgemeesteren stellen den wachtmeester ofte majoir, capitynen en verdere officiers over vierhondert soldaten (volgens den accoorde met de Staeten van Hollant op den afstandt van de satisfactie gemaekt den 20sten December in den jaere 1581 en den 19den Maert 1588[1]) tot lasten van den lande, sonder dat die uyt de stadt sullen werden getoogen; ende indien Burgemeesteren meer soldaten verstaen in dienst te houden, sullen 't selve tot costen der stadt doen, volgens den accoorde, als ter secretary in 't Groot Memoriael fol. 257 te leesen, en in 't Register van diverse sententiën fol. 95. Siet: Nieuwe hantvesten van 1663, fol. 146, 149[2]. Over welke stadtscompaigniën Burgemeesteren mede aenstellen de hooftofficieren, die[3] in dienst sijn boven de gesyde vierhondert coppen, dewelke[4], als werdende uyt stadtsfinantiën betaelt, mede niet mogen uyt de stadt getogen werden, dan op resolutie van den raedt. De laeste compaigniën werden vermeerdert en vermindert nae tijtsgelegenthyt, als hiernae sal gesyt werden.

Tot wervinge, monsteringe en betalinge stellen Burgemeesteren commissaressen, die vier sijn. Volgens resolutie van Haere Edele Groot Mogende, date 12 Juni 1578[5], geeft den ousten Burgemeester of presideerende de leuse ofte het wachtwoort aen den majoir, om ter handen ge-

1) Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 388 en 403, III p. 186.
2) In Noordkerk's Handvesten I p. 47 en 50.
3) 'Die' en 'dewelke' hebben beide betrekking op 'stadtscompaigniën.'
4) 'Die' en 'dewelke' hebben beide betrekking op 'stadtscompaigniën.'
5) Ook te vinden in Keurboek C, fol. 90 - en Noordkerk's Handvesten I p. 50.

stelt te werden daer 't behoort. In den jaere 1653 had de stadt in dienst, boven de 400 lantsoldaten, noch dry compaigniën, yder sterk 160 coppen. De lantsmilitie is altijt verdeelt geweest in twee compaigniën, waervan de capitynen burgers deser stadt moeten wesen, volgens de afstant van de satisfactie, artyckel twee, (vide: Nieuwe hantvesten, fol. 148[1]) en voeren in haer vaendels het wapen van Hollant. In den gesyde jaere van 1653 waren capitynen als volcht, die jaerlijx quamen te costen als (p. **219**.) daerneffens gestelt:

Lantscompaigniën	{ 200 capityn en majoir Jacob Bicker	*f*22745-12
Lantscompaigniën	{ 200 capityn van Heusden	*f*21869- 0
	160 capityn Jan Soop	*f*17955- 4
	160 capityn Marten Day	*f*18011- 3
	160 capityn Hendrik Rusius	*f*18722-14
	880 coppen costen	*f*99303-13
	Payadoor[2] Augustijn Uytdenbogert	*f*300- 0
	Bicker voor het mayoirschap	*f*900- 0
	Geweldige provoost Lourentius	*f*450- 0
	Auditeur	*f*110- 0
	Gerechsboode	*f*200- 0
	Clynicheeden	*f*88- 0
	Costen 's jaers in alles	*f*101351-13

Tractementen der offeciers.

Den mayoir vrij huyshuer en	*f*900- 0
Capityn en jongen	*f*1100- 0
Luytenant en jongen	*f*500- 0
Vaendrager en jongen	*f*450- 0
Sergeant	*f*200- 0

1) Noordkerk's Handvesten I p. 47.
2) Payadoor of pagadoor = betaalmeester.

Als gesyt, werd de militie van de stadt of vermeerdert of vermindert. Den 24sten April 1654, ten opsicht dat aen de vreede met den protecteur C(r)omwel niet wierd

getwijffelt, is bij den raet verstaen de dry stadtscompaigniën te reduceeren van 160 op 120 mannen[1]. Op de sware geruchten van dat Graef Willem van Frieslant yts mocht voorhebben tot nadeel van deese stadt[2], [die niet was te betrouwen, als te leesen in Aytsma, Herstelde Leeuw, van den jaere 1650 en 1651] alsoo gesyt wierd (dat hij) eenich volk werfde voor den Cheurvorst van (p. **220**.) Brandenburg, en de uyt Bresiel gecomen soldaten in dienst nam, is bij den raet verstaen, den 22sten Augusty 1654, de dry compaigniën van de stadt te verstercken yder tot 200 man, en eenige uytleggers te bequamen om in t'Y en den Amstel te gebruycken; en de Heeren van Waveren, Polsbroek, van Hoorn en Vlooswijk sijn versocht een besoigne te willen maeken tot afweeringe van alle ongevallen en schielijke aenslaegen. Welk gerucht wierd verswaert door de verklaringe, den 23sten Augusty desselven jaers gedaen, op het versoek van Burgemeesteren, ten overstaen van den Out-Burgemeester Jan van de Pol, (door) den ingenieur Coeck, Mansvelt, geweesen capityn in Bresiel, de waerdin op Stadtsherberg en een schipper op Haerlem, behelsende in substantie: dat Graef Willem van Frieslant dikmale quam aen Stadtsherberg, bij nacht, en aan de Zoutkeetsboom in- en uytvarende; dat den 21sten derselver maend Augustus savons van dese stadt was gereeden den Hogendijk op, nae Haerlem, met eenige wijnich dienaers; dat 'snachs ten twaelf euren daer de poort deed openen, gevende een ducaton en aen de wagens vijf guldens, seggende: ‘drinkt op de gesonthyt van de jonge prins, die ick gae nae Duytslant brengen.’ Waerop den 31sten derselver maend wierd verstaen scharper te doen waeken, en is verder den burgerkrijgsraet genotificeert de loopplaetsen der militie, te weeten in tijt van alarm:

1) Juister in Civ. en Mil. Reg. I p. 157 (24 April 1654): ‘is geresolveert Burgemeesteren te authoriseeren, naedat de vreede in volcomen effect sal sijn, dè cassatie in die maniere te doen.’
2) Vgl. bij het volgende: Wagenaar, Vaderl. Historie. XII p. 362 en 363 - Wagenaar, Amsterdam. I p. 589 en 590 - en de Wicquefort, Histoire des Provinces Unies. (ed. Chais van Buren) II p. 314 en 315.

Mayoir Jacob Bicker	- den Dam;
Capityn van Heusden	- voor 't Princenhof, daer doen Burgemeesteren- en Schepenencamers waren, door 't afbranden van het stadthuys;
Capityn Soop	- aen het Oost-Indisch huys;
Capityn Rusius	- aen de Haerlemer poort;
Capityn Day	- bij de Doelens en arsenael op de cingel.

(p. **221**.) De gesyde geruchten wierden swaer gewickt door het gepasseerde van den jaere 1650 voor dese stadt, en in Juni 1653 in Den Haech voor het logement van de Gedeputeerdes deser stadt ter dachvaert, de groote oproer tot Enkhuysen in denselve jaere, Alckmaer en Hoorn[1]. Ook speelde de Heeren in gedachte de missive, door Burgemeester van de Pol in den raet geleesen den 28sten Juni 1653, waerin Burgemeesteren gewaerschout wierden dat eenige complotterijen waren gemaekt om den 29sten ditto, Sondaechs, als de gemeente ten avontmael soude sijn, eenige huysen te plunderen. Twelck den 2^{den} Julij daeraenvolgende in de raet is geconfirmeert geworden door den presideerende Burgemeester, van Purmerlant, die het gesyde voornemen was bekent gemaekt door dominé Junius, ter presentie van den Heer van Polsbroek; daer bequame ordre tegen wierde gestelt. - Den 14^{den} April 1656 is in den raet verstaen de twee lantscompaigniën te laeten op 200 man yder compaignie, en de extreordenares dry stadtscompaigniën te reduceeren tot 160 man, sullende (bij) de overige 120 man noch bijgedaen werden 40 man, maekende alsoo noch een compaignie, waertegen de ruyterwacht, die op 't stadthuys waekte, sal gecasseert werden, tensij onder de nieuwe compaignie wilden gesteeken wesen. - Den 28sten Januarius 1664 sijn in den raet voorslaegen gedaen van de stadtscompaigniën te reduceeren op 100 man, ende de geredu-

1) Zie daarover: Aitzema, Saken van staet en oorlogh. (fol^{o}) III p. 825-828 - Wagenaar, Vaderl. Historie. XII. p. 281 sqq. - Wagenaar, Amsterdam. I p. 587 en 588 - en de Wicquefort, Histoire des Provinces Unies (ed. Chais van Buren.) II p. 215-217.

ceerde met noch eenich aen te nemen volck te verstercken, en te stellen onder noch vier compaigniën; de soldaten (p. **222**.) niet te laeten waeken op 't stadthuys, maer wederom 30 à 40 man aen te nemen tot ruyterwacht, tot bewaringe van 't stadthuys en de lantarens te draegen. (Over) welke besoigne door de Heeren Backer, Burg, Riael en Hasselaer, volgens commissie, alsoo gerapporteert sijnde, waren van Hoorn, Outshoorn, Pol en Spiegel, Burgemeesteren, niet vremt van 't gesyde concept, doch de meeste Heeren waren van advys, dat veel capitynen en andere offecieren groot bohy[1)] soude maeken en jaerlijx veer over de dartich-duysent guldens soude costen, en minder dienst soude werden getrocken, ten opsicht de capitynen, die souden gecooren werden, van de grooste eervarenthyt wellicht niet souden weesen[2)]. - Op de reso-

1) Volgens het 'Woordenboek der Nederl. Taal' is bohei = boeha (tegenwoordig meestal met p: poeha of poehaai) = drukte, bluf, vertoon. Bontemantel bedoelt er hetzelfde mee als in de volgende noot met het woord 'parade.'
2) Hierover schrijft Bontemantel uitvoeriger in Resol. Raad II, 2. p. 12-14 (28 Januari 1664): 'De Heeren, gestelt om te examineeren 't redres over de stadtsmilitie, hebben gedaen rapport, bestaende meest daerin: dat de wachten souden werden met de uytlegginge der stadt anders verdeelt; eenige logementen te maecken voor de soldaeten aen de wallen; de vierhondert man, die van 't lant betaelt warden, te laeten onder twee capitynen; de andere compaigniën van de stadt te vermeerderen met vier capitynen, en noch aen te neemen veertich man, yder compaignie starck dan te weesen 100 man; de soldaeten op 't stadthuys niet te laeten waecken, maer aen te neemen 30 à 40 man, om 't stadthuys bij quartieren snachts te bewaecken en tot dienst met lantaerens op te passen; 't stadthuys te sluyten en nimant in te laeten dan door de burgerwacht. Met welck advys Burgemeesteren haer scheenen te conformeeren; doch versochten eerst bij discours de opiniën van den raet te hooren, en waeren de meesten Raeden van advys: dat het veel gelts, te weeten omtrent 30.000 gulden 's jaers, meer soude costen; dat veel officieren veel parade en wynich dienst toebrengen, en haer dinaers en kindren gagie trecken en niet waecken; dat het vermeerderen der capitynen een groote jalousie soude bij de Leeden van Hollant verwecken, en een murmuratie maecken onder de gemeente, alsof daer wat achter schuylde; (dat) om de gemeente in ordre te houden soldaten genoch in de stadt sijn, en teegen gewelt van buyten een wynich niet baeten can; dat dickmaele capitynen warden gemaeckt, die wynich kennisse van den oorlooch hebben; dat de stadtsfinantie soo is belast, dat het geen last meer lijden can. Naer welcke advysen Burgemeesteren van advys waeren de militie te laeten als die is, en de ordre en verdeelinge der wachten te laeten aen de advysen der commissarissen, ende aen te neemen de bewaerders en lantarendragers van 't stadthuys tot 30 à 40 man, waermeede den raet haer heeft geconformeert. Staet te noteeren: dat Burgemeester Spiegel een neef heeft, genaemt Bitter, die gaeren had geavanceert gesien met een compaignie van de Staeten, daer veel debvoiren om had gedaen de laeste vergaederinge van de Staeten van Hollant; ende Burgemeester van Outshoorn heeft een neef, genaemt Haringcaspel, die eenige maenden als adelborst onder een compaignie heeft geleegen; ende dat Hasselaer, commissaris van de monstering, gaeren sach dat Jan Hop capityn wiert, soodat alles heeft sijn consideratie gehad op particuliere speculatie'.

lutie van haere Eedele Groot Mogende, van 's lants compaigniën te verstercken met 30 man, is den 12^{den} January 1665 bij den raet verstaen, niettegenstaende het aenschrijven der Gecommitteerde Raeden, (dat dit) in de twee 's lants compagniën alhier geen plaets conde hebben, alsoo die nieuwe vermeerderinge staet gebruykt te werden op de vloot, op commando van den Staet, en de twee gesyde compaigniën alleen staen ter dispositie en ordre van deese stadtsregeeringe. - Den 13^{den} November 1666 capityn Gnits gestorven sijnde, is geresolveert bij den raet sijn compaignie onder de andere stadtscompaigniën te steecken, sullende alsdan sijn yeder compagnie 200 man, en de verdere offecieren, als luytenant en vaendrager, te geven bij provisie haer tractement, tot naerder employ. - Op rapport van Cornelis Backer, Grootenhuysen en Ranst, commissaressen van de monsteringe, is den 8sten Maert 1670 bij Burgemeesteren en Raeden verstaen, 400 man, sijnde 2 com- (p. **222a**.) paigniën van stadtsmilitie, af te dancken, alsoo 600 soldaten wierden geoordeelt genoch te sijn de wachten te besetten, en in tijden van swarichyt in corten tijt genoch volck te becomen is. - In den jaere 1672, de tijden door de oorloch der France, Engelsche en Munstersche volkeren (swaer sijnde), is geresolveert, den ll^{den} Juni, de gecasseerde 400 soldaten wederom te werven, en Burgemeesteren gerecommandeert nae bequame offeciers te sien, die mede kennisse hebben van de fortificatiën; ende 13^{den} ditto is verder verstaen een merkelijck meerder getal

waertgelders aen te neemen, alsoo de France in de Betuwe waeren doorgebrooken. De commissaressen van de monsteringe tot 2000 man geworven hebbende, is den 16den derselver maend geresolveert verder stil te staen, tot in de plaets van den commandant van Beveren een ander sullen becoomen hebben, welcken commandant nae veel solicitatiën door haere Eedele Groot Moogende dese stadt was toegevoecht, en den 19den Juni den eet in handen van Burgemeesteren had gedaen, en den 20sten daeraenvolgende 't selfde door Burgemeesteren den burgerkrijgsraet genotificeert, met last deselfde in die qualityt te erkennen; ende, alsoo was gouverneur van Geertruidenberg, bequam patent derwaers te moeten gaen. In deesen tijt was meede in stadtsdienst een compaignie vrijwillige borsten, onder het commando van capityn Pieter Lankeur, luytenant Gerret van Santen en vaendrager Joores Backer, die volgens haer authorisatie en commissiën, in date den 20sten Juni deses jaers 1672 van Burgemeesteren becomen, alle exercitiën, tochten en wachten, als en neffens de soldaten, waernaemen. Sijn geweest omtrent tachentich stark; doch alsoo meest jonge luyden waeren, en wierde gemerkt dat eenige aen de debauchie sloegen, hebben Burgemeesteren de compaignie van haer willege dienst nae eenige tijt geëxcuseert.

(p. **223**.) Dese stadts- en lantsmilitie werd gebruykt tot gerusthyt van de ingeseetenen, authorityt der overichyt en ook ten dienste der omleggende steeden en 't gemeene landt. Tot gerusthyt der ingeseetenen, als in onrustige tijden somwijle is gesien. Tot bescherminge van stadts-gerechtichyt, als: in den jaere 1654 de Nes aen de Buykslooterdijk te wijt sijnde gespoelt, en de punt te veel afnemende, is bij resolutiën van de vroedschap den 4den December 1653 en 6den Januarius 1654 geresolveert, om hetselfde nadeel van de schueringe verder voor te comen, daer ordre tegen te stellen en, om alle fytelijckeyt af te weeren, den capityn Rusius met eenige soldaten, neffens de werkluyden, te senden om de Waterlanders vandaer te houden. - Van gelijcken is gedaen volgens resolutie van den 2den Julij 1665, als wanneer de Heeren van Haerlem de Noortdammerbruch fytelijk hadden verspardt, niet-

tegenstaende deselfde is geleegen onder de jurisdictie van Amsterveen, daer de Heeren deser stadt Ambachtsheeren van sijn; (is geresolveert): de versparringe wech te nemen, en de wijte en diepte te stellen, als het goet recht meede brengt; de werkluyden, daertoe gelast, te versorgen met een goet aental soldaten, om d'aenstaende nacht het werk uyt te voeren. - In den jaere 1666 de Heeren van Haerlem den Slaeperdijck, tegens accoort van den jaere 1659, alreede sestien duymen hooger hebbende gemaekt dan het behoort, is den 10^{den} November verstaen den pensionares Hop derwaers te senden, met een lichter soldaten te doen volgen, en den Schout of Ballieu tot Sparrendam te versoeken interdictie te willen doen, en, bij wygeringe, de soldaten te doen uytspringen om het werk te beletten, totdat bij den rechter daerop sal wesen naerder gedisponeert.

Het gebruyk tot de poletique beveelen der omleggende (p. **224**.) steeden en dienste van 't lant stelle (ick) volgens de tijden, nae den anderen voorgevallen, sedert den jaere 1653. Den 18^{den} Mey 1653 de directeurs deser stadts scheepen benodicht sijnde om soldaten, die wegens 's lants-ordre stonden langsaem af te comen, is toegestaen hondertvijftich coppen musquettiers te senden en wederom anderen in de plaets te werven. - Den 22sten Juni desselven jaers, alsoo men beducht was dat de Engelsen op Tessel souden landen, sijn op ernst aenschrijven der Raet van Staeten en Gecommitteerde Raeden van 't Noorderquartier en de Gedeputeerdens van stadts wege ter dachvaert, nae Tessel gesonden tweehondert mannen, en den Heer Burgemeester Witsen gedeputeert nae den Helder om neffens de gedeputeerdes van het Noorderquartier op alles te helpen ordre stellen, en den ingenieur Coeck meede te nemen om, was 't noot, eenige fortificatiën op te werpen. - Den 25sten Mey 1659, op Sondach, sijn in stilte gesonden tweehondert soldaten, onder 't commando van de capitynen Gnits en Witsen, tot weringe van verder plunderinge, alreede aen 't huys van een der impostmeesters gedaen tot Naerden[1]. - Sijn in den raet geleesen, den 8sten Julij

1) In Resol. Raad II, 1. p. 292 vindt men daarover nog: ‘'savons in stilheyt hier uytgetroeken en 'smorgens daeraen, in 't opgaen van de poort, haer meester daervan gemaeckt. Burgemeesteren hebben die sonder kennisse van den raet laeten uyttrecken. 31 Mey sijn wederom-gecomen, alsoo in de stadt Naerden twee compagniën van de guarde van de Staeten van Hollant waren ingecoemen.’ - Vgl. hierbij: Wagenaar, Amsterdam. I p. 598-599.

1660, een missive der Staeten van Utrecht, date 25 Junij stilo loci, geschreeven aen Haere Eedele Groot Mogende, versoekende eenige militie te paert en te voet, die dicht bij de hant sijn, ofte uyt de guardes der Staeten van Hollant, om neffens de militie, op haer repartitie staende, en mede dicht bij de hant sijnde, te connen afkeeren alle timulte en oproer, daermeede gedrycht werden van de gemeente, opgeweckt door den kerckenraedt tegens haer wettige overichyt, wegens de sessie der commissaressen-poletiq in de kerckenraet[1]; noch een missive van

1) Ter toelichting hiervan strekke althans het volgende. Reeds spoedig na de stichting der Utrechtsche Hoogeschool ontstond een verwoede strijd over het gebruik der kanonikale prebenden. ‘Het punt van verschil kwam vooral hierop neer: mochten, nadat de kanunniken hun geestelijk en wereldlijk gezag hadden verloren, de inkomsten hunner rijke bezittingen ook nog ten goede komen aan particulieren, kapittelheeren bv. die tot de Hervormden waren overgegaan of Gereformeerden die in de rechten van kapittelheeren waren getreden, of moesten die inkomsten geheel en uitsluitend worden gebezigd ad pios usus ten bate van predikanten en scholen.’ (Prof. P. de Jong, De strijd voor de vrijheid der academie, gedurende de eerste vijftig jaren van haar bestaan door de stedelijke regeering tegen de kerk gevoerd. Jaerboek Utrechtsche Universiteit 1880-1881, p. 123-124.) Vooral Voetius weerde zich heftig in het verdedigen der laatste meening, en de meerderheid der Utrechtsche predikanten viel hem bij. Op den kansel beschuldigden zij de tegenpartij, waartoe ook de stadsregeering behoorde, van dieverij en kerkroof. Ds. Abraham van den Velden en Ds. Johannes Teeling maakten het zoo erg, dat Voetius zelf, ‘siende dat het sijn discipulen en socii wat te heet mengden, en de maximes, die hij haer geleert hadde, ontijdich te stijf dreven en dat de voerluy, die hij anders selve de sweep in handen hadt gegeven, wat getempt dienden, eer de wagen aen 't hollen en sij omver raeckten’, hen tot meerder ‘zedicheydt’ moest vermanen. (de Jong, ibid. p. 124-125.) ‘Soo door het licentieus predicken van sommige predicanten als anders’ besloot de vroedschap van Utrecht op 29 Maart 1660 gebruik te maken van het recht, haar verleend in art. 37 van de kerkorde, door de Synode van Dordrecht beraamd en door de Staten van Utrecht goed-gevonden en gearresteerd, en committeerde twee heeren uit haar midden als commissarissen-politiek in den kerkeraad. Herhaaldelijk trachtte dit college de vroedschap tot intrekking dezer resolutie te bewegen, maar tevergeefs. Toen de kerkeraad zijne vergaderingen staakte, besloot de vroedschap op 24 April 1660 ‘den president serieuselick aan te manen, dat gecontinueerd worde in de weeckelicxe kerckenraedts-vergaderinge, als voor desen, in conformité van de kerckenordeninge.’ De kerkeraad moest toegeven, maar de predikanten brachten de gemeente in opschudding door hun heftige taal op den kansel. Eindelijk besloot de regeering door te tasten, maar nam de voorzorg, eerst haar krijgsmacht te versterken. (Zie den tekst hierboven.) Den 19^{den} Juli 1660 werd in de Staten van Utrecht voorgesteld, dat ‘Ds. van de Velde ende Teelinck uit de provincie Utrecht souden vertrecken’, en nog dienzelfden middag gelastte de vroedschap, dat beide predikanten ‘huyden voor ses uyren na noen’ de stad zouden verlaten, ‘sonder daer weder in te comen, op pene van bannissement.’ (Uit de vroedschapsnotulen van Utrecht, Maart-Juli 1660.) Een heele reeks van pamfletten verscheen naar aanleiding van dit geval. Over de consternatie, door het uitzetten der predikanten in Utrecht verwekt, en de wijze, waarop de gemeente hun uitgeleide deed, leze men vooral: Tiele N°. 4869.

de Staeten van Hollant aen Burgemeesteren ende Regeerders, met derselver resolutie, date 7 Julij ter vergadering (p. **225**.) genomen, relateerende dat, op 't versoeck der Staeten van Utrecht en tot haer Eedele Mogende dienst en commando, waeren afgeveerdicht eenige compaigniën derwaers te paert en te voet, en dat haere Eedele Groot Moogende verder waren versoekende meede eenige compaigniën derwaers te senden; dat ten dien eynde oversonden de daerneffens gaende patenten met open namen. Noch wiert geleesen een missive deser stadts gedeputeerdens ter dachvaert, geteekent bij Joores Backer en den pensionares De Groot, seggende dat, op aanschrijven der Heeren van Utrecht, met eenparige advysen in Hollant was geresolveert eenige compaigniën te voet en te paert nae die stadt te senden, en de Heeren van Amsterdam te versoeken mede, des noot sijnde, dry à vier compaigniën te laten afgaen. Waerop Burgemeesteren sijn geauthoriseert dry compaigniën, yder van honderttwintich man, onder soodanige capitynen als te raede sullen werden, gereet te houden en de Staeten van Utrecht aen te schrijven die op haere Eedele Mogende ordre te sullen

doen marcheeren nae sulke plaetsen, als haer Eedele Moogende sullen gelieven te ordonneeren[1]. - Burgemeesteren Vlooswijk, Polsbroek en van de Pol hebben den 8sten Februarij 1661 den raet per lecture gecommuniceert een missive der Gecommitteerde Raeden, date den 7den ditto, seggende in substantie: dat verstaen hebben den (p. **226**.) kerckenraet tot Meedenbliq arbyt om den predicant van de Velde, onlangs tot Utrecht uytgeset, te beroepen[2]; waerop haere Eedele Moogende een brief aen de magistraeten aldaer hadden laeten afgaen, om met de beroepinge stil te staen, doch dat tot antwoort hadden becomen, dat het werk tegens de gemeente niet machtich waeren en oversulx de saeke daerheen te willen dirigeeren, dat eenige militie van Amsterdam, als naest geleegen, haer E. E. mochte toegesonden werden in alle spoedige secretesse; daerop haere Edele Moogende waeren versoekende, dat dry compaigniën mochten derwaers gesonden werden, onder 't commande van de beschydenste[3] capitynen[4]; dat soo haest sullen verstaen hebben deselfde binnen de stadt Medenbliq syn gecomen, eenige compaigniën van de guardes derwaers sullen senden, om dese stadtssoldaten af te lossen; dat ten selven eynde geliefden een missive te laeten afgaen, neffens die bijlage van haere Eedele Moogende, om op de receptie ordre te stellen. Den raet daerop gediscoureert hebbende, is verstaen het versoeck der Gecommitteerde Raeden te effectueeren, en vielen verder speculatiën of de missivens souden voorafsenden of door de militie laeten brengen; waerop wierd verstaen die aen de magistraet te behandigen als ver- (p. **227**.) seekert sullen in de stadt gecomen sijn, want

1) Resol. Raad II, 1. p. 423-424 (8 Juli 1660) heeft nog: ‘Alleen Tulp was van gevoelen, dat men de Staeten van Utrecht niet behoorde te presenteeren; maer als deselfde militie uyt dese stadt versoucken, dat alsdan den raet soude connen op 't selfde resolveeren, als alsdan te raede soude gevonden warden.’
2) Zie bij het volgende: Wagenaar, Amsterdam. I p. 603.
3) ‘bequaemste ende discreeste’. (Resol. Raad II, 1. p. 470.-8 Februari 1661.)
4) ‘'s avons, opdat 's morgens aldaer mochten weesen,’ volgt hierop, ter boven aangehaalde plaats.

soo de Heeren (die oneens in 't werk sijn) van de comst der soldaeten kennisse hebben sullen, de quaetgesinde sullen soeken sulx te beletten en de gemeente daertoe opruyen[1]. - In Februarij 1664 is capityn Lambert Witsen 's nachts uytgetrocken en in de morgenstont gecomen binnen Weesp, waerop eenige Raetsheeren van 't Hof sijn gevolcht, wegens onlusten tusschen den Drost Bicker en de magistraeten[2]. - Den 29sten September 1665 hebben Burgemeesteren den raet gecommuniceert, dat de gecommitteerden van de stad Swol, ten opsicht het naederen der Munstersche troepen, versoeken twee compaigniën soldaten tot soolang militie van den Staet sullen becomen hebben; waerop is verstaen 't selfde te excuseeren, te meer den Raet van Staeten mede heeft versocht

1) In plaats van de laatste regels leest men in Resol. Raad II, 1. p. 470-471: 'Waerop gedelibereert wesende, is met eenparige stemmen verstaen de versochte dry compagniën derwaers te senden, uytgenoomen Tulp adviseerde dat, op 't presuppoost dat de Staeten van Hollant de stadt Utrecht hadden geassisteert, waerop den gesyde Ds. van de Velde was uytgeset, voor sijn advys 't versouck toestont; ende Riael adviseerde swaricheyt te maecken de militie van deese stadt te gebruycken in deese provintie, tot saecke daer alle de blaeme alleen op deese stadt comt, aengesien in Hollant militie genoch is om derwaers te senden. Voors vielen consideratiën of de militie soude gesonden warden en, in de stadt wesende, den brief der Gecommitteerde Raeden aen de Regeerders soude overleeveren, dan of den brief vooraf soude gesonden warden, waerop Bontemantel ende Hooft en Cornelis Backer van advys waeren den brief ofte aenschrijven der Gecommitteerde Raeden te volgen, dat is haer missive vooraf senden, opdat ordre op haer receptie connen stellen; doch alsoo Burgemeesteren en de andere Raeden van advys waeren den brief te bestellen, als de militie binnen de stadt sijn, soo is dat alsoo geresolveert'.

2) Resol. Raad II, 2. p. 15 heeft: 'In 't eerste van Februarij 1664 is den capityn Witsen met sijn compaignie soldaeten snachs getrocken naer Weesp, en daerop gevollicht eenige Raetsheeren uyt Den Haech, over een questie tusschen den Drost van Muyden en eenige der magistraeten van Weesp, soodat een Burgemeester met gevolch eeniger gemeente den gesyden Drost Bicker fytelijck vervolchde, die de vlucht nam op de hofstede van den Heer Gerret Hasselaer, genaemt Lantscroon, geleegen tusschen Muyden en Weesp, welcke hofstede sij met gewelt opsmeeten, en den Drost gevanckelijck naer Muyden brachten; in den maend Augusti of September sijn eenige bij het Hof gestraft'.

eenige soldaten nae de frontieren te senden, dat ongeraeden was geoordeelt[1]. - Den 6[den] October 1665 is den raet door de Heeren Hasselaer, Valckenier en Courtenhoef, Burgemeesteren, bij lecture van twee missives van de Gecommitteerde Raeden en stadts-gedeputeerdes ter dachvaert, bekent gemaekt, dat door aenschrijven en Gecommitteerdens van Stadt en Lande haere Hooch Mogende was voorgedraegen, dat de Munsterse Bisschoppelijke troepen waeren gemarcheert over de Boertangerveenen aen een klooster, genaemt Appel, sterk omtrent sevenhondert man, doch vermeerdert tot ses duysent, en bij- (p. **228**.) gevolch een beleegeringe in 't gemoet saegen;

1) Uit Resol. Raad II, 2. p. 509-510 (29 September 1665) blijkt dat Zwolle ook 500 musketten en Harderwijk 8 ijzeren stukken en 500 musketten te leen verzocht. Burgemeesteren deelden aan den raad mede, dat in stadsmagazijnen 3000 nieuwe musketten met toebehooren, 2300 snaphanen met toebehooren, ‘en pieken, lancehouwers, deegens en waepenen om 8000 man te waepenen sijn’, behalve nog een goed aantal wapenen op de Waag en de Doelens, en dat de stad nog 148 kanonnen, schietende 8 □ ijzer, had. Het verzoek van Harderwijk werd toegestaan, dat van Zwolle alleen wat de musketten betreft. ‘Bontemantel, Cornelis Backer, Riael en eenige meer waeren van advys, dat (de stadt) geen waepenen behoorde noch oock geschut uyt te leenen, aengesien dat noch bij het lant genoch te becoomen is en oock te coop is; dat soo meer ongeluck volchde, deese stadt sorg soude moeten draegen voor Naerden, Muyden en Weesp, ende waepenen voor 8000 man in deese stadt niet genoch is, ten opsicht van de groote forteficatie ende de humeuren van binnen’. - Resol. Raad II, 2. p. 513 en 514 (1 en 2 October 1665): Amsterdam leent aan Deventer 6 stukken, schietende 18 □ ijzer, en aan Kampen 4 stukken, schietende 8 □ ijzer. - Resol. Raad II, 2. p. 521 (8 October 1665): Amsterdam leent aan Zwolle nog 200 musketten, maar het herhaald verzoek om slads-soldaten wordt opnieuw geweigerd. - Resol. Raad II, 2. p. 525 en 526 (14 October 1665): Amsterdam zendt levensmiddelen en geschut naar Hasselt, maar weigert het verzoek van de ‘gedeputeerden der provintie van Overijsel, hebbende deesen morgen versocht aen Burgemeesteren bijnae alle behouften van oorlooch, om te gebruycken tot afkeeringe der Munsterste volckeren’. - Uit het meegedeelde blijkt - indien dit nog noodig was - in welke verlegenheid de oostelijke provinciën geraakten door den Munsterschen inval. (Vgl. F. der Kinderen Fz., De Nederlandsche Republiek en Munster gedurende de jaren 1650-1666. p. 323 sqq.)

dat alsoo wynich garnisoens in hebben, en de burgerij maer passelijk (is), dat haer mochten toegesonden werden eenige compaigniën; dat de twee compaigniën van 't Land, tot Amsterdam garnisoen houdende, als naest bij haer geleegen, mochten geordonneert werden haer bij te springen; dat de Gecommitteerden Raeden neffens haer missive waeren toesendende de patenten; waerop gediscoureert sijnde is verstaen, ten opsicht de noot sulcx veryst en te merckelijck aen die stadtsconservatie is geleegen, dat men niet behoorde stil te staen; doch alsoo geen meer volk uyt de stadt can werden gemist, dat de Gecommitteerde Raeden en stadtsgedeputeerden sulx sal aengeschreeven werden, met aenbiedinge dat capityn Tak, die met een der stadtscompaigniën, sterk tweehondert coppen, lyt op 't ylant Tessel, daertoe soude connen gebruykt werden, en tot dien eynde de patenten terug gesonden werden. - Den 14^{den} October desselven jaers is, op versoek der Raeden ter Admiralityt, die een watconvoyer[1)], gemonteert met twaelf stucken, stonden af te senden nae het Swartewater, toegestaen dartich soldaten, gewaepent met vier-roers, om den vijant uyt Mastenbroek te keeren. De Heeren Valkenier en Vlooswijk, Burgemeesteren, hebben in de vroetschap gebracht, den 26sten Maert 1666, dat op 't versoek van prins Mauritius, ter Generalityt gedaen, van capityn Lambert Witsen met sijn compaignie te ge- (p. **228a**.) bruyken tot sijn lijfguarde, de aenschrijvinge van haere Hooch Moogende aen de Gecommitteerde Raeden, en van de Gecommitteerde Raeden aen Burgemeesteren en Regeerders, neffens het patent, becomen hebben. Twelck in deliberatie sijnde gelyt, is verstaen daerin te bewillegen. - Burgemeester Tulp, alleen present sijnde, heeft den raet den 18^{den} Juni 1666 gecommuniceert een missive van stadts-gedeputeerden ter vergaederinge van de Staeten van Hollant, verhaelende dat op de victory, door 't belyt van den admirael De Ruyter op de Engelsche vloot bevochten den ll^{den}, 12^{den} ende 13^{den} deser, ter Generalityt was geresolveert seven scheepen

1) Een watconvoyer = convooischip, dat dienst deed in de Wadden?

van den Coninck van Denemarken, in Tessel leggende, tot 's lants dienst te gebruyken, en de ingevallen scheepen weder op het spoedichste te bequamen en soo haest doenelijk nae de Wielingen te senden bij de vloot; ten welken eynde haere Hooch Moogende derwaers hadden gecommitteert de Heeren Amerongen, De Witt van Dort, en Witsen van Amsterdam, om de expeditie te besorgen, ende alsoo daertoe soldaten noodich sijn, dat den Heer De Witt de rys over dese stadt sal neemen, om sooveel soldaten te besorgen als dienstich sal sijn en gemist connen werden. Voors relateerde Tulp, dat op de comst van den gemelden Heer met de capitynen had gesprooken, die oordeelden dat boven het getal, dat op de vloot is, noch 260 man souden connen gemist werden; waerop Burgemeesteren sijn geauthoriseert sooveel militie af te senden, als te raede (p. **229**) sullen werden. - Date 14 Augusti desselven jaers is, op rapport, ter vergaederinge in den Haech gedaen door een visser, in zee geweest hebbende op (het schip van) capityn Heemskerk, uyt 's lants dienst bij de Engelsen overgeloopen, dat de intentie was een goet gedeelte haerder vloot te senden om, is 't doenelijk, de comende Oost-Indische scheepen te neemen en met de rest haerder vloot Tessel in te loopen, geresolveert de Heeren van Amsterdam te versoeken, 200 musquettiers uyt haer garnisoen derwaers te willen senden. Den raet, ten regarde de becommeringe swaer wierde, heeft daerin geconsenteert. Ende alsoo de voorgemelde Gedeputeerden op Den Helder en Tessel haer handen vol werkx hebben wegens de expeditie der ingevallen en Deensche scheepen, daer dese becommeringe bijcomt, soo heeft den raet verder goetgedacht den 22sten derselven maend Burgemeesteren te authoriseeren een vigelant Heer naer Tessel af te vaerdigen, opdat promte advysen vandaer mogen becomen, en den Heer Witsen met raedt en daet bij te springen; en hebben daertoe gelieven te committeeren den Heer Geelvinck; 't welk maer tamelijk bij den Heer Witsen wierd opgenomen, alsoo sijn E.E. was gecommitteert derwaers door de Staeten Generael. - In de Engelsche, France en Munstersche oorloogen is de militie, nae de nootsaekelijckyt der tijden meedebracht, gebruykt; ende de stadtscom-

(p. **229a**.) paigniën ten dienste van 't lant gebruykt werdende, sijn voor die tijt den Staet in reeckeninge gebracht.

De capitynen hebben in den jaere 1656 bij request versocht, als dienstich oordeelende, dat baracquen of soldaten-logementen aen de wallen mochten gemaekt werden, om in tijden van noot spoediche dienst van te connen trecken. Welk request den 12den September bij den raet is gestelt ter exame van de commissaressen der fortificatie, met adjunctie van de Heeren van Hoorn en Hasselaer. De Heeren Joores Backer, Burg, Riael en Hasselaer den 12den Januari 1664 bij den raet versocht sijnde de gelegenthyt der cortegardes te examineeren, hebben den 18den daer-aenvolgende in haer rapport doen influeeren dienstich te sijn eenige soldatenlogementen aen de wallen te laeten maeken; doch daer is niet opgevolcht.

Ten opsicht de soldaten somtijts haer casacken[1)] en wapenen voor schulden en biergelaegen ten pande versetten, en daerdoor op de parade en monsteringe niet ordentelijk connen weesen, soo is bij willekeure daertegen versien en (verstaen) geen leeninge daerop te mogen doen, 't sij uyt saecke van costgelt of slaepgelt ofte ander-sints, in hoedanige maniere en tot wat somme het soude mogen sijn, op pene dat de contraventeurs soodanige beleende wapenen, casacquen ende toerustinge terstont en metterdaet sullen afgenomen werden, en versteeken blijven van de penningen en intresten; 't welck is gepubliceert den 21sten October 1656[2)].

Den 29sten Januarij 1665 is bij ordonnantie geordonneert de capitynen, verder offeciers en soldaten, hoe haer in tochten en wachten sullen hebben te draegen, en in 't 25ste artyckel geëxpresseert waerin den krijgsraet bestaet, daerin de commessaressen van de monsteringe of een derselve de preséance ofte presideritsplaetse heeft. - Den.....(p. **230**.) Julij 1672 sijn vier France soldaten gecondemneert gehangen te werden; hebben den scherprechter tot

1) Kasack = wijde overrok, opperkleed, wapenrok. (Oudemans, Middel- en Oudnederl. Woordenboek.)
2) Noordkerk's Handvesten II p. 838.

de excecutie van Haerlem ontbooden, en in de kercken voor de patienten laeten bidden. Burgemeesteren, sulx verstaende, hebben de excecutie opgehouden, van verstand sijnde sulcke capitale straffe sonder haeres E.E. kennisse niet can gedaen werden, te meer (omdat) wynich capitynen, neffens den capityn en mayoir Jacob Bicker, over de saeken hadden geseeten, daeronder eenige van de waertgelders ofte stadtscompaigniën; en sijn te raede geworden te schrijven aen de Gedeputeerdens ter dachvaert ter vergaederinge te brengen, waerin den krijgsraedt behoorde te bestaen. Op rapport der Gedeputeerde van haere Eedele Groot Mogende is verstaen den krijgsraedt der militie, garnisoen in dese stadt houdende, te bestaen als hieronder te leesen. Welke resolutie de Gedeputeerdens ter dachvaert hebben overgeschreeven; dat den 5^{den} Augusti desselven jaers in den raet is geleesen. Op de voorsyde condemnatie naerder krijsraedt sijnde gespannen, sijn deselve gewipt en een brandtmerck op de wang gegeven; één siek sijnde, is moderaet daermeede gehandelt en sacht opgehaelt en aenstonts nedergelaeten. De saeke heeft sich omstandelijk toegedragen in volgende manieren: eenige juffrouwen, gelogeert tot den geweldige-provoost Lourentius, die sijn woonplaets heeft in de Jan Rompoortsthooren, sijnde sijn vrouwssuster en andere, verstaende de condemnatiën ter galge, sijn begeerich geworden deselfde te sien. Boven comende, bevonden de gecondemneerdens seer swaermoedich sitten, haer beclagende nimant te hebben om voor haer te spreeken. De juffrouwen, wederom beneden comende bij 't geselschap, verhaelden de bedroefthyt der patienten, waerdoor alle met groote medogenthyt wierden ingenomen, en resolveerden te gaen tot den Burgemeester Outshoorn, als naest daeraen wonende; (p. **231**.) verstaende dat nae 't stadthuys was gegaen, namen verder resolutie haer derwaers te begeven, alwaer alle de Burgemeesteren bevonden boven te sijn. Naer versochte audiëntie binnengetreeden sijnde, hebben met ootmoediche versoeken versocht pardon voor de gecondemneerdens, die alle Francen waren, sijnde brave mannen, klagende geen kennisse in 't lant te hebben om haer saeken voor te spreecken, soodat, met innerlijke bewee-

ginge, gedienstich 't selfde sijn versoekende. Den Heer Outshoorn syde of de juffrouwen, of eenige derselve, souden genegen wesen daermede te trouwen, alsoo bij discourse verder wierde gesyt, dat in oude tijden, die den verwesen ter doot wilde trouwen, beyde vrije persoonen sijnde, van die excecutie wierde gepardonneert; waerop antwoorden alle getrout te sijn. Verder syden Burgemeesteren op de saeke te sullen letten, waermeede de vijf juffrouwen, nae behoorelijke reverentie, sijn vertrocken. Burgemeesteren hebben den gemelden Lourentius ontbooden, en nae de saeke verstaen hebbende hoe die was toegedragen, hebben geordonneert de excecutie bij provisie op te houden, niettegenstaende in de kerck voor de patienten was gebeeden, de galg bij de Lytse poort op 't bolwerck opgerecht en den scherprechter paraet was. Sijn vorders te raede geworden te schrijven aen de Gedeputeerdens ter dachvaert om, ter vergaederinge de saeke voorgedragen sijnde, het advys van haere Edele Groot Moogende daerop in te nemen, gelijck den 23sten Julij deses jaers is gedaen; waerop is verstaen 't selfde te laeten examineeren door de Heeren van de Ridderschap en andere haere Edele Groot Mogende Gecommitteerden tot de militaire saeken; waerop den 2^{den} Augusti is uytgebracht het volgende rapport en resolutie:

(p. 232.) Extract uyt de resolutiën van de Staeten van Hollant ende Westfrieslant, in haere Eedle Groot Mogende vergaederinge, gehouden den 2^{den} Augusti 1672.[1)]

‘Bij resumptie gedelibereert sijnde op 't gunt de Heeren Gedeputeerden der stadt Amsterdam ter vergaederinge bekent gemaekt hebben, dat namentlijk binnen deselve stadt bij een geconvoceerde krijsraet vier soldaten, aldaer ingecomen, over seeker delict waren gecondemneert gehangen te werden, en een vijfde tot minder straffe; ende

1) Het volgende extract is op sommige plaatsen naar de Resol. Holl. 2 Augustus 1672 verbeterd.

dat de rechters waren geweest Jacob Bicker, capityn in 's lants dienst, Thomas Pijl, onlangs tot capityn in stadtsdienst aengestelt, Goduart Caasenbroot, capityn in Statendienst, doch opgemelte Burgemeesteren onbekent of hij aldaer patent was hebbende of niet, Jan van de Waert, capityn-luytenant van den oversten Stockheym, ende wijders noch vijf capitynen van de waertgelders, als: Willem van Eden, Andries van Heusden, Jan Holberent, Symon van der Stel ende Jan Siseau, dewelke geen commissie van de Staet sijn hebbende, maer bij den dach afgedanckt connen werden, sonder verder eenige kennisse of communicatie aen de meergemelde Heeren Burgemeesteren gegeven te hebben; ende dat deselve Heeren Burgemeesteren daerover becommert sijnde, haer selven beswaert hadden gevonden om soodanige excecutie, aen welckers wettichyt sij twijfelden, binnen de stadt te gedoogen, en derhalve raetsaem hadden geoordeelt de voorseyde excecutie voor den tijt van acht dagen te surcheeren, ende haere Gedeputeerden te lasten hetgeen voorseyt is ter vergaederinge van hare Edele Groot Mogende voor te dragen ende te onderstaen, of soodanige opgeraepte officieren een wettige krijsraet in een stadt, stem hebbende in staet, connen formeeren, ende of Burgemeesteren, in cas van ja, niet verstaen souden moeten hebben te com- (p. **233**.) peteeren het recht van preadvys, haer Edele Achtbaerheden in capitale saeken, binnen de stadt Amsterdam berecht werdende, competerende en in de voorgaende notulen, onder date den 23sten der voorledene maendt, breder gementioneert: Is goetgevonden ende verstaen, dat, onvermindert ende sonder prejuditie van 't besoigne, ten selven dage bij haere Edele Groot Mogende op 't gunt voorschreven is gedecerneert, Jacob Bicker, capityn ten dienste deser landen ende mayoir der stadt Amsterdam, sal werden geauthoriseert, gelijk deselve geauthoriseert werd bij desen, omme noch ses andere offecieren van den Staet, die van deselve behoorlijke commissiën hebben, te convoceeren, met deselve krijsraet te formeeren, mitsgaders naeder te examineeren ende sententieeren soodanige soldaten als binnen Amsterdam over militaire delicten al beryts geapprehendeert ende bij een

ander krijsraet gecondemneert sijn, ofte degene, die over militaire delicten hier naemaels noch verder aldaer geapprehendeert souden mogen werden.'

Dese resolutie is door Burgemeesteren den mayoir Jacob Bicker ter hande gestelt, waerop, ingevolge van dien, naerder krijsraet is gespannen, en sijn de vier France soldaten gecondemneert ende geëxcecuteert als hiervoore gesyt.

VI. Schepenen.

(p. **240**.[1]) Schepenen werden gemaekt ofte gekooren uyt de XIII[en] door Burgemeesteren, uyt cracht der previlegie[2] van de Staeten van Hollant ende Westfrieslant, verleent den 22sten December 1650, welke veertienen werden genomineert in volgende maniere. Den raet werd door Burgemeesteren gedaecht tegen den 28sten Januarij, als in de electie der Vroetschappen werd gesyt. Soo een of meer Raden gemaekt werden ofte soo geen vacant sijn, werd getreeden tot deselfde nominatie, nae het leesen der previlegiën daerop slaende, waernae den Schout, soo geen Vroetschap is, werd versocht binnen te coomen om den raet te beëedigen. Soo Raet is, staet op en, staende, bij den Secretares, werd hem behandicht het boek, daer den eet in staet, die door sijn E.E. werd geleesen, luydende aldus:

'Dat sweert ghij, dat ghij, achtervolgende 't previlegie[3], deser stede van Amsterdam gegunt ende verleent in de maent Maert in den jaere 1476 bij mijne genaedige Vrouwe van Oostenrijk ende Borgoingne, ende graefinne van Hollant, ende naevolgende de ordonnantie[4], bij de Coninklijke Magisteyt den 24[sten] Januarij 1559 gestatueert tot expeditie van de justitie, kiesen sult veertien persoonen van de rijxste, eerbaerste ende notabelste, reckelijxste ende vreedsaemste poorteren deser stede, sonder yemant daeruyt te versteecken om haet noch uyt eenigerhande saeken,

1) Tusschen p. 233 en 240 van het HS. zijn eenige bladzijden blanco.
2) Zie: Noordkerk's Handvesten. I p. 105, 108 en 109.
3) Zie: Noordkerk's Handvesten. I p. 105, 108 en 109.
4) Zie: Noordkerk's Handvesten. I p. 105, 108 en 109.

omme uyt deselve XIIII[en] bij den Heeren Burgemeesteren der voorschreven stede, in conformité van 't octroy ende previlegie, haere Achtbaerhyt daertoe verleent bij de Eedele Grootmogende Heeren Staeten van Hollant ende West-frieslant den 22sten December 1650, voors gecooren, ge-(p. **241**.) stelt ende geëet te werden, op Vrouwendach te Lichtmisse naestcomende, seven Schepenen, die dat toe-comende jaer Schepenen deser stede wesen ende blijven sullen, als dat nae uytwijsinge der oude previlegiën van deser stede schuldich ende ook gewoonelijk is te geschieden.

Soo waerlijk etc. etc.'

Den raet alsoo beëedicht sijnde, geeft den Schout het boek weder aen den Secretares en vertrekt uyt de camer, of soo Raet is, neemt sijn plaets. Door absentie van den Schout werd den eet afgenomen door den outsten Burgemeester, dat is: die dan presideert. Soo geen nieuwe Raet ofte Raeden gemaekt sijn, pleech den eet niet gedaen te werden, maer op den ouden eet genomineert, doch is seedert veel jaeren anders geobserveert. Den ousten Raet, soo geen Vroetschap ofte Vroetschappen gemaekt sijn, werd versocht door den voorsittende Burgemeester sijn stem te uytten, die hetselfde gedaen (hebbende) en omvraech gevolcht sijnde, wart den tweede en vervolgens door den veertienden Heer[1)] versocht en omvraech op gedaen. Doch soo een of meer Raeden gemaekt sijn, stemdt den eersten nae die den laesten Raet opgeworpen heeft[2)], als bij exempel: soo seven Raeden gemaekt sijn,

1) 'En vervolgens door den veertienden Heer' enz. beteekent: en zoo gaat het verder door, tot eindelijk de veertiende Raad (de veertiende nl. in rangorde van de jaren van zitting) wordt verzocht iemand voor te stellen voor de lijst van veertienen, en daarop omvraag gedaan wordt.
2) D. w. z. wanneer aan de benoeming der veertienen vooraf is gegaan de verkiezing van een of meer leden van de vroedschap, dan wordt niet het lid van de vroedschap, dat het langst zitting heeft, verzocht den eersten naam voor de lijst van veertienen 'op te werpen', maar het lid, dat in rangorde van jaren van zitting volgt op het lid, dat bij de verkiezing van vroedschapsleden het laatste nieuwe lid heeft 'opgeworpen'. 'Opwerpen', ook wel 'opsmijten' beteekent bij Bontemantel en in de stadhuistaal van zijn tijd: voorstellen tot. Het in den tekst volgende 'exempel' heldert Bontemantel's bedoeling met het voorgaande op.

als in den jaere 1653, soo stemt den achsten Raet de eerste der veertienen. Burgemeesteren stemmen de laeste van onderen op de eerste omvraech, en voors tot aen den Raet, die 't laeste opgeset heeft[1]. Den Secretares versaemelt de stemmen, en syt yder mael die genomineert is, en daernae alle; stelt die op een billjet en geeft se aen Burgemeesteren om de Schepenen daeruyt te maeken, als breeder daer van Burgemeesteren wert geschreven, en hiervoore in den eet der vroetschap om de XIIII^{en} te nomineeren, te sien is. De stemmen steekende, werd wederom omvrage gedaen, ook soo daer questie over valt.

(p **242**.) Den 28sten Januarij 1655 liepen twee broeders Pelgrom en Jan ten Grootenhuyse tegen den andren[2]. Den Secretares Nicolaes Nicolay syde Jan de meeste stemmen te hebben, daerop wierd gesyt Pelgrom de meeste hadt; Burgemeester Tulp bracht in deliberatie van wederom omvraech te doen, dat alsoo wierd verstaen, en quamen Cornelis van Vlooswijk, Outschepen, en byde de Grootenhuysens op 't tapijt, doch Pelgrom had de meeste. Burgemeester Paeter, wiens dochter aen Jan getrout was, syde de meeninge der tweede omvraech alleen te weesen wie der twee broeders de meeste stemmen had, en (dat) geen derde conde opgeset werden; maer wierd verstaen op nieuwe omstemminge yder sijn libertyt te hebben.

Schepenen, door Burgemeesteren gecooren als gesyt den 28sten Januarij, en Burgemeesteren, den eersten Februarij (gecooren sijnde), te nae met den anderen bemaechschapt

1) Wanneer dus de omvraag begint bij den oudsten Raad, stemmen Burgemeesteren (die alleen aan de stemming deel mogen nemen als zij tevens Raad zijn, wat gewoonlijk het geval was) het laatst. Wanneer de omvraag begint bij den tweeden Raad in volgorde van jaren van zitting, stemmen daarna de op hem in rangorde volgende Raden, dan Burgemeesteren, het laatst de oudste Raad, enz.

2) Tegen elkander loopen = tegen elkander in stemming komen.

sijnde[1)], moet den Schepen wijcken en wert door de nieuwe Burgemeesteren uit de resterende XIIII[en] één ofte meer anderen in de plaets gecooren, die door den Schout werden beëedicht. 28 Januarij ....[2)] is op 't nomineeren der XIIII[en] verstaen, dat Cornelis van Vlooswijk en Symen van Hoorn tegelijk daer niet op connen staen, als te nae maechschap sijnde, alsoo de huysvrouw van Vlooswijck moeye was van Van Hoorn.

Den Hooftofficier, den brief in presentie der Burgemeesteren geopent hebbende, becomt uyt last van deselve ordre om die tegen morgen, sijnde den 2[den] Februarij, te ontbieden door den conscharge of een der roedragende booden, om als Schepen den eet te doen. Doet deselve tot dien eynde bijeencomen in de vertreckcamer van Schepenen, en de afgaende comen in Schepenencamer om van den eet gedelibereert te werden. Smorgens comen Burgemeesteren en de dry afgegaene in het vertreck van Burgemeesteren; de eerste sitten aen de tafel, de afgaende Heeren op stoelen, aen de rechterhant langs de camer.

(p. **243**.) Met den andren gesprooken hebbende over het aenstellen der twee presidenten uyt de afgaende Schepenen, doen door den camerbewaerder, sijnde een der gerechsbooden, versoeken, dat de twee ouste in eede[3)] der seven gecooren Schepenen gelieven bij haere E.E. te comen; alwaer, nae geseeten sijnde, haer werd door Burgemeesteren gecommuniceert derselver inclinatie tot presidenten, waervan rapport doen aen de andere Heeren Schepenen; soo een welgevallen daerin hebben, doen daervan bericht, of anders werd over en weer gegaen om, is 't doenelijck, overeen te comen, en niet eens werdende, werd met de meeste stemmen geconcludeert als bij den

1) Zie hiervóór, p. 100 en 101.
2) Het in den tekst niet ingevulde jaartal moet zijn 1656, blijkens de aanteekening bij de verkiezing op 28 Januari 1656, in de bijlage N°. 1: 'Magistraats-verkiezingen'. Bovendien staat in den tekst abusievelijk 28 Februari in plaats van 28 Januari.
3) Nl. de oudsten in eede als Schepenen. Onder de nieuw gekozenen waren altijd eenige, die reeds één of meermalen in Schepenbank hadden gezeten.

andren sijn. Tot dien eynde werd den Schout versocht de Heeren Schepenen op te haelen en bij haere E.E. te brengen.

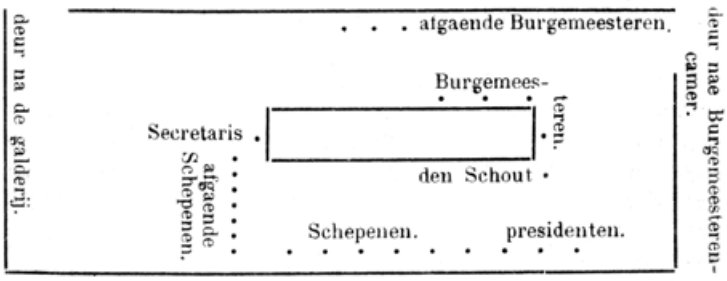

Vertreck van Burgemeesteren.

Binnengecomen sijnde ende geplaest op stoelen, staende langs de glasen[1], syt, dat de Heeren Burgemeesteren sijn E.E. hebben ter handen gestelt de missive[2] der afgegaene Burgemeesteren, met de bijlaege, daerin staen de seven Schepenen, bij haere Achtbaerheeden gecooren volgens de previlegiën en octroyen in date 22 December 1650 daervan sijnde, met last om de Heeren te beëedigen, ten welcken insicht heeft versocht alhier te willen comen; vraegende daerneffens of gereet sijn sulx te doen, waerop geantwoort sijnde daertoe beryt te sijn, geeft den Secretares het boek aen den Officier, en opstaende leest (den Officier) de volgende eet:

'Dat sweert ghij, dat ghij goede Schepenen sult weesen, mijnen genaedigen Heere[3] houw ende getrouw wesen sult, ende mijnen genaedigen Heere in sijn saeke sult stijven ende stercken naer uwer vermoogen, ende een recht vonnisse wijsen sult tusschen den Heer ende den huysman, tusschen den huysman ende Heere, ende tus-

1) In Civ. en Mil. Reg. I p. 25 staat: 'dan werden de seven Heeren door den Schout opgehaelt en gelyt bij Burgemeesteren, b l i j v e n d e s t a e n . Den Schout geseeten sijnde, syt in substantie enz.'
2) Lees den inhoud dezer missive hiervóór, p. 99 en 100.
3) Zie hierbij: Wagenaar, Amsterdam. III p. 310, noot 1.

schen twee luyden dingtalen, ende dat niet te laten om genegerhande saeke.

Soo waerlijk etc.'

(p. **244**.) Schepenen overende staende den eet hebbende gehoort, seggen den Schout nae, steekende de twee voorste vingeren op: 'Dat Godt ons alsoo helpe.'

Welken eet gestaeft sijnde, gaet den Schout uyt de camer[1)] en werd getreeden tot het maeken der twee presidenten. Burgemeesteren stemmen eerst, dan de dry afgegaene en daernae de seven Schepenen[2)]. Dan werd den Schout versocht binnen te comen, en aengesyt wie presidenten sijn geworden, en dat sijn E.E. geliefte sij deselve binnen te brengen, dewelke gecomen sijnde, werden gecontinueert op den eet, voorleeden jaere gedaen. Voors werden door de boode de afgaende Schepenen binnen versocht[3)]; die daer sijnde, syt den Schout, dat den tijt haerder bedieninge uyt is volgens de previle-

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 25 heeft: 'Den eet alsoo met blooten hoofden, met opsteecken der twee voorste vingeren gestaeft sijnde, gaet den Schout uyt de camer, waernae de Schepenen gaen sitten'.
2) Civ. en Mil. Reg. I p. 26 heeft: 'Het gebet gedaen en de previlegiën, daertoe specteerende, door den secretares geleesen sijnde, stemmen de Burgemeesteren in orde eerst, dan de afgaende Burgemeesteren van onderen op, alsoo de jongste het laeste vierendeel jaers gepresideert heeft, en dan stemmen de beëedichde Schepenen; en word alsoo tweemael de omvraege gedaen.' Dat de twee presidenten van Schepenen gekozen zouden worden door de vier regeerende Burgemeesteren, de drie aftredende Burgemeesteren en de zeven nieuwe Schepenen was bepaald in het privilegie van 3 Januari 1581. (Noordkerk's Handvesten I p. 110.) Toch vond ik in den derden bundel van Schaep's aanteekeningen: 'Het gebruyck' (nl. dat de 3 Oud-Burgemeesteren aan deze stemming deelnemen) 'is niet out, en maer ontrent den jare 1630 eerst opgecomen, omdat de 4 niewe Burgemeesteren van Schepenen niet en souden overstempt worden'. Daar Schaep in 1638 voor het eerst in Schepenbank kwam, dus niet lang na 1630, verdient zijn bericht wel eenig geloof.
3) Volgens Civ. en Mil. Reg. I p. 26 gaat de Schout zelf naar Schepenkamer, waar de aftredende Schepenen zitten, maakt hun bekend wie tot presidenten zijn gekozen, en verzoekt hen in de kamer van Burgemeesteren te komen.

giën, haere E.E. bedankende uyt den name van den Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant voor den dienst aen de justitie gedaen, en voors ontslaet (hen) van den eet, als Schepenen gedaen. Daerop wenschen de afgaende Heeren de Schepenen geluck en patientie, in ordre overgevende de reep[1], (dat sijn, daer de silvre cruyssen op genayt (sijn), gebruyckt werdende op de rocken, genaemt bloetrocken, alsoo niet anders werden gebruykt dan in capitale, dat sijn dootstraffen, als hier voore (is gesyt), daer van de crimineele justitie en executie word gesprooken) en vertrecken soo uyt de camer; daernae staet den Schout, Burgemeesteren en de afgaende Burgemeesteren op, en wenschen Schepenen meede geluk in den dienst, 't welck Schepenen ook doen aen Burgemeesteren, waermeede de dry afgaende Heeren vertrecken, en werd aenstonts de klok geluyt en ter puye afgecondicht de volgende willekeur (alsoo alle willekeuren maer één jaer cracht hebben, volgens het previlegie en verklaringe (p. **245**.) van de costumen, geobserveert in civiele saeken, in Januarij 1570[2]):

'Alsoo op huyden mijne Heeren de Schepenen deser steede sijn geëet en in haer offitie van Schependom getreeden sijn, begeerende mijne Heeren van den Gerechte, dat de ordonnantiën, willekeuren ende statuten deser steede, in voortijden gemaekt, achtervolcht en de goede gemeente in goede vreede, politie ende gerechtichyt gehouden sal werden, soo is 't dat deselve mijne Heeren de voorschreven willekeuren en statuten vernieuwende ende continueerende, beveelen en gebieden die onderhouden te werden tot 's gerechts proeven.'

Waermeede de Heeren yders haers weechs gaen.

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 26 heeft: 'yder overleeverende de reep met de cruyssen aen die in sijn plaets comt te sitten, waer de afgaende presidenten de sleutels der casse (aan) hebben gehecht, en gaen alsoo ordentelijk uyt de camer.' Ordentelijk = in rangorde. Over deze reep zie hiervóór, p. 66.
2) Noordkerk's Handvesten II p. 447.

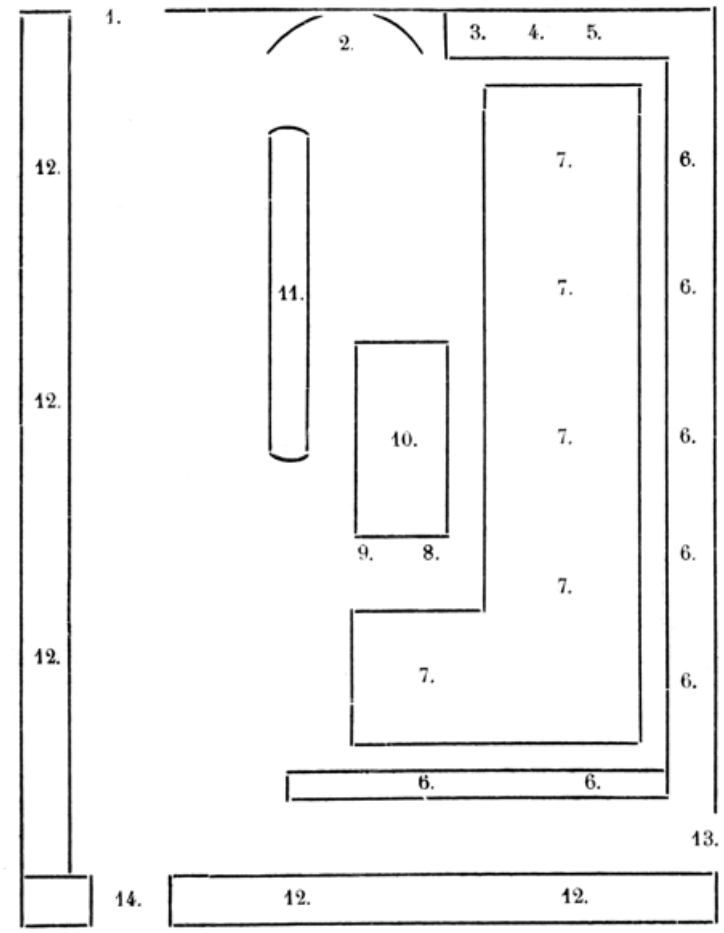

Schepen-camer in het oude stadthuys[1].

1. Deur nae de pijncamer.
2. Schoorsteen.
3. De plaets van den Schout.
4. President van Schepenen.
5. Vies-president.
6. Schepenen.
7. De tafel.
8. Pensionares.
9. Secretares.
10. Secretaris-tafel.
11. De baly.
12. Sitbancken.
13. Deur nae de schildercamer of (camer van) clyne saecken.
14. Deur van Schepen-camer, van den Dam in te gaan, over de groote sael of gasthuys.

1) Deze teekening staat niet in het HS., maar werd door mij gevonden onder losse stukken van Bontemantel. Ik plaats haar tegenover p. 246 van het HS., omdat daar de beschrijving van Schepenbauk een aanvang neemt.

De afgaende Schepenen, smorgens in haer camer sijnde, behouden, soolang van den eet niet sijn ontslagen, haer gesach, en soo iets voorvalt, connen daer noch over disponeeren; eer de presidenten nae binnen versocht werden door Burgemeesteren en door den Schout opgehaelt, gaen in 't ronde staen en bedanken den andren in vrindelijcke discourse voor de goede confraternité, dat jaer gehouden. De presidenten werden gewoonelijk gecooren uyt de ouste in eede der afgaende Schepenen, soo de maechschap der nieuwe gemaekte Heeren die daer niet uyt en sluyten, naer de previlegiën en rechten; doch van de ouste te neemen is geen wet, maer, als gesyt, een gewoonte. In den jaere 1659 had Bontemantel behooren tweede president te weesen, doch wierde voorbijgegaen, en Hooft daertoe gecooren. Anno 1671 quam van de Capelle toe de tweede plaets, doch Schaep wiert het; tenwaer Maerseveen in den jaere 1666 president waer geweest, die daernae voor geen tweede presidenten werden gebruykt, soo soude hem die plaets toegecomen hebben. Men syt dat er exempelen sijn van dat presidenten naederhant voor tweede presidenten gedient hebben; alsoo het geen wet is, soo werd het genomen voor een dischretie, terwijl het niet soude connen gewygert werden[1].

(p. **246**.) De presidenten werd groot respect toegedraegen, en soo de voorvallende saeken eenichsins indifferent sijn, werd gehelt nae haer inclinatie. Hebben het bestier en, met communicatie, stellen en houden de Bank en rollen in ordre. Op de eerste sessie, nae een bequame aenspraek, brengen voor de saeken, die volgens gewoonte werden geobserveert, te weeten dat het gebet, voordat partij werd gegeven, door den voorsittende Heer moet werden gedaen, op de peene van de pos[2]; en in gevalle

1) De nu volgende p. 245 a, b, c en d laat ik weg, omdat hetzelfde wordt medegedeeld op p. 246-249 van het HS. Enkele verschillen vermeld ik in de noten.
2) Wat ‘de pos’ is, wordt verklaard op p. 247 en 252 van het HS.

de rol niet en dient, en in de boeijen werd gebesoigneert, soo werd het gebet aldaer gedaen, op deselfde boete; ende opdat het niet soude versuymen, werd het gebet smorgens gelyt op de tafel voor den president. Het collegie werd gedeelt, opdat yder can weeten wat sijn werck is, in dry esquaders, te weeten: den president, den onderste en vierde, van onderen op te reekenen; de tweede esquadre bestaet uyt de tweede voorsittende, den tweede van onderen en van boven de vijfde; de darde verdeelinge sijn den darde van bovenen, darde van onderen en vierde van bovenen. De dry Heeren, welkers week het is, staen Sondaech boven te comen, of ten minste twee van deselve, om te trouwen; coomen smorgens een half eur vroeger om de requesten te leesen, en, van geringe materie sijnde, disponeeren daerop, of anders met het meerdergetal van Schepenen. Sitten ter vierschaer, soo die in haer week dient; nemen waer de extreordenares-(rol), Schoutensessie, impost- en cleyne rol, als ook het buyten- en extreordenares voorvallende werk, als de boeijen, oock ter secretary de kennissen, borgtochten en anders. Op het trouwen (p. **247**.) en dagelijxse rol is den ondersittende Heer verplicht de geltbacken op de tafel te setten en wederom wech te sluyten, ook Sondaechs de armenbossen; vermogen geen gelt op de taefel te laeten, noch de sleutel in de cas te laeten steeken, op verbeurte van de pos, dat is: een maeltijt aen het collegie en den Schout. Twee van de dry nemen de kleine loospanden waer[1]. De groote loospanden werden gedaen als de eygenpanden, doch door twee Schepenen neffens den Offecier. De eygenpanden werden gedaen door het volle collegie, niet (één Schepen) buyten de stadt of siek sijnde, ofte dat om wettige oorsaeke met kennisse van de president absenteert, als wanneer voor het slaen van de stadthuysklok ten een euren naemiddach op Maendach op den Dam moeten sijn, binnen de ketens[2],

1) ‘'s Maendachs voor de vierschaer, smorgens op soodanigen eur, als het den Heer Schout en Schepenen tesamen goetvinden.’ Deze aanteekening ontleen ik aan het weggelaten gedeelte.
2) Over de ‘ketenen aan den Dam’, zie: Ter Gouw, Amstelodamiana. II p. 294 en 295.

en de dry volgende dagen vóór negen euren des smorgens, op peene der groote pos, dat is: een maeltijt aen Schout en Burgemeesteren en Schepenen. Mey-avont vierschaer[1)] werd bij alle de Heeren waergenomen, ten welken eynde smorgens ten ses euren moeten op den Dam sijn, op gelijcke peene. Schepenen mogen geen kennisse nemen van eenige brieven, die ymant wil passeeren uyt crachte van een procuratie, gepasseert bij ymant, wonende buyten de jurisdictie, voordat alhier ter secretarye is geregistreert. De eerste Schepen, die eenige Schepenenkennisse, opdracht- en termijnbrieven bij een weduwe ofte vrijster, wonende in de jurisdictie deser steede, gepresenteert werd, en vermach deselve niet te tykenen noch te zeegelen, voor en aleer hem door een boode van de stadt bekent is gemaekt, dat de Heeren Burgemeesteren daerin consenteeren, en sij haer voochden en virendeelen bij haer hebben. Alle de Heeren, uytgenomen den president, een Schepenenkennisse tykenende, moeten soo tykenen, dat altoos een voorsittende vóór haer tykenen (p. **248**.) can, en die de laeste tykent, vermach deselve ten eersten niet anders te tykenen als op de plique van 't blat, vollende den dach, de maent en jaer, ende latende dan ter secretarye registreeren; dat gedaen sijnde, vermach dan deselve te tykenen debito loco, lettende dat hij vóór geen voorsittende en tykent, maer achter of onder deselve, op de verbeurte van de pos. Den lesten tykenende vermach dat niet te doen, soo die ses-duysent guldens of daerover bedraecht, dan nae communicatie van het collegie van Schepenen. Voordat men eenige Schepenenkennise tykent, termyn- of opdrachtbrieven zeegelt, dat de persoonen, daerinne gemelt, present sijn, dient op gelet te werden, byde op peene van de pos. Termijn- of opdracht- of custingbrieven mogen niet gezeegelt werden naedat sij ses weeken gedateert sijn, maer moet den datum voor het zeegelen verandert werden. Vermoogen ook geen quytscheldingen nochte opdrachtbrieven te zeegelen, tensij dat op den brief door den hant van den secretares blijke,

1) Zie daarover: Wagenaar, Amsterdam. III p. 322.

dat den 40^{en} en 80^{en} ende den 8^{en} pennink[1)] betaelt, en op de brieven getykent sijn; ook van gelijken den 5^{en} pennink van de landen en thuynen buiten de fortificatie in de jurisdictie geleegen, op gelijcke verbeurt. De jongste Schepen, in de quytscheldinge en termijn brieven genoemt, moet altijt aen de laechste staert zeegelen, op de verbeurte van de pos. Ook vermogen Schepenen geen schatbrieven, voordat den Heer Offecier eerst gezeegelt heeft, zeegelen; ook niet dan naer collatie van de sommen, namen, jaer en dach, vermelt in de schatbrief, tegen de acte van (p. **249**.) condemnatie, pandinge, Schepenenkennisse ofte Weesmeesterskennisse, daeruyt de excecutiën gedaen worden, die altijt met den anderen moeten accordeeren, en moet de jongste altijt aen de achterste staert zeegelen, op de voorsyde boete. Den voorsittende Schepen sal yder op sijn toer moeten sijn advys vraegen voor het uytten van de sententiën, en den Heer Officier, soo hij daer present is, ofte anders den presideerende sal het vonnisse vermaenen, en den tweede het uytspreecken of door den secretares laeten leesen, op gelijke pos-verbeurte. De Heeren, die getrout hebben, en haer naemen in 't boek vergeeten te tykenen, hebben deselfde peene verbeurt. Den ousten Heer neemt de cautie af, soo ter secretary als anders; soo den tweede het doet, verbeurt de pos.

De Heeren Schepenen en sullen in rang Out-Burgemeesteren niet wijken of cedeeren, noch op publique maeltijden, begraeffenisse, op straet of elders, uitgesondert in maechschap naestbestaende[2)]. Alleen in commissiën van den Raedt sal de préséance hebben de ouste in den raedt sittende, 't sij dat een regeerende Schepen ofte een Out-Burgemeester is, achtervolgende het accoort, gemaekt met Burgemeesteren, Schepenen en Out-Burgemeesteren, den 4^{den} September 1660, en in Schepenen-minuutregister geregistreert; soo den voorsittende Schepen dit vergeet voor te draegen[3)], en door den Secretaris te laten stellen in 't gesyde minuutregister, dat hetselfde bekent gemaekt

1) 'Van de huysen en erven'. (uit de weggelaten bladz.)
2) 'Op de verbeurte van de pos'. (ut supra.)
3) Nl. 'aen de nieuwe aencomende Schepenen'. (ut supra)

heeft, verbeurt daerover de pos, gelijk meede doen die het niet preciselijk observeeren: en alsoo deese questie (p. **250**.) lange jaren heeft geduert, soo sal best sijn die te stellen, als in de minute staet.

Extract.

'Op den 14^{den} November 1659 is bij het collegie van Schepenen eenparichlijk geresolveert, dat haer E.E. gesaementlijk en yder in 't bijsonder sullen mainteneeren de rang en préséance, haer E.E. boven d'Heeren Out-Burgemeesteren competeerende, soo in commissie van den raedt, op publique besoignes, alsmeede op publique maeltijden en andere rencontres; ende hebben d'Heeren Schepenen die tegens dese resolutie souden coomen te doen, sich onderworpen de correctie van 't collegie.'

'Den 4^{den} September 1660 gedelibereert sijnde bij de Heeren regeerende ende Out-Burgemeesteren op seekeren voorslach, bij d'Heeren Schepenen schriftelijk geëxhibeert, tot voorcoominge van verwijdering tusschen regeerende Schepenen en Out-Burgemeesteren, wegens het point van de préséance, is geresolveert ende vastgestelt, dat in alle commissiën, door de vroetschap deser stede gedecerneert, in d'welke regeerende Schepenen ofte yemant van dien, Raedt sijnde, sullen comen te concurreeren met een ofte meer Out-Burgemeesteren, mede Raeden wesende, omtrent de préséance maer alleen sal regard genomen worden op de rang, die yder in den raedt heeft, soodat d' ouste in den raedt altijt vóór de jongste sal voorsitten, sonder consideratie van eenige andere qualiteit, hetsij regeerende Schepen, Out-Burgemeester ofte eenige andere scharges, die ymant in dese stadt soude moogen bekleeden; sullende verder in alle andere concurrentie binnen deser steede d' Out-Burgemeesteren sonder eenich dispuut cederen en laten de préséance aen de regeerende Schepenen en yder van deselve.'

Den 8sten September 1660 d'bovenstaende resolutie van (p. **251**.) d' Heeren regeerende Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren bij d' Heeren Schepenen sijnde geleesen,

overwoogen en geëxamineert, is in allen deelen en pointen geapprobeert, en hebben haer E.E. eenparich en yder in 't bijsonder aengenomen den inhoude van dien nae te coomen en te observeeren, op peene (dat) die tegens dese resolutie soude coomen te doen, sich sal onderwerpen d'preuve en correctie van 't collegie van d'Heeren Schepenen. En hebben d'Heeren Schepenen van den jaere 1661 haer (hier-)meede in allen deelen geconfirmeert, 1662 ut supra, 1663, 1664, 1665, 1666, 1667, 1668, 1669, 1670, 1671, 1672, alle ut supra.

Leest voors van den rang een bladt of twee hiernae.

Buyten de stadt en jurisdictie van dien siet men, dat Out-Burgemeesteren voorsitten. In Den Haech, ter dachvaert, hebben mede de voorrang van Schepenen, volgens de resolutie van den raedt, den 21sten October 1653 genomen, soo Schepenen vroetschappen sijn, want anders coomen sij daer niet[1].

Den eersten president ofte sijn plaets-representeerende de voorschreven observantiën alsoo voorgedragen hebbende, doet omvraech of de Heeren geneegen sijn de voorschreeven peenen en correctie haer te onderwerpen, daer geen swarichyt in maeken met obligatie haer daemaer te reguleeren. Daerop maekt den president vorder de Bank bekent, dat bij absentie van den Schout, hetsij buyten de stadt, siek ofte andersints niet vaceert, den voorsittende Schepen in alle sijn E.E. saeken die plaets waerneemt, hetsij in pandinge, publicatie en andersints, alsoo sijn E.E. dan als stedehouder den Heer Schout sijn plaets bekleet en representeert.

(p. **252**.) De pos verbeurt sijnde, werd op gelegene tijt aen 't collegie betaelt, sijnde een maeltijt, daer den Heer Schout bij werd versocht en den pensionares en secretaris, die de Banck bedienen. Selden roept den gecondemneerde ymant daerbij, die buyten het collegie is, dan met communicatie; op de groote pos sijn Burgemeesteren meede; ende alhoewel de pos wert verbeurt, soo senden Schepenen, op laste van het sackje, den verbeurder een

1) Vgl. hiervoor, p. 166.

schoone soode vis thuys en werden vorders onthaelt nae de merite en gesach van de Heeren gasten; die de peene eens heeft voldaen, werd daernae beleefdelijk verschoent, soo verschoent wil sijn.

Den eersten Sondach en den laesten van 't jaer trout den president, en verders alle Sondaegen wiens weeck het sal sijn de buyten-saeken waer te neemen; op Dynsdach, ook wel op andere daegen, des versocht sijnde aen den president, wert toegestaen dat mede mogen getrout werden, hetwelck geschiet door twee Schepenen. [Van den Heer Schepen Cornelis Dronkelaer is veelmaele hooren verhaelen, dat op een tijt Sondachs boven quam, sijn week sijnde om te trouwen, vond geen sijner confraters, noch daer quam nimant; en den Schout noch geen der Burgemeesteren connende becomen, vond sich beswaert alleen te trouwen en syde teegens de bruydegoms en bruyden: 'gaet stillekens nae huys, alsof ghij gepaert waert, ende comt Dynsdach smorgens alle weder, dan sult ghij getrout werden.'] De te trouwen binnen in Schepenencamer gecomen sijnde, werden haer naemen tegen het trouwboek gecollationeert ende opentlijk geleesen. Daerop den voorsittende Schepen syt: 'trekt u hantschoenen uit en geeft malkander de rechterhandt'; voortvarende spreekt yder (p. **253**.) bij de naem aen en syt: 'N.N., ghij hebt aengenomen en neemt aen tot u wettige huysvrouw N.N.?' en tot de bruyt: 'N.N., ghij hebt aengenomen en neemt aen tot u wettige man, huysheer ende voocht N.N.?' Daerop antwoorden 'ja'; ende syt voors in 't algemeen: 'ende belooft malkanderen aen wedersijden getrouw te sijn ende in goeder eendracht als geëchte man en wijf, eerlijk ende godtsalichlijk, nae des Heeren instellinge, te leeven tot u de doot schyden sal? Belooft ghij dat malkandren?' en daerop geantwoort hebbende van 'ja', wenscht haer allen den zeegen en gedachten tot den armen, ten welken eynde de goodshuys-bossen op de baeli voor haer gestelt sijn.

(p. **254**.[1]) Hiervoore, nae de observantie in Schepenen-

1) Bontemantel komt nu weer terug op de quaestie over de préséance tusschen Schepenen en Oud-Burgemeesteren, waarvan hij op p. 250 en, 251 van het HS. heeft verhaald, hoe zij in 1660 werd opgelost. Hij gaat thans eenige gevallen meedeelen, waarbij die quaestie vroeger was gerezen. Eigenlijk: behoorde p. 254-257 dus vóór p. 250 van het HS te staan. Eerst op p. 257 van het HS. verhaalt hij een geschil over den rang, dat voorviel na 1660.

banck gebruykelijk, verhaelt sijnde de overeencomste der questiën van de rang der Schepenen en Out-Burgemeesteren, die lang geduert hadden, en op een der predicanten-maeltijden hooch begon te gaen, was die gesyde saeke als afgedaen. Op de maeltijt der predicanten[1] van den jaere 1658 plaesten de Heeren van Maerseveen en Tulp, Out-Burgemeesteren en Tresoriers, aen tafel haer naest den president van Schepenen, Frans Riael[2], dat qualijk wierd opgenomen, doch om commotie te schuwen ging dat soo heen. Wynich daegen daernae den huysvrouw van Burgemeester van de Pol begraven wordende, waeren geen der dry andere Burgemeesteren ter lijkstatie, soodat Tulp uytging en plaeste sich neffens den Schout Rynst: Schepenen, op straet comende, drongen Tulp van die plaets en deden sijn E.E. achter haer gaen. Waerover in de Banck daechs daeraen gediscoureert sijnde, sijn te raede geworden en corps te gaen bij Burgemeesteren, en hebben verhaelt die twee voorvallen ende dat haere E.E. buyten alle dispuut de voorgang toecomt, en dat die noyt sullen afstaen; waerop den Heer Tulp bij Burgemeesteren gecomen sijnde, en eenige discoursen gewisselt, sijn misnoecht geschyden. Den 12^{den} November 1659 Schepenen compleet sijnde, uytgenomen Nicolaes van Loon[3], heeft den president Valkenier de Heeren voorgehouden, hoe dat den voorleeden jaere Schepenen waren genoodicht, volgens gewoonte, op de maeltijt van de predicanten; dat Burgemeesteren en den president Riael (Burg absent) geseeten sijnde, de Heeren Out-Burgemeesteren Maerseveen

1) 'Omtrent midden December 1658, op de maeltijt, daer predicanten van Burgemeesteren getracteert warden' heeft Resol. Raad II, 1. p. 229. - Over den predikanten-maaltijd zie hiervoor, p. 142.
2) 'En boven de Schepenen'. (Resol. Raad II, 1. p. 229.)
3) Resol. Raad II, 1. p. 362 heeft achter den naam van Loon nog: 'die hem daechs daeraen heeft geconformeert'.

(p. **255**.) en Tulp, Tresoriers, haer hadden geplaest naest Riael; verhaelde meede 't geen op de gemelde begraffenis was voorgevallen; dat den 29sten Augusti laestleeden, doen het Huys van Nassouw in dese stadt sijnde[1)] en in Schepenencamer wierde getracteert, wat vóór de maeltijt den Heer Burgemeester Maerseveen had gesyt tegen Schepenen, dat met voordacht Out-Burgemeesteren niet waren versocht, om alle jalousie voor te coomen, 't welk te kennen geeft alsof de préséance in questie wierd gehouden. Ende alsoo Schepenen nu wederom sijn versocht ter maeltijt van de dominees, soo staet te considereeren, soo sulcke saeke wederom voor mochte coomen, wat tot behoudenis van 't respect van Schepenenbanck sal staen te doen. Waerop gedelibereert sijnde, is verstaen de Heeren Burgemeesteren te bedanken voor de noodinge, ende verders niet te versoeken, maer te injongeeren, dat daer, en op andere gelegentheeden, noyt sullen gedoogen dat Out-Burgemeesteren boven Schepenen sullen sitten, alsoo in dese stadt geen magistraten dan Burgemeesteren en Schepenen bekent sijn, en soo aen den andren verknocht, dat geen schydinge can toegelaeten werden dan tot groot naedeel van byde de collegiën, bij wien het hoochste gesach, den een in de policie, d'ander in de administratie der justitie, en te gader, neffens den Heer Schout, de Heeren van den Gerechte (uytmaeckende), bestaet. Tot aflegginge van het compliment, de injongatie en de reedenen tot inductie, sijn versocht de Heeren presidenten Valckenier en (p. **256**.) Pancras, dewelke aenstonts die commissie hebben afgelyt, en gerapporteert, dat gevonden hadden de Burgemeesteren van Hoorn ende Spiegel ter audiëntie, en haere E.E. beleefdelijk voor de noodinge ter gemelde maeltijt bedankt en (gesyt) dat het collegie sal plaets vatten nae haere Bedele Achtbaerheeden; dat daerbij hadden gevoecht de reedenen, tot die materie dienende. Waerop den Heer van Hoorn wynich had geantwoort van substantie, doch dat Spiegel wilde eenige distinctie maeken van: collegialiter in besoigne, ofte andere bijeen-

1) Zie: Wagenaar, Amsterdam. I p. 599.

comste te weesen, differentie te sijn. Dat daerop hadden geantwoort niet gecoomen te sijn om te distingeeren, maer om de resolutie van de Heeren Schepenen haere Achtbaerheeden aen te seggen. Nae welck rapport de Heeren sijn bedankt. Wynich euren daernae Burgemeesteren sijnde vergaedert met Out-Burgemeesteren over het beroep en approbatie of disprobatie van dominé Lourentius, is de voorschreeve saeke op 't tapijt gebracht, en geoordeelt Schepenen gefondeert te sijn. Schepen Hooft, den 13^{den} derselver maend November bij Burgemeesteren sijnde, en daerover discoursen sijnde gevallen, heeft in de Bank verhaelt dat syde(n) noyt van ander verstant te sijn geweest.

Schepenen, om eenmaele gerust te sijn teegen alle stribbeling, sijn te raede geworden onder haer te neemen de resolutie van den 14^{den} November 1659, ende tot meerder observantie die van den 4^{den} September 1660, met Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren, als hiervoore[1)] staet geëxtraheert; welk laeste met Schepenen der voorleeden jaere sijnde gecommuniceert, hebben daer behaegen in genoomen.

Eenige jaeren sijn sonder twijffel, met nu en dan eenich misnoegen, doorgeloopen tot den laesten Juni 1669, als (p. **257**.) wanneer sijn Excelentie Willem Tempel van Shene[2)], ambassadeur in Den Haege wegens sijn Coninckklijcke Magistyt van Groot-Britaniën, met sijn vrouw en aensienelijcke statie van dames en edelen in dese stadt sijnde, als wanneer getracteert wierde in het Heere-logement. De Burgemeesteren en Schepenen quamen bij den andren tot den Heer van Vlooswijk om gesamentlijk ter gesyde maeltijt te gaen, ende alsoo sijn E.E. wooninge achter in 't gasthuys een uytgang had, namen de wech daer door, en den Heer Tulp, Out-Burgemeester en Tresorier, volchde Burgemeesteren cort nae; doch den president Bontemantel schoot tusschenbyde en wierde gevolcht door Roeters en Geelvinck, Schepenen; waarover (Tulp) seer misnoecht was, seggende: dat nu alle als genoodichde

1) Zie p. 243.
2) Aldus voor: Sheen, een bezitting van Temple.

quamen en niet in qualityt van het collegie; klaechde daerover op de sael aen Burgemeesteren en verstont in dat geval boven Schepenen te werden geplaest. Schepenen voorschreven deeden meede haer beklach, haer beroepende op de oude rechtmaetige possessie en overeencomste van den jaere 1660, hiervooren gestelt; waerop Burgemeesteren voorstelden of niet best soude sijn Schepenen te rangeeren aen de rechterhant van haere Achtbaerheeden, en de Heeren Out-Burgemeesteren aen den slinkersijde van de tafel, 't welk om verder questie, ten opsicht der presentie der aensienelijcke gasten, (te voorcoomen,) soo wierde ter needer gestelt. Den 2^{den} Julij Schepenen bij den andren sijnde op de rol, dempto Cloek, heeft den president 't selfde gerapporteert; waerop met eenparich advys is verstaen, collegialiter te gaen bij Burgemeesteren en te recommandeeren te willen helpen maintineeren het meergemelde accoort van den jaere 1660, ende de Heeren Tulp en Graef te willen bekent maeken, dat Schepenen 't selfde sullen met alle middelen ten uyttersten maintineeren, en noyt gedoogen dat haer gesach sal werden gekrenckt. (p. **258**.) Ende is verder verstaen dat, soo eenich Out-Burgemeester sich stelt tegen het out recht ende de neergestelde acte, die vol van goede ordre is, en werdende tot Burgemeester gerecommandeert ofte voorgestelt, sal gehouden werden, voor soo veel in haer is, (voor) gerefuseert; ende dat hetselve, bij maniere van uytleckinge, ruchtbaer sal gemaekt werden daer 't behoort. Waerop het collegie is opgestaen en bij Burgemeesteren gegaen, naedat kennisse daervan was door den Secretares Schaep gegeven. Schepenen hebben in substantie het gepasseerde, bij forme van misnoegen, voorgestelt en het ter needer gestelde van den jaere 1660 geleesen. Waerop eenige discoursen sijnde gewisselt, heeft den tweeden voorsittende, Jan Corver, naer een wynich silentie gesyt, dat in toecomende sulke Out-Burgemeesteren tegen de electie wel sullen in gedachten gehouden werden, niettegenstaende eenige recommandatie mochte werden gedaen. Den president[1)] merckende dat Burgemeesteren, die in com-

1) nl. Bontemantel.

pleeten getale waeren, over sulck seggen de hoofden tesamen voechden, stutte door interval de 't samenspraek met eenige sachte discoursen, en sijn, nae onderlinge onderhoudinge van alle respect, geschyden. Ten selven dage (nae best onthout) is begraven de laeste weduwe van wijlen den Heer Wouter Valkenier, Burgemeester en Raedt. Op 't leesen van (de namen van) de Heeren Schout, Burgemeesteren, Schepenen etc. etc, gingen Pol, Tulp en Outshoorn, Out-Burgemeesteren, aenstonts uyt. Graeflant, siende dat geen Schepenen meer in huys waeren, tradt meede op straet en voechde sich voor de dry ge-(p. **259**.) melde. Heeren, die syden: ‘wij sijn eerst geleesen’, en lieten Graeflant alleen staen; onderwijlen quam Cloek ende Willem Blauw, die haer voechden bij den Heer Graeflant, en gingen alsoo de dry Heeren Schepenen voor, gevolcht van de dry Out-Burgemeesteren, de laeste verstaende haer niet te mengen met de dry eerste om paeren te maeken, gelijk gewoonelijk op begraeffenisse werd gegaen. Den 3^{den} Julij heeft den meergemelden Heer Schepen Graeflant in Schepenenbanck, die compleet was, omstantelijk alles verhaelt; waervoor sijn E.E. is bedankt en verder onderling verstaen den rang vigoureuselijck te maintineeren en bij gelegenthyt te verneemen en onderstaen, of Burgemeesteren de voorsyde notificatie aen de Out-Burgemeesteren Tulp en Graef hadden gedaen.

Tusschen Out-Schepenen, die Raeden sijn, ende Raeden, die noyt Schepenen geweest sijn, is meede altijt questie geweest van de préséance, doch de eerste sijn in possessie. De laeste sijn bij deese tijden wynich in getaelen geweest, als: Cornelis Jacobsz. Wayer, Pieter Cloek, Jacob van Nek, Jacob Teunesen van Straelen, Jan Bicker Andriessen en Willem Schrijver, die Raeden, doch noyt Schepenen sijn geweest. In Schepenenbank en alle subalterne collegiën is in practijcq, dat den ousten Schepen de voorsittinge heeft, sonder onderschyt of Raed is ofte niet. De eerste sessie in 't nieuwe stadthuys gedaen den 29sten Julius 1605, om die questie voor te comen wierd Jacob Fransen Hinloopen, Out-Schepen en geen Raed, versocht buyten (p. **260**.) de stadt te gaen. Het (versoeck) volgende, stelt (Hinloopen) die questie ter sijde. De commissarissen

van houwelijke saeken pleegen, geen Out-Schepenen of Raeden sijnde, te sitten nae de outhyt in eeden, die in dat ofte andere banken hadden gedaen; maar de ouste in dat collegie sat de eerste, als in derselver instructieboek staet genotuleert den 19den Mey 1629; 't welck over de questie tusschen Dr. Arnout Tholing en Jan ten Grootenhuyse (den eersten seggende de ouste in dat collegie te sijn, en den tweede ouder commissares te weesen) den 22sten September 1658 is bij Burgemeesteren geconfirmeert. Doch den 4den Februarij 1659 is bij den Heeren van den Gerechte verstaen, dat ‘de commissaressen, sijnde de ouste in magistrature, in alle de respective subalterne collegiën de préséance sullen hebben, sonder onderschyt in wat banken geseeten hebben; behoudelijk dat de Heeren Out-Schepenen ende Raeden in de voorschreven collegiën sullen voorsitten, volgens de gewoonte. Geregistreert ter secretarye in het register van verschyden officianten.’ Out-Schepenen, als van den eet van Schepen sijn ontslagen, behouden geen functie dan alleen in de electie van Burgemeesteren, soo door te nae bemaechschap daer niet uyt werden gehouden. Werden gewoonelijk gebruykt in de subalterne bancken.

In den beginne der regeeringe, sijnde den 4den Februarij, stellen Burgemeesteren en Schepenen de commissaressen der subalterne Banken van judicature, als:

Houwelijxse saeken,
Assurantie-camer,
Clyne bank,
Zeesaeken,
Desolate boedels,
Inspectores medici,

't welck toegaet in deeser maniere. Burgemeesteren doen versoeken, dat Schepenen gelieven boven te comen om (p. **261**.) de commissaressen aen te stellen. Burgemeesteren en Schepenen yder in haer camer sijnde, versoeken de eerste, dat de presidenten gelieven bij haere E.E. te comen, die werden gecommuniceert de lijste, sooals meenen dat bequamelijk de bancken sullen connen bedient werden, welk concept met Schepenen sijnde bespeculeert en eens geworden ofte 't selfde hebbende geapprobeert, comen

Burgemeesteren in Schepenencamer, dewelcke door 't opschuyven plaets gemaekt hebbende, haer de eerste setten. Nae een bequame aenspraek, door den voorsittende Burgemeester gedaen, werd getreeden tot het stemmen der commissaressen in de ordre der ouste Bancken. Op yder voorstel werd omvraech gedaen; den tweeden voorstel werd gedaen door den tweeden Burgemeester en soo vervolgens, soodat, daer seven commissaressen werden gemaekt, als in de Banck van clyne saecken, hebben de presente Burgemeesteren en voors de ouste Schepenen yder één op te setten.

Commissaressen gemaekt sijnde, werden door de roedragende boodens versocht te comen in 't vertrek van Schepenen, en werden de Bancken collegialiter bij name binnengeroepen; die gecontinueert werden dienen op denselven eet, en de nieuwe werdt den eet, tot yder Banck specteerend, afgenomen, en alle gevraecht of ook eenige misnoegen van diensten over haer suppoosten hebben in te brengen, opdat bequame ordre daertegen connen stellen. Soo eenige absent sijn, werden daerna door Burgemeesteren haeren dienst aengesyt, waertoe werden specialijk geauthoriseert, ook (om hen) te beëedigen.

De procureurs, wesende dartien in getal, werden daernae binnen geroepen en beëedicht, in comformité van de ordonnantie van procedeeren, het 3de capittel, art. 7.

(p. **262**.) De secretarissen, die 4 Februarij 1668 waeren: van de Camer van assurantie Wiltschut, van Desolate boedels Bruyning, en Zeesaeken Strijker, den een nae den andren versocht hebbende binnen te moogen staen, versoeken continuatie van haeren dienst, gelijk meede doen de clerck van de Desolate camer, de costers van de Oude- en Nieuwe kerck, als booden sijnde van de Camer der huwelijxse saeken, en de boode van de Camer van assurantie. Alle welcke, geen klachten door de Heeren overgecomen sijnde, werden, nae omvraech, yder separaet gecontinueert in haeren dienst. Naederhant sijn eenige der gemelde secretarissen en andere van dat jaerlijx versoek geëxcuseert, waervan Strijker de eerste is geweest, ten respect een ridder was van de Signorie van Venetië.

De Heeren commissarissen respective dienen op instruc-

tie, gemaekt door de Heeren van den Gerechte en noch te maeken, waervan eenige sijn geoctroyeert bij de Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant, als de Camer van klyne saeken en van Assurantie en van Desolate boedels. De verkiesinge van alle de magistraten gedaen sijnde, werden jaerlijx gestelt ende door stadts-drucker in een billjet gedruckt, en naderhant door parteculieren, met aenwijsinge haerder woonplaetse, tot naerichtinge der gemeente. In den jaere 1664 heeft den Heer Symen van Hoorn, president van Burgemeesteren, den drucker te kennen gegeven, (ten opsicht dat met Piso, een braef experte docter medecine, groote conversatie had) dat (hij) de Heeren Inspectores medici soude drucken in de gemelde lijste nae de excijsmeesters, haer tituleerende: commissarissen[1]. Twelck bij Schepenen wierde qualijk opgenomen, en den drucker Ravestyn gelast die billjetten in te trecken, en te drucken volgens gewoonte; bij ge- (p. **263**.) legenthyt Burgemeesteren en Schepenen bij den anderen sijnde, sijn daer discoursen over gevallen, en wierd verschoont, dat wel praet daervan met den drucker hadt gehadt, maer niet specialijk belast.

In gelijke en bijnae deselfde maniere werden gemaekt op Goede Vrijdach, volgens de previlegiën en willekeuren, de

Superintendenten van de laekenhal[2],
Waerdijns ofte Staelmeesters,
Taermeesters[3],

1) ‘Van 't medecijns-collegie’. (Resol. Raad II, 2. p. 15.)
2) Resol. Raad II, 1. p. 400 (27 Februarij 1660) ‘Is op rapport geresolveert, dat de commissarissen van de laeckenhal sallen bestaen in twee uyt de magistrature, twee uyt de laeckenneeringe en twee uyt de laeckenmaeckers, en dat die haer laeckens sullen willen beleenen, intrest sullen betaelen tot 3½%, en dat de electie sal gedaen warden op Goede Vrijdach. Die van de neeringe sullen een dobbelt getal opgeven, gelijck oock doen sullen de drappiers’. Door dit besluit werd een kleine wijziging gebracht in de ordonnantie voor de laken-venthal van 30 Januari 1660 (Noordkerk's Handvesten II p. 1136 en 1137), waarin bij art. X bepaald was: ‘De superintendentie van de hal sal bestaen uyt één persoon, uyt de magistrature daertoe te committeren, mitsgaders twee persoonen uyt de lakenneringe ende twee uyt de drappiers, bij de Heeren van den Gerechte te kiesen’.
3) Tarrameesters.

Gouverneurs der drapperijen,
Commissaressen van 't touwerk,
Keurmeesters van 't touw,
Keurmeesters van de masten.

Hebben alle haer ordonnantiën, die nae tijtsgeleegenthyt der neeringe werden of vermeerdert ofte verandert, op het te kennen geeven der hoofden, gelijk ook werd gedaen door de overluyden van de gildens, welcken haer versoek te kennen geven bij requesten aen Burgemeesteren, ook wel aen Schepenen, en werden gestelt ter examen van twee Heeren.

Tegen het afgaen van den president van Burgemeesteren, dat is om de dry maenden, comen den Schout, Burgemeesteren en Schepenen bij den anderen, op 't afdoen der requesten en andere voorvallende saeken. En om op alles gereet te sijn, werd eenige daegen van te vooren kennisse daervan gegeven, opdat de Heeren die de requesten in handen hebben, daerop connen hooren die daer aen geleegen is, en terdeech informeeren bij degeenen, die pro en contra het aen soude moogen gaen.

(p. **264**.) Op den bestemden tijt comen Burgemeesteren in Schepenencamer en nemen plaets aen het laege endt ofte ellebooch van de tafel. Den Heer Schout versoekt de Heeren, die de requesten in handen hebben, van haer ondervindinge rapport te willen doen; welck rapport ende derselver consideratie gehoort sijnde, vraecht den Schout aen den voorsittende Burgemeester sijn E.E. gevoelen, die daerop afvordert het advys van den Schout; ende soo den Burgemeester wat te voorbarich is sijn advys te uytten, eer dat van den Offecier heeft gehoort, soo is den Schout somtijt gewoon sijn E.E. gevoelen te seggen sonder die ceremonie te gebruyken, alsoo het eerste seggen (hem) toecomt in 't maecken van alle willekeuren en de veranderinge van dien. Vervolgens werden op die wijse de rapporten gehoort, de rapporteurs advysen afgevraecht, omstemminge gedaen en de resolutiën door den secretares opgenomen; daernae geëxtendeert, geresumeert en die gepubliceert moeten werden ter puye afgecundicht, nae 't luyden van de klock, en dan heeft de willekeur eerst sijn cracht, alsoo wettich gemaekt, gedruckt ende

geaffigeert sijnde. Den 19den Mey 1668 is bij de Heeren Vlooswijk, Outshoorn en Valckenier, Burgemeesteren, (Rynst absent sijnde) en (bij de) Raeden, op rapport van Blauw, Hooft, van de Cappelle en Hudde, geresolveert het groot en klyn poorterschap te vernietigen (als breeder daer van het poorterschap werd gehandelt[1]) en Schepenen te versoeken daer een keur van te maeken en te publiceeren, als breeder te leesen daer van poorters sal werden gesprooken. Valkenier, als de meeste aensetter van die resolutie, gaf last aen den secretares Slicher de willekeur (p. **265**.) te ontwerpen, en is alleen met kennisse van de Heeren, die over de resolutie in den met hadden gestaen, ter puye afgecondicht den 25sten daeraenvolgende, den Schout Witsen en d'andere Schepenen buyten de stadt, ter oorsaeke van de Pinxtervacantie, sijnde, soodat de vies-president van de Capelle als stedehouder van den Officier, Vlooswijk als Burgemeester, en Hulft en Corver, Schepenen, over de afcondinge hebben gestaen. Den 5den Juni de vacantie uyt sijnde en Schepenen boven comende, heeft den president Jan van Waveren, door ingevinge van Bontemantel, de Heeren in bedencken gegeven of dry Heeren geauthoriseert sijn, sonder kennisse van den Schout en behoorelijke vergaederinge der Heeren van den Gerechte, willekeuren te arresteeren en te publiceeren ende te vernietigen; dat Schepenen, die Raeden sijn, twee aensichten hebben en in den raed adviseeren als poletique, en de saeke daer bij meerderhyt ofte eenparige stemmen gearresteert, deselfde, op 't maeken van keuren, van ander verstandt connen weesen; ook dat alle Schepenen doen geen Raeden waren, als Ranst en Pieter de Graef, en oversulx of den Heer Schout geen reeden heeft van misnoegen, en Schepenenbanck in haer authorityt niet te merkelijk werd vercort. De dry Heeren voelden aenstonts dat, doch sonder achterdocht, misslagen hadden begaen. De saeke in deliberatie gelyt sijnde, wierden de presidenten van Schepenen, van Waveren en van de Capelle, gecommitteert bij Burgemeesteren te gaen, die alle present

1) Zie hierna, p. 484 en 485 van het HS.

waren, en hebben, volgens commissie, haere E.E. genotificeert die keur onwettelijck en van geen cracht te weesen, en geen recht op connen noch en sullen doen. Waerop Burgemeesteren syden van 't selfde verstant te (p. **266**.) weesen, en is verder met onderiing concert den secretares Slicher, binnengecoomen sijnde, gelast in 't willekeurboek te stellen: ‘aldus gearresteert bij den Schout, Burgemeesteren en Schepenen, demptis van Beuningen en Hudde’; t'welck, met kennisse van den Schout Witsen, alsoo heeft gedaen. Ook stont te considereeren, dat in deese willekeure was vergeeten te stellen: ‘met advys van de ses en dartich Raeden’, gelijk in 't neemen van de keure den 31sten Januarij 1652 was gedaen. Over de bekende begaene foute sijn de dry gemelde Heeren gelast yder de pos te betalen, dat is een maeltijt te geven; presentibus: den Schout, van Waveren, van de Capelle, Bontemantel, Hulft, Corver, Ranst en Pieter de Graef, Schepenen[1)].

Op soodanige bijeencomste van de Heeren van den Gerechte, eenige procureursplaetsen vacant sijnde en notarissen, werden andre in desselfs plaetsen gemaekt ende verdere saeken afgedaen, die van nature aen 't selfde collegie dependeeren.

De commissaressen hebben gewoonelijk tot haer presidenten Out-Schepenen en Raeden, als hiervoore gesyt. In de Desolate-boedels-instructie is specialijk gestelt, dat

1) 6 April 1663 was er quaestie gerezen over de vraag, of de raad het recht had aan de heeren van den gerechte te gelasten willekeuren te maken, blijkens de volgende aanteekening: ‘Burgemeesteren hebben den raet gecommuniceert, dat de Heeren van den Gerechte van meeninge waeren de keure der carossen, alsoo die te veel inbreecken, te vernieuwen. Waerop omvraege sijnde gedaen, is bij forme van advys door Courtenhoef en Polsbroek geadviseert, 't best soude weesen die saecke te laeten als die is, en eerst te laeten examineeren, als oock (door) Schellinger; doch de rest was van advys best te weesen de keure te vernieuwen, ende wierden Polsbroeck en Valckenier wat hevich tegen den anderen. Den eersten sustineerden, dat den raet, bij resolutie, keuren door de Heeren van den Gerechte mag doen maecken, en den laesten ter contrarie syde, dat de keuren alleen bij de Heeren van den Gerechte worden gemaeckt; maer door 't opstaen bleef alles daer’. - (Resol. Raad II, 1, p. 613.)

twee Out-Schepenen moeten wesen. Volgens resolutie van Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren, genomen in Mey 1668, werden alle de commissaressen, ex offitio bij Burgemeesteren comende, stoelen geset en versocht te sitten.

(p. **267**.) Over de decreeten van Weesmeesteren sitten Schepenen, en werden verleent op volgender wijse. De Weesmeesteren, aengesocht sijnde door de voochden of administrateurs der goederen, ter Weescamer staende, te mogen vercoopen tot redding, schydinge ofte andere oorsaeke der onmondige dienst, leggen alle deselve bij den andere, of werden aengeteekent tegen den tijt dat men gewoon is de vaste goederen te vercoopen, dat (is) van Corstijt tot Vrouwendach, genaemt: de twaelf nachten. Weesmeesteren, van alles wel onderrecht sijnde, stellen den tijt vast om met Burgemeesteren kennisse, ofte een derselver, voor Schepenen te gaen, ten welcken eynde den Schout en Schepenen specialijck daertoe door den voorsittende werden versocht boven te comen. De versoekers stellen haer saeke voor. Den Heer Officier vraecht aen Weesmeesteren of het dienstich oordeelen, en of Burgemeesteren van stadts wegen daer yts tegen hebben. Daerop sijnde geantwoort het dienstich te weesen, en dat (p. **268**.) van stadts wegen consent draegen, soo vordert den Schout het advys af van Schepenen, die gewoonelijk den eysch toestaen ofte decreteeren, mits dat Weesmeesteren over den vercoop staen. Den Heer Burgemeester en Weesmeesteren staen gedurende de besoignes binnen de advocaten-baly, t' welck alsoo gepractiseert is tot nae den jaere 1659, om reeden dat twee Schepenen gecommitteert uyt de Banck of versocht sijnde bij Burgemeesteren, haere E.E. geen stoelen waren geset, of door versuym ofte dynachtinge toegecomen; en daerom in deese gelegenthyt den Burgemeester en Weesmeesteren laeten staen. Doch naederhant hebben den andren in 't respect ten wedersijde beeter correspondentie gehouden, ende is de eerbewijsinge verder soo wijt gegaen, dat in Mey 1668 bij Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren is verstaen, de commissaressen der subalterne collegiën, wegens haer Banken gecommitteert, stoelen sullen werden geset en

versocht te sitten, als voore is gesyt, als ook de predicanten en ouderlingen, wegens den kerckenraet gecommitteert sijnde[1)].

(p. **279**[2)]) Hiervoore is gesyt hoe sorgvuldich Schepenen sijn haer gesach te mainteneeren ten opsicht van Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren; niet minder wert gelet en sorg gedraegen, dat (bij) de Hoven van justitie, door mandementen van appel, provisie en andre ordonnantiën, de Bank van Schepenen in haer gesach (niet) werd vercort, en buyten derselver instructie en resolutie van den 19^{den} Maert 1622, genomen, op de klacht van dese stadt, bij haere Eedele Groot Moogende, tot naedeel werd gedaen; en sijn Schepenen wel gewoon, nae de saeken sijn gedisponeert, de mandementen en provisiën in te trecken en, van gewicht sijnde, of door missive of door den pensionares de reedenen daervan bekent te maeken. In April 1668 de testamentaire voochden van eenen Dousy becomen hebbende appointement op de extraordenares-rol door twee Schepenen om den administrateur inventares, reeckeninge en reliqua te doen, heeft daerover becomen mandement van appèl. Den deurwaerder aen Schepenen versoekende 't selve te mogen exploiteeren, is daer swarichyt in gemaekt, en 't mandement verstaen in te trecken, en door den secretares aen 't Hof te schrijven, dat het appointement van Schepenen was gedaen bij 't mindergetal, en soo den geordonneerde sich beswaert vond, conde comen in reauditie, en het Hof niet gevoecht is op soo een versoek appointement van appèl te verleenen. Het Hof heeft misnoegen daerover getoont aen den pensionares Hop, seggende dat Schepenen hadden bij missive connen versoeken, dat het Hof het mandement wilde intrecken (p. **280**.) en door den deurwaerder te laeten wederbrengen; daer den pensionares had op gesyt: dat dan de procedueren hadden connen voortgaen tot nadeel der partijen, hoewel tegen de instructie van denselven Hove. Het Hof

1) Vgl. p. 142, noot 2.
2) De paginatuur in het HS. springt over van p. 268 op p. 279.

had noch geklaecht, dat Schepenen hadden verleent surséance van excecutie over een vonnisse, bij haere Edel-heeden geweesen op een boedel, die aen de Bank van de camer der desolate boedel was; twelk Schepenen hadden gedaen ter oorsaeke dat ¾ parten der crediteuren accoort hadden gemaekt, soodat de reste, volgens de instructie van de camer, moeten volgen, en daerom was de excecutie verschoeven tot naerder informatie. De exempelen sijn meenichfuldich en vallen dagelijx voor, alsoo ten Hove, door het qualijk en abusief te kennen geeven, de Raetsheeren werden mislyt, en om sulx, sooveel mogelijk is, voor te comen, op de rolle meenichmael de procureurs werd gelast, haer te wachten van ongefundeerde en buyten-stijle-van-rechten-versoeken te doen.

(p. **281**.) In 't crimineel sijn Schepenen meede seer sorchfuldich om haer vonnissen, sonder becroon van ymant, ter excecutie door den Offecier te doen leggen, volgens de resolutie van haere Eedele Groot Moogende in date 10^{den} September 1591, daerbij die van de Hooge en Provinciale Raeden werden gelast, geen provisie te verleenen (op het versoek van eenige persoonen[1)]), tegen denwelcken crimineelijk, extreordenares en op haer comfessie sal wesen geprocedeert, maer (sullen) de vonnissen werden geëxcecuteerd, sonder dat eenige appellatie, reformatie ofte provocatie daertegen sal werden toegelaeten. En alhoewel het Hof-Provinciael sustineert, dat (het), op 't versoek van den procureur-generael, in 't crimineel geauthoriseert is mandement van appèl te verleenen, en ook aen den Officier, op wiens klachte het vonnisse is geweesen, (daer den procureur sich dan bijvoecht), sonder onderschyt in wat maniere soodanige vonnissen sijn geweesen, bij extreordenares- of wel bij ordenares-figuere van proces, alsoo de resolutie syt van geen provisie te verleenen op het versoek van eenige persoonen, en dat den Officier en procureur-generael niet genoemt werden, soo hebben Schepenen de resolutie alsoo niet verstaen,

1) Deze aanvulling ontleen ik aan Resol. Holl. 10 Sept. 1591.

maer altijt geobserveert, met toestemminge van Burgemeesteren, dat alle vonnissen, op extreordenares-proces en comfessie geweesen, geen appèl, reformatie ofte provocatie, noch aen Offecier of procureur-generael ofte eenige persoonen, daeronder alles begreepen werd, onder- (p. **282**.) worpen te sijn. Het voornaemste voorbeelt is geweest in Februarij 1662 over het volgende crimineel vonnisse, geweesen ten lasten (van) Isaac Coymans, den 24sten Januarij, en den 25sten daeraenvolgende nae klockegeslach ter puye afgeleesen ter presentie van den gecondemneerde, die volgens gewoonte achter den Schout en secretaris stont. Den 13den Februarij heeft den deurwaerder Jan Braekman aen Schepenen versocht te mogen exploiteeren seeker mandement, bij den procureur-generael van het Hof van Hollant geobtineert tegens den voorschreve gecondemneerde, aen welke provisie Schepenen, nae rijpe deliberatie[1)], niet hebben connen defereeren, maer het voorschreven mandement onder haer gehouden, ende den 14den derselver maend daerover aen den Hove geschreven. Ende alsoo dit vonnisse, op de confessie in extreordenares-proces geweesen, veel om te doen is geweest, soo is best, hetselfde vonnisse, ('t welk door Dirk Jansz. tot Rotterdam, wonende op de Vismart, is gedrukt[2)] met veele advysen der voornaemste advocaeten van alle quartieren en Hoven van justitie en omstandige deductiën) hierbij te laeten volgen neffens de missives, soo van den Hove als van Burgemeesteren en Schepenen over het gesyde appel heen en weder geschreven, en een concept-missive, in gevalle van naerder vervolch van den Hove, die niet is afgesonden, alsoo de saeke in stilte was geraekt; alles waerdich met opmerkinge te bespeculeeren, en ten dien eynde sijn deselve brieven geregistreert in Schepenen-minuut-register, gebonden in root leer, fol. 131, meest geconcipieert en ontworpen door den president Valckenier; en soo ijvrich als is geweest in deese saek, (p. **283**.) is naederhant heel faeciel geweest in het rappèl

1) In plaats van 'nae rijpe deliberatie' staat op p. 288a van het HS., in de weggelaten regels: 'met communicatie van Burgemeesteren'.

2) Pamflet Tiele No. 4995.

van ban. Ende alsoo het gansche werck schijnt te steunen op de resolutie van den jaere 1591, bij hare Eedele Groot Mogende de Heeren Staten van Hollant en West-frieslant, op het 7de point van beschrijvinge, den 10den September genomen, op het aenhouden van de Heeren deser stadt, tegens welcke resolutie de Hoven van justitie (haer) veelmaele canten, niettegenstaende haere Eedele is gelast deselve resolutie punctueelijk nae te comen, soo hebben de Heeren Gedeputeerdens, uyt last haerder Heeren principaelen, ter occasie eeniger questiën van het inlaeten der waeteren door Amstellant in Rhijnlant, den 19den April 1670[1)], ter vergaderinge van Hollant voorgestelt, of de meergemelde resolutie noch werd gehouden in observantie, als de Hoven van justitie nu en dan daeraen twijffelen; twelck de Staeten opgenomen hebben voor een denunciatie.

(p. **284**.[2)]) 'Alsoo Isaack Coeymans van Amsterdam, coopman en burger derselver stadt, out, soo hij seyt, ontrent 42 jaeren, jegenwoordigh gevangen, sich soo verre heeft verloopen, dat hij, afgaende de pligt ende trouwe, daeraen hij als onderdaen van de Edelen Groot Mogende Heeren Staten van Hollandt was verbonden, tot nadeel van de Geoctroyeerde Westindische Compaignie deser landen (aen welckers prosperiteyt soo merckelijck is gelegen) ende sulcx mede bij gevolge tegens de welstant van dese Staet ende de gemeene bontgenooten, heymelijck correspondentie heeft gehouden met eenen Joost Cramer, aen wien hij gevangen hier te lande, conform sijne confessie, kennisse hadde gemaect, sijnde deselve Cramer Directeur op de custe van Guinea, ten dienste van de Deensche Africaense Compaignie[3)], residerende op Cabo-Cors, alles

1) In Resol. Holl. 19 April 1670 vind ik niets daarover.
2) De nu volgende sententie van Cooimans is ook gedrukt: Pamfletten Tiele N°. 4994 en 4995.
3) Over de te Amsterdam opgerichte Deensche Africaansche Compagnie, een onderneming, die gedreven werd met Hollandsch geld, Hollandsche schepen en Hollandsche bemanning, en door middel waarvan Amsterdamsche kooplieden de West-Indische Compagnie op ongeoorloofde wijze concurrentie aandeden, zie het belangrijke artikel van Mr. de Roever, getiteld: 'Twee concurrenten van de eerste West-Indische Compagnie' (Oud-Holland VII p. 195-222), een bijdrage tot de kennis van 'den geest, die een deel van den Amsterdamschen handelsstand bezielde, en van de misbruiken, waartoe de octrooien, aan de Compagniën verleend, aanleidiug moesten geven in een land, waar men den handel vrij begeerde'. Uit dat artikel blijkt niet alleen, dat een Amsterdamsch magistraat, Nicolaas Pancras, in dezen verkapten smokkelhandel was betrokken, maar ook dat men zich heel wat moeite gaf hem 'buiten het gedrang te houden.' - Verder vergelijke men de 'Schriftelicke doleantie, wegens de Bewindhebberen van de West-Indische Compagnie' (den 31sten Januari 1664 ingeleverd) 'aen de Heeren Staten-Generael, aengaende de geweldadige verrichtinge van de genaemde Deensche Africaensche Compagnie'. (Petit N°. 3342, ook bij Aitzema, Saken van Staet en Oorlogh. V p. 221-232) - en Aitzema, ibid. IV p. 951, 1063-1064, V p. 210-217, 220, 234, 235, 895 en 896. - In de 'Tsamenspraeck tusschen een Hollantsch ende Brabantsch koopman omtrent de negotie van desen tijdt', (Knuttel N°. 8646) wordt, naar aanleiding van het vonnis van Cooimans, geklaagd over de oneerlijke praktijken van de Amsterdamsche kooplieden: 'Godt can 't niet veelen; sij sondigen in 't verkrijgen van 't groote goet, ende sij sondigen in 't gebruyck van 't selvige, gelijck Coymans dochter, onder een deel van de gequalificeerste dames sijnde, en 't vuyr niet ghenoegh opflickerende, eenen seer kostelicken tour-halsdoeck van den hals nam, weerdich over d'hondert guldens, ende die in 't vuyr wierp, opdat het beter branden soude'. Van Cooimans wordt daar beweerd, dat hij ook al in den slavenhandel betrokken was, 'want hij lest noch veel duysent rijcxdaelders telde voor Antwerpsche coopluyden (tot) uytreedinge van een schip, om Mooren te gaan opkoopen.' Het over hem

niettegenstaende hij gevangen eenige jaeren langh in actuele dienst van de voorseyde Westindische Compaignie in Guinea was geweest, ende van desselfs wegen aldaer merckelijke vorderinge ende weldaden genoten hadde, als sijnde, volgens sijn bekentenisse, in den jaere 1638 eerst voor adsistent in dienst als boven aengenomen, en van hier na Guinea gevaren, ende in deselve qualiteyt A^{o}. 1640 thuysgecomen wesende, corts daeraen voor ondercoopman weder derwaerts getrocken, ende na verloop van seer corten tijdt, te weten een jaer of anderhalf, aldaer tot

gevelde vonnis wordt daar ‘heel gracelick’ genoemd; hij had de doodstraf verdiend, maar: ‘'t gelt kan machtich veel te wege brengen; dat d' een aen de koorde kan knoopen, kan d' ander door gelt doen afkoopen; de kleyne diefjes hanght men, de groote laet men loopen, ... die niet en wilt hangen, komt in Hollant en laet hem vangen’ enz.

boeckhouder ende voorts mede tot oppercoopman geavanceert; welcke twee aensienlijcke chargen en qualiteyten hem alsoo tesamen in Guinea sijn vergunt, ende bij hem oock tegelijck aldaer bedient ende becleedt tot May A^{o}. 1649 toe, 't sedert welcke tijt hij vandaer is geschey-(p. **285**.) den, en in September daeraen wederom in sijn vaderland gearriveert;

dat voorts hij gevangen aen den voornoemden Cramer geaddresseert ende vervolgens toegesonden heeft twee distincte missives, daervan de eerste, die hij gevangen voor de sijne heeft gerecognosceert, is gedateert den 25sten Martij A^{o}. 1660, ende volgens sijn bekentenis bij hem selfs ingestelt, ondergeteeckent, mitsgaders door sijn ordre geschreven; weesende de andere gedateert den 13^{den} Julij A^{o}. 1660, welcke hij gevangen insgelijcx heeft geagnosceert ende bij sijn eygen hand soowel geschreven als ondergeteeckent te sijn bekent, beyde geregistreert in 't Informatieboeck deser steede[1)], in welcke missiven onder anderen bevonden worden te resideren de navolgende delicten:

als namentlijck in de eerste van den 25sten Martij A^{o}. 1660, dat hij gevangen den voornoemden Cramer seditieuselijck heeft aengeschreven: dat de roep ging, dat de Compaignie ordre hadt gegeven om hem Cramer gewapender hand te veroveren;

schrijvende vorders: dat hij Cramer hadde te considereren, dat sijn genadigste Coninck (denoterende sijn Majesteyt van Denemarcken) niet in postuur was om desen Staet te offenseren; maer soo hij eenighe schade quam te lijden, dat hij hem aldaer door wegen van swarten most soecken te revengieren, ende haer alle commercie (daermede hij gevangen bij sijn confessie geseyt heeft generalijck te meenen alle die op Cabo-Cors handelen) sien te weren, dat hem gevangen docht niet te konnen ontstaen[2)], dewijle (p. **286**.) de Compaignie geen superioriteyt aldaer en hadde;

1) Deze missives zijn gedrukt in pamflet Tiele N°. 4995.
2) Ontstaen = uitblijven.

dat wijders hij gevangen in sijn tweede brieff, van date den 13den Julij Ao. 1660, insgelijcx den voorseyden Cramer heeft aengeschreven ende bekent gemaekt, dat hem voor twee daghen in secreet was gecommuniceert, dat de Compaignie op middelen dacht om Jan Claessen (daermede aenwijsende seker neger, alsoo genaemt, tweede persoon off hooft wegens de swarten in 't landschap Fetu in Guinea) vergift te doen suypen off wel anders den hals te laten breecken, soo door wederkeren van den Heer Joan Valckenburgh[1] in 't werck gestelt soude worden;

voegende naderhand daerbij in deselve missive dese woorden: tgeen hiervoren in 't regard van Jan Claessen hebbe aengeroert, moocht hem wel versekeren dat geen praetgens en sijn, en hem nae rechten can om een voordeel aff te sien, gelijck ook hij gevangen in de bovengemelte sijn tweede brieff, bij forme van onderrechtinge ende raedgevinge, den geseyde Cramer aengeschreven ende ingegeven heeft: dat over het minste quaet, dat de Compaignie hem soude doen, hij dapper aen den Coningh van Denemarcken moste clagen, ende bij wegen der swarten revengie daerover soecken, ende soo (die van) de Compaignie eenighe hostiliteyt deden, dat als dan Jan Claessen het Fort Nassou (twelck hij gevangen, soo hij mede bij sijne gedane confessie bekent heeft, wel wiste beset te sijn met volck off soldaten, onder eedt en dienst van de Compaignie ende vervolgende van haer Hoog Mogende de Heeren Staten (p. **287**.) Generael staende) moste blocqueren, dat door de swarten seer bequaem te doen was, ende die van Sabou en Fetuy inprenten, soo sij hem niet behoorlijck mainteneerden, sij met verloop van tijd verlooren gaen souden.

Hoewel hij gevangen seyt en bij sijne confessie voorgeeft, dit alles aen den voornoemden Cramer geschreven

1) Joan Valckenburgh was Directeur-Generaal op de kust van Guinea. Zie: Jhr. Mr. J.K.J. de Jonge, De oorsprong van Neerland's bezittingen op de kust van Guinea. p. 17 en 51.

te hebben, eerst opdat hij sich voor schade ten regarde van de West-Indische Compaignie, dewelke de Deensche schepen, soo hij alhier wel hadde hooren seggen, soude trachten te nemen ende haer daervan meester te maecken, soude hoeden; oock omdat hij goede kennis hadde aen Jan Claessen, ende dat Cramer dan oock in geen lijden en soude comen, dewijle hij vertrouwde dat, in cas van uytvoeringe der desseynen van de Compaignie, de swarten een groote massacre souden hebben aengerecht; ende mede omdat Cramer hierdoor aen de corste rust soude comen, ende de Compaignie hem niet met schieten uyt hare schepen op de Deense logie soude plagen; hebbende hij gevangen oock bij sijne confessie geseyt te verstaen, dat de Compaignie noch eygendom noch superioriteyt in dat landt hadde, maer alleen een vergunninge van negotie, die haer van de inwoonders wierdt toegelaten:

allen twelcke saecken sijnde van seer quade consequentie, ende die in een stadt van rechten niet behoorden te werden getolereert, maer anderen ten exemple gestraft,

(p. **288**.) soo is 't dat mijne Heeren van den Gerechte, gehoort den eysch ende conclusie van mijn Heere den Schout, gesien de voorseyde missiven ende alles wat ter materie dienende was, alsmede gehoort de confessie van den voorseyden gevanghen, denselven geconfineert hebben, als sij hem confineeren bij desen, de tijt van ses jaren in beslooten hechtenisse, in soodanighe versekerde plaetse als bij hare E.E. sal werden geordonneert, ende ter expiratie van deselve ses jaren hem bannende ten eeuwigen daghen, niet alleen uyt dese stadt, de jurisdictie van dien ende een mijl in 't rondt, maer oock, vermogens den octroije bij haer Hoog Mogende aen de Westindische Compaignie verleent, uyt de respective provinciën, landen, steden ende plaetsen, onder de gehoorsaemheyt ende 't gebiedt van gemelte hare Hoog Mogende resorterende, midsgaders uyt de landen ende plaetsen, die de voorseyde Westindische Compaignie alreede besit ende hierna noch sal comen te besitten, sonder oyt weder daerin te mogen comen, op pene van swaerder straffe, soo hij sijn bannissement quame te infringeren. Condemneren vorders hare E.E. de gemelte gevangen daerenboven

in een amende off mulcte van twintigh-duysent Carolus guldens, ten proffijte als na rechten, alsmede in de costen sijner gevanckenisse ende misen van de justitie, midts blijvende soo lange in beslooten hechtenis, daer hij tot noch toe gehouden is geweest, tot dat hij de voorseyde amende off mulcte, costen ende misen voldaen ende betaelt sal hebben[1)].

Aldus gearresteert den 24sten Januarij Ao 1662, presentibus allen den Heeren Schepenen, dempto Joan Hinlopen, ende van de puye deser stede in presentie van den ge-

1) In margine teekent Bontemantel hierbij aan: 'Dit vonnisse is gelijck dat van den Hogen Raet, gepronuncieert den laesten Julij 1647 ten lasten Jasper Dias Farea.' Op mijn verzoek werd mij vanwege den Algemeenen Rijksarchivaris medegedeeld, dat in het register der dictums van den Hoogen Raad over 1647 een vonnis tegen Gaspar Dias Ferreira voorkomt. Uit deze sententie van 30 Juli 1647 blijkt, dat de Procureur-Generaal had geappelleerd van eene crimineele sententie, door het Hof van Holland den 18den Mei 1646 tegen Ferreira gewezen, en waarbij hij tot bannissement uit de provinciën van Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht, en eene boete van twaalf duizend carolus guldens werd veroordeeld - Ferreira had vroeger gewoond in de stad Pernambuco in Brazilië, en later brieven van naturalisatie van de Staten Generaal verkregen; hier te lande wonende, had hij correspondentie gehouden met de ministers in Spanje en Portugal, en zeker discours overgeleverd aan Jan Baptista de Caldera, dat aan den koning van Portugal overhandigd moest worden, en waarbij aangeraden werd verscheidene middelen bij de hand te nemen, waardoor de West-Indische Compagnie zoude kunnen worden verzwakt en geruineerd, welk doel o. a. te bereiken zou zijn, indien zij werd genoodzaakt met den koning in onderhandeling te komen aangaande de restitutie van Brazilië voor een zekere som. - De Hooge Raad, te niet doende het vonnis van den Hove Provinciaal, ordonneerde, dat de brieven van naturalisatie, van de Staten Generaal verkregen, zouden worden gecasseerd, dat zijne papieren en geschriften, ten nadeele van den Staat en de West-Indische Compagnie geschreven, zouden worden verscheurd, dat hij verder zou worden geconfineerd voor den tijd van zeven jaren in een daartoe door den Raad aan te wijzen besloten plaats, en daarna verbannen uit de provinciën van Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht en, vermogens authorisatie van de Staten Generaal, uit de verdere Geunieerde provinciën, uit de landen onder hare gehoorzaamheid ressorteerende en hare koloniën. Bovendien veroordeelde hij hem in eene boete van dertig duizend ponden van veertig grooten. - Het vonnis is dus niet geheel gelijk aan dat van Cooimans.

vanghen gepubliceert den 25sten daeraenvolgende, presen-(p. **288a**.) tibus den Heer Schout, Cornelis van Vlooswijck, Heer van Vlooswijck, Burgemeester, en allen den Schepenen, dempto Joan Hinlopen[1].

Den 31sten Januarij 1662 is het confinement geordonneert in het secreet-tuchthuys[2]. 25 Mey 1662 is op sijn request toegestaen het confinement te sijn op Jan Roompoorts-thooren, mits stellende borg van een groote somme gelts, te weeten: twintich duysent guldens[3]. 1666 hebben Schepenen de rest der ses jaeren toegestaen te moogen verblijven in sijn huys. In 't selve jaer heeft aen de Staeten van Hollant versocht rappèl van ban, dat in Februarij[4] is toegestaen, nae advys van Sche-

1) Over dit vonnis leest men nog in Resol. Raad II, 2. p. 734: 'Isaac Coymans, gecondemneert door Schepenen-vonnisse, en dat door meerderheyt van stemmen, alsoo het wynich scheelde of sou ter doot gecondemneert sijn geweest'. - Resol. Raad II, 1. p. 580 (tusschen 17 en 29 November 1662) vermeldt het volgende: 'Den Schout Lambert Rynst heeft niet connen verstaen van twintich duysent guldens (volgens condemnatie van Schepenen, tegens Isaac Coymans geweesen, daerin staet te distribueeren naer rechten) aen de West-Indische Compaignie yts daervan te geeven, alsoo de Compaignie verstont twee darde parte (haer) te competeeren, en heeft den Heer Schepen Spiegel en Pergens, als Bewinthebbers, daerover sprekende, gesyt verklikkers te weesen of in diergelijcke woorden; waerover Burgemeesteren den gesyde Schout hebben ontbooden en door den presideerende, te weeten Hooft, daerover een reprimande gegeeven, alle twelck den Burgemeester Witsen ter vergaederinge der West-Indische Compaignie den 13den November heeft gerapporteert. Naederhant is een accoort met den Schout gemaeckt ten overstaen van .....' - In een marginale aanteekening bij p. 288 van het HS. staat nog: 'Van de twintich duysent guldens heeft de West-Indische Compaignie, als aenbrenger, bij accoort een goet gedeelte getrocken.'
2) Ook bij dit besluit van Schepenen was Jan Hinloopen absent; zijne afwezigheid wordt in Resol. Raad II, 2. p. 734 verklaard 'als weesende eenichsints maechschap.' - Uit de aanteekening op 27 Januari 1662 in de bijlage, getiteld: 'Magistraatsverkiezingen', blijkt, wie zich moeite gaf 'in faveure' van Cooimans.
3) 'Vijftich duysent guldens.' (Resol. Raad II, 2. p. 735.)
4) Nl. in Februari 1667, zooals Bontemantel zelf een paar regels verder zegt.

penen[1]. De Ridderschap en Eedelen waeren seer te onvreeden en syden, dat Schepenen niet gevoecht sijn sententiën te mitigeeren of versachten, maer dat dat de Staeten toecomt. 17 Februarij 1667 heeft Hollant toegestaen rappèl van ban ende dispensatie van sijn confinement, onder cautie[2].

(p. **362**.) Schepenen hebben veelmaelen gebesoigneert en gelaboreert om een vaste voet en seekere maniere van procedeeren te beraemen, en de rollen dan dus en soo geordonneert, tot expeditie van de justitie. Het recueil van den secretares Gerard Rooseboom, dat lange jaeren bij geschrift onder de regeeringe heeft gewandelt en naederhant door den druk is gemeen gemaekt, en met eenige vermeerringe in den jaere 1656 herdruckt, ende het concept van de beraemde pointen op 't stuck van de justitie ofte maniere van procedeeren in civile saken binnen der steede van Amsterdam, door eenige voornaemen practisijns, en in den jaere 1635 gedruckt, en gestelt in de Handvesten van den jaere 1639, fol. 339[3], 't welck meede in groote extime is, ook de ordre op de rollen tot expeditie, gewillekeurt, met communicatie van Burgemeesteren en den raet, den eersten October 1644 en gepubliceert in Schepenen-camer[4], hebben niet connen uyt-werken soodanige gedurige en permanente ordre van pro-

1) ‘En soo gaen de saecken van de werelt: die de heevichste waeren geweest in de condemnatie, waeren nu de facielste,’ laat Resol. Raad II, 2. p. 735 op deze mededeeling volgen.
2) Nu volgen eenige regels, die doorgehaald zijn, waarschijnlijk omdat de inhoud er van reeds is meegedeeld op p. 282 van het HS.; daarop volgen de missiven en de concept-missive, waarover ter zelfde plaatse door Bontemantel is gesproken, de missives nl. gewisseld tusschen het Hof van Holland en Burgemeesteren en Schepenen van Amsterdam, over de vraag of de procureur-generaal bij genoemd Hof het recht had appèl aan te teekenen van het vomis, door het gerecht van Amsterdam over Isaac Cooimans uitgesproken. Daar deze missiven een vrij groote plaats beslaan (p. 289-362 van het HS.), heb ik beter geacht ze niet af te drukken in den tekst, maar als bijlage.
3) In Noordkerk's Handvesten II p. 589-610.
4) In Noordkerk's Handvesten II p. 586-588.

cedeeren, als wel noodich. was ten opsicht van het verloop der meenichfuldige partijen op de rollen, daervan eenige een groot getal maenden ten achteren stonden; daertoe veel oorsaek gaf, dat Burgemeesteren eenige Heeren uyt de Bank, dat Raeden waren, meede nae Den Haech op den dachvaert naemen. Endelijck is de saeke door de noodsaekelijchyt in den jaere 1654 sooveer gebracht, dat een ordre is beraemt en gearresteert, 't welck is toegegaen in volgende maniere[1)]:

(p. **363**.) In den beginne van den gesy de jaere sijn, met communicatie van Burgemeesteren, uyt Schepenen bank gecommitteert: de presidenten Symen van Hoorn en Frans Riael, uyt de advocaten: Veneman, Hop en Lansman, uit de procureurs: Meerhout en Vinkeboom, om een begin te maeken, die oordeelden, tot meerder voortsettinge, dienstich te sijn eenige uyt den vroetschap te assumeeren, en sijn Gilles Valckenier en Hendrick Hudde daertoe versocht. Welke Heeren weekelijk op seekeren dach, daertoe beraempt, daertoe compareerden, gebruykende de advysen van den Heer advocaet Pieter Cloeck, Raedt, en den pensionares Vogelesanck; en is de saeke sooveer gebracht, dat het concept is den 25sten November in den raet geleesen door den secretares Nicolaes Nicolay. Doch alsoo het lankwijlich was, en, soo ééns gehoort sijnde, klyn begrip daeruyt te vatten was, ende dat het door Burgemeesteren en Schepenen rijpelijk was geëxamineert, soo is verstaen

1) In Civ. en Mil. Reg. I p. 194 motiveeren Burgemeesteren aldus de wenschelijkheid van het maken van een vaste ordonnantie van procedeeren: ‘Burgemeesteren hebben den raet voorgedragen, dat, alsoo den tryn van justitie in deese stadt door de meenichfuldige saecken soo is verloopen, dat bijnae geen redres daerin te maecken is, tensij een concept vastgestelt werd bij forme van instructie, gelijck bijnae alle Hoven van Justitie hebben, waernae den rechter en practisijns haer hebben te reguleeren; te meer alsoo de ouste advocaten en procureurs de practijcq weeten te drayen nae haer fantasye, al soo lang geen vaste regel hebben; oock dat Schepenen, af- en aengaende, geen kennisse van den tryn ende practijcq connen becoomen, tensij dat veel maelen in dienst sijn geweest, waerdoor de gemeente groote naedeel comt te lijden en altijt in onseekerhyt blijft, wanneer een eynde van de saecken connen in 't gemoet sien.....’

de gecommitteerdens te bedanken voor de genomen moite en is verder het ontwerp vastgestelt, ende (verstaen) de Heeren van den Gerechte te versoeken 't selfde te willekeuren ende voor 't veranderen van de regeeringe te publiceeren en in practijcq te brengen, soodat het den 24sten December is gepubliceert en getituleert: Ordonnantie ende maniere van procedeeren voor den Gerechte der stadt Amsterdam.

(p. **364**.) De practijcq van deselve ordonnantie heeft geleert, dat die noch niet volcomen was, soodat in den jaere 1656 in de maend April eenige veranderinge is gemaekt en den 8sten September 1667 gerenoveert en met eenige artyckelen geamplieert, gelijk meede eenige artykelen sijn geëxtendeert den 22sten Mey 1658 en 31sten Januarius 1658, eer de laeste renovatie was gedaen. Op dese ordonnantie van procedeeren heeft den advocaet Nicolaes Duysentdaelder in Julij 1659 eenige notae in druck uytgegeven, tot elucidatie, met aenwijsinge der practijkwetten, ende in 1662: ‘Leges, statuta, consuetudinesque Amstelaedamenses’, gedruckt bij Isaac de la Tombe.

De maniere van procedeeren en straffe in 't crimineel is eenichsins van gesprooken, daer van den Heer Hooft-Offecier is geschreeven; waerin Schepenen gewoonelijk gaen bij trappen, als:

De saeke te houden in reatu of advys.
Capittilum ofte bestraffinge.
Verbod van herbergen en hoerhuysen.
Te waeter en te broot.
De stadt ontsyt.
Gebannen, of binnenscamers, of publiq.
Binnenscamers gegeesselt.
Opsluyten in de tuchthuysen.
Op de kaek.
Op 't schavot te pronk.
Gegeesselt.
Gebrandmerkt.
Onder de galch staen, met de strop om den hals.
Gehangen.
Geworcht, gesmoort etc. etc.

't Swaert over 't hooft.
Onthalst etc.[1)].

(p. **365**.) Daer vallen speculatiën of den rechter can ofte behoorde te staen over crimineele vonnissen en de excecutie van deselve, bij andere rechters geweesen. Twee exempelen wijsen, dat Schepenen 't selve verschuyven. Den 24sten Juni 1653 heeft het Hof van Hollant par contumacie Francoys Geesdorp (als hebbende een dochter, met haer bespreck en wil, fytelijk uyt het spinhuys tot Haerlem gehaelt nae Den Haech, en verder vervoert ofte gebracht, met hulp van een smit en andere, om 't gewelt in 't huis te helpen doen) gebannen ten eeuwigen daegen uyt Hollant, Zeelant, Vrieslant en Utrecht, sonder daer weder in te comen, op peene van de doot, etc. etc. Den gemelden Geesdorp, wat te lichtvaerdich comende in dese stadt, en beroemende over soo groot een fyt, is, nae communicatie van Schepenen, door den substituyt Engelbrecht gebracht in hechtenisse, en eenigen tijd geseeten hebbende, en dat het Hof sich stil hielt, hebben Schepenen gedelibereert wat met den gevangen stonden te doen; en is het gevoelen van den pensionares Vogelsank gehoort en met advys van den Schout ende Burgemeesteren verstaen te schrijven aen den pensionares van Beuningen, van sich te adresseeren aen den president van 't Hof en Raeden, en par discours bekent maeken, dat de Heeren van den Gerechte deselfde Geesdorp in hechtenisse hebben, en niet werd getwijffelt of souden den gevangen afgehaelt hebben, ten waere de vacantie sulx had verhindert; ende (p. **366**.) alsoo Schepenen haer niet derven onderwinden de sententie van 't Hof ter excecutie te stellen, als bij een hoger rechter gevonnist, soo schijnen de regeerders geïnclineert te wesen, den geapprehendeerde aen 't Hof

1) Civ. en Judic. Aant. II p. 127 geeft het laatste gedeelte aldus:

Op 't schavot	{ gegeeselt	} dieven.
Op 't schavot	{ gebrandmerckt	} dieven.
Op 't schavot	{ onder de galch	} dieven.
Op 't schavot	{ swaert over 't hoofd	} dootslaegers.
Op 't schavot	{ onthooft etc.	} dootslaegers.

te senden, ende ingevalle mochte comen te verstaen, in plaetse van haer vonnisse ter excecutie te leggen, (hem) te setten ofte te houden in gevankenisse, dat het tucht-huys, op versoek, daertoe sullen laeten gebruyken; en is den gemelden pensionares bij postcriptum gelast, de missive, geleesen hebbende, aen nimant te vertoonen, maer te scheuren, opdat geen consequentie bij den een ofte ander bij speculatie daerop gemaekt can werden. Op welke missive van den eersten September 1654 den tweede derselver maendt den pensionares heeft geantwoort, dat den president van 't Hof had gesprooken, en dat het voorschreven had gecommuniceert met vijf sijner confraters, die van gevoelen waeren, soo sijn Eedelhyt syde, en ongeraeden vonden, den gevangen Geesdorp te ontfangen, en dat Schepenen, nae de importantie van het delict, sullen connen recht doen; dat niettegenstaende de sententie bij haere Eedele Mogenden is geweesen, deselfde souden vermoogen te mitigeeren of anders te disponeeren, nae de comfessie en informatie, daerop te nemen, alsoo aldaer in hechtenisse hebben, en haere Eedele Mogende sententie par contumacie is gestreeken; ende alsoo sijn vaeder en naeste vrinden in Den Haech woonen en suppoosten van 't Hof sijn, den gevangen aldaer werdende geëxcecuteert, groote alteratie soude verwecken; om welcke (p. **367**.) ende meer reedenen, het Hof daertoe moeveerende, niet sullen connen den misdadige ontfangen ofte overneemen, te meer daer geen exempelen van sijn, en de sententie wel bij 't Hof is geweesen, maer het faict tot Haerlem is begaen, en de infractie van 't bannissement in dese stadt. Voors vermelde de missive dat, wegens de presentatie van 't tuchthuys, den Heer president had gesyt bij sijn gegeven antwoort te persisteeren. Welken antwoort den 3^{den} sijnde geleesen, is nae de middach een expresse vergaederinge daerover belyt, en geresolveert, op 't versoek van den Schout Outshoorn, (die oordeelde 't selve sijn debvoir te weesen) den geapprehendeerde den 10^{den} daeraenvolgende voor te stellen, en 't selfde aen Burgemeesteren bekent te maeken. Den gesyde Geesdorp alsoo voorgebracht sijnde, ende sijn antwoort op 21 artykelen den 14^{den} Augusti gedaen voor twee Schepenen,

te weten Blauw ende Dronckelaer, hem voorgehouden, en den capitalen eysch van den Schout hebbende gehoort, en weder uyt de pijncamer gebracht, en den Offecier buyten staende, is, naedat Burgemeesteren het advys van den pensionares Vogelesank hadden gehoort en haer E.E. advys van stadts weegen gegeeven, bij Schepenen verstaen, dat in de sententie, bij 't Hof geweesen, als een hooger rechter, niet conde getreeden werden bij een laegen rechter, en dat de vonnisse crimineel staen ter excecutie gelyt te werden, daer die sijn geweesen; soodat den gevangen sal in hechtenisse gehouden werden en in 't tucht- (p. **368**.) huys opgeslooten, ter tijt en wijle het Hof daerover sal gelieven te disponeeren. Presentibus den Schout, alle de Burgemeesteren, dempto Cornelis Bicker, Heer van Swieten, en alle de Schepenen, behalve Gerret Rynst. [Deesen Geesdorp is naederhant het gemelde huys ontsnapt.]

Het volgende crimineel vonnis is geweesen bij een laegen rechter. Op het ylant Urck, geleegen in de Zuyderzee, is gelant een vrouw, vergeselschapt met eenige soldaeten, die afgedanckt waeren ofte gecasseert, en met gewelt nae haer genomen eenige meubelen, die door vonnisse op haer bannissement waeren verbeurt, alsoo haer kint volgens beschuldinge had omgebracht, en was naederhant getrout in Overijssel. Den Schout tot Enckhuysen, tot hulp versocht sijnde, alle gevangen genomen hebbende, heeft het Gerechte van Urck de soldaten gebannen en de vrouw en man eeuwichlijk de eylanden van Urck en Emmeloort ontsyt, de man vijf jaeren in 't tuchthuys alhier en daernae vijf en twintich jaeren gebannen, de vrouw gecondemneert op het schavot voor het stadthuys alhier gegeesselt te werden, en thien jaeren in 't spinhuys en nog vijftich jaeren uyt de stadt gebannen. Den Schout sent de twee gecondemneerdens en de vonnisse herwaers, met versoeck aen Schout ende Schepenen om die alhier ter excecutie te leggen. Den Offecier Witsen, 't selfde met Burgemeesteren en Schepenen overlyt hebbende, is verstaen, alsoo Emmeloort en Urck is een leen van deese (p. **369**.) stadt, gecoft in den jaere 1660, de man en vrouw op te sluyten in de tuchthuysen, alsoo die connen

gebruykt werden tot confinementen ofte gevangenhuysen van andere rechters, met kennisse van Burgemeesteren; ende aengaende de schavotteeringe is verstaen, dat Schepenen niet connen ter excecutie leggen de crimineele vonnissen van andere rechters, den 24sten October 1668.

Alsoo gesprooken is van de confinementen ofte opsluytinge der jeucht en andere misdaedegers, tot tuchtinge en weeringe van meerder quaet, in de mannen- en vrouwentuchthuysen, oock in het werckhuys tot weeringe van beedelarijen, soo sal (ic) in 't corte seggen op welke wijse daerin connen werden gebracht. De ouders, naeste bemaechden, voochden ofte anderen, opsicht hebbende over de jeucht, bemerckende die te los in de bocht springen en haer comen te verloopen met onbehoorelijcke debauchiën, oock bejaerde, die haer in den dranck te buyten (gaen) en andere fouten begaen, addresseeren haer bij requeste aen de Heeren Schepenen, met versoek deselfde te mogen doen opsluyten in 't secreet spin- ofte tuchthuys, mits betaelende de costen naer discreetie van de Heeren regenten derselver huysen; twelck geconsenteert sijnde, soo werden die, uyt cracht van den apostille, 't sij op d' een of ander bequame middel of door de starcke hant aldaer gebracht en in afgesonderde plaetsen gelogeert, tot soo lang of op versoek, of om andere reeden, werden wederom vrijgelaeten. Nimandt werd vergunt deselfde te besoeken dan om goede reedenen of met kennisse der regenten. Deese werden gesyt te sitten in 't willege (hoewel genoch tegen haeren wil) ofte secreete tuchthuys.

Door Schepenenvonnisse werden de misdadige geset in de tuchthuysen, om te arbyden ter discretie der Heeren (p. **370**.) regenten, den tijt van jaeren als in de vonnissen staen geëxpresseert, en werden gelast te werken nae de swaere delicten, die begaen en geconfesseert hebben, 't sij dagelijx te raspen, of met zaegen te breeken een swaerte van harde houten, weeven, ofte ander werk; en de vrouwen te laeten spinnen, naaijen, breijen ofte daer bequaem toe sijn, om te connen opbrengen de costen, die de huysen daervan hebben, voor sooveel het can toeryken,

alles volgens discretie der regenten. Deese connen soo in het mannen- als vrouwentuchthuys van yder besien en gesprooken werden in 't gemeen, mits betaelende een geringe penninck in de bos, ten voordeele van het huys. Bij Schepenenvonnissen werden die middelen hebben geconfineert in de gemelde huysen en geplaest in bysondere camers, en in de sententie de clausule: ‘te wercken ter discretie van de Heeren regenten’ uytgelaeten, ofte werden simpelijck geconfineert een getal van jaeren, en naederhant geordonneert in de gesyde ofte andere plaetsen, als: in den jaere 1662, den 24sten Januarij en den 31sten ditto, is de plaets verordonneert van den persoon, hiervoore van gesprooken (Isaac Coymans fol. 284-294), in 't secreete tuchthuys, doch den 25sten Mey daeraenvolgende geplaest op Jan Roompoors-thooren, mits stellende borg van twintich duysent guldens. Den 27sten Julij 1668 is Adriaen Koerbach, rechtsgeleerde en geneesmeester, over het maeken van een seer profaen en godtloos boek, genaemt: ‘Een bloemhof van allerley liefelijckeyt sonder verdriet,’ gedruckt in den jaere 1668, en een boek: ‘Licht schijnende in de duystere plaetsen,’ niet minder afgrijsselijk, 't welk niet ten vollen is gedrukt, gecondemneert, neffens verdere straffe, thien jaeren te sitten in beslooten hechtenisse; den 19den September daeraenvolgende is bij Schepenen geordonneert het confinement te voldoen in het willege rasphuys, alwaer in October 1669 is gestorven[1].

1) In Bontemantels Aanteekeningen van verschillende zaken II No. 9 vindt men het verhoor en vonnis van Adriaan Koerbagh. De tekst daarvan komt in hoofdzaak overeen met dien, medegedeeld in J.J. Dodt van Flensburg, Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen. II p. 359 sqq. en (daaruit overgenomen) in Dr. A. de Jager, Archief voor Nederlandsche Taalkunde. IV p. 81-102. Dodt van Flensburg heeft het verhoor en vonnis afgedrukt naar geschreven aanteekeningen van Bontemantel, in eigendom toebehoorende aan Jhr. Beeldsnijder van Voshol te Utrecht. (Zie daarover mijne Inleiding.) De tekst bij Dodt van Flensburg is zeer slordig afgedrukt en verschilt op sommige plaatsen van dien in Bontemantel's Aanteekeningen van verschillende zaken No. 9; de verschilpunten zijn door mij genoteerd, maar worden hier niet meegedeeld, omdat ik ze heb afgestaan aan iemand, die zich bezig houdt met een uitvoerige studie over Koerbagh en zijne omgeving.
De volledige titel van den Bloemhof is: ‘Een bloemhof van allerley lieflijkheyd sonder verdriet, geplant door Vrederijk Waarmond, ondersoeker der waarheyd, tot nut en dienst van al diegeen, die der nut en dienst uyt trekken wil, of een vertaaling en uytlegging van al de Hebreusche, Grieksche, Latijnse, Franse en andere vreemde bastaartwoorden en wijsen van spreeken, die ('t welk te beklaagen is) soo in de Godsgeleertheyd, regtsgeleertheyd, geneeskonst, als in andere konsten en weetenschappen, en ook in het dagelijks gebruyk van spreeken, in de Nederduytse taal gebruykt worden, gedaen door Mr. Adriaen Koerbagh, regtsgeleerde en geneesmeester t' Amsterdam. Gedrukt voor den Schrijver. In 't jaar 1668.’ (672 blz. kl. 8o). Sommige exemplaren hebben op den titel: Leiden, en missen den naam des schrijvers; andere hebben beide titelbladen. Koerbagh's Bloemhof is een Algemeen Woordenboek van bastaardwoorden, maar onderscheidt zich van alle andere hierin, dat de auteur, overal waar de gelegenheid zich aanbood, zijne theologische en wijsgeerige meeningen heeft verkondigd. Dat deze meeningen veel aanstoot moesten geven - Bontemantel, die bij de behandeling van Koerbagh's zaak in Schepenbank voor de minst zware straf stemde, noemt ze ‘afgrijsselijk’ - moge blijken uit het volgende citaat uit den Bloemhof: ‘Religie ..... Elk volk, dat een andere Godsdienst heeft als andere volkeren, meynt en gelooft, dat sijn wijse van Godsdienst de beste is en Gode aangenaamst, ja het meynt en gelooft het niet alleenlijk, maar salt ook beweeren en staande houden, niet met reden en waarheyd, die uyt God zijn, maar met geweld van vuyr en swaard, galg en rad. En elk vloekt en scheld den ander om 't seerst voor ongeloovig en godloos, omdat er soo effen op een stipken geen

(p. **371**.) Schout en Schepenen gaen, tegen het eyndigen der regeeringe, in de gemelde tuchthuysen, en

overeenkoming is in de godsdienst of in eenig gevoelen, de godsdienst raakende. Een groot bewijs voorwaar, dat de regte redelijke godsdienst niet in de waereld is: want die had niet van noode door gewelt staande gehouden te worden. Ik kan ook niet bevroeden, uyt ondersoeking der geschiedenisboeken, datser immer geweest is. En 't staat te duchten, datser in eeuwigheid niet ligt komen sal.....' Iemand, die zulke meeningen uitte, mocht nog van geluk spreken, dat hij in de Nederlanden woonde en slechts tot 10 jaar tuchthuisstraf veroordeeld werd! - Een opgave van wat over Koerbach gepubliceerd is, vindt men in van der Aa's Biographisch Woordenboek i.v. Daaraan kan nog toegevoegd worden: de Jager's Archief voor Nederl. Taalkunde. IV p. 81-102 - en de Navorscher. 1877 p. 489 en 537. - In de Jagers's Archief II p. 210-216 zijn enkele van de 'afgrijselijkste' plaatsen uit Koerbagh's Bloemhof afgedrukt.

hooren door de regenten de comportementen der tuchtelingen; die diensten aen de justitie hebben gedaen en haer leeven stichtelijker aenstellen, becoomen afslach eeniger jaeren, naer de geleegenthyt der saeken, en op klachten van den Schout werden de moetwillege haer confinement verswaert, en ook wel door geesselinge op de plaetsen gecastijt. De uytbreekers werden somtijts swaer gestraft, als den 10^{den} Maert 1672 sijn eenige der voornaemste misdadegers gegeeselt en gebrantmerckt, en eenige gegeeselt op de plaets. De secreete opgeslootenen, genaemt wittebrootskindren, hadden het den 24sten Julij 1668 soo swaer niet, alsoo twee der voornaemste wierden gecondemneert twee maenden in de kelder te waeter en te broot, en twee, den een een maend en den anderen dry weeken in haer camers te moeten blijven, over het te willen uytbreeken, daertoe al een balck aen stucken hadden gesaecht en slooten opgevijlt.

Het werkhuys tot weringe der bedelarijen en verdere straetloopers, die, volgens instructie door den Schout, van de allemosseniers en de provoosten daerin werden gebracht, is opgerecht in den jaere 1653, volgens resolutie van den vroetschap date 24 Februarij en 16 December 1654[1)], en de willekeure 13 Augusti daeraenvolgende gemaekt[2)], en is het opsicht daerover door Burgemeesteren gestelt aen de regenten van het spinhuys of vrouwen- (p. **372**.) tuchthuys, en haer getal ten dien eynde met dry vermeerdert. Die geen ambachten connen, werden het aldaer geleert met spinnen en weeven der canefassen of andere licht te leeren hantwerken.

De door ordre van Schepenen in de gesy de tuchthuysen opgeslooten ofte geconfineerde moeten haer gestelde tijt voldoen, tensij bij haere Achtbaerheeden anders, als gesyt,

1) Dit moet zijn: 24 Februari 1653 en 16 Januari 1654, blijkens de aanteekening van Bontemantel omtrent de vroedschapsresolutiën van die dagen.
2) De willekeur van 13 Augustus 1654 vindt men in Noordkerk's Handvesten II p. 458 en 459.

daerin werd geordonneert, en op aensienelijke versoeken toegestaen[1]. In Juni 1659, den resident Douning van Engelant in dese stadt sijnde, is den 18^{den} derselver maend getracteert door Burgemeesteren in 't Heerenlogement, daerbij waeren genodicht eenige Heeren Schepenen. Mari Pieters, geconfineert vijftien jaeren in 't spinhuys, naedat in Maert 1656 had gestaen met de strop om den hals onder de gallich[2], heeft sooveel te weech gebracht door haer bueren, dat den gesyde resident op de maeltijt aen Burgemeesteren heeft versocht, dat van het confinement mocht geëxcuseert ende uytgelaeten werden. De Heeren Maersseveen en Spiegel hebben daerover gesprooken met Valkenier en Pancras, presidenten van Schepenen, die daer swarichyt in hebben gemaekt sonder communicatie van Schepenenbank yts te doen, doch door hard aendringen der twee gemelde Burgemeesteren hebben verder gesyt 't selfde versoek, soo het willen doen, favorabel te sullen voorstellen. Waerop den gemelden Heer Spiegel wat ijverich werdende, syde: ‘als wij willen, connen alle de gevankenissen openstellen en de opgeslooten laten loopen’; en hebben Burgemeesteren de binnevaeder van (p. **373**.) 't huys geordonneert de vrouw te laeten uytgaen. Burgemeesteren eenige daegen daernae van ter sijde kennisse becomende, dat Schepenen die saeke hooch opnaemen, en ongaeren souden sien, dat (Schepenen) condemneerden en Burgemeesteren uyt eygener authorityt die souden laeten loopen, en alsoo een disrespect, disordre en confusie in de crimineele justitie veroorsaeken, hebben ge-

1) In Ter Gouw's Amstelodamiana I p. 349-359 vindt men een voorbeeld, dat een voorloopig gedetineerde - er moest nog uitspraak gedaan worden in zijne zaak - ‘op de hooge recommandatie van hare Majesteyt de Coninginne-moeder van Vranckrijck’, Maria de Medicis, ‘ten tijde van hare Majesteyts blijde incomste alhier’ (Septemher 1638), op vrije voeten gesteld werd. Zooals ook de voorbeelden, door Bontemantel in den tekst medegedeeld, aantoonen, lieten hooge personages gaarne op dergelijke wijze van hun invloed blijken.
2) ‘Omdat met haer man Israel Hendricksz. silvere gelden had afgevijlt, en het vijlsel aen de silversmits vercoft’. (Resol. Raad II, 1. p. 300.)

voelt die saeke niet gehandelt te sijn als wel behoorde. Burgemeester van Hoorn ondertusschen in de stadt gecomen sijnde, is versocht hetselfde bij Schepenen te willen verschoonen: dat het toegecomen was onder het glaesje; dat den Heer Spiegel het seggen van Valckenier had opgenomen, alsof daer scheen niet tegen te hebben, en dat het niet sal werden getrocken in consequentie[1]. De saeke den 24sten Juni in Schepenenbanck weder op 't tapijt comende, is alles sacht voortgebracht[2]; en alsoo de Heeren, die gesprooken waeren, het laech lieten sacken, daer van te vooren het seer hooch hadden opgenoomen, als Hooft en Geelvinck en de presidenten, soo is verder daer niet op gevolcht.

In Augusti desselven jaers het Huys van Nassouw, te weeten: de Princesse douarière, (de) Cheurvorstin van Brandenburg, Prins Willem van Frieslant en gemalin, en den vorst van Aenhalt en de vorstin, neffens eenich verder gevolch (in de stadt wesende)[3], heeft de Vrouwe Douarière den Burgemeesteren versocht eenige diergelijke (p. **374**.) saeken, doch daer is niet op gevolcht; maer vertrocken sijnde, heeft Constantin Huygens, Heer van Zuylichem, uyt den naem van de Vrouwe Princesse instantelijck aengehouden bij Burgemeesteren om eenen, die loot uyt de gooten had gesneeden en daerover gevangen (was), mocht werden uyt de detentie gelaeten. Schepenen, de saeke doorsiende, hebben bevonden, dat den delinquant bij provisie was gebracht in 't tuchthuys, ter tijt dat het schavot soude werden opgerecht, om

1) 'Ende in toecoemende de vremde ministers niet dan met groote omsichticheyt in diergelijcke plaetsen sullen lyden, om alle occasie te mijden.' (Resol. Raad II, 1. p. 301.)
2) Blijkens Resol. Raad II, 1. p. 301 bracht Bontemantel de zaak daar ter sprake.
3) 'Graef Mouritius' wordt in Resol. Raad II 1. p. 346 en 347 ook genoemd als lid van het gezelschap, dat bijeen was gekomen om te 'celebreeren de bijlager ofte bruyloft tusschen den Vorst van Anhalt ende de Princesse van Orange', nl. Henriette Katharina, een dochter van Frederik Hendrik. - Zie over dit bezoek: Dapper p. 253-255 - Aitzema IV p. 471.

alsdan naerder op de klachte van den Schout te disponeeren, welken eysch sal moeten afgewacht werden. - De Heeren Prins Mouritius, Wurts, Rijngraef, den Graef van Hoorn en den Heer van Rijnswoude getracteert werdende van Burgemeesteren, vier Heeren uyt Schepenenbanck en Tresoriers daerbij genodicht sijnde, hebben aen Burgemeesteren en de presente Schepenen versocht, dat een vrouw, in 't spinhuys geconfineert, mocht vrij en uytgelaeten werden; daer van de Capelle, Corver en Hudde op syden sulx niet te connen doen, maer het gevoechelijck sullen in de Banck voortbrengen; 't welk den 7den Maert 1668 is gedaen en daerin geconsenteert. - Gelijk versoek is gedaen door den Spaenschen Resident, door ordre van den Spaensen Ambassadeur De Gamarra, aen den Schout Witsen, dat een Brabander, gebracht in 't werkhuys, mochte los gelaeten werden, sullende sorg gedragen (werden) dat nae Brussel, daer vandaen is, sal gevoert (p. **375**.) werden bij sijn vrinden, om met sorch opgevoet te werden, daer Schepenen den 3den Julij 1668 in hebben bewillicht.

Schepenen bannen bij vonnissen, soo binnenscamer als publicq, volgens de previlegiën, uyt de stadt, de vrijhyt van dien en een mijle in 't ronde; bannen oock uyt Hollant en Westfrieslant, uyt cracht der placcaten en die van den jaere 1614. Noch bannen Schepenen uyt Hollant, Zeelant en Westfrieslant (vide fol. 62), mede uyt Hollant, Zeelant en Utrecht (secreet comfessieboeck, 17 Januarij 1647), oock uyt de districten der Oost- en West-Indische compaigniën, alle voor een getal van jaeren, oock voor eeuwich. Van de eersten sijn de registers meenichfuldich, als oock de tweede; het darde (is te sien) in 't vonnisse, date 18 Januarij 1651[1)]; het vierde is te sien in het secreet justitieboeck, date 17 Januarij 1647; wegens de Oost- en West-Indische compaigniën in 't vonnisse van den 24sten Januarij 1662[2)].

1) Zie hiervoor, p. 51.
2) Nl. het vounis van Cooimans, hiervoor, p. 269.

Rappèl van ban werd niet verleent dan door de Staeten van Hollant, nae ingenomen advys der Heeren Schepenen, als den 17den Februarij 1667 is verleent op 't bannissement van den 24sten Januarij (1662) gemelt; van alle welke bannissementen nu en dan is gehandelt. Op de bannissementen can noch mach eenich appèl gegeven werden, noch bij de Hooge Overichyt ofte bij sijn princelijcke Excellentie ofte yemant anders, ofte van wat macht, authorityt ende qualityt hij sij, soo het previlegie van den jaere 1387 syt, die geregistreert staet in 't Previlegieboek fol. 11, en te leesen in het Recueil van Roseboom cap. 14, art. 4. Of bannissementen, door (het) mindergetal van Schepenen geweesen, reauditiën (aen 't meerdergetal) subject sijn, als den gecondemneerde sich daerop beroept, is, daer van 't crimineel werd gehandelt, op gediscoureert[1].

(p. **376**.) Schepenen, als gesyt, gecooren en beëedicht sijnde, (in) dat toecomende jaer Schepenen deser steede wesen en blijven sullen, als dat nae uytwijsinge der oude previlegiën van deser stede schuldich ende ook gewoonelijk is te geschieden, als hiervoore[2] te lesen, daer van 't maeken of nomineeren der XIIIIen, en den eet, daertoe gedaen, is gehandelt. Doch om gewichtige, merckelijcke, dienstige, en, soo men het noemt, nootsaekelijke oorsaeken, connen de Schepenen binnentijts werden van den eet ontslagen. Dr. Pieter Schaep is in September 1602, Schepen sijnde, gecommitteert door den raet ter Admiralityt in Zeelant, en is geen in de plaes gemaekt. - Den 12den Julij 1666 is Schepen Nicolaes Opmeer bij den raet gecommitteert in 't collegie ter Admiralityt in 't Noorderquartier, en den 13den derselver maent is Jan ten Grootenhuys door Burgemeesteren uyt de veertienen in de plaets Schepen geworden. Anno 1672 is den gemelde Heer Opmeer op de ordenares tijt der electie Schepen gemaekt, om daerdoor uyt 't selfde collegie te trecken, en den 3den

1) Hiervoor, p. 58.
2) Zie p. 236.

Februarij is Dirck Spiegel, Out-Schepen, bij de vroetschap (p. **376a**.) in de plaets gecommitteert[1]. Alsoo den gemelde Heer Spiegel, uyt crachte der elucidatie van Sijn Hoochyt, niet alleen van het outschepenschap, maer oock van de functie der Admiralityt was geëxcuseert, soodat den eenen tijt Schepenen, gecommitteert werdende in de gesyde collegiën, die functiën moeten afstaen, en op andere gelegentheeden Schepenen gemaeckt sijnde, die gemelde commissiën moeten verlaeten en 't huys comen. In de plaetse van den Heer Opmeer, alhoewel het laet in 't jaer was, is Jan Corver door Sijn Hoochyt, als Stedehouder, Schepen geworden in 't laest van December 1672. Burgemeesteren lyden in deliberatie, of de reste der veertienen, den 28sten Januarij genomineert, aen den Prins van Orange souden senden, of dat Aernout Helmers Hooft ende Nicolaes van de Capelle souden daer af, als van 't outschepenschap geëxcuseert sijnde, laeten; en wierd verstaen die twee Heeren op de lijste niet te stellen, uyt becommering dat Sijn Hoochyt, als beeter onderrecht sijnde van de gestaltenisse der geëxcuseerde Heeren, één derselve soude mogen kiesen, als in 't regard van Geerard Bors van Waveren had gedaen, dewelcke, geëxcuseert sijnde van 't outschepenamp, nae onderrechting, Raet wierde gemaekt, en daerdoor in de functie van Outschepen is gebleven.

Schepenen, eenige parmanante bedieninge becomende, werden mede tacité, of door bedanckinge, van den eet gedelibereert, als oock Out-Schepenen, en tykenen een acte, als hiernae breeder.

(p. **377**.) Door welck een middel Schepenen binnenstijt van den eet connen werden ontslagen, door extreordenares

1) Nu volgen in den tekst deze regels, die zijn doorgehaald: ‘dat doen soo wierde belyt door de partij, die bovendreef, alsoo Opmeer die sijde was afgegaen, en Spiegel had gepersisteert. De andere partij door belyt van den Heer Valckenier, op 't veranderen der regeeringe, bij sijn Hoochyt gedaen, weder de baas speelend, waerbij den meer gemelden Heer Opmeer Schepen en Raet was gemaekt, is (Opmeer) wederom getrocken uyt Schepenenbanck en gecommitteert in 't voorschreven collegie.’

voorval, staet uyt het naervolgende omstandelijk te leesen. Den Heer Coenraet van Beuningen dese stadt als secretares en daernae als pensionares naerstelijck hebbende gedient, heeft in den beginne van den jaere 1660 sijn afschyt genomen en (is) van de laeste functie geëxcuseert, waerop den 28sten Januarij desselven jaers is gemaakt Raet. Gedurende het pensionaresschap en vroetschap heeft diverse commissiën en ambassaden wegens den lande waergenomen. Den 19den December 1667 is in den raet door Burgemeesteren gerapporteert, dat den Heer van Beuningen ter vergaederinge van Hollant hart werd aengesocht weder als extra-ordenares ambassadeur nae Vrancrijck te gaen, dat stadtsgedeputeerdes hadden tegengesprooken, alsoo daer niet toe resolveeren, dan met dien verstande dat, de saeken in Vranckrijk sijnde afgedaen ofte niet, evenwel sal vermogen in Mey te repatrieeren. Waerop sijnde gedelibereert, is verstaen van stadts wegen ter vergaederinge in te brengen, tegen die voorwaerde niet te hebben, en die ambassade in Hollant vastgestelt sijnde, 't selfde ter Generalityt voort te setten. Den 3den Januarij 1668 is in den met geleesen hetgeen ter vergaederinge was voorgevallen, behelsende mede dat den Heer van Beuningen bij Hollant was vastgestelt voor extreordenares (p. **378**.) ambassadeur nae Vranckrijck, op de gesyde expressie, ende dat tegen de maent Mey besoignes sullen werden aengestelt tot een ordenares ambassadeur, alsoo den Heer Boreel door sijn hooge jaeren seer swack werd. Den 16den derselve maent is op de instructie der gesyde ambassade, ter presentie van den gemelden extreordenares ambassadeur, op rapport gebesoigneert. Niettegenstaende is den meergemelden Heer, den 28sten daeraen, gebracht op de veertienen, en door Rynst, Pancras en Graef, Burgemeesteren, gemaekt Schepen, sijnde den Burgemeester Symen van Hoorn den 19den Augusti 1667 overleeden; heeft in ordre den 2den Februarij neffens de andere Heeren Schepenen den eet gedaen en het maeken der presidenten bijgewoont, waerop is vertrocken nae Den Haech en den 18den nae Parijs, in de qualityt als voorschreven, soodat noyt op de rol als Schepen heeft geseeten, nochte afschyt van de Heeren genomen. De Heeren Burgemeesteren Graef

en Rynst, in 't gemoet siende dat de toelech was van Valckenier om van Beuningen Burgemeester te maeken het aenstaende jaer, dachten (dat) door het maken van Schepen in twee jaeren daertoe niet conde beroepen werden, doch niettegenstaende de gemelde twee Heeren tegen het volgende worstelden, soo wierd het anders bestreecken en uytgevoert[1].

De Heer van Beuningen alsoo vertrocken sijnde, heeft (p. **378a**.) (aen Schepenen) afgesonden de volgende missive, den 27sten April:

(Copye nae het principael)

'Edele Achtbare Heeren,

Naedat ick de eer heb gehadt van geplaest te sijn onder UEd. Achtb., ende tegelijk mij benootsaekt heb bevonden om die post te verlaten, om degeene, die mij aen dit Hof opgelecht is, waer te nemen, soo heeft het mij met reeden ontrust door mijn afwesen mijn plicht nevens UEd. Achtb. in 't administreeren van de justitie niet te hebben waergenomen, en haer occupatiën daeromtrent te hebben verswaert. UEd. Achtb. hadden daeruyt oorsaek connen nemen om bij de Heeren Burgemeesteren te weegh te brengen de surrogatie van een ander in mijn plaetse, opdat het getal van haere collegie, dat in de veelhyt van rechtsaeken in een soo groote ende opereuse stadt wel compleet eyscht te sijn, niet defectueux wiert gelaten. Ende is haer indulgentie 't mijwaers, dat sulx alsnoch niet is geschiet; maer het past mij niet die te misbruyken, ende dewijl ick nu diep in de darde maent absent ben ende noch niet can weeten wanneer ick sal connen terugh keeren, dewijl het groote werk van de vreede, mijns oordeels, voor mijn vertreck niet alleen geratificeert maer oock soo verre geëxcecuteert dient, dat het door

1) Van Beuningen werd namelijk in 1669 burgemeester. Zie over deze kuiperij: bijlage N°. 1, op de jaren 1668 en 1669.

onverwachte incidenten niet geturbeert kan werden, soo heb ick mijn schuldigen plicht geaght mijne demissie aen de Heeren Burgemeesteren te versoeken, ende is mijn dienstige beede, dat UEd. Achtb. daerinne ook gelieven te consenteeren ende tegelijk de goethyt te hebben van te excuseeren 't ongelijk, dat ik buyten mijn schult, door mijn afweesen, heb gedaen aen UEd. Achtb., die ick wenschte met alle meest ootmoedige gedienstichyt te kunnen betuygen, hoeseer ick ben van alle mijn hert,

Edele Achtbare Heeren,

U Edele Achtbaere ootmoedige dinaer

en was geteekent

Parijs den 27sten April 1668.

C.v. Beuningen.'

(p. **379**.) Schepenen hebben beleefdelijk op den brief geantwoort ende geëxcuseert het versoek, daerin vermelt, alsoo swarichyt waren maekende de demissie te favoriseeren. Burgemeesteren hebben naederhant oock becomen een missive, in date 27 Julij, behelsende in substantie, dat de questiën tusschen Vranckrijk en Spaigne staen verder gestelt te werden in neutraele handen tot decisie, soodat gesien was dat jaer niet te sullen t'huys comen, versoekende, tot dienst der justitie, van den eet, als Schepen gedaen, te mogen werden ontslaegen; welcke missive Burgemeesteren, compleet sijnde, den 9^{den} Augusti hebben gebracht in de raedt, waerover verschyden van gevoelen waeren. Den Burgemeester Rynst bracht veel reeden bij, dat het niet bestaen conde, alsoo tot alle tijden, en voornaementlijk in oproerige gelegentheden, Burgemeesteren wel yts nootsaekelijk souden connen uytvinden en practiseeren, om alsoo den een ofte anderen den schop te geven, en anderen der cabalen in de plaets te setten, ofte tot andere gelegentheeden te laeten dienen, als men nu schijnt voor te hebben; soodat van advys was, dat Burgemeesteren in soodanigen casus, propria authori-

tate, binnenstijt, om nootsaekelijcke oorsaeken een Schepen van sijn eet te ontslaen, en een ander uyt de veertienen te beëedigen en in de plaets te stellen, niet sijn gemachticht, en gedaen can noch behoorde gepractiseert te werden. Van de Capelle, die alleen van ses Schepenen, dat Raeden waeren, in de vroetschap was, syde, dat Schepenen het werck wel afconden, en van eersten af haer daernaer (p. **380**.) hadden geset; dat Schepenen diergelijcken missive, in date 27 April, hadden ontfangen, die in goede termen was beantwoort, ende alsoo den raet maer twaelf of veertien sterck is, en (hij) alleen uyt Schepenenbanck (tegenwoordig was), versocht dat de saecke mocht uytgestelt werden, om nae meerder kennisse daer naeder op te delibereeren en resolveeren. Waerop Burgemeester Valckenier met een heevich en haestich gemoet uytborst en syde: dat is de vraech niet. Ende sijnde naeder daerover gediscoureert, is 't selve gestelt ter examen van de Heeren Tulp, Witsen, Pancras en Roeters. De gemelden Commissaressen hebben den 11^{den} Augusti in den raedt gerapporteert en in geschrift overgelevert haer consideratiën en advys, present alle de Burgemeesteren, als: de Heeren van Outshoorn, Valckenier, Rynst en Vlooswijck, en was als volcht:

'Commissaressen, op den 9^{den} deser 1668 gecommitteert om te examineeren, eerstelijk of de Heeren Burgemeesteren niet souden vermogen propria authoritate, binnenstijts, om nootwendicheeden, een Schepen te dimitteeren en een ander wederom in sijn plaets te stellen; ende teh tweeden, of men het versoek van den Heer van Beuningen om voor dit loopende jaer van 't Schepenampt gedemitteert te werden, behoort in te willegen ofte niet, hebben huyden gerapporteert: ingevolge en tot voldoeninge van deselve commissie naegesien en geleesen hebbende het privilegie van Vrouwe Maria van Borgondie van den jaere 1476, mitsgaeders het octroy van de Staeten van Hollant van den jaere 1650, bij 't welcke aen de Heeren Burgemeesteren indertijt d'electie van Schepenen werd geconfereert, wel hebben geremarqueert, dat buyten de ordenares dach van verkiesinge aldaer maer één extreordenares casus werdt (p. **381**.) aengeteekent, te weeten: van dat de electeurs

van Schepenen, een Schepen binnenstijts comende te sterven, desselfs plaetse wederom met een ander uyt de gecooren veertienen sullen suppleeren. Maer alsoo haere E.E. meenen, dat men in alle wetten vooral behoorde te letten op de intentie van de wetgever, als sijnde de siele van deselve wetten, doordien men even nootwendiche casusen veeltijts niet alle can voorsien, en daerom deselve alle ook niet connen uytgedruckt werden, ende haere E.E. niet anders connen sien, of de intentie in desen van de Hoochgedachte Vrouwe Maria ende haere Eedele Groot Mogende is geweest, dat het getal der Schepenen altoos soude compleet blijven, ten eynde opdat, door de verminderinge van deselve, de administratie van de justitie niet mochte comen verhindert ofte geincommodeert te werden, soo kunnen haer E.E. (onder verbeeteringe) niet anders oordeelen en concludeeren, als dat de intentie van meer Hoochstgedachte Mevrouwe ende haer Eedele Groot Moogende sij geweest, aen de electeurs van Schepenen ook d'authorityt te geven, om bij andere voorvallen, als wanneer een Schepen om nootwendige oorsaeken soude bevonden werden geen dienst als Schepen meer te connen doen, denselfde van 't Schepenampt te mogen ontslaen, ende een ander uyt de gecooren veertienen te mogen in desselfs plaetse eligeeren ende stellen, alsoo bij nonprestatie van dienst de justitie even sooveel nadeel comt te lijden, als door 't overlijden van eenich Schepen; welck nadeel niet soude connen gebeetert werden, indien de (p. **382**.) electeurs voorschreven buyten de uitgedruckte casus niet vermochten een Schepen, om nootwendige oorsaeken geen dienst connende doen, binnenstijts te dimitteeren en desselfs plaetse wederom te suppleeren; ja soude, indien men alleen aen de woorden van 't previlegie soude blijven hangen, de geheele Schepensbank binnenstijt connen comen te vervallen, doordien veel Schepenen, door verschyden toevallen aen lichaem ofte geest, buyten sterven, tot den dienst connen comen onbequaem te werden. Tegens welke voorvallen de wetgever buyten alle twijffel ook heeft willen voorsien, en mitsdien moet gepresumeert werden in gelijke oorsaeken gelijk recht gegeven te hebben aen diegene, die bij hem sijn geauthoriseert. Ende souden

commissaressen mitsdien (onder correctie) van advys wesen, dat de Heeren Burgemeesteren propria authoritate souden vermoogen binnenstijts een Schepen, om nootwendige oorsaeke, van sijn ampt te dimitteeren, en een ander uyt de gecooren veertienen in desselfs plaets te eligeeren en stellen. Ende voor sooveel het versoek van den Heer van Beuningen aengaet: naedemael haere E.E., considereerende de ordenaris lankwijlichyt van de besoignes tusschen soo hooge partijen, mitsdien poseren ende willen gelooven, dat den gemelden Heer nae waerschijnelikheyt noch dit lopende jaer niet sal connen repatrieeren, en daerom als Scheepen geen dienst sal connen doen, soo souden haere E.E. van advys wesen, dat de Heeren Burgemeesteren behoorden, op sijn ernstich versoeck, (hem) van sijn Schepenampt en eet te ontslaen, en een ander in sijn plaets, in maniere voorschreeven, te stellen; te meer (daer) door het vergrooten van de stadt en het vermeer- (p. **383**.) deren van haere ingeseetenen de processen en andere voorvallen insgelijk vermeerderen, en daerom het getal der Schepenen in actueelen dienst vooral behoort compleet gehouden te werden, en oock voor te comen dat, ten opsicht van een even getal der Schepenen, (door) het steeken der stemmen tegens den anderen geen naedeel aen de litigeerende partijen mag toegebracht werden[1].'

Twelk gelyt sijnde in deliberatie, hebben Burgemeesteren en de volgende Raeden (haer) bij het rapport gevoecht, tot het quam aen Hasselaer, die van advys was, dat Burgemeesteren authorityt daerdoor te hooch soude klimmen, ende altijt wel een noodige oorsaeke soude connen uytgevonden werden om een Schepen te ontslaen, daer een afgunst op hebben ofte souden mogen gekrijgen,

1) Resol. Raad III, 4. p. 51 (14 Augustus 1668) heeft in margine naast het rapport dezer commissie: 'staet te noteeren dat den Schout uyt authorityt van den Staet Schepenen beëedicht en wederom van den eet ontslaet, en nu is als commissaris van den raet van advys, dat Burgemeesteren het moogen doen.' (Schout Witsen zat nl., zooals op p. 290 gezegd is, in de commissie van rapporteurs) - Zie echter p. 293.

soodat Burgemeesteren geen Schepen behoorden te connen van dien eet te delibereeren, dan met advys van den raet, die de veertienen maekt. Burgemeester Valckenier, vallende in de reede van Hasselaer, oordeelde die expressie daerbij behoorde gevoecht te werden. Andries de Graef, mede Out-Burgemeester, was van advys en syde, dat, soo de eerste mael in den raet was geweest, geoordeelt soude hebben, dat die saeke niet had behooren in den raet gebracht te werden, ende dat geen authorityt hebben een Schepen van den eet te ontslaen. De saeke in naerder deliberatie gelyt sijnde, en de Heeren Commissaressen voor haer genomen moeite bedankt, is goetgevonden ende verstaen: dat de Heeren Burgemeesteren, met advys van den raet, wel vermogen binnenstijts, bij extreordenares-voorvallen, buyten de uytgedruckte casus van sterven, een Schepen om gewichtige reedenen van sijn Schepenampt te dimitteeren (p. **384**.) ende van sijn eet te ontslaen; alsmeede dat men bij de jegenwoordige extreordenares-voorval den Heer van Beuningen, op sijn ernstich versoek, sijne demissie van 't Schepenampt in maniere voorschreven sal toestaen.

Burgemeesteren uyt den raet in haer camer sijnde, hebben den Heer van Beuningen van den eet als Schepen ontslagen, ende Jacob van Neck Jacobsen Schepen uyt de veertienen gemaekt in de plaets. Volgens de kennisse van eenige waeren de bagasiën van den meergemelden extreordenares ambassadeur al gepakt voor het nemen van de resolutie; en is in 't begin van October wederom in 't lant gecomen, den 28sten Januarij 1669 gebracht op de veertienen, en den eersten Februarij Burgemeester geworden. Den Schout Witsen was qualijk tevreede, seggende dat Burgemeesteren niet geauthoriseert sijn Schepenen van den eet te ontslaen, als (de Schout) in de stadt is, noch ook een nieu gecooren te beëedigen.

Het jaer ten eynde sijnde, werden de Heeren Schepenen door den Heer Schout bedanckt voor den dienst, aen de justitie gedaen, en ontslaet deselve van haeren eet, als

breeder daervan hiervoore[1)] is gehandelt. Behouden den tytel en qualityt van Out-Schepen, uyt cracht van dewelke hebben stemmen in 't maeken van Burgemeesteren, volgens de previlegiën, en werden geplaest in de subalterne Bancken, uytgenomen de gewesene presidenten, als hiernae breeder. Doch als becomen eenige parmanante diensten buyten de stadt, vervallen van die comparitie, volgens de resolutie van den raet, date 26 Januarij 1641[2)], en van alle magistrature, daervan een acte ondertykenen, als in 't Groot Memoriael, berustende ter secretary, fol. 188 en 188 verso, is te leesen[3)]. D' Heer Andries Graef, Outschepen, Reeckenmeester geworden sijnde van de Graeffelijxse domaynen, heeft den 16^{den} December 1652 deselfde acte ondertykent, en meer anderen. - Den Heer (p. **385**.) Out-Schepen Jan van Waveren heeft in den jaere 1654 deselfde acte getykent, als wanneer soliciteerde nae het gesyde reeckenmeesterschap, hoewel het niet is geworden. Den 8sten November 1659 is bij den met verstaen, dat den Out-Schepen Jacob Fransen Hinloopen, alsoo was geworden Ballieuw en Castelyn van Purmerent, geen functie als Out-Schepen sal mogen excerceeren. Den 12^{den} Maert 1666 is meede bij den vroetschap verstaen, dat den Heer Coenraet Burg, geworden sijnde Tresorier van den Raedt van Staeten, van het magistraetschap moet afstaen, als breeder daer van den raedt sal gehandelt werden[4)]; alsoo wierde verstaen (dat hij), wederom in de stadt comende woonen, nae het afstaen van 't gemelde ampt sessie soude hebben als Out-Schepen in deselfde rang, daeruyt gegaen was. Of de meergemelde resolutie ende

1) Zie p. 241.
2) 26 Juni 1641, volgens Civ. en Mil. Reg. I p. 327; 26 Juli 1641, volgens p. 392 van het HS. Op mijn verzoek aan den gemeente-archivaris van Amsterdam om te onderzoeken welke datum de juiste is, ontving ik ten antwoord, dat nôch op 26 Januari, nòch op 26 Juni, nòch op 26 Juli 1641 in de vroedschaps-notulen een resolutie staat opgeteekend, als door Bontemantel in den tekst wordt medegedeeld.
3) In Groot Memoriaal III (loopende van 29 Januari 1624 tot 17 October 1652) heb ik deze acte niet gevonden, evenmin in Groot Mem. IV.
4) Zie hierna, p. 392 en 393 van het HS.

tyckeninge der acte plaets soude hebben in een Out-Burgemeester, schijnt uyt de resolutie van den raedt, 15 Julij 1647, getwijffelt te werden, want den Heer Dr. Albert Burg, Out-Burgemeester en Raet, gaeding hebbende, als wanneer den Heer Pieter Hooft was overleeden, in het drostschap en balluagie van Muyden ende Goylant, en gedelibereert werdende op het 23ste point van beschrijvinge in den raet, is gemoveert of yemant, comende 't gesyde ampt te consequeeren, ook soude vermoogen te behouden ofte te bekleeden eenige offitie en dignityten in de regeeringe van deese stadt, 't sij van Out-Burgemeester, Raedt of diergelijken; is daerop gediscoureert en nae gedaene omvraech verstaen, dat men 't gemoeveerde (p. **386**.) op sijn beloop laeten sal[1].

(p. **387**.) Schepenen werden bedient door de pensionaressen, uyt cracht haerder commissie; tot welken eynde sij sullen compareeren in Schepenencamer, ende deselve in alle saeken, soo civiel als crimineel, aldaer voorvallende, van advys dienen. Alsoo meest gebruykt werden ter dachvaert en verdere poletique saeken, comen selden te compareeren in Schepenenbank, soodat de stoel, geplaest aen de rechterhant van den secretares, meest leedich staet. Leest hiernae, daer van de pensionaresen geschreven sal werden[2]. Werden meede gedient door den secretares, uit secretary daertoe gecommitteert, en de buytenrollen door de vorder secretaressen, bij ordre. De roedragende boodens neemen bij schickinge de rollen waer; diens beurt het is de groote rollen op te passen, heeft een adjoinct, om Schepenen ten dienste te staen.

De Heeren Schout, Burgemeesteren, Schepenen[3] en

1) Vgl. hierbij p. 174 en 174*a* van het HS. De nu in den tekst volgende p. 386 - die trouwens is doorgehaald - laat ik weg, omdat de inhoud daarvan op de zooeven genoemde plaats reeds is medegedeeld.
2) Op p. 474 sqq. van het HS.
3) Vroeger hadden Schepenen presentiegeld, blijkens een aanteekening in Resol. Raad III, 1. p. 238-239, waar men leest: ‘Den 6den Januarij 1670 op het predicantsmael, alwaer seedert eenige jaeren door Burgemeesteren warden getracteert eens s'jaers. Den Schout sat bovenaen, dan Burgemeesteren, dan verder de predicanten en dan Schepenen door den anderen, neffens Tresoorieren en Commissarissen, poletiq gestelt. Op welcke maeltijt Burgemeester Tulp mijn verhaelden, dat Schepenen, pleegen[a] te hebben presentiegelt, dat is dat den jongsten Schepen, die hiel het bouck, en die present waeren creech ijder voor en nae de middach twee schreeven op sijn reeckening, soodat die wel op paste duysent of twaelf hondert gulden s'jaers conde verdienen; dat in den jaere 1622, doen hij Tulp de eerste mael Schepen was, absenteerde een Heer veel maenden, en, boven comende, nam het bouck en schreer op sijn reeckening een groot getal schreeven, welck alsoo gedaen sijnde, soo was hij Tulp verwondert, en keecken malkander aen, en rolde het bouck toe ende gaf het aen den president van Schepenen Geurt Dircksz. (van Beuningen), die hetselfde gesien hebbende, rolde het wederom toe en smeet het aen hem Tulp wederom toe; alle 't welcke aen Burgemeesteren onder de hant is bekent gemaeckt, en is daerop gevollicht, gelijck nu noch is, dat Schepenen en alle collegiën een jaerlijx tractement is toegevoecht.’
a) pleegen is bij Bontemantel vaak = plachten.

eenige commissaressen werden yder jaerlijx thuysgesonden eenige stucken steur, Burgemeesteren toegesonden van Campen; ende omtrent Sinte Marten een der leevendige stats-swaenen, volgens van voor menschen-kennisse gewoonte. Hoe het regalie der swaenen is afgedaen, (p. **388**.) staet, daer van de pensionares wert gesprooken[1)], te leesen.

Of 't gebeurde dat één ofte byde de presidenten van Schepenen binnen dat jaer coomen te overleeven, soo mogen de Heeren kiesers, die over de electie der afgestorvenen hebben geseeten, uyt de overgebleven seven afgegaene Schepenen de plaes ofte plaetsen vervullen. Ende soo binnensjaers eeniche van de seven Schepenen aflijvich werd, soo kiesen de Heeren Burgemeesteren uyt de verdere veertienen andre in de plaetse, volgens de previlegiën[2)]. Hoe en om wat reedenen van dien dienst

1) Hierna, p. 481 van het HS.
2) In Resol. Raad II, 1 p. 453 deelt Bontemantel echter mede: 'Schepen Pelgrom (ten Grootenhuyse) den 18den November 1660 be graeven wesende, sijn de presidenten van Schepenen, als bij haer collegie daertoe versocht, den 19den ditto gegaen bij Burgemeesteren, en (hebben) versocht, dat haere Ed. geliefden, uyt cracht van de previlegie, date 22 December 1650, een Schepen uyt de veertienen, laest genomineert, haer toe te voegen, opdat haer getal mocht vol weesen, om de stuytinge der stemmen niet subject te weesen; maer daer is niet op gevollicht. Was gestorven den 12den November.' - Waarschijnlijk is de plaats toen onvervuld gelaten, omdat het al zoo ver in 't jaar was, en de verkiezing van nieuwe Schepenen reeds na ruim twee maanden moest geschieden.

connen werden verschoont en van den eet, als Schepen gedaen, binnensjaers ontslagen, is hiervoore van gehandelt[1].

De Heeren kiesers, soo van de binnenstijts opencomende plaetsen der gecontinueerde, als seven aengecomen Schepenen gebruyken gewoonelijk, doch niet altijt, die wijse voorsichtichyt, dat uyt de seven afgegaene Heeren, noch uyt de overige veertienen, eenige tot de vacante plaets of plaetsen beroepen, die boven ofte voor de op ordenares gemaekte verkiesinge souden comen te sitten, als: in den jaere 1656 Jacob Bas gestorven sijnde, is Jochem Rendorp uyt de XIIII[en] in de plaets gecooren; 1665, in de plaets van Jan van Helmont is Gerard Bors van Waveren (gecooren); 1666, Nicolaes Opmeer sijnde gecommitteert in de Admiralityt in 't Noorderquartier, is Jan ten Grootenhuyse, en in de plaetse van van Beuningen, naedat van den eet was ontslagen in den jaere 1668, is Jacob van Neck Jacobssen in de stede gecooren, sijnde alle nieuwe Schepenen, uytgenomen Bors, die 1663 Schepen was geweest, doch de jongste in eede, doen 1665 binnenstijt wederom daertoe wierd vercooren. Ten selve tijde hadden de presidenten Pancras en Blauw speculatie op Bontemantel, doch Burgemeesteren gaven van ter sijde te kennen, dat, alsoo naest de presidenten soude moeten werden geplaest, als de ouste sijnde in eede, 't selfde geen gratie in de Banck soude geeven en wellicht eenige van het presidentschap connen versteecken werden op de aenstaende electie.

1) Zie p. 285 sqq.

Doen Schepen Jacob Bas stierf in den jaere 1656, wierd gedacht dat sedert den jaere 1625, als wanneer Schepen Adriaen Cromhout was gestorven, geene was overleeden in de een en dartich jaeren; sedert is Pelgrom ten Grootenhuyse den 12^{den} November[1)] 1660, Schepen sijnde, gestorven, en 1665, 17 Julij, Jan van Helmont.

1) 13 November, volgens de lijst in de bijlage 'Magistraatsverkiezingen.' Op p. 296, noot 2, wordt 12 November genoemd.

Addenda et corrigenda.

Pag.		
6	reg. 10	v. o. 2) *lees* 1)
20	reg. 1	v. o. de(r) *lees* de
21	reg. 1	Staten Reeckencamer *lees* Staten, Reeckencamer
46	reg. 11	1) *lees* 2)
79	reg. 20	(p. **120**) *lees* (p. **115**)
82	reg. 19	v. o. keuren deser stede sijner dienste vallende *lees* keuren deser stede, ten tijde sijner dienste vallende, *hoewel het eerste in het Hs. staat. De verbetering is ontleend aan Muniment-Register Vroedschap No. 12 fol. 136*.
97	reg. 12	Ouden raede *lees* ouden Raeden
102		*Voeg achter noot 1):* Vgl. Tweede deel, p. 24, noot 1.
129	reg. 2	31sten December *lees* 13den December
130	reg. 19	v. o. armengelt der granen *lees* armengelt der bieren
134		*Voeg achter noot 1):* Vgl. hierna, p. 165, noot 3.
136	reg. 17 en 16	v. o. door Burgemeester ..... in Den Haech gecoft van den Heer genaemt (Johan van de Werve?) *lees* door Burgemeester van Bueren in Den Haech gecoft van den Heer, genaemt (Johan van de Werve). *Ik ontleen de aanvulling aan Overlev. Thes. Ordin. 1660 fol. 15 v°. Dat het vraagteeken kan*

	wegvallen, blijkt uit Wagenaar, Amsterdam I p. 600.
137	*Vgl. bij noot 1) de Inleiding, p. CXXV, noot 2)*.
157	*Plaats bij reg. 19, als noot:* Vgl. Bijlage No. VI.
179	*Vgl. bij noot 1):* Inleiding, p. CXXX, noot 1.
209	*Lees in plaats van noot 2):* axcenatie = foutieve spelling van assignatie.

Pag.		
235	reg. 3	XIIIen *lees* XIIIIen
270		*Voeg achter noot 1):* Het vonnis van den Hoogen Raad tegen Ferreira is gedrukt in pamflet Tiele No. 4995, p. 72; de sententie van het Hof, waarvan geappelleerd werd, vindt men aldaar p. 70.
296	reg. 21	Commissarissen, poletiq *lees* Commissarissen-poletiq

[Deel II]
VII. De vroetschap.

(p. **392**.[1)]) Bestaet in ses-en-dartich Raeden. Bij dit collegie, als in de Verthooninge van het recht, bij den Ridderschap, Edelen en Steeden van Hollant ende Westfrieslant in den jaere 1587, ten tijden van den Graef van Lycester, gedaen, hiervoore, fol. 19 en 20, gedruckt ingebonden[2)], (is te leesen), is alleen de macht om te adviseeren, resolveeren ende disponeeren van alle saeken, concerneerende den staet van den landen ende de steeden respectiven; ende wat 't selfde collegie adviseert, resolveert ende disponeert, werd bij de gansche burgerij gevolcht. Dienen haer leeven lang ofte haer poorterschap gedurende, ofte dat om andere merckelijcke oorsaeke werden van den eet ontslagen, als hiernae breeder, en wanneer becomen hooge permanante charges oft offitiën in 's lants dienst, buyten dese stadt, volgens resolutie van den raet in date 26 Julij 1641, geregistreert in 't Groot Memoriaelboeck, berustende ter secretary, fol. 188 en 188 verso[3)]. D' Heer Jacob Opmeer, in den jaere 1638 Raetsheer in de Hogen Raedt gemaekt sijnde, is van den eet gedelibereert, uyt cracht der resolutie van den raet en instructie van den Hove, als hiernae breeder, daer van den Heer Hudde sal gesyt werden. - Den Heer Coenraet Burg, den 8sten Januarij 1666 tresorier gemaekt sijnde van den Raet van Staeten, heeft, volgens resolutie van den raet, 12 Maert desselven

1) De paginatuur in het HS. springt over van p. 388 op p. 392.
2) Dit stuk (Tiele N° 326) is in Bontemantels handschrift niet meer aanwezig. Men kan het ook vinden bij Bor (ed. 1626), Boek XXII, fol. 48 v° sqq. De door Bontemantel bedoelde plaats vindt men aldaar op fol. 50.
3) Zie hiervóór, Eerste deel, p. 294, noot 2.

jaers, den eet afgestaen, doch is bij deselfde resolutie een acte toegevoecht van, die charge comende te verlaeten en in de stadt wederom woonen, (bij) de eerste openvallende plaets Raet sal gemaekt en op de oude seetel (p. **393**.) gestelt werden, en ook gelijke sessie als Out-Schepen op de electie van Burgemeesteren hebben; en is den 28sten Januarij daeraenvolgende een ander Heer, neffens eenige vacante plaetsen meer, in de plaets gecooren. Den Heer Gerrit Hasselaer, op sijn tour sullende stemmen, versocht alvoore de resolutie van den voorschreeven 12 Maert te leesen, waernae van advys was, de vacante plaets van den Heer Burg te moeten open blijven; doch met de electie wierde voortgevaeren.

Daer sijn veel deliberatiën gevallen om den Heer Hendrick Hudde Gerretsen, in gevalle Raetsheer mocht comen te werden, in den eet, als Raet gedaen, te houden; dat den 18den Maert 1656 is gestelt ter examen van de Heeren Witsen, Valckenier, Roeters, van Hoorn, Dronckelaer en Cloeck, welke commissaressen tot haer hebben geassumeert den president van Burgemeesteren, den Heer van Polsbroek; soodat den gesyde president en twee presidenten van Schepenen, als Valckenier en Roeters, neffens de vordere gesyde Heeren de saeke rijpelijk hebbende overwoogen, den 21sten daeraenvolgende hebben gerapporteert in substantie: dat den eet der vroetschap wel syt van te moeten compareeren, ontbooden sijnde, nootsaeken uytgesondert, en dat, in gevalle in Den Haech Raetsheer sijn, de stadt van derselver raet niet can gedient sijn, maer dat integendeel de aensienelijkeyt der Raeden daermeede soude geaugmenteert werden, ende dat in dien gevallen, als bij eede verbonden sijnde aen dese stadt, in 't selfde collegie goede diensten connen doen en be- (p. **394**.) quamer correspondentie houden; dat, in gevalle van nootsaekelijcke besoignes den raet beschreven werbende, bijtijts alhier connen weesen, aengesien Den Haech niet veer geleegen is. Den raet daerop gediscoureert hebbende, is verstaen: de Vroetschappen, niettegenstaende tot Raetsheren worden beroepen, sullen vermogen te blijven in den eet van Raet deser stadt. Alhoewel de voorschreeven resolutie met seer grooten ijver is uytge-

bracht, soo is echter, den 14den April daernaevolgende, de gemelde saecke naerder gebracht in deliberatie en verstaen, dat hetselfde niet bestaen can, ten opsicht de ampliatie der instructie van byde de Hoven van Justitie. Waerop verder is gelijt in omvraech, oft geviel dat den gemelde Heer Hudde mocht comen Raetsheer te werden, en 't selfde weder afstaende en in de stadt comende woonen, de eerste vacerende raetsplaets niet behoorde bij resolutie toegevoecht te werden en op de oude plaets geplaest; dat wierd gebracht ter examen van de Heeren Witsen, Rynst en Cloeck. Den 23sten Januarij 1657 is verstaen, van den eet te sijn ontslagen, alsoo in November laestleeden Raetsheer in den Hogen Raet was geworden; niettegenstaende exempelen wierden bijgebracht, dat in Zeelant alsoo werdt gepractiseert, maer alsoo in Hollant geen aen te wijsen waeren, wierd daerbij gepersisteert.

Den 12den Maert 1666, als wanneer de saecke van Coenraet Burg, voorsyt, was geresolveert, is gebracht in verder consideratie door de Heeren Valkenier, Tulp, Vlooswijk en Graef, Burgemeesteren, of den Heer Hudde meede niet gelijke acte, bij resolutie, als die aen den Heer Burgh heeden (was) toegevoecht, soude connen ter hande gestelt werden, alsoo is blijvende in den eet van Hollant, (p. **395**.) ende de eerste is overgegaen in den eet der Generalityt. Twelk in consideratie sijnde gelyt, waeren de Burgemeesteren eenparich van advys, van een acte alsvoore te geven. Den Heer Courtenhoef (hoewel seer nae bemaechschapt met den Heer Burg, en naederhant die heerlijckeyt heeft geërft) adviseerde dat den met behoorde bij sijn vrijhyt te blijven, en aen Burg die acte niet toegestaen te hebben, en bijgevolch deese meede niet conde toestaen; Van Hoorn, Rynst, Blaeuw en Geelvink: met Burgemeesteren; Van Loon: het af te slaen; Bontemantel: dat wel memory had en geleesen, dat in den jaere 1618 eenige Heeren onwettelijck uyt den raet waeren geset, ende naederhant wederom ingeroepen sijnde, sijn geplaest op haer uytgesette plaets; maer deese Heeren gaen gewillich uyt den raet, als becomen hebbende hooger en proffitabelder gesach; soo te raede werden die af te staen en wederom in de stadt comen te woonen, dat de

Raeden, die dan sijn, de vrijheyt moeten behouden te stemmen die sij goet vinden, en geen verbant subject te wesen; want soo die acte word gegeven, soo werd den vroetschap belet desselfs acte hebbende naeste magen[1] tot Raedt te kiesen, en oversulx best te sijn, sulcke nieuwicheeden achterwege te laeten; en soo andere steeden het doen, dat en verbint deesen raet niet, te meer, gelijk den Heer Courtenhouf wel heeft geadviseert, dat de andere steeden haer met vuyle cuyperijen behelpen, daer (p. **396**.) deese stadt van behoorde vrij te blijven. Roeters adviseerde te excuseeren. Hooft syde, 't selfde noyt soude toestaen; dat een Raet, afgegaen wesende en wederom Raet werdende, uyt cracht van soo een acte boven hem soude sitten, ende soo het stijl was in deesen raet te protesteeren ofte aentykeninge te doen, dat hetselfde soude laeten aentykenen. Outshoorn adviseerde, dat den raet sijn vrijheyt moet behouden, en in de oude plaets te sitten niet conde toe verstaen, doch etc. Cornelis Backer: te excuseeren, en bracht veele suffisante reedenen bij, en dat het eerst soude connen geëxamineert werden. Riael: excuseeren; Van de Capelle: advys van Burgemeesteren; Van Neck, Jacobsen, Corver en Schaep: de acte te excuseeren; soodat thien stemmen adviseerden den Heer Hudde geen acte te geven als aen den Heer Burg heeden was toegestaen, negen adviseerden die te geven, den Heer van Outhoorns advys sijnde van ja nochte neen. Soo is met één stem overgehaelt, dat daer niet conde in getreeden werden. Was Secretares Wybout Slicher. - Den Heer Valckenier maeckte groote estime van deesen meergemelden Heer Hudde, als sijnde bemaechschapt, en andere goede qualityten (hebbende), bevorderde sijn E.E. tot Raedt ter Admiralityt wegens dese stadt in 't collegie van Zeelant, volgens de resolutie van den raet, date 5 Februarij 1654, naedat den 28sten Januarij 1653 Vroetschap was geworden; wierde, als gesyt, vandaer gebracht en Raetsheer door de Staeten van Hollant in den Hoogen (p. **397**.) Raet gemaekt; (Valckenier) bracht te weech

1) Nl. de naaste magen van hem, die de acte heeft.

dat den Heer Burgh bequam de meerverhaelde acte, niet twijffelende of de tweede soude gevolcht hebben, ten opsicht president van Burgemeesteren was en de vordere Burgemeesteren sijn E.E. daerin secondeerden; doch alsoo aen de tweede voorstel wierd gemerckt, waerom de eerste was toegestaen, wierde, als gesyt, met één stem meer als d'andere, die saeke ter sijde gestelt. In den jaere 1670 den Heer Valkenier Burgemeester sijnde, heeft alle middelen door de regeeringe aengewent, die te bedenken waeren, om sijn E.E. neef uyt den Hoogen Raedt over te brengen tot het presidentschap van het Hof van Hollant[1)], maer den Heer van Bennebroek prevaleerde. - 't Geen niet is connen uytgewerckt werden in den gemelden Hendrick Hudde Gerretsen, is in den jaere 1672 door denselfde Heer Valckeniers bestier ten effecte gebracht in sijn E. broeder Jannes Hudde, bij sijn Hoochyt den Heer prince van Orange Burgemeester gemaekt. De oorsaeken der veranderinge van de regeeringe in den jaere 1578, 1618 en 1650 sijn noch connen niet verschoont werden, dan met den text, dat de tijden boos waeren, en van den jaere 1672 sal omstandelijker gehandelt werden. Men heeft noyt gehoort, dat om onrechtvaerdige middelen ymant uyt de vroetschap is geset of heeft moeten absenteeren, maer wel door quade weereltlijcke fortuynen of schickinge in opgestookte troubele tijden, meest door diegeene, die in 't onderspit laegen.

De extentie voorseyt van den Heer Burg sal apparent in substantie sijn als die van de Heer Dirck Blom, als in de volgende resolutie (is te leesen):

Copye.

'Extract uyt de Resolutiën van de vroetschap der stadt Amsterdam. L.M. fol. 155.

Den 22sten November 1679.

Op het geproponeerde van de Heeren Burgemeesteren

1) Zie hiervóór, Eerste deel, p. 158 sqq.

is met eenparichyt goetgevonden en verstaen, van nu af aen vast te stellen, dat d' Heer Dirck Blom, Out-Schepen deser stadt, ende tot noch toe een plaets onder de 36 Raeden alhier bekleet hebbende, doch sedert eenige weeken versocht ende verkooren bij de E.E. Bewinthebberen van de Oost-Indische Compaignie tot Raedt-ordinares in Indiën, ende mitsdien staende om sijn domicilie nae Batavie over te brengen, soo wanneer sijn E.E. het gemelde ampt van Raedt-ordinares in Indiën soude mogen comen te verlaeten ende weder binnen deser stadt metterwoon keeren, alsdan in de eerste vacante plaets wederom in desen raedt sal werden aengenomen, en geadmitteert te sitten op deselve rang, die hem daer volgens sijn eerste verkiesinge is competeerende geweest; dat ook insgelijcks de gemelde Heer Blom, in cas van soodanige wederkeeringe, in de Oude-raedt, op de verkiesinge van Burgemeesteren, in qualityt van Out-Schepen op sijn voorige plaetse sal mogen sessie nemen ende stemmen, alles in dier voegen alsof hij continueelijk hier ware gebleeven.

Onder stont:

Dirck Schaep.'

1680 en 1681 heeft Dirck de Vlaming van Outshoorn, Heer van Westerdijxhoorn, geobsteert diergelijcke acte, verleent aen Vincent van Bronckhorst in Julij 1677, als wanneer Raetsheer is geworden in den Hoogen Raedt, alsoo oom over den gemelden Bronckhorst is, en bijgevolch geen vroetschap conde worden gemaekt, als te benaemaechschapt.

1. Electie der XXXVI Raeden.

(p. **398**.) Een der Vroetschappen overleeden, ofte ontvrijt van sijn poorterschap, ofte (om) andere wettelijcke oorsaeken van den eet sijnde geëxcuseert, (als hiervoore gesyt, en of een Raedtspersoon ter eygen contemplatie sich vermach te excuseeren, sal noch van gesprooken werden) werden andere door de ses-en-dartich Raeden, die in

wesen sijn, in desselfs plaetse gecooren, in maniere als volcht.

Alhoewel bij de previlegiën geen seeckeren tijt daertoe gestelt is, soo werd echter den 28sten Januarius jaerlijx vóór het nomineeren der XIIIIen daertoe gebruykt, werdende, op citatie door een der roedraegende booden, door ordre van Burgemeesteren, als de directie hebbende van den raet, (als, daer van Burgemeesteren is geschreven, te sien is[1]) versocht in de raetcamer ten dien eynde te verschijnen, op sulken eur als in het billjet staet uytgedruckt, op 't luyden der steeklock, die gewoonelijk een half eur voor deiv beschyde tijt werd getrocken.

Dese en alle citatiën werden gedaen door een der roedragende booden; pleech gedaen te werden door de conscharge, volgens sijn instructie, in 't 2 Groot Memoriael fol. 271 verso; en alsoo de dienstbooden de bootschappen somtijts quamen te vergeeten, soo sijn Burgemeesteren te raede geworden die te laeten doen bij billjetten in druck, waervan de eerste is gedaen den 18den December 1665, ontworpen door den presideerende Burgemeester Valckenier, nae resumptie van de verdere Burgemeesteren Hasselaer, Spiegel ende Courtenhoef, in maniere als volcht:

'De Heeren Burgemeesteren versoeken, UE. gelieve te verschijnen in de raetcamer hier te stede, alwaer de vroetschap sal vergaederen, Anno 1665, den 18den December, (p. 399.) ten klocke tegen 9 eure.'

Burgemeesteren, soo die Vroetschappen sijn, binnengecomen sijnde, nemen haer plaets aen de tafel, en de Raeden, vervolgens in eede[2], op stoelen, beginnende aen de linkersijde van Burgemeesteren. Aldus sijn haere Achtbaerheden geplaest in 't nieuwe stadthuys op den 5den September 1663. Van voor menschen-gedencken, in 't oude stadthuys, tot den 7den Julij 1652, als wanneer het is afgebrant, en daernae op 't Princenhof tot den 29sten Julius 1655, als wanneer de intreede van het nieuwe stadthuys is gedaen (als hiernae breeder), hebben Schepenen, dat

1) Vgl. Eerste deel, p. 104.
2) 'Vervolgens in eede' = in volgorde van het tijdstip hunner beëediging.

Raeden sijn, geseeten nae de jongste Raed, van onderen op, soodat den president van Schepenen de laeste als Raet sat, daer Burgemeesteren, soo Raeden sijn, meede van onderen op, op volchden, als bij deese aftyckeninge is te sien.

Afbeeldinge van Schepenencamer, soo die was vóór het afbranden van het stadhuys, alwaer den raet ofte vroetschap mede haer vergaederinge hadt, sittende op de bancken[1].

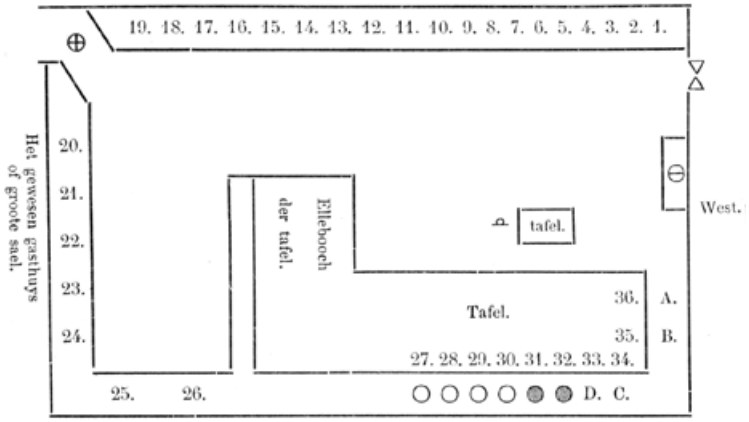

Gasthuyssteech.

1) Met deze teekening vergelijke men die op p. 242 van het Eerste deel. - In Bontemantels Aanteekeningen vond ik nog een andere afbeelding van de Schepenkamer van het oude stadhuis, wanneer de raad daar vergaderde. Deze afbeelding is gelijk aan de bovenstaande, met dit onderscheid, dat daar een deur is aangegeven (evenals geschiedt op de teekening van het Eerste deel, p. 242) op de plaats, waar hier N°. 25 zit, zoodat N°. 25 en 26 daar op de plaats komen, waar hier N°. 26 zit; ook zitten N°. 27 en 28 daar aan den 'ellebooch der tafel.' Dit is echter zeer ouwaarschijnlijk, daar zij dan den rug toewenden aan de Raden, die op N°. 22, 23 en 24 zitten. Bovendien blijkt uit p. 428 van het HS., in fine, - waar van Cornelis Bicker, die, zelf geen vroedschap zijnde, een mededeeling in den raad kwam doen, gezegd wordt: 'sittende separaet aen de ellebooch van de taefel, alsoo geen Raet was' - dat de plaatsen aan den elboog niet ingenomen werden door leden van den raad.

Alsoo sat den raet, en als die niet vergadert was, wierd de pleytbaly gestelt. Den Schout sittende A, en B den president en C. den tweeden president van Schepenen, en voort vervolgende[1)].

Den eersten Raet heeft de eerste stem, en vervolgens tot het comt aen Schepenen, die Raeden sijn, van onderen op, en dan Burgemeesteren, mede van onderen op, soodat den president van Burgemeesteren de laeste stemde; de veranderinge leest hier voor en nae.

(p. **400**.) De tafel in Schepenencamer naer de brandt bevonden sijnde niet beschaedicht, is gebracht op 't Princenhof, in een bequaeme sael aen de Zuytsijde van de poort, langs de Fluweele burgwal (sijnde Burgemeesteren-camer geordonneert aen de Noortsijde van de poort) en gestelt langs de muer van de straet, en de banken langs de andere mueren, het hooge end aen de Zuytsijde; soodat den raet, vergaederende, saeten in maniere als in de oude Schepenencamer hadden gedaen. Daechs nae de intreede van 't nieuwe gebouw, sijnde den 30sten Julius 1655, is de raet in 't groote vertrek van Burgemeesteren vergaedert geweest, Burgemeesteren sittende aen een tafel, gestelt voor de schoorsteen, nae de sijde van haer E.E. camer, de Raeden haer begin nemende aen de linkersijde van Burgemeesteren, langs de glaesen, soo veer het gehoor conde toerycken, van daer nae de oversijde van de camer en weer langs de muer; daernae Schepenen, dat Raeden waren, volchden tot de hoochte van de tafel. De raetcamer gereet sijnde, heeft de vroetschap den 3^{den} Februarij 1660 voor de eerste mael daerin sessie genomen.

1) Zie de teekening op p. 242 van het Eerste deel.

De tafel van Burgemeesteren en de stoelen sijn van tijt tot tijt dan dus, dan soo gestelt, om het gehoor te vinden, alsoo de mueren de stemme ofte galm teruggekaetsten, totdat door 't behangen het gehoor is uytgevonden, (en) de tafel gestelt (is) in 't midden van de camer tegen de muer, de ouste Raeden haer plaetsende als in het vertreck hadden geseeten; waerover Schepenen, dat Raeden waeren, den 22sten Augusti 1663 questie maekten, seggende van verstant te sijn, dat moeten geplaest werden, als van outs, aen de linkersijde van Burgemeesteren, gelijck aen de (p. **401**.) oude tafel pleegen te sitten, en de ouste Raeden aen de rechtersijde, en de omvraech alsoo gedaen worden tegen de ommeloop van de son, en dat de tafel nu alleen sijnde voor vier Heeren, niet conde verhinderen, dat op stoelen sitten alsof de tafel daer stond. Niettegenstaende de Heeren Roetert Ernst en Jacob Hinloopen, Schepenen, hard daerop drongen, soo wierd verstaen, dat (sij) de saeke souden connen communiceeren met de vordere Heeren Schepenen, die Raeden sijn en niet present, en onderwijle sonder prejuditie haer sitplaetsen nemen, als in 't vertreck hebben geseeten. Waerop de Heeren Spiegel, van Hoorn, Pol en Outshoorn, Burgemeesteren, den 5den September desselven jaers den raet hebben gecommuniceert, dat met Schepenen over dat verschil hadden gesprooken en overeengecomen, dat voortaen Schepenen, dat Raeden sijn, souden sitten in rang als Raeden, nae de outhyt in eeden, alsoo de vroetschap noyt een camer seperaet nochte alleen heeft gehad, maer altijt is vergaedert geweest in Schepenencamer, soodat Schepenen aen haer tafel bleven sitten, alle opschuyvende om plaets te maeken voor Burgemeesteren, als de vroetschap vergaederde. Den voorsittende Burgemeester, de Raeden omgevraecht hebbende, is gecomen bij de Schepenen, die Raeden waeren, vragende bij vervolch deselfde en ook Burgemeesteren, soodat Schepenen en Burgemeesteren, van onderen op, de laeste adviseerden. De Heeren Schepenen, dat Raeden waren, als: Maerseveen, (Burg absent sijnde) Roeters, Hinloopen en Hartochvelt verklaerden genoegen daerin te hebben, ende den raet hetzelfde haer wel latende gevallen, sijn de gemelde (p. **402**.) Schepenen van onderen opgestaen en heeft yder

sijn plaets genomen nae de rang van eede, die als Raed hadden gedaen. Schepen Roeters, die de voornaemste aensetter van deese veranderinge was, syde, als waer was, (dat) Schepenen, die Raeden sijn, voordeel bij de veranderinge hebben, want, onderaen sittende, noyt conden een Raet noch Veertien opsetten, en dat alle deliberatiën bijnae geklocken waeren door de meeste stemmen, als anders, eer advysen conden geven; daer nu, als veeltijts in bedieninge lange jaeren sijnde geweest en hooch aensittende, meede een advys en stemme in 't capittel conden brengen.

Op de electie der Raeden noch nominatie der XIIII[en], als gesyt, comen Burgemeesteren, dat geen Raeden sijn, niet. Den Heer Jan Munter, als te nae bemaechschapt sijnde met eenige der Vroetschappen[1)], is geen Raet connen werden, ende den Heer Andries de Graef is Raet gemaekt, nae sijn broeder Cornelis de Graef, Heer van Polsbroek, den 4[den] Mey 1664 was gestorven; doch op de dagelijxse vergaederinge compareeren neffens de vordere Burgemeesteren.

Den raedt seedert den 5[den] September 1663 alsoo geseeten sijnde, werd het gebet door den secretaris gedaen, niet het ordenares gebet, dat in den raet werd geleesen, maer een seer out formelier, dat in het boek der electie van voor veel jaeren is gestelt, waernae den presideerende Burgemeester uyt een bort opleest alle de Raeden; de presenten, haer naem hoorende, neemen met reverentie haer hoeden af en setten die aenstonts weder op. Het ordenaris gebet en leesen der namen werd niet alleen gedaen op de electie, maer tot allen tijden als de vroetschap vergaedert; de presenten noch absenten werden geen notulen van gehouden; daerop volcht, door (p. **403**.) den secretares, het leesen der previlegiën, tot de electie specteerende; nae een aenspraek door den voorsittende Burgemeester, ter materie dienende, versoeckt aen den ousten of bovenaen sittende Raet, dat gelieft één tot vervulling van den vacante plaets op te setten; die sijn stem gegeven hebbende, werden ver-

1) Zie hiervóór, Eerste deel, p. 155.

vervolgens in ordre alle de stemmen afgeyscht. Nimant uyt sijn advys, voordat daertoe werd versocht, opdat den secretares de gemaeckte ordentelijk can aentyckenen; de Raeden gestemt hebbende, stemmen Burgemeesteren, gevraecht door den president, van onderen op, soodat (de president) sijn stem de laeste geeft. Den ommetreck alsoo gedaen sijnde, syt den secretares, wie door de eenparicheyt ofte de meeste stemmen Raedt gemaekt is, volgens sijn aentyckeninge, op de schalily met crijtpennen gedaen; stelt de naem op 't pampier, waernae met een sponcie, in een tinne com met waeter nat gemaekt sijnde, de gesyde ly uytveecht met een drogeldoek, alles ten selven eynde op Burgemeesteren tafel gelyt. De ouste Heeren pleegen somtijts te verhaelen, dat van noch ouder hadden gehoort, dat den secretares sijn mouwen en hemsmouwen was gehouden op te stroopen, en met de crijtpen, door uytgestreckte vingeren, de stemmen aen te tyckenen[1]. Soo wanneer meer plaetsen open sijn, vraecht den voorsittende. Burgemeester den tweeden Vroetschap sijn stem af, en soo vervolgens, tot al de open plaatsen gevult sijn; (p. **404**.) als in den jaere 1653 waeren seven plaetsen open, soodat de seven voorsittende Raeden yder in ordre één opwierpen, daer sooveel maele omvraech op wierd gedaen, en worden alle, die één voorgestelt hebben, de laeste het advys afgevraecht, dat is: de sevende voorstel gedaen werdende, soo stemmen de ses voorsittende nae Burgemeesteren de laeste.

De vroetschap alsoo gekooren sijnde, werd de roedragende boode binnen geschelt, de namen (hem) ter hande gestelt en gelast deselve Heeren te versoeken boven te comen, in de camer ofte vertreck van Burgemeesteren, alsoo tot Raeden vercooren sijn. Soo deselfde nieuwe Heeren t' huys niet aen te treffen sijn, dat seer selden gebeurt[2], werden opgesocht, en (werd) soolang gewacht tot in volle getalle sijn; als in den jaere 1639, als wanneer

1) Deze voorzorgsmaatregel werd waarschijnlijk genomen om te beletten, dat de secretaris met zijne mouwen enkele streepjes uitveegde.
2) Gewoonlijk wisten zij nl. wel dat zij gekozen zouden worden.

ses Raeden gemaekt waeren, was Jacob Wilkens niet te vinden, soodat soolang wierde gewacht, totdat op de Sint Anthonesdijck, alwaer ging wandelen, is gemoet, ende bove was gecomen en alsoo gelijkelik beëedicht. - In den jaere 1653, als gesyt, seven Raeden sijnde gemaekt, was Hans Bontemantel, om eenige sijner affaires, nae de treckschuyt op Muyde, wel het jaer van tevoore, maer doe geen kennisse hebbende, dat in consideratie soude comen[1]; ende alsoo het lang duerde, is gelyt in deliberatie of de ses nieuwe heeren niet souden connen beëedicht werden, en den absente daernae werden den eet door Burgemeesteren afgenomen; doch daer wierd verstaen tot de nominatie der XIIII[en] niet conde getreeden werden, tenwaer de vroetschap compleet was, ofte (den absente) (p. **405**.) door siekte ofte andere nootsaeke niet conde booven coomen, ofte dat den nieuw gemaekte Raed buyten de stadt is. Onderwijle is Bontemantel op 't Waeter ofte Ammerak aengetroffen, en op 't Princenhof gecomen sijnde, en den raet daer kennisse door de boode van gekreegen hebbende, sijn (alle seven nieuwe Raeden) tegelijk binnen gestaen en door den voorsittende Burgemeester beëedicht. - Anno 1654 Jacob Teunessen van Straelen Vroetschap gemaekt sijnde, en de boode rapporteerende, dat bij Utrecht aen de Vecht was, is tot de nominatie der veertienen getreeden, ende daernae in de stadt comende, (is hem) den eet door Burgemeesteren afgenoomen.

De nieuwe gemaekte Vroetschappen, versocht sijnde in den raet te comen, treeden nae binnen naer den ouderdom haerder jaeren, tensij eenige van dien alreede Burgemeester, Schepen, Out-Burgemeester, Out-Schepen ofte in Commissares-bancken sijn of hebben geseeten. In den jaere 1659 quamen Frans Riael, President-Schepen, Jan van Waveren en Jan van Helmont, Out-Schepenen, in alsulcke ordre binnen, alhoewel de president de jongste van jaeren was; Van Waveren volchde, als sijnde ouder Out-Schepen dan Helmont. Den eet gedaen sijnde, plaeste den gemelde president Riael sich in die qualityt de on-

1) Vgl. de bijlage ‘Magistraatsverkiezingen’, op 28 Januari 1653.

derste van Schepenen, die Raeden waeren, (alsoo noch geen veranderinge in de sessie was gemaeckt, als fol. 401 is te leesen) en de Heeren van Waveren en Helmont neffens de Raeden, boven Schepenen, nae de ouderdom, als hiervooren gesyt. - In den jaere 1666 quamen de Heeren Schaep en Corver binnen, alhoewel Corver ouder van jaeren waa, ten opsicht Schaep Axcijsmeester was, die den tytel van Commissaressen hebben, als breeder (te leesen is), daer van Axcijsmeesteren werd gesprooken[1]; beëedicht sijnde, nam Corver de plaets boven Schaep. Doch op de lijste werden gestelt als sitten, nae de ouderdom der jaeren, sonder dat regard werd genomen op eenige qualityten, die den een boven den (p. **406**.) anderen soude mogen bekleeden. Den Heer Andries de Graef was Burgemeester, doen Raed wierd[2]; daerop in de raetcamer gecomen sijnde ende den eet gestaeft, nam sijn plaets als Burgemeester, doch (werd) op de lijst gestelt als de jongsten Raet. In gelijcke maniere is het gegaen op de electie van den jaere 1657, als wanneer de president van Burgemeesteren, Cornelis de Vlaming van Outshoorn, Raed was gemaekt, ende door Burgemeester Polsbroek beëedicht; nam sijn plaes als president, doch (werd) op de lijst ofte bort gestelt naest Fredrick Alewijn, als jonger van jaeren sijnde, ende boven Jacob Jacobsen Hinloopen, die de jongste was.

De Heeren staende voor Burgemeesteren-tafel, werd door den voorsittende Burgemeester aengesyt, dat (sij) door deesen raet, Raed ofte Raeden sijn gemaekt, met versoek den eet te doen; daerop den gemelde Burgemeester den volgende eet leest:

'Dat sweert ghij, dat ghij een goet, getrouw en eerbaer ses-en-dartich als Raet deser steede weesen sult, der stede ende de gemynte haer beste raeden ende voor 't quaet waerschouwen sult, ende alle tijt, als ghij ontbooden ende geeyscht word, te raede comen sult (nootsaeken uytgesondert), der stede raet secretelijk houden sult, der

1) Zie hiervoor, Eerste deel, p. 131.
2) Zie hiervoor, Tweede deel, p 11.

stede previlegiën, willekeuren ende ordonnantiën in alle haere pointen, naer alle vermogen, voorstaen, beschermen ende verantwoorden sult, soo wel tot proffijt van den armen als den rijcken, ende dat sult ghij niet laeten om vreese van uwen lijve, ofte om angst van uwe goederen, noch om geenderhande saeken, die u daertoe porren souden mogen.

Dat u Godt soo waerlijk moet helpen.'

Sedert den 3^{den} Januarij 1668, als wanneer den raet, volgens resolutie van haere Eedele Groot Mogende, in date 5 Augusti 1667, den eet on het Eeuwich edict gedaen ende onderteekent hebben, (als hiernae[1)] te leesen, daer van de emolumenten der Vroetschappen wert gehandelt) is dien eet en ondertykeninge bij alle de volgende ge- (p. **407**.) maekte Vroetschappen meede gedaen, eer haer plaes ofte sessie quamen te nemen. En was als volcht:

'Ick beloove ende sweere het bovenstaende Eeuwich edict, mitsgaders alle de pointen ende artykelen, daerin vervat, hylichlijk ende oprechtelijk te sullen mainteneeren, ook geensins te sullen gedoogen, dat daerjegens eenige indracht ofte infractie geschiede, veel min oyt of oyt eenige propositie of advys te sullen doen ofte geven, noch te sullen doen doen ofte doen geven, die daerjegens in eenige deelen strijdich soude mogen wesen.

Soo waerlijck moet mijn Godt Almachtich helpen.'

Desen laesten eet en onderteekeninge is, volgens de resolutie van de Ridderschap, Edelen en Steden, in date 3 Julij 1672, overgesonden door de Heeren Willem Backer en den pensionares Hop, Gedeputeerden ter dachvaert, den elfden daeraenvolgende in de raet vernieticht, ende alle, die deselve successivelijk gedaen hebben, daervan gedispenseert. Ende wierde verder geresolveert het boek, daer de onderteekening in was gedaen, te verbranden, gelijck aenstonts door den secretares Schaep over een brandende kaers (ten dien eynde binnengebracht) is gedaen, onder de schoorsteen aen de sijde van de justitiecamer; ende alsoo de plancken in de schoorsteen laegen,

1) Op p. 455 en 456 van het HS.

vlogen de vonken van 't pampier door de camer, gevende een quade reuk; daer Burgemeester Hooft en Tulp op uytspatten en syden: ‘het Eeuwich edict stinkt;’ Geelvinck vervolchde met te seggen: ‘het was beeter dat het noyt gemaekt was geweest.’

(p. **408**.) [Alsoo dese stadts regeerders veelmaelen werden te laste gelyt, alsof aenlydinge souden hebben gegeven, ja dat oorsaek sijn van het te niet doen en breeken van soo dieren eet, daer nimandt was gevoecht tegen te gaen, als hiervoore breeder in den eet te leesen, soo is dienstich, tot soo quaede ingenomen opiniën te stuyten, aen te wijsen hoe die saeke in den raet sich heeft toegedraegen[1)]. Op Vrijdach den eersten Julij 1672 hebben de Heeren Outshoorn, Hooft en Rynst, Burgemeesteren, Van de Pol absent sijnde, den raet gecommuniceert twee missives van de Heeren ter dachvaert, geteeckent door de Heeren Pieter Schaep en den pensionares Hop, behelsende, onder veel pointen van gewichte, dat de gemeente, door oploop, in de steeden van Dort, Delft, Rotterdam, Gouda en Schiedam, de magistraten hadden gedwongen het Eeuwich edict te vernietigen, en sijn Hoocheyt, den Heer Prince van Orange, opgeworpen tot stadthouder; ende alsoo meerder steden staen te volgen, ende ter vergaderinge (staet) voortgebracht te werden 't gemelde edict te mortificeeren, soo waeren versoekende, hoe haere E.E. daerin te draegen sullen hebben; ende terwijl alleen in den Haech sijn, dat met meerder Heeren mogen geassisteert werden. Waerop de Heeren Andries de Graef en Willem Backer sijn versocht weder (alsoo

1) Ik herinner hier aan wat reeds in mijne Inleiding werd gezegd, dat ik overal, waar Bontemantel in deze twee deelen gebeurtenissen bespreekt uit de geschiedenis van Holland of van de Republiek, die ook in de volgende deelen van mijne Bontemantel-uitgave ter sprake komen, een toelichting daarvan - door het citeeren van plaatsen uit zijne geschriften, welke over dezelfde zaak handelen, of van andere schrijvers, - achterwege laat, omdat ik in de volgende deelen alles denk te verzamelen, wat op de geschiedenis van Holland en de Republiek betrekking heeft, met verwijzing naar die passages, waar vroeger hetzelfde onderwerp reeds is aangeroerd.

den voorleeden jaere presidenten van Burgemeesteren en Schepenen waren geweest, die gewoonelijk, soo Raden sijn, den dachvaert waernemen[1]) daerwaers te gaen, ende (is) den Heer Valckenier aengesyt, dat geliefde sich meede op 't spoedichste op rys te begeeven, om de saecken, ter Gecommitteerde Raeden voorvallende, bij te woonen en assisteren, alsoo de economie van 's lants vloot (daertoe, (p. **409**.) neffens den Heer Graeflant, was gecommitteert) gedaen (is), en door de laeste voort alleen can waergenomen werden. En is vorder geresolveert wegens het Eeuwich edict, (nae hetselfde was, op versoek van de Heeren Geelvinck en Valckenier, gehaelt en geleesen) ter vergaederinge geen aenlydinge van stadts wegen te geeven, van hetselfde te vernietigen; doch soo de leeden alle daertoe verstaen, haer met de eenparichyt te voegen. In 't uytgaen van den raedt syde een der Heeren: ‘de cabel is aen stucken.’ - Den 2^{den} Julij hebben de gemelde Heeren Burgemeesteren in den raet gebracht een missive, getyckent bij den Heer pensionares Hop, alsoo den Heer Pieter Schaep noch ter vergaederinge was, inhoudende, neffens meerdere saeken, dat den 3^{den} ditto staet ter vergaederinge voortgebracht te werden het te niet doen van het meergemelde edict, en van Sijn Hoochyt stadthouder te maeken; waerop is geresolveert te persisteeren bij de resolutie, gisteren daerop genomen. Den Heer Valckenier adviseerde niet gevoecht te sijn op 't Eeuwich edict te adviseeren; waerop eenige discoursen sijnde gevallen, argumenteerde verder, dat het edict in sijn geheel can gelaeten werden. ('t Was geen wonder dat soo adviseerde, alsoo het Eeuwich edict met Fagel, doen pensionares van Haerlem, had gesmeet, 't welck den president van Schepenen sijn E.E. terselver sessie duydelijck op sijn advys te kennen gaf, als hiernae (te lesen is.)) Daerop ging het gevoelen van sijn E.E. soo verre, dat van stadts wegen soude connen geproponeert werden van Sijn Hoochyt Graef van Hollant te maeken, op de conditiën als aen den ouden prins Willem, loffelijcker memorie,

1) Vgl. hiervoor, Eerste deel, p. 102, en hierna, p. 416 van het HS.

was geoffreert, daer Geelvinck, Pancras, Hinloopen, Cornelis Backer en Corver groote inclinatie toe toonden. Den (p. **410**.) president van Schepenen, Bontemantel, syde, dat de gemeente roept om een Stadthouder en niet om een Graef, daer een afkeer van hebben[1]. De saeke in naerder deliberatie sijnde gelyt, was Burgemeester Outshoorn van advys, ter vergaedering van stadts wegen (in) te brengen, van tot het stadthouderschap te consenteeren, en, soo de leeden verstaen tot Graef te maecken, daer niet tegen te hebben (en was niet gedachtich 't geen sijn E.E. vaeder in den jaere 1618 overgecomen was[2], of dat ijverich helde aen die sijde, uyt vrees deselfde gang te gaen.) Pancras, Geelvinck en Valckenier persisteerden bij de propositie van Sijn Hoochyt Graef van Hollant te maeken, doch de anderen lieten het sacken, en wierd verstaen alleen tot het stadthouderschap te gaen. Waerop den 3^{den} Julij is gevolcht bij de Staeten van Hollant de onderstaende resolutie:

'Op 't gemoveerde van de Heeren Gedeputeerden der steden Haerlem, Rotterdam ende andere leeden van hare Ed. Groot Mogende vergaederinge, hebben d' Heeren van de Ridderschap ende Edelen, mitsgaders de Gedeputeerd en van de steden, uyt den name ende van wegen d'Heeren haere principalen, goetgevonden ende geresolveert, gelijk bij hare Eedele Groot Mogende goetgevonden ende geresolveert werd bij desen, dat, om bij dese bekommerlijke constitutie van tijden ende saeken, de leden van deese

1) Bontemantel zegt hier ongeveer hetzelfde, wat men leest in het rapport der commissie, die op 6 Februari 1675 den raad van Amsterdam van advies diende over de vraag of het wenschelijk was, dat Willen III de hem aangeboden waardigheid van Hertog van Gelder en Graaf van Zutfen aannam. (Zie daarover het art. van den heer J.H. van Bolhuis in Bijdr. voor Vaderl. Geschiedenis, 1842, p. 197-213.) In dat rapport leest men o. a.: '(dat) de goede gemeente sedert de afzweering van Koning Filips een innerlijken afkeer gehad hadt van Vorstelijke, Graaflijke en diergelijke titels, en daarentegen veel genoegen gevonden in de Stadhouderlijke Regeering'. (Wagenaar, Amsterdam. I p. 658.)
2) Bij het verzetten van de wet door Prins Maurits in 1618 was Dirk de Vlaming van Oudshoorn uit de vroedschap verwijderd.

vergaederinge te bequamen tot het aenstellen van een stadthouder, deselve leeden malkandren sullen dispenseeren, gelijk zij malkandren ende allen dengenen, die 't selve Eeuwich edict successievelijk hebben beswooren, dispenseeren mits desen van den eet, bij henluyden gedaen op 't Eeuwich edict, bij resolutie van haere Eedele Groot Mogende in date den 5den Augusti 1667 gearresteert, stellende malkanderen in deselve vrijhyt ende facultyt, die haer tot het aenstellen ende eligeeren van een Stadt-houder voor date van het voorschreeven Eeuwich edict heeft gecompeteert.'

(p. **411**.) Waerop tenselve dage sijn Hoochyt is aengestelt en gemaekt bij haere Ed. Groot Mogende, Capityn-generael ende Admirael over de militie van dese provintie te water ende te lande, met alle soodanige dignityten ende waerdicheden, als deselve voor deesen bij de Princen sijne voorouderen, hoochloffelijker gedachtenisse, bekleet sijn geweest. Welcke resolutiën door de Heeren Gedeputeerdens van stadts wegen sijn den 4den derselver maend door twee missives, geschreven den eenen smorgens en den anderen savons, overgesonden en in den met geleesen den 5de ditto; waeruyt te sien is, dat deese stadtsregeerders geen oorsaeke hebben, ja selfs geen aenleydinge gegeven tot het breeken van den eet, hiervoore gemelt, ook niet tot het stadthouderschap, dan bij en door de eenparicheyt van alle de leeden van de souveryne vergaederinge van Hollant, (voor sooveel het uytterlijck is gedirigeert; maer die het werck in Den Haech hebben bijgewoont, connen van het binnenspel beeter oordeelen.) Terselver tijt is bij den raet geresolveert Sijn Hoocheyt over de become dignityten te congratuleeren, en daertoe gecommitteert de Heeren Outshoorn, Boreel en Roch, Burgemeester, president van Schepenen[1)], Out-Schepen,

1) In 1672 was Bontemantel president van Schepenbank (op de voorgaande pag. wordt hij nog als zoodanig genoemd) en Boreel vice-president. Na het ongeval, aan Schout Hasselaar overkomen (zie Wagenaar, Amsterdam, I p. 629 - en hiervoor, Eerste deel, p. 73) nam Bontemantel het Schoutambt waar, en bleef Boreel als eenige president van Schepenbank over. - Dat Bontemantel aan Boreel den titel 'president van Schepenen' geeft, hoewel hij slechts vice-president was, is overigens niet ongewoon bij hem: vgl. Eerste deel, p. 195, noot c.

en tegader Raeden, en bij die gelegenthyt te bevorderen, dat eenige militie in de stadt mogen becomen, en voors confereeren tot de generale defentie van 't landt, en ten dien eynde nae Alfen te begeven.

Alsoo veel is en werd gesprooken van het maeken van het Eeuwich edict ende het stadthouderschap, soo sal niet vremt sijn, de aenlydinge van byde te stellen en in waerhyt te verhaelen. Den 17^{den} Julij 1670 is den pensionares van Haerlem, Casper Fagel, over het besoliciteeren van het aenstellen ter vergaedering van een pre- (p. **412**.) sident van den Hove van Hollant[1)], smorgens in 't Heerenlogement van de Heeren van Amsterdam gecomen, bekent maekende aen de Gedeputeerden, dat goede inclinatie wegens Haerlem hebben tot den Heer Hendrick Hudde, geweesen Raetsheer in de Hoogen Raet, doch dat den Heer Adriaen Pauw, Heer van Bennebroek, souden stemmen wegens haer stadt, volgens ordre. Den gemelden pensionares in 't vertreck ter sijde van 't voorhuys gebracht sijnde, is Hans Bontemantel, een der Gredeputeerdes ter dachvaert, bij sijn E.E. gegaen, en in discoursen vallende van de gesyde twee saeken, syde den gemelden pensionares, hoedat de Heeren van Haerlem en Amsterdam suspect sijn bij veel leeden en voor goet prins werden uytgeroepen, omdat, wegens de introductie van Sijn Hoocheyt in den Raedt van Staeten, ijveren tot een concludeerende stem[2)], ‘daer ick en uw Burgemeester Valckenier het fondement van 't Eeuwich edict hebben gesmeet en geconcipieert, daer den Raetpensionaris de Wit niet toe te brengen was, en meer dan een jaer doende sijn geweest, eer dat (hem) daertoe conden brengen; en het meeste, daer den Burgemeester en ik in ijverden, was het mortificeeren van het stadthouderschap.’ Alle 't welcke Bontemantel seer vreemt dacht, alsoo yder 't selve edict lyt op de schouderen van den Raetpensionares de

1) Vgl. Eerste deel, p. 158-162.
2) Vgl. Eerste deel, p. 107-109.

Wit. Waerop wederom antwoorde en syde: ‘vraecht het aen Valckenier, en hij sal het u seggen,’ en dat daervan (p. **413**.) verseekert mocht weesen. Sijn E.E. vertrocken sijnde en Bontemantel sich niet connende genoch verwonderen, verhaelde alle het voorschreeven aen de Heeren Corver en Jan Hudde, den eerste sijnde mede een Gedeputeerde ter dachvaert, en de tweede die tot voortsettinge van sijn broeder tot president in den Haech was; eenige dagen daernae, sprekende met Willem van der Aa, Vroetschap en pensionares van Rotterdam, die gevraecht werdende, wie oorsaek en eerste aenlydinge van 't meergemelde edict sijn, antwoorde: ‘Fagel’[1)].]

2. Gecommitteerdens bij den raedt in diverse buyten-collegiën[2)].

Dese stadts tourbeurten ter Generalityt, Raet van Staeten en Generalityts-reekencamer aencomende, die gewoonelijk haer begin nemen tegen de maend Mey, werden bij den raedt meest in Februari daertoe genomineert, opdat tegen die tijt de saeken daernae connen schicken, en (aen) de Staeten van Holland (connen) voorgedraegen (werden), om die diensten dry jaeren nae den andren te bekleeden, nae welcken tijt de stadt nimant heeft in de gemelde collegiën, dan nae soodanige jaeren, dat de tourbeurten wederom aencoomen. De Reeckencamer van Hollant heeft mede sijn tour; maer in de collegiën ter Admiralityt (van) de Maes[3)], alhier, Noorderquartier en Zeelant, heeft deese stadt gedurich een gecommitteerde, die daertoe bij den raedt werden gekooren, en, als de voorschreeven, ter vergaederinge voorgestelt. In gelijke manier werd gedaen in de Gecommitteerde Raeden van Hollant; alle welcke Heeren bij haere Eedele Groot Mogende, nae omvraech,

1) In Resol. Raad III, 1. p. 356 luidt het antwoord van van der Aa: ‘Fagel. Ick wilde het veel crachtiger hebben.’
2) Zie: Eerste deel, p. 165, noot 4.
3) Het college van de Maas wordt ten onrechte door Bontemantel hierbij genoemd. Amsterdam heeft nooit een gecommitteerde in dat college gehad.

geadmitteert sijnde, doen den eet nae de instructie van yder collegie, als oock van suyveringe en andere; deese admissiën siet men noyt wygeren, dan in merkelijke voorvallen. (Den 14^{den} Maert 1670 liep Andries Ackersloot, (p. **414**.) geweesen secretaris tot Haerlem, en door die stadt voorgestelt tot Gecommitteerde in de Reeckencamer van Hollant, groot perykel.) Alle de commissiën ter Generalityt en daervan afhangende, alsoo in Hollant geadmitteert sijnde, werden gebracht ter Generalityt en aldaer vastgestelt, alwaer den eet doen op de instructiën. Alhoewel de commissiën spreeken van dry jaeren, soo werd somtijts, bij intervallen, daer bij den raedt niet precys op gestaen. De gemelde tourbeurten, die sommige om de seven en meerder jaeren, nae de expiratiën, aencoomen, sijn door den Raedtpensionares curieus uytgereeckent tot nae lange jaeren toe, naedat tusschen deese stadt, Alckmaer, Hoorn en Enckhuysen een inschickinge was gemaeckt; en sijn deselve, soo van Zuyt- als Noorthollant, genaemt: 'Almanacken der ordre en tourbeurten van de steeden van Hollant', en in den jaere 1670 gedruckt door der Staeten drucker Jacobus Scheltus, ende sijn achter de Historiën van Aytsma ingebonden[1)].

3. Gecommitteerden ter vergaederinge van de Staeten van Hollant ende Westfrieslant, sijnde den souverayn van den lande.

Geen saeken werden ter vergaederinge verhandelt, dan op resolutie van de Ridderschap, Eedelen en Steeden. De gedeputeerden uyt de steeden bestaen uyt Burgemeesteren ende Vroetschappen ofte Raeden, gelijk in alle de resolutiën van de Staeten werd geëxpresseert, seggende: 'Hebben de Heeren van de Ridderschappen ende Eedelen, mitsgaeders Gedeputeerden van de respective steeden, in den name en van weegen Burgemeesteren ende Vroetschappen van deselve verklaert, etc.' Somwijlen werd

1) Nl. achter het zesde deel van Aitzema's Saken van Staet en Oorlogh; daaruit blijkt ook, dat de 'inschickinge', waarvan Bontemantel in den tekst spreekt, in December 1663 is gemaakt.

het woort van Burgemeesteren niet gemelt en alleen gestelt: ‘Ende nae voorgaende communicatie in de respective (p. **415**.) vroetschappen etc.’, ofte anders: ‘In den name ende van weegen d' Heeren haere principaelen, etc.’ De pointen van beschrijvinge, die door haere Eedele Groot Mogende Gecommitteerde Raden van Hollant sijn gestelt, ende aen de leeden gesonden, werden geadresseert aen Burgemeesteren en regeerders. Soo de leeden gelieven eenige pointen daerin gebracht te hebben, addresseeren die haer aen haere Eedele Mogende de Gecommitteerde Raden. Burgemeesteren, deselfde pointen becomen hebbende, brengen die in den raed, en werd, nae die sijn geleesen, articulatim op geadviseert en geresolveert, soo daertoe gedisponeert sijn, ofte anders gestelt ter examen van eenige Raeden, en, van gewichte sijnde, met een der Burgemeesteren; daervan rapport sijnde gedaen, werd op gedisponeert nae de saeke werd bevonden te behooren[1]. En dit is de richtsnoer, daer Burgemeesteren en de Gedeputeerden ter dachvaert haer nae hebben te gedraegen. Alle voorvallende saeken van gewichte, daerop voorcomende, werden gebracht in den raet, ofte op rapport der Heeren, die ten dien eynde thuyscomen ofte een keer doen, ofte op de missives, die Burgemeesteren dagelijx werden toegesonden. Den dachvaert geschyden sijnde, of op recès ofte finaelijk, doen de Gedeputeerden door den pensionares 't verhael van het gepasseerde aen Burgemeesteren, 't welck in geschrift aen haer Achtbaerheden ter handen stelt, (die) 't selfde in den met brengen ofte wel bij monde rapporteeren; waerop de Heeren, die ter dachvaert sijn geweest, werden bedanckt, tensij etc. etc. De Raeden, die ter dachvaert gaen, sijn adjuncten van

1) Uit verschillende plaatsen in het vervolg dezer uitgave zal blijken, dat in vele opzichten ook voor Amsterdam geldt, wat Simon van Leeuwen in zijn geschrift ‘Over de Stadhouderlijke macht’ vertelt omtrent de wijze, waarop de beschrijvingsbrief in de vroedschappen werd behandeld. Vgl. de uittreksels uit van Leeuwen's handschrift, medegedeeld door de Witte van Citters in de Inleiding van zijne ‘Contracten van correspondentie‘, p. XX, en door Prof. Fruin in de Bijdragen, III, 5. p. 241.

(p. **416**.) den Burgemeester, die de commissie waerneemt, en werden van deselfde daertoe versocht, sijnde de twee geweesene presidenten van Schepenen van den voorleeden jaere, soo Raeden sijn, en soodanige meerder Raeden, als goetvinden[1)]. Den afgaende Burgemeester, die twee jaeren aen den ander in dienst is geweest, werd tot die commissie mede, selfs oock regeerende Schepenen, (hoewel tot ondienst van de Banck) den eersten gewoonelijk en de anderen somtijts daertoe versocht. In den jaere 1656 Burgemeester Outshoorn ter dachvaert gaende, had versocht de Heeren Maerseveen en Spiegel, Out-Burgemeesteren, Joores Backer en Symen van Hoorn, Schepenen, ende Frans Riael, Out-Schepen, ende alsoo de laeste doen geen Raet was (maer in den jaere 1659 het is geworden,

1) Vgl. hierbij Eerste deel, p. 102, noot 1. - Onder het afdrukken komt mij nog de volgende plaats uit den derden bundel van Schaep's aanteekeningen onder oogen, welke aan de genoemde noot kan worden toegevoegd:
‘Een dienende Burgemeester, die de daghvaert van de Staten van Hollant sal waernemen, vermag na zijn eygen welgevallen sulcker personen uut de Vroetschap mede ter dachvaert te nemen, als het hem goetdunct, sonder 't selve met iemant van de 3 andere dienende Burgemeesteren te beraden; ja ooc tegen haer will, als anno 1626 geschiet is bij Burgemeester (van) Nec, die in het laetste ¼ jaers, als wanneer het zijn beurte eerst was, Frederic de Vrij mede ter dachvaert nam, tegen de wil ende opinie van de 3 andere Burgemeesters, alhoewel hij in die tijt, in dewelcke 2 huijsplonderaers van de stadssoldaten doorschoten werden[a)], de beste dienst aen de stad niet gedaen en hadde. Ex relatione van N. van Waveren.’ - ‘Anno 1638, in April, is Burgemeester Geelvinc bij de vroetschap gecommitteert, in de plaets van de overleden Burgemeester van Nec, in 't collegie van de Raed van State, doch hij, als gecomen zijnde in de plaets van Burgemeester Bas, die in sijn 2de jaer diende, heeft zich geëxcuseert ende willen behelpen met een resolutie off gebruyc, dat men niemant, die 2 achtereenvolgende jaren binnen de stadt als Out-Burgemeester off president van Schepenen gedient heeft, tegen zijn danc niet en mach met andere commissiën ende diensten beswaren, maer een jaer moet laten rusten; daerop geantwoort is, dat die resolutie in diensten buyten de stadt geen plaets en hadd, ende verscheiden exempelen verhaelt bij Burgemeesteren Graeff en Oetens, daer het anders gepleecht was.’

a) Zie daarover: Wagenaar, Amsterdam. I 490 en 491.

en in den jaere 1669 Burgemeester gemaekt), sijn veel consideratiën daerover gevallen, als strijdende tegen de resolutie van de Staeten van Hollant, genomen in Maert 1581[1)], die syt, dat nimant ter dachvaert sal coomen, dan die bij de Eedelen uyt haer collegie ende bij de steeden uyt haeren Raeden ofte Vroetschappen sullen weesen gecommitteert. De saeke wierde soo swaer opgenomen, dat den Schout Rynst, Valckenier, en Roeters, presidenten van Schepenen, met advys van Schepenenbanck (alsoo alle Raeden waeren, uytgenomen Jan Huydecooper de jonge) bij occasie dat bij Burgemeesteren mosten weesen over een missive van de Heeren ter dachvaert over gijsselinge van een Brabander, welke missive mede was geteekent bij den Heer Riael, daerover heevich hebben gediscoureert, dat voornaementlijck door den president (p. **417**.) Polsbroek wierd gedebatteert. Na verder wisselinge van discoursen syde Valckenier, (die het woort deede) dat Burgemeesteren sulx gelieven niet meer te doen, ofte dat het sullen genootsaekt sijn te brengen in den raet. Den Heer van Polsbroeck hoorde van ter sijde door eenige Heeren van de regeeringe schampere woorden over die saeke, daer den Heer advocaet Pieter Cloek, Raet, wel de voornaemste van was, als niet connende begrijpen, dat den raet door sulke exempelen van haer gesach soude werden ontset. Jacob Bas, die Schepen en Raet was, siek wordende, (daer den 23sten Maert desselven jaers van stierf) is Riael ter dier oorsaeke, alsoo sijn suster met den gemelden Bas was getrout, thuysgecomen en gebleeven, en daerdoor is het voort stil doorgegaen, en seedert noyt gesustineert. Het was veel Heeren vremt, dat Riael die commissie aennam, want de eerste vierschaermaeltijt van den jaere 1654, daar Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Tresoriers op stadtscosten werden getracteert, wierde daer geleesen een pasquil, 't welk dienstich wierde geoordeelt aen de Staeten bekent gemaekt te werden, ten welke eynde den Heer Frans Riael, Schepen, wierde gelast 't selfde aen de Gedeputeerdes ter dachvaert

1) Resol. Holl. 17 Maart 1581.

te overhandigen, met last het ter vergaederinge te communiceeren, alsoo (hij) niet gequalificeert was daer te compareeren.

De gemelde resolutie van den jaere 1581 syt, dat de Gedeputeerdes moeten werden gecommitteert uyt de Raeden ofte Vroetschappen, 't welck in alle de leeden wert gepractiseert; doch Burgemeesteren sijn van voor lange jaeren in possessie deselfde daertoe te versoeken uyt ygener authorityt, en den Burgemeester, die ter dachvaert gaet, neemt meede die 't gelieft, als hiervooren gesyt. De Raeden, sijnde ter dachvaert, pleegen, soo ter vergaederinge en ter tafel, te sitten boven Schepenen, dat Raeden waren, maer is volgens de resolutie van den vroetschap anders verstaen. Den Heer Burgemeester van Purmerlant, sullende nae Den Haech gaen, heeft de Heeren van Hoorn, Schepen, en Gerret Schaep Pieterss., Out-Schepen en (p. **418**.) Raeden, neffens eenige meerder Heeren versocht derwaers te gaen. Den 21sten October 1653 den vroetschap vergaedert sijnde, heeft den gemelden Heer Schaep voortgebracht, dat, alsoo versocht was ter dachvaert te gaen neffens een Schepen, en dat van outs de Raeden naer de outhyt der eeden sessie hadden, niettegenstaende een jonger Raet, Schepen sijnde, mede in die commissie was, hoe sich daerin sal hebben te gedraegen. Burgemeesteren discoureerden, dat een Schepen, niettegenstaende jonger in eede van den Raet is, vóór een ouder Raet moet sitten, volgens het gebruyk, en hebben de saek in omvraeg gebracht. Den Heer Tulp syde, dat de vergaederinge lang had gefrequenteert, en veel veranderinge gesien, dat sijn goethyt veel dingen had laeten over hem gaen, en de gewoonte pleech te weesen dat den ousten Raet in die commissie altijt boven den jonger in eede sat, niettegenstaende den jonger regeerende Schepen was; doch alsoo het nu anders werd gepractiseert, dat sich voechde bij het advys van Burgemeesteren; en is hetselfde advys voort alsoo gevolcht, uytgenomen van den Heer Rendorp en den gemelde Schaep, sustineerende dat Schepenen gesach niet verder streckt als in de stadt en jurisdictie van dien, en ter vergaederinge niet comen in die qualityt, maer als Vroetschappen. Den Heer Van Hoorn adviseerde op sijn

tour, seggende: dat seedert ter dachvaert gecompareert was altijt de voorsittinge van Schepenen boven de Raeden, hoewel ouder in eede, had sien sitten; dat ook pleegen boven Out-Burgemeesteren geplaest te werden, doch dat die mettertijt de voorrang aldaer hebben becomen[1].

(p. **419**.) De Gedeputeerden ter dachvaert werden geconsidereert als gesanten, en bijgevolch niet arrestabel jure gentium, als breeder te leesen in 't Waerachtich ende nodich bericht van de Staeten van Hollant, wegens en tegens de redenen van Sijn Hoochyt aengaende de menage, het arresteeren der Heeren en het gepasseerde voor Amsterdam, 1650, in: Aytsma, Herstelde Leeuw, in quarto, fol. 486 te leesen; en de volgende resolutie wijst aen, wat qualityt de Gedeputeerden bekleeden:

'Saterdach 16 September 1656.

Resolutie van haere Eedele Groot Moogende.

Is naer voorgaende deliberatie bij de leeden eenpaerlijck verstaen ende verklaert, dat, soo wanneer in eenige acten, resolutiën ofte anderssints, gebruyckt werden de woorden: Ridderschap, Edelen ende steden, alsdan door het woort steden niet verstaen werden de Gedeputeerden, in deese vergaederinge compareerende, maer Burgemeesteren ende Vroetschappen selfs, die door voorschreeven Gedeputeerden alhier ter vergaederinge alleenlijck werden gepresenteert.'

Den 23sten Julij 1653, ter occasie ende gelegenthyt, dat den Heer van Schaegen wegens eenige schulden in gijselinge was genomen in Den Haech, weesende een der leeden van de Ridderschap en Eedelen in de Staeten van

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 106 en 107 voegt aan dit advies van Van Hoorn nog toe: 'doch of boven, als regeerende Schepen, of onder sat, hetselfde indifferent was, ende sich soude voegen nae de resolutie van den raet; ende heeft den raet, uytgesyt de twee voorsyde Heeren, haer gevoecht met Burgemeesteren, hoewel dat geen reede heeft.' - Aangaande het verschil over den rang tusschen Oud-Burgemeesteren en Schepenen is reeds vroeger gesproken: zie Eerste deel, p. 246 sqq.

Hollant, is opgesocht een acte van den jaere 1588, date 4 October, waerin geresolveert ende geoctroyeerd is, dat de persoonen, wesende gesonden ter dachvaert, staende de vergaederinge in Den Haech, ofte waer de vergaederinge werd gelyt, in 't gaen en keeren niet arrestabel sijn; ende dat hetselfde aen den Burgemeester Kandt van Amsterdam terselver tijt is gepractiseert geworden. Waerop bij resolutie den edelen Heer van Schaegen uyt de gijselinge is ontslaegen, doch (heeft) uyt Hollant niet mogen vertrecken in prejuditie van sijn crediteuren; welke resolutie den 6^{den} October 1673 ten opsicht van Duyst van Voorhout, Burgemeester tot Delft, Gedeputeerde ter dachvaert in Den Haech, sijnde gearresteert en gijselinge beteeckent, is geconfiermeert, met verbot aen den deurwaerder en (den) ontfanger Doublet[1)], den voorseyden Duyst van Voorhout ongemolesteert te laeten in Den Haech ofte op de reyse naer en van de vergaederinge, en gedurende deselve haer Edele Groot Moogende vergaederinge te incomodeeren ofte molesteeren.

Ten opsicht der Gedeputeerden ter Generalityt is het bij Hollant anders opgenomen; want den 27sten Julij 1635 is bij resolutie van haere Hooch Moogende de Staeten Generael verstaen, dat de gecommitteerde van deselve, ofte in een derselver collegiën, over civile schulden of civile actiën, bevooren de commissie gereesen, 't sij in 't coomen nae de plaetsen van de commissie, (ofte) gedurende haer verblijf aldaer of vertrecken, niet arrestabel sijn ofte geconvenieert connen werden, als voor haere (p. **420**.) competenten rechter. Den dach daeraen sijn extreordenares gedeputeerdens van wegen de provintie van Hollant ter gesyde vergaederinge verscheenen, en hebben tegemoet gevoert de consideratie van haere Heeren principaelen, van de voorschreven resolutie niet te connen aennemen. Niettegenstaende is door 't Hof van Hollant den 9^{den} December 1653 anders verstaen in een saeke van den Heer Jan van Ysselmonde, drossaert tot Vollenhoven

1) Hier vergist Bontemantel zich: Doublet was al overleden. In Resol. Holl. 6 October 1673 staat dan ook: ‘den ontfanger-generael Jacob van Volbergen.’

en Gedeputeerde ter Generalityt wegens de provintie van Overijssel, die door Gijsbert de Vries[1)], een coopman, was alhier gearresteert[2)], het arrest van waerde gekent den 24sten October 1652 op de vierschaer, en den 30sten Januarij 1653 gecondemneert den eysch van den arrestant te voldoen; waerover den gecondemneerde[3)] licht een mandement van relief d'appèl met committimus, sustineerende, ten opsicht (dat hij) was door deese stadt comen rysen nae Den Haech tot dienst van 't gemene lant, niet arrestabel te weesen; waerop partijen sijn den 9den December 1653 door 't Hof gerenvoyeert voor de(s) impetrants dagelijckse en competente rechter, uyt cracht van de voorseyde resolutie van de Generalityt, welck advys is geuyttet door de Heeren Cromom en De Raet. - In den jaere 1650, als wanneer eenige leeden haer gedeputeerdes reëel onwettelijck wierden gearresteert en fytelijk nae Loevestyn gevoert, is bij Hollant verstaen 't arrest in deselve Heeren geen plaets te hebben. (Een der Roomynsche crijsoversten syde: ‘wat praet ghij van de wetten, nu ick het harnas aen heb’.

4. Stadts finantiën.

(p. **421**.) De finantiën van de stadt bestaen uyt resolutiën van den raet, soo over de effecten, incomen, lichten, afleggen, uytgifte, coopen, vercoopen, maeken, breeken, bouwen, graven, dempen en wat verder daervan afhangt, soo het eenichsins van gewicht is; twelck bij de Heeren Tresoriers-ordenares uytgevoert werd, als gesyt, daer hiervooren van dat collegie is gehandelt[4)]. Ende alsoo ten tijde van de uytlegginge en sware werken het werck niet wel machtich waeren, soo heeft den raet, op voorstel van de Heeren Maerseveen, Polsbroek, Pol en Spiegel, Bur-

1) ‘Gijsbert Ariaensen Vries’. Hij was ‘coopman tot Amsterdam’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 91 en 92.)
2) ‘over schult, spruytende uyt coop van lant’ (ibidem).
3) ‘den 20sten Maert 1653’ (ibidem).
4) Zie: Eerste deel, p. 109-118.

gemeesteren, den 15den Januarij 1655 geresolveert, commissaressen te stellen over de fortificatie, zeesaeken en neeringe, om haere speculatie daerover te laeten gaen en, (p. **422**.) eenige consideratie hebbende, òf Burgemeesteren òf Tresoriers van haer advys te dienen, nae de nature van de saeken is[1]. Den 22sten Junij 1663 is, naer examinatie en rapport van de Heeren Hooft, Riael, Hasselaer, Geelvinck, Backer en Valckenier, commissaressen, gestelt den 2den Mey desselven jaers over stadtswerken en meester-baesen[2], geresolveert, dat (ontrent) alle noodige werken (wel lettende op de schaershyt der finantiën) alle jaeren nae de verkiesinge der magistraten, Burgemeesteren in den raet sullen voorstellen, 't geen noodich is gedaen ofte gelaeten te werden, om met vruchtbaerhyt de consideratiën daerover te laeten gaen[3]; dat nimant yts sal toe-

1) 'Alsoo Burgemeesteren haer ooch, neffens Tresoriers, over alle saecken niet connen laeten gaen, so sijn:

Witsen}	
Blauw}	gecommitteert over de forteficatie. (Den 8sten December 1659 sijn oock gestelt over de amunitie.)
Burch}	
Backer}	
Graef}	
Spiegel}	over de neringe.
Tulp}	
Pol}	
Rynst}	over de zeevaert.
Hasselaer}	

Welcke commissaressen haer besoigne sullen maecken, en 't geen dienstich sullen oordeelen aen Burgemeesteren bekent maecken, om met den raet met beeter vrucht op alles te connen resolveeren'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 204 - 15 Januari 1655.)

2) Resol. Raad II, 1. p. 614 (2 Mei 1663): 'Alsoo Burgemeesteren en Tresoriers op alle de saecken voorvallende niet connen passen, ende oversulx de stadtsmeesters wat te veel voochts sijn, soo is geresolveert te stellen ses commissarissen, opdat haer ooch op alles beeter connen laeten gaen, dewelcke besoigneeren sullen moogen met de presenten, en sijn daertoe gecommitteert Hooft, Riael, Hasselaer, Geelvinck, Cornelis Backer ende Valckenier.'

3) Duidelijker en uitvoeriger in Resol. Raad II, 1. p. 617 (22 Juni 1663) waar het besluit, op rapport van de genoemde commissarissen genomen, aldus wordt geformuleerd: 'dat Burgemeesteren, met communicatie der Heeren Tresoriers, haer getal' (nl. van de Tresoriers) 'sooveel sullen vermeerderen als oordeelen sullen tot de groote besoignes noodich te weesen' (vgl. Eerste deel, p. 109); 'jaerlijx naer de verkiesinge in den raet te brengen de gestaltenisse der gemaeckte en onvolmaeckte wercken, en een voorslach wat noodich oordeelen om 't aenstaende jaer te maecken, wel lettende op de incomste der stadt, om in ongelden daer reeckeninge van te connen maecken, opdat op alles rijpelijck mach geresolveert warden; de stadtsmaterialen publicq te verkoopen en niet door de meesterhaesen; alsoo de stadt merckelijck is beswaert, als gelt noodich hebben, de vaste goederen te vercoopen en geen

gevoecht werden boven de twee hondert guldens, dan op resolutie van deesen raet, uytgenomen de predicanten, die jaerlijx dry hondert guldens op resolutie van Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren werden toegevoecht, als ook aen haer weduwen, gedurende haer leeven of soolang in den stadt blijven woonen.

5. Commissiën van den Raet.

(p. **423**.) Alhoewel het previlegie van de hartoginne van Parma ende Playsance syt: ‘soo de swarichyt der materie dat vereyscht, deselve saeken 's daechs te voore gecommuniceert sullen werden, omme des anderen daechs andermael te vergaederen ende rijpelijk in deselve saeke alsdan resolutie te mogen nemen’[1)], soo is sulx echter niet in practijcq, maer de saken werden rauwelijk voortgebracht door Burgemeesteren en op geresolveert; en die eenige ondersoek vereysschen ofte van importantie sijn, werden gestelt ter examen van eenige Heeren; en soo eenige van advys sijn, dat het voorstel best waere geexamineert te werden, soo sijn, veele van advys, dat het uyt cracht van de voorstaende previlegie niet can gewygert werden. Den 7^{den} October 1671 gedelibereert werdende, of men ter vergaederinge van stats wege soude

penningen te negotieeren, en souden eenige in lijfrenten connen genoomen warden; doch is 't mogelijck, sooveel lasten af te leggen als doenelijck is; alle de tractementen der werckbaesen op te neemen om, in den met gebracht sijnde, te redresseeren’; en dan volgt wat in den tekst staat over persoonlijke toelagen.

1) Noordkerk's Handvesten I p. 114.

inbrengen de France wijnen voor één ofte twee jaeren te verbieden, waren de Heeren Van Beuningen, Schaep en Grootenhuyse stijf van advys, dat de examen niet gewygert can werden[1]. - Alsoo het rapport somtijts haest vereyst en de ouste ofte voorsittende buyten de stadt of anders sijn belet, is den 3^{den} December 1663 geresolveert, de volgende, de meeste in getal sijnde, de besoigne te moogen aenvangen, afdoen en rapporteeren. Welke besoignes meest werden gedaen ten overstaen van een der secretaressen van den raet, die, des gelast werdende, (p. **424**.) het advys op 't pampier omstandelijk stelt; welck advys communiceeren aen Burgemeesteren, die, den raet vergaedert sijnde, versoeken aldaer rapport te doen, dat in substantie door den voorsittende commissares bij monde werd gedaen, ofte in geschrift overgelevert aen den secretares om geleesen te werden; waerop omvraech sijnde gedaen, resolutie werd genomen, en de Heeren bedankt.

Daer sijn van voor veel jaeren geschillen geweest, wie in de commissie in rang behoorde de voorste te weesen, 't welck den 4^{den} September 1660, door overeencominge, is bijgelyt, als te sien daer van Schepenen en Out-Burgemeesteren is gehandelt[2]. Twelck seedert alsoo is gevolcht. Den 27sten Julij 1671 was een commissie op de Heeren Rynst, Out-Burgemeester, Bontemantel, Schepen, van de Cappelle ende Graeflant, Out-Schepenen; den 16^{den} (p. **425**.) November desselven jaers (op) Bontemantel,

1) 'Van Beuningen, Schaep en Grootenhuysen (sustineerden) dat in den raet altijt gepractiseert werd en is geweest, als versocht werd de examinatie, altijt daertoe is verstaen; en syde Schaep, dat oock soo van sijn oom, den Burgemeester Schaep, had hooren seggen. Bontemantel adviseerde, dat in soo een geval altijt den eeuen Raet of ander soude een goede saecke connen ophouden, onder dexel van te examineeren, om alsoo onderwijlen sijn opinie (aan te dringen?) en die van sijn gevoelen sijn te doen compareeren, ofte andere listen en laegen te leggen om sijn saeck te doen gelden.' (Bontemantel, Resol. Raad III, 2. p. 21. - 7 October 4671.)

2) Vgl. Eerste deel, p. 247. - De nu volgende regels van p. 424 van het HS. laat ik weg, omdat daar nog eens de inhoud wordt medegedeeld van de t.a.p. vermelde resolutie van 4 September 1660.

Schepen, Hasselaer, Schout, van Beuningen, Out-Burgemeester, Roch, Schepen, Cornelis Backer en Hudde, Out-Schepenen, over het 7de point van beschrijving, van het indubitabel recht; den 10den December daeraenvolgende (op) Bontemantel, Hasselaer, van Beuningen, Schaep en Roch, wegens het resultaet der besoigne op de ordre, te houden in de leegers te velde, en wie het hoochste gesach daer sal hebben.

Burgemeesteren sijn oock wel gewoon in swaerwichtige saeken (en) tijden, (of om) andere oorsaeken, te versoeken, dat de Raeden gelieven in de stadt te blijven, en ook te beschrijven, als: den 25sten Augusti 1660 hebben Outshoorn en Maerseveen, Burgemeesteren, Vlooswijk ende Graef absent sijnde, den vroetschap versocht, alsoo de Princesse royale heeft eenige memoriën, soo ter Generalityt als ter vergaederinge van Hollant, ingegeven wegens de educatie, employ en tractement van haer soon den Heer Prince van Orange, van bij huys te biijven om den 27sten derselver maend daerover te delibereeren en resolveeren; 't welck den raed aengenomen heeft, en is verder verstaen de absenten te beschrijven. - Den 15den October 1666[1] hebben de Heeren Burgemeesteren aen alle de Raeden, soo buyten als in de stadt sijnde, afgesonden de volgende missive[2]:

'Mijnheer,

Alsoo van huyden in acht daegen, of Vrijdach den (p. **426**.) 22sten deser maend October, des naemiddach ten dry euren precys, in de vroetschap alhier staet gedelibereert te werden op den persoon, welke men van deser steede wegen sal voordraegen en recommandeeren tot het vacante ballieuw- en drossaertschap van Muyden en Goylant etc., soo is ons vrindelijck versoeck UEd. haer ten voorschreven tijde in de raedcamer gelieve te vervoegen om, ten fyne voorschreven, te hel-

1) In den tekst staat 1667.
2) Vgl. Eerste deel, p. 157.

pen adviseeren als nae behooren, waerop ons verlaetende, blijven,
Mijnheer,

Uw Ed. goede vrinden,
Burgemeesteren en Regeerders der stadt Amsterdam.

Ter ordonnantie van deselve, en was geteekent:

NICOLAES NICOLAY.'
Den 15*den* October 1666.

De supercriptie was:
'Mijnheer N.N., Raet en Out-Schepen der stadt Amsterdam.'

Den 2^{den} Augustus 1667 hebben Burgemeesteren in gelijke maniere, soo die in de stadt als buyten waeren, 't haerder huyse gesonden diergelijcken brief in substantie, om den negende der loopende maent een Hooft-Offecier ofte Opper-Schout te maeken; alleen was dit verschil, dat in den hoofde, besluyt en opschrift stond:

'Eedele, erntfeste, wijse, voorsienige en seer discrete Heer',

en was gestelt en geteekent door den voorschreven secretares[1].

6. Secretessen van den Raet.

(p. **428**.[2]) Den eet der vroetschap syt: der stede raet secretelijk houden sult[3]. Als eenige saeken van secretesse door Burgemeesteren sullen werden voortgebracht, ofte dat in de deliberatie geoordeelt werd die stil gehouden

1) Dezen brief kan men vinden in het Eerste deel, p. 4 en 5.
2) P. 427 van het HS. heb ik weggelaten, omdat de inhoud daarvan al op p. 130 van het HS. is medegedeeld.
3) Hiervoor, Tweede deel, p. 14.

te werden, soo wert sulx gerecommandeert op den gemelden eet, als Raet gedaen. Het is remarkabel, dat het secreet dessayn, in Hollant gesmeet, van den admirael De Ruyter met twaelf scheepen uyt de Middelansche zee te senden nae Guinea, in den jaere 1664, ('t welck de Gedeputeerde leeden in mandatis hadden, alleen met Burgemeesteren te communiceeren; doch de Burgemeesteren deeser stadt, haer becommert vindende, hebben dat gebracht in den raet, 't welck gestelt wierde den 4^{den} Augusti ter examen van de Heeren Spiegel, Cloek, Roeters en van de Capelle, die den 6^{den} daeraenvolgende rapport deden, en de saeke oordeelden dienstich te wesen; doch den raet seer swack sijnde om over soo swaere saeck te resolveeren, (is verstaen) daer verder over nae Den Haech te schrijven; en den 10^{den} derselver maend, door de thuysgecomen Heeren Courtenhoef en van Beuningen, is de resolutie van Hollant, daerover genomen, omstandelijk verhaelt[1]) dat hetselfde dessain soo verborgen is gebleeven, soo bij de leeden van Hollant als bij de Generalityt, bij welke laeste het met een sonderlinge directie, met kennisse van wynige, wierd belyt. Alhoewel het altijt alsoo behoorde te gaen, soo werd evenwel de menschen door de swackhyt of argelist de worm, soo men syt, uyt de neus gehaelt.

Den 24sten Januarius 1654 heeft Cornelis Bicker, Heer van Swieten, Out-Burgemeester en Gecommitteerde Raedt, in de vroetschap (sittende separaet aen de ellebooch van (p. **429**.) de taeffel, alsoo geen Raet was[2]) overgebracht de tijdinge der vreede met den protector Cromwel; dat de Gedeputeerdens uyt Engelant waren den 22sten der

1) Over het uitzenden van de Ruiter naar Guinea handelt Bontemantel uitvoerig in Resol. Raad, II, 2. p. 37 sqq. Ik wil thans slechts opmerken, dat, wat Mr. J.C. Naber in zijn artikel 'Johan de Witt en zijn jongste geschiedschrijver' (Gids, November 1888, p. 216) over deze zending schrijft, den indruk geeft alsof alleen het besoigne voor de zeezaken daarvan kennis droeg. Uit Bontemantels mededeeling in den tekst volgt echter, dat er nog meer heeren in het geheim waren, - waardoor het nog meer 'remarkabel' wordt, dat 'hetselfde dessain soo verborgen is gebleven.'

2) Vgl. hiervoor, Tweede deel, p. 8, noot 1.

gesyde maendt daermeede overgecomen, met verdrach in 't corte met de ratificatie weder te Londen te moeten sijn; dat, neffens eenige meerder Heeren, als daertoe gecommitteert, de nedergestelde artykelen had geëxamineert en bevonden te accordeeren met de instructie, daertoe gegeven; ende alsoo daer yts in wierd gerept, dat Cromwel hart had gestaen op de seclusie van 't Huys van Nassouw tot Capityn-Generael of Stadthouder te maeken, soo scheen best te weesen, alles stil te houden, alsoo veel Heeren wel conden mercken (dat) het werck haperen soude. Daer vielen eenige particuliere speculatiën, het rapport gedaen sijnde, of den gemelden Heer niet had behooren op te staen en den raet te laeten haere vrije deliberatiën, alsoo geen Vroetschap was, ofte dat Burgemeesteren sijn Ed. hadden connen bedancken, en gesyt op het verhael te sullen delibereeren.

Den 28sten der voorschreeve maend, nae de electie der Raet ende nominatie der XIIII^{en}, heeft den Heer Cornelis Witsen, Burgemeester, gediscoureert de secretesse een der nootsaekelijxste deuchden te weesen in een Republique en vergaederinge, daer de Seigneurie van Venetië in uytmunt; ende dat ter contrarie het seer bespottelijk is, dat bijnae alle saeken soo haest ruchtbaer sijn, als de vergaederinge is geschyden; dat laest, nae het gemelde rapport van den Heer van Swieten, en (de) resolutie, daerop gevolcht, eenige cooplieden hebben weeten noch dien avont kennisse te becomen[1)] van 't gepasseerde in den vroetschap, (p. **430**.) niettegenstaende den Heer van Swieten had dienstich geacht en gerecommandeert verborgen te houden eenige saeken, die in 't rapport waeren geïnflueert. Waerover Burgemeesteren haer gedachten hebbende laeten gaen, haer E. Achtb. was voorgecomen een resolutie, genomen den 13^{den} December 1586[2)], die geobserveert is geworden

1) In plaats van, ‘eenige cooplieden’ enz. heeft Civ. en Mil. Reg. I p. 142 het volgende: ‘eenige Heeren sijn geweest op de Doelen en (hebben) wijtluchtich gediscoureert, in presentie van eenige cooplieden.’

2) ‘Over de secretesse wegens het aenbieden der souverainityt van Hollant aen Engelant’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 142). - Over het aanbieden van de souvereiniteit aan Elizabeth in 1587, zie: Bor, Boek XXII, p. 14 sqq. - Wagenaar, Vaderl. Historie. VIII. p. 185 en 192 sqq. - Fruin, Motley's Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden. (Gids, Mei 1862, p. 682.)

tot in den jaere 1600 en langer, sijnde in substantie: dat al wat door Burgemeesteren, boven den eet als Raet gedaen, werd gerecommandeert secreet te houden, 't selfde sullen gehouden weesen te doen, of als myneedich werden geacht en gecorrigeert uyt cracht van den gedaenen eet, mitsgaeders uyt cracht van deese resolutie terstont ende op staende voet vervallen sal weesen in een mulcte van ses hondert guldens, die aen sijn goederen reëelijken ende metterdaed sal werden verhaelt en geëxcecuteert; dat soo wes elk van hem verneemt de voorschreeve gerecommandeerde secretesse gedivulgeert te sijn, 't selve Burgemeesteren sal aengeven, om, den raet daerop vergadert sijnde, yder in het bysonder, ook den secretares, bij eede daervan te suyveren; waerop Burgemeesteren en den raet, present sijnde, de beloften hebben gedaen, en (verstaen is dat) de absente, thuysgecomen sijnde, in handen van Burgemeesteren (de belofte sullen) doen, en die voortaen gecooren sullen werden, deselfde belofte sal afgenomen werden. Naer lecture van deselfde resolutie is gelyt in deliberatie, of die (alsoo de tijden nu soo periculeus sijn als doen) niet wederom in practijcq behoorde gebracht te werden; waerop met eenparige stemmen verstaen is, (p. **431**.) deselfde resolutie te hervatten, en hebben Burgemeesteren en verdere presenten alle aenstonts de beloften gedaen, en sijn Burgemeesteren geauthoriseert de absente die af te neemen, als: de Heeren van de Pol, van Waveren, Polsbroek en Tulp, Gedeputeerden ter dachvaert, ende Courtenhoef, Gerret Schaep Pietersen en Jacob Teunessen van Straelen. - Den 5^{den}Februarij desselven jaers 1654 is den met aengedient, dat in de resolutie van secretesse, den 28sten Januarij laest genomen, eenige duysterhyt resideert, waerop de Heeren Courtenhoef, Cloek en: .....[1)] sijn versocht die te

1) Uit Resol. Vroedschap Amsterdam 5 Februari 1654 blijkt, dat Dr. Cornelis Witsen, Dr. Cornelis van Dronckelaer en Mr. Pieter Cloeck benoemd werden om de resolutie van 28 Januari 1654 aangaande de secretesse te examineeren. Bontemantel vergist zich dus, als hij den Heer van Courienboef (Gerrit Schaap Simonsz.) als lid dezer commissie vermeldt.

examineren en den raet te dienen van advys. - Den Heer Gerret Hasselaer, in April van 't gemelde jaer, heeft in den raet voorgestelt, dat, in gevalle yts onder secretesse was voorgestelt, of een der presente 't selfde aen de absente vermach bekent te maecken; waerop Burgemeesteren syden stili te wesen van neen; doch soo den geweesen absenten Heer 't begeerich is te weeten, sich moet adresseeren aen haer Achtbaerheeden, die dan, nae recommandatie van verborgen te houden, de saeke bekent maeken. - Den 28sten Januarij 1655 is geresolveert de resolutie, hiervoore gemelt, in date 28 Januarij 1654, te niet te doen, alsoo den eet als Raed tot secretesse swaer genoch verbind. - Voors is bij discourse, den 8sten December 1665, eenige secreete saeke wegens Denemarcken verhandelt sijnde, gesyt, dat den eenen Raed den andre, nae recommandatie van secretesse, wel vermach het geresolveerde te seggen.

Den raet werd somwijle gerecommandeert de secretesse van saeken, die haer niet werden geopenbaert, als: den 2^{den} April 1654 heeft den Heer Tulp, Burgemeester, ge- (p. **432**.) rapporteert, dat in haest gistren avont uyt Den Haech was in dese stadt gecomen, en omtrent thien euren heeft gecommuniceert, 't geen alreede par post had geschreeven, aen Burgemeesteren, te weeten: dat de briven, uyt Engelant gecomen, nae de predicatie waeren geleesen (alsoo het beededach was), dewelke behelsden seer swaere secreete saeken, die soo comen uyt te lecken, het tractaet met den lord Cromwel, (dat anders sooveel als ten eynde gebracht is) staet ondermijnt en omveergeruckt te werden; ende oversulx seer dienstich te sijn, volgens het advys van Burgemeesteren, dat de Gedeputeerden ter dachvaert werden geauthoriseert, die secreete saecken voorcomende, van stadts weegen te moogen handelen als te raede sullen werden, in conscientie, den meesten dienst van den lande mede te brengen. Den Heer van Purmer-

lant, die, neffens den Heer Tulp, als Burgemeesteren alleen in den raet waeren, hebben daerover omvraege gedaen, en is eenparich verstaen, de Heeren ter dachvaert daertoe te authoriseeren, sullende van waerde houden dat daerin sullen gelieven te doen, gerust sijnde, sonder verder in die saeke te ondersoeken, wat hetselfde soude mogen wesen; werdende ondienstich geacht, op de propositie van den Heer Tulp, meerder Heeren derwaers te committeeren. Waerop den 29sten April desselven jaers, de Heeren Purmerlant en Maerseveen, Burgemeesteren, present sijnde, de Heer Spiegel, afgesonden door de verdere Heeren ter dachvaert Tulp en Gilles Valckenier, heeft in de vroet- (p. **433**.) schap gerapporteert, dat was meedebrengende een resolutie, bij Hollant genomen, dewelcke onder eede belooft is te secreteeren, ook geen notule in de ordenares resolutieboeken daervan te doen, maer deselve aen Burgemeesteren te behandigen, die deselfde sullen leggen in een beseegelde doose, met de superscriptie die niet te openen, tensij in den raet, die alvooren den eet, extreordenares sal afgenomen wesen. Dese doos alsoo verseegelt opgeslooten sijnde, en de resolutie van de seclusie van het Huys van Nassauw, met Engelant gemaekt, genoch bekent en door de Staeten sijnde in druck gemeen gemaekt, een seer remarkabele deductie daerbij gevoecht sijnde sulx sonder becroon der andere provintiën te mogen doen, hebben de Heeren Maerseveen, Tulp en Paeter, (den Heer van Purmerlant siek sijnde en daechs daeraen stierf) Burgemeesteren, den laesten December 1654, den gemelden doos in den raet gebracht, en in deliberatie gelyt van deselve te openen, en te stellen in het resolutieboek van den raet; waerop gedelibereert sijnde, is deselfde geopent, de seclusie geleesen en verstaen op de gewoonelijke maniere te registreren.

7. Als in den Raet van een der presente wert gehandelt.

(p. **434**.) Den 28sten Januarij 1658 hebben de Heeren Vlooswijk, Courtenhoef en Maerseveen, Burgemeesteren, de electie der Raeden en nominatie der veertienen en

eenige andere saeken afgedaen sijnde, voorgebracht, dat den Heer van Waveren een hek had geset boven Ouderkerck, en tol eyst, en eenige andere saeken daaromtrent doet, die meenen tot naedeel van de stadt te sijn; waerop den Heer sijn verantwoordinge hebbende gedaen, is opgestaen en gegaen in Burgemeesterencamer, gedurende de deliberatiën[1]. - Den 9den April 1668, present Outshoorn, Burgemeester, na rapport van 't gepasseerde ter dachvaert en het leesen der messive uyt Den Haech, geteeckent bij de Heeren Valckenier, Riael, Roeters en pensionares Hop, behelsende de inclinatie der leeden, den Ambassadeur Boreel, ten opsicht sijn ouderdom, t'huys te laeten comen, nae gegeven contentement sijner pretentie en, als hebbende den Staet getrouwelijck bedient, te geven een sortabel jaerlijx tractement, bleef gedurende de deliberatie sijn soon Jacob Boreel sitten. - Den 3den September[2] 1672, present Pol, Outshoorn, Hooft en Rynst, Burgemeesteren, den Heer Andries de Graef te groffelijck door Valckenier gevilipendeert sijnde, en (om) andere reeden, heeft versocht van de regeeringe ontslagen te weesen, en versocht gedurende de te nemen consideratie te mogen vertrecken; doch is versocht te blijven sitten, gelijk ook deede.

8. D'Audientiën in den Raet.

Burgemeesteren alleen hebben het gesach van audientie van buyten-commissiën toe te staen ofte te verschuyven, met bepaelinge der resolutie der Staeten van Hollant ende Westfrieslant, date 2 Augusti 1653 en 28 November 1662, als hiervoore te lesen, daer van Burgemeesteren werd gehandelt, uytgenomen de gecommitteerden van haere Eedele Groot Mogende de Heeren Staeten van Hollant, ingevalle derselver last lyt die te openen en te doen in den raet,

1) Vgl. hierbij de bijlage: ‘Magistraatsverkiezingen’, op 28 Jauuari 1658.

2) Het HS. heeft ‘den 3den April 1672’. De juiste datum, die ook gevonden wordt op p. 469 van het HS., blijkt uit de bijlage ‘Magistraatsverkiezingen’, op 3 September 1672.

als hiervoore is gesyt, daer Burgemeesteren werden gestelt de hoofden van de vroetschap te weesen[1]. En alsoo eenige exempelen aldaer sijn als voorbijgegaen, soo staen dese te volgen.

Den 28sten Januarij 1653 heeft den President-Burgemeester Franco van der Meer gerapporteert, dat eenige gedeputeerdens der stadt Rotterdam hadden versocht den (p. **435**.) raet te willen vergaederen, om haere commissie aldaer af te leggen, hetwelcke Burgemeesteren hebben gedeclineert, en verder gesyt, dat, volgens ordre en gewoonte, soo yts hebben te proponeeren, 't selfde moet gedaen werden aen haere Eedele Achtbaerheden, die (het) vooraf toestaet, de credentialen gesien en de commissie verstaen hebbende, daerover te delibereeren, of dienstich oordeelen den raet daerover te beroepen, of anders te disponeeren, nae te raede werden. Waerop haere commissiën hebben geopent ende versocht geassisteert te mogen werden tegen de excecutie, die de weduwe en erfgenamen van Hugo de Groot drygen haer stadt, uyt crachte van becomen vonnisse, aen te doen[2], overleverende de documenten, daertoe specteerende. Waerop Burgemeesteren den raet in bedencken hebben gegeven, of de beschyden sullen geleesen werden, ofte gestelt te examineeren; het laeste wierde bequaemst geoordeelt, en sijn daertoe versocht de Heeren Witsen ende Dronckelaer.

De commissie der gedeputeerden van de Staeten van Hollant, in date 21 April 1616, was: haer te transporteeren nae deese stadt, ende aen Burgemeesteren ende Raeden te verthoonen 't geen in de commissie was vervat, die door Hugo de Groot wierd uytgesprooken, als omstandelijk te leesen in de Kerckelijke Historie van G. Brandt[3]. De gesyde gedeputeerden, in de stadt comende, hebben haer comst doen bekent maeken aen den ousten (p. **436**.) Burgemeester; ende doen versoeken, dat op 't alderspoedichste den raet van de stadt mocht werden ver-

1) Vgl. Eerste deel, p. 104-407.
2) Over dit proces zie: Jhr. J.P. Cornets de Groot, Levensschets van Mr. Pieter de Groot. p. 12.
3) Brandt, Historie der Reformatie. II, Boek XXIV, p. 345-883.

gaedert, en sijn nae den middach, lang na dry euren, bij een der secretaressen gelyt tot in de raedtcamer, alwaer de Burgemeesters en de Raden waren vergaedert, ende hebben door den gemelde De Groot gedaen de waerdich geleesen (te worden) aenspraek, die, nae gedaene rapport, is gelast te stellen bij geschrift, en òf ter vergaederinge òf aen de Gecommitteerde Raeden over te geven, en is door der Staeten drucker gemeen gemaekt[1].

Op Vrijdach den 9^{den} Mey 1659 hebben de Heeren Maerseveen, Spiegel en Polsbroek, Burgemeesteren, den raet bekent gemaekt, dat de Heeren van der Goes, van Delft, Frans Riael, deser stadt, en De Veer, van Hoorn, gedeputeerden van haere Edele Groot Mogende, aen hare Achtbaerheeden hadden bekent gemaekt, gecomen te sijn, om, ingevolch van de resolutie, date 22 Februarij, wegens de consumptie van de wijnen, bieren, gemael en bestiael, de magistraten te beëedigen, om de ordonnantie van deselve puntueelijk te doen observeeren. Waerop, nae lecture van den eet, deselfde Heeren, geassisteert met haren secretares, sijn binnengecomen, en hebben, nae een bequame aenspraek, haren last geopent; en de formelieren en den eet door den gesyde secretares geleesen sijnde, hebben Burgemeesteren en den raet yder die gedaen en de formelieren ondertykent; hebben voors den Schout geauthoriseert, ten overstaen van Burgemeesteren, de absente Heeren den eet en ondertyckeninge te laeten doen. Deesen eet was geresolveert alle jaeren te vernieuwen, doch is in Februarij 1660 met meerderhyt van stemmen te niet gedaen, niettegenstaende deese stadts gedeputeerden hard aendrongen die te continueeren, volgens resolutie van den raet, 13 Februarij desselven jaers.

(p. **437**.) Het admitteeren van sijn Hoochyt den Heer Prince van Orange in den raet heeft sich toegedragen in volgende maniere[2]. Ten opsicht der ongeluckige

1) Tiele N°. 1189. - De rede van de Groot vindt men ook bij Wagenaar, Amsterdam. I p. 438-456.
2) Over het bezoek van Willem III aan Amsterdam en zijne audientie in den raad vgl. het artikel van den heer J.F. Gebhard Jr., Amsterdamsche Aanteekeningen uit 1672, in Fruin's Bijdragen. (1880) p. 231-244 - en A.W. Kroon, Amsterdam in 1672. p. 66-75.

ende boose tijden heeft de regeeringe geinclineert om sijn Hoochyt te hebben in de stadt, over merkelijke consideratiën; en is tot dien eynde eenige maele daertoe aengemaend. Den Heer Jacob Boreel, tweede president van Schepenen, en Raet, heeft den 9^{den} Augusti 1672, present Hooft, Pol en Outshoorn, Burgemeesteren, gerapporteert dat, volgens de commissie van den 5^{den} derselver maend, was geweest bij sijn Hoochyt, ende overhandicht de missive van den raet, en volgens last gededuceert en gerecommandeert den inhout van deselve brief; en dat sijn welgemelde Hoochyt op 't versoeck van in deese stadt te comen had geantwoort, van meeninge te sijn, Muyden, Weesp en de daerom leggende posten te gaen visiteeren, en te comen in deese stadt, doch dat, wegens het laeste, daer naerder kennisse van soude geven. Op welk rapport Burgemeesteren te raede sijn geworden den 11^{den} daeraenvolgende den Heer Hendrick Hooft de jonge[1)], advocaet-fiscael ter Admiralityt ende ritmeester van een der vrijwillege compaigniën paerden, nae sijn welgemelde Hoochyt af te senden, met versoeke in de stadt te willen comen; dewelke Vrijdach den 12^{den} smorgens ten thien euren heeft gerapporteert, dat sijn Hoochyt van meninge was dien morgen te vertrecken, om nae de middach (p. **438**.) alhier te sijn. Waerop aenstonts tot de receptie ordre is gestelt, en, den krijsraet tegen twaelf euren beroepen sijnde, wierdt goetgevonden de twaelf compaigniën borgers, die de wacht hadden, haer posten te bewaeren, en de twaelf compaigniën, die savons de wacht sullen hebben, op haer gewoonelijcke tijt de eerste af te lossen; dat de resteerende ses-en-dartich compaigniën tegens dry euren in de waepenen sullen werden gebracht en geordonneert, een gedeelte op 't Lytse en Coninxplyn, en andere advenues van passasie; dat de twee compaigniën vrijwillege ruyters, onder 't commande van den gemelden fiscael en secretares Vlooswijk, Heer van Mare, sullen comen op den Dam, om vandaer sijn Hoochyt nae

1) Een zoon van burgemeester Hendrik Hooft.

den Overtoom in 't gemoet te rijden, werdende geoordeelt niet voor omtrent ses euren aldaer te connen weesen. Doch is wat nae dry euren in de stadt gecomen, geac-compaigneert met een compaignie te paerde, rijdende de Lytse straet langs, het Coninxplyn over, de Calverstraet door tot op den Dam, slaende cortom nae den Vijgendam en soo nae het Heerelogement; welck gerucht door de stadt loopende, en nimant noch op sijn post sijnde, sijn, nae de confusie, ordentlijk gemarcheert voorbij het gemelde logement en (hebben) salvo geschooten. Den 13^{den} is sijn Hoochyt gereeden, vergeselschapt met de Burgemeesteren Hooft en Outshoorn en de compaignie vrijwillege ruyters, onder den ritmeester Hooft, om de stadt ende fortificatiën op te nemen, en (is) voors gereeden[1)] (p. **439**.) omtrent twee euren aen het stadthuys, en door de twee gemelde Burgemeesteren gelyt tot op de sael, alwaer door Burgemeester Pol is ontfangen, en gesamentlijck gegaen in haere Achtbaerheeden camer[2)]. De taeffel geplaest op de gesyde sael, en opgedist sijnde, is sijn Hoochyt geset boven alleen aen de taeffel, met de ruch nae Schepenencamer, aen de rechtersijde den Graef van

1) Omtrent de houding der burgerij bij dezen rit van den prins door de stad vermeldt Bontemantel in Civ. en Mil. Reg. II. p. 559: ‘Outshoorn heeft naederhant verhaelt de groote genegenthyt der gemeente, en dat een bedaerde vrouw de prins bij 't been vatte, en syde, met schryende gelaet: O mijn prince, mijn prince.’ (Bontemantel schrijft dikwijls ‘bedaard’, waar men ‘bejaard’ zou verwachten.) - Nadat de Prins de wallen geinspecteerd had, bezocht hij nog het landsmagazijn, het Oost-Indisch magazijn en het Prinsenhof. (Uit het ‘Dagregister’, aangehaald bij Gebhard t.a.p. p. 232.) Op het Prinsenhof vergaderde de Admiraliteit, waar de Prins, in qualiteit van Admiraal-Generaal, zitting nam. (Wagenaar, Amsterdam. I p. 636.)
2) ‘gevolcht van sijn swiete, gaende staen voor het open venster om van de gemeente gesien te werden. Bontemantel staet neffens hem en geeft een cussen in 't venster’ (Resol. Raad III, 2. p. 291); ‘nemende de gemeente op den Dam alle haer hoeden af, met een groot gejuych.’ (Civ. en Mil. Reg. II p. 560.) - ‘Van de Cappelle, Graeslant ende den advocaet van Dam, weegens de Oost-Indische Compaignie, hebben versocht audientie, en hebben met sijn Hoochyt in 't vertreck van Burgemeesteren gesproocken.’ (Resol. Raad III, 2. p. 292.)

Nassouw, den overste der Spaense troepen Vilenove, den Heer van Brederode, den Heer van der Leck, collonel Schaep en meer andere Heeren, aen de andere sijde Burgemeesteren (Rynst ter dachvaert sijnde), Schepenen, Tresoriers en Collonellen[1]. Eenige tijt ter tafel geweest sijnde, heeft sijn Hoochyt versocht aen Burgemeester Hooft den raet te willen vergaederen, die, 't selfde met de verdere Burgemeesteren hebbende gecommuniceert, de boode last heeft gegeven de Heeren van den raet te versoeken op 't spoedichste boven te comen; en is de presente Raeden, die ter tafel waeren, sulx aengedient. De meeste Vroetschappen in het vertrek van Burgemeesteren sijnde (alsoo de raedtcamer wierd gebruykt tot de schattinge der 200^{en} penninck), heeft de boode sulx den eersten Burgemeester bekent gemaekt, waerop is gegaen en gevolcht, met de Heeren die Raeden waeren, in het gemelde vertreck, en geseeten, het gebet gedaen en de Raeden geleesen sijnde, heeft in substantie gesyt: dat (p. **440**.) sijn Hoochyt den Heer Prince van Orange hadde versocht den raet te willen vergaederen, alsoo eenige saeken heeft te proponeeren; waerop omvraege sijnde gedaen, is verstaen in deese tijtsgelegenthyt 't selfde niet te wygeren, en als Stadthouder te admitteeren. Den Heer Out-Burgemeester Tulp was van advys, dat de gewoonte en het recht is, dat de gecommitteerden van haere Eedele Groot Mogende, als sijnde den souverayn, sijn geauthoriseert in den raet te comen, en geen Stadthouders, als in den jaere 1650 bij deesen raet omstandich is verstaen, op de propositie van sijn Hoochyt, den 30sten Junij ter vergaederinge gedaen, en van stadtswegen beantwoort en terselve vergaederinge van haere Edele Groot Mogende

1) ‘Niettegenstaende de goede ordre, tegen de foele gestelt sijnde, was de sael vol volckx.’ - ‘Een soet juffertje, out omtrent 13 jaeren, doch hooch van gewas, gelyt door eenen Arppecum, sach de Prins eeten, en voechde haer seer dicht aen de sijde van de Prins, en bleef soolang staen, dat 't ooch op haer begon te vallen, en een der eedelen lyde een bort vol beenen, om haer te vereeren, doch een der naeste vrinden heeft het beleeft belet.’ - ‘De Heeren wederom uyt den raet gecomen sijnde, is het banquet gegrabbelt door de omstanders.’ - (Resol. Raad III, 2. p. 292)

ingebracht[1]; dat Burgemeesteren, sulxs versocht sijnde, hadden behooren 't geen te proponeeren heeft eerst afgevraecht te hebben, en bracht meer reeden bij in substantie; geadviseerd hebbende, ging van Heer tot Heer, om haer advys partinent te hooren; had wynich als geen gevolch, dan van Bontemantel. Den Heer Hooft, sonder verder te vraegen hoe sijn Hoochyt soude van de tafel opgehaelt werden en waer geplaest, stont op met een haestigen ijver, gelyde sijn Hoochyt van de tafel, door Burgemeesterencamer, in 't vertrek, op de stoel der president van Burgemeesteren. Alsoo geseeten sijnde, heeft sijn welgemelde Hoochyt Burgemeesteren en Raeden bedankt voor de debvoiren, die ten diensten van 't lant waeren contribueerende, ende voor de goede genegenthyt, soo aen sijn persoon als daer omtrent beweesen. 't Welck door den (p. **441**.) eersten Burgemeester met een contra compliment is bequaemelijk beantwoort, en heeft verder versocht, dat dese stadt mocht met meerder getal van crijgsvolck werden versien, ende ook van een commandant; dat mede geliefe te contribueeren, dat door Der Gouw als andere plaetsen, het soete waeter mocht ingelaeten werden, tot ververssinge der landen, die door het bracke en soute water te groote naedeel lijden; dat den ingenieur De Monq mocht afgesonden werden om de begraevinge te perfectioneeren, ende dat twee compaigniën ruyters tot garnisoen mogen becomen, tot weeringe van alle foele. Waerop sijn Hoochyt den raet in 't gemoet voerde: dat de militie schaers is; dat nae (sijn) oordeel deese stadt met geen beleegeringe te winnen is; dat nimant sal dencken deselfde te naederen, tensij Muyden en Weesp in der vijanden macht sal sijn gevallen, en dat dan tijts genoch sal sijn, om de militie in de stadt te brengen, ende van meeninge is in die extremityt persoonelijk in de stadt te comen, soodat voor alsnoch geen commandant oordeelde nodich te wesen. Waerop eenige verdere discoursen sijnde gewisselt wegens de fortificatiën, meende die bijnae in defentie te weesen, en dat het pesthuys noch ook de

1) Vgl. Eerste deel, p. 104-107.

huysen nae den Overtoom onnodich sijn afgebrooken te werden; dat de begravinge aen den Overtoom eerst soude (p. **442**.) moeten geforceert sijn, daer tijt toe van noode is, en onderwijle tot de afbreekinge ordre (soude) connen gestelt werden; dat op het versoek der twee compaigniën paerden soude dencken; dat den ingenieur (De) Monq soude in de stadt senden, met versoek deselfde niet lang te willen ophouden, alsoo die noodich heeft op andere plaetsen, en de werken alhier wynich aen gebreekt; dat, wegens het inlaeten der soete wateren, had gesien (dat het water) door de Goutsche sluysen sterk was inloopende; dat, wegens ebdeuren te maeken aen het huys[1)] en sluysen halfwegen Haerlem en dese stadt, met die Heeren soude moeten gesprooken werden. Voors heeft sijn Hoochyt seer instantelijk versocht, (dat op) de militie, staende op de repartitie van deese stadt en comptoir van den ontfanger Jannes Uytdenbogert, die acht maenden ten achteren sijn, beeter ordre op mocht gestelt werden, alsoo anders becommert is voor ongeval, leggende de faute op de regeerders deser stadt. Waerop sijn Hoochyt is tegemoet gevoert, dat dese regeeringe wynich of geen gesach noch commande hebben over het comptoir (van den) ontfanger Uytdenbogert, maer dat hetselfde staet ter commande ende administratie van de Gecommitteerde Raeden, die het gemelde comptoir soo hebben belast met de wisselen (p. **443**.) der uytheemsche ambassadeurs en vordere afgesondene, (en de andere comptoiren werden ontlast, daer de ontfanger van Dordrecht soude connen over getuygen) dat naulijx genoch in de cas blijft om de lijf- en losrenten te betalen, (het laeste bracht den Heer Tulp sachjes Burgemeester Hooft in gedachte) soodat deese regeerders geen oorsaeke can gegeven werden van de achterstal der militie, versoekende dat sijn Hoochyt geliefte sij bij de Gecommitteerde Raeden te helpen uytwerken, dat het gemelde comptoir mochte werden ontlast ofte meer incomen toegeschickt, ten welcken eynde aen de Gedeputeerden ter dachtvaert een ernstige missive sal afgesonden werden, te meer (omdat den ontfanger Uytdenbogert)

1) ‘aen het huys ter Hart’. (Resol. Raad III, 2. p. 297.)

swaere banquerotten aen de impostmeesters heeft gehad. Sijn Hoochyt, merkende door de militaire hoofden qualijk te sijn onderrecht, liet dat daer blijven en syde vorders van opinie te sijn, dat, als de Oost-Indische schepen sullen binnen sijn, de vloot te laeten invallen, met dien verstande, dat de lichte schepen souden connen eenige tijt op yeders stroomen blijven liggen, als Tessel, Maes en Zeelant, om het landen der Engelse voor te comen. Waermede sijn Hoochyt is opgestaen en door Burgemeesteren gelyt in haer camer. Den Out-Burgemeeester (p. **444**.) Andries de Graef, de saeke bijnae afgedaen sijnde, in de camer comende, drong door de Heeren (die, alsoo sijn Hoochyt swak van stem was, waren opgestaen en, om tot het gehoor te comen, dicht om de tafel stonden), gaf sijn Hoochyt met verwellecomminge de hant; doch wierde gemerkt de groetenisse mager wierde opgenomen. Sijn Hoochyt is door Burgemeesteren afgelyt, in een caros geset en geconduiseert op 't Rockin, alwaer met eenige jachten noch dien avont is gevaeren nae Weesp ofte Muyden, men meende om de predicatie te ontgaen, ten opsicht der confusie, die in de kerck soude weesen; alsoo den 14^{den}, sondachs snachts ten elf euren, wederom in de stadt quam, en den 15^{den}, smorgens omtrent elf euren, vertrok, sijnde de compaigniën borgers, vier-en-twintich sterck, gerangeert van het Heerelogement langs de Fluweeleburchwal, Halsteech, Vijgendam en Dam, langs het stadthuys, alwaer sijn Hoochyt, sittende te paert, halte hielt, en sijn afschyt van Burgemeesteren, sijnde in compleete getal (alsoo den Heer Rynst was t'huysgecomen), staende voor het stadthuys op het plyn, nae de behoorelijcke ceremonie heeft genomen, en voors gereeden voorbij Jan Roomspoort-thooren langs de Heere-graft, Lytse straet tot aen de poort (sijnde mede de burgerij gerangeert op de voornaemsten plaetsen), alwaer door de Heeren collonellen Geelvinck en Roeters wierde geluck op de rys gewenscht, en het canon gelost, naedat buyten eenige gaerden van de stadt was[1)]. Den gemelde fiscael

1) ‘Bowtemantel stont met sijn compaignie gerangeert voor 't stadhuys, ende volchde met sijn compaignie tot aen de poort, en marseerde de schans op, alwaer dry salves over de borstweeringe liet schieten, naedat het canon was gelost.’ (Resol. Raad III, 2. p. 293.)

Hooft deed het uytgely met de compaignie paerden tot (p. **445**.) aen den Overtoom. Twee gemene voorvallen waeren speculatif, den een te sien en 't ander naederhant te hooren, te weeten: dat nae het vertrek van sijn Hoochyt, die niet weder aen tafel was geweest, het banquet door de omstanders wierde als geplondert; en het tweede: dat het sijdgeweer van den President-Burgemeester in de foele op 't Rockin wierdt gelicht, doen (hij) sijn Hoochyt uyt de koets in 't jacht gelyde; òf is door het bocken uyt de porteepee gevallen, òf den gauwert heeft sin gehadt in het silver gevest, soo den Heer syde.

9. Of de vroetschappen de vrije jacht hebben.

(p. **446**.) De Raeden ofte Vroetschappen van de steeden hebben veelmaelen verschil gehadt met de Ridderschap en Edelen, sustineerende, als sijnde medeleeden van de souverainityt, te hebben de vrije jacht, en voornaementlijk in 't laege, alsoo de reeckencamer van de graefelijchyts domainen het bewint van het hooge, dat sijn de duynen, hebben, die verpachten, van welk incoomen, voor sooveer het can strecken, sijn gedestineert tot betaelinge der Raetsheeren van den Hoven. De jachten ten tijde der Graven waeren vergunt tot haer vermaeck en tijtcortinge, en sijn, nae het becomen der vrijheyt, weder gevallen aen de Staeten van Hollant, dewelke door de Ridderschap en Edelen en de steeden werden gerepresenteert, en stellen een hooge- en opperhoutvester en meesterknaepen, tot besorginge van alle disordre, volgens instructie. In den jaere 1660 sijn die questiën ter vergaederinge van haere Eedelen Groot Mogende weder op 't tapijt gebracht; twelk voorgecomen sijnde in desen raet, den 20sten Julij, sijn de Heeren Tulp, Courtenhoef, Polsbroek en Cloek gecommitteert om het recht te ondersoeken en examineeren, om den raet te dienen van advys. De saeke was volgens

rapport, den 26sten Julij in den raet gedaen, ter vergaederinge (van de Staten van Holland) soo hooch geloopen, (p. **447**.) volgens het schrijven der Gedeputeerdens ter dachvaert, dat het was geworden een point d'honneur. De leeden sustineerden, neffens de Edelen gevoecht te sijn, soowel in 't hooge als in 't laege te jaegen, ende Haerlem en eenige meerder leeden hadden het laeten aentykenen; welke missive is gestelt in handen van de gemelden Heeren den 26sten Julius, en bij occasie sijn den 27sten Augusti versocht het ondersoek te willen doen. Waerop den 22sten September bij den Heer Tulp en d'andere commissaressen is gedaen rapport, en vorders verstaen, dat de Raeden der steeden sijn gevoecht, neffens de Ridderschap en Edelen, te mogen jaegen, en deselfde resolutie, de saecke in Hollant voorcomende, van stadts wegen in te brengen.

10. Pensionaresen noch Secretaresen sijn geen raeden.

(p. **448**.) Alhoewel in eenige steeden werd gepractiseert, dat den pensionares en secretares mede bekleeden het raed- en burgermeesterschap, ja dat één persoon is notares, secretares, pensionares, Raed en Burgemeester tegelijk, soo werd echter hetselfde in deese stadt ondienstich geoordeelt. Den Heer Cornelis Boom, in den jaere 1628 pensionares geworden sijnde, heeft het in October 1650 neergelyt en den 11den ditto is gemaekt weesmeester; is den 28sten Januarij 1651 geworden Raed en gestelt op de XIIIIen, en door Burgemeesteren (tot) Schepen gecooren, en den eersten Februarij geworden Burgemeester, soodat geen Schepenseet heeft gedaen, als hiervooren is verhaelt[1)], daer werd gesprooken, dat den Outraet niet is vernootsaekt de Burgemeesteren uyt de Out-Burgemeesteren of Out-Schepenen te kiesen. - Den Heer Coenraedt van Beuningen, naedat van den jaere 1643 secretares was geweest, is Ao 1650 geworden pensionares, 't welck wynich daegen vóór den 28sten Januarij 1660[2)]

1) Vgl. Eerste deel, p. 92 en 93.
2) De tekst heeft: ‘in December 1660.’ De verbetering ontleen ik aan p. 475 van het HS.

heeft neergelyt, waerop den 28sten Januarij 1660[1] is gekooren tot Vroetschap; en hoe in den jaere 1669 en 1672 Burgemeester is geweest, is meede van gesprooken. - Den Heer Joores Jooresen Backer is gemaekt 1634[2] secretares, en 1638, op de ordenares dach der electie, Raed, Veertien en Schepen geworden, naedat het secretarisschap eenige daegen te vooren had gequiteert. - Van gelijcke is het toegegaen met den Heer Cornelis Backer, die in (p. **449**.) den jaere 1652 was secretares geworden, en 1658 Schepen en Raed.

De voorgemelde Heeren stonden af van haer honorable en proffitable ampten eenigen tijt vóór de electie, maer de volgende vond sich becommert en behiel het secretares-schap soolang, totdat van het raedschap als verseekert was, twelck toeging in de volgende wijse. Op Donderdach den 28sten Januarij 1666 hebben de Heeren Valkenier, Courtenhoef, Spiegel en Hasselaer, Burgemeesteren, den raet voorgehouden, dat sich een speculatie opdoet, daer, alvoore tot de electie te treeden der vacante raetsplaetsen en nominatie der XIIIIen, eenige discoursen dienen vooraf te gaen, te weeten: soo een secretaris mocht Raed gemaekt werden, (of) hetselfde ampt can behouden, of dat alvoore, eer den eet comt te doen, daervan sal moeten afstaen, alsoo bemercken dat de humeuren daerheen hellen, dat wel een der secretaressen mocht comen voorgestelt te werden, en door de eenparichyt ofte de meeste stemmen Raed gekooren werden; en voor sooveel Burgemeesteren advys aengaet, meenen dat het niet compatibel is, ten opsicht de eeden niet overeen comen, en meer andere

1) De tekst heeft 1661.
2) De tekst heeft 1631. In Groot Memor. III fol. 150 vond ik echter: ‘Op den lesten Januarij anno 1634 hebben de Heeren Burgemeesteren tot secretarissen deser stede aengenomen Mr. Joris Jorissen Backer, in plaetse van Mr. Wouter Valckenier, gecoren tot Schepen deser stede, ende Jacob Bruyning, notaris, in plaetse van Mr. Jacob van der Does, secretaris oveleden.’ Uit deze plaats blijkt tevens, dat Wagenaar zich vergist, als hij schrijft: ‘Mr. Joris Jorisz. Backer en Jacob Bruyning zijn beide gekomen in plaats van Dr. Gualterus Valckenier.’ (Amsterdam. III p. 495.)

consideratiën en reedenen, die daeromtrent te bemerken staen. Waerop omvraech is gedaen en nae eenige discoursen geconcludeert, door de meeste stemmen, met het advys van Burgemeesteren. Bontemantel meende, dat de eeden niet contrarie sijn, en de exempelen van veel steden (p. **450**.) voor den secretaris sijn. Hooft adviseerde, dat het tegen de authorityt van den vroetschap is, een te maeken op conditie; dat yder sijn vrije stem heeft, als het niet is strijdende met de previlegiën en resolutie, en die het gemaekt werd, is schuldich 't selfde te bedinen, op de peene, van outs daertoe staende, en yder moet weeten wie hij opwerpt ten dienste van de stadt. Nae welcke resolutie, die van wynige wierde tegengesprooken, is getreeden tot de electie, en met eenparige stemmen gecooren den Heeren Jan Corver ende Pieter Schaep; deselfde ontbooden en binnengecomen sijnde, heeft den president van. Burgemeesteren gesyt tegen Corver, dat door desen raet Raed was gemaekt, en dat volgens de resolutie, soo het sijn E.E. aengenaem was, alvooren den eet te doen soude moeten afstaen van het secretarisschap. Waerop antwoorde, daertoe te weesen geresolveert, en gaf de sleutels der secretary in handen van den Burgemeester, die daerop deselfde twee Raeden den eet heeft afgenomen. Sijn daerop genomineert tot Veertienen, en door Burgemeesteren Schepenen gemaekt. De reede, waerom plaets tot een nieuw secretares most werden gemaekt, is te leesen, daer van Out-Burgemeesteren werd gesprooken[l].

11. Resumptie der resolutiën van den Raet.

(p. **451**.) Den secretares, die den raet oppast, pleegt seer subject te weesen, en selfs als ter maeltijt of om andere sijnder saelken uytging, ordre te moeten laeten, waer te becomen was; dat den secretares Gerret Hulft alleen veel jaeren heeft waergenomen, totdat in hooch emploi in den jaere 1654 nae Oost-Indiën is vertrocken. Naederhant sijn de meesten tijt daer twee toe gecom-

l) Vgl. Eerste deel, p. 165.

mitteert, dewelke ook specialijck waernemen de beveelen van Burgemeesteren. Deese Heeren secretaressen, van dewelke een in den raet de saeken bijwoont, tyckent de resolutiën en verdere besoignes, die dienstich sijn opgenomen te werden, par memorie op 't pampier, extendeert die bij tijtsgelegenthyt, en nae de resumptie, door Burgemeesteren gedaen, werden door den clerck, specialijck daerop beëedicht, in de resolutieboecken gestelt; 't welck door den gemelde Hulft en sijn voorsaeten selfs most gedaen werden. De resolutieboeken sijn en warden bewaert door de gemelde secretaressen, en alsoo eenige wierden vermist, te weeten die van den jaere 1644 tot 1652, soo sijn Burgemeesteren den 10^{den} Julij 1656 geauthoriseert bij den raet, de secretaressen en clercken die bij (p. **452**.) eeden af te vorderen, en verder de secretaressen te gelasten geen boeken uyt te geeven, tensij alvoore daervan in een register, daertoe te houden, aentykeninge sal sijn gedaen; welke vermiste resolutiën weder daerop ter secretary sijn becomen. Men meende dat (door) den Heer van Swieten, als voornaemenlijk curieus sijnde de dagelijxse voorvallende remarcabele saeken ad notam te nemen, en specialijck doen als commissares-poletiq in den Achtbaeren Kerckenraedt sadt, de gemelde boecken sijn verlyt, en versuymt weder ter secretary te senden. - Nae het vertrek van den gemelden Hulft naer Oost-Indiën, in qualityt als Eerste Raedt en Directeur-Generael en Opperbevelhebber over de crijgsmacht te waeter en te lande, sijn Nicolaes Nicolay, Jan Corver, Wijbout Slicher en Dirck Schaep tot secretaressen van Burgemeesteren en den raet gebruykt; den eersten was den 24sten Julij 1653, den tweede 29 Mey 1654, den darde 5 Maert 1658 en den vierde den 28sten January 1670 voor de eersté mael in den raet. Nicolay, ten opsicht sijner indispositie, heeft het secretaresampt den 18^{den} October 1672 afgestaen; Corver heeft den raet bedient tot den jaere 1657, als wanneer wierde geordonneert de rollen van Schepenen (p. **453**.) waer te nemen, totdat, als gesyt, Raed en Schepen was gemaekt; Slicher is in den jaere 1665 geworden Ontfanger ter Admiralityt, niettegenstaende van Burgemeesteren een merckclijke somme jaerlijx wierd ge-

presenteert, in gevalle in het secretaresschap wilde continueeren, maer heeft bedanckt en sijn afschyt den 15den December van de regeerders genomen; den Heer Schaep neemt die commissie noch dagelijx waer, met toevoeginge van een sijner confraters. Bij gedenken is altijt geen andere secretares gebruykt dan die daertoe waeren gecommitteert, dan alleen den 22sten April 1654, als wanneer den Heer Lieve van Loon, en den 5den September 1672 den Heer Jacob de Vogelaer, door absentie der ordenares-secretarissen van den raet, voor datmael den vroetschap hebben bedient. De secretarissen gemelt werden bij absentie, indispositie of andere saeken der pensionaresen, gebruykt ter dachvaert en andere diensten.

[Alsoo hierboven is gesprooken van eenige resolutie-boecken van den raet, die vermist wierden en wederom te voorschijn waeren gecomen, soo is bij die occasie in de gedachten gecomen van eenige andere stadtsboeken, die niet te vinden waeren, doch naederhant bekent (sijn) geworden, te weten: de werken van den cardinael Baronius wegens de authorityt der pausen[1)], in dewelcken Daniel Blondel, professoor in de Ilustre schoole deser stadt[2)], veel had gemediteert en soo in margine als briefkens van remarque tot weederlegginge had genoteert en in de boeken gelyt. Den gemelden Blondel overleeden

1) Kardinaal Cesar Baronius (1538-1607), auteur van de ‘Annales ecclesiastici, a Christo nato ad anuum 1198’, 12 dln. in fol°., waarvan het eerste in 1588 te Rome verscheen.
2) Hij heette niet Daniel - zooals Bontemantel hem noemt - maar David Blondel. Zie over hem: Wagenaar, Amsterdam. III, p. 230, die, o. a. zegt: ‘De Gereformeerde Kerken in Frankrijk leiden hem, in 't jaar 1626, op, tegen deu Kardinaal Baronius te schrijven. Doch hij heeft dit werk niet voltrokken. De Jaarboeken van Baronius, op den rand van welken hij eenige aantekeningen geschreevcn hadt, zijn, in laater tijd, door de stad Amsterdam, ten dienste haarer boekerije, gekogt, en sedert, op bevel van Burgemeesteren, gebruikt door eenen predikant, Magendie genaamd, en uit Bearn herwaards gevlugt, die eene zogenaamde wederlegging van den Kardinaal in 't licht gegeven heeft, met welke hij kleine eer heeft ingelegd.’ - De ‘wederlegging’, waarvan Wagenaar spreekt, is de ‘Anti-Baronius’, in 1675 te Amsterdam verschenen.

sijnde, sijn eenige sijner boeken, daeronder de voorschreven, vercoft; deselve op tafel comende, die anders gecoft werden voor tsestich guldens, wierden door eenige heeren (p. **454**.) opgejaecht tot dry hondert guldens; (men oordeelde het roomsch-catolycken te sijn.) Corcelles, professer der remonstrance gemeente[1)] ende Provoost, predicant derselve kerck[2)], lieden van groote geleerthyt, siende dat de roomsgesinde sochten die boeken meester te werden, wierden te raede 't selfde voor te comen, en syden uyt eygen ingevinge, dat ordre hadden van Burgemeesteren te coopen, en dat recht van benaederinge hebben, soodat de opveylinge door veel morrens opgehouden wierd. Corcelles, t'huys comende, heeft met den secretares Nicolay, die tot sijnen huyse woonde, de voorschreve saeke verhaelt en gesyt, soo (aen) de stadt (en) aen de gereformeerde godtsdienst geliefde dienst te doen, daer Burgemeesteren van te spreeken, opdat in geen roomsgesinde (handen) comen te vallen; op welck rapport den gemelde Corcelles is geauthoriseert de boeken machtich te werden ende thien guldens meerder te geven, als daervoor was geboodeh. De boeken sijn gebracht op Tresory, daer Nicolay doen secretares was, en heeft op ordre een man opgesocht, om de anotatiën in ordre te brengen, om te connen sien wat daerin stack; dewelcke eenige tijt daerin gebesoigneert hebbende, is bedanckt, alsoo geen behaegen in sijn doen is genomen, ende is een ander van meerder studi daerover gestelt, door recommandatie van dominé Mores, walsche predicant[3)], die, met goet genoegen begonnen hebbende, is nae Italiën met eenige heeren geryst, en alsoo is dat werck blijven steeken. Het gerucht

1) Etienne de Courcelles of Stephanus Curcellaeus (1586-1659), Fransch predikant, kwam in 1634 naar Holland en sloot zich bij de broederschap der Remonstranten aan. In 1643 volgde hij Episcopius op als hoogleeraar aan het Remonstrantsch Seminarium, welk ambt hij tot kort voor zijn dood bekleedde.
2) Bartholomeus Praevortius (1587-1669) was van 1632-1669 predikant bij de Remonstrantsche gemeente te Amsterdam.
3) Alexander Morus (1616-1670). Zie over hem: Wagenaar, Amsterdam. III p. 232-233.

van deese boeken onder de grooten en geleerde verspryt sijnde, is veel vraegens en geloop over geweest, voornaementlijck in den jaere 1668, haer adresseerende aen den gemelden secretares, doch waeren niet te vinden, totdat in September 1669 sijn te voorschijn gebracht en op stadts biblioteeq gevonden te staen, en door den predicant Hydanes[1] over 't hooft waeren gesien, alhoewel in folio (waeren) en (uyt) eenige volumen bestonden.]

12. De vroetschappen hebben geen tractementen.

(p. **455**.) De Raeden hebben geen belooninge noch tractementen, veelmin eenige emolumenten; dan alleen is gesien bij deese tijden, dat nae de vreede, tot Munster geslooten met den coninck van Spaignen Philipes de Vierde, in den jaere 1648, de Heeren van de regeeringe yder een goude medalie[2] tot gedachtenisse is toegesonden. - Op de voorstel van de Heeren van Swieten, Maerseveen en Purmerlant, Burgemeesteren, Tulp absent sijnde, is den 8sten Mey 1654 geresolveert bij den raet, te doen slaen ofte schroeven goude medaliën, tot memorie der vreede, met den protector Cromwel gemaekt, en deselfde van stadts wegen te vereeren aen de Heeren van de regeeringe, ten welcken eynde de Heeren Tresoriers wierden gelast nae een bequaem meester uyt te sien, en de forme van dien te besorgen; dewelcke den 8sten Julij 1655 den Schout, Burgemeesteren, Schepenen, Raeden in dien tijt en eenige andere door Burgemeesteren sijn ter handen gestelt, wegende omtrent vier en veertich ducaten, in een swarte gedrayde doos, met felp gegarnieert[3]. - Den 3^{den} Januarius 1668 hebben de Heeren Rynst, Graef en Pancras, Burgemeesteren (den Heer van Hoorn den 19^{den} Augustus overleeden sijnde), naedat geleesen was een

1) Johannes Heidanus (1604-1670) was sinds 1649 predikant te Amsterdam. In 1668 gaf hij een catalogus van de bibliotheek der stad Amsterdam uit. Hij was een broer van den bekenden Leidschen hoogleeraar Abraham Heidanus.
2) Van Loon, Nederlandsche Historiepenningen. II p. 310 en 311.
3) Van Loon, ibid. II p, 383-385.

(p. **456**.) messive der Gedeputeerden ter dachvaert, met de bijlaege missive van haere Eedele Groot Moogende, en het exemplaer van het perpetueel edid ende eeuwichdurende wet, tot voorstant van de vrijhyt, mitsgaeders tot conservatie van eenichyt ende van de gemeene ruste van den landen van Hollant ende Westfrieslant, bij welcke messive Burgemeesteren en Raeden werden gelast den eet op het edict te doen[1)], waerop yder is een extract, gedruckt bij der staeten drucker van Wouw, ter hande gestelt, ende hetselve door den secretaris Wybout Slicher gelesen sijnde, hebben Burgemeesteren en Raeden, den een nae den andren, opstaende, met ongedeckte hoofde, den eet gestaeft, en daernae den secretaris. Alle de Raeden waeren present, uytgesyt Jacob van Neck, van Loon, Hasselaer, van Beuningen, van de Capelle en Jan van Maerseveen. Spiegel, Cloeck en van Hoorn waeren overleeden. Welcken eet alsoo met d'opgerechte twee vingeren gedaen sijnde, heeft yeder in orde het edict, leggende op de tafel van den secretares, ondertyckent, Bontemantel en Hooft al morrende; de laeste voechde met seggen daerbij: ‘met gelegenthyt van tijde ontsweeren.’ Na welcke saeken Burgemeesteren, als gesyt, den raet hebben in bedencken gegeven, naedat waeren geleesen twee resolutiën, den eenen van den jaere 1648 en den tweeden van den 8sten Mey 1654, hierboven gemelt, of ondienstich soude sijn, ten opsicht van de vreede, tot Breda gemaekt in Augusti 1667 met den coninck van Engelant, met 't samen Vrankrijk en Denemarcken, meede eenige goude (p. **457**.) penningen te laeten maeken tot memorie; waerop met eenparige adyisen de Heeren Burgemeesteren sijn geauthoriseert. Den Heer Tulp oordeelde 't selfde een last voor de finantie van de stadt te wesen, doch dat de beleefde consideratiën van Burgemeesteren toestondt. Hooft was van advys, dat best soude sijn, de stempel tot coste van de stadt te laeten maeken, en de Heeren van de regeeringe, die daer speculatiën toe hebben, de metalen laeten verschaffen, doch dat sich evenwel met de andere advysen

1) Vgl. Tweede deel, p. 15.

was voegende. Op welcke authorisatie Burgemeesteren haren president Rynst hebben versocht dien last op hem te nemen, die door te veel speculatie, wat daer op te prenten, ofte andere redenen, de resolutie in verloop heeft gebracht; doch endelijk, door hart aenmaenen van Burgemeester Pancras, is de commissie tot effect gecomen en den 21sten Julij 1669 door Burgemeesteren de regeeringe laeten toecomen in een silveren gedreven doos, met felp gevoert[1].

De vroetschap is, bij gedencken, tot costen van de stadt, nae 't seggen van oude regenten, noyt getracteert geweest; dan bij onse tijde sijn gecomen in consideratie daer in het nieuwe stadthuis de eerste sessie eeniger collegiën is genomen, 't welck is toegegaen in volgende ordre. De Heeren van de regeeringe, in de gedachten speelende de onordentelijkheeden, gepleecht in den jaere 1650, en de beleegeringe, voor deese stadt gedaen door sijn Hoochyt den Heere Prince van Orange, hebben gemeent die voor de posterityt, wegens de verlossinge, met vreuchdeteeckenen jaerlijx, als tot Lyden, Oudewaeter wert gedaen, te (p. **458**.) doen gedencken, en ten dien eynde den jaermarkt ofte kermisse te verleggen en te stellen op den tijt van de verlossinge ofte opbreecken van 't leeger van voor deese stadt[2]. Den 16den April 1655 hebben de Heeren Maerseveen, Polsbroek, Pol en Spiegel, Burgemeesteren, den raet voorgehouden, dat het nieuwe stadthuys[3] tegens

1) Van Loon, Nederlandsche Historiepenningen. II, p. 557 en 558. - Zie ook: Scheltema, Aemstel's Oudheid. VI p. 16.
2) Vgl. Eerste deel, p. 212 en 213.
3) Over den bouw van het nieuwe stadhuis nog het volgende: ‘Door de slechte oorloochstijden hebben Burgemeesteren haer gedachten laeten gaen, of tot minder costen, als andere reeden, ongeraeden soude sijn het nieuwe stadthuys een verdiepinge laeger te cappen, vertoonende den raet een model, daervan gemaeckt. Waerop omvraech sijnde gedaen, is verstaen volgens het vertoonde model het stadthuys te cappen, met dien verstande, dat de groote sael ongecapt sal werden gelaeten, en te overleggen of die met eenige ciraet niet hooger behoorde opgetrocken te werden’. (Civ. en Mil. Reg. I. p. 76; 27 Juni 1653.) ‘Burgemeesteren hebben den raet voorgehouden, dat den 27sten Juni 1653 geresolveert is, ten opsicht der Engelse oorlooch, het stadthuys een verdiepinge laeger te cappen dan het concept ende model begrijpt, doch de groote, sael ongecapt te laeten, om tot ciraet die hooger te doen uytsteecken, 't welck t' eenemael de ordre der architecture sal coomen te breecken; ende of niet beeter sal weesen, alsoo den corlooch een eynde heeft en de negotie wederom begint te gaen, het stadthuys voort op te bouwen in maniere van het model, dat door groote moyte en naersticheyt nae de ordre is ter neder gestelt door de condichste architeqmeesters. Waerop gediscoureert sijnde, is verstaen de ordre van het gedruckte model in 't opbouwen van 't stadthuys te volgen.’ (Civ. en Mil. Reg. I p. 212; 11 Februari 1655.)

het laetste van Julij of eerste van Augusti sal connen bequaem weesen om de voornaemste collegiën sessie te doen nemen; en (voorgesteld om) de kermisse, als wesende in het voornaemste saysoen van 't jaer, in plaetse van in September, te leggen op den eersten Sondach in Augusti, en de burgerij alsdan te laeten optrecken. Waerop sijnde gedelibereert, en yder wel merkende de intentie van Burgemeesteren, is verstaen het concept te converteeren in een resolutie. Waerop den 23sten Julij desselven jaers de Heeren Pol en Spiegel, Burgemeesteren, den raet hebben aengedient, dat geresolveert sijn, neffens Schepenen, op Donderdach toecomende, smorgens sessie te nemen in het nieuwe stadthuys, en deselfde, neffens den raet en out-raet, smiddachs op 't middachmael te tracteeren, versoekende daertoe de approbatie. Den raet heeft Burgemeesteren bedankt, en het versoek toegestaen, met toesegginge van te compareeren. Den Achtbaeren Kerckenraedt heeft, door last van Burgemeesteren, de gemeente bekent gemaekt, dat op Donderdach den 29sten Julij, smorgens ten half achte, twee predicatiën sullen werden gedaen, d'eene in de Oude en d'andere in de Nieuwe kerk, om (p. **459**.) Godt te dancken en te bidden om Sijn goedertierene continuatie etc. etc. en zeegen wegens de sessie, die alsdan staet genomen te werden in het nieuwe groote gebouw[1]. Smorgens de regeerders uyt de kerck

1) Civ. en Mil. Reg. I p. 240 heeft nog: 'In de Nieuwe kerk predickte doininé Melsior Johannes, sijnde den texst daer den Coninck David van sijn soon Absalon was vervolcht geweest en (dese) daerdoor was omgecoomen, waernae David wederom te Jerusalem gecomen sijnde, den tempel weder inwaide'.

comende[1)], hebben haer vervoecht op 't Princenhof, alwaer de voornaemste collegiën sedert het afbranden van 't oude stadthnys hebben geseeten[2)], vanwaer sijn gegaen in volgende ordre nae het nieuwe:

1) De nu volgende beschrijving van de inwijding van het nieuwe stadhuis komt in hoofdzaak overeen met die, welke men vindt bij A. W. Kroon, Het Amsterdamsche stadhuis. P. 54-57, en welke is ontleend aan Civ. en Mil. Reg. I p. 240 sqq. (De aanwijzing van de bron bij Kroon is onjuist.) Waar Bontemantel t.a.p. meer bijzonderheden geeft dan boven in den tekst, vermeld ik dit in de noten.
2) In Resol. Raad I, 1, op een blad, ingenaaid vóór p. 1, vermeldt Bontemantel hierover het volgende: ‘Stadthuys afgebrant den 7^{den} Juli 1652. Den brant 's morgens in 't hout ofte turf (soo men presumeert) geraekt weesende, is (het stadthuys) tot de gront bijnae afgebrant, wesende Sondaech.
De Burgemeesters namen haer vergaedering in de herberge, genaemt de Prins[a)], staende recht over de Waeg.
Den raet in de sael van de voorschreven herberge, voor welcke herberge ‘de Prins’ strackx uyt het hoochste venster een clock[b)] gehangen wiert.
De wisselbanck wiert geordonneert in Jan Roompoerts-thooren, en ging 's maendaechs smorgens wederom de af- en inschrijvinge en cas voort.
In 't Princenhof wierde bequaemhyt gemaekt voor Burgemeesteren, Schepenen, Weesmeesters, Tresoriers-ordenares en secretary.
Burgemeesterencaemer was aen de linckerkant van de poort, op de Burgwal, over de hal, ingaende, Schepenen in de groote sael, de secretary daerboeven ofte boeven de groote sael, Weesmeesteren in de oude krijscaemer, Tresoriers boven Burgemeestercaemer.

Tresory extre-ordenares op de voorcaerner}	
Reeckencaemer in een achtercaemer}	in de herberge de Prins.
Clyne banck in de groote sael}	op de Heeremart, ofte
Assurancymeesters in een boevencaemer}	anders genaemt het
Desolaete boedels in een boevencaemer}	West-Indische huys.’

Vgl. hiermede: Domselaer, Boek IV, p. 5 - en A. W. Kroon, Het Amsterdamsche stadhuis. p. 46 en 47.

a) Over de herberg ‘de Prins’, zie J. G. Frederiks, ‘In den Swarten Hondt’. (Amsterd, Jaarboekje 1888, p. 69 sqq.) - en Mr. N. de Roever, Uit onze oude Amstelstad. I p. 107.De ‘steeclock’, die o. a. geluid werd vóór publieke executies, vóór de samenkomst van den oud-raad, het afkondigen van keuren, en de vergadering van de vroedschap, waarin nieuwe raadsleden en de veertienen gekozen werden. Vgl. hiervoor, Eerste deel, p. 68, 93, 241, en Tweede deel, p. 7.

De ruyterwacht[1], die noyt hellebaerden hadden gebruykt, maer halve pieken, gingen met deselve, specialijk daertoe gemaekt[2], vooraf, gevolcht door de roedraegende- ofte steedebooden, alle blootshoofts.

Den Heer Schout, gaende alleen, en sijn dinaers aen de sijde, waervan de voorste de roede van justitie droech.

De Burgemeesteren.

Schepenen.

Out-Burgemeesteren.

Tresoriers.

Weesmeesteren.

De Raeden, die in de voorgaende collegiën niet en saeten[3].

De secretaresen.

De clercken.

Alle de Out-Schepenen, die geen Raeden waeren, saeten in een der voorschreven collegiën ofte bancken, ujtgenomen Jacob Fransen Hinloopen, die versocht was uyt de stadt te willen gaen, om de oude questie voor te comen, wegens de voorsittinge, met de Raeden, die geen Schepenen geweest sijn, als breder in de verhandelinge van Schepenen is gesjt[4]. Dat Tresoriers en Weesmeesteren waeren gestelt vóór de vroetschap, is alsoo door (p. **460**.) Burgemeesteren ingeschickt, daer den Heer van Polsbroeck le maistre de cermonie, soo men syde, van was, en tegen de misnoegende bij discoursen uytgaf, 't selfde niet in consequentie soude getrocken werden.

1) Zij diende toen reeds te voet. (Wagenaar, Amsterdam. III p. 181 en 182.) Over de ruiterwacht vgl ook Eerste deel, p. 218 en 219.
2) 'Naederhant sijn stoeken geordonneert, geschildert met (het) stadts-waepen. (Civ. en Mil. Reg. I p. 240.)
3) 'De Raeden, die in de voorgaende collegiën niet waeren, sonder onderschyt of Schepenen geweest waren of niet.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 240.)
4) 'Op sijn hofsteede te gaen, alsoo Out-Schepen en geen Raed was, sittende in de Banck van leeninge; ende alsoo is Jan van Waveren als Weesmeester in rang gegaen, sijnde meede Out-Schepen en geen Raed. Staet te considereeren, dat Jan van Waveren ende Jacob Fransen Hinloopen alleen waeren Out-Schepenen, sijnde Frans Riael en Jan Munter Schepenen, die geen Raeden waeren, en Pieter Cloeck en Jacob van Neck Raeden, die noyt Schepenen sijn geweest.' (Ibidem p. 240.) Vgl. Eerste deel, p. 254.

Op 't stadthuys comende, in het vertreck van Burgemeesteren, en als in 't ronde staende, heeft den Heer van Polsbroek gedaen een bequaeme aenspraek, op de materie passende; doch alsoo sacht van uytspraekt was, is wynich daervan op connen genomen werden; waernae yder collegie is gegaen in haer camer om het werck op te nemen. Een wynich tijts daernae, Burgemeesteren in haer camer sijnde, sijn ter audientie toegestaen de gedeputeerdens[1], soo van de publique, Walsche, Engelsche en Hoochduytse kercken, en hebben haere Eedele Achtbaerheeden geluck gewenscht, waervoor de predicanten alle in danckbaerhyt een vadt Rijnsche wijn is t' huys gesonden. Nae de middach sijn de Heeren, in ordre als opgecomen waeren, ter tafel geplaest en heerlijck getracteert[2]. De burgerij, die haer beurte was op te trecken in die nieuwe kermisse[3], sijnde ses compaigniën van het Geele regiment, hebben haer, volgens gewoonte, in slachordre gestelt op den Dam voor het stadthuys, waervan de capitynen en luytenants op versoek boven sijn gecomen en met eenige glaesen beschoncken, waerop dry scharges gedaen (hebbende), omtrent seven euren sijn afgetrocken[4]. De Heeren, soo op den dachvaert en elders buyten de stadt sijnde,. sijn (p. **461**.) meest alle bijtijds in de stadt gecomen om de predicatiën te hooren, de sessie bij te woonen en de maeltijt te helpen vervroolijcken[5]. Den Heer Huygens, uytmuntende in geleerthyt en poesy, liet in druck gaen een geluckwenssinge, die ten opsicht van de hoochgeachte en sinrijke stellinge naederhant in toetssteen is gesneeden en in Burgemeesterencamer geplaest[6]. En dit is de

1) 'Sijnde predicanten en ouderlingen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 241.)
2) 'In 't vertreck van Burgemeesteren'. (Ibidem p. 241.)
3) Vgl. Eerste deel, p. 212, noot 2.
4) De heeren van de regeering zijn 'omtrent negen euren alle vertrocken, naedat seer vrolijck en soet sijn geweest'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 242.)
5) 'Ende de nieuwe jaermard ofte kermis te houden'. (Ibidem p, 242.)
6) 'Joost van Vondel maeckte meede een inwijdinge van 't stadthuys, Tectum Augustum Ingens. gedruckt bij de Wed. van Abram de Wees, te lang om hier te stellen, alsoo het seventien vellen in folio groot is'. (Ibidem p. 243) - Over het gedicht van Huygens, door Elias Noski in zwarten toetssteen gesneden, zie: Domselaer, Boek IV p. 41 en 42 - en Scheltema, Aemstel's Oudheid. I p. 141 en 201-202. Op de eerstgenoemde plaats bij Scheltema wordt ook melding gemaakt van een zilveren lampetschotel en kan, bij de inwijding van het nieuwe stadhuis gebruikt. Over den bij deze gelegenheid geslagen penning, zie van Loon, Nederl. Historiepenningen. II p. 310 en 311. - Verder mogen hier de volgende aanteekeningen van Bontemantel nog een plaats vinden: 'Het nieuwe stadthuys bequaem gemaeckt sijnde om de gevangenen in genoch verseeckeringen te connen setten, soo sijn deselfde den 5^{den} December 1654 uyt het tuchthuys der wittebrootskindren (in de wandelinge alsoo genaemt), dat sedert het afbranden van 't stadthuys tot de boeyen is gebruyckt, overgebracht.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 196 - 25 November 1654.) - 'Den 13^{den} November 1655 is de eerste crimineele executie gedaen voor het nieuwe stadthuys op 't schavot, tot dien eynde opgerecht, werdende ....., ten galge gedoemdt, opgehangen.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 260.) - Zie verder p. 487 van het HS.

eenichste maeltijt, als gesyt, daer de vroetschap een wynich op stadtscosten in consideratie sijn gecomen; en de emolumenten sijn geweest de dry voorschreeven meedaeliën.

Maer in 't besonder is den raet getracteert door den Heer Nicolaes Tulp, die in consideratie van de uytnementhyt waerdich is alhier te verhaelen[1]. Den gemelden Heer Tulp, docter in de medecijnen, is in den jaere 1622 gemaekt Raed en, gebracht sijnde op de veertienen, is door prins Mauritius gecooren tot Schepen, en anno 1654 geklommen tot het waerdige ampt van Burgemeester. In den jaere 1672 in 't begin van de swaere en ongeluckege en troebele tijden, als wanneer (hij) vijftich jaeren den raet bekleet had, heeft goetgevonden deselve ter maeltijt te tracteeren, ten welken eynde die heeft daertoe doen noedigen eenige daegen voor de electie. Op Donderdach den 28sten Januarij 1672, present in den raet de Heeren Vlooswijck, Graef, Pol en sijn E.E., Burgemeesteren, en alle de vordere Raeden, demptis van Beuningen en Hudde, (p. **462**.) heeft sijne Achtbaerhyt, nae de nominatie der veertienen, (alsoo geen raedtsplaes of plaetsen open wae-

1) Een beschrijving van Tulps feestmaaltijd is reeds gedrukt bij Scheltema, Aemstels Oudheid. V p. 202-206. Scheltema heeft den tekst gepubliceerd, die voorkomt in Bontemantels Aant. van verschillende zaken I, welke in hoofdzaak overeenstemt met den hier gepubliceerde. Waar een afwijking is van eenige beteekenis, geef ik die aan.

ren) en eenige verdere afgedaene saeken, den met bedanckt voor de toesegginge, voorleeden maendach gedaen op de noodinge en versoeck van deesen middach tot sijnen huyse ter maeltijt te comen; syde voors in substantie, dat de eer heeft gehadt van vijftich jaeren Raed geweest te sijn, en altijt van de Heeren groote eer genooten te hebben; had de stadt voor de darde mael sien uytleggen en in groote en rijckdom dusverre aengroeyen; dat swaere tijden had beleeft, doch door Godts bestier alles ten beste was afgeloopen, hoopende dat deese droevige en becommerlijke donckere wolken door Sijne grondeloose barmhartichyt ten besten sal werden gelyt. Waermede van de burgemeestersstoel opstaende; de vordere Burgemeesteren en Raeden meede opgereesen sijnde, doch yder op sijn plaets blijvende staen, is van heer tot heer gegaen, en met ongedeckte hoofde de hant gegeven en nochmael in civile termen en groote vergenoeging van alles bedanckt, met toesegginge van vergeldinge, en heeft vorder versocht tegen één euren t' sijnen huyse te willen comen; waernae den raet is geschyden. Omtrent twee euren heeft den Heer Tulp sijn gasten in 't voorhuys afgewacht en overwelkomt, die door sijn soon, den Heer Dirck Tulp, Outschepen, of in de binnecamer ofte (in de) sael sijn gelyt; in 't incomen werden de Heeren versocht, die knechs medebrachten, van deselve wederom nae huys te senden[1)], alsoo meer comfusie dan dienst op de maeltijden medebrengen. (p. **463**.) Het geselschap compleet sijnde, uytgenomen den Heer Jannes Hudde, die door de loop was geincomodeert, sijn de genoodichde versocht in de eetplaes te gaen, sijnde een loots, in de thuyn, achter het huys, opgerecht, en behangen met blaeuwe stoffe. Den Heer Tulp heeft versocht sijn gasten aen tafel te mogen plaetsen, gelijck in den met sijn gewoon te sitten, en niet in die qualityt als in bedieninge sijn, daer geen dificultyt in wierd gemaekt. Nae een vrindelijke aenspraek en versoeck hebben de

1) ‘Nadat versocht waren, die knechts meedebrachten, te willen laten 's avonts comen, om het bancket t'huys te brengen’. (Aant. van verschill, zaken I.)

Heeren haer plaets genomen, daerop sijn gevolcht den Heer Dirck Tulp, Outschepen, Docter Aernoult Tholing, commissares, en Outschepen Jan Six, de twee laeste getrouwt met de dochters van den Burgemeester[1)], en den pensionares Cornelis Hop en secretares van den raet Dirck Schaep. Alsoo geseeten sijnde, waeren veel Heeren uytsiende nae de spijse, alsoo eenige discoursen waeren gevallen, of het tractement mochte weesen nae de oude wijse, om te kennen te geeven waerdoor de rijckdommen deser stadt tot soo hoogen top waren gereesen, en omdat Tulp den voornaemste aensetter was geweest, in den jaere 1655, van de willekeure der leges sumptuarie, tot voorcominge der costelijcke bruyloften en 't geeven der juweelen aen de bruyden, boven de luyden haeren staet ende middelen, welke bij den met 19 Januarij vastgestelt sijnde, door de Heeren van den Gerechte geconverteert in een willekeur en den 29sten derselver maend is gepubliceert[2)]. Maer de spijsen, bestaende in dry gerechten, waeren als men gewoon is op soodanige aensienlijcke (p. **464**.) maeltijden aen te dissen, vermengt met eenige

1) Doctor Arnout Tholinx was getrouwd met Catharina Tulp, dochter uit het eerste huwelijk van Tulp met Aefgen van der Voegh, 'quam reluctantibus parentibus duxit, captus formae venustate', zegt Mr. Gerrit Schaep Pietersz. in zijn 'Antiquarum seu Patriciarum Familiarum Aemstelodamensium Catalogus et Progenies', gedrukt in Heraldieke Bibliotheek 1873 p. 193 sqq. - Jan Six was getrouwd met Margaretha Tulp, een dochter uit het tweede huwelijk van Tulp met Margaretha de Vlaming. (Vgl. Eerste deel, p. 98, noot 3.) Aan deze Margaretha Tulp had ook Jan de Witt het hof gemaaakt, vóór hij Wendela Bicker huwde. - Over bizonderheden aangaande Dr. Tulp en zijne familie raadplege men het artikel van Prof. Rogge over Nicolaas Tulp in Gids Juli 1880 p. 77 sqq. Op p. 117 van dat artikel zegt Prof. Rogge, die inzage gehad heeft van eigenhandige aanteekeningen van Nicolaas Tulp, dat ook Petrus Francius en dokter de Vicq als bizondere vrienden genoodigd waren en mede zaten aan den feestdisch. Bontemantel vermeldt wel hunne gelegenheidsgedichten, maar noemt hen niet onder de gasten.

2) In Noordkerk's Handvesten vindt men deze keur niet. Zij is herhaaldelijk gedrukt, o. a. in N.S. Calisch, De liefdadigheid van Amsterdam. p. 100-104, het laatst in het weekblad de Amsterdammer van 6 April 1879. - Vgl. ook Mr. D. Veegens, Wendela Bicker. (Historische Studien. II p. 111.)

ordentelijcke gesonthyden, als: de goede bijeencomste van 't geselschap, Haere Eedele Groot Moogende de Staeten van Hollant ende Westfrieslant, de gebiedende ende souverayne Heeren, de goede regeeringe deser stadt, de saeken van de zee etc. etc., dewelcken ingestelt wierden bij den heer tracteerder en vervolcht door de soon en swagers, yder santé in bysondere coppen of glaesen, nae de waerdichyt der conditie, geschoncken met libertyt. Gedurende yder gerecht wierden de Heeren ter handen gestelt gedructe[1)] latijnse vaersen, gecomponeert door den voorsyden Heer Six, den professer Francius en docter Francoys de Vicq; het tweede was vergeselschap met een silvere medalie, constich gesneeden en geschrouft, leggende in een swarte gedrayde doos, met blauw felp gestoffeert; de medalie vertoonde aen de eene sijde het pourtredt van den Heer Burgemeester, en de andere sijde een zeederenboom, die met sijn top tot door de wolken rijst, aen de voet van de boom een uytspruyssel, aen

1) In het reeds aangehaalde artikel zegt prof. Rogge, dat deze Latijnsche gedichten voorgedragen werden door Six, Francius en de Vicq. (zie vorige p., noot 1.)

de andere sijde een fort ofte casteel, tusschen byde sijn wydende eenige schaepen, met de devisie als volcht[2)]. Welke regaliën

2) Bontemantel heeft vergeten de devisen mede te deelen. Op de voorzijde stond het jaarschrift: ‘Nicolaus TVLpius, aMsterDamensis, Consul IIII, senator annIs qVInqVagInta’. De rugzijde had tot randschrift de woorden van Virgilius: ‘Vires ultra sortemque senectae’. (Virgil. Aeneis VI vs. 114.) Tulp kreeg zelf een gouden medaille. (Rogge, Nicolaas Tulp, p. 119.) Over deze medaille (zie ook: van Loon, Nederl. Historiepenningen. III p. 69 sqq., waar ten ohrechte de boom een plataan of ahornboom genoemd wordt) vermeldt Bontemantel in Aant. van versch. zaken I nog het volgende: ‘17 Augusti 1682 heeft den Heer Six mij geseyt ende bij discourse verklaert, dat de gemelde medalie heeft laeten maeken buyten kennisse van sijn schoonvader, en dat verset sal doen[a)], die op de maeltijt in handen kreech; dat nimant daer wetenschap van heeft gehadt dan sijn swager Dirck Tulp, selfs niet sijn huysvrouw. Dat evenwel daer geen misnoegen over toonde en naederhant het geldt gaf volgens de reeckeninge, doch hondert vijftich guldens afgedongen sijnde, stelde die weder aen sijn schoon-vader ter hant. - Op Dynsdach den 15^{den} September 1682 met den Heer Jan Six spreekende, comende te spreecken van de medalie, ende gevraecht sijnde, wat met de sedreboom wilde uytbeelden, alsoo die had geordonneert buyten sijns vaders kennisse te maken, als hier voren is gestelt, antwoorde, dat de cederboom staet op de berg Libanon, dat dien boom van lange groeit, dat het sap, 't geen daerin wert gelyt, lang voor bederving bewaert, dat ook alsoo sijn heer schoonvader is tot hooge jaeren gecomen en door groot respect als tot door de wolken geclommen was, gelijk het Latijns veers om de cant te kennen geeft, en dat voorts de reste door de maecker van de penninck is daerin gevoecht; dat sommige met het klyne uytschietende cedreboompje hadden willen uytbeelden de soon, den Heer Dirck Tulp, Schepen, doch dat daer geen gedachten op had gemaeckt; dat wel te geloven is, alsoo in tamelijcke goede correspondentie waren, als op de electie van Burgemeesteren in 1668 te sien is[a)]. Oock het kasteel in 't verschiet, noch de lammeren, wydende onder den berg, syde van sijn speculatie niet te wesen. - Den eersten November 1682 hoorde ik in de morgen-predikatie in de Remonstrantse kerck een Dominé preecken, hebbende de text uyt het boeck der Psalmen 92, vers 13-15: De rechtvaerdige sal groeyen als een palmboom; hij sal wassen als een cederboom op Libanon. Die in 't huys des Heeren geplant sijn, dien sal gegeven worden te groeyen in de voorhoven onses Godts. In den grijsen ouderdom sullen sij noch vruchten dragen: sij sullen vet ende groen sijn.’
In de eigenhandige aanteekeningen van Nicolaas Tulp (zie Rogge, Nicolaas Tulp, Gids, Juli 1880, p. 120) leest men de volgende verklaring: ‘het casteeltje stater bij om de berch hoog te doen schijnen, het boomtje om de ceder groter te doen schijnen. David zegt: de vrouwen zullen groeyen als de cederboom op Libanon. De Latinen hebben een spreekwoort, als se willen zeggen dat iets fray is en lang hoort te duren, en ook sal duren: cedro dignum, omdat men met het sap van de cederboom de dingen besmeert, die men lang bewaren wil.’

a) Dit geeft geen zin. De bedoeling schijnt te zijn: Tulp vond het niet aardig, dat op zijne partij een medaille zou worden uitgedeeld, waarvan hij niets wist.Vgl. Eerste deel, p. 98. ‘Tamelijck goed’ is hier = vrij slecht.

door den Heer Six de Heeren, aen tafel sittende, wierden gegeven. Onderwijlen het tweede gerechte wierde verwisselt, stonden het geselschap op, waervan eenige haer voechden bij het vier in de sael, ende siende op de tafel staen eenige porcelyne schootels met tobacq, gecruyst met pijpen, hebben daer haer speculatie afgenoomen. Op vermaeninge wederom ter tafel geseeten sijnde, gedeckt met mannenbancket, is een wynich tijts daerna een swaere schootel, gevult met fijn, cierelijke gemaekte suycker ende

confyteuren yder op sijn tafelbort geset. Alles wat tot (p. **465**.) soo een aensienelijck geselschap conde bijgebracht werden tot stichtelijk vermaek, wierde niet naegelaeten, soodat nae vroelijke en soete t'samenspraek, nae een dronck van danckbaerhyt, het geselschap omtrent elf euren is geschyden. - Daer wierde gediscoureert of wel (van) soodanige bijeencomste van den raet in oude tijden is gehoort en bij deese eeuwe (in) gedachtenisse sijn, maer nimant hadde daer memorie van; wel dat in de Handvesten, soo men meende, opgesocht souden connen werden die vijftich jaeren den met bekleet hebben; dat andere syden niet conde wesen, alsoo het afsterven in druck niet werd gestelt, maer uyt de memoriën soude moeten opgesocht werden; tot exempel wierde bijgebracht, dat Harmen van de Pol, de vaeder van den Burgemeester Jan van de Pol, op de maeltijt present, over de vijftich jaeren Raed is geweest, als daer werd bijgereekent de tijt dat, teegen de wettige regeeringe en previlegiën, neffens eenige van de braefste Heeren door prins Mauritius in den jaere 1618 is van den dienst bedanckt geweest; want is Anno 1595 Raed geworden, in den voorsyde jaere 1618 bedanck, 1629 op den ouden eet wederom herstelt en (op de oude) plaets geset, ende den..... Anno 1646 gestorven. Maer van soodanige danckbaere maeltijt is niet meer gehoort. - Den meergemelde Heer Tulp is overleden den 12^{den} September 1674, sijnde gecommitteert van stadtswegen bij den raet in de Gecommitteerde Raeden van Hollant, voor de tweede mael, te weeten in den jaere 1663, den 3^{den} Februarij, tot 1666, en de laeste mael (in) 1673, totdat is coomen te sterven. - De verhaelde maeltijt (p. **466**.) wierde bedient door wynich, maer wel oppassende mannen, die yder haer besteck in stilte wel waernaemen; eenige was haer werck te haelen en ryken, soodat de comfusie der dienaers en knechs, daer bijnae alle geselschappen door werden geïncomodeert en ruymte en vrijheyt benomen, aldaer geen plaets hadt[1)].

1) Over de anecdote, die omtrent dezen maaltijd lang in omloop geweest is, en de oudste lezing daarvan, zie het meermalen geciteerde artikel van prof. Rogge.

13. Of een Raetspersoon can op sijn versoek ontslagen werden.

(p. **467**.) De electie der Vroetschappen in de plaetse der aflijvege ofte ontvrijde van haere poorterschap, volgens de previlegiën, wijsen aen[1)], dat niet gevoecht sijn ter eygener contemplatie te versoeken daervan ontslaegen te werden; ook is den raet niet geauthoriseert sulx te doen. Den 20sten Julij 1658 is bij de Staeten van Hollant ende Westfrieslant verklaert ende verstaen (wegens eenige questie tot Schoonhoven, alwaer eenen Rooman uyt den raet was geset, onder pretexst dat eenige fouten soude begaen hebben) de uytsettinge verklaert voor nul en van onwaerde; daerop den 9^{den} Augusti is bij de Staeten geresolveert, dat de respective vroetschappen in de steeden deser provintie geensints competeert het recht ofte dispositie tot uytsettinge ofte suspentie van haere meedeleeden uyt deselve vroetschappen, ende dat mitsdien deselve vroetschappen haer daervan sullen hebben te onthouden ende abstineeren. - In den jaere 1637[2)] heeft den Heer Nicolaes Puyk, Out-Burgemeester en Raed tot Rotterdam, genegen sijnde van het raedschap ontslaegen te sijn, door notares en getuygen sijn inclinatie en intentie aen den vollen raet doen insinueeren; ende wel tegemoet siende, dat de gemelde vroetschap niet gequalificeert was hem van den eet te ontslaen, heeft sijn domicilium genomen op den Cingel, buyten de jurisdictie van de stadt, en (hem) alsoo van het poorterschap ontvrijdt. - Den 14^{den} Februarij 1667[3)] hebben haere Edele Grroot Moo-

1) Er behoorde te staan: de previlegiën omtrent de electie der vroedschappen enz. wijzen aan enz.
2) De tekst heeft 1660. Uit J.H.W. Unger, Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam. I, p. XVI, 106 en 107 blijkt echter, dat Nicolaas Cornelisz. Puyck in 1637 uit Rotterdam is vertrokken, dat op 29 April 1638 door de vroedschap besloten werd hem te déchargeeren en dat op 22 November 1638 een ander lid van de vroedschap in zijne plaats is gekozen.
3) In Resol. Holl. vindt men geen notulen van een vergadering op dezen dag.

gende tot Ransdorp en Durckerdam eenige Vroetschappen wederom in haer plaetse geset en de nieuwe gemaeckte af doen staen, alsoo haer de uytsettinge niet competeerde. - (p. **468**.) In November 1668[1] hebben de Heeren van Schiedam ter vergaederinge van de Staeten gebracht, or een Heer (decifreerende Abram van Cleef, sijnde omtrent tachentich jaeren) ten opsicht sijner hooge ouderdom mach werden ontslaegen van den eet, als Raed gedaen, alsoo sulx versoekt; waerop de Eedelen verstonden van ja, doch wiert bij de leeden overgenomen, en is daer verder niet op gevolcht[2]. - Den 24sten Junij 1672 heeft den Heer Arent Sonnemans sich willen ontslaen van den eet, als Raed tot Rotterdam gedaen, alsoo oordeelde, dat den noot van het lant niet was te redden als door oblatie van het stadthouderschap aen den Heer Prince van Orange, en sulx niet gevoechelijk conde geschieden als door het revoceeren en vernietigen van het Eeuwich edict, en door dispensatie van de eeden, bij die van de regeeringe daerop gedaen, daervan hij mynde dat nymandt, ende selfs niet haere Eedele Groot Moogende, hem conden dispenseeren[3]; waerop den raet heeft geantwoort, dat niet gevoecht sijn hem van den eet te ontslaen, en dat behoorde met sijnen raedt de vroetschap te blijven assisteeren; doch heeft bij sijn versoek gepersisteert en (geseyt) dat in omnem eventum sich hielt ontslagen, en is in stilte uyt de stadt gegaen en (heeft) geschreeven de oorsaek van sijn vertreck, 't welck de Gedeputeerden ter dachvaert in Hollant hebbende gebracht, is den 12den Julij de finale resolutie uytgestelt. Heeft sich naederhant laeten onder-rechten, dat den Souverayn van den lande gevoecht is

1) Resol. Holl. 30 November 1668.
2) Nu volgen deze regels, die in het HS. zijn doorgehaald: ‘apparent was (sulx) versoeck(ende), omdat volgens de loop der nateure niet lang soude leeven, en dan sijn soon in de plaets connen gemaekt werden, daer het hem om te doen was.’
3) Uit de brieven, door Sonmans aan Burgemeesteren van Rotterdam geschreven (men vindt ze in Resol. Holl. 12 Juli 1672) blijkt, dat er nog wel andere redenen waren, waarom hij uit de regeering ontslagen verlangde te worden en de stad wenschte te verlaten.

(p. **469**.) van dien eet te delibereeren, waerop wederom in de stadt is gecomen en den raet (heeft) bekleet totdat, neffens veel braeve Heeren, door sijn Hoochyt is geëxcuseert van de regeeringe[1]. - Den Heer Out-Burgemeester Andries de Graef, eenige tijt gesien hebbende de tegen hem opgenomen onlusten, soo van de opgestoockte gemeente als eenige van de regeeringe, en voornaementlijk Valckenier sijn E.E. den 3^{den} September 1672 seer schamper bejegent hebbende[2], heeft terselver tijt versocht van den eet, als Raed gedaen, geëxcuseert te werden, ende buyten te staen onderwijlen dat daerop soude werden gedelibereert; doch wiert verstaen als Raed te blijven sitten, 't welck deede. De Heeren Hooft, Rynst, Pol en Outshoorn, Burgemeesteren, syden, dat meede wensten van de regeeringe ontslagen te sijn, doch dat den raet niet gevoecht is haer meedeleeden daervan te ontlasten. Tulp syde, dat door het verwoonen der poorterschap den eet werd gequeeten, of (soo iemand) door krancksinnichyt onder voogdije wert gestelt, of insolvent werd, en andere swaere oorsaeken. Bontemantel was van hetselfde advys, en (syde) dat sijn grootvaeder Gerret Janss. Delft, geworden sijnde tresorier van Hollant, in den jaere 1582 heeft verklaert voor diverse Raeden ende Gedeputeerden bij den Staeten van Hollant, dat niet van meeninge was wederom in deese stadt te comen resideeren, waerop Wyboult de Wael in de plaets is gemaekt[3], als in de Handvesten te leesen; dat in periculeuse tijden yder wel wilde ontslaegen weesen, als men behoorde voet bij stuck

1) Unger, Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam. I p. 153 noemt Arent Sonmans onder de vroedschappen, die den 21sten Augustus 1672 *op verzoek van de burgerij* hun ambt neerlegden.
2) Over de houding van de 'opgestoockte gemeente' tegen Andries de Graaf vgl. wat de heer Gebhard meedeelt op p. 160-165 en op p. 198 van zijn artikel 'Amsterdamsche aanteekeningen uit 1672'. (Fruin's Bijdragen 1880.) - Wat Valckenier in de vroedschapsvergadering van 3 September 1672 tegen de Graaf aanvoerde, kan men, op den genoemden datum, vinden in de bijlage 'Magistraatverkiezingen.'
3) Nl. in zijne plaats als lid van de vroedschap. Zie over Gerrit Jansz. Delft mijne Inleiding.

te setten; dat den eet, als hiervoore[1)], syt: niet te laeten uyt vreese van den lijve ofte angste der goederen, nochte om geenderhande saeke, die daertoe porren soude mogen. Den raet was van advys als Burgemeesteren.

(p. **470**.) Het gepasseerde van de jaeren 1618, 1650, 1672, can geensins strecken tot nadeel of prejuditie noch verminderinge van deeser steede previlegiën, coustumen, vrij- en gerechtichyt, sijnde de veranderinge alleen gedaen om reedenen, volgens de verklaringe der dry stadthouders Mauritius, Willem en Willem; welcke reede men seydt in de historiën te sijn, om tot haer oochwit te comen: de eerste en tweede op onwettelijcke commissie van haere Hooch Mogende de Staeten Generael, en de darde op vrijwillige afstandt, om massacre en plunderinge te ontgaen.

14. Het sterven der Raeden.

(p. **471**.) Als een ofte meer der Vroetschappen is of sijn overleeden, werden anderen, als gesyt, daer van de electie verder en breeder werd gesprooken, in desselfs plaets ofte plaetsen gecooren op den 28sten Januarij, tenwaer het lijck noch boven de aerde staet. Gerret van Helmondt sterf den 26sten Januarij 1658, ende Jacob Teunessen van Straelen den 27sten Januarij 1659, welke plaetsen de jaeren daernae sijn vervult. Over de laeste wierdt, vóór de electie, door Burgemeesteren van de Pol, Witsen, Courtenhoef en Polsbroeck, den met in bedencken gegeven, of een ander in de plaetse soude kiesen, doch is nae deliberatie verstaen te blijven bij de oude gewoonte.

15. Met wat ceremonie de Raeden werden begraeven.

De Vroetschappen ter aerde werdende gebracht, gaen vier Heeren ter sijde van het lijk, twee die boven en twee die onder den overleeden in den met hebben geseeten, geen maechschap sijnde. De conscharge ofte een

1) Tweede deel, p. 14 en 15.

der roedraegende- ofte steebooden gaen in 't sterfhuys, om de naemen der Heeren op te neemen en te versoeken, volgens out gebruyk, ter begraeffenisse te comen om (p. **472**.) neffens het lijck te gaen. De gesyde Heeren gaen gewoonelijk op de volgende wijse, en sal eenige begraffenissen voorstellen. Den 29sten December 1657 is begraven Jan Bicker Andriesz.[1)], Raed, en Raed ter Admiralityt in 't Noorderquartier; neffens het lijck gingen aen 't wedersijde van 't hoofde-eynde de Heeren Pancras en Blaeuw, en an 't voeteneynde Bontemantel en Hasselaer, alle Out-Schepenen en Raeden. - Den 20sten October 1661 hebben Bontemantel en Hinloopen aen 't boven(eynde), en Hartochvelt en van de Capelle, meede Out-Schepenen en Raeden, gegaen (aen 't voeteneynde) naest de kist van Willem Schrijver, die de plaets van den gemelden Bicker in 't Noorderquartier had bekleet. - Den 12den Julij 1665[2)] waeren neffens het lijck van Fredrick Halewijn, van Loon en Bontemantel aen het hooge, en Cornelis Backer en van Waveren aen het laege eynde. - Den 16den Januarij 1669, doen Jan van Hartochvelt wiert ter aerde gebracht, waeren neffens de kist gaende, aen 't hooft: Jan van Waveren, president van Schepenen, en Frans Riael, ende Nicolaes van de Capelle, tweede president van Schepenen, en Maerseveen aen de voeten. - Doen de Heer Schout Witsen den 16den Maert desselven jaers wiert ter aerde gebracht, is het lijk vergeselschapt door de Heeren Jan van de Pol, Out-Burgemeester, en Rendorp aen 't hooge, en Jan Blaeuw en Gilles Valckenier neffens het laege eynde, den eersten en laeste Out-Burgemeesteren en de andre Out-Schepenen en alle Raeden. - Burgemeester Frans Riael den 7den November meede in het voorschreeven (p. **473**.) jaer werdende begraven, sijn ter lijckstatie ge-

1) Wagenaar (Amsterdam. III p. 358, 363 en 482) verwisselt Jan Bicker met Jan Bicker Andriesz. Dat Jan Bicker Andriesz. lid van de vroedschap geweest is, wordt ook bevestigd door J.A. Alberdingk Thijm, Het patriciaat van Amsterdam. fol. 21.

2) Op de lijst in de bijlage 'Magistraatsverkiezingen' wordt 8 Juni 1665 als sterfdag van Frederik Alewijn genoemd. Is deze datum juist, dan zal men in den tekst 12 Juni moeten lezen.

weest de Heeren Hasselaer, Schout, den Heer van Outshoorn, Out-Burgemeester, Raed en Raed ter Admiralityt, Jacob van Neck Jacobsen en Pieter Schaep, de twee laeste aen de smalle sijde. - Den Heer Jan van Waveren, sijnde veertien daegen Burgemeester geweest, is begraeven den 20sten Februarij 1670, en wierde ter laeste statie ter sijde van het lijck gelydt door de Heeren Bontemantel en den gemelde Outshoorn, Corver en Graeflant, gaende de twee eerste aen het hoofteynde. - Den 4den Juli 1658, in 't begraeven van den Heer Gerret Rynst, wierd geoordeelt een fout te sijn begaen, alsoo Spiegel en Joores Backer aen de voeten, en Schellinger met van Hoorn aen 't hooft gingen, soodat de ouste Raeden de voeten vergeselschapten, daer uyt de voorgaende en nae(volgende) exempelen is te sien de practijque anders te wesen. Den 5den derselver maend, sijnde daechs nae de begraffenis, den raet vergaedert sijnde, vielen eenige particuliere discoursen daerover, en meende selfs Spiegel meede, dat foute was begaen, doch Tulp syde geen vaste regel daerin te weesen, en dat, nae de overeencomste der vier Heeren, gaen als te raede werden; sommige meenden dat de voorste de meeste eer geschiet. Eenige sijn van gevoelen dat den Schout (Burgemeesteren, syt men, werden daer noyt toe versocht) en Schepenen daertoe ter begraffenisse gebeeden sijnde, 't selfde sonder offence beleefdelijck can geëxcuseert werden. Het sijn speculatiën, en de exempelen leeren anders.

Geen magistraeten werden met die statiën begraven dan alleen de Vroetschappen, uytgenomen regeerende Burgemeesteren, die geen Vroetschappen sijn, als breeder te leese, daer van Burgemeesteren wert gehandelt[1)], als: Jan Bicker[2)] is 15 Mey 1653 begraven, was regeerende Burgemeester en geen Raed; aen de kist gingen Albert Paeter, Cornelis Waeyer, Jan van de Pol en Bernard Schellinger, Raeden. Werden gedraegen door de steede-

1) Eerste deel, p. 155.
2) Nl. Jan Bicker Gerritsz., de broer van Cornelis en Andries Bicker, de vader van Wendela Bicker.

booden, gelijck ook werden gedaen alle de Heeren van de regeeringe, tot commissaressen incluys.

16. Raeden-bij-avont-begraffenisse.

Den 5^{den} September 1683 sterf Dirck Boelese, Raed en Out-Schepen; is begraven den 9^{den} ditto savons. Egbert de Vrij, Gerret Hooft, Jacob Hinloopen en Jacob Grootenhuyse, versocht sijnde neffens het lijck te gaen, communiceerden met Burgemeesteren, alsoo geen exempelen sijn, dat seedert de keure van de avontbegraffenisse[1)] een Raetspersoon bij avont is begraeven, of neffens 't lijck sullen gaen, of 't selve excuseeren. Twelck Burgemeesteren den 8sten ditto hebben gebracht in den raet, en is verstaen voor deese mael 't selve te doen, doch in toecomende een Vroetschap bij avont werdende begraeven, 't selfde sal geëxcuseert werden. Cloeck adviseerde, dat de avontbegraffenisse is gewillekeurt om alles in stillichyt soude connen gedaen werden, en den 3^{den} October 1679 specialijck is gepubliceert, dat geen meer dan twaelf paer ter begraffenisse mogen gaen, en dus doende veertien paer soude weesen.

17. Pensionaresen.

(p. **474**.) De pensionaresen werden gemaekt bij den raet, op instructiën, bij derselver vroetschap geärresteert, daer den eet op doen voor Burgemeesteren, welken instructiën eeniger pensionaresen sijn te leesen in het darde Groot Memoriaelboek, berustende ter secretary, als die van de Heeren Coenraet van Beuninge ende Pieter de Groot[2)], en (die) van den Heer Cornelis Hop in 't resolutieboek van den raet, 29 April 1666, welcke laeste mede staet in het boeck van Schepenen, neffens de instructie van den Heer Schout, berustende in haer Acht-

1) De keuren omtrent het begraven bij avond vindt men in Noordkerk's Handvesten. II p. 972 en 973.

2) Groot Memor. III fol. 289v^{o}-291.

baerheeden cas[1]. Den Heer en meester Pieter Vogelesanck, in den jaere 1650 pensionares gemaekt sijnde, is A^{o} 1654 geworden Raetsheer van den Hove van Hollant, ende alsoo het Hof versocht, dat mocht met gelegenthyt derwaers gesonden werden om dien dienst, als benodicht, waer te neemen, soo hebben de Heeren van Purmerlant, Maerseveen ende Tulp, Burgemeesteren, (den Heer van Swieten absent sijnde) den 20sten April desselven jaer 't selfde den met voorgedraegen; ende alsoo den gemelden Vogelesanck tot het raetheerschap is gevordert met dien verstande, van dese stadt te dienen tot den Heer van Beuningen[2] uyt Sweeden sal t' huys gecomen wesen, ofte een pensionares in hem Vogelsancks plaets sal gemaeckt sijn, volgens resolutie 21 November 1653, hebben Burgemeesteren gelyt in deliberatie van een nieuwe pensionares te maeken, oordeelende den Heer Pieter de Groot, soon van den hoochberoemde Hugo de Groot, de stadt bequame dienste soude connen toebrengen; waerover gediscoureert werdende, waeren eenigen van gevoelen, dat (p. **475**.) te veel was geattacheert aen de buytenhoven[3], ende veel fraye mannen in de stadt sijn, als Rudolf van Nidek, soon van dominé Roelof Pietersen, (van welken in de Historiën van G. Brant veel is te leesen) sijnde den gemelden Nidek advocaet van de West-Indiscne Compaigni (deesen Nidek is naederhant geworden pensionares van Rotterdam, en eenige tijt daernae Raetsheer in den Hogen Raedt); den advocaet Lansman wierde gesyt meede seer bequaem te weesen, en veel andere. De Heeren Purmerlant en Maerseveen, siende dat de caert door den Heer Tulp was versteecken, hebben naer de discoursen geen omvraech gedaen. Ende wierde de saeke soo belyt, dat Vogelesanck eenige tijt daernae het raetsheerschap,

1) De instructie van Hop zal in de bijlagen worden afgedrukt; tegelijk zal daar aangegeven worden, waarin zij verschilt van de instructie van van Beuningen en de Groot.
2) Van Beuningen was - zooals beneden wordt medegedeeld - sinds 1650 de ambtgenoot van Vogelsanck.
3) De Groot was nl. resident van Bohemen, de Palts, Oldenburg en Oost-Friesland. (Zie het pleidooi van Mr. Simon van Middelgeest, bij Scheltema, Geschied- en Letterk. Mengelwerk. II, 3. p. 63.)

alsoo geen eet had gedaen ofte sessie genomen, (heeft gequiteert, en) tot pensionares is gecontinueert, volgens resolutie van den raet, in date 22 Augusti 1654, en heeft de stadt getrouwelijk tot in den jaere 1663 gedient, als wanneer in Den Haech, ter dachvaert sijnde, is gestorven[1]; is in den jaere 1659 door haere Hooch Mogende gebruykt geweest tot minister in Denemarken, tot vereeninge der Noorsche croonen.

Den Heer Coenraet van Beuningen is in den jare 1643 geworden secretares, en 1650 gemaeckt pensionares, 't welck wynich daegen voor den 28sten Januarij 1660 heeft afgestaen, en is gemaeckt Raed; daer Burgemeesteren op sijn versocht nae een bequaem Heer uyt te sien, om pensionares in de plaets te maeken. Den 6den Februarius is door Burgemeesteren den met voorgestelt, dat op dat versoek de gedachte hadden laeten gaen tot een pensionares, en dat oordeelen Mr. Pieter de Groot goede diensten sal connen doen; waerop omvraege sijnde gedaen, is met eenparige stemmen daertoe gecooren, uytgenomen den Out-Burgemeester Tulp, die oordeelde[2] den advocaet Hop (p. **476**.) daertoe bequamer te weesen, soo daertoe geneegen is; of (dat) nae ymant anders soude connen omgesien werden. (De Heeren Maerseveen, Vlooswijk, Outshoorn en Andries de Graef, Burgemeesteren, naemen het werck seeckerder van de Groot pensionares te maeken, als de eerste voorschreeve rys.)

1) Resol. Raad II, 1. p. 662 (14 Nov. 1663): ‘Bij 't afsterven van den pensionares Vogelesanck sijn Burgemeesteren geauthoriseert te confereeren met den fiscael (van) Strijen in Den Haech, met belofte van soodanich tractement, als geraeden sullen oordeelen, ende 't selfde te secreteeren. Hooft was van gevoelen, geen pensionaris noodich te weesen; dat Burgemeesteren het woort selfs wel conden doen.’ - De onderhandelingen schijnen mislukt te zijn, althans van Strijen werd niet benoemd.

2) Resol. Raad II, 1. p. 392 (6 Febr. 1660) heeft nog: ‘uytgenomen den Out-Burgemeester Tulp, die oordeelde dat (de Groot) een persoon was, te veel met uytlantsche vorsten te correspondeeren en te veel aen het hof te inclineeren, oock dat wegens sijn vaeder een proces met de stadt Rotterdam had, soodat oordeelde’ en dan volgt verder, wat boven in den tekst staat

Den 29sten April 1666 hebben Burgemeesteren Valckenier, Tulp, Vlooswijk en Graef den raet voorgebouden, of niet dienstich sal sijn, ten opsicht de meenichfuldige affaires van de stadt, neffens den pensionares de Groot noch een aen te stellen, alsoo veel jaeren twee pensionaresen in dienst pleegen tegelijck te sijn, seedert dat (door) Adriaen Reynierse Pauw in den jaere 1628 (van) het pensionarisschap is afgestaen, en Willem Boreel en Cornelis Boom in de plaetsen bij den met sijn gemaekt, den 18den Januarij en 25sten ditto 1627[1)], ende dat Vogelesanck al in October 1663 is gestorven; dat de gedachten (soo het den raet goet mochte oordeelen) hebben laeten gaen op den advocaet Cornelis Hop, ende tot dien eynde door den president was ondertast, of hem daertoe soude gelieven te laeten gebruyken; daerop de instructie van de Groot, die was als daer van Beuningen op aengenomen is geweest, had geëxamineert, en eenige remarques daerop gedaen, voornaementlijk dat de Groot en de verdere voorgaende, die voor vier jaeren sijn aengenomen, die tijt daer behoorde uytgelicht te werden, en geen jaeren gestelt, en alsdan, soo door Burgemeesteren en den raet daertoe wert versocht, geneegen te weesen de stadt in die qualityt te dienen. Waerop is gediscoureert, alsoo sijn comptoir sal moeten aen een sijde stellen en (de) practijcq verlaeten, die de voornaemste, nae sijn behoutvaeder, den Heer Raed Pieter Cloek, de grooste is, of (p. **477**.) niet behoorde een tractement toegevoecht te werden, als men voor eenige tijt den advocaet van Strijen van meeninge was te geven, ingevallen uyt Den Haech hem hadde in deese stadt willen begeeven, en laeten employeeren tot pensionares; en wierde bij veel Heeren geoordeelt, daer Bontemantel de eerste van was, dat in plaets van 3600 guldens, die van Strijen soude genooten

1) In Groot Memor. III fol. 67v^{o} vindt men de instructie van Dr. Willem Boreel, gemaakt 30 October 1627, volgens resolutie van den raad van 1 September 1627; en in Groot Memor. III fol. 77v^{o} de instructie van Dr. Cornelis Boom, gemaakt 25 Januari 1628, volgens resolutie van den raad van 18 Januari 1628. De mededeeling van Bontemantel is dus slechts ten deele juist.

hebben, behoorde vier duysent guldens jaerlijx toegevoecht te werden, ten opsicht uyt sijn comptoir merkelijc meer comt te trecken; en was deselfde Heer van advys, dat den pensionares de Groot, ten opsicht sijner goede dienst, en dat sijn vaeder de lande getrouwe diensten had gedaen, (doch tegen de wettelijke regeeringe qualijck was beloont) meede, om alle jalousie voor te comen, gelijke tractement soude connen toegelecht werden[1]; doch had het laeste geen gevolch[2], en syde Roeters, die naest Bontemantel sadt: 'soo ghij op den dachvaert quaemt, soude van de dienst anders spreeken'[3]. Nae het leesen van de instructie en derselver remarques, is de saeke gebracht in naerder deliberatie, en geresolveert als volcht:

'Extract uyt de resolutiën van de vroetschap, den 29sten April 1666.

In deliberatie gelyt sijnde, is goetgevonden ende verstaen, tot raet en pensionares deser stadt te verkiesen ende aen te neemen, gelijk gecooren ende aengenomen werd mits desen, Meester Cornelis Hop, op een tractement van vier duysent guldens jaerlijx, met dien ver- (p. **478**.) stande, dat dese toevoeginge van tractement van vier duysent guldens in geen consequentie sal mogen getrocken werden, noch in regard van den pensionares,

1) Resol. Raad II, 2. p. 631 (29 April 1666) laat het Bontemantel aldus zeggen: 'Bontemantel was van gevoelen, ten opsicht de vaeder van de Groot veel voor 't lant had geleeden, ende hij pensionaris een goet heer is, en oock uyt groote affaires uyt Den Haeche getrocken is, dat in plaets van 2000 gl. meede behoorde 4000 gl. te hebben, oock om alle jalousie wech te nemen.'
2) Ik vermoed, dat in den brief van de Witt aan Pieter de Groot - medegedeeld door Prof. Fruin in Bijdragen 1885, p. 318 - met de woorden 'UE.'s eerste disgracie' gedoeld wordt op de weigering van de Amsterdamsche vroedschap, om het tractement van de Groot te verhoogen, en gelijk te stellen met dat van Hop.
3) Resol. Raad II, 2. p. 631 (29 April 1666) heeft: 'soo ghij veel op den dachvaert quaemt, soo soude van een ander advys weesen, alsoo niet op en past, en nae stadts saecken wynich omsiet, oock niet ijverich, etc.'

die al beryts in bedieninge is, noch van degeene, die naemaels tot pensionaresen sullen aengenomen werden; enr voors op de conditie en de pointen van instructie, hiernaer volgende, etc. etc.'

Nae welcke resolutie bij Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren ter selver tijt is vastgestelt van maer één pensionares ter dachvaert te gebruyken.

Den 15^{den} Januarius 1667 is door de Heeren Graef, Valckenier, Vlooswijk en Tulp, Burgemeesteren, den met voorgedraegen, dat van den pensionares Pieter de Groot soodanige diensten niet werden getrocken, als wel hadden gemeent[1)], en alsoo, nae vier jaeren in dienst geweest sijnde, niet is gecontinueert, of deselve Heer sal in den dienst werden gelaeten ofte bedanckt, daer bijvoegende, dat Burgemeesteren meenen best te sijn te excuseeren; welek advys bij den met vorder alsoo is goetgevonden.

1) Resol. Raad II, 2. p. 712 (15 Januari 1667) laat op deze woorden nog volgen: 'en noch in Den Haech, noch bij Schepenen oppast.' - In de levensschets van Mr. Pieter de Groot door Jhr. J.P. Cornets de Groot, deelt de auteur op p. 13 en 14 mede, dat hij niet weet waarom de Groot als pensionaris van Amsterdam is ontslagen. De volgende aanteekeningen van Bontemantel toonen aan, waarom de Amsterdamsche regeering ontevreden over hem was.
Resol. Raad II, 2. p. 311 (9 Maart 1665): 'Burgemeester Hooft syde, dat den pensionares de Groot, die, alleen ter dachvaert sijnde (alsoo de verkiesinge hier was), niet had behoven in de clause voorseyt van de 30 tonnen gouts[a)] te consenteeren, en daerop behoorde gehoort te werden, alsoo 't selfde is gedaen sonder kennisse van den raet; ende alsoo Burg doen meede in Den Haech was ter dachvaert, en, soo 't scheen aen sijn seggen, daer meede bij was geweest, soo wilde het wat verdedigen, maer cost het piet goet maecken.'
Resol. Raad II, 2. p. 314 (11 Maart 1665): 'Staet te noteeren, dat doen den pensionares de Groot alleen in Den Haech was met Burg, alsoo alle de Heeren thuis waeren op de verkiesinge, en waeren de Heeren in den raet seer ijverich om den pensionares de Groot ad coram te doen comen om sijn doen te verantwoorden, van welcke Heeren Hooft, Cornelis Backer en Graef wel de voornaemste waeren. En syde Graef dat, laest ter dachvaert weesende, en capetynen souden gemaeckt worden, wel expres, als Burgemeester, den pensionares de Groot belaste, dat in 't recommandeeren stil sou sitten, ende (dat de Groot) niettegenstaende brieven aen eenige leeden schreef en ymant recommandeerde tegen de intentie van hem Burgemeester, 't welck oock aen Burgemeesteren rapporteerde.'
Resol. Raad II, 2. p, 712 (15 Januari 1667): 'Doen (de Groot) tot pensionares wiert versocht, had eenige toesegginge van Polsbroeck, van hem Bewinthebber der Oost-Indische Compagnie te maecken, dat niet is gevollicht, waerdoor onlustich was; was oock wynich respect aen de regeeringe draegende, en paste niet op, soodat clyne dienst van hem wiert getrocken; had oock, door last der Burgemeesteren, te soliciteeren voor den soon van Vlooswijck tot een Ritmeesterschap, maer passelijck gedraegen, en sijn neef daertoe gevordert.' - Vgl. hiermede wat Prof. Kramer mededeelt in 'Lettres de Pierre de Groot' (Werken van het Hist. Genootschap, Derde Serie, N° 5), Introduction, p. XII en XIII.

a) Met de clausule van de 30 tonnen gouds wordt het volgende bedoeld: door Amsterdam was voorgesteld 30 tonnen gouds te negotieeren tot equipage van de vloot. De Staten van Holland hadden op 5 Februari 1665 hiertoe besloten, doch er de clausule aan toegevoegd, dat deze 30 tonnen gouds zouden 'dienen tot reserve om, den nood sulks vereisschende, en de notable consenten, huyden bij haar Ed. Gr. Mog. extraordinaire en op nieuws gedraagen, niet konnende toereiken, dog eerder of anders niet, tot defensie van den lande en tot afbreuk van den vijand aangesprooken en geëmployeert te werden enz.' (Resol. Holl. 5 Febr. 1665).

Bontemantel meende, op sijn tijt adviseerende, dat soodanigen Heer met beeter glimp en respect soude connen op sijn eygen versoeck gelibereert werden, daertoe de saeke bequamelijk can gedirigeert werden, verhaelende het exempel, onlangs voorgevallen, van Gerret Barensen Swanenburg, fabriek van de stadt[1)], die van ter sijde (p. **479**.) wierde in 't oor geluystert, dat, soo geen afschyt nam, deselfde van Burgemeesteren soude becomen; dat desen Heer, ten opsicht sijner afcomste en andere qualityten, meerder respect dan een fabriek behoorde aengedaen te werden, doch had geen gevolch dan alleen van den Heer Corver; en soo wierd dien Heer door degeen,

1) Resol. Raad II, 2. p. 713 (15 Jan. 1667) heeft ‘onder-fabryck’. Terecht: sinds 1633 was het ambt van fabriekmeester opgeheven. Zie Mr. N. de Roever, De kroniek van Staets, een bladzijde uit de geschiedenis van het fabriekambt der stad Amsterdam. (Jaarverslag Kon. Oudheidk. Genootschap 1886) p. 50. - In Groot Memor. IV fol. 187-189 vindt men de instructie van de ‘onderfabryckmeesters’ Gerrit Barentsz. van Swanenburg en Jacob Lambertsz, Spakenburg.

die hem hadden met moeyte bevordert en den 6^{den} Februarij 1660 in den raet tot pensionares gemaekt, wederom geëxcuseert. [Is naederhant beroepen tot pensionares van Rotterdam ende heeft eenige aensienelijcke ambassaden, als in Sweeden en in Franckrijk bekleet[1)], en is, soo

1) Voordat de Groot als gezant naar Zweden ging, solliciteerde hij naar de opengevallen plaats van raadsheer in het Hof van Holland. Ook hierin werkte Amsterdam hem tegen. In de vroedschapsvergadering van 21 April 1667 (Bontemantel, Resol. Raad II, 2. p. 757) werd besloten den advocaat Hendrick Cloeck van stads wegen voor het ambt van raadsheer te recommandeeren, ‘ende alsoo den geweesen pensionares de Groot sijn afschyt van Burgemeesteren heeft genomen om in Den Haech te gaen woonen en oock te soliciteeren naer het Raetsheerschap, is goetgevonden van stadts weegen daerteegen te gaen, aengesien’ (de rest van deze bladzijde is weggesneden; zie echter de bijlage, getiteld: ‘Journal van de commissie tot vorderingh van Mr. Hendrick Cloeck tot het raadsheerschap in den Hove van Holland.’) - In Resol. Raad II, 2. p. 758 en 759 deelt Bontemantel nog het volgende over deze zaak mede: ‘22 April 1667. In deesen tijt in Den Haech weesende, quam de Groot smorgens op 't Hof wandelen, ende elkanderen verwelcomt hebbende, quaemen te praeten van sijn solicitatie naer het Raetsheerschap, en syde, dat daechs tevooren Burgemeesteren van Amsterdam had genotisiceert, dat naer Den Haech ging woonen, ende alsoo een Raetsheerschap van 't Hof van Hollant vacant was, dat daernae soude soliciteeren, versouckende dat geliefde sijn E. daerin te begunstigen. Voorders bedanckte mijn voor (de) goede affectie, sijn E. altijt gedraegen, ende dat in sijn E. faveur in den raet voor deesen, doen sijn afschyt wierdt geresolveert, had geadviseert; dat in vergeldinge altijt soude geneegen weesen 't selfde te verschuldigen etc. Waerop antwoorde, wie sijn E. sulx had bekent gemaeckt, dat soo in den raet had geadviseert, waerop stilsweech en (syde dat) verseeckert was van mijn goede affectie; dat quam soliciteeren naer het Raetsheerschap, en dat Hendrick Cloeck soude comen met voorschrijven van Amsterdam, maer dat (het) niet hebben soude, en dat (de) Heeren seggen, dat sijn E. niet minder connen geeven; waerop antwoorde dat sulx wel geloofde, alsoo mijn van ter sijde was ter ooren gecomen, dat den Raetpensionares soude gesyt hebben, dat (door) de Heeren van Amsterdam hem, de Groot, de schoenen wat te onfatsoenelijck waeren uytgetrocken, en dat sijn respect weederom most herstelt werden; en dat een groote inclinatie tot sijn E. vinde.’ - Verschillende aanteekeningen van Bontemantel, die betrekking hebben op de Groot, zijn reeds gedrukt in het artikel van den heer J.F. Gebhard Jr. getiteld: ‘Iets over Pieter de Groot, als pensionaris van Amsterdam’, in Fruin's Bijdragen, 1885, p. 312 sqq. Prof. Fruin heeft daaraan toegevoegd een brief, door Jan de Witt aan de Groot geschreven, als antwoord op de mededeeling van diens ontslag.

veele oordeelen, de behoudenisse van 't lant geweest in den jaere 1672[1)], als wanneer als commissares van den Staet neffens de andere Heeren naer den Coninck van Vranckrijk is gedeputeert geweest; waerover in belooning qualijck is getracteert, sijn persoon gedrycht te massacreeren, 't huys te plunderen en meer andere disrespect in de Staeten Generael aengedaen door sijn Hoochyt de Prince van Orange in den jaere 1672, en verder door den fiscael van den Hove gecalangeert[2)]; doch is alles te boven gecomen en heeft sich begeven op sijn hofstede buyten Haerlem en is aldaer gestorven den 4^{den} Junij 1678[3)]. In den jaere tachentich is een boeck gedruckt tot Parijs, getituleert: ‘Mémoires pour servier à l'histoire de Hollande et des autres Provinces Unies, par Messire Louis Aubery, chevalier, seigneur du Maurier,’ die syt fol. 361:‘Il y est mort depuis peu, non sans soupson de poison, pour s'estre directement opposé aux intérest de monsieur le prince d'Orange’; doch dat heeft geen apparentie ter werelt, noch eenige waerschijnelickheyt, te weeten, dat vergeeven soude sijn.]

Den Heer de Groot alsoo geëxcuseert sijnde, hebben Burgemeesteren aenstons gelyt in deliberatie van een jong pensionares aen te queeken, meenende dat Reynier Heems- (p. **480**.) kerck, soon van Jannes Heemskerck (eertijts

1) Dat de Groot in 1672‘de behoudenisse van 't land geweest is’, zal stellig door velen betwijfeld worden. Is het zachte oordeel van Bontemantel toe te schrijven aan eerbied voor den vriend van Jan de Witt, voor den zoon van Hugo de Groot, ‘die den lande getrouwe diensten had gedaen, doch tegen de wettelijcke regeeringe qualijck was beloont’? (hiervóór, Tweede deel, p. 79.) Hoe dit zij, Bontemantels oordeel bevestigt de uitspraak van Prof. Fruin, ‘dat Pieter de Groot een groote mate van innemendheid (moet) hebben bezeten, want degenen, die hem persoonlijk hebben gekend, beoordeelen hem veel gunstiger dan wij, die alleen zijn politieke gedragingen kennen, geneigd zijn te doen’. (Fruin in Coenraet Droste, Overblijssels van geheugchenis, aant. op vs. 6050.)
2) De tekst heeft: ‘gecallonceert.’
3) Zie ook: Fruin, Coenraet Droste enz., aant. op vs. 2284, 2297 en 2304 - en Krämer, Lettres de Pierre de Groot, Introduction. De datum van het overlijden is volgens Holl. Mercurius van 1678, p. 290, 2 Juni 1678.

Schepen deser stadt, en in den jaere 1641 Raetsheer in den Hoogen Raet, tot in den jaere 1656, dat is gestorven), op een tractement van 1200 guldens jaerlijx, voor vier jaeren (soude connen werden aengenomen); daervoer sijn Burgemeesteren bedanckt, ende geauthoriseert met den gemelde Heemskerck daerover te spreeken en aen te neemen. (Een Heer[1)] was van advys, dat, alsoo den Heer Valckenier geliefde Heemskerck soo hooch te stellen in bequaemhyt, dat behoorde het tractement verhoogt te werden, al was het tot dat Hop is toegelyt.) Den derde Februarij[2)] heeft (Heemskerck) aen den president van Burgemeesteren bekent gemaeckt, dat sich becommert vondt die scharge te bedienen, den raet bedanckende voor de gunst. Twelck sijn oom, den Heer van Beuningen (van de extreordenares ambassade uyt Vranckrijk t'huys gecomen) qualijk opnam, waernae den 8sten December 1668 't axcepteerde, en heeft den eet als pensionares gedaen[3)], doch eenige tijt daernae wederom geëxcuseert, soodat den Heer Hop alleen die plaets heeft bedient, met sonderlinge naerstichyt, tot den 13^{den} September 1672, als wanneer gedurende het interregnum de stadt twee Burgemeesteren had en seer wynich Raeden[4)], Gerret Hooft, soon van den Burgemeester Hooft, bij den raet pensionares is gemaekt op een tractement, als den gemelden Heemskerck was toegelyt[5)]. Coenraet van Heemskerck is in October, nae het interregnum, door Burgemeesteren geworden secre-

1) Deze heer was Bontemantel, blijkens zijne aanteekening in Resol. Raad II, 2. p. 713 (15 Januari 1667): ‘Bontemantel syde, dat, alsoo Valckenier de voorseyde Heemskerck seer hooch sette, dat behoorde 4000 gl. 's jaers te hebben, 't welck wierde opgenoomen spotsgewijs.’
2) 5 Februari, volgens Resol. Raad III, 1. p. 85.
3) ‘Den raet is geen communicatie, tot veel heeren verwonderinge, gedaen van het laeste.’ (Resol. Raad III, 1. p. 85.)
4) Bontemantel overdrijst hier. Door Willem III waren 9 heeren uit de vroedschap gezet, zoodat er tijdens ‘het interregnum’ nog 27 overbleven.
5) Over de benoeming van Gerrit Hooft tot pensionaris, zie de bijlage ‘Magistraatsverkiezingen’, op 13 September 1672.

taris[1)], welkers conditie hooger streckte als sijn broeder; ende den pensionares Hooft bemerkende, dat sijn jaeren (p. **481**.) niet en beryckte en in geen dry jaeren berycken soude de admissie om ter dachvaert te mogen comen, (volgens de resolutie van haere Eedele Groot Mogende in date den 14^{den} Mey 1658, van te moeten weesen vijf en twintich jaeren ofte daerover) en andere particuliere reedenen, sijn onder den andere, met kennisse daer het behoort, te raede geworden te verwisselen, soodat in Januarij 1673 Mr. Coenraet van Heemskerck is geworden pensionares en Hooft secretaris. Ende alsoo het tractement en emolumenten ter secretary merckelijck meer bedraechen dan 1200 guldens, soo is, om eenige vergelijckinge te maeken, den Heer Heemskerck toegevoecht twee duysent guldens. En terwijl in den raet, doen Hooft pensionares wierd gemaekt, eenige Heeren murmereerden over de benauthyt der finantiën, en best oordeelden dat tractement te connen afsijn, soo heeft Burgemeester van Beuningen in consideratie gebracht, dat de verhooging van 1200 gulden tot 2000 gulden soude connen gevonden werden uyt de jaerlijxse onkosten der swaenen, die van voor menschen gedencken bij de stadt sijn aengequeekt en onderhouden tot een jaerlijxse regalie der Schout, Burgemeesteren, Schepenen en eenige andere collegiën, (en hun) op Sinte Marten t'huys gesonden[2)]. Geen jonge genoch sijnde, mosten tot hooge prijsen opgecoft werden, 't welck met de jaerlijckse verdere oncosten beliep omtrent acht hondert guldens. 'T voorstel van de Heer van Beuningen ingressie hebbende gevonden daer 't behoorde, sijn de swanen niet meer gesien, en daerdoor de willekeur, in date 11 April 1671 gemaeckt en den 14^{den} derselver maend gepubliceert[3)],

1) 'Den 48^{den} October 1672 heeft den secretaris Nicolaes Nicolay sich van dit ampt ontslaegen en Burgemeesteren bedanckt, ten opsicht sijner lange swackeyt, soodat in eenige jaeren wynich heeft connen booven gaen; en nae ick uyt hem heb gemerckt, soo wierde het vier, soo men syt, wat nae gelyt, soo dat best dacht in de voorhael te weesen.' (Resol. Raad III, 2. p. 379.)
2) Vgl. Eerste deel, p. 295 en 296.
3) Noordkerk's Handvesten II p. 745.

tegens het qualijck tracteeren, dootsmijten en andersints beschaedigen der swanen, drijvende en onthoudende binnen de stadts vrijhyt en wateren van dien, op de boeten van 60 guldens, comen te vervallen.

De pensionaresen gaen in rang nae de subalterne collegiën der magistraturen, alle welcke collegiën, volgens (p. **482**.) het tweede lit der instructie, gehouden is te assisteren ende dienen, des versocht sijnde. Dit artyckel scheen den pensionares Hop, in Maert 1670 in Den Haech ter dachvaert wesende, niet indachtich te sijn, als wanneer een brief bequam van Schepenen, om den president van den Hoogen Raet te spreeken over een mandement, verleent in een saeke van Webster. De Heeren Valkenier en Vlooswijk een keer wesende doen nae dese stadt, communiceerde (Hop) deselve missive met Bontemantel en Corver, mede gedeputeerden ter dachvaert, meenende, alsoo de Heeren Schepenen ongefondeert waeren, wat daerin soude doen. Bontemantel syde, geen kennisse van de saeke te hebben, en (dat hij, Hop) best soude doen, het aenschrijven nae te comen, waerop (Hop) antwoorde een dinaer van Burgemeesteren en niet van Schepenen te sijn, en, soo het aenschrijven van Schepenen streckt, volgens sijn oordeel, tegen het respect van de stadt, dat die beveelen niet schuldich is te gehoorsamen, maer daerover te rescribeeren. Corver discoureerde over en weer, sonder sijn gevoelen te uytten, waerop (Hop) uyt sich selfs aen Schepenen een missive liet afgaen; maer antwoort becomen hebbende, heeft den Raetsheer de Bie daerover gesprooken, met versoek den Raedt de gesyde saeke van Webster gelieve wat te verschuyven, alsoo een naerder accoort door de Camer van desolate boedels met de crediteuren stond gemaeckt te werden, en, bij ontstentenis van dien, de minste crediteuren de meeste moeten volgen, en in dat geval het verleende mandement geen effect can grijpen. De Heeren wederom in Den Haech gecomen sijnde, sijn eenige discoursen over de saeke gevallen, aen tafel sittende, en toonde Valckenier (p. **483**.) misnoecht te sijn op den pensionares, dat den Raetsheer had gesprooken sonder sijn kennisse, 't welck verschoonde, alsoo Bontemantel had geoordeelt sulckx

schuldich was te doen en de beveelen van Schepenen nae te coomen, dat Bontemantel secondeerde, seggende de instructie dat meede te brengen[1)]. Waerop den Burgemeester Valckenier den pensionares belaste, sulckx niet meer te doen sonder kennisse, soolang op den dachvaert is, en bij sijn E.E. absentie, dan met kennisse en last van Burgemeesteren ofte van den Burgemeester, die ter dachvaert dan sal sijn[2)].

1) Resol. Raad III, 1. p. 415 heeft: 'Bontemantel, 't selfde secondeerende, syde 't alsoo in practijcq was, en gedurende twee jaeren had gesien dat dickmaele was gebeurt.'
2) In plaats van den laatsten zin leest men in Resol. Raad III, 1. p. 415 en 416, het volgende: 'Valckenier, heevich wordende, syde dat sulx niet begeerde, en dat niet soude doen yt, sonder hem te kennen, of Burgemeesteren last eerst te hebben, en dat het een klynachting aen hem was gedaen; ende noch heewiger wordende, syde: siet, pensionares, ghij verstaet het werck niet en hebt geen kennisse van poletie, en dat heb ick u ook over dry jaeren gesyt; ghij attacheert u selven te veel op de rechten, en versuymt stadts saecken om u profsijt; en syde diverse maele, dat hij pensionares 't werk niet verstont, en meer van hem hadden verwacht, en dat onbequaem is. Den pensionares syde dickmaele met goede safte sinnen, dat altijd heeft gedaen ende soucken te doen 't geen oordeelde schuldig en respectueus te weesen; dat soo hier een misslach in mocht weesen begaen, tselfde (geliefde) te excuseeren; doch hoe den pensionares sich beleefder toonde, hoe Valckenier booser wiert en meer keef en repliceerde sijn onbequaemhyt, en (dat) sal moeten aflaeten sich met de rechten te bemoeyen, of dat noyt bequaem sal warden, heen en weer spreeckende diergelijcke voorseyde woorden in substantie, gaende de haestichyt van hem Valckenier heel hooch, en veer boven de reeden, seggende voors dat alle 't selfde aen Burgemeesteren soude rapporteeren; waerop den pensionares antwoort: rapporteert dan oock, dat, soo (ick) onbequaem ben, dat (ick) geneegen ben te versoucken, dat de Heeren gelieven nae een bequaemer uyt te sien; na alle welcke hevicheeden, in substantie als booven, den pensionares is van tafel en uyt de sael gegaen; sijnde de booden in 't begin uyt de camer gegaen, op 't seggen van den pensionares, doch bleef een der booden, die op Valckenier paste, noch eenige tijt binnen.' - Resol. Raad III, 1. p. 437 en 438 vermeldt nog: 'Den pensionares Hop, uyt de kerck comende op Corsdach, sijnde den 25sten December 1670, heeft mijn omstandelijck verhaelt, dat nae de quaede bejegeninge, den 19^{den} November over tafel in Den Haech, in presentie van Vlooswijck, Bontemantel en Corver door Burgemeester Valckenier aen hem, pensionares Hop, gedaen, gedurich was geweest in becommering, hoe sich in die saecke soude draegen, hebbende oock goede vrinden raet daerover gevraecht; eyndelijck te raede was geworden, op 't rapport aen Burgemeesteren, dat gedaen wort ten overstaen der gedeputeerden, geweest sijnde ter dachvaert, de bejegening te verhaelen, ende te versoucken, dat, soo onbequaem is en niet bequaem staet te werden, ende oversulx door getrouwe dienst en naerstichyt niet conde voldoen, genegen was Burgemeesteren beleefdelijck te bedancken; doch 't selfde niet te doen, tensij alvooren den president van Burgemeesteren daeraf kennisse te geeven; dat oversulx savons voor het rapport bij Burgemeester Munter (sijnde president) was geweest, ende te kennen gegeeven 't gepasseerde in Den Haech, waer uyt staen te volgen twee saecken, d' eerste: hoe sich sal hebben te draegen in gevallen Schepenen door messive hem, in Den Haech sijnde, yt coomen te belasten of versoucken; ende het tweede: dat genootsaeckt was op het rapport te doen het voorverhaelde. Waerop Burgemeester Munter antwoorde, dat den Heer Valckenier de onlusten in presentie van Burgemeester Pancras had bij discours verhaelt, doch dat bekende door haesticheyt vervoert geweest te sijn, ende naederhant het eerste glaesje wijn aen hem pensionares had toegedroncken, ende seedert gestaedich met beleefde conversatie had te kennen gegeven, dat sulck een misslach had begaen; raedende oversulx, de saecke soo nu sijnde, best te weesen 't selfde soo voort met stilswijgen te laeten passeeren. Welcken raet heeft best gedacht te volgen, ende alsoo op 't rapport daervan stil gesweegen, versouckende, mijn yts voorcomende van de voorseyde onlusten, nae waerhyt hem pensionares' respect te willen in recommandatie te houden; ende alsoo de saecke ruchtbaer bij de Regeeringe, soo hier ter steede als in Den Haech is geworden, geen swarichyt is maeckende, dat (van) sijn voorneemen (heeft afgezien en den) raet van Burgemeester Munter heeft gevolcht, bekent

te maecken, te meer alsoo ick bij de heevichyt present ben geweest.' - Zie ook de bijlage 'Magistraatsverkiezingen' enz., op Maart en April 1675.

18. Poorters.

(p. **484**.) De Heeren van den Gerechte, Raeden ende verdere magistraetspersoonen, ook die aensienelijcke charges of functiën bekleeden, moeten sijn poorters, volgens en in maniere de previlegiën ende willekeuren, en werden de Heeren kiesers gelast nauwkeurich daerop te letten. In den jaere 1652 is in de ordenares maniere eenige veranderinge gevallen, op resolutie van den raet, en bij willekeure gestatueert den 31sten Januarij[1)], daerbij onderschyt werd gemaekt van groot- en klyn poorterschap; het

1) De tekst heeft 21 Januari. De verbetering ontleen ik aan Keurboek M fol. 135.

eerste bestaende van nae seven jaeren continueele domicilie capabel te weesen tot alle ampten van de regeeringe, weesmesters en andere ampten van justitie, ofte eenige aensienelijcke charges of functiën, mitsgaders van niet te mogen verbeuren meer dan sijn lijf en hondert guldens, en voors (verleenende) alle andere previlegiën en wetten, den burgeren vergunt, waervoor sal betaelt werden vijf hondert guldens. Het halve ofte klyn poorterschap, daervoor betaelt werd vijftich guldens, bestaet in alle voorrechten, behalve de magistrature, ampten, en verbeurte van lijf en hondert guldens. Doch alsoo hetselfde niet is bevonden van sulcken effect, als wel was gemeent, en het groot poorterschap door soo wynich was gecoft[1)], dat het bijnae geen getal conde uytmaecken, soo hebben de Heeren Vlooswijk, Valkenier en Rynst (Outshoorn absent sijnde[2)]), Burgemeesteren, den 11^{den} Mey 1668 den raet in bedencken gegeven, of men het poorterschap niet wederom behoorde te stellen, als het van oude tijden is geweest; daerop is geresolveert het geproponeerde te laeten overweegen door de Heeren Blaeuw, Hooft, van de Cappelle en Hudde, met versoek (p. **485**.) den raet te dienen van advys. Welcke commissaressen den 19^{den} daeraenvolgende hebben gerapporteert, best te sijn, het onderschyt der groot- en kleyn-poorterschap te niet te doen, en sonder differentie 't selfde te stellen als van alle oude tijden is geweest, in voegen dat alle gerechticheeden, den poorteren competeerende, voor het klyne poortergelt, met aflegginge van den poortereet, sonder destinctie sullen meedegedeelt werden, daeronder begreepen alle degenen, die voor deesen het klyne poor-

1) ‘en het groot poorterschap maer door een à twee gecost is’. (Resol. Raad III, 1. p. 20.) - Het register der groot-poorters (1652-1668) is niet meer op het Amsterdamsche Gemeente-archief aanwezig. Volgens de aldaar berustende manuscript-aanteekeningen van den eersten stadsklerk Jacobus Noordkerk (den broeder van Mr. Hermanus Noordkerk, die de Handvesten van Amsterdam heeft uitgegeven) bevatte dit register slechts de namen van 2 ‘gecoste’ poorters, van 2, wien het geschonken werd (de Ruyter en Pieter de Groot, op 2 Maart 1655 en 10 Februari 1660) en acht overgeteekenden.
2) Zie Eerste deel, p. 259, waar men leest: ‘Vlooswijk, Outshoorn en Valckenier, Burgemeesteren, (Rynst absent sijnde).’

terschap betaelt hebben; en souden verder van advys sijn, dat alle, die van apparentie sijn haer selven eerlijck te connen onderhouden, vrij sal mogen staen, sonder 't poorterschap te coopen, allerley hantwerken en neeringe te komen opsetten, mits doende den eet in handen van Burgemeesteren, van getrouwichyt als ingesetenen, en dat de keure dienaengaende, de Joodsche natie raekende, blijve in sijn geheel[1]. Voor welcke advysen de Heeren sijn bedanckt, en (is) geresolveert 't selve te converteeren in een resolutie, en Schepenen ter handen te stellen, om, bij keure gearresteert sijnde, 't selfde te publiceeren en doen affigeeren daer 't behoort; gelijck den 25sten derselver maend Mey[2] 1668 is gedaen, en doen stellen in de weeckelijke courant, om tot yders kennisse te doen comen. In welke maniere die keure is gemaeckt en gepubliceert, een wynich onordentlijck is gehandelt, daer van het maeken der willekeuren is gesprooken, te leesen breder[3].

Den eet der poorteren spreekt aldus:

'Dat sweert ghij, dat ghij een goet ende getrouw poorter deser steede, den Burgemeesteren en regeerders in der tijt onderdanich wesen sult, in waeken en bijten en andere beschermenissen en lasten der stede u goetwillich hebben sult, dese (goede) stede voor 't quaet, dat ghij sult vernemen, waerschouwen, ende tot alle welvaert met raet ende daet, naer alle uwer vermogen, vorderen en helpen sult, en voors alles doen en laeten, dat een goet poorter schuldich is te doen en laeten.

Soo waerlijck etc. etc.'

(p. **486**.) De oude registers der poorterschappen, soo behuwt als aengecoft, sijn noch op tresory en secretary niet te vinden, dan van den jaere 1537, 1564 en 1584[4];

1) Bij keur van 29 Maart 1632 was aan de Joden, ook al waren of werden zij poorters, alle poortersnering verboden.
2) Ten onrechte stellen Wagenaar, Amsterdam. III p. 142 en Noordkerk's Handvesten, I, p. 125 deze keur op 25 Maart 1668. Dat 25 Mei 1668 de juiste datum is, blijkt uit Keurboek O fol. 181 v°.
3) Eerste deel, p. 259 en 260.
4) In Civ. en Mil. Reg. I p. 246 schrijft Bontemantel echter: 'Het ouste register der poorters begint 1584, berust ter secretary en tresory.' - De mededeeling van Bontemantel is niet geheel juist. Het oudste register der behuwde poorters (thans niet meer aanwezig op het Amsterdamsche gemeentearchief, maar nog gezien door Jacobus Noordkerk, en vermeld in zijn ± 1750 geschreven aanteekeningen over het poorterrecht, - ook vermeld in een inventaris van de boeken, ter secretarie aanwezig, welke ± 1780 moet zijn opgesteld) loopt van 23 Maart 1568 tot 1 October 1637. Eerst in de laatste jaren van dat tijdvak worden ook de geboren poorters daarin opgenomen. Het oudste register der gekochte poorters (insgelijks niet meer aanwezig, maar door Noordkerk en in den inventaris van ± 1780 vermeld) begint met 11 December 1537, het daarop volgende register (thans nog aanwezig) met Januari 1584. Ook in de stadsrekeningen van 1532 tot 1611, en de rapiamussen van 1570-1606 vindt men de namen der gekochte poorters. (Mededeeling van Mr. Veder.)

soodat ten opsicht der vluchtelingen en swaere onhylen, in die tijden voorgevallen, uytsettinge der magistraten, plunderinge der kercken, uytbannen en weder inroepen, geen soodanige aentykeninge is connen gedaen werden, als behoort. En alsoo veel ingeseetenen door die oorsaeke sijn buytens lants getrout, gestorven en kinderen hebben naegelaeten, daer veel van weder in de stadt gecomen sijn, soo is somwijlen op de electie der regeerders eenige twijffelinge ontstaen, als: eenige jaeren geleede Hilbrant Bentes opgeset werdende tot Raed, wierde door Spiegel gesyt geen poorter te wesen, alhoewel altijt in de tolceelen[1)] en anders door Burgemeesteren was erkent; en in 't jaer 1655, den 28sten Januarij, dat Jacob Jacobssen Hinloopen opgeworpen sijnde tot Raed, wiert gesyt geen poorter te weesen, niettegenstaende sijn vaeder A^{o} 1617 Schepen en Raed is geworden, en die ampten totdat is coomen te sterven heeft bekleet. Gerret Schaep Pietersen, terselver tijt wat geemelick sijnde, syde dat de regeeringe in groot verloop was gecomen, en dat Bontemantel geen poorter was; waerop, op sijn tour adviseerende, syde: geen behouwelijkte noch aengecofte, maer een gebooren poorter te weesen, 't welck, om alle opspraek te voorcomen, aen Burgemeesteren soude toonen, en dat alreede

1) Over deze tolcedulen als bewijs van poorterschap vgl. Wagenaar, Amsterdam. III p. 155.

twee jaeren Raed was geweest[1]. Burgemeester Tulp secondeerde hetselve, seggende daervan verseeckert te sijn, en door de maechschap goede kennisse daervan te hebben[2]; evenwel heeft daer blijk van gedaen aen den president van Burgemeesteren. Om alle en diergelijke twijffelinge en tegenwerpinge voor te comen, alsoo den opgestelden niet present is om sich te connen verantwoorden, en den opsteller daer niet op is gevadt, en daerdoor werden niet wynich geraekt in haer respect, en verschoven, en die saeke wynich daernae comt voor te vallen, (p. **487**.) yts seecker daerop noodich is gestelt te werden[3], soo hebben de Heeren van Polsbroek, Pol, Spiegel en Maerseveen, Burgemeesteren, met vooraf(gaende) communicatie der Out-Burgemeesteren en ingenomen advys der Heeren pensionaresen, den raet in bedenken gegeven, of die swaricheeden niet souden connen wechgenomen werden door een resolutie, rijpelijk daerop te nemen, in maniere, dat degeene, die Raeden geweest (sijn) en derselver eet gedaen hebben, mitsgaeders hare naecomelingen, nae het presteeren van denselveh eet gebooren weesende, sijn oprechte ende ten vollen gequalificeerde burgers, al waer 't dat sij versuymt hadden haren specialen poortereet te doen, doordien den eet der Raeden[4], vrij ampelder sijnde, geoordeelt werd volcomentlijk in sich te vervatten

1) 'Hans Hendricks Bontemantel, Commissaris van de cleyne saecken, is den heren Burgermeesteren ghebleken te zijn een ingheboren burger deser stede, derhalven de voornoemde heeren een iegelicken belasten denselven daervoor te erkennen en oock te laten ghenieten de privilegiën en gherechtigheden, den burgern deser stede competerende. Actum den 16^{den} December 1651.' (Register van ingeboren poorters, 3de deel, 1648-1655, fol. 91.) Vgl. hierover mijne Inleiding.
2) Civ. en Mil. Reg. I. p. 210 heeft: 'Den Burgemeester Tulp syde, daer genoch van verseeckert te weesen, als sijnde van één geslachte.'
3) De bedoeling van het voorgaande schijnt te zijn: 'wanneer dergelijke bezwaren tegen een candidatuur worden ingebracht, is de voorsteller niet altijd in staat die te weerleggen, waardoor de candidaat benadeeld wordt en gewoonlijk niet meer ter sprake komt; daarom is het noodig een vasten regel te ontwerpen, opdat in voorkomende gevallen geen twijfel meer besta omtrent het poorterschap.'
4) Tweede desl p. 14 en 15.

die van het burgerrecht. Op welck voorstel gediscoureert en omvraech gedaen sijnde, is eenparich verstaen 't gemelde concept te converteeren in een resolutie. Deese saeke is geresolveert den 30sten Julij 1655, sijnde de eerste vergaederinge in 't vertrek van Burgemeesteren[1] op 't nieuwe stadthuys[2]. Het concept van Burgemeesteren behelsde mede, dat ook alle kindren, wiens ouders bij lange memorie in de stadt continueelijk gewoont hebben, voor poorters gehouden sullen werden, aengesien in oude tijden daer geen memorie van gehouden sijn; doch in de extentie is het laeste niet gestelt, als in de Nieuwe handvesten fol. 169 te leesen[3].

(p. **488**.) Op seeker maeltijt in Julij 1665 verhaelde den Heer Out-Schepen en Raed Frans Riael, commissares-poletiq in den kerckenraet, dat de predicanten, die van buytenplaetsen hier beroepen werden, altijt hebben verstaen geen poorterseet schuldich te sijn; doch den 9den Augusti 1667 is op haer versoek, en (op) voorstel van de Heeren van Hoorn, Rynst, Witsen en Andries de Graef, Burgemeesteren, in den raet geresolveert, (hun) het poorterschap te schenken ende ook haere kindren, mits doende den burgereet; doch de kindren, gebooren voor het beroep, mondich werdende, mede denselven eet sullen moeten doen.

Van de inwoonders, die poorters moeten sijn, is in 't breede te leesen in de gedruckte handvesten, soo oude ende nieuwe gedruckte, omstandelijck van alles in 't breede

1) Resol. Raad II, 1. p. 388 (3 Febr. 1660) heeft: ‘Is geweest de eerste sessie in de raetcaemer, alsoo duslang in 't vertreck van Burgemeesteren den raet geseeten heeft seedert 29 Julius 1655, dat in 't nieuw stadthuys de eerste vergaederinge was.’. Vgl. Tweede deel, p. 59 sqq.

2) In den tekst volgen nu deze regels, die zijn doorgehaald: ‘daerop den 28sten Januari 1657 deselfde Jacob Hinloopen (daer het om te doen was, alsoo sijn broeder stond met de dochter van den Heer van Maerseveen te trouwen) is geworden Raed, en 1658 Schepen; en den gesyde broeder Jan Jacobsen Hinloopen is 1661 Schepen gemaekt.’

3) ‘en sal apparent qualijk begreepen weesen’ volgt nu in het HS., maar is doorgehaald. Ook in de kenr, zooals die gedrukt is in Noordkerk's Handvesten I p. 123, komt de door Bontemantel genoemde bepaling niet voor.

te sien, ende daer derselver previlegiën, vrijdommen, voorrechten en gevolgen van dien, wie deselve sijn en hoe het behouwlijckt en gecoft of door gunst becomen werd, omstandelijk staen uytgedruckt; ook hoe hetselfde voor haer ende haere afcomelingen door afwesen uyt de stadt can behouden werden. Veel Heeren, die permanante ofte gedurige en aensienelijke ampten buyten de stadt gaen bekleen, ten opsicht somtijts groote partijschappen comen voor te vallen, waerdoor aan den lijve en goet souden connen getast werden[1)], oock (om) het recht voor de descendenten te behouden, hebben haer gevoecht aen Burgemeesteren, om het poorterschap soo voor haer en haere kinderen, soo hebbende als te becomen, te moogen werden gecontinueert. 't Welck Burgemeesteren brengende in den raet, gewoonelijk werd bij resolutie toegestaen, als: Gerret Pauw, Heer van Heemstede en Reeckenmeester van de graeffelijxse domynen, den 20sten April 1654; Veris, soon van den pensionares de Veer, 28 April 1656; Michiel Pauw, Heer van Oversmilde, capityn van een der compaigniën van de guarde der Staeten van Hollant, 17 December 1657; Jacob Fransen (p. **489**.) Hinloopen, Out-Schepen, geworden sijnde ballieuw en castelyn van Purmerent, den 8sten November 1659; Hendrick Cloeck, gemaeckt sijnde Raetsheer, ende Geeraert van Ruytenburg, geworden in Hinloopens plaets ballieuw en castelyn van Purmerent, den 12den Maert 1668 (de resolutie syt: ‘is op versoek van den Heer Hendrick Cloek, Raetsheer, en de Heer Ruytenburg, ballieuw en drost van Purmerent, toegestaen de continuatie van het poorterrecht, ook voor haere kindren, nu hebbende en die naer deese souden mogen gecrijgen’); Claes van Vlooswijk, gemaekt sijnde ballieuw van Goylant en drost van Muyden, 17 November 1668; Gerrit Bicker, reecken-meester der graefelijxse domynen, den 17den September

1) Bontemantel bedoelt hiermede: heeren, die buiten de stad ambten gaan bekleeden, verzoeken het poorterschap voor zich en hunne nakomelingen te mogen behouden, opdat, bij in hunne nieuwe woonplaats voorvallende partijschappen, hun lijf en goed door het Amsterdamsche poorterschap worde beschermd.

1669. Mede werd het niet gewygert aen geringe versoeckers, als den 10^{den} Julij 1668 aen Jacob Lense, maekelaer en boeckhouder, als boeckhouder was gemaeckt van de Gecommitteerde Raeden der Staeten van Hollant.

De gemelte continuatie streckt soo verre, totdat haer begeeven onder den eet van andere steeden ofte landen, het burgerschap raekende, als den voorgemelden Heer Ruytenburg, die naederhant tot Purmerent is getrocken in de regeeringe, en bijgevolch het poorterschap aldaer (heeft) moeten beëedigen, en de kindren, die nae dien eet werden gebooren, noch sijn E.E., noch deselve can het burgerschap van deese stadt niet voordeelich weesen; maer de Heeren, die acte becomen bij den raet van, wederom in de stadt comende woonen, magistraten sijnde geweest, deselfde wederom (te) sullen bekleeden, is de gesyde continuatie niet noodich, als, daer van de vroetschap werd gesprooken, breeder is te leesen[1)].

De previlegiën en voorrechten, den burgeren vergunt in beschuldinge crimineel en apprehentie, is hiervooren meermaelen van gesprooken, ende voornaementlijk daer van de Heer Officier werd gehandelt; ook met wat omsichtichyt derselver huysen en comptoiren, des noot sijnde, werden besocht[2)].

Het burger- of poorterrecht wert verlooren door uyt de stadt en de juridictie van dien te gaen woonen, tensij dat 't selfde ter secretary doet aentyckenen, en vier en licht (so men syt) in de stadt is houdende: kan oock daervan vervallen bij vonnisse van Schepenen. Den 29sten Januarij 1629 is Pieter Harck alsoo, neffens meerder straffe, ontpoortert, soo (hij) de peene, hem opgelyt, niet voldeet.

Veel saecken der poorteren, inwoonders en daeraen afhangende benefitiën etc. etc. sijn te leesen in 't Recueil van Rooseboom, daer hiervoore van is verhaelt[3)].

1) Tweede deel, p. 2 sqq.
2) Vgl. Eerste deel, p. 21, 22, 26, 35, 36 sqq., 43. - Over de voorrechten, aan het poorterschap verbonden, uitvoerig bij Wagenaar, Amsterdam. III p. 141-161.
3) Eerste deel, p. 42, noot 1, en p. 272. Op de eerste plaats is reeds verwezen naar het in den tekst bedoelde cap. XL.

Bijlagen.

Bijlage I. Magistraatsverkiezingen te Amsterdam[1].

De Magistraten, als de Heeren Schouten, Burgemeesteren, Schepenen en Vroetschappen, wanneer gemaekt ende gestorven, en door den Prins geëxcuseert.

De Heeren Schouten.

Schout **(geworden)**	***Burgemeester*** **(geworden)**	**sterft**
1649 (2 Februarij.)	Cornelis de Vlaming van Outshoorn 1 Februarij 1656	10 Februarij 1688.
1656 2 Februarij.	Lambert Rynst[2] Februarij 1667	8 December 1679.
1667 9 Augusti.	Cornelis Witsen 1 Februarij 1653[3]	12 Maert 1669.
1669 27 April.	Gerrit Hasselaer 1 Februarij 1665	12 Junij 1673.

1) In deze bijlage heb ik de belangrijkste aanteekeningen over Amsterdamsche magistraatsverkiezingen verzameld, die verspreid staan in Bontemantels manuscripten; ook aan de op het Amsterdamsche gemeentearchief berustende handschriften van Appelman en Hudde, en het resolutieboek van den oudraad is een en ander ontleend, dat tot aanvulling van Bontemantels mededeelingen kan dienen. De redenen, waardoor ik mij liet leiden bij het schiften van wat gedrukt moest worden en wat achterwege kon blijven, zijn in mijne inleiding vermeld. Aan de aanteekeningen over de magistraatsverkiezingen laat ik voorafgaan de lijst, waarover gesproken is Eerste deel, p. 1, noot 1.
2) Bontemantel teekent hierbij aan: ‘in 1672 geëxcuseert.’
3) De tekst heeft de zonderlinge fout 1682.

Den eersten Februarij* 1653 *sijn Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren geweest de Heeren:

(Burgemeester) geworde.		**sterft**
1 Februarij 1650.	Nicolaes Corver.	8 September 1654.
16 Augusti 1650.	Frans Benning Cock, Heer van Purmerlant	1 Januarij 1655.
1 Februarij. 1653.	Jan Bicker Gerretsz.	9 Mey 1653[1].
1 Februarij 1653.	Cornelis Witsen.	12 Maert 1669.
16 Junij 1653.	Jan van de Pol, geëxcuseert 1672.	20 September 1678.

Out-Burgemeesteren:

(Burgemeester) geworden		**sterft**
1 Februarij 1626.	Antony Oetgens van Waveren	25 Augusti 1658.
1 Februarij 1637.	Gerret Schaep Symensz., Heer van Courtenhoef.	2 Julij 1666.
1 Februarij 1643.	Cornelis de Graef, Heer van Zuyt-Polsbroeck	4 Mey 1664.
1 Februarij 1646.	Cornelis Bicker, Heer van Swieten.	15 September 1654.
9 September 1651.	Jan Huydecooper, Heer van Maerseveen	16 October 1661[2].
1 Februarij 1652.	Franco van der Meer	29 Augusti 1653[3].

1) 10 Mei 1653, volgens Resol. Raad I, 1. p. 51, Civ. en Mil. Reg. I p. 69 - en hiervóór, Eerste deel, p. 92.
2) 26 October 1661, volgens de aanteekening (in deze bijlage) op 27 en 28 Januari 1662. Zie ook hierna, p. 104.
3) Vgl. in deze bijlage de aanteekening op 7 Januari 1654, waar 29 September 1653 als sterfdag van Franco van der Meer wordt genoemd. Civ. en Mil. Reg. I p. 104 heeft, evenals hierna, p. 105, 29 Augustus 1653.

Seedert sijn Burgemeesteren geworden:

geworden		**sterft**
1 Februarij 1654.	Claes Pietersz. Tulp	12 September 1674[1].
30 September 1654.	Albert Paeter	7 Maert 1659.
1 Februarij 1655[2].	Hendrick Dircksz. Spiegel	18 April 1667.
1 Februarij 1656.	Cornelis Vlooswijck	[3]December 1687.
1 Februarij 1656.	Cornelis de Vlaming van Outshoorn.	10 Februarij 1688.
1 Februarij 1657.	Andries de Graef, door de prins geëxcuseert 1672.	30 November 1678.
1 Februarij 1659.	Symon van Hoorn	19 Augusti 1667.
1 Februarij 1662.	Hendrick Hooft.	12 December 1678.
1 Februarij 1665.	Gerret Hasselaer.	12 Junij 1673.
1 Februarij 1665.	Gilles Valckenier.	5 November 1680.
1 Februarij 1667.	Lambert Rynst. (1672 geëxcuseert)	8 December 1679.
23 Augusti 1667.	Nicolaes Pancras.	2 November 1678.
1 Februarij 1669.	Coenraet van Beuninge	.....[4].
29 April 1669.	Frans Riael	3 November 1669.
1 Februarij 1670.	Jan van Waveren.	14 Februarij 1670.
4 Maert 1670.	Jan Munter	10 Maert 1685.
15 September 1672.	Jannes Hudde, door de prins gemaeckt[5].	

In den jaere* 1672, 9 *September, vóór de veranderinge, waeren Burgemeesteren:

	sterft
Jan van de Pol	20 September 1678.
Cornelis de Vlaming van Outshoorn	10 Februarij 1688.

1) Commelin, Beschrijving van Amsterdam. V p. 865 noemt ten onrechte 1676 als het sterfjaar.
2) De tekst heeft ten onrechte 1 Februarij 1657.
3) De datum onbreekt in het HS.
4) Bij namen van personen, die Bontemantel hebben overleefd, is de datum van overlijden in het HS. natuurlijk niet ingevuld.
5) Bij namen van personen, die Bontemantel hebben overleefd, is de datum van overlijden in het HS. natuurlijk niet ingevuld.

Hendrick Hooft	12 December 1678.
Lambert Rynst	8 December 1679.

Out-Burgemeesteren:

	sterft
Nicolaes Tulp	12 September 1674.
Cornelis van Vlooswijck	[1)]December 1687.
Andries Graef	30 November 1678.
Gerret Hasselaer	12 Junij 1673.
Gilles Valckenier	5 November 1680.
Nicolaes Pancras	2 November 1678.
Coenraet van Beuninge	.....[2)].
Jan Munter	10 Maert 1685.

Den 2[den] Februarij* 1653 *sijn Schepenen geweest:
Hendrick Dircksz. Spiegel.
Gilles Valckenier.
Jan van Waveren.
Symen van Hoorn.
Gerret Claesen Hasselaer.
Jan Blaeuw.
Nicolaes van Loon.
Jan Munter.
Roeter Ernst Roetersz.

Out-Schepenen:
Gerret Schaep Pietersz.
Albert Dircksz. Paeter.
Jores Joresen Backer.
Jan van de Pol.
Roelof Bicker.
Cornelis van Outshoorn.
Nicolaes Corver.
Bernaerd Schellinger.
Andries de Graef.
Isaäc Pauw.

1) Niet ingevuld in het HS.
2) Niet ingevuld in het HS.

Frans Riael.
Cornelis van Dronckelaer.
Coenraet Burg.
Gerret Rynst.
Cornelis van Vlooswijck.
Gerret Helmont.
Jacob Fransz. Hinloopen.

***Seedert den jaere* 1653 *sijn Schepenen gemaeckt, tot* 1672:**
Hans Bontemantel.
Willem Backer.
Jan Hulft.
Lambert Rynst.
Dirck Tulp.
Jacob Bas.
Hendrick Hooft.
Jan Huydecooper.
Jochem Rendorp.
Jan van Helmont.
Cornelis Geelvinck.
Michiel Pancras.
Frederick Alewijn.
Jacob Jacobsz. Hinloopen.
Cornelis Backer.
Jan van Hartochvelt.
Nicolaes Opmeer.
Jan Bernard Schaep.
Nicolaes van de Cappelle.
Pelgrom ten Grootenhuyse.
Cornelis Cloeck.
Dirck Spiegel.
Jan Hinloopen.
Jacob Boreel.
Hendrick Roeters.
Claes van Waveren.
Aernout Hooft.
Gerard Bors.
Vincent Bronckhorst.
Jan Corver.

Cornelis Roch.
Pieter Schaep.
Jan ten Grootenhuyse.
Jan Six.
Cornelis Graeflant.
Jan Munter de Jonge.
Willem Blaeuw.
Coenraet van Beuninge.
Jannes Hudde.
Leonard Ranst.
Pieter de Graef.
Jacob van Neck.
Jan de Vries.
Jacob Graef.
Jacob Hinloopen de Jonge.

Den 28sten Januarij* 1653 *sijn Raeden geweest de Heeren:

	(Raed) gemaeckt	**wanneer gestorven**
Antony Oetgens van Waveren	1620	25 Augusti 1658.
Nicolaes Tulp	1622	12 September 1674.
Gerret Schaep Symensen, (Heer van) Courtenhoef	1624	2 Julij 1666.
Jan Huydecooper, (Heer van) Maerseveen	1630	26 October 1661[1].
Hendrick Dircksz. Spiegel.	1632	18 April 1667.
Frans Benning Cock, (Heer) van Purmerlant	1634	1 Januarij 1655.
Gerret Schaep Pietersen	1638	21 Junij 1655[2].
Albert Dircksen Paeter.	1638	7 Maert 1659.
Joores Jooresen Backer	1638	24 October 1666.
Cornelis Jacobsen Wayer	1639	[3] Julij 1654.

1) Zie hiervóór, Tweede deel, p. 100, noot 2.
2) Wagenaar, Amsterdam. III p. 224 heeft ten onrechte, dat Gerard Schaep Pietersz. op 22 Juni 1654 gestorven is. Volgens de aanteekening in het begrafenisboek der Oude Kerk (bij Scheltema, Aemstel's Oudheid. VII p. 126) is hij. op 26 Juni 1655 begraven. Zie ook het artikel van den heer J.F. B(acker) over het geslacht Schaep, in Amsterd. Jaarboekje 1889.
3) Datum niet ingevuld in het HS.

Franco van der Meer	1639	29 Augusti 1653.
Coraelis de Graef, (Heer) van Zuytpolsbroek	1639	4 Mey 1664.
Roelof Bicker	1640	[1] Junij 1656.
Cornelis Witsen	1643	12 Maert 1669.
Jan van de Pol[2]	1646	20 September 1678.
Gerret Rynst	1646	29 Junij 1658[3].
Bernard Schellinger	1646	8 October 1680.
Symon van Hoorn	1648	19 November 1667[4].
Pieter Cloeck	1649	5 December 1667.
Cornelis Dronkelaer	1649	26 Mey 1659.
Lambert Rynst[5]	1649	8 December 1679.
Coenraet Burgh	1649	[6].
Joachim Rendorp	1650	10 October 1678.
Nicolaes Pancras	1650	2 November 1678.
Claes Corver	1651	8 September 1654.
Jan Blaeuw[7]	1651	28 December 1673.
Jacob van Neck	1652	[8].
Cornelis Geelvinck	1652	[9].
Gilles Valckenier	1652	5 November 1680.
Cornelis van Vlooswijk	1653	[10] December 1687.
Nicolaes van Loon	1653	29 December 1675.
Gerret Helmont	1653	26 Januarrj 1658.

1) Het dageijfer ontbreekt in het HS.
2) Bij Jan van de Pol, Lambert Rynst, Jan Blaeuw, Haus Bontemantel en Roetert Ernst is aangeteekend, dat zij in 1672 door den Prins geëxcuseerd zijn.
3) 'Den vierden Julij 1658 is begraeven Dr. Gerret Rynst, Raed en Outschepen. Den Heer Rynst viel op de Kysersgraft in het waeter en verdronck.' (Resol. Raad II, 1. p. 57.)
4) 19 Augustus 1667 volgens p. 101, hiervóór. Dat dit de juiste datum is, blijkt uit de aant. (in deze bijlage) op 23 Aug. en 6 Sept. 1667.
5) Bij Jan van de Pol, Lambert Rynst, Jan Blaeuw, Haus Bontemantel en Roetert Ernst is aangeteekend, dat zij in 1672 door den Prins geëxcuseerd zijn.
6) In plaats van den datum van overlijden, vermeldt het HS. dat hij in 1665 Groot-Thesaurier werd. Dit moet zijn 1666: vgl. Tweede deel, p. 1 en 2.
7) Bij Jan van de Pol, Lambert Rynst, Jan Blaeuw, Haus Bontemantel en Roetert Ernst is aangeteekend, dat zij in 1672 door den Prins geëxcuseerd zijn.
8) In plaats van den datum van overlijden heeft het HS. 'doet cessie 1673.'
9) Datum van overlijden niet ingevuld in het HS.
10) Het dageijfer ontbreekt in het HS.

Hans Bontemantel[11)]	1653	
Roetert Ernst[12)]	1653	26 Januarij 1685.

11) Bij Jan van de Pol, Lambert Rynst, Jan Blaeuw, Haus Bontemantel en Roetert Ernst is aangeteekend, dat zij in 1672 door den Prins geëxcuseerd zijn.
12) Bij Jan van de Pol, Lambert Rynst, Jan Blaeuw, Haus Bontemantel en Roetert Ernst is aangeteekend, dat zij in 1672 door den Prins geëxcuseerd zijn.

	(Raed) gemaeckt	gestorven
Hendrick Hudde Gerretsen[1)]	1653	[2)] Maert 1677.
Gerret Claessen Hasselaer	1653	12 Junij 1673.

***Seedert den jaere* 1653 *sijn tot Raeden gekooren de volgende Heeren, tot den* 29sten *Januarij* 1672:**

wanneer	(Raed) gemaeckt	gestorven
Jacob Teunesen van Straelen	1654	27 Januarij 1659.
Jacob Bas Dircksen	1655	23 Maert 1656.
Hendrick Hooft	1655	12 December 1678.
Jan Bicker Andriesen[3)]	1655	25 December 1657.
Willem Schrijver	1656	17 October 1661.
Fredrick Alewijn	1657[4)]	8 Junij 1665.
Cornelis de Vlaming van Outshoorn	1657[5)]	10 Februarij 1688.
Jacob Jacobsen Hinloopen	1657[6)]	7 Augusti 1679.
Cornelis Backer	1658	25 Februarij 1681.
Jan van Waveren	1659	14 Februarij 1670.
Jan van Helmont	1659	17 Julij 1665.
Frans Riael	1659	3 November 1669.
Jan van Hartochvelt	1660	11 Januarij 1669.
Pelgrom ten Grootenhuysen	1660	13 November 1660[7)].
Coenraet van Beuningen	1660	[8)].

2) Het dagcijfer ontbreekt in het HS.
1) Het HS. vermeldt nog, dat hij in 1656 raadsheer werd. Zie Tweede deel, p. 2 sqq.
3) Vgl. Tweede deel, p. 73, noot 1.
4) Ten onrechte noemt Wagenaar, Amsterdam. III p. 358, in de lijst van raden, deze drie heeren als gekozen in 1656. - Vgl. verder voor Frederik Alewijn: Tweede deel, p. 73, noot 2.
5) Ten onrechte noemt Wagenaar, Amsterdam. III p. 358, in de lijst van raden, deze drie heeren als gekozen in 1656. - Vgl. verder voor Frederik Alewijn: Tweede deel, p. 73, noot 2.
6) Ten onrechte noemt Wagenaar, Amsterdam. III p. 358, in de lijst van raden, deze drie heeren als gekozen in 1656. - Vgl. verder voor Frederik Alewijn: Tweede deel, p. 73, noot 2.
7) Vgl. Eerste deel, p. 296, noot 2, en p. 298, waar 12 November 1660 als zijn sterfdag genoemd wordt.
8) De datum van het overlijden is in het HS, niet ingevuld. Bij 9) vermeldt het HS. hog: ‘in 1672 geëxcuseert.’

Nicolaes van de Cappelle	1661	[9].
Jan Huydecooper van Maerseveen	1662	[10].
Jacob van Neck Jacobsen	1662	[11]Januarij 1687.

9) De datum van het overlijden is in het HS, niet ingevuld. Bij 9) vermeldt het HS. hog: ‘in 1672 geëxcuseert.’
10) De datum van het overlijden is in het HS, niet ingevuld. Bij 9) vermeldt het HS. hog: ‘in 1672 geëxcuseert.’
11) Het dagcijfer ontbreekt in het HS.

Andries de Graef[1)]	1665	30 November 1678.
Jan Corver	1666	[2)].
Pieter Schaep[3)]	1666	23 December 1685.
Cornelis Graeflant	1667	26 October 1677.
Jannes Hudde Gerretsen	1667	[4)]
Vincent van Bronckhorst	1667	[5)].
Jan Hulft[6)]	1668	30 December 1677.
Jan ten Grootenhuyse	1668	11 Maert 1679.
Jacob Boreel	1668	[7)].
Leonard Ranst	1669	8 April 1673.
Willem Backer	1670	[8)]Julij 1686.
Nicolaes Witsen	1670	[9)].
Cornelis Roch	1671	26 December 1681.

28 Januari 1653. - ‘Present: Franco van der Meer, Nicolaes Corver, Gerret Schaep en Cornelis de Graef, Burgemeesteren. Sijn gecooren tot Raeden: Cornelis van Vlooswijck, Nicolaes van Loon, Gerret Helmont, Hans Bontemantel, Roetert Ernst, Hendrick Hudde Gerretsz. ende Gerret Hasselaer. Bontemantel, niet sijnde aen te treffen[10)], is eyndelijck door een der roedragende booden gemoet op 't Water, omtrent de Papenbrug, die hem de bootschap deede[11)], en is (Bontemantel) voort gegaen op den Dam, alwaer (hem) 't selfde door een andere mede wiert gesyt; daer doen geloof aen gevende, is gegaen nae het Princenhof, daer den raet en veel collegiën der magistraturen nae het afbranden van 't stadthuys haer camers

1) Bij Andries de Graaf, Pieter Schaap, Jan Hulft en Willem Backer teekent Bontemantel nog aan, dat zij in 1672 door den prins geëxcuseerd zijn.
2) De datum van het overlijden is in het HS. niet ingevuld.
3) Bij Andries de Graaf, Pieter Schaap, Jan Hulft en Willem Backer teekent Bontemantel nog aan, dat zij in 1672 door den prins geëxcuseerd zijn.
4) De datum van het overlijden is in het HS. niet ingevuld.
5) Bij Vincent van Bronckhorst wordt in het HS. nog vermeld: ‘1677 Raetsheer in de Hoogen Raet.’ Vgl. Tweede deel, p. 6.
De datum van het overlijden is in het HS. niet ingevuld.
6) Bij Andries de Graaf, Pieter Schaap, Jan Hulft en Willem Backer teekent Bontemantel nog aan, dat zij in 1672 door den prins geëxcuseerd zijn.
7) De datum van het overlijden is in het HS. niet ingevuld.
8) Het dagcijfer ontbreekt in het HS.
Bij Andries de Graaf, Pieter Schaap, Jan Hulft en Willem Backer teekent Bontemantel nog aan, dat zij in 1672 door den prins geëxcuseerd zijn.
9) De datum van het overlijden is in het HS. niet ingevuld.
10) Vgl. Tweede deel, p. 13.
11) Civ. en Mil. Reg. I p. 60 heeft: ‘doch hetselfde hem rauwelijck voorcomende, is gaen wandelen op den Dam’ enz.

Hadden[1]. In 't vertreck comende, vond aldaer de voorseyde nieugemaeckte Raeden. Nae eenich misnoegen, dat soo laet quam[2], sijn binnen versocht te comen en sijn den eet door van der Meer afgenomen, en in rang, als boven, onderaen den raet geplaest, nae den ouderdom van jaeren'. (Resol. Raad I, 1. p. 12.)

'Is op versoeck den Heer Schout Dirck de Vlaming van Outshoorn binnengecomen, ende staende aen de sijde van den secretares, heeft geleesen ende den raet afgenoomen den gewoonelijcken eet[3], om de veertienen te nomineeren; welcken eet gestaeft sijnde, is wederom uyt de camer vertrocken, alsoo doen noch geen Raed was, ende de veertienen gestelt werden bij de XXXVI Raeden, volgens de previlegiën, soodat een regeerende Burgemeester, geen Vroetschap sijnde, op de gesyde nominatie niet mach present weesen. Ende sijn genomineert tot veertienen:

- Jan van Waeveren.
- Symon van Hoorn.
Cornelis Witsen.
Jan Bicker Gerretsen.
- Jan Munter.
- Jan Blaeuw.
Jan van de Pol.
- Gerret Hasselaer.
Philips Wevering.
Jacob Bas.
- Roetert Ernst.
Hans Bontemantel.
- Claes van Loon.
Gerret Rynst.

Welcke veertienen door den secretares opgeleesen sijnde,

1) Vgl. Tweede deel, p. 60.
2) Civ. en Mil. Reg. I p. 60 heeft: 'alwaer gecoomen sijnde, wierde eenich misnoegen getoont over het lang wachten, dat verschoont wierde door onweetendheyt van eenige apparentie van tot Raed te sullen vercooren werden; ende soo den Heer van Purmerlant daer eenige openinge van had gedaen, dat volgens reede wel op gewacht soude hebben.'
3) Vgl. Eerste deel, p. 235 en 236.

heeft die behandicht aen Burgemeesteren, om de seeven Schepenen daeruyt te maecken'. - 'De getuttelde zijn Schepenen gecooren'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 63.)

13 Februari 1653. - 'Alsoo Oetgens gedeputeert was als ambassadeur op de tractaeten nae Lubeck[1)], en oversullickx sijn functie als Raed ter Admiralityt[2)] niet conde waerneemen, en de nootsaeckelijckhyt drong een in 't selfde college te hebben, vraegden Burgemeesteren den raet, of 't niet raetsaem was een ander in sijn steede te stellen, waerop Tulp antwoorde, niet gereet te weesen te antwoorden. Schaep Symensz. verstont, (dat) men Oetgens daerover eerst behoorde te rescribeeren, daer in wynich daegen antwoort op con weesen, om alsoo, ten respect van denselven, met meerder fatsoen daerin te gaen. Schaep Pietersz. was van 't selfd' advys. Graef syde meede bijnae van één substantie, doch den raet viel, dat men behoorde tot de verkiesinge van een ander te coemen. Bontemantel verstont, dat men 't woort *bij provisie* daer behoorde bij te voegen. Ende wierde Maerseveen met gemeender stemmen daertoe gecoeren, uytgenoemen Tulp en eenige wynige, als boeven.

Mijn gevoelen is, dat de boevenstaende saecke expres waergenomen is, alsoo (Burgemeesteren) den gemelde Oetgens, wynich tijt daernae tehuys coemende, al 't jaer (niettegenstaende eenige Weesmeestersplaetsen en Tresoriers vacant wierden) nergens in geëmployeert hebben, dan alleen eens op den dachvaert. Is een man van groote eervaerenthyt en groot en gauw verstant; doch berucht van wat te baetsuchtich te weesen[3)], waerover in groote wangunst bij den raet is gecoemen; can seer wel spreecken, swijgen en vainsen; heeft twee maelen de Bickers de voeten dwars geset, waervan de laeste mael was A^{o} 1650, doen de prins voer de stadt was, en is weeder yder mael van de Bickers geschopt.' (Resol. Raad I, 1. p. 17.)

7 Januari 1654. - 'In de plaets van den Heer Out-

1) Zie Aitzema, Saken van Staet en Oorlogh. III p. 781 sqq.
2) Nl. in het college van Amsterdam.
3) Vgl. de aanteekening (in deze bijlage) op 28 Januari 1658.

Burgemeester Franco van der Meer, die den 29sten September[1] overleeden is, en meede Bewinthebber van de West-Indische Compaigni was, is een nominatie gedaen door de hoofparticipanten tot het tripel getal[2], als te weeten: de Heeren Spiegel, Gerret Schaep Pietersen en Bontemantel, uyt dewelcke Burgemeesteren de laeste hebben gecooren, ende den 7den Januarij 1654 den eet afgenoomen en met het bewinthebberschap der West-Indische Compaigni geluck gewenscht.' (Civ. en Mil. Reg. I. p. 127.)

28 Januari 1654. - 'Presentibus de Heeren Witsen, Corver en Purmerlant, Burgemeesteren, Pol in Den Haech sijnde. Jacob Theunesen van Straelen is met eenparige stemmen gemaeckt Raed in de plaets van Franco van der Meer[3]. Sijn tot de veertienen genomineert:

- Frans Riael Pietersen.
Albert Paeter.
Jochem Rendorp.
- Nicolaes Pancras.
Wybout Slicher.
Joores Backer.
- Cornelis Dronckelaer.
- Hans Bontemantel.
Cornelis Vlooswijck.
Hendrick Hudde Gerretsen.
Johan Huydecooper de Jonge.
- Coenraet Burch.
- Gerret Rynst.
- Bernard Schellinger[4].

1 Februari 1654. - 'Den eersten Februarij 1654 sijn tot Burgemeester gecooren:

Cornelis Bicker, Heer van Swieten,
Jan Huydecooper, Heer van Maerseveen,
Nicolaes Tulp,

die uyt de afgaende Burgemeesteren hebben gecooren:

1) Vgl. Tweede deel, p. 100, noot 3.
2) Vgl. Eerste deel, p. 143, noot 1.
3) Vgl. Tweede deel, p. 13.
4) De 'getuttelde' werden tot schepenen benoemd.

Frans Benning Kock, Heer van Purmerlant[1].' (Civ. en Mil. Reg. I p. 140, 141 en 147.)

29 September 1654. - 'Den 29sten September 1654 sijn Schepenen nae de middach, op versoeck van Burgemeesteren, al voor eenige daegen gedaen, en de buyten de stadt sijnde Heeren specialijck daertoe beschreeven (sijnde), in Schepenencamer gecompareert. De Burgemeesteren discreepeerden in haer voorstel van een Burgemeester te maecken in de plaets van Cornelis Bicker, Heer van Swieten, die den 15den September overleeden was. Purmerlant en Maerseveen hadden 't op Albert Paeter, ende Tulp wilde Hendrick Dircksen Spiegel; ende niet connende overeencoomen, hebben eyndelijck (volgens gewoonte in de electie van Burgemeesteren) versocht de presidenten van Hoorn en Blaeuw bij haer te comen, aen dewelcke haer verschillen hebben verhaelt ende versocht tselfde aen Schepenen te willen rapporteeren, ende haer sentimenten wederom te comen relateeren. Twelck gedaen sijnde, hebben de presidenten, (en) Riael, Pancras en Bontemantel haer gedachten op Paeter gestelt, ende Schellinger en Rynst op Spiegel[2]; ende alsoo Schepenen niet conden overeencoomen, sijn de presidenten tselfde aen Burgemeesteren gaen bekent maecken, ende sijn dry distincte reysen over en weder gegaen; doch yder bleef persisteeren bij sijn opinie, soodat onverrechter saecke sijn geschyden.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 189.)

30 September 1654. - 'Den 30sten September, op den

1) In de lijst van Burgemeesteren van het jaar 1654 bij Wagenaar, Amsterdam. III, p. 302 en 303 schuilt een fout. Hij vermeldt, dat Cornelis Bicker, heer van Swieten, gekozen werd in de plaats en na den dood van Dr. Frans Banning Cocq, heer van Purmerland. Dit is onjuist. Op 1 Februari 1654 werden Cornelis Bicker, Johan Huydecooper en Dr. Nicolaas Tulp tot Burgemeesteren gekozen; uit de aftredende Burgemeesteren namen zij Banning Cocq als vierde tot zich. Bicker overleed 15 September 1654; den 30sten van die maand werd Albert Dircksz. Paater tot zijn opvolger gekozen. Banning Cocq stierf op Nieuwjaarsdag 1655; zijne plaats bleef open tot de gewone verkiezing op 1 Februari 1655.

2) Dronkelaar en Burg waren absent, zooals beneden wordt gezegd. Zie ook Eerste deel, p. 94.

dach van de electie, naedat Burgemeesteren met eenige Out-Burgemeesteren, als Polsbroeck, Witsen en Pol, discourse gehadt hebben, sijn het werck eens geworden op Paeter, met dien verstande, dat Spiegel de naeste reys voor gerecommandeert sullen houden. Waerop Burgemeesteren Schepenen hebben versocht bij haer te comen, ende hebben tselfde gesyt, dat op Paeter het werck eens waeren, versoeckende meede dat daerop van gelijcken wilden weesen, 't welck hebben gedaen, sijnde Dronckelaer en Burch buyten de stadt. Waernae den out-raet (die bestaet uyt Burgemeesteren, Schepenen, Out-Burgemeesteren en Out-Schepenen, elkander volgens de previlegiën niet te nae in maechschap bestaende) geseeten sijnde tot de electie van den Burgemeester, ende den secretares Nicolaes Nicolay het gebet beginnende te doen, is Gerret Schaep Pietersz. opgestaen, seggende met luyder stemme: ‘wat sal men een gebet doen, daer sulcke cuyperijen omgaen en niet gesien werd nae de bequaemste? Godt siet alles, en wacht u (wijsende nae Burgemeesteren) dat geen straffe daerop en vollicht!’ Het gebet gedaen sijnde, ende de previlegie geleesen, hebben Burgemeesteren gestemt Albert Paeter, 't welck van Schepenen is gevollicht. Den Out-Burgemeester Schaep, Heer van Cortenhoef, op sijn beurt syde, dat men behoorde te verkiesen onbesproocken Heeren, gelijck als Spiegel, en niet daer eenige quade geruchten van loopen. De vordere Out-Burgemeesteren, als Polsbroeck, Witsen en Pol stemden Paeter, Out-Schepenen stemden meede Paeter, Gerret Schaep Pietersen stemde Spiegel ende beschuldichde Paeter met eenige onrechtvaerdige actie in de West-Indische Compaigni, daer Bewinthebber was, gepleecht, voegende daerbij, dat Bontemantel daer goede kennisse van heeft, als oock den Heer van Purmerlant.

[De Staeten Generael, de West-Indische Compaigni niet vertrouwende de subsidie, die werde besteet tot verval der militie in Bresiel, hebben de subsidie gestelt in handen van Bewinthebberen in 't parteculier, die daer mosten reeckeninge van doen, daer Paeter een van was, die oock alles verantwoort heeft; ende aldus in den raet bejegent sijnde, heeft versocht commissaressen; Tulp, van Waveren

en ..... sijn daertoe gecommitteert, die op 't West-Indisch huys de verantwoordinge hebben naegesien ende alles wel bevonden, volgens rapport.]

De Burgemeesteren voort omvraegende, stemde Paeter: Vlooswijck; Joores Jooresen Backer: Spiegel; Roelof Bicker: Paeter; Gilles Valckenier: Spiegel; Gerret Hasselaer syde belooft te hebben Burgemeesteren en Schepenen te volgen, hoewel Spiegel het meriteert, soodat stemde: Paeter; Vlooswijck: Paeter; Gerret Helmont: Paeter; Nicolaes van Loon: Spiegel; Jan Munter: Paeter; Roeter Ernst: Paeter, soodat Albert Paeter Burgemeester is geworden in de plaets van Cornelis Bicker, Heer van Swieten.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 189-191.)

5 October 1654. - 'Den 5^{den} October 1654 is met eenparige stemmen bij den crijsraet verkooren tot collonel Symen van Hoorn in de plaets van Albert Paeter, die Burgemeester was geworden.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 191.)

Tusschen 13 en 25 November 1654. - 'Den Heer van Waveren, op een gastmael, syde, dat men behoorde hem wederom Burgemeester te maecken, opdat haest mocht coomen te sterven, alsoo men hem moe was; want seedert den jaere 1649 waeren, soo Regeerende als Out-Burgemeesteren, seven gestorven, als: Valckenier, Boom, van der Meer, Jan Bicker, Cock, van Swieten en Corver.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 193.)

7, 8 en 9 Januari 1655. - 'Den 7^{den} Januarij 1655, Schepenen in de pijncamer sijnde over eenige scharpe examinatie, heeft den president van Hoorn (naedat den Schout Outshoorn was versocht buyten te staen) Schepenen aengedient, dat, op versoeck, was geweest bij Burgemeesteren, alwaer door den presideerende, den Heer Tulp, was aengesyt, dat geliefde Schepenen voor te draegen, dat haere Ed. geinclineert waeren twee vacante plaetsen, te weeten in de Clyne banck en de Desolate boedels, wederom te versien, sijnde Joores Backer uyt de eerste ende Gerret van Helmont uyt de tweede banck gebracht in de weescamer, en daerdoor de gesyde plaetsen opengevallen, 't welck haere Ed. gaeren saegen, dat Schepenen wilden toestaen; ende souden de te maecken commissaressen, ten opsicht de veranderinge van regeeringe voor

de deur staet, dees tijt geen wedde of tractement genieten. Welck voorstel in deliberatie sijnde gelyt, is verstaen, alsoo de nieuwe electie te nae op handen is, ende (het) voor de gemeente soude qualijcq staen, als sijnde te happich nae benefitiën, 't selfde beleefdelijck te verschuyven; 't welck den president van Hoorn den 8sten Januarij heeft aen Burgemeesteren gerapporteert, die daer scheenen genoegen in te neemen. Doch een wynich tijts daernae den gesyde president wederom met de tweede president, Johan Blaeuw, bij Burgemeesteren, op versoeck, geweest sijnde, is haere Ed. versocht serieuselijck Schepenen te willen induceeren tot de electie van de twee vacante plaetsen te willen verstaen, ende hebben de presidenten Schepenen versocht 's anderen daech te willen boven comen, om daer naerder op te delibereeren. Den 9den Januarij Schepenen boven gecoomen sijnde ende de saecke naerder gelyt sijnde in consideratie (alsoo eenige dificulteerende Heeren door Burgemeesteren in haer huysen waeren gesproocken), is verstaen tot de electie te condescendeeren. Ende is daerop de verkiesinge gevolcht ende Jan ten Grootenhuyse gemaeckt commissares van Clyne saecken ende Jacob Rynst commissares van de Camer der desolate boedels, sijnde byde getrout met de dochters van Burgemeester Albert Paeter.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 201-203.)

28 Januari 1655. - 'Presentibus de Heeren Tulp, Paeter ende Maerseveen, Burgemeesteren, sijnde den Heer van Purmerlant den eersten Januarij gestorven. De gewoonelijcke previlegiën geleesen sijnde, sijn tot Raeden gekooren Jacob Bas Dircksen, Jan Bicker Andriesen, ende tot de darde vacante plaets wierde opgeworpen Sacharius Roode, waerteegen opgesmeeten wierde Jacob Jacobss. Hinloopen, daerop gesyt wierde geen poorter te weesen, niettegenstaende sijn vaeder, meede genaemt Jacob Jacobss. Hinloopen, in den jaere 1617 Raed en Schepen is gemaeckt, en naderhant veel maelen noch Schepen is geweest en Raed gestorven[1)]; waernae is Hendrick Hooft gestemt, die, de meeste stemme hebbende, de darde Raed

1) Vgl. Tweede deel, p. 91 sqq.

is geworden. De dry nieuwe Raeden door den president van Burgemeesteren beëedicht sijnde ende sessie hebbende genoomen, is den raet getreeden tot de nominatie der veertienen[1] ende sijn genomineert:

- Willem Jooresen Backer, die het secretaresschap had gequiteert[2],
- Dirck Tulp,
- Lambert Rynst,

Jan Hartochvelt,

- Jan Hulft,

Jan Huydecooper de Jonge,

- Gilles Valckenier,

Pelgrom ten Grootenhuys,

- Jan Munter,
- Roetert Ernst,

Cornelis van Vlooswijck,
Nicolaes van Loon,
Jan Bicker Andriesen,
Hendrick Hooft.

Naedat de gesyde veertienen door den secretares den raet voorgeleesen waeren ende gestelt in handen van Burgemeesteren om de electie daeruyt te doen, heeft Burgemeester Paeter met wat te heevige woorden den raet eenichsins getaxceert, alsof in de saecke van sijn swager Jan ten Grootenhuysen[3] de previlegiën waeren te buyten gegaen, alsoo den secretares geloof had behoort gegeven te werden, en (Jan ten Grootenhuysen) volgens opteeckeninge de meeste stemmen had. Waerop een hooge murmuratie in den raet ontstont, want de previlegiën gekreuckt sijnde, souden de Raeden myneedich sijn, als hebbende op de previlegiën den eet gedaen[4] van die nae alle vermoogen voor te staen, beschermen ende te verantwoorden. Eenige Raeden begonden luytkeels te

1) Over hetgeen bij de nominatie der veertienen voorviel, zie: Eerste deel, p. 237, en Tweede deel, p. 91 sqq.
2) De ‘getuttelde’ zijn tot schepenen gekozen. Over het ‘quiteeren van het secretaresschap’ vgl. Tweede deel, p. 50 sqq.
3) Zie Eerste deel, p. 237.
4) Men vindt dezen eed in het Eerste deel, p. 235-236.

spreecken, willende satisfactie gedaen hebben, van welcke Gerret Schaep Pietersen en Gilles Valckenier de voornaemste waeren. Doch is de saecke soo veer gebracht, dat alles, als sijnde in collere gedaen, soude als vergeeten werden, ende (dat men) 't gepasseerde (soude) secreeteeren en niet laeten uyt de camer gaen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 207-210.)

12 Februari 1655. - 'In de crijsraet (dat sijn Burgemeesteren, collonellen, cappetynen en luytenants) is den 12den Februarij 1655 tot collonel gekooren Frans Riael Pieterss. in de plaets van Hendrick Dirckss. Spiegel, die Burgemeester geworden was'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 211.)

28 Januari 1656. - 'Presentibus alle de Heeren Burgemeesteren en alle de Raeden, dempto Hendrick Hudde.

In plaets van Gerret Schaep Pieterss., die overleeden was den 21sten Junij 1655, is gekooren tot Raed Willem Schrijver, met eenparige stemmen, uytgenoomen den Heer van Polsbroeck stemde Jacob Jacobss. Hinloopen, alsoo den gesyde Schrijver was getrout geweest met Wendel Graef, suster van Polsbroeck. Deese Schrijver was geboortich van Lyden, ende trouwende, maeckte sijn vrouw hem burger.

Tot veertienen sijn genomineert:

- Symen van Hoorn,
- Jacob Bas,
- Joores Backer,
- Gerret Hasselaer,

Gerret van Helmont,
Coenraet Burch,

- Hendrick Hooft,
- Jan Huydecooper,
- Jan Blaeuw,

Nicolaes Pancras,
Willem Schrijver,
Nicolaes van Waveren,
Jochem Rendorp[1)],
Jan Hartochvelt.

1) De 'getuttelde' werden benoemd. Rendorp kwam later in de plaats van Jacob Bas: zie de aant. (in deze bijlage) op 23 Maart 1656.

Vlooswijck genomineert werdende, vielen discoursen of niet te nae bemaechschapt was met Symen van Hoorn, die alreede op de veertienen stond, alsoo de huysvrouw van Vlooswijck moeye staet over van Hoorns vrouw, en de vrouwsvaeder van Vlooswijck was oom van Symen van Hoorn, ende de previlegiën seggen, de naemaechschap te schuwen, sooveel mogelijck; soo is verstaen de novo te nomineeren ende werd gestemt Nicolaes van Waveren[1].' (Civ. en Mil. Reg. I p. 283-284.)

1 Februari 1656. - 'Presentibus:

Burgemeesteren:
Hendrick Dircksen Spiegel,
Jan Huydecooper, Heer van Maerseveen,
Cornelis de Graef, Heer van Polsbroeck,
Jan van de Pol.

Schepenen:
Bernard Schellinger,
Frans Riael,
Gilles Valckenier,
Jan Munter,
Roetert Ernst,
Willem Backer,
Jan Hulft,
Lambert Rynst,
Dirck Tulp.

Out-Burgemeesteren:
Gerret Schaep, Heer van Cortenhoef,
Cornelis Witsen,
Albert Paeter.

Out-Schepenen:
Roelof Bicker,
Jan van Waveren,

1) Vgl. Eerste deel, p. 238.

Cornelis van Dronkelaer,
Gerret Rynst,
Symen van Hoorn,
Gerret Hasselaer,
Nicolaes Pancras,
Jan Blaeuw,
Cornelis van Vlooswijck,
Gerret Hellemont,
Nicolaes van Loon,
Hans Bontemantel.

Ende sijn bij eenparicheyt van stemmen gekooren tot Burgemeesteren:
Cornelis de Vlaming van Outshoorn,
Cornelis van Vlooswijck,
Dr. Nicolaes Tulp,

die tot haer uyt de afgaende Burgemeesteren hebben gecooren Cornelis de Graef, Heer van Polsbroeck.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 284-285.)

2 Februari 1656[1]. - 'Op de maeltijt (die gewoonelijck genaemt wert het loogemael[2], alwaer jaerlijckx, op Vrouwendach, de Schout, Burgemeesteren, afgaende Burgemeesteren en Schepenen en afgaende Schepenen en alle de collegiën werden getracteert, vielen heftige woorden van Joores Backer, die door Burgemeesteren in plaets van Helmont Schepen was gemaeckt[3], sich meest stellende teegen Maerseveen; want Spiegel had het ooch op Backer om (hem) Burgemeester te maecken, dat met het gevoelen van de andere Burgemeesteren niet overeenquam.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 287.)

'Burgemeester Tulp, op de voorseyde maeltijt in secretaryscaemer in discourse wesende met den ousten clerck, genaemt Vos, syde dat hij, Vos, de secretarissen te gauw

1) Over de verkiezing van Lambert Reynst tot Schout op 2 Februari 1656, vgl. Eerste deel, p. 2 en 14. In Civ. en Mil. Reg. I p. 286 vermeldt Bontemantel nog, dat Reynst met eenparige stemmen gekozen is; in Resol. Raad I, 2. p. 265 voegt hij daaraan toe: 'te weeten, hij en swaeger Helmont stemmen par biencéange andere.'
2) Een andere naam voor 'Heerenmael.' Zie eerste deel, p. 183, noot 2.
3) Vgl. Eerste deel, p. 14.

was en met veel proffijten doorging, oock dat (hij) sijn vaeder wel gekent had voor een slecht, eerlijck man; waerop den gemelde Vos antwoorde: dat was in die tijt, doen u broeder Dirck Pietersz. predicant te Sloeterdijck was.'

'De regeeringe van 't voorleden jaer, alsoo Graef, als een seer wijs en faciel man wesende, Spiegel, als lest presideerende, scheen vrij wat wils te geeven, en de kerck, oversulx die tijt waernemende, in 't beroepen der predicanten toegelaeten wierde haer sin wat te volgen, soodat quaemen te beroepen eenen Petrus de Witte, staende tot Delft, een seer onrustich man, en (Andries[1]) Lansman, staende tot Lyden, wesende een discipel van den proffessor Voetius tot Utrecht, ende (Jacobus[2]) de Clerck, staende te Haerlem, die dry daegen voor sijn beroep getrout was met een dochter van Burgemeester de Vrij zaliger, welcke twee laeste al voor deesen alhier beroepen weesende, door Burgemeesteren, in die tijt weesende, waeren afgeslaegen[3]. Ende den gemelde Burgemeester Spiegel, als een maxime hebbende seer kerckx en predikants, meer saecken en faveuren de Leeraers en kerckenraet toegevoegt hebbende, is in 't particulier daervoor bedanckt, eenige daegen voor de tijt van de electie, waerop antwoorde dat binnen wynich tijts de kerck soude noch veel grooter diensten doen, meenende Joores Backer Burgemeester te maecken.' - (Resol. Raad I, 2. p. 266-267.)

23 Maart 1656. - 'Den 23sten Maert 1656 sterf Jacob Bas, regeerende Schepen en Raed, en wierde geremarqueert, dat seedert den jaere 1625, als wanneer Adriaen Cromhout overleet, geen regeerend Schepen was gestorven.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 294.)

11 Juli 1656. - 'Den 11den Julij 1656 hebben Burgemeesteren, met advys van Out-Burgemeesteren, bekent

1) De voornamen, door Bontemantel niet genoemd, ontleen ik aan Wagenaar, Amsterdam II p. 144.
2) De voornamen, door Bontemantel niet genoemd, ontleen ik aan Wagenaar, Amsterdam II p. 144.
3) Deze zin loopt niet rond. Bontemantel zal wel bedoeld hebben: 'alsoo in de regeeringe van 't voorleden jaer Graef, als enz..... haer sin wat te volgen', is men komen te beroepen eenen Petrus de Witte enz.

gemaeckt aen (Nicolaas[1]) Hynsius, dat hem maeckten secretares extreordenares op een tractement van duysent guldens, sonder eenige emolumenten van secretary ordenares te sullen trecken; en is (aan) deselfde apparentie gegeeven, een secretaresplaets comende vacant te werden, (dat hem) voor gerecommandeert sullen houden. Sijn comptoir wierd geordonneert bove burgemeestercamer tot de charters van deselve, 't welck groote jalousie verweckte ter secretary als anders, te meer het een belastinge was en den raet daer geen kennisse van had; soodat niet meer dan een jaer of daeromtrent heeft gedient met minder vrucht dan apparentie, te meer met een juffrouw (Margaretha[2]) Wulle sich in trouwbelofte verbonden (hebbende), niet nae belofte heeft gedraegen, volgens vonnisse, daernae gevolcht, bij 't hof als (bij) commissaressen van houwelijxse saecken[3].' (Civ. en Mil. Reg. I p. 303.)

28 Januari 1657. - 'Sondach den 28sten Januarius 1657. Presentibus Polsbroeck, Tulp en Vlooswijck, Burgemeesteren. Het gebet en previlegiën geleesen sijnde, sijn tot Raeden, in de plaetsen van Roelof Bicker, Jacob Bas, die byde gestorven sijn, en Hendrick Hudde Gerretsen, die Raetsheer in den Hoogen Raet is gemaeckt, met eenparige stemmen gecooren in desselfs plaetse Fredrick Alewijn, Cornelis de Vlaming van Outshoorn ende Jacob Jacobsen Hinloopen[4]. In den laesten wierd den 28sten Januarius 1655 eenige schrupule gemaeckt, alsof geen poorter was, niettegenstaende sijn vaeder Schepen en Raed is geweest; welcke schrupule met de resolutie, in date 30 Julij des-

1) De voornaam is in het HS. niet ingevuld.
2) De voornaam is in het HS. niet ingevuld.
3) De volgorde van de vonnissen is natuurlijk juist andersom. - Resol. Raad I. 2. p. 351 heeft: 'Heeft maer omtrent een jaer in dienst geweest, alsoo in disgratie raeckte, ten deele wegens troubeloften met een Juffr. Wulle, als oock te groote correspondentie hebbende met andere vorsten en potentaten.' (Heinsius was van 1654 tot 1655 onze resident geweest aan 't Zweedsche hof. Bij de talrijke reizen, die hij voor zijne philologische studiën deed, zal hij dikwijls de hulp van vreemde regeeringen noodig gehad hebben. Hierop doelt Bontemantel waarschijnlijk. Eerst in 1669 ging Heinsius als gezant naar Moscovië, in 1672 naar Oost-Friesland en Bremen.)
4) Vgl. hier vóór, Tweede deel, p. 106, noot 4, 5 en 6.

selven jaers 1655, is wechgenomen, als hiervoore is te sien[1].

De dry Raeden sijn den eet door den Heer Burgemeester Polsbroeck afgenoomen, waernae Outshoorn sijn plaets (heeft) genoemen als presideerende Burgemeester, sijnde aen de tafel. Nae het leesen der previlegiën heeft den Schout Lambert Rynst den raet den eet afgenoomen om de nominatie der veertienen te doen, en sijn daerop gestelt:

- Claes van Loon,
- Cornelis Geelvinck,
- Michiel Pancras,
- Frans Riael,
- Jan Hulft,
- Coenraet Burch,

Jacob Jacobss. Hinloopen,
Jan Hartochvelt,
- Jan van Helmont,

Pelgrom ten Grootenhuysen,
Bernard Schellinger,
Willem Schrijver,
Fredrick Alewijn,
Dirck Spiegel.

Tegen Hartochvelt liep Pelgrom ten Grootenhuyse. Alewijn stemde Hartochvelt, waerover naederhant door Roetert Ernst wierde qualijck bejegent, alsoo, een litmaet sijnde, meede behoorde de litmaeten te stemmen, 't welck Hartochvelt niet en was, maer remonstrans[2].

Burgemeesteren hebben, de veertienen van den secretares becomen hebbende, de seven Schepenen daeruyt gecooren, dewelcke sijn geweest daer de - voor staen.' (Civ. en Mil. Reg I. p. 328-329.)

28 Januari 1658. - 'Lunae den 28sten Januarij 1658. Presentibus Vlooswijck, Schaep, Maerseveen, Burgemeesteren, ende alle de Raeden, demptis Tulp, Backer, Hel-

1) Zie Tweede deel, p. 91-93.
2) Hetzelfde deelt Bontemantel in Resol. Raad II, 1. p. 11-13 en Civ. en Mil. Reg. I. p. 338 en 339 mede, als gebeurd zijnde bij de nominatie der veertienen op 28 Januarij 1658.

mont, die den 26sten deser overleeden was (en boeven de aerd stond[1]) Jacob Theunesz. van Straelen en Cornelis de Vlaeming. In de plaets van Jan Bicker, die overleeden was, is met eendracht van stemme gekooren tot Raed Cornelis Backer.' (Resol. Raad II, 1. p. 11.)

'Andries Graef, als geen Raed sijnde, conde op het maecken van den Raed noch op de nominatie der veertienen niet weesen.'

'Tot veertienen sijn genomineert:

- Fredrick Alewijn,
- Cornelis Backer,
- Jacob Jacobss. Hinloopen,

Jan Huydecooper,

- Nicolaes Pancras,
- Gilles Valckenier,
- Roetert Ernst,

Gerret Hasselaer,
Jan Blaeuw,

- Jochem Rendorp,

Cornelis Cloeck,
Jan Hartochvelt,
Hans Bontemantel,
Willem Schrijver.

De aengehaelde sijn door Burgemeesteren tot Schepenen gecooren.' (Civ. en Mil. Reg. I. p. 338 en 339.)

'Burgemeesteren hebben den raet gecommuniceert, hoe dat den Outburgemeester Oetgens van Waveren, weesende dijckgraef van de Bovenkerckerpolder ende Middelpolder van den Nieuwen Amstel, sijn zoon Nicolaes op een onwettige manier tot poldermeester had gemaeckt, aengesien Burgemeesteren sijn Ambachtsheeren van hetselve district, en buyten haer kennisse 't selfde is gedaen, daer (sij) nochtans, neffens de Gedeputeerden van de Goodtshuysen, stemme in hebben; oock dat (hij) aen den Nes, boven Ouderkerck, een heck heeft gestelt, waer eenige gabelle of tol ontfangt, waervan octroy heeft becoemen

1) Daarom bleef zijne plaats bij deze verkiezing nog open. Zie hiervóór, Tweede deel, p. 72.

van de Staeten van Hollant, met reserve van eenige kaeden bequaem te houden, en heeft ter contrarye alles onbequaem gemaeckt, opdat genootsaeckt souden sijn alleen sijn heck te passeeren; ende verhoopt nu door de te maecken vaert op Gouda merckelijck meer voordeel van te trecken; noch dat op de reeckeninge van de polder al voor eenige jaeren de gelden, die de polder op intrest had, sijn afgereeckent, ende dat den gemelden Heer deselfde heeft ontfangen ende tot sijne lasten genoemen, ende evenwel de registers niet warden gesuyvert, soodat de landen blijven gehipotequeert en altijt aenspraeckelijck daervoor sijn. Daerbij comt, dat de landen, bij de stadt van den meergemelden Heer gecoft, buyten de St. Antones poort, soo binnen als buytens dijck, en betaelt, die moeten vrij gelevert warden; daer ter contrarie eenige lasten noch op staen en niet afgedaen sijn, welcke lasten behoorden in den vercoop aen de stadt, als coopers, bekent gemaeckt te sijn, opdat de penningen ofte lasten mochten betaelt warden en alsoo vrije landen moegen warden, daer nimant op heeft te spreecken. Op alle welcke saecken den gesyden Heer eenige corte onderrechtinge heeft gedaen, met wynich klem. Syde voorts: ‘dat is nu de tweede mael, dat soo ben gerencontreert tegen de verkiesing’[1]; ende alsoo varder op de voorseyde saecken soude worden geresolveert, soo is soolang uyt den raet gegaen in Burgemeesterscamer[2]. Ende is verstaen, dat sijne E. sal aengesyt warden, dat (hij), volgens stijle van vercoop der vaste goederen, de landen, aen de stadt vercoft, sal hebben vrij te leeveren, en alle de lasten, noch daerop staende, af te doen; die afgedaen sijnde, de registers te suyveren, opdat de stadt daer volcoemen eygenaers van moegen warden, te meer de penningen al lang en op sijn tijt betaelt sijn; oock de gelden van de polder voorsyt af te leggen, en alsoo te ontlasten en vrij te maecken, ende bij foute van dien, dat daerover sal geprocedeert warden als naer behooren; ende weegens het lichten of ontfangen

1) Vgl. de aanteekening op 13 Februari 1653, hiervóór.
2) Vgl. Tweede deel, p. 39 en 40.

der gabellen ofte tol aen het heck op de Nes, en het maecken van sijn soon Nicolaes tot poldermeester, is gestelt ter examen van Graef uit Burgemeesteren, Spiegel, Pol, van Hoorn en Valckenier. Op welcke resolutie den voorsyden Heer Oetgens door den secretaris weder is binnen ontboeden, ende nedergeseeten sijnde, is de resolutie sijn E. aengesyt, waerop versocht de saecke met den eersten mocht geëxamineert warden[1].

Nota. De gewoonte is, dat de Heeren, die gecommitteert sijn ter Generalityt ofte andere collegiën, tegens de expiratie der dry jaeren Burgemeesteren gemaeckt worden, soodat sijn partije, als Andries Graef en andere, beschuldiginge inbrachten om hem daeruyt te houden'[2]. (Resol. Raad II, 1. p. 14 en 15.)

28 Januari 1659. - 'Sijn tot veertienen genomineert:

Jan Riael Pieterss.,
- Jan Bernaerd Schaep,
- Nicolaes van Loon,
- Cornelis Geelvinck,
Jan Blaeuw,
- Jan Hartochvelt,
Symen van Hoorn,
- Hans Bontemantel,
Jan Huydecooper,
Cornelis Cloeck,
- Nicolaes Opmeer,
Michiel Pancras,
Jan van Helmont,
- Hendrick Hooft,

1) De zaak werd nader commissoriaal gemaakt op 9 November 1658. Eerst den 28sten Januari 1659 konden de commissarissen aan den raad berichten, dat zij met de zonen van Oetgens overeengekomen waren hoeveel stuivers 'dat yder schuyt of waegen soude betaelen, en dat de voetgangers vrij souden sijn van alle tollen'. De raad keurde dat goed. (Resol. Raad II, 1. p. 117 en 265.) - Men vindt deze overeenkomst in Groot Memor. IV fol. 182vo. Wie dit stuk wil vergelijken met Bontemantels aanteekening in Resol. Raad II, 1. p. 265, zal bevinden, dat Bontemantel den inhoud van de overeenkomst niet geheel juist meedeelt.

2) Bij de verkiezing van burgemeesteren op 1 Februari 1658 werd Oetgens van Waveren niet gekozen.

waeruyt Burgemeesteren tot Schepenen hebben gecooren de aengehaelde'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 357.)

17 Februari 1659. - 'Is bij den crijsraet tot collonel gecooren Joores Jooress. Backer, in de plaets van Symen van Hoorn, die Burgemeester was geworden.' (Civ. en Mil. Reg. I. p. 357.)

28 Januari 1660. - 'Presentibus van Hoorn, Polsbroeck, Maerseveen en Spiegel, Burgemeesteren. In plaets van Jacob Teunesen van Straelen[1], Albert Paeter en Cornelis van Dronckelaer sijn gekooren Jan van Hartochvelt, Pelgrom ten Groetenhuysen en Coenraet van Beuningen, alle met eenparichyt van stemmen.' (Resol. Raad II, 1. p. 384.)

'Sijn genomineert tot veertienen:

- Dirck Spiegel,
- Nicolaes van de Cappelle,
- Pelgrom ten Groetenhuysen[2],
- Gerret Hasselaer,

Sijbrant Valckenier,
Cornelis Backer,
Jan Hinloopen,
Michiel Pancras,
Coenraet Burg,

- Cornelis Cloeck,
- Fredrick Alewijn,
- Roetert Ernst,

Jan van Helmont,
Frans Riael,

alle met meerderheyt van stemme. De getuttelde sijn Schepenen gemaeckt.' (Resol. Raad II, 1. p. 386.)

28 Januari 1661. - 'Sijn tot veertienen genomineert:

- Jan Jacobsen Hinloopen,
- Gilles Valckenier,

Cornelis Geelvinck,

- Jacob Boreel[3],

Nicolaes Opmeer,

1) Zie hiervóór, Tweede deel, p. 72.
2) Vgl. Eerste deel, p. 296, noot 2.
3) Zie hierna, de aant. op 27 Januari 1662, tegen het einde.

Frans Riael,
Jan Blaeuw,
Coenraet Burch,
- Jochem Rendorp,
- Cornelis Backer,
- Jan van Helmont,
Jan Hartochvelt,
Jacob Trip,
- Nicolaes Pancras.

De aengehaelde sijn tot Schepenen gecooren'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 425.)

27 Januari 1662. - 'Den 27sten Januarius 1662 heeft den Heer van Polsbroeck versocht aen Bontemantel, of wilde, gaende nae de beurs, eens aencoomen. Omtrent half twaelf euren voor de deur coomende, vond daer staen (soo de coetsier syde) de coets van de weduwe de Willem. In huys comende, wierde door de dienstmaecht gelyt in de binnencamer, alwaer eenige tijt gewacht hebbende, is bij hem gecomen de Vrouw van Polsbroeck, doende eenige excuse ten opsicht dat (de) weduwe Rynst, vergeselschapt met noch een juffrouw, bij haer man beneen was, welcke juffrouwen waeren recommandeerende in faveure een saecke van Isaac Coymans, voor eenige daegen, sijnde den 24sten Januarij 1662, door Schepenenvonnisse geconfineert den tijt van ses jaeren in beslooten hechtenisse, ende ter expiratie van de ses jaeren gebannen ten euwigen daegen, niet alleen uyt deese stadt en de jurisdictie van dien een mijl in 't ronde, maer oock, vermogens den octroye van de West-Indische Compagnie, uyt de respective provintiën, onder de gehoorsaemhyt resorteerende, mitsgaders uyt de landen en plaetsen, die de gesyde Compaignie besit en noch sal comen te besitten, en voorts gecondemneert in een amende ofte mulcte van twintich duysent gulden, ten profijte als nae rechten, alsoo met de vijanden van de Compaignie in Guinea te veel correspondentie had gehouden[1]. De Vrouw van Polsbroeck syde voors, dat haer E. man (Bontemantel) had versocht bij hem te coomen, alsoo een

1) Vgl. Eerste deel, p. 264-272.

quaed been heeft, geincomoodeert door het poedegra; dat, alsoo de electie der Vroetschappen voorhanden was, ende dat gaeren sach dat Jacob Boreel, soon van de Heer ordinares ambassadeur in Vranckrijck, daertoe wierde geavanceert, soo waeren te raede geworden 't selve te communiceeren; waerop Bontemantel eenige tijt stil gestaen hebbende, heeft vorder gevraecht, of oock sijn stem had versyt en van ymant anders was aengesproocken, waerop antwoorde van neen, ende (vroech) of ymant anders in consideratie quam; waer sij syde van ja, dat den soon van Maerseveen in sijn vaeders plaets, die den 26sten October was gestorven, vast staet, ende in de plaets van Willem Schrijver, Jacob van Neck Jacobss. bij eenige Heeren, als Vlooswijck ende andere, (als sijnde de soon van Burgemeester Jacob van Neck zaliger) werdt op gespeculeert. Bontemantel meende best te sijn, dat Burgemeesteren het werck eens werden, om het respect te maintineeren, en dat noyt anders had gesien ofte Burgemeesteren sijn het werck eens geweest vóór de electie, ende dat niet liever soude sien dan de goede hermonie. De Vrouwe van Polsbroeck syde, niet wel is gedaen een Heer van respect te offenceeren, ende dat haer man veel op de recommandatie van den Heer van Purmerlant heeft gedaen, om hem, Bontemantel, tot Vroetschap en Schepen te vorderen, en anders daer noyt toe gecoomen soude hebben; daerop wierde geantwoort, dat een dienaer is met dankbaerheyt van den Heer van Polsbroeck. Mevrouwe syde, dat noyt hadde getwijffelt, of soude de sijde van haer man gevollicht hebben, en dat het behoorde in consideratie te neemen; waerop hij antwoorde wel van ter sijde eenige discourse had gehoort van Boreel en van Neck, maer van nimant in het parteculier daerover was aengesproocken, soodat, dit versoeck rauwelijck voorcomende, de speculatie daerover soude laeten gaen.

Onderwijlen de juffrouwen vertrocken sijnde, is nae achteren in de koocken, kelder ofte neercamer gelyt, vindende den Heer van Polsbroeck sitten bij het vier, ende heeft getoont de groote inclinatie, die heeft, om Boreel Raed te maecken, (seggende) dat geen exempelen weet, dat een Schepen, die Raed weesen can en van nimant

wegens de naemaechschap daeruyt gehouden werd, voorbijgegaen is, waerop (Bontemantel) antwoorde, dat het bij den andren wel past; ende ommesiende, sach de myt de glasen schueren, willende te kennen geeven, (dat) het wel soude passen, dat die uyt de camer ging, als van dusdanige saecken werd gesprooken; doch de Vrouwe van Polsbroeck syde: daer is niet aen geleegen. Voorts syde den Heer van Polsbroeck, dat niet geneegen is met woorden te laeten engageeren, maer de stem vrij en liber te laeten. Bontemantel syde, dat doen den voorleeden jaere Boreel op de veertienen wierde voorgeworpen, dat doen groote murmuratie en diversityt was, ende met stribbelinge de meeste stemmen bequam, ende dat voors de speculatie daerover soude laeten gaen; ende nae eenige verder discourse heeft Bontemantel sijn afschyt genomen, en is door de Vrouwe van Polsbroeck uytgelyt'. (Civ. en Mil. Reg. I. p. 444-446.)

28 Januari 1662. - 'Den 28sten Januarij 1662 is Bontemantel de eerste in de electiecamer geweest, en Vlooswijck, meede van de eerste sijnde, vraechde aen Bontemantel, of gestant soude doen de reeden, die gesproocken waeren op de maeltijt van excijsmeesteren? Waerop antwoorde, niet wel te weeten wat woorden dat gesproocken waeren, alsoo men daer vrolijck was; waerop den Heer Vlooswijck syde, dat (Bontemantel) soude gesyt hebben, dat niet can bedencken, hoe dat een eerlijck man Boreel soude connen stemmen tot Baed; waerop Bontemantel syde daer geen geheuchenisse van te hebben. Ja, ja, syde Vlooswijck, ghij bent omgepraet door den Heer van Polsbroeck, doen gistren in sijn huys waert. Bontemantel syde: Heer van Vlooswijck, ghij cont alles wel qualijck hebben; neen, syde Vlooswijck, ick ben daer wel van verseeckert, ende doet als een eerlijck man. Waerop antwoorde dat sijn gemoet soude quyten, ende aengaende de sechs woorde[1)], op de maeltijt gevallen, dat doen vroolijck waeren, en Burgemeesteren en Tresorieren was bedanckende voor de

1) 'Sechs woorde' beteekent hetzelfde als wat straks volgt: 'Woorde, onder een glaesje gesproocken.'

maeltijt (die axcijsmeesteren, volgens out gebruyck, als reeckeninge gedaen is, gewoon sijn te hebben) en dat woorden, onder een glaesje gesproocken, geen acht op te maecken is. Neen, syde Vlooswijck, ghij waert noch nuchteren, en ging uyt de camer[1].' (Civ. en Mil. Reg. I. p. 446 en 447.)

'Saterdach den 28sten Januarius 1662, presentibus de Heeren Pol, Courtenhoef, Polsbroeck en Vlooswijck, Burgemeesteren, ende alle de Raeden, demptis Schellinger, van Hoorn en van Beuningen. Onderwijlen dat den raet bijeenquam, vielen eenige discoursen van dat Burgemeesteren niet eens waeren in 't maecken van de Raeden. Maerseveen stont vast in de plaets van sijn vaeder; maer over de plaets van Schrijver wilde Polsbroeck Jacob Boreel en de andere Jacob van Neck Jacobss. hebben. De discourse dus ende soo loopende, sijn de Heeren Tulp, Spiegel, Joores Backer ende Witsen versocht bij Burgemeesteren te coomen. (Burgemeesteren sijn gewoon meest altijt eenige der voorsittende Raeden, vóór het aengaen van de electie der Raeden en nominatie der veertienen, bij haer te laeten coomen, waeraen de intentie van haere E.E. werd bekent gemaakt.) De gesyde Heeren bij Burgemeesteren geweest sijnde en in de raetcamer comende, syde Tulp: concordia; Witsen morde en meende, soo naederhant syde, dat Polsbroeck het most gewaecht hebben ende sich niet van de andere hebben laeten overstaech smijten; want dit was een begin van de declinatie sijner authorityt, die in sommige haer oogen te groot was, alhoewel door hem geavanceert waeren. Volgens gewoonte het gebet gedaen en de previlegiën geleesen sijnde, hebben Burgemeesteren Tulp versocht (iemand) te stemmen tot Raed, die stemde Jannes Huydecooper, Heer van Maerseveen, in de plaets

1) Hier is later aan toegevoegd: 'Op Donderdach den 26sten Januarij was de maeltijt van axcijsmeesteren op de Cleveniersdoelen, daer den pensionares de Groot meede was, alwaer Bontemantel te kennen gaf, tot van Neck geinclineert te sijn en niet tot Boreel, gelijck in 't stemmen heeft gebleecken; daerom was het wonder, dat sulx aen Vlooswijck niet te kennen gaf.'

van sijn vader, die den 26sten October overleeden was; 't welck met eenparige stemmen wierde gevolcht. Daernae versochten Burgemeesteren aen Spiegel, dat geliefde sijn stem te geven tot de twee(de) Raets(plaats), die vacant was door het sterven van Willem Schrijver, den 17den October, dewelcke stemde Jacob van Neck Jacobss., 't welck voortliep tot aen Rynst, die stemde Jacob Boreel, met gevolch van Burch en noch een. Burgemeester Pol, beducht sijnde van dat Boreel meerder stemmen mochte crijgen, syde: 'Burgemeesteren sijn eens op van Neck.' Valckenier, op sijn tour adviseerende, syde, dat yts had te remarqueeren op Boreel (niettegenstaende naemaechschap sijn), 't welck wat confusie maeckte; maer het bleef daerbij, soodat in de plaetsen van Maerseveen ende Schrijver sijn tot Raeden in desselfs plaetse gecooren Jan Huydecooper ende Jacob van Neck Jacobss., byde Burgemeesterssoonen.' (Civ. en Mil. Reg. I. p. 448 en 449.)

'Tot veertienen sijn genomineert:

- Nicolaes van Waveren,
- Nicolaes van Loon,
- Aernout Helmers Hooft,
Jan Hulft,
- Jan Huydecooper,
- Jan Munter,
Jan Blaeuw,
Jacob van Neck Jacobss.,
- Hendrick Roeters,
- Nicolaes van de Cappelle,
Hans Bontemantel,
Bernaerd Schellinger,
Sijbrant Valckenier,
Nicolaes Opmeer.

De aengehaelde sijn tot Schepenen gecooren'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 449.)

1 Februari 1662. - 'Presentibus Pol, Vlooswijck, Polsbroeck en Schaep, Burgemeesteren; Hasselaer, Roeters, Valckenier, Pancras, Rendorp, Helmont, Backer, Jan Hinloopen, Boreel, Schepenen; Witsen, Spiegel en Outs-hoorn, Out-Burgemeesteren; Joores Backer, Jan van Waeveren, Schellinger, Riael, Burg, Blaeuw, van Loon, Bon-

temantel, Hulft, Hooft, Alewijn, Hartochvelt en van de Capelle, (Out-Schepenen), ende hebben gekooren met een dracht van stemmen Hooft, Witsen en Outshoorn tot Burgemeesteren[1].' (Resol. Raad II, 1. p. 538.)

28 Januari 1663. - 'Presentibus de Heeren Hooft, Outshoorn, Witsen en Polsbroeck, Burgemeesteren, en alle de ses en dartich Raeden, demptis Alewijn en Cornelis Backer. Sijn tot veertienen genomineert:

- Roetert Ernst,
Vincent van Bronckhorst,
- Jacob Jacobsen Hinloopen,
- Jan Hulft,
Jan ten Grootenhuysen,
- Willem van Loon,
- Coenraet Burch,
Jan Blaeuw,
- Jan Hartochvelt,
Jan van Waveren,
Sijbrant Valckenier,
Jan van Helmont,
Jacob van Neck Jacobsen,
- Gerret Bors.

De aengehaelde sijn tot Schepenen gecooren'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 470.)

28 Januari 1664. - 'Maendach den 28sten Januarius 1664. Presentibus van Hoorn, Outshoorn, Pol en Spiegel, Burgemeesteren, ende alle de Raeden, demptis Tulp, Polsbroeck en Alewijn. Sijn tot veertienen genomineert:

Frans Riael,
- Jan Blaeuw,
- Nicolaes van de Cappelle,
Gerret Hasselaer,
- Vincent van Bronckhorst,
Jan van Helmont,
Cornelis Backer,
Jan Hinloopen,

1) Vgl. over deze verkiezing Eerste deel, p. 97 en 98. - In Civ. en Mil. Reg. I p. 451 wordt ook Munter genoemd als een der bij deze verkiezing aanwezige oudschepenen.

- Dirck Spiegel,
- Nicolaes Pancras,
Jacob van Neck Jacobss.,
- Cornelis Cloeck,
- Nicolaes van Loon,
Sijbrant Valckenier.

De aengehaelde sijn gecooren.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 517.)

Op 4 Februari 1664 werd Cornelis Witsen gecommitteerd in de Generaliteit en Gerrit Bicker, heer van Swieten, in de rekenkamer van Holland. Over deze stemming schrijft Bontemantel:

'In deese omvraege stemden Burgemeesteren eerst, dat noit heb gesien, alsoo Burgemeesteren vraegen aen den ousten Raed, die geen Burgemeester is, wie dat gelieft te stemmen, dewelcke dan vraecht tot wie Burgemeesteren geinclineert sijn, ofte vraecht haer advys; oock wel somtijts stemt sonder advys aen Burgemeesteren te vraegen.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 520.)

28 Januari 1665. - 'Presentibus Hooft, van Hoorn, Cortenhouf en Graef, Burgemeesteren, en alle de Raeden, demptis Alewijn ende van Beuningen. In de vacante plaets van Cornelis de Graef is met eendrachtige stemmen gecooren Andries de Graef.' (Resol. Raad II, 2. p. 96.)

'Sijn genomineert tot veertienen:
- Dirck Tulp,
- Claes van Waveren,
Gerret Bors[1)],
- Hendrick Roeters,
Pieter Schaep,
- Aernout Helmers Hooft,
Jan Hulft,
- Jan Huydecooper,
Sijbrant Valckenier,
Willem van Loon,
Hans Bontemantel,
- Jacob Jacobss. Hinloopen,

1) Gerrit Bors (van Waveren) is Schepen geworden na den dood van Jan van Helmont, die 17 Juli 1665 overleed.

Jan Hartochvelt,
- Jan van Helmont.'

29 Januari 1665. - 'Den 29sten Januarius 1665 hebben Burgemeesteren volgens gewoonte met Schepenen gecommuniceert, door haer president, wien soude tot Burgemeesteren stemmen. Burgemeester Hooft wilde tot nieuwe hebben Gerret Hasselaer, ofte Hasselaer en Valckenier tegelijck. Coertenhoef, van Hoorn en Graef wilden Valckenier alleen tot nieu Burgemeester hebben. Schepenen, siende Burgemeesteren den anderen niet conden verstaen, ende meede niet eens sijnde, sijn geschyden, yder partij van gevoelen sijnde, dat de meeste stemmen soude hebben. (Dat niet overeencoomen, gebeurt selden en spendeert de autorityt van Burgemeesteren.)' (Civ. en Mil. Reg. I p. 536.)

1 Februari 1665. - 'Presenten op de electie van Burgemeesteren:

Burgemeesteren	{ Hooft.
Burgemeesteren	{ van Hoorn.
Burgemeesteren	{ Courtenhoef.
Burgemeesteren	{ Graef.
Schepenen	{ Burch.
Schepenen	{ Roeters.
Schepenen	{ Pancras.
Schepenen	{ Blaeuw.
Schepenen	{ Nicolaes van Loon.
Schepenen	{ van de Cappelle.
Schepenen	{ Cloeck.
Schepenen	{ Spiegel.
Schepenen	{ Bronckhorst.
Out-Burgemeesteren	{ Witsen.
Out-Burgemeesteren	{ Pol.
Out-Burgemeesteren	{ Tulp.
Out-Burgemeesteren	{ Vlooswijck.
Out-Schepenen	{ Joores Backer.
Out-Schepenen	{ Jan van Waveren.
Out-Schepenen	{ Schellinger.
Out-Schepenen	{ Riael.
Out-Schepenen	{ Valckenier.

Out-Schepenen { Hasselaer.

Out-Schepenen	{ Bontemantel.
Out-Schepenen	{ Huydecooper.
Out-Schepenen	{ Rendorp.
Out-Schepenen	{ Helmont.
Out-Schepenen	{ Geelvinck.
Out-Schepenen	{ Hinloopen.
Out-Schepenen	{ Cornelis Backer.
Out-Schepenen	{ Hartochvelt.
Out-Schepenen	{ Bors.

De eerste omvraech stemde Hooft tot Burgemeester Gerret Hasselaer; van Hoorn, Cortenhoef en Graef stemmen Gillis Valckenier, en voors liepen de stemmen over en weeder, doch Valckenier bequam de meeste stemmen.

De tweede omvraech stemde van Hoorn de eerste en syde: Hendrick Dircksen Spiegel, dat eenparich wierde gevolcht.

Cortenhoef voor de derde stemde Cornelis van Vlooswijck, doch Gerret Hasselaer haelde het over met één stem[1)], soodat tot Burgemeesteren wierden gecooren:

Gilles Valckenier,
Hendrick Dirckss. Spiegel,
Gerret; Hasselaer,

dewelcke tot haer geassumeert hebben uyt de afgaende Burgemeesteren Gerret Schaep, Heer van Coertenhoef.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 536 en 537.)

Vóór de verkiezingen van 1666. - 'Burgemeester Spiegel, voor deesen met Burgemeester Valckenier in één caproen sijnde, van lange tijden af al, doen Schepenen waeren, heeft die sijde verlaeten en (is) met Hasselaer en Hooft eens geworden. Pancras, bespeculeerende Valckeniers sijde, niettegenstaende Vlooswijck en Andries Graef van die kant waeren, begeeft sich aen de kant van Spiegel, en om in sijn gunst te coomen, induceert Corver van sijn secretareschap af te staen, en (belooft hem) Raed en Schepen te maecken, om alsoo de soon van Spiegel in de plaets te connen coomen[2)]. Valckenier, sulckx merckende, treckt

1) De stem van Bontemantel deed 'de balance nae Hasselaer overslaen'. Zie hierna, p. 138.
2) Pancras had ook plan om 'een nicht, genaemd Cruysvelt, aen een andre soon van Spiegel uyt te hijlicken.' (Resol. Raad III, 1. p. 128.)

Pancras van die sijde af, met beloften, soo men syde, van (hem) Burgemeester en Bewinthebber te maecken van de Oost-Indische Compaignie, die sich daertoe in liet, alsoo van Spiegel alleen, soo men meende, toesegginge had van Burgemeester te maecken[1)].

Pancras, alsoo aen de sijde van Valckenier sijnde, is eenige daegen voor de electie gegaen bij Bontemantel en (heeft) gesyt, dat van opini was, dat Burgemeesteren en Schepenen het werck niet eens souden weesen, alsoo Spiegel en Hasselaer en wellicht Courtenhoef sullen staen op Vlooswijck en Hooft en Tulp, en Valckenier sal staen op Vlooswijck, Tulp en Graef, versoeckend dat hij op Graef wilde gaen; waerop Bontemantel antwoort, dat (het) beste (was, dat zij) het werck eens waeren, doch soo sulx niet wilde sijn, soo gaf te kennen, doch sonder aengagiement, dat tot Graef inclineerde.

De Vrouw van Purmerlant[2)], versocht sijnde door de

1) In plaats van de laatste 16 regels leest men in Resol. Raad II, 2. p. 582 het volgende: ‘Valckenier had in 't parteculier Spiegel versocht, aen sijn sijde te willen weesen, ende 't samen eens te sijn, met verseeckeringe hem en sijn famillie te vorderen in alle gelegenthyden, doch Spiegel meende het hoeckje te boven te weesen en sloech het af, waerover Spiegel uyt het spel raeckte en altemet door Valckenier hart is bejegent. De haen, die wint, die craeyt. Valckenier quam het houckje boven. Pancras was van opini, dat Spiegel soude baes blijven, en had Corver beweecht om sijn secretares(schap) af te staen, opdat Spiegels soon soude in de plaets coomen, om alsoo in Spiegels gratie sijnde, Burgemeester te worden, jae wierd gelooft (dat) daertoe beloften waeren. Valckenier, hier achter comende, trock Pancras met grooter beloften wederom van Spiegel af, te weeten van Burgemeester en Bewinthebber te maecken; doch met het secretaresschap was het soo veer gecoomen, dat Corver daer niet anders conde doen dan quiteeren, met die beloften, dat Schepen en Raed soude werden gemaeckt.’
   Nog leest men in Resol. Raad II, 2, op een blaadje, ingeplakt tusschen p. 582 en 583: ‘In deese tijt trocken Graef, Valckenier en Rynst één lijn tegen Hasselaer, Spiegel en Hooft, met heevichyt; en eenige jaeren daernae is met grooter heevichyt Graef, Hasselaer, Hooft, Rynst, Vlooswijck teegen Valckenier, en door de verandering van den prins wierd Valckenier de baes.’
2) ‘De Vrouwe van Purmerlant, naegealieerde van de Vrouwe van Polsbroeck, swagerin van Andries Graef.’ - (Resol. Raad II, 2. p. 582-590.)

weduw Poisbroeck, recommandeerde aen Bontemantel van Graef te willen stemmen, daerop antwoorde, dat, soo Hooft Burgemeester werd, soo blijft Spiegel Out-Burgemeester[1], en soo Graef Burgemeester werd, soo blijft Valckenier Out-Burgemeester, en soo bij sijn speculatie niet gaere soude sien, dat Spiegel en Tulp tegelijk Burgemeesteren souden sijn[2], en oversulckx gaf te kennen de sijde van Graef soude houden, doch meede sonder engaegiement. Wynich daegen daernae quam Hasselaer Bontemantel in 't gemoet op straet, recommandeerende Hooft te willen stemmen, die antwoorde (dat hij, Hasselaer,) te laet school quam en (dat hij, Bontemantel,) te seer verplicht was aen de Vrouwe van Purmerlant en bij gevolch de sijde van Graef (soude houden). Hasselaer syde, dat de civilityt de oorsaeck was dat niet eer had gesproocken, doch Bontemantel, sijn schouderen ophaelende, presenteerde in andere saecken sijnen dienst.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 561-562.)

28 Januari 1666. - 'De previlegiën geleesen sijnde en den Schout den eet aen den raet afgenomen (hebbende) ende gecomen (sijnde) tot de nominatie der veertienen[3], quam Jacob van Neck Jacobss. in de camer. Valckenier, als presideerende van Burgemeesteren, besnaude hem wacker, seggende dat die nae het luyden van de clock quam, niet placht ingelaeten te werden (als den met vergaedert is, plach de boode, die de camer bewaert, die toe te sluyten en de sleutel uyt de deur te trecken) en

1) 'Out-Burgemeester' beteekent hier: Burgemeester, die voor het tweede jaar aanblijft. Vgl. Eerste deel, p. 162, noot 1.
2) 'Ende alsoo, door de meenichfoldige weldaeden, van de Vrouwe van Purmerlant genooten, ende (omdat ik) door haer man in regeeringe gecoomen was en (hij), soo lang in 't leeven had gebleeven, van voorneemen was mijn verder te verheffen, soo oordeelde ick, alsoo de welstant van de stadt oock volgens mijn kennisse mijn daertoe verplichte, dat wellicht het versouck soude connen in regard genoomen en op gespeculeert werden, alles seggende met voorsichtige woorden, sonder te verbinden.' (Resol. Raad II, 2. p, 582-590.)
3) Over de aan deze nominatie voorafgaande vroedschapsverkiezing op 28 Januari 1666, waarbij Jan Corver en Pieter Schaep tot raad benoemd werden, zie Eerste deel, p. 165, en Tweede deel, p. 51 en 52.

is al morrende gaen sitten. Sijn tot veertienen genomineert:

- Nicolaes Opmeer[1],
- Pieter Schaep,
- Cornelis Backer,

Frans Riael,

- Cornelis Roch,

Pieter de Graef,

- Jan Corver,

Nicolaes van Vlooswijck,
Jan Munter de Jonge,

- Vincent van Bronckhorst,

Jan ten Grootenhuyse,
Willem Blaeuw,
Jacob van Neck Jacobss.,

- Roetert Ernst.'

Tusschen 28 Januari en 1 Februari 1666. - 'Nae de nominatie der veertienen, alwaer Bontemantel Pieter Graef 'had afgesmeeten en Jan Hulft gestempt, waeruyt de sijde van Graef besloot hem niet gunstich te weesen, quam de Vrouw van Purmerlant wederom tot Bontemantel, de saecke recommandeerende, haer eenichsins misnoecht toonende dat (Bontemantel) Pieter de Graef[2] had afgesmeeten, soodat (sij) beducht was (dat hij) de sijde van Graef niet soude houden, waerop (hij) antwoorde, dat (hij) met studie en ten besten Pieter Graef had afgesmeeten, doch dat onder de hant wel conde aen Graef bekent doen maecken, dat tot sijn E. inclineerde.

Yder cant socht sijn bande wel te beleggen, en scheen de saecke op wynich stemmen te sullen aencoomen. Hasselaer sont Gerret Bontemantel bij sijn broeder, laetende seggen, alsoo al seventien stemmen aen sijn sijde had, (dat hij) het werck meende baes te sijn, ende soo (Bontemantel) niet conde resolveeren Hooft te stemmen, dat geliefde van de electie te blijven; doch bequaem antwoort, dat sulx niet conde doen.

1) Toen Opmeer op 12 Juli 1666 gecomm. werd in de Admir. van Amsterdam, werd Jan ten Grootenhuizen in zijne plaats Schepen.
2) 'haer neef Pieter de Graef, soon van de Heer van Polsbroeck'. (Resol. Raad II, 2. p. 582-590.)

De Vrouw van Purmerlant ging voor de darde mael bij Bontemantel, versoeckende de cant van Graef niet te willen verlaeten, alsoo hadden hooren seggen dat door Hasselaer afgetrocken was; doch gaf noch te kennen van te persisteeren. - Gerrit Bontemantel heeft sijn broeder nochmael versocht ten dienste van Hasselaer te willen thuysblijven, alsoo het op één stem scheen te sullen aencoomen, doch bequam wederom antwoort, dat van de electie niet conde blijven met gemoede, ende aen de sijde van Graef was verobligeert. Gedurende die conferentie wierde gesyt, dat eenige Heeren in de camer waeren om (Bontemantel) te spreecken, en (hij) vond daer Pancras en de president Blauw neffens Andries Graef, seggende dat Burgemeesteren en Schepenen (volgens gewoonte) hadden getracht het werck eens te werden, doch niet connen accordeeren, en alsoo waeren geschyden omtrent de klocke ses euren, rondelijck verclarende, nae haer E. reeckeninge, dat het op één stem soude aencoomen, en hem verseeckerende, dat Valckenier, van Hoorn, Outshoorn, Witsen en Vlooswijck altijt sullen geneegen blijven mijn[1)] ende de mijnen dienst te doen, ende soo mocht hellen aen de sijde van Hasselaer, ten opsicht van sijn broeder Fredrickx kindren, die. naemaechschap van Hasselaer en Hooft sijn, dat last hadden hem te verseeckeren bij hanttastinge, dat (deselfde) voor gerecommandeert souden houden en nae gelegenthyt beneficeeren, daer hem de hand op gaeven. Graef verseeckerde hem, Bontemantel, meede met groote woorden, dat hem en de sijne altijt op vermaeninge dienst (soude) doen en avanceeren, in gevalle vast op sijn stem mochte gaen; waerop tot antwoort bequaemen, dat het hem tot in 't harte seer deede, dat de regeeringe soo oneenich was en niet conde accordeeren in 't maecken van Burgemeesteren; dat het een quaet geruchte maeckt onder de gemoederen en gemeente, ja oock door 't gansche lant, en dat het beginselen sijn tot grooter scheuringe; dat het voorleeden jaer meede op één stem aenquam en door sijn stem de balance nae Hasselaer deede overslaen, soodat

1) Bontemantel spreekt meestal van zich zelven in de derde persoon, een enkele maal echter ook in de eerste.

niet anders werd gepractiseert dan door cuyperije den een den andren de voet te lichten, dat de geslachten doet verbitteren; maer de saecke nu soo leggende en alsoo moeten geconsidereert sijnde, soo vond hij, Bontemantel, sich verwondert, dat aen sijn getrouwicheyt waeren twijffelende, alsoo aen de Vrouwe van Purmerlant en (aan) Pancras genoch was te kennen gegeeven de inclinatie tot Graef, ende dat Hasselaer ten dien eynde had gewygert; dat Burgemeesteren voorschreeven was bedanckende voor haer genegenthyt en dat de effecten daervan hoopte te sien; dat altijt heeft getracht nae de gunst der Heeren, alsoo veel kindren heeft en oock broederskindren, en dat sijn ouste soon begint in jaere te klimmen[1]. Nae verder recommandatie en aenhouden heeft gesyt, absolute reeckening op sijn stem geliefden te maecken, en daertoe niet soude (na)laeten te compareeren, waerover groot genoegen naemen, en gaf yder mijn de hand tot bevestinge der presentatiën met blijtschap en sulcke exclamatie, dat daerin verwondert was[2].

Het was wel slecht van Bontemantel, dat (hij), alsoo het op sijn. stem aenquam, niet yts bedong; gelijck men syde, dat Maerseveen een Bewinthebberschap van Oost-Indiën wierde toegesyt, waermede van de sijde van Hasselaer is afgetrocken, aen wien het woort van sijn stem gegeeven had, soo Hasselaer naederhant tegen Bontemantel heeft verhaelt'[3]. (Civ. en Mil. Reg. I p. 562-565.)

1) 'ende altijt genegen was geweest mijn in de gunst van Burgemeesteren te insinueeren, te meer niet alleen neeven ofte kinderen van mijn broeder heb, maer oock selfs met een huys vol kinderen ben belast, en oock een soon heb, die al tot sijn jaeren begint te coomen, soodat die alle voor gerecommandeert aen haer E. sal houden.' (Resol. Raad II, 2. p. 582-590.)
2) 'en gaven yder mijn de hant met soo groote affectie en blijdschap, dat daerin verwondert was, selfs tot op de straet toe, waeruyt, oordeelde, dat noyt vaste reeckeninge op mijn stem hebben durven maecken.' (Ibidem.)
3) '(Huydecooper) wort gesyt Hasselaer sijn stem toegesyt te hebben, doch door beloften van (hem) Bewinthebber te maecken van de Oost-Indische Compaignie overging aen Graef sijn sijde, gelijck oock eenige tijt daernaer Bewinthebber geworden is. Doch andere seggen, dat Bewinthebber is gemaeckt om, Rynst Burgemeester sijnde, hem Schout te maecken en Rynst Bewinthebber; doch hij, Huydecooper, Bewinthebber sijnde, en Rynst Burgemeerster, heeft het bewinthebberschap niet willen afstaen; onderwijlen is een Bewinthebber gestorven en Rynst in de plaets gecoomen. Leest annotatiën van den Raet 1670 fol. 404.' (ibid.) Op de aangehaalde plaats (Resol. Raad III, 1. p. 404) leest men: 'Valckenier syde mijn in Den Haech, in November 1670, dat lang voor de cuyperijen in den jaere 1666 Maerseveen bij hem gecoomen was en gesyt (had), dat lang genoch was geweest Hasselaers vrint sonder danckbaerhyt, ende (dat hij) in de aenstaende verkiesinge was tot sijn E. diensten, en dat eenige tijt daernae een bewinthebberschap opengecoomen sijnde, 't selfde aen hem, Maerseveen, heeft gepresenteert en oock gemaeckt.' Hier is later aan toegevoegd: 'dit sijn praetjes, want Maerseveen wierde door die belofte afgetrocken van Hasselaer, tegen toesegginge in den jaere 1667.'

1 Februari 1666. - ‘Electie der Burgemeesteren. Presentibus a!s volcht:

Burgemeesteren.

Valckenier	stemde	Andries Graef.
Cortenhoef	stemde	Hendrick Hooft.
Spiegel	stemde	Hooft.
Hasselaer	stemde	Hooft.

Schepenen.

Pancras	stemde	Graef.
Blaeuw	stemde	Graef.
Tulp	stemde	Hooft.
Huydecooper	stemde	Graef.
Hinloopen	stemde	Graef.
Aernout Hooft	stemde	Hooft.
Bors	stemde	Graef.

Out-Burgemeesteren.

Witsen	stemde	Graef.
Pol	stemde	Hooft.
Vlooswijck	stemde	Graef.
Outhoorn	stemde	Graef.
Graef	stemde	Pol.
van Hoorn	stemde	Graef.
Hooft	stemde	Pol.

Out-Schepenen.

Joores Backer	stemde	Hooft.
van Waveren	stemde	Hooft.
Schellinger	stemde	Hooft.
Riael	stemde	Graef.
van Loon	stemde	Hooft.
Munter	stemde	Graef.
Roetert Ernst	stemde	Hooft.
Bontemantel	stemde	Graef.
Hulft	stemde	Hooft.
Rendorp	stemde	Hooft.
Cornelis Backer	stemde	Hooft.
Hartochvelt[1)]	stemde	Hooft.
Opmeer	stemde	Graef.
Cappelle	stemde	Graef.
Boreel	stemde	Graef.
Bronckhorst	stemde	Graef.
Andries Graef	17	stemmen
Hooft	15	stemmen
Pol	2	stemmen
	34.	

Vlooswijck } met eenparige stemmen.

Tulp } met eenparige stemmen.

1) 'Den 27sten Julij 1670, smiddach in Den Haech over tafel sittende en praetende van Docter Jan Hartochvelt, Raed en Out-Schepen, syde Burgemeester Pancras, dat (hij) in den jaere 1666, doen men cuypte om Graef en niet Hooft Burgemeester te maken, had gepractiseert, soo met de stemmen niet conde te boven comen, dat door opmaeken van een siecke omtrent den Overtoom, Hartochvelt aldaer soude werden ontbooden en op de wederomcomst op een wagen geset, en dat den voerman, in plaets van nae de stadt te rijden, soude opgemaekt hebben van te rijden nae Amsterveen, en (dat hij Dr. Hartochvelt) alsoo buyten de electie (zou) gehouden hebben; aen dit overlech is de gauwichyt van den Heer Pancras te sien, en conden de Heeren Maerseveen, Bontemantel, Corver en pensionares Hop van lachen niet onthouden over sulck een practijq.' (Bontemantel, Notulen Staten v. Holl. 1670 p. 261.) Zooals blijkt uit bovenstaand verslag van de burgemeestersverkiezing op 1 Februari 1666 was Hartochvelt toch daarbij tegenwoordig. - Bij Fruin, Coenraet Droste enz., aant. op vs. 6485, worden soortgelijke verkiezingsanecdoten meegedeeld.

Welcke dry Burgemeesteren hebben uyt de afgaende Burgemeesteren tot haer gecooren Gilles Valckenier.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 565.)

2 Februari 1666. 'Den tweeden Februarij 1666, op de maeltijt, genaemt in de wandeling het loogenmael, (alwaer sijn den Schout, sit alleen boven aen, Burgemeesteren, Schepenen, Out-Burgemeesteren en alle subalterne bancken, in ordre,) vielen veel schempreeden, voornaementlijck tusschen Vlooswijck en Hooft[1]. Joores Backer[2] syde, (dat hij) sich met geen cuyperijen had gemoit noch nimant gerecommandeert. Pancras antwoorde, dat het praetjes waeren, alsoo (hij) Jan van Waveren smorgens van sijn bet had gehaelt en aen sijn sijde (was) gebleeven, vreesende dat omgepraet soude werden; en dat (hij, Pancras,) wel licht soude bewijsen, dat (Joores Backer) op een plaets de stem op Hooft had besoliciteert en in 't recommandeeren gesyt, dat men wel moet voor sich sien, want soo Andries Graef Burgemeester wort en bij gevolch die partij comt booven te drijven, dat het een tirannige regeeringe sal weesen,' (Civ. en Mil. Reg. I p. 565.)

4 Februari 1666. - 'Donderdach den 4den Februarij 1666, presentibus Valckenier, Tulp, Vlooswijck en Graef, Burgemeesteren. Gerret Hasselaer is in de plaets van Tulp gecommitteert in de Gecommitteerde Raeden; Hendrick Hooft is gecommitteert in de Admiralityt[3], in plaets van Vlooswijck; ende soo wierden de voorschreeven Heeren tegen haer meeninge voor dry jaeren vastgestelt[4]'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 561-566.)

12 Juli 1666. - 'Is de Heer Burgemeester Tulp bij den raet gemaeckt scholarch, in de plaets van den overleeden Heer van Cortenhouf.' - Burgemeester Tulp is door Burgemeesteren gemaeckt Commissaris poletiq in den

1) 'apparent omdat de laeste geen Burgemeester was geworden, ende (men) hem naer Den Haech in de Gecommitteerde Raeden (wilde) committeeren, om (hem) alsoo dry jaeren vast te stellen, daer geen genegentheyt toe heeft'. - (Resol. Raad II, 2. p. 582-590.)
2) 'een roemertje inhebbende' (Ibidem).
3) Nl. in het College van Amsterdam.
4) Zie hiervóór, Eerste deel, p. 165, noot 4.

kerckenraet, in de plaets van den Heer van Cortenhouf.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 582 en 583.)

4 November 1666. - 'Den 4^{den} November 1666 is bij de groote crijsraet Nicolaes Pancras gemaeckt collonel in de plaets van Joores Backer, die den 24sten October was gestorven.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 595.)

28 Januari 1667. - 'In plaets van Gerret Schaep, Heer van Cortenhoef, en Joores Jooress. Backer, die overleeden sijn, en Coenraet Burgh[1)], die Groot-Tresorier is geworden, sijn (tot Raeden) gekooren Vincent van Bronckhorst, Jannes Hudde Gerretss. en Cornelis Graeflant.' (Resol. Raad II, 2. p. 716.)

Den Schout Lambert Rynst heeft den met beëedicht tot de nominatie der veertienen. Hooft sustineerde, dat den Schout den eet meede most afgenoomen werden, waerop repliceerde, dat den eet syt: *wij* sweeren, dat is den ganschen raet, daer een lit van is. Ende sijn genomineert:

- Jan Six,
Pieter de Graef,
- Nicolaes van de Cappelle,
- Willem Blaeuw,
- Jan van Waveren,
Jacob van Neck Jacobss.,
Gerret Bors,
- Cornelis Graeflant,
Hans Bontemantel,
Jannes Hudde Gerretsen,
Adriaen Jooresen Backer,
Jan Hulft,
- Jacob Boreel,
- Jan Munter de Jonge.

De gestipte sijn Schepenen gemaeckt.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 603.)

1 Februari 1667. - 'Dynsdach den eersten Februarij 1667. Door Burgemeesteren, Schepenen, Out-Burgemeesteren en Out-Schepenen, die volgens de previlegiën op die

1) Vgl. hiervóór, Tweede deel, p. 1 en 2.

electie moogen coomen, sijn met eenparige stemmen tot Burgemeesteren gecooren:
Cornelis Witsen,
Symen van Hoorn,
Lambert Rynst,

dewelcke uyt de afgaende Burgemeesteren hebben gecooren Andries de Graef.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 603.)

14 Maart 1667. - 'Den predicant Lourentius is bij den raet gemaeckt schoollarq in de plaets van den proffesser Sigwardes, die gestorven is.' (Aant. v. versch. zaken I.)

23 Augustus 1667. - 'Presentibus Rynst en Graef, Burgemeester Witsen sijnde Schout, en van Hoorn doot. Is door Burgemeesteren Rynst en Graef, alle de Schepenen ende Pol, Vlooswijck, Outshoorn, Hooft en Valckenier, Out-Burgemeesteren, ende Out-Schepenen Bernard Schellinger, Frans Riael, Nicolaes Pancras, Nicolaes van Loon, Hans Bontemantel, Jan Hulft, Jan Huydecooper, Jochem Rendorp, Cornelis Geelvinck, Jacob Jacobss. Hinloopen, Jan van Hartochvelt, Dirck Spiegel, Aernout Hooft, Gerard Bors, Jan Corver, Cornelis Roch, Pieter Schaep en Jan ten Grotenhuysen gecooren met eenpaerige stemmen Nicolaes Pancras tot Burgemeester, in plaets van Cornelis Witsen, die regeerende Burgemeester was en Schout was gemaeckt door den raet den 9^{den} Augustus 1667[1)]'. (Resol. Raad II, 2. p. 797.)

6 September 1667. - 'In de plaets van Burgemeester van Hoorn, die den 19^{den} Augusti gestorven is, is Burgemeester Rynst gemaeckt Ambachsheer van Amsterveen, ende Roeter Ernst schoolarch.' (Resol. Raad II, 2. p. 809.)

22 October 1667. - 'Is bij de groote crijsraet Jan van Waveren gemaeckt Collonel in de plaets van Nicolaes Pancras, die den 23sten Augusti Burgemeester was geworden.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 629.)

28 Januari 1668. - 'In de plaets van van Hoorn († 19 Augustus), Cloeck († 5 December) en Spiegel († 18 April) sijn tot Raeden gecooren Jan Hulft, Jan ten Grootenhuysen en Jacob Boreel.'

1) Zie hiervóór, Eerste deel, p. 4 en 5.

Aangaande de verkiezing van Boreel is op een ingevoegd stukje papier het volgende aangeteekend:

'Op de begraffenis van Jan Hulft, een der (in 1672) geëxcuseerde Heeren, den 4den Januarij 1678, verhaelde Jan Six, Out-Schepen, dat sijn behoutvaeder Nicolaes Tulp in den jaere 1667 voorbij sijnde gegaen en Graef tot president-Burgemeester gecooren, dat, daerover te onvreede sijnde, (sich) van de weescamer excuseerde, soodat buyten employ bleef; dat qualijck wierde opgenomen en meenden (Burgemeesteren hem) voort buyten employ te laeten. Doch een der Burgemeesteren syde tegen Tulp, dat (sij) sulx met hem voor hadden, doch soo (hij) geliefde Jacob Boreel tot Raed op te werpen, dat (sij) het souden wederom intrecken en (hem) Tresorier maecken, hetwelck (hij) aennam door intercessie van sijn swaeger Jan Six voorschreven[1)]'. (Resol. Raad II, 2 p. 860.)

28 Januari 1668. - 'Nae het leesen der previlegiën tot de nominatie der veertienen, ende den eet door Schout Witsen den Raeden afgenomen sijnde, sijn genomineert:

- Pieter de Graef,
- Jan Corver,
- Leonard Ranst,
- Jannes Hudde,
- Jan Hulft,
- Coenraet van Beuningen,

Jacob van Neck Jacobss.[2)],
Aernout Helmers Hooft,
Claes Haringcaspel,
Nicolaes van Loon,
Cornelis Backer,
Dirck Tulp,

- Hans Bontemantel,

Cornelis Roch.

Burgemeesteren hebben de aengehaelde gekooren'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 635 en 636.)

1 Februari 1668. - 'Presentibus Rynst, Graef en Pan-

1) In 1668 is Tulp tot Thesaurier-ordinaris benoemd.
2) Jacob van Neck Jacobsz. werd op 11 Augustus 1668 schepen in de plaats van van Beuningen. Zie hiervóór, Eerste deel, p. 293.

cras, Burgemeesteren. Den Outraet vergaedert sijnde, te weeten: 3 Burgemeesteren, 8 Schepenen, 5 Out-Burgemeesteren en 21 Out-Schepenen, sijn gecooren tot Burgemeesteren Grillis Valckenier, Cornelis van Vlooswijck, Cornelis de Vlaming van Outshoorn, met eenparige stemmen, uytgenomen Hooft stemde in plaets van Vlooswijck Pol[1)]'. (Resol. Raad II, 2. p. 861.)

28 Januari 1669. - 'Presentibus Valckenier, Rynst, Vlooswijck en Outshoorn (Burgemeesteren) en alle de Raeden, dempto Hasselaer, die in Den Haech sieck was. Is gecooren in plaets van Jan Hartochvelt, die overleeden was, Leonard Ranst.' (Resol. Raad III, 1. p. 105.)

'Sijn genomineert tot veertienen:

- Jan ten Grootenhuysen,
- Roetert Ernst,
- Cornelis Backer,
- Cornelis Geelvinck[2)],
- Willem Blaeuw,

Frans Riael,

- Cornelis Cloeck,

Dirck Tulp[3)],

- Cornelis Graeflant,

Jochem Rendorp,
Cornelis Roch,

Coenraet van Beuningen, (deesen is twee mael in één jaer op de veertienen geweest, te weeten voorleeden jaer Schepen en nu wederom op de veertienen, daer geen exempelen meer van sijn[4)]).

Jacob Jacobss. Hinloopen,
Willem van Loon.

De aengehaelde sijn Schepenen gemaeckt.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 708.)

'De speculatie van Andries Graef was Gerret Bicker, Heer van Swieten (wiens susters getrout waeren met den gesyden Out-Burgemeester Graef en Burgemeester Rynst) op de veertienen te brengen en Schepen door Rynst te

1) Vgl. hierbij Eerste deel, p. 98.
2) Vgl. Eerste deel, p. 99.
3) Vgl. Eerste deel, p. 99.
4) Vgl. Eerste deel, p. 287 sqq. en Tweede deel, p. 145.

maecken, ende alsoo Bicker stont om Reeckenmeester van de graeffelijx domynen te werden door belyt van den raetpensionares de Wit, die byde[1] dochters hadden van Jan Bicker, Burgemeester zaliger, (hem) bij gelegenthyt uyt de Reeckencamer te trecken en Burgemeester te maecken[2]. Valckenier en sijn bande daerover beducht sijnde, uyt vrees die partij te sterck soude worden, heeft, door ingeeven van Corver, de saecke soo belyt, dat Cornelis Geelvinck op de veertienen wierde gestemt, om Gerret Bicker daer af te houden, alsoo (Geelvinck) getrout had tot sijn tweede vrouw de suster van Bicker, weduwe van Gerret van Helmont; oock om Haringcarspel, de oude ofte jonge Munter[3] en Bronckhorst (daer af te houden), soodat Geelvinck, als te nae maechschap sijnde, vier heeren van de veertienen hielt. Het exempel van Andries Graef gaf de vrees, alsoo die eerst Schepen en daernae Reeckenmeester en daernae Burgemeester wierde gemaeckt. - Valckenier's broeder heeft getrout gehad een dochter van Jan Munter, die weduwe was van eenen Goukens[4], daer groot goet van had becomen[5]. Valckenier sterft, daernae het kint van haer laeste man, soodat meede daer merckelijck van was verbeetert, tot nadeel van Burgemeester Valckenier, waerover doen ter tijt (Munter en Valckenier) seer quaet vrind waeren'[6]. (Civ. en Mil. Reg. I p. 709 en 710.)

1 Februari 1669[7]. - 'Den 1sten Februari wort van

1) Met 'byde' worden bedoeld Jan de Witt en Gerrit Bicker.
2) Om hem later tot burgemeester te kunnen kiezen, moest hij eerst schepen geweest zijn. Zie hiervóór, Eerste deel, p. 92.
3) 'De oude Munter heeft een suster van Geelvinck getrout.' (Resol. Raad. III, 1. p. 106.)
4) Goyckes, volgens Resol. Raad III, 1. p. 107.
5) 'Valckenier had omtrent 30 duysent guldens, en den duariem (sic) was 24 duysent guldens, soodat sij omtrent ses duysent guldens wederom most uytkeeren.' (ibid.)
6) Zie verder over de verkiezing van schepenen in 1669 hiervóór, Eerste deel, p. 99.
7) Vgl. hierbij Fruin, Bijdrage tot de geschiedenis vau het burgemeesterschap van Amsterdam tijdens de Republiek, Bijdragen, Derde Reeks V, p. 221.

Beuningen Burgemeester, en Gerret Hasselaer en Nicolaes Pancras.

Wegens het maecken der Burgemeesteren staet te considereeren de botticheyt van Rynst, die gaeren had gesien sijn geweesen swaeger Graef (als hebbende yder gehad een dochter van de Heer van Swieten) tot Burgemeester; dat, doen (hij) Cloeck Schepen had helpen maecken om Hulft geen vies-president te laeten warden, daeruyt wel had behooren te mercken, dat Valckenier en Vlooswijck geen inclinatie tot Hasselaer en hadden, maer liever hadden gesien, dat Rynst stijf behoorde met Graef voor den dach gecoomen te hebben; en dan soude Outshoorn gevolcht hebben, en Valckenier en Vlooswijck souden het sacht hebben laeten glijden, om alsoo de haet en affront, aen Hasselaer gedaen, (die uyt de Gecommitteerde Raeden thuys quam[1]) te leggen op de schouderen van Rynst en Outshoorn; want als Valckenier en Vlooswijck hadden Hasselaer Burgemeester willen maecken, soo was onnoodich geweest Cloeck Schepen te maecken, om Hulft te bossen, alsoo Hasselaer en Hulft niet connen tegelijck Burgemeester en Schepen weesen, als sijnde susterlingen; maer Rynst had, om plasdanck te haelen, bij Hasselaer geweest al eenige tijt te vooren en gesyt, dat (hij), voor sooveel in hem was, (Hasselaer) niet en soude affronteeren, maer Burgemeester maecken, en soo most sijn swager afstaen en (werd) tegelijck uit Burgemeesterencamer gesmeeten'[2]. (Resol. Raad III, 1. p. 106 en 107.)

27 Maart 1669. - Den 27sten Maert 1669 is Burgemeester Hasselaer, door sijn swaere sieckte belet sijnde geweest, in deese stadt gecomen en heeft sijn eet als Burgemeester dien morgen gedaen.' (Resol. Raad III, 1. p. 130.)

2 April 1669. - 'Alsoo Gerrit Bicker, Heer van Swieten

1) 'De gewoonte is, de Gecommitteerde Raeden, haer tijt van dry jaeren uyt sijnde, deselfde Burgemeester te maeken, en anders doende werd tot een afgunst opgenomen.' (Civ. en Mil. Reg. I. p. 710.)
2) Civ. en Mil. Reg. I p. 711 heeft: 'Doch alsoo Rynst aen Hasselaer al voor eenige maenden had belooft' enz., 'soo conde (hij) met Graef en Hasselaer tegelijck niet door, soodat (hij) Hasselaer stemde, waerover (hij) bij Rynst en Graef uyt het spel raeckte.'

is gemaeckt bij de Staeten van Hollant Reeckenmeester van de graefelijx domynen[1)], in plaets van Foreest, van Alckmaer, soo is coomen te vaceeren het commissaresschap voor clyne saecken, en is den 2^{den} April 1669 gecooren in de plaets Francoys de Vick de Jonge (soon van Dr. Francoys de Vick), getrout met de dochter van Burgemeester Pancras.' ['Burgemeester van Beuningen sustineerde seer ijverich en hart, dat, alsoo vier Heeren sijn op de reeckencamer, dat een was supernommerair, (en) behoorde daeruyt genoomen te werden, alsoo dry Reeckenmeesters 't werck wel afconnen, en alsoo stadts gelt soude werden gemenageert. Pancras, 't selfde wel in 't gemoet gesien hebbende, had de saecke soo bestelt, dat Reeckenmeesters waeren bij Burgemeesteren geweest en gesyt, dat het werck op haer camer noch seer swaer was, door de 200ste penning ontfang en de consignatie der decreeten[2)].'] 'Bij parteculiere discoursen wierde gesyt, dat ditto (de) Vick out is 22 jaeren, en oversulx niet out genoch; doch daerteegen wierde gediscoureert, dat Geelvinck, Pancras ende Hooft, doen Commissaris waeren, meede geen 25 jaeren out waeren.' (Resol. Raad III, 1. p. 135.)

9 April 1669. - 'Door het sterven van den Schout Witsen is comen open te staen het overmansschap van de Cleveniersdoelen, en alsoo Pancras, om bij Valckenier, Vlooswijck en .....[3)] te weesen, (naar die plaats dong), soo is (hij) op sijn versouck aldaer gebracht, en alsoo comen te vaceeren de plaets op de Voetboochdoele van van der Hyden, en heeft Riael op de nominatie gestelt Burgemeester Outshoorn; Hasselaer stelde Roetert Ernst, en Maerseveen stelde Bontemantel; en wierde uyt deselfde door Burgemeesteren gekooren tot overman Outshoorn; en noyt bij gedencken is een overman gemaect, dan die Capetyn van de burgerij is geweest[4)]; (om)dat Riael, die Cornel is van de burgerij en bij gevollich haer recht

1) Zie hiervóór, de aant. op 28 Januari 1669.
2) Zie hiervóór, Eerste deel, p. 125 en 127.
3) Ik heb nergens kunnen vinden wie in April 1669 de vierde overman van den Kloveniersdoelen was.
4) Zie hiervóór, Eerste deel, p. 173-175.

behoorde voor te staen, een op stelde, die noyt Capetyn was geweest, viel eenige morring; doch alsoo (Riael) seer apparent was om Burgemeester te worden in Hasselaers plaets, die staet om Schout te werden, soo heeft sulx door ingeeven van Burgemeesteren niet connen wygeren.' (Resol. Raad III, 1. p. 140.)

29 April 1669. - 'Alsoo Gerret Claess. Hasselaer is geworden Schout[1)], hebben Burgemeesteren, Schepenen, Out-Burgemeesteren en Out-Schepenen in desselfs plaets tot Burgemeester met eenparige stemme gemaeckt Dr. Frans Riael.' (Resol. Raad III, 1. p. 152.)

Juni 1669. - 'Omtrent deese tijt' (begin Juni 1669) 'heeft den Burgemeester Riael sich geëxcuseert van het commissaresschap-poletiq in de kerckenraet, en is Jan van Waveren bij Burgemeesteren gestelt in sijn plaets. De reeden waeren dat, Riael commissaris-poletiq sijnde, en nae hem gecomen (sijnde) Burgemeester Tulp, en was Riael soo discreet dat (hij) Tulp in den kerckenraet boven hem sette, als sijnde Burgemeester en hij, Riael, Out-Schepen; welcke beleeftheyt Tulp wel behoorde meede gedaen te hebben, (om)dat een Regeerende boven een Out-Burgemeester behoorde te sitten, maar (Riael heeft) sulx niet willen afwachten, maer (besloten) eer sijn afschyt (te) neemen.' (Resol. Raad III, 1. p. 198.)

28 Januari 1670. - 'Presentibus Vlooswijck, Pancras en van Beuningen en alle de Raeden, dempto Hooft; naer lecture van 't gebet en previlegie sijn met eenparige stemme gekooren tot Raeden, in plaets van Cornelis Witsen ende Frans Riael, Willem Backer en Nicolaes Witsen[2)].' (Resol. Raad III, 1. p. 245.)

'Met eenparige stemme sijn tot de veertienen genomineert:

- Leonard Ranst,
Pieter de Graef,
- Willem Backer,

1) Zie hiervóór, Eerste deel, p. 5 sqq.
2) Over de verkiezing van Nicolaas Witsen tot lid van de vroedschap zie Gebhard, Nicolaas Witsen, I p. 60 en 61, en Scheltema, Aemstels Oudheid, VI p. 43.

- Jan Huydecooper,
- Jacob van Neck Jacobss.,
- Jannes Hudde,
Vincent van Bronckhorst,
Jacob Jacobss. Hinloopen,
- Nicolaes van Waveren,
Nicolaes van de Cappelle[1)],
Cornelis Roch,
Aernout Helmers Hooft,
Dirck Tulp,
- Pieter Schaep[2)].

De aengehaelde sijn tot Schepenen door Burgemeesteren gecooren.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 764.)

1 Februari 1670. - 'Den eersten Februarij 1670 sijn gekooren met eenparige stemme tot Burgemeesteren Jan van Waveren, Grilles Valckenier en Andries Graef.' (Resol. Raad III, 1. p. 247.)

5 Februari 1670. - 'Den 5^{den} Februarij 1670 is in Jan van Waveren, die Burgemeester is geworden, plaets tot Collonel bij den grooten krijsraet gecooren Roetert Ernst.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 764.)

4 Maart 1670. - 'Jan Munter is den 4^{den} Maert 1670 Burgemeester gemaeckt[3)], met eenparige stemme, in de plaets van Jan van Waveren' (die 14 Februari 1670 was gestorven.) - (Resol. Raad III, 1. p. 256.)

'Willem Blaeuw, Out-Schepen, met mijn uyt de kerk comende Sondachs den 11^{den} Januarius 1671, verhaelde dat sijn vaeder meenichmael is belooft van Pancras, dat hem soude Burgemeester maecken ende (dat Pancras) altijt, de occasie presenteerende, het een en ander had weeten tot excuse bij te brengen; dat laest, doen Burgemeester van Waveren was gestorven, Pancras bij sijn

1) Wagenaar, Amsterdam. III p. 343 noemt onder de schepenen van 1670 Nicolaas van de Cappelle in plaats van Nicolaas van Waveren. Bij onderzoek op het gemeentearchief van Amsterdam werd de opgave van Wagenaar bevestigd.
2) Deze veertienen waren allen oud-schepenen. (Resol. Raad III, 1. p. 245.)
3) Over hetgeen bij deze verkiezing voorviel zie hiervóór, Eerste deel, p. 100.

vaeder quam ende syde, in presentie van hem, dat nu staet ende reeckening conde maecken, dat wis en seecker Burgemeester soude worden, 't welck met continueele conversatie toesyde. En doen de tijt quam, soo smeet hij, als oorsaeck souckende, de schult op hem, Willem Blaeuw, als of yts onbetaemelijckx had gesyt, en dat niet connende waermaecken, syde, dat sijn vrouw yts had gesyt, (nl.) dat Pancras aen sijn vaeder Blaeuw voorleeden weeck had versocht van sijn swaeger de Waert op te smijten tot veertienen in de aenstaende nominatie, doch dat sulx had gewygert.' (Resol. Eaad III, 1. p. 448.)

1 Januari 1671[1]. - 'Dynsdach den 1sten Januarij 1671, savons, is tot mijnen huyse gecoomen Lambert Rynst, Out-Burgemeester en (heeft) verhaelt de quaede bejegeninge, die Burgemeester Valckenier den tweeden dach van Schepenemaeltijt heeft gedaen aen Burgemeester Graef ende den Schout Hasselaer; dat den Heer Pancras in woorden was geweest met de Heeren Vlooswijck en Schout Hasselaer; dat den Heer Pancras (alsoo aen het podegra sat) op de maeltijt niet was geweest; doch soude gesyt hebben aen den Heer Outshoorn van hem Burgemeester te sullen maecken, dat groote presumtie geeft, dat die toesegginge is gedaen met dien verstande, dat (Outshoorn) den Heer Valckenier sal stemmen tot president van Burgemeesteren, en (dat Pancras en zijne partij,) om dat seecker te neemen, den Heer van Beuningen meede Burgemeester sullen maecken; ende alsoo den Heer Andries de Graef ouder in de regeeringe van het Burgemeesterschap is als Valckenier, ende, werdende achtergeset, een onbillicke saecke soude sijn, dat oversulcks sijn gedachte heeft daer voor te weesen. Vorder syde den Heer Rynst, dat nu en dan swaere bejegening, die onverdrachelijck sijn, van Valckenier heeft verdraegen, alsoock sijn swaeger Andries de Graef, die daer meede over seer te onvreede is; dat den Heer Vlooswijck een ongenoegen op Valckenier

1) Zie over de kuiperijen bij de verkiezingen in het jaar 1671 vooral het stuk over Gillis Valckenier, getiteld: 'Veranderinge in de regeeringe ofte exclipse in de son', hierna, p. 168 sqq.

heeft; want wynich tijts geleede Graef, Hooft en pensionaris Hop te gast hebbende gehadt, dat Valckenier ter kennisse gecomen sijnde, syde (Valckenier) dat (zij) bij den andere waeren geweest om te cuypen, en dat hij Vlooswijck soude ruineeren, en oock sijn twee gecke soonen. (Reynst zei verder) dat den Heer Hooft meede van sentiment is, dat men behoorde sulcke Burgemeesteren aen te stellen, die Graef, als sijnde ouder in burgemeestereneede, (want den eersten 1657 en den anderen 1665 Burgemeester is gecooren) en niet Valckenier tot president tot haer neemen, als: Tulp, Pol en Vlooswijck; ende alsoo (Reynst) door den Heer Jacob de Graef had verstaen, hij, Bontemantel, meede van dat gevoele te weese, soo was te raede geworden de voorschreeven saecke te communiceeren, ende dat meenen het werck in dichte vaeten te hebben, ende voors 't wel te becuypen.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 1 en 2.)

8 Januari 1671. - 'Den 8sten Januarij is den Heer Jan Corver geweest ten huyse van Hans Bontemantel, versoeckende te samen te gaen wandelen; ende (heeft), al gaende, gesyt, dat den Heer Pancras op sijn E. had versocht met hem, Bontemantel, wat te willen discoureeren ende bekent te maecken, dat eenige tweespalt onder de regeeringe schijnt te ontstaen; dat Graef, als de oudste Burgemeester sijnde, sal trachten president te blijven ende dat Valckenier sal soecken Graef daeruyt te stooten, om selfs president te sijn, waertoe yder sal wercken, om soodanige tot Burgemeesteren te maecken, die van haer sijde sijn; ende soo hij, Corver, merckt, soeckt Valckenier als een instrument Pancras daertoe te gebruycken[1].

1) Resol. Raad III, 1. p. 440-441 heeft nog: 'veel discoursen over en weder sijn gewisselt, doch yder met opmerckinge en soodanich overlech van geen offentie of engagement te geeven, somtijts (Corver) bij discours trachtende te hooren of (ick) oock geëngageert of versyt was, maer is soodanich of met stilswijgen of met gesochte woorden (door mij geantwoord), dat ick meen geen besluyt heeft uyt mijn seggen connen maecken, dan alleen dat de saecke noch vroech is, en niet geprepareert om yts te connen seggen; dat, als (hij) rondelijck mijn conde verklaeren, wie geneegen sijn om Burgemeesteren van haer cant voor te stellen en op te wercken, dat alsdan wellicht, voor sooveel mijn stem aengaet, oock wel soude connen te kennen geeven, hoe de saecke bij mijn lyt.'

Waerop Bontemantel antwoorde, dat het noch vroech was van de veranderinge der magistraeten te spreecken; dat niet conde gelooven, noch eenichsints dencken, dat den Heer Valckenier soude trachten Burgemeester te blijven ende Graef onordentelijck van die plaets te ontsetten, ten opsicht in den voorleeden jaere, den 20sten November, in de vergaederinge der Staten van Holland, ter presentie van alle de leeden en van deese stadts Gedeputeerdens - Vlooswijck, hij (Corver), Hop ende Bontemantel - luytkeels uyt syde, dat noyt nae (de) regeeringe heeft (getracht) noch sal trachten, dat daer noyt vermaeck in heeft gehad, ende dat alleen regeerde omdat geen lachiteyt van stadts weegen soude gepleecht werden, ende gestaedich roept de regeeringe hem een last te weesen. Gaende alsoo discoureeren tot op de Heeregraft, is haer ontmoet den Heer Rynst, waermeede in discours comende, heeft (Reynst) omstantelijck verhaelt, dat op schepenemaeltijt Valckenier aen Graef had versocht, dat hij geliefde sijn neef Pieter de Graef, Bewindhebber van de Oost-Indische Compaignie, te disponeeren, (om dengene,) die(n) (Valckenier) soude voorstellen tot Bewinthebber in de plaets van Jacob Jacobsen Roch († 12 December 1670), te willen volgen, sonder te seggen wie; waerop Graef antwoorde, dat sulckx niet conde doen, alsoo sijn neef onlangs van hem, Valckenier, een refues had becoomen; waerop soo heevich werd, dat begon te kijven en seggen, dat de Heer van Polsbroeck was de oorsaeck en uytwercker van het vergrooten van de stadt, dat de ruine is van de vaste goederen en finantie[1]; waerop Graef dapper uytvoer, en liepen de haesticheeden soo groot, in de presentie van de tafeldinaers, dat den Schout Hasselaer en Burgemeester Munter yder een roemer met wijn naemen, met intentie om de tweespalt met een glaesje te stutten; doch Valckenier viel Hasselaer tegen en syde, dat doende is met cuyperije, ende daerdoor (tracht) veranderinge in de regeeringe te brengen,

1) Vgl. hierna, de aant. op 3 September 1672.

en liepen de woorden soo hooch, dat men beducht wierd voor fytelijckheyt. Rynst syde verder, dat eenige woorde tusschen Graef en Valckenier op het predicantemael waren geweest, ende voornaementlijck op het gastmael van het Oost-Indisch huys, den 5den Januarij, tusschen Vlooswijck, Pancras en Maerseveen, alsoo Vlooswijck syde: Heer Maerseveen, siet, daer is den Heer Pancras, die syt, dat ghij overspel bedrijft met N. Godyns, waerop Pancras sijn vingeren omhooch stack en syde, dat hij, sijn vrouw ende kinderen mogen gestraft werden soo sulx waer is, maer dat het loogens waeren; doch Vlooswijck syde het seggen door Pancras gedaen te sijn, ende dat meer Heeren het gehoorden; op welck gerucht Burgemeester Graef meede in de reeckencamer[1] quam, en syde, dat den Heer Pancras 't selfde meede tegen hem hadde gesyt, dat door tusschencomen eeniger Heeren is blijven steecken; maer dat den tweeden dach van de maeltijt, daer Bewinthebberen alleen sijn, is de kijvagie wederom begonnen en quam soo veer, dat, soo hij, Rynst, niet tusschen Vlooswijck en Maerseveen had geschooten, een vuystslach soude gegaen hebben. Oock waeren eenige woorden gereesen door Pancras en Geelvinck; Pancras soude gesyt hebben, dat Albert Bentes, die de dochter van Geelvinck heeft getrout, ongesonthyt soude hebbe;[2] (staet te noteeren, dat Bentes de dochter van Pancras heeft gevrijt, maer daer quam een kinck in de cabel.) Nae eenige verdere discourse sijn van den andren geschyden'[3]. (Civ. en Mil. Reg. II p. 3, 4 en 5.)

9 Januari 1671. - 'Den 9den Januarius is 's avons ten huyse van Bontemantel geweest Burgemeester Pancras en Jan Corver, seggende (nl. Pancras), dat en passant aen-

1) Nl. in de rekenkamer van het Oostindisch huis, waar de maaltijd gehouden werd. (Resol. Raad III, 1. p. 443)
2) 'de pocken soude hebben' (Resol. Raad III, 1. p. 444.)
3) Resol. Raad III, 1. p. 444-445 heeft nog: '(Corver is) alsoo mede van mijn geschyde, fluctueerende in onseeckerhyt van mijn opinie, die (ik) niet goet conde vinden te seggen, om, naeder aensouck crijgende, te connen hooren waerheen haer gedachten loopen, en soo mijn niet wort gesyt, soo blijf ick gerust.'

quamen, ende, alsoo de verandering der regeeringe aenstaende is, niet liever saegen dan een goede hermonie, maer dat door de onlusten ende harde woorden, hier en daer gevallen, de humeuren soo sijn verdeelt, dat sulckx qualijck te dencken is, te meer, yder sijn snaer treckende, geen goet accoort in 't gemoet gesien werd; dat altijt een goet vrind is geweest ende noch is, en bij tijtsgelegenthyt (hem, Bontemantel,) Bewinthebber van de Oost-Indische Compaignie verhoopt te maecken; dat hem aengenaem soude weesen, soo (hij) een sijner naeste vrinden conde op de veertienen crijgen, en of deselfde, opgeworpen sijnde, wederom afgesmeeten wierde, of (Bontemantel) soude inclinatie hebben die wederom op te setten, (denoteerende sijn swager de Weert); waerop Bontemantel heeft geantwoort, geluckich te sijn van een Burgemeester begroet te werden, doch dat sich verplicht vond, ingevalle Burgemeesteren nieuwe Schepenen wilden maecken, dat (hij) David de Willem soude opsetten, ten opsicht sijn swager, den Heer Burgemeester van Beuningen[1)], Hoing[2)] coster van de Nieuwe Kerck heeft gemaeckt op sijn (Bontemantels) recommandatie, ende weegens het op- en afsmijten niet can seggen, alsoo qualijck te weeten is, wie tegen den afgesmeeten opgeworpen soude werden; ende sijnde voors op andere discourse gevallen, syde Pancras, dat niet gaeren soude sien, dat sulcke Burgemeesteren werden gemaeckt, die van sulcke humeuren sijn, dat het lant en deese stadt van een minister werde geregeert, denoteerende den Raetpensionares de Wit; waerop Bontemantel repliceerde van contrary sentiment te weesen, ende de maxime van den Raetpensionares hooch extimeerde, ende bijgevolch gaeren Burgemeesteren soude sien, die met sulcke humeuren overeencomen. Ende vielen de discourse verder, dat daer veel aen geleegen is, wie president van Burgemeesteren sal coomen te blijven; waerop Bontemantel rontuyt seyde, (dat) die plaets aen Graef, als de ouste, toequam, ende (dat het)

1) David de Wilhem was getrouwd mel een zuster van van Beuningen. Zie hiervóór, Eerste deel, p. 100.
2) Een neef van Bontemantel. Vgl. Oud-Holland I, p. 194.

onredelijck soude sijn (hem) tegen sijn wil voorbij te gaen, ende, voor sooveel sijn stem belangde, soude contribueeren, dat geen affront soude lijden.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 6 en 7.)

10 Januari 1671. - 'Den 10den Januarius is 's avons ten huyse van Bontemantel geweest Pieter de Graef[1], die een praetje lyde van het presidentschap van Burgemeesteren, ende heeft Bontemantel onder andere discourse gesyt, dat sijn oom Andries de Graef vaste staet can maecken op sijn stem (hoewel wynich gewicht bijbrengt) om sulcke nieuwe Burgemeesteren te maecken, die sijn E. aengenaem sijn, en dat in sijn gemoet daertoe vond verplicht om dry reedene, welcke waeren: dat eenige tijt heeft gemerckt, dat de maxime van Valckenier seer is verandert in de materie van staet, ende dat sonderling had gesien, in den voorleeden jare ter dachvaert sijnde, ende (dat Valckenier toen) eens over tafel syde, den Heer Beverning een wijs man te sijn, alsoo hem onthout van de regeeringe, wel in 't gemoet siende, dat het met den Raetpensionares de Wit sal haperen; ende (dat Valckenier) omtrent dien tijt oock discoureerde, dat den prins wel voocht sal werden, het eerste seggende tegen Bontemantel en het andere tegen Corver; de tweede oorsaecke was, dat de reedelijckeyt bijbrengt (dat) de ouste in regeeringe behoorde voor de jongste te gaen, ten waere met overeencoming en onderling concert; het darde was, dat sich aen het huys der Graeven vond verplicht, als sijnde door dat geslacht tot avancement gecomen[2].

In den voorleeden en deesen jaeren hadden veel Heeren gemerckt, dat al, die van Burgemeester Valckenier afhingen, met een disrespect van den Raetpensionares en den Ruwaert van Putten spraecken. Jasper Pellicom, met den suster van Valckenier getrouwt en commissares van den Levantschen handel, maeckte veel maelen met sijn comfraters disrespectueuse discoursen van deselve Heeren, noemende den Ruwaert Gruwaert.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 7 en 8.)

1) Jacob de Graef, volgens Resol. Raad III, 4. p. 447.
2) Zie hiervóór, de aant. op 27 Januari 1662.

15 Januari 1671. - ‘Den 15den Januarij 1671, gaende, Bontemantel met Corver wandelen, syde de laeste, dat de saecken daerheene drayen, dat Cornelis Roch sal Raed werden en Louwies Trip (die door Valckenier werd gedreeven, alsoo sijn soon, den secretaris, aen de dochter van Trip getrout is) slip hebben; dat (hij, Corver,) sijn best doet om sijn swager Decker op de nominatie te brengen van Bewinthebber der Oost-Indische Compaignie en bij Burgemeester Pancras de electie te becomen, al soude Valckenier daer tegenaen gaen; dat (hij, Corver,) in den jaere 1668, loopende op de veertienen, door Valckenier wierd afgesmeeten, nomineerende Hulft, doch niettegenstaende de meeste stemmen had en voor de tweede mael Schepen is geworden; waeruyt wel heeft connen sien (Valckenier) sijn vrind niet te weesen. Oock syde Corver in verder discourse, dat Valckenier altijt Munter in 't ooch heeft gehadt over het huwelijck van Sybrant Valckenier met de weduwe Goykes, dochter van Munter, en voornamentlijck doen Sybrant Valckenier was gestorven, en naederhant het kint, waerbij de weduwe omtrent 24000 guldens proffiteerde[1]; ja, doen hij, Corver, die weduwe vrijde, syde Valckenier veel vilynie van Munter op den maeltijt tot Schepen Graeflant, in den jaere 1669, daerbij voegende (dat hij) 't selfde aen den Heer Munter wel vrij uyt mochte seggen, daermede denoteerende dat hij, Corver, noch sijn schoonvaeder Munter geen obligatie aen Valckenier hadden; ende (zeide Corver verder) dat Pancras het bewinthebberschap, als Decker op de nominatie mochte comen, aen Valckenier niet soude defereeren.’ (Civ. en Mil. Reg. II p. 8 en 9.)

16 Januari 1671. - ‘Den 16den Januarius 1671 ontmoete 's morgens Bontemantel Burgemeester Graef, en nae eenige reeden syde die laeste, dat occasie had gesocht den andren eens te spreecken, ende dat niet en twijfielde, of de saecke was wel bekent, en dat die schijnt goet succes te sullen hebben; waerop Bontemantel antwoorde in

1) Zie hiervóór, Tweede deel, p. 147.

globbe de gelegenthyt te weeten, ende, soo can bemercken, de vrintjes vermeerderen. Voors syde Graef, dat eenige daegen geleede, neffens Burgemeesteren en Vlooswijck en van Beuningen, was ter maeltijt geweest tot den Bewinthebber van de Oost-Indische Compaignie Hendrick Scholten, alwaer van Beuningen hem had alleen getrocken ende een discours gemaeckt, raeckende de aenstaende regeeringe, ende dat hij, de Graef, had onder andere gesyt, dat, voor sooveel hem aenging, t' eenemael geinclineert was twee Out-Burgemeesteren, die in eenige jaeren geen Burgemeesteren hebben geweest, een beurt te doen hebben, te weeten Tulp en Pol; waerop van Beuninge syde: communiceert dat aen Valckenier; daerop antwoorde sulckx niet van sins was te doen, maer dat hij, van Beuningen, dat wel can overdraegen. Een wynich tijts daernae wederom in een hoeck staende, vraechde de Graef, of het al aen Valckenier gesyt hadde, waerop antwoorde: ja; daer Graef wederom op syde: hebt ghij ook gesyt, dat ick Cornelis Roch, den Out-Schepen, sal trachten Vroetschap te maecken? Waerop antwoorde: neen. Voors verhaelde de Graef aen Bontemantel, dat Outshoorn soude gesyt hebben, liever te willen gevangen sitten als met Graef tegelijck Burgemeester te weesen; dat (hij, Graef) met Hooft en Hasselaer had geconfereert en met elkanderen verstaen, geen superiorityt over elkanderen te soecken, maer gesamentlijck in goede correspondentie te regeeren; dat (sij) Tulp nu van doen hebben ende de saecke met Pol en Vlooswijck hoopen soo te beleggen, dat Tulp niet veel quaets sal connen doen; ende voorts met den andren die materye raeckende gepraet hebbende, syde, yts voorvallende, dat aen hem, Bontemantel, sal communiceren.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 10 en 11.)

22 Januari 1671. - 'Den 22sten Januarij 1671 heeft den Heer Vlooswijck aen Bontemantel verhaelt, dat omtrent, acht daegen geleeden den Heer Valckenier tot sijnen huyse was geweest, ende nae eenige discourse van de aenstaende regeeringe, wiert gevraecht, of niet wilde blijven aen sijn sijde ende (die van) de vrinden, waerop hij, Vlooswijck, had geantwoort, wie de vrinden sijn? Waerop Valckenier antwoorde: Pancras en Munter; waerop syde:

neen; daerop Valckenier vraechde, wie dan sijn vrinde waeren, en kreech tot antwoort: Andries de Graef en hem, Valckenier. Waerop Valckenier misnoegen thoonde; soodat Vlooswijck in discourse verder syde, of (hij, Vlooswijck,) niet alleen oorsaeck was dat sijn soon Wouter Valckenier in December 1669 secretares is geworden, alsoo Pancras Wouter wilde hebben, ende van Beuningen een sijner neeve Heemskerck, soodat (hij, Vlooswijck,) de ballans over(haelde), want Frans Riael, die den 29sten April 1669 Burgemeester was geworden in de plaets van Gerret Hasselaer, die Schout den 27sten April bij de vroetschap was gemaeckt, was den 3den November gestorven, en bijgevolch (waren Burgemeesteren) maer dry starck; doch dat daervoor qualijck werd geloont. Naedat Valckenier die weldaet bekende ontfangen te hebben, is vertrocken. Voors syde Vlooswijck aen Bontemantel, dat de Heeren Tulp en van de Pol aen den Heer Munter (die den 4den Maert Burgemeester was geworden in de plaets van Jan van Waveren) hadden gesyt, dat Burgemeesteren best souden doen met Louwies Trip niet voor den dach te comen om Vroetschap en veertiene te maecken, om het respect van Burgemeesteren te conserveeren.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 11 en 12.)

27 Januari 1671. - 'Den 27sten Januarij 1671 hebben Burgemeesteren onder den andren gediscoureert, alsoo Jan van Waeveren den 14den Februarij 1670 was gestorven, waerheen en op wie de speculatien loopen om in de plaets voor te stellen tot Raed. Den Heer Valckenier syde, dat sijn soon, den secretares, was getrout aen Louwies Trip, daer groote vrintschap van ontfangt, ende gaeren soude sien dat Raed wierd gemaeckt; Pancras en Munter syden daer goede inclinatie toe te hebben ende Graef meende dat (aan) Cornelis Roch, die Out-Schepen is ende neef van Valckenier, die plaets toequam, te meer sijn vaeder Mr. Hercules Boch Raed was geweest; ende naedat Valckenier aen Graef had versocht sich te willen bedencken, ende Graef gesyt sich niet te sullen bedencken, sijn opgestaen en die saecke is soo gelaten, naedat Valckenier had gesyt: ick sal mijn dan oock bedencken. De partijen sochten yder haer vaeten wel te becuypen. De vrintjes

van Graef, Burgemeester, en Pol, Tulp, Vlooswijck, Hooft, Hasselaer en Rynst, Out-Burgemeesteren, belyden de veertienen sooveel mogelijck om daerop te hebben (zulke heeren,) dat Burgemeesteren voor de meeste gedeelte geen anderen dan die aen haer (nl. aan de zooeven genoemde heeren) dependeerden, conden tot Schepenen kiesen. Eenige Heeren, op een tijt Bontemantel in 't gemoet comende, communiceerden hem de lijst (van de veertienen), ende (deze) siende, dat (hij) daer meede op stont, versocht gedienstelijck, hem te willen uythaelen, in gevallen de saecke bequaemelijck conden inschicken, 't welck syden te sullen doen en (hem) spaeren tot het leste. Yder had sijn les, wie(n) op soude werpen, en wie(n) teegenwerpen; aen de andere sijde wierd meede niet versuymt of Valckenier, Pancras en Munter, Burgemeesteren, en Outshoorn deeden en lieten haer debvoir doen; van Beuningen hiel hem stil.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 13 en 14.)

28 Januari 1671. - 'Smorgens, sijnde den 28sten Januarij 1671, ging Jan ten Grootenhuyse, een wynich tijts voordat boven soude comen, sijn best doen om Jacob van Neck te trecken aen de cant van Valckenier, doch (van Neck) syde te persisteeren aen de andere cant. Outshoorn, Bontemantel in 't gemoet comende soo als nae boven ginck, syde eerst Geelvinck te moeten spreecken, wie Bronckhorst en Claes Witsen soude opwerpen; waerop Bontemantel syde, dat de meeste inclinatie is, geen nieuwe Schepenen te maecken, ende soo Witsen opgesmeten werd, ordre daertegen was gestelt een Outphepen daertegen op te werpen[1)], gelyck geschieden, want Outshoom wirp Witsen op tot veertienen, waerteegen (sijnde de laeste) Jacob Jacobsen Hinloopen Bontemantel opwirp, welcke laeste veer de meeste stemme kreech[2)].'

'Woensdach den 28sten Januarius 1671. Presentibus Pancras, Valckenier en Graef, Burgemeesteren, sijnde Bur-

1) 'Doch Outshoorn syde, dat sulcx niet conde weesen, alsoo Witsen een Raed is, en daerom sonder twijffel de meeste stemmen hebben sal.' (Resol. Raad III, 1. p. 454.)
2) 'soodat Outshoorn sat en keeck, en wierde Outshoorn in 't collegie ter Admiralityt belacht, dat geen meer authorityt had'. (ibid.)

gemeester Munter, alsoo geen Raed is, gebleeven in Burgemeesterscamer. Burgemeesteren hebben Tulp, Pol en Schellinger versocht in Burgemeesterencamer te comen, ende gesyt, dat Burgemeesteren' inclinatie is Cornelis Roch tot Raed te sien bevordert, waernae wederom in den Raetcamer gecomen sijnde, gevollicht door de dry Burgemeesteren, het gebet gedaen door den secretares, de naemen der Raeden door den presideerende Burgemeester geleesen sijnde, en de previlegiën, concerneerende het maecken der Raeden, geleesen door den secretares, is door den ousten Raed, Nicolaes Tulp, gestemt tot Raed, in de plaets van den overleeden Heer Jan van Waeveren, Cornelis Roch, die, bij gevolch, het is geworden. Onderwijlen dat om den nieuw gemaeckten Raed de boode wierd gesonden, is geleesen een brief van den Ambassadeur de Groot uyt Parys, sijnde van wynich belang. Den Heer Roch, binnengestaen sijnde, heeft den eet als Raed en op het Eeuwich Edict, deselfden door den president van Burgemeesteren voorgeleesen sijnde, gedaen en het edict ondertyckent; ende sijn plaets genomen hebbende, sijn door den secretares geleesen de previlegiën, concerneerende de nominatie der veertien ende de previlegie en octroy van haere Edel Groot Moogende de Staeten van Hollant, in date 22 December 1650, waerbij Burgemeesteren werden geauthoriseert uyt de veertienen seven Schepenen te kiesen; heeft den Schout Hasselaer den raet den eet afgenomen en, wederom op sijn plaes geseeten sijnde, is door den Heer van de Pol (alsoo den ousten Raed Tulp den nieuwen Raed had opgestelt) genomineert Cornelis Backer, en soo vervolgens door de volgende Raeden yder mael genomineert, en bij de meeste stemme gemaeckt de veertienen, te weeten:

Cornelis Backer,
Willem van Loon,
Jan Munter de Jonge,
Jacob Boreel,
Aernout Helmers Hooft,
Willem Blaeuw,
Vincent van Bronckhorst,
Cornelis Roch,

Hendrick Roeters,
Pieter de Graef,
Jacob Jacobsen Hinloopen,
Dirck Tulp,
Dirck Spiegel,
Hans Bontemantel[1].

Burgemeesteren, in haer camer gegaen sijnde, hebben uyt de veertienen gemaeckt seven Schepenen, doch alle, die Graef voorworp, wierden door de andere dry Burgemeesteren gerejecteert, en sijn (Schepenen) geworden:

Hans Bontemantel,
Jacob Jacobss. Hinloopen,
Jacob Boreel,
Hendrick Roeters,
Vincent van Bronckhorst,
Cornelis Roch,

Jan Munter de Jonge.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 14-18.)

31 Januari 1671. - 'Op de communicatie van Burgemeesteren en Schepenen om nieuwe Burgemeesteren voor te stemmen, dat gewoonelijck gedaen werd daechs voor de electie, brachten Pancras, Valckenier ende Munter voor: van de Pol, Tulp ende van Beuningen; ende Graef syde: Pol, Tulp en Vlooswijck, 't welck aen de presidenten, Roeters ende Geelvinck, bij haer ontbooden sijnde, hebben bekent gemaeckt, die hetselfde hebben gerap-

1) Bontemantel schrijft hierbij in margine: 'In het maecken van den Raed en nomineeren der veertienen staet aen te merken, dat Brecbje Hooft, de dochter van Burgemeester Hooft, soude gesyt hebben (alsoo het door donder en reegen seer quaet weer maeckte): 'O Heer! wat donderslach is dat en wat maeckt het een quaet weer! doch ten is geen wonder, want men is doende om den tegenwoordige Messias te cruyssen', denoteerende Valckenier, die in de Joodestraet woonde.' - In Resol. Raad III, 1. p. 455 bericht Bontemantel, dat deze Brechje Hooft met den ritmeester Brasser getrouwd was. In de Genealogie van het geslacht Hooft, door J.A. Alberdingk Thym en A.A. Vorsterman van Oyen (p. 19 en 20) wordt echter Geertruyd Hooft genoemd als de vrouw van den majoor van de cavallerie Dirk Brasser, en haar oudere zuster Brechje als de vrouw van den stadssecretaris Mr. Harmen van de Poll.

porteert in Schepenenbanck; waerop Roeters, Willem Backer, Schaep (en) van Neck Jacobsen hebben geadviseert haer niet te connen uytten, tensij Burgemeesteren eens sijn. Geelvinck, Maerseveen, Cappelle, Hudde ende Ranst naemen in de voorstel van de dry Burgemeesteren genoegen. Welcke advysen door de presidenten aen Burgemeesteren sijn gerapporteert, op welck bericht Valckenier de weetenschappen van van Beuningen seer hooch heeft voorgestelt, doch Graef bij Burgemeesteren, en de Schepenen yder persisteerende, werd geen overeencoming getroffen, 't welck yder sijn vrinden heeft aengesyt; ende nae de excecutie ofte vercoopinge sijn Valckenier en sijn vrinden gegaen op de Cleveniersdoelen, daer (Valckenier) overman was, om de saecken over te leggen ende (hebben) haer stemmen getelt; doch niet bestandt vindende en op een stem ofte twee aencomende, hebben Opmeer ende Bors en Hudde 's nachs ten elf euren noch gesonden bij Spiegel, die op de maeltijt der Commissarissen van houwelijxse saecken was, om, was 't mogelijck, (hem) tot haer te trecken, doch Spiegel persisteerde; alwaer eenige woorden vielen tusschen Bors en den secretares van de Pol. Rynst quam 's avons omtrent thienen rapporteeren 't gepasseerde tusschen Burgemeesteren en Schepenen aen Bontemantel.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 19 en 20.)

1 Februari 1671. - 'Saterdach den eersten Februarij 1671. Electie van Burgemeesteren.

Presenten:
Burgemeesteren:
Munter,
Pancras,
Graef,
Valckenier.
Out-Burgemeesteren:
Van de Pol,
Vlooswijck,
Outshoorn,
Hooft,
Rynst.

Schepenen:
Roetert Ernst,
Willem Backer,
Maerseveen,
Capelle,
Schaep,
Hudde,
Ranst,
Van Neck Jacobsen.

Out-Schepenen.
Schellinger,
Jan Blaeuw,
Claes van Loon,
Bontemantel,
Hulft,
Dirck Tulp,
Rendorp,
Hinloopen,
Cornelis Backer,
Opmeer,
Spiegel,
Boreel,
Aernout Hooft,
Bors,
Bronckhorst,
Roch,
Grootenhuysen,,
Graeflant,
Pieter cle Graef.

Burgemeeater Munter wierp op van Beuningen, die wierde gevolcht door Pancras, Valckenier, Maerseveen, Capelle, Hudde, Ranst, Outhoorn, Opmeer, Bors, Grootenhuysen en Graeflant; en Graef stemde op sijn tour daerteegen Vlooswijck, die van alle de andere stemmen wierd gevollicht.

Pancras wierp voor de tweede op wederom van Beuningen, en wierde meest van de voorsyde Heeren gevollicht; doch Graef smeet daerteegen op van de Pol, die van de andere wierde gevollicht.

Graef stemde voor de darde Nicolaes Tulp, waertegen Valckenier opwierp van Beuningen, en yder volchde sijn patroon, soodat van Beuningen van dry Burgemeesteren yder mael wierde voorgestelt, doch gedurich de minste stemmen had, soodat tot Burgemeesteren werden gecooren:

Jan van de Pol,
Nicolaes Tulp,
Cornelis van Vlooswijck,

die tot haer uyt de afgaende hebben gecooren Andries de Graef[1].' (Civ. en Mil. Reg. II p. 20 en 21.)

2 Februari 1671. - 'Den 2^{den} Februarij 1671 is smorgens Rynst tot Bontemantel geweest ende (heeft) gecommuniceert, dat Burgemeesteren van sentiment sijn om Willem Backer ende Pieter Schaep, als sijnde de ouste afgaende Schepenen, tot president voor te stellen, alsoo Maerseveen, in den jaere 1666 president geweest sijnde, die om het respect naederhant tot geen viesepresident werden gebruyckt, sal moeten stil staen, ende van de Cappelle, die daeraen volcht, veel sal weesen in Den Haech[2], als gestelt over het dresseeren der nieuwe convoylijste, daer deese stadt meest aen geleegen is, gevende te kennen, dat (Bontemantel verzocht werd,) als de ouste van Schepenen, in 't maecken der presidenten de saecke daerheen te willen helpen dirigeeren; waerop Bontemantel antwoorde, dat men spreeckt veel van ordre, ende dat in het voorbijgaen van van de Caopelle de gewoonelijcke ordre wert gebroocken; daer Rynst op sijde, verwondert te sijn, dat van de Cappelle, die soo veel deuchs van de Heer van Polsbroeck heeft genooten, als sijnde door

1) Deze mededeelingen van Bontemantel stemmen overeen met die van Pieter de Graeff, uit het familiearchief van De Graeff van Zuid-Polsbroek, door Prof. Fruin afgedrukt in Bijdr. Derde Reeks V p. 223-225. Alleen wordt daar nog bericht: 'de burgemeester Joan van de Poll en Corn. van Vlooswijck hebben haer selfs niet konnen stemmen, en Dirck Tulp heeft sijn vader mede niet gestemt en Corn. Graeflant heeft gevarieert.'
2) Resol. Raad III, 1. p. 459 heeft in margine hierbij: 'Nota: dit waeren blauwe bloemen, alsoo van de Cappelle in Den Haech niet is gebruyckt, maer in de Tresory-extreordenares geset.'

de Graeven gemaeckt Bewinthebber van de Oost-Indische Compaignie ende oock Schepen en Raed, nu die sijde afvalt ende met ondanckbaerhyt beloont.

Bontemantel en Hinloopen[1)] ontbooden en bij Burgemeesteren comende, syden (deze) dat (zij) inclinatie hebben om Willem Backer en Pieter Schaep uyt de afgaende Schepenen tot presidenten voor te stellen, daerop Bontemantel antwoorde of hetselfde souden rapporteeren aen Schepenen als een voorstel van Burgemeesteren alleen, ofte van Burgemeesteren en de afgaende Burgemeesteren, daerop (Burgemeesteren) repliceerden, dat met de afgaende Heeren, alhier present, daerover was gesproocken; doen stond Valckenier op en syde, dat de afgaende Heeren tegen het advys van Burgemeesteren niet hebben, soo van de Cappelle, door de excuse van dat veel in Den Haech sal moeten sijn, geen klynachtinge aengedaen werd ende voor geen offentie op en neemt; dat Pancras en Munter comfirmeerden.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 22-25.)

'Bontemantel en Hinloopen 't selfde rapporteerende aen Schepenen, vielen eenige consideratiën, of van de Cappelle, niettegenstaende de voorseyde reeden, oock qualijck sal opneemen, dat wort voorbijgegaen, (en werd gevraagd) of daervan verseeckert sijn? Doch wierde verstaen eenparich, dat dat een poletique saeck is, en op het seggen van Burgemeesteren gerust te sijn; ende alsoo sijn Willem Backer en Pieter Schaep presidenten geworden en, om de reden voorseyt, Maerseveen en van de Cappelle voorbijgegaen, de eerste met wettelijcke, en de tweede door ongewoone observantie. (Van de Cappelle wierde voorbijgegaen, omdat het met Valckenier had gehouden.)' (Resol. Raad III, 1. p. 460.)

4 Februari 1671. - 'Alsoo Bontemantel en noch eenige Heeren inclineerden Theodores Backer, de soon van Willem Backer, Commissares te maecken in een der subalterne bancken van justitie, te meer eenige van Burgemeesteren

1) De twee oudste Schepenen werden altijd bij Burgemeesteren ontboden om met hen te overleggen, wie tot presidenten van schepenenbank zouden gekozen worden. Zie hiervóór, Eerste deel, p. 238-240.

meede sulckx hadden laeten verluyen, soo heeft Rynst aen Bontemantel te kennen gegeeven, dat veel spels hebben Vlooswijck van Valckeniers cant te houden, ende (dat), om hem te voldoen, Burgemeesteren van meeninge sijn Jacob Popta, sijn neef, als getrout hebbende de dochter van Burgemeester Symen van Hoorn, tot Commissares voor te stelle[1]. Soodat den 4den Februarij 1671 tot nieuwe Commissaressen door Burgemeesteren en Schepenen sijn gemaeckt Fredrick Barrewout ende Jacob Popta, den eersten getrout met de dochter van Burgemeester van de Pol, ende gestelt in de houwelijxse saecke, ende de tweede in de clyne banck.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 30.)

Veranderinge in de regeeringe ofte exclipse in de son, soo men syde[2].

Tusschen 3 en 9 Februari 1671. - 'Den Heer Valckenier (die van het geslacht van de Pauwen is) heeft, gedurende dat Schepen is geweest en Raed ende Burgemeester, altijt getracht de meeste in aensien en respect te weesen, daertoe gedurich sijn gedachten en studie laetende gaen. Ende in respect daerdoor comende, heeft, van alle tijden af, dan den een of ander met harde en affronteuse woorden bejegent, en voornaementlijck doen Burgemeester was geworden en (hij), soo hij meende, de grooste ende meeste authorityt had becoomen, die oock groot was, hebbende eerst met Burgemeester Hooft sich gekant teegen de authorityt van den Heer van Polsbrouck, en die te samen tot declinatie in respect gebracht hebbende[3], en (den Heer van Polsbrouck) gecomen sijnde te sterven,

1) 'alsoo anders, door aenhitsen van Valckenier, Popta den Burgemeester Vlooswijck soude, over schult, op het lijf vallen en uyt den seetel setten.' (Resol. Raad III, 1. p. 460. Ook leest men daar nog: 'Willem Backer had sich getrouw in deese saecke voor Graef en Rynst en Hooft gedraegen.')
2) Hoewel in dit stuk verscheiden reeds bekende feiten worden medegedeeld, heb ik het toch in zijn geheel laten afdrukken, omdat het eenigszins een résumé geeft van den partijstrijd in Amsterdam tot aan Valckenier's nederlaag bij de verkiezingen van 1671.
3) Zie hiervóór, Tweede deel, p. 129.

heeft Valckenier weeten Hooft meede uyt de sael te werpen en bijgevolch oock Hasselaer, in den jaeren 1666, sendende Hasselaer in de Gecommitteerde Raeden ende Hooft in de Admiralityt[1)], ende de dry jaeren om sijnde, heeft (hij) Hooft noch dry jaeren gesonden in de Gecommitteerde Raeden.

Valckenier, stouter en stouter wordende, hebbende aen sijn snoer[2)] Graef, Vlooswijck, Rynst, Pancras ende van Beuningen, en teegen de previlegiën in den met uytgewerckt, dat van Beuningen van den eet als Schepen wierde ontslaegen en Burgemeester gemaeckt[3)]; doch heeft door gesochte oorsaeck[4)] een afgunst op Rynst genoomen en hem weeten de schop te geeven, nu en dan (hem) met onhebbelijcke woorden bejegenende en affronteerende. Meester meenende te wesen, is ook in quaestie gecomen met Vlooswijck over het maecken van een Oost-Indisch bewinthebber[5)], (en heeft) met disrespect soo van hem, Vlooswijck, ende sijn soonen gesproocken; heeft Tulp voor een onweetende pluymstrijcker en Pol voor een claphoutcooper (gescholden) ende byde nu ende dan in geselschaopen haestich en oploopend bejegent, ende Graef meede in veel occasie toegegraut, ende Schepen Backer oock onrechtmaetich tot twee maelen bekeeven[6)] ende noch meer andere[7)] met al te groote authorityt tegengegaen, seggende sich aen Outshoorn, als niet waerdich sijnde, soude willen yt seggen[8)], alles volgens mijn notelen van den raet, nu ende dan daervan aengetyckent. Heeft oock de proffesoor De Bie en eenige predicanten met al te groote hevicheyt toegesproocken, ende

1) Zie hiervóór, de aant. op 4 Febr. 1666.
2) Vgl. Tweede deel, p. 134-136.
3) Vgl. Eerste deel, p. 287 sqq.
4) Vgl. bij het volgende de aant. op 1 en 8 Januari 1671.
5) Bonteraantel teekent hierbij in margine aan: ‘Vlooswijck wilde Sa(u)tyn hebben.’
6) Vgl. Eerste deel, p. 145, noot 2.
7) Vgl. Eerste deel, p. 183, noot 2, en p. 290.
8) De zin is duister. Bedoelt Bontemantel, dat Valckenier Outshoorn geen woord waard vond?

den pensionares Hop[1], om geen waerdige saecken, al te rude over tafel in Den Haech te schapelijck[2] bekeeven, ende in de Staeten van Hollant sulck een tael gevoert, dat de leeden ende regeeringe daer seer in waeren geergert. Ende hiel al te nauwe correspondentie met den pensionares Fagel[3] en sich cantende tegen den raetpensionares om reeden etc., soodat bijnae de heele regeeringe van deese stadt begonden sulck een authorityt te verdrieten, (en Valckenier) bij alle de leeden van Hollant afgunstich (begon) te werden, oock bij de predicanten ende in 't generael bij alle lieden, te meer, (omdat hij) onder de hant in den jaere 1670 de saecke soo socht te beleggen, dat (hij) in de verkiesinge[4] Burgemeesters nae sijn fantasye soude crijgen, ende (deze) hem tot president van Burgemeesteren (zouden) maecken. Pancras, sijnde de creatuer[5] van Valckenier, begroete Burgemeester Pol, seggende, dat groote inclinatie was om hem Burgemeester te maecken, ingevalle (hij) Valckenier tot president wilde kiesen, dewelcke syde, dat hem somtijts aengesyt was om (hem) wederom Burgemeester te maecken, doch als 't op de saecke quam, (dat hij) voorbij is gegaen en alles met patientie moet opneemen; voors dat hem aengenaem soude sijn, dat (hij) Burgemeester wierde gemaeckt, doch sich beswaert vont eenige toesegginge te doen. Hetselfde is Burgemeester Tulp meede in substantie eervaeren. Burgemeester Outshoorn, noch een jaar volgens ordre in de Admiralityt gecommitteert, en als boven aengesocht sijnde, heeft die toesegginge gedaea, waermeede (zij) dachten, soo (zij) Outshoorn ende van Beuningen ende de een of ander tot Burgemeesteren hadden, (dat) de twee Valckenier tot president souden kiesen, welcke Burgemeesteren den jaere daeraen Pancras en Munter wederom souden Burgemeesteren maecken; ende om Munter (die voor deesen extreordenares van Valckenier was in veel

1) Zie hiervóór, Tweede deel, p. 86-88.
2) Sic.
3) Vgl. Eerste deel, p. 108 en 109, en Tweede deel, p. 20 en 21.
4) Nl. bij de verkiezing m 1671.
5) Zie b.v. Eerste deel, p. 144.

saecken geaffronteert geweest[1)], doch wederorn heele goede vrinden waeren geworden, alsoo Burgemeester was gemaeckt) aen sijn sijde te houden, was de saecke soo belyt, dat (zij) secretares Lieve van Loon souden Schepen maecken, ende de tweede soon van Munter wederom secretares in de plaets. Oock waeren (zij) van voorneemen Adriaen de Waert Schepen te maecken en Claes Witsen; doch Hooft en Rynst - Graef hem willende, alsoo regeerende Burgemeester was, stil houden, hoewel met sijn raet, als sijnde (hij, Graef,) wel de meeste geaffronteert en buyten de regeeringe geschopt - hebben de saecke soo besteecken, dat (zij) souden Pol, Vlooswijck en Tulp Burgemeesteren maecken; waeruyt moste volgen, alsoo alle vijf van Valckenier waeren geaffronteert, (dat zij) Graef souden tot president kiesen, te meer (om) dat Graef ouder Burgemeester als Valckenier is, ende by die occasie een glimp conde geeven, dat het Graef toequam; ten welcken eynde yder sijn vrinden daertoe animeerde, die wel conden uytreeckenen de meeste souden weesen, aengesien de generale afgunst op Valckenier.

Oock had Valckenier een voorneemen om Louwies Trip, wiens dochter aen de soon van Valckenier was getrout, Raed en Schepen te maecken[2)], daer yder meede met afgunst teegenaen sach, als sijnde van Dort als cooplieden in deese stadt coomen woonen en groote conquesten gedaen, waerteegen Cornelis Roch, Out-Schepen, wiens vaeder Raed is geweest, ende door sijn bequaemhyt groote gunst onder de regeeringe had, ende hoewel neef van Valckenier was, altijt voorbij is gegaen, soo hebben Hooft en Rynst en haer vrinden goet gedacht de voorsyde Roch, ais sijnde yder aengenaem, Raed te maecken. Ende om Trip en Claes Witsen, den secretares van Loon ende de Waert van de veertienen te houden, soo wierde de saecke soo besteecken, dat geen nieuwe op de veertienen souden comen, ende die van Valckeniers sijde sijn, meede sooveel mogelijck te weeren, hetwelk licht was om te doen, alsoo alle de ouste Raeden[3)], uytgenoomen Geelvinck en Outs-

1) Zie hiervóór, de aant. op 15 Januari 1671.
2) Zie hiervóór, de aant. op 15 Januari 1671.
3) Bij de nominatie der veertienen werd de eerste ‘opgeworpen’ door den oudsten raad, de tweede door den in ancienniteit volgenden raad enz. Was aan de nominatie der veertienen een verkiezing van één of meer leden van de vroedschap voorafgegaan, dan werd de eerste van de veertienen opgeworpen door den raad, in rang volgende op hem, die het laatste nieuwe lid had opgeworpen. Zie hiervóór, Eerste deel, p. 236 en 237.

hoorn, van de goede partije waeren; ende wierde de saecke soo belyt, dat, soo een nieuwe mochte opgesmeeten werden van de sijde van Valckenier, dat (een) van de vrinden van de andere partij een Out-Schepen daerteegen soude opwerpen; want soo Geelvinck een nieuwe opsmeet, soude Cornelis Roch, een Out-Schepen, daerteegen opgesmeeten worden; en soo Outshoorn een nieuwe quam op te smijten, soude Bontemantel daerteegen opgeworpen werden. Welck laeste alsoo is gebeurt, want Outshoorn smeet Claes Witsen op, denckende, alsoo (deze) Raed is, (dat) yder soude volgen; doch de volgende Heer wierp Bontemantel daerteegen, die veer de meeste stemme had.

Even gelijck de saecke is belyt geweest (niettegenstaende de vrinden van Valckenier, Pancras ende Munter alle moyte deeden daerteegen om de meeste stemme aen haer sijde te crijgen) soo is de saecke uytgevallen dat Roch is geworden Raed, ende alle Out-Schepenen (sijn) op de veertienen gebracht, ende Pol, Tulp en Vlooswijck Burgemeesteren gemaeckt, alle met veer de meeste stemme, welcke dry Burgemeesteren Graef tot president hebben gecooren. Dat dit voorsyde belyt goet is geweest, blijckt daeruyt, dat (de tegenstanders van Valckenier) teegen dry regeerende Burgemeesteren ende vijf regeerende Schepenen hebben derven aengaen.

Doen men sach, dat Valckenier geen authorityt had om. bewinthebbers der Oost-Indische Compaignie nae sijn humeur te maecken, (daer yder veel op sach), conde hij wel mercken, dat (hij) most in authorityt declineeren; ende nu Pancras siet, dat (hij) door Valckenier niet can behouden werden, syt hij, dat (hij) Godt danckt, dat (hij) van de slavernij van Valckenier ontslaegen is. - Door beloften ofte toesegginge van Valckenier aen Pancras en Maerseveen (van hen) bewinthebber te

maecken[1)], raeckte hij het hoeckje te boven, in den jaere 1666, tegen Hooft ende Hasselaer'. (Resol. Raad III, 1. p. 464-470.)

(Tusschen de Vroedschapsvergaderingen van 20 Februari en 10 Maart 1671.) - 'Bontemantel verhaelde aen een vrind dat den 5^{den} Maert 1671, staende op de beurs, Rygersbergen, Raed ter Admiralityt wegens Zeelant in 't collegie alhier, syde, dat in Den Haech was ten eeten geweest tot den Admirael van Gent, neffens Outshoorn, Hooft en Cool, van Der Gouw, neffens eenige andere Heeren, op welcke maeltijt Hooft bij discourse syde aen Outshoorn, dat (hij) de vrinden verliet, daer de meeste aen verobligeert was, ende sich voechde bij Valckenier, ende dat in het aenstaende jaer daerover wel licht in 't oude mannenhuys mocht raecken, dat is de weescamer; waerop Outshoorn syde: dat can niet weesen, alsoo nu in een Generalitytscollegie sit, dat is der Admiralityt alhier; en nae eenige reeden tusschenbyde gevallen, syde Hooft: al hebt ghij de vrinden verlaeten, soo sal ick evenwel de vrinden niet verlaeten (alsoo te samen naemaechschap sijn). Cool syde: soo ghij de almanack niet weet, vraecht daernae bij den Raetpensionaris, die sal u die wel seggen, wat plaetsen 1673, als ghij uyt de Admiralityt comt, in Den Haech voor Amsterdam open sijn. (Staet aen te mercken, dat den Raetpensionares in den jaere 1670 heeft gemaeckt[2)] een almanach, wat collegiën in Den Haech alle jaefen comen vacant te vallen, en wat leeden van Holland successivelijck haer gecommitteerde aldaer senden.) Ende vorders wierde bij discourse gesyt, dat Hooft van Beuningen soude in de neus gevreeven hebben, dat een laesche is, alsoo over de resolutie, door Burgemeesteren genomen, heeft gestaen, van als hij, Hooft, uyt de

1) Vgl. hiervóór, Tweede deel, p. 135 en 139.
2) 'en in druck uytgegeeven.' (Resol. Raad III, 1. p. 481.) Zie hiervóór, Tweede deel, p. 22.

Gecommitteerde Raeden thuys sal comen, (hem) op de Weescamer sullen setten, dat wel had connen tegenspreecken.

Met de laeste electie van (de) regeeringe Valckeniers sijde ondergeraeckt (sijnde), wierde het volgende bespeculeert: uyt den naam van Valckenier word gespelt: ick val neer; uyt de naem van Pancras: narscap; (uyt de naem van) Heer Jan van Oldenbarnevelt: bewaerde Hollant in eer.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 46 en 47.)

Maart 1671. - 'Den Heer Out-Burgemeester van Beuningen, gestelt op de Tresory, heeft in Maert, alsoo voor sijn parteculier den ganschen tijt in Den Haech is, sich bij Burgemeesteren geëxcuseert, sich vindende beswaert het tractement ofte wedde van 500 guldens en 50 guldens mantelgelt 's jaers te trecken sonder dienst te doen, en heeft oversulckx van die dienst versocht gedelibereert te werden, 't welck Burgemeesteren, naar grooter instantie, hebben geconsenteert.'. (Civ. en Mil. Reg. II p. 50, 284 en 285.)

27 Maart 1671. - 'Den 27sten Maert 1671, op Goede Vrijdach[1)], volgens de previlegiën, werden gemaeckt door Burgemeesteren en Schepenen de waerdijns en taermeesters, en volgens de resolutiën van den raet de superintendenten van de laeckenhal, en sijn op den tijt, als boven, gemaeckt met eenparige stemme (waerover Burgemeesteren bovenaen sitten aen de tafel in Schepenencamer):

Super-intendenten van de Laeckenhal.	{ Jochem Rendorp, } Schepenen en Raed.
Super-intendenten van de Laeckenhal.	{ Jacob Jacobss. Hinloopen, } Schepenen en Raed.
Super-intendenten van de Laeckenhal.	{ ..... Rynevelt,
Super-intendenten van de Laeckenhal.	{ Jan van Erpecum,
Super-intendenten van de Laeckenhal.	{ Pieter van de Vecht,
Super-intendenten van de Laeckenhal.	{ Hend(rick) Marmer.
Waerdijns of Staelmeesters.	{ Jan Paerslaecken,
Waerdijns of Staelmeesters.	{ Arnout van der Mije,
Waerdijns of Staelmeesters.	{ Jochem de Neve,
Waerdijns of Staelmeesters.	{ Willem Doyenburg,
Waerdijns of Staelmeesters.	{ Jeremias IJsbrans.

1) Vgl. Eerste deel, p. 257 en 258.

Taermeesters.	{ Dirck Boning,
Taermeesters.	{ Tileman Solmans,
Taermeesters.	{ Egbert de Vrij,
Taermeesters.	{ Joost Fellebier.

Governeurs der drappiers (niet ingevuld.)

Keurmeesters van 't touw worden gecontinueert.

Keurmeesters van de masten worden gecontinueert.

Commissarissen van 't touwwerck.	{ Nicolaes Wollendael,
Commissarissen van 't touwwerck.	{ Dirck Blom,
Commissarissen van 't touwwerck.	{ Leonard Willing.' (Civ. en Judic. Aant. III, 1. p. 272, en Civ. en Mil. Reg. II p. 53.)

22 Januari 1672. 'Den 22sten Januarij 1672 is 's morgens in het vertreck van Schepenen (door versouck van den Heer Jacob Hinloopen) Bontemantel gegaen, alwaer Burgemeester Rynst bij sijn E. quam, die naer eenige discourse syde, dat Burgemeesteren doende waeren met eenige Out-Burgemeesteren, om de saecke daerheenen te dirigeeren, dat de veertienen soo moogen werden opgestelt, dat bequaeme Schepenen door Burgemeesteren moogen gekooren werden, ende dat yder sijn vrinden had aengenomen daerover te spreeken, ende op de veertienen te brengen: Willem Blaeuw, Cornelis Backer, Jan Six, Aernoult Helmers Hooft ende dry nieuwe, te weeten: Jacob de Graef, Jan de Vries en Jacob Hinloopen de Jonge, versouckende aen Bontemantel of geliefde de laeste op te werpen, ende soo Geelvinck ende Valckenier ymant opsetten, dat van Loon ordre sal hebben wie(n) daerteegen sal opwerpen, (en) dat (Bontemantel dat) dan sal gelieven te volgen. Waerop Bontemantel syde, dat, soo het met de humeuren van Burgemeesteren overeencomt, dat sich alsdan daernae sal reguleeren; dat Burgemeester Outshoorn bij sijn E. was geweest eenige daegen geleeden, en versocht, dat (hij) sijn swaeger Dirck van Outshoorn, Heer van Westerdijckxhoorn, wilde opwerpen; waerop had gesyt, dat geen plaets open was, en geen Schepen conde gemaeckt werden, dan met disordre in de subalterne bancken, ende eerst soude afwachten, of de Regeerende Burgemeesteren yts diesaengaende souden te kennen geeven; dat oock best oordeelde, noch een jaer met sijn swaeger te wachten, alsoo sonder twijffel (hij, Outshoorn,) selfs staet Burge-

meester te warden, ende dan voorseecker (zijn zwager) op de veertienen can brengen ende Schepen maecken. Waerop den Heer Rynst syde, dat de intentie is Outs-hoorn Burgemeester te maecken, en oversulx den Heer van Westerdijckxhoorn, al wierde hij gebracht op de veertienen, geen Schepen soude connen weesen, ten opsicht susterlingen sijn. [Staet te weeten, dat Outshoorn, den Burgemeester, en Dirck van Outshoorn, Heer van Westerdijckxhoorn, in bloede susterlingen sijn; en alsoo yder een dochter hebben getrouwt van ....[1] Hooft, die regent was van het Lazereshuys, soo sijn samen in affinityt swaegers.] Voors syde den Heer Rynst teegen Bontemantel, dat wel gedachten sijn om Isaac van den Heuvel, die getrout is met een dochter van Burgemeester van de Pol, Schepen te maecken, doch dat Pol staet Out-Burgemeester te blijven[2].'

'Ten elf euren den raet vergaedert sijnde, syde den Heer Hooft meede teegen Bontemantel, dat yder sijn vrinden had gesproocken, ende van meeninge sijn, acht ofte thien van de haer goed geintentionneerde op de veertienen te brengen, en de rest laeten loopen soo als het comt, die doch niet tot Schepenen sullen gemaeckt werden; oordeelende verseeckerder te sijn eenige van de vrientjes tot een reserve te hebben, in gevalle ymant mocht comen te sterven gedurende deese jaere.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 261-263.)

28 Januari 1672. - 'Presentibus de Heeren Vlooswijck, Graef, Pol en Tulp, Burgemeesteren, ende alle de Raeden, demptis van Beuningen en Hudde. Sijn genomineert tot veertienen, sommige bij eenparicheyt en eenige bij de meeste stemme:

- Willem Blaeuw,
- Cornelis Backer,
- Jacob de Graef,

1) De voornaam, in het HS. niet ingevuld, moet Jacob Willemsz. zijn, blijkens J.A. Alberdingk Thym en A.A. Vorsterman van Oyen, Het Geslacht Hooft, p. 11.
2) Oud-Burgemeester beteekent hier weer: Burgemeester, die het tweede jaar ook aanblijft.

Isaac van den Heuvel,
Aernoult Helmers Hooft,
Jacob van Neck Jacobss.,
Jan Corver,
- Nicolaes Opmeer,
Cornelis Graeflant,
- Jacob Hinloopen de Jonge,
- Jan Six,
- Jan de Vries,
Nicolaes van de Cappelle,
Jannes Hudde.

De aengehaelde sijn Schepenen gecooren.' (Civ. en Mil. Keg. II. p. 264.)

1 Februari 1672. - 'Nae de lecture der previlegiën sijn met eenparige stemme vercooren tot Burgemeesteren: Cornelis de Vlaming van Outshoorn, Hendrick Hooft en Lambert Rynst.

Op de electie waeren:

Burgemeesteren
Cornelis van Vlooswijck,
Andries de Graef,
Jan van de Pol,
Nicolaes Tulp.

Schepenen
Willem Backer,
Pieter Schaep,
Hans Bontemantel,
Jacob Hinloopen,
Jacob Boreel,
Hendrick Roeters,
Vincent van Bronckhorst,
Cornelis Roch,
Jan Munter de Jonge.

Out-Burgemeesteren
Cornelis van Outshoorn,
Hendrick Hooft,
Gilles Valckenier,
Lambert Rynst.

Out-Schepenen
Bernard Schellinger,
Jan Blaeuw,
Jan Hulft,
Jan Huydecooper,
Jochem Rendorp,
Cornelis Geelvinck,
Cornelis Backer,
Nicolaes Opmeer,
Nicolaes van de Cappelle,
Dirck Spiegel,
Aernout Helmers Hooft,
Gerret Bors,
Jan ten Grootenhuys,
Cornelis Graeflant,
Jannes Hudde,
Leonard Ranst,
Pieter de Graef,
Jacob van Neck Jacobss.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 280.)

3 Februari 1672. - 'Burgemeesteren hebben den raet voorgedraegen, dat den Heer Hendrick Hooft, volgens de ampliatie van Haer Ed. Groot Mog., gedaen op de instructie van de Gecommitteerde Raeden, sijn dry jaeren van aldaer geweest te hebben, aenstaende Mey sal comen te expireeren, ende alsoo Burgemeester is geworden, ende volgens de gesyde instructie niet langer can gecontinueert werden, ende dat men gewoon is bij tijts ymant derwers te committeeren, om sijn affaires daertoe te connen schicken, soo geeven (Burgemeesteren) in bedencken de diensticheyt van een in desselfs plaets te committeeren. Waerop getreeden sijnde tot de electie, is met eenparige stemme daertoe voorgestelt den Heer Valckenier, uytgenomen hij selfs, die versocht (soodrae Burgemeesteren haer advys gegeeven hadden, en eer het tot stemmen quam), (dat hij) eenige saecke mochte voordraegen; waerop Burgemeesteren, een wynich stil geseeten hebbende, met de saecke voort-gingen, en vraechden aen den Heer Tulp, als de ouste Raed sijnde, sijn stem, en liepen de stemme eenparich voort tot het aen Valckenier quam, dewelcke doen op

sijn tour adviseerde ende syde: dat de gelegenthyt sijner familie, om gewichtige en merckelijcke reeden, hem vernootsaeckte te versoucken van die commissie geëxcuseert te werden; dat geen dienste van deese stadt (hoewel schuldich te obedieeren) soo gants qualijck en ongeleegen souden coomen als deese, versouckende noch gants ernstich, in vergeldinge veeler diensten, aen de stadt gedaen, dat mocht voorbijgegaen werden, geevende in beleefde terme meede te kennen, dat de civiliteyt van deesen raet niet toelaet ymant teegen sijn sin en wil alsoo ergens heen te senden. Waerop Burgemeester Hooft syde: soo is het met mijn gegaen[1]. Twelk Valckenier meende, soo hij syde, niet alsoo te sijn, immers met die meeninge niet te sijn geschiet, gereet sijnde daer reede van te geeven, ja selfs (bewerende), 't selfde doen teegen te hebben gesproocken. Doch Burgemeesteren sijn met de omvraech voortgevaeren, ende (Valckenier) is alsoo tot gecommitteerde gecooren[2].

In 't opstaen van den raet vielen eenige woorden, alsoo (Valckenier) de geluckwenschinge niet wilde aenneemen, ende syde den Heer Tulp: het is daer niet qualijck te weesen; ende Hooft syde: doet als ick heb gedaen, en lecht stil over het banckje, en laet het u doen.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 281-283.)

3 Februari 1672. - 'Dirck Spiegel is tot Raed ter Admiralityt in 't Noorderquartier gecooren, in de plaets van Nicolaes van Opmeer, die Schepen is geworden.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 283.) Daarover bericht Bontemantel nog: 'Opmeer had voorleeden jaer belooft, Rynst en Hooft te volgen, en doen het daerop aenquam, viel (hij) af, en hiel de sijde van Valckenier, ja, deed sijn best om Spiegel meede op de sijde van Valckenier te brengen, doch Spiegel bleef constant aen de sijde van

1) Vgl. hiervóór, Tweede deel, p. 142 en 169.
2) 'Vlooswijck had inclinatie om in de Gecommitteerde Raeden te weesen, seggende yts aldaer in Den Haech te doen te hebben, en oock om sijn kinderen te avanceeren in de militie; doch wierde best geoordeelt Valckenier uit de stad te hebben, en oock (opdat Valckenier) voor die tijt in de Oost-Indische Compaignie sooveel niet te seggen soude hebben.' (Resol. Raad III, 2. p. 92.)

Rynst en Hooft; en om die oorsaecke wierde Opmeer uyt de Admiralityt getrocken, en Spiegel in sijn plaets gecommitteert, ende bij de veranderinge[1] wierde Spiegel wederom afgeset en Opmeer wederom in de plaets.' (Resol. Raad III, 2. p. 92.)

8 Februari 1672. - 'Dominé Schaeck is gemaeckt, in de plaets van Lourentius, scholarck.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 286.)

23 Augustus 1672[2]. - 'Ten opsicht de meenichfuldige oproeren en timulte in de omleggende steeden, ende dat de gemeente deser stadt meede seer ontstelt is[3], ende den voorleede nacht een pasquil[4] aen de beurs is geplackt, 't welck, door ordre van Schepenen, door de substituyten de Zeeuw en Voerknecht is afgehaelt, soo is geresolveert, door meerderhyt van stemme, (alsoo eenige[5] oordeelde het gevaer soo groot niet te weesen) aen de gedeputeerden ter dachvaert te laten afgaen de volgende missive:

Copia Copiae.

'Edele etc. Heeren,

Den raet, op 't subject van Uwer Ed. missive van gisteren, dees middag bijeenvergadert sijnde, is aldaer te

1) Nl. bij de verandering van de regeering in 1672. Vgl. verder Eerste deel, p. 285 en 286, en hierna, de aant. op October en December 1672.
2) Ik heb de volgende mededeelingen in deze bijlage opgenomen, omdat, wat daarin verhaald wordt het voorspel is van de verandering der regeering in 1672.
3) Over de tumulten in Amsterdam, in den zomer van 1672, vgl. J.F. Gebhard Jr., Amsterd. Aanteekeningen uit 1672. Bijdr. N.R. X p. 139-252, en A.W. Kroon, Amsterdam in 1672.
4) Tiele N°. 6126. Ook gedrukt bij Wagenaar, Amsterdam. I p. 637 en 638. De tekst bij Wagenaar verschilt eenigszins van Tiele N°. 6126, en van een daarmee gelijkluidend afschrift in Bontemantel's Aant. van versch. zaken. De aanhef van art. 6 luidt b.v. bij Wagenaar: 'Verstaan wij, dat de 36 Raden uyt de Borgers ofte uyt een getal van fatsoenelijcke koopluyden sullen bestaan,' bij Tiele en Bontemantel: 'Verstaan wij, dat de 36 Raden uyt de Burgerije, en niet uyt regeerende, maer fatsoenelijcke koopluyden sullen bestaen.'
5) Tot die eenige behoorde ook Bontemantel, blijkens zijne aanteekening in Resol. Raad III, 2. p. 315: 'dit senden van het pasquil wierde met de meeste stemme overgehaelt, en gesonden, hoewel niet noodich was, alsoo maer eenich rapailje gewoonelijck sulcke dingen doen.'

voorschijn gebragt 't bijgaende fameus en licentieus pasquil, geëxtraheert uyt seker geaffigeert billet aen de beurse alhier, 't welk door ordre van de Heeren van de Geregte dees ogtent daer is afgescheurt; en is hetselve van die importantie geagt, dat noodig is geoordeelt, aenstonds een expressen met dese missive aen U Ed. af te vaerdigen, met serieuse recommandatie en versoek, dat U Ed., sonder een moment tijd versuym, en selfs nog desen avond, de moeyte gelieven te nemen om Sijne Hoogheyd, den Heere Prince van Orange, daerover te gaen begroeten en op een eerbiedige wijse, uyt den name van dese stad, remonstreren, wat groote onheylen hieruyt te verwagten staen, in gevalle d'ontruste gemeente tot verder onordentelikheden quaeme te vervallen, en gedienstelik versoecken, dat hooggedagte Sijne Hoogheyd ten spoedigsten op noodige expediënten gelieve te dencken, en Sijne auctoriteyt tot conservatie van de ruste van dese stad interponeren, ofte soodanig anders hierinne te voorsien, als desselfs hoogwijsen raed gedragen sal. Dat ook U Ed. op morgen ter vergaderinge van Haer Ed. Groot Mogende proponeren, dat op dit subject, en tot voorkominge van verder gevreesde onheylen in dese en andere steden, een staedsgewijsde besendinge en deputatie aen Sijne Hoog-heyd sonder uytstel behoorde gedaen te werden, en aengehouden ten eynde door corporele straffen of andersins daerinne wierde voorsien.

Amsterdam, den 23sten Augusti 1672.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 581 en 582.)

'Welcke messive, door den secretares Dirck Schaep met haest geschreeven sijnde, aenstonts par post is afgeveerdicht.' (Aant. van versch. zaken.)

24 Augustus 1672. - In den raad wordt voorgelezen een missive van de gedeputeerden ter dagvaart, die berichten dat zij[1)] nog op denzelfden avond, toen zij den brief

1) 'Rynst, W. Backer en Schaep en pensionares Hop, ende naemen Valckenier meede'. (Resol. Raad III, 2. p. 317.) Valckenier was toen in Den Haag, daar hij voor Amsterdam zitting had in 't college van Gecomm. Raden.

van de vroedschap ontvangen hadden, naar Zijne Hoogheid zijn gegaan, ‘die, ten avontmael sittende, nae eenige tijt gewacht te hebben, audientie heeft gegeeven, ende hebbende haeren last geuyttet, doch met wynich attentie gehoort sijnde, heeft Sijne Hoocheyt gelieven te antwoorde, sijn authoriteit niet genoch te sijn, noch oock geen middel sach met de militie daer teegenaen te gaen, maer best oordeelde, met de voornaemste der misnoechde een goede overeencomst te maecken, ende soo de hoofde der gemiscontenteerde niet te vinden sijn, door publicatie deselfde te doen voor den dach coomen, ende alsoo haer hebbende geopenbaert, en de griven gehoort sijnde, een goede overeencomste te maecken; ende ingevallen geen accoort is te treffen, alsdan soude (Zijne Hoogheid) connen als tusschenbyde gaen, om een goede harmonie uyt te vinden[1)]. Waerop gedelibereert sijnde, hebben Burgemeesteren geoordeelt, dat best soude sijn den crijsraet tegen morgen te doen vergaederen, ende bekent te maecken, dat dagelijckx bemercken bij de gemeente een misnoegen te weesen teegens de Regeeringe, oordeelende dat andere het beeter soude maecken ofte ten minsten beeter genoegen geeven, ende oversulckx best te sijn de Regeeringe af te staen, en vorder daermeede te laeten omspringen, soo te raede sullen werden, en met Sijner Hoochheyt advys andere Heeren in de plaets te setten. Tulp adviseerde[2)], dat de jegenwoordige Regeeringe bestont in wettelijcke en nae de privilegiën gekoore Heeren, op wier getrouwicheyt niet valt te seggen, ende (dat het) met de dienst van het lant en stadt niet soude overeen-comen, dat nieuwe ofte een groot gedeelte in de Regeeringe soude comen, die geen kennisse van saecken hebben; dat best is die te laeten, soo die is, ende dat het met geen goet gemoet overeen te brengen is, in tijde van noot de regeeringe te verlaeten, en dat uyt vrees

1) ‘Uyt dit antwoort is klaer te sien de intentie van Sijn Hoocheyt.’ (Resol. Raad III, 2. p. 316.)
2) ‘Dit syde Tulp, om Hooft, die altijt courageus had geageert en seedert seer flauhartich scheen te worden, te berispen’. (Resol. Raad III, 2. p. 318.)

der gemeente, wiens verbollicheyt soo groot niet en is, als de saecke lichtelijck in Den Haech bij Sijne Hoocheyt is voorgedraegen. Welck advys van Schellinger, Rendorp, Blaeuw, Geelvinck, Vlooswijck, van Loon en Bontemantel is gevolcht. De laeste voechde bij het advys van Tulp, dat het gevoelen van Burgemeesteren, onder reverentie, schrickelijck is, want sulckx aen de crijsraet bekent te maecken eer troubelen als stilstant soude veroorsaecken, ten aensien de crijsraet bestaet meest uyt Heeren van de Regeeringe en in wynige, die buyten de Regeeringe sijn, ende soude dat advys moeten brengen en rapporteeren aen haer schutters, waeruyt niet anders als oneenichhyt can ontstaen; dat de Regeeringe haer cracht heeft ontfangen van de Staeten van Hollant, sijnde den souverain van den landen, ende die uyt de regeeringe wil sijn, moet sich aldaer addresseeren, ofte sijn poorterschap verwoonen; dat soodanich advys van Burgemeesteren behoorde gesecreeteert te werden, opdat het niet comt uyt te lecken en occasie te geeven van tweespalt in den raet; dat, volgens de previlegiën, soo swaere saecken in den niet niet connen verhandelt werden, tensij tijt van beraet werd gegeeven en de absente Heeren beschreeven, gelijck in minder geleegenthyt dickmaele werd gedaen, soodat van advys is, die saecke te secreeteren, en soo Burgemeesteren gelieven haer advys in verder omvraech te brengen, (dat zij) den raet daerop geliefde te beschrijven, te meer, twee regeerende Burgemeesteren niet present sijn, als Outshoorn en Rynst, den eersten op de reeckeninge van het Hontsbos tot Petten, en de laeste in Den Haech op de dachvaert.

Roeters, Cornelis Backer, van de Cappelle, Jacob van Neck Jacobss., Corver, Graeflant, Hudde, Grootenhuyse, Boreel, Ranst, Witsen, Roch adviseerde, dat (zij) niet conde beoogen de swaricheyt van affronten, plunderinge ofte andere onhylen soo swaer te sijn, als bij Burgemeesteren werd gevreest, alhoewel de uytvallen somtijts anders leeren. Graef, op sijn tour nae van Neck Jacobss. adviseerende, syde de saecke in te sien met groote becommeringe[1)],

1) Dat Andries de Graef bevreesd was voor de burgerij, laat zich verklaren uit hetgeen de heer Gebhard uit Bontemantel's aanteekeningen heeft medegedeeld in Bijdr. N.R. X p. 161-165 en p. 198.

alsoo uyt de woorde van Sijne Hoocheyt geen protectie te wachten is, en de Regeeringe af te staen wel het beste te sijn, maer de methode hoe 't selfde te doen, niet can van oordeelen, ende dat het tot afstant sal moeten coomen, en daerom met de beste glimp van het cussen te raecken, het beste sal weesen. Burgemeesteren, siende de discrepeerende advysen, ende, nae discourse, verder omvraege gedaen sijnde, is verstaen, alles te secreeteeren en geen beschrijvinge te doen, hoewel eenige meende seer dienstich te sijn een besendinge aen Sijne Hoocheyt te doen, ende de rechte geschaepenheyt te kennen te geeven, en dat die soo swaer niet en is, als de gedeputeerdens wel te ijverich hebben te kennen gegeeven. Op welcker advysen den brief, de gedeputeerden den 23sten deser toegesonden, door den secretares Schaep geschreeven, is gehaelt ende geleesen, daer een woort in was gevloit, dat wat scharp conde genomen werden. Andere syde, best soude weesen sich te addresseeren aen de Staeten van Hollant, om te procureeren door placcaten alle foele en disordre voor te comen, en door het Hof, daer Sijne Hoocheyt stadthouder is, deselfde rigoureuselijck en vigoureuselijck ter excecutie doen stellen.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 589-593.)

In plaats van de laatste regels vindt men in Bontemantel's Aant. van versch. zaken het volgende:

'Den afgesonden messive, op 't versoeck eeniger Raeden, is gehaelt en geleesen, en bevonden maer tamelijck naer de intentie, met te ijverige periode geschreven te sijn; dat de meeninge was door de Ridderschap, Edele en Steden ordre te beramen tegen alle foele, soo hier als in andere stede, en door authorityt van Sijn Hoocheyt, als Stadthouder, die ter excecutie te stelle, en daertoe een deputatie te doen.

Als straffe slaept, werd de booshyt gerechtveerdicht[1)], soodat den 31sten Augusti desselven jaers aen Jan Room-

1) 'Camphuysen, Psalm 137.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 593.)

poortsthoren geplackt is gevonden het onderstaende[1)] drygende versoeck.'

25 Augustus 1672. - 'Op 't voorstel der Heeren van Amsterdam is ter vergaederinge (nl. van de Staten van Holland[2)]) ontworpen een placcaet tegen de rebelleerende gemeente, met aenmaninge tot gehoorsaemheyt van de overichyt, op swaere straffe, 't welck gestelt is in handen van Sijn Hoocheyt, om derselver wijse consideratie daerop te verstaen; doch verder is daer niet op gevolcht.'

'Den 25sten Augusti, present de Heeren Hooft ende van de Pol, Burgemeesteren, is in den raet gediscoureert over een concept willekeur tegen de oproerige gemeente, ontworpen door de Heeren ter dachvaert en overgesonden, waerop wierd verstaen hetselfde te sijn vol vremde periode, die niet uyt te wercken waren, alsoo wel te mercken is aen het voorschreeve antwoort van Sijn Hoocheyt, dat geen militie te becomen sal sijn, noch oock van den staedt tot weringe der ongehoorsame gemeente, en de militie van deese stadt niet sterck genoch daertoe is. De meeste advysen behelsde, dat het concept behoorde gescheurt te werden, gelijck aenstonts is gedaen.' (Aant. van versch. zaken.)

26 Augustus 1672. - ''s Avons ten thien euren. Presentibus Hooft en Outshoorn, Burgemeesteren. Is geleesen een messive der gedeputeerden ter dachvaert, deesen dach geschreeven, en geteeckent door Rynst, Willem Backer, Schaep en pensionares Hop, date 26 Augusti 1672, als volcht van inhout[3)]. De voorstaende messive in omvraech werdende gebracht, protesteerde yder, dat tot ruste

1) Ik laat dit pamflet hier niet volgen, omdat men den inhoud kan lezen bij Wagenaar, Amsterdam. I p. 643. Alleen staat onder het exemplaar, dat in Bontemantel's Aant. van versch. zaken is ingeplakt, nog gedrukt: 'De rest sullen sij wel beklappen nogh. - Dit request is tot Amsterdam aen de toren geplakt.' Bij Tiele, Meulman en Petit wordt het niet genoemd.
2) Zie Resol. Holl. 12, 15, 16, 20 en 23 Juli 1672.
3) De missive volgt in het HS. niet, maar de inhoud ervan wordt meegedeeld in Resol. Raad III, 2. p. 325-327. Men kan het voornaamste gedeelte van deze missive vinden bij Wagenaar, Amsterdam. I. p. 638 en 639.

der stadt en gemeente veeleer de regeeringe wilde afstaen, dan dus in onseeckerhyt het kussen met dry cruyssen te besitten, met peryckel van affronten, plonderinge en massacreeringe te verwachten; dat wel te beoogen is, waer het schip wil sylen, en over wat boech het sal moeten wenden[1]. Bontemantel was van advys, dat niet Sijn Hoocheyt, maer gedeputeerde uyt het midden der Ed. Groot Mog. vergaederinge die authorityt soude (als sijnde den souverayn) connen gedefereert werden, met adjunctie van Sijn Hoocheyt. - Soo Sijn Hoocheyt 't advys der Gecommitteerde Raeden toestaet, en dese stadt 't selfde dificulteert, soo connen oordeelen, wat daerop te wachten staet.

Het advys van Sijne Hoocheyt (op het voorstel der Gecommitteerde Raden) is geweest als volcht:

Advys van Sijne Hooghyt[2].

Den 26sten Augusti 1672. Den Raetpensionaris rapporteert ter vergaederinge, dat de Prins voorgedragen is het voorstel der Gecommitteerde Raeden; dat Sijn Hoochyt niet goedgevonden heeft sich te verklaren, maer sich gereet soude houden om te doen 't geen de Staeten sullen oordeelen dienstich te sijn; dat ondertusschen van die opinie was, dat veel Regenten tot haer onschult verdacht werden gemaeckt.

1) In Resol. Raad III, 2. p. 328 wordt dit aldus gezegd: 'Waerop gedelibereert sijnde, is verstaen, 't selfde advys in deese tijtsgelegentheyt tot ruste en vreede de bequaemste middel te weesen, opdat het lichaem binnen wel gestelt sijnde, te bequamer den vijant van buyten can afgekeert werden, yder protesteerende de regeeringe, tot ruste, liever te willen afstaen, dan in onseeckerheyt, tegen de borst der ingeseetenen, te willen regeeren, met peryckel van lijf en goederen ofte plonderinge, niet siende dan alle onhylen in 't gemoet.'

2) In het tweede deel van Bontemantels Civ. en Mil. Reg. vindt men, vooraan, 'Eenige remarques, getrocken uyt de notelen van twee pensionaressen, gehouden in de vergaederinge van de Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant, Ao 1671 en 1672, Vivieen en Hop, pensionaresen van Dordrecht en Amsterdam.' Uit die 'remarques' heeft Bontemantel dit 'Advys van Sijne Hoochyt' hier overgenomen.

Eenige leeden waren van advys, als Delft, Lyde, etc. etc., de supletie te laeten geschieden op de ordennares wijse en previlegiën.

Den raetpensionares Fagel syde, dat de supletie moet geschiede door de Stadthouder, alsoo de gemeente anders weeder murmureeren sal, en seggen, dat men elkandre slach voecht. 't Geheele werck is imformeel; Vroetschappen mogen niet verlaeten werden; het is beeter een imformalityt te passeeren, als dat de gemeente ordre stelt. De Prins sal genoeg met discretie handelen, en de Regeerders zooveel conserveeren als mogelijck is, en door sachtichyt; dat er materie genoch is om scharpe placcaten te maeken, maer dat de tijden daer niet nae loopen; dat men inductie moet gebruyken, nae 't exempel Pacuvius tot Capua, door Livius beschreven[1].

De conclusie was het advys der Gecommitteerde Raeden, den 27sten Augusti geconverteert in Resolutie van Hollant[2].' (Civ. en Mil. Reg. II, p. 599 en 600.)

30 Augustus 1672. - 'Den Heer Rynst heeft gedaen een sommier rapport van het gepasseerde ter dachvaert,' (behelzende o.a.) 'dat Sijn Hoocheyt is geauthoriseert de magistraeten te veranderen, volgens de resolutie, die op inschrijven is genomen, en oversulckx nae lecture sal op moeten geresolveert werden. Nae het leesen van welcke resolutie is verstaen, alsoo de gedeputeerde, volgens den last, haer den 26sten deeser bij nacht toegesonden, in deselfde hebben bewillicht, het alsoo wel te weesen, en te approbeeren en niet te secreteeren, opdat die heeren, die meenen geen genoegen in de regeeringe te hebben, connen weeten waer haer te addresseren, verklarende, soo Sijn Hoocheyt oordeelt dienstich te sijn verandering te maecken, liever uyt den stoel te willen opstaen, dan in weerwil daerin te blijven sitten. - Staet te weeten, dat alle de leeden in de resolutie van Haer Ed. Groot Mog. hebben geacquiesceert, uytgenoomen Enckhuysen, die het heeft afgeschreeven.' (Civ. en Mil. Reg. II, p. 601 en 602.)

1) Tit. Livi Hist. Lib. 23, Cp. 2-4.
2) Den verkorten inhoud daarvan leest men o.a. bij Wagenaar, Amsterdam. I p. 638 en 639.

Tusschen 26 Augustus en 3 September 1672. - ‘De Heer Schepen Jan Six heeft den 17^{den} Augusti 1682 verhaelt aen Bontemantel, dat yeder wel conde mercken, op wat boech het schip soude sylen, en socht Andries de Graef te induceeren tot reconsiliatie met Valckenier, voorslaende, dat soude toesegginge doen van van Beuninge in de aenstaende electie wederom Burgemeester te maeken, en Valckenier, de tijt om sijnde in de Gecommitteerde Raeden, mede Burgemeester te maeken; waerop de Graef syde, daerover met Hooft soude moete spreecken; waerop gesamentlijck ten huyse van Hooft sijn gegaen; maer Hooft conde daer niet toe verstaen, dan naer lange inductie van Six. Twelck aen Valckenier sijnde gecommuniceert, heeft de reconsiliatie verworpen; en dit sal apparent sijn 't geen in margine deses staet.’ [Daar staat: ‘In 't eerst van Mey 1678 verhaelde Andries Graef, Out-Burgemeester, in presentie van Hans Bontemantel en Arnout Helmers Hooft, Out-Schepenen, (alle dry geëxcuseerde in den jaren 1672) op den Dam, voor 't stadthuys, dat neffens Burgemeester Hooft aen Valckenier hadden versocht en (hem) soecken te induceeren, om de veranderinge in de Regeeringe (in 't jaar) 1672 voor te comen, sijn E.E. presenterende, dat (zij) Burgemeesteren soude maecken wie hij geliefde te hebben, en doen al dat (hij) soude willen, 't welck door Pol en Rynst, die neffens hem, Hooft, regeerende Burgemeesteren waren, conden te wegen brenge, doch (Valckenier) wilde. daer niet nae luysteren. Den 3^{den} Juni Bontemantel met Helmers Hooft spreeckende van het voorschreven, op de beurs, syde (deze): sij addresseerde haer qualijck, want hij (Valckenier) socht de veranderinge’].

Staet aen te mercken dat, doen Hooft was gecommitteert tegen sijn inclinatie in de Gecommitteerde Raeden, dat Valckenier, van Beuninge en de verdere Heeren van die bande met den andren hadden als vast gestelt, als de tijt om soude sijn, Hooft geen Burgemeester soude maeken, volgens de ordenares gewoonte, maer stellen in 't oude mannenhuys, dat is de Weescamer, daer men de Heeren gewoon was in voorige tijden te setten, die buyten 't spel waren, als Pauw, de Vrij etc. etc. En daerom is Hooft qualijk te onderrechten geweest, apparent van meeninge

sijnde met Valckenier te doen, als Valckenier van meeninge was met Hooft te doen.

Die de voornaemste voordeelen trecken door de veranderinge, werden gelooft de aenlydinge en meeste opstookers en aenstooters te sijn geweest van de oproermakers.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 599.)

3 September 1672. - 'Burgemeesteren hebben voorgeworpen, dat haer gedachten hebben laeten gaen over de resolutie van Haar Edel Groot Mogende van den 27sten der voorleeden maend, ende geoordeelt best te sijn, dat eenige Commissaresen werden gestelt om te examineeren en den raet te dienen van advys, of niet de gansche regeeringe behoorde Sijn Hoocheyt te versoecken, om soodanige veranderinge te maecken, als sal oordeelen de ruste van deese stadt te veryschen, en op wat een maniere sulckx soude versocht werden, ofte dat best soude weesen te wachten tot de tijt der ordinares verkiesinge, en dan Sijn Hoocheyt te versoecken, soodanige Heeren te laeten uytvallen, en andere in desselfs plaetse te stellen, als sal oordeelen de rust en dienst van de stadt meede te brengen; ofte soodanige andere consideratie den raet voor te stellen, als haer wijsheyt sullen te raede werden. Waerop veel en wijtloopich sijnde gediscoureert, is geresolveert, dat men die saek sal laten op sijn beloop, dewijl alles alhier nog in redelijke ruste en stilte is.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 609.)

'In deese omvraegen[1)] wierde Valckenier ijverich, verhaelende met veel omstandicheeden, dat Andries Graef een bederf van deese stadt is, en dat de finantie door sijn en broeders Cornelis Graef doen is verloopen[2)], en (dat zij) lichtelijck oorsaeck (zijn) van deese oneenicheeden; dat hij, Andries Graef, selfs meede een logenaer is, alsoo het niet waer is, dat hij, Valckenier, soude gesyt hebben van het huys van Vlooswijck te sullen ruineeren[3)]; dat met Hooft al goede ordre op de mesnage

1) Nl. bij de omvraag over het zooeven medegedeelde voorstel van Burgemeesteren.
2) Vgl. hiervóór, Tweede deel, p. 154.
3) Vgl. hiervóór, Tweede deel, p. 153.

begon te stellen, doen Tresoriers waren, maer het huys van Graef alles wisten om te stooten; dat het costelijcke magesijn wegens de Oost Indische Compaignie door haer is gebout, oock het magesijn der Admiralityt[1)]; dat de veranderinge in de sluys, die gelyt sal werden in den Amstel, heeft te weegen gebracht, dat hondert duysende guldens sal meer costen[2)]; dat oorsaeck is van het maecken van twee bolwercken anders als die anderen, tot meer en grooter costen; dat een coepel heeft willen maecken boven de sael van 't stadthuys ende een boerenvismarck achter de beurs; dat (hij) Fagel qualijck heeft bejegent[3)] wegens de solicitatie van een raetsheerschap.

Graef heeft met reeden sich willen verdeedigen, maer wierde wederom heevich belet en begon (Valckenier) oock Rynst aen te tasten, seggende rontuyt, dat die twee Heeren niet hebben gedaen, als behoort, en haer niet is betrouwende, somtijts schijnende te bedaeren, ende (seggende) dat geneegen was alles niet meer te gedencken; en stont Rynst uyt sijn burgemeestersstoel op en gaf aen Valckenier de hant. Doch een wynich daernae, in een omvraech van soldaten af te dancken, ging de haesticheyt weeder aen en gaf (Valckenier) duydelijck te kennen, dat aen Sijn Hoocheyt soude seggen, (dat) die twee Heeren tot naedeel van de stadt regeeren; dat Graef had gedaen tegen de resolutie van den raet, dat Strijen niet had voorgestelt tot Raetsheer; dat meede gedrycht had aen Nicolaes Witsen, dat, soo die partij niet wilde volgen, dat noyt geavanceert sal werden[4)]; dat aen Opmeer het-

1) Vgl. Wagenaar, Amsterdam. II p. 80-85.
2) Vgl. Wagenaar, Amsterdam. I p. 621 en II p. 58.
3) In de bijlage, getiteld 'Personalia', zal een geval medegedeeld worden, waaruit blijkt om welke particuliere reden Andries de Graef vijandig gezind kan geweest zijn tegen Fagel.
4) In margine staat: 'Het was ondanckbaerhyt van (Nicolaes) Witsen, dat (hij) niet wilde in die tijt aen de sijde van Graef sijn, alsoo den Burgemeester Witsen veel vrintschap van het huys van Graef had genooten, de ouste soon, Lambert Witsen, door Cornelis de Graef capetyn is gemaeckt, niettegenstaende heel jong was, en om welstans wil[a)] eenige tijt den Fransman diende omtrent Duynckercken, en oock (Cornelis Witsen) in den jaere 1667 (Andries de Graef) Burgemeester voor de tweede mael maeckte, ende Andries Graef wel de voornaemste oorsaeck was, dat (Cornelis Witsen) Schout wierde; ende genoot groote vrintschap in die tijt ten huyse van Cornelis Graef.'

a) Kan dit ook in verband staan met zijne veroordeeling, waarvan gesproken is hiervóór, Eerste deel, p. 8, noot 1?

selfde drygement had gedaen en uyt de Admiralityt souden thuys doen coomen, gelijck is gevolcht. Graef vraechde aen Witsen, of het waer was, dat Valckenier syde, die antwoorde, dat het drygement niet was gedaen door Graef, maer door een ander, van sijnent weegen. Valckenier syde noch, (dat hij) had noyt nae regeeringe getracht, maer nu meende niet op te staen[1)], tensij daeruyt gehaelt werd; dat Graef noch Rynst, rontuyt te spreecken, niet achter de ruch, maer hier in haer presentie, niet doogen en (dat hij hen) niet can vertrouwen; dat (zij) Hooft hebben van hem, door belyt, afgetrocken en haer partij doen nemen[2)]'. (Resol. Raad III, 2 p. 338-340.)

Begin September 1672. - 'Omtrent dese tijt is den Heer Beverning eenige malen geweest in de stadt, sijnde gecommitteert te Muyden om eenige compagniën onder te steecken. [Is getrout geweest met eenen Juffrouw Gillion, suster van de eerste vrouwe van den Heer Cornelis Backer, over welcke susters Burgemeester Hooft[3)] voocht was geweest, en, bij gevolch, bemaechtschap(t) met de twee gesyde Heeren. Den gemelden Beverning, Burgemeester tot Gouda, is ten opsicht sijner bequaemhyt gebruyck(t) geworden in de aensienelijxste ambassades, soo in Engelant als Spaigne, en tractaten van vreede, en gevolmachtichde te velde, te meer seer genegen was tot de Staeten Regeeringe sonder al te aensienelijcke krijsoversten, en bij gevolch een groote vrind van den Raetpensionares de

1) Resol. Raad III, 2. p. 344 heeft nog: '(Valckenier), naederhant met eenige Heeren hierop wat discoureerende, meende die resolutie (te weeten de resolutie van afstant der magistraete) niet noodich te weesen; doch alsoo men met meerderhyt van stemme soude geconcludeert hebben, soo dachte die best daertoe meede te stemme.'
2) Na deze woordenwisseling verzocht Andries de Graef uit de regeering te worden ontslagen, waarover zie Tweede deel, p. 40 en 71.
3) (Beverning was) 'seer familiaer met Hooft, als hebbende een nicht van hem getront.' (Resol. Raad III, 2. p. 342.)

Wit, houdende met den andre goede correspondentie; doch in den jaere 1670 ende vorder was seer verandert, soo men syde door eenich misnoegen, die becomen had in 't soliciteeren van een sijner vrinden tot luytenant, daer hij meende den Raedpensionares meer debvoiren had connen en behooren te doen, alsoo veel maele in faveur van den Heer de Wit in de mat (soo hij syde) had gesprongen; 't welk nam tot een pretext, want syde, dat uytsach nae een princewaegen, om daerop te rijden.] Desen favoridt van Sijne Hoocheyt heeft den Heer Hooft te kennen gegeven de nootsaekelijckeyt van dat de Regeeringe behoorde af te staen van hare ampten; syde vorder, dat Sijne Hoocheyt niet sal rusten voordat eenige Heeren sullen uytgeset sijn, en, anders doende, dat exempel aen andre steede en Den Haech moete nemen. Welcke discourse overeenquamen met het drygement, aen den Heer Burgemeester van de Pol gedaen door een brief, sijn E.E. toegesonden, door letters, uyt gedruckte briven gesneeden en tot woorden bij den anderen geplackt, die syde dat sich van de regeeringe soude hebben te ontslaen, of dat soude doot gesmeeten werde[1]. Wierde mede door een klopsuster bij den pöeet Joost van Vondelen gewaerschout van veel onhylen. Mede dat een man, seggende wie hij was ende waer dat (hij) woonde, aen den Burgemeester Hooft tot sijnen huyse syde, dat (hij) quam uyt last van veel duysende aenseggen, dat hem soude van de Regeeringe hebben te ontslaen ofte dat (hem) soude dootsmijte. Den eersten wierde in den brief beschuldicht, dat had toegestaen de ambassade te senden nae den Coninck van Vranckrijck, daer ter contrary had tegen gesproocken. De twee gemelde Heeren, op een tijt van 't stadthuys comende met Schepen Jan Six, wierde in de Calverstraet door de gemeente gedrycht doot te smijten en met steenen gegoyt, comende uyt de Gapersteech, nae huys gaende.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 617.)

5 September 1672. - 'Presentibus alle de Burgemeesteren

1) Vgl. hierbij het reeds geciteerde artikel van den heer Gebhard, Bijdr. N.R. X p. 224-231.

en alle de Raden, demptis Schellinger, Pancras, van Neck, Roetert Ernst, Hasselaer, van Beuningen, Graef, Bronckhorst en Willem Backer.

Burgemeesteren hebben den raet voorgedraegen de ongerusthyt der gemeente, die daegelijckx toeneemt, ende wellicht soude connen comen tot faitelijckeyt uyt te barste, als alreede in veel steeden is gedaen, die de magistraeten hebben op onordentelijcke maniere uyt de Regeeringe gestooten, met peryckel van massacre en plonderinge, soodat wel dienstich sal sijn een goede resolutie genomen te werden, ende (de raad) bij meerderhyt van stemme sal moeten concludeeren, aengesien de discrepantie, als uyt de discourse en resolutie van den darden deeser genoch te mercken is geweest; en sijn Burgemeesteren van advys van een lijste van Burgemeesteren, Schepenen, Vroetschappen en Out-Burgemeesteren en Out-Schepenen aen Sijn Hoocheyt door den pensionaris Hop te doen ter hande stellen, om uyt crachte van de resolutie, date 27 Augusti bij de Staten van Hollant genomen, of alle ofte eenige te removeeren, en soodanige in de plaets te stellen, als (Z.H.) uyt authoriteyt van deselfde resolutie te raede werde sal, tot gerustheyt en beste deeser stadt en gemeente. Boreel was van advys, dat in de regeerende Schepenen maer dry Raeden sijn, en oft tselfde advys niet behoorde met de rest der Schepenen, die geen Raeden sijn, en (met de) Out-Schepenen vooraf gecommuniceert te werden, daer Hooft niet vremt van was[1)]. Waerop Valckenier inviel en syde: soo soude het oock met Out-Burgemeesteren gedaen moeten werden, die geen Raeden sijn, ende dat Sijne Hoocheyt, volgens de gesyde resolutie, is geauthoriseert veranderinge te maecken, sonder ymants advys daerop te

1) Op een ingeplakt blaadje leest men: ‘Schepen Jan Six was met reeden seer misnoecht over de resolutie van den 5^{den} September, over de afstant der magistraten, als sijnde sonder kennisse van Schepenen, die geen Raeden sijn, gedaen, willende copye hebbe van den messive, aen Sijn Hoocheyt gesonden. Boreel, doen president, liet de messive haele en copye maecke, doch gaf die niet over, maer stack die in sijn sack. Op de begraffenis van Jan Hulft, die een der geëxcuseerde Heeren was, heeft deselfde Six mijn dat gesyt, den 4^{den} Januarij 1678.’

hooren, ja, dat Burgemeesteren, sonder kennisse van den raet, 't voorschreeven versouck aen Sijne Hoocheyt connen doen. Nae eenige discourse is, op 't hart aendringen van Burgemeester Hooft, het advys van Burgemeesteren geoordeelt wel te sijn; ende alsoo den secretares Vogelaer niet seer eervaeren is in de intentie van den raet, is goetgevonden, dat Burgemeester Hooft de resolutie soude aenstonts instellen om, deselfde geleesen sijnde, met den eersten af te senden. Waerop Burgemeester Hooft is gegaen in haer camer om de resolutie te ontwerpen. Onderwijlen sloech Valckenier[1)] voor, of het geviel, dat Sijne Hoocheyt stelde ofte koor eenige nieuwe Heeren, dat met de previlegie niet overeen en mochte coomen, alsoo Sijne Hoocheyt daervan ten vollen geen kennisse can hebben, dat men dat houde soude als niet qualijck gedaen; doch alsoo wynich gehoor was, ten opsicht den president van Burgemeesteren doende was de resolutie te schrijven, en den eenen sat en den anderen stont te praeten, is die saecke blijven steecke; en nae lecture der gestelde resolutie is deselfde eenparich geapprobeert[2)].

Staet te considereeren, dat in het neemen der resolutie, als oock de messive aen Sijn Hoocheyt, in staet dat die sal gesonden werden door een secretares, ende de resolutie voorschreven was door den pensionares die af te senden. Is daerbij gecomen, dat den pensionares Hop sich van die commissie bij Burgemeesteren heeft weeten te excuseeren, nae lange en gealtereerde, ja schryende reeden, en (seggende) dat liever sijn charge soude afstaen, dan soo een bootschap te doen ende voor de posterityt in die historiën suspect gestelt te werden; ende in 't excu-

1) Resol. Raad III, 2. p. 344 heeft in margine hierbij: 'Den 3^{den} September was (Valckenier) van advys niet uyt de regeeringe te gaen', (vgl. hiervóór, p. 191, noot 1) en nu was hij met de eenparicheyt.'

2) Resol. Raad III, 2. p. 343 heeft: 'welcke resolutie door Burgemeester Hooft is par geschrift gestelt ende nae lecture alsoo geapprobeert, met excuse dat (Burgemeesteren) geen Heeren nae de merite hebben met deese resolutie afgesonden, om alle suspitie van de swacheyt der menschen voor te comen.'

seeren syde, sijn opinie van Burgemeesteren gevraecht sijnde, de lac(h)ityt te groot te sijn, ten opsicht de gemeente noch geen oorsaecke genoch daertoe geeven, (zeggende:) ‘ick weet niet wat de Heeren beginnen en doen moogen, daer haer achtbaerheyt bij de burgerij noch in groot respect is; de regeeringe soo over te geeven en can noch en sal niet te verantwoorde weesen,’ en wierde het gemoet soo vol, dat niet meer conde spreecken; soodat Burgemeesteren te raede wierde den brief, ingesteld neffens de lijste der magistraten, door den secretares Schaep te laeten afgaen, die dien avont weder in de stadt gecomen was[1]. Soo den pensionares was in 't oir geluystert geweest van Beverning, als aen Hooft heeft gesyt, (oock dat Beverning selfs aen Hooft heeft gewaerschout, dat verandering sal dienen gemaeckt of dat het grauw sulx soude doen, als breeder hiervoor[2]), soo soude over de resolutie niet verwondert geweest sijn. De voorstellinge van Burgemeesteren (waeronder eenige het secreet van de mis wisten) was wijsselijck, en de advysen der Raeden verstandich; want die bij haer selfs meende, dat geen noot of peryckel van uyt te vallen hadden, comfirmeerde, ende de andre, die vast oordeelde te sullen geëxcuseert werden, ofte andre affronten met peryckel stonden te wachte, als de vrijheyt toegedaen sijnde, conde geen beeter gelegenthyt aentreffen; doch veel van de eerste soorte is het buyten haer gissing gegaen, niet denckende van wat sijde (zij) in 't begin van den jaere 1671 sijn geweest, doen de Regeeringe een keer deede, en Valckenier aen de cant raeckte, connende haer niet imagineeren, dat (zij) daerover soude geëxcuseert werden.’ (Civ. en Mil. Reg. II. p. 617-622.)

1) ‘Den secretares Schaep is den 6^{den} September smorgens met de voorseyde resolutie ende missive van addres vertrocken nae Sijne Hoocheyt.’ (Resol. Raad III, 2. p. 344.)
2) Zie p. 191 en 192.

Lijste der Heere, gesonden aen Sijn Hoocheyt, den 6den *September* 1672, *in ordre gestelt:*

Burgemeesteren:
Jan van de Pol,
Cornelis de Vlaming van Outshoorn, Heer van Outshoorn en Grebhoeck etc.,
Mr. Hendrick Hooft, Heer van Outcaspel en Koedijck en van Schoterbos.
Mr. Lambert Rynst.

Schepenen:
Hans Bontemantel,
Mr. Jacob Boreel,
Cornelis Backer,
Mr. Nicolaes Opmeer,
Jan Six, Heer van Vrouwemade,
Mr. Willem Blaeuw,
Jan de Vries,
Mr. Jacob de Graef,
Mr. Jacob Hinloopen de Jonge.

Vroetschappen:
Dr. Nicolaes Tulp,
Johan van de Pol,
Bernard Schellinger,
Mr. Lambert Rynst,
Mr. Joachim Rendorp,
Nicolaes Pancras,
Dr. Jan Blaeuw,
Jacob van Neck,
Cornelis Geelvinck,
Dr. Gilles Valckenier,
Cornelis van Vlooswijck,
Nicolaes van Loon,
Hans Bontemantel,
Dr. Roetert Ernst,
Gerrit Hasselaer,

Mr. Hendrick Hooft,
Cornelis de Vlaming van Outshoorn,
Jacob Jacobsen Hinloopen,
Cornelis Backer,
Mr. Coenraet van Beuningen,
Nicolaes van Capelle,
Dr. Joan Huydecooper,
Jacob van Neck Jacobsen,
Mr. Andries de Graef,
Mr. Jan Corver,
Mr. Pieter Schaep,
Cornelis Graeflant,
Joannes Hudde,
Mr. Vincent van Bronckhorst,
Jan Hulft,
Dr. Jan ten Grootenhuys,
Mr. Jacob Boreel,
Leonard Ranst,
Dr. Willem Backer,
Mr. Nicolaes Witsen,
Mr. Cornelis Roch.
Out-Burgemeesteren:
Dr. Nicolaes Tulp,
Cornelis van Vlooswijck,
Mr. Andries de Graef,
Gerrit Hasselaer,
Dr. Gillis Valckenier,
Nicolaes Pancras,
Coenraet van Beuningen,
Jan Munter.
Out-Schepenen:
Bernard Schellinger,
Dr. Jan Blaeuw,
Nicolaes van Loon,
Dr. Roetert Ernst,

Dr. Willem Backer,
Jan Hulft,
Dirck Tulp,
Dr. Jan Huydecooper,
Mr. Joachim Rendorp,
Cornelis Geelvinck,
Jacob Jacobsen Hinloopen,
Nicolaes van de Capelle,
Mr. Cornelis Cloeck,
Dirck Spiegel,
Hendrick Roeters,
Nicolaes van Waveren,
Mr. Aernout Hooft, Ridder,
Mr. Gerard Bors,
Mr. Willem van Loon,
Mr. Vincent van Bronckhorst,
Mr. Jan Corver,
Mr. Cornelis Roch,
Mr. Pieter Schaep,
Dr. Jan ten Grootenhuys,
Cornelis Graeflant,
Mr. Jan Munter de Jonge,
Joannes Hudde,
Leonard Ranst,
Mr. Pieter de Graef,
Jacob van Neck Jacobsen.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 622 sqq.)

Cleveniersdoele-vergaederinge.

'Den 7^{den} September 1672, op de maendelijcke beededach, sijn de lieden, uyt de kerck comende, in de handen gestop(t) eenige biljetten, van inhoudende als volcht:

De Burgers van Amsterdam versoecken met alle eerbiedicheyt de wederoprechtinge der Schutterijen en haer oude voorrechten. De Heeren werden versocht tegens den avont ten seven euren te verschijnen op de Cleveniersdoelen, om van die saecke breeder te spreecken.

Een goet getal, wel omtrent de hondert, sijn op de

Doele gecompareert, meest geringe luyden. De aensienelijcke waeren: Pieter Godyn, Arent van der Wayde[1)], Daniel Smout[2)], Docter Abram Poot[3)], H. Poot, sijn broeder, Jacob Danckers, abteecker[4)], advocaet Blasius, N. Boevry, Oost-Indische schipper, Jan Bruynenburch, cousecooper, Elias Nolet, sijdereeder, Hendrick Kempenaer, cassier, Jacob Luyckemael, Hooft ende Bruyn, boeckhouders, Hendrick Boom, boeckebinder, Gerret Myndersen, Gerret Claess. Fruyt[5)], scheepstimmerman, Willem de Lange, lyemaecker, Pont, maeckelaer, ... bontwercker, op de Haerlemerdijck, bij de Vissersstraet, naederhant diacken van de kerck, Jeronemes Sweers, boeckvercooper op den Dam, in de Waeckende Hond[6)], Jurjaen Geerlofse, alias de holbolge Rombout, scheepstimmerman.

Capetyn der burgerij Jan van Erpecum[7)], meede versocht sijnde te compareeren, ging bij den collonel Roeters, seggende, soo dienst aen de stadt conde doen, dat dan geresolveert was daer te gaen; maer den collonel syde, best te sijn vandaer te blijven[8)].

Groenendijck, castelyn van de Doele, tapte nimand dan die bij antisipatie betaelde.

Sommige quamen uyt blinden ijver, andere daertoe aen-

1) ‘Arent van der Wayde, getrout met een dochter van Elias, een Labadist.’ (Resol. Raad III, 2. p. 348.)
2) ‘Daniël Smout, een coopman, sijnde een discipel der Labadiste.’ (Ibid.)
3) ‘Abram Poot, geweest sijnde een apoteecker, en nu docter medicine.’ (Ibid.)
4) ‘broeder van dominé Danckers’. (Uit een stuk over de ‘Cleveniersdoelenvergaederinge’, dat voorkomt aan het einde van Resol. Raad III, 2)
5) In de aanteekeningen van Bontemantel wordt hij ook dikwijls Ruyt genoemd.
6) ‘die de meeste dingen druckte’, staat achter zijn naam in een ander stuk over deze vergadering, dat men vindt in Bontemantel's Aant. v. versch. zaken; maar in margine is daar bijgeschreven: ‘Naederhant heeft men verslaen, dat den boekvercooper Commelyn de meeste oproerige dingen heeft gedruckt.’
7) ‘capetyn van de 23ste wijck’. (Uit het stuk achter in Resol. Raad III, 2.) Vgl. over hem Gebhard, in Bijdr. N.R. X p. 188-191.
8) ‘Veel sijn in 't parteculier versocht, doch quamen niet.’ (ibid.)

gemaent, uyt onweetenhyt, oproericheyt, om uyt troebel water te vissen, andere om het gat door te sien, uyt nieusgiericheyt ende daertoe om reeden afgesonden, als Blaesius, Hooft, door den Heer Cornelis Cloeck, haer capityn, daertoe versocht, Boom en andere, alsmeede de boeckhouders.

Naedat het getal tamelijck groot was op de sael[1)], is een man binnengecoomen, gedegiseert in de kleedinge en (met een) wit schorteldoeck, als de knecht van de Doelen, en het hair[2)] overgesien hebbende, (heeft,) als onweetende, een paquet gedruckte requesten van een stoel onder het cussen gehaelt, waernae yder grabbelde om een te becomen; nae welck grabbelen Gerret Claess. Fruyt op de tafel ging staen en las het request luytkeels, dat yder hoorde in groote silentie en opmerckinge. (Doch Gerret Claess. Fruyt syt, dat Jurjaen Geerlofsen, alias de holbolge Rombout, de requesten las[3)]).

1) 'Naedat enz. op de groote sael, is de deur toegeslooten, naedat een man met een wit schorteldoeck' enz. (Uit het stuk, achter in Resol. Raad III, 2.)
2) hair = heir, menigte.
3) Een los ingevoegd papiertje behelst het volgende:
'Sommige syde, dat Jurjaen Geerlofsen, toegenaemt de holbollege Rombout, mede een scheepstimmerman, en Abram de Pont, een makelaer, haer met het request en acte van te laten tykenen op en aen de tafel hadden bemoit.

Den 6^{den} Maert 1682, omtrent Marcken[a)] wesende wandelen, quam mijn in gedachten van nae Jurjaen Geerlosse te vernemen, die (ik) vont staen aen de bruch, en syde hij, die man te wesen; waerop ik syde, lust te hebbe sijn scheepstimmerwerf te sien; ging met hem op sijn werf, die seer sober en onnosel was, en al praetende syde ick: ghij pleech swaerlijvich te weesen, holbolge; ja, syde hij, holbolge Rombout. Voors praetende, vraechde (ik) hem, of (hij) nog eenige schriften hadt van die op de Doele (in) 1672 wierde geleesen; (hij) antwoorde: neen; nochtans, syde ick, haelde (gij) die van de stoel en ging op de tafel staen leesen. Neen, antwoorde hij, ick ging op de banck staen, omdat ick de beste conde leesen. Voors praetende syde (hij): ick heb mijn voor de deur van de oude man niet gemoyt[b)]. Ick vraechde: wat oude man? meent ghij Pol? (hij) syde: ja, seggende voors, geen boeckjens noch pampieren te hebben, maer dat (hij) meende (dat bij) Abram Pieterssen, daer dicht bij woonende in de Kop, meede een scheepstimmerman ofte mastemaecker, wel eenige te becomen sullen weesen. Ick de naem opschrijvende, begon sijn vrouw en soon quaet te worden en te kijven, waerop (ik) wechging. Over de bruch nae de tijkant gaende, quam de holbolge Rombout mijn van achteren ingaen, en wilde weeten, waerom ick soo alles praete; waerop sijn vrouw mede bij ons quam en begon stijf te spreecken, willende weeten, wat ick in de sin had; doch ben met goede woorde van haer geschyde.' Vgl. ook hierna, p. 206 en 207.

a) Een buurt in Amsterdam.Holbolge Rombout bedoelt, dat hij niet mee had gedaan aan het tumult voor het huis van burgemeester van de Poll, wegens het bewaren van de sleutels. Vgl. Gebhard in Bijdr., N.R. X p. 205 sqq.

Nae de lecture wierde het van de meeste geoordeelt wel te wesen, doch sommige hebben eenich misnoegen getoont, als sijnde het request te vinnich ingestelt; waernae een tweede is geleesen, wat sachter begreepen; waernae den leeser van de tafel sprong ende wierde geoordeelt 't laeste moste geteeckent werde, gelijck oock aenstonts veel deeden, om aen Burgemeesteren en elders overgeleevert te werden.

N. Boevry, den Oost-Indische schipper, syde, het een goede saecke te weesen, maer vond niet goet te teeckenen, waerop eenige woorden reesen. Den boeckhouder Hooft vraechde, hoe deese reeckeninge soude uytgereeckent werde, of door de reegel cors ofte alckebrache?[1)] dat Docter Poot qualijck opnam, hem raedende niet wederom te come. Advocaet Blasius en den boeckebinder Boom en eenige andre quamen meede in 't ooch, alsoo (zij) de lieden sochten te onderrechten en Blasius de previlegie daerop eenige voorstelde, haer bewijsende (dat) geen gebroocken

1) 'en den boeckhouder Lodewijck de Bruyn meende, dat Nicolaes Petri, Daventriensis[a)], en Hendrick Waningen sulcke balanse noyt hebben connen maecken, noch dat Geestevelt in debet noch credit die heeft connen uytvinden.' (Ontleend aan een ander stuk over de Kloveniersdoelen-vergadering, in Aant. van versch. zaken.)

a) Nicolaas Petri, te Deventer geboren, onderwees van 1567-1583 in Amsterdam de cijferkunde en algebra. Hij is o.a. de auteur van: 'Practica om te leeren rekenen, cijfheren, boeckhouden met die reghel coss, ende geometrie, zeer profijtelijcken voor allen coopluyden.' (v.d. Aa, B. Wdb.) Wie Waningen en Geestevelt waren, en wat men te verstaan heeft onder 'die reghel coss' of 'cors', is mij onbekend.

werde, maar wel geobserveert[1]. Eenige saegen het spel aen; Pieter Godyn (woonachtich op de Nieuwe Heeregraft) en Hendrick Kempenaer, eenige tijt in een hoeck van de sael gestaen hebbende, wilde uytgaen, doch wierde belet, ten waere (zij) de acte geteeckent hadden, daer Kemp(enaer) hem teegen stelde, soeckende met reeden dat te ontleggen; waerop eenige haer geweer trocken, steeckende de punten omhooch, en riepen: dit is het kyserswaepen. Godyn wierde ruwer bejegent aen de deur, soodat genootsaeckt was te teeckenen, en alsoo geen ruymte aen de tafel was, soo bockte N.N. en wierde de acte op de ruch gelyt en alsoo geteeckent[2]. Vlieger, een wijncooper, sergeant van de capityn Oyens, met eenige van deselfde compaigni van de sael willende gaen, raeckte met stooten nae beneede, gelijck meer anderen, alsoo een der boeckebinders Boom eenige intimideerde, seggende, dat wel- licht haast een compaigni ruyters voor de Doele sal staen om ordre te stellen. Isaac Jacobse de Vries, te veel snaps tegen de oproermaeckers hebbende, schyde met slage[3].

Nae eenige comfuse vraegen en antwoorde is geresolveert het request ofte geteeckende acte aen Burgemeesteren over te leeveren, bestaende in twaelf artyckelen, als hierna[4] te leesen, waertoe vier uyt den hoop wierde

1) ‘dat docter Poot qualijk opnam, hem raedende niet wederom te coomen, gelijck wierde gesyt aen Boom, den boeckebinder’. (Uit het stuk achter in Resol. Raad III, 2.) Wat Bontemantel over Mr. Blasius meedeelt, weerlegt de meening van Dr. J. te Winkel (Bladz. Geschd. Ned. Letterk. p. 137), dat Blasius in 1672 zich niet met regeeringszaken heeft bemoeid.

2) ‘en raeckte soo nae beneede. Of Gerret Claesz. Ruyt doen aen de deur was, weten sij (Kempenaer en Godyn) niet, hoewel (hij) lange tijt aen de deur stont met sijn ontschede degen, het volck ophoudende tot geteeckent hadden.’ (Uit het stuk in Aant. v. versch. zaken.)

3) Een los ingevoegd papiertje behelst het volgende: ‘Den boeckbinder Boom syde: mannen, wat doet ghij anders als oproer maecken? ick geloof welhaest een compaigni ruyters voor de Doele sal weesen om de belhamels te vatten, om gestraft te werden; waerop veel al sluypende vertrocken, en vielen tusschen Dr. Poot en eenige schutters, die onder decksel van ronde op de sael gecomen waren, eenige woorden tegen Boom en Isaak Jacobss. de Vries, soodat het met slaen uytviel.’

4) Ik laat het request (Tiele N° 6466) niet afdrukken, omdat men het kan lezen bij Wagenaar, Amsterdam I. p. 642.

gecommitteert, te weeten.....[1], om daechs daeraen de commissie te voltrecken, sullende warden geaccompaigneert door het geselschap, met haer sijdgeweer gewaepent, om, ingevallen Burgemeesteren de saecke wilde dilaieeren en het geteeckende request ofte acte onder haer behouden (waerdoor ten eeuwigen daegen haer namen in blanco soude staen) ofte ten minsten laeten copieeren, soo soude (zij) in Burgemeesterencamer dringe om de geteeckende acte wederom machtich te werden, ende ingevalle de gedeputeerde wierde opgehouden, wederom ontweldige, waermeede de vergaederinge[2] is geschyde, ende nam Arent van der Wyde de acte of geteeckende request met sich nae huys, naedat bestemt was smorgens op de beurs te comen, om nae het stadthuys te gaen.

Smorgens heeft Pieter Godyn[3] (hem de nacht seer beswaert hebbende gevonden) omgeloopen tot soolang dat Kempenaer heeft aengetroffen, niet rustende tot sijn naem soude sijn geroyeert, soodat Kempenaer sijn swager van der Wyde daerover sprack, en sijn, met communicatie van meer teeckenaers, gegaen ten huyse van Jannes van Someren, op de Vijgedam, in Perkins[4], en hebben de acte over een kaers, door handen van van der Wyde, verbrant. Dat alsoo gedaen sijnde, hebben haer nae de rendevousplaets op de beurs begeeven, alwaer veel, die op de Doelen waeren geweest, niet compareerde. Eenige van de vier gedeputeerde bleven meede achter; ende wierde gedelibereert, wie de commissie soude uytvoeren. Van der Wyde bracht veel excuse bij; Danckers syde, een diaecke van de kerck te weesen, en sijn broeder predicant[5],

1) Waarschijnlijk moeten hier ingevuld worden de namen: van der Weyde, Danckers, Dr. Poot en zijn broeder, en Daniel Smout. Vgl. hierna, p. 205.
2) ‘diep in de nacht ofte morgenstond’ (Uit Aant. v. versch. zaken.)
3) ‘op dewelcke naederhant yder sich heeft beroepen van sulck een jongman van respect en middele onder haer gehad te hebben’. (Uit Aant. v. versch. zaken.)
4) ‘een boeckebinderswinckel’ (Uit het stuk achter in Resol. Raad III, 2).
5) ‘Welcke Danckers (later) door den Osfecier Hasselaer, alwaer (hij) de cruyden leverde, rechtmatich is overgehaelt, te meer (omdat hij) de gemeente wijs maekte het groot incomen der Doelens’. (Zie hiervóór, Eerste deel, p. 184, noot 2.) ‘Sijn oproerigen ijver was groot, door 't opsetten van sijn broeder, den predicant, alsoo (deze), gaende wandelen met sijn huysvrouw op den Overtommerwech, sijn neef Elias Nolet soo tegen de magistrate opsette, in faveur van Sijn Hoochyt, dat het geen predicker betaemde. Dit heeft Nolet mijn diverse maele selfs gesyt.’ (Uit Aant. v. versch. zaken.)

totdat eyndelijck Docter Poot sijn stem verhefte ende syde, dat sijn gedachten verder over de goede saecke had laeten gaen en het geteeckende request noch in verser memorie (had), oock hoe het in bequaeme ordre bij Burgemeesteren voorgedraege behoorde te werden. Waerop eenige Elias Nolet ende Bruynenburch bij de mouw vatte, seggende: ghij sijt presentable mannen, dat ghij sooveel wilde doen voor de goede saecke ende meedegaen voor Burgemeesteren. Waerop Nolet antwoorde, niet genoch daertoe geinstrueert te sijn, doch (dat hij zich aan) die dienst niet wilde onttrecken, met dien verstande, dat (hij) geëxcuseert mochte weesen van te spreecke. Bruynenburch liet het aen sich leunen, soodat Dr. Poot, sijn broeder, Elias Nolet en Bruynenburch die commissie hebben aengenomen. Waerop omtrent thien euren sijn gegaen nae het stadthuys, vergeselschapt met de meeste uyt den hoop. Eenige bleeven wandelen op den Dam, omtrent de Beursstraet, de rest op de sael.

De gedeputeerde, in Burgemeesterencamer comende, hebben aen de tafel vinden sitten de Heeren Hooft, Outshoorn en Rynst, Burgemeesteren.

Het gepasseerde hebben naederhant laeten in druck (uyt)gaen[1)], 't welck endelijck in substantie alsoo is gepasseert als hierachter te leesen[2)].

Bontemantel, de Vries en Hinloopen de Jonge, Schepenen, de eerste als stedehouder van den Schout, die (ten opsicht van de quetsure[3)], door groote ijver en dienst van de stadt becoomen) niet conde vaceeren, sijn, wegens de justitie yts met Burgemeesteren hebbende te commu-

1) Tiele N° 6471.
2) Vgl. hierna, de aant. op 8 September 1672.
3) Vgl. hierna, de aant. op. 12 Juni 1673.

niceeren, in de camer gegaen, daer vindende de gesanten ageeren[1]. De gedeputeerde vertrocken sijnde, is de boode gesonde op de sael, om te vernemen, wat voor persoonen het sijn, alsoo bij nimant van de Heeren bekent waren. De boode, wederom binnencoomende, syde, dat (hij) niet heeft connen de namen becoomen. Ende liep eenige daegen het gerucht, dat het waeren geweest van der Wyde, Danckers, Dr. Poot en sijn broeder en Daniel Smout[2], waeruyt gepresumeert wierde, dat (zij) op de Doelen tot die deputatie waeren gestelt, gelijck uit een volgende rijmpje te sien is[3].

Schepenen, op 't rapport in Schepenebanck, meende, en voornaementlijck eenige, dat soodanige bijeenrottinge behoorde bij publicatie te werden voorsien; doch hoorende, dat de Heeren Hooft en Rynst daerin becommert waeren, is die saecke blijven steecken. Bontemantel ging verder ende wilde de vier gedeputeerde lichten, om crimineelijck te procedeeren en soodanigen eysch te doen, als de wetten van de landen meedebrengen, sich vindende daertoe, als stedehouder, verplicht 't voor te stellen; doch had geen ingressie, te meer twee Burgemeesteren de publicatie dificulteerde.

Een gedeelte van 't volck, dat op de sael wandelde, en siende den stedehouder en twee Schepenen in Burgemeesterecamer gaen, ende (dat) de saecke wat lang duerde, begonnen onder den anderen vremde tael te spreecken en te dencken op de resolutie, op de Doele genomen; doch siende de gedeputeerde uyt de camer comende en nae beneede gaen, sijn te samen gevolcht nae de Beurs, om rapport te hooren, alwaer haer is aengesyt te coomen op de Doelen.

Het rapport gehoort sijnde, quam de saecke meest daerop aen, dat (zij) geen authorisatie hadde van de burgerij,

1) ‘alwaer vonden Dr. Poot, neffens de dry gedeputeerde, den eersten het woort doende, mel wynich bijdoeninge der een van de andere’. (Uit het stuk, achter in Resol. Raad III, 2)
2) Deze namen worden ook genoemd bij Wagenaar, Amsterdam. I, p. 643 en 644.
3) Het volgt niet.

uyt wiens naem dat spraecke en ageerde. Daerop sijn Gerret Claesen Fruyt, Gerret Myndersen en Jacob Luyckemael versocht en gecommitteert om een acte van authorisatie te maecken en bij de burgers, soo in de wachthuysen als elders, te gaen, om te laeten teeckenen, luydende als neffens het request en 't gepasseerde voor Burgemeesteren sal volgen[1]. Sijn daermeede bij eenige offeciers en schutters geweest, maer op sommige plaetse tamelijck bejegent.

Docter Poot, die wel scheen de meeste directie in dit werck te hebben, alsoo overal bij was, misnoegt sijnde op een der boeckdruckers Boom, ging aen de winckel bij Jan Roompoorsthooren, drygende, met scharpe woorden, in soodanige authorityt te staen, dat (hij) een groot aental der gemeente hem soude connen op 't lijf senden[2]. Doch Boom hem drygende met de ijsere boom van de boeckepars, ging (hij) wech.' (Aant. van versch zaken.)

Op een andere plaats in de Aant. v. versch. zaken vindt men nog de volgende mededeeling, op het voorgaande betrekking hebbende:

'Op Donderdach den 14^{den} Maert 1680 ben (ik) smorgens geweest tot Romyn de Hooge, plaetsnijder op den Dam, in de Wackere Hont, alwaer door hem beschyden was smorgens ten half negen euren, om te praeten met Gerret Clasen Ruyt, scheepstimmerman, en wiens vader is geweest scheepstimmerman van de Oost-Indische Compaignie, en alsoo de Hooge uyt was gegaen, met meeninge op die tijt weder thuys te wese, soo is, wat gewacht hebbende, gecomen den gemelden Ruyt, gekleet in de rouw, aldaer meede beschyden, onder dexsel dat hij, de Hooge, met hem had te spreecken; en alsoo de Hooge wat toefde, heeft sijn vrouw versocht te willen achter comen en een teetje met haer te drincke, alsoo verseekert was haer man haest stond te comen. Een wynich

1) Men vindt deze acte bij P. Walckenier, 't Verwerd Europa. Bijlage N° 69. Daarom laat ik' dit stuk hier niet afdrukken.

2) 'seggende hij, Poot, dat (hij) duysende conde opmaecken om hem, Boom, de mont te snoeren, die, gelijck den advocaet Blaessius, als spioens in 't ooch aeren'. (Uit het stuk, achter in Resol. Raad III, 2.)

achter geweest sijnde, quam de Hooge en begonden een praetje te leggen; aen de praet sijnde, is nae vore gegaen in de winckel, om een plaet vorder te bewercken. De discourse, die (Ruyt en ik) te samen hadden, waren in substantie: dat (hij) meede op de Doelen was geweest; dat niet hij, de Ruyt, naedat omtrent de 70 à 80 starck waren, op de tafel was geweest, noch het request geleesen, maer dat Jurjaen Geerlofsen, toegenaemt de holbolge Rombouts, scheepstimmerman, en Abram de Pont, maeckelaer, haer met de requesten op en aen de tafel hadden gemoit; maer alsoo veel quamen om het gat door te sien en, nae deselfde hebbende hooren leesen, willende van de sael gaen, hij, Ruyt, sich had gevoecht met eenige andere aen de deur, treckende haer sijdgeweer, niet willende de vertreckende uytlaten voordat (zij) een request geteeckent hadden; dat (hij,) op het rapport van Docter Poot en de andere, die bij Burgemeesteren waren geweest, hem heeft laten committeeren om met een request aen de wachthuysen te gaen om hetselfde, geteeckent sijnde door een groot aantal offeciers en schutters, aen Burgemeesteren en aen Sijn Hoochyt over te leveren; dat hem was bekent gemaeckt, doen (hij) dien nacht daermeede omging, het woort te sijn: Orange, en daerdoor in eenige wachthuysen was geweest, en dat een groot getal brave mannen hadden 't selfde geteeckent. Grevraecht sijnde, of eenige hooftoffeciers op de wacht geteeckent hadden, antwoorde daerop: neen. Syde eenige tijt daernae het gesyde geteeckende request noch tot sijnen huyse te hebbe, als oock het gedructe billjet, dat (zij) onder de gemeente uytgegeven hadden, met versoeck op de Doelen savons te comen, daer (hij) eenige tijt van te voore had gesyt, alle die prullen te hebben verbrandt. Syde, dat Docter Poot uyt een oude gedruckte hantvest had aengeweese het recht der doelens en schutters, alsoock dat de burgers recht hebben in de electie der Magistraten, en dat de gildens in haer previlegiën werden vercort etc. (Verder vertelde Ruyt) dat een pasquil geplackt (was) aen de Nieuwe Kerck, daer (hij) onderaen, met een spaens lootpennetje, had geschreeven en selfs gedicht het volgende:

Van dry en dartich sijn elf gecken,
En elf die veel twist verwecken,
En elf sijn noch vlees noch vis,
Siet wat een schoone vroetschap 't is[1].

Twelck tot twee a dry male repeteerde'.

'Den advocaet Blasius, in 't ooch sijnde en eenige schampere woorden hebbende moeten hooren, maeckte een gedicht[2], dat gedevulgeert wierde en van de vreedsame en eenige, daerdoor tot naedencken comende, voor dienstich wierde opgenoomen.' (Aant. v. versch. zaken.)

8 September 1672. - 'Burgemeesteren hebben den met bekent gemaekt, dat den secretaris Schaep was teraggegecomen van Sijn Hoochyt en (had) gerapporteert, dat (hij), nae lang wachten, (aan) Sijn Hoochyt, uitrijdende om een huys te besichtigen, gelegen aen den Rhijn, nae behoorelijcke aenspraek, messive ende bijlage had overgelevert; dat welgemelde Prins van Orange de bijlage in de sack had gesteecken en den brief, al voortrijdende, geleesen. Wederom uyt het huys comende, syde (Z.H.) dat (Schaep) aen sijn logement soude comen, ende aldaer seer lange tijt gewacht hebbende, (had hij, Schaep) eyndelijck tot antwoort becomen, dat (hij) wel mocht vertrecken en (dat Z.H.) op de saeke lette soude. Dat (hij, Schaep), daerna spreeckende met den Heer Beverning, vraechde of Sijn Hoochyt de resolutie had geleesen? (Beverning) antwoorde, dat (Z.H.) daer yts van had gesyt, maer (dat hij, Beverning,) verder van de saeke niet wist te segge. - Burgemeesteren hebben den met gecommuniceert, dat vier mannen, seggende burgers te wesen, waren geweest in haer E.E. camer; dat hare E.E., noch

1) Vgl. Eerste deel, p. 167. Het rijmpje, waarvan Ruyt zich het auteurschap toekent, vindt men ook (gedrukt) onder pamflet Tiele N° 6474. Waarom daarin van 33 vroedschapsleden wordt gesproken, in plaats van 36, begrijp ik niet. Er waren toen geen vacaturen.
2) Het pamflet van Blasius, dat Bontemantel nu laat volgen, is de 'stock in 't houdert op 't burgerlijck versoeck' = Tiele N° 6474. Vgl. Dr. Jan te Winkel, Bladzijden uit de Gesch. der Nederl. Letterkunde, p. 136-139, waar ten onrechte wordt verondersteld, dat Blasius niet de auteur was van de 'stock in 't hondert op 't burgerlijck versoeck.'

oock de Heeren Bontemantel, de Vries noch Hinloopen, Schepenen, (die om eenige saecke binnengecomen waren) noch oock de bode, wisten te seggen wie deselve waren, noch hoe (zij) genaemt sijn; dat (zij) geproponeert hadde eenige verloop in de neeringe, door verval van de voorrechten der gilden, het herstelle der schutterijen, als in de satisfactie deser stadt met Hollant gemaekt, onderhoudinge der previlegiën etc. etc.; (zij) syde gecomen te sijn op versoek eener groot getal schutters; dat haer was geantwoort, dat, soo (zij) uyt last der schutters comen, dat (zij) behoorde te seggen wie deselve sijn, want nu can den een yts versoeken, en dan een ander met diverse voorstellen (aankomen); dat, soo eenich redres diende gemaekt te sijn, dat de foute eerst moeten aengeweesen werde; oock dat daerin niet te doen is, alsoo de Regeeringe is aen Sijne Hoocheyt overgelevert, om, des geraden vindende, ten dienste en ruste van de stadt daerin te disponeren, nae desselfs wijsen raed gedragen sal; en (dat Burgemeesteren) gepresenteert hadden de resolutie haer voor te lesen, dat (zij) gewygert hebben, ende nae eenige verder discourse waren geschyden.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 654 en 655.)

10 September 1672. - 'Den 10^{den} September 1672 heeft Capetyn Richard Carsseboom, snachs de wacht hebbende op 't stadhuys, smorgens afgehaelt een pasquil, aldaer aengeplackt[1)], 't welck in Schepenenbank is geleesen en behelsde:' (nu volgt een copie van dit 'pasquil' = pamflet Tiele N° 6472, waarin de namen van een aantal personen genoemd worden, waaruit 'Sijne Hoocheyt den Prins van Oranje sestien sal kiesen, in plaets van sestien Vroetschappen, die wij willen geëxcuseert hebben.' Onder-

1) Aan deze mededeeling gaat, in een stuk, voorkomende in Aant. v. versch. zaken, nog het volgende vooraf: 'De onrustige, niet rustende hadden dagelijx bijeencomsten in de herbergen, waeruyt broyde de volgende uytgestroyde brieven en pasquillen, naedat Saterdachs weer veel comparenten op de Doele sijn geweest, doch niet wel connende accordeeren, sijn nae groote oncosten (sic), tot slaens toe, geschyden.' Tot deze vergadering in de Doelen, op Zaterdag, waren de burgers uitgenoodigd in het stuk, dat aan de schutters ter onderteekening was aangeboden. (Zie hiervóór, p. 206 en 207.)

aan staat: ‘aldus gedaen op de Cleveniersdoelen, presentibus Abram Poot, med. dr., Jacob Danckers, Daniel Smout, Arent van der Wyde.’ Verschillende dergelijke billetten werden in die dagen aangeplakt, die niet altijd dezelfde candidaten aanbevalen. (Zie ook Wagenaar, Amsterdam. I p. 646, noot 3). In Bontemantel's Aant. v. versch. zaken vindt men ook een afschrift van het pamflet Tiele N° 6477, insgelijks een lijst van candidaten, waaronder Bontemantel heeft aangeteekend: ‘in deese voorstellinge’ (d. w. z. onder deze aanbevolen candidaten) ‘waren veel vroomen, die noyt eenich deel hebben gehadt in de onordentelijcke proceduren, noch wiens gedachten hebben gehangen nae eenich oproer, en wierde daerdoor suspect gemaekt.’ (Vgl. Wagenaar, Amsterdam. I p. 646 en Wagenaar, Vad. Historie XIV p. 215 en 216. De plaats uit Bontemantel, waarnaar in noot u van p. 216 wordt verwezen, heb ik nergens gevonden, en behoort dus waarschijnlijk tot de vele verloren gegane aanteekeningen.) - In een van de pamfletten, die in dezen tijd verspreid werden (Meulman N° 4816), leest men nog het volgende: ‘Den pensionaris de Wit heeft hier so menigmael incognito geweest tegens Vrouwendag om eenige te corrumperen en de regeeringe hier nae sijn sin te setten; sijt nu niet bevreest om in 't openbaer op 't kussen goede Patriotten te planten enz.’ Vgl. hierbij het artikel van Prof. Fruin in Bijdragen, Derde Reeks, V p. 221.

11 September 1672. - ‘Sondach den 11^{den} September 1672 is den raet vergaedert, ende door Burgemeesteren doen seggen, door de boode, aen haer huysen, die sij conde selfs spreecken, dat geliefde niet in den raet te comen (de volgende heeren), te weeten: Jan Blaeuw, Hans Bontemantel,[1)] Nicolaes van de Cappelle, Andries Graef, Pieter Schaep, Jan Hulft, Willem Backer.

Eenige van de bovenstaende Heeren, alsoo in de kerck waeren, en de boode de bootschap niet hebbende connen aen haer selfs doen, ende thuyscomende en het briefje

1) Wat Bontemantel van nu af over de vergaderingen van de vroedschap aanteekent, heeft hij dus niet meer zelf bijgewoond.

van den raet vindende, sijn nae het stadthuys gegaen; doch aen de raetcamer comende, is door de boode in het oir geluystert, dat geliefde niet in den raet te gaen; daer Bontemantel ende van de Capelle onder waeren. Waerop is gevollicht, dat ten een euren de steeklock wierde geluyt, ende wierde afgeleesen, bij notificatie, de volgende messive[1)] van Sijn Hoocheyt.' (Resol. Raad III, 2. p. 350.)

Tot de door Willem III ontslagen heeren behoorde ook de Oud-Schepen Nicolaas van Waveren. Tot verklaring daarvan schrijft Bontemantel in Aant. v. versch. zaken het volgende:

'Mijn wierde onlangs verhaelt, dat in den jaere 1618 Burgemeester Rynier Paeuw door het afsetten eeniger heeren uyt den raet nae sijn sin kreech[2)], uytgenomen dat Lourens Janss. Spiegel daer niet had behooren uytgeset

1) Ik laat deze missive (d.d. 10 Sept.) hier niet volgen, daar men haar kan lezen bij Commelin, Amsterdam. I p. 307, en, in uittreksel, bij Wagenaar, Amsterdam. I p. 645. De namen van de heeren, die bij deze missive ontslagen werden, zijn bij Commelin niet juist, wel bij Wagenaar. - Op dezen zelfden 11^{den} September besloot de vroedschap Schaep wederom naar Zijne Hoogheid af te vaardigen, met verzoek om in plaats van de ontslagen heeren zoo spoedig mogelijk nieuwe te benoemen; lees deze missive bij Commelin I p. 308. - Na het bekend worden van de namen der ontslagen regenten, en 'onderwijlen dat yeder uytsach nae de nieuwe gemaeckte Heeren', werd aan de deur van de Oude Kerk een biljet aangeplakt, dat de namen der ontslagen Heeren bevatte, 'met de redenen, waerom (zij) uyt de magistraet der stadt Amsterdam gedeporteert sijn.' Dit vinnig pamflet (Tiele N° 6483) werd door den heer J.F. Gebhard Jr. reeds afgedrukt in Fruin's Bijdr. N.R. X p. 247-249. - Over het ontslag van Arnout Helmers Hooft vind ik nog het volgende aangeteekend: 'Burgemeester Hooft soude ter selver tijt' (d.i. 13 September 1672) 'in den raet in substantie gesyt hebben, dat (hij) verwondert was, dat sijn neef Arnout Helmers Hooft door Sijn Hoocheyt geëxcuseert was, daer nochtans sijn vader, den Drost van Muyden, P.C. Hooft, veel dichten en rijmen tot lof van Fredrick Hendrick, Prince van Orange, heeft gemaeckt; dat (sijn neef) oock een paisibel man is en geen krebbebijter. Nota: De hoofdparticipanten der West-Indische Compaigni weeten best de conditie van Arnout Helmers Hooft.' (Resol. Raad III, 2. p. 373.)

2) De zin is weer foutief. Bedoeld wordt, dat Pauw verkreeg, dat Maurits in 1618 'nae sijn (nl. Pauw's) sin' handelde bij het ontslaan van eenige leden der vroedschap.

te sijn, en dat (Pauw) niet con bedencken, wie die pots (hem) gespeelt had bij Prins Mauritius[1], soodat in den jaere 1620 een nieuwen Raed moetende gemaeckt werden, (Pauw) de saecke soo had gedirigeert, dat Prins Mauritius een brief schreef aen den raet, te kennen gevende, dat (hij) door quaede onderrechtinge den voors. Spiegel in den jaere 1618 had van den eet ontslaegen, ende hem aengenaem soude sijn, dat, alsoo een Raetsplaets was vaceerende, (Spiegel) wederom Raed wierde gemaeckt. Doch eenige hadden de kaert soo besteecken, dat, om sulcke aenschrijven niet meer onderworpen te weesen, Antoni Oetgens van Waveren (getrout sijnde met de dochter[2] van de gesyde Spiegel) Raed wierde, soodat Spiegel doen geen Raed conde werden, als te nae bemaecht sijnde. Naederhant is de soon van Antoni Oetgens, genaemt Claes van Waveren, getrout met de dochter van Burgemeester Willem Backer, die getrout was met de dochter van Lourens Janss. Spiegel, welck huwelijck van Claes van Waveren[3] lang wierde teegengehouden.

Cornelis Willemss. Backer lyt de wrock, die sijn grootvaeder was gedaen door Antoni Oetgens, ende het houwelijck van sijn suster met Claes van Waeveren, gestaedich in de borst, ende alsoo Beverning door Sijn Hoochyt is gecommuniceert de veranderinge der magistraeten van deesen jaere, ende Claes Oetgens van Waveren, Out-Schepen sijnde, tot verwonderinge van alle de werelt

1) Op de volgende blz. deelt Bontemantel mee, wie die poets aan Pauw gespeeld had. Lees deze anecdote in het artikel van den heer J.F. Gebhard Jr., getiteld: 'Een raadselachtige bladzijde bij Geeraert Brandt, opgehelderd door Bontemantel', in Oud-Holland I p. 189-195.
2) Volgens J.A. Alberdingk Thym, Het patriciaat van Amsterdam, fol. 28 en 32, was Anna Spiegel, de vrouw van Antoni Oetgens van Waveren, niet een dochter van Laurens Jansz. Spiegel, maar van diens vader Jan Laurensz. Spiegel, en dus een zuster van Laurens Jansz. Spiegel. Tot de conclusie van Bontemantel doet dit niet af; als de zusier van Laurens Jansz. Spiegel met een raadslid getrouwd was, kon hij geen raad worden.
3) In verband met de volgende regels, vermoed ik, dat Bontemantel zich hier verschreven heeft, en dat er moet staan: 'welk huwelijck van (= door) Cornelis Willemss. Backer lang wierde teegengehouden.'

meede wierde geëxcuseert, soo is het niet vreemt geweest, als alle de voorschreven saecke geconsidereert sijn, alsoo Beverning ende Cornelis Willemss. Backer yder een suster hebben getrout gehadt, te weeten Gillions genoemt[1], ende seer nauwe en goede correspondentie te samen houden.'

In margine staat hierbij: 'Claes van Waveren heeft mijn verhaelt, dat (hij) van gevoelen is, dat sijn broeders weduwe, die op trouwen stont met Jannes Hudde, de oorsaeck was, als wesende met Valckenier, die het houwelijck voortdrong, familiaer, want de gesyde weduwe en Claes van Waeveren in questie waeren over de heerlijckeyt van Waveren. Leest fol. 347 ende fol. 410, daer men de rechte oorsaeck sal vinden.' Deze fol. ontbreken echter.

13 en 15 September 1672. - 'Den 13^{den} September 1672 is Gerret Hooft, de soon van Burgemeester Hooft, met veel stribbeling ende tegenspraeck bij den met gemaeckt pensionares[2], op een tractement van 1200 guldens, ende den 15^{den} derselve maend hebben Burgemeesteren, te weeten Hooft ende Outshoorn, (alsoo in de plaets van de twee geëxcuseerde noch geen andere van Sijne Hoocheyt waeren toegesonden) gemaeckt tot baeckenmeester[3] Dirck

1) Vgl. hiervóór, Tweede deel, p. 191.
2) Vgl. hiervóór, Tweede deel, p. 84 en 85.
3) In de vergadering van 30 Augustus 1672 hadden 'Burgemeesteren den raet gerapporteert, dat den Out-Burgemeester (Audries de) Graef heeft afgelyt de scharge van baeckenmeester, Sijn Ed. voor deesen door Burgemeesteren bevolen, ende dat de cas (alsoo door het verbot der scheepvaert wynich gelt incomt) omtrent dartich duysent guldens ten achteren is; soo sijn (Burgemeesteren) beducht (dat zij) nimant daertoe, om in desselfs plaets te bedienen, sullen connen uytvinden, ende oversulckx te raede geworden, (de zaak) te brengen in deesen raet, van advys sijnde, dat (het) soude in de naeste vergaederinge (nl. van de Staten van Holland) gebracht connen werden. Waerop den raet heeft verstaen, dat deese stadt aen het vieren der baeckenen, tot behoudenis der scheepen, het meeste is geleegen; dat andere steeden als Hoorn, Enckhuysen, Meedenbliq, op soo een offitie vlammen; dat door sonderlinge sorge het vier- en baeckengelt in oude tijden aen deese stadt is gebleeven[a]; dat het jaerlijx omtrent de 700 guldens opbrengt aen tractement en anders; dat, tot betaelinge der achterlijcke gelden, het vier- en baeckengelt is verdubbelt, ende tot verval der te verschietende penningen een goede intrest werd gereeckent[b]; dat het offitie van alle tijden wel is begeert geweest, en van Burgemeesteren niet als met groote solicitatie is te becoomen geweest, ja, dat Burgemeesteren dat hebben van den anderen besoliciteert; dat Hasselaer daer heeft nae gestaen, doch Witsen, Burgemeester sijnde, heeft geprevaleert; ende al schijnt dat offitie nu wat schaboureus te sijn, dat evenwel Out-Burgemeesteren ofte desselfs kinderen en naemaechschap wel te becomen sullen weesen, ende daerom het onvoorsichtich soude sijn soo een saecke in de schoot van de vergaederinge (van de St. v. Holl.) te brengen, en Burgemeesteren van een profitabel offitie af te staen. Om hetselfde naerder te examineeren sijn gestelt de Heeren Geelvinck, Cornelis Backer, Graeftant en Witsen.' (Civ. en Mil. Reg. II p. G04 en 605.) Den 8**sten** September rapporteerden Geelvinck, Backer en Witsen 'veer het beste te sijn, van het begeeven derselve te houden in deese stadt, en aen de authoriteyt van Burgemeesteren, als van outs, te laeten.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 657.) 'Den Heer Hooft heeft het gegeeven aen sijn soon Gerrit Hooft' (Civ. en Mil. Reg. II p. 662), en toen deze tot pensionaris was benoemd, kreeg de heer van Westerdijxhoorn - zie boven - het bakenmeesterschap.

a) Vgl. hierbij mijn artikel 'Twee memoriën van Mr. Gerrit Schaep Pietersz. over de regeering van Amsterdam', in Bijdr. en Meded. van het Hist. Genootschap, XVI, p. 361.In plaats van: 'ende tot verval' enz. leest men in Resol. Raad III, 2. p. 333: 'en het verschot door het land behoorde te werden betaelt, genietende intrest tegen 4 ten hondert, dat in een goede tijt een voordeel toebracht.'

de Vlaming van Outshoorn, Heer van Westerdijckxhoorn, dat (nl. het bakenmeesterschap) 700 guldens en daeromtrent 's jaers inbrengt. (Het ijsser moet werden gesmeet, als het heet is.)' In de vergadering van 13 September, toen een pensionaris zou worden benoemd, recommandeerde Burgemeester Hooft zijn zoon, 'seggende sijn soon wel te hebben geryst en gestudeert, en dat men jongelingen moet aensetten[1)]. Veel Raeden waren van advys, dat de jaeren noch te wynich waeren, als sijnde 22 jaeren;

1) Bontemantel herinnert hierbij in margine, dat Hooft in de vergadering van 14 November 1663 van meening was geweest 'geen pensionaris noodich te weesen; dat Burgemeesteren het woort selfs wel conden doen'. (Zie hiervóór, Tweede deel, p. 77, noot 1.)

dat (hij), volgens de resolutie van Haer Ed. Groot Mog., date 14 Mey 1658, niet is gequalificeert in de vergaederinge (van de Staten van Holland) te coomen, als sijnde 25 jaeren niet gepasseert, nochte sijn studie soo hooch nièt en is, om aen Schepenen advys te connen geeven[1)]; dat het een tijt is van mesnage, en te verwonderen is, dat de Heeren, die de mesnage soo hooch recommandeeren[2)], die nu aen een sijde stellen ende 1200 guldens uytloeven, daer de stadt geen dienst voor sal trecken; dat best soude sijn de studie, tot soolang den ouderdom sal hebhen geadimpleert van 25 jaeren, soodanich voort te setten, dat alsdan op sijn merite mach gelet werden, ende was Roch, hoewel de laeste Raed, wel de ronste in het seggen; doch evenwel wierde het met wynich stemme[3)] overgehaelt, daer de vaders stem een van was[4)].' (Civ. en Mil. Reg. II. p. 662 en 663.)

1) 'veel min Burgemeesteren dienen van advys'. (Resol. Raad III, 2. p. 372.)
2) 'dat het nu een tijt is van mesnage, ende bijnae alle vergaederinge van den raet door Burgemeesteren, en voornaementlijck door Hooft, (daarop wordt aangedrongen,) sustineerende dickmaele het met deese stadt gedaen sal weesen, door gebreck van gelt.' (Resol. Raad III, 2. p 372.) Dat Hooft in andere zaken gewoon was de zuinigheid te betrachten, wordt door Bontemantel ook gezegd hiervóór, Eerste deel, p. 184, waar hij hem een 'al te soberen heer' noemt. - Over de 'mesnage' in 1672 vgl. ook hiervóór, Eerste deel, p. 185, noot 3.
3) 'met twee à dry stemme'. (Resol. Raad III, 2. p. 372.)
4) Naar aanleiding van deze benoeming kwam er een pamflet uit (Tiele N° 6480), door Bontemantel in afschrift medegedeeld. Daarin wordt o.a. gezegd, dat Gerrit Hooft pas 10 of 12 dagen geleden uit Frankrijk gekomen was; dat eenige leden van den raad van meening waren geweest, 'dat men eerder behoorde het Pensionarisampt in te trecken, als notoir zijnde, dat de Pensionarissen eenigen tijt herwaarts meer hebben gestudeert (volgens instructie van de Wit, waaraan zij dependeerden) op haer eygen intrest ende confusie ontrent de leden.' Verder leest men daar: 'Dit is, vrome Burgers, dieselve Persoon, die voorleden week gemaakt is Commissaris over de Bakens, Vyeren, ende Tonnen, over de Stranden en Stroomen van Noort-Hollandt, Texel en 't Vlie, die ook maakt de Lootsluyden, varende van hier naer het Texel en 't Vlie, welkke bekleedt het Ampt, bedient bij de Heeren van Swieten, Witzen, ende laatst bij de Heer Burgemeester Andries de Graaf (die het gequitteert heeft), waardig duysent guldens Jaarliks, residerende altijdt beven de drie Heeren Commissarisen, als van Hoorn, Enkhuysen en Medenblik, zijnde de oudtste, ervarentste Burgemeesteren en Vroetschappen van de voorschreven Steden ende dese Stadt altijt geweest. Wat dunkt U, geintresseerde Kooplieden, Reeders ende Schippers, is dat niet een begin van Reformatie in de Politie en Negotie, in dese sware en bedroefde tijden? Gaat vrij op sijn Compas aan, want hij weet misschien van Oost noch West, ook niet van de ondiepten of gronden, 't en ware hij het geleert hadd' bij de Franse Dames.'

13 September 1672. - ‘Den secretares Schaep soude gerapporteert hebben, dat (hij) den brief aen Sijne Hoocheyt had gebracht, waerin (deze) geauthoriseert werd Heeren in plaes der afgaende te maecken, en soude (Zijne Hoogheid) verder gezegd hebben, op het voorstellen van hem, secretares, dat (hij) van verstand is, dat alle, die op de lijst staen, haer van alle regeeringe sullen afhoude, en dat (hij) al andere Heeren soude gestelt hebben en bij messive overgesonden, doch dat geen tijt daertoe noch had connen uytvinden.’ (Resol. Raad III, 2. p. 353.)

Op denzelfden 13^{den} September besloot de raad Schaep op nieuw naar den prins te zenden, met verzoek om een schriftelijke ‘elucidatie’ van het besluit, waarbij een aantal heeren uit de regeering waren ontslagen. Bontemantel teekent daarover aan: ‘Roeter Ernst, voelende dat de saecke daerheenen wierde belyt, dat de geëxcuseerde Heeren soude moeten afstaen van alle stadts fonctiën, heeft wat heevich geadviseert (dat anders sijn manier niet en was), seggende onder andere reeden, dat de saecke niet gedaen sal weesen voordat een man (denoteerende Valckenier) sijn wraecklust sal voldaen weesen.’ (Resol. Raad III, 2. p. 373.) Een extract uit de vroedschapsresolutiën van dien dag en de missive aan Z.H. van 13 September laat ik thans volgen. Ik ontleen die stukken aan een bundel ‘Originele geteekende stukken, betrekking hebbende tot de verandering der Regeering te Amsterdam door Prins Willem III, in September 1672, en de commissies, bij den raed ten uitvoer gebragt door den secretaris Dirck Schaep.’ (Gemeentearchief Amsterdam.) Deze stukken zijn - vgl. hierna, p. 223 en 225 - aan alle ‘geëxcuseerde’ heeren, op hun verzoek, overgegeven.

Extract uyt de Resolutiën van de Vroedschap der stad Amsterdam.
Den 13den September 1672.

‘Is gehoort mondeling rapport van de secretaris Schaep, nopende desselfs wedervaren bij Sijne Hoogheyd, den Heere Prince van Orange, op 't subject van de geëxcuseerde Heeren, en wat d' intentie van Sijne Hoogheyd daeromtrent is geweest; waerop gedelibereert sijnde, is goedgevonden en verstaen, Hooggedagte Sijne Hoogheyd door gemelde secretaris nogmaels eerbiedelik te doen begroeten en gedienstelik te requireren, ten eynde Sijne Hoogheyd, tot nader elucidatie van sijne goede meeninge, en te beter verantwoordinge van de aenblijvende Heeren, door een schriftelike verklaringe ofte aenschrijven, Burgermeesteren en den raet die gerustheyd gelieve te geven, en bekent te maken, of daermeede verstaen werd, dat de voorschreven Heeren (behoudens nogtans haer eer, goede naem en faem) van alle soorten van regeringe, mitsgaders de digniteyten en charges, daeruyt profluerende, ook sullen blijven geëxcuseert, en in 't toekomende als private persoonen werden geconsidereert, dan of de geëxcuseerde Burgermeesteren ende Raden egter rang van Oud-Burgermeesteren en Oud-Schepenen sullen blijven behouden, en uyt dien hoofde op d'electie van Burgermeesteren mogen compareren? En of niemand van hun voortaen geen Commissarisschap in subalterne ofte andere collegiën binnen dese stad sal mogen bedienen, mitsgaders het Colonel-of Capiteynschap van de Burgerije bekleeden, ofte ook in de respective collegiën van de Admiraliteyten in Seeland en 't Noorderquartier werden gecontinueert? Ten anderen, of de geëxcuseerde Oud-Schepenen sig ook van hare Raetsplaets (daer sij niet specifice van en sijn geëxcuseert) moeten ontledigen? En eyndelik, of Burgermeesteren, in den name van Sijne Hoogheyd, de meergemelte geëxcuseerde Heeren van hunnen eed sullen ontslaen?’

‘Doorlugtige, Hooggebooren Vorst ende Heere,

Op 't gundt de secretaris Schaep ons heeft gerapporteert, rakende Uwe Hoogheyts meyninge omtrent het excuseren van de genomineerde Regenten, en hoeverre dat moet werden verstaen, is bij de vroetschap uytgebracht d' bijgaende resolutie, ende versoeken wij gedienstelijk, Uwe Hoogheyt gelieve doch in 't goede te nemen, dat wij Uwe Hoogheyt in desselfs hoogwigtige staetsbesognes nu weder comen importuneren. Wij zullen met permissie de versochte nader interpretatie door den brenger deses, is 't doenlijck, terugge wachten, ende metterdaet betuygen, dat wij in alles punctueelijck d' ordres ende de bevelen van Uwe Hoogheid zullen observeren ende respecteren, ende onveranderlijk blijven enz.

Den 13^{den} September 1672.

Burgermeesteren en Regeerders der stad Amsterdamme.’

Aan denzelfden bundel ‘Originele geteekende stukken’ enz. ontleen ik de volgende missive, van 14 September 1672. Wagenaar, Amsterdam. I p. 646 heeft de twee missive's van 13 en 14 September tot één samengesmolten. Immers, van de ‘aanzienlijke burgers, (die) kwalijk scheenen te neemen, dat het ontslag der bedankte Heeren, door sommigen, begreepen werdt zig tot alle andere ampten en waardigheden uit te strekken,’ wordt wel gewag gemaakt in de missive van 14 Sept., niet in die van 13 Sept., waaraan Wagenaar de rest van zijne mededeeling ontleent. Vgl. ook de aant. op 17 Sept. 1672, noot 1. Vreemd is het echter, dat Burgemeesteren, in hunne missive van 14 Sept., niet herinneren aan hunne missive van den vorigen dag.

‘Doorluchtige, Hooggebooren Vorst en Heere,

Burgermeesteren en de Vroedschap, bericht zijnde van ter zijden, dat verscheide gequalificeerde burgers, het afgaen van de magistraetspersoonen dusverre goediglijk hebbende geacquiesceert, beginnen hetselve met groote

murmuratie eene sinistre interpretatie te geven, naerdat haer ter ooren is gekomen, dat hetselve soude impliceren eene verdere extentie, als tot hare plaetsen, die ider respective onder Burgermeesteren, Schepenen, Vroedschappen en Oud-Schepenen hebben bekleet, en daerdoor sullen werden genecessiteert om haer verder te ontdoen van alle ampten, die soodanige personen wegens de stad souden bekleden, als Admiraliteitschappen, Commissarisschappen van subalterne collegiën, alsmede Colonel- en Capiteinsplaetsen. Wij hebben geoordeelt van onse plicht te wesen, Uwe Hoocheid met alle onderdanig respect hetselve te gemoet te voeren, en of wij wel ons geensints onttrecken de absolute gehoorsaemheid van Uwe Hoocheids bevelen, en ook in 't minste ons niet willen inlaten in raed te geven, daer wij niet werden gevraegt, echter, om niet van negligentie beschuldigt te werden, (hebben wij geoordeeld) verbonden te zijn hieraf Uwe Hoocheid kennisse te geven, met versekeringe, dat bereitwillig sullen opvolgen 't gene Uwe Hoocheid hieromtrent goet sal vinden te disponeren, en gedienstig versoek dat Uwe Hoocheid dese onse vrijmoedigheid niet anders wil opnemen, als waerlijk voorkomende van diegene, die met alle vlijt en genegentheit trachten te betoonen in der daed en waerheid te zijn,

Doorluchtige enz.

Burgermeesteren en Regeerders der stad Amsterdamme.'

14 September 1672.

17 September 1872. - 'Denselven dach sijn in den raet geleesen twee missives van Sijn Hoochyt, den Heere Prince van Orange, geschreven in 's Gravenhage, den 15^{den} September. Den eersten[1)] behelsden een antwoort

1) Bontemantel merkt hierbij nog op:
'Op de gemelde missive is af te meten door de volgende brief, dat Sijn Hoochyt niet heeft gedisponeert', (d. w. z. uit de missive van Z.H. van 15 Sept., is af te leiden, dat zijn besluit tot 'elucidatie' niet een antwoord was op de missive van de regeering van Amsterdam aan Z.H. d.d. 13 Sept., maar op de missive d.d. 14 Sept.) 'alsoo het versoek der elucidatie' (in de missive van 13 Sept.) 'niet is gefondeert, maer was gedaen uyt eygener beweginge en niet op versoek of te kennen geven eeniger gemeente, en daerom werd in de volgende missive' (van 14 Sept.) gestelt, 'het misnoegen onder een gedeelte van de burgeren, daer Sijn Hoochyt sijn fondament op neemt in de missive van den 15^{den} September tot de elucidatie. Welcke de gequalificeerde burgers met groote murmuratie en sinistre interpretatie sijn, is noyt bekent gemaekt, alsoo daer geen sijn geweest, maer is sulx gestelt om Sijn Hoocheyt tot de elucidatie te beweege.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 663.)

op de missive van Burgemeesteren en Raeden, date 14 derselver maend, seggende, dat onse intentie in het removeren der bekende magistraetspersoonen geen andere is geweest, dan dat deselve ontslagen werden van alle functie en bedieninge, dewelcke sijluyden, wegens de stadt en uyt de hoofde van deselve, waren bekleedende, hoedanich en van wat natuere die oock mogen wesen. Verders sy dese brief, dat den Heer Pieter de Graef bij abuys was vergeeten in de lijste der geëxcuseerde heeren te stelle[1].

De tweede missive behelsde, dienstich geoordeelt te hebben aen te stellen, in plaetse van de Heeren, die van de regeeringe geëxcuseert sijn, (de volgende heeren,) ordonnerende de persoonen, in de lijste vervat, naer stavinge van den behoorelijcken eet, te stellen in hunnen respective bedininge[2].

1) Een hierbij ingeplakt papierheeft: ‘Den Heer Roeters, geëxcuseert sijnde, in de lijste van Sijn Hoochyt, van 't Outschepenschap, is gecompareert in den raet, tot de missive van elucidatie voorseyt is geleesen; uyt cracht van deselve van het raetschap meede geëxcuseert sijnde, is verder niet geciteert in den raet te comen. 't Is wonder, dat Sijn Hoochyt excuseert negen Vroetschappen en stelt thien nieuwen in de plaets, dat apparent op Roeters heeft gesien.’

2) Men kan dese missive vinden bij Commelin, Amsterdam I p. 308, en daaronder de lijst van nieuwbenoemden; de laatste komt ook voor bij Wagenaar, Amsterdam. I p. 646. - Over een der nieuwbenoemde raadsleden, Mr. Gillis Sautyn, vermeldt Bontemantel in Resol. Raad III, 2. p. 374 't volgende: ‘Mijn is gesyt, dat een edelman (Renswoude, later ingevuld) heeft geschreeven aen Egidius Sautyn, dat (hij) op sijn recommandatie aen Sijn Hoocheyt Raed was gemaeckt, welcke brief (Sautyn) daechs voordat de brief van Sijn Hoocheyt quam met de nieuwe Heeren, al had ontfangen.’ - Omtrent Gerard Bors schrijft Bontemantel nog: ‘Gerard Bors is geëxcuseert’ (bij de missive van Z.H. van 10 Sept. 1672) ‘van 't Outschepenschap, en alsoo in de nieuwe Heeren is geworden Raed, soo heeft (hij) het Outschepenschap op de electie van Burgemeesteren gecontinueert’. (Civ. en Mil. Reg. II p. 663.) - ‘De Doeleloopers keecken, soo men syt, bril toe, dat maar twee[a] uyt de voorgestelde haerder mannen waeren gekoren door Sijn Hoochyt, te weeten: Dirck Bloem en Michiel Tilens, de eerste met den Heer Valc-kenier, en de tweede met den Heer Pancras bemaechschapt sijnde. Anderen dochten vremt te sijn, dat geen der Burgemeesteren noch Out-Burgemeesteren, uytgenomen de twee gemelden en den Heer van Beuningen, eenige haerder vrinden op de lijste sagen, daer nochtans met alle bemaecht waren, die geëxcuseert sijn. 't Welck veroorsaeckte, dat den 22sten September daeraenvolgende aen Jan Roompoorsthooren geplackt is gevonden het volgende pasquil’ (Aant. v. versch. zaken.) Nu volgt pamflet Meulman N° 4854, zeer vinnig tegen Valckenier. De aanhef is:

> ‘O staetzucht, eyghenbaet, vervloekte monsterdier,
> Hoe swelt, hoe dijt ghij uyt in 't hart van Valckenier.’

Wagenaar, Amsterdam I p. 647 maakt nog melding van een ander heftig pamflet, dat in deze dagen werd aangeplakt.

a) Volgens Wagenaar, Amsterdam I p. 646, maar één, nl. Dirk Blom. Dit is ook werkelijk de eenige, die voorkomt op de door Wagenaar meegedeelde lijst van candidaten der Doelisten, maar men vindt den naam Michiel Tielens op een andere lijst, nl. bij Tiele N 6472.

Waerop is geresolveert de voorschreven genomineerde Heeren, naer aflegginge van den eet, in hare respective functiën en bedininge te admitteeren, gelijck dien middach is gedaen. De dry nieuwe aengestelde Schepenen sijn door den Heer Schout Hasselaer voor sijn bedde den eet afgenomen.' (Aant. v. versch. zaken.)

19 September 1672. - 'Maendach den 19^{den} September 1672.

Smorgens omtrent thien euren sijn, op de citatie van Burgemeesteren, gecompareert in haer vertreck de volgende Heeren:

Mr. Lambert Rynst, Burgemeester ende Kaed,
Hans Bontemantel, President-Schepen en Raed,
Mr. Willem Blaeuw, Schepen,
Mr. Jacob de Graef, Schepen,
Mr. Andries de Graef, Out-Burgemeester en Raed,
Dr. Joan Blaeuw, Out-Schepen ende Raed,

Dr. Roetert Ernst, Out-Schepen ende Raed,
Dr. Willem Backer, Out-Schepen ende Raed,
Jan Hulft, Out-Schepen ende Raed,
Nicolaes van de Cappelle, Out-Schepen en Raed,
Dirck Spiegel[1)], Out-Schepen en Raed ter Admiralityt in 't Noorderquartier,
Nicolaes van Waeveren, Out-Schepen,
Mr. Aernoult Hooft, Out-Schepen,
Mr. Pieter Schaep, Out-Schepen en Raed.
De absenten waren:
Joan van de Pol, Burgemeester en Raed, alsoo sieck was;
Gerret Bors, Out-Schepen,
Pieter de Graef, Out-Schepen[2)].

De Heeren, onderwijlen dat nae den anderen wachten, wierde bij discourse verstaen, (dat het) dienstich soude weesen te versoecken aen Burgemeesteren de copyen geauthentiseert van alle de resolutiën en missives der vrijwillige afstant, geëxcuseerde ende bedanckinge, soo bij resolutie van Haer Edel Groot Mogende, Sijne Hoocheyt als bij den raet genomen ende geschreeven.

Nae eenige verder discoursen, hebben aen Burgemeesteren door de boode doen bekent maecken, dat compleet waeren, uytgenomen wynige, die apparent niet staen te coomen. Waerop versocht sijn binnen te staen, ende de boode gelast sijnde stoele te setten en, voor sooveel te cort waeren, die te haelen uit het vertreck, is door de Heeren geëxcuseert, alsoo de saecke, waerom sijn ontbooden, van geen langen tijt sal weesen.

De Burgemeesteren Hooft ende Hudde ende Outshoorn (van Beuningen absent sijnde) hebben in substantie verhaelt en geleesen de resolutie van Haer Edel Groot Mogende, date 17 Augusti, ende daerop slaende resolutiën en messives en versochte elucidatie, ende de authorisatie van den raet, in date 17 deser maend, om de aensegginge aen de Heeren uyt den naem van den met te doen,

1) In Resol. Raad III, 2. p. 355 wordt Dirck Spiegel niet genoemd, bij vergissing, want zijn naam komt daar ook niet voor onder de absenten.
2) Pieter de Graeff was ‘op 't lant’. (Aant. v. versch. zaken.)

verklarende 't selfde haere Ed. leet te sijn, soodanige commissie op haer te moeten nemen, ende ongaeren hebben moeten sien, dat Sijne Hoocheyt sulcke resolutie heeft gelieven te nemen en over te senden; dat, soo men sulckx had derven in het gemoet sien, wellicht den met soodanige resolutie, als die van den 5^{den} deser, soude genomen hebben nochte overgesonde; maer de saecke nu soo sijnde, met leetweesen moeten ten effecte gebracht worden; ende, nae verder protestatie, waeren oordeelende, dat de geëxcuseerde geluckiger sijn dan de gecontinueerde en nieuw aengecoomen Heeren.

Alles ordentelijck gehoort sijnde, is door de Heeren, om de tafel staende, met complimenten, tot soodanige materie dienende, beantwoort, ende heeft Burgemeester Graef versocht, tot descharge der posterityt ende der familiën van de vrijwillige afstand der Regeeringe, ende (tot) conservaetie haerder goede naem en reputatie, ende (omdat) geensints sijn gesuspecteert in haer Regeeringe, van den Lande niet nae behooren gedient te hebben, dat geliefde haere E. te laeten toecomen geauthentiseerde copyen van alle de resolutiën en messives, daertoe specteerende, met verder gedienstich versouck van goede correspondentie ende continuatie van vrintsnhap, en dat mogen sijn en blijven in haere Ed. Achtbare, als sijnde onse overicheyt, goede gunste.

Burgemeesteren hebben de Heeren toegestaen haer versoeck, doch in bedencken gegeeven, of niet best soude sijn, die alle te begrijpen in één boeck ende te laeten drucken, ende tot dien eynde bij memorie te willen aen haer Edel Achtbare opgeeven, wat daerin behoorde gestelt te sijn; doch de Heeren hebben haer daerin becommert gevonden, hoewel de vrije geschapenheyt daerdoor te beeter soude aen den dach comen, maer wellicht oock de gemoederen in meerder alteratie brengen, de goede geintentionneerde de saecke niet nae behoore toegegaen siende, ende de gepassionneerde tot boosheid op soude connen neemen; daer op Burgemeesteren syde, den secretaris ordre te sullen geeven, alles aen de Heeren geauthentiseert toe te senden; ende nae noch eenige discourse, in minnelijcke terme, dewelcke bij eenige, als

Roeters en Willem Blaeuw[1)], begonde wat heftich te gaen, en te kennen gaeven, dat Valckenier, door directie, de saecke soo heeft weete te belyden, dat klaer te sien is, alsoo alle sijn partijen, die hem in den jaere 1671 uyt de Regeeringe hebben weeten te lichten, geëxcuseert sijn, ende de meeste nieuwe sijn maechschap ende vrinden sijn. Burgemeester Hooft syde, dat wel klaer te mercken is, dat eenige directie in 't werck speelt, doch dat (hij) niet can gesuspecteert werden, alsoo geen een enckel vrindt in de nieuwe electie heeft. Eenige heeren lyde de sleutels, die onder haer waeren berustende, als andere documenten, op de tafel, waervan de voornaemste sijn geweest daer den Heer Roeters sich van ontlaste, sijnde van de crijsraet, die bij sijn E., als collonel, waeren berustende[2)]. Voors hebben Burgemeesteren de Heeren aengesyt, dat (zij) in de kercke connen, tot gelieve, in 't gestoelte, yder in sijn geweese qualityt, haer sitplaets neemen[3)], alsoo het geen afsetten, maer alleen excuseeren is, verhoopende dat Sijne Hoocheyt het bestel der Heerenbancken in de kercke sich niet sal aenmatigen. Waerop Bontemantel inviel en syde: ten waer Burgemeesteren daer elucidatie aen Sijne Hoocheyt par messive op geliefde te versoecken; ende sijn soo, al boertende, nae minnelijcke hantgeevinge, bedanckinge van de goede confraternité, met vroolijcke uytterlijcke gespreck vertrocken, ende gegaen wederom in het vertreck.

1) Ook Hulft wordt hierbij genoemd in Resol. Raad III, 2. p. 360.
2) 'Roeters leverde een paquet pampieren over, raeckende den crijsraet, wegens de opschrijvinge der capitynen, raeckende den 200sten penning; men meende (dat hij) het collenelschap niet soude kiteeren, maer gaf alles over, daer daechs te vooren, op het versouck van Hooft en Outshoorn, had swarichyt in gemaeckt, tensij het Burgemeesteren commandeerde, die tot sijnen huyse daerom geweest waren.' (Resol. Raad III, 2. p. 359.)
3) Hierbij is in margine door Bontemantel aangeteekend: 'Den Heer Rynst ("daechs te vooren" - inlassching, ontleend aan Resol. Raad III, 2. p. 360) in discourse met Burgemeester Hooft (zijnde) wegens het te kercke gaen, syde Hooft, dat (Reynst) sich behoorde te wachten in het gestoelte van Burgemeesteren te gaen sitten. Schepen Hooft bleef in de france kerck uyt het gestoelte en nam sijn plaets onder de gemeente; welcke questie, nae het neffensgaende seggen van Burgemeesteren, uyt was.'

De memorie, door Bontemantel opgestelt, van de resolutiën, messives en versoucke declaratoir, aen Burgemeesteren versocht geauthentiseert te moogen becomen, is, nae eenige bijvoeginge, door de boode aen Burgemeesteren gebracht, die syde: de memorie is van Bontemantels hand. Welcke boode, weder in het vertreck gecomen sijnde, heeft, door ordre van Burgemeesteren, versocht, dat Bontemantel, Willem Blaeuw en Jacob de Graef gelieven wat te vertoeven, alsoo gesonden was om Jacob Boreel, president van Schepenen. De Heeren uyt het vertreck vertrocken sijnde, sijn nae wynich tijts de dry Schepenen versocht binnen te coomen, alwaer vonden sitten den president, die opstont en, nae op versoeck van Burgemeesteren alle geseeten sijnde, heeft den Heer Boreel, als stedehouder van den Heer Schout Hasselaer, (die noch aen sijn quetsuer te bedde lach) nae eenige aenspraeck, met betooninge van leetweesen, (dat hij) soodanige afschyt van sijn president en goede confraters genootsaeckt is te neemen, en de complimenten over en weer geeyndicht sijnde, heeft den Heer Boreel, neffens de Heeren opstaende, uyt cracht van de resolutie van Haer Ed. Groot Mog., in date 27 Augusti, ende de vrijwillige ende loffelijcke afstant, daerop gevollicht den 5^{den} deeser maend, en het excuseeren, daerop gesien, als de messive, in date 10 en 15 deeser maend, bij Sijn Hoocheyt geschreeven, meedebrengt, wegens en uyt den naem van de Heeren Staeten van Hollant ende Westfrieslant, de Heeren bedanckt voor de administratie ende dienst, aen de justitie als Schepen gedaen, ende ontslaegen van den eet. Nae eenige betuyginge van vrintschap en continuatie derselve met onderhoudinge van goede correspondentie, sijn, met druckinge van de handen, nae geluckwenschinge van geluckiger regeeringe, uyt Burgemeesterscamer van Burgemeesteren en den steedehouder geschyden.

Ende daermeede is de rolle der afgaende Heeren gespeelt, (die van) de gecontinueerde en nieuwe in 't speelen, en de gordijne der nieuwe opgehaelt. Aen den Heer Valckenier wierde alles overgeschreeven wat van hem werd gesyt, soo in den raet, voor Burgemeesteren, als (in) andere collegiën en geselschappen, voornaementlijck in

een missive, aen sijn E. geaddresseert, sonder naem, als oock tgeen Roeters in den raet als voor Burgemeesteren had gediscoureert. Waerover te raede is geworden den secretaris Dirck Schaep, doen meede in Den Haech sijnde, bij hem te ontbiede, ende heeft sich omstandelijck van sulckx gedaen te hebben ontschuldicht, ende (beweerd) van het excuseeren der Heeren geen kennisse te hebben, berydt sijnde sich met eede daervan te willen purgeeren; dat uyt sijn E. naem dat aen Burgemeesteren ende in den raet soude bekent maecken; ende heeft nae de middach den secretaris wederom laeten comen, ende gesyt, dat sich had bedacht, en (dat het) onnoodich (was) aen Burgemeesteren nochte in den raet daer yts van te segge[1]. Heeft oock, bij messive, geschreven aen sijn neef Dirck Blom, dat verstaen had beschuldicht te werden, alsdat (hij) de oorsaeck was van de veranderinge, dat bij eede verklaerde niet waer te weesen; hem voors geluck wenschende met het Raetschap.

Hoe Sijne Hoocheyt heeft geweeten te excuseeren van de Regeeringe die in Januari 1671 den Heer Valckenier partij sijn geweest, weet Godt. Valckenier heeft altijt gepersisteert geen kennisse te hebben, wie dat geëxcuseert werden, maer wel van de nieuw gemaeckte. Sijn soon, den secretares, soude gesyt hebben, dat de instantie van Sijne Hoochyt sijn vaeder heeft gemoeveert eenige op te stellen, die (zijn vader) syde fraye mannen te weesen, doch (dat zijn vader) nimant (had) gerecommandeert'[2]. (Civ. en Mil. Reg. II p. 670-678.)

21 September 1672. - 'Woensdach den 21sten September 1672 sijn twee mijner adelborsten gecomen tot mijnen huyse,..... Blickslager en Salomon Bandt, en hebben mijn gesyt, dat eenich volck ofte schutters der

1) Bovenstaande mededeeling deed Dirk Schaep zelf aan Bontemantel, in November 1672, in Den Haag. (Resol. Raad III, 2. p. 382.)

2) 'Den 23sten October 1672, wandelende met dry Heeren van de Regeeringe, waeronder een, die neffens mijn ende andere waren afgeset, soo quam Burgemeester Hooft ons voorbijgaen en syden bij die occasie twee derselver Heeren, dat Hooft yder separaet gesyt had tegen haer, dat, die oorsaeck van de veranderinge der Regeeringe is, een schelm is.' (Resol. Raad III, 2. p. 379.)

compagniën, wiens capetynen door de veranderinge der magistraeten gelicentieert sijn[1)], bij den anderen sullen comen in het Nieuwe Heerelogement, met meeninge, om een voet te beraemen en request aen de Heeren Burgemeesteren te ontwerpen, met versouck, alsoo haer capetynen onbesproocken en vroome Heeren sijn, die meer door parteculieren haet als door ordre van Sijn Hoocheyt sijn geëxcuseert, dat deselfde compagniën mochte behouden haere capetynen; ja, dat veel schutters sooveer schijnen te gaen, voornaemtlijck van mijn compagnie, dat, soo (zij) mijn naem niet hooren leesen, niet willen optrecken; ende alsoo eenichsins becommert sijn op de gedestineerde plaets te comen, tensij mijn advys hebben gehoort, soo versochte niet qualijck te willen neemen, dat daerover bij mijn quamen. Waerop (ik) haer heb geantwoort, dat de overicheyt staet te commandeeren ende ons, als onderdaenen, te gehoorsaemen; dat best soude weesen, alsoo gelieven mijn advys te vraegen, sich stil te houden ende te doen, wat onderdaenen betaemt; dat mijn het woort noch alle daegen werd thuysgesonden; dat mijn dienstmyt heeft gesyt, het woort moet gebracht werden tot den luytenant, doch dat den brenger syde, ordre te hebben het woort alhier te moeten brengen; dat het mijn aengenaem is te hooren de goede affectie der schutters, en (dat ik) het liever anders had gesien, doch dat het gehoorsaemen mijn toecomt; dat ik evenwel niet can beletten, dat de schutters gelieven, met respect van onderdanichge gehoorsaemheyt, van gevoelen (te) sijn, (dat) den staet ende de stadt door haer capetynen geen ondienst is toegebracht, als alles wert te kennen gegeeven met respect, en sonder eenige de minste smaeck van disobediëntie geschiet; haer evenwel raedende beeter niet op de gedestineerde plaets te gaen, dan al te gaen; en alsoo (zij) doen wel persisteer(d)en te gaen hooren wat daer omgaet, heb haer nochmael gerecommandeert niet te doen, dat tot ongehoorsaemheyt eenich de minste smaeck mochte hebben.' (Resol. Raad III, 2. p. 362 en 363.)

1) Vgl. hierbij Eerste deel, p. 194, 207 en 208.

22 September 1672. - ‘Donderdach den 22sten September 1672 is bij mijn gecoomen Dirck Bas Jacobss., luytenant van capetyn Willem Blaeuw, en heeft mijn gesyt, dat de schutters der afgesette capitynen een request hebben gemaeckt, met seer beleefde termen versouckende, alsoo haer capetynen onbesproocken, vroome Heeren ende trouw voor het vaederlant en de stadt sijn, dat Sijn Hoocheyt geliefde haer te continueeren in haer capetyn-schappen etc. Waerop ick heb gesyt, dat het onvoorsichtich is gedaen met requesten te gaen aen Sijn Hoocheyt, ende haer wettelijcke magistraeten en crijsraet voorbij te gaen; dat sij, soo (zij) meenen eenige misnoegen te hebben, haer eerst (daar) moeten addresseeren ende niet deselfde voorbij te gaen ende te addresseeren aen Sijn Hoocheyt; dat het een en het ander qualijck is gedaen, ende dat ick (het) mijn schutters heb afgeraeden, en (dat zij) haer met sulx niet behoorde te moeyen; en daermede sijn (zij) geschyden. Ende alsoo (ik) becommert was, (dat zij) met mijn schutters yt mochte gedaen hebben, ben aenstonts gegaen bij mijn luytenant Snel, en heb, nae eenige discourse, in presentie van sijn dochters-man Vorsten, versocht, dat de hooftoffecieren van de compagnie geliefden te vermaenen en belasten, dat (de schutters) haer met requesten niet sullen hebben te be-moeyen, noch tyckenen, maer alles met gehoorsaemhyt aen te sien; ende 'tselfde vrindelijck uyt mijnen naem te versoucken. Waerop (hij) antwoorde, dat de sergeanten Houckgeest ende Croonenburch (van Dinteren van huys sijnde) bij hem waeren geweest en haer intentie (hadden) te kenne gegeeven om, neffens de andere compagniën, de requesten te tyckenen; doch dat (hij) haer sulx had afgeraeden, alsoo (hij) uyt mijn, twee daegen geleeden, had verstaen, dat het mijn onaengenaem soude weesen; waerop (zij) hadden gesyt stil te sullen sitten.

Evenwel ongerust sijnde, is (Bontemantel[1]) bij de

1) Bontemantel spreekt hier - zooals hij gewoonlijk doet - van zich zelf in de derde persoon, terwijl overal elders in dit stuk de eerste persoon wordt gebruikt.

sergeanten selfs gegaen, en heb (ik) hetzelfde aen van Dinteren, die thuysgecomen was, en Croonenburg versocht ende oock aen de vrouw van Houckgeest, met naerder versouck, dat geliefde de wesende magistraeten te gehoorsaemen ende de capetyn, die sullen comen te crijgen, te obedieeren als dat behoort, ende de schutters te houden in haer debvoir, opdat geen clachten van ongehoorsaemhyt aen de Heeren Burgemeesteren noch crijsraet en comen; en soo eenige wat te ijverich mochte weesen, uyt mijnen naem te versoucken, dat het gelieven stil te houden en te doen als gehoorsaemen schutters sijn gehouden te doen; dat door requesten te presenteeren niet als onlust in de stadt can comen, daer men ter contrary de rust en eendracht moet soucken, dat (zij) aengenomen hebben te doen; en heb versocht aen Croonenburch, dat geliefde de corporaels tselfde te vermaenen en bij mijn te senden.' (Resol. Raad III, 2. p. 364-366.)

23 September. - 'Vrijdach den 23sten September sijn de corperaels Cornelis Femmen Peuselaer, Abram Janssen en Claes Janss. Balck tot mijnen huyse gecomen, ende heb in substantie alles alsoo gerecommandeert, die oock aengenomen hebben mijn versouck nae te coomen, te meer veel schutters haer hebben laeten verluyden, dat (zij,) als een nieuwe capetyn sal ingevoert werden, sullen roepen om haar oude capetyn, dat ick oordeelde een mutinatie soude weesen, en oversulx haer moet vermaent werden daervan af te staen; en nae stercke vermaeninge hebben sij mijn, en ick haer, van alle vrintschap bedanckt.

Alle het gepasseerde met de sergeanten heb (ik) gerapporteert aen mijn luytenant, en heeft daer contentement in genoomen, en heb alsoo meede mijn afschyt van Sijn E. genomen.' (Resol. Raad III, 2. p. 366-367.)

4 October 1672. - 'Tot dijckgraeff off ambachtsheer van 't eylant Urq, in plaets van Burgemeester Reynst, is gemaeckt de Burgemeester van Beuningen, en in plaets van Andries de Graeff tot dijckgraeff ter Nieuweramstel is gemaeckt de Burgemeester Hudde.' (Notulen Appelman[1)], fol. 4.)

1) Alle mededeelingen, waarachter 'Notulen Appelman' staat, zijn door mij ontleend aan de 'Notulen van 't gepasseerde in de vroedschap der stad Amsterdam, gehouden bij Joan Appelman, sedert 15 September 1672 tot 23 September 1694.' (Gemeentearchief Amsterdam.)

9 October 1672. - ‘Den 9den October 1672 heeft den Heer Pieter Schaep, een der geëxcuseerde Heeren, sijn soon in de Amstelkerck laeten doopen ende genaemt Petrus Jason, dat vrij bedencken gaf op den texst in de Handelinge der Apostelen, het 17de Capitel[1], op dese troubeleuse tijden.

De gesyde Heer Schaep was seer ontstelt, dat geëxcuseert was, en heeft veel maele gesyt, dat hem niet meer bedroefde dan dat acht dagen ontstelt was geweest. Sijn vrouw[2] had liever gewilt, (dat) haer soon sonder het woort Jason was gedoopt geworde, en sondt door de tweede hant een predicant, om hem daervan af te brengen; maer hij persisteerde, en syde het woort Jason te sijn = het sal heele, in het Griex. Domine Havitius heeft het kint gedoopt. Wierde een rijmpje gemaeckt:

In 't darde vreedejaer
Woont Jason met sijn vaer;
Jongens, hier wel op let,
Jasons vaer is afgeset.

Nota: boven in 't huys van den Heer Schaep staet met goude letters: Het darde vreedejaer.’ (Civ. en Mil. Reg. II p. 682.)

10 October 1672. - ‘Den 10den October 1672 is den Heer Nicolaes Tulp geweest ten huyse van Hans Bontemantel, ende heeft sich beklaecht over de veranderinge, in de Regeeringe gevallen, verklarende geen part noch deel daerin te hebben gecontribueert, meenende de vrijwillige overgifte van de Regeeringe niet nodich was aen Sijn Hoochyt op te dragen, maer dat men het had moeten laeten op sijn beloop afdrayen, volgens advys van den 24sten Augusti deses jaers in den raet geadviseert[3]; ende

1) Handel. XVII: 5-9.
2) Constancia Reynst (blijkens een aant., ingeplakt tusschen p. 673 en 674 van Civ. en Mil. Reg. II). Uit diezelfde aant. blijkt, dat Jason in Mei 1683 aan de tering stierf.
3) Zie hiervóór, Tweede deel, p. 182.

nae eenige verdere discourse en bedanckinge en aenbiedinge van vrindelijcke dienst, is met alle beleefthyt geschyde. In gelijcke maniere is (Tulp) geweest bij alle de geëxcuseerde Heeren.' (Civ. en Mil. Reg. II p. 682.)

October 1672. - 'Cornelis Backer is gemaeckt scholarch, in plaes van Roetert Ernst, en Vincent van Bronckhorst commissares van de ossemart, in plaets van Nicolaes van Waeveren.

De geëxcuseerde Heeren hebben alles moeten afstaen, tot commissaressen der santpaeden incluys. Ende wierde met discoursen gesyt, en meende sommige het wel te weeten, dat Jan Commelyn een der voorbarichste was, van sustenue, dat capetynen geen magistraeten behoorde te weesen, en afgeset en andere in haer plaets behoorde gecooren te werden; en naedat Raed door de Prins is gemaeckt, ende naederhant capetyn geworden in de plaets van Nicolaes van Waveren, is van een ander verstant geworden.

Nicolaes Opmeer is bij den met gecommitteert in het collegie ter Admiralityt in het Noorderquartier, September 1672, in de plaets van Dirck Spiegel, die door de Prins is geëxcuseert[1]; ende alsoo Nicolaes Opmeer regeerende Schepen was, vielen consideratie bij Burgemeesteren, of de namen der veertienen aen Sijn Hoochyt over te senden, of alleen die op de veertienen staen ende bij Sijn Hoochyt niet sijn geëxcuseert, als: Isaac van den Heuvel, Jacob van Neck Jacobss., Jan Corver, Cornelis Graeflant; sijnde Aernout Helmers Hooft en Nicolaes van de Cappelle geëxcuseert, ende Jannes Hudde Burgemeester geworden. Ende hebben verstaen de geëxcuseerde Heeren daer af te laeten[2]. Sijn niet gesonden, soolang Opmeer in de Staeten van Hollant niet is aengenomen of geapprobeert[3].' (Resol. Raad III, 2. p. 376 en 377.)

20 December 1672. - 'Gelijck hiervóór te leesen, sijn de vier overgebleven[4] der veertienen bij messive aen

1) Vgl. de aant. op 3 Februari 1672.
2) Vgl. Eerste deel, p. 286.
3) 'Sijn niet gesonden enz.' is in het HS. doorgeschrapt.
4) In het HS. staat 'overgesonden'.

Sijn Hoocheyt gesonden, ende geen antwoort becomende, sijn diverse brieven daerover afgegaen, ende heeft eyndelijck Sijn Hoocheyt uyt deselfde gecoren Jan Corver tot Schepen, in plaes van Nicolaes Opmeer. De voorseyde messive was geschreven omtrent Luyck en den 20sten December ontfangen. Als ick Corver geluck wenste, syde (hij) mijn, dat (hij) voor soo corte tijt liever geen Schepen was geweest, ende dat Burgemeester Hooft had alle debvoiren aengewent, omdat Sijn Hoocheyt hem geen Schepen soude maecken. - Staet te noteeren, dat, als Burgemeesteren de veertienen oversenden, (zij) gewoonelijck te kennen geeven haer inclinatie; ende hebben de stadthouders bij menschen gedencken noyt anders gedaen dan nae de inclinatie van Burgemeesteren, die met stippen, als andere tyckenen, te kennen geeven, wie dat lie(f)st tot Schepenen uyt de veertienen gelieven te hebben, uytgenoomen in de jaere 1617 ofte 1618 heeft Prins Mauritius eens anders gedaen, ook deese meermale[1].

Staet meede te noteeren, dat men altijt gewoon is, als een Schepen sterft of absent comt te werden, dat men een in de plaes stelt, die achteraen comt te sitten, om de ouste Schepenen, die apparent sijn van presidenten te werden, geen affront te doen[2]; en nu comt Jan Corver de darde te sitten.' (Resol. Raad III, 2. p. 385-387.)

17 Januari 1673. - 'Den 17den Januari 1673 heeft secretares Spiegel verhaelt, dat Jeronemes Velters, soon van Abram Velters, heeft becomen brieven van recommandatie van Sijn Hoocheyt, den Heer Prince van Orange, aen Burgemeesteren deeser stadt, tot (het) secretareschap in plaes van secretares van de Pol, die gestorven was, en noch een brief van voorschrijven van Sijn Hoocheyt aen den Burgemeester Hudde ten selfden eynde, 't welck yder vremd dacht. Een der brieven had Sijn Hoocheyt met eygen hand geschreeven, met beleefde, doch scherpe

1) De drie laatste woorden zijn later toegevoegd. 'Deese' is natuurlijk Willem III. - Over het niet benoemen van de 'gestipte' heeren vgl. Fruin in Bijdr., Derde Reeks, V p. 219, en hierna, de aant. op 28 Januari 1673, 1675 en 1676.

2) Vgl. hiervóór, Eerste deel, p. 297.

recommandatie, soo mijn seecker ende van goede kennisse is gesyt.

Hooft en Outshoorn wilde Haringcaspel, die getrout is met Abram Velters' dochter, en van Beuningen en Hudde wilde Jeronemes de Haes Georgius, de soon van George de Haes, secretares maecken. Outshoorn syde: ick spreeck voor mijn neef, daer ick oom over stae; en Hudde syde: ick spreeck voor de Haes, daer ick oom over sal staen, als ik met de weduwe van Waveren sal getrout sijn. Ende onderwijlen, dat deese questie duerde, quam het voorschrijven van Sijn Hoocheyt, ende de saecke ten principale comende om te begeeven, adviseerde den president van Beuningen, dat men behoorde te schrijven aen Sijn Hoocheyt, om de rechte meeninge te verstaen, of het maer een schrijven van recommandatie was op solicitatie pro forma; doch Hooft en Outshoorn syde, dat (zij) de recommandatie in groot respect hielde, en (dat) men behoorde het secretarischap aen Jeromes Velters te geeven; en alsoo yder persisteerde, hebben geresolveert daerom te looten, en is het loot gevallen aen Hooft en Outshoorn; en alsoo is Velters daertoe vercooren, den 17^{den} Januari 1673, bij Burgemeesteren.

Secretaressen van houwelijxse saecken plachten gemaeckt te werden bij Burgemeesteren en Schepenen, en nu wort Velters secretares van houwelijxse saecken (door Burgemeesteren).

De secretaressen van houwelijxse saecken pleegen alleen die banck waer te neemen, tot soolang Burgemeester Tulp Otto Bas neffens de andere op secretary bracht, met de emolumenten, ende alsoo alle even diep quamen te deelen, doch passen allen op de rol der gesyde commissaressen.' (Resol. Raad III, 2. p. 387-388.)

28 Januari 1673. - 'Den 28sten Januari 1673 is bij den met gedaen de nominatie der veertienen, en sijn, met eenige tegenwerpinge van Isaac van den Heuvel ende Cornelis Roch, genomineert:

- Dirck de Vlaming van Outshoorn,
Dirck Hooft,
Michiel Tielens,
-Leonaert Ranst,

Jan Appelman,
- Nicolaes Witsen,
- Egidius Sautyn,
- Hendrick Roeters,
- Jacob van Neck Jacobss.,
Dirck Blom,
- Hendrick Becker,
Rombout Hudde,
Francoys de Vick,
Jannes Comelyn.

Burgemeesteren hebben de voorsyde veertienen geëxamineert, ende stippelen geset bij diegeene, daer haer E. speculatie op vielen. Doch geen der dry Burgemeesteren was soo discreet, dat mentie maeckte van Dirck Hooft te stippen, niettegenstaende sijn vaeder, als Burgemeester, daerbij sadt. Doch ick meen, dat het was een discreetie, dat sij hem niet en stippen, als gesien, ja seecker was, van president der aencomende Burgemeesteren te werden[1]; meenende het spel noch meester te werden, soo (zij) van Beuningen hadden connen op haer sijde crijgen, doch hij bleef constant aen Valckeniers sijde.

In het afsenden der voorsyde veertienen sijn deselfde gestipt geweest, als (hiervóór) te sien; doch Sijn Hoocheyt heeft Outshoorn ende Ranst voorbijgegaen, ende, buyten de stippens, gekooren Jan Appelman en Rombout Hudde[2], niettegenstaende Burgemeesteren den brief der veertienen hadden gesonden aen den pensionares Hop, met last om aen Sijn Hoocheyt, in 't overleeveren der voorsyde messive, in bequaeme terme te recommanderen, dat geliefde tot Schepenen te kiesen die met een tycken aengehaelt sijn. Oock waeren Burgemeesteren niet twijffelende, ofte Sijn Hoocheyt soude op de recommandatie van den pensionares, uyt den naem van haere E. gedaen, daerop

1) De bedoeling is dat Burgemeesteren Dirk Hooft niet stipten, omdat het zeker was dat zijn vader, Hendrik Hooft, voor de tweede maal Burgemeester zou blijven, en vader en zoon niet tegelijk Burgemeester en Schepen mochten zijn.
2) In margine staat: 'Nota: Jan Appelman is neef van Burgemeester Valckenier, en Hudde susterling met Burgemeester Hudde.'

regard genomen hebben, alsoo tot antwoort gaf aen den gemelde pensionares, dat geneegen was Burgemeesteren te gelieven. Ende waeren noch minder twijffelende, alsoo (zij) onlangs, op de recommandatie van Sijn Hoocheyt, Jeronemes Velters secretares hadden gemaeckt, daer Burgemeester Hooft en Burgemeester Outshoorn wel het voornaemste de recommandatie in acht hadden genomen, ende dat, (als) hierboven gesyt, de voorgaende stadhouder(s) noyt buyten de stippens sijn gegaen.' (Resol. Raad III, 2. p. 390-392.)

1 Februari 1673. - 'Burgemeester Hooft en eenige andere Heeren waeren seer geinclineert om Coenraet Burch, Groot-tresorier, ende Tulp Burgemeesteren te maecken; doch hebben de saecke niet connen machtich werden, alsoo van Beuningen niet wilde, en sijn den eersten Februari 1673 met eenparicheyt van stemme gekooren tot Burgemeesteren:

Gilles Valckenier,
Cornelis Geelvinck,
Jan Huydecooper,

uytgenomen Burgemeester Hooft, die stemde Tulp in plaes van Huydecooper, doch had geen gevolch; welcke dry Burgemeesteren gekooren hebben tot president uyt de afgaende Burgemeesteren Hendrick Hooft, dewelcke heeft versocht daervan geëxcuseert te weesen[1]; 'twelck, nae wynich woorden, is aengenomen, ende doen gekooren Coenraet van Beuningen, dewelcke het meede heeft geëxcuseert, nae meerder reeden ende protestatie. Soodat (Burgemeesteren) Johannes Hudde hebben ontbooden en ge-

1) In het HS. staat in margine: 'Ick heb somtijts gesyt tegen Hooft, een misslach begaen te hebben, en sijn vrinden alsoo te verlaeten, en door sterven of andere reeden soude hebben connen de spil wederom verdraeyen; doch antwoorde, het in sijn gemoet niet te connen brengen, met soo een man (nl. met Valckenier) te dienen, en gedurich overhoop soude leggen, en met een schagrin aen sijn sijde sitte; dat oock sommige van opini waeren, dat (hij, Hooft) innerlijck aen de verandering (van de regeering in 1672) partisipeerde, welcke opini, soo (Valckenier en hij, Hooft,) te samen hadden gedient, uyt sommige opiniën niet soude hebben connen gebracht werden. Sijn naederhant weer seer goede vrinden geweest.'

maeckt president, die met lange en instantelijck reeden van excuse 'tselfde (heeft) soecken te excuseeren, maer nae lange ernstige en alle middelen van inductie heeft, als genootsaeckt, tselfde aengenoomen.'

'Rombout Hudde, Schepen gemaeckt sijnde, als (hiervóór) is te leesen, ende te nae bemaecht sijnde met Burgemeester Jannes Hudde, als susterlingen sijnde, soo is de nominatie wederom nae Sijn Hoocheyt gesonden, met sonderlinge recommandatie op Leonard Ranst, als noodich sijnde in Schepenenbanck, en daer de justitie groote dienst aen soude geschieden. Sijn Hoocheyt had reflectie op ....., maer door de scharpe recommandatie heeft (hij) Ranst Schepen gemaeckt in de plaes van Rombout Hudde. - Ranst, den 8sten April 1673 geweest hebbende tot Edam, op besoignes van de Purmer, ende savons omtrent 9 euren rijdende nae sijn hofstede in de Purmer, is met de waege in de sloot gevallen ende verdroncken[1].' (Resol. Raad III, 2. p. 393 en 394.)

12 Juni 1673. - 'Den 12den Juni 1673, smorgens heel vroech, is gestorven Gerret Claess. Hasselaer, (sijnde Schout) van een quetsuer in het been, hooch nae het lichaem, soodat de knok gequest was ende het been of schinckel gebroocken. Welcke quetsuer had becomen in 't laest van Juni 1672[2], omtrent den Amstel steenebruch, willende 's nachs ronde doen om te sien of goede wacht wierde gehouden, en comende bij de schiltwacht, die de lont op de haen sette, en door eenige haeperinge in het geven van 't woort, niettegenstaende (hij) syde (dat hij) den Offecier was, ende met sijn rotting willende het musket omlaech slaen, ging het roer af en ging de koogel omhooch door het been. Een der dienaers van den Schout, siende sijn heer vallen, stack met een halve pieck den schiltwacht in de borst, daer lange maenden aen heeft gegaen. Den Schout wierde gebracht tot Cornelis Backer, Schepen, en, aldaer verbonden wesende, wierd thuysgebracht. De gedurige pijn, die onverdraechelijck was en

1) In zijne plaats werd Michiel Tielens Schepen.
2) In den nacht van 28 op 29 Juni 1672. Vgl. ook Wagenaar, Amsterdam, I. p. 629, en Kroon, Amsterdam in 1672, p. 23, noot 1.

lang duerde, en swackhyt, met koors gemengt, heeft het lichaem soo verswackt, dat in acht maenden maer eens is verbet, alsoo van leedekant wierde verandert, leggende altijt op sijn ruch, niet connende verschoont werden, dan alleen sich een wynich aen één kant met de handen opheffende, ende alsoo het vuyle linden onder het lijf vandaen werdende gehaelt. Doen ick laest bij sijn E. was, syde mijn, noch noyt op sijn sijde had connen leggen, en dat wynich at, en dat alle middach omtrent vier euren een koors kreeg, die duerde tot omtrent elf euren in de nacht, en dan gebruyckte een soepe, waernae wynich tijts slaepte. Omtrent de thiende maend liet sich brengen nae Hoorn, sich ymagenerende aldaer een meester te weesen, die van goede kuere was, die sijn E. soo ver bracht, dat op één sijde conde leggen, ende wierd bevonden waetering te werde, en is eyndelijc, nae onmenschelijcke pijn en langdurige miserie, soo van graveel als waeter, gestorven, sijnde wondering waerdich, dat voor het accedent ofte quetsuere seer gequelt was met graveel en clyne steentjes, ende, niettegenstaende het gedurich leggen op de ruch, wynich graveel heeft gehadt. Was een heer, seer courageus, grootshartich en moedich, al wat te ijverich in sijn doen[1)], was seer behulpsaem en getrouw. Sijn eerste vrouw was een dochter van Burgemeester Pieter Hasselaer[2)], daerbij gewan twee dochters en een soon. De eerste troude met (Hendrick[3)]) Hooft, fiscael ter Admiralityt, en de tweede met een sijner neeve, genaemt Pieter[4)] Hasselaer, die uyt weelde op 's lants vloot gaende, in den jaere 1672 wierd geschooten. De soon is noch ongetrout. Met sijn tweede vrouw, genaemt Susanna Norot, heeft naegelaeten dry

1) Vgl. hiervóór, Eerste deel, p. 29-35.
2) Vgl. Eerste deel, p. 6, noot 2.
3) Den voornaam, in het HS. niet ingevuld, ontleen ik aan J.A. Alberdingk Thym en A.A. Vorsterman van Oyen, Het geslacht Hooft, p. 19.
4) Bontemantel vergist zieh. De Hasselaer, die in den slag bij Solebay sneuvelde, heette Gerard. Vgl. Wagenaar, Amsterdam. III, p. 218, en J.A. Alberdingk Thyrn, Het Patriciaat van Amsterdam. fol. 45.

kinderen, sijnde meede een seer wijse, brave en lieftallige vrouw.' (Resol. Raad III, 2. p. 405-407.)

13 Juni 1673. - 'Den 13^{den} Juni 1673 is Hendrick Roeters, regeerend Schepen, bij den raet Schout gemaeckt[1]. Burgemeesteren ontbooden hem en syde, dat (hij) veel en swaere moite gedurende deese equipage der uytleggers, soo op het IJ als in de binnewaeters[2], had wegens het lant en deese stadt gehadt, en eenparich van genegenthyt sijn (hem) met een honorable scharge te begunstigen, te weeten: het Schoutschap, in plaes van den gestorven Hasselaer, en van meeninge waeren 't selfde in den raet te brengen, niet twijffelende, alsoo (Burgemeesteren het) eens sijn, of den raet sal tegen de voorstelling niet hebben; op welcke voorstellinge seer ontstelt stont en Burgemeesteren bedanckte. 't Selfde in den raet gebracht sijnde in omvraech, is met eenparichyt van stemme alsoo geresolveert, ende (is Roeters) aenstonts gedepescheert naer Den Haech, om door den Reeckencamer beëedich(t) te werden.[3].

Deese haestige begeevinge (alsoo Hasselaer daechs te vooren was gestorven) wierde geoordeelt een voorsichtige saecke te weesen, om alle recommandatie af te snijden, alsoo eenige, of door gunst, of cuyperijen, of gifte, door de favorite van Sijn Hoochyt voorschrijvinge soude connen becomen, gelijck alreede in eenige steeden was geschiet en oock alhier tot Amsterdam in het secretaresschap, dat Velters door sulcke een middel had becoomen, ende oock in de laeste veranderinge der magistraeten in eenige steeden was geschiet ende mogelijck oock in deese stadt. Het scheen vremt te weesen, dat de nieuwe Schout op de begraffenis van de oude was.

Van de begraffenis comende met Vincent van Bronckhorst, die neffens het lijck gegaen had, syde mijn, dat met Burgemeester Geelvinck nae de begraefenis[4] gaende,

1) In zijne plaats werd François de Vicq (de jonge) Schepen.
2) Vgl. Gebhard, Nicolaas Witsen. I. p. 107.
3) De woorden, beginnende met 'ende aenstonts gedepescheert enz.' zijn in het HS. doorgeschrapt.
4) In Resol. Raad III, p. 409 bericht Bontemantel nog, dat bij deze begrafenis 'de geëxcuseerde Heeren van den voorleeden jaere wierde aengesproocken met haer tytels, als: Rynst, Outburgemeester, en de Schepenen, Outschepenen, sijnde alle maechschap ofte groote bekenden van den overleeden, soodat nomina(li)ter geleesen wierde, uytgenoemen Bontemantel, die sich voechde nae de regeerende Schepenen, soodat de jonger Outschepenen en Raeden nae hem volchde, als: Trip ging aen de slincker hant, daarop volchde de jonger Outschepenen, en doen de Raeden, die geen Schepenen waren, en Commissarissen enz. Bronckhorst syde mijn nae de begraeffenis, dat Pancras daerover had gemord, en gesyt, onder andere propoosten: hoe comt Bontemantel onder de magistraeten?'

sijn Ed. had gesyt tegen hem, Bronckhorst, dat het geen dry daegen soude geduert hebben, of Sijn Hoochyt soude ymant gerecommandeert hebben.

Den 26sten Januarius 1681 is Jacob Boreel Schout gemaeckt bij den raet, in de plaets van Hendrik Roeters, en is (Roeters) den 3den Februarij door Burgemeesteren gestelt tot commissares in de wisselbanck; 't welk in lange jaeren niet is gepractiseert, alsoo de Schouten gestorven of Burgemeesteren gemaekt (zijn) of hebben haer afschyt genomen.' (Resol. Raad III, 2. p. 407 en 408.)

28 Januari 1674. - 'Sijn tot veertienen vercoren:
- Albert Geelvinck,
- Vincent van Bronckhorst,
Jacob Hinlope de Jonge,
- Everard Schot de Jonge,
Willem van Loon,
- Rombout Hudde,
- Nanningh Cloeck,
- Coenraet van Klinck,
David de Wil(he)m,
Jan Commelyn,
Dirck Boelisse,
Jan ten Grotenhuys,
- Dirck Blom,
Cornelis Kloeck. De - sijn tot Schepenen gekore.' (Notulen Appelman fol. 47.)

28 Januari 1675. - ‘Sijn tot veertienen genomineert:
Dirck Munter,
- Francois de Vick de Jonge[1],
Jan ten Grotenhuys,
Cornelis Graefflant,
Joan Six,
- David de Willem,
- Hendrick Becker,
- Gillis Sautyn,
- Michiel Tiellens,
- Jean van Beaumont de Jonge,
Jan Commelin,
Dirck Bas,
- Albert Bentes,
Jonas Witsen.’ (Notulen Appelman, fol. 64.)

Over de verkiezing van schepenen uit deze nominatie teekent Bontemantel in Resol. Raad III, 2. p. 392 aan: ‘Sijne Hoocheyt ging in twee Heeren buyten de stippen.’

Februari 1675. - ‘In de electie der magistraeten is verstaen bij de afgaende en weesende Burgemeesteren, dat Cornelis Geelvinck ende Vincent van Bronckhorst, staende den eersten susterling over den tweede, gesamentlijck als Burgemeester en Schepen moogen dienen[2], dat in den jaere 1665 geoordeelt wierde niet te moogen weesen met Gerard Schaep, Burgemeester, ende Pieter Schaep. Doen wierde gesustineert, 't selfde was strijdende tegen de previlegie, ende nu, dat de previlegie daer niet tegen sijn, alsoo exempelen van hetselfde sijn.’ (Res. Raad. III, p. 413.)

Maart 1675. - ‘In 't laest van Maert 1675 is den pensionares Hop bij haere Ed. Groot Mog. gestelt neffens Blocklant, van Dort, ende Blyswijck, van Delft, op de nominatie van Raetsheer in den Hoochen Raet, ende Sijn Hoochyt, thuysgecomen sijnde van Cleef, heeft Hop gecooren.

Wynich tijt ofte een dach a twee voor de vergaede-

1) De door mij gestipte heeren werden tot schepenen benoemd.
2) Vgl. hierbij Eerste deel, p. 100 en 101.

ringe heeft den Raetpensionares Fagel Hop sooveel als gepresenteert, seggende, (dat hij) niet een voet daerom heeft te versetten nochte sich te recommandeeren. Hop syde, dat (hij) tot commande van Burgemeesteren stond; ende wierd de saecke daerheenen gedirigeert, dat Burgemeesteren sooveel als hem lieten glijen, betoonende haer aen hem niet veel geleegen te laeten weesen, daer nochtans seer naerstige, getrouwen ende goede diensten heeft gedaen. Maer men bemerckte, dat de gunst van den Raetpensionares tot hem maer tamelijck was, alsoo somtijts sich wat tegen den Raetpensionares stelde. Oock is wel te mercken geweest, seedert den jaere 1670, doen Valckenier, over maeltijt, in Den Haech, ter presentie van Vlooswijck, Bontemantel ende Corver, den pensionares Hop wat te heevich ende onfaetsoenelijck bejegende (als in mijn Haechse annotatiën te leesen[1]), dat Valckenier met de eerste gelegenthyt soude soucken (hem) quijt te weesen.' (Resol. Raad III, 2. p. 417.)

5 April 1675. - 'Den 5^{den} April 1675 is bij den raet Jacob van den Bos gemaeckt pensionares in de plaets van Cornelis Hop, die Raetsheer in den Hoogen Raet is geworden. Den gesyden van den Bos is geweest commies van den Raetpensionares de Wit en Fagel. Sterf Juni 1680.' (Resol. Raad III, 2. p. 417.)

21 April 1675. - 'Den 21sten April 1675, Sondach, comende uyt de kerck met den Raetsheer Hop, syde ick: nu en sult ghij geen meer kijven van Valckenier hooren, als ghij (gehoord hebt,) doen (wij) t' samen in Den Haech waeren, in den jaere 1670. Waerop Hop antwoorde, dat seedert noch een chocque had gehad, omtrent twee jaeren geleeden, sijnde uyt Den Haech gecomen wegens een revisie ofte andere, geen stadts saecke; comende op den Dam, syde Valckenier tegen hem, Hop, dat (hij) over de

1) Met 'Haechse annotatiën' bedoelt Bontemantel zijne aanteekeningen over hetgeen voorgevallen is in de Statenvergadering van Holland in 1670, die hij, als een der afgevaardigden van Amsterdam, bijwoonde. Wat hij in deze 'Haechse annotatiën' over den twist tusschen Valckenier en Hop meedeelt, is hetzelfde, dat men lezen kan hiervóór, Tweede deel, p. 86 en 87.

twintich jaeren in regeeringe was geweest en altijt (had) gesien, dat de pensionaressen, thuyscomende van de vergaederinge, altijt haer hadde gevoecht bij de president van Burgemeesteren, om de comste bekent te maecken en een sommier rapport (te) doen; dat had gemerckt een clyn respect in hem te sijn, ende dat sulx oock had gemerckt, doen in de Gecommitteerde Raeden sat; met meer andere afgunstige woorden. Waerop hij, Hop, had geantwoort, in civile terme, dat niet in Den Haech was geweest om stadts saecke, doch evenwel aen sijn E. huys was geweest ende, niet thuys vindende, op 't stadthuys en, daer meede niet aengetroffen hebbend, nu de eer had van op den Dam te spreecken om sijn dienst bekent te maecken; en noch eenige smaedige woorde gehoort hebbende, die door tusschenspreecke van Maerseveen en Hudde een eynde naemen, dewelcke naederhant in 't parteculier de saecke oordeelde te krigel tegen hem, Hop, opgenomen waeren.' (Resol. Raad III, 2. p. 418 en 419.)

Augustus 1675. - 'In Augusti 1675 heeft Burgemeester Valckenier, op het Oost-Indisch huys sittende om een schipper te maecken, Cornelis Backer lanckwijlich doorgestreecken, hem, soo men syde, onfaetsoenelijck toespreeckende, en (hem beschuldigend) dat (hij) sich verabuseert van (zich), door (middel van) sijn swaeger Beverning en swaeger Rooseboom, maistre des requestes van Sijn Hoocheyt, Burgemeester te (willen laten) maecken etc.' (Res. Raad III, 2. p. 423).

December 1675. - 'In 't lest van December 1675 heeft Sijn Hoocheyt dry brieven door sijn meester van de requesten Rooseboom afgesonden aen dry van de vier regeerende Burgemeesteren, te weeten: Hudde, Geelvinck ende Maerseveen, (ende geen aen Pancras) ende door deselfde Rooseboom verder doen recommandeeren[1] van Cornelis Backer, Out-Schepen en Raed, (bij) de aenstaende

1) Over het 'recommandeeren' van candidaten door den stadhouder vgl. Fruin, Bijdr. D.R.V. p. 244 sqq. - Het boven medegedeelde geval en de aant. op 17 Januari 1673, (hiervóór, p. 232 en 233) bewijzen, dat Willem III al met deze recommandatiën is begonnen.

electie van Burgemeesteren daertoe te promoveeren[1)]; en eenige weecken daernae, te weeten in Januari 1676, (heeft Z.H.) den Raetsheer Hudde bij hem ontbooden en de saecke gerecommandeert, en Burgemeester Hudde heeft daervan een brief ontfangen van sijn broeder. Burgemeester Maerseveen is te kennen gegeven, dat Sijn Hoochyt met sijn E. iets te communiceeren had, doch heeft dat soo laeten heengaen tot soolang een brief wederom bequam van Sijn Hoochyt, waerop nae Sijn Hoochyt, in Den Haech sijnde, is geryst[2)], en de saecke met alle omstandicheeden ende consequentie ontleedicht, (zeggende:) dat deese regeeringe het meeste aen Sijn Hoochyt is verobligeert, als sijnde door de veranderinge van den jaere 1672 door Sijn Hoochyt daerin geset; dat het erfstadthouderschap, de voordeelen in de Oost-Indische Compagnie ende op lant, Sijn Hoochyt toegevoecht, door dese regeeringe meest is toegecomen; dat Sijn Hoochyt de recommandatie van dees en geene, door versoeck van die meest in gunst van Sijn Hoochyt sijn, toecomt; dat (dit verzoek) gedaen werd voor diegeene, die wellicht, is 't niet nu, hiernae de meeste gifte ende gaeven daertoe comen te spendeeren; dat soo starcke recommandatie de libertyt in de electie comt te beneemen, 't welck met de

1) Deze mededeeling wordt bevestigd door notulen Appelman fol. 68. Vgl. Gebhard, Nicolaas Witsen. I. p. 148 en 149.
2) Hierover teekent Bontemantel in Resol. Raad III, 2, op een los blad vóór p. 423, nog aan: ‘Burgemeesteren schreeven een brief aen de Prins, die (zij) door Geelvinck, naedat die door den Raetpensionares Fagel geleesen sijnde en die te hebben geapprobeert[a)], aen de Prins soude(n) behandigen; ende hebbende het Geelvinck niet vertrout, sonden Maerseveen, maer die quam als de brief al aen den (raad)pensionares was door Geelvinck gelevert. De Prins, Geelvinck siende op 't Hof, vraechde of (hij) een brief had, die syde ja, maer dat die bij den Raetpensionares was. Geelvinck bij den Raetpensionares comende om den brief, syde (de raadpensionaris) die gegeven te hebben aen Maerseveen, die deselfde aen de Prins gaf, dat aen Geelvinck eenich misnoegen gaf, alsoo (hij) niet vertrout wierde en (burgemeesteren) Maerseveen hem naegesonden hadde(n).’
a) Dit is een van de gewone stijlfouten bij Bontemantel; hij bedoelt: nadat de brief door Fagel gelezen was en deze hem goed had gekeurd.

previlegie niet quadreert. Maerseveen heeft met sich genomen nae Den Haech sijn swager Schot, Becker en eenige andere, apparent om alle hetselve bij haer vrinden en bekende, die bij Sijn Hoochyt in faveur sijn, uit te wercken, (nl.) dat de recommandatie mach met genoegen verschooven werden.' (Resol. Raad III, 2. p. 423 en 424.)

28 Januari 1676. - 'Deese nominatie der veertienen van den jaere 1676, 28 Januari, (is:)

Cornelis Cloeck,
Egbert de Vrij, neef van Maerseveen,
Jan Appelman, neef van Valckenier,
Rombout Hudde, neef van Burgemeester Hudde,
Dirck Blom, neef van Valckenier,
Live van Loon,
Jan van Dijck, swager van Castricum,
Jacob Elias, swager van Pancras,
Adriaen de Waert,
Everhard Schott, swager van Maerseveen,
Dirck Bas Elbertss.,
Jacob Popta,
Dirck Boeless., neef van Castricum,
Jan Commelyn.

Volgens gewoonte stipte Burgemeesteren seven uyt deselfde, doch Sijn Hoochyt ging een goet getal voorbij[1)], als: de Vrij, Hudde, Elias en ....., ende nam in de plaets Cloeck, Hudde[2)], van Dijck en ....., twelck noyt door Prins Mauritius, dan alleen één rys, is

1) 'Doch de Prins heeft meer als de helft overgeslage en andere, na de raet van Beverinck en Roseboom, gekose, te wete dese volgende tot Schepenen:
Lieve van Loon,
Jacob Popta,
Jan Appelman,
Everard Schot,
Dirck Boelesse,
Jan van Dijck,
Cornelis Cloeck.' (Notulen Appelman fol. 68.)

2) Bontemantel vergist zich. Hudde is in 1676 geen schepen geweest en komt dan ook niet voor onder de door Appelman genoemde schepenen van 1676, ook niot op de lijst bij Wagenaar, Amsterdam III p. 343.

gedaen en door Prins Hendrick noyt niet, noch oock noyt niet door prins Willem; maer deese laeste sijn soon, Willem, heeft seedert den jaere 1672, dat stadthouder is geweest, altyt eenige buyten de stippelen tot Schepenen gemaeckt.' (Resol. Raad. III, 2. p. 425.)

1 Februari 1676. - 'Burgemeester Jannes Hudde, als de ouste in eede der afgaende Burgemeesteren, is versocht van de dry nieuw gekooren Burgemeesteren, te weeten: Outshoorn, Valckenier en Munter[1)], tot president, die hetselfde, nae veele instantie, heeft bedanckt; ende is in de plaets gekooren den Heer van Maerseveen. Geelvinck conde geen president sijn, alsoo susterling met Outshoorn was.

Men neemt gewoonelijck de ouste in eede der afgaende Burgemeesteren tot president, doch dat stelt geen wet en werd dickmaele anders gepractiseert.'

23 Mei 1676. - 'Saterdach voor Pinxster, den 23sten Mei 1676[2)].

Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren vergaedert sijnde, heeft Valckenier wijtloopich gediscoureert, ende gerecommandeert de eenicheyt, ende dat (men) behoorde bij rang te regeeren, sonder ymant te verstooten ofte te laeten sitten en voorbij te gaen; dat het getal van twaelf Burgemeesteren, soo regeerende als oude, van oude observantie is, en wel het beste soude sijn, dat het getal tot op thien wierde, door afsterven, gebracht; doende meer andere voorstellen tot de vijftien artyckelen, hebbende deselfde gestelt op pampier, sijnde van gevoelen, dat yder de gesyde acte tot precise naecominge behoorde te onderteeckenen.

De gesyde saecke bracht Outshoorn, als presideerende Burgemeester, voor, die door Valckenier wierde onder-

1) Deze drie waren 'eenpaerlijck' tot Burgemeesteren gekozen. (Notulen Appelman fol. 68.)
2) Vgl. bij het volgende: Eerste deel, p. 167-169, Fruin in Bijdr. D.R.V. p. 225 sqq., en J.F. Gebhard Jr., Het leven van Mr. Nicolaas Cornelisz. Witsen. I p. 145-150.

schep(t) en deed (Valckenier) de voorstel met een lange aenspraeck, en dat seven Burgemeesteren geresolveert sijn deselfde acte te tyckenen, ende dat van Beuningen (die nu in Engelant, als ambassadeur, is) het niet sal dificulteeren.

Vlooswijck (die kennisse van het werck had ende dat aen Hooft hadde bekent gemaeckt[1]) syde, sulck een voorstel onbetaemelijck te weesen, ende niet geresolveert was sich te verbinden, maer sijn stem in 't kiesen van Burgemeesteren vrij te behouden.

Hooft, van hetselfde gevoelen sijnde, stelde sich hart tegen de acte en syde vorder, dat hij, die de oorsaecke is van alle onrusten, nu wil spreecken van een acte van hermonie; die een hoope rapaillie heeft, door onbehoorelijcke practijcque, in de regeeringe gestelt en eerelijcke Heeren den schop gegeeven, wil nu de eerelijcke en vreedsame man weesen; dat (hij, Hooft,) nae het Burgemeesterschap noyt heeft gestaen en, soo het had wille weesen, noch voor wynich jaeren is gesyt door hem, Valckenier, dat soude trachten het hem te maecken[2]; maer had daer hart teegen aengesien, alsoo altijt heeft getracht de burgers voor te staen ende bij haer previlegiën te maintineeren, dat hij, Valckenier, ter contrary is doende; dat (hij, Hooft,) had getracht Roch en Six op de veertienen te brenge en door hem, Valckeniers, toedoen waren afgesmeeten; en slechter van conditie daerop te brenge, de ouste voorbij te gaen, ja, te verwerpen, geen preuve van hermonie is; dat goede overeencominge is, de brave uytgesette te herstelle; dat den raet en Schepenen door die acte soude werden vercort.

Castricum syde, die voorstel hem rauwelijck voor te coomen, en dat men wel gewoon is, soo importante saecke elkanderen eerst te communiceeren, om de gedachten daerover te laeten gaen; doch dat daer kennisse van hebbende ofte niet, noyt tot die voorstel sal verstaen, veel minder deselfde onderteeckenen.

1) 'Hooft had copye van de acte becoomen door Outshoorn.' (Uit een paar bladen, ingelascht tusschen p. 426 en 427 van Resol. Raad III, 2.)
2) Vgl. ook hiervóór, de aant. op 1 Februari 1673.

Burgemeesteren syde copye te sulle laete toecomen, doch nimant copye daervan te geeven. Den 5den. Juni had (Hooft? Vlooswijck? of de Heer van Castricum?) noch geen becomen, doch daernae heeft die becomen[1].' (Resol. Raad III, 2. p. 426 en 427.)

[Ik laat thans volgen een aantal stukken, betrekking hebbende op het bovengenoemde voorstel van Valckenier. Slechts enkele daarvan komen bij Bontemantel voor. Achter elk stuk is opgegeven, waaraan het ontleend is.]

Praeliminaire Resolutie tot Eenicheyt.

'Wij, althans regerende Burgermeesteren der stad Amsterdam, niets hebbende sooseer voor ogen als de welstand van den Staet in het gemeyn ende die der stad in het particulier, en wetende, dat niets meerder tot het voorschreven welsijn contribueren kan, als rust, eenicheyt en confidentie onder de Regenten, oock dat, die eenicheyt onder alle d' oude ende regerende Burgermeesteren sijnde verkregen ende geëstabliceert, groote hope ende vertrouwen is, dat geenich ander Regent ofte Regenten sullen werden gevonden, die niet alles tot der voorseyden rust, eenicheyt ende confidentie soude willen contribueren, verklaren den accoorde, hiernaer beschreven, tot geen ander eynde opgestelt ende met onsen handteeckeninge te hebben bevestigt, als om, door middel van denselven, alhier ter stede onder alle de Regenten, rust, eenicheyt ende confidentie, ten beste van den Staet in 't gemeyn ende der stad van Amsterdam in 't particulier, te procureren, ende daer-omme oock van verstand te wesen, onaengesien onse signature, onder voormelde accoorde geschreven, dat het geseyde accoord is ende sal blijven nul ende van geen waerde, soolange niet alle d' Out-Burgermeesteren ende ider van deselven in het bysonder, op onsen voorgange, den voorschreven accoorde, met subscriptie haerer namen, mede sullen hebben belooft aen elckander te praesteren,

1) Vgl. hierna, p. 253 en 254.

reserverende aen ieder van ons en latende aen elck Out-Burgermeester in het bysonder den vrijheyt ofte liberteyt, soolange het voorseyde accoord niet en sal sijn volteeckent ofte bij geschrift aengenomen end e geconfirmeert door alle ende een igelijk Out-Burgermeester, van aen sijne onder-teeckeninge ofte schriftelijcke aennemin ge te mogen renuntieren ende denselven op te seggen aen de althans regerende Burgermeesteren deser stede, sullende van soodanige renuntiatie ofte opsegginge, soo sulx onvermoedelijck mogte komen te gebeuren, op dat ten alle tijde daervan moge blijcken, in eenich publicq register, daertoe bij de regerende Burgermeesteren te ordonneren, notitie werden gehouden, ende hebben wij dese, tot kennisse der waerheyt, aen alle d' op heden, de hier naer te stellen, praesent geweest sijnde Out-Burgermeesteren voorgelesen ende met onsen eygene handen onderteeckent, den 23sten May 1676.

Corn. van Oudtshooren, Gillis Valckenier, Jan Munter, Joan Huydecoper.'
(Resolutie-boek Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 193.)

Concept tot eenicheyt.[1]).

'Wij, Burgermeesteren en Regeerders der stad Amsterdam, soo dienende in die qualiteyt als voor desen gedient hebbende, beloven elckandren ter goeder trouwen te sullen naerkomen ende ons leven langh, voor sooveel in ons is, te praesteren de conditiën, hiernaer gespecificeert, sonder dat wij deselven ofte eenige van die met onse stemme ofte directie sullen contramineren, directelijck ofte indirectelijck, oock dat wij alle geoorloffde devoiren aenwenden sullen, dat niemant iets ter contrarie en onderneme, maer alles, hen mogelijck, tot erlangen van deselve praestere, als namentlijck:

1) Hoewel dit stuk in zijn geheel reeds afgedrukt is door Prof. Fruin in Bijdr. Derde Reeks, V. p. 228-232, neem ik het hier op, opdat men hier alle stukken, deze zaak betreffende, bijeen vinde.

1.

Dat men niet sal excederen het aloude gebruyck van meerder dan twaelff Burgermeesteren, regerende ende oude tesamen genomen, te verkiesen.

2.

Dat een ofte meerder van die twaelff komende te sterven, men derselver plaetsen ofte eenige van die niet en sal vervullen (soolang deselve niet onder thien sijn gekomen) als bij eenparigb goetvinden van alle de Regerende Burgermeesteren.

3.

Dat de Regerende Burgermeesteren, sulx eenparich goet-vindende, oock sullen convoceren d'Out-Burgermeesteren ende aldaer in deliberatie leggen, of men een ofte meer der nieuwe Burgermeesteren sal maken ofte niet; ende hetgene bij meerderheyt van stemmen onder Regerende ende Out-Burgermeesteren tesamen sal werden goetgevonden, sullen alle gesamentlijck, ende een ieder in het bysonder, gehouden sijn te secunderen.

4.

Dat men, de Regerende ende d'Out-Burgermeesteren tesamen beneden het getal van thien sijnde gekomen, een ander, die noit Burgermeester is geweest, ten tijde als men gewoon is electie te doen, in der versturvene sijn plaetse sal moeten verkiesen.

5.

Dat een van de voormelde heeren sal werden gecommitteert in het college van haer Edle Grootmogende Gecommitteerde Raden, een ter Generaliteyt, een in den Rade van Staten, op de touren van der stad van Amsterdam in de twee laetstgenoemde, ende een in het collegie ter Admiraliteyt aldaer.

6.

Dat d'eerste, die in een der respective collegiën, (in) art. 5 genoempt, sal werden gesonden, (bijaldien sich niemand daertoe vrijwillich en verthoont) door het loth, onder alle d'Out-Burgermeesteren, voorts naer den veranderingh van den regeringh, op Vrouwendach, te trecken, tot die commissie sal werden gedesigneert.

7.

Dat vervolgens d'ouste der Out-Burgermeesteren, aen den lothbeurige komende te volgen, in het eerste openkomende collegie sal werden gecommitteert, ende soo voorts, op den selven order, de in rangh volgende, in indefinitum.

8.

Dat in de voorstaende gevallen de respective gedesigneerdens ofte gecommitteerdens aldaer sullen hebben den keure (bijaldien sij niemand uyt d'Oude Burgermeesteren weten te disponeren om vrijwillich waer te nemen den commissie, op haer Edele geconfereert off staende geconfereert te werden) off sij den voorschreven commissie selfs voor den tijt van dry jaren willen waernemen, dan off sij liever sien willen, dat een Schepen en Vroetschap, die noit Burgermeester en is geweest, in haer plaetse werde gecommitteert.

9.

Dat, bij verkiesingh van den laetsten gevalle, de respective gecommitteerdens ofte gedesigneerdens sullen moeten occuperen in een subaltern collegie, sonder tot het Burgermeestersampt verkoren te werden, den tijt van dry jaren, die hare respective commissiën in de Gecommitteerde Raden, de Staten Generael, den Rade van Staten ofte den Admiraliteyt tot Amsterdam soude hebben geduert.

10.

Dat die van d' Out-Burgermeesteren, dewelcke eens in een derselve collegiën, naer desen accoorde, is geweest ofte dry jaren in een subalterne banck, omdat daer niet selfs heeft willen dienen, heeft gevaceert, in geen van deselven wederom sal behoeven te gaen, soolangh een Out-Burgermeester overich is, die in een der voorschrevene collegiën niet en is geweest.

11.

Dat, in den gevalle, daer twee der voorseyde collegiën in één jaer komen te vaceren, d' ouste dergenen, die aldaer sal moeten gaen, sal hebben den keure, in het-welcke van beyden sal willen gecommitteert werden.

12.

Dat d' eerste dry Burgermeesteren, die, om in den jaer 1677 te dienen, sullen verkoren werden, mede bij loth, onder alle d' Out-Burgermeesteren, primo Februarij 1677 voorsegt, te trecken, sullen werden gedesigneert.

13.

Dat, naer de te verkiesen niewen Burgermeester oft Burgermeesteren, successivelijk uyt het getal der ouden sullen werden verkoren en voor andre gepraefereert degenen, die den lanxten tijt als Burgermeesteren niet en hebben gedient, 't en sij sake sij waren gecommitteert in het collegie van haer Edle Grootmogende Gecommitteerde Raden, ter vergaderingh van de Staten Generael, den Rade van Staten ofte het collegie ter Admiraliteyt tot Amsterdam, ende de dry jaren haers commissie primo May naest de te doen(e) electie niet en waren geëxpireert, ofte oock wel dat imand, op publiqe commissie sijnde buytens landts, selfs quam te oordeelen, dat hij den meesten tijt des jaers, dat als Burgermeester hadde te dienen, buytens landts soude moeten continueren; ende

eyndelijck mede dat degene, die lanxt uyt den dienst als Regerende Burgermeester was geweest, selfs sich wilde en wiste te excuseren, in welcken gevallen de naest daeraen volgende lanxt buyten dienst als Burgermeester sijnde geweest, sal moeten werden verkoren.

14.

Dat naer dengenen, die den lanxten tijt als Burger-meester niet en hebben gedient, successivelijck sullen moeten verkoren werden ende voor anderen gepraefereert d'ouste der Out-Burgermeesteren, te reeckenen den ouderdom naer den tijt, dat sij den eersten mael tot het Burgermeestersampt verkoren sullen sijn geweest en rangh hebben genomen, des, dat die ouste niet te naer en bestae aen dengenen, die vooraf als nieuw Burgermeester ofte als lanxt niet gedient hebbende is verkoren, in welcken gevall d' ouste daeraen volgende verkoren sal moeten werden.

15.

Dat althoos d' ouste in dienst als Burgermeester van de dry Burgermeesteren, door den oudraed het voorgaende jaer verkoren, het volgende jaer, soo sich niet selfs wilde en wiste te excuseren, sal werden gecontinueert, 't en ware sake hij door maegschap ofte affiniteyt van een der dry nieuwverkorene Burgermeesteren wierde gesecludeert.

T' oirconde der waerheyt ende naerder bevestinge van hetgeene voorschreven, hebben wij hetselve met onse handschrift respectivelijck onderteeckent, den 23sten May 1600 ses en seventich.

Cornelis van Oudtshooren,
Gillis Valckenier,
Jan Munter,
Joan Huydecooper,
Nicolaes Pancras,
J. Hudde,
Louys Trip'. (Resolutie-boek Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 193 v° - 195 v°.)

Resolutie om copie van de resolutie ende den concepte tot eenicheyt aen alle d'Out-Burgermeesteren te geven.

‘Sijnde praeliminairlijck ende vooraff, op ordre van de Regerende Burgermeesteren, aen den Heeren van Vloos-wijck, Hooft, Pancras, Hudde, Castrecum ende Trip ten voorgenoemde dage voorgelesen seeckere resolutie tot establicement van eenichheyt, door de Regerende Burgemeesteren genomen den 23sten May 1676, ende noch daer-naer mede gelesen sijnde seecker concepte resolutie (naerdat ider der voornoemde Heeren in het particulier van den concepte kennisse en praeallable lecture hadde gehad), tenderende mede de gemelde concepte ten selven eynde van eenicheyt, door ordre van de Regerende Burgermeesteren op het papier gebragt, edoch sijnde de concepte nul ende van geen waerde, uytwijsende de voorschrevene resolutie, soo langue die concepte niet bij alle ende een ider der Out-Burgermeesteren soude wesen aengenomen ende onderteeckent, is ter sake van verscheydene grieven, die eenigen der Heeren Out-Burgermeesteren in den intensie van den gemelte concepte tot eenicheyt meynde geremarqueert te hebben, door en bij diverse Heeren der Out-Burgermeesteren van den voorschreven resolutie ende den concepte versogt geweest copie, om over deselven haer E. gedachten naerder te laten gaen; waerop sijnde gedelibereert, is bij alle de praesent sijnde Regerende en Out-Burgermeesteren goetgevonden ende verstaen, dat allen ende een ider Out-Burgermeester de gerequireerde copiën sullen werden gegeven, des dat sij alle ende een ider in het bysonder soude aennemen ende beloven, gelijcke sij alle en een ider in het parteculier aengenomen ende belooft hebben, van dat sij van den voormelden resolutie ende den concepte tot eenicheyt geenen alsulcken kennisse ofte communicatie aen imand geven sullen, dat die, aen dewelcke die communicatie soude gegeven werden, deselve soude konnen uytschrijven ofte soodanich brengen op het papier, dat die beyde ofte een van deselven door den druck gemeen gemaeckt soude konnen werden. Actum 23 May 1676, praesentibus als folio praecedenti te sien.

Copie van de resolutie ende den concepte tot eenicheyt is verhandryckt aen de Heeren van Vlooswijck, Hooft, Pancras, Hudde en Castrecum den 10^{den}, ende aen de Heer Trip den 11^{den} Junij 1676, gelijck mede den 11^{den}, op ordre van de Heeren Burgermeesteren, die copiën door den Heer Raet Pensionares van den Bosch aen den Heer van Beuningen, Extra-ordinares Ambassadeur aen den Koningh van Groot Britangiën, toegesonden sijn.' (Resolutie-boek Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 196 v°. en 197.)

Acte revocatoir van den concepte tot eenicheyt.

'Wij, Burgermeesteren en Out-Burgermeesteren der stad Amsterdam, alle hier ondergeschrevenen, verklaren dat, uut gelijcke beweginge tot het gemeyne best, en innerlijcke genegentheyt tot rust, eenicheyt en confidentie omder alle deser stede regenten, voor sooveel in ons is, te doen cultiveren, wij den 23sten May 1676 onderteeckent hebben seecker concept, ten dien eynde door d'heeren althans regerende Burgermeesteren op het papier doen brengen, verklaren, seggen wij, oock nu, om dien rust en eenicheyt niet meerder te sien luxeren, als die voorheenen geturbeert is geweest, dat (wij) opheffen, gelijck wij opheffen bij desen, den onderteeckeningh, die wij aan den concepte tot eenicheyt op den 23sten May 1676 hebben gedaen, ende den sake, met desen onsen opsegginge, wederom stellen, alsoff wij nimmer daerover en hadden gedelibereert ende onse voormelde handteeckens onder den voorseyde concepte tot eenicheyt niet en hadden gestelt, ende sulx vermogens den resolutie, door d' heeren regerende Burgermeesteren, den 23sten May voorseyd, mede genomen, ende aen alle d' Out-Burgermeesteren, dempto den heere van Beuninge, voordat de concepte tot eenicheyt opgelesen was, praeliminairlijck doen voorlesen. Om echter niet te werden bedacht van praecipitantie ofte iets erger, dat wel dickmaels ongenegentheyt komt te suppediteren, verklaren wij, hier ondergeschrevenen, beneffens den declaratie van den opheff onser subscriptie aen den concepte van eenicheyt, dat wij den gemelden onsen subscriptie aen den concepte van eenicheyt sullen doen revivisceren,

gelijck wij die doen revivisceren bij desen, bijaldien (maer in geen ander gevalle) de voorschrevene heeren Out-Burgermeesteren, sijnde hier te lande, die den gemelte concepte van eenicheyt noch niet geteeckent hebben, denselven, soo als die leyt, voor het scheyden van den sessie der heeren regerende Burgemeesteren, die wesen sal den 27sten deser, voor noen, sijnde saterdach, mede gelieven te onderteeckenen; praesenterende d'heeren van Outshoorn, Valckenier, Munter en Maerseveen, regerende, d' heeren Pancras, Hudde en Trip, Out-Burgermeesteren, sijnde d' heeren, die den voormelde concepte tot eenicheyt hebben geteeckent, aen d' heeren Out-Burgermeesteren, die denselven niet geteeckent hebben, noch daerenboven, dat, bij mishagen van eenige articulen, die in den concepte van eenicheyt (volgens het respective oordeel der heeren, die noch niet geteeckent en hebben) mochte werden bevonden, in den gevalle de noch niet geteeckent hebbende heeren de moeite nemen willen van die articulen naer haeren sin respectivelijck te redresseren ende haer Edele consideratiën derwegen, in geschrifte vervath, aen d' althans regerende Burgermeesteren te overhandigen, vóór de ordinaris sessie van d' heeren regerende Burgermeesteren, die den 24sten deses, sijnde woensdach, wesen moet, sal komen te scheyden, sij derselver correctiën sullen examineren ende derhalven alsnoch resolveren, soo haren goeden raed, voor het beste van het gemeyn, uyt enckelen lust en iver tot rust en eenicheyt haer Edele sal dicteren.

Actum den 16^{den} Junij 1676.
Corn. van Oudtshooren,
Gillis Valckenier,
Jan Munter,
Joan Huydecoper,
Nicolaes Pancras,
J. Hudde,
Louys Trip.' (Resolutie-boek van Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 197-198.)

'De hier voorstaende acte revocatoir is den 18^{den} Junij

1676 overhandtreyckt, ter camer van de Heeren Burgermeesteren, aen den Heer Burgermeester Hooft; toegesonden ende overhandigt door Hendrick Sampson aen den Heer van Vlooswijck in 's Gravenhage; toegesonden door den secretaris Johan Geelvinck aen den Heer van Castrecum, sijn vader, ende den 19^{den} ditto door den Heer Raet Pensionaris van den Bosch versonden naer Engeland aen den Heer van Beuningen, Extraordinaris Ambassadeur aen dien Croon'. (Resolutie-boek Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 198 v°.)

Resolutie, door de Regerende ende Out-Burgemeesteren genomen, over de deductie van de Heeren van Vlooswijck ende Hooft, ten dese geïnsereert, met confirmatie van den acte revocatoir.

'Burgermeesteren en Regeerders der stad Amsterdam, hebbende bekent gemaekt aen de Heeren Out-Burgermeesteren Pancras, Hudde en Trip, die, beneffens de Heeren regerende Burgermeesteren, den concepte van eenigheit op den 23sten Mey 1676 hebben getekent, hoe de Heeren Cornelis van Vlooswijk en Henrik Hooft, mede Out-Burgermeesteren, des Woensdaegs, op den 24sten Junij 1676, voor noen, aen de Heeren van Outshoorn, Valckenier en Munter, regerende Burgermeesteren, toenmaels ten kamer present, hadden voorgelesen en vervolgens overhandigt seekre deductie, door de Heeren van Vlooswijk en Hooft, soo (zij) seyden, op het pampier doen brengen, luydende de voornoemde deductie als hiernae van woorde tot woorde volgt:

> DEDUCTIE VAN REDENEN over het concept van eenicheyt, den 23sten Mey 1676 alle de Out-Burgemeesteren, dempto de Heer van Beuningen, door regeerende Burgemeesteren voorgeleesen en haer Ed. eenige dagen daerna copielijck overhandicht, met versoeck, bij nader geschrifte van den 16^{den} Junij, aen de difficile Heeren om haere considera-

tiën daerop schriftelijck in te brengen, tot voldoeninge van 't welcke wij, Cornelis van Vlooswijck ende Hendrick Hooft, volgens behoorlijck respect, geacht hebben schuldich te sijn dese onse deductie haer Ed. Groot Achtb. ter handen te stellen.

Staet vooreerst in 't generael te considereeren, dat alle nieuwicheeden, al schijnen se, nae den gemeene aert der menschen, ter eerster aensien iets aengenaems in sich te hebben, bedenckelijck sijn, en wel vooral omtrent gestabilieerde wetten en oude gerecipieerde gewoonten in de regeeringe, die seer verstandelijck door den Heer Hugo de Groot vergeleecken werden bij vastgegroide boomen[1)], die, gelijck sij uyt de wortel haer voetsel alleen trecken, soo oock, deselve maer door de tijd groeyende en krachtich wordende, niet lichtveerdich behoorden te werden verplant, al was 't in een beeter grond, terwijl gemeenelijck meer verlooren wert aen de tijt als gewonnen aen de beeterschap; en oordeelende 't voorseyde contract van soodanige natuere te sijn, als niet vindende, hoe veele dissentiën tusschen de regenten voor deesen sijn geweest, die oyt hier bij contract getermineert te weesen, menen wij (onder correctie), dat men daertoe niet behoort te comen als naer profund ondersoeck en baerblijckelijcke overtuyginge, dat daer stadts welvaeren in resideerd; om welcke examen dan bij de hand te nemen en met ordre te beginnen,

verklaren wij vooreerst, wat aengaet het oochmerck van rust, eenicheyt en confidentie, 't welck in den hoofde

1) Waarschijnlijk wordt hier gedoeld op de volgende plaats uit het slot van Hugo de Groot's 'Tractaet van de oudtheyt van de Batavische, nu Hollantsche Republique', p. 40 van den derden druk (1651): 'Want hetgunt in 't gemeen van alle wetten werdt geseydt, is insonderheydt waer in die wetten, waerinne het hooghste deel van de regeeringe bestaet, te weten, dat het beter is sulcke wetten te gebruycken, die de besten niet en zijn, als te veranderen degene, die aengenomen ende gebruyckt zijn, alsoo de wetten soowel als de planten tijt van noode hebben om haer wortelen vast te maken, en daerentegen, soo men deselve dickmael vervoert, haer kracht ende sterck te komt te verdwijnen.

van 't voorseyde contract soo plausibel werd voorgegeven de eenige beweechreeden te sijn tot ontwerp van 't selve, sulckx oock met even grooten ijver en genegenthyt te desidereeren en te sullen behartigen als yemand van de heeren, die 't selfde hebben geteeckent, met beloften van 't voorschreeven eynde te willen bewercken met alle eerelijcke en doenelijcke middelen, ja selfs met sacrificatie van ons parteculier intrest ten dienste van 't gemeen, versoeckende deselve Heeren, dat sij die sinistre impressie tegen ons niet gelieven op te neemen, alsof 't wygeren van onse subscriptie mocht voortcoomen uyt wanijver ofte gebreck van begeerte tot soodanige rust, eenicheyt en confidentie, en haer verseeckert te houden, dat hetselfde alleen ontstaet uyt verschil van oordeel in 't verkiesen van middelen, om soodanigen heylsamen eynde te berycken. En gelijck de Heeren, die het voorsey de contract hebben ondertyckent, verklaren sulckx uyt de voorseyde begeerte voortgecomen te sijn, alsmeede het voorseyde contract voor 't hylsaemste middel bij haer Ed. Groot Achtbaerheden te weesen daertoe geprojecteert, soo bidden wij oock, dat deselfde Heeren van ons niet minder willen gelooven, als dat wij ten uytersten, met den grootsten ijver doenlijck, beoogen de voorseyde ruste, eenicheyt en confidentie, en ter goeder trouwen, om hetselve te berycken, voorslaen het declineeren van dit en alle andere contracten, waerbij de regenten haer onderling nauwer tot eenige saecken souden coomen te verbinde, voor ende aleer, door alle mogelijcke satisfactie, tusschen de Heeren sij wechgenomen soodanige koelheyt en aigreur, als misschien verscheide ongemaeckelijcke bejegeningen in de regeeringe een tijt lang herwaers in veele sullen hebben veroorsaeckt, en door verdere civile conversatiën en satisfactoire ommegang sijn verweckt eenige vrintschap en goede genegenthyt. Want sonder soodanige prealabele dispositie achten wij, dat alle contracte, hoe specieuse titel die oock draegen moogen, niet alleen geen nut sullen doen, maer in tegendeel aenlydinge geven tot meerder onhyl en grooter misnoegen, als sijnde alle perioden subject verschyde interpretatie, die tusschen qualijck geaffectionneerde gemeenlijck ten archsten pleegen te geschieden,

en gevende soodanige contracten aenleydinge tot frequenter conversatie, als wel buyten desulcke soude komen voor te vallen, nootsaeckelijk meede meer disputen en ongemacken tusschen luyden, niet op de voorschreven voet van vrintschap bij den anderen coomende, veroorsaecken(de). Waermeede overgaende tot het geprojecteerde contract in 't particulier, vinden wij ons te scrupuleuser de fluctueerende saecken, daer gemelt, te termineeren bij een apart contract, als niet staende ter afsonderlijcke directie van de contrahente Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren, maer raeckende het eligeeren van Burge-meesteren meede alle regeerende en Out-Schepenen, en het bestellen van de burgemeesterlijcke commissiën den ganschen raet, elck uytmaeckende in den sijnen veel grooter getal als Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren te samen konnen uytbrengen; waerdoor wij te gemoet sien een van byden wisselijck te sullen volgen: òf een misnoegen in veele cordate regenten, die, bij toeval van stemmen uyt Schepenen en den raet, altijt Burgemeesteren sullende sien prevaleeren en daerdoor beseffende de klynicheyt, die haer door 't voorseyde contract sal wesen aengedaen, onlustich sullen werden, om haer op eenige saecke in de regeeringe verder te evertueeren - want of wel diverse Heeren dus lange gewent sijn uyt discretie veel te differeeren aen 't advys van Burgemeesteren, sullen echter haer niet gaeren op die wijse sien geludificeert in 't ooch van al de werelt, als wierden sij maer pro forma bij den anderen geroepen - òf sal, ter contrarie, coomen te gebeuren, dat bij oppositie van Schepenen of den raet, die misschien door diergelijcke contract soude connen werden geëxacerbeert, dat Burgemeesteren, willende blijven en verbonden weesende bij haer contract, telckens, tot groote vilipendentie van de regeeringe, sullen werden over staech geworpen, bysonderlijck als imant van credit onder Burgemeesteren sijne reeckeninge bij 't voorseyde contract niet soude mogen vinden, 't welck (hij) bij den raet of Schepenen onder de hand quame te foveeren en te onderbouwen. Want of men al de anderen seer specieus sal koomen te belooven sulx noyt te onderneemen, is echter niet te vertrouwen, dat nu en altijt de regenten,

en bysonderlijck die van ambitieuse conditie sijn, van soo scrupuleuse gemoede sullen weesen, dat (zij), post-poneerende haer eygen politique intreste, haer daervan ten uyttersten sullen koomen te wachten, waeruyt dan seeckerlijck, tot comfusie van de gaensche regeeringe, soodanige factiën sullen coomen te ontstaen tussen de regenten, als hier te lande noch noyt sijn bekent geweest; sijnde meede seer qualijck te compasseeren met de eenvoudicheyt van een cristelijck gemoet, dat men in soo aensienelijcke vergaederinge, als sijn die van de Vroetschap en Schepenen, Godt den Heere sal aenroepen, gelijck met groten ernst, om sijnen goeden geest tot de aenstaende electie en deputatie[1)], daer soo merckelijcken getal van dien soo solenneel is verbonden bij contract, en beslooten heeft, volgens hetselfde, de voorseyde electie en deputatie te willen doen nae 't voorseyde contract en haere eygen sinnelijckheyt.

Sulckx dat meenende op de twee voorseyde saecken door beswoore previlegiën en hantvesten, gerecipieerde costumen, hercomens en loffelijcke, lang gepractiseerde gewoontens genoechsame ordre te sijn gestelt, soo maer duslange waren en noch wel wierden geobserveert en naergekoomen, oordeelen wij alle verdere contracten daeromtrent, soo niet schaedelijck, ten minsten onnut ende onnoodich te sijn. En genomen, daer waere bij de voorseyde middelen niet genoechsaem in voorsien, en men wiste die met naeder contract in seeckerhyt te brengen, tot contentement van de gansche regeeringe, sonder dat de regenten alvooren onderlinge den anderen wel wilden nochte meer respect ofte estime voor malkanderen hadden, blijven daer niet honderden van middelen over, buyten 't verkiesen van Burgemeesteren en 't bestellen van burgemeesterlijcke commissiën, om naer de overgebleven ongenegentheeden malkanderen te choqueren en klynicheeden aen te doen? Twelck noch echter kunnende geschieden en ongetwijffelt, nae der menschen swackheyt, soude coomen voor te vallen, wat effect sal men te verwachten

1) Vgl hiervóór, Eerste deel, p. 95 en 96, en Tweede deel, p. 112.

hebben van 't voorseyde contract, anders als dat yder, sullende meenen de vilipendie te grooter te sijn, die hem sal bejegenen naer 't aengaen van een contract, dat de naeme draecht van rust, eenicheyt en confidentie, maer te heviger tegen sijn partije sal werden geanimeert.

Kunnende dan in geenen deele verstaen 't voorseyde contract of eenich ander, rebus sic stantibus, met nut van de stad aengegaen te connen werden, blijft niet over, dat ons daertoe soude connen beweegen als de hoope, die ons schijnt gegeven te werden, van door dat middel tot het burgemeesterschap weder te sullen kunnen werden gepromoveert, daervan wij schijnen t'enemael gefrustreert te sullen blijven, soo de Heeren, die 't voorseyde contract ons hebben gepresenteert, sulx goetvinden; waertoe wij niet anders seggen, als dat van onse sijde presenteeren, dat, so ymant met woorden ofte werken is geoffenceert ('t welck wij nochtans niet weeten nochte gelooven, als sijnde tegen onse maniere van doen) wij 'tselve met behoorelijcke satisfactie willen repareeren, en wijders voornemens sijn in toecomende, naer onse gewoonte, yeder in en buyten de regeeringe te bejegenen met alle respect, civilityt en discretie, soo als wij nae den rang, die hij in de regeeringe hout, en de waerde van sijn persoon, sullen oordeelen te meriteeren; sullende verder van de andere Heeren afwachten 't geen haer goeden raet ten beste van de stadt sal komen te gedraegen, considereerende in allen gevallen, gelijck wij altijt hebben gedaen, 't burgemeesterschap te weesen een lastich pack voor een eerlijck man, en achtende 't selve bij ons maer met een gerust gemoet te kunnen werden bekleet, als (wij) daertoe, sonder ons toedoen, wettelijck sullen werden beroepen, als niet gewent sijnde in de regeeringe iemant voor onse promoteurs te erkennen. Derhalve dan geen reden sijnde te vinden, noch voor 't gemeen, noch voor ons parteculier, om dewelcke wij voor alsnoch ons souden inwickelen in een contract, daer (wij) niet klaer bij overtuicht sijn in te resideeren 't welvaeren, rust en eenicheyt van de stat en de goede ingeseetenen van dien, versoeckende UEd. Groot Achtbaerheede, met ons oordeelende, dat wij met de bovenstaende presentaetie behoorden te volstaen, dit ons

wygeren ten besten gelieven te duyden en verseeckert te blijven, dat wij sijn,

Ed. Groot Achtb. Heeren,

UEd. Groot Achtb. ootmoedige dienaers

Corn. van Vlooswijck.
Hendrick Hooft.' (Resolutie-boek Burgem. en Oudburgem. II fol. 198-201.)

['Sommige syde, dat de voorschreven deductie was gestelt door den pensionares Hop, waerover bij Burgemeesteren wierde gesprooken, en soude sich, door last, daervan bij eede hebben gepurgeert[1]; andere syde, de deductie ontworpen te sijn door den Outburgemeester Hooft.' (Bontemantel, Resol. Raad III, 2. p. 436.)

Op deze deductie van Vlooswijck en Hooft werd den 29sten Juni 1676 door de heeren van Outshoorn, Valckenier, Munter, Huydecooper, Pancras, Hudde en Trip het volgende besluit genomen:]

'De voorengementioneerde regerende en Out-Burgermeesteren, die den concepte tot eenigheit, den 23sten May 1676, hebben getekent, verklaren vooreerst, dat sij, de hierboven geschreven deductie hebbende gesien, 't eens zijn en oordeelen met de Heeren Out-Burgermeesteren van Vlooswijck en Hooft, daer (deze) seggen, dat men gestabilieerde wetten ende costumen niet ligtvaardiglijk moet veranderen, en dat sulx niet en behoorden te geschieden, tenzij men de te makene veranderinge agtede baarblijkelijk te dienen tot stats welvaart; en dat sij, Burgermeesteren ende Out-Burgermeesteren, die den concepte hebben getekent, alleen bevinden dat ongeluk te hebben gehad, dat het oordeel van de Heeren van Vlooswijck en Hooft, ten respecte van het concept van eenigheit, of namentlijk

1) Hop was toen geen pensionaris meer, maar lid van den Hoogen Raad (zie hiervóór, Tweede deel, p. 240 en 241.) Hoe kon hem dan g e l a s t worden, hetzij door burgemeesteren, hetzij door de heeren van Vlooswijck en Hooft (uit Bontemantel's woorden blijkt niet duidelijk, wie den last gaven), om zich te zuiveren van de beschuldiging, dat hij de auteur was van de deductie?

hetselve baarblijckelijk soude dienen tot stads welvaren, met het hare niet is accorderende;

verklaren ten twede dat, ter saake zij om Staats- en stads welvaren alleen, het concept van eenigheit op het pampier hebben gebragt ende aen alle en een ider der Out-Burgermeesteren den prestatie van hetselve hebben aangeboden, (zig zijnde bewust, dat sij niemant verongelijkt hebben) sij ook hebben gemeynt, dat het de beste weg was om tot die eenigheit te geraken, dat men over geen geleden ongelijk en klaagde, en dat die onder haar de injuriën al niet en konden vergeten, egter deselve aan de publique utiliteit behoorde te vergeven;

ten derden, dat (zij) met de Heeren van Vlooswijck en Hooft overeenkomen in het gevoelen, dat het met d' eenvoudigheit van een christelijk gemoet seer qualijk soude sijn te compasseren, dat men in soo aansienlijke vergaderingen, als sijn die van de Vroedschap en Out-Schepenen, soude doen de respective electiën in den form, bij hare deductie gestelt, en sullen uyt grond harer herten wenschen, dat sij, benevens de Heeren van Vlooswijck en Hooft, gelukkiger tijden als van veel jaren voorheen mogen beleven, daar (zij) hebben gesien, dat bij veele die christelijke eenvoudigheit meerder gepraetexeert als gepractiseert is geworden;

ten vierden, dat hare gedagten noyt en zijn geweest die eenigheit alleen onder de regerende en Out-Burgermeesteren te establiceren, maar ook die onder alle de andre regenten deser stede te doen onderbouwen, als in de praeliminaire resolutie, door de Heeren regerende Burgermeesteren den 23sten May 1676 genomen, ende de acte revocatoir van den concepte tot eenigheit, bij de Heeren, die het voorsegde concept hebben getekent, den 16^{den} Junij des voorsegden jaars gearresteert, is te sien, en wel voornamentlijk, daer de Heeren regerende Burgermeesteren seggen in de voorsegde praeliminaire resolutie van 23 May, dat de eenigheit onder alle de regerende en Out-Burgermeesteren sijnde verkregen, groote hoop en vertrouwen is, dat geenig ander Regent of Regenten sullen werden gevonden, die niet alles tot de voorseyde rust en eenigheit soude willen contribueren;

dat ook de discoursen, onder de regerende en Out-Burgermeesteren, die den concepte hebben getekent, over de vaststelling en den te introduceren practijquen des concepte van eenigheit gehouden, doorgaans daarhenen zijn gegaan, dat (het) niet sooseer soude dienen om die eenigheit onder alle deser steden regenten te doen vinden, als dat de voorseyde concepte bij alle de regerende en Out-Burgermeesteren met een vergenoegt herte vooraf wierde aangenomen, en dat daarnaar een ider der regerende of Out-Burgermeesteren bij sijne vrinden onder de regerende en Out-Schepenen directie in alle opregtigheit toebrengende, ook, hun eragtens, ligtelijk soude zijn te verkrijgen, dat alle de Heeren Schepenen, voorsegt, den concepte van eenigheit souden approberen, die dan vervolgens in de Vroedschap gebragt konde werden, om, op desselfs resolutie, ook daarover octroy en approbatie van haar Ed. Groot Mog. de Staten van Holland ende Westvrieslant te versoeken;

ten vijfden, dat (zij) met veel vernoegen uyt de Heeren van Vlooswijck en Hooft hare deductie hebben gesien, dat die Heeren, beneffens de regerende en Out-Burgermeesteren, die het concept van eenigheit hebben getekent, het burgermeesterschap houden te wesen een lastig pak, dat niet behoorde geambieert te werden.

Nu dan, gemerkt de Heeren van Vlooswijck en Hooft seggen, dat het weygeren harer subscriptie aan de concepte tot eenigheit, niet voor en komt uyt wanijver of gebrek van begeerte tot rust, eenigheit en confidentie, maar dat hetselve alleen ontstaat uyt het verschil van oordeel in het verkiesen van middelen, en dat sij het concept van eenigheit voor geen bequaam middel om tot den eenigheit te geraken en houden, gelijk nootsakelijk soude zijn, als de Heeren, die het concept hebben ondergeschreven, haar oogmerk, den eenigheit, en, door denselven, des Staats- en der stads welvaren soude erlangen,

verklaren de voormelde Heeren ten sesde, de voorsegde Heeren van Vlooswijck en Hooft wel te doen, dat sij dien concepte niet amplecteren en tekenen; houdende de Heeren, die den concepte van eenigheit getekent hebben, daarom den meergemelte concepte van eenigheit, volgens de reso-

lutie revocatoir, den 16^{den} deser genomen, voor opgeheven in allen schijn ende maniere, (alsof) sij over denselven of eenig lid van dien nimmer en hadden gedelibereert.

Verklaren eyndelijk, dat sij egter bij allen tijd en gelegentheit hare gedagten nog vorder sullen inspannen ende scharpen om middelen van eenigheit uyt te vinden, en door dien en alle wegen, soo veel in haar is, het beste van den Staat in 't gemeyn, en dat van de Stad (in't) particulier, te sullen bevorderen.

Actum 29 Junij 1676.

Corn. van Outshooren,
Gillis Valckenier,
Jan Munter,
Joan Huydecoper,
Nicolaes Pancras,
J. Hudde,
Louys Trip.'

(Resolutie-boek Burgem. en Oud-Burgem. II fol. 201 v°-203.)

12 November 1676. - 'Cleveniersdoelen. Admiralityts-maeltijt. - Den twaelfden November 1676, op de maeltijt der Raeden ter Admiralityt met de Heeren van de regeeringe (die gewoonlijck alle jaeren gehouden werd, tot goede correspondentie), heeft Burgemeester Valckenier teegen Geelvinck heevich uytgevaeren[1)] en soude gesyt hebben: ghij, Heer van Castricum, ik heb u tusschen mijn knieën gehadt en, had ick gewilt, ick soude u geneepen hebben, dat de gal u soude ten neuse uytgesprongen hebben (willende seggen: het heeft aen mijn alleen gehangen om (u) uyt de regeeringe te schoppen) en nu derft ghij, ondancbaere, (u) teegen mijn canten. Neen, denckt vrij, dat ick noch deselfde macht heb. Waer sijt ghij vandaen gecoomen? Heeft u grootvaeder niet geweest een erreten-boonegoet-vercooper ofte (gehad een) scheepsvictualie-winckel? ghij sijt een schelm ende guyt, en doet een

1) Vgl. hierna, p. 270 en 271, de missive van Geelvinck van 4 Januari 1677.

valschen eet in het doleeren van den 200sten penning[1)], en (ik) heb (iets) in mijn sack, daer (ik) u mede can ruineeren, deschifreerende het request van doleantiën.

1) In margine staat: ‘Is geschat op twee hondert veertien duysent guldens, en heeft gedoleert.’ Over de ‘swaere schattinge’ van den 200sten penning teekent Bontemantel elders nog het volgende aan: ‘In Februarij 1675 de cohieren van den 200sten penninck uytgegeven werdende, die op nieuw door gedeputeerde commissaressen van Hollant, met assistentie van eenige Heeren uyt den met alhier, waeren gedresseert, als Witsen, Becker, Tielens, waeren veel inwoeuders seer misnoecht, alsoo (zij) te merckelijck waeren verhoocht, als: Burgemeester Graef gestelt op seven tonnen gouts, sijn suster op....., Hulft (en) den ontfanger Uytdenbogert hondert duysent guldens yder verhoocht etc. ende Schepen de Vick, die getrout is met de dochter van Burgemeester Pancras, ende den secretares Valckenier, die getrout is met de dochter van Burgemeester Trip, yder op thien duysent guldens capitael; ende Fontyn, Drost van Muyden, die getrout is met de dochter van Burgemeester Valckenier, op 70 duysent guldens capitael, daer deselfde aen sijn capetyn Norot ende luytenant Hendrick Bontemantel had versocht (hem) niet hooger te willen stellen dan op twee tonnen gouts; welck inegaele stellinge groote onlusten veroorsaeckte, soodat wierde een brief geplackt voor een der camers op 't stadthuis, dat men soude leesen het 17de capitel van Matheus, vers 24, 25, 26, 27.’ (Resol. Raad III, 2. p. 415.) ‘Andries Graef, Out-Burgemeester, heeft sich (in 1676) met der woon begeeven tot Utrecht, om de swaere schattinge te ontgaen; doch het placcaet (van) 3 April 1677 is daertegen en (hij is) weergecomen.’ (Resol. Raad III, 2. p. 423-425.) Het hier bedoelde plakkaat van de Staten van Holland van 3 April 1677 (Groot Placaet Boeck III p. 1078 en 1079), luidt:
‘De Staten van Holland enz. doen te weten dat wij, in gewisse ervaringe gekomen zijnde, dat, doordien wij tot defensie ende behoudenisse van 't gemeen, genootdruckt werden verscheyde seer sware schattingen ende contributiën op te stellen, ende specialijck mede den 200sten penningh tot seer veel malen te heffen, ende dat andere provinciën haer daervan dispenseren, veele en verscheyde personen en familiën haer buyten dese provincie in de hooghgemelte andere provinciën komen te begeven om daerdoor de voors. lasten te ontgaen’ enz., zoo is het dat wij verklaren, ‘dat alle diegene, die in de provincie van Hollandt en West Vrieslandt gebooren zijn of aldaer den tijdt van 20 jaren hebben gewoont, ende in het middel van den 200sten penning aengeslagen ofte gequotiseert sijn geweest, ende haer naer den laesten December 1671 hebben begeven buyten deselve provincie of op eenighe plaetsen, daer sij sustineren haer van de betalinghe van denselven 200sten penningh te konnen excuseren, ende alsoo de voors betalinge te ontgaen ofte te niet te doen, echter gehouden zijn effectivelijck den voorschr. 200sten penningh te betalen over de geheele massa ende ghestaetheydt van alle hare goederen, tot soodanighen somme toe, waerop sijluyden in de resp. quohieren gequotiseert staen, ende dat van ofte over elcken 200sten penningh, soo meenighmael die in den jare 1672 ende tzedert vervolgens tot nu toe geconsenteert zijn, ende hier naermaels noch geconsenteert soude mogen werden’ enz., ‘ende dat sij daervooren in haer persoonen ende goederen sullen moeten werden geëxecuteert, tot wat tijdt ende op wat plaetse die in dese provincie geattrapeert ofte gevonden souden moghen ofte konnen werden’ enz. Vgl. verder Gebhard, Nicolaas Witsen I p. 115-122.

Geelvinck soude gesyt hebben, sijn geslacht soo goet te weesen en beeter als de sijne, en (dat Valckenier's) grootvaeder soude geweest hebben een schipper op Lyden etc.

Yder heeft de saecke heftich opgenomen ende om verificatie, verklaringe etc. te beleggen, doch sijn gereconcilieert, soo men syt, door Valckeniers aensoeck, ende hebben op 't predicantenmael in Januarij 1677 elkandren toegedroncken.' (Resol. Raad III, 2. p. 437 en 438.)

December 1676. - 'In ('t) lest van December 1676 hebben Burgemeesteren aen de Willem, president van Schepenen, gecommuniceert, dat eenige Heeren, in de jaere 1672 van de regeeringe geëxcuseert, haer seer bemoeyen met de regeeringe, waerdoor groote verwarringe en scheuringe en onlusten coomen, en (dat) voornaementlijck Jacob de Graef sijn meeste werck daervan maeckt; of Schepenen niet soude meede van dat gevoelen sijn, den Offecier te gelasten, sich daerop te imformeeren, om daer bequame remeedie tegen te resolveeren[1]. In 't rapport aen Schepenen syde den president alleen van de bemoeyinge der regeeringe, en sweech dat van Jacob de Graef, soodat Schepenen, volgens inclinatie van Burgemeesteren, den Offecier de saecke hebben gerecommandeert. Schepen van Dijck, naederhant verstaende, dat den president sulx versweegen hadde, soude daer eenich misnoegen over getoont hebben, waerop den president soude gesyt hebben, sulx gedaen te hebben, opdat de recommandatie van Burgemeesteren te meer smaeck bij Schepenen hebben soude.

1) Vgl. hierbij Gebhard, Nicolaas Witsen. I p. 146-150.

Op de begraffenis van Judith Hulft, weduwe van Joost Rijscamp, syde mijn Schepen van Dijck, dat de presidenten, bij Burgemeesteren sijnde over eenige saecke, aldaer vonden den Schout Roeters, die last kreech van Burgemeesteren sich te imformeeren op de Heeren, die in de jaere 1672 sijn geëxcuseert en haer met de regeeringe moyen, daer Jacob de Graef wel de voornaemste van is. Den president heeft hetselfde aen Schepenen bekent gemaeckt bij notificatie, doch (van Dijck zeide) dat daer bij Schepenen geen deliberatiën op sijn gevallen.

Jacob de Graef is geweest met een commissie van een capitynschap, met open naem, van Sijn Hoocheyt, en (heeft) die gepresenteert aen Burgemeester Outshoorn, om (hem) van de partij van Valckenier af te trecken, hem presenteerende daervoor de commissie, en dat conde Haringcaspel, (die van sijn capetynschap voor deese bij de prins was gedeporteert) in de commissie stelle. Burgemeester Outshoorn heeft deselfde presentatie met de andere Burgemeesteren gecommuniceert; waerop den Schout is gelast door Burgemeesteren sich te imformeeren op alles en voornamentlijck op die met ope commissie coomen.[1]' (Resol. Raad III, 2. p. 437-439.)

'Wel Edele Gestrenghe Heer[2],

Ick vinde in al mijn tegenwoordige ongeneuchte geen

1) Bontemantel teekent ook aan: 'In ('t) lest van December 1676 soude Sijn Hoocheyt aen Burgemeester Outshoorn hebben doen bekent maecken, dat, soo nae sijn intentie inclineert in 't maecken van Burgemeesteren, (Z.H.) sijn neef Haringcaspel wederom een compagni soude geeven.' (Resol. Raad III, 2. p. 438.) - Wat Bontemantel, op December 1676, over Jacob de Graef meedeelt, doet mij vermoeden, dat met den heer, van wien in een brief van Witsen aan Valckenier, d.d. 29 December 1676 (Gebhard, Nicolaas Witsen I p. 146 en 147) gezegd wordt, dat hij 'voorleden somer te velde quam om regenten tot Amsterdam ten hoof verdagt te maeken wegens het bewuste concept van enigheit', en dat hij 'nu weder hier is, en sijn quaet saet alom spryt' enz., Jacob de Graef bedoeld wordt, en niet, zooals Gebhard (t.a.p. p. 148 en 149) veronderstelt, Beverningk of Roseboom.
2) Aan wien deze brief van Geelvinck geadresseerd is, blijkt niet. Misschien aan den Heer van Oudshoorn, op wiens 'aenmaninge' (zie hierna, p. 272, de derde regel van het 'accoord tot wegneminge van het different' enz.) Geelvinck er in had toegestemd zijn geschil met Valckenier aan het oordeel van Burgemeesteren te onderwerpen.

grooter vertroostinge, als dat U Wel Ed. Gestr. volcomen kennisse heeft met wat beschroomtheyt ick gekomen, en met hoeveel overleghs en nabedenckens, om in niet onbehoorlijcks te vervallen, ick voortgetreden ben tot het doen van die sake, die mijn nu sooveel onlusts, en, dat het archste is, sooveel schade aen mijn en de mijne compt toe te brenghen, alhoewel (ik), mijns wetens, niet anders gedaen (heb) als op de proeve van een eerlijck man, om die met Godt en een goet gemoet tot allen tijden te kunnen verantwoorden, mits, ten uytersten comende, maer alleen een onware estime van mijne middelen tot het essentiele wesen van dien gereduceert te moeten sien niet voor alle de werelt, maer alleen voor diegene, die daervan de kennisse te nemen, des noot sijnde, soude competeeren, sonder in 't minste yets te kunnen krencken mijn oprechticheyt en trouwe, die ick voor mijn altijt heylich trachte te hebben en te houden. 't Sal licht hieromme wesen, dat ick in U WelEd. Gestr. mij soo aengename en uyt een vreedlievent hert voortgebrachte consideratiën al te gevoelich schijne geacht te werden, soo wanneer ick tot mijn gerustheyt van de heer Valckenier come aff te vergen de hart genoemde verclaringe, waeraen dat nu alleen genoughsaem als gebonden staet de herstellinge van ons vorige vrientschap, die ick altijt hoogh geacht hebbe, en met leetwesen sie onder 't lijden van sooveel ongenoegen verloren te hebben.

't Waere een cleyne saecke, was er niet als 't gepasseerde onder den dronck; dat soude dan oock metten dronck al weer affgedaen ende geassopieert hebben gebleven; maer het schijnt, dat die uyt dieper wortelen gesprooten moet voortcomen, soo wanneer ick herdencke, dat 10 off twaelff dagen voor de maeltijt[1] mijn, in 't bijwesen van veele vrienden, door ymant sulcx is voorspelt geworden, en dat de heer Valckenier, met een vreemt heer gaende en mijn elders siende, deselve morgen

1) Nl. vóór den maaltijd van de Admiraliteit. Zie hiervóór, p. 265.

geseyt soude hebben, soo ick bericht ben: ick sal dese middach noch dapper op dien man los gaen, off diergelijcks, en kan (ik) niet anders oordelen off 't moet daerom met een voorgenomen overlegh wesen gedaen, te meer omdat (hij) oock al voor en na de maeltijt begonnen en niet nagelaten heeft hem op het aldernaukeurichste te informeren, meer als mijn wel toeschijnt, dat buyten weten van sijn medeconfraters en (volgens) de practijcke selffs ontrent gemene burgers hadde behoort, en ons onderlinge confidentie medebracht, opeysschende al mijn affrekeningen van de reële taxatie van den jaere 1673, en daeruyt niet alleen de gehele staet van mijn maer oock van mijn kinderen scruteerende, eplucherende en met andere van buytene taxerende en cavillerende, sonder mijn daeraff eenige kennisse te doen hebben off waerdich te achten om, door onderrichtinge van mij, die sake te laten berusten off te brengen daer 't behoorde, maer die plotseling op een onordentelijcke wijse openbaerende over de gehele maeltijt, met noeminge van som en alles, om, waer 't doenlijck, mijn op 't onvoorsienst een irreparable kraek te geven, en tot die staet te brengen, daer ick hope, dat Godt de Heere, mijn conduitte in oprechticheyt hebbende bestiert, mijn oock voor sal hebben bewaert, en U Wel Ed. Gestr. goede kennisse van die sake in gerechticheyt, schoon duysentderleye misduydingen mochten opspringen, een azylum sal sijn, is 't niet voor alle slach van personen, immers sal 't wesen voor diegene, die de sake in oprechticheyt, buyten passie en haet, sullen comen op te nemen, dat mijn troost genoegh sal wesen.

WelEd. Gestr. Heere! Denkt nu eens wie 't harder sal vallen, off dat ymant, die beledicht heeft op sulck een wijse, eenige essentiele satisfactie aen de beledichde comt te geven, off dat ick, die soo beledicht ben, mijn met een simpele wederzijts verdaringe van leetwesen en alles après boire geschiet te sijn, soude comen te vergenoegen. Wat hebbe ick dan anders te verwachten, als ick hem door mijn verclaringe hadde ontlast van alle sijn onverdraeglijcke en hooghdravende scheltwoorden, als: van mij te sullen ruineren, op de knieën te doen vallen, om ver-

giffenisse te doen bidden en meynedich te maken, en mijn selven in reatu te laten van al 't nuchterensmoets gedane, alsdat ick, bij de eerste oevelmoet van sijn Wel Ed^{ts} voorcomende oplopentheyt, alles weder sal moeten hooren en in 't selve parquet comen, daer ick nu in ben, en met Godt en U Wel Ed. Gestr.^{s} en des heeren Witsen cordaetheyt en hulpe nu voortshans beter sie uyt te redderen, als na dat U Wel Ed. Gestr. te samen en mij de memorie voor een gedeelte mocht wesen ontgaen, off dat, 't welck Godt genadelijck verhoede, ymant van ons allen yets menschelijcks mocht overgecomen wesen en de verantwoordinge voor mijn off die van mijne familie soo faciel niet laten. Want, Wel Ed. Gestr. Heere, hoe solide en volcomen dickmaels de vrientschappen, vooral ontrent de regieringe, werden gemaeckt, soo sijn der wel toevallen, die die, selffs tegens eygen intentie, kunnen doen veranderen, soodat de securiteyt, die daerin sit, niet volcomen kan wesen, maer wel soolang strecken tot gerustheyt als de overeenstemminge en vrientschap comt te duyren; evenwel, soo deese provisionele accommodatie de rust en de vrede in de regieringe soude kunnen komen te bevorderen, sal ick geerne trachten om alles bij te brengen, wat in mij is, tot voortsettinge van deselve, al waer 't oock soo, dat ick vorder soude moeten komen als gedacht hadde, overwonnen sijnde van U Wel Edel Gestr. obligeante beweeghredenen, daerdoor (ik) alles selffs wil laten aen U Wel Ed. Gestr. hooghwijs en equitabel oordeel, om op de fundamenten en den voet, in U Wel Ed. Gestr. soo aengename missive aengeroert, niet alleen een provisionele maer volcomene en cordate vrientschap onder ons te herstellen, soo (ik) maer de minste satisfactie van 't tweede point mach comen te erlangen, is 't niet na mijn seggen, 't is na de nader voorslach, aen twee heeren burgermeesteren gedaen, van niet te weten, tot noch, dat in dat point yets quaets resideert, off wel na soodanige andere gedachten als U Wel Ed. Gestr. hooghwijs oordeel sal weten te excogiteeren en equitabel en sortabel voor ons beyde oordelen; niet aengenamer, niet dienstiger voor mijn achtende, als met mijn oude vrienden herstelt te mogen werden door diegene, die ick wil bidden, dat Godt

de Heere de middelen wil geven om dit goede werck benevens noch duysent andere van meerder gewichte tot sijner glorie en ons aller behoudenisse te mogen voltrecken, na de wenschen van diegeene, die sich bethonen sal altijt te wesen,

WelEdele Gestrenge Heer,

U Wel Ed. Gestr.
alderootmoedigsten dienaer
C. Geelvinck.'

Amsterdam 4 Januarij 1677.

(Deze origineele missive van Geelvinck komt voor in Bontemantel's Aant. van versch. zaken I, Bundel 5, getiteld: 'Brieven van notabele personen.')

Accoord tot wegneming van het different tusschen den Burgemeester Valckenier en den Heer van Castricum (C. Geelvinck), 11 Januarij 1677.

'De Heer Burgermeester van Outshoorn, hebbende aen de Heeren Munter ende Marseveen bekent gemaeckt, hoe de Heer van Castricum, op sijn Ed. aenmaninge, had geconsenteert, het different op de executie van de vruntschap, tusschen den Heer Burgemeester Valckenier ende den Heere van Castricum, bij conventie herstelt, te willen submitteren aen het oordeel en declatoir van de drie boven gemelde Burgermeesteren, soo hebben de gemelte drie Heeren, erkennende de Heeren Valckenier en Castricum beyde voor luyden van eer, die lange jaren met den anderen in vruntschap hebben geleeft, goetgevonden aen de twee voorsegde Heeren voor te slaen, dat, harens bedunckens, niet beter tot de executie van de gemaeckte vruntschap soude connen dienen, als dat wedersijts van de querellen, tusschen hun beyde voorgevallen, niet meerder en soude werden gesproocken; dat men ter wederzijden soude verklaren, dat de querellen, tusschen hun beyder geresen, met ten gevolge van dien, niet en connen noch vermogen toegeschreven te worden. als

aen de wijn, onbedachte haesticheyt en misverstant; dat sij deselve, als haer wedersijts leet sijnde, behoorden te stellen in het boeck der vergetenheyt en elkanderen alle effecten van vruntschap behoorde te betonen en alomme te betuygen, en bijsonderlijck van beyde kanten sich t' onthouden van iets te doen off seggen, dat met een ware vrientschap niet en sou te compasseren sijn; dat dese aen de Heeren Valckenier en Castricom, in presentie van de drie voorsegde Heeren Burgermeesteren, door den Heere president behoorde voorgelesen te werden, ende d' opgemelte Heeren Valckenier en Castricom versocht, sich, om den gemeynen rust, haren oude vruntschap ende het respect van de regeringe, naer de voorsegde drie Heeren hare gedachten en de hier boven gestelde voorslaegen te willen gedragen.

Twelck dan aen de Heeren Valckenier ende Castricum, als boven verhaelt, voorgelesen sijnde, hebben de gemelte Heeren alle het gene voorschreven staet haer Ed. wel laten gevallen, elckanderen en aen de drie meergenoemde Burgemeesteren belooft, dat sij beyde sich wederzijts in de beste maniere daernaer sullen reguleren en dragen. Actum den 11^{den} Januarij 1677.

Jan Munter,
Joan Huydecoper,
Corn. van Oudtshooren.'
(Gemeentearchief Amsterdam. L.R. 4, N°. 7.)

20 Januari 1677. - 'Den 20sten Januarius 1677 sijn Valckenier, Vlooswijck en Hooft het werck eens geworden, welcke twee laeste met Geelvinck in één caproen waeren (alsoo van Valckenier op de maeltijt der Admiralityt was geaffronteert). Doch Geelvinck, siende (dat hij) Outshoorn noch Munter van Valckenier niet con aftrecken, schoot Vlooswijck en Hooft op, en versoende met Valckenier; soodat Vlooswijck en Hooft, siende haer van Geelvinck verlaeten, traeden met Valckenier in bespreck, als boven gesyt, om alsoo gesamentlijck Geelvinck de schop te geeven, gelijck naderhant is gevolcht.' (Resol. Raad III, 2. p. 341.)

De mededeeling van Bontemantel op 20 Januari 1677 wordt nader toegelicht door de volgende aanteekeningen, die ik ontleen aan een bundel papieren (de zoogenaamde ‘Nieuwe collectie Hudde’) van Johannes Hudde.

Zaturdag 26 December 1676.

‘Versogt d' heer schepen Cornelis Cloek, dewijl hij, onpasselijk zijnde, 't huys moste bewaaren, dat ik op dien dag of des anderen daags hem eens wilde koomen spreeken.’

Zondag 27 dito.

‘Ben t'zijnen huyze gegaan. Zeyde mij, niet te hebben konnen verbergen, hoe dat hij van goeder hand zoveel hadde verstaan, dat, ingevalle 't Concept van Eenigheyd nog in te gaan waare, hij vastelijk geloofde d'heer burgermeester Hooft nu daartoe mede te brengen zoude zijn; ende dewijl zijn Ed. de reconciliatie van de Regenten zoo hoog noodig agte, dat de stad (zijns oordeels) zonder dezelve most verlooren gaan, hij zig verpligt hadde gevonden mij hetzelve bekent te maaken, en te vragen, of daartoe, na mijn oordeel, eenige apparentie waare. Waarop ik dan vooraf verscheyde swaarigheeden, die mij daar-omtrent toenmaals voorquaamen, ende die er te vooren niet zouden hebben geweest, hebbende aangewezen, daarna ook gemelde heer Cloek gevraagt, of zijn Ed. dit hadde uit den mond van d' heer Hooft zelfs, ofte van iemand van zijnent wegen, met ordre om het alzoo te mogen voordraagen, ende, niettegenstaande zijn Ed. daarop antwoorden van neen, egter, om de gewigtigheyd van de zaak, aannam, daarover mijn gedagten wel te willen laaten gaan, schoon ik voorshands daar weynig vrugts in be-oogen koste.

Heb ik dan bij zeker gelegentheyd aan de heer burgermeester van Marseveen d' eerste openinge van deze communicatie gedaan, ende in dezen heer bespeurt groote inclinatie tot dese reconciliatie.’

Zaturdag 9 Januarij 1677.

‘Des namiddags wezende ten huyse van d'heer bur-

germeester Valkenier, heb ik, bij occasie van 't concept van reconciliatie tusschen d'heren Valkenier en Geelvincq, ook deze gemelde communicatie van d'heer schepen Cornelis Cloek aan d'heer Valkenier gedaan, die insgelijx veele zelfde swarigheden, als ik aan d' heer Cloek hadde voorgehouden, daaromtrent hadde; waerop ik dan zeyde, dat ik ook door die weg daar nu niet doorzag, maar dat er misschien een ander middel bedagt zoude konnen werden. Daarop de burgermeester Valkenier met een zeer significante toon, die mij zijn Eds. genegentheyd ter reconciliatie niet weynig te kennen gaf, vroeg: weet er neef dan een? Ende als ik daarop geantwoort hadde van neen, maar egter daar bijvoegde: ingevalle d' heer burgermeester Hooft zijn woord wilde geven etc., zo zijn wij van dit discours afgegaan met te zeggen, dat het wel de pyne waart zoude zijn daar eens verder zijn gedagten over te laaten gaan.'

Zondag 10 dito.

'Liet gemelde heer schepen Cloek vragen, of 't mij en mijn huisvrouw ook zoude ongelegen koomen om met zijn huysvrou ons tegens 5 uuren eens te koomen bezoeken, 't welk wij zeyden ons aangenaam te zullen zijn. Dezen namiddag met d' heer burgermeester van Marzeveen in de Westerkerk zijnde, communiceerde ik zijn Ed., na 't uitgaan van de predicatie, off hij niet meende goet te zijn, dat ik de gelegentheyd van dit verzoek waarnam ende aan gemelde heer schepen Cloek dit voorhiel, namentlijk, dat ik, op 't geen zijn Ed. mij op den 27sten December laatsleden hadde gelieven te communiceren, wel serieuselijk hadde gedagt, maar dat ik daar niet wel deur en zag; egter dat mij iets was ingeschooten, 't geen de zaak niet stelde buiten alle apparentie, ingevalle ik op wat meerder fondament de zaak aan d' een of d' ander heer koste communiceren, ende dat derhalven wel noodig oordeelde, dat zijn Ed. eens geliefde te onderstaan, off men van d' heer Hooft zelfs geen positive resolutie tot reconciliatie zoude konnen hebben; versoekende echter dat dit secretelijk mogt werden gemanieert, zonder dat

ik er in gemelt wierd. 't Geen gemelte heer schepen Cloek aannam te zullen doen onderstaan.'

Dingsdag den 12^{den} Januarij.

'Liet d' heer schepen Cloek na de middag vragen, of ik thuis was, ende alzo de meyt zeide, dat ik ten 6 uuren thuis zoude zijn, ben ik tegens dat uur tot zijnent gegaan en, zijn Ed. thuis vindende, heeft mij aldaar gezeyt, dat hij door een van zijn vrienden hadde doen aanspreken den heer schepen Jan Six (zonder hem, heer Six, egter te zeggen van wie dit quam) ende hem afgevraagt, of d' heer burgermeester Hooft wel zoude genegen wezen te reconcilieren op deze maniere: '*vergetende al 't geen verbij is, voortaan als goede vrienden, ter goeder trouwe, en als eerlijke luyden, in goede eenigheyd en correspondentie te regeeren;* mits dat men dan ook tragtede hem, heer Hooft, op d' aanstaande verkiezing burgermeester te maaken. Ende zeide mij de gemelde heer schepen Cloek, dat hem zijn vriend hadde gerapporteert, dat d' heer Six dit aan gemelde heer burgermeester Hooft hadde voorgedragen ende (dat deze) zig daarop hadde verklaart van jaa, overleverende een papiertje aan d' heer schepen Cloek, waarop de bovenstaande drie onderhaalde regulen[1)] met potlood geschreven waaren, zeggende, dat hem, heer Hooft, die zoo voorgelezen waaren, ende zig die wel hadde laaten gevallen.'

Woensdag den 13^{den} dito.

'Heb ik hiervan communicatie gegeven aan d' heer burgermeester van Marseveen, die daarin verheugt was. Ben ook gegaan ten huyse van d' heer burgermeester Valkenier, tegen negen of halff tien uuren, maar vond zijn Ed. niet thuis, dog nam hem waar op 't stadhuis, alwaar ik zijn Ed. insgelijx gemelde communicatie gaf ende overleverde dat papiertje, daar met potlood 't gemelde concept van reconciliatie van de zijde van de burgermeester Hooft op stond, zijnde hetzelfde dat hem zoude

1) De door mij cursief gedrukte woorden.

voorgelezen zijn. D' heer burgermeester Valkenier was daarover ook zeer in zijn schik; ende aldaar aan zijn Ed. hebbende voorgehouden 't geen ook te vooren aan hem, gelijk ook aan d' heer van Marzeveen, gedaan hadde, te weten dat, ingevalle d' heeren op mijn persoon eenige reflexie mogten hebben ofte krijgen in d' aanstaande elexie, ende eenige swaarigheden in 't reguarde van de burgermeester Hooft mogte vallen, ik zeer gaaren, om de gemelde reconciliatie te faciliteren, plaats wilde maaken voor de burgermeester Hooft; ende nog daarenboven hebbende zijn Ed. gepresenteert, zo ik iets wijders in deze zaake doen koste, zijn Ed. mij hetzelve slegts hadde te communiceren, zo zijn wij daarop van malkanderen gescheyden; dog alvorens hebbende zijn Agtbaarheyd mij gevraagt, of hij deze zaake, als 't van noode zoude zijn, wel zoo mogte verhaalen, als ik dezelve aan zijn Ed. van tijt tot tijt hadde gecommuniceert; daarop ik antwoorde van jaa.

Maar alzoo kort daarop omtrent dit laatste antwoord die gedagten kreeg, van mij misschien hieromtrent wat te verre uitgelaten te hebben, in opzigte van d' heer schepen Cloek, zo ben ik bij gemelde heer schepen gegaan, ende hebbe hem vooreerst gerapporteert, dat ik 't gemelde papiertje den heer burgermeester Valkenier hadde overhandigt ende dat ik niet anders hadde konnen bespeuren, ofte (het) was hem bij provisie gevallig; dog dat ik hem op gemelde laatste vraage 't gezeyde antwoord hadde gegeven, waaromtrent ik, wat bekommert zijnde, raatsaamst hadde gevonden om zijn Ed. te vragen, of ik mij dezen aangaande ook wat te verre uitgelaten hadde. Waarop gemelde heer Cloek mij dan antwoorde, dat hij liefst, om eenige particuliere redenen, niet gemelt wilde weezen; dat hij ook best oordeelde dat, om de zekerheyd van de historie op het kortst te hebben, dat d' heer schepen Jan Six versogt wierde om d' heer burgermeester Valkenier zelfs zijn wedervaren met d' heer burgermeester Hooft te willen rapporteren, dewijl hij, heer Six, immediaat met d' heer Hooft geaboucheert hadde, ende misschien omtrent deze zake nog mondeling iets zoude konnen bijvoegen, 't geen tot facilitering van dit goede werk zoude konnen strekken.’

Donderdag den 14^{den} dito.

‘Des voormiddags ben ik dan gegaan ten huize van de heer burgemeester Valkenier ende hebbe zijn Ed. deze bovenstaande consideratie van d' heer schepen Cloek voorgehouden, ende heeft mij alsdoe de heer burgermeester Valkenier gezeyt gehat, dat hij nog niemand van die zake iets hadde gecommuniceert, maar dat hij dezelve ook zeer hadde door zijn gedagten laten gaan; edog dat hij wel was van gevoelen als voorheenen, dat de reconciliatie een goede zake zoude zijn, dat hij zonder dezelve voorzag de ruine van de stad Amsterdam ende, dezelve ingeschikt zijnde, nog eenige hoope tot derzelver behoudenisse hadde; evenwel dat hij niet geraatzaam konde vinden, dat hij dit werk zoude voor zijn rekening neemen ende de zaak zoeken uit te voeren, eerstelijk, omdat hij bedugt was vrienden tot vijanden te maken - alleenlijk op hoope van geen vrienden tot vrienden te krijgen - ten anderen, dat het quade succes van een generale reconciliatie nog zo vers in de memorie van de menschen was ende hem zo nadeelig was toegeduit; ten derden, dat dit werk, door een ander gemanieert, die swaarigheden misschien niet en zoude rencontreren; voorts dat hij ook oordeelde, dat de regel van in goede eenigheyd en correspondentie te regeren behoorde gerigt te werden na 't bewuste Concept van Eenigheyd, twelk men in tijd en wijle ook zoude behooren, of zoo 't leyt, of zoo men malkanderen dan best zoude konnen verstaan, uyt te werken ende te perfectionneren; dat onder deze reconciliatie niet en behoorde te werden begrepen N[1)], om etc.;

1) Er zijn slechts twee personen, die hiermede bedoeld kunnen worden, nl. Geelvinck en Vlooswijck. Tegen de veronderstelling, dat Geelvinck op 14 Januari 1677 door Valckenier uitgesloten werd van de verzoening, verzet zich de datum van het ‘Accoord enz.’, (hiervóór, p. 272), nl. 11 Januari. Indien Vlooswijck de bedoelde persoon is - en daarvoor pleit ook de omstandigheid, dat in de aanteekeningen van Hudde alleen gerept wordt van een verzoening tusschen Hooft en Valckenier, terwijl Vlooswijck, die tezamen met Hooft zich tegen het vroegere ‘concept van eenigheid’ verzet had, heelemaal niet genoemd wordt - dan heeft Valckenier toch later zijn voornemen, om hem uit te sluiten; moeten opgeven, blijkens de aanteekening van Bontemantel op 20 Januari 1677 (hiervóór, p. 273.)

ende eindelijk, dat hij, heer Valkenier, zig alsdan, zo de drie andere burgermeesteren daarover mogte eens werden, daarmede zig gaarne zoude willen voegen. Waarop ik zijn Agtbaarheyd hebbende te gemoet gevoert 't een en 't ander tot wegneeming van zijne swaarigheden, ende instantie, dat er egter iets diende gedaan te werden, dewijl anderzints deze goede beginzelen welligt in haar geboorte mogten smooren, ende mijn dienst daaromtrent, zo ik verder bequaam was, aangepresenteert hebbende, zo zijn wij wederom, nadat ik zijn Ed. versogt hadde omtrent deze gantsche zaake zijn gedagten nog eens nader te willen laten gaan, ende 't zelve bij hem zeer gewillig aangenoomen was, gescheyden, zullende mij d'eere geven van zijn Ed. daarover nader te koomen spreken.'

Vrijdag den 15^{den} dito.

'Heb ik genootzaakt geweest de heer schepen Cloek van 't gepasseerde iets te rapporteren, ende goetgevonden zijn Ed. alleenlijk te zeggen, dat d'heer burgermeester Valkenier van deze gantsche historie nog niets en hadde aan iemand ter wereld gecommuniceert; voorts dat ik zijn Agtbaarheyd wel genegen hadde gevonden tot het gemelde overgeleverde concept van reconciliatie, edog onder bijvoeginge van eenige zaaken, mijns oordeels van geen groot belang; evenwel dat zig eenige swaarigheedjes ten opzigte van de uitwerking opdeeden; dat ik egter verhoopte nog dezen dag occasie te zullen hebben om zijn Ed. daarover nader te spreeken.'

Zaturdag den 16^{den} dito.

'Na de middag ben ik gegaan ten huyze van d' heer burgermeester Valkenier, die mij heeft gezeyt, dat hij d' heer burgermeester Munter deze morgen dit voorseyde concept van reconciliatie hadde voorgelezen, doch niets van mij of d' heer schepen Cloek gemelt, maar alleen

gezeyt, dat het hem was overhandigt ende nu was in de seste hand; waarop d'heer Munter, tzelve gelezen hebbende, zoude geantwoord hebben, dat het hem niet qualijk en geviel, zo men daaromtrent wat meerder verzekerheyd kost hebben. Ende koomende alzo weder op deze materie, heb ik d' heer burgermeester Valkenier voorgeslagen, tot wegneming van voorgaande swaarigheden, of het hem ook vremt dagte, dewijl 't een gemeene zaak was, ende ingevalle men daartoe van de heer burgermeester Hooft permissie konde krijgen, dat d' heer schepen Six, of iemand anders, gemelde schriftelijke presentatie van accommodatie ofte reconciliatie in de kamer van burgermeesteren wegens gemelde burgermeester Hooft quam aanpresenteren, dewijl daardoor dan die considerabelste swarigheyd, wie namentlijk deze kat de bel zoude aandoen, voorgekoomen zoude zijn. Voorts, tot wegneeming van d'andere swaarigheyd, van geen vrienden tot vijanden te maken, dat men aan d' heer burgermeester Hooft zoude konnen voorhouden de looting, volgends 't Concept van Eenigheyd, ende dat ik dan zeer gaaren, ingevalle 't burgermeesterschap op mij quam te vallen, hetzelfde wilde cederen aan diegeene, die het niet toegevallen mogte zijn. De conclusie is geweest, dat d'heer schepen Six zoude werden versogt, d' heer burgermeester Valkenier eens te willen mondeling zelfs koomen rapporteren 't gepasseerde tusschen hem en den burgermeester Hooft, aangaande deze zake van reconciliatie. Waarop ik dan, mijn afscheyd neemende, de meergemelde heer schepen Cloek heb wezen zoeken, ende zijn Ed. gevonden hebbende in 't Heerelogement, op de verkooping, hebbe hem versogt d' heer schepen Six metten eersten daartoe te willen doen versoeken, 't geen gemelde heer Cloek dan ook met blijtschap aangenoomen heeft, zeggende, misschien nog dezen avond hetzelve in 't werk te zullen leggen.'

Zondag den 19^{den} dito.

'Is de burgermeester Valkenier mij koomen bezoeken en heeft mij gerapporteert, dat de heer schepen Joan Six dien morgen t'zijnent was geweest ende met zijn Ed.

aangaande deze zake in 't lange ende breede gesprooken, ende hij, heer Six, ook aangenoomen hadde met de president-burgermeester Munter daarover te spreeken, met permissie om aan gezeyde heer president te mogen relateren al 't geene tusschen d' heer burgermeester Valkenier ende hem, heer Six, was gepasseert. Ende scheen gemelde heer Valkenier over dit gepasseerde zeer wel in zijn schik.

De rest is gepasseert in de kamer van burgermeesteren, onder belofte van secretesse. Ende is daarop gevolgt, dat op den 1sten Februarij 1677 (alvorens hebbende burgermeesteren en schepenen, na ouder gewoonte, over 't maken van burgermeesteren geconfereert, ende eenstemmigh geweest), gekoren zijn bij d' outraad tot burgermeesteren d' heeren Mr. Hendrik Hooft, Johannes Hudde ende Louis Trip, die dienzelven morgen tot haar president hebben geëligeert d'heer van Outshoren, alles met eenparige stemmen.' (Nieuwe collectie Hudde. Gemeente-archief Amsterdam.)

12 Juni 1676[1]. - 'Voors Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren, alsoo den secretares Steven van der Haegen was gedeporteert en gebannen, volgens vonnisse van Schepenen, over eenige ontrouw, in (A)pril laestleeden, ende Pieter Blaeuw, die den 10den Januarij 1668 was tweede secretaris door Burgemeesteren gemaeckt op een sortabel tractement, ende door Burgemeesteren en Out-Burgemeesteren de survivance had becomen als van der Haegen soude comen te sterven, ende nu die plaets, door oorsaecke als boven, is coomen vacant te werden, hebben (Mr. Cornelis[2]) Munter met de acte van survivance in de

1) Den datum, dien Bontemantel niet vermeldt, ontleen ik aan Groot Memor. VI fol. 179. - Hoewel bovenstaande mededeeling in tijdsorde voorafgaat aan enkele van de voorgaande, plaats ik haar eerst hier, om de reeks van stukken, die alle betrekking hadden op de verzoening van Hooft, Vlooswijck en Geelvinck met Valckenier en de zijnen, niet af te breken.
2) Titel en voornaam ontleen ik aan Groot Memor. VI fol. 179. Cornelis Munter was een zoon van Johan Munter, die in 1676 Burgemeester was.

plaets van Blaeuw gestelt tot tweede secretares op de weescamer[1)]'. (Resol. Raad III, 2. p. 428.)

28 Januari 1678[2)]. - 'Sijn tot veertienen gecoren:
- Nicolas Witsen,
- Nicolas Haringhcaspel,
- Everard Schot,
Jacob Popta,
- Cornelis van Bambeeck,
- Casper Pellecorne,
- Rombout Hudde,
François de Vick de Jonge,
Michiel Tiellens,
Hendrick Becker,
Pieter Hulft,
- Willem van Loon,
Joan de Vries,
Jan Six.

'De - sijn tot Schepenen gecoren.' (Notulen Appelman fol. 96.)

30 Januari 1678. - 'Den 30sten Januarius 1678, de boode met den brief wederomgecomen sijnde van Sijn Hoochyt, daerin de electie der Schepenen (stond), heeft die gestelt in handen van Burgemeester Trip, als presideerende, ende alsoo deselfde hoirt (overhandigd te worden) aen den Offecier, soo heeft (Trip) die doen brengen tot den Schout Roeters. De andere Burgemeesteren sulx ter kennisse gecoomen sijnde, hebben die doen wederom-

1) De bedoeling van deze zoo foutief gestileerde mededeeling is deze: Pieter Blauw was den 10^{den} Januari 1668 tweede secretaris gewordeh, onder toezegging dat hem de ordinaris-secretarisplaats van van der Hagen zou worden gegeven, zoodra deze kwam te overlijden; toen nu deze plaats, ten gevolge van het bovengenoemde vonnis, vacant was geworden, werd zij (op 27 Mei 1676, blijkens Groot Memor. VI fol. 179) aan Pieter Blauw gegeven. Cornelis Munter kwam, in de plaats van Blauw, als tweede secretaris op de weeskamer, en hem werd de post van Blauw beloofd, zoodra deze open kwam.
2) De veertienen an 1677 worden noch door Bontemantel, noch door Appelman genoemd.

haelen om in het cassie te leggen, om door de nieuwe Burgemeesteren die den Schout te (laten) geven en in haer E. presentie te laeten openen.' (Aant. v. versch. zaken.)

25 April 1678. - 'In plaets van Burgemeester Valckenier is tot scholarq gecoren Jacob Boreel.' (Notulen Appelman[1)], fol. 99.)

1681. - '1681, Februarij, is Dirck Tulp bij de grooten crijsraet gemaeckt collonel, in de plaets van Jan Corver, die Burgemeester is gemaeckt.

1681, April, is Gerret Bors van Waveren bij den grooten crijsraet gemaeckt collonel in de plaets van Cornelis Backer, die gestorven is.

Den 22sten Juli 1681, Bontemantel op de weescamer yts te verrichten hebbende, syde tegen (Dirk) Tulp, dat het hem aengenaem was te sien, dat (hij) weder was gestelt in de functie, daer (hij) eenige jaeren door haet was uytgehoude; waerop den Heer Nicolaes Witsen smuyster lachte.

Staet te considereeren, dat den gemelden Tulp eenige jaeren op de weescamer hebbende geseeten, (in) 1673, door belyt van Burgemeester Valckenier, is gestelt in de assurantiecamer, en den jaere daeraen, (Valckenier) president van Burgemeesteren sijnde, neffens Pancras, Munter en Trip, die nae sijn hant vloogen, hebben (Burgemeesteren) Tulp t'enemaal thuysgelaeten, seggende, (dat hij) in de assurantie(kamer) niet had opgepast. Valckenier den 5den November 1680 gestorven sijnde, is Tulp den 3den Februari 1681 door Burgemeesteren weder op de weescamer geset. - Dirck Tulp obiit 6 Maert 1682.' (Resol. Raad III, 2. p. 447 en 448).

1) Daar de aanteekeningen van Bontemantel over de magistraatsverkiezingen - met uitzondering van enkele uit het jaar 1681 - ophouden met het jaar 1678, staak ik hier ook mijne aanteekeningen uit de notulen van Appelman. Deze notulen zijn hoofdzakelijk van belang voor de kennis van Amsterdam's houding tegenover de buitenlandsche politiek van Willem III; voor de magistraatsverkiezingen kan men er nog aan ontleenen de namen van de veertienen in 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1689, 1692, 1693 en 1694.

Bijlage II. Het proces van Jacob Sijms[1].

Jacob Sijms[2], Raed en Outburgemeester tot Hoorn en Gecommitteerde Raed ter Admiralityt in 't Noorderquartier, en Bewinthebber der Oost-Indische Compaigni (in) de camer tot Hoorn, voor eenige tijden verdacht sijnde (van) met Burgemeester Langewaegen, Sonck[3], van Veen en van Neck, (welcke laeste de voorsichtichste is geweest), soo men syde in de administratie als Bewinthebbers sich te buyten (te) hebben gegaen, sijn uyt de Seventienen gecommitteert eenige om alles nae te sien en rapport te doen, en hebben, nae naerstige ondersouck, gedaen rapport; waerop de Seventienen te raede geworden sijn den voorseyde Jacob Sijms, als sijnde de voornaemste, te ontbieden, om sich tegen de voorstellen te verantwoorde.

Den Offecier Hasselaer, kennisse hebbende, dat (Sijms) den 23sten Augusti 1671 stont te comen van Hoorn, heeft hem, sijnde Sondach, op de Tijbruch opgewacht; doch (Sijms) dien avont niet comende, maer met de nachtschuyt, is 's morgens, uyt de schuyt comende, door den Schout gelicht en in apprehentie genomen, en omtrent negen euren gebracht op 't Oost-Indische huys, ende tegen den avont

1) Vgl. Eerste deel, p. 28, en wat in de Inleiding over dit proces is medegedeeld.
2) Bontemantel spelt dezen naam dikwijls Seines, maar Sijms is de spelling van alle officieele stukken.
3) Het HS. heeft Schonck.

gelogeert in de boeyen deeser steede en laeten bewaeren in de pijncamer. Ende heeft den Offecier (hem), ten overstaen van twee Schepenen, Jacob Jacobss. Hinloopen en Vincent van Bronckhorst, de daeraenvolgende daegen geëxamineert, staende (hij, Sijms) altijt met ongedeckte hoofde[1]. Gerret Ruytenburg, Ballieuw van de Beemster, heeft overgeleevert request aen het Hof, gevende te kennen, dat hij, als Ballieuw in de Beemster, den 22sten Augusti 1671 arrest heeft gelyt op den voorseyden Sijms[2] ende (hem heeft) gedachvaert voor den rechter te compareeren over misuses tegen den Oost-Indische Compaigni en anders; dat (Sijms) met hanttasting heeft belooft te compareeren; versouckende (hij, Ruytenburg) mandament penael, alsoo heeft preventie tegen den Schout Hasselaer, die den 24sten ditto reëel arrest op Sijms heeft geleit en (hem) in de boeyen gebracht. 't Hof, alvooren daerop te disponeeren, heeft 't selve request gestelt in handen van den Schout Hasselaer, om binnen dry daegen 't Hof te dienen van bericht[3].

Den 28sten ditto heeft den Ballieuw Ruytenburg 's naemiddachs overgeleevert request, met sijn hant getyckent, gevende te kennen het voorseyde versouck, aen het Hof gedaen, ende versouckt dat Schepenen met de procedueren tegen Sijms gelieven te supercedeeren tot ter tijt en wijlen bij 't Hof sal weesen gedisponeert. Alsoo 't voorseyde request niet was getyckent bij een practisijn, soo hebben Schepenen 't selfde wederom uytgegeeven, presentibus Willem Backer, Schaep en Roch, Schepenen. Den Schout boven comende, is hetselfde hem gesyt, en is het request wederom van den(gene), die het hat, geyscht ende heeft (de Schout) het geleesen en laeten copieeren. In dit laesten is Bontemantel bij geweest.

1) In margine: ‘Over de “ongedeckte hoofde” sijn bij sommige eenige consideratie(n) gevallen, of men hem niet soude hebben behooren te laeten decken, ten opsicht dat examinatie geen condemnatie is.’
2) In margine: ‘Staet te noteeren, dat in 't request stont Jacob Sijms alleen, sonder 't woort heer of andere qualityten.’
3) In margine: ‘Den Schout heeft op sijn tijt gerescribeert, cort en bondich concludeerende, dat (hij) dien vogel niet uyt de couw was van meeninge te laeten gaen. Sommige meende, dat (hij) het antwoort door een advocaet had behooren voorsichtich te laeten instellen.’

Burgemeesteren van Hoorn hebben afgesonden uyt den haeren de Heeren Lucas van Neck en Cornelis Coninck, neffens haeren pensionares Cornelis de Groot, die den 27sten (Augustus) audientie bij Burgemeesteren hebben gehadt ende hebben versocht, dat Sijms mocht gesonden werden nae Hoorn, onder acte van nonprejuditie, gelijck de steeden wel gewoon sijn te doen, als laest, op 't versouck van de stadt Groningen, Cornelia Margrita Croons[1)], en eenige tijt geleeden, op 't versouck van de stadt Utrecht, met een secretares De(u)verden is toegestaen[2)], en veel andere exempelen meer. Doch Burgemeesteren hebben

1) Cornelia Margrita Croons, voortvluchtig uit Groningen, werd door den substituut Pieter Cornelisz. de Zeeuw te Amsterdam gearresteerd. Den 11den Juni 1671 ondervraagd, bekende zij, dat zij ‘eenige stadtszeegels met een warm mes had weeten door te snijden en op actens geplackt, waermede (zij) socht lijfrenten te lichten op de naem van de stadt; dat (zij) de secretares' naem had naegecontersit; syde dat Aldinga, gecommitteerde van Stadt en Lande van Groeningen ter Generalityt, met haer suster was getrout; dat (zij) van haer vaeders sijde was van aensienelijck geslachte in Groeningerlant, doch in armoede vervallen.’ De magistraat van Groningen zond ‘haeren Schoutet (naar Amsterdam), met een messive aen Schout en Schepenen, versouckende den gevangen mocht hem meede gegeeven werden onder acte van nonprejuditie, die meede in den brief was. Waerop Schepenen hebben verstaen de voors. gevangen te laeten volgen, mits betaelende 500 gl., die de magistraet van Groeningen op den gevangen hadden gestelt, en door de Haerlemmer courant gemeen gemaeckt, ende de costen van de gevanckenisse.’ Na eenig tegenpruttelen betaalde de Schout en nam de gevangene mee. (Civ. en Judic. Aant. III, p. 280, 281 en 283.)
2) Mr. Cornelis van Deuverden, secretaris van de Staten van Utrecht, was in September 1663, toen het uitkwam dat hij herhaaldelijk valschheid in geschrifte had gepleegd, naar Amsterdam gevlucht. De Schout van Utrecht nam hem daar gevangen, met toestemming van Burgemeesteren en geholpen door den Schout van Amsterdam, blijkens een missive van den laatsten aan de Staten van Utrecht, d.d. 29 September 1663. (Utr. Archief.) In dat schrijven bericht Reynst - de toenmalige Schout van Amsterdam - aan de Staten van Utrecht, dat het niet in zijne macht staat den gevangene naar Utrecht te laten voeren, maar dat aan Burgemeesteren van Amsterdam verlof daartoe moet worden gevraagd. Blijkens de mededeeling van Bontemantel hierboven werd dit verlof onder acte van nonprejuditie verleend. - In Tiele No 5166 vindt men de sententie van van Deuverden. Hij beweerde onschuldig te zijn en wist uit de gevangenis te ontsnappen: Tiele No 5168.

geantwoort, het een saecke van justitie te weesen, en bijgevolch de polecie niet raeckende, daerin (zij) niet conde(n) doen, ende nae eenige verdere discourse hebben (de heeren van Hoorn) haer afschyt genoomen, hebbende geklaecht, dat den Offecier Hasselaer al te onrespectieus met den gevangen handelde. Waerop Burgemeesteren syde, dat (zij) waeren qualijck onderrecht, alsoo den Offecier beleefdelijck den gevangen aen de schuyt had wellecom geheeten, ende met respect gelyt in een herberg, sonder dat ymant op straet het had connen mercken, ende vandaer op het Oost-Indische huys ende tegen den avont in de pijncamer gelaeten ende tot sijn dienst twee dinaers gelaeten; ende dat (de Officier) aen Burgemeesteren had versocht, dat (zij) geliefde(n) een camer op 't stadthuys, bequaem om fatsoenelijcke lieden te connen in verseeckeringe houden, laeten prepareeren, daerop hadden gesyt, noch geen gelegenthyt (daer)toe te weesen.

Den 1sten September sijn voor Schepenen gecomen de Heeren Coninck en Lucas van Neck, Outburgemeesteren, en de Groot, pensionares, alle Raeden tot Hoorn, en hebben, nae vertoont hebbende haer credentiael, in date 30 Augusti, van Burgemeesteren, geauthoriseert volgens de resolutie van haer vroetschappen, geaddresseert aen de Heeren van de gerechten, versocht, dat haeren Outburgemeester Sijms mocht gesonden werden nae Hoorn, om aldaer te recht gestelt te werden, soo mocht schuldich bevonden werden. En alsoo Schepenen seer onstarck waeren, is tot antwoort toegevoecht, dat (Schepenen) tegen morgen de absenten Heeren soude beschrijven, alsoo niet var van de stadt sijn, ende dat (zij) gedisponeert soude sijn overmorgen antwoort te geeven.

Den 2den September, Schepenen compleet sijnde, is de saecke gelyt in deliberatie, ende met eenparige advysen verstaen 't versouck beleefdelijck te excuseeren. Ende alsoo de voorseyde Heeren, 't selfde versouckende bij Burgemeesteren, eenige daegen geleeden, eenige exempelen bijbrachten en (beweerden) dat (zij) previlegie[1)]

1) Nl. het jus de non evocando.

hebben, dewelcke meede voor Schepenen hadden gealegeert, waeren de discourse van Schepenen: dat de fyten gepleecht (waren) aen de Oost-Indische Compaigni, dat de camers in 't generael raeckt en niet de stadt van Hoorn alleen; dat, als deese stadt, op 't versouck, ymant laet volgen, als aen Utrecht, Groeningen etc. is gedaen, dat hetselfde geschiet om de exemplaere (s)traffen te doen plaets hebben, doch dat dit versouck schijnt te strecken om den gevangen te excuseeren, om daerdoor de andere Heeren van Hoorn, als Langewaegen, Veen en Sonck, die meede complicen sijn, te verschoonen; dat, soo de Heeren van Hoorn geneegen waeren geweest recht te doen, dat (sij) al lange deese gevangen hadden connen becoomen, als weetende de fyten soowel en beeter als hier, ende dat (zij) noch de complicen ongemoit laeten, dat geen teeckenen sijn van meeninge om de quaetdoenders te straffen. Sommige Heeren waeren van advys, dat bij de antwoort soude connen bijgevoecht werden, in bedeckte termen, dat (de heeren van Hoorn), soo (zij) geneegen sijn om anderen tot exempel te straffen, noch occasie genoch hebben in haer stadt.

Den 9^{den} September 1671 is aen den Schout en Schepenen, yder appart, door een deurwaerder van 't Hof van Hollant ter handen gestelt authentique copye van een request van den Outburgemeester Sijms, met appostil van 't Hof, in welck request wert te kennen gegeven, dat hij is Raed en Outburgemeester en Bewinthebber der Oost-Indische Compaigni ende Gecommitteerde Raed ter Admiralityt in 't Noorderquartier; dat (hij), volgens de resolutie van de Staeten van Hollant, date 3 October 1656[1)], niet arrestabel noch apprehensibel is, maer ge-

1) De Resol. Holl. 3 October 1656, waarop Sijms zich hier beroept, luidt als volgt:
De Staten van Holland en West-Vriesland statueeren ‘dat alle ende een yegelijck van onse onderdanen ende ingezetenen van onsen lande, van hoedanigen soorte, staet, qualiteyt ofte conditie deselve soude moghen wesen, oock diegene, die in dienst ende eedt van de generale regeeringe van de Unie geëmployeert worden ofte voormaels geëmployeert zijn geweest binnen onsen lande van Hollandt ende West-Vrieslandt, in eenighe van de voors. andere provinciën ofte onder het district van deselve generale regeringe ofte daer buyten, en binnen den voors. onsen lande komende, 't zij omme van haer verhandelde aen de Generaliteyt rapport te doen, ofte van hare actiën reden ende reeckenschap te geven, ter saecke van delicten, alhoewel in den voors. dienst en in 't stuck van haer officie begaen, alleen in rechten aenspreckelijck ende strafbaer zijn voor soodanigen competenten rechter, daeronder deselve, binnen onsen lande woonende, sorteren, ofte waer sij ten tijde van het aennemen van haren dienst ghesorteert hebben.’

stelt moet werden voor sijn competente rechter, de Heeren van Hoorn, soo die yt meenen op hem te seggen te hebben, en oock volgens een previlegie, aen de inwoonders van Hoorn vergunt; dat oversulx versouckt mandement penael aen den Ballieuw van de Beemster en Schout tot Amsterdam, met inhibitie, of ten minsten voor 't Hof oft Schepenen van Hoorn borg te moegen stellen van juditio sisti et judicatum solvi etc.

Waerop 't Hof had geappostileert, dat den requeste sal gestelt werden in handen van den Schout en Schepenen, om binnen vier en twintich euren te rescribeeren de gelegenthyt der saecke, en onderwijlen gelast met de proceduren te supercedeeren.

Schepenen hebben deese appostille en request geleesen en het advys van den pensionares Hop gevordert, die sich beleefdelijck heeft geëxcuseert, alsoo daer een disput van jurisdictie uyt staet te volgen, 't welck ygentlijck is poletiq, en bijgevolch 't selfde soude communiceeren met Burgemeesteren. Waerop resolutie is genoomen, dat den Schout en de presidenten aen den president van Burgemeesteren soude versoucken, dat nae de middach geliefde met Schepenen te comen in conferentie, om met een onderling consert daerover gedelibereert hebbende, met voorsichtichyt de saecke mocht gehandelt werden.

Burgemeesteren hebben laeten weeten, dat haer geliefde te excuseeren, doch door den pensionares, die door Schepenen versocht was bij haer te comen, (hebben Schepenen gehoord) dat (Burgemeesteren) morgen met den anderen daerover soude spreecken; soodat Schepenen de saecke gelyt hebbende in deliberatie, heeft den pensionares, op versouck, gediscoureert, in substantie daerop conclu-

deerende, dat, soo Schepenen oordeelen gefondeert te weesen in de jurisdictie en judicature over Sijms, dat de rescriptie aen 't Hof soude connen verschuyven, ende soo oordeelen de saecke in disput te bestaen, dan soude connen rescribeeren. Waerop is verstaen de saecke te houde in deliberatie, totdat morgen sullen verstaen hebben, of Burgemeesteren met Schepenen in conferentie sullen treeden, ofte haer, als poletique, seperaet houden.

Den 10^{den} September 1671 hebben Burgemeesteren Schepenen aengesyt, dat sij meende best te sijn, haer met de saecken van het Hof niet te moeyen. Waerop Schepenen, alle compleet sijnde, hebben verstaen, het request en appostil aen een sijde te leggen en niet op te rescribeeren, uyt oorsaecke: dat het Hof niet gevoecht is haer te bemoeyen met crimineele saecken en daer extre-ordenares in werd geprocedeert; dat den gevangen, geëxamineert werdende, noyt heeft eenige exceptie van renvoy ofte incompetentie gesustineert, maer deesen rechter erkent; dat examinatie heeft de cracht van litis contestatie[1]; dat Barnevelt, Grotius en Hogerbeets van eersten af op de examinatie hebben geëxcipieert op de incompetenci, en daerbij gepersisteert en geantwoort onder protestatie[2]; dat de Heeren van Hoorn, nae(dat) haer previlegie en (het) placcaet van den jaere 1656, den 3^{den} October, hadden gealegeert, verder syde, dat de Heeren van Amsterdam den secretares De(u)verden van Utrecht hadden nae Uytrecht, op versouck, gesonden en onlang een joffrouw nae Groeningen, welcke saecke gedaen waeren onder acte van nonprejuditie.

1) Op een hierbij ingevoegd blad: ‘die litis contesteert en niet en excipieert, die erkent den rechter voor sijn corapetente rechter; dat hij (nl. Sijms) wel is gevangen, is notoir, alsoo de faulte niet is begaen in functie als Burgemeester of Raed, noch de stadt van Hoorn vercort maer de diverij is gepleecht aen particuliere, dat is de Oost-Indische Compaigni.’
2) In margine: ‘Apologie Grotius Cap. 13.’ In het dertiende hoofdstuk van de ‘Verantwoordingh’ klaagt de Groot echter over ‘de nulliteyten ende excessen, begaen in het arresteren van onse persoonen’. In het 14de en 15de hoofdstuk betwist hij de competentie van zijne rechters.

Den 13^{den} September 1671, sijnde Sondach, op het trouwen, is gecomen een deurwaerder en heeft willen exploiteeren een request der Heeren van Hoorn, gepresenteert aen het Hof van Hollant, sijnde door denselve geappostilleert: ‘in substantie sij deesen gestelt in handen van Schout en Schepenen van Amsterdam, om binnen twee mael virentwintich euren te rescribeeren, ende interim met de proceduren stil te staen.’ Alsoo Schepenen maer twee sterck waeren, te weeten Bontemantel en Roch, hebben den deurwaerder gesyt, dat most comen aenstaende Dynsdach, dat Schepenen dan sullen vergaedert sijn.

Den 17^{den} September 1671 is aen den Schout ende Schepenen geëxploiteert door een deurwaerder van den Hove een mandement penael, waerbij belast werden den gevangen Sijms te leeveren aen den Schout ende Schepenen tot Hoorn, ende met alle rechtpleeging stil te staen, of op seeckeren tijt (5 October) gedachvaert ten Hove. Noch is geëxploiteert door denselven deurwaerder een mandement penael, verleent op den requeste van den gevangen, waerbij Schout en Schepenen werden belast stil te staen met alle procedueren, en tegen een seeckeren dach ten Hove geciteert, sijnde tegen 5 October.

Den Schout heeft gerapporteert aen Schepenen, dat op het ontbot van den Hove was geweest in Den Haech, om te verantwoorden eenige brieven, die (het Hof) meende door hem, Schout, aen het Hof geschreeven (te zijn met) niet genoch respect[1]; dat, aldaer comende, sich had aengegeeven aen den president Bennebrouck ende daernae den Raetsheer Goes had weesen begroeten; dat met van der Goes had gediscoureert of met sijn deegen ten Hove soude comen ofte die afleggen, waerop (van der Goes) antwoorde, het effen gebruyck niet te weeten, maer best te sijn met het geweer boven te coomen en, soo den deurwaerder syt van den deegen af te leggen, te vraegen, of hij daer last toe heeft. Ten Hove gecoomen weesende, heeft doen segge, dat daer was, waerop den deurwaerder 't selfde den Raet heeft bekent gemaeckt, en is versocht binnen te gaen, doch dat geliefde sijn deegen af te leggen,

1) Vgl. hiervóór, p, 285, noot 3.

alsoo niemant met den deegen te Hove mach coomen. Waerop vraechde, of hij, deurwaerder, 't selfde syde uyt last van den Raet, waerop antwoorde: neen, en is binnen gegaen 't selfde aen den Raet te seggen. Waerop gedelibereert hebbende, hebben den deurwaerder (gelast) te seggen aen hem, Schout, binnen te gaen, doch sonder deegen. Den deegen afgelyt hebbende en binnen gestaen sijnde, sijn hem diverse pointen uyt de geschreeven brieven voorgehouden, die bequaemelijck heeft verantwoort. Den Raet had afgevordert alle de stucken tegen Sijms, waerop had gesyt, dat die door de Oost-Indische Compaigni waeren gedruckt[1] en daer bequaemelijck te becomen sijn, alsoo de sijne noch niet in ordre waeren. Waerop sijnde gevallen eenige discourse, soo van den gevangen Sijms als anders, is gedimiteert. Vandaer is gegaen bij den Raetpensionares, daer wel dry euren heeft gediscoureert wegens de gevangenisse en het apprehendeeren van Sijms, sustineerende (nl. de Witt) in substantie de incompetentie, doch dat evenwel moet gestraft werden; (verder zei de Schout) dat hij, Hasselaer, den Raetpensionares van alles omstandelijck had openinge gegeeven, sijnde (deze) seer attentif om alles naerstelijck te hooren.

Den 20sten[2] ditto sijn Schepenen versocht ten dry euren booven te coomen, ende is, nae deliberatie, versocht de presidenten en Boreel met den advocaet Bisschop, Ypelaer en La Mine over te leggen, of op de geëxploiteerde mandementen van den Hove, op 't versouck van de magistraet van Hoorn ende van Sijms, soude gerescribeert werden, of wat soude oordeelen daer best in gedaen te werden.

Den 22sten September 1671, sijnde op een publicatie, sijn eenige discourse gevallen met den president van Burgemeesteren, Tulp, wegens den gevangen Burgemeester Sijms, en syde den Schout, dat veel discoursen in Den Haech omgingen, te meer, (om) dat Burgemeesteren haer met die saecke niet wilde moeyen, waeruyt ge-

1) Tiele N°. 5786.
2) In het HS. is niet duidelijk te zien, of er 20 of 21 staat.

presumeert werd met Schepenen in tweespalt te weesen. Doch Tulp syde, dat veel Schepen was geweest en oock de andere Burgemeesteren; dat altijt hadden gesien, soo het Hof eenige onwettelijcke provisie verleende, dat Schepenen daerteegen deeden wat haer oordeelde dienstich te weesen, geevende te kennen met die saecke niet te bemoeyen.

Op aenhouden van den Schout is goetgevonden, de afweesende Heeren Schepenen te beschrijven tegen Saterdach, sijnde den 26sten deser, om rijpelijck de saecke te examineeren.

Den 26sten September sijn Schepenen smorgens ten acht euren vergaedert (Bronckhorst nae Gelderlant sijnde en Munter op sijn hoffsteede en Roch sieck sijnde, sijnde absent gebleeven), doch alsoo 's lants verpachtinge was, is de besoigne uytgestelt tot nae de middach ten half dry euren, als wanneer den Schout heeft gerapporteert ofte aen Schepenen bekent gemaeckt, dat eenige tijt geleeden den Schout van Hoorn eenige discourse met hem hadde gehadt ende gesyt: ‘Sijms is Out-Burgemeester en heel bemaecht; ick sie geen kans om hem te recht te stellen; ick mach wel lijden en sach het gaeren, dat geapprendeert wierde; doet ghij dat,’ en diergelijcke woorden in substantie. Dat hij, Hasselaer, meede door eenige in deese stadt en die in de Oost-Indische Compagnie sijn, als bij aenraedinge aengemoedicht is tot de apprehentie; dat niet heeft connen sien, dat soodanige diverije ongestraft soude werden gelaeten, ende daerom de apprehentie heeft gedaen ende aenstonts of daechs daernae tot examinatie getreeden, met kennisse van Schepenen, die daertoe twee (afvaardigden), als haer weeck sijnde het buytewerck waer te neemen; dat de apprehentie heeft gedaen sonder decreet van den rechter ofte Burgemeesteren, (daar) oordeelt hij, Hasselaer, toe geauthoriseert te sijn, ende alle andere apprehentie te moogen doen, volgens het 50ste artyckel van de ordonnantie-edict van den jaere 1570[1)], ende soo den fiscael van 't lant de verjaerde

1) In de ordonnantie op de crimineelé justitie van 5 Juli 1570 (Gr. Placc. Boeck II col. 1007 sqq.) leest men in art. L: ‘Verbieden wij daeromrae generalijcken allen Officiers tot apprehensie van eenige persoonen te procederen, noch deselve dagen om in persoone te compareren, tenzij in ghevalle van een van de drie stucken ende feyten, hiernae volgende, te weten: dat hij op 't feyt bevonden is, oft dat de jugen oft rechters ghedecreteert hebben provisie van prinse de corps, oft sijnen persoon te compareren’ enz., ‘ten sij nochtans in seeckere speciale saecken, ghelijckerwijs als deselve vagabonden ende landtloopers waren, daer merckelijck peryckel soude wesen van den vlucht, ende daer 't feyt te seer grieflijck ende afgrijsselijck soude wesen, ende dat de saecke bij den Officier wel klaerlijcken bevonden ware, in welcken gevalle sal onse Officier binnen vier en twintich uyren nae de apprehensie den rechters daervan adverteren’ enz.

delicten niet en souckt te straffen, dat dan alle Schouten en Ballieuwen daertoe sijn gerechticht. Doch alsoo Schepenen hebben gestaen over de examen, soo can niet anders verstaen werden, of Schepenen verstaen de apprehentie wettich te weesen[1)].

Voorders sycle hij, Schout, aen Schepenen, dat gedurende alle deese dingen niet stil had gestaen, maer in Den Haech geschreeven aen den Out-Burgemeester van Beuningen, die in eenige discourse met den president van 't Hof was geweest, welcke syde, dat den Schout wel had gedaen de apprehentie te doen, doch geen reede te connen met fondement sien, dat alhier hoorde terecht gestelt te werden, ende dat het een merckelijcke clynachtinge was gedaen aen 't Hof door Schepenen, van niet te rescribeeren op de appostillen en mandementen, aen Schepenen geëxploiteert. Welcke brief geleesen sijnde, heeft den Schout Schepenen voorgeleesen eenige brieven van den advocaet der Oost-Indische Compagnie, van Dam, geschreeven uyt Den Haech, behelsende in substantie, dat met den Heer Rynst, wegens saecken der voorsyde Compagnie, was geweest bij den Raetpensionares en onder andere saecken was gesproocken wegens de gevanckenisse van Sijms, en dat (de raadpensionaris) had geoordeelt de apprehentie ongefondeert te weesen; dat het een deur was geopent te prejudiciabel en voornaemenlijck van cleese stadt, daer veel cooplieden woonen ende veel magistraeten

1) Ik laat hier een stuk weg, waarin Hasselaer een résumé geeft van reeds bekende zaken.

sijn, die tot allen tijden sich soo niet connen gedraegen, of daer valt somtijts wat te seggen; dat alle Schouten en Ballieuwen, onder het dexsel van dien, ymant soude connen affronteeren en ruineeren, ende dat soowel in Hollant als d' andre provintiën; dat altijt is gevochten en noch gevochten werd om de vrijhyt, en dat, soo doende, de vrijhyt welhaest wech soude sijn; dat yder moet te recht staen in sijn stadt ofte daer het crime is gedaen; dat questie, vallende tusschen de steede wegens de jurisdictie, volgens de instructie van 't Hof moet staen ter judicature van 't Hof, ende die questie in de Staeten van Hollant niet can gebracht werden, als sijnde bij derselver ordre gedefereert aen het Hof, ende dat de Staeten de decreeten met de machtige hant moeten doen effect sorteeren. Ende had van Dam gevraecht of daer wetten of resolutie van waeren, van dat die diefte of myneedichyt pleech(t) niet als in sijn stadt of plaets, daer het fyt bedreeven was, moste te recht gestelt werden. Waerop den Raetpensionares had geantwoort, dat de reeden 't selfde leert en geen exempelen ter contrary sijn.

Welcke brieven geleesen ende eenige discourse tusschen Schepenen sijnde gevallen, is verstaen, dat de presidenten sullen versoucken aen de president van Burgemeesteren, dat geliefde morgen, sijnde Sondach, met Burgemeesteren booven te coomen ende met Schepenen te comen in conferentie wegens de saecke van Sijms, en te judiceeren hoeveel de jurisdictie van dien van importantie is, ende best soude sijn gesamentlijck de saecke soo te dirigeeren, dat stadts jurisdictie mach blijven ongekrengt.

Naeder discoureerende syde den Schout, dat hem met goede solicitatiën ende van de vrinden van Sijms besoliciteert wort, om de saecke composibel te verklaeren; doch dat daer niet in doen can, ende de saecke daer niet töe gedisponeert is.

Vorder deede Sijms door den Offecier aen Schepenen versoucken, dat sijn[1)] ofte eenige sijner vrinden mochte bij hem coomen; 't welck in omvraege sijnde gebracht, heeft den president Backer, Boreel en Roeters verstaen van

1) Hier is een woord weggevallen, misschien ‘neef”, blijkens p. 298, waar gewag wordt gemaakt van het bezoek van Sijms' neef.

neen; en Schaep en Bontemantel, alsoo het geen halssaecken sijn ende de examinatie en bekentenisse meest gedaen, (verstonden) in 't versouck geen swarichyt te maecken; en syde Bontemantel, (dat hij) geen swarichyt soude maecken, al wilde hij, gevangen, advocaten laeten bij hem coomen, alsoo een gevangen behoorde toegelaeten te werden te moogen raetpleegen tot sijn defentie[1)].

Den 29sten[2)] September 1671 is den Schout, Willem Backer, Bontemantel, Boreel en Hendrick Roeters geweest bij Burgemeesteren, die ten dien eynde door de president van Schepenen waeren versocht booven te coomen, ende hebben Burgemeesteren voorgehouden de saeck van den gevangen Sijms ende de exploiten der mandementen, daerop gevolcht, met versouck, dat haere E. geliefde de saecke neffens haer, als sijnde questie van jurisdictie, te voegen. Waerop Burgemeesteren hebben versocht de pampieren en documenten, om, die geëxamineert hebbende, naerder daerop te delibereeren.

En den president van Burgemeesteren 't selfde gesyt hebbende, heeft Burgemeester Graef verhaelt de onwettelijchyt der gevanckenisse, als sijnde gedaen teegen alle de wetten en usantiën, als hebbende den Schout noch (aan) Burgemeesteren, nochte (aan) de Schepenen eenige communicatie gedaen, veel min, volgens de placcaten,

1) In margine leest men hierbij: ‘leest Grotius Apologie, Cap. 16’. Bedoeld wordt de volgende plaats (p. 154 van den tweeden druk, van 1622): ‘Alle criminalisten seggen, dat men na de examinatie den gevangen moet stellen ni ruyme plaetse om met sijn advocaten en procureurs te moghen spreken ende sijne defensiën in te stellen. In ons lant yemant acht ofte negen maenden te houden buyten acces soo van raden als van huysvrou, kinderen ende vrunden is onghehoort, buyten de tijden van het gouvernement van den hertogh van Alba.’

2) Ik vermoed, dat er 27 September moet staan. Immers, op Zaterdag 26 September besloten Schepenen (zie hiervóór, p. 295) tegen Zondag 27 September een conferentie met Burgemeesteren te verzoeken, en wat hier boven, onder den datum 29 September, volgt, is het verslag van dat onderhoud. Bovendien zou Bontemantel (hierna, p. 299) den datum 29 Septernber niet weder aan 't hoofd van de daar volgende mededeeling hebben geschreven, als het daar verhaalde op denzelfden dag als het voorgaande was gebeurd.

art. 50[1)], ende de instractie van 't Hof, eerst ende alvooren permissie daertoe versocht; (verder zei de Graef) dat, bij discours, alle de leeden van de vergaederinge van Hollant niet gesticht sijn in sulcke apprehentie (gevende te kennen de Schouten al te veel authorityt haer coomen aen te maetigen); dat, aengesien de politie, het een deur is geopent tot groot naedeel van deese stadt en haere ingeseetenen; dat alreede eenige Schouten of Ballieuwen gereet staen om, eenige ingesetenen meede aldaer connende becomen, in gevanckenisse sullen stellen, daertoe haer documenten van beschuldiginge al gereet hebben, over cooplieden, die, niettegenstaende ordre van haer meesters hebben de coopmanschappen aen te geeven, die hebben gesloocken en daerover sijn geconfisqueert, ende evenwel de convoyen aen haer meesters in reeckeninge sijn gebracht ende diergelijcke; dat de magistraeten altijt in onseeckerhyt sullen sijn, of de Schouten sullen den een of den andere onder pretexten connen apprehendeeren; dat de ingeseetenen van deese stadt de meeste sijn en door het gansche lant moeten rysen; dat hij, Graef, van den beginnen af 't selfde al aen den Schout heeft gesyt; ende vraechde specialijck aen Schepenen, of die kennisse voor de apprehentie is gedaen. Waerop den president antwoorde van neen. En syde (de Graef) vorders, dat Burgemeesteren seer geneegen sijn en schuldich sijn Schepenen in de jurisdictie te secondeeren, ende daerom de stucken en documenten sullen met advocaten en den pensionares communiceeren, maer dat sulcke proceduren van apprehentie tot noch toe niet connen approbeeren, alsoo den gevangen Sijms was ontbooden door de Oost-Indische Compagnie, om eenige saecken, raeckende de beschuldiginge, af te vraegen (en) onderrichtinge te versoucken; dat hij niet was fugitief noch vagebondeerende, roover, lantlooper noch infaem en was[2)].

1) Van het placcaat van 5 Juli 1570? (hiervóór, p. 293, noot 1.) Maar in dat artikel wordt den Schout niet gelast ‘alvooren permissie’ te vragen.
2) Vgl. hiervóór, p. 293, noot 1.

[Den Schout, will ende sijn saecke verantwoorden, wierde gesteurt, als willende Burgemeesteren niet in disput coomen.] En dat men wilde seggen, dat Schepenen de apprehentie, hadden geapprobeert, alsoo over de examen hadden gestaen, geen fondement en geeft, want de Schout hebbende ymant gevangen, Schepenen niet connen difficulteeren over de examen te staen[1].

Schepenen en den Schout alsoo uyt Burgemeesterscamer geschyden sijnde, sijn gegaen in Schepenencamer, ende onder andere discourse (een consultatie geleesen sijnde, belyt door den Schout ende Schepenen, getyckent bij La Mine, Bischop ende Ypelaer, advocaten), heeft den Schout verhaelt, dat den neef van den gevangen, meede genaemt Sijms, bij den gevangen in hem, Schouts, presentie ende (in presentie van) den secretares Vogelaer was geweest en gesproocken van huyselijcke saecken; dat den gevangen aen sijn neef Sijms had gevraecht, waer sijn borg was. Uytgaende had hij, Schout, aen de neef Sijms gevraecht: ‘wat was dat te seggen van den borg? Of is 't, dat Langewaegen borg is, dat den gevangen niet gevangen soude worden? Ik weet daer af.’ Waerop den neef Sijms syde: ‘hoe weet ghij dat? Het is waerachtich waer.’ En doen verhaede den Schout voort, hoe het toegegaen was, te weeten: dat Sijms, ontbooden sijnde door de Oost-Indische Compagnie om in de vergaederinge der Seventienen te comen, den raet vergaedert geweest sijnde, met sijn bestbekenden en vrinden consuleerde, of nae Amsterdam soude gaen ofte niet; waerop den neef Sijms groote swarichyt maeckte; anderen syde: ‘'ten heeft geen noot,’ en Langewaege syde: ‘treckt vrij heen, ick stae borg, dat ghij geen noot sult hebben’.

Voors verhaelden den Schout, gelijck bij discours in Burgemeestercamer meede had voorgeslaegen, dat wel middel (wist) de saecke soo te beleggen, dat niet tot voor 't Hof maer den Hoogen Raet de saecke soude connen in handen gebracht werden, te weeten, dat door de

1) De opmerking, beginnende met ‘en dat men wilde seggen’, zal ook wel gemaakt zijn door burgemeester de Graef. Daarom plaatste ik den vorigen zin, waardoor de Graef's rede wordt afgebroken, tusschen [].

vrinden van den gevangen Sijms soude versocht werden aen de Staeten van Hollant, dat, om alle questiën tussen de steede Amsterdam ende Hoorn voor te comen, dat (Sijms) mocht gestelt warden ter judicature van den Hoogen Raet, als weesende het hoochste resort; waertoe Burgemeesteren niet qualijck scheenen geneegen te weesen. Waerop Schepenen, te weeten Backer, Bontemantel, Boreel en Roeters eenige discoursen hadde.

Den Schout syde, dat daer meende over nae Den Haech aen sijn vrinden te schrijven, en vraechde, of wel mocht seggen, dat Schepenen daer meede niet vremt van schijnen te sijn; doch wierde 't selfde niet goetgevonden. Ende in 't uytgaen van de camer syde den Schout aen den president Backer: ‘mach ick wel de inclinatie schrijven?’ die wel goede mine toonde, doch niet syde. Ende Bontemantel, daerbij comende, syde: ‘Heer Schout, ick mo(e)y mijn daer niet meede.’

Den 29sten September hebben Schepenen, te weten: Backer, Bontemantel, Boreel, Roeters ende Munter verstaen, dat, soo den gevangen bij haere Ed. Groot Moogende mochte comen uyt te wercken, dat te recht gestelt (zoude) werden voor den Hoogen Raet, dat daer niet teegen sullen opposeeren. En syde den Schout, dat meende, sulx wel gaen sal. Oock syde hij verders, met den Raetpensionares eenige tijt geleeden van die saecke spreeckende, dat sulx een middelwech soude weesen, met dien verstande dat, soo den Hoogen Raet mocht coomen te condemneeren in eenige geltboeten, dat hij, Schout, als de eerste aenlyder van 't werck sijnde geweest, verstaen most werden sijn deel te hebben. Ende sijn Backer en Bontemantel gecommitteert Burgemeesteren haer gevoelen bekent te maecken, 't welck hebben gedaen ter presentie van Tulp, Graef en Vlooswijck, en syde Burgemeesteren, 't selfde meede wel conde aensien, ende soo dat geen succes nam, dat de pampieren en consultatie soude, als die haer ter handen soude sijn gestelt, examineeren.

Den 4^{den} October, alsoo geen gewach uyt Den Haech quam wegens Sijms, ende den precysen dach voor 't Hof is gestelt den 5^{den} deser, soo is den Schout nae Den Haech vertrocken om ordre op de playdoy te stellen,

ende hebben Schepenen geordonneert procuratie te senden aen den procureur Copmoy(er), om wegens Schepenen de saecke waer te neemen. Doch Roch, alsoo qualijck te pas sijnde ende oversulx (van) de rechte geschapenhyt deeser saecke geen kennisse hebbende, heeft sich beswaert gevonden de procuratie te verleenen, soodat die niet afgesonden is.

Den 5^{den} October hebben Schepenen ontfangen een brief van den Schout Hasselaer, geschreeven uyt Den Haech, seggende, dat gisteren avont in Den Haech gecoomen sijnde, met den Raetpensionares had gesproocken, ende sijn E. noch wel gedisponeert vond tot de middelwech; doch dat (hij, de Witt) van de sijde der vrinden van Sijms geen rescriptie had becoomen, ende de saecke daertoe belyde, (dat hij) deesen morgen vroech soude spreecken met het Hof, ende de plydoy voor eenige daegen soucken op te houden, ende dat (hij) de uytval soude adviseeren. Waerop Schepenen hebben geresolveert, met het senden der procuratie te wachten tot morgen, om, het advys en uytslach verstaen hebbende, naerder te resolveeren.

Den 6^{den} October hebben Schepenen wederom becoomen (een) brief van den Schout, seggende, dat goetgevonden had, met overlech van den advocaet Goes, van de concessie der mandementen te appelleeren, om seecker te gaen, dat door den precisen dach niet soude werden beleedicht, ende dat het concept van de saecke te brengen voor den Hoogen Raet noch niet buyten apparentie was.

Den 7^{den} October heeft den Schout gerelateert sijn wedervaeren ende is bedanckt bij Schepenen; ende heeft den Schout Schepenen voorgeleesen een brief van den Raetpensionares, behelsende, dat met de vrinden van Sijms had gesproocken, die nae Amsterdam waeren vertrocken om met Sijms te spreecken wegens 't versouck, te doen aen de Staeten van Hollant, opdat voor den Hoogen Raet mocht te recht gestelt werden, versoeckende, dat deselfde bij Sijms mochte toegang hebben. Voors verhaelde den Schout, dat, alsoo de gedeputeerde in Den Haech difficulteerde, soo de saecke van Sijms mochte in de vergaederinge voorcomen, yts toe te staen sonder ordre van Burgemeesteren, soo had gisteren avond noch te

Weegen gebracht, dat (door) Burgemeesteren alhier aen de gedeputeerde was geschreeven, (dat zij) daerin (moesten) condecendeeren, behoudens stadts gerechtichyt ende 't recht van Schepenen; doch soo Hoorn difficulteerde, dan van stadts weegen 't selfde meede te doen.

Den 10^{den} October heeft den Schout aen Schepenen bekent gemaeckt, dat den 9^{den} ditto door de vrinden van Sijms en uyt sijn naem ter vergaedering van haere Ed. Groot Moogende was ingelevert een request, versouckende, dat mochte te recht gestelt werden voor den Hoogen Raet, waertegen Hoorn sich opposeerde gelijck oock Amsterdam heeft gedaen, ende dat was geconcludeert, de saecke te renvoyeeren aen den Hoogen Raet, behoudende yder stadt sijn gerechtichyt, en op inschrijven binnen vier daegen[1)].

1) Nl. op inschrijven binnen vier dagen van Amsterdam en van Hoorn (zooals blijkt uit de in de volgende noot mede te deelen missive van de Witt aan burgemeesteren van de steden ter dagvaart), d. w. z. wanneer een van deze beide steden bezwaar had tegen de ter vergadering genomen conclusie, had zij vier dagen tijd om dat bezwaar ‘aan te teekenen’ of ‘in te schrijven.’ Wanneer dit geschiedde, zou de resolutie zijn ‘afgeschreven’ en geen effect sorteeren. Zie verder over dit ‘inschrijven’ en ‘afschrijven’ hierna, p. 314, noot 1.

Den 12den October is Schout en Schepenen gecommuniceert door den pensionares Hop een resolutie van haer Ed. Groot Moogende[2)], genoomen op de requeste van Jacob

2) Tot goed verstand van het volgende schijnt het mij wenschelijk hierbij op te merken, dat op denzelfden dag (9 October 1671), waarop het besluit in de zaak Sijms genomen was, de Staten van Holland uiteengingen. Den 10den October 1671 verzond de Witt de volgende missive aan 'Borgemeesteren ende regeerders van de steden ter dachvaert', en, 'met veranderinge als in margine', aan den pensionaris Hop:
'Edele Welachtbaere Heeren,
Hiernevens gaen de resolutiën van importantie, voorlede Donderdach ende gisteren, ten deele op inschrijvens ende ten deele absolutelijck genomen, daerbij ick mede gevoecht hebbe de conclusie, op de requeste van den borgemeester Sijms gevallen, omdat ick in 't doen van de extensie gewaer geworden ben, dat in 't uutten van de advisen ende in 't mondeling besluyt niet explicite uutgedruckt was de authorisatie op de bewindthebberen van de Oost-Indische Compagnie, die echter, conform de goede meyninge van de heeren van de Ridderschapp, ende, mijns oordeels, oock conform de nature van der saecke, in de extensie is gebracht. Ende dewijle de voorseyde conclusie mede genomen is op inschrijvens van Amstelredam ende Hoorn binnen vier daegen, soo gelieven Uw. Ed. Achtb., indien deselve[a)] op de voorseyde clausule eenich bedencken mochten hebben, mij daervan tijdelijck te doen adverteeren, om de gedaene extensie, des noodt sijnde, daernaer te rechten ende van 't contenu der voorseyde clausule in de naeste vergaederinge nieuwe propositie te doen. Waermede Godt Almachtich biddende Uwer Ed. Achtb. directie ende personen meer ende meer te willen zegenen, sal ick affbreecken ende verblijven etc.
Haege, den 10den October 1671'. - (Minuten de Witt, R.A. den Haag.)
De authorisatie op de Oost-Indische Compagnie, waarvan in bovenstaande missive sprake is, luidde, volgens Bontemantel's afschrift van de resolutie, zooals die oorspronkelijk was geredigeerd, aldus: 'Ende word voorls de Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie mits desen geauctoriseert om, voor sooveel deselve soude vermeynen in de voorseyde sake geïnteresseert ofte geraekt te sijn, een habil en vigilant persoon te mogen dispiciëren ende qualificeren, om den gemelten Advocaetfiscael ende Procureur-generael in desen te assisteren.' (Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. III p. 353.) In een missive aan Hop, van 12 October 1671, schrijft de Witt hierover nog 't volgende: 'Ick hebbe daerenboven noch buyten de mondelinge conclusie in de extensie gevoecht de aucthorisatie op de Oost-Indische Compagnie, omdat ick oordeelde, dat sulx ter bevorderinge van vigoureuse justitie ende tot meerder genoege van Amstelredam soude strecken.' (R. A. den Haag.)

a) In de missive aan Hop luiden de laatste woorden: 'Soo gelieve Uw Ed., indien Borgemeesteren en regeerders aldaer'.

Sijms, om gestelt te werden ter judicature van den Hoogen Raet, welck haer Ed. Groot Moogende consenteeren, en oversulcx den Hoogen Raet lasten recht te doen, ende den fiscael de proceduren waer te neemen, ende den Schout van Amsterdam gelast den gevangen over te leeveren aen den Hogen Raet, ende de Oost-Indische Compaigni geauthoriseert een te mogen stellen om haer recht waer te neemen; alles sonder het alderminste prejuditie van de previlegie ende gerechticheeden, den burgeren vergunt, ende specialijck de stadt van Hoorn, waertoe de Burgemeesteren en Raeden resolutie sal strecken tot acte van nonprejuditie in debita forma[1)].

1) Daar de laatste zinsnede niet zeer duidelijk is, laat ik hier volgen hoe zij door de Witt was geredigeerd: ‘Alles sonder het alderminste praejudicie van de privilegiën ende gerechtigheden, de borgeren ende ingesetenen van de steden ende plaetsen van Hollandt ende Westvrieslandt in 't generael, ende die van de stadt van Hoorn in 't particulier, competerende, aen dewelcke, boven de vrijwillige overgifte van diegene, die in desen eygentlijk sijn geïnteresseert, Borgemeesteren ende Vroedschappen derselver stede, ende het eygen versoeck van den suppliant, dese Haer Ed. Groot Mog. verklaringe ook nog ten overvloet sal dienen voor acte van nonpraejudicie in amplissima forma.’ (Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. III p. 353.)

Op welcke laeste clausule Schepenen verstonde, dat niet alleen de stadt Hoorn, maar oock Amsterdam in 't parteculier moste en behoorde gestelt te werden, te meer, volgens rapport van den pensionares, de conclusie in Hollant was genoomen: daerin te doen als in de saecke van van der Laen, rentmeester van Rijnlant, is gedaen[1)], en (dat behoorde gesteld te worden) 'onvermindert yders previlegie ende gerechticheeden van Amsterdam ende Hoorn', ende de woorde 'om gevoechs wil'; meede laete influeeren, dat de steede Amsterdam en Hoorn warde

1) Uit Resol. Holl. 26 Januari 1668 blijkt dat Adriaan van der Laan, rentmeester van Rijnland - niet van Kennemerland, zooals Bontemantel, in den tekst hierboven, had - eerst, bij mandement crimineel, in persoon voor het Hof was gedagvaard, vervolgens voor Schepenen van Leiden en eindelijk voor het gerecht van Haarlem en daar gegrepen, wegens 'malversatiën ende misusen' in zijne administratie. Hij verzocht, bij request, aan het Hof van Holland en het gerecht van Haarlem en dat van Leiden, om, 'onverminderd en zonder praejuditie van hun gepretendeerde jurisdictie', te willen goedvinden dat zijne zaak voor den Hoogen Raad kwam. De genoemde rechtbanken stemden hierin toe. Op den 26sten Januari 1668 besloten de Staten van Holland, dat het, hoewel de zaak met goedvinden van allen, die eenigszins gerechtigd konden zijn tot de judicature, aan den Hoogen Raad gebracht was, toch wenschelijk scheen dat H. Ed. Gr. Mog. den Hoogen Raad gelastten de judicature op zich te nemen. Die last werd dan ook gegeven, 'alles sonder eenigh het alderminste praejuditie van de privilegiën, door de voors. steden of het Hof of de gerechten van de voors. steden geallegeerd'. - Over de zaak van van der Laan zie verder het (officieele) 'Kort vertoogh van de redenen, die eerst den Burgemeesteren der stadt Leyden ..... ende daernaer den Schout derselver stadt bewogen hebben ..... om te procedeeren tegens den Heer Adriaen van der Laen' (bij Tiele, Meulmans, Petit en Knuttel niet genoemd), en het 'Klaer Bericht van de Poincten en Articulen, daerop Adriaen van der Laen ..... is geëxamineert, mitsgaders van de Antwoorden ..... daerop gegeven enz.' uitgegeven door 'Burgemeesteren ende Regeerders der stad Leyden'. (Tiele N° 5665.)

gehoort[1]. Soodat Schout en Schepenen geraeden vonden Burgemeesteren daerover te spreecken, dewelcke van 't selfde sentiment sijn geweest ende (hebben) door den pensionares een brief doen schrijven aen den Raetpensionares de Wit, ende bekent maecken, alsoo de voorseyde resolutie is genoomen op inschrijven binnen vier daegen, dat Burgemeesteren in de voorseyde resolutie consenteeren met die veranderinge, ende anders niet. Presentibus: Tulp, Vlooswijck en Pol, Burgemeesteren, ende Schaep, Bontemantel, Boreel en Hendrick Roeters, Schepenen.

Den 13^{den} October heeft den Schout smorgens aen Schepenen verhaelt, dat het Hof, de griven van het appèl van de concessie geleesen hebbende, den advocaet Middelgeest ende den procureur Copmoyer hadden ontbooden ende afgevraecht, wie die artyckelen der griven had gestelt ende wie daer ordre toe had gegeeven. Waerop hadden geantwoort, dat de ordre hadden van den Schout Hasselaer ende de Schepenen van Amsterdam, dewelcke door den Schout sijn vervangen. Waerop vraechde, wie de artyckelen, inhoudende .....[2] had gestelt, en of dat was door speciale ordre; waerop antwoorde, deselfde gestelt te sijn uit de advysen, die den Schout haer had ter handen gestelt, ende wel voorsichtich de texten hadden in Grotius naegesien. Het Hof wilde, dat (zij) die soude royeeren, waerop antwoorde, 't selfde niet te connen

1) In de extensie van de resolutie van 9 October 1671 volgden op den inhoud van het request, waarbij Sijms verzocht, dat hij ‘uyt sijne detensie ontslaegen, en ten allerspoedigsten voor den geregte der stad Hoorn, zijnde sijn daegelijksche en competente regter, te regt gesteld mooge warden ..... of dat deselve saeke terstond mooge werden gebragt aen den Hoogen Raede over Holland ende Westvriesland’, deze woorden: ‘Waerop alvoorens gehoord zijnde de verklaeringe, bij de Heeren Gedeputeerden van Amsterdam en van Hoorn, uit den naeme en van weegen de Heeren haere respective principaelen, op het voorseyde subject gedaen’ enz. Amsterdam verlangde nu dat men dit aldus zou veranderen: ‘op het voorseyde subject om gevoechs wille gedaen’. Bovendien wenschte het ‘meede (te) laten influeeren, dat de steede Amsterdam en Hoorn warde gehoort’, waarmede wel bedoeld zal worden dat in de resolutie moest worden vermeld dat aan Amsterdam en Hoorn de gelegenheid tot ‘inschrijven’ was gegeven.

2) Hier zijn in het HS. eenige regels opengelaten.

doen tot naedeel van haer meesters, alsoo het sententieele pointen sijn. Het Hof, nae eenige tijt daerover gebesoigneert hebbende, ende den advocaet Middelgeest wederom binnen gestaen sijnde, alsoo den procureur Copmoyer hadden gelicentieert, hebben gelast, dat eenige die artyckelen soude hebben te royeeren. Waerop den advocaet antwoorde, 't selfde te sullen doen, mits dat in margine stelde, de royeeringe was gedaen door ordre van 't Hof; waerbij den advocaet persisteerende, hebben de griven opgeslooten ende den advocaet laeten gaen.

Nae de middach heeft den Schout aen Schepenen gecommuniceert een brief van den procureur Copmoyer, behelsende in substantie, dat het Hof de griven van appèl hadden gerevoceert, ende alsoo (hij, Copmoyer) bemerckt eenige saecken, soo was raedende, dat best soude sijn, sich van de saecke op het bequaemste af te maecken.

Den 14^{den} October, den Schout op sijn hofsteede sijnde, heeft aen Schepenen gesonden, om te leesen, een brief van den procureur Copmoyer, in date den 13^{den} deser, behelsende, dat ongeluckich was, voor eenige daegen alhier expres sijnde gecomen om hem, Schout, te spreecken, dat uyt de stadt was, alsoo eenige saeckén had mondeling te seggen, die de pen niet can vertrouwt werden; dat, alsoo de Zeeusche Heeren over geen crimineele saecken in den Hoogen Raet en sitten van delicten, in Hollant geperpetreert, dat sullen versoucken eenige Raetsheeren uyt het Hof tot assistentie, die men meent het wygeren sullen, alsoo geoffenceert schijnen te weesen, dat sij voorbij sijn gegaan. Ende aengaende de griven, ingegeeven op het appèl der concessie, dat die belooft waeren hem wederom soude ter hant gestelt werden, alsoo een Raetsheer tot sijn speculatie die meedegenomen had.

Den pensionares Hop heeft door ordre van Burgemeesteren aen Schepenen gecommuniceert de volgende brief, door den Raetpensionares aen haer E. geschreeven, tot antwoort op de messive, date 12 deser maend October[1)].

1) De volgende missive van de Witt heb ik laten afdrukken naar den tekst van de minuut (R.A. den Haag), daar de copie bij Bontemantel niet zonder fouten is.

‘Edele, Welachtbaere Heeren Burgemeesteren van Amstelredam,

Uyt uwer Ed. Achtbaere missive van gisteren bespeurt hebbende, dat deselve in de extensie van de resolutie, over de saecke van den Borgemeester Sijms genomen, gaerne wat veranderinge ende elucidatie souden begeren, namentlijck in den eersten, dat tusschen de woorden ‘verklaeringe bij de Heeren gedeputeerden van Amsterdam ende van Hoorn uyt den name ende van wegen de Heeren haere respective principaelen op 't voorseyde subject gedaen,’ ingevoegt soude werden de parenthese ‘om gevoeghs wille[1],’ ende ten anderen, dat in plaetse van de woorden: ‘alles sonder het alderminste praejudicie van de privilegiën ende gerechtigheden, de borgeren ende ingesetenen van de steden ende plaetsen van Hollandt ende Westvrieslandt in 't generael ende die van de stadt Hoorn in 't particulier competerende[2],’ gestelt mochte werden: ‘alles sonder het alderminste praejudicie van de privilegiën, rechten ende gerechtigheden, de voorseyde steden van Amsterdam ende Hoorn respectivelijck competerende.’

Wat de eerste van de voorseyde twee remarcques belanght, dewijle ick wel wete, dat op saecken van dier-

1) Zie hiervóór, p. 304, noot 1.
2) Dat deze redactië eigenlijk reeds een concessie aan Amsterdam was, wordt uitdrukkelijk gezegd in de Witt's brief aan den pensionaris Hop, van 12 October 1671, waarin hij o.a. schrijft: ‘omdat bij 't advis van de heeren gedeputeerden van Amstelredam vermaen gedaen wierde, dat Schepenen van Amstelredam presupponeerden, dat soodaenige delinquanten’ (nl. dergelijken als Sijms) ‘allomme, daer die gevonden wierden, vermochten geapprehendeert ende te rechte gestelt te worden, alhoewel sulx bij achtien leden al explicite verklaert is in Hollant tegen de wetten strijdich te sijn, soo hebb' ick echter in de extensie gevoecht eene reservatie ofte een o(n)vermindert voor alle de steden in t generael, 't welck mij veeleer te veel als te weynich schijnt voor de stadt van Amstelredam, immers en heeft de mondelinge conclusie noch soo breet niet gegaen, daerinne, ten respecte van de clausule van nonpraejudicie, noch de steden in 't generael noch Amstelredam in 't particulier, maer alleenlijck de stadt van Hoorn genoemt is geweest.’ (R.A. den Haag.)

gelijcke nature, hoe klaer deselve oock souden mogen leggen, in de politycque vergaederinge van de Heeren Staeten niet anders dan bij vrijwillige overgifte ende inschickinge, ende sulx met onderlinge gevoechsaemheydt van de leden, yets geresolveert kan werden, in voegen als oock bij de Heeren Edelen opentlijck verklaert ende bij niemandt van de leden gecontradiceert is, soo derve ick wel over mij nemen in de voorseyde gemaeckte extensie (alhoewel deselve, om de bijgevoechde aucthorisatie op de Heeren Bewindthebberen, niet alleen oock aen Borgemeesteren van Hoorn, maer aen alle de leden toegesonden is) de voorseyde parenthese 'om gevoegs wille' te voegen, vertrouwende hetselve niemandt te sullen chocqueren.

Maer wat de voorseyde twede remarcque belangt, soo vinde ick mij verplicht Uw. Ed. Achtb. voor eerst oprechtelijck te verklaeren, dat in de mondelinge conclusie, soo wanneer gesproocken is geweest van de reservatie van de particuliere privilegiën, ende van de clausule van nonpraejudicie, de stadt van Hoorn alleen is genoemt geweest. Ende naedemael aen de eene zijde bij ofte van wegen de stadt van Amstelredam selfs niet geallegueert off gepretendeert is geweest, dat deselve eenich particulier privilegie off voorrecht soude hebben om de borgeren ende ingesetenen van de andere steden aldaer te mogen apprehenderen ende te recht stellen, en dat van de andere zijde de Heeren van de Ridderschap ende de steden generaelijck (die van Amstelredam haer sentiment dienaengaende noch binnen houdende[1]) albereydts gedeclareert hebben recht te sijn in Hollandt, dat geene ingesetenen

1) Volgens de Witt's brief aan Hop, van 12 October, (p. 306, noot 2) hadden de heeren van Amsterdam er melding van gemaakt, dat de schepenbank van hunne stad meende, dat misdadigers als Sijms overal, waar zij gevat konden worden, en dus casu quo te Amsterdam, te recht gesteld mochten worden. Wanneer de Witt dus nu schrijft, dat de heeren van Amsterdam 'hun sentiment nog binnen hielden', blijkt daaruit ten overvloede dat de afgevaardigden van Amsterdam ter dagvaart de meening van hunne schepenbank niet als hunne eigen meening hadden uitgesproken.

van deselve provincie, niet fugitiff wesende off latiterende, noch oock in flagranti delicto geattrappeert wordende, geapprehendeert off te recht gestelt mogen werden anders dan door den Officier ende voor den rechter, beyde in haeren regarde ordinaris, daegelijx ende competent sijnde, soo gelieven Uw. Ed. Achtb. mij ten goede te duyden, dat ick, buyten de mondelinge conclusie ende tegens de gedeclareerde opinie van achthien leden, in de extensie niet en voege eene clausule, die notoirlijck ten minsten moet impliceren, dat de stadt van Amstelredam gesustineert soude hebben tot de apprehensie ende de judicature van ende over de persoon van den Borgemeester Sijms door den Officier ende voor Schepenen aldaer gerechticht te wesen, ende daeruyt schier off morgen in gelijcke gevallen, niet alleen bij de stadt van Amstelredam, maer oock bij alle de andere steden ende plaetsen, criminele jurisdictie oeffenende, (dewijle, mijns wetens, geen reden van onderscheydt geallegeert kan worden) geinfereert soude connen werden, dat haer Ed. Gr. Mog., selfs met dese conclusie, ten minsten aen de steden gelaeten souden hebben de faculteyt om te sustineren ende staende te houden tot soodaenige apprehensiën ende proceduren te wesen bevoegt, 't welck met de albereydts gedaene verklaeringe van achtien leden ende, soo ick vertrouwe, oock met de intentie van uwe Ed. Achtb., immers soo ick meyne wel te begrijpen, met het intrest van de borgeren ende ingesetenen van Amstelredam strijdich wesende, ick van uwe Ed. Achtb. equitabel oordeel ende ordinaris bescheydentheydt sal verwachten, dat deselve op de voorseyde tweede veranderinge niet langer sullen insisteren, mij volkomentlijck verseeckert houdende, dat uwe Ed. Achtb. naermaels hierover soowel haer genoegen sullen betoonen, als deselve mij, bij de voorseyde haere missive, obligeantelijck gelieven te bedancken voor het wynighe, dat ick gecontribueert hebbe om de voorseyde saecke van Sijms met gevoechlijckheydt te helpen uyt de wege leggen, dewijle het, mijns oordeels, eene klaere saecke is, dat niemandt meer dan de stadt van Amstelredam daer-aen gelegen is, dat haere borgeren ende ingesetenen die veylicheydt ende gerustheydt mogen hebben, dat sij over

haere actiën, in maniere voorseyt, nergens responsabel gemaeckt worden als voor Schepenen aldaer; jae is het, mijns oordeels, niet sonder reden te beduchten, dat in tijde ende wijlen de rechters in andere provinciën, op 't fondament van soodaenighe extensie, d'ingesetenen van Hollandt wel souden derven in apprehensie nemen. De saecke van den Renthemeester van der Laen hadde, onder verbeteringe, een ander fondament, aengesien hij tot Haerlem, alwaer hij in verseeckeringe gestelt was, notoirlijck het geheele jaer door wonende ende, soo ick vertrouwe, oock borger was, ende dat mitsdien daerop sonder eenich swaer gevolg de reservatie van haere particuliere privilegiën wel paste; ende indien het maer in facto geposeert was geweest, dat de persoon van Sijms woonachtich was tot Amstelredam, ick en soude hier mede in die reservatie geen swaerigheydt sien. De stadt van Leyde daerentegen, die in dit cas gecompareert moet werden tegen de stadt van Hoorn, allegeerde niet alleen-lijck dat van der Laen was borger ende inwoonder van Leyde, dat hij daer sijn comptoir hieldt ende alle de ingesetenen van Rhijnlandt aldaer te woordt stonde en haer geldt ontfinge, oock haer wederom aldaer van tijdt tot tijdt betaelde, maer dat zij oock daerenboven privilegie hadden, in duydelijcke termen dicterende, dat den Renthemeester van Rhijnlandt binnen Leyde woonen moste, ende dat zij daerop fonderende waeren de proceduren, bij den Officier ende voor Schepenen aldaer tegens den persoon van van der Laen ondernomen. Ick sal dan, met permissie van Uwe Ed. Achtb., hierop ten spoedichsten te gemoedt sien derselver naerder verklaeringe ende rescriptie, opdat ick den Advocaet Laurentius, die mij al huyden van wegen den Borgemeester. Sijms om de resolutie heeft wesen aenspreecken, en die ick noch met reden gedilayeert hebbe, sijn bescheydt moge geven tot desselfs naerichtinge; biddende ondertusschen, dat uwe Ed. Achtb. gelieven gepersuadeert te sijn, dat het, om redenen voorseyt, ende speciaelijck mede omdat de resolutie aen alle de leden toegesonden is om haer op de clausule van aucthorisatie op Bewinthebberen van de Oost-Indische Compaignie ie willen verklaeren, welcke

clausule, alsoo in de advisen ende in het mondeling besluyt niet geweest is, bij soo verre yemandt van deselve leden eenige remarcque daerjegens inschrijft, weder uytgelicht sal moeten werden, het mij onmogelijck is deselve in desen te connen believen, die andersins van herten ben ende altijdts sal blijven,

Edele Welachtbaere Heeren,

Uwer Ed. Achtb. ootmoedigen dienaer
Johan de Witt.'

Hage, den 13^{den} October 1671.

Den 16^{den} October 1671, gedelibereert sijnde wegens de saecke van Sijms, hebben Schepenen verstaen, alsoo alle de leeden in Hollant, uytgenoomen deese stadts gedeputeerde, oordeelen, dat geen Schout of Ballieuw een poorter mach vangen en te rechte stellen over delicten, in sijn stadt, daer (hij) poorter is, begaen, ende de saecke te beplyten voor 't Hof teegen de stadt Hoorn, en bij appèl en revisie te vervolgen, groote costen en geen succes soude hebben, best te weesen de saecke daer te laeten, ende de resolutie van Hollant, van aen den Hoogen Raet te senden, sijn effect sorteeren. Presentibus: den Schout, alle de Schepenen en pensionares. Ende (is besloten) 't selfde met Burgemeesteren te communiceeren.

Den naermiddach heeft den Schout verhaelt aen Schepenen, dat naerder deliberatie had gehadt over de saecke van Sijms met den pensionares Hop en Lourentius, advocaet van Sijms, ende dat Hoorn geen genoegen was neemende in de clausule der resolutie, bij den Raetpensionares gestelt en de leeden toegesonden, van dat de Oost-Indische Compaigni een soude authoriseeren neffens den fiscael, alsoo sulx in de omvraege niet van was gesproocken, en oversulx de resolutie had afgeschreeven[1)].

1) In margine: 'Nota. Dit was gedaen, omdat den Schout (van Amsterdam) van de Oost-Indische Compaigni soude geauthoriseert sijn geworden, om (hem) soo een voordeel in de condemnatie toe te voegen, soo ick meen, 't welck uyt eenige discourse af te meeten was.' - Dat ook Hoorn de *resolutie* had 'afgeschreven', is eigenlijk onjuist: zie hierna, p. 314, noot 1.

En alsoo door het afschrijven van Amsterdam en Hoorn de resolutie van Hollant geen effect sorteert en oversulx Amsterdam ende Hoorn in haer geheel staen, of het geviel dat Hoorn wederom een besendinge deede aen Schepenen, om den gevangen onder acte van nonprejuditie te moogen nae Hoorn voeren, om aldaer te recht te stellen, of Schepenen souden difficulteeren.

Waerop omvraege sijnde gedaen, en het advys van den pensionares gehoort sijnde, die van advys was, beeter aen Hoorn over te leeveren, onder acte van nonprejuditie, als aen den Hoogen Raet, op de resolutie van Hollant, soo heeft Backer, Schaep, Hinloopen, Boreel, Roeters, Roch en Munter 't advys van den pensionares gevolcht. Bontemantel adviseerde pro noch contre, sach het liever aen den Hoogen Raet, doch sich niet soude opposeeren. Bronckhorst (adviseerde de zaak te brengen) aen den Hoogen Raet. Soodat wierde geconcludeert, soo Hoorn versouckt, dat sullen trachten een middel met haer te beraemen, dat byde de steede Schepenen en Schouten soude over de vonnisse staen, en soo dat niet soude willen vallen, onder acte van nonprejuditie te laeten volgen, wordende voortgebracht, tot sustenue van het eerste, dat in voortijde, in den jaere ....., sulx was gepractiseert, dat ....., een a twee moorden hebbende gedaen alhier ter steede, en daerop een cas opgebroocken in de brouwerij van het Jeruselems-cruys, ende sijnde tot Muyden, alwaer burger was, gevangen, is te recht gestelt alhier en aengeklaecht door den Ballieuw van Goylant en (door den) Schout alhier, en bij Schepenen van de byde steede alhier gerecht, gelijck te leesen in de crimineele registers[1)].

Den 18^{den} October 1671, sijnde Sondach, heeft den Schout laeten aen Schepenen weeten, dat geliefde ten elf euren boven te coomen, wegens een brief van Hoorn op

1) Over dit merkwaardige geval vgl. men Domselaer, Amsterdam, Boek VI p. 291-294, en verder mijne Inleiding.

te delibereeren. En heeft verhaelt geen brief ontfangen te hebben, en oversulx den diener, voor sooveel, sijn bootschap (verkeerd) had gedaen, maer dat den advocaet van Sijms, genaemt Laurentius, op de discourse van den pensionares Hop, volgens de discourse van Schout en Schepenen, date 16 deser nae de middach, geweest was te Hoorn ende aldaer de regeeringe soo gedesponeert gevonden, dat, soo verseeckert mochten weesen, niet gerefuseert te werden, noch een besendinge soude doen aen Schepenen en versoucken, onder acte van nonprejuditie, den gevangen Sijms nae haer stadt te moogen brengen.

Waerop gediscoureert sijnde, scheenen de humeuren soodanich verandert ende groote swarichyt maeckte het versouck te connen toestaen. Ende alsoo Bontemantel, Roeters, Bronckhorst, Roch en Munter boven waeren, ende de twee presidenten absent ende Hinloopen en Boreel (insgelijks absent), soo conde daer geen resolutie op genoomen werden. Soodat den Schout wat verleegen scheen te weesen, alsoo den advocaet Lourentius op de sael was wachtende nae den uytslach. Doch alsoo (Laurentius) beneen bij Sijms was gegaen, en den Schout en Schepenen afgaende ende dat hoorende, heeft (Laurentius) den Schout gevolcht in de Kalverstraet, ende eenich discours gemaeckt hebbende, heeft den Schout gesyt, dat Schepenen onstarck[1] waeren boven geweest.

Bontemantel en Munter, nae huys gaende en comende bij de deur van den pensionares Hop, sijn te raeden geworden den pensionares in substantie en in generale termes bekent te maecken de verandering der humeuren, opdat sich niet verder soude hebben in te laeten, soo (hij) den advocaat Lourentius mocht comen te spreecken.

Den pensionares van Hoorn, de Groot, was meede in dese stadt, soo ik meen *al met de acte van nonprejuditie bij hem*[2], om, soo verwacht had, met de conclusie nae Hoorn aenstonts te gaen.

Den pensionares Hop stont seer verset ende syde, dat die van Hoorn, op 't appèl der concessie aen den Hoogen

1) Het HS. heeft bij vergissing ‘niet onstarck.’
2) De gecursiveerde woorden zijn in het HS. doorgeslagen.

Raet, hadde gelicht een mandement-antisipatie, ende dat stont te exploiteeren, doch dat den advocaat 't selfde, hoewel teegen ordre, ophielt, niet twijffelende aen de goede voortganck. Dat, alsoo de resolutie afgeschreeven was, alle de proceduren stonde voort te gaan, ende niet als een naedeelige uytslach tegemoet conde gesien werden etc.

Den 19den October 1671, de eygenpant gedaen sijnde, hebben Schout en Schepenen geresolveert naer de middach boven te comen, om ordre te stellen op het mandement van complynte wegens Haringcaspel[1] als de saecke van Sijms. Ende, nae gediscoureert hebbende, is soo door den Schout en alle de Schepenen, dempto Boreel, met eenparige advysen verstaen en geoordeelt, ondienstich te weesen van Sijms, niettegenstaende acte van nonprejuditie, aan Schout en Schepenen van Hoorn te laeten volgen, ende 't selfde door den pensionares Hop aan den advocaet Lourentius bekent te maecken, sullende afwachten wat daerop van exploiten van mandament volgen sullen, waarop dan verder resolutie te nemen.

Waerop den pensionares in Schepenencamer comende, is dat door den president bekent gemaeckt, waerop eenige discoursen sijn gevolcht. Den pensionaris Hop verstont, dat de resolutie van Hollant geen resolutie meer en was, alsoo die afgeschreven was. Eenige Schepenen waeren van verstant, neffens den Schout, dat de afschrijvinge was op conditie, tensij dat (Amsterdam) neffens Hoorn gelijck gestelt wierde in de behoudenis der previlegie en rechten etc, terwijl de resolutie ter vergaederinge soo was geconcludeert, waeruyt volcht dat, de conclusie niet sijnde gestelt als die genomen is, de extentie alleen de questie is, 't welck ter aenstaende vergaederinge op de resumptie nedergelyt moet werden. Waeruyt volcht dat met de procedueren, terwijl de souveryn delibereert, niet sal voortgevaeren werden, ende soo de partije voortvaeren, soo is de antisipatie noch veertien daegen

1) Over de zaak van kapitein Dirk van Haringcarspel - een andere cause célèbre uit het jaar 1671 - vgl. Wagenaar, Amsterdam I p. 621-624, en mijne Inleiding.

loopende, onderwijle dan naerder op alles gespeculeert can werden[1)].

1) De beteekenis van de regels, beginnende met ‘Eenige Schepenen waeren van verstant’, is deze: eenige Schepenen en de Schout meenden, dat door het ‘afschrijven’ van Amsterdam (zooals zij het noemen, hoewel, van hun standpunt, ‘inschrijven’ juister zou zijn) de resolutie van 9 October nog niet geheel van de baan was. Immers, het ‘afschrijven’ gold niet de resolutie, zooals zij ter vergadering geconcludeerd was, maar alleen de extensie, daar, naar hunne meening, de raadpensionaris verzuimd had in de extensie de clausule op te nemen, waarbij Amsterdam zich zijne rechten voorbehield. Daarom meenden zij, dat op de aanstaande vergadering, wanneer de resolutiën van den laatsten dag van de vorige vergadering (9 October) geresumeerd zouden worden, het geschil over de juistheid van de extensie aan de orde zou komen. Zoolang dit geschil nog niet was opgelost - of, zooals zij het uitdrukken, ‘terwijl de souveryn delibereert’ - kon de procedure over het appèl der concessie, die bij den Hoogen Raad hangende was, geen voortgang hebben. - Tegen deze redeneering valt echter dit in te brengen, dat haar punt van uitgang onjuist is. In zijne missive aan burgemeesteren van Amsterdam (hiervóór, p. 307) verklaart de Witt uitdrukkelijk, dat ‘in de mondelinge conclusie, soo wanneer gesproocken is geweest van de reservatie van de particuliere privilegiën, ende van de clausule van nonpraejudicie, de stadt van Hoorn alleen is genoemt geweest’, zoodat hij terecht in de extensie alleen van de reservatie van de privilegiën van Hoorn, en niet daarenboven van die van Amsterdam heeft gesproken. Het bezwaar van de heeren van Amsterdam was dus, naar zijne opvatting, niet tegen de extensie van de resolutie gericht, maar tegen de conclusie zelve, die ter vergadering was genomen.
Anders is het met het bezwaar van Hoorn. Dit gold juist de extensie van de resolutie, nl. de inlassching omtrent de Oost-Indische Compagnie, ‘welcke clausule’, zooals de Witt op 13 October aan burgemeesteren van Amsterdam schrijft (hiervóór, p. 310), ‘alsoo in de advisen ende in het mondeling besluyt niet geweest is, bij soo verre yemandt van deselve leden eenige remarcque daerjegens inschrijft, weder uytgelicht sal moeten werden’, om vervolgens ‘van 't contenu der voors. clausule in de naeste vergaederinge nieuwe propositie te doen’. (hiervóór, p. 301, noot 2, aan 't slot van de Witt's brief aan de steden ter dagvaart, van 10 October.) Toen Hoorn nu zijn bezwaar hiertegen inschreef, deed het dit niet krachtens het recht, dat alleen aan Amsterdam en Hoorn was toegestaan, van binnen vier dagen te mogen inschrijven tegen de ter vergadering genomen conclusie, maar krachtens het recht, dat alle leden van de vergadering hadden, van te mogen inschrijven tegen een clausule, die er eerst bij de extensie was ingekomen. Het inschrijven van Hoorn maakte dus de ter vergadering genomen conclusie niet krachteloos; alleen de clausule omtrent de Oost-Indische Compagnie werd er door ‘afgeschreven’, niet de resolutie zelve. Daarentegen was door het inschrijven van Amsterdam de resolutie eigenlijk afgeschreven, omdat het bezwaar van deze stad in werkelijkheid tegen de conclusie zelve gericht was. Daar echter Amsterdam zelf het liet voorkomen, alsof zijn bezwaar tegen de extensie gericht was, kon de zaak sleepende worden gehouden, wat te gemakkelijker viel, omdat de Staten van Holland in deze weken niet vergaderden en eerst den 18^{den} November weder bijeenkwamen. Zooals beneden zal blijken, vond de Witt er in den tusschentijd iets op om de conclusie zoo te extendeeren, dat ook Amsterdam er genoegen mee nam.

De presidenten, bij Burgemeesteren gegaen sijnde ende verder van de saecke van Sijms spreeckende, sijn eenparich van advys geworden, om eens van de saecke af te sijn, ende alsoo Burgemeesteren haer noyt met deese saecke hebben gelieven te moeyen en van verstant sijn, dat qualijck is gevangen, de bewuste resolutie te amplecteeren, soo die lyt.

De presidenten en Schont, wederom gecomen sijnde, sijn van hetselfde sentiment geworden neffens den Schout.

Waerop hebben de presidenten aen Burgemeesteren bekent gemaeckt, dat, voor sooveel Schepenenbanck aengaet, tegen de resolutie van de Staeten niet te hebben en wel moogen lijden, dat Sijms, uyt cracht van deselve, voor den Hoogen Raet, als gedelegeerde rechters, te recht gestelt werd. Waerop Burgemeesteren, te weeten Tulp en....., hebben gesyt, dat den raet overmorgen sullen doen vergaederen ende 't selfde aldaer sullen brengen, tot dien eynde hebbende gelast, dat de pensionares 't gepasseerde sal opstellen.

Den 21sten October den met vergaedert sijnde, waerop de saecke van den captain Harichcaspel, wegens sijn purge en het mandement van complaynte, geoptineert bij het Hof van Hollant door den procureur-generael, (ter sprake kwam), ende niet gesproocken sijnde van Sijms, hebben Schout en Schepenen geresolveert de presidenten en Schout aen Burgemeesteren bekent te (doen) maecken 't geen den 19^{den} deser is geresolveert, en de exploiten der mandamenten. Waerop hebben tot antwoort becoomen .....[1)].

1) Nu volgen in het HS. eenige regels blanco.

Ende sijnde bij Schout en Schepenen geleesen de copye der mandementen van antisipatie, soo van de stadt Hoorn als van Sijms, is geresolveert de deurwaerders tot antwoort te geeven.....[1].

Den 22sten October sijn de president Backer en Bontemantel bij Burgemeesteren geweest wegens Schruph (?), wegens eenige saecken der brandewijnen, ende sijn vorders in discours gevallen van de saecke van Sijms, ende hebben nochmael aen Burgemeesteren gesyt, dat Schepenen met eenparich advys geresolveert sijn in de resolutie van haere Ed. Groot Moogende, van deselfde te recht te senden aen den Hoogen Raet, (te berusten) en soo Burgemeesteren meede de voorseyde resolutie aquiesceerde, dat 't selfde aen den Raetpensionares soude connen schrijven, opdat een eynde van die saecke mochte hebben.

Waerop Burgemeesteren syde (sijnde Tulp, Graef en van de Pol present), dat, soo Schepenen de saecke langer niet geliefde aen te trecken ende de procedueren laeten vaeren, dat 't selfde geliefde den Schout bekent te maecken, als wanneer dan van stadts weegen sullen oordeelen, wat bij haer van stadts weegen sal dienen gedaen. 't Welck Schepenen gerapporteert sijnde is, alsoo Schaep ende Roeters niet boven waeren, geresolveert, morgen ten acht euren gesaementlijck booven te coomen, om daer naerder op te resolveeren. En syde Burgemeester Graef, dat rontuyt van oppini is, dat Sijms onwettelijck is gevangen, ende (dat het) een groote prejuditie voor deese stadt (is) ten opsicht van onse ingeseetenen, die yder Schout en Ballieuw yder soude connen vangen. En syde, met recommandatie van silentie, dat Hasselaer (de Schout) sich wel sal hebben te wachten tot Hoorn te comen, want het gesien is, dat hem aldaer sullen vasthouden ende beschuldigen van crimen laesae majestatis, alsoo oorsaeck is, dat in den laesten oorlooch al de scheepen in 't Vlie sijn verbrant, door oorsaecke, dat gelast was spoedich derwaers te gaen ende ordre (te) stellen, doch

1) Nu volgen in het HS. eenige regels blanco.

dat op de Helder of Tessel is blijven leggen, wachtende nae sijn jacht, of om andere oorsaecke tardeerende, contrarie de spoedige geordonneerde ryse derwaers, ende soo geen ordre stellende als sijn presentie aldaer hadde connen doen, de swaere ongeluckige verbrande der scheepen op is gevolcht; doch den Schout is al gewaerschouwt en heeft daer al kennisse van. Verhalende noch eenige becommeringe in de saecke, die uyt de apprehentie staet te volgen en al voordeesen heeft verhaelt[1)].

Den 23sten October is over het gepasseerde bij Schepenen wederom overlech gehouden, Schaep absent sijnde[2)], ende, nae veel daerover gediscoureert sijnde, met eenparich advys geresolveert, dat (Schepenen aan) Burgemeesteren sullen nochmael met alle ernst versoucken neffens Schout ende Schepenen de jurisdictie der judicature, als sijnde gesamentlijck de Heeren van den gerechte, te helpen mainteneeren in de saecke van Sijms. Ende ingevallen Burgemeesteren haer daerin mochte vinden beswaert, dat de saecke daerheene geliefde te dirigeeren, dat de resolutie, bij haere Ed. Groot Moogende genomen over de saecke van Sijms, van hem te stellen ter judicature van den Hoogen Raet, om de questiën tussen dese stadt en Hoorn (uit den weg te ruimen), mochte comen effect te sorteeren, alsoo, bij onsteltenis van 't selve, de Heeren Schout en Schepenen de processen tot den uyteynde genootsaeckt (zullen zijn) te vervolgen, om haer recht ende ongetwijffelde jurisdictie te maintineeren, soolang het mogelijck is, ende afwachten wat tot in de revisie sal comen te volgen. Ende om 't selfde met ernst voor te draegen, sijn (Schepenen) collegialiter bij Burgemeesteren gegaen.

Op welck voorstel de Burgemeesteren, compleet sijnde, (Schepenen) hebben versocht in 't vertreck te gaen. Weederom binnengecomen en geseeten sijnde, heeft Tulp, president van Burgemeesteren, gesyt, dat in 't eerste point swarichyt waeren maeckende; ende aengaende het tweede,

1) Hiervóór, p. 297.
2) In margine: ‘Nota. Den Schout is versocht, staende deese deliberatie, buyten te staen, en is oock bij Burgemeesteren niet geweest’.

dat de Staeten van Hollant in eenige tijt noch niet sullen vergaederen ende oversulx daer niet in sal connen gedaen werden, alsoo Hoorn de resolutie meede afgeschreeven heeft; dat gedurende de deliberatie van de saecken, die, als (de Staten) wederom sullen vergaederen, op 't tapijt sullen comen, de Hoven van justitie stilstaen met deese proceduren. Waerop Schepenen hebben versocht, dat geliefde uyt haer Ed. naem en (dien van) Schepenen te schrijven aen den Hoogen Raet, daer het appèl der concessie bij antisipatie aenstaende Vrijdach sal precis dienen, van de saecke op te houde gedurende de deliberatie van den souverayn. Waerop Burgemeesteren syde, dat met seer groote omsichtichyt haer buyten die saecke, om merckelijcke reeden, hebben gehouden, en dat nu gesamentlijck te schrijven haer E. daermeede eenichsins soude comen te engageeren; doch, om Schepenen te helpen, sooveel doenelijck is, daer altijt toe geneegen sijn, sooveel sullen doen en schrijven met de postwaegen aen den pensionares Hop, dat (Burgemeesteren) Schepenen' voorstel niet qualijck oordeelen te weesen, van den Hoogen Raet op die gronden te versoucken met de proceduren, gedurende de deliberatie van den souverayn, te supercedeeren, ende daerom op het versouck van Schepenen de Raetsheeren daertoe te induceeren; en Schepenen soude connen t' avont met de ordenares post aen den pensionares daerover schrijven. - Ende sijn voort eenige discourse gevallen, en waeren (Burgemeesteren) persisteerende bij de poletique consideratie, dat (Sijms) qualijck is geapprehendeert, ende sulcke maniere deese stadt meest soude gelden, en verhaelde Graef nu opentlijck, dat laest had gerecommandeert stil te houden, (nl.) de beschuldiging, dat, soo Hasselaer te Hoorn kreegen, hem soude meede beschuldigen, als oorsaeck sijnde van het verbranden der scheepen in 't Vlie.

Schepenen, hebbende Burgemeesteren bedanckt voor haer goede inclinatie, sijn vertrocken uyt de camer ende hebben in de banck van Schepenen versocht Bontemantel en Roch een brief te concipieeren aen den pensionares Hop, om naer de middach, met kennisse van den Schout geresumeert sijnde, te laeten afgaen.

Den 24sten October is den pensionares smorgens gecomen in Schepenenbanck, seggende, dat door Burgemeesteren had verstaen de brieven, die aen hem waeren afgesonden, ende gaeren soude den inhouden van dien naegecomen hebben, doch dat om nootsaeckelijcke saecken gisteren uyt Den Haech was vertrocken, wegens het mandement van complainte, gelicht bij den Hoogen Raet tegen het Hof, en daerover de commissarissen, tot de complainte gecommitteert, te weeten Hudde en Druyf, meedegebracht.

Den 25sten October hebben (Schepenen) nochmael gedelibereert over de saecke van Sijms ende is verstaen, aengesien den Hoogen Raet wert gemynt niet te sullen supercedeeren, ende dat Burgemeesteren te kennen geeven, dat onder acte van nonprejuditie best schijnt te weesen aen Hoorn over te leeveren, soo is met eenpariche advys verstaen Burgemeesteren aen te dienen, dat, soo de magistraet van Hoorn versouckt aen Schepenen (Sijms), onder acte van nonprejuditie, te hebben, dat Schepenen hem sullen laeten volgen. Waerop 't selfde met Burgemeesteren door Backer en Bontemantel sijnde bekent gemaeckt, die daer niet teegen en hebben, ende (aanrieden) 't selfde door den pensionares Hop onder de hant te laeten uytwercken, ende soo die van Hoorn door besendinge 't selfde aen Schepenen versoucken, dat Schepenen het versouck aen Burgemeesteren sullen communiceeren, om volgens gewoonte en met ordre daerin te gaen. Ende alsoo Vrijdach aenstaende de saecke voor den Hoogen Raet wegens het appèl der concessie sal dienen, soo is den pensionares Hop versocht, op de bequaemste wijse daerin te handelen. Presentibus alle de Schepenen, dempto Schaep. Burgemeesteren waeren compleet.

Den 27sten October heeft den pensionares Hop gecommuniceert aen Schepen Roch, die hetselfde wederom heeft gerelateert in Schepenenbank, dat (hij) bij occasie, dat de vrouw van Sijms tot sijnen huyse was geweest ende klaechde over de sleepende detentie van haer man, had gesyt, (dat) hij (Sijms) selfs daer oorsaeck van was, ten aensien het mandement van antisipatie had laeten exploiteeren, 't welck, soo (hij, Hop,) bemerckt, Schepe-

nen had doen opsetten, en gaf, buyten engagement, wel te kennen, soo het versouck wiert gedaen etc. Dat oock (hij, Hop,) passeerende voorbij de thoorn[1], daer den oude advocaet Lourentius woont, buyten engagement 't selfde bedecktelijk te kennen (gaf), waerop hij, advocaet, naer Hoorn aen den pensionares de Groot had geschreeven.

28 October heeft den pensionares Hop 's naemiddach aen Schout en Schepenen gecommuniceert, dat (hij) den ouden advocaet Lourentius had gerencontreert, dewelcke syde, dat de huysvrouw van Sijms bij hem was geweest ende dat den pensionares de Groot, van Hoorn, stont deesen avont in de stadt te weesen om hem, Lourentius, te spreecken, ende oock den vrindt, daer hij Lourentius aen hem, de Groot, van had geschreeven, te spreecken. Waerop den pensionares verder syde, dat hetselfde aen den presideerende Burgemeester Tulp had bekent gemaeckt, die antwoorde, dat Burgemeesteren seedert de laetste comferentie met Schepenen niet (over de zaak van Sijms) hadden gesproocken, soodat noch sijn in hetselfde sentiment. Ende alsoo de begonne saeck nu staet verder afgebroocken of ten eynde gebracht, soo was hij, pensionares, versouckende, wat verder daerin te doen. Waerop gedelibereert weesende, heeft den Schout, gelijck seedert eenigen tijt heeft gesyt, sich gerefereert aen Schepenen, mits dat gelet wierde, dat van de costen blijft ontlast. Schepenen hebben den pensionares geauthoriseert, sonder prejuditie van 't respect der Schout ende Schepenen, de saecken soo te dirigeeren, dat een ende van deese saecke comt, doch best soude sijn, dat het versouck wierde gedaen oock door versouck van Schepenen ofte den gerechte van Hoorn. Ende alsoo (de heeren van Hoorn) hebben voor deesen versocht onder de acte von nonprejuditie, gebruykende 't exempel van de juffrouw, die nae Groeningen is vervoert, ende de costen daervan door Groeningen is betaelt, dat het van sijn selfs alsoo moet verstaen

1) De Jan-Roompoortstoren. Zie hiervóór, Eerste deel, p. 231, regel 17 en 18 v.o.

werden. Presentibus (den) Schout, Schaep, Bontemantel, Hinloopen, Boreel en Roch, Schepenen.

Donderdach den 29sten October heeft den pensionares Hop aen Schepenen gerelateert, dat den advocaet Lourentius gisteren avont was bij hem geweest ende gesyt, dat den pensionares de Groot, van Hoorn, gecomen was; ende verder discoureerende, scheen (Laurentius) verset te staen van nu te spreecken van een acte de nonprejuditie, doch dat (hij) den pensionares van Hoorn naeder (zoude) spreecken ende bij hem, Hop, senden. Waerop gewacht hebbende, nimant had vernomen.

Waerop den Schout en Schepenen hebben geresolveert van den Schout ende Roch ende Munter nae Den Haech te senden, ende ordre stellen tegen morgen om het appèl der concessie te doen waerneemen voor den Hoogen Raet, ende bij den Raetpensionares te verneemen, hoe de saecke aldaer staet, en middelen van voorslach te hooren.

Gisteren verhaelde den Schout en pensionares Hop, dat de saecke van Langewaegen en consoorte, Sonck en van Neck, te Hoorn had voor Schepenen gedient, ende (dat zij) ontslaegen waeren van de personeele comparatie en (dat hun was toegestaan) te moogen occupeeren bij procureur, waervan den Schout van Hoorn had geappelleert aen 't Hof, of ten minsten laeten aentyckenen bij provisie.

Den 31sten October 1671 hebben Schepenen ontfangen een brief uyt Den Haech, date 30 deser, geschreeven en getyckent bij den Schout Hasselaer, Roch en Munter, behelsende in substantie, dat ordre hadden gestelt met de advocaten van der Goes en Middelgeest om de playdoy voor den Hoogen Raet waer te nemen over het appèl der concessie, alwaer Middelgeest had geëxceptieert, dat niet conde gereet sijn, aengesien de stucken door het Hof waeren opgeslooten ende, niettegenstaende alle debvoiren, bij de Raetsheeren aengewent, tot noch toe niet hadden connen becoomen. Den Raet niettegenstaende had geordonneert voort te gaen. Waerop starck is geplayt ende voornaementlijck door die van Hoorn, doch den Raet heeft de saecke uytgestelt, sonder tijt te noemen. Dat nae de middach waeren in besoigne geweest met den Raetpensionares wegens de saecke van Sijms, ende had

(de Raadpensionaris) gesyt, dat de gedeputeerde van Hoorn waeren gecoomen in Den Haech, weegens het mandement-penael, ende (dat hij) met deselfde soover (had) gesproocken, dat (zij) geconcipieert hadden eenige veranderinge in de extentie der resolatie van haere Ed. Groot Mogende te maecken van 9 October 1671, te weeten, dat de clausule der Oost-Indische Compaigni daer tenemael uyt soude gelaeten warden, ende de woorden uytlaeten: 'In 't generael ende die van de stadt Hoorn in 't parteculier', en noch de woorden: 'Burgemeesteren ende vroetschappen derselver steede,' ende deselfde als volcht (hadden geredigeerd:) 'Alles sonder het alderminste prejuditie van de previlegiën ende gerechticheeden, de burgeren ende ingeseetenen van de steede ende plaetsen van Hollant en Westfrieslant competeerende, aen dewelcke, boven de vrijwillige overgifte van diegeene, die in deese eygentlijck sijn geinteresseert, ende het ygen versouck van den suppliant, dese haer Ed. Groot Mogende verklaringe oock noch ten overvloet sal dienen voor acte van nonprejuditie in amplissima forma. Ende sal de bovenstaende haer Ed. Groot Mogende resolutie oock, bij extract autentiq, den president en de raeden van den Hoogen Raet, mitsgaders Schepenen van Amsterdam, toegesonden werden om te strecken tot derselver naerichtinge.' - Noch syde de brief, dat (de heeren van Amsterdam,) niettegenstaende de apparentie der voorseyde resolutie, hadden gepasseert procuratie op den procureur Copmoyer, om de saecke voor den Hoogen Raet waer te neemen wegen Schout en Schepenen, om of[1)] de resolutie geen effect quam te sorteeren.

Den brief geleesen sijnde ende de voorsyde resolutie met de veranderinge, is binnengecoomen in Schepenencamer den pensionares. Hop en heeft gesyt, dat last had van Burgemeesteren om aen Schepenen te communiceeren ende haer E. advys te vraegen op een brief van den Raetpensionares, date 30 deser, geschreeven aen haer Ed., behelsende, dat (hij), tot wechneeminge der differentie in de resolutie van haere Ed. Groot Mogende (die tot noch

1) Om of = voor het geval dat.

aen een sijde had geleegen, alsoo niet conde tot excecutie gelyt werden) met communicatie der gedeputeerde der stadt Hoorn, in maniere als in de bijlaege te sien, eenige periode had uytgeschrapt ende eenige sachter in de plaets gestelt. Waerop de voorsyde gedeputeerde ofte eenige derselve nae Hoorn waeren vertrocken, om Maendach aenstaende haer advys in te brengen, daer schijnt niet aen te twijffelen is. Post schriptus stont, dat (de heeren van Hoorn) meenen Sondach aenstaende het advys sullen connen aen hem, Raetpensionares, inbrengen.

Verders gaf den pensionares Hop te kennen, dat Burgemeesteren in de extentie, soo die nu is gestelt, genoegen connen neemen.

Waerop bij Schepenen sijnde gedelibereert, hebben meede van 't selfde verstant geweest, ende versocht aen den pensionares 't selfde aen Burgemeesteren te willen communiceeren. Presentibus Willem Backer, Schaep, Bontemantel, Hinloopen, Boreel, Roeters en Bronckhorst, Schepenen. Roch en Munter, in Den Haech sijnde, hebben 't selfde in haer voorsyde brief meede goetgevonden.

Den 1sten November, sijnde Sondach, hebben den Schout en Schepenen Roch en Munter gerapporteert haer wedervaeren in Den Haech, te weeten (dat zij), Donderdach in den Haech gecomen sijnde, haer hebben gevoecht bij de advocaet Marten van der Goes ende Middelgeest[1)], ende alles, wat tot adstructie der saecken conde dienen, overwoegen; dat Vrijdachs den Schout smorgens was ontmoet Coninck ..... en pensionares de Groot, van Hoorn, en bij discourse had gesyt, dat met twee Schepenen aldaer in Den Haech was gecomen om de saecke van het proces tegen Hoorn en Sijms met alle ijver ten uytterste uyt te voeren; dat op de playdoye voor den Hoogen Raet niet waeren geweest, maer uyt den advocaet Middelgeest verstaen, dat (de advocaten) geëxcipieert hadden, (dat zij) niet gereet waeren noch

1) In margine: ‘Munter syde mijn in 't parteculier, dat de advocaten soober adviseerden en syde, deese saecke te moeten hedienen en niet behoorde te bedienen’. De woorden ‘en niet behoorde te bedienen’ zijn in het HS. doorgeslagen.

oock connen weesen, aengesien alle gestelde daegen ten minsten veertien daegen sijn, en dat het verleenen van den dach is geëxploiteert acht daegen naedat die verleent was; dat oock de documenten en grieven bij het Hof waeren opgeslooten; dat evenwel de Raden, sittende ter audientie, te weeten de Bie en Fagel. verstonden, dat moeten eyschen, of dat anders gehouden sal werden of den eisch gedaen was, waerop den advocaet Middelgeest wynich syde; den advocaet Laurentius, wegens Hoorn ende Sijms, antwoorde wynich van belang, als dat de ouders en voorsaeten van Sijms lange jaeren in de magistrature waeren geweest, en dat geen bedenckelijcheyt is in de faute, daermede wert beschuldicht; dat den Hoogen Raet de voorsyde saecke had opgehouden sonder tijt te noemen. (Verder rapporteerden zij) dat (zij) gesonden hadden tot den Raetpensionares, die uyt was, maer den knecht gemoete den Raetpensionares en versocht, dat de Heeren hem geliefde te spreecken, waerop syde: 'ick sal nae haer logement rijden;' alwaer, neffens den Schout en voorsyde twee Schepenen, noch sat den Heer van Beuningen, die smiddags bij haer E. ten eeten was geweest, ende heeft den Raetpensionares verhaelt het voorsyde gebesoigneerde met de Heeren van Hoorn, ende vorder discoureerende was den Raetpensionares van verstant (gelijck oock van Beuningen was geweest van advys, over tafel daervan spreeckende[1]), dat de resolutie van haere Ed. Groot Moogende, date 9 October 1671, niettegenstaende eenige differentie had in de extentie, evenwel een resolutie van aen den Hoogen Raet was en bleef een resolutie, welck different in de extentie daernae werd aen een sijde bij de vergaederinge gestelt. Ende alsoo oordeelde, dat aldaer in Den Haech geen dienst meer connende doen, sijn geresolveert wederom te comen om te rapporteeren etc.

Schepenen (compleet sijnde) hebben de Heeren voor haer genomen moite bedanckt ende gecommuniceert, dat

1) In margine: 'Nota. Dit heeft Munter mijn in het parteculier gesyt'.

Burgemeesteren de veranderde resolutie door een messive van den Raetpensionares hadden becomen ende aen Schepenen bekent gemaeckt, die op deselfde geen naerder remarque en hadde, en dat Schepenen die oock haer wel lieten gevallen. Roch maeckte Schepenen bekent, dat uyt aller naem procuratie hadden verleent op den procureur Copmoyer. Voorts heeft den Schout een brief vertoent, geschreeven bij den procureur Copmoyer, dat de commissarissen van den rol van den Hoogen Raet hem hadden laeten weeten, de saecke Woensdach aenstaende, savons ten vijf euren, soude moeten dienen.

Noch verhaelde Roch, dat (hij), nae eenige debvoiren van den voorsyden procureur Copmoyer, niet de griven, maer een copye van 't selfde, neffens de consultatie, uyt handen van de Raetsheeren van 't Hof had becomen.

Den 6^{den} November, op de maeltijt sijnde van de Heeren Raeden ter Admiralityt, is Schout ende oock Schepenen toegesonden door Sijms twee brieven, door den secretares Herbert van Beaumont, met de resolutie van de Staeten van Hollant, date 9 October 1671[1)], hiervooren van gemelt, en Schepenen in een separate camer gegaen sijnde, is deselfde geleesen, en geresolveert den inhoude van de resolutie nae te comen, sullende, als den Hoogen Raet ymant afsent om den gevangen te haelen, naerder het versouck gecommuniceert werden. Is oock verstaen den brief morgen aen de Burgemeesteren te communiceeren.

Den 10^{den} November heeft den Schout geleesen een brief van den procureur-generael Jan Ruysch, schrijvende van de purge van Haringcarspel, en stont onder den brief, dat haest meende alhier te comen om, op ordre

1) Deze resolutie werd eerst op 19 November gearresteerd (hiema, p. 326, noot 1.) Dat zij reeds in het begin van November verzonden werd aan Sijms, is echter te verklaren uit het feit, dat Amsterdam en Hoorn zich toen met de gewijzigde extensie vereenigd hadden. Resoluties, genomen op den laatsten dag van de laatste vergadering der Staten, over de extensie waarvan geen geschil te verwachten was, zullen overigens gewoonlijk wel effect gesorteerd hebben, nog voordat zij op een der eerste dagen van de volgende vergadering waren geresumeerd en gearresteerd.

van den Hoogen Raet, den aensienelijcken gevangen (nl. Sijms) af te haelen.

Den 11den November 1671 heeft den Schout aen Schepenen laeten leesen een brief, geschreeven door den procureur Copmoyer, date 10 deser uyt Den Haech, behelsende, dat den Hoogen Raet noch was delibereerende, of den gevangen soude laeten afhaelen, en of het met haer instructie was overeencomende. Doch van ter sijde wierd gesyt, dat den Hoogen Raet verstaet, dat eerst de resumptie ter vergaederinge moet gedaen sijn[1)], ende dat den Raetsheer Ryxen sustineert te naemaechschap te sijn, en over den gevangen oversulx niet can sitten.

Den 20sten November heeft den Schout Schepenen voorgeleesen een brief van den pensionares Hop, uyt Den Haech, den 18den deser geschreeven, seggende, dat den Hoogen Raet een brief had geschreeven aen haere Ed. Groot Moogende en te kennen (ge)geeven, dat den Raetsheer Ryxen difficulteert, als naemaechschap sijnde, te sitten over den gevangen Burgemeester Sijms; ende alsoo de Zeeusche Raeden over geen Hollantse crime sitten, en door de absentie van Ryxen maer ses soude starck sijn, en over delicten en crime seven heeren moeten sitten, sijn daerom versouckende, hoe daerin te gedraegen. Waerop de Staeten hadden geresolveert op de excuse van Ryxen te informeeren[2)].

1) Dit geschiedde op 19 November 1671, toen bij het resumeeren van de resolutiën van 9 October, ‘voor het scheiden van H. Ed. Gr. Mog. jongste vergaderinge genoomen, mitsgaders die van gisteren’, de resolutie werd gearresteerd zooals de Witt haar, in overleg met Hoorn en Amsterdam, had geredigeerd, en zooals men haar dus in de gedrukte Resol. Holl. op 9 0ctober 1671 vindt. Tevens werd toen, op een nieuw request van Sijms, waarbij hij verzocht dat de Hooge Raad de judicature over zijne zaak zou aanvaarden, en dat hij zou worden overgebracht naar Den Haag, besloten dit request aan den Hoogen Raad op te zenden, opdat deze daarover zou ‘disponeeren als deselve na exigentie van saeken bevinden sal te behooren’. (Resol. Holl. 19 November 1671.)
2) Dit komt niet overeen met wat men leest in Resol. Holl. 18 November 1671. In de missive van den Hoogen Raad wordt daar ook aan de Staten in bedenken gegeven ‘of niet, om de voors. excuse van den gemelden Heer Riccen, en andere insigten meer, den gemelden Hoogen Raed, als weesende eygentlijk in saeken van soodanigen natuure een Raed van appèl, van de voors. judicatuure in de eerste instantie soude konnen werden geëxcuseert. Waerop gedelibereert enz.’, hebben H. Ed. Gr. Mog. besloten om aan den Hoogen Raad de beslissing over te laten aangaande het excuus van den heer Riccen; ‘en wat den verderen innehoude van de voors. missive belangt, werd aen die van den Hoogen Raede mits deesen wederom gantsch ernstelijk gerecommandeert de voors. saeke ten spoedigsten bij der hand te neemen, daerinne sonder intermissie voort te vaeren en die soo haest doenlijk te termineeren’.

Den 24sten November syde den Schout, dat den procureur-generael Ruysch was gecoomen om Sijms af te haelen, en dat hij, Schout, swaricheyt maeckt den gevangen te laeten volgen, tensij de costen alvooren sullen sijn betaelt, ende dat den gevangen verstaet geen costen te sullen betaelen, alsoo debite is gevangen.

Den 25sten November heeft den Schout aen Schepenen gesyt, dat den procureur-generael was gecomen met ordre van den Hoogen Raet om Sijms af te haelen, waerin hij, Schout, was swaricheyt maeckende, tenwaer de costen wierde betaelt, 't welck aen Sijms had gesyt, die daerop nae Den Haech aen sijn vrinden had ymant gesonden, welcke vrinden den Raetpensionares daerop waeren weesen spreecken. Den Raetpensionares heeft daerover geschreeven aen hem, Schout, welcken brief heeft Schepenen voorgeleesen, dewelcke behelsde, dat, alsoo achtien leeden van Hollant verstaen, dat (Sijms) qualijck is gevangen, het seer ongerijmpt soude sijn, dat den gevangen de oncosten werden gevercht te betaelen, alsoo noch de questie niet afgedaen is en afgewacht moet werden, hoe den Hoogen Raet sal vonnissen; dat oock, alsoo den souverain heeft verstaen, dat (Sijms) te recht gestelt sal werden voor denselven Raet, en de resolutie meedebrengt en ordonneert den gevangen, daerom gesonden werdende, deselfde sal hebben te laeten volgen, dat soude raede, geen ophoudinge soude doen, etc.

Op alle welcke saecke den Schout versocht heeft het advys van Schepenen, hoe sich daerin sal hebben te draegen, alsoo Schepenen hebben gestaen over de examen,

en bijgevolch (van meeninge waren, Sijms) wèl gevangen te sijn. Waerop den Schout buyten gegaen sijnde, ende Schepenen 't selfde gelyt hebbende in deliberatie, is verstaen den Schout aen te seggen, dat in die saecke niet connen advyseeren, dan alleen (dat) best soude weesen, die saecke met der minne aen een sijde te leggen; dat wel meermaelen gebeurt, syde een heer tot advys, dat den Schout ymant apprendeert en dat Schepenen staen over de examen, waeruyt niet en volcht, dat Schepenen de apprehentie approbeeren, maer ter contrary den Schout in 't ongelijck werd gestelt en gecondemneert de oncosten te betaelen.

Den 26sten November heeft den gevangen, ten overstaen van Roeters en Munter, gepasseert een Schepenenkennisse, dat aenneemt te betaelen aen den Schout de oncosten, beloopende vierhondert en ..... guldens, soo bij den Hoogen Raet werd gecondemneert in de costen.

Omtrent neegen euren is een waegen gecomen achter aen het stadthuys, daerop is gebracht en soo gevoert nae Den Haech.'

(Over de zaak van Sijms deelt Bontemantel ten slotte nog het volgende mede:)

'Op de principaele requeste van den Heer Sijms, is bij den Hoogen Raede over Hollant en Westfrieslant geappostileert: 't Hof ontslaet den suppliant bij provisie uyt de bewaernisse ende detentie[1)] in de Castellenie, daerinne hij tegenwoordich is, mits onder hanttastinge beloovende, t' allen tijden tot vermaninge wederom te compareeren, sub poena confessi et convicti, ende mits meede bij provisie verschietende de costen, ter saecke van sijn detentie alhier gevallen. Des dat hij daerdoor niet en werd verstaen admissibel tot sijne functie als Bewinthebber van de Oost-Indische Compaigni, maer dat hij sich daervan

1) Vgl. Gebhard, Nicolaas Witsen, I p. 88 en 89, en wat over die plaats in mijne Inleiding gezegd is.

sal hebben te onthouden tot naeder ordre. Gedaen in den Hoogen Raede over Hollant en Westfrieslant, deesen 29sten Januari 1672. Ende was getyckent I. Coenen.

Condemnatie in Julij[1] 1673. Bij den Hoogen Raet gecondemneert in thien duysent guldens en de costen, infaem, ende gereserveert de Oost Indische Compaigni haer actie[2].' (Bontemantel, Civ. en Judic. Aant. III p. 314-411, passim.)

1) 30 Juni, blijkens de volgende noot.
2) In de 'Sententie, bij den Hoogen Rade ..... gewesen tot laste van Jacob Sijms,..... gepronuncieert den 30sten Junij 1673', (Tiele No 6845), leest men: (De Hooge Raad) 'deporteert denselven Sijms mits desen van sijn Bewinthebbersampt, verklaert hem inhabyl om t' eenigen dagen eenige officiën te mogen bedienen, condemneert hem in een amende van thien duysent guldens, mitsgaders in de kosten ende misen van de justitie'. Ook in 't Ontroerde Nederlandt II p. 515 wordt dit vonnis medegedeeld; evenmin als in het genoemde pamflet leest men daar, dat aan de Oost-Indische Compagnie haar actie werd gereserveerd, zooals Bontemantel heeft.

Bijlage III. Ontvangsten en uitgaven van het schoutambacht.

Bij het 10de artikel van de instructie van 1646 (Eerste deel, p. 80) werd de Schout verplicht van ‘sijn ontfang alsoock van alle schat- ende weetbrieven’ alle zes maanden behoorlijke rekening te doen[1)] in handen van Burgemeesteren en Thesaurieren. Van deze halfjaarlijksche rekeningen heeft Bontemantel er een medegedeeld. (Eerste deel, p. 78.)

Daar ik een onderzoek wenschte in te stellen naar de voordeelen, die de Schout uit zijn ambt trok, verzocht ik inzage van de Schoutenrekeningen, die op het Amsterdamsche archief bewaard worden. De oudste daar aanwezige bleek die van 1723 te zijn; van de rekeningen

1) De verplichting tot deze halfjaarlijksche rekening werd op 9 October 1534 voor het eerst aan den Schout opgelegd. (Groot Memor. I fol. 307 vo.) Vóór dien tijd deed hij om de drie maanden rekening, zooals vastgesteld was in de voorwaarden, opgelegd aan de Schouten Simon Klaasz. Sillemoer Schol en Mr. Jan Hubrechtsz., resp. 5 Februari 1510 en 11 Januari 1518. (Groot Memor. I fol. 258 en 274.) In 1536 en 1542 werd aan de Schouten Mr. Cornelis Wouter Dobbensz. en Mr. Willem Dirksz. Bardes weer de verplichting tot een driemaandelijksche rekening opgelegd. (Groot Memor. I fol. 309 en 316.) Aan Schout Pieter Pietersz. (Groot Memor. II fol. 146 vo.) werd op 6 Maart 1566 weer de halfjaarlijksche rekening opgelegd, en sedert bleef deze voorwaarde in de instructie staan, tot aan het einde van de Republiek. In de achttiende eeuw werd echter, zooals uit het vervolg zal blijken, om het jaar rekening gedaan.

uit den tijd van de Republiek is geen oudere meer over[1].

Om het gemis van deze rekeningen zooveel mogelijk te vergoeden, heb ik getracht gegevens bijeen te krijgen over de ontvangsten en uitgaven van het Schoutambacht in het door Bontemantel behandelde tijdvak (1653-1672), door een onderzoek in te stellen in de stadsrekeningen, rapiamussen en overleveringen van Thes. Ordin. Uit de stadsrekeningen bleek het volgende:

De uitgaven van het Schoutambacht in 1653 bedroegen	ƒ6368- 0- 0
De uitgaven van het Schoutambacht in 1654 bedroegen	ƒ6584- 0- 0
De uitgaven van het Schoutambacht in 1655 bedroegen	ƒ7120-. 0- 0
De uitgaven van het Schoutambacht in 1656 bedroegen	ƒ11955-17-13
De uitgaven van het Schoutambacht in 1657 bedroegen	ƒ6630- 0- 0
De uitgaven van het Schoutambacht in 1658 bedroegen	ƒ6810- 0- 0
De uitgaven van het Schoutambacht in 1659 bedroegen	ƒ6880- 0- 0
De uitgaven van het Schoutambacht in 1660 bedroegen	ƒ6880- 0- 0
De uitgaven van het Schoutambacht in 1661 bedroegen	ƒ6730- 0- 0
De uitgaven van het Schoutambacht in 1662 bedroegen	ƒ6700- 0- 0
De uitgaven van het Schoutambacht in 1663 bedroegen	ƒ6730- 0- 0

Na 1663 worden de uitgaven van het Schoutambacht niet meer in de stadsrekeningen vermeld, waarschijnlijk ten gevolge van de nieuwe wijze van boekhouding, die toen op de thesaurie-ordinaris werd ingevoerd (Eerste deel, p. 111, noot 3.) In de laatste stadsrekening, die ik naging, nl. in die van 1672, vond ik echter weer: ‘Aen den Hooftofficier, Substituiten, Hooftprovoost, 's Heeren dienaers en Provoost, over 1 jaer wedde en cledingh..... ƒ18932-0-0.’

Voor welke uitgaven de in de stadsrekeningen genoemde sommen gebruikt werden, blijkt uit de rapiamussen, nl.

1) De rekeningen van het Amsterdamsche Schoutambacht uit den grafelijken tijd worden bewaard op het Rijksarchief te 's Gravenhage. Men vindt daar - zooals mij vanwege den Algemeenen Rijksarchivaris werd medegedeeld - de rekeningen van 1388-1393, 1426-1433, 1452-1462, 1469-1485, 1490-1509 en 1566-1569. De 6de rekening van Schout Louris Pauwelsz., loopende van Bamis 1457 - Bamis 1458, ontbreekt.

alleen voor de jaarwedden van ‘de dienaeren van den Schout, en de opzichters van de nieuwe keuren.’. De jaarwedden van den Schout en van de Substituten worden in de rapiamussen niet onder het hoofd ‘Schoutambacht’, maar onder ‘Ordinaris-wedden’ vermeld. In de stadsrekening van 1672 zijn echter de jaarwedden van Schout en Substituten onder de uitgaven van het Schoutambacht opgenomen: vandaar het zooveel hoogere bedrag.

Behalve de wedden van den Schout en zijne ondergeschikten waren er natuurlijk nog andere uitgaven voor het Schoutambacht, die verantwoord zullen zijn op de verloren gegane halfjaarlijksche rekeningen. Bontemantel deelde ons reeds mede (Eerste deel, p. 78), dat deze onkosten, van Augustus 1653 tot Februari 1654, de som van *ƒ*4494-18-4 bedroegen. Uit de Schoutenrekeningen van de achttiende eeuw zal blijken (hierna, p. 340) van welken aard deze uitgaven waren.

Over de ontvangsten van het Schoutambacht in de jaren 1653-1672 vond ik in de stadsrekeningen, de rapiamussen en de overleveringen van Thesaur. Ordin.[1)] het volgende:

‘1660:	Ontfangen van d' Heer Lambert Reynst, voor sooveel sijn Ed., als Hooftofficier, voor deser stadt gerechtigheid van de schatbrieven, crimineele, civile boeten als anderzints ontfangen heeft	*ƒ*3789-14-12
	(Deze rekening liep over het tijdvak 1 Februari 1656 tot 31 Januari 1659, zooals blijkt uit het rapiamus van 1660.)	
1662:	Den 9^{den} October ontfangen van	

1) De posten van 1660, 1669, 1670 en 1672 komen voor in de stadsrekeningen, die van 1660 wordt ook vermeld in het rapiamus van dat jaar. De ontvangst van 1662 wordt alleen genoemd in het register ‘overleveringen van Thes. Ordin.’ fol. 26 v°. In de rapiamussen - uitgezonderd dat van 1660 - vindt men een folio niet het hoofd ‘Ontfang van Schoutambacht’, maar verder is het blad leeg.

	den Heer Hooftofficier Mr. Lambrecht Reynst, ter goeder rekeninghe.	ƒ6000- 0- 0
	(De tijd, waarover deze rekening loopt, wordt niet opgegeven.)	
1669:	Ontfangen van de Heer Hooftofficier, voor sooveel bij sijn Ed. meer is ontfangen dan uytgegeven rakende het Schoutambacht, sedert den 1sten May tot ulto October 1669	ƒ1753-14- 0
1670:	Wegens 't Schoutambacht, voor sooveel meer ontfangen als uytgegeven is.	ƒ7492- 7- 6
	(De tijd, waarover deze rekening loopt, wordt niet opgegeven.)	
1672:	Van de Heer Hooftofficier Gerard Hasselaer, voor zooveel (hij) voor deser stede heeft van 't Schoutambacht meer ontfangen als uytgegeven.	ƒ3993- 1- 0’
	(Ook hier wordt niet opgegeven de tijd, waarover rekening gedaan wordt.)	

Na 1663 houden de rapiamussen op, en begint de boekhouding met grootboek, memoriaal, journaal en weddeboek. Met hulp daarvan heb ik toen getracht de ontvangsten en uitgaven van den Schout in de jaren 1663-1672 op te sporen. Daarbij bleek mij echter dat ik wel eenige gegevens kon verzamelen aangaande de som, die het Schoutambacht jaarlijks aan de stad kostte, maar niet - waar het mij hoofdzakelijk om te doen was - aangaande het voordeel, dat de Schout uit zijn ambt trok.

Bij de posten, die ik uit de registers van 1653-1672 mededeelde over de ontvangsten van het Schoutamhacht; houde men verder in het oog, dat wat daar genoemd wordt als ‘meer ontfangen als uytgegeven’ volstrekt nog geen winst voor de stad is. Die posten geven slechts aan wat voor de stad overbleef, wanneer de Schout van het gedeelte, dat de stad van de boeten toekwam, aftrok de uitgaven, die hij aan de stad had voorgeschoten, onder welke uitgaven de jaarwedden van Schout, substituten,

cipier, de dienaren van den Schout enz. niet gerekend zijn. In de meeste jaren bedroegen echter de uitgaven van den Schout meer dan de aan de stad toekomende

portie van de boeten. Bovendien had de stad, behalve de uitgaven van den Schout, nog te betalen:

Jaarwedde en kleedinggeld van den Schout	*f* 1550.
Jaarwedde en kleedinggeld van 4 substituten.	*f* 3050.
Jaarwedde van den cipier	*f* 200.
Jaarwedde en kleedinggeld van de dienaren van den Schout, en de opzichters van de nieuwe keuren. De laatste post is de som, in de stadsrekeningen van 1653-1663 vermeld als ‘uitgaven van het Schoutambacht’, waarvan het gemiddelde in de genoemde jaren bedraagt	*f* 7217.
tezamen.	*f* 12017.

Zooveel is dus althans aangetoond, dat de kas van de stad in de jaren 1653-1672 geen voordeel uit het Schoutambacht trok, maar dat zij voortdurend moest bijpassen.

Er is één plaats bij Bontemantel, waaruit men, bij oppervlakkige lezing, zou kunnen afleiden, dat, naar zijne meening, de stad financieel voordeel bij het bezit van het Schoutambacht had. Ik bedoel de plaats, medegedeeld in het Eerste deel, p. 12, noot 1. Toen in 1658 de Staten van Holland er over dachten om het leen van het Schoutambacht, tegen aflossing van de *f* 20000, waarvoor Amsterdam het gepacht had, in te trekken en te verkoopen, en de Gecommitteerde Raden den heer Oostdorp uit hun midden afvaardigden om bij de regeering van Amsterdam te ‘onderstaen, hoe het met het Schoutschap is geleegen’, wisten Burgemeesteren ‘sijn E.E., als een goet heer sijnde, soodanich te onderrechten, dat (hij) weder is vertrocken’, m.a.w. zij stuurden hem met een kluitje in het riet. Volgens hen was van het Schoutambacht ‘geen proffijt te haelen’ en ‘soude den coeper sich bedroegen vinden, alsoo nimant can Schout warden dan met behaegen der steeden, en, als gesyt is, de voordeelen maer imaginatie sijn’. Bontemantel teekende in margine daarbij aan: ‘dit wierde met een soet praetje door Polsbroeck dien Heer soo wijsgemaeckt’. Aanvankelijk meende ik, dat Bontemantel hiermede bedoelde,

dat de heer van Polsbroeck ten onrechte het Schoutambacht als een schadepost voor Amsterdam voorstelde, en dat de stad er wel degelijk zijde bij spon. Nu echter gebleken is dat dit niet het geval was, meen ik de kant-teekening van Bontemantel aldus te moeten opvatten: de heer van Polsbroeck legde veel nadruk op de onkosten van het Schoutambacht, om de Staten af te brengen van hun voornemen het ambt te verkoopen, d. w. z. Amsterdam te noodzaken het te koopen voor een veel hooger som dan de *f* 20000, die er op stond. Er waren immers allerlei redenen, waarom Amsterdam het leen gaarne behield. In de eerste plaats toch hing het in werkelijkheid van Burgemeesteren af, wie Schout werd, en stond deze onder hun gezag. In 1477, toen de stad het ambt nog niet gepacht had, schreven Burgemeesteren van Amsterdam aan die van Hoorn: ‘Gij wetet waell, dat die Scout onder ons niet en staet, ende dat wij geen gebot daerover en hebben; hij staet onder den Stedehouder ende Rade in Den Hage’. (Groot Memor. I fol. 95.) In de instructie van den Schout in den tijd van Bontemantel stond daarentegen: ‘sal voors Burgemeesteren kennen, respecteeren ende gehoorsamen in 't gunt hem van de voorseyde Heeren Burgemeesteren sal werden bevoolen, mitsgaders alle saecken van importantie met denselven communiceeren’. (Eerste deel, p. 80, art. 11.) Voorts werd in den door Bontemantel beschreven tijd het ambt van Schout altijd vervuld door iemand, die Burgemeester geweest was of voorzien kon dat hij het later zou worden, en aan zijn ambt was, behalve een jaarwedde van *f* 1000, *f* 500 presentiegeld en *f* 50 kleedinggeld, nog een jaarlijksch inkomen verbonden, bestaande o.a. uit de helft van de civiele boeten en een ⅓ van de crimineele, volgens Bontemantel ‘jaerlijx omtrent 5 à 6000 gld.’ (Eerste deel, p. 8, noot 1.) Bracht. het ambt dus aan de stad geen financieel voordeel op, voor hem, die het bekleedde, was het niet onvoordeelig.

Uit de posten van ontvangsten van het Schoutambacht, hiervóór (p. 332 en 333) afgedrukt, en uit Bontemantels

mededeeling (Eerste deel, p. 78) blijkt dat door den Schout rekening werd gedaan. Ware dit niet het geval, dan zou men, wegens het ontbreken van de Schoutenrekeningen zelve, vermoeden - waarvoor thans geen aanleiding is - dat met de Schouten uit de jaren 1653-1672 iets dergelijks was gebeurd als met hun voorganger Willem van der Does, die van 1584 tot 1620 het ambt van hoofdofficier bekleedde.

Op 8 November 1584 was omtrent zijne jaarwedde het volgende vastgesteld: hij zou *f* 400 in het jaar genieten, verder de helft van alle civiele boeten, maar van de crimineele niets; overigens presentie- en kleedinggeld als een van de Schepenen. Van zijne ontvangsten moest hij elk halfjaar rekening en verantwoording dóen aan Burgemeester en en Thesaurieren. (Groot Memor. II fol. 159 en 159 v°.) In de vroedschapsvergadering van 5 October 1588 werd er over geklaagd dat ‘'t Schoudtambacht jegenwoordich nyet naer 't behooren werdt bedyent, deur de veelheyt van de offitiën, die de jegenwoordige Schoudt heeft’. Daarom werd besloten dat hij geen andere ambten zou mogen bekleeden, en den 7^{den} November 1588 werd die bepaling in zijne instructie ingelascht. (Vroedsch, Resol. 5 Oct. en 7 Nov. 1588.) Op 18 April 1589 verstond de vroedschap, dat onder de ambten, die de Schout niet mocht bekleeden, ook moest worden begrepen het pachten van imposten; zij gelastte hem daarom den impost van de wijnen, dien hij voor het loopende halfjaar gepacht had, te laten varen. Misschien tot vergoeding daarvoor besloot de vroedschap op 28 April 1589, dat de Schout in het vervolg ook het derde deel zou krijgen van wat de stad uit de crimineele boeten toekwam, en verder de helft van de opbrengst van de schat- en weetbrieven, velleklachten, verzeten dagen en diergelijke. In dien zin werd een nieuwe instructie voor hem opgesteld. (Vroedsch. Resol. 18 en 28 April 1589.) Aan de bij deze instructie hernieuwde bepaling, dat de Schout elk halfjaar rekening en verantwoording moest afleggen, schijnt hij echter niet voldaan te hebben. Ik werd daarop opmerkzaam gemaakt door de volgende aanteekening bij de resolutie van 28 April 1589, die ik vond in het op het Amsterdamsche archief aanwezig: ‘Register van Noordkerk’, waarin zoo-

veel nuttige aanwijzingen voorkomen voor wie zich op de hoogte wil stellen van de geschiedenis der regeering van Amsterdam: ‘dog deeze reekening is nooit gedaan, maar a^{o} 1620 deswege accord gemaakt, 26 Junij 1620’.

De reden, waarom deze rekening niet gedaan werd, deelt Noordkerk niet mede, maar ik vond haar toevallig in het Resolutieboek van burgemeesteren en oudburgemeesteren, op 25 April 1605. Daar leest men: ‘Is gedelibereert bij wadt middelen men best zoude moge comen tot het sluyten van de reeckeningen van den Heer Schout Willem van der Does, dye nu veele jaeren ongesloten hebben gelegen, ter oirsaecke vandt bedencken, daerop vallende, door de weynicheydt van boeten, die men bevindt in ontfanck gebracht te werden’. Dr. Sebastiaan Egbertsz., Dr. Dirck Bas en Herman van de Pol, Raden en Oudschepenen, werden benoemd tot commissarissen om de rekeningen te vergelijken met de Schoutenrollen, ‘ende zo men in dezelve rollen zoude mogen bevinden eenige partijen van importantie ofte van bedencken, dat men dye zal nasporen wadt daervan gecomen mach wesen, omme alsoo den ontfanck van de voorseyde reeckeningen te doen verhogen met alle tgeene men zoude mogen bevinden bij den Heer Schout ontfangen ende nyet in zijne voorseyde reeckeningen gebracht te wesen’.

Over het onderzoek, door deze commissie ingesteld, hoort men verder niets. Alleen blijkt uit de vroedschaps-resolutiën van 27 Juli 1606 en 25 en 28 Januari, 25 Maart en 14 Juli 1607, dat Burgemeesteren en vroedschap, nadat op eerstgemelden datum besloten was den Schout door twee substituten te doen assisteeren, een nieuwe instructie voor den Schout verlangden op te stellen. Deze weigerde echter op een nieuwe instructie te dienen, zoodat de vroedschap ten slotte besloot, dat naar een ander geschikt persoon voor het Schoutambt zou worden omgezien. De zaak schijnt echter gesust te zijn, althans van der Does bleef Schout op zijne oude instructie.

Eerst op 26 Juni 1620 zijn partijen ten slotte tot een vergelijk gekomen. In de vroedschapsresolutie van dien dag vindt men een door den raad goedgekeurd contract van den volgencien inhoud: uitgaande van de overweging,

dat Schout van der Does nu bijna 36 jaar zijn ambt vervuld heeft en zijn hooge ouderdom het wenschelijk maakt, dat hij dit ambt neerlegt; dat echter alvorens afgedaan moet worden het geschil, tusschen hem en de regeerders van de stad hangende, zoowel over het doen van rekening van zijne administratie als over 't geen hij beweert dat hem toekomt, bieden Burgemeesteren, Thesaurieren en eenige Schepenen, die op den 6^{den} Mei II. gecommitteerd zijn om met den Schout te onderhandelen, thans aan den raad het volgende contract aan: van der Does zal met 1 November 1620 als Schout aftreden, *f*8000 in contanten en, zijn leven lang, een jaargeld van *f*1500 ontvangen. Tot den genoemden dag zal hij zijn presentiegeld en andere emolumenten genieten, ook de boeten, die hem door Schepenen worden toegewezen. Alle zaken, zoowel civiele als crimineele, die op 1 November niet afgedaan zijn, zal hij laten tot dispositie en profijt van de stad of van zijn opvolger. Ook zal hij, daartoe verzocht wordende, zijne boeken moeten openen en authentieke extracten daaruit leveren en aan zijn opvolger alle onder hem berustende stukken ter hand stellen. Hiermede verklaren partijen alle geschillen tusschen haar vereffend, ‘gelijck oock met de voorseyde handelinghe affgedaen zijn alle de questiën, op de voorseyde reeckeninge en 't doen van dien gevallen, en de voorseyde van der Does ontlast wort van 't doen van alle ende verder reeckeninge van den ontfanck, bij hem geduyrende den heelen tijd van zijn bediening gevallen’; noch van hem, noch van zijne erfgenamen zal deze rekening ooit mogen geeischt worden, gelijk deze zich verbinden nooit meer iets te dezer zake van de stad te zullen vorderen, behalve nochthans dat aan van der Does teruggegeven zal worden alles wat hij voorgeschoten heeft voor 't besteden en onderhouden van vondelingen en andere arme kinderen, die hij op last van Burgemeesteren heeft aangenomen en uitbesteed. Eindelijk zal hij als eigendom behouden zoodanig stuk ‘van 't Clooster off wooninge’, dat hij voor eenige jaren van de stad heeft gekocht en waarvan hem opdracht gedaan is, zonder dat hij daarvoor iets zal betalen.

Nu mijn onderzoek over de jaren 1650-1672 zoo goed als geen resultaat opleverde, en wij ons tevreden moeten stellen met Bontemantel's mededeeling, dat in zijn tijd de Schout, behalve zijne wedde, jaarlijks *f* 5000 à *f* 6000 uit zijn ambt trok, heb ik mijn onderzoek voortgezet over de bewaard gebleven Schoutenrekeningen uit de achttiende eeuw. De oudste is die van 1723, eigenlijk van 1 Februari 1723-31 Januari 1724. Zij werd afgelegd, evenals alle volgende, aan Thesaurieren-ordinaris. Ik heb er het volgende extract uit gemaakt:

Ontvangst.

Ontvangst van de bezegelde schatbrieven, waarvan betaald wordt één gulden; daarvan profiteert de stad de eene helft en de rendant (de Schout) de andere helft	*f* 207- 0-0
Van de weetbrieven, waarvan 12 stuiver betaald wordt ten behoeve als voren	*f* 12- 0-0
Ontvangst van de boeten, na aftrek van het aandeel, dat bij bekeuringen toekomt aan de aanbrengers, de substituten, den kapitein van de ratelwacht, de dienaars van den Schout, de impostmeesters, de directeuren van de wijnen, de stadssecretarissen, het makelaarsgild (bij bekeuring van een beunhaas), aan de armen, en na aftrek van verschillende ongelden, zooals de onkosten van peiling	*f* 11907-17-4
	f 12126-17-4
Waarvan de stad Amsterdam voor haar helft[1)] toekomt de somma van	*f* 6063- 8-10

1) De andere helft was voor den Schout (Eerste deel, p. 82, art. 24 en 25 van de instructie.) Eigenlijk krijgt hij van de boeten in crimineele zaken maar ⅓; daar echter voor de substituten, voor de dienaars en de aanbrengers ⅓ werd afgetrokken, kreeg van de overblijvende ⅔ de stad de eene en de Schout de andere helft. (Eerste deel, p. 88.)

Uitgaaf.

Aan den secretaris (voor jaarwedde en verschot), aan den cipier, den scherprechter, den domesticq-scherprechter, den vierschaarbewaarder, aan advocaten, procureurs, notarissen, klerken, doctoren en chirurgijns, drukker en binder, briefport en correspondentiegeld, verschot van reisgeld van substituten en boden enz. enz.	ƒ6991-11- 8
In mindering van deze uitgaven komt een som, die de Schout in 1721 had voorgeschoten en in zijne rekening over dat jaar als uitgave geleden, maar die hij in 1723 had teruggenomen uit een executorialen verkoop	ƒ2051- 1- 0
blijft.	ƒ4940-10- 8

Aan de stad Amsterdam competeert	ƒ6063- 8-10
de uitgaaf is	ƒ4940-10- 8
zoodat de rendant aan de stad overgeeft	ƒ1122-18- 2

De Schoutenrekeningen van 1724 tot 1732 ontbreken. Van 1732 tot 1795 zijn zij, op een enkele uitzondering na, compleet. Ik heb het aan het slot van deze bijlage volgende overzicht daaruit opgesteld, waaruit blijkt hoeveel de Schout telken jare uit zijn ambt trok. De rekeningen loopen telkens van 1 Februari tot 31 Januari van het volgende jaar. In mijn overzicht wordt eerst vermeld het bedrag van de ontvangsten aan schat- en weetbrieven en boeten, daarna het gezamenlijk bedrag der ontvangst en wat den Schout en de stad daarvan toekomt, nl. elk de helft. Vervolgens wordt genoemd het bedrag der uitgaven van den Schout, en daarvan afgetrokken wat de stad toekomt van de ontvangst. Bedraagt, zooals gewoonlijk het geval is, de uitgave meer dan het aan de stad toe-

komende deel der ontvangst, dan heeft de Schout nog van de stad te vorderen - als vergoeding voor gedane uitgaven - de som, die in de lijst genoemd wordt. Is de uitgave minder dan de portie van de stad, dan moet de Schout het verschil aan de stad betalen.

Uit dit overzicht zijn de volgende conclusies te trekken.

Het inkomen van den Schout in de achttiende eeuw, voor zooverre dat bestond uit zijn aandeel in schat- en weetbrieven en civiele en crimineele boeten, was natuurlijk zeer veranderlijk: het laagste bedrag, in 1780, is *f*2531-6-12, het hoogste, in 1784, *f*32603-16-2. Over het algemeen wordt het in de tweede helft van de achttiende eeuw hooger. Neemt men het gemiddelde, dan verkrijgt men over 61 jaren (het jaar 1723 is daarbij gerekend) een gezamenlijk bedrag van *f*499715-7-1 ½, dus per jaar *f*8192.

De sommen, die in de statistiek zijn opgegeven onder de rubriek ‘zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft’, werden wel door hem ontvangen, maar als vergoeding voor gedane uitgaven, en kunnen dus niet als winst van den Schout worden aangemerkt. Evenmin zijn de sommen onder de rubriek ‘aan de stad komt toe’ sommen, die werkelijk door de stad ontvangen zijn; zij werden door den Schout aan de stad in rekening gebracht, in mindering van de uitgaven, die hij had voorgeschoten. Slechts een enkele maal krijgt de stad iets toe, wanneer haar aandeel in de ontvangsten hooger was dan de uitgaven.

In de achttiende eeuw trok de Schout - zooals beneden zal worden aangetoond - geen jaarwedde. Alleen ontving hij *f*50 voor mantelgeld. Toch leert men het juiste bedrag van de jaarlijksche winst van den Schout nog niet kennen door deze *f*50 toe te voegen aan zijn aandeel in de boeten. Behalve zijn aandeel in weet- en schatbrieven en boeten kreeg hij ook de helft van ‘alle velleklachten, verseete dagen of diergelijcke’ (art. 25 van de instructie, hiervóór, Eerste deel, p. 82) en genoot ook emolumenten van ‘sluytgelt’, van gijzeling, van consenten voor het begraven bij avond, voor het vervoer van lijken in en uit

de stad, en andere, die hiervóór, Eerste deel, p. 88-90, genoemd zijn.

Dat hij ook in 't laatst van de achttiende eeuw nog deze emolumenten genoot (die in zijne rekening niet verantwoord werden), bleek mij uit de Schoutenrekeningen, door den maire van Amsterdam in 1795 en volgende jaren overgeleverd.

In de rekening van 1795 leest men o.a. 'Voorts pleegde alhier in rekening gebragt te worden de ontvangst der boetens, welke alsnu afzonderlijk door den Procureur der Gemeente is verandwoord geworden, doch daarentegen worden alhier ten behoeve van de stadt verandwoord de emolumenten, welke de Hoofdofficieren gewoon waaren te genieten'. Dan volgt een opgave van wat de Schout zou hebben getrokken uit gijzelbilletten, consenten tot sluiting van schepen en schuiten, ontslag uit de gijzeling, uit 164 dagen recht à *f*2-10 per dag enz., alles te zamen een bedrag van ruim *f*1374. In 1796 bedragen deze emolumenten *f*1022, in 1797 *f*929.

Neemt men aan, dat de Schout in de achttiende eeuw jaarlijks aan emolumenten ongeveer *f*1100 trok - het gemiddelde van de drie genoemde jaren - dan komt men voor de genoemde eeuw tot een gemiddeld inkomen van *f*8192 + *f*50 + circa *f*1100 = *f*9000 à *f*10000. Daarbij houde men nog in 't oog, dat hij, zoodra hij Schout werd, zijne andere ambten moest neerleggen[1)], met name, sinds 1646, het voordeelige bewindhebberschap, van de Oost- en West-Indische Compagnie, terwijl de mogelijkheid niet is uitgesloten dat hij voor zijne benoeming aan burgemeesteren een som gelds moest betalen.

In de achttiende eeuw had de Schout, zooals wij zagen, geen vaste jaarwedde, in de zestiende en zeventiende wel. Aan de instructies van de Schouten ontleen ik de vol-

1) Toen echter Mr. David Willem Elias op 28 Januari 1792 tot Schout benoemd werd, werd 'gemelde heer Elias, bezittende het ampt van commissaris over de notarissen binnen deeze stad, gedispenseerd van den eed op het eerste artikel van zijne instructie', waarbij hem verboden was andere ambten te bekleeden. (Vroedsch, Resol. 28 Januari 1792.)

gende bepalingen, waaruit men een overzicht krijgt van hetgeen in verschillende tijden omtrent zijne belooning werd vastgesteld. Ik begin daarbij met 1509 - het jaar, waarin Amsterdam het Schoutambacht voor de tweede maal, maar nog niet voor goed, in pandschap kreeg - omdat de Schont toen voor het eerst op een jaarwedde werd aaneesteld.

1509:	De Schout krijgt *f* 200 per jaar, en zijn kleeding, maar ‘de stede sal alle de prouffyten hebben, die van 't officio coomen, als van boetten, breucken ende andere, welverstaen oft hem omme enige weldaden oft dienstachticheyt (sic), die hij enigen singulieren persoenen oft heeren soude moghen doen, sonder dat de stede daerbij eenichssins veraftert soude moghen wesen, yet gesconcken wordde, het waere een haze, een paer knijnen, een aame wijns oft anders, daeraf sal hij ongehouden wesen enige rekeninge te voeren oft enige conscientie te maken, maer sal die ende diergelijcke vrij houden tot behouff van zijn keucken, alsoe hij grootter ende eerlijcker tafel sal moeten houden dan hij tevoeren gedaen heeft.’ (Groot Memor. I fol. 257 v° en 258.)
1510:	De Schout krijgt *f* 200 's jaars, daarenboven ‘alle zijn presenten ende accedentiën als andere van den gherechte, ende cledinge van der scutteriën[1)] mit dat daeran cleeft.’ Hij zal ‘van nyement enige propinen oft schencken moghen nemen dan een haes, een paer knijnen oft diergelijcke, waerdich sijnde beneden een halfve gulden, ende van alle propinen, die meer waerdich zijn dan een halfve gulden, ende oick van een vatt biere, al mocht men min coopen dan een halfve gulden, sal hij gehouden wesen der stede rekeninge te doene.’ (Groot Memor. I fol. 258 en 258 v°.)
1534:	De Schout krijgt *f* 300 per jaar, behalve zijn presentiegeld enz. Hij moet voor eigen rekening een

1) Over de schutterspallure vgl. ter Gouw, Amsterdam. V p. 394.

substituut houden. Is dit niet langer noodig, dan krijgt liij maar *f*250 per jaar. (Groot Memor. I fol. 307 v^{0}.-308 v°.)

1536: De Schout krijgt de helft van de boeten. (Groot Memor. I fol. 309 en 309 v°.)

1532: De Schout zal alleen maar ‘naeckt ontfanck’ hebben van de boeten, breuken enz., want deze zijn alle voor de stad. Hij krijgt als wedde wat ‘Claes Geryt Matheeus en Cornelis Dobbens’, (de laatste naam is niet duidelijk te lezen, maar ik vermoed dat er Dobbens staat, omdat deze tot 1542 Schout was; Claes Geryt Matheeus was zijn voorganger in dat ambt) ‘Raden deser stede, an dewelcken tzelve gansselicken gebleven es, off, bij overlijden van henluden, andere, die partiën voors. daertoe zullen eligeren, zeggen, verclaeren ende den voorn. Willem Dircx’ (dit is de naam van den nieuwen Schout) ‘teynden den jare voors. toevinden zullen.’ Verder krijgt de Schout kleeding, presentiegeld enz.; ook zijn de ‘propynen beneden vijff scell.’ voor hem. (Groot Memor. I fol. 316 v°.)

1566: De Schout krijgt een jaarwedde van *f*800; de boeten van *f*3 en daar beneden zijn voor hem. Verder zal hij hebben kleeding enz. (Groot Memor. II fol. 146 v°.)

1584 en 1589: over hetgeen toen vastgesteld werd omtrent de jaarwedde van Schout van der Does, zie hiervóór, pag. 336.

1621: De Schout krijgt *f*1000 jaarwedde, de helft van de civiele boeten, schat- en weetbrieven enz., het derde deel van de crimineele boeten, voorts presentiegeld (*f*500) en kleeding (*f*50) als een van de Schepenen. (Vroedsch. Resol. 4 en 5 Januari 1621.)

Na 1621 bleef de jaarwedde en de verdere belooning onveranderd[1)] tot aan 1681; toen werd M[r]. Jacob Boreel tot Schout benoemd, op dezelfde instructie als zijn voorganger, ‘uytgesondert dat hij in plaetse van *f* 1500 alleen

1) Alleen werd in de instructie van 1646 liet bewindhebberschap van de Oost- en West-Indische Comp. uitdrukkelijk begrepen onder de ambten, die de Schout niet mocht bekleeden.

zal genieten vijffhonderd guldens,' (het presentiegeld van Schepenen) 'behalven het mantelgelt'. (Vroedsch. Resol. 25 Januari 1681.) Eindelijk werd in 1697 Mr. François de Vroede tot Schout benoemd op deze voorwaarden: hij zou de helft krijgen van de civiele boeten, schat- en weet-brieven enz. en het derde deel van de crimineele boeten; voorts 'cleedinge' als een van de Schepenen. (Vroedsch. Resol. 13 Februari 1697 en Muniment-register N°. 12 fol. 133-136.) Zoo verviel in 1681 de jaarwedde, in 1697 het presentiegeld; alleen het mantelgeld (*f*50) bleef over. Daarmede was dus verkregen wat Bontemantel reeds in de vroedschapsvergadering van 27 April 1669 als zijn advies had geuit, nl. dat men de *f*1500 van den Schout best kon besparen. (Eerste deel, p. 7 en 8, en noot 1 van p. 8.) Tot 1795 is het zoo gebleven[1)].

Eindelijk worde nog medegedeeld hoeveel het Schout-ambacht jaarlijks aan de stad kostte in het tijdvak 1732-1795[2)]. Uit mijn overzicht - aan het slot van deze bijlage - blijkt alleen hoeveel de stad moest bijbetalen om aan den Schout zijne uitgaven te vergoeden. Bovendien had zij te betalen:

1° Mantelgeld van den Schout, jaarwedde en mantelgeld van de substituten, jaarwedde van den scherprechter, den cipier en de knechts in de boeien. Deze post bedroeg - zooals mij uit de Grootboeken is gebleken - van 1732 tot 1795 gemiddeld *f*4426 per jaar.

2° Jaarwedde van de dienaren van den Schout. Deze post komt ook voor in de Grootboeken. Zij bedraagt - eveneens in het genoemde tijdvak - gemiddeld *f*7927 per jaar.

1) Mr. David Willem Elias werd den 28sten Januari 1792 tot Schout benoemd op de instructie van 19 Januari 1646, zooals deze, 'met eenige verandering in 't presentiegeld', was geregistreerd in het Muniment-register N° 12 fol. 133 sqq. (Vroedsch. Resol. 28 Januari 1792.)

2) Het jaar 1795 wordt bij de volgende berekeningen niet medegerekend.

Van 1732-1795[1] moest de stad aan den Schout - als verschil tusschen zijne uitgaven en het aan de stad toekomende deel der boeten - gezamenlijk betalen *ƒ*565573. Vermindert men dit bedrag met de som van *ƒ*30217, die de stad in de jaren 1736[2], 1738, 1746, 1775 en 1784 tezamen van den Schout toekreeg, dan blijft een gezamenlijke uitgave van *ƒ*535356 in 63 jaren over, of per jaar gemiddeld *ƒ*8497.

In 1732-1795 bedroeg dus:

de gemiddelde jaarlijksche som, die de stad aan den Schout, ter vergoeding van uitgaven, betaalde	*ƒ*8497.
de gemiddelde jaarlijksche som van de uitgaven, hierboven sub 1° genoemd	*ƒ*4426.
de gemiddelde jaarlijksche som van de uitgaven, hierboven sub 2° genoemd	*ƒ*7927.
Gemiddelde onkosten van 't Schout-ambacht per jaar	*ƒ*20850.

1) Bij de volgende berekening neem ik ook die jaren op, waarvan de Schoutenrekeningen verloren zijn gegaan, omdat men de posten, die voor de berekening noodig zijn, in de Grootboeken kan vinden.
2) In het Grootboek vindt men dit op 1737, 1739, 1747 enz., omdat de rekening over 1736 afgesloten werd op 1 Februari 1737 enz.

Overzicht van de schoutenrekeningen in de jaren 1732-1793.

	1732.	**1733.**	**1734.**	**1735.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*319- 0- 0	*f*322- 0- 0	*f*319- 0- 0	*f*310- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*7-16- 0	*f*9- 0- 0	*f*9-12- 0	*f*9- 0- 0
Ontvangst van de boeten	*f*7713- 7- 4	*f*7797- 3-12	*f*9448-19- 0	*f*15842-14- 0
Totaal der ontvangst	*f*8040- 3- 4	*f*8128- 3- 12	*f*9777- 11- 0	*f*16161- 14- 0
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*4020- 1-10	*f*4064- 1- 14	*f*4888-15- 8	*f*8080-17- 0
Uitgaaf van den Schout	*f*9371- 2- 14	*f*7127-13- 8	*f*9354- 8- 0	*f*9813- 13- 0
Aan de stad komt toe.	*f*4020- 1- 10	*f*4064- 1- 14	*f*4888- 15- 8	*f*8080-17- 0
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*5351- 1- 4	*f*3063- 11- 10	*f*4465- 12- 8	*f*1732- 16- 0
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1736.	**1737.**	**1738.**	**1739.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*341- 0- 0	*f*323- 0- 0	*f*373- 0- 0	*f*445- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*9-12- 0	*f*10-16- 0	*f*9-12- 0	*f*9-12- 0
Ontvangst van de boeten	*f*27767- 9- 0	*f*17018- 2- 0	*f*28334- 8- 0	*f*14752- 0- 0
Totaal der ontvangst	*f*28118- 1- 0	*f*17351- 18- 0	*f*28717- 0- 0	*f*15206- 12- 0
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*14059- 0- 8	*f*8675- 19- 0	*f*14358- 10- 0	*f*7603- 6- 0

Uitgaaf van den Schout	*f*10252- 19- 0	*f*8906- 2- 0	*f*8171- 18- 0	*f*9783- 14- 0
Aan de stad komt toe.	*f*14059- 0- 8	*f*8675-19- 0	*f*14358-10- 0	*f*7603- 6- 0
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	nihil.	*f*230- 3- 0	nihil.	*f*2180- 8- 0
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	*f*3806- 1- 8[1)]	nihil.	*f*6186- 12- 0	nihil.

	1740.	**1741.**	**1742.**	**1743[2)].**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*456- 0- 0	*f*507- 0- 0	*f*513- 0- 0	*f*384- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*9- 0- 0	*f*9- 12- 0	*f*9- 12- 0	*f*8- 8- 0
Ontvangst van de boeten	*f*16815- 10- 0	*f*6207- 8- 0	*f*9097- 6- 0	*f*4908- 18- 0
Totaal der ontvangst	*f*17280- 10- 0	*f*6724- 0- 0	*f*9619- 18- 0	*f*5301- 6- 0
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*8640- 5- 0	*f*3362- 0- 0	*f*4809- 19- 0	*f*2650- 13- 0
Uitgaaf van den Schout	*f*8640- 12- 8	*f*8005- 2- 8	*f*9298- 18- 8	*f*7589- 8- 0
Aan de stad komt toe.	*f*8640- 5- 0	*f*3362- 0- 0	*f*4809- 19- 0	*f*2650- 13- 0
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*0- 7- 8	*f*4643- 2- 8	*f*4488- 19- 8	*f*4938- 15- 0

1) Bij een nadere rekening en verantwoording van de boeten, door den Schout ontvangen nadat hij reeds zijn ambt had neergelegd, kreeg de stad nog *f*228, zoodat zij in 't geheel *f*4034-1-8 ontving.
2) Deze rekening loopt over 1 Februari 1743 tot 20 November 1743. Uit een bijgevoegde rekening over het tijdvak 21 November 1743 tot 6 Januari 1744 is slechts op te maken, dat de stad toen nog *f*73-6-0 ontving. De rekening van 1744 loopt van 8 Januari 1744 tot 31 Januari 1745.

Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1744.	**1745.**	**1746.**	**1747.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*416- 0- 0	*f*491- 0- 0	*f*522- 0- 0	*f*512- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*9- 0- 0	*f*8- 8- 0	*f*6- 0- 0	*f*3- 0- 0
Ontvangst van de boeten	*f*8869- 18- 0	*f*7510- 5- 0	*f*19425- 5- 6	*f*16648- 1- 4
Totaal der ontvangst	*f*9294- 18- 0	*f*8009- 13- 0	*f*19953- 5- 6	*f*17163- 1- 4
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*4647- 9- 0	*f*4004- 16- 8	*f*9976- 12- 11	*f*8581- 10- 10
Uitgaaf van den Schout	*f*7289- 2- 8	*f*7844- 15- 8	*f*9237- 10- 10	*f*8903- 16- 0
Aan de stad komt toe.	*f*4647- 9- 0	*f*4004- 16- 8	*f*9976- 12- 11	*f*8581- 10- 10
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*2641- 13- 8	*f*3839- 19- 0	nihil.	*f*322- 5- 6
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	*f*739- 2- 1	nihil.

	1748[3)]**.**	**1749.**	**1750.**	**1751.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*471- 0- 0	*f*476- 0- 0	*f*456- 0- 0	*f*519- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*6- 0- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	*f*5669- 16- 8	*f*7177- 19- 10	*f*5639- 3- 4	*f*10147- 9- 0
Totaal der ontvangst	*f*6146- 16- 8	*f*7661- 3- 10	*f*6102- 7- 4	*f*10673-13- 0
Daarvan komt aan den Schout	*f*3073- 8- 4	3830- 11- 13	*f*3051- 3- 10	*f*5336- 16- 8

3) Bij een rekening van ‘nae-ontfang’ betaalde de Schout later nog aan de stad *f*12-3-12.

en aan de stad elk de helft toe.				
Uitgaaf van den Schout	*f*9195- 19- 8	*f*10956- 7- 8	*f*24659- 14- 8	*f*24772- 2- 0
Aan de stad komt toe.	*f*3073- 8- 4	*f*3830- 11- 13	*f*3051- 3- 10	*f*5336- 16- 8
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*6122- 11- 4	*f*7125- 15- 11	*f*21608- 10- 14	*f*19435- 5- 8
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1752.	**1753.**	**1754.**	**1755.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*511- 0- 0	*f*470- 0- 0	*f*386- 0- 0	*f*421- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*3-12- 0	*f*6- 0- 0	*f*9- 0- 0	*f*7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	*f*16958- 16- 12	*f*8677- 10- 8	*f*6663- 9- 10	*f*5878- 8- 6
Totaal der ontvangst	*f*17473- 8- 12	*f*9153- 10- 8	*f*7058- 9- 10	*f*6306- 12- 6
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*8736- 14- 6	*f*4576- 15- 4	*f*3529- 4- 13	*f*3153- 6- 3
Uitgaaf van den Schout	*f*15893- 8- 12	*f*15130- 4- 12	*f*11370- 7- 12	*f*11066- 16- 8
Aan de stad komt toe.	*f*8736- 14- 6	*f*4576- 15- 4	*f*3529- 4- 13	*f*3153- 6- 3
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*7156- 14- 6	*f*10553- 9- 8	*f*7841- 2- 15	*f*7913- 10- 5
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1756.	**1757.**	**1758.**	**1759.**

Ontvangst van de schatbrieven	*f*477-0- 0	*f*456- 0- 0	*f*545- 0- 0	*f*412- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*9- 0- 0	*f*7- 4- 0	*f*9- 0- 0	*f*7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	*f*8037- 18- 8	*f*15974- 8- 14	*f*18013- 15- 8	*f*29704- 12- 11
Totaal der ontvangst	*f*8523- 18- 8	*f*16437-12-14	*f*18567- 15- 8	*f*30123-16-11
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*4261- 19- 4	*f*8218- 16- 7	*f*9283- 17- 12	*f*15061- 18- 5½
Uitgaaf van den Schout	*f*16709- 11- 0	*f*17911- 3- 4	*f*18388- 14- 0	*f*21268- 18- 4
Aan de stad komt toe.	*f*4261- 19- 4	*f*8218- 16- 7	*f*9283- 17-12	*f*15061- 18- 5½
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*12447- 11-12	*f*9692- 6- 13	*f*9104- 16- 4	*f*6206- 19-14½
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1760.	**1761.**	**1762.**	**1763.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*414- 0- 0	*f*407- 0- 0	*f*456- 0- 0	*f*498- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*7- 4- 0	*f*9- 12- 0	*f*4- 16- 0	*f*7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	*f*17239- 13- 12	*f*27574- 3- 12	*f*10250- 17- 14	*f*12468- 1- 0
Totaal der ontvangst	*f*17660- 17- 12	*f*27990- 15- 12	*f*10711- 13- 14	*f*12973- 5- 0
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*8830- 8- 14	*f*13995- 7- 14	*f*5355- 16- 15	*f*6486- 12- 18
Uitgaaf van den Schout	*f*16900- 10- 0	*f*19109- 14- 10	*f*19540- 1- 8	*f*13681- 2- 0
Aan de stad komt toe.	*f*8830- 8- 14	*f*13995- 7- 14	*f*5355- 16- 15	*f*6486- 12- 8

Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*8070- 1- 2	*f*5114- 6- 12	*f*14184- 4- 9	*f*7194- 9- 8
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1764.	**1765.**	**1766.**	**1767.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*532- 0- 0	*f*464- 0- 0	*f*473- 0- 0	*f*515- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*4- 16- 0	*f*4- 16- 0	*f*7- 4- 0	*f*4- 16- 0
Ontvangst van de boeten	*f*13701- 12- 0	*f*20315- 1- 0	*f*12054- 18- 0	*f*12331- 7- 0
Totaal der ontvangst	*f*14238- 8- 0	*f*20783-17- 0	*f*12535- 2- 0	*f*12851- 3- 0
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*7119- 4- 0	*f*10391- 18- 8	*f*6267- 11- 0	*f*6425- 11- 8
Uitgaaf van den Schout	*f*15250- 8- 6	*f*16467- 14- 0	*f*15649- 15- 0	*f*15237- 8- 0
Aan de stad komt toe.	*f*7119- 4- 0	*f*10391- 18- 8	*f*6267- 11- 0	*f*6425- 11- 8
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*8131- 4- 6	*f*6075- 15- 8	*f*9382- 4- 0	*f*8811- 16- 8
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1768.	**1769.**	**1770.**	**1771.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*525- 0- 0	*f*685- 0- 0	*f*793- 0- 0	*f*673- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	*f*10521- 17- 8	*f*9695- 12- 0	*f*15629- 9- 0	*f*10753- 6- 8

Totaal der ontvangst	*f*11054- 1- 8	*f*10387- 16- 0	*f*16429- 13- 0	*f*11433- 10- 8
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*5527- 0- 12	*f*5193- 18- 0	*f*8214- 16- 8	*f*5716-15- 4
Uitgaaf van den Schout	*f*13252- 11- 8	*f*12941- 4- 0	*f*18599- 3- 8	*f*19046- 18- 8
Aan de stad komt toe.	*f*5527- 0- 12	*f*5193- 18- 0	*f*8214- 16- 8	*f*5716- 15- 4
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*7725- 10- 12	*f*7747- 6- 0	*f*10384- 7- 0	*f*13330- 3- 4
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1772.	**1773.**	**1774.**	**1775.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*748- 0- 0	*f*831- 0- 0	*f*709- 0- 0	*f*771- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*7-4-0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	*f*10239- 12- 0	*f*8672- 5- 0	*f*16055- 12- 0	*f*27117- 5- 0
Totaal der ontvangst	*f*10994- 16- 0	*f*9510- 9- 0	*f*16771- 16- 0	*f*27895- 9- 0
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*5497- 13- 0	*f*4755- 4- 8	*f*8385- 18- 0	*f*13947- 14- 8
Uitgaaf van den Schout	*f*13347- 6- 8	*f*17625- 7- 8	*f*16454- 18- 4	*f*11654- 6- 0
Aan de stad komt toe.	*f*5497-13- 0	*f*4755- 4- 8	*f*8385-18- 0	*f*13947-14- 8
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*7849- 13- 8	*f*12870- 3- 0	*f*8069- 0- 4	nihil.

Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	*f*2293- 8- 8

	1776.	**1777.**	**1778.**	**1779.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*687- 0- 0	*f*710- 0- 0	*f*595- 0- 0	*f*674- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	*f*9598-12- 0	*f*10645-10- 0	*f*12518-12- 8	*f*10320-15- 0
Totaal der ontvangst	*f*10292- 16- 0	*f*11362- 14- 0	*f*13120-16- 8	*f*11001- 19- 0
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*5146- 8- 0	*f*5681- 7- 0	*f*6560- 8- 4	*f*5500- 19- 8
Uitgaaf van den Schout	*f*13413- 2- 0	*f*14454- 11- 0	*f*12909-11- 0	*f*12752- 16- 0
Aan de stad komt toe.	*f*5146- 8- 0	*f*5681- 7- 0	*f*6560- 8- 4	*f*5500- 19- 8
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*8266- 14- 0	*f*8733- 4- 0	*f*6349- 2- 12	*f*7251-16- 8
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1780.	**1781.**	**1783**[4]**.**	**1784.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*599- 0- 0	*f*736- 0- 0	*f*518- 0- 0	*f*601- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	*f*4456- 9- 8	*f*9853- 4- 0	*f*24081-15- 8	*f*64599- 8- 4
Totaal der ontvangst	*f*5062- 13- 8	*f*10596- 8- 0	*f*24606- 19- 8	*f*65207- 12- 4
Daarvan komt aan den Schout	*f*2531- 6- 12	*f*5298- 4- 0	*f*12303- 9- 12	*f*32603- 16- 2

4) De rekening van 1782 ontbreekt.

en aan de stad elk de helft toe.				
Uitgaaf van den Schout	ƒ13398- 11- 0	ƒ12204- 11- 0	ƒ14781- 11- 4	ƒ15411- 16- 0
Aan de stad komt toe.	ƒ2531- 6- 12	ƒ5298- 4- 0	ƒ12303- 9- 12	ƒ32603- 16- 2
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	ƒ10867- 4- 4	ƒ6906- 7- 0	ƒ2478- 1- 8	nihil.
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	ƒ17192- 0- 2

	1786[5]**.**	**1787.**	**1788.**	**1789.**
Ontvangst van de schatbrieven	ƒ559- 0- 0	ƒ554- 0- 0	ƒ883- 0- 0	ƒ724- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	ƒ7- 4- 0	ƒ7- 4- 0	ƒ7- 4- 0	ƒ7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	ƒ16816- 15- 14	ƒ21050- 8- 0	ƒ16117- 10- 8	ƒ25971-13- 2
Totaal der ontvangst	ƒ17382- 19- 14	ƒ21611- 12- 0	ƒ17007- 14- 8	ƒ26702- 17- 2
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	ƒ8691- 9- 15	ƒ10805- 16- 0	ƒ8503- 17- 4	ƒ13351- 8- 9
Uitgaaf van den Schout	ƒ24238- 4- 4	ƒ41732- 15- 12	ƒ43612- 1- 8	ƒ38596- 6- 0
Aan de stad komt toe.	ƒ8691- 9- 15	ƒ10805- 16- 0	ƒ8503- 17- 4	ƒ13351- 8- 9
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	ƒ15546- 14- 5	ƒ30926- 19- 12	ƒ35108- 4- 4	ƒ25244- 17- 7

5) De rekening van 1785 ontbreekt.

Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

	1790.	**1791.**	**1792.**	**1793**[6]**.**
Ontvangst van de schatbrieven	*f*1151- 0- 0	*f*909- 0- 0	*f*526-14- 0	*f*715- 0- 0
Ontvangst van de weetbrieven	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0	*f*7- 4- 0
Ontvangst van de boeten	*f*46306- 3- 0	*f*30469- 10- 10	*f*28032- 19- 6	*f*31890- 6- 8
Totaal der ontvangst	*f*47464- 7- 0	*f*31385- 14- 10	*f*28566- 17- 6	*f*32612- 10- 8
Daarvan komt aan den Schout en aan de stad elk de helft toe.	*f*23732- 3- 8	*f*15692- 17- 5	*f*14283- 8- 11	*f*16306- 5- 4
Uitgaaf van den Schout	*f*40683- 16- 0	*f*42431- 19- 8	*f*38712- 12- 12	*f*34173- 19- 0
Aan de stad komt toe.	*f*23732- 3- 8	*f*15692- 17- 5	*f*14283- 8- 11	*f*16306- 5- 4
Zoodat de Schout nog van de stad te vorderen heeft.	*f*16951- 12- 8	*f*26739- 2- 3	*f*24429- 4- 1	*f*17867- 13- 12
Zoodat de stad nog van den Schout te vorderen heeft.	nihil.	nihil.	nihil.	nihil.

6) De rekening van 1794 ontbreekt.

Bijlage IV. Het rapiamus van 1653.

Over de rapiamussen is in het Eerste deel, p. 111, noot 3, een en ander medegedeeld. Ik laat hier een uittreksel uit het rapiamus van 1653 volgen, om een denkbeeld te geven van de posten, die in de stadsrekeningen werden verantwoord. Het jaar is willekeurig gekozen, daar het mij niet in de eerste plaats te doen is om het bedrag, maar om den aard der inkomsten en uitgaven; de overige rapiamussen uit het midden der zeventiende eeuw zijn bovendien geheel op dezelfde wijze ingericht.

In de vanwege de Maatsch. van Nederl. Letterk. uitgegeven Informacie van 1514[1] vindt men, op p. 167 sqq., verschillende mededeelingen over de ontvangsten en uitgaven van Amsterdam in de jaren[2] 1509-1514, die vooral van belang zijn omdat de stadsrekeningen van die jaren niet bewaard zijn gebleven. Dit verlies is des te meer te betreuren, omdat de door de Informacie verkregen gegevens zooveel mogelijk met andere behooren gecontroleerd te worden: vgl. Prof. Fruin's Voorbericht bij de Informacie, p. XXVI, en ter Gouw, Amsterdam, III p. 209, 252 en 253, 261 en 262, 404-407.

Ter Gouw heeft in zijne Geschiedenis van Amsterdam, vijfde deel, p. 356-367, een overzicht gegeven van de

1) De ‘Enqueste ende Informatie’ van 1494 levert weinig of niets op ter vergelijking met het rapiamus van 1653.
2) ‘Beginnende onservrouwendach lichtmisse anno 1508 secundum cursum curie Hollandie’ en ‘eyndende lichtmisse 1513 secundum cursum curie Hollandie.’ (Informacie p. 167 en 168.)

rekening van 1555, en Mr. H.J. Koenen, in zijne ‘Voorlezingen over de geschiedenis der finantiën van Amsterdam’, p. 114-120, van die van 1594. Waar het mogelijk was, heb ik de posten van het rapiamus van 1653 vergeleken met overeenkomstige posten uit de jaren 1509-1514, 1555 en 1594. Over de vraag, of de in de Informacie voorkomende posten, voor zooverre deze betrekking hebben op Amsterdam, uitgedrukt staan in ponden van 40 grooten Vlaamsch (het zesde gedeelte van een pond Vlaamsch) dan wel in ponden Vlaamsch, is in mijne Inleiding gehandeld. In 1555 werd gerekend bij ponden Vlaamsch; ter Gouw heeft echter de posten herleid tot guldens en stuivers, daarbij het pond Vlaamsch berekenend op 6 gulden; de juistheid van die herleiding (voor 1555) wordt door de rekening van dat jaar bevestigd, waar sommige posten zoowel in ponden Vlaamsch als in guldens voorkomen. Ik heb de door mij aan ter Gouw ontleende posten, waar deze vergeleken konden worden met posten uit de Informacie, niet alleen in guldens, maar ook in ponden Vlaamsch opgegeven.

Ontfangh.

Eerstelijck van deyne excijsen, die verhuyrt zijn ingegaen May 1652.

1.	Eerst de paelkiste[1]. Dan alsoo die van Enchuysen het recht van dien ontfangen, comt hier	niet.
2.	De waegh, zo oude als nieuwe. Anthoni van Stierum heeft desen excijs gehuyrt een jaer na[2] May 1652 voor *f* 71.000, te betalen bij de maend. Comt hier verschenen tot Mey 1653[3],	

1) In 1509-1514 per jaar 139 £ 46 ß gr., waarvan de stad, volgens de Informacie, niets ontving. Zie echter ter Gouw, Amsterdam, III p. 261. - Vgl. over de paalkist mijne aanteekening bij Schaep's Memorie, in Bijdr. en Meded. van het Hist. Gen. dl. XVI, p. 361.
2) ‘Een jaer na’ beteekent telkens: voor het jaar na. In 1509-1514 bracht de waag per jaar 205 £ 8 ß op.
3) Van sommige accijnsen wordt in deze eerste grosse alleen verantwoord het na 1 Februari 1653 (de datum, waarop de rekening van 1653 begint) ontvangen restant van de pachtsom van 1 Mei 1652 tot 1 Mei 1653. De accijnsen werden nl. - met uitzondering van het bestiaal - verhuurd van Mei tot Mei, de meeste voor één jaar, sommige voor langer. - Bij de vergelijking van posten van 1653 met die van 1509-1514 houde men dus in het oog, dat men voor de vergelijking de som moet kiezen, die als pachtsom van een geheel jaar genoemd wordt.

	per reste	*f*37.040- 0- 0
3.	De uytslagh[1] van seep. De gemeene seepzieders hebben desen excijs gehuyrt drie jaren na May 1651, voor *f*1.400 's jaers	*f*1.400- 0- 0
4.	De doll-excijs[2]	*f*2.000- 0- 0
5.	De runder-excijs[3]	*f*755- 0- 0
6.	Laken- en canefas-excijs[4]	*f*125- 0- 0
	Transporteere.	*f*41.320- 0- 0

1) Vgl. de Verklarende Woordenlijst van de Informacie, i.v. uytslach.
2) Uit Noordkerk's Handvesten p. 190 sqq., waar men verschillende ordonnanties betreffende dezen accijns vindt, blijkt wat men onder dol-accijns te verstaan heeft. Bij den verkoop van ‘ossen, koeijen of andere gelijcke beesten’, sinds 1640 ook van kalveren, schapen en lammeren, binnen Amsterdam, waren kooper en verkooper verplicht het aantal en de koopsom der verkochte beesten op te geven aan den registermeester, die hiervan aanteekening hield en moest zorgen, dat de verkooper zijn geld ontving. Voor zijn moeite en risico kreeg de registermeester - volgens de nieuwe ordonnantie van 28 April 1659, de eerste, die bij Noordkerk vermeld wordt - den honderdsten penning. Onder dol-accijns heeft men dus te verstaan het recht om als registermeester op te treden. In de Informacie, p. 169, waar deze accijns nog niet dol-accijns, maar ‘hondertste penninck van der vercoopinge van den ossen ende koijen’ heet, vindt men de volgende opmerkelijke aanteekening: ‘dit is een exchijs, die staet tot wederroupe van den vercoipers, want van desen 100^{en} penning moet men den vercooper leveren upten 4^{en} dach zijn gelt ende daer vast voir staen, ende is innegeset tot versoucke van den vercoopers van buyten’. In 1509-1514 bracht deze accijns per jaar 18 £ 19 ß 9 d. ob. gl. op.
3) Wanneer achter den naam van den accijns dadelijk een som gelds volgt, is deze som het bedrag van de pacht van 1 Mei 1652 tot 1653, die na 1 Februari 1653 in haar geheel is betaald. - In 1509-1514 bedroeg de runderaccijns 24 £ 3 ß 4 d. per jaar.
4) In 1509-1514: 48 £ 3 d. ob. gl. per jaar.

	per transport	*f*41.320- 0- 0
7.	De coorn-excijs off 't gemael, gehuyrt een jaer na Mey 1652 voor *f*43.600, comt hier verschenen tot Mey 1653 toe, per reste[1)]	*f*19.600- 0- 0
8.	Granen in sacken ende tonnen, hier gebracht werdende	*f*126- 0- 0
9.	De reep-excijs[2)] (niet ingevuld als betaald, maar verhuurd voor *f*250.)	*f*.....
10.	De vercken-excijs[3)]	*f*235- 0- 0
11.	Buyten-bieren en asijn, gehuyrt voor *f*30.600 's jaers, comt hier voor	*f*8.443-13- 8
12.	Wijnen, gehuyrt voor *f*46.200 's jaers, comt hier voor[4)]	*f*19.396- 5- 8
13.	De calck-, sement- ende houtcoolmaet[5)]	*f*112- 0- 0
14.	De visbancken, 170 in 't getal op de Vismarckt en 6 aen de Haerlemmersluys, gehuyrt voor *f*2.179 's jaers, comt hier verschenen tot November 1653 voor[6)]	*f*1.634-17- 0
15.	D'affslagh van vis[7)]	*f*600- 0- 0

1) In 1509-1514 bedroeg het molengeld 858 £ 14 ß per jaar.
2) Volgens Wagenaar, Amsterdam, III p. 18 was de reep-accijns ‘een belasting op wollen- en linnen lakenen, die bij de ellemaat verkogt werden en door den pagter of pagtersche van deezen excijns met de reep’ (= maatstok) ‘plagten te worden nagemeeten’. Vgl. ook de Informacie, glossarium, i.v. reepe, en de ordonnantie op dezen accijns in Noordkerk's Handvesten, p. 207. - In 1509-1514 bedroeg de reep-accijns 16 £ 9 ß 11 d. per jaar.
3) In 1509-1514: 14 £ 17 ß per jaar.
4) In 1509-1514 bedroegen de wijnaccijns en de wijnazijnaccijns (toen tot den grooten accijns gerekend) tezamen 690 £ 8 ß 11 d. per jaar, de ‘gebrandewijnexchijs’ 19 £ 7 ß 9 d. per jaar.
5) De ‘calck- ende houtcoelenmate’ bedroeg in 1509-1514: 4 £ 6 ß 8 d. per jaar.
6) De vischbanken en de afslag van den visch tezamen brachten in 1509-1514: 52 £ 5 ß 6 d. 9 c. per jaar op.
7) De vischbanken en de afslag van den visch tezamen brachten in 1509-1514: 52 £ 5 ß 6 d. 9 c. per jaar op.

Transporteere. *f*91.467-16- 0

	per transport.	*ƒ*91.467-16- 0
16.	't Marcktgeld van de verckens, calveren, schapen ende lammeren, gehuyrt voor *ƒ*2.260 's jaers, comt hier voor	*ƒ*1.051-17- 0
17.	Turff en coolen, gehuyrt voor *ƒ*32.100 's jaers, comt hier voor[1)]	*ƒ*11.910- 0- 0
18.	Brandhout, gehuyrt voor *ƒ*4.760 's jaers comt hier voor[2)]	*ƒ*3.560- 7- 0
19.	Bicksteen, gehuyrt voor *ƒ*3.150 's jaers, comt hier voor	*ƒ*1.575- 0- 0
20.	Bestiael, van Aug. 1652 tot Aug. 1653 gehuyrt voor *ƒ*27.100, en van Aug. 1653 tot Aug. 1654 voor *ƒ*22.000, comt hier voor	*ƒ*29.100- 0- 0
		*ƒ*138.665- 0- 0

1ste Grossa cleyne excijsse bedraeght een somma van *ƒ*138.665-0-0.

Ander ontfangh van cleyne excijsen, ingegaen May **1653**[3)]**.**

1.	De waegh, zo oude als nieuwe, gehuyrt een jaer na Mey 1653 voor *ƒ*45.000, comt hier voor	*ƒ*18.120- 0- 0
2.	Die coorn-excijs off 't gemael, gehuyrt[4)] voor *ƒ*37.700, comt hier voor	*ƒ*25.000- 0- 0

1) De accijns van ‘den turf ende berninckhout’ bracht in 1509-1514: 52 £ 1 ß gr. per jaar op.
2) De accijns van ‘den turf ende berninckhout’ bracht in 1509-1514: 52 £ 1 ß gr. per jaar op.
3) Alle posten, onder dit hoofd geboekt - met uitzondering van de laatste - zijn ontvangsten van accijnsen, die ook op de voorgaande grosse voorkomen. Dáár wordt vermeld het betaalde restant van de pacht van 1 Mei 1652 tot 4 Mei 1653, hier de som, die betaald is op de nog loopende pacht van 1 Mei 1653 tot 1 Mei 1654.
4) ‘Gehuyrt’, nl., evenals bij de volgende posten, van 1 Mei 1653 tot 1 Mei 1654.

3.	Buyten-bieren en asijn, gehuyrt voor *ƒ*37.700, comt hier voor	*ƒ*9.493-17- 0
	Transporteere	*ƒ*52.613-17- 0

	per transport	*f*52.613-17- 0
4.	Wijnen, gehuyrt voor *f*37.000, comt hier voor	*f*24.700- 0- 0
5.	't Marcktgeld van de verckens, gehuyrt voor *f*2.000, comt hier voor	*f*1.000- 0- 0
6.	Turff en coolen, gehuyrt voor *f*29.000, comt hier voor	*f*13.200- 0- 0
7.	Brandhout, gehuyrt voor *f*3.915, comt hier voor	*f*801- 6- 6
8.	Bicksteen, gehuyrt voor *f*3.200, comt hier voor	*f*1.600- 0- 0
9.	Ontfangen van de vleesbancken in d'oude en nieuwe halle, 10 hoenderbancken en noch 40, soo droge als natte specbancken.	*f*1.185- 0- 0
		*f*95.100- 3- 6

2de Grossa cleynne excijssen[1] beloopt een somma van *f*95.100-3-6.

Ander ontfangh van raemhuyr[2].

3de Grossa raemhuyren bedraecht een somma van *f*1.117-0-0.

Ander ontfangh van den rentmeester van Kennemerland.

Renten, na reductie losbaer den penningh 20, die de stadt te spreken heeft op de Graefflijckheyt van Hollandt, gehypotequeert op de domeynen van Wieringen en Texel, op 't bailliuschap van Waterlandt ende Zeevangh, op de sluysen van Ipesloot, Diemen en Diemerdam, mette lan-

1) In het Eerste deel, p. 113 en 114, wordt de opbrengst van eenige accijnsen in 1658, 1659, 1665 en 1666 vermeld. - De vergelijking met de gezamenlijke opbrengst der kleine accijnsen in de jaren 1509-1514, 1555 en 1594 zou geen doel treffen, omdat toen onder kleine accijnsen niet geheel dezelfde accijnsen werden gerekend als in 1653.
2) Nl. van de lakenramen. Voor 1555 vgl. hierna, p. 355, noot 2. In 1594 bedroeg deze grosse *f*56-10-0.

den in Waerdenbroeck, onder Edam, gelegen, betaelt wordende bij den rentmeester van de domeynen van Kennemerlandt.

4de Grossa rentmeester van Kennemerland bedraecht een somma van *f* 3.256-13-0.

Ander ontfangh van domeynen off 't veer in Waterlandt.

5de Grossa veer in Waterlandt bedraecht een somma van *f* 250-0-0.

Ander ontfangh van Ambachtsheerlijckheyd van Amsterveen, Slooten, Slooterdijck, Vrijegeer, Raesdorp ende den aencleven van dien.

(Bestaat uit de opbrengst van staande renten en jaarschot, veren, pacht, visscherij, vogelrij, enz.)

6de Grossa Ambachtsheerlijckheyd[1] bedraecht een somma van *f* 7.515-3-2.

Ander ontfangh van landen, gelegen buyten St. Anthonispoort.

7de Grossa landen buyten St. Anthonispoort bedraecht een somma van *f* 1.343-14-8.

Ander ontfangh van landen in de Schermer.

8ste Grossa landen in de Schermer bedraecht een somma van *f* 3.002-0-0.

Ander ontfangh van den grooten excijs[2].

9de Grossa grooten excijs bedraecht een somma van *f* 238.470-5-5.

1) In 1555 *f* 843-5-6, in 1594 *f* 917-2-8.
2) Onder 'grooten accijns' heeft men in 1653 te verstaan den accijns van bieren, azijnen en granen, die niet verpacht, maar door accijns-meesteren ontvangen werd: vgl. Eerste deel, p. 130. In 1509-1514 werd bij den wijnaccijns de wijnazijnaccijns gerekend (hiervóór p. 350, noot 4); de 'bier- ende mede-exchijs mitten bierazijnexchijs' beliep 3201 £ 1 ß 2 d. ob., de korenaccijns 301 £ 16 ß 1 d. 3 ct. per jaar. In 1555 verstaat men onder grooten accijns den accijns op wijn, bier en koren; ter Gouw noemt alleen de gezamenlijke opbrengst van dezen accijns. Bij Mr. Koenen wordt de opbrengst van wijnen, bieren en azijnen, en koren afzonderlijk genoemd: de accijns op bieren en azijnen beliep in 1594: *f* 65.913-16-12, die op het koren *f* 20.629-18-6, tezamen *f* 86.543-15-2.

Ander ontfangh van poortergeld.

(187 personen hebben het gekocht tegen *f*50. Van elke *f*50 kreeg de stad *f*5[1].)
10de Grossa poortergeld[2] bedraecht een somma van *f*935-0-0.

***Ander ontfangh van de intitulatiën ter weescamer, gecomen van der weeskinderen goederen, aldaer aengetekent in den jare* 1653[3].**

***Ander ontfangh van de waerdeyns*[4].**

1) Bij vroedschapsresolutie van 3 Juni 1578 (in Resol. Vroedsch. N° 4 niet te vinden op den datum, maar in margine van fol. 1 v°.) werd het poortergeld van 5 gl. 6 st. verhoogd tot *f*8. Daarvan zou *f*3 voor de weeskinderen zijn. Bij vroedsch. resol. van 24 Juni 1624 werd het verhoogd met *f*6, welke verhooging ten goede zou komen aan de aalmoezenierskamer. Op 2 Juli 1630 besloot de vroedschap het opnieuw te verhoogen met *f*16, welke verhooging burgemeesteren mochten distribueeren 'aen alsulcke arme comptoiren, als hare Ed. verstaen sullen meest van node te hebben.' Ook deze *f*16 kwamen, blijkens het opschrift van de 10[de] grosse der ontvangsten in de rapiamussen, aan de aalmoezenierskamer. 4 Januari 1634 werd het wederom verhoogd met *f*10, 'welke verhooginghe koomen sal ten profijte van 't weeshuys, boven 't geen dit reeds van 't poortergeld geniet.' Op 28 October 1650 werd het nog eens verhoogd met *f*10, ten behoeve van den krijgsraad. - De data van de genoemde vroedsch. resol. worden in het opschrift van de 10[de] grosse der ontvangsten in de rapiamussen meerendeels onjuist geciteerd.
2) In 1555 en 1594 resp. *f*300 en *f*780.
3) Onder dit hoofd wordt geen enkele ontvangpost geboekt. - Intitulatierecht is het recht, verschuldigd voor de inschrijvingen in het weesboek. In 1555 bedroeg het *f*28-10-8.
4) Onder dit hoofd wordt geen outvangpost geboekt. - Over de waardeins vgl. A.J.M. Brouwer Ancher, De gilden, p. 129 sqq.

Ander ontfangh van cashuyren.

(Onder dit hoofd is begrepen: huur van lijnbanen, van huizen, van (winkel)kasten op de beurs en bogen onder de beurs[1)], van kaden (verhuurd aan de overlieden van de Dordsche, Delfsche, Weesper en andere vreemde bieren), van grond voor zoutketen, vergoeding ‘voor 't gebruyck van 's Heeren straten’ (ontvangen van de overlieden van de sleepers) enz.

11de Grossa cashuyren bedraecht een somma van *f* 40.140-8-8[2)].

Ander ontfangh van melioratie[3)].

Ander ontfangh van vercofte huysen, erven ende landen[4)].

Ander ontfangh van afflossinge van renten en van diverse afschrijvingen over geëxecuteerde erven ende huysen.

12de Grossa afflossinge van renten bedraecht een somma van *f* 27.111-17-4.

Ander ontfangh van vercofte rogge[5)].

13de Grossa vercofte rogge bedraecht een somma van *f* 30-12-0.

Ander ontfangh van 't Schoutambacht[6)].

1) Vgl. de beschrijving van de Beurs in Wagenaar, Amsterdam II p. 30 en 31.
2) In 4555 (toen ook de huur van de lakenramen hierbij werd gerekend) *f* 2104, in 1594 *f* 10.866-11-2.
3) Onder dit hoofd wordt geen ontvangpost geboekt. - Over ‘melioratie’ vgl. Mr. N. de Roever, Tweeërlei regenten, in Oud-Holland VII p. 72 sqq.
4) Onder dit hoofd wordt geen ontvangpost geboekt. Van verkochte erven wordt echter nog een ontvangst vermeld onder het hoofd ‘extraordinaris zaken’, hierna, p. 357.
5) Vgl. Eerste deel, p. 117.
6) Onder dit hoofd wordt geen ontvangpost geboekt. Van verkochte erven wordt echter nog een ontvangst vermeld onder het hoofd ‘extraordinaris zaken’, hierna, p. 357.

Ander ontfangh van extraordinaris zaken.

Van de onder dit hoofd voorkomende het posten heb ik volgende overzicht samengesteld:

Saldo, in gereede penningen en assignatiën ontvangen van Thesaur. Ordin. van 1652	*f* 44.650-14- 7
'Bij de Heeren Thesaurieren van den jaere 1653, bij 't register, genaemt d'overlevering[1], meer ontfangen dan uytgegeven, welck register bij de Thesaur. voorn. is overgelevert aen de Thesaur. van den jaere 1654, omme de voors. somma in uytgifte haerer reeckeninge te werden bekeert'	*f* 816.850- 8- 8
Ontvangen bij het register, genaamd het Bagijnen-rapiamus, voor huis- en landhuur en vervallen renten en aflossingen	*f* 7.944- 8- 8
Ontvangen voor materiaal, gedeeltelijk afkomstig uit den stadstuin, door de stad verkocht, als: vuilnis, steen, marmer, aarde, zoden, hout, ijzerwerk, hooigewas, rietgewas enz.; vergoeding voor het uitleenen van stadsgereedschap en voor dagloon van stadsarbeiders, die gewerkt hebben in dienst van poldermeesters van den Buitenvelderschen polder: twee en twintig posten, tezamen bedragende	*f* 10.450-17- 8

Ontvangen van de zandpaden[2]:

bij de afrekening van 't Haarlemmer zandpad: acht poste, tezamen.	*f* 12.048-11-14
bij de afrekening van 't Utrechtsche zandpad, twee posten, tezamen	*f* 7.317-17-10

1) Over dit merkwaardige register - alsmede over hel, volgende Bagijnen-rapiamus - zij verwezen naar mijne Inleiding.
2) Vgl. bij dezen post den uitgaafpost van de zandpaden, hierna, p. 374.

	ƒ19.366- 9- 8	
Transportee.	ƒ19.366- 9- 8	ƒ879.896- 8-15

per transport	*f*19.366- 9- 8	*f*879.896- 8-15
bij de afrekening van 't zandpad op Naarden	*f*539-19- 8	
bij de afrekening van 't zandpad op Weesp	*f*1.407-14- 0	
bij de afrekening van 't zandpad tusschen Amsterdam, Muiden en Naarden	*f*826- 8-10	
	*f*22.140-11-10	*f*22.140-11-10
Ontvangen als huur van stadswallen, deels gecollecteerd, deels door den wal-meester ontvangen: vier posten, tezamen		*f*4.636- 9- 8
Ontvangen aan rente, verschenen van verkochte en uitgegeven erven		*f*9.644- 7-14
Ontvangen van verkochte erven		*f*46- 0- 0
Ontvangen van de stadsrooimeesters, door hen gecollecteerd van ‘diverse personen, over 't repareren van de straet, door hen, tot opmaking van riolen, opgenomen’		*f*80-16- 0
Ontvangen van diverse personen, wegens huur van bleekvelden, molenwerven, precario[1], scheepstimmerwerven, kleine visscherijen e.a., ‘als breeder (te zien) bij 't register van kleine partijen[2]		*f*10.434- 4-12

1) Precario is de naam van de jaarlijksche recognitie, verschuldigd voor het gebruik van stads grond voor pothuizen, kelders of regenbakken.
2) Een register, dat op het Amsterdamsch archief niet meer aanwezig is; de inhoud er van blijkt echter uit het boven medegedeelde.

Ontvangen aan gecollecteerd marktgeld van 3293 beesten, à 6 stuiver ieder beest, die in den slachttijd van het jaar 1653 alhier op de markt verkocht en aan het register van den dolaccijns aangebracht zijn	*ƒ*987-18- 0
Transporteere	*ƒ*927.866-16-11

per transport	*f*927.866-16-11
Ontvangen van den secretaris Strijker, door hem, van October 1652-October 1653, gecollecteerd ter kamer van de zeezaken, wegens het lastgeld[1)]	*f*1.876-19- 0
Ontvangen als winst van de door Amsterdam gepachte gemeenelandspacht van de zeep	*f*2.959- 9- 8
Ontvangen van diverse personen, ‘voor de windt van haere molens, over den jare 1653, naer luyt van 't windtboekje’	*f*120- 0- 0
Ontvangen van de rectoren van de Oude en Nieuwe Zijde ‘'t geen dese stad is competerende over de tar(r)a van de kinderen, onder haer sorterende’	*f*799- 4- 0
Ontvangen van de stad Muiden (zonder hader aanduiding)	*f*94-11-10
Ontvangen van den ‘waersman’ van Breukelen, aan aflossing	*f*330- 0- 0
Ontvangen van den ‘waersman’ van Loenen, aan aflossing	*f*341- 0- 0
Ontvangen van den secretaris Lieven van Loon, wegens de opbrengst van den door hem ontvangen 80sten penning[2)] van alle verkochte onroerende goederen, na aftrek van wat hij verschoten heeft voor	

1) Over dit lastgeld vgl. Wagenaar, Amsterdam III p. 455.
2) Vgl. Wagenaar, Amsterdam, I p. 544, vooral noot 2.

diverse door de stad gekochte erven:		
over 1 October 1652 tot 31 Maart 1653	*ƒ*4.603-19-6	
over 1 April 1653 tot 1 October 1653	*ƒ*11.379- 0-0	
	*ƒ*15.9.82-19-6	*ƒ*15.982-19- 6
Ontvangen van de Staten van Holland, door handen van de Thesaur. Extraord. dezer stad, over een jaar verschenen rente		
Transporteere		*ƒ*950.371- 0- 3

per transport		ƒ950.371- 0- 3
van 5 obligatiën, tot last van het kantoor van Johan van Berckel[1)], door de Thes. Extraord. voorn. voor en ten behoeve van voorn. van Berckel van deze stad gelicht.		ƒ14.312-18- 0
Ontvangen aan opgenomen gelden[2)]:		
Opgenomen, met consent van Burgemeesteren, van Weesmeesteren, tegen 4¼%, 'om te vervallen diverse paeyen van huysen, erven en landen, aengecoft ten behoeve deser stede'	ƒ50.000- 0- 0	
Opgenomen van de weduwe Boudewijns, voor bovengenoemd doel	ƒ6.000- 0- 0	
Opgenomenvan de weeskamer, tegen 4¼%, om gebruikt te worden tot betaling van de 'anticipatie deser stede quota in de ⅔ van den 200sten penning', uitgeschreven over 1653	ƒ40.000- 0- 0	
Opgenomen van regenten en buitenmoeders van 't Oudemannenhuis, voor bovengehoemd doel	ƒ19.000- 0- 0	
Opgenomen van diverse personen, voor id	ƒ110.000- 0- 0	
Opgenomen van de weeskamer, tot betaling van de anticipatie van het laatste ⅓ van den 200sten penn. voorn	ƒ29.771-11- 0	
		ƒ254.771-11- 0

1) Van Berckel was ontvanger-generaal van Holland.
2) Over het opnemen van gelden door Thes. Ord. vgl. Eerste deel, p. 115, noot 2.

Transporteere	*f* 254.771-11- 0	*f* 964.683-18- 3

per transp	*f*254.771-11- 0	*f*964.683-18- 3
Opgenomen van particulieren, tegen obligatiën of rentebrieven: vijf posten, tezamen bedragende	*f*58.166-14- 0	
	*f*312.938- 5- 0	*f*312.938- 5- 0
Ontvangen van Commissarissen van de bank van leening[1]: drie posten, tezamen		*f*75.000- 0- 0
Ontvangen van Gabriel Marcelis, wegens den Koning van Denemarken, voor een jaar interest van *f*250.000[2]		*f*12.500- 0- 0
Ontvangen van denzelfde, voor bankgeld van deze *f*12.500, daar deze som in bankgeld moet betaald worden		*f*375- 0- 0
Ontvangen van den ontvanger-generaal van Holland, vanwege de Gecommitteerde Raden, om, volgens hun verzoek, overgemaakt te worden aan den Koning van Denemarken, voor den eersten vervallen termijn van de subsidie[3], door dezen staat met Zijne Ma[t]. gecontracteerd		*f*154.063-12- 0
Ontvangen van de rentmeesters van Zijne Hoogheid, als interest van *f*2.000.000, door zijn		*f*80.000- 0- 0

1) Vgl. Eerste deel, p. 130, noot 1.
2) Gabriel Marcelis (de Jonge) was de factor van den koning van Denemarken te Amsterdam. Vgl. over hem mijn proefschrift, De Sleutels van de Sont, p. 291 sqq.
3) Deze subsidie was bedongen bij het tractaat, in 1653 tusschen Denemarken en de Republiek gesloten. Vgl. Altzema III p. 790-793, 816 en 838.

vader, tegen 4%, van deze
stad opgenomen[4)]

---

f 1.599.560-15- 3

14[de] Grossa Extraordinaris-saecken bedraecht een somma van *f* 1.599.560-15-3.

4) In 1650. Vgl. Wagenaar, Amsterdam, I p. 550.

Recapitulatie van de ontvangst[1].

1ste Grossa	Kleine accijnsen	ƒ138.665- 0- 0
2de Grossa	Kleine accijnsen	ƒ95.100- 3- 6
3de Grossa	Raamhuur	ƒ1.117- 0- 0
4de Grossa	Rentmeester van Kennemerland	ƒ3.256-13- 0
5de Grossa	Veer in Waterland	ƒ250- 0- 0
6de Grossa	Ambachtsheerlijkheid	ƒ7.515- 3- 2
7de Grossa	Landen buiten St. Anthoniepoort	ƒ1.343-14- 8
8ste Grossa	Landen in de Schermer	ƒ3.002- 0- 0
9de Grossa	Groote accijns	ƒ238.470- 5- 5
10de Grossa	Poortergeld	ƒ935- 0- 0
11de Grossa	Kashuren	ƒ40.140- 8- 8
12de Grossa	Aflossing van renten	ƒ27.111-17- 4
13de Grossa	Verkochte rogge	ƒ30-12- 0
14de Grossa	Extraordinaris-zaken	ƒ1.599.561- 5- 3
	Totaal	ƒ2.156.499- 2- 4

‘Volght d'uytgifte tegens den voorseyden ontfangh.

***Eerstelijck van ordinaris-wedden*.’**

Onder dit hoofd worden de volgende categorieën van ambtenaren[2] vermeld:

Elf advocaten en een procureur bij het Hof van Holland, die allen een jaarwedde van ƒ18 genieten. Slechts bij vijf advocaten is dit bedrag als uitgave

1) Deze recapitulatie komt in het rapiamus niet voor.
2) De namen laat ik weg. Wie zich op de hoogte wil stellen van de namen der ambtenaren, die de stad in zeker jaar in dienst had, raadplege het eerste hoofdstuk van de ‘Uytgifte’ in het rapiamus van het betreffende jaar. Na 1663 zoeke men in het Weddeboek.

uitgetrokken: bij één *f* 54, voor drie jaren
wedde, bij twee *f* 36,

voor twee jaren wedde, en bij twee *ƒ*18, voor één jaar wedde[1]. Dat bij de zes overige advocaten en bij den procureur de jaarwedde niet onder de uitgaven gebracht is, moet misschien aldus verklaard worden, dat de stad in het jaar, waarover deze rekening loopt, hunne diensten niet noodig had.	*ƒ*162- 0- 0
Twee pensionarissen, op een jaarwedde van *ƒ*2.000	*ƒ*4.000- 0- 0
Negen secretarissen, op een jaarwedde van *ƒ*360 en *ƒ*40 kleedgeld. Bovendien had één van hen nog *ƒ*8, als secretaris van de weeskamer	*ƒ*3.608- 0- 0
'De gemeene secretarisse hebben 's jaers voor extraordinaris ende tot vervallinge van franchijn'	*ƒ*105- 0- 0
De 'secretaris ter Tresorie'[2], op een jaarwedde van *ƒ*1400 (met inbegrip van huishuur) en *ƒ*40 kleedgeld	*ƒ*1.440- 0- 0
De secretaris van de Kamer van zeezaken, op een jaarwedde van *ƒ*700 en *ƒ*40 kleedgeld	*ƒ*740- 0- 0
Een dienaar van de Thesaurie (*ƒ*600), een klerk van de Rekenkamer (*ƒ*780) en twee stadsklerken (*ƒ*630 elk)	*ƒ*2.640- 0- 0
Transporteere	*ƒ*12.695- 0- 0

1) In 1509-1514 betaalde de stad jaarlijks 8 £ gr. voor de wedden van 'huere procureurs ende advocaten in Den Hage ende te Mechelen,' en 5 £ 12 ß gr. voor de wedde van 'heuren procureur in de Zonde.'

2) In 1653 vervulde Nicolaas Nicolai dit ambt. Hij kreeg nog een jaarlijksche toelage van *ƒ*100. (hierna, p. 373, noot 3.) In het rapiamus van 1654 komt hij voor als een der 'gemeene' of stadssecretarissen, met een jaarwedde van *ƒ*360 en *ƒ*40 kleedgeld, dus veel minder dan in zijn vorige betrekking. Aan het ambt van stadssecretaris waren echter belangrijke emolumenten verbonden. Een voorbeeld daarvan vindt men hierna, onder het hoofd: 'Ander uytgeeff van papier, inct, zegelwas,' p. 370. Uit hetgeen hiervóór, p. 85, door Bontemantel werd medegedeeld, naar aanleiding van het verwisselen van ambt van den secretaris Coenraet van Heemskerck en den pensionaris Gerrit Hooft, blijkt dat het tractement en de emolumenten van een secretaris op *ƒ*2000 geschat mogen worden.

per transport	ƒ12.695- 0- 0
De Hoofdofficier, op een jaarwedde van ƒ1.000	ƒ1.000- 0-0
Drie Substituten, op een jaarwedde van ƒ800	ƒ2.400- 0- 0
De Substituut van zeezaken, op een jaarwedde van ƒ500	ƒ500- 0- 0
De oudste dienaar van de Weeskamer, op een jaarwedde van ƒ6	ƒ6- 0- 0
De penningmeester Dr. Everard Voskuyl, op een jaarwedde van ƒ800[1)]	ƒ800- 0- 0
De onderfabriek(meester)[2)], op een jaarwedde van ƒ1.600	ƒ1.600- 0- 0
De stadstimmerman, op een jaarwedde van ƒ500[3)], benevens ƒ50 voor turf en ƒ30 voor kleeding	ƒ580- 0- 0
De stadsmetselaar[4)], op een jaarwedde van ƒ500, benevens ƒ40 voor turf en ƒ30 voor kleeding	ƒ570- 0- 0
De stadslandmeter, op een jaarwedde van ƒ760, benevens ƒ30 voor kleeding en nog ƒ100 als artilleriemeester:	ƒ890- 0- 0
De stadschuitenmaker, op een jaarwedde van ƒ550, benevens ƒ40 voor turf	ƒ590- 0- 0
De stadssteenhouwer Willem de Keyser had een jaarwedde van ƒ1.000, en ƒ100 als ‘extraordinaris’, dus in 't geheel ƒ1.100. Daarvan is hem in 1653 ƒ550 betaald. In zijne plaats komt in den loop van 1653 de gewezen ondersteennouwer, op een jaarwedde van ƒ750 en ƒ30 voor kleeding. Daarvan komt op deze rekening ƒ725. Bovendien krijgt hij 's jaars ƒ30 als vergoeding voor ‘een camer van sijne wooninge	
Transporteere	ƒ21.631- 0- 0

1) Hij kreeg bovendien een jaarlijksche toelage van ƒ200. (hierna, p. 373.)
2) Vgl. hiervóór, p. 81, noot 1.
3) Hij kreeg bovendien een jaarlijksche toelage van ƒ600. (hierna, p. 373.)
4) Hij kreeg bovendien een jaarlijksche toelage van ƒ400. (hierna, p. 373.)

per transport	*f*21.631- 0- 0
afgenomen', dus voor een halfjaar *f*15. Voor dezen post wordt dus in het geheel uitgetrokken: *f*550 + 725 + 15 = *f*1.290	*f*1.290- 0- 0
De nieuwe 'onder-mr. steenhouwer', in plaats van den bovengenoemde aangesteld, heeft als jaarwedde *f*600, waarvan op deze rekening *f*200 komt	*f*200- 0- 0
De stadssmid, op een jaarwedde van *f*700	*f*700- 0- 0
De artilleriemeester en ingenieur, op een jaarwedde van *f*2.000	*f*2.000- 0- 0
Twee keurmeesters van de zeep hebben tezamen als jaarwedde *f*700	*f*700- 0- 0
De keurmeesters van het hennip hebben tezamen als jaarwedde *f*30	*f*30- 0- 0
De 'vaer van de kalckmeeters' heeft als jaarwedde *f*250	*f*250- 0- 0
De professor in de chirurgie[1)] heeft als jaarwedde *f*250	*f*250- 0- 0
Twee stadschirurgijns hebben elk als jaarwedde *f*120	*f*240- 0- 0
De 'stadssteen- en breucksnijder' heeft als jaarwedde *f*250	*f*250- 0- 0
De acht 'geswooren broodwegers' hebben samen als jaarwedde *f*200	*f*200-0- 0
De boden van de broodwegers hebben samen als jaarwedde *f*60	*f*60- 0- 0
De tien 'geswooren waeghknechts' hebben samen als jaarwedde *f*2.500	*f*2.500- 0- 0
De havenmeester heeft tot jaarwedde *f*20, en dezelfde, als stroommeester, *f*20, tezamen *f*40	*f*40- 0- 0
Transporteere	*f*30.341- 0- 0

1) Nl. Dr. Johannis Deyman. Hij was geen professor aan het Athenaeum Illustre, maar gaf onderwijs aan chirurgijns en vroedvrouwen, en bekleedde in 1653 het ambt van inspector van het collegium medicum. Zijn door Rembrandt geschilderd portret hing in de kamer van het chirurgijnsgild. (Wagenaar, Amsterdam, II p. 385.)

per transport	*ƒ*30.341- 0- 0
't College der ‘geswooren roymeesters’ heeft tot kleedgeld *ƒ*90	*ƒ*90- 0- 0
Vier Professoren van de Illustre School: David Blondellus (*ƒ*2.600 jaarwedde[1] en *ƒ*30 kleedgeld), Arnoldus Senguerdius (*ƒ*2.000 jaarwedde en *ƒ*30 kleedgeld), Albertus Rusius (*ƒ*1.800 jaarwedde en *ƒ*30 kleedgeld), Alexander Morus[2], (op een jaarwedde van *ƒ*1.700; daar hij eerst in den loop van 1653 zijn ambt aanvaardde, komt op deze rekening slechts *ƒ*1.275; bovendien kreeg hij *ƒ*30 kleedgeld en *ƒ*600 per jaar voor vrijen huishuur, waarvan hier de helft of *ƒ*300 komt) en Johannes Clingh[3] (*ƒ*750 jaarwedde), tezamen *ƒ*8.845	*ƒ*8.845- 0- 0
De prefectus horti botanici heeft tot jaarwedde *ƒ*400	*ƒ*400- 0- 0
De ‘Schoolmeesters aen de Oude Zijde’, nl. een rector (*ƒ*900 jaarwedde), een conrector (*ƒ*560 jaarwedde[4] en *ƒ*40 voor turf) en acht meesters (een op een jaarwedde van *ƒ*600, twee op *ƒ*580, drie op *ƒ*570, een op *ƒ*560 en een op *ƒ*540, tezamen *ƒ*4570; hierbij komt nog *ƒ*230-16-8, uitbetaald boven de verschuldigde som, wegens emeritaat en als toelage aan de weduwe	
Transporteere	*ƒ*39.676- 0- 0

1) Hij kreeg ook vergoeding voor huishuur. Zie hierna, p. 374.
2) Hoewel hij in 't rapiamus eerst aan het slot van deze eerste grosse genoemd wordt, voeg ik zijn naam hier bij die van de andere professoren der Illustre School. - Uit dezen post, en uit dien, hierna medegedeeld, p. 375, blijkt dat Alexander Morus in den loop van 1653 zijn ambt als professor histor. ecclesiast. heeft aanvaard. Wagenaar, Amsterdam III p. 232, heeft 1655.
3) Deze naam wordt gewoonlijk Clenck gespeld.
4) Hij kreeg nog *ƒ*400 als vergoeding voor huishuur. Zie hierna, p. 374.

per transport	*f*39.676- 0- 0
van een der schoolmeesters.) In 't geheel *f*900 + 600 + 4.570 + 230-16-8 = *f*6.300-16-8	*f*6.300-16- 8
De claviger heeft tot jaarwedde *f*32	*f*32- 0- 0
De 'Schoolmeesters aen de Nieuwe Zijde', nl. een rector (*f*900 jaarwedde), een conrector (*f*560 jaarwedde + *f*40 voor turf) en negen meesters (twee op een jaarwedde van *f*600, een op *f*580, drie op *f*570, een op *f*560 en twee op *f*540, tezamen *f*5.130; dit bedrag wordt echter met *f*405 verminderd, daar aan een der meesters, die *f*540 wedde had, slechts *f*135 is uitbetaald en na zijn dood 'geen meester in sijn plaetse is gecomen, alsoo dese halve classe is gecombineert.') In 't geheel *f*900 + *f*600 + *f*4.725 = *f*6.225	*f*6.225- 0- 0
De claviger heeft tot jaarwedde *f*32	*f*32- 0- 0
De 'waerdijns' hebben samen als jaarwedde *f*220	*f*220- 0- 0
De cipier heeft tot jaarwedde *f*200	*f*200- 0- 0
'Cleedinge van mijne Ed. Heeren van den Gerechte ende anderen, nagenoemt', nl. de schout, vier burgemeesteren, negen schepenen, twee thesaurieren, vier weesmeesters, twee rekenmeesters, zeven commissarissen van kleine zaken, twee pensionarissen, de baljuw (van Amstelland), drie substituten en vijf commissarissen van zeezaken, tezamen 40 personen, ieder tegen *f*50 = *f*2.000[1)]	*f*2.000- 0- 0
Transporteere	*f*54.685-16- 8

1) In het rapiamus van 1654 krijgen dezelfde 40 personen kleedgeld. Te beginnen met 1655 komen ook de vijf commissarissen van huwelijksche zaken als gerechtigd tot kleedgeld voor. Bovendien is het aantal rekenmeesters dan tot drie vermeerderd: vgl. Eerste deel, p. 124. - In 1509-1514 betaalde de stad voor de 'cleedinghen van den schout, bailliu, burgermeesteren, scepenen, tresoriers, weesmeesteren, tymmermeester, artilleriemeester ende Coen Janszoon, elcx 2 £ 5 ß gr.', tezamen 45 £ per jaar; voor de 'cleedingen van 10 boden, een cyrurgien, elcx 15 ß 9 d. gr.; van 3 waerdeyns van de brouwerije, elcx 15 ß gr., de 5 waerdeyns van der draperie 15 ß gr., ende de cleedingen van den secretarissen, tsamen 17 £ 13 ß 4 d.' per jaar.

per transport	*ƒ*54.685-16- 8
‘Wedde[1] van Mijne Heeren van den Gerechte ende anderen, hiernavolgende’, nl. schout, vier burgemeesteren, negen schepenen en twee thesaurieren, elk *ƒ*500, vier weesmeesters, elk *ƒ*400, twee rekenmeesters, elk *ƒ*450, zeven commissarissen van kleine zaken, elk *ƒ*300, en vijf commissarissen van zeezaken, elk *ƒ*250, tezamen *ƒ*13.850	*ƒ*13.850- 0- 0
‘Aen Mijne Heeren van den Gerechte ende anderen betaelt *ƒ*711-15, over hunne Ed. presentie, gevallen den 28sten April 1653, op de verpachtinge van deser stede excijsen, daerin begrepen de oncosten van bier en pluckgeldt’[2]	*ƒ*711-15- 0
‘Aen Mijne Heeren van den Gerechte ende anderen, voor hunne presentie[3] in de raedcamer, in 't lesen van de reeckeninge van dese stad’, *ƒ*36-8	*ƒ*36- 8- 0
Transporteere.	*ƒ*69.283-19- 8

1) Deze wedde is eigenlijk = presentiegeld. Vgl. Eerste deel, p. 295, noot 3, en wat in mijne Inleiding is medegedeeld omtrent de resolutie over de ‘mesnage’ van 24 Juni 1624. De jaarwedde van den Schout - *ƒ*1000 - is hiervóór reeds uitgetrokken. - In het rapiamus van 1654 worden bij dezen post dezelfde personen genoemd; te beginnen met 1655 worden ook de vijf commissarissen van huwelijksche zaken gerechtigd tot het ontvangen van *ƒ*200 presentiegeld elk, zoodat deze post vermeerderd wordt met *ƒ*1000, bovendien met *ƒ*450, wegens de vermeerdering van het aantal rekenmeesters van twee tot drie. - De ‘presentie van den burgermeesters ende gerechte’ bedroeg in 1509-1514 ‘omtrent 20 £ gr.’ per jaar.
2) Pluckgeldt = strijkgeld.
3) Vgl. Eerste deel, p. 111, noot 2.

per transport	*ƒ*69.283-19- 8
Kleedgeld van de boden[1]: 15 roedragende boden, 5 loopende boden, 4 boden van de Weeskamer, 1 van de Thesaurie en 1 van de Assurantiekamer, tezamen 26 personen, tegen *ƒ*30 ieder = *ƒ*780	*ƒ*780- 0- 0
Jaarwedde van de wakers, portiers en anderen 'deser stede dienaren' *ƒ*23.805-6-8.	*ƒ*23.805- 6- 8
	*ƒ*93.869- 6- 0

1ste Grossa weddens, bedragende een somma[2] van *ƒ*93.869-6-0.

Ander uytgeeff van presentatiën.

(Onder dit hoofd worden gebracht de sommen, uitbetaald aan den kastelein van den Voetboogs- en Kloveniersdoelen en den waard van 't Heerenlogement, van 'de Zwaan' op den Nieuwendijk, van 'het Wapen van Overijssel' in de Kalverstraat, wegens: regeerings-maaltijden, logies van den markgraaf van Antwerpen en anderen, spijs en drank, door Burgemeesteren, Thesaurieren, Dijkgraaf en Heemraden van den Nieuwen Amstel op verschillende reizen medegenomen, tracteeren van verschillende gasten, bier en wijn, nieuwjaarsfooien in den Haag enz.)

2de Grossa presentatiën, bedragende een somma[3] van *ƒ*16.896-15-0.

1) Van deze boden hadden er 20 ook vrijen huishuur: zie hierna, p. 374.
2) In 1509-1514 was het gezamentlijk bedrag van de posten, die overeenkomen met de in deze grosse genoemde: 494 £ gr. per jaar. In 1555 bedroeg deze som - na aftrek van de nieuwjaarsgiften, en van de onkosten bij het verhuren der accijnsen, die in dat jaar ook op deze grosse voorkomen - circa *ƒ*5.600 = 933 £ vl. In 1594 bedroeg deze grosse *ƒ*19.545-1-11. Voor het jaar 1667 zie Eerste deel, p. 114, noot 2.
3) In 1509-1514: 150 £ gr. per jaar, in 1555 *ƒ*1.880 = ruim 313 £ vl., in 1594 *ƒ*8.624-7-14. Voor 1658 en 1667 vgl. Eerste deel, p. 114, noot 1 en 2.

Ander uytgeef van reysgeldt.

(Onder dit hoofd wordt gebracht de vergoeding voor reisgeld, aan verschillende Burgemeesteren en Schepenen gegeven, wegens reizen naar Den Haag, dijkschouwen en dergelijke.)

3de Grossa reysgeldt, bedragende een somma[1] van ƒ7.005-3-0.

Ander uytgeef van bodenloon.

(De meeste posten zijn sommen, uitbetaald aan boden, voor vacatiën en voor verschoten gelden bij reizen naar Den Haag.)

4de Grossa bodeloon, bedragende een somma[2] van ƒ5.819-13-0.

Ander uytgeef van processen.

(Aan verschillende advocaten en procureurs, voor salaris wegens consultatiën, citatiën, insinuatiën, arresten, loos-en eigenpanden en pandingen.)

5de Grossa processen, bedragende een somma[3] van ƒ571-17-14.

Ander uytgeef van coop van rogge.

(Aan 'vracht, averie en caplaken[4]', betaald aan een schipper voor 158 last, 3 mud, 3 schepel Moscovische rogge, en aan 'schietloon', betaald aan den opzichter van stadskoren.)

6de Grossa coop van rogge, bedragende een somma[5] van ƒ5.131-17-8.

1) In 1555 ƒ1.465-6, in 1594 ƒ2.860-4-6.
2) In 1555 ƒ141, in 1594 ƒ271-6-12. - In 1509-1514 wordt het bedrag van 'reysen ende bodeloonen' gezamenlijk opgegeven, nl. 'bij estimatie, 250 £ gr.' per jaar. In 1555 is het gezamenlijk bedrag van de 3de en 4de grosse = ƒ1.606 = bijna 268 £ vl.
3) In 1555 ƒ403-10, in 1594 ƒ485-18-12.
4) Kaplaken is de naam van een premie, door een schipper boven de vracht bedongen.
5) In 1555 ƒ285-2, in 1594 komt deze post niet voor.

Ander uytgeeff van rogge-renten.

'Betaelt aen diverse personen de somma van ƒ300-15-0, over verschene lijfrenten, opgenomen in den jaere 1587, tot betaelinge van de rogge, alsdoen tot voorraet voor den armen gecoft'[1].

7de Grossa roggerenten, bedragende een somma[2] van ƒ300-15-0.

Ander uytgeeff van papier, inct, zegelwas.

(Posten voor: papier, inkt, schrijfgereedschap, ouwels, groen zegelwas, gezegeld papier, schrijfboeken, couranten en almanakken. Van het totaal bedrag van deze grosse, nl. ƒ2.560-18-0, werd ƒ1.038-7-8 betaald aan den secretaris Bruyningh[3], voor gezegeld papier, door hem geleverd aan de Thesaurie ordin. en extraord., Secretarie, Weeskamer en andere lagere regeeringsbanken.)

8ste Grossa papieren, indt enz., bedragende een somma[4] van ƒ2.560-18-0.

Ander uytgeeff van turff en brandthout.

9de Grossa barning, bedragende een somma[5] van ƒ10.401-13-2.

Ander uytgeeff van smeerkaerssen.

10de Grossa smeerkaerssen, bedragende een somma[6] van ƒ8.899-12-0.

1) Vgl. over dezen post de Vroedsch. Resol. van 1 November 1586, 9 Maart, 4 en 9 Mei, 16, 18 en 22 Juli, 23 Aug. en 8 Sept. 1587 en 28 Januari 1588.
2) In 1555 komt deze post natuurlijk niet voor; in 1594 bedroeg hij ƒ2.746-10-0.
3) Vgl. hiervóór, p. 362, noot 2. Bruyningh was één der 'gemeene' secretarissen.
4) In 1555 ƒ64-7, in 1594 ƒ374-4-12. Voor 1667 vgl. Eerste deel, p. 114, noot 2.
5) In 1555 bedroeg de uitgave voor kaarsen, turf, brandhout en houtskolen ƒ332-10-8; in 1594 de uitgave voor 'barning' ƒ2.293-5-0, voor 'smeercaersen' ƒ1.584-5-5. Voor 1667 vgl. Eerste deel, p. 114, noot 2
6) In 1555 bedroeg de uitgave voor kaarsen, turf, brandhout en houtskolen ƒ332-10-8; in 1594 de uitgave voor 'barning' ƒ2.293-5-0, voor 'smeercaersen' ƒ1.584-5-5. Voor 1667 vgl. Eerste deel, p. 114, noot 2

Ander uytgeeff van artillerye.

(Voor allerlei wapenen, kogels, lonten, bandelieren, affuiten, roopaarden, en voor het schoonhouden en repareeren van wapenen. De belangrijkste post is een som van *ƒ*59.564-9-14, betaald aan den pagadoor Augustijn Uyttenbogaert, voor de soldij van stadssoldaten.)

11de Grossa artillerye, bedragende een somma[1] van *ƒ*75.463-10-14.

Ander uytgeeff van swanen deser stadt[2].

(Voor inkoop van gerst, en jaarwedde van de opzichters der zwanen.)

12de Grossa swanen, bedragende een somma[3] van *ƒ*294-16-8.

Ander uytgeeff van aflossinge van rente[4].

Alleen het hoofd van een folio, geen posten ingevuld.)

Ander uytgeeff van deser stede fabrycq.

(De belangrijkste post is: ‘aen den penningmeester Voskuyl, om bij hem bekeert te worden ten behoeve deser stede fabryck, *ƒ*640.000-0-0, volgens de reeckeninge[5], bij hem aen de reeckencamer te doen’. Verder een paar posten voor 't koopen van hout, en voor 't maken van een kroon in de Oudezijdskapel.)

13de Grossa fabrycq, bedragende een somma[6] van *ƒ*660.948-0-0.

1) In 1555 *ƒ*3-13, in 1594 *ƒ*1.239-7-0. Het groote verschil met 1653 wordt Teroorzaakt door de soldij der stadssoldaten. Voor 1658 en 1667 vgl. Eerste deel, p. 114, noot 1 en 2. Zie verder voor de onkosten van de stadsmilitie in 1653: Eerste deel, p. 216, waar de door het land betaalde compagnieën mede in de berekening zijn opgenomen.
2) Vgl. Eerste deel, p. 296, en Tweede deel, p. 85.
3) In 1555 *ƒ*18-11; in 1594 bevat deze grosse het ‘vuytgeven tot behouff van deser stede swaenen en paerden’ en bedraagt *ƒ*618-13-4.
4) In 1594 bedroeg de aflossing van renten *ƒ*2.204-1-2, en de betaling van oude achterstallige lijfrenten, ten laste van de Grafelijkheid van Holland, *ƒ*2.400-5-9.
5) Vgl. Eerste deel, p. 110.
6) In 1555 *ƒ*26.053, in 1594 *ƒ*62.389-4-8. Voor 1658 en 1667 vgl. Eerste deel, p. 114, noot 1 en 2.

Ander uytgeeff van coop van huysen, erven en landen.

(Voor □ part in de herberg de Prins, op den Dam; voor gedeeltelijke of geheele betaling van gekochte huizen en erven; voor verschenen interest van gekochte landerijen, waarvan de kapitalen nog ten laste van de stad staan; voor koopsom van landerijen.)

14de Grossa coop van huyssen etc., bedragende een somma[1] van *ƒ*90.130-11-0.

Ander uytgeeff van 't Schoutambacht.

(Jaarwedde en kleedgeld van de opzichters van de nieuwe keuren, en van de dienaren van den Schout, ook van dienaren van den baljuw van Amstelland en van den waterschout.)

15de Grossa schoutambacht, bedragende een somma[2] van *ƒ*6.368-0-0.

Ander uytgeeff van Extraordinaris-zaken.

(Van de 58 posten, onder dit hoofd voorkomende, geeft het volgende een overzicht. Ik heb de volgorde veranderd en gelijksoortige posten bijeengevoegd.)

'Brenge alhier in uytgeeff de somma van *ƒ*788.965-4-10, voor zooveel bij de Thesaurieren van den jaere 1652 in 't register, genaempt d'overlevering, meer ontfangen dan uytgegeven, en aen de Thesauriers van ao 1653 (is) overgelevert'.	*ƒ*788.965- 4-10
'Brenge alhier in uytgeeff voor sooveel gedebourceert in 't remitteren van de *ƒ*150.000 aen Sijne Majt van Denemarcken, voor d'eerste termijn subsidiepenningen[3], *ƒ*154.031-6-0'	*ƒ*154.031- 6- 0
Transporteere	*ƒ*942.996-10-10

1) In 1555 *ƒ*1.883-15, in 1594 *ƒ*26.438-5-9.
2) In 1555 komt deze post niet voor, omdat de stad het schoutambacht toen niet in pand had. In 1594 bedroegen deze uitgaven *ƒ*1.550.
3) Vgl. hiervóór, p. 360.

per transport	*ƒ*942.996-10-10
Aan vier personen *ƒ*123.600 voor den opbouw van vier fregatten, ten dienste van deze stad, zijnde deze betaling volkomen, uitgenomen *ƒ*600, van ieder ingehouden ‘tot naeder opneminge derselver schepen’; zijnde ook in deze som begrepen *ƒ*12.000, aan de directeurs gegeven tot verder equipage.	*ƒ*123.600- 0- 0
Aan diverse personen, voor interest van geld, door de stad opgenomen om aan Zijne Hoogheid, zaliger memorie, twee millioen gld. te leenen[1], en om gekochte erven en landrente te betalen, *ƒ*39.450-1-8	*ƒ*39.450- 1- 8
Aan den penningmeester van de Die-mermeer, voor ommeslag[2], *ƒ*900, aan de poldermeesters van den stadspolder, voor id. *ƒ*1.399-0-0, aan den penningmeester van de Schermer voor id. *ƒ*1.197-14-0, tezamen *ƒ*3.496-14-0	*ƒ*3.496-14- 0
Buitengewone toelagen voor bijzondere diensten, door stedelijke ambtenaren en particulieren bewezen: twaalf posten[3], tezamen *ƒ*2.573	*ƒ*2.573- 0- 0
Verschillende jaarwedden, nl. aan Eva Genits, ‘wonende in stadshuys[4] in 's Gravenhage’, een jaarwedde van *ƒ*600,	
Transporteere	*ƒ*1.112.116- 6- 2

1) Vgl. hiervóór, p. 360.
2) Het aandeel in de polderlasten, door de stad verschuldigd wegens het land, dat zij in deze polders bezat.
3) Hierbij komen o.a. de volgende posten voor: *ƒ*150 aan de stads-chirurgijns Kerckhem en van Mekeren, ‘over de extraord. moeite en oncosten, die sij verlede jaer gedaen hebben in 't cureren van veel gequetsten in den brandt van 't stadthuys’; een jaarlijksche toelage van *ƒ*600 aan den stadstimmerman, *ƒ*200 aan den penningmeester der stad, *ƒ*100 aan den secretaris Nicolay, en *ƒ*400 aan den stads-metselaar.
4) De huisbewaarster van het logement van Amsterdam in Den Haag.

per transport	*ƒ*1.112.116- 6- 2
benevens *ƒ*200 jaarl. subsidie tot onderhoud van haar huisraad; aan den binnen-vader van het tuchthuis een jaarwedde van *ƒ*300; aan den stadsarchitect Daniel Stalpaert een jaarwedde van *ƒ*1.600, en *ƒ*30 mantelgeld; aan een bode van Thesaurie Ordin., voor een half jaar wedde, *ƒ*200, tezamen *ƒ*2.930[1)]	*ƒ*2.930- 0- 0
Toelagen aan weduwen van stedelijke ambtenaren: vier posten, tezamen *ƒ*518.	*ƒ*518- 0- 0
Vergoeding voor huishuur: aan Sladus, conrector van de Oude Zijde, *ƒ*400; aan Isäac Pauw, voor supplement van een jaar huishuur als gecommitteerde ter audientie van de Rekenkamer van Holland in 's Gravenhage, *ƒ*600; aan de regenten van het St. Pietersgasthuis, voor 2½ jaar huur van 't huis, daar professor Blondel in woont, *ƒ*1.875; voor een jaar vrijen huishuur van 20 boden, *ƒ*2.200: tezamen *ƒ*5.075	*ƒ*5.075- 0- 0
Aan Utrecht, als saldo van de rekening van het zandpad van 1652, *ƒ*236-6-14; aan den penningmeester van het zandpad op Weesp, *ƒ*50; aan denzelfde, als saldo, dat Amsterdam aan Weesp moet uitkeeren, *ƒ*948-10-10; aan den penningmeester van de vier steden Amsterdam, Muiden, Naarden en Weesp, *ƒ*986-14-4; aan diverse personen, voor arbeidsloon, materialen enz., ten beboeve van het Utrechtsche zandpad, *ƒ*1.485-6-0: tezamen *ƒ*3.706-17-12.	*ƒ*3.706-17-12
Transporteere	*ƒ*1.124.346- 3-14

1) Dat deze posten voorkomen onder de buitengewone uitgaven, en niet onder het hoofd ‘ordinaris-wedden’, zal wel zoo te verklaren zijn, dat de hier genoemde personen niet behoorden tot het vaste corps ambtenaren. Aangaande Daniel Stalpaert vgl. men A.W. Kroon, Het Amsterdamsche tadhuis, p. 34 en 131-135.

per transport	*ƒ*1.124.346- 3-14
Uitgaven voor lakenhal en staalhof: voor het snijden van stalen stempels, *ƒ*142; vereering aan de staalmeesters, voor een jaarlijkschen maaltijd, *ƒ*50; diverse onkosten van staalhof eh lakenhal, *ƒ*61-10; aan de 'gouverneurs van de drapperie', voor het visiteeren van de lakens, *ƒ*120; aan dezelfden, voor verschot, *ƒ*240-6: tezamen *ƒ*613-16	*ƒ*613-16- 0
Diverse uitgaven: voor de. 'plantagie binnen dese stad', *ƒ*1.042-10; voor het graven van een dwarsgracht buiten de St. Anthoniepoort, *ƒ*2.460-16-8; aan de Schepenen van Amstelveen, voor verponding, *ƒ*1.400; voor prijzen, zilveren pennen en boeken voor de Latijnsche school, *ƒ*326-4; voor vergoeding van verhuis-kosten (van Middelburg naar Amsterdam) aan Alexander Morus, professor histor. eccles., *ƒ*300; voor nieuwe gewichten (in de beide wagen, boshuis en tuchthuis) *ƒ*212-19-8; voor diverse verschotten *ƒ*17.545-17-7: tezamen *ƒ*23.288-7-7.	*ƒ*23.288- 7- 7
'Alle welke 16 Grossen des uytgifts geballanceert zijnde jegens den voorstaenden ontfang, bevinden, tot saldering van 't rapiamus, meer ontfangen dan uytgegeven een somma van *ƒ*23.588-6-9, welke voors. somma is overgelevert aen de Thesaurieren van den jaere 1654. Comt alhier in uytgifte de voors. *ƒ*23.588-6-9.	*ƒ*23.588- 6- 9
	*ƒ*1.171.836-13-14

16de Grossa extraordinaris-saecken, bedraegende een somma[1] van *ƒ*1.171.836-13-14.

1) In 1555 bedroeg de uitgave aan extraordinaris-zaken *ƒ*280, en het batig saldo *ƒ*51.426-11-0, benevens *ƒ*68-10-0 van 'oude resten'. Onder dit batig saldo is uiet gerekend de som van *ƒ*23.166-10-0, die de accijnsmeesters aan de thesaurieren van 1556 uitbetaalden, en die op

de rekening van 1555 onder de uitgaven voorkomt. In 1594 bedroeg de uitgave aan extraordinaris-zaken *f* 19.682-6-14, het batig saldo *f* 559.927-16-3.

Recapitulatie[1]**.**

1ste Grossa	Ordinaris wedden	ƒ93.869- 6- 0
2de Grossa	Presentatiën	ƒ16.896-15- 0
3de Grossa	Reisgeld	ƒ7.005- 3- 0
4de Grossa	Bodenloon	ƒ5.819-13- 0
5de Grossa	Processen	ƒ571-17-14
6de Grossa	Koop van rogge	ƒ5.131-17- 8
7de Grossa	Roggerenten	ƒ300-15- 0
8ste Grossa	Papier, inkt en zegelwas	ƒ2.560-18- 0
9de Grossa	Brandstof	ƒ10.401-13- 2
10de Grossa	Vetkaarsen	ƒ8.899-12- 0
11de Grossa	Artillerie	ƒ75.463-10-14
12de Grossa	Stadszwanen	ƒ294-16- 8
13de Grossa	Fabriekambt	ƒ660.948- 0- 0
14de Grossa	Koop van huizen	ƒ90.130-11- 0
15de Grossa	Schoutambt	ƒ6.368- 0- 0
16de Grossa	Extraordinaris-zaken	ƒ1.171.836-13-14
	Totaal uitgaaf	ƒ2.156.499- 2-12

1) Ook deze recapitulatie komt niet voor in het rapiamus.

Bijlage V. Brieven, gewisseld tusschen het hop van Holland en het gerecht van Amsterdam, over het appèl van het over Isaac Coeymans gevelde vonnis[1].

N°. 1. Burgemeesteren en Schepenen van Amsterdam aan het Hof van Holland.

'Aen den Hove van Hollant.

Edele Mogende Heeren,

Op gisteren heeft Jan Broeckman, deurwaerder van den Ed. Hove van Holland, sig geaddresseert aen 't collegie van de Heeren Schepenen deser stede, versoeckende consent om t' exploicteren seker mandement, bij den procureur-generael van UEd. Mog. geobtineert, tegens Isaäc Coeymans, ons verder seggende geen last te hebben om, sonder 't selve consent, 't voorseyde mandement t'exploicteren of aen 't welgemelte Ed. collegie intimatie te doen, ende dat hem voorts gelast was tegens hare Ed. sig in alle respect te comporteren. Welck voorschreven mandement bij ons rijpelijck sijnde geëxamineert ende gepon-

1) Vgl. bij het volgende de Inleiding en Eerste deel, p. 263-272. Over de brieven, die in deze bijlage afgedrukt worden, zie Eerste deel, p. 272, noot 2. Daar de copieën van deze brieven, die men vindt in Bontemantels Civ. en Mil. Reg. III, wemelen van fouten, laat ik den tekst afdrukken naar het Secreet Schepen-minuutregister.

dereert, hebben wij aen 't selve versoeck niet connen defereren, maer 't voorschreven mandement onder ons gehouden, om sodanige wichtige redenen, die wij vertrouwen, dat UEd. Mog. in ons reguard wel connen apprehenderen, ende waerover wij niet gaerne met UEd. Mog. in eenig debath souden comen, versoeckende dat het Uwer Ed. Mog. geliefte sij, de saecke in soodanigen state te laten, als deselve vóór 't verleenen van 't voorschreven mandement geweest is.

Waermede,
Edele Mogende Heeren,
Uwe Ed. Mog. dienstbereyde
Burgemeesteren en Schepenen der stadt Amstelredame.

Onder stont:
Ter ordonnantie van deselve, ende was geteeckent:
J. Corver.'

In Amstelredam, den 14^{den} Februarij 1662.

(Secreet Schepen-Minuutregister fol. 131.)

N°. 2. Het Hof van Holland aan Burgemeesteren en Schepenen van Amsterdam.

'De president ende Raden over Hollant, Zeelant en Vrieslant.

Erntfeste, wijse, voorsienige, discrete, lieve, bijsondere,

Wij en hadden niet verwacht, dat UE. geweygert souden hebben, ingevolge van het mandement in cas d'appèl, bij ons verleent, op het te kennen geven van den procureur-generael, jegens Isaäc Coeymans, jegenwoordigh gevangen tot Amsterdam, aen den deurwaerder Broeckman denselven te laten volgen, veel min het voorseyde mandement onder UEd, soudet hebben gehouden. Wij

verstaen uyt UE. schrijvens, als dat den voornoemde deurwaerder soude voorgegeven hebben, dat hij gene ordre hadde omme 't voorseyde mandement te exploicteren, als met UE. voorgaende consent; 't selve is een groot abuys, maer is hem alleen gelast geweest dat hij het voorseyde mandement met alle beleeftheyt ende civiliteyt soude te werck leggen; ende soude niet wel overeenkomen met het respect van de justitie, die bij hare Ed. Groot Mog. de Heeren Staten van Hollant en West-Vrieslant ons aenbevolen is, dat wij die als precario souden moeten administreren. Wij en kunnen ons niet imagineren wat redenen UE. kunnen hebben om de voorschreven appellatie niet te defereren, alsoo het een gemeen recht is ende van alle oude tijden gebruyckelijk, van dat den procureur-generael ofte de officieren in criminalibus vermogen te appelleren, als sij souden vermeynen datter bij den *subalternen rechter*[1)], pro gravitate delicti, geen condigne straffe soude wesen geinfligeert; hetselve wert oock nergens bij onse instructie, nochte eenige ordonnantie van den Prince van den lande, verboden, maer integendeel is ons bij denselven wel aengeschreven van soodanige appellatiën te moeten defereren, gelijck 't selve bij de missiven, daervan sijnde, claerlijck aengewesen kan werden, ende is hetselve continuelijck alsoo geobserveert geweest, niet gevende in desen dat niet den officier, maer den procureur-generael soude appelleren, dewijl hetselve, sonder onderscheyt, soowel is toegelaten aen den procureur-generael als aen de officieren, dewelcke beyde uyt eenen hoofde hare ampten bekleden, de eene in reguarde van een stadt of plaetse in 't particulier, ende d' andere in reguarde van de provincie in 't generael. Hierbij komt noch dat dit niet en is eene saecke, die in sigh behelst een commune delictum, ende die de stadt van Amsterdam particulierlijck, maer het

1) Deze woorden - en alle andere, die in deze bijlage gecursiveerd gedrukt zijn - zijn in de copie bij Bontemantel onderstreept. Zooals uit het vervolg zal blijken, vatte het gerecht van Amsterdam juist vuur op de uitdrukking ‘subalternen rechter.’

gemeene lichaem van den staet is concernerende[1]; ende alhoewel wij UE. gaerne alles soude defereren 't gene de justitie lijden kan, soo vinden wij ons amptshalven in desen verplicht om de voorschreven saecke niet te kunnen abandonneren, ende willende derhalve vertrouwen, dat UE., deselve nader pondererende, haer onbeswaert sullen vinden, omme redenen voorseyt, de voorseyde appellatie te defereren en den voorseyden Coeymans onverhindert te laten volgen, tot welcken eynde wij binnen een dag vier of vijf wederom een deurwaerder sullen afvaerdigen, 't en sij wij ondertusschen uyt UE. schrijvens eenige suffisante redenen souden kunnen verstaen, waeromme UEd. souden vermeynen in desen ongehouden te sijn de voorschreven appellatie te defereren.

Hiermede,

Erntfeste, wijse, voorsienige, seer discrete, lieve, bijsondere, blijft Godt den Heere Almachtich in genade bevolen.

Geschreven in Den Hage, den X^{den} Martii 1662.
geteekent: Adr. Pots.

't Opschrift was:

Erntfeste, wijse, voorsienige, discrete, lieve, bijsondere, Burgemeesteren ende Schepenen der stadt Amstelredamme.'
(Secreet Schepen-Minuutregister fol. 131 v°.)

1) Aldus de tekst in het secreet Schepen-minuutregister. Uit hetgeen de heeren van Amsterdam hierop antwoorden (hierna, p. 384, regel 7-10 v.b.) zou men kunnen opmaken, dat er moet staan: 'Hierbij komt noch dat dit is eene saecke, die in sigh behelst een commune delictum, ende die niet de stadt van Amsterdam particulierlijck, maer het gemeene lichaem van den staet is concernerende.' Waarschijnlijk echter hebben de heeren van Amsterdam het Hof verkeerd begrepen en bedoelde dit: deze zaak is geen gewoon delict, dat Amsterdam in het bizonder betreft, maar het raakt het 'gemeene lichaem van den staet'.

N°. 3. Burgemeesteren en Schepenen van Amsterdam aan het Hof van Holland.

‘Aen den Hove van Hollant.

Edele Mogende Heeren,

Wij hadden niet vertrouwt, of souden UEd. Mog. op onse rescriptie, rakende het niet consenteren van den exploicte des mandements, verleent aen den procureur-generael jegens Isaäc Coeymans, die, ingevolge van een vonnisse van den Gerechte alhier, voor den tijt van ses jaren in een vaste plaetse is geconfineert, de sake hebben gelaten, gelijck sij was vóór het verleenen van denselven mandemente, hetwelcke wij niet connen dencken - gelijck oock UEd. Mog. deurwaerder Broeckman, soo niet door onderrechtinge ende last van UEd. Mog., immers van selfs niet heeft connen verstaen, uitwijsende de woorden, door een secretares deser stede uyt sijn mont, ten overstaen van twee der Heeren Schepenen, (op)getekent, ende in voorgemelte onse missive aen UEd. Mog. verhaelt - dat hier ter stede, daer de criminele vonnissen geen appèl sijn onderworpen, sonder toestaen van de respective magistraten conde werden geëxploicteert[1]; weshalven, of wij wel met UEd. Mog. alle debat van reden, waertoe selfs in desen ons niet en vinden verobligeert, gaerne hadden ontgaen, soo willen wij echter, tot voldoeninge van UEd. Mog. genegentheyt, aen d'eene zijde niet nalaten UEd. Mog. te bekennen, dat de vonnissen, bij den Gerechte deser stede gewesen, die de Hoge Overicheyt appèl aen UEd. Mog. subject heeft gemaeckt, uytwijsende d' in-

1) De constructie van dezen zin is aldus: hetwelk (nl. welk mandement) wij niet kunnen denken - gelijk ook uw deurwaarder Broeckrnan enz. - dat hier ter stede zou kunnen worden geëxploiteerd zonder toestemming van enz. - Daar de stijl van deze missives zeer duister is, heb ik getracht de bedoeling zooveel mogelijk te verduidelijken door inlassching van leesteekens of van verklaringen tusschen ( ).

structie, UEd. Mog. verleent, sijn derselver reveue[1] onderworpen, ende de rechter, ten opsichte van de sodanige, als subaltern van UEd. Mog. can werden aengesproken. Maer aen de andere zijde wederom moeten wij oock bekennen, dat ons verstant niet heeft connen berycken, met wat redenen UEd. Mog. over een criminele sake, getermineert bij extraordinaris figuer van proces[2], haer gesach soo verre trachten te extenderen, dat sij niet alleen het criminele vonnis appèl aen haer Ed. Mog. oordelen te sijn subject, maer oock, ten selven respecte, den rechter, die soodanig vonnis heeft gevelt, *haren subaltern gelieven te noemen*, aengesien UEd. Mog. niet behoorde te sijn onbekent dat dien rechter van de oudste tijden, ende selfs van sijn begin af, soo men de oude munimenten mach geloven, heeft gehadt de macht om in sijn quartier over alles te oordelen, sonder eenige exceptie of appèl, ende, onder becroninge alleen van de Hoge Overicheyt, hetselve recht voor alsnoch heeft behouden, die saken alleen afgesondert, welcke de successive Princen van den lande, ten dienste van deselve (landen), hem (den Amsterdamschen rechter, geheel) te onttrecken of met anderen te doen communiceren[3], ofte ook wel, gelijck sommige sijner gewesene saken (nl. door hem, den Amsterdamschen rechter, gewezen), door anderen - bij erectie te weten van UEd. Mog. collegie, ten tijde dese landen bij Princen uyt den huyse van Bourgoigne wierden geregieert - onder benefitie van appèl te doen revideren geraden hebben gedacht; ende sijn wij wel niet oncondig, dat UEd. Mog. de delatie van criminele appellen aen den procureur-generael bij instructie niet en is ontnomen, maer moesten UEd. Mog., om haer recht daertoe te astrueren, bewijsen, dat hetselve door de Princen van den lande bij instructie of

1) reveue = revisie.
2) Over het extraordinair proces - waarover in het vervolg herhaaldelijk gesproken wordt - vgl. men Mr. Bavius Voorda, De crimineele ordonnantiën van 1570, p. 143 sqq. van de Verhandeling.
3) Met anderen te doen communiceren = in de keus van partijen te geven, of zij voor den Amsterdamschen rechter, of liever voor een anderen, het Hof bv., willen ageeren.

ordonnantie hare Ed. Mog. ware aenbevolen, gelijck UEd. Mog. in hare missive vermelden, dat (UEd. Mog.) wel bij aenschrijvinge van deselve Princen soude sijn gelast geweest van aen de soodanige appellatiën te moeten defereren, een seer klaer argument, ons bedunckens, om UEd. Mog. te doen overtuygen dat, daer deselve, om reden, in particulari casu door de Hoge Overicheyt de delatie van appèl over eenig crimineel vonnis wert aenbevolen - gelijck wij ons versekert houden, dat nimmer in omni is geschiet - UEd. Mog. haer die universelijck niet connen aenmatigen, uyt sake derselver jurisdictie, salvo meliori judicio, niet originaris in haer Ed. Mog. collegie is gefondeert, nochte ook bij de Hoge Overicheyt sonder palen, met extensie pro libitu, haer Ed. Mog. gedefereert, maer met soodanige instructie ende ordonnantiën gelimiteert, daerdoor de Princen van den lande, bij verleenen van deselve, hebben gemeent, dat den dienst van de justitie genoeghsaem conde werden waergenomen ende voldaen. Dat mede UEd. Mog. in den haren seggen, hoe het appelleren in criminele saken is een gemeen recht ende van alle oude tijden gebruyckelijck bij den procureur-generael, sullen wij wel niet contradiceren in plaetsen, daer de appellatiën in criminele saken bij de hoochste macht (van wien alleen wij meenen alle jurisdictie met hare omstandicheden, forme ende instantiën, te emaneren) sijn geordonneert. Weshalven, om uyt dien hoofde mede UEd. Mog. of desselfs procureur-generael sijn recht af te meten, nodig soude wesen de wille ende ordre van haere Edel Groot Mog. daertoe te vertoonen, immers ten minsten sulck gebruyck, dat bequaem ware tegens den Gerechte hier ter stede recht te maken, daervan wij de minste kennis niet en hebben. Wij en connen ook niet bevroeden wat is van UEd. Mog. intentie, daer (UEd. Mog.) seggen, (dat) niet soude geven in desen dat niet een officier deser stede, maer den procureur-generael soude appelleren, alsof wij selfs ter dier oorsake UEd. Mog. hadden gemaeckt of wilden maken objectie, ende, haer beyder recht onderscheydende, verstaen, dat wel den gemelten officier, maer niet den procureur-generael daertoe soude wesen gevoeght, daer wij, ter contrarie, altoos hebben gemeent, ende voor

alsnoch van geen ander verstant en hebben connen werden, of soude oock den officier hier ter stede in geenen dele tot soodanige appellatie wesen gerechtight; welcken volgende wij dan oock besluyten, dat tot deselve den procureur-generael veel minder sal wesen bevoeght. Oock comt, ons gevoelens, in geen consideratie 't geen UEd. Mog. seggen, dat de sake van Isaäc Coeymans in sig behelst een commune delictum, hetwelcke de stadt van Amsterdam niet particulierlijck, maer het gemeene lichaem van de staet is concernerende; wij sullen UEd. Mog. noch wel meerder toestaen, dat namentlijck hetselve niet alleen den staet deser landen, maer selfs oock alle de ledematen van de Unie soude hebben connen beschadigen. Hoe echter UEd. Mog. haer recht, om te verleenen in deselve saeck mandement van appèl aen den procureur-generael, daeruyt afmeten, connen wij immers soo weynig als uyt voren UEd. Mog. geallegeerde begrijpen, dewijle in saken, sijnde crimineel, sonder onderscheyt, de stadt van Amsterdam gevoegt is te sententiëren bij arrest. Ende willen wij dienvolgens hoopen UEd. Mog. sullen met bovenverhaelde onse redenen van de ongefondeertheyt harer sustenue niet alleen sich houden soodanig onderrecht, dat (sij) sullen aflaten, ter sake als in den haren gemelt, van op nieuws een deurwaerder (die doch verloren moeyten ende costen soude comen te doen) herwaerts af te vaerdigen, maer oock absolutelijck wesen gepersuadeert, dat hetgene UEd. Mog. tenteren niet bij ons wert geweygert om iets te behouden aen ons alleen, daerover mede UEd. Mog. soude connen reveue competeren, maer uyt sake wij, anders doende, souden meenen, dat de posteriteyt, soo wij de hedendaeghse beschuldiging al conden ontgaen, met recht ons soude comen te insimuleren tanquam desertae aut male defensae stationis reos, in een sake van soo grooten gewichte, ende op het hooghste dierbaer voor de stadt van Amsterdam; sijnde wij anders, uyt ons interieur, met ijver geporteert om alles te contribueren, wat tot luyster van UEd. Mog. (voor wiens respect de stadt van Amsterdam, soo aensienlijck deel van de Sou-

verainiteyt deser landen, sig op het hooghste hout geinteresseert) soude connen opereren.

Hiermede,

Edele Mogende enz.
Burgemeesteren en Schepenen der stadt Amsterdam.

Onder stont:
Ter ordonnantie van deselve, ende was geteekent:
J. Corver.'

Den 13^{den} Martii 1662.
(Secreet Schepen-Minuutregister fol. 132-133.)

N°. 4. Het Hof van Holland aan Burgemeesteren en Schepenen van Amsterdam.

'De president ende Raden over Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

Erntfeste, wijse, voorsienige, discrete, lieve, besondere,

Wij hebben wel ontfanghen Uwer E. missive, gedateert den 13^{den} Martii lestleden, raeckende het mandement in cas d'appèl, bij ons aen den procureur-generael van desen Hove verleent in de zaecke van Isaäc Coeymans, ende daeruyt met verwondering verstaen, niet alleen dat UE. alsnoch difficulteren 't voorseyde bij ons verleende mandement te laten exploicteren, nemaer oock opentlijck sustineren, dat criminele vonnissen, daer ter stede gewesen, geen appèl van den officier aldaer off van den procureur-generael van den Hove onderworpen zoude(n) zijn: een zaecke, voorwaer, van zoo dangereuse consequentie ende zoo erroneus en door de practijcque zoo notoir ter contrarie, dat se noyt bij eenige steden van Hollandt in twijffel is getrocken, zijnde een ider kennelijck - en onnodig, zoo vertrouwt werdt, met exempelen te astrueren, daervan de rolle van de procureur-generael vol is - dat, van alle oude tijden, bij de officiers in de respective steden deser provincie, off bij den procureur-generael, van

criminele vonnissen aen den Hove is geappelleert, zonder onderscheyt off zoodanige vonnissen zijn gewesen bij extraordinaris off wel bij ordinaris figure van proces; ende met groote redenen, cum reipublicae intersit ne delicta maneant impunita sed condigna poena vindicentur, ende een al te groote deure zoude werden geopent tot bedrogh ende corruptiën, tot gunste ende cuyperijen, ten minsten tot een praepostere misericordie, als 't appèl van criminele zaecken de officiers off den procureur-generael zoude werden benomen. Om welcke redenen oock niet en zal bevonden werden dat den Prince van den lande zig, dat is zijne officiers, oyt off oyt heeft onttrocken, maer wel in tegendeel, dat altijt aen zig ende voor zijne officiers heeft behouden het recht om te mogen appelleren van criminele vonnissen, 't zij datter ordinaris of extraordinaris is geprocedeert; ende terwijl alle jurisdictie in den Prince resideert ende daervan moet afvloeyen, gelijck UE. in hare voorschreven missive wel sustineren, ende daerom niemandt zich deselve pro libitu vermagh aen te matigen, zoo zullen UE. met ons (zoo wij vertrouwen) oock wel connen oordelen, dat dezelve geen recht hebben om in criminele zaecken, ten regarde van den officier off procureur-generael, te wijsen bij arrest, 't en zij dezelve van de concessie van zoodanigh recht bij speciael privilegie off andere munimenten conden doceren, waeraen wij, volgens onsen schuldighen plight, gaerne zouden defereren; maer integendeel weten wij, dat na rechten is gepermitteert ende bij onse instructie de officiers off den procureur-generael niet en is verboden te mogen appelleren van criminele vonnissen, tot voordeel van de delinquanten gewesen, daerinne den officier off procureur-generael verstaet voor de Hoge Overicheyt eenig grieff gelegen te zijn; zijnde wel waer, dat hare Ed. Groot Mog. bij resolutie, genomen in den jare 1591[1)], de Hoven van justitie hebben belast geen provisie van appèl te verleenen op 't versoeck van de delinquanten, teghens denwelcken criminelijck, extraordinaris ende op haer confessie is geprocedeert, (daervan misschien de reden is,

1) 10 September 1591. Vgl. Eerste deel, p. 263.

omdat de rechters deser landen meer genegen zijn tot mitigatie van straffe off absolutie, als tot sware condemnatie) maer, terwijle van de officieren off den procureurgenerael in de voorschreven resolutie niet en werdt gesproken, zoo wijst het zijn zelven, dat den weg van appèl deselve in zulcken gelegentheid noch open staet, cum inclusio unius sit alterius exclusio. Ende, omme desen aengaende UEd. nader te onderrighten ende te desabuseren van hare sustenue, dat namentlijck het recht van te appelleren van criminele vonnissen den Hove off de officiers en de procureur-generael niet en zoude competeren, omdat de Gereghten van de respective steden deser provincie, van de outste tijden ende zelfs van den beginne aff, zouden hebben gehadt de macht om, ider in zijn quartier, over alles te oordelen zonder eenige exceptie of appèl, zooals UE in de voorschreven hare missive believen te zeggen, ende dat niet en zoude werden bevonden dat bij den Prince van den lande 't appèl van criminele vonnissen aen ons, off wel aen de officiers in de respective steden, off (aan den) procureur-generael, bij instructie off ordonnantie zoude wesen aenbevolen, zoo zullen UE. gedient ende ter contrarie werden geësclaircisseert door de oude instructie van den Hove, bij Keyser Carel, als Grave van Hollandt, gedaen arresteren in den jare 1515 ende den 12^{den} Januarij 1516 op onse rolle gepubliceert, daerbij de appellen van alderhande vonnissen aen den Hove werden gedefereert, zelffs van de interlocutoire. Wel is waer dat, dezelve instructie wesende gearresteert, ende de provincie van Hollandt ende Vrieslandt daerbij meenende te wesen gegraveert, in den jare 1518 bij de Edelen, Gedeputeerde van de steden ende andere Gedeputeerde der Staten van den lande voorseyt, zoo voor hen als voor ende in den name van alle de ingezetenen ende inwoonende derselve landen, aen den voornoemden Grave is te kennen gegeven dat, van, zoo lange tijden als den Raed gestaen hadt, die vonnissen van den lagen rechters altijts betrocken hadden geweest voor denselven Rade bij reformatie, ende dat deselve vonnissen, zooverre die reparabel waren bij der definitive, heur executie hadden gehadt onder cautie, ende dat hetselve desniettegen-

staende bij de voorseyde nieuwe instructie was gemuteert ende verandert, als daerbij een igelijck geoorloft wierde te comen aen denselven Hove, zoowel bij appellatie als reformatie, daeruyt die ondersaten van alle vonnissen, zoowel van correctie als anders, quamen in den voorseyden Rade van Hollant bij appellatie, ende wierden mitsdien de vonnissen in 't gene dat reparabel was bij der definitive gestateert, daerdoor de ondersaten langhe bleven pleytende, sonder te comen tot betalinge van haer schult, ende ook het recht ende de jurisdictie van de officieren van de steden en dorpen daerdoor zeer verachtert ende verkort, met versoeck dat daerinne mochte werden geremedieert, als breder bij 't zelve henluyden[1)] te kennen geven ende remonstrantie, waeruyt UE. connen zien, dat abusiff is 't gene dezelve sustineren, dat de Gerechten van de respective steden van alle oude tijden hebben geoordeelt over alles, zonder eenige exceptie off appèl, terwijl voor date van de voorschreven instructie alleen onder cautie conden werden geëxecuteert zoodanige van henluyder vonnissen, die bij der definitive waren reparabel, ende zulx geensints criminele, hebbende de Staten voornoemt bij de voorschreven hare remonstrantie zelffs niet geclaeght, dat de officiers van criminele vonnissen appelleerden, noch daerjegens eenigh redres versocht, maer alleen dat haer recht ende jurisdictie wierdt verachtert ende vercort door d'appellatie van de gecondemneerdens, die oock bij de voorschreven instructie henluyden was geaccordeert. Maer van wat effect de voorschreven remonstrantie is geweest, blijct bij de nadere instructie van denselven Grave van den 1sten April 1521 ende bij onse jegenwoordige instructie, in date den 20sten Augusti des jaers 1531, daer, bij artickel 205 ende vervolghens, aen den Rade in Hollandt, als provinciale rechters, wederomme uytdruckelijk werdt gedefereert te hebben de kennisse van alle vonnissen, ter lager vierschare gewesen, in cas van appèl off reformatie, mitsgaders uyt de continuele practijcque, daerop gevolght, door de rolle van den

1) ‘Henluyden’ is hier een pron. poss. en ‘te kennen geven’ een subst. Achter ‘remonstrantie’ moet men inlasschen: is te zien.

procureur-generael baerblijkelijck geverifieert werdende. Ende, tot noch evidenter teken dat de Graven soodanigh recht noyt afgestaen, maer altijt aen haer hebben gereserveert, zoo vindt men in de ordonnantie van Coning Philips op 't stuck van de criminele justicie in de Nederlanden, in date den 5^{den} Julij 1570, (in) artickel 58 expresselijck gestatueert, dat de procureurs, fiscaels en officiers, daer sij zien, dat de zaecken niet geëstimeert en zijn na hunne qualiteyt, zullen mogen appelleren a minima, zonder dat daerover eenigh versoeck ter contrarie is gedaen off daerinne na dien tijt bij de Hoge Overicheyt oyt eenige alteratie is gemaeckt. Ende tot een onwederspreeckelijck argument dat de respective steden deser provincie noyt gedacht hebben in regarde van de officiers en procureur-generael te mogen wijsen bij arrest, zoo behoeft maer alleen ingesien te werden 't octroy, bij denzelven Coningh Philips aen de hoochgemelte Heeren Staten van Hollandt beroerende 't expedieren van de requeste civile bij desen Hove, in plaetse van bij den Grooten Rade, verleent, in date den 20sten Augusti 1562, alwaer, articulo 11, geseyt werdt, dat, aengaende 't versoeck van meer hoochgemelte Heeren Staten van Hollant - te weten dat nòch de procureurs-generael, nòch geen andere officiers en souden toegelaten werden te appelleren, reformeren of provoceren in eenige saken, daer criminele vonnissen gewesen zijn, off, zooverre 't selve den procureurs-generael ende andere officieren *alsnoch* (Nota) toegelaten wierde, dat sulcx van gelijcken de parthijen souden mogen doen, als wesende 't selve na dispositie van beschreven rechten - is verstaen dat men hem dienaengaende soude voegen ende reguleren gelijck het tot dien tijt toe in denselven lande van Hollant gëuseert was geweest; waerop gevolght is dat, zoowel naer als vóór date van dien, d' officiers off procureurs-generael successivelijck van de criminele vonnissen hebben geappelleert, gelijck met meenighvuldige exempelen can werden ge-astrueert, hoewel 't selve recht, als wesende facultatis et arbitrii, niet en zoude connen werden gepraescribeert, schoon genomen hetzelve bij memorie van menschen bij de officiers off procureur-generael niet en moghte wesen

gebruykt. Werdende dan bij UE. bekent, 't welck niet can werden gecontradiceert, dat alle jurisdictie affvloeyt van den Prince van den lande, tanquam rivuli a fonte, ende niet connende werden getoont dat denzelven Prince aen de steden deser provincie off aen UE. in 't particulier bij eenig octroy off privilegie 't voorseyde recht, van door sijn officiers in de respective steden off procureur-generael van criminele vonnissen te appelleren, heeft afgestaen, maer dat, zoo 't schijnt ende uyt eenighe oude munimenten (hoewel niet dan duysterlijk) can werden affgenomen, den ouden Hertogh Philips van Bourgoignen, overoudtvader van Keyser Carel, aen de respective steden deser provincie heeft geconcedeert, dat derselver vonnissen, die bij der diffinitive waren reparabel, hadden hare executie onder cautie, onder welcke notoirlijck de criminele niet verstaen connen werden geweest te zijn gecomprehendeert, veel min in regarde van des Graeffs officiers; dat mede bevonden werdt dat bij de voorhoemde oude instructie van den Hove, van den jare 1515, 't appèl in 't generael van alle vonnissen, 't zij diffinitiff, 't zij interlocutoir, aen denzelven Hove wederom is gedefereert, zonder dat aen de clachten ende 't versoeck van de Staten van den lande, daerjeghens in den jare 1518 aen den Grave gedaen, omme dienaengaende te moghen hebben eenige mutatie, ende namentlijck alleen dat de criminele gecondemneerdens niet en moghten werden geadmitteert te appelleren, is gedefereert geworden, maer, dien on-aengesien, de zaecke is gelaten bij dezelve instructie, ende dat bij de nadere en onse jegenwoordige instructie van den jare 1521 ende 1531 respective 't voorseyde appèl in 't generael wederomme uytdruckelijck aen denselven Hove is gedefereert; dat mede 't speciael versoeck van hoochgemelte Heeren Staten, in 't jaer 1562 aen den Grave gedaen, ten eynde de officiers ende procureur-generael mochten werden geinterdiceert van criminele vonnissen te appelleren, is affgeslagen, ende dat, na 't affsweren van de Graven, bij de Staten van den lande aengaende 't recht van appelleren aen den Hove geen veranderingh en is gemaeckt, dan alleenlijck voor zooveel aengaet de provisionele vonnissen, mitsgaders de criminele

voor zooveel de gecondemneerdens concerneert, ende alle het vordere is gebleven bij d' instructiën ende 't oudt gebruyck; dat mede UE., na hare wijsheid, wel cunnen considereren van wat gevaerlijcken gevolgh zoude wesen dat de officiers en procureur-generael 't voorschreven recht van appèl zoude werden benomen, onnodig om alhier breder te extenderen, zoo en cunnen wij niet vertrouwen, dat UE. 't zelve langer zullen willen trecken in dispute off oorsaeck geven, dat het bij ymandt werde gedaen, maer in tegendeel, dat deselve haer dienaengaende zullen houden voor volkomentlijck geïnformeert ende gedesabuseert, ende de geinterjecteerde appellatie bij den procureur-generael, nopende den voorgemelten Coeymans, sonder hesitatie zullen defereren, zijnde beryt, zoo bij UE. noch eenige scrupule moghte overich zijn, 't welk wij, om redenen voorschreven, niet en connen vermoeden, aen de Heeren, die van weghen UE. ter naester vergaderinge van Haer Ed. Groot Mog. zullen compareren, te geven nadere openinge en contentement, UE. versekerende, dat wij in desen niet en betrachten als het gemeene beste ende de conservatie van 't recht, ons bij haer Ed. Groot Mog., en dienvolgende oock bij UE., zoo dier aenbevolen, 't welck wij, zonder onsen eed te bezoetelen ende UE. eygen blame te incurreren, niet connen abandonneren, zijnde anderssints genegen UE. allenthalven te doen hebben volcomen genoeghen.

Waermede,
Erntfeste, wijse, voorsienige, discrete, lieve, besondere, bevelen wij UE. in Godes heylige protectie.

Geschreven in Den Hage, den 27sten Junij 1662.
Was onderteekent:
Adr. Pots.

't Opschrift was:
Erntfeste, wijse, voorsienige, lieve, besondere, Burgermeesteren en Schepenen der stad Amstelredamme.'
(Secreet Schepen-Minuutregister fol. 133 v°. - 135 v°.)

N°. 5. Concepte missive[1],

gedaen instellen door de Heeren Schepenen, om, in cas van nadere instantie bij den Hove provinciael, ter sake als in dezelve gemelt, met de Heeren Burgermeesteren te communiceeren ende, bij goetvinden van dezelve, op de gemeene naem den gemelten Hove toe te zenden, in antwoort van den haren, aen den Heeren Burgermeesteren ende Schepenen voorseyt, in date den 27sten Junij A° 1662.

'Edele Mogende Heeren,

In cas Uw Ed. Mog. wel hadden doorzien onze missive, den XIIIden Martii A° 1662 Uw Ed. Mog. toegezonden, rakende de non-delatie aen het appèl wegens den vonnisse, bij den Gereghte alhier tegens Isaäc Coeymans gewesen, oock hadden overwogen met hare omstandigheden de acten ende munimenten, gementioneert zelfs bij die van UEd. Mog., in dato den 27sten Junij, mede deses jaers, ons in antwoorde overgeschreven, vertrouwen wij vastelijck UEd. Mog. zich zelfs zouden hebben geëxcuseert van met zoo opereuse objectiën haer ende onsen tijdt, die doch daerbuyten noch cort genoeg valt om den dienst van 't gemeen waer te nemen, meerder te coarteren, immers niet hare gedachten geëxtendeert buyten de sustenue van haer Ed. Mog. recht wegens de gemelte delatie, zelfs tot den dienst off ondienst, terzelver opzigte, van de Hoge Regeringe dezer landen, aengesien wij, met UEd. Mog. eens zijnde, dat alle jurisdictie is gefondeert in den Prince, off, dat hetzelve is, (in) de Souveraine regeringe dezer provincie, tanquam in spiritu vitali quem tot millia trahunt, daerbeneffens niet connen dencken, dat UEd. Mog. niet wel onderscheit zullen maken tusschen den Prince zelffs ende den procureur-generael, zijn officier, die uyt des Princen name, maer niet zonder zijn wille, ageert, om zoo, door middel van dezelve

1) Zooals op p. 264 van het Eerste deel door Bontemantel is medegedeeld, werd deze missive 'niet afgesonden, alsoo de saeke in stilte was geraekt.'

distinctie, neffens ons te verstaen, dat alle differenten, tusschen UEd. Mog. Hove ende de stadt Amsterdam nu open, geen vordere extensie hadden vereyscht als de genoegsame kennisse van des Princen wille, te weten: off dezelve is, dat den officier off procureur-generael zal wesen geoorloft van alle criminele vonnissen, door de respective Gereghten, ende nu specialijck dat van Amsterdam, bij extraordinaris figuer van proces, op confessie des gecondemneerdens gewezen, te appelleren aen UEd. Mog. Rade van justitie, off niet, zonder dat nodig hadde geweest dat UEd. Mog. zich hadden uytgebreydt tot den dienst off ondienst der landen, daerinne gelegen, als specterende alleen de deliberatiën van den Prince. Omme echter UED. Mog., (gelijck wij in alles zijn geneghen) in beyde hare speculatiën genoeghen te geven, zullen op het een ende ander onze consideratiën (hoewel gaerne buyten debat hadden gebleven) niet nalaten, zoo cort eeniger mate doenlijk, te gemoet te voeren. Weshalven dan, als UEd. Mog. zich gelieven te erinneren 't gene (wij) bij onze missive van den XIII^{den} Martii laestleden hebben geposeert, ook bij UEd. Mog., gelijck hier nader zal werden geseght, in geenen deele is geluxeert, ende wij nu wederom voor een hooftfondament itereren, dat namentlijck de rechters hier te lande, die men Schepenen noemt, van zeer oude tijden, ja selfs eer Hollandt de Graven heeft erkent, ende zulx immemorialijck ende originaris hebben gehadt de macht om in haer quartier alles te oordeelen zonder eenige exceptie ofte appèl, onder gezag alleen van de opperste heerschappije, oock die macht ten hedigen dage toe hebben behouden, die zaken alleen afgezondert, welcke de successive Graven, met de Staten voormaels makende de Hoge Overheyt dezer landen, haer te onttrecken of met anderen te doen communiceren, of oock wel, gelijck sommige haerer gewezene zaken, door anderen - bij erectie te weten van UEd. Mog. collegie, ten tijde deze landen bij Princen uyt den huyze van Bourgondiën wierden beright - onder benificie van appèl te doen revideren geraden hebben gedacht; alsmede dat UEd. Mog. jurisdictie niet originaris in haer Ed. Mog. collegie is gefondeert, maer bij ende met instructie ge-

defereert en gelimiteert, hetwelcke, als zijnde de grondslagh onzes wercx, UEd. Mog. gelieven te considereren, vertrouwen wij vastelijck, vooreerst, (dat) UEd. Mog. met ons zullen oordeelen, dat de stadt van Amsterdam, die alle judicature, zonder exceptie ofte appèl, boven alle memorie ende originaris heeft gehadt, niet nodig heeft, dat haer dezelve op nieuws bij den Prince (niettegenstaende wij erkennen alle jurisdictie in denzelven, oock inseparabiliter, te resideren) door privilege werde gedefereert, maer integendeel genoegh te zijn dat niet baerblijkelijck can werden bewesen die judicature van de plaetse, daer ze boven menschen gedachten oorspronkelijck was, tot anderen door den Prince te wezen gedefereert; ende gevoelen wij ten tweden, dat mede UEd. Mog. niet onverwacht zal zijn dat wij niet connen begrijpen, hoe UEd. Mog. uyt de contenue van een remonstrantie, (welckers gedeelte UEd. Mog. antwoorde op de onze van den 13^{den} Martii vermelt), bij de Gedeputeerdens der Staten dezer landen in den jare 1518 aen Keyser Carel, doenmaels Grave dezer provincie, gedaen, comen te infereren, dat (wij) bij den onsen, van den 13^{den} Martii voorseyt, abusivelijck souden sustineren, dat de Gereghten van de respective steden van alle oude tijden hebben geoordeelt over alles, zonder eenige exceptie of appèl, ja selfs na de erectie van UEd. Mog. Hove; daer wij nochtans bij onze voorgemelten missive van den 13^{den} Martii wel uytdruckelijck poseren, dat de respective Gereghten het vorengeseyde recht oock noch plenarie behouden, afgezondert zoodanige zaken, welke de successive Princen haer te onttrecken, als boven verhaelt, ende anderen (daeronder (wij) immers explicite UEd. Mog. mentioneren) geraden hebben gedacht aen te bevelen; waeromme dan, als UEd. Mog. tijden distingueren, wij ons verzekeren, UEd. Mog. claerlijck zullen begrijpen dat, des aengaende, bij ons niet abusivelijck is gesustineert, maer, omdat geen tijden, terwijl UEd. Mog. Hove heeft gestaen, van voriger zijn verscheyden, erronée bij UEd. Mog. ons wert aengevreven 't gene nimmer in gedachten is gevallen[1)]; ende ten derden dan oock geloven wij, dat

1) De bedoeling van de voorgaande regels is deze: de heeren van Amsterdam komen er tegen op, dat het Hof hun iets in den mond legt, dat zij beweren noch gezegd noch bedoeld te hebben, nl. dat de stadsgerechten, van de oudste tijden af, over alles bij arrest zouden hebben geoordeeld, zonder uitzondering. Zij houden vol, dat zij wel degelijk een uitzondering hebben gemaakt voor die zaken, die door den vorst aan een andere rechtbank (het Hof daaronder begrepen) waren toegewezen. Als dus nu het Hof onderscheid maakt tusschen den tijd voor en na zijne stichting, en aan Amsterdam verwijt dit niet te hebben gedaan, dan moge het bedenken dat Amsterdam dit alleen heeft nagelaten omdat er, te dien opzichte, tusschen den tijd voor en na het stichten van het Hof geen onderscheid bestaat, daar het den vorst voor en na vrijstond zaken aan de stadsgerechten te onttrekken en aan welken rechter hij wilde, het Hof of een ander, toe te wijzen.

UEd. Mog. niet vreemt zal duncken dat wij in geeniger manieren connen bevroeden, hoe UEd. Mog., uyt zaecke in vorengeroerde remonstrantie, in den jare 1518 bij bovengeseyde Gedeputeerdens van (de) Staten aen Keyser Carel gedaen, zoude werden geseght dat, van zoo langen tijden als den Raed van Holland hadde gestaen, en zulx voor date van de instructie, voor UEd. Mog. Hove in den jare 1515 gearresteert en A^{o} 1516, den 12^{den} Januarij, ter rolle gepubliceert, alleen onder cautie conden werden geëxcecuteert zoodanige van henluyder vonnissen, die bij der definitive waren reparabel, alsmede, ter cause in meermael geseyde remonstrantie zelffs geen redres zoude wesen versocht tegens de appellatiën der officieren of de procureur-generael van vonnissen, bij de respective steden door extraordinaris figuer van proces getermineert, oock comen te infereren, dat zoodanige criminele, waerinne voor dees tijdt alleen onze differentie bestaet, door gemelte remonstrantie als appellabel bij de Edelen ende respective steden zelffs zouden werden erkent, dewijle UEd. Mog. niet behoorden te zijn oncundich (alzoo niet explicite, noch bij de gearresteerde ende ter rolle gepubliceerde haere Ed. Mog. instructie in den jare 1515 en 1516 respective, noch bij vooren verhaelde remonstrantie, in den jare 1518 aen Keyser Carel gedaen, een enckel woordt van criminele vonnissen bij extraordinaris figuer van proces, in de outste tijden door de respective steden bij arrest en in 't hoochste resort gewesen, naer exempel bijna van 't gantsche Christendom, Vrankrijk alleen uyt-

gezondert, werdt gesprooken) dat hetzelve recht, zijnde een zaecke van zoo hogen gewighte en voornamentlijck regale des princes, onder een generale clausule van de steden, medeleden van de Generaliteit, niet can werden getransfereert aen een Gereghte, ook voor een gedeelte uyt vreemden[1] bestaende. Want werdt voor een vaste regel in regalibus gehouden: quod verba generalia circa ea (scilicet imperii quae sunt) careant effectu, nisi specialis accesserit nominatio, omniaque ea relicta intelligantur quae non apparent translata, daarmede dan immers oock genoegsaem comt te vervallen 't gene UEd. Mog. bij hare nader instructie, (edoch mede niet dan in generale termen,) de A^{o} 1521 ende 1531, artickel 205 ende vervolgens, uytdruckelijk raeckende de kennisse van alle vonnissen, ter lager vierschaer gewesen, bij middel van appèl off reformatie haer Ed. Mog. meynen te wesen gedefereert, alzoo wij, ten respecte van de vonnissen crimineel, bij extraordinaris figuer van proces gewesen, om redenen vooren verhaelt, niet connen begrijpen, hoe UEd. Mog. den Gereghte deser stede, bij hare missive van den X^{den} Maert laestleden, h a r e s u b a l t e r n e, en, bij die van den 27sten Junij, e e n l a g e v i e r s c h a e r g e l i e v e n t e n o e m e n; daer wij nochtans meynen, UEd. Mog. hiervooren overvloedig te hebben aengewesen ende noch nader bij desen vertrouwen te doen, dat ten regarde van de zoodanige niet als subaltern off een lager vierschaer behoorden te werden aengezien, maer als rechters in 't hoochste resort, die niemandt als haer Ed. Groot Mog. de Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt boven haer erkennen[2], en wij dienvolgende maer hebben te negeren, dat UEd. Mog. instructie t' harer opsichte (als zijnde geen lage vierschaer) zoude wesen applicabel; waermede off (wij) dan wel zouden (kunnen) passeren de hiervoren gemelte, door UEd. Mog. ons geobjecteerde passagiën, sullen (wij) echter, ten opsichte van UEd. Mog. vermeynen in deselve zooveel

1) Nl. de Zeeuwsche leden.
2) De constructie van ‘dat ten regarde van de zoodanige ..... erkennen’ is deze: dat (zij,) die niemand dan de Staten boven zich erkennen (de stemhebbende steden dus), niet als subaltern ..... behoorden te worden aangezien, maar als rechters in 't hoogste ressort.

crachts voor haer gesustineerde te resideren, ten respecte van deselve noch nader onse consideratie seggen; ende vooreerst, ten opsichte van de in den jare 1516, den 12^{den} Januarij, ter rolle van UEd. Mog. gepubliceerde resolutie (selfs als al, des neen, onder de generale denominatie van zaken de vonnissen, tusschen UEd. Mog. en de stad van Amsterdam nu controvers, conden werden geslooten), dat lichtelijck uyt die publicatie selfs kan werden afgemeten, bij hoedanige resolutie deselve is ter neder gestelt geweest, uyt zake, te weten, dat geen andere publicatie als ter rolle (immers allegeren UEd. Mog. niet anders) zijnde gedaen, genoegsaem te colligeren staet, dat de Edelen ende steden, makende met den Graye doenmaels de souveraine regeringe deser landen, niet hebben connen gedogen, dat een zoo schadelijcke wet (bij dewelcke de Graeff alle de respective Gereghten trachtede van haer immemoriael recht te versteken, en welke wet, om deselve Gereghten daeraen te verobligeren, hij dan ook alomme hadde moeten condig maken) in de respective steden en Gerechten soude werden gepubliceert, gelijck ook hetselve nader kan werden afgemeten uyt derselver hiervoren meer gemelte remonstrantie, in den jare 1518 aen den Grave gedaen. Waerop of wel UEd. Mog. schijnen te willen seggen, dat niet tot contentement bij de Staten soude wesen geobtineert, daeruyt echter niet anders can werden gecolligeert als dat de Staten (in welke nimmer de Souverainiteit is geëxtingueert geweest) ten deele door gewelt en arglist des Graefs, selfs met hulpe van UEd. Mog. Hove, doenmaels, onder pretext van justitie, een zeer plausibile naem, in hare ordinare functie zijn belet geweest. Want wat is anders af te meten uyt een supplicatie, en noch te vergeefs, gelijck UEd. Mog. seggen, aen den Grave bij de Souverainiteit door hare gedeputeerdens gedaen? daer nochtans het naturel van den Souverain is te gebieden, iis praesertim principibus, gelijk d'onse zijn geweest, als haer niet buyten de limiten van haer gesag hebben begeven, qui praesunt suadendi magis quam jubendi potestate; zijnde hetselve belet haerer functie en vervolgens genoegsame suppressie der Staten noch klaerder af te

meten ter plaetse daer UEd. Mog. denken een onwederspreeckelijk argument te hebben gevonden, te weten uyt den octroye, A^{o} 1562 bij Coning Philips aen de Heeren Staten van Holland, rakende 't expedieren van de requeste civile door UEd. Mog. Rade, verleent, artickel 11, alwaer soude werden gesegt (dat,) aengaende 't versoeck van hoochgemelte Heeren Staten van Holland - te weten dat noch de procureur-generael, noch geen andere officiers en souden toegelaten werden te appelleren, reformeren ofte provoceren in eenige zaken, daer criminele vonnissen gewesen zijn, of, zooverre 't selve den procureurs-generael en andere officiers[1)] toegelaten werde, dat zulx van gelijken de partijen souden mogen doen, als wesende 't selve na dispositie van beschreven rechten - is verstaen dat men hen dienaengaende soude vougen en reguleren gelijck tot die tijd toe in denselven lande van Holland geuseert was geweest; een antwoord voorwaer aen dengenen, die het gebieden eigen was, in dier voegen geuyttet, als van outs de oraculen (aan) de superstitieuse, lichtgelovige en godevresende menschen plachten te pronuncieren, geluckich in schijn voor de gedachten dergener, die hetselve opnamen alsof alles, in gevolge van haer versoeck, tot het oude gebruyk en gerechtigheid, als hier vooren in 't brede gesproken, wierde herstelt, edoch rampsalich, selfs op sijn pronunciatie, voor dengenen, qui abdita principis consilia rimari didicerant, en voor beyde, alsse gewaer wierden door de practijcque, gelijk UEd. Mog. allegeren, voor UEd. Mog. Rade vervolgens geintroduceert, zoo sulx ware, van zeer gevaerlijken gevolge. Ende, als al dat voorengemelte antwoorde des Conings op den versoeke van de Heeren Staten deser provincie de A^{o} 1562, artickel 11, ware geweest een wettige, ook geheel affslaende resolutie, soo soude echter niet daeruyt volgen dat deselve soude zijn universeel, specterende tot alle Gereghten deser provincie, aengesien denzelven Coningh

1) Het woord ‘alsnoch’, waarop het Hof, in zijne missive van 27 Juni 1662, juist nadruk gelegd had door er ‘Nota’ achter te plaatsen (hiervóór, p. 389), wordt hier door Amsterdam weggelaten.

Philips niet alleen ingevolge van sijn antwoord aldaer ('t welk UEd. Mog. omitteren) reflecteert op de differenten, die deshalven in zaken ende plaetsen souden ontstaen, aen hem te vertoonen, maer ook noch den 5^{den} Julij A^{o} 1570, en zulx 8 jaren na dato van de bovengemelte antwoordt, in sijne Criminele Ordonnantie, art. 58, wel, volgens UEd. Mog. gesustineerde, belast de procureur-generaels, fiscaels ende officiers, daer sij sien dat de zaeken niet zijn geestimeert na hunne qualiteit, te appelleren a minima, edoch voegt in continenti daerbij ('t gene UEd. Mog. schijnen te hebben geoordeelt niet te connen dienen t' harer intentie) dat namentlijk daer de jugen en rechters bij arrest wijsen, ingevallen sij (de officiers te weten) bemerken eenige ongerechtigheid of merkelijk gebreck, sij hetselve aan hem (de Grave namentlijk) bij requeste moeten vertoonen, waer immers ((onder) die bij arrest wijsen, te weten) de stad Amsterdam moet werden onder gerekent, niet alleen ten opsichte van haer van alle oude tijden geconserveert recht, sonder eenige interruptie, maer ook omdat, selve ten haren aenhouden, in den jare 1591, en op de dachten van verscheide steden deser provincie, seggende, onder anderen, olat die van den Hogen en Provincialen Rade tegens de privilegien en gebruyken derselver steden, mitsgaders tot dimunitie van de authoriteyt in deselve, door haere provisien en ordonnantien onderstonden te beletten de executiën van criminele sententiën, bij de Gereghte van de stede gewesen, hare Ed. Groot Mog, (na voorgaende uytschrijvinge en rijpe deliberatiën) hebben verstaen ende geresolveert, dat die van de Hooge en Provinciale Rade van de voorseyde lande geen provisie en sullen verleenen op het versoek van eenige personen, tegens diewelken criminelijk, extraordinaire en op haer confessie sal wesen geprocedeert, maer dat de gewesene sententiën in de voorsegde zaken tegens de gecondemneerdens souden werden geëxecuteert, sonder dat eenige appellatie, reformatie ofte provocatie daerjegens sal wesen toegelaten: uyt welke resolutiën off wel UEd. Mog., ter zake dat in deselve van de officieren of den procureur-generael niet en wort gesprooken, ook trachten te infereren, dat deselve den weg van

appèl in sodanige gelegentheid noch soude open staen (alsof die deselve, dat wij negeren, immer eygen ware geweest), alsoo (gelieve UEd. Mog. te seggen) inclusio unius exclusio alterius est, edoch abusivelijk, dewijle met natuyrlijke redenen is af te meten dat, zeggende in één camer te zijn Jan, Pieter, Paulus, daermede niet werdt genegeert dat Gajus et Sejus in deselve mede niet souden wesen, maer alleen, ter oorsake dat reden wort gegeven om van de drie eerste, en niet van de twee laeste te spreken, de drie eerste alleen worden genoemt, soo hebben ook, in desen gevalle, haer Ed. Groot Mog., ter cause die van Amsterdam en andere steden (misschien omdat se geen reden hebben gehad) niet geklaegt hebben over de appellatiën van de officier en den procureur-generael, niet anders geresolveert off cunnen resolveren als over de zaken, daerinne werde gepecceert; immers ten regarde van de stad van Amsterdam mynen wij te cunnen seggen, dat zulx nimmer bij den officier of den procureur-generael, nadat de Coning van Spagniën bij de Staet is afgeswooren, en is geattenteert, immers niet geobtineert; en als al eenigh exempel of exempelen waeren ter contrarie, (des niet geloven, dat aengewesen sal werden) souden echter deselve met hare omstandigheden, zoo men die weten conde, geconsidereert, sonder eenige bedenkelijkheid van die natuyr werden bevonden, datse in het minste niet machtich souden wesen deselve stad van sijn immemóriael recht te depossideren; zijnde, boven des, ook geensints te presumeren dat haer Ed. Groot Mog., ten tijde selfs van haer vrije regeringe, met stilswijgent voorbijgaen van de procureur-generael en de respective officiers, iets zoo notabels souden hebben willen disponeren, contrarie de reden ende dispositie van het gemeene recht, medebrengende quod non debeat licere actori, quod reo non permittit(ur); oock mede niet dat hare Ed. Groot Mog. met een en deselve resolutie de appellatiën der criminele gecondemneerdens verbieden en tegelijckelijcken toestaen, indien zulx den officieren of den procureur-generael alleen goet gedachten, aengesien de procureur-generael werdende toegelaten te provoceren van de criminele vonnissen, den gecondemneerdens ook vrij

staet grieven a minima te proponeren, en te concluderen, dat den officier sal werden verclaert tot sijn eysch en conclusie, op den gedaegden ter eerster instantie gedaen en genomen, te wesen niet ontfankelijk, en dat de gedaegde daervan sal werden geabsolveert; want wie soude cunnen geloven, dat de eversie van zoo ouden recht der respective Gereghten, bij meermalen geseyde haer Ed. Groot Mog. resolutie de A^{o} 1591 geconfirmeert, haere Ed. Groot Mog. alleen aen de speculatie van den procureur-generael of de respective officieren souden hebben geattacheert? Maar om dit point niet te lange te inhaereren, en om, als met één slag, te mortificeren UEd. Mog. gesustineerde, dat namentlijk de generale delatie van appellen over vonnissen, ter lager vierschaer gewesen, sich niet en extendeert tot de criminele, bij extraordinaris figuer van proces getermineert, zoo gelieven UEd. Mog. na te sien 't geene haer Ed. Mog. selfs in den jare 1564 (ende zulx zoo veele jaren nadat haere Ed. Mog. jegenwoordighe instructie is gearresteert) aen den Grooten Raed van Mechelen hebben geschreven, te weten dat in criminele zaken, zoo ter lager vierschaer als bij ons luyden (seggen UEd. Mog. selfs) gegeven over lijf of lid, men van alle oude tijden geen appellatie geadmitteert heeft, accorderende in het geheel, voor zooveel de steden betreft, met het te kennen geven van Amsterdam en verscheyde leden van haer Ed. Groot Mog. van den jare 1591, waerop de meermalen geseyde resolutie is gevolgt; zijnde ook ten dien opsichte zeer considerabel dat, daer UEd. Mog., uit crachte der resolutie van Keyser Carel de A^{o} 1515, en andere van gelijken teneur, daerop gevolgt, sustineren een generale delatie der appellen van alle vonnissen, crimineele daeronder, ter lager vierschaer gewesen - gelijk UEd. Mog., na haer oude gewoonte, noch gelieven te spreken - (UEd. Mog.) deselve wederom gelieven te coarteren, ten regarde der criminelen, voor den procureur-generael ofte de respective officiers alleen, daer nochtans gemelte resolutie, geenralijck sprekende, zoowel de gecondemneerdens (als (uit) UEd. Mog. argument soude procederen) als d'officiers ende procureur-generael soude comprehenderen, edoch beyde ongefondeert, want als

UEd. Mog. seyden, dat haer hadde gecompeteert, ten versoeken van d' een en d' ander, te verleenen (mandementen) van appèl, ten tijde toe hetselve bij resolutie van haer Ed. Groot Mog. de A^{o} 1591 ware gerestingueert, zoo soude obsteren haer Ed. Mog. missive aen den Rade van Mechelen, hiervooren gemelt, de A^{o} 1564, en 't gene, ten opsichte van de saken controvers, boven meerder is verhaelt; en ook wederom, in cas UEd. Mog. souden verstaen te hebben gehad 't recht tot gemelte concessie vóór de bovengeseyde resolutie de A^{o} 1591, ten regarde van de officier of procureur-generael alleen, souden UEd. Mog. moeten spreken sine lege, quod erubescunt jurisconsulti, en daerenboven noch tegens de dispositie van het gemene recht, dicterende favorabiliores semper reos quam actores haberi; oock schijnen UEd. Mog. eerst na het afgaen van haer missive aen ons, in dato den X^{den} Martii dezes jaers, gedachten te hebben becomen, dat zoo generale concessie der appellen haer Ed. Mog. bij instructie soude wesen toegestaen, dat ook de criminele vonnissen, bij de respective steden gewesen, daeronder souden wesen gecomprehendeert, aengesien bij gemelte missive haer Ed. Mog. recht noch niet anders wierde gepretendeert als uyt het gebruyk van alle oude tijden, niet dervende doenmaels noch sustineren, dat haer Ed. Mog. bij souveraine resolutie of instructie hetselve soude aenbevolen zijn geweest, maer alleen allegerende, dat haer hetselve bij instructie of ordonnantie des Princes van den lande noyt soude wesen verboden; op welke positive alsoo (wij) bij onze antwoorde van den XIII^{den} Martii laestleden, op die van den X^{den} deser maend UEd. Mog. Rade toegesonden, gelijk vertrouwen, UEd. Mog. sullen hebben voldaen, soo sullen ons nu wederom op deselve niet elargeren en ook niet inlaten om UEd. Mog. de gevreesde objectie van prescriptie te maken, dewijle, volkomentlijk gelovende te hebben geastrueert, dat noch UEd. Mog. noch de procureur-generael, immers ten regarde van Amsterdam, sodanige appellatie en concessie respective heeft gecompeteert, niet anders, zulx echter trachtende te doen, bij de hand soude werden genomen als het bewijs, quod non entium etiam essent quaedam qualitates et affectiones, dat inderdaed soude

zijn absurt; waermede dan vertrouwende UEd. Mog. scrupule ende speculatie nopende het recht van appelleren, den procureur-generael ende respective officiers, soo (UEd. Mog.) hebben gesustineert, toegelaten, ende 't verlenen van mandement, ter selver opsicht, voor haer Ed. Mog. selfs te hebben weggenomen, wij overgaen sullen tot de twede consideratie, bij UEd. Mog. gemoveert, betreffende den ondienst deser lande, die UEd. Mog. oordelen, in cas sodanige appellen niet waren gepermitteert, daerdoor soude werden veroorsaekt; en omme met UEd. Mog. sooveel doenlijk één ordre te houden, en ook te toonen dat wij niet hebben genegentheid om tegen te spreken, daer eenigsints amptshalven de tegensprake connen ontgaen, soo sullen wij van het begin, dat UEd. Mog. ten opsichte van dese twede consideratie stellen, ook ons aenvang nemen, en staen mede haer Ed. Mog. volkomentlijk toe, quod reipublicae intersit ne delicta maneant impunita sed condigna vindicentur poena; maer of oversulx UEd. Mog. d'inspectie dieswegens is aenbevolen, is hetgeen dat eigentlijk tusschen UEd. Mog. en ons was controvers, daerover bij dezen UEd. Mog. genoegsaem sullen wesen onzer gevoelen geësclaircisseert; ende, of al ware gebeurt, des neen, dat Isaäc Coeymans met de condigne straffe tot zijn delict niet ware gepunieert, soo soude echter de sorge, dat daerinne reparatie wierde gedaen, bij hare Ed. Groot Mog. of die deselve sulx expresselijk souden gelieven aen te bevelen, sonder eenige bedenkelijkheid werden gedragen, opdat in een zake, haer privative competerende, na ordre deser landen, haer goetvinden wierde geëxecuteert, om niet te vervallen in dangereuse maximen, dat namentlijk particulieren, (g e l i j k w i j a l l e z i j n, b u y ten de macht, ons door de Hooge Overheyt aenbevolen of gelaeten) sich steken in 't oordeel van goet en quaet ten opsichte van de Souverainiteit: het grootste en outste quaet voorwaer, dat in de wereld is bekent, daerover ook selfs God de Heer al in den beginne, als de menschen van de verboden vrucht hadden gegeten, tegens deselve heeft geëxpostuleert, seggende: quis tibi indicavit quod nudus esses, nisi ex ligno, de quo praeceperam tibi ne comederes, comedisti, dat hetselve is, alsof hij syde: van waer

hebt gij geoordeelt, dat de naektheid, waerinne ik u hebbe geschapen, was oneerlijk, ten ware gij de kennisse van goet en quaet, die (ik) aen mij wilde behouden, aen U haddet getrocken; en hebben ook wijders UEd. Mog. niet te vresen, dat in den onsen soude werden geopent een deure tot bedrog of corruptie, gunste, kuyperije of praepostere misericordie, in cas den officiers of de procureur-generael sodanige appellatiën aen UEd. Mog. Hove niet werden gepermitteert, daer wij, sonder roem gesproken, tot bedrog of corruptie vermenen immers geen meerder redenen te hebben gegeven als die van UEd. Mog. Hove, aengesien ons ter goeder trouwe teenemael is onbekent dat imand hier ter stede immer over corruptie off bedrog soude wesen geaccuseert, wij laten staen de convictie, gelijk ook niet tot cuyperije of gunste, om welke te ontgaen wij selfs niet gedogen, dat recommandatiën van processen werden gedaen; de praepostere misericordie, ons oordeels, behoeven UEd. Mog. sich mede niet over te bekommeren, aengesien de gewoonte des Gereghts alhier immers zoo wynich is te capteren clementiae quam sevitiae gloriam, ook bovendien zeer selden gebeurt quod cuiquam mortalium suae injuriae videantur parvae, ende derhalven wel mag werden vertrout dat de menschen de ongemacken, haer aengedaen, niet sullen laten strecken tot ruine van het schip, daer niet alleenig (zij) in varen, maer selfs medereders ende regeerders van zijn. Alle welke redenen op het eene en 't ander poinct wel geconsidereert, vertrouwen (wij dat) UEd. Mog. sich sullen vinden van haer gesustineerde gedesabuseert, gemerkt men, vooreerst distingueerende de Prince van den procureur-generaal, die niet is de Prince, maer desselffs wille alleen executeert, men niet sal bevinden onse sustenue te zijn dat de Prince selfs, bij vereysch van zaken, niet soude ordre mogen stellen, dat van alle criminele vonnissen, selfs mede op de confessie ende bij extraordinaris figuer van proces gewesen, soude mogen werden geappelleert, off dat eenig Gereght, hoe hooch het ook zij, daervan soude wesen geëximeert, ja oordeelen wij ter contrarie alle rechtbanken, sonder onderscheid, hetselve onderdaniglijk soude moeten gedogen; maer vertrouwen wij alleen in de zake, tusschen UEd. Mog. Hove

en de stad van Amsterdam controvers, zulx met des Princen wille niet alleen niet te convenieren, maer selfs aen die te contrarieren; daernaer, onderscheydende de tijden, geloven wij mede UEd. Mog. sullen begrijpen, dat niet de stad van Amsterdam pretendeert in alles sonder exceptie of appèl te wijsen, maer alleen ten regarde van zaken, daer hetselve haer niet bij de Hooge Overheyt is ontnomen; en eyndelijk, als UEd. Mog., nader examinerende de resolutie van den jare 1515, mitsgaders het versoek van de Staten deser lande, in den jare 1518 daerop gevolgt, alsmede haer Ed. Mog. instructie van den jare 1521 en 1531 respective, en niet bevindende dat een enkel woord van de vonnissen crimineel, op confessie extra consuetum procedendi ordinem gewesen, wert vermelt, ook doende daerbij 't gene haer Ed. Mog. selfs in den jare 1564 aan den Rade van Mechelen schrijven, alles ook sonder distinctie tusschen den procureur-generael en gecondemneerdens, lettende mede op het versoek van de Staten aen den Grave, en de antwoorde de A^{o} 1562, beyde gequalificeert, als boven verhaelt, en eyndelijk doorlesende het geheele 58ste articul der Criminele Ordonnantie van Coning Philips, connen wij niet denken of sullen UEd. Mog. sich houden niet alleen volkomentlijk onderrecht, dat noch de procureur-generael is gevoegt om van zaken, als dickmaels gemelt, te mogen appelleren, noch ook UEd. Mog. om op sodanigh sijn versoek mandement te verlenen; en vertrouwen wij daerbeneffens door het voornoemde ons meermael geallegeerde, dat namentlijk alle Gereghten, (daeronder niet alleen dat van Amsterdam, maer selfs ook de Hoven van justitie deser landen,) erkennende de hoge macht, over haer gestelt, te zijn onderworpen[1], (want sij sit op de stoel van Moses, ten vrese voor die quaet doen,) UEd. Mog. haer sullen vinden ontlast van de bekommeringe, die se hadden over de gevaerlijke gevolgen, welke UEd. Mog. vermeynden te sullen ontstaen, als (aan) de officiers of de procureur-generael respective (die niet, volgens ons voornoemde gedistingueerde, met den Prince een zijn, gelijk UEd.

1) De zin loopt niet af; bedoeld wordt: ‘aan deze zijn onderworpen’.

Mog. gedachten, maer desselffs wille alleen executeren) het recht, dat deselve nimmer hadden gehad, soude werden benomen (nudo enim quid detrahes?) Maer zoo echter, des niet vertrouwen, UEd. Mog. en de procureur-generael haer gemoed van die tendresse mochte zijn omtrent de resolutie van Keyser Carel en Coning Philips, gequalificeert als vooren verhaelt, dat alle onse hierboven- genoemde consideratiën daerop niet connen opereren, soo willen wij, om hetselve niet meer te inquieteren, geen vorder instantie doen, maer mogen zeer wel lijden, dat den procureur-generael sich gedrage aen die UEd. Mog. en hem, procureur-generael, zoo smakelijke Criminele Ordonnantie van Coning Philips, articul 58, als boven geallegeert, en, vervolgens 't selve, aen haer Ed. Groot Mog. bij requeste vertoone de ongeregeltheid ende merckelijk gebreck, in de zaek van Isaäc Coeymans bij die van de Gereghte van Amsterdam, sijns oordeels, gepleegt, die wij UEd. Mog. versekeren sich ten allen tijden in alle onderdanigheid sullen achten verplicht van haer doen aen haer Ed. Groot Mog. te geven behoorlijke rekeninge, ende dienvolgens wel zijn geresolveert af te wachten den censure of lof, over bovengemelte hare actie, van den Staet, invoege deselve, na voorgaende uytschrijvinge (als zijnde een zake van groote gevolgen) daerover sullen resolveren te doen.

Hiermede,

Edele Mogende Heeren, bevelen wij UEd. Mog. in de protextie des Alderhoochste, en blijven

UEd. Mog. dienstbereyde
Burgermeesteren en Schepenen der stad Amsterdamme.'
In Amsterdam, den .....[1)]
A^{o} 1662.
(Secreet Schepen-Minuutregister fol. 135 v°-138 v°.)

1) Datum niet ingevuld. - Bontemantel teekent aan den voet van dezen brief nog aan: 'Deesen concepte brief is gestelt door Valckenier'. Vgl. ook Eerste deel, p. 264, de derde regel v. o.

Bijlage VI. ‘Journal van de commissie tot vorderingh van Mr. Hendrick Cloeck tot het raedsheerschap in den hove van Holland.’

Hiervóór, op p. 80 sqq., vindt men bijeen wat in de geschriften van Bontemantel wordt medegedeeld over het ontslag, op 15 Januari 1667 aan Mr. Pieter de Groot, als pensionaris van Amsterdam, verleend. In de noot bij p. 82 is verhaald dat de Groot kort hierna solliciteerde naar een vacante plaats van raadsheer in het Hof van Holland, en dat Amsterdam hem hierin tegenwerkte en ijverde voor de candidatuur van den Amsterdamschen advocaat Mr. Hendrik Cloeck. De laatste werd benoemd, blijkens Resol. Holl. 15 Juli 1667, waar men leest: ‘zijnde geprocedeert tot begeevinge van de Raedsplaetse in den Hove, door het overlijden van wijlen den Heer Mr. Johan van den Honaert vacant gevallen, hebben. H. Ed. Gr. Mog. alvoorens daertoe genomineert: Mr. Cornelis van der Dussen, Secretaris der steede Schiedam, Mr. Hendrick Cloeck en Mr. Pieter de Groot, en is vervolgens uit de voors. genomineerde persoonen, ten fine als booven, geeligeert Mr. Hendrick Cloeck[1)].’

1) Over deze benoeming werd mij nog het volgende medegedeeld door Mr. Dozy, archivaris van Leiden. Bij het rapport, dat de Leidsche gedeputeerden ter dagvaart op 25 Juli 1667 aan de vroedschap uitbrachten, vertelden zij o.a.: ‘dat oock, nopende het tweede poinct van de beschrijvinge, sprekende van het vergeven van de raetsheers-plaetse, soo van den Hoove als leenhove van Hollandt, gedisponeert ende daertoe bij pluraliteyt van stemmen verkoren was den Heere Clouck, Advocaet tot Amsterdam, de voorsz. Gedeputeerdens voir een remarque daerbij vougende, dat op de nominatie van een tripel getal (daeruyt dan d'electie gewoon is te geschieden) waeren gebracht de Heeren de Groot, Clouc en van der Dussen, waervan de twee eerste wel seeckerlijk de Remonstransche leeren waeren toegedaen, ende de laeste (sooals de voorsz. Gedeputeerdens van ter sijde wierden geconfirmeert) mede tot noch toe geen professie van de gereformeerde religie soude hebben gedaen; dat dienvoigende deselve Gedeputeerdens, insiende de stricte last, die de voorsz. vroetschap aen haer hadde believen te geven, haer verlegen hadden gevonden om de stem van de Stadt van Leyden op een der voorsz. personen te brengen, vermits (gepresupponeert de waerheyt der voorsz. informatiën) alle deselve personen, vermogens de resolutie van dese vroetschap van date den 12^{en} Julij, gedisqualificeert souden sijn geweest omme tot de voorsz. ampten gepromoveert te werden, ende in de voorsz. perplexiteit geen andere uytkomst hadden kunnen vinden dan dat sij oirdeelte voir haer verant-woordelijxste[a)] te sijn, haer stemme, hoewel voor de hant vruchteloos, te brengen op den voornoemde van der Dusse, als dewelcke geseyt wierde met de gereformeerde Christelecke religie noch meer als de twee anderen te sympathiseren, als haer electie bij de gemeene inclinatie te vougen.’ (Vroetschapsboeck X fol. 273 v°: 25 Juli 1667.) Ook bij de verkiezing van een raadsheer in 1663 (zie p. 408-410) was aan de gedeputeerden van Leiden opgedragen ‘tot de becledinge van de vacante Raetsplaetse te helpen vorderen personen, professie doende van de ware Christelijcke Gereformeerde religie.’ (Vroetschapsboeck X fol. 65: 27 Februari 1663.)

a) Wegens het - aan het slot van dezen zin - volgende ‘als haer electie’ enz., leze men in plaats van ‘verantwoordelijxste’: verant-woordelijker.

De heer J.F. Gebhard Jr. vergist zich dus, als hij, op p. 316 van zijn artikel ‘Iets over Pieter de Groot, als pensionaris van Amsterdam’, (Bijdr. Derde Reeks II p. 312-318) schrijft, dat het burgemeesteren van Amsterdam mislukte Cloeck tot raadsheer te doen benoemen. Niet in 1667, maar bij een vroegere vacature, in 1663, is hun dit mislukt. In Bontemantels Resol. Raad II, 1. p. 593 vond ik, op 15 Februari 1663, de volgende mededeeling, die bevestigd wordt door de officieele vroedschaps-resolutiën van dien dag: ‘(omdat), door (het) sterven

van den Raetsheer (Mr. Gualterus) de Raet, in 't Hof van Hollant een plaets vaseert, ende dat eenige steeden alreede tegen de aenstaende vergaederinge van Hollant beginnen te soliciteeren, soo is geresolveert dat debvoiren sullen werden gedaen en bij de leeden door messive gerecommandeert, van stadts weegen, tot Raetsheer, den persoon van Hendrick Cloeck, den soon van Petrus Cloeck, ende soo het door bequaeme solicitatie niet can ter vergaederinge uytgewerckt werden, dat dan van stadts weegen sal gegaen werden op den advocaet-fiscael Strijen, te meer (om)dat het Hof daer debvoire om doet[1)]'. De 'bequaeme solicitatie' vermocht toen

1) In Civ. en Mil. Reg. I p. 472 verhaalt Bontemantel ongeveer hetzelfde, maar voegt er aan toe: 'Op de voors. resolutie bequamen de Heeren Jan Hulft, Outschepen, en Cornelis Hop, swagers van den gemelden Cloeck[a)], authorisatie van Burgemeesteren om de saecke persoenlijck bij de leeden te secondeeren, op haren costen.' Dergelijk bericht ieest men ook hiervóór, Eerste deel, p. 157, waar wij tevens nog vernemen: 'doch 't versoek nam geen effect, en alhoewel het was gedaen op eygen costen, hebben Burgemeesteren verstaen sulcke versoeken niet meer toe te staen'. De laatste mededeeling wordt door Bontemantel ook gedaan in Resol. Raad III, 1, p. 354.
Zooals uit het vervolg van deze bijlage zal blijken, hebben ook in 1667 Hulft en Hop de ridderschap en de stemmende steden van Holland bezocht, met het doel hun zwager Cloeck te recommandeeren voor de plaats van raadsheer in het Hof van Holland. Het onderscheid tusschen beide reizen ligt hierin, dat de eerste minder officieel was dan de tweede; in 1663 gingen zij op eigen kosten, zonder o p d r a c h t van de regeering; alleen hadden burgemeesteren g o e d g e v o n d e n , dat zij de candidatuur van hun zwager persoonlijk gingen aanprijzen; Hop was toen nog geen pensionaris[b)] (daartoe werd hij benoemd op 29 April 1666) en zat in geen enkele regeeringsbank. In 1667 daarentegen vaardigde de regeering van Amsterdam den oud-schepen Hulft en den pensionaris Hop af (hierna, p. 413), gaf hun een geloofsbrief mede en betaalde de reiskosten. Ware dit laatste niet het geval geweest, dan zou ook in het journaal (hierna, p. 415) niet medegedeeld zijn dat de heeren van Haarlem de vertering van de afgevaardigden van Amsterdam hadden willen betalen.
Eindelijk moet ik nog opmerken, dat ik de plaats, die voorkomt in het Eerste deel, p. 157, niet daar reeds heb toegelicht of daarbij heb verwezen naar deze bijlage, omdat bij het afdrukken van die plaats mij nog niets bekend was van het journaal, dat hierna is afgedrukt, en dat mij er toe heeft gebracht een uitvoerig onderzoek naar de beide recommandatiën in te stellen. Ik vond het nl. in een bundel papieren van Bontemantel, waarvan ik het bestaan tot voor korten tijd niet kende-Gelukkig bleek deze bundel alleen copieën van resolutiën van de Staten van Holland, van de vroedschap van Amsterdam e. dgl. te bevatten; het eenige belangrijke stuk, dat er in verscholen lag, is het journaal van de commissie van 1667.

a) Nl. zwagers van Hendrik Cloeck. In het Eerste deel, p. 157, worden Hulft en Hop 'swagers' genoemd van Pieter Cloeck, den vader van Hendrik Cloeck. Het woord zwager beteekent echter zoowel schoonzoon als behuwdbroeder. Ook wordt hiervóór, p. 78, Pieter Cloeck de 'behoutvaeder' van Cornelis Hop genoemd.In Civ. en Mil. Reg. I p. 472 spreekt Bontemantel dan ook van 'den heer' Cornelis Hop, en in Civ. en Mil. Reg. III p. 174 van den 'advocaet' Cornelis Hop. In Resol. Raad III, 1, p. 354 noemt hij hem abusievelijk, bij anticipatie, 'pensionaris.'.

alleen uit te werken, dat Cloeck als N° 3 voorkwam op het drietal, waarvan de eerste was Mr. Johan van den Honaert, uit Dordrecht, en de tweede Mr. Adriaan Backer, uit Haarlem. Uit dit drietal werd van den Honaert benoemd. (Resol. Holl. 2 Maart 1663.) - Prof. Krämer, in zijne ‘Lettres de Pierre de Groot’ etc. (Werken Hist. Gen. Derde Serie, N° 5, Introduction, p. XIII en XIV) verwart de sollicitatie van de Groot naar de vacature in het Hof van Holland, in 1667, met een latere sollicitatie naar een plaats in den Hoogen Raad, in 1670, als hij schrijft: ‘d'abord (de Groot) se proposa de rentrer dans la carrière juridique et sollicita une place de conseiller à la Cour de Hollande, qu'il céda cependant à Benjamin Fagel .....; de Groot se vanta à plusieurs reprises de sa générosité à ce sujet, mais un peu à tort à ce qu'il parâit’. De Groot beweerde echter niet, dat hij aan Fagel een plaats in het Hof van Holland, maar in den Hoogen Raad had afgestaan. In brief N° 156 van de uitgave van Prof. Krämer, p. 366, schrijft hij: ‘j'ay cédé à son frère’ (nl. aan den broer van Gaspar Fagel, sinds 1672 raadpensionaris) ‘une place de conseillier au Grand Conseil, que j'aurois sans doute obtenue si j'y avois opiniastré, estant moy mesme dans l'assemblée quand elle se donna, et les villes, qui m'avoyent fait venir de Suède pour me confier

l'ambassade à la cour de France, y estant endines, parce-qu'il y avoit de la justice en ma demande.' Uit de mededeeling, dat dit voorviel na zijne terugkomst uit Zweden, blijkt reeds dat het hier bedoelde feit niet in 1667 kan gesteld worden. In de vergadering der Staten van Holland van 14 Maart 1670 - waar de Groot, als pensionaris van Rotterdam, tegenwoordig was - werd tot lid van den Hoogen Raad benoemd niet Benjamin[1)], maar François Fagel. Uit Bontemantels Notulen van de dagvaart in 1670, p. 20, vernemen wij nog, dat 'Francoys Fagel met eenparige stemme' werd gekozen. Ik kan niet beoordeelen of het grootspraak van de Groot was, dat Fagel aan hem zijne plaats in den Hoogen Raad dankte. Dat Mr. Simon van Middelgeest, in zijn pleidooi van 1676, op pompeusen toon mededeelt, dat de Groot, 'den voorslag hebbende van Raadsheer in den Hoogen Raad, op het simpel verzoek, vanwege den heer Fagel aan hem gedaan, toen genereuselijk heeft afstand gedaan, als in zich zelven wel verzekerd zijnde dat het den regtvaardigen nooit aan officiën, maar wel de officiën aan waardige officianten zoude ontbreken' (Scheltema, Geschied- en Letterk. Mengelwerk, Tweede deel, III, p. 63 en 64) is zeker geen bewijs voor de Groot's bewering. Wat echter prof. Krämer, op p. XIV van zijne Introduction, aanvoert om te betoogen, dat Fagel in elk geval de meeste kansen had en niet dankbaar behoefde te zijn voor de 'prétendue magnanimité de son rival', houdt geen steek, omdat zijne redeneering uitgaat van de onjuiste praemisse, dat Cloeck, de Groot en Fagel tezamen dongen naar een plaats in het Hof van Holland.

Bij de vacature van 1667 schijnt een van de Amsterdamsche burgemeesteren nog een ander dan Cloeck voor de plaats in het Hof van Holland in aanmerking te hebben willen brengen. In Bontemantels Resol. Raad II, 1. p. 759, leest men althans: 'eenige daegen daernae' (na Bontemantels ontmoeting met Pieter de Groot op 22

1) Benjamin Fagel, een jongere broer van Gaspar, werd in Juli 1674 tot raadsheer in het Hof van Holland benoemd. (Resol. Holl. 13 en 18 Juli 1674.)

April 1667, waarover zie hiervóór, p. 82, noot 1) ‘syde mijn Corver[1)], dat Burgemeester van Hoorn aen sijn Ed. had gesyt, soo ghij inclinatie hebt tot het Raetheerschap, dat het nu tijt was, en (dat van Hoorn) sijn Ed. daertoe soude vorderen, waerop (Corver) had geantwoort en gevraecht, of (hij) de macht wel had om sulx te connen doen, en syde (van Hoorn) ja, waerop Corver syde: ‘eveneens als laest[2)], doen ghij Hendrick Doeck daertoe niet cont bevorderen’, waerop van Hoorn wederom syde, dat (hij) daer nu raet toe wist. Doch Corver syde, dat (hij) Burgemeester bedanckte en geen inclinatie daertoe had en van meeninge was in deese stadt te blijven’.

Op 21 April 1667 was dan ook in de vergadering der Amsterdamsche vroedschap reeds besloten, Mr. Hendrik Cloeck van stads wegen voor de plaats in het Hof van Holland aan te bevelen. De bladzijde in Bontemantel's Resol. Raad II, 2. p. 757, waar hij van plan schijnt iets mede te deelen over de middelen, die Amsterdam aanwendde om de candidatuur van de Groot te bestrijden, is verminkt (hiervóór, p. 82, noot 1), en in de officieele vroedschaps-resolutiën van den zooeven genoemden dag leest men alleen: ‘uyt het schrijven van de Heeren gedeputeerden (ter dagvaart), in dato den 20sten deser, vernomen sijnde dat al van nu af aen bij anderen devoiren gedaen worden tot bestelling van de vacante Raedsheerplaetse in 't Hof van Holland, is, na gehoudene deliberatie, goedgevonden en verstaen, dat van deser stede wegen tot de voors. Raedsheerplaetse gerecommandeert sal werden de persoon van Mr. Hendrik Kloek, en werden de Heeren gedeputeerden versogt en gelast alle mogelike devoiren aen te wenden ten eynde deselve Mr. Hendrik Kloek daertoe gevordert moge werden’.

In de vroedschapsresolutiën, zoowel de gewone als de secreete, en het daarbij behoorende muniment-register, in de dagelijksche notulen van burgemeesteren, de resolutiën van den oudraad en het groot-memoriaal wordt niets vermeld over de manier, waarop Cloeck gerecom-

1) Mr. Jan Corver, gewezen secretaris, sinds 1666 lid van de vroedschap
2) Nl. bij de sollicitatie in 1663.

mandeerd werd. Dit blijkt echter uit de ‘stadts-missiven’ van 1667, waarin men vindt: 1° een minuut-missive van burgemeesteren van Amsterdam aan de ridderschap en de stemmende steden van Holland, d.d. 24 April 1667, waarbij zij voor de vacante raadsheerplaats in het Hof van Holland aanbevelen Mr. Hendrik Cloeck, ‘die, soo vermits sijne capaciteyt en veeljaerige oeffening in de practijck van rechten, als insonderheyd ten opsichte van sijne sinceriteyt en affectie tot het welwesen van den staet deser provincie’, uitstekend geschikt is voor dat ambt; 2° een minuut-missive van burgemeesteren van Amsterdam aan de ridderschap en stemmende steden van Holland, d.d. 6 Mei 1667, nl. de minuut van den geloofs-brief voor Joan Hulft, oud-schepen en bewindhebber van de Oost-Ind. Comp., en Mr. Cornelis Hop, raad en pensionaris[1)], die de candidatuur van Cloeck persoonlijk komen aanbevelen; 3° een minuut-missive van burgem. van Amsterdam aan den oud-burgemeester Gerard Hasselaar (die toen vanwege Amsterdam zitting had in 't college van Gecommitteerde Raden), d.d. 9 Mei 1667, waarbij deze verzocht wordt alle mogelijke moeite te doen voor de candidatuur van Cloeck.

Uit het journaal, dat ik thans laat volgen, zal blijken dat het burgemeesteren van Amsterdam nog meer te doen was om den tegencandidaat, Mr. Pieter de Groot, eenige maanden geleden door hen uit het ambt van pensionaris ontzet, te weren, dan om Cloeck tot raadsheer benoemd te krijgen. De benoeming van de Groot was door sommigen aanbevolen als een middel om het onrecht, dat hem door Amsterdam was aangedaan, te herstellen, en daartegen komen burgemeesteren met nadruk op.

Het journaal - welks opschrift ik aan het hoofd van deze bijlage heb gesteld - is niet onderteekend. Ook wordt geen jaartal genoemd, maar de inhoud wijst uit,

1) Raad en pensionaris = raadpensionaris of pensionaris. Bij de aanstelling van Mr. Nicasius de Sille (1584) werd voor het eerst de titel ‘raed ende pensionaris’ gebruikt. (Groot Memor. II fol. 158.) In 1699 werd de titel weder veranderd in dien van ‘pensionaris.’ (Wagenaar, Amsterdam, III p. 491.)

dat het van 1667 is, Dat het door Hop geschreven is, zou à priori te vermoeden zijn; de hand stelt het bovendien buiten eenigen twijfel.

+'Den 7den May van Amsterdam op Haerlem. Den heere van Tilt, presiderend borgemeester, absent; de heeren Osdorp, Bol en Le Febre gesproocken. Sommiere openingh gedaen ende publique audientie in de kamer van borgemeesteren versoght en geobtineert, ende vervolgens aldaer den last geuyt, ende generalijck gerepresenteert het interest van den staet ontrent het bestellen van de justitie, de qualiteyt van de personen, die daertoe warden gerequireert, soo ten reguarde van de staet als van de justitie gesamentlijck, de redelijcheyt van het versouck van Amsterdam, soo ten opsighte van het generael interest van de stadt, als bequaemheyt van de persoon, ende voorts dat niet wel soude sijn dat de stadt van Amsterdam altijdt gepostponeert soude warden. Ende dat insonderheyt niet draeglijck soude sijn dat ymant, in despit van de stadt van Amsterdam, gepromoveert soude warden bij forme ofte met insighte van herstellinge tegens een gepretendeert ongelijck, dat men voorgeeft denselven aengedaen te wesen, sijnde een puyre domestique saecke, ende geensints specterende tot kennis ofte examinatie van de leden, dewelcke al te samen daeraen gelegen is, dat het credit, twelck de ministers met de luyster van haer respective principalen komen te maecken, tegens de principalen selve niet misbruyckt komt te werden. Waerop tot antwoort is gevoeght dat de heeren van Haerlem mede verstonden, dat het niet wel soude wesen dat de leden haer souden aenmatigen het oordeel van domestique saecken, ende op die gronden yemant soecken in te voeren; dogh dat aen de andre sijde oock niet redelijck soude wesen dat een particuliere onlust ymant, die andersints bequaem was, in publique saecken soude obsteren;

+Haerlem: van Tilt, Osdorp, Bol, Le Febre[1].

1) De telkens in margine gestelde namen zijn die van de leden der ridderschap, en van de burgemeesteren der stemmende steden.

dat den heer de Groot hem nogh niet hadde aengegeven; dat sijluyden oock niet wisten, off sigh oock ymant uyt de stadt van Haerlem soude opdoen; dogh dat sij generalijck genegen waeren met de stadt van Amsterdam in goede correspondentie te leven ende deselve in velen te believen, gelijck onlangs in twee gelegentheyden hadden gedaen. Sijnde daerop voorts gevraeght, waer wij logeerden, ende geantwoort sijnde dat wij voorts meynden te vertrecken, soo is daerop afscheyt genomen. Ende hebben echter de heeren van Haerlem twee distincte bodens gesonden aen de herberge, met last aen de waert om geen gelagh te ontfangen; dogh was al betaelt, ende quamen dienvolgende een weynigh te laet.

[+]Des naermiddags op Noortwijck met den heer gesproocken en de commissie geopent, dewelcke tot antwoort gaf, de heeren van Amsterdam wel te willen believen, dogh in dese saecke voor den heer de Groot gepreoccupeert te sijn. Sprack van een [+]Noortwijck.

temperament met het suppleren van de defectueuse plaetsen[1)]. Waerop gerepliceert sijnde dat

1) Hierna (p. 417) zegt Cornelis de Witt, dat er maar één plaats in het Hof open was. Door verschillende personen wordt echter in dit journaal gesproken van de ‘defectueuse Seeusche plaetsen.’ Wat daarmede bedoeld wordt, blijke uit het volgende. Van de leden van het Hof van Holland werden, voigens de overeenkomst, op 7 Maart 1607 tusschen Holland en Zeeland getroffen, acht gekozen (door den stadhouder) op voordracht van Holland, en drie op voordracht van Zeeland; als Holland nog één lid meer benoemen wilde, zou Zeeland dit ook mogen doen. Het twaalfde lid, de president, zou, krachtens uitspraak van Prins Maurits, voor de eerste maal door Zeeland voorgedragen worden, maar vervolgens beurtelings door een van beide gewesten, en wel door Holland de eerste, tweede en derde, door Zeeland de vierde maal, door Holland weer de vijfde en zesde, door Zeeland de zevende maal enz.[a)] (Groot Placc. Boeck II col. 777 en 778.) In 1667 hing reeds sinds eenige jaren een geschil tusschen Holland en Zeeland over het gemeenschappelijk Hof. Beide gewesten beschuldigden elkaar, dat zij zich te veel macht er over wilden aanmatigen. Ook meende Holland dat het altijd den president moest aanstellen, en dat het meer leden in het Hof moest hebben daar, sinds het begin der troebelen, de bevolking van dit gewest, en dus ook het aantal rechtszaken, aanmerkelijk was toegenomen. Het weigerde dan ook twee heeren, door Zeeland benoemd in plaats van twee overleden Zeeuwsche leden, in het Hof toe te laten (Aitzema V p. 803 en VI p. 537; Wagenaar, Vad. Historie XIII p. 358-360;) en toen in 1665 de heer Dedel, president van het Hof, was overleden (hiervóór, Eerste deel, p. 158), bleef, door het geschil over de benoeming van den president, zijne plaats onvervuld en werd tijdelijk waargenomen door den Eersten Raad, van Dorp, heer van Maasdam, die vanwege de ridderschap van Holland in het Hof zitting had. In 1666 stonden dan ook drie plaatsen in het Hof leeg: die van den voorzitter, en van twee Zeeuwsche leden. (Vgl. Fruin, Het proces van Buat, Bijdr., Derde Reeks, Eerste deel, p. 18 sqq., waar men de namen vindt van de toenmalige leden.) Door den dood van het raadslid Mr. Johan van den. Honaert viel sedert één van de Hollandsche plaatsen open. Dit was de vacature, die in 1667 vervuld moest worden. Met ‘defectueuse plaetsen’ worden in ons journaal dus bedoeld de presidentsplaats, die van de twee Zeeuwsche leden en misschien ook de plaatsen, die Holland verlangde te hebben boven degeen, die het reeds had. Wanneer nu gesproken wordt van een ‘temperament met het suppleren van de defectueuse plaetsen’, wil dit zeggen, dat men deze schikking zou kunnen treffen: Amsterdam moest nu goedvinden, dat Pieter de Groot benoemd werd, en zou dan later zijn caudidaat gekozen zien, wanneer de ontbrekende plaatsen in het Hof werden aangevuld. - Het geschil over het Hof had verder dezen loop: bij het accoord tusschen Holland en Zeeland van 7 Juni 1669 (Gr. Pl. B. III p. 688-690) werd bepaald dat het Hof geen judicature meer zou hebben over Zeeuwsche zaken, en dat er geen raden meer vanwege Zeeland zitting in zouden hebben; de Hooge Raad bleef echter een gemeenschappelijk college van beide gewesten. Krachtens beslissing van Willem III werd op 22 Juli 1674 bepaald, dat het - toen weer gemeenschappelijk - Hof zou bestaan uit een president en 16 raden: 12 Hollandsche en 4 Zeeuwsche. De president zou de eerste en tweede maal voorgedragen worden door Holland, de derde door Zeeland, de vierde, vijfde en zesde door Holland, de zevende door Zeeland enz. (Groot Pl. B. III p. 695 en 697.) Op 22 Januari 1687 kwamen Holland en Zeeland ten slotte overeen, het aantal raden te laten uitsterven tot 8 Hollandsche en 3 Zeeuwsche, behalve den president. (Gr. Pl. B. IV p. 563 en 564.)

a) De samenstelling van het Hof en de tourbeurten van de presidents-verkiezing worden niet geheel juist opgegeven bij Aitzema V p. 803 en VI p. 537.

de stadt van Amsterdam niet konde verstaen, dat de leden haer ymant, bij forme van herstellinge tegens een gepretendeert ongelijck, behoorden te obtruderen ende de stadt, ongehoort, in 't ongelijck ende tot spot van de gantsche werelt te stellen, ende dat daerin, als een saecke

van tere speculatie synde, geen temperament geadmitteert konde werden; ende dat de heeren van Amsterdam vooral niet wilden vertrouwen, dat de ridderschap daertoe soude helpen coöpereren ende een brugh helpen leggen, dat het eene lidt hem soude aenmatigen de kennis van de domestique saecken van het ander, ende dat de regenten, in dier voegen, d'een d'anderen tot spot souden stellen. Waerop vervolgens gedupliceert is dat sijn Ed. die reden wel konde begrijpen, ende, als de saecke op die gront genomen soude werden, daerin niet en wilde tremperen; dat daerover met den heer raedpensionares soude corresponderen en op middelen dencken om alles in gevoegelijcheyt te schicken; seggende oock, dat de Groot hem geseyt hadde, dat borgemeesteren haer die saeck niet aentrocken, maer dat het alleen een particuliere onlust en ijver was van twee borgemeesteren[1]. Waerop vervolgens met een generael compliment sijn gescheyden.

[+]Des avonts op Den Hage. Den heere raedpensionares van huys, de heer van Wimmenum van gelijcken, dogh aldaer aengetroffen den borgemeester de Wit, van Dordrecht, ende de commissie voorgehouden; waerop met grote koeligheyt tot antwoort ontfangen, datter maer één plaets open was, en dat men elckeen niet konden helpen; dat die van Dordrecht oock een bequaem man hadden, Mr. Cornelis Bane; dat niet en wisten, wat vervolgh die soude doen; dat wel een brieffje van Amsterdam had ontfangen, dogh dat geen gereguleerde daghvaert soude sijn als in Julio[2], ende dat die brieffjes verleyt wierden;

[+]Borgemeester de Wit, van Dordrecht.

1) Waarschijnlijk worden de regeerende burgem. Andries de Graef en de oudburgem. Hooft bedoeld (vgl. hiervoor, p. 80 en 81), misschien ook de oudburgem. Valckenier, aan wien Reinier Heemskerck, de opvolger van de Groot als pensionaris, zijn ambt dankte (hiervóór, p. 84.) Over de vijandige gezindheid van Valckenier ten opzichte van de Groot vgl. ook de Wicquefort (ed. Chais van Buren) IV p. 510.
2) De eerstvolgende dagvaarten waren buitengewone, en duurden resp. van 14-17 Juni en van 1-2 Juli. De eerste ‘gereguleerde’ dagvaart - waarvoor niet alleen een beschrijvingsbrief, maar ook de ‘poincten van deliberatie’ of ‘poincten van beschrijvinge’ werden toegezonden - begon 13 Juli 1667.

dat wij oock de moeyten wel moghten sparen om daerover tot Dordrecht te komen; dat hij de commissie hield yoor afgeleyt, ende dat wij ons daermede konden genoegen, terwijl dogh op sodanige commissiën geen oudraed wierd beroepen; spreeckende evenwel van het suppleren van de defectueuse Seeusche plaetsen, ende dat men de saecke dan beetter soude konnen schicken. Ende sijn, naer wisselingh van enige ijverige raisonnementen, soo op de saecke in 't generael als op de personen, in consideratie komende, in 't particulier, ende wat qualiteyten in deselve combinatiën werden gerequireert, ende hoe onredelijck dat het soude sijn dat Amsterdam altijdt uytgeslootten ende een ander tegen de borst van Amsterdam ingedrongen soude werden, van malkanderen gescheyden.

Nota: de borgemeester Houttuyn[1)], ons tot Haerlem bejegenende, seyde, dat de Groot hem hadde aengesproocken ende verseeckert, dat hij de toesegginge hadde van de Ridderschap, Dordrecht, Haerlem, Delft, Leyden, Gouda, Rotterdam, Alckmaer en Hoorn, ende dat hij, Houttuyn, daerover met de borgemeester Osdorp spreeckende, deselve borgemeester hem geseyt had, dat het in reguard van Haerlem niet vast ginck[2)].

Nota: dat Noortwijck seyde, dat het een sanglante offencie aen Seelant soude geven, dat een raedsheer in het Hoff gevoert ende aldaer met een Hollantsche commissie alleen soude sitten, sonder commissie van Zeelant, ende dat men derhalven, sonder bekommernis van verder offencie te geven, vrijelijck moght procederen tot het suppleren van de Seetzsche plaetsen[3)].

1) Uit hetgeen volgt - bij Purmerend - zou men opmaken dat Houttuyn daar burgemeester was. In de Resol. Holl. van 1667 vond ik echter eenige malen genoemd Jan Teunisz. Houttuyn, burgemeester van Edam.
2) Op 23 Mei 1667 besloot de vroedschap van Haarlem Mr. Johan van der Camer voor de vacature in het Hof aan te bevelen. (Mededeeling van den archivaris van Haarlem.)
3) Deze woorden vereischen eenige toelichting. De leden van het Hof kregen zoowel van Holland als van Zeeland een commissie. (Gr. Pl. B. II. p. 779 art. XXIV.) Het te benoemen lid zou thans echter geen eommissie van Zeeland kunnen bekomen, wegens het hangende geschil (hiervóór, p. 415, noot 1). Zeeland - zoo zegt de heer van Noordwijk - zal het zeer kwalijk nemen, als het nieuwe lid zitting nemen en recht spreken zal op een enkele commissie van Holland. Holland kan daarna gerust aen stap verder gaan en de vaceerende Zeeuwsche plaatsen door Hollanders bezetten: Zeeland zal zich dan wel finaal afscheiden en een eigen Hof oprichten.

+Sondags, den 8sten dito, ons vervoeght bij den heer van Wimmenum ende credentiael overgelevert, met voorhoudinge van de commissie; dewelcke van selve seyde, geoordeelt te hebben, dat van weynigh gratie was dat een minister het credit, dat hij met het employ van sijn meesters had geacquireert, tegens deselve sijn meesters inspande; dat het oock voor de stadt niet lijdelijck was, dat aen te sien; dat hij wel niet tegen de goede maximen was, maer van sulcke maxime niet en hield; dat hem wel bewust was, dat veele luyden hoge tael voerde; dat de Groot oock selve hardy en onvoorsightigh was ende hem vertrouwde op twee, drie parsonen; dat andere met barmhartigheyt waren bewogen; dat de Groot oock bij hem was geweest, dogh dat hij sijn stem had willen vrij houden ende de Groot afgevraegt, off het ampt hem wel soude dienen, terwijl hij niet anders gewoon was als wat nieuws te horen, ende te gaen, daer hetselve verhandelt wierd, ende dat dan over te schrijven; dat hij hem niet gewent hadde te sitten ende selve in de vergaderingh (van de Staten van Holland) dickwils opgestaen hadde, Seyde echter, dat de raedsheerschappen begeven wierden aen degene, die de meeste stemmen had, ende dat hij hem voor den pensionares Boxtel[1] had verklaert. Echter soude trachten met de stadt van Amsterdam alle goede correspondentie te onderhouden, ende te helpen weren met sijn stem, dat deselve stadt geen kleynachtinge aengedaen moght warden. +Wimmenum.

+Vervolgens gegaen bij d'heer van Maesdam ende deselve, als lidt van de Ridderschap ende eerste Raed van het +Maesdam.

1) Mr. Hugo Boxel, pensionaris van Gorkum.

Hoff[1], de saecke ernstigh gerecommandeert ende gerepresenteert, ende tot antwoort bekomen, dat seer wel konde begrijpen, dat de stadt daeraen gelegen was, dat haer geen kleynachtinge aengedaen wierd; dat veele heeren met barmhartigheyt waren gemoveert, ende andere door het interest van de gesamentlijcke pensionarisen[2]; dat de huyssaecken van de Groot oock wel enigh employ vereyschten. Echter oordeelde, dat hij bequamer was tot een commissie buytens landts, daer goede Rinsche wijn valt, als tot het raedsheerschap[3], hebbende de Groot selve sulx voorgehouden; dat hij echter, ter gedaghtenis van oude vrientschap, van de ouders genootten, (zich) niet tegen de Groot wilde stellen in andere gelegentheden, alhoewel hij geen reden had de Groot dienst te doen, ten aensien dat die hem somwijlen de voet dwars hadde geset. Echter beloofde met sijn stem alles te contribueren ten dienst ende welgevallen van de stadt van Amsterdam, soo tot voorkominge van ongelijck, als tot voortsettinge van Mr. Hendrick Cloeck, als oordelende, dat de stadt van Amsterdam en de justitie daeraen gelegen, ende de persoon daertoe ten vollen capabel was, spreeckende incidentelijck van het temperament met het supleren van de vacante plaetsen; dogh is bij ons daerop geantwoort, dat wij niet gelast waren naer enigh voorslagh van temperament te luysteren; dat het respect van de stadt moest bewaert blijven, ende het point van de Seeusche raden tot vrije deliberatie (moest blijven,) waerontrent wij, voor ons particulier, seyden te geloven, dat de heeren van Amsterdam het gemeyne best souden helpen betrachten, sooals haer Achtbaerheden souden verstaen te behoren. Sijnde daerop gescheyden, met toesegginge, dat sijn Ed. den heere raedpensionaris daerover soude spreecken, ende bij de

1) Vgl. hiervóór, p. 415, noot 1.
2) Hiermede zal wel bedoeld worden dat alle pensionarissen er belang bij hadden, dat aan een hunner het gepretendeerd onrecht, door de regeering van zijne stad jegens hem begaan, werd goedgemaakt.
3) Het geringschattend oordeel van den heer van Maasdam over het ambt van ambassadeur stemt overeen met wat Prof. Krämer schrijft in zijne Lettres de Pierre de Groot, Introd. p. XIV.

ordre (van de ridderschap) alle officiën contribueren, alle 't welcke wij aengenomen hebben te refereren.

+Sijn vorder vandaer gegaen bij den heere van Wassenaer, alwaer beleefdelijck gerecipieert (zijn), ende met een generale betuygingh van wel te sullen defereren aen de recommandatie van de heeren van Amsterdam, gedimitteert. +Wassenaer.

+Vandaer bij den heere van Asperen, dewelcke rontuyt verklaerden sijn Ed^ts^. woort aen den heere de Groot gegeven te hebben, ende daeraen gebonden te sijn, dogh de saecke sodanigh niet te hebben begrepen, dat de stadt van Amsterdam daerdoor kleynachtinge soude geschieden; dat hij in die stadt veel eer had genootten, ende sijn broeder aldaer nogh wonaghtigh was, ende apparent al sijn leven soude wonen; dat hij alles in nader deliberatie soude nemen ende sien, hoe dat de saecke haer tot genoegen van Amsterdam soude konnen schicken. +Asperen.

+Vandaer successivelijck bij de heeren van Mathenes en Moermoent[1)], die beyde alle soorten van beleeftheyt hebben bethoont ende gesecht, dat haer Ed. onlangs eerst aengekomen[2)] ende van geen groot gewight waren, dogh dat naer haer vermogen alles ten dienste en welbehagen van de stadt souden soecken te contribueren. +Mathenes. Moermont.

+Eyndelijck mede bij de heer van Slydrecht (sijnde den heere van Duyvenvoorde buyten Den Hage), dewelcke hem rontuyt verklaert heeft voor de stadt van Amsterdam. +Slydrecht. Duyvenvoorde.

1) Daniel van Wijngaarden van Werkendam, gehuwd met de erfgename van Renesse -Moermond. Hij wordt gewoonlijk van Werkendam genoemd.
2) Nl. zitting hadden gekregen in de ridderschap van Holland. Op 17 November 1666 werd de eed als ‘nieuwe comparanten ende noyt ter dachvaert gheweest zijnde’ afgelegd door de heeren van Sliedrecht, van Matenesse, van Wassenaar, van Sevender en van Werkendam, uit de ridderschap, en door enkele gedeputeerden uit de steden. (Resol. Holl. 17 November 1666.)

+Desselven naermiddaghs gereden naer Der Goude, alwaer des volgende morgens eerst in 't particulier hebben gesproocken met de borgemeester Verboom, als president, die ons beloofden ten 10 uyren audientie te sullen doen hebben. Vervolgens bij de borgemeester Emmerseel, die in sijn particulier verklaerden genegen te sijn met de stadt van Amsterdam wel te corresponderen, ende daertoe sijn beste te sullen helpen contribueren; gelijck mede gedaen heeft de borgemeester Groenendijck, seggende van niemant nogh aangesproocken te sijn, ende dat wel konde verstaen, dat de stadt van Amsterdam grootte reden had, ende daer gaerne aen soude defereren. Hebbende de borgemeester Cant mede wel een generale inclinatie gethoont, dogh seyde voor de heer Boxtel ende secretaris van der Dussen[1] aengesproocken te sijn, ende sloegh voor van het suppleren van de Seeusche plaetsen, seggende mede, dat de particuliere disguste van de heer de Groot hem niet behoorde te obsteren in sijn publicq avancement, thonende denselven seer genegen te sijn. Waerop naderhandt audientie gehadt hebbende in de kamer van borgemeesteren, is ons geantwoort dat Borgemeesteren de redenen van Amsterdam wel konden begrijpen ende oordeelden van gewight te sijn; dat sijluyden deselve t' sijner tijdt aen haere vroetschappen souden referen, ende de saecke daerhenen helpen dirigeren, dat de stadt van Amsterdam sijn genoegen soude mogen erlangen.

+Gouda: Verboom, Emmerseel, Groenendijck, Cant.

+Vandaer ten selven dage naer Schoonhoven, alwaer de borgemeesteren van der Croef en Arckel een grootte resoluytheyt hebben gethoont met het geven van haer stem aen de stadt van Amsterdam, ende het drincken van een goet glas wijn op het succes.

+Schoonhoven: van der Croef, van Arckel.

+Vandaer tsavonds naer Gornichem, alwaer door den heere van der Does wel sijn gerecipieert, ende bij de borgemeesteren Praem ende de Jonge getracteert, dewelcke in haer particulier, ende tegelijck oock voor antwoort op

+Gornichem Praem, de Jongh.

1) Mr. Cornelis van der Dussen, secretaris van Schiedam.

de propositie, in de kamer van borgemeesteren gedaen (neffens den president), hebben geantwoort, dat den pensionares Boxtel hem hadde geopenbaert, dewelcke al enige malen nominatie heeft gehadt, ende dat bij ontstentenis van dien alles wilden helpen contribueren voor de stadt van Amsterdam.

+'s Anderen daegs den 10den dito vertrocken naer Dordrecht, ende aldaer met den borgemeester de Wit gesproocken, ter presentie van de borgemeester Hallingh, dogh geen andere uytslagh bekomen als dat Mr. Cornelis Bane hem hadde geopenbaert, ende dat niet wist hoe het gaen soude; dat, selve bequame luyden hebbende, de stadt van Amsterdam niet konden believen. Dogh sijn ten respecte van de stadt van Amsterdam geregaleert met des stadts kannen.

+Dordrecht: Mr. Cornelis de Wit.

+Des naermiddags op Rotterdam, alwaer des avonts met den borgemeester Verschuyr hebben gesproocken ende toesegginge van audientie tegen des anderen daegs ontfangen, als wanneer oock gesproocken hebben met den borgemeester Vroese, die voor sijn particulier een absolute toesegginge heeft gedaen (sijnde de heeren Goeree en Prins absent.) Waerop vervolgens in de kamer van borgemeesteren audientie hebben gehadt, die ons tot antwoort hebben gevoeght, dat sij oordeelde, dat de stadt Amsterdam grootte reden had; dat sij deselve aen de vroetschap souden refereren, ende alles trachten te dirigeren tot intentie van de stadt van Amsterdam. Gelijck mede belooft heeft te doen de secretaris van der A(a), soo in de particuliere aenspraecke in sijn huys, als op het afscheyt van borgemeesteren. Behalven dat den heer Hogendorp, Paets, Pesser, Sonmans en anderen belooft hebben het haere mede te sullen helpen contribueren.

+Rotterdam: Verschuyr, Vroese, Goeree, Prins.

+Vandaer des naermiddaghs op Schiedam ende aldaer gesproocken met den borgemeester Jonass. en van Cleef, die beyde seer goede hope, ja genoeghsame toesegginge hebben gegeven, in cas den secretaris van der Dussen, die hem geopenbaert had, niet quam te reüsseren; sijnde

+Schiedam: Jonass., van der Vecht, van Cleef.

de borgemeester van der Vecht absent. Behalven dat den secretaris van der Dussen selve (in cas sijn eygen saecke geen succes quam te nemen) alle goede officiën voor de stadt van Amsterdam heeft belooft.

+Vandaer vervolgens naer den Briele, alwaer van beyde de borgemeesteren, als van der Hielen en Aelmonde, satisfactoir antwoort hebben bekomen, dat in alle manieren souden trachten de stadt van Amsterdam tegemoet te gaen ende voor een particulier te prefereren. +Briel: van der Hiele, Aelmonde.

+Den 11den dito 's morgens naer Delft, alwaer eerst met de heer borgemeester Bleyswijck hebben gesproocken, daernaer met van de Graeff ende vervolgens met de heeren Beresteyn, Hofdijck en Onderwater hebben gesproocken, die ons yder apart hope gegeven hebben van te sullen defereren aen de recommandatie van Amsterdam, ende insonderheyt de borgemeester van de Graeff, gelijck haer Ed. mede gedaen hebben bij antwoort op de publique audientie, seggende alles aen de vroetschap te sullen refereren, ende de stadt van Amsterdam in alles te sullen trachten te complaceren. +Delft: Bleyswijck, van de Graef, Beresteyn, Onderwater.

+Vandaer naer Den Hage, alwaer eerst uyt den heer Hasselaer[1] hebben verstaen, dat sijn Ed. met den raedpensionares over het voorschreven subject had gesproocken, ende weynigh uytslagh tot genoegen had bekomen; dat dien heer geseyt had, dat de Groot een man was van bekende goede maxime; dat hij niet wiste wat Hendrick Cloeck was; dat de vader over het accoort met Amsterdam had gestaen[2], en diergelijcke. Waerop wij vervolgens +Raedpensionares.

1) Zie hiervóór, p. 413.
2) De gedachtengang schijnt te zijn: de Groot is een man van ‘bekende goede maxime’, d. w. z. een aanhanger van de regentenpartij; of Hendrick Cloeck dit ook is, weet ik niet, raaar ik twijfel er aan, want zijn vader, Pieter Cloeck, heeft ‘over het accoort met Amsterdam’ gestaan. Pieter Cloeck was nl. een van de heeren, die in 1650 afgevaardigd werden om met Willem II te onderhandelen (Wagenaar, Amsterdam, I p. 565), en die mede het verdrag onderteekende, waarbij Andries en Cornelis Bicker - de ooms van de vrouw van Jan de Witt - uit de regeering van Amsterdam werden gezet. Uit de woorden van de Witt is dus af te leiden, dat hij de handelwijze van de afgevaardigden van Amsterdam, althans van Cloeck, in 1650, af keurt. In verband hiermede verwijs ik naar de plaats bij Wicquefort (ed. Lenting) I p. 315, waar gezegd wordt dat de vroedschap van Amsterdam de gebroeders Bicker niet zou hebben opgeofferd aan den toorn van den Prins ‘sans les artifices de quelques uns, qui ont bien sçeu occuper le poste des disgraciés, et s'y maintenir tant qu'ils ont vescu’ etc., en naar de ook door Lenting geciteerde plaats bij Aitzema, III p. 447, waar deze verhaalt dat ‘het advys van den raedt niet was om (de exclusie van de Bickers) toe te staen, maer naeder instantie te doen, om de exclusie te declineren’, doch dat sommige heeren de bevestiging van het accoord met den Prins doordreven, hoewel Cornelis Bicker ‘seyde, den raedt hadde beslooten, men soude eerst naerder instantie doen om de exclusie te beletten.’ Nauwelijks waren de afgevaardigden naar den prins vertrokken, om het accoord te teekenen, of de tijding kwam, dat de Staten-Generaal den prins zouden verzoeken naar den Haag terug te keeren, ‘diensvolgens dat de exclusie niet noodigh was.’ Vgl. ook de Wicquefort I p. 316.

bij den heere raedpensionares sijn gegaen ende hebben met alle mogelijcke middelen getracht dien heer te disponeren om door sijn Ed.ts directie de saecke tusschen de vrienden van den heere de Groot en de stadt van Amsterdam buyten extremiteyten te houden; ende dat sijn Ed. alsnu wilde plaets geven aen de reden, ons iterativelijck voorgehouden, dat niemant van alle de leden aen het Hoff van justitie meerder interest had als de stadt van Amsterdam; dat de meeste en grootste processen uyt die stadt quamen, ende meer als ⅓ part van al de processen quamen te bedragen. Doch naer verscheyde propoosten: dat de ampten gegeven wierden aen degenen, die de meeste gunst en stemmen hadden; dat de Groot wel geen persoon was van studie in rechten off practique, oock niet sedentair off laborieus, maer dat hij was van goede maxime en natuyrlijck oordeel, die, gevoeght met de andere raden, sijn dingen nogh al redelijck soude konnen doen, besluytende[1)], dat sijn Edt. de stadt van Amsterdam soude raden, de saeck tot geen extremiteyt te laten komen. Ende belangende het versoeck, om sijn

1) De zin loopt rond, als men in plaats van ‘besluytende’ leest: ‘besloot de raadpensionaris.’

directie daer toe te brengen, seyde niet anders, als dat sijn best wel wilde doen om alles in vrientschap te doen toegaen; daer bijvoegende, dat de stadt van Amsterdam, in cas van quade uytslagh, haer met geen discourse van de luyden moest fascheren; dat deselve in veertien dagen ophouden, en diergelijcke.

+Den 12den dito vertrocken naer Leyden, alwaer (mits de indispositie van de heeren van Willigen en van Stavoren) gesproken (hebben) met de heeren Swanenborgh ende Schuyl, ende van deselve beleefde bejegeningh ende satisfactoir antwoort, ende insonderheyt van den heere Schuyl ontfangen, ende naer gehoude publique audientie tot antwoort bekomen, dat haere Ed. de saecke, naer haer vermogen, tot intentie van de heeren borgemeesteren van Amsterdam souden dirigeren, ende, sooveel als doenlijck was, de goede correspondentie soecken te houden, met expressie van grootte genegenheyt ende goede inclinatie[1].

+Leyden: Swanenborgh, van Willigen, Schuyl, van Stavoren.

+Vandaer 's avonts tot Amsterdam gekomen ende aen de heer president[2] Witsen sommier rapport gedaen hebbende, sijn 's anderen daegs 's morgens gegaen naer Monnekendam, ende aldaer eerst van de borgemeesteren Graft, Baen, van Sanen ende Jonge Baen genoeghsaeme toesegginge bekomen, ende daermede vervolgens, naer gehoude publique audientie, met toewenschinge van goet succes gedimitteert.

+Monnekendam: Graft, Baen, van Sanen, Jonge Baen.

+Voorts vertrocken naer Edam, alwaer ons de heeren Piteys, Teengs, Pont en tHoen yder apart genoeghsame toesegginge hebben gedaen, met wenschinge als voren.

+Edam: Piteys, Teengs, Pont, tHoen.

+Vandaer naer Purmereynt ende, vermits de absentie van Houttuyn en Melcknap, gesproocken met den president Lourens Ysbrants, dewelcke alle goede officiën heeft belooft ende geseght niet te twijffelen, off de stadt van Amsterdam soude haer contentement ontfangen. Waertoe

+Purmereynde: Lourens Ysbrants, Houttuyn, Melcknap.

1) Op wien Leiden zijne stem bij de benoeming uitbracht, blijkt uit de noot bij pag. 407.
2) Nl. president-burgemeester.

de borgemeester Roothooft oock belooft heeft alles te contribueren, seggende in borgemeesteren van Amsterdam gehouden te sijn[1)], ende dat de stadt van Purmereynt haer allesints wel bevonden hadde bij de goede correspondentie met de stadt van Amsterdam.

+Vandaer naer Hoorn ende aldaer, vermits d'absentie van de heeren de Groot en van Neck, gesproocken met Langewagen en Minnes, waervan de eerste in generale termen wel heeft geseyt de stadt van Amsterdam genegen te sijn, dogh genoeghsaem gethoont voor den heer de Groot te wesen, ende de laetste voor sijn particulier geseyt alle devoiren te sullen toebrengen om de recommandatie van de stadt van Amsterdam effect te doen sorteren. Ende hebben hare Ed. ons geregaleert met des stadts kannen.

+Hoorn: de Groot, van Neck, Minnes, Langewageu

+Den 14den dito vertrocken op Enchuysen ende aldaer eerst van borgemeesteren Wits, Cant, Ham en Jongknecht in 't particulier, ende vervolgens in de kamer van borgemeesteren, alle soorten van beleefde rencontren ontfangen, met beloften van te sullen defereren aen 't versoeck van de stadt van Amsterdam, ende onderhoudinge van alle goede correspondentie; daer bijvoegende, dat gaerne souden sien, dat de stadt van Amsterdam met de leden van 't Noorderquartier geliefden te corresponderen, in vertrouwen dat de stadt daermede meerder gedient soude werden als met de andere, die sooveel correspondentie met Amsterdam niet en hebben.

+Enchuysen: Wits, Cant, Ham, Jonghknecht.

+Vandaer vertrocken naer Medenblick, alwaer de borgemeesteren Hauwert, Verwer en de Zee yder in 't particulier resoluyte ende volkomen toesegginge hebben gedaen en goet succes gewenscht[2)].

+Medenblick: Hauwert, Verwer, de Zee.

1) In burgem. van Amsterdam gehouden te zijn = aan burgem. van Amsterdam verplicht te zijn.

2) Op het laatste blad van het journaal staat: 'Den 18den dito heeft Stellinghwerff mij in de vergadering geseyt, dat die van Medenblicq hadden geresolveert voor Amsterdam te zijn.' Dit vertelde Stellingwerf op de vergadering van de Staten van Holland, waar Hop en hij tegenwoordig waren als pensionaris, resp. van Amsterdam en Medemblik.

+Den 15den dito vertrocken naer Alckmaer, alwaer in absentie van de heeren Jr. Thomas van der Nieuborgh, Baert ende Fladeracq, met den borgemeester van de Graef hebben gesproocken, ende van deselve alle goede bejegeningh ontfangen, met toesegginge sijn best voor de stadt van Amsterdam te sullen doen; versoeckende bij die occasie mede, uyt de naem van borgemeesteren en regeerders van Alckmaer, dat borgemeesteren van Amsterdam haer veerschip wilde ontslaen[1)], gevende ons ten dien eynde een voorschrijven aen borgemeesteren van Amsterdam, ons versoeckende daerbeneffens ons particulier officie te willen contribueren; 't welck wij op ons rapport[2)],

+Alckmaer: van der Nieuborgh, van de Graef, Baert, Fladeracq.

1) Dit verzoek wordt nader toegelicht door de volgende missive van burgem. van Alkmaar aan burgem. van Amsterdam, d.d. 16 Mei 1667, die ik vond in Groot Memor. V fol. 197 vo.
‘Edele, grootachtbare, wijse, voorsienige, seer discrete Heeren,
Wij hebben door 't bericht van d'heere Jan Witsen, U.Ed. secretaris, aen onsen waerde medebroeder in officio Arent van der Graef perticulierlijk gedaen, met groot ongenoegen verstaen, dat de voorn. heer Witsen, met noch een ander heer door onse stad passerende ende een jachtschip gehuert hebbende, om sijn vrijheyt te hebben, ende dat oock elders in de Schermer onderwege aen moste wesen, op den 12den deser in hare reise niet behoorlijk sijn getracteert, maer onfatsoenlijk bejegent door eene van onse ordinaris veerschippers op UEd. stad, genaemt Leendert Nocvis (?). Wij bedancken bij dese serieuselijk den voorn. heer Witsen voor sijne tijdelijke gedane notificatie, hebben mede den voors. schipper, voor ons comparerende, ernstelijk bestraft ende gedreigt, dewelke serieuselijk voor ons heeft verclaert, dat alle 't selve door sijne knecht, buyten sijne kennisse ende toedoen, was geschiet; dat hij ook deselve sijne knecht daerover effective hadde gecasseert ende uyt sijne dienst geset, biddende, dat wij 't voorn. gepasseerde favorabel bij UEd. wilden excuseren, versoekende derhalven seer gedienstelijk, dat UEd. 't gene voornoemt is, nae hare gewone discretie ende goedertierenheit, voor dese reis vruntnaebuerlijk gelieven over 't hooft te sien, ende den voorn. schipper sijn gearresteerde schip gratieuselijk te ontslaen ende vrijelijk te laten passeren, vertrouwende dat voor 't toecomende bij ons soodanige ordre sal werden gestelt, UEd. noyt gene sodanighe rechtmatige clachten wederom sullen voorcomen’, enz.
2) Hop en Hulft hebben dus rapport van hunne reis uitgebracht aan burgemeesteren; in geen der registers uit het jaar 1667 vond ik iets daarover medegedeeld.

neffens de overleveringh van de voorseyde brieff, met effect en succes hebben gedaen.'

De wijze van 'recommandeeren', die men uit het voorgaande journaal van Hop heeft leeren kennen, was, volgens Bontemantel, tien jaren vóór 1667 nog niet gebruikelijk te Amsterdam, blijkens deze aanteekening in Resol. Raad I, 2, p. 444:

'1657, den 27sten Februarij, heeft van der Horst, Raet tot Rotterdam, jegenwoordich gecommitteert in de Generalityts reeckencamer, ende Gijsberti Rudolphi, pensionares derselver stadt, gehadt audientie bij Burgemeesteren, te weeten Vlooswijck ende Huydecooper, wegens den vroetschap, ende versocht dat, alsoo den baillieuw van Den Briel en Voorn was overleeden, dat geliefde van stadts weegen ter vergaederinge van H.Ed. Gr. Mog. den parsoon van den Heer Ewout Willemsz. Couwenhoeven, regeerende schepen der meer gesyde stadt, en soon van den Heer Burgemeester Willem van Couwenhoeven, tot de voors. vacante plaets te stemmen, alsoo, volgens de pointen van beschrijvinge, ter aenstaende vergaederinge 't selfde offitie sal begeeven warden. De voors. twee Heeren hebben, volgens haere commissie van de vroetschappen der gesyde stadt Rotterdam, geweest bij alle de steede, stemmen ter vergaederinge hebbende, over deselfde recommandatie, tot coste van den solicitant, die overal meederysde en nae de audientie sijn persoon in 't parteculier bij Burgemeesteren ging soliciteeren. - 'T voors. is wat nieuws, want dat steeden besendinge doen, tot solicitatie van een offitie, is in deese stadt, noch tot Rotterdam, noyt gepractiseert. Den Briel heeft besendinge gedaen wegens het voors. offitie, maer dat was, alsoo sustineeren haer de nominatie te competeeren, ende dat het een vroetschap uyt Den Briel moet weesen. - Almonde, burgemeester in Den Briel, heeft het ballieuwschap gekregen[1)].'

1) Op 21 Maart 1657 werd Pieter van Almonde benoemd tot baljuw en dijkgraaf van den Briel en den lande van Voorne. Couwenhoeven kwam niet voor op het drietal. (Resol. Holl.)

Wel was het vóór 1657 reeds gebruikelijk, brieven van recommandatie te laten afgaan (hiervóór, Eerste deel, p. 156), maar de ‘personeele recommandatie’ was toen te Amsterdam nog niet in zwang. Wij hebben echter gezien, dat in 1663 Hop en Hulft van burgemeesteren vergunning verzochten en verkregen, hun zwager Cloeck persoonlijk te gaan recommandeeren. Zij hadden geen succes, en daaraan is vermoedelijk het besluit van burgemeesteren toe te schrijven om ‘sulcke versoeken niet meer toe te staen’ (hiervóór, Eerste deel, p. 157.) Dit besluit[1)] houdt niet in, dat burgemeesteren nooit meer leden van de regeering zouden afvaardigen, om de brieven van recommandatie met de ‘personeele recommandatie te vergeselschappen’, maar moet waarschijnlijk aldus uitgelegd worden, dat, wanneer de regeering van Amsterdam besloten had een candidaat te recommandeeren, aan vrienden of bloedverwanten van den candidaat, die aan burgemeesteren kwamen verzoeken, op eigen kosten de ‘personeele recommandatie’ te mogen doen, dit verzoek zou worden geweigerd.

Dat in Holland deze personeele recommandatie juist omstreeks 1663 hoe langer hoe meer in praktijk werd gebracht, blijkt uit het volgende. In den beschrijvingsbrief, waarbij de Staten van Holland tegen 27 Februari 1663 werden samengeroepen, stond als derde punt van behandeling: het vervullen van een vacature in het Hof van Holland (zie hiervóór, p. 408), en daaraan werd het volgende toegevoegd: ‘ende naerdemael de sollicitatiën naer soodanige rechterampten, voor desen hier te lande onbekent geweest zijnde, zedert eenige jaren herwaerts meer ende meer hebben beginnen toe te nemen, soo werden de leden midts desen in bedencken gegeven, of niet, tot vermijdinge van sulcks voor 't toekomende, bij goede wetten en praecautiën behoorlijck dient te wer-

1) Alleen door Bontemantel wordt dit besluit medegedeeld. In het notulenboek van den oudraad (van burgem. en oudburgem.) - waarin men juist verwachten mocht, dat een dergelijk besluit was opgeteekend - wordt er geen gewag van gemaakt. De ‘dagelijksche notulen’ van burgemeesteren beginnen eerst in 1665.

den voorsien, met versoeck omme hunne gedeputeerden, daertoe ten volle gheauthoriseert, tijdelijck te willen herwaerts schicken.' Op 2 Maart daaraanvolgende werd - zooals reeds medegedeeld is - Mr. van den Honaert tot raadsheer in het Hof benoemd, en den 9den van dezelfde maand gaven de Staten aan een commissie, samengesteld uit de heeren van de ridderschap, die van Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam, Alkmaar, Enkhuizen en Medemblik, met den raadpensionaris, de opdracht om H.Ed. Gr. Mog. van advies te dienen, door welke maatregelen 'sollicitatiën naer Raedsplaetsen in de Hoven van Justitie en andere rechterambten, voor desen hier te lande onbekent geweest zijnde,' konden worden tegengegaan. Van dit advies vernemen wij voorloopig niets, doch op 7 December 1663 vermelden de Resol. Holl., dat de werkkring der commissie wordt uitgebreid en haar oordeel gevraagd 'of ende door hoedanige wetten, praecautiën ende reglementen, alle inordentelijcke sollicitatiën ende brigues na de magistrature ende andere ampten ende digniteyten in de steden, mitsgaders over ampten, officiën ende beneficiën, bij dese vergaderinge en subalterne collegiën vergeven wordende, en in specie mede van diegene, waervan ter Generaliteyt werdt ghedisponeert, voor 't toekomende soude konnen ende behooren geprevenieert of gerefreneert te werden.' Reeds den 15den December 1663 bracht de commissie, bij monde van den raadpensionaris, voor haar advies uit, dat 'bij provisie, tot wechneminge van de tastelijckste excessen', behoorde te worden bepaald: 1o. dat niemand, die wil solliciteeren naar eenige bediening in politie, justitie, militie of anders-zins, 'vermogen sal tot dien fine in de steden om te reysen, ofte voor sich door anderen te doen omreysen,' op straffe van ineligibel te zijn; 2o. dat noch de heeren van de ridderschap, noch burgemeesteren van eenige steden, voortaan elkander zullen mogen bezenden om iemand tot eenig ambt te recommandeeren; 3o. dat noch de heeren van de ridderschap, noch de gedeputeerden van de steden, in Den Haag, aan de huizen en logementen van de edelen en steden, uit naam van hun college of van de steden, iemand mogen gaan recom-

mandeeren tot eenig ambt. Verschillende leden verzochten copie van dit advies, om er de meening van hunne lastgevers op te vragen, zoodat geen finale resolutie werd genomen. Daarna rust de zaak weder tot den 7^{den} Augustus 1664, toen door de Staten werd besloten, het door de commissie uitgebrachte advies onder de punten van den beschrijvingsbrief voor de volgende vergadering op te nemen. Aldus geschiedde, maar in deze vergadering, die 17 September 1664 begon, kwam het punt niet aan de orde, en nadat het nog éénmaal op den beschrijvingsbrief was gebracht (voor de vergadering, die 26 November 1664 aanving), en - voor zoover men dit uit de Resol. Holl. kan opmaken - niet in behandeling genomen, verdwijnt het ook van de convocatie.

De ‘personeele recommandatie’ werd dus niet verboden door de Staten van Holland, en bleef in zwang. Van Amsterdam weten wij immers, dat het in 1667 Hop en Hulft uitzond om voor de candidatuur van Cloeck te ijveren, en hiervóór, Eerste deel, p. 158 sqq., kan men lezen hoe in 1670, toen een president in het Hof van Holland moest worden benoemd, niet alleen ‘circulaire messives afgingen’, maar bovendien Geelvinck, Hudde en Hop, van stads wegen, bij de ridderschap en de stemmende steden rondreisden, om Hendrik Hudde, raadsheer in den Hoogen Raad, voor de presidentsplaats in het Hof aan te bevelen, en hoe zij deze commissie, ‘op stadts costen, aensienelijk aflyden’, terwijl later de gedeputeerden van Amsterdam ter dagvaart, voor hetzelfde doel, ‘in twee huerkoetsen de visite deden’ aan alle leden van de Statenvergadering, die in Den Haag waren.

Bijlage VII. Opbrengst van den grooten accijns in de jaren 1636-1662.

In het tijdvak 1636-1662 verstaat men onder grooten accijns: den accijns van de bieren en azijnen, die binnen de fortificatie der stad geconsumeerd werden, en van het graan, dat in de stad werd gebracht. Hij werd niet verpacht, maar door accijnsmeesteren ontvangen[1].

Oudtijds verstond men onder grooten accijns den accijns op wijn en bier, die reeds in het midden der 14de eeuw geheven werd en die, toen in de 15de eeuw nieuwe accijnsen werden ingesteld, den naam ‘groote excijs’ kreeg, omdat hij het meest opbracht. Ook de koren-accijns wordt er later toe gerekend[2]. Nog in het laatst der 16de eeuw behoort de wijnaccijns tot den grooten accijns en wordt door accijnsmeesteren geind[3]; in het

1) Vgl. Eerste deel, p. 130. Onder de kleine accijnsen, die verpacht werden, komt voor: een accijns op ‘granen in sacken ende tonnen hier gebracht werdende’ (Tweede deel, p. 350), d. i. op het graan, dat niet uit het buitenland te scheep werd aangevoerd, maar bij kleine hoeveelheden, in zakken en tonnen, uit de naburige dorpen. (Vgl. Handvesten I p. 205, keur van 6 Aug. 1582 over den accijs van ‘'t koren, 't welck hier ter stede van buyten te marckt gebracht wert met sacken ende andersints’). De opbrengst van dezen accijns is dan ook zeer gering. Tot de kleine accijnsen behoort eveneens de ‘coorn-excijs off 't gemael’, ook wel molengeld genoemd (Tweede deel, p. 350; wel te onderscheiden van den accijns, die bij den invoer van graan moest betaald worden) en een accijns op buiten-bieren en -azijnen, d. w. z. die buiten de fortificatie geconsumeerd werden. (ibid.)
2) Ter Gouw, Amsterdam III p. 410, 412 sqq., V p. 356.
3) Mr. H.J. Koenen, Voorlezingen over de geschiedenis der finantiën van Amsterdam, p. 115.

midden der 17de eeuw komt hij voor onder de kleine accijnsen en wordt verpacht[1].

De accijns op bieren en granen, vooral de eerste, is altijd een voorname bron van inkomsten voor Amsterdam geweest[2]. Ook in het midden der zeventiende eeuw is dit het geval. In 1653 bv. bracht de groote accijns meer op dan alle kleine accijnsen tezamen[3].

In Bontemantels Resol. Raad II, 1, p. 47 sqq. vond ik een statistiek van den 'ontfang door de heeren axcijsmeesters over stats bieren, asijn ende graenen', in de jaren 1636-1662. Toen ik echter de getallen van Bontemantel vergeleek met de getallen, die men in de stadsrekeningen vindt onder het hoofd 'opbrengst van den grooten accijns', bleek er een aanmerkelijk verschil te zijn. Ik laat die getallen daarom hier volgen, zooals de lijst van Bontemantel en zooals de stadsrekeningen ze hebben[4]; de eerste vermeldt afzonderlijk de opbrengst van bier- en azijnaccijns en korenaccijns en, te beginnen met 1653, ook de opbrengst van het armengeld der bieren, waarover straks; de stadsrekeningen geven alleen het totaalbedrag van den grooten accijns.

		Bontemantel.	**Stadsrekening.**
1636.	bier en azijn	*f* 258.871-19- 0	
	koren	*f* 35.937- 7-3	
	totaal	*f* 294.809- 6- 3	*f* 265.835- 6- 0
1637.	bier en azijn	*f* 269.522- 9- 0	
	koren	*f* 27.455- 9- 8	
	totaal	*f* 296.977-18- 8	*f* 265.141- 6- 8
1638.	bier en azijn	*f* 270.443-16- 8	
	koren	*f* 34.262- 5- 0	
	totaal	*f* 304.706- 1- 8	*f* 263.925-17- 3

1) Tweede deel, p. 350.
2) Ter Gouw, Amsterdam III p. 87, 406, IV p. 15, V p. 325, 356.
3) Vgl. Bijlage IV, p. 361.
4) De rekening van het jaar 1650 ontbreekt; daarom heb ik voor dat jaar de opbrengst van den grooten accijns aan het rapiamus ontleend. Enkele fouten in Bontemantels optellingen zijn verbeterd.

		Bontemantel.	**Stadsrekening.**
1639.	bier en azijn	*f*271.032-17-10	
	koren	*f*28.728-19-14	
	totaal	*f*299.761-17- 8	*f*269.553-12- 2
1640.	bier en azijn	*f*273.885-15- 4	
	koren	*f*33.290-13-12	
	totaal	*f*307.176- 9- 0	*f*267.273-11-10
1641.	bier en azijn	*f*304.437-11- 6	
	koren	*f*43.610- 4-10	
	totaal	*f*348.047-16- 0	*f*310.578- 2- 8
1642.	bier en azijn	*f*316.315- 9- 0	
	koren	*f*35.111- 8- 0	
	totaal	*f*351.426-17- 0	*f*332.142-16- 8
1643.	bier en azijn	*f*333.945- 0- 6	
	koren	*f*44.083- 3-10	
	totaal	*f*378.028- 4- 0	*f*356.000- 0- 0
1644.	bier en azijn	*f*332.705-13- 8	
	koren	*f*39.954-16- 8	
	totaal	*f*372.660-10- 0	*f*334.014-17-11
1645.	bier en azijn	*f*324.564-15-12	
	koren	*f*28.185- 0- 0	

	totaal	*f*352.749-15-12	*f*329.958- 3- 4
1646.	bier en azijn	*f*324.313-11-10	
	koren	*f*28.599-11- 6	
	totaal	*f*352.913- 3- 0	*f*325.910-11- 4
1647.	bier en azijn	*f*317.823-19-14	
	koren	*f*34.576-10- 2	
	totaal	*f*352.400-10- 0	*f*356.955- 3- 8
1648.	bier en azijn	*f*305.448- 6-12	
	koren	*f*44.563- 1-12	
	totaal	*f*350.011- 8- 8	*f*317.680- 7-11
1649.	bier en azijn	*f*298.810-16-12	
	koren	*f*53.268-13- 4	
	totaal	*f*352.079-10- 0	*f*323.631- 3- 5

		Bontemantel.	**Stadsrekening.**
1650.	bier en azijn	*f*291.761- 1-14	
	koren	*f*44.581-18- 2	
	totaal	*f*336.343- 0- 0	*f*315.065- 3- 7
1651.	bier en azijn	*f*289.438-12- 4	
	koren	*f*40.230- 0- 0	
	totaal	*f*329.668-12- 4	*f*301.568- 1- 8
1652.	bier en azijn	*f*270.299-11-12	
	koren	*f*39.197-16- 0	
	totaal	*f*309-497- 7-12	*f*283.939-10-12
1653.	bier en azijn	*f*250.395-16- 4	
	koren	*f*19.913- 4-12	
	armengeld v/d bieren	*f*19.384- 1- 8	
	totaal	*f*289.693- 2- 8	*f*238.470- 5- 5
1654.	bier en azijn	*f*259.625- 6- 0	
	koren	*f*41.628-17- 0	
	armengeld v/d bieren	*f*22.591-17- 0	
	totaal	*f*323.846- 0- 0	*f*272.895-17- 0
1655.	bier en azijn	*f*257.440-16-12	
	koren	*f*37.194- 5- 4	
	armengeld v/d bieren	*f*20.179- 7- 8	

	totaal	*f*314.814- 9- 8	*f*295.118-13- 8
1656.	bier en azijn	*f*245.210-17-12	
	koren	*f*44.724- 4-12	
	armengeld v/d bieren	*f*19.047-13- 0	
	totaal	*f*308.982-15- 8	*f*280.536- 6-12
1657.	bier en azijn	*f*227.230-14-10	
	koren	*f*22.312-15- 0	
	armengeld v/d bieren	*f*18.000-10-8	
	totaal	*f*268.544- 0- 2	*f*287.716-17- 3
1658.	bier en azijn	*f*228.955- 0- 0	
	koren	*f*24.997-11- 0	
	armengeld v/d bieren	*f*18.461-10- 8	
	totaal	*f*272.414- 1- 8	*f*282.953- 3-12

		Bontemantel.	**Stadsrekening.**
1659.	bier en azijn	*f*221.422- 1- 8	
	koren	*f*18.196- 9- 0	
	armengeld v/d bieren	*f*17.783- 9- 8	
	totaal	*f*257.402- 0- 0	*f*250.174-15- 2
1660.	bier en azijn	*f*244.985- 5- 0	
	koren	*f*18.214-17- 0	
	armengeld v/d bieren	*f*19.614- 1-12	
	totaal	*f*282.814- 3-12	*f*278.987-19- 3
1661.	bier en azijn	*f*236.706-13-12	
	koren	*f*20.901-17- 0	
	armengeld v/d bieren	*f*18.790-15- 0	
	totaal	*f*276.399- 5-12	*f*266.181-11-11
1662.	bier en azijn	*f*204.760-12-12	
	koren	*f*23.665-14- 0	
	armengeld v/d bieren	*f*16.344- 1- 4	
	totaal	*f*244.770- 8- 0	*f*230.985-10- 2

Vergelijkt men de eindgetallen van Bontemantels lijst met die van de stadsrekeningen, dan bespeurt men een aanmerkelijk verschil. Bijna altijd zijn de eerste veel hooger, alleen in de jaren 1647, 1657 en 1658 lager; het verschil is bovendien zeer afwisselend in verschillende jaren.

Het ligt voor de hand, dat ik het eerst getracht heb de verklaring van dit verschil te vinden door de boeken van accijnsmeesteren uit het tijdvak 1636-1662 te

raadplegen. Hiervan is echter geen enkel meer over[1]. Nu deze weg dus niet open staat, kan ik slechts laten zien op welke wijze ik beproefd heb tot een oplossing van de moeielijkheid te geraken.

Van ouds werden uit de opbrengst van den grooten

1) In Scheltema's Inventaris van het Amst. archief, dl. 2, p. 2, i.v. accijns, wordt vermeld een ‘notitie der boeken van den grooten accijns, vroeger berust hebbende op de oude wapenkamer ten stadhuize, 1498-1723’. Van de daar opgesomde boeken is geen enkel bewaard gebleven.

accijns de ‘rentiers’ van de stad betaald, d. w. z. zij, die rentebrieven ten laste van de stad hadden[1]. Ook in de rekening van 1594 komt als eerste post der uitgaven voor: ‘de renthe, door afschrijving van Tresorieren betaelt bij exchijsmeesteren van den grooten exchijs’[2]. Duidelijker nog wordt de toedracht der zaak, als men de stadsrekening van 1607 opslaat. Als eerste grossa van ontvangst wordt daar genoemd de opbrengst van den grooten accijns. Na de laatste grossa van ontvangst en vóór de eerste grossa der uitgaven wordt dan vermeld het bedrag, dat door accijnsmeesteren aan houders van rentebrieven is uitbetaald; dit bedrag, vermeerderd met de wedde van accijnsmeesteren en de overige onkosten van het accijnshuis, wordt dan afgetrokken van de opbrengst van den grooten accijns, en de resteerende som opgeteekend als: ‘ergo meer ontfangen als uytgegeven’, welk bedrag door Tresorieren van het volgende jaar als ontvangpost wordt geboekt.

Na het jaar 1607 is de toedracht der zaak waarschijnlijk dezelfde gebleven, maar zij blijkt niet meer zoo duidelijk uit de rekening. Immers, in de rekening van 1608 wordt niet meer, zooals in die van het vorige jaar, eerst de bruto opbrengst van den grooten accijns genoemd en later daarvan afgetrokken het bedrag van de uitbetaalde rente, vermeerderd met de wedde van de accijnsmeesteren en de onkosten van het accijnshuis, maar men vindt daar, als 13de grossa van ontvangst, den ‘ontfang van den grooten excijse’, bestaande uit: een restant van de opbrengst van 1607 + wat in 1608 ‘*meer* (is) *ontfangen dan uytgegeven*’. Hoewel in deze rekening de uitbetaalde rente, wedde en onkosten niet uitdrukkelijk genoemd worden[3], meen ik toch te moeten aannemen, krachtens de uitdrukking ‘meer ontfangen als uytgegeven’, dat zij

1) Ter Gouw, Amsterdam III p. 414.
2) Koenen, Voorlezingen enz. p. 118.
3) Wel komt in deze rekening, onder de uitgaven, een post voor: ‘aflossing van renten’, maar men vindt dezen post ook reeds in de rekening van 1607 en voorgaande jaren, en hij heeft geen betrekking op de jaarlijksche uitbetaling van rente, maar op de aflossing van rentebrieven.

ook hier van de opbrengst van den grooten accijns zijn afgetrokken.

Komen wij thans tot de jaren, waarmede de boven afgedrukte statistiek van den grooten accijns aanvangt. In de stadsrekeningen van 1636, 1637 en 1638 vindt men nog de woorden: 'van den excijsmeesteren van den grooten excijs ontfangen over zooveel bij henluyden *meer is ontfangen als uytgegeven*'. Te beginnen met 1639 verandert dit echter in 'van den excijsmeesteren van den grooten excijs ontfangen over collecte van denzelven excijs', en deze uitdrukking vindt men verder steeds in de rekeningen van de jaren 1639-1662.

De mogelijkheid bestaat nu, dat, al zijn de woorden in de stadsrekening anders geworden, de toedracht der zaak dezelfde is gebleven, en dat nog altijd van de opbrengst van den accijns afgetrokken worden de bekende uitgaven. Neemt men deze veronderstelling aan, dan heeft men de verklaring van het verschil tusschen Bontemantels lijst en de lijst volgens de stadsrekeningen: de eerste vermeldt dan de bruto opbrengst van den accijns, de laatste heeft dit bedrag verminderd met de aan houders van rentebrieven uitbetaalde rente, met de jaarwedde van accijnsmeesteren[1)] en overige onkosten van het accijnshuis.

Tegen deze verklaring moet ik zelf echter eenige bedenkingen inbrengen. In de eerste plaats blijft thans nog onverklaard, waardoor in het verschil tusschen de beide lijsten een zoo groote schommeling valt waar te nemen. De wedden van accijnsmeesteren en de onkosten van het accijnshuis zullen een vrij constant bedrag geweest zijn; de aan rente uitbetaalde som behoeft niet constant geweest te zijn, maar kan grooter of kleiner worden naarmate meer rentebrieven worden uitgegeven of afgelost. Toch zou ik aarzelen aan te nemen, dat de aan rente uitbetaalde sommen telken jare zoozeer verschilden, dat daaruit alle schommelingen in het verschil van beide lijsten worden verklaard. Maar al ware dit ook aan te

1) Voor deze onderstelling pleit ook de omstandigheid, dat bv. in het rapiamus van 1653 de wedde van accijnsmeesteren niet genoemd wordt in het hoofdstuk 'ordinaris-wedden' en wel die van de overige bezoldigde magistraten. Vgl. Tweede deel, p. 367.

nemen, er blijft één hoofdbezwaar over, en tot de oplossing daarvan zie ik geen kans. Het is dit. Er zijn drie jaren, nl. 1647, 1657 en 1658, waarin de opbrengst der accijnsen volgens de stadsrekeningen meer heeft bedragen dan volgens Bontemantels lijst, en wel resp. omstreeks *f* 4500, *f* 19000 en *f* 10000 meer. Hierdoor wordt mijne verklaring onmogelijk gemaakt; ik heb haar dan ook alleen voorgedragen om te laten zien, dat ik mij moeite heb gegeven om het vraagstuk op te lossen, en omdat zij misschien voor iemand anders aanleiding kan zijn tot een beter verklaring.

Toch komt het mij voor dat wij, al is het verschil tusschen Bontemantels statistiek en die, welke ontleend is aan de stadrekeningen, onverklaard gebleven, niet er toe behoeven te komen om aan de eerste alle waarde te ontzeggen. Voor de juistheid van de eerste pleit de omstandigheid, dat zij niet slechts de totaal-opbrengst van den grooten accijns vermeldt, zooals de stadsrekeningen uit de jaren 1638-1662, maar specificeert hoeveel de opbrengst was van den accijns op bieren en azijnen, van dien op het graan, en, sinds 1653, van het armengeld op de bieren. Verder was Bontemantel in staat zich juiste gegevens te verschaffen, daar hij zes maal het ambt van president van accijnsmeesteren heeft bekleed, nl. in de jaren 1658 en 1660-1664, en dus toegang gehad heeft tot de boeken van het college[1]. Eindelijk zou - voor het geval dat de stadsrekeningen niet de eigenlijke opbrengst van den accijns vermelden, maar dit bedrag, verminderd met verschillende onkosten - Bontemantels lijst ook daarom de voorkeur verdienen, omdat zij de bruto opbrengst van den accijns vermeldt; voor de conclusies omtrent toeneming van bevolking of vermeerdering van welvaart, die men bv. uit een statistiek van den accijns op bier zou willen trekken - waarover straks - heeft een statistiek van de bruto opbrengst de meeste waarde.

Nemen wij dus voorloopig - tot het tegendeel gebleken

1) Na 1664 had Bontemantel nooit meer zitting in het college van accijnsmeesteren. Hij vermeldt nog ergens (zie Eerste deel, p. 114, noot 2) de opbrengst van den grooten accijns in het jaar 1667, en noemt dan hetzelfde bedrag als de stadsrekening.

is - de juistheid van Bontemantels lijst aan, en onderzoeken wij verder of er in het tijdvak 1636-1662 ook veranderingen zijn gebracht in het bedrag van den accijns op bier, azijn en graan. Men zou zich vergissen, wanneer men meende voor dit onderzoek te kunnen volstaan met het raadplegen van de gedrukte keuren en ordonnantiën, b.v. van Noordkerk's Handvesten. Daarin worden op verre na niet alle veranderingen in den accijns vermeld, o.a. niet de straks te noemen wijziging van 18 Januari 1653. Voor alle zekerheid zou men dus de vroedschapsresolutiën van het bedoelde tijdvak moeten nagaan, omdat alleen de vroedschap tot wijziging van den accijns mocht besluiten. Ik heb echter gemeend dit te mogen nalaten, omdat ik, op het Amsterdamsche archief, onder de manuscripten van Jacobus Noordkerk[1)] een ‘memorie van de stadsaccijnsen, die gecollecteert werden’ vond, door hem opgemaakt voor Thesaurieren-ordinaris van het jaar 1746. In deze memorie handelt hij ook over den bier- en graanaccijns, van de oudste tijden af. Zoo dikwijls ik de resultaten van Noordkerks onderzoek over andere onderwerpen heb gecontroleerd, is mij altijd de juistheid er van gebleken, en ook in dit geval durf ik er op vertrouwen; de vroedschapsresoluties, die hij aanhaalt, heb ik steeds gecontroleerd en accoord bevonden. Volgens Noordkerk dan is er in het tijdvak 1636-1662 slechts eenmaal verandering gebracht in den accijns op bieren en azijnen, en eenmaal in dien op de granen. Na 22 April 1604 is de bieraccijns niet verhoogd vóór 18 Januari 1653. Toen werd besloten dat alle bieren, in Holland gebrouwen en binnen Amsterdam geconsumeerd, voortaan, ten behoeve van de armen, in den stadsaccijns bezwaard zouden worden, de dunne met een stuiver, de zware met twee stuivers per ton; ook werd de accijns op de ‘vreemde’ bieren een weinig verhoogd, daarentegen de accijns, geheven van de slijters van ‘kleine’ bieren, een weinig verlaagd. De geheele meerdere opbrengst, welke er ten gevolge van deze resolutie zou komen, zou door burgemeesteren worden gegeven ‘aen soodanige arme comptoiren, als hare E. zullen oordeelen behoeftigst te

1) Vgl. hiervóór, Tweede deel, p. 89 noot 1.

zijn'. Zoo zien wij dan ook sinds 1653 in Bontemantels statistiek melding gemaakt van een 'armengelt van de bieren'[1].

In den accijns op de granen[2] kwam in het tijdvak 1636-1662 slechts deze verandering, dat op 3 Maart 1656 besloten werd voortaan ook accijns te heffen van boekweit, die tot dien datum vrij was[3].

De eenige reden, waarom ik het onderzoek, waarvan tot dusverre verslag werd gedaan, heb ingesteld, is deze: gewoonlijk wordt aangenomen dat de statistiek van de opbrengst van een accijns op een artikel van algemeen gebruik in zekere mate tevens dienst kan doen als bevolkingsstatistiek[4].

Over de bevolking van Amsterdam in de 17de eeuw

1) Eerste deel, p. 130, heeft Bontemantel abusievelijk geschreven 'armengelt der granen' in plaats van 'armengelt der bieren'. Dit armengeld is, blijkens Bontemantels lijst, althans tot 1662 geheven. Later schijnt het tijdelijk weer in onbruik geweest te zijn, want er is een vroedschapsresolutie van 12 Juni 1673, waarbij besloten wordt de resolutie van 18 Januari 1653 weer ten profijte van de godshuizen 'in train' te brengen.
2) Deze accijns is 22 April 1604 voor de eerste maal door de vroedschap 'begroot', d. w. z. op een vasten prijs gesteld. Bij de keur van 17 Mei 1618 werd deze accijns voor het eerst gepubliceerd. (Noordkerks Handvesten I p. 204).
3) 'Op het vertoog ende de remonstrantie, door commissarissen van den grooten excijns aen den Heeren Burgermeesteren gedaen, van dat de bouckweyt tot noch toe van alle stadts impositiën was exemt, om redenen dat het vertier van deselve cleyn was geweest, doch dat de consumtie tsedert eenighe jaren van tijdt tot tijd diermate was toenemende, dat de voors. boeckweyt, tot groot proffijt van dese stadt ende zonder oogschijnlijck nadeel der commercie, alsnu mede zoude connen werden belast met 8 stuyvers op yeder last, gelijck als de garst, in welckers plaetse deselve bouckweyt bij de brouwers begint gebruyct te worden, is, na deliberatie, verstaen dat men voortaen van de bouckweyt 8 stuyvers van yeder last voor excijs sal heffen'. (Vroedsch. Resol. 3 Maart 1656).
4) Zoo noemt bv. Ter Gouw (Amsterdam V p. 83) de accijnsen op koren en bier - benevens het huizental - de beste grondslagen van berekening der bevolking.

hebben wij slechts enkele vertronwbare gegevens[1]. Een statistiek als de boven afgedrukte, die over een tijdvak van bijna dertig jaren loopt, moest, zoo meende ik, eenige waarde hebben voor de bevolkingsstatistiek van Amsterdam. De accijns op granen kan echter niet worden gebruikt om er conclusies uit te trekken aangaande de vermeerdering der bevolking. Immers, deze accijns werd geheven bij den invoer van graan[2]; en in jaren waarin het graan goedkoop was, werd natuurlijk meer ingeslagen dan voor de consumptie noodig was. De accijns op het gemaal was een accijns op de consumptie[3]; stond ons daarvan een statistiek ten dienste voor de jaren 1636-1662, dan zou deze een bijdrage vormen voor de statistiek van de toeneming der bevolking. Nu dit het geval niet is, blijft ons alleen de accijns op de bieren over. Deze accijns werd geheven van de consumptie[4], en bier werd in het midden der 17de eeuw algemeen gedronken.

Aan Bontemantels lijst wil ik daarom ontleenen de opbrengst van den bieraccijns in de jaren 1636-1662, en deze nog eens afzonderlijk laten afdrukken; om het overzicht gemakkelijker te maken, neem ik telkens ronde getallen. Na 1653 neem ik alleen de opbrengst van den accijns, zonder er de in dat jaar ingestelde verhooging of armengeld bij te tellen; voor de gevolgtrekkingen omtrent de toeneming van de bevolking is het immers noodzakelijk de opbrengst te kennen van den accijns over een aantal jaren, waarin die accijns niet veranderde, en Bontemantels gespecificeerde lijst stelt ons in staat ook na 1653 te weten, hoeveel de opbrengst van den accijns zonder de verhooging zou hebben bedragen[5].

1) Zie bv. het artikel van Ter Gouw over de bevolking van Amsterdam in Amstelodamiana II p. 279-285. Vóór 1795 zijn de inwoners van Amsterdam slechts tweemaal geteld, nl. in 1622 en 1630.
2) Vgl. Eerste deel, p. 130. Nog duidelijker heeft het de 'Clatversamelinge', i.v. accijnsmeesteren: 'axcijsmeesters ontvangen de stadts accijs der bieren en asijnen, die geconsumeert werden binnen de fortificatie, ende de excijs der granen, die in de stadt werden gebracht.'
3) Vgl. de keur van 5 Mei 1579 (Handvesten I p. 198 en 199).
4) Vgl. Eerste deel, p. 130. Nog duidelijker heeft het de 'Clatversamelinge', i.v. accijnsmeesteren: 'axcijsmeesters ontvangen de stadts accijs der bieren en asijnen, die geconsumeert werden binnen de fortificatie, ende de excijs der granen, die in de stadt werden gebracht.'
5) Geheel juist is dit niet, want, zooals boven, p. 441, werd medegedeeld, is in 1653 niet alleen een verhooging van den accijns bepaald, maar tevens de accijns, die van de slijters van kleine bieren werd geheven, een weinig verlaagd. In werkelijkheid zou dus, na 1653, de accijns op het bier, wanneer er geen verandering in was gebracht, iets meer hebben bedragen dan volgens de lijst op p. 444. Dit verschil kan echter niet groot zijn geweest.

1636	1637	1638	1639	1640
*f*259.000	*f*270.000	*f*270.000	*f*271.000	*f*274.000
1641	1642	1643	1644	1645
*f*304.000	*f*316.000	*f*334.000	*f*333.000	*f*325.000
1646	1647	1648	1649	1650
*f*324.000	*f*318.000	*f*305.000	*f*299.000	*f*292.000
1651	1652	1653	1654	1655
*f*289.000	*f*270.000	*f*250.000	*f*260.000	*f*260.000
1656	1657	1658	1659	1660
*f*245.000	*f*228.000	*f*229.000	*f*221.000	*f*245.000
1661	1662			
*f*237.000	*f*205.000			

Ook al neemt men aan, dat een statistiek van den bieraccijns in hoofdzaak dezelfde rijzingen en dalingen moet vertoonen als een statistiek van de bevolking, dan behoeft men nog niet te veronderstellen, dat elke geringe vermeerdering of vermindering van den accijns het recht geeft tot een gelijke vermeerdering of vermindering van de bevolking te concludeeren. Wanneer bv. de consumptie van sommige bieren, waarop een hooge accijns stond, afnam en daarentegen de consumptie van bieren, waarvan slechts een geringe accijns werd geheven, vermeerderde, dan kan, ook bij een langzaam toenemen van de bevolking, de opbrengst van den accijns iets minder worden. Men zal dus voorzichtig handelen door alleen uit aanzienlijke vermeerdering of vermindering van den accijns tot een toenemen of afnemen van de bevolking te besluiten.

De statistiek van den accijns vertoont een gestadige toeneming in de jaren 1636-1643, daarna een langzame daling van 1644-1653, zóó, dat in 1653 de opbrengst minder is dan in 1636. In de beide volgende jaren is de opbrengst van den accijns weer iets hooger, in 1656 en 1657 daalt zij, en, na een kleine rijzing in 1658, daalt zij in 1659, neemt in 1660 weer sterk toe en daalt in 1661 en 1662 zoozeer, dat de opbrengst van het jaar 1662 ongeveer □ minder is dan die van het jaar 1636.

Wanneer men nu een zeer nauw verband tusschen de statistiek van den accijns en die van de bevolking aannam, dan zou men - om slechts een enkel voorbeeld te noemen - moeten concludeeren, dat in 1655 de bevolking van Amsterdam even groot was als in 1654. Wij weten echter dat in 1655 het sterftecijfer bizonder groot was: van den zomer van 1655 tot den daaropvolgenden zomer heerschte de pest, en in de zes eerste maanden alleen stierven 13508 menschen[1]. Ook al nemen wij een minder nauw verband aan, dan toch komen wij tot gevolgtrekkingen, die in strijd zijn met andere gegevens. Gaan wij bv. alleen uit van de volgende redeneering: van 1636 tot 1643 zien wij de opbrengst van den accijns toenemen en van 1644 tot 1662 verminderen, derhalve moet in de genoemde tijdvakken ook de bevolking van Amsterdam zijn toe- en afgenomen - ook dan is er bezwaar tegen het aanvaarden van deze conclusie.

In 1657 werd tot de vierde uitlegging van de stad besloten, ‘want den aanwas der inwoonders en toeloop der vreemden’, zegt Domselaer[2], wiens Beschrijving van Amsterdam in 1665 verscheen, ‘was zodanigh vermeerdert, dat 't begrijp der stad te kleyn wiert om die te konnen besluyten’. In 1658 begon men met den aanleg van den nieuwen stadsmuur, en in 1662 - het laatste jaar van onze statistiek - was men druk bezig met het afperken van de nieuwe straten, het graven van grachten en bouwen van bruggen[3]. In 1632 bedroeg het aantal huizen in de stad 14.440 en in de voorsteden 1122[4]; in 1666 stonden er 22.000 huizen in het register der verponding[5]. Uit deze gegevens heeft men dus het volste recht te besluiten, dat in de jaren 1644-1662 de bevolking van de stad niet zal zijn verminderd, maar eerder sterk toegenomen.

Ik kan één getuige aanhalen, die deze conclusie tegenspreekt.

1) Wagenaar, Amsterdam I p. 593.
2) Derde boek, p. 268. Zie ook Boek VI, p. 446.
3) Zie het artikel van den heer D.C. Meyer Jr. in Amsterd. Jaarboekje 1888 p. 137-165.
4) Wagenaar, Amsterdam I p. 51.
5) Eerste deel, p. 121.

In de vergadering van 30 Januari 1662 keurde de vroedschap het plan voor de uitlegging van de stad goed, volgens de kaart, haar door een commissie uit den raad voorgelegd. ‘Bontemantel alleen was van advys, dat, aengesien 't voorleeden jaer merckelijck veel huysen, soo van merite als gemeene, waeren 't geheele jaer leech blijven staen, wel can gesien warden datter meer huysen in de stadt dan familie(n) sijn, ende oversulx de uytlegginge der stadt niet anders can veroorsaecken dan een slapte in de huysen ende erven; dat (hij) oversulx commissarissen was bedanckende, ende de caert voor eenige jaeren best sal sijn aen een cant te leggen[1)]’.

Wij mogen Bontemantel niet strikt aan zijne woorden houden: hij bedoelt natuurlijk niet, dat het aantal huizen in Amsterdam grooter was dan het aantal huisgezinnen, maar dat er meer huizen zijn dan voor de bevolking noodig is, zoodat er verscheidene leeg staan. Daarom is hij tegen de uitlegging.

Ik zou echter niet gaarne alleen op grond van deze uitspraak het resultaat van de statistiek, nl. een vermindering van de bevolking in het tijdvak 1644-1662, aanvaarden. Bij elke uitlegging zullen er wel benauwde zielen geweest zijn, die het een gewaagde onderneming vonden. Misschien ook was Bontemantel eigenaar van verschillende perceelen in de oude stad, en vreesde hij daarom voor een ‘slapte in de huysen ende erven’, die natuurlijk in waarde zouden dalen. Ook Gillis Valckenier zei later, dat ‘het vergrooten van de stadt de ruine (was) van de vaste goederen’, ook van de ‘finantie’ van de stad[2)].

Zoowel uit de getallen van Bontemantel als uit die van de stadsrekeningen blijkt een toeneming van den accijns in de jaren 1636-1643, een vermindering in de jaren 1644-1662; jaar voor jaar vergeleken, vertoonen beide lijsten wel afwijkingen, maar hierin komen zij overeen: in 1643 wordt het hoogste getal bereikt, in 1662 daalt de lijst tot het laagste. Zoowel volgens Bontemantel als volgens de stadsrekeningen is de opbrengst van den accijns in 1662 veel lager dan in 1636.

1) Resol. Raad II, 1, p. 537.
2) Tweede deel, p. 154.

Daar er nu alle reden is om aan te nemen, dat in 1662 de bevolking van Amsterdam grooter was dan in 1636, mag ten slotte uit het bovenstaande onderzoek deze conclusie getrokken worden: in het tijdvak 1636-1662 is de opbrengst van den bieraccijns geen betrouwbare maatstaf voor de vermeerdering of vermindering van de bevolking. Men kan dit dan verklaren door aan te nemen, dat het bierverbruik in het bedoelde tijdvak minder werd en het wijnverbruik toenam, en misschien moet men er ook bij in aanmerking nemen - zooals boven reeds gezegd is - dat het gebruik van bieren, waarop een hooge accijns stond, kan zijn verminderd en de consumptie van bieren, waarvan een lage accijns werd geheven, toegenomen.

Bijlage VIII. Instructie voor Mr. Cornelis Hop als pensionaris[1].

‘De Heeren Burgermeesteren ende vroedschap hebben aengenomen Mr. Cornelis Hop[2], omme, als raed en pensionaris, dese stad getrouwelijck te dienen, na zijn beste vermogen ende verstand; tot welcken einde hij zal compareren in Schepenencamer[3], ende deselve in alle, saken, zoo civile als criminele, aldaer voorvallende, van advys dienen, ende zonderlinge daerop helpen letten, dat de ordre, op de manier van procederen ende dienen van de rollen, voor desen geraemt, ofte noch te beramen, achtervolght, midsgaders alle gepretendeerde costuymen, corruptelen ende misbruycken van de suppoosten gecorrigeert ende geweert mogen werden; gelijck hij, versocht sijnde, oock de Heeren Burgermeesteren ende andere

1) In de noten zal aangegeven worden, waarin deze instructie verschilt van die, waarop van Beuningen in 1650 tot pensionaris is aangenomen. Men vindt de laatstgenoemde in het Groot Memoriaal III fol. 289 v°-291. Den 28sten November 1650 benoemde de raad Mr. Pieter Vogelesangh tot tweeden pensionaris. Noch in de vroedschaps-resolutiën, noch in het groot-memoriaal vindt men zijne instructie. Waarschijnlijk is hij op dezelfde instructie aangesteld als van Beuningen. Pieter de Groot heeft in 1660 ook den eed afgelegd op dezelfde instructie als van Beuningen, blijkens een aanteekening in margine, Groot Mem. III fol. 289 v°.
2) In de instructie van van Beuningen staat: ‘De Heeren Burgermeesteren hebben den voors. Mr. Coenraed van Beuningen aengenomen voor den tijt van vier eerstcomende jaren, omme’ enz.
3) ‘Tot welcken eynde hij gehouden zal wesen ordinarie te comparere in Schepenencamer’. (Instructie van van Beuningen).

collegiën als weescamer, asseurantie ende diergelijcke, zal assisteren en dienen.

Zal mede gehouden wesen alle dezes stads privilegiën, handvesten ende regten te helpen voorstaen ende mainteneren ende, bevindende daerjegens yts voorgenomen, gedaen off geattenteert te zijn, binnen off buyten de voorszegde stad, off dat tot zijn kennisse yetwes comt, twelck deselve prejudiciabel ofte nadeelig zoude mogen wesen, zal hij den Heeren Burgermeesteren in der tijd tselve terstond te kennen geven ende hem na derselver ordre reguleren.

Insgelijx zal hij gehouden wesen alle de processen, dese stad ten principalen aengaende, ofte daerin deselve haer zal hebben gevoeght, waer te nemen, te bevorderen, recommanderen[1] ende alle instructiën, daertoe van noden zijnde, te geven, midsgaders de procureurs van de stadt, zoo alhier als in Den Haghe, alle drie maenden aff te vorderen staet van de processen, zoo voor den geregte dezer stede als voor den Hove hangende, ende daervan den Heeren Burgemeesteren in der tijd te adverteren omme, na gelegentheit, daerin gedaen ende geresolveert te mogen werden; behoudelijck nochtans, dat de voornoemde Mr. Cornelis Hop wel zal mogen consuleren in alle zaecken[2], den geregte alhier niet aenhangig zijnde, nochte apparent voor denzelven geregte te zullen comen, waeronder egter niet verstaen werden begrepen te sijn de zaecken, waerin hy albereits als advocaet heeft geadviseert, ofte die hem, in het toecomende, in zijn privé, off wegens zijn bloed- ofte aengetrouwde vrienden, tot achterskinderen toe inclusive, zoude mogen overkomen[3].

Zal oock voornoemde Mr. Cornelis Hop waernemen ende vorderen alle zaken, dewelcke hem bij den Heeren Burgemeesteren in der tijd van stadts wegen[4] zullen werden bevolen; ende, ter dagvaert van de Heeren Staten

1) In plaats van recommanderen: ‘solliciteren’. (ibid.)
2) ‘Behoudelijck nochtans, dat de voorn. Mr. Coenraed van Beuningen tusschen partijen zal mogen consuleren in civile zaecken’. (ibid.)
3) ‘Waeronder egter niet verstaen werden ..... zoude mogen overkomen’ staat niet in de instructie van van Beuningen.
4) ‘Van stadtswegen’ staat niet in de instructie van van Beuningen.

van Hollandt en Westvriesland gecommitteert en gesonden werdende, zal hij goed ende pertinent register houden van alle zaken van importantie, dewelcke op de voorszegde dagvaert gedaen, gebesoigneert ende affgehandelt zullen werden; ende, wederom thuys comende van de voorszegde dagvaert, overleveren in handen van den Heeren Burgemeesteren alle de stucken ende papieren, bij hem op dezelve dagvaert gebruyct ende gelicht, midsgaders, nevens zijn rapport, memorie van de poincten, waerop bedencken is genomen ofte prompte resolutie vereyscht werdt; ende zal voorts alle des lands ende deses stads zaecken, dewelcke behoren niet gedivulgeert te werden, secreet houden, zoowel gedurende zijn dienst als daerna.

Item, zoo wanneer de voorszegde Mr. Cornelis Hop van stadts wegen in eenige andere zaecken buyten dese stad ende binnen de geunieerde provinciën werd gesonden ofte als voren op de vergaderingh van de voornoemde Heeren Staten gecommitteert, zal hij voor sijn persoon voor vacatiën hebben ende genieten vier gulden ende thien stuyvers sdaegs[1)], ende, reysende met een dienaer, vijff gulden vijftien stuyvers[2)], behalvens wagenhuyr, schuytvraght ende andere oncosten. Ende bijaldien hij buyten de Nederlanden oostwaerts over de Eems, off elders, als voren gesonden moght werden, zal met hem daeraff in redelijckheyt ende na gelegentheit van der zaecke gehandelt werden, zonder dat hij hem in eenige commissiën zal mogen laten gebruycken[3)] dan bij expres consent van de voornoemde Heeren Burgemeesteren; ende van eenige commissiën, tsij binnen off van buyten de provincie, wedergecomen sijnde, zal hij terstond het wedervaren den Heeren Burgemeesteren rapporteeren, ende hetgene daerop bij vervolg zoude moeten gedaen werden, bij memorie overleveren.

Ende off 't gebeurde (dat God verhoede) dat de voornoemde Mr. Cornelis Hop, als voren van deser stede wegen reysende, in eenige commissiën, op eenige wegen

1) 'Vier guldens 's daeghs'. (Instructie van van Beuningen).
2) 'Vijff guldens, vijff stuyvers'. (ibid.)
3) ''T zij van den Heeren Staten off-yemand anders' volgt nog in de instructie van van Beuningen.

off passagiën bij den gemeynen vijand off anderen zoude mogen werden gevangen, vervoert, gearresteert, ofte eenigsints aen lijff ofte goed beschadight ofte geranconneert, zal de gemelte Mr. Cornelis Hop, volgens de resolutie van den Heeren XXXVI Raden, op 't reysen in deser stede zaecken genomen, in dato 5 Mey A° 1600[1)], van deser stede wegen wederom werden gelost ende vrijgemaeckt; gelijck mede aen hem, midsgaders zijn weduwe, kinderen ende andere erffgenamen van stadts wegen vergoedinge gedaen zal moeten werden van alle schaden ende interessen, die hij, uyt zaecke van 's stadts dienst, in betrachtinge van zijne commissie binnen ofte buyten de stad off provincie in eeniger hande wijse zal comen te lijden[2)].

Voor alle welcke voorszegde diensten de voornoemde Mr. Cornelis Hop hebben ende genieten zal jaerlijx, denselven dienst gedurende, de somme van vierduijsend Caroli gulden[3)], te betalen bij de vierendelen jaers, ingaende den 1^en^ Maij A° 1663[4)], midsgaders vijftigh guldens[5)] tot een nieuw cleed; ende zal voorts de voornoemde Mr. Cornelis Hop zijn verblijven ontlast van alle deser stede personele lasten, als waken, bijten, schutterije, soldaten ofte hovelingen te logeren, ende wat des meerder zoude mogen zijn.

Des zal de voornoemde Mr. Cornelis Hop, bij solemnelen eede, aen handen van den Heeren Burgermeesteren beloven ende sweren de voorszegde instructie, na haer form ende inhouden, behoorlijck te achtervolgen ende na te comen'. (Resol. Vroedschap 29 April 1666).

In margine is hierbij aangeteekend: 'desen eed is bij

1) '15 Mey 1600' heeft de instr. van van Beuningen; maar het moet zijn 5 Mei 1600, blijkens Resol. vroedschap dl. 8 en 9, p. 598 en 599.
2) 'Gelijck mede aen hem, mitsgaders zijn weduwe, kinderen.....zal comen te lijden', staat niet in de instructie van van Beuningen.
3) 'De voorn. Mr. Coenraed van Beuningen hebben ende genieten zal jaerlix, geduyrende den tijt van de voors. jaren, de somme van twee duysendt guldens'. (Instructie van van Beuningen).
4) 'Den eersten Februarij lestleden'. (ibid.)
5) 'Jaerlix' wordt hier in de instructie van van Beuningen nog eens herhaald.

Mr. Cornelis Hop gepresteert den 30^{en} April A^{o} 1666, blijckende bij 't Groot Memoriaal, f° 185'.

9 December 1668 legde Mr. Reinier van Heemskerk[1] den eed af op een instructie, gelijk aan die van Hop. Alleen werd hij voor vier jaar benoemd en kreeg *f* 1200 salaris. Ook staat bij zijne instructie in margine aangeteekend: 'Op het gemoveerde van Mr. Reinier van Heemskerk is bij de Heeren Burgem. goedgevonden ende verstaen, dat hij niet doorgaens sal gehouden sijn in de kamer van Heeren Schepenen te compareren, maar alleenlijck soo wanneer hij bij de gemelte Heeren specialijck aldaer ontboden sal wesen'[2]. Feitelijk was de toestand reeds lang zoo als nu werd bepaald: de stoel van den pensionaris in schepenkamer stond meestal leeg[3]. - Den 13^{den} September 1672 werd Mr. Gerard Hooft tot tweeden pensionaris benoemd, op dezelfde instructie als Heemskerk. (Vroedsch. Resol. 13 Sept. 1672).

1) Vgl. Tweede deel, p. 83 en 84.
2) Groot Memor. V fol. 238.
3) Vgl. Eerste deel, p. 295.

Bijlage IX. Commissarissen van kleine zaken.

‘Anno 1598, 7 November, is gemaeckt, tot verlichtinge van de vierschaere, bij Schout ende Schepenen, met advijs van Burgemeesteren, een collegie, genaemt Vredemaeckers, daer alle civile saecken, voor en aleer deselfde ter vierschaer wierde gepresenteert, voor moste coemen om te veraccordeeren, oock van arresten op parsoonen of goederen, de Schout sijn civile actiën en van pachters- en buerquestiën, daer buyten partijen te coemen sonder advocaeten of andere hulpe; spraecken vonnissen doer accomodatiën ende tusschenspreecken, 't sij te betaelen op termijnen ofte anders, nae exigentie der saecken. Het collegie bestont uyt een Burgermeester, die bij beurte yder dry maenden daertoe most vaceeren, ende twee van de Schepenen, oock bij beurte daertoe gecommitteert; saeten Maendaech en Vrijdaegs nae de middaegh; partijen niet connende veraccordeeren, sullen haer renvoyeeren nae ordenares justitie. De banck wierd bijgevoegt een clerck, tot anotatiën van alles’[1)].

1) Bontemantel laat dit bericht over het college der vredemakers voorafgaan aan zijne verhandeling over het college van kleine zaken, omdat men het eerste als den voorlooper van het laatste kan beschouwen; ook werden commissarissen van kleine zaken aanvankelijk vredemakers genoemd. (hierna, p. 456). In geen der mij bekende beschrijvingen van den regeeringsvorm van Amsterdam wordt van het college van vredemakers gewag gemaakt.

'A1soo[1] de respective collegie(n) van Schout, Burgemeesteren en Schepenen deser stadt daegelijx seer beswaert ende overvallen werden met menichfuldige processen en differenten, die partije den een den anderen sijn moeverende, ende oock met verschyden andre questiën ende crackelen van clynder waerden, die bequaemer bij andre weegen afgedaen ende getermineert soude connen worden, waerdeur saecken van meerder importantie dickwils opgehouden ende niet getermineert en conden worden, tot groote interesten ende prejuditie deser stadt en goede ingesetenen van dien, ende oock tot excessive costen, tijtverlies ende vexatiën van partijen contendenten, soo is 't, dat mijne heeren van de gerechte, omme daerinne te voorsien, sooveele doenelijck is, bij provisie hebben, tot haerlieder wederseggen, geordonneert, gestatueert ende gewillekeurt op den 20sten October 1611, ende op den 10den December 1611 gepubliceert, van alle jaeren op den 14den Februarij bij Burgemeesteren en Schepenen gesaementlijck te verkiesen ende te beëedigen vier commissarissen, die genaemt sullen warden van clyne saecken, die, ten minsten twee in getalle, gehouden sullen weesen recht te houden op alsulcke daegen ende euren, als Schepenen gewoon sijn te doen, en wierde daertoe gekoesen Jan Thomesen[2], Jacob Backer, Jan Willemsen Bogaert ende Anthoni Oetgens.

Doch alsoo de saecken vermenichfuldighde ende commissarissen somwijle door sieckte en andre noodige besoignes niet altijt conden vaceeren van de vier twee te compareeren, soo is het getal anno 1639[3] met noch een commissaris gesupleert, ende in den jaere 1650, den 15den Februarij, noch twee, maeckende tesaemen seven commissarissen, waervan bij het meeste getal doen geor-

1) In deze verhandeling lascht, Bontemantel telkens artikelen in van keuren, betrekking hebbende op het college van kleine zaken. De 15 regels, volgende op 'Alsoo de respective collegiën van Schout' enz. vormen den aanhef van de keur van 10 December 1611. (Handvesten II p. 671).
2) Bij Wagenaar, Amsterdam III p. 446 heet hij Jan Thomasz. Croonenburg.
3) Wagenaar, Amsterdam III p. 445 heeft 1641. Uit de regeeringslijsten blijkt dat het jaartal bij Wagenaar juist is.

donneert is justitie te administreeren, dat is vier in getalle. De verkiesinge is anno 1653 gestelt van den 14den Februarij op den 4den derselver maent, uyt oorsaecke, dat nae de verkiesinge van de magistraeten, als: Raeden, Schepenen en Burgemeesteren, den jongsten Burgemeester meest genootsaeckt is naer den dachvaert, neffens eenige gecommitteerden, te vertrecken, ende de gemelde Burgemeesteren en Schepenen gewoon sijn compleet op de verkiesinge van alle subalterne bancken te weesen[1].

In den eersten aenvang deeden commissarissen recht over alle saecken, niet behoorende uyt haer natuer tot andre collegie(n) van judicature, ende arresten, uytgesondert tot veertich gulden incluys, twelck bij willekeuren van den 5den Januarij 1624[2] vermeerdert is tot tsestich gulden ende daer beneeden, hetsij deselve in gelden geëyst worden ofte in goederen, notoirlijck de voorseyde somme niet excederende, ende anno 1641[3] tot hondert gulden. Doch alsoo de heeren van den gerechte ondervonden, dat door de menichfuldichyt van processen, daegelijx ontstaende, de vierschaeren ende rollen dierwijsen wierden overlast ende verachtert, dat, om de justitie met behoorlijcke spoet ende expedientie te moegen administreeren ende de goede gemeente te soulageeren van de verdritige moyte ende groote oncosten, die de langwijlige rechtvorderinge met haer sleepen, ten hoogsten noodich is, de rechtbanck van de gemelde heeren Schepenen seer merckelijck te ontlasten ende subleveeren[4], soo is anno 1650, den 15den Februarij, de gemelde somme van 100 gulden tot seshondert gulden toe vermeerdert.

Dat niemant hem vervorderen soude soodanige saecken van seshondert gulden ende daer beneden onder eenich pretexst, 't sij van detentie, onthaelinge ofte anders, dan alleenlijck uyt cracht van wettich arrest, ter eerster aenvang te betrecken voor de heeren Schepenen, op pene, dat de presentatie, tot dien eynde ter rolle geschiedende,

1) Vgl. Eerste deel, p. 255.
2) Handvesten II p. 672.
3) Handvesten II p. 672.
4) 'Alsoo de heeren van den eerechte ..... subleveeren' is de aanhef van de keur van 15 Februari 1650. (Handvesten II p. 672).

geroyeert ende degene, die deselve heeft laeten aentyckenen, indien hij practiseert voor den gerechte, gemulcteert sal worden in een amande van dry gulden, ten behoeven van de armen.

Alle vonnissen, interlocutoire, provisionele ofte definitive, bij de gemelde commissarissen geweesen, sijn van soodanich effect ende gevolg, alsof deselfde bij Schepenen gepronuncieert waeren ende worde in derselfde forme ter excecutie gestelt, uytgesyt, dat van alle definitive vonnessen mach worden geappelleert aen de heeren Schepenen, sonder dat d'appellant gehouden sij de penningen, daerinne hij gecondemneert is, in handen van commissarissen vooraf te consigneeren[1]; welcke consignatie op geappelleerde vonnissen bij de eerste instructie van de gemelde commissarissen, volgens 't artyckel 9, vooraf moste geschieden; maer bij de ampliatie, in date den 15^{den} Februarij 1650, in manieren als vooren is gealtereert.

De appellatie[2] moet geschieden en door den secretares aengetyckent sijn binnen den tijt van tien daegen, ende vervollicht worden ter eerster vierschaer, ofte bij requeste binnen den tijt van twintich daegen nae de pronunciatie van de sententie; ende in appèl ontfangen sijnde, consigneeren dry gulden, die den appellant worden gerestitueert, indien bij Schepenen wort gealtereert het voorgaende vonnes[3].

Ter eerste instellinge hebben commissarissen meede gehadt de judicature van injuriën (daerover deselfde genaemt wierde vreedemaeckers), verschillen van woorden tusschen heer ende meester ende knecht, vrouw ende myt, overluyden en gildebroeders ende andre diergelijcke; item alle civile actiën, bestaende in feyten, dryginge, vechtinge ende quetsingen, volgens de eerste instructie, artyckel 3.

Doch opdat door de veelhyt van de saecken, die door

1) 'Dat niemant hem vervorderen soude ..... consigneeren' = art. 2 en 3 van de keur van 15 Februari 1650.
2) De zin, aanvangende met 'de appellatie' is ontleend aan art. 9 van de keur van 10 December 1611.
3) In margine staat: 'Volgens de ordonnantie van procedeeren 1654 gemaeckt, sijn de maniere van appèl verandert'. Over deze ordonnantie van procedeeren vgl. Eerste deel, p. 272-274.

de augmentatie van de 100 gulden tot 600 gulden aen de banck is coemen te devolveeren, de expeditie niet soude werden verhindert, soo is bij de ampliatie, in date den 15den Februarij 1650, goetgevonden, dat alle questiën, die tot noch toe ter eerster instantie voor deselve gedient hadden, ontstaen over injuriën, item alle civile actiën, bestaende in drygingen, vechtinge ende quetsinge, alsmeede alle verschillen, rijssende tusschen meester ofte vrouw tegens dienstmaecht ofte knecht ende reciproquelijck, ter eerster instantie sullen bericht warden bij commissarissen van de zeesaecken, met soodanige macht ende op soodanige voet als de commissarissen van clyne saecken hadden gehat ende bij instructie was voorgeschreven[1]. Ende opdat bij erreur de saecken niet werden gebracht op de rollen van commissarissen, soo sullen de gerechtsbooden, die versocht worden partijen te dachvaerden, alvooren vernemen of de saecke in questie oock van natueren tot andre bancken van judicature behoeren, op peine van haer boodeloon en een boeten van thien stuyvers voor de armen, en de saecke de nove op de rechte rol te presenteeren, op haerer costen.

Die ymant voor commissarissen willen doen dachvaerden, sijn gehouden 't selve te doen daechs te voeren, door een ordenares roedragende boede[2].

De contendenten sijn gehouden te compareeren in persoon; moegen met geen advocaet, procureur, notares, soliciteurs of andre, die haer met de praktijck sijn bemoeijende, geassisteert coemen; uytgenoemen vrouwen moegen sijn geassisteert met een vooght; degene die sieck, uyt te stadt ofte om andre nootsaeckelijcke reedenen niet connen coemen, is toegelaeten een andre in sijn plaetse, met volcoemen procuratie versien, te senden, met dien verstande, dat het geen practiseerende noch dies verstaende persoon is, ofte loon is nemende[3].

Commissarissen spreecken bij vonnissen recht tusschen partijen, voir hunlieden compareerende, bij provisie van

1) In margine staat: ‘Volgens de ordonnantie van procedeeren sijn de injuriën en questie(n) van dienstboeden gestelt aan commissarissen van houwelijxse saecken’. Vgl. hierna p. 464.
2) Art. 4 van de keur van 10 December 1611.
3) Art. 4 van de keur van 10 December 1611.

namtissement, diffinitive condemnatie ofte absolutie, sullix sijlieden nae gelegentheyt der saecken bevinden te behooren; doch sijn gewoon, soo het doenelijck is, partijen tot accomodatiën te brengen en, nae verblijf, de questie te siviligeeren, ende, nae verblijf van partijen, doen alsdan als goede mannen[1)] uytspraeck, nae exigentiën van saecken.

1) 'Goede mannen' beteekent hier: scheidsrechters; commissarissen van kleine zaken vellen in dit geval geen vonnis, maar brengen een schikking tot stand. In Amsterdam heeft dit woord ook nog een andere beteekenis. In Bontemantels aanteekeningen over de rechtspraak van commissarissen van kleine zaken vond ik o.a. het volgende geval: het college had te beslissen of een paard bedriegelijk als zonder gebreken was verkocht. Commissarissen renvoyeeren de zaak naar 'goede mannen', die het paard onderzoeken en constateeren, dat het dampig is. (Merkw. Stukken II p. 24). Deze 'goede mannen' of experts werden, op verzoek van schepenbank, door de aanzienlijkste personen uit elk bedrijf aangewezen. Op het Amsterdamsche archief zijn eenige 'Registers van goede mannen' bewaard; het oudste is van 1677. Het bestaat uit een aantal gedrukte formulieren, luidende:
'Uyt den naem van de Heeren Schepenen deser stad word ..... versogt omme met den eersten in dit billet onderaen op te stellen de namen van een goed getal personen, die men oordeelt te wesen de voornaemste ende gequalificeerste ..... binnen dese stad wonende, beginnende van de oudtste af; ende na gedane opstellinge 't selve billet te doen brengen ter secretarie der voorschreve stede, in handen van Jacob van Cosen, eerste stadsklerk aldaer. Actum in Amstelredamme den 20sten Octobris A^{o} 1677.
Ter ordonnantie van de Heeren Schepenen voornoemt: (was get.) Wouter Valckenier'.
In de eerste opengelaten ruimte werd de naam ingevuld van hem, tot wien het verzoek gericht werd, in de tweede de naam van zijn bedrijf. De geadresseerde schreef er dan een aantal namen van vakgenooten, dikwijls ook zijn eigen, onder, en stuurde het formulier terug naar de secretarie, waar het met de overige in één register werd gebonden. Een enkele maal wordt het verzoek niet aan één persoon, maar aan de overlieden van een gild gericht.
In het register van 1677 zijn de namen van 'goede mannen' te vinden uit de volgende bedrijven: 'apothequers, asseuradeurs, broodbackers, balancemakers, bierbeschoyers, blokmakers, boekhouders, boekedruckers en boekvercopers, bottercoopers en factoors, chirurgijns, comenijhouders, cooperslagers, Caribische handelaers, cruydeniers, drogisten, doctoren, Engelsche handelaers, erwten-, bonen- en gortvercopers, ebbenhoutwerkers, France handelaers, geelgieters, grofsmits, hoedecramers, houtcopers, huystimmerluyden, juweliers, kuypers, kaescopers, koornmolenaers, houtsagersmolenaers, lakencoopers, leercopers, lootgieters, lijwaethandelaers, makelaers, metselaers, Neurenburgiers, notecoopers, ossenweyers, Oosterse handelaers, paerdecopers, papiercoopers, rekeningenopnemers, reders, scheepstimmerluyden, schuytemakers, seepsieders, seylemakers, smits en slotemakers, steencoopers, steenhouwers, soutcoopers, Straetse handelaers of handelaers op Italiën, sijdehandelaers, sijdelakenfabricqueurs en sijdelakencoopers, touslagers, tabakcopers, taxateurs, verwcoopers, vlascoopers, veercoopers, walvischvangstreeders en traencoopers, wisselaers of handelaers in wissel, wolcoopers en Spaence handelaers, wijncoopers, ijsercoopers en ijsercramers'.
Op deze wijze beschikte de schepenbank over de namen van de voornaamste personen uit elk bedrijf, die dan, hetzij voor schepenbank, hetzij voor de lagere rechtsbanken, als experts uitspraak konden doen in zaken, waarin schepenen incompetent waren te beslissen. Zooals gezegd is, dagteekent het oudste register van 1677; het is moeielijk te zeggen of er nog oudere zijn geweest, dan wel of in 1677 voor het eerst op de aangegeven wijze 'goede mannen' zijn benoemd. In elk geval vindt men de 'goede mannen' als experts reeds lang vóór 1677, zooals uit het bovenaangehaalde geval uit Bontemantels Merkw. Stukken blijkt, dat voorviel in 1651, 1652 of 1655 (de jaren, waarin Bontemantel zitting had in het college van kleine zaken), en waarschijnlijk zal het gebruik nog wel tot veel ouder tijden opklimmen.

Commissarissen sijn gewoon haer te regueleeren nae de wetten, coustume en usantiën van Hollant en voornaementlijck van deese stadt ende de willekeuren van dien en voorts nae de beschreven rechten.

Tot dien eynde worden gewoonelijck tot commissarissen gestelt ten minsten twee Outschepenen, eenige rechtsgeleerden, en die de coopmanschap sijn verstaende, out ten minsten vijf en twintich jaren, volgens de wetten. Is het somwijlen anders gepractiseert, als in den jaere 1646 bij twee te gelijck, dat is apparent bijgecoemen of door onkunt der ouderdom of uytsteeckende capasityt.

Den gedaechde behoorelijck geciteert sijnde, in parsoon, als vooren niet en compareert, soo wart verleent het eerste defaut ende is volgens de eerste instructie op 't tweede defaut gediscerneert namptissement, tot den jaere 1651, den 14^{den} April, toe, als wanneer bij willekeure, geteeckent in 't Willekeurbouck M[1)], hetselfde is geëmplieert, dat voortaen geene namptissementen bij defauten sullen werden gediscerneert als op het derde defaut, ende dat de roedraegende booden, om het tweede defaut te

1) Handvesten II p. 673.

purgeeren, partijen citerende, gehouden sullen sijn tot des gedaechdes huyse te laeten een billet, vervattende van wien, waer en tot wat tijt hij wort geciteert.

Volgens de boevengesyde ampliatie, in date 14 April 1651, is meede gewillekeurt, dat den gecondemneerde tot namtissement sijn partye gedachvaert hebbende wettelijck als vooren ten principaelen, ende de gelden tot de consignatie is brengende in consignatie, ende de partij, tot wiens behoeven het namtissement gegaen is, niet en compareert, dat op 't derde defaut verleent sal werden comparuit, ende voor 't proffijt van dien absolutie van de instantie, ende geparmitteert sijn geconsigneerde gelden weederom nae hem te nemen ofte te doen restitueeren, indien deselfde gelden door den origineele eyscher, onder cautie de restituendo ofte anders, nae inhout van 't vonnis, alreede gelicht zijn.

Den eyscher het derde defaut becoemen hebbende, wert gedecerneert namtissement, met lichtinge onder cautie de restituendo, indien naemaels bevonden wert sullickx te behooren, soo de saecke daertoe sijn gedisponeert. Den gedaechde op het derde defaut weederom geciteert weesende om 't selfde te purgeeren ofte vonnisse te hooren, ende noch niet compareerende, soo wart het namtissement geconverteert in definitive condemnatie, soo de saeck daertoe gedisponeert is.

De consignatie wert waergenoemen door de twee jongste in eede commissarissen, die daervan houden een bouck, daer de tijt van consigneeren, de somme, wie het brengt ende licht, partinentelijck aengetyckent wart, ende de borgtochte, die voor Schepenen gedaen wort of de documenten, uyt wiens cracht de geconsigneerde gelden gelicht worden, warden gereegen aen een liasse ende, het jaer om sijnde, in doosen of laeden bewaert.

De defauten werden geinnet, soodrae den defaillant binnencomt, door de laest sittende commissaris, 't welck hem aengedient wort door den secretaris, die syt: ‘heeren, deesen heeft een, twee ofte dry defauten begaen’, ende wart hem niet toegelaeten sijn saeck te defendeeren, tensij de defauten betaelt en bij den secretaris geroyeert sijn. De defauten van de non-comparanten worden door den roedraegende booden alle vierendeel jaers

opgehaelt, daervan sij trecken een groot gedeelte voor haer moyte.

De defautgelden werden geëmployeert tot soulagement van behouftige lieden, die door armoede worden geconvenieert ende gecondemneert, ende de rest wort gehouden tot het ende van 't jaer, wanneer commissarissen gewoon sijn een maeltijt toe te stellen, bij forme van schymael (alsoo gewoonelijck alle jaeren een gedeelte van commissarissen tot Schepenen ofte tot andre collegie(n) beroepen worden), waer de vrouwen meede compareeren, neffens haer gewoonelijcke secretares en sijn vrouw, en wart genoemt het commissarismael. Alsoo de Schout is representeerende de graeffelijckhyt, soo wart hij en sijn vrouw meede op de maeltijt genoodicht, te meer, alsoo eenige pretensie meent op de defautgelden te hebben, als spruytende uyt contumatie.

De outste in eede van Schepenen presideert en soo vervolgens, dan de raetspersoonen, waernae vollicht de outste in eede commissares, te weeten, van de commissarissen in 't generael, dat is: indien N.N. is anno 1650 commissares geweest van de wisselbanck, banck van leeninge ofte andre collegie ende wort anno 1652 commissares van clyne saecken, soo sit deselfde vóór de commissares, die anno 1651 commissares in de clyne banck geworden is, indien (deze) vóór 1650 in geen andre collegie geweest heeft; indien byde tegelijck aengecoomen sijn, sit de outste van jaeren vóór de jonger van jaeren.

Den president stelt ordre dat de banck op sijn tijt in competent getal gespannen wordt, dat alles in goede ordre, stilte en bequaemhyt toegaet, ende in sijn absentie is de naest daeraenvollegende presideerende; spreeckt alleen tegen partije, haer examineerende ofte afvraegende 't geen hem dunckt tot esclairsisement van de saecke te dienen; de andre commissarissen, vindende eenige donckerhyt in partije haer seggen, waervan wenschen contentement te hebben, sijn haer adresseerende aen den president ofte voorsittende, die op 't selfde versouck alsdan partije daerop vraecht ende aenspreeckt, nae de gelegenthyt van de saecken. Partije, gehoort weesende, worden door de president gesyt buyten te staen, die alsdan de banck voorstelt de gehoorde saecke ende wat

in deselfde te considereeren is, en vraecht aen de naest hem sittende commissares, wat dienstichst in de saeck dient gedaen; dewelcke syt, het advys van den president eerst te sullen hooren. Den president alsdan sijn gevoelen gesyt hebbende, vollicht elck sijn beurte, seggende sijn advys met ongedecte hoofde, en de conclusie van de uytspraeck (wordt) bij de merendeel van stemmen genoemen. Partije binnengecoemen wesende, syt den president: ‘heer commissaris N.N., ick recommandeere het vonnes van s' heeren weegen’ of ‘vermaene het vonnisse van s' heeren wegen’; waerop de naest aen hem sittende het vonnes prononcieert conform de resolutie, meede ongedeckt, 't welck bij den secretares aengetyckent wort.

De eerste sessie is den president gewoon de banck bij maniere van inlydinge voor te draegen veel saecken, dienende tot goedre ordre volgens de gewoonte, in deselfde banck geobserveert, te weeten: dat, indien den presiderende commissares partije laet binnenstaen, alvooren het gebet door hem geleesen is, te weeten eens daechs, als voor den middach, en, 's morgens niet geseeten hebbende, 's naemiddaechs, soo verbeurt hij de pos, dat is een maeltijt voor de confraters.

Ingevallen de vies-president ofte de tweede commissaris vonnes ofte verblijf prononceert voor ende aleer 't selfde hem van de president vermaent is; indien een der commissarissen absenteert buyten kennis van den president, sonder wettige oorsaecke; die de sleutel in de consignati-cas laet steecken ofte de cas laet aen- of open staen, vervallen alle in de pos, oock om meerder oorsaecke, dienende alles tot goede ordre.

Worden jaerlijx van stats weegen vereert met vijftich guldens tot een mantel, een stuck ofte moote van een Camper steur[1)], omtrent St. Marten met een levende swaen[2)] ende een recognietie van clyne importantie.

De banck van commissarissen van clyne saecken wert bedient door een secretaris, die van de secretary tot dien eynde gesonden wort, van twee roedragende booden,

1) Vgl. Eerste deel, p. 296.
2) Vgl. Tweede deel, p. 85.

van dewelcke den eenen partije inroept en d'ander sit buyten de caemer om de defautcitatiën aen te tyckenen, welcke alle daegen veranderen, en bij beurte van alle de booden waergenoomen wort, ende een caemerbewaerder, die de caemer open- en toesluyt en schoon hout'. (Civ. en Judic. Aant. I. p. 270-279).

Bijlage X. Commissarissen van huwelijksche zaken.

'De voorseyde commissarissen berichten de houwelijxse saecken, volgens derselver instructie ende ordonnantie[1)] geëxpresseert; bestaen uyt vijf heeren, daeronder gewoonelijck eenige Schepenen; worden op den 4^{den} Februari neffens alle andere subalterne collegie(n) gekooren.

't Voorseyde collegie is door de ordonnantie van procedeeren, in den jaere 1654, den 30sten November, gemaeckt, toegevoegt de questiën van injuriën ende civile axtie, bestaende in drygingen, vechtingen of quetsinge, alsmeede alle verschillen tusschen meester en knecht, vrouw en dienstmaegt ende diergelijcken, volgens het 3de artyckel in 't eerste capitel van de voorseyde ordonnantie[2)].

Ende alsoo 't gemelde subalterne collegie 't ouste is, als opgerecht wesende in den jaere 1578, ende noyt eenich tractement genoeten hebben, en nu met de voor-

1) Keuren van 28 Aug. 1586 en 25 Maart 1588 (Handvesten II p. 648). Bij deze keuren werden de 'huwelijksche zaken' geregeld. Bontemantel handelt in het bovenstaande alleen over de berechting van injuriën enz.

2) Bij keur van 31 Januari 1679 (Handvesten II p. 652) werd uit-drukkelijk bepaald dat 'alle questiën ende differentiën, spruytende alleen uyt daghuur en arbeydsloon, van gelijken alle questiën en differentiën tussen overluyden en gildebroeders mitsgaders onvrije luyden, soo over breuken en jaarsangen[a)] alsmede over alimentatie, uytdeelinge van de bos en diergelijke' in eerste instantie zouden komen voor commissarissen van huwelijksche zaken.

a) Jaarzangen = contributies voor de gilden. Voor de verklaring van dit woord vgl. A.J.M. Brouwer Ancher, De gilden p. 90.

seyde saecken beswaert warden, soo is bij den raet geresolveert, den 25sten November 1654, dat de commissarissen sal jaerlijx toegevoegt warden mantelgelt ende een recompense als andere commissarissen, te weten twee hondert gulden jaerlijx en vijftich gulden mantelgelt.

De besoignes, concernerende de matrimoniale saecken, worden, volgens ordonnantie ende instructie, berecht in de sacristie van de Oude kerck.

Warden bedient van een secretares, volgens derselve instructie, daertoe geëxpresseert; welcke secretares niet anders heeft bedient als 't selfde collegie, ende was gehouden alle jaeren, naedat commissarissen gemaeckt waeren, aen de heeren van den gerechte te versoucken de continuatie van haere charge[1]. Maer in den jaere 1656 is bij Burgermeesteren goetgevonden de secretares[2] meede te stellen op de secretarye, neffens de andere secretarissen, ende te besoigneeren daegelijx neffens de andere, doch specialijck op de voorseyde commissarissen te passen.

De boeden van de houwelijxse saecken sijn de costers van de Oude- ende Nieuwe kerck, volgens de instructie, haer daertoe gestelt; ende sijn gehouden jaerlijx, nae het maecken van de commissarissen, continuatie aen de heeren van de gerechte te versoucken[3].

De questiën van injuriën en dienstboeden en daeraen dependeerende saecken warden bericht op 't stadthuys, in een camer, daertoe bequaem gemaeckt. Doen recht bij het meerendeel der commissarissen. Warden bedient door de ordenares roedraegende boeden, dewelcke de citatie doen wegens de injuriën en dienstboeden.

De verschillen[4] van injuriën in woorden ofte feyten soucken commissarissen tusschen partijen neder te leggen, ende indien niet accordeeren connen, warden gerenvoyeert aen de heeren Schepenen; ende leggen commissarissen ondertusschen vreede, op de correctie deeser steede.

1) Vgl. Eerste deel, p. 256.
2) In margine: ‘was Otte Bas,’ Vgl. ook Tweede deel, p. 233.
3) Vgl. Eerste deel, p. 256.
4) Het volgende is gedeeltelijk ontleend aan de keur van 10 December 1611 voor het college van kleine zaken, dat toen nog de rechtspraak had over injuriën enz.

De partije niet compareerende, vermogen commissarissen de geabsenteerde te ontbieden op de peene van een, twee, ende voor de darde ryse op peene van vier gulden, de vierde ryse op ses gulden; die dan niet compareert, warden gerenvoyeert aen Schepenen.

Over geleeden schaede door quetsure, meesterloon, versuymde tijt, ende de verschillen van meester en knecht en andere dienstbooden- ende daeraen dependeerende saecken, wart recht gedaen, bij faute van accoort, nae exigentie van saecken ende willekeuren, daerop gestatueert.

Ende warde op het tweede defaut namtissement gedicerneert en moegen de penningen gelicht warden onder cautie de restituendo, indien naemaels verstaen wart sulx te behooren.

Ende daernae de saecke tegens de gedaegde ter rolle gepresenteert sijnde om sijn derde te purgeeren ofte sententie te hooren, sullen de voorschreeven commissarissen den gedaegde, alsnoch niet comparerende, het voorseyde namptissement converteeren in definitive comdemnatie, soo de saecke daertoe gedisponeert is.

Vermoegen de voorseyde commissarissen tusschen partijen, voor henlieden compareerende, dicerneeren provisie van namptissement, diffinitive condemnatie ofte absolutie, sulx sijlieden nae gelegentheyt der saecken bevinden sullen te behooren.

Van alle diffinitive sententiën vermoegen partijen, hun daerbij beswaert vindende, appelleeren aen de heeren Schepenen, in maniere als in 't 8ste capitel, art. 31, van de ordonnantie van procedeeren staet geëxpresseert, mits dat deselve partije eerst ende alvoeren gehouden sal weesen de penningen, in de voorseyde sententie begreepen, te consigneeren.

De sententiën warden ter excecutie gestelt sulx en in der voegen d'excecutie van Schepenen-sententiën gedaen wart.

De voorseyde commissarissen hebben, sedert het oprechten van 't collegie, haer sitplaetse gehadt in de sacristie van de Oude kerck, gaende de lieden van fatsoen door de coster sijn huys ende de gemeene luyden door de kerck en choor, genaemt ....., wesende de deur, eer

in de sacristie coomen, root geschildert, waeruyt het spreeckwoort was (als soude gaen de geboeden te laeten inteeckenen) ‘wij gaen voor de roô deur’.

Doen de injuriën (aan) commissarissen, volgens de nieuwe ordonnantie, opgelyt sijn, hebben om deselfde af te doen haer sitplaetse gehadt in de cortegarde van 't stadthuys, onder het vertreck van Burgemeesteren, ende doen de camers meest gereet sijn geweest, soo sijn geordonneert op de eerste caemers aen de Noortsijde, tegen de Oudekerck aen, boven de camers van assurantie en desolate boedels, alwaer den 20sten October[1)] 1656 sessie hebben genoemen’. (Civ. en Judic. Aant. I p. 350-353).

1) 28 October 1656, volgens Civ. en Mil. Reg. I, op een los papier tusschen p. 307 en 308.

Bijlage XI. Personalia.

'*Vremt kint van Margriete Bas ende Jan Ansloo*'.

'In April 1661 heeft Margriet Bas, dochter van Jacob Bas, in sijn leeven Raed en Schepen, welcke Margriet getrout was met Jan Ansloo, commissares van de Camer der desolate boedels, haer gevynst swanger te weesen, en door belyt van een vroemoer, genaemt ....., een jong gebooren kint tot haeren huyse doen brengen, haer gelaetende alsof schielijck was verlost, eer de vrindinne en moeye conde coomen en oock haer man, alle welcke comende, vonden de craemvrouw al op het bet. Het kint is gedoopt, de pillegaeven ontfangen, op gewoonelijcke tijt het besoeck en de vantijt[1)] gehouden, somtijts verhaelende aen de vrouwen, dat een corte, doch swaere verlossinge had gehadt, soodat nimand achterdocht had. Eens ten eeten sijnde in geselschap van de huysvrouw van Willem Blaeuw, naederhant Schepen, en aen tafel sittende, klaechde, dat een ongemaeckelijcke draecht had, en het kint leefde soo hard, dat het tafelbort daerdoor beweechde. De huysvrouw van Schepen Bontemantel[2)] haer besoeckende in de craem, alwaer onder meerder getal juffrouwen oock was de weduwe van Burgemeester

1) Volgens het Middelned. Wdb. van Oudemans is vanden = een kraambezoek afleggen; vandetijt, vandtijt of vantijt = de tijd waarop kraambezoeken worden verwacht.
2) 'Mijn huysvrouw, als nicht van de gevynsde craemvrouw', schrijft Bontemantel in Resol. Raad II, 1, p. 492 en 493, waar men dezelfde anecdote vindt. - In Aant. v. versch. zaken I p. 433 en 434 wordt nog een dergelijk geval van een ondergeschoven kind medegedeeld.

Corver, ende het kint crijtende, syde (de vrouw van Ansloo): ‘ja, laet hem wat crijten en lijden, ick heb veel meer om hem geleeden’. Nae de craem is het kint gestorven ende volgens de nieuwe manier gedompelt, dat is: in stillicheyt begraven.

Onderwijlen sijn eenige vrouwen, die kennisse hadde in de buert, dat de rechte moeder verlost was, ongerust geweest en (hebben) willen weeten, waer sij het kint gelaeten had; 't welck nae harde drygementen syde, waer het kint was. Waerop de vrouwen liepen nae het huys van Ansloo, bij de Princestraet, op de Kysersgraft, daer de Dry Coningen in de geevel staen. Dewelcke tevreede wierde gestelt ende alsoo geen gelt bij de cas was, gaf haer een goude ring, welcke buyt sij niet connende deelen, is de saecke ruchtbaer geworden’. (Aant. v. versch. zaken I p. 432-433).

Koenraad van Beuningen.

‘Omtrent dese tijt, in Mey 1670, heeft den heer Coenraet van Beuninge, Out-burgemeester en Raed, in presentie van Bontemantel bij discours verhaelt, dat met den ouden heer Burgemeester Oetgens seer familiaer was geweest en (dat deze hem) voorsyt hadde, dat hij, van Beuningen, noch door beulshande soude sterven. Anna van Hoorn, vrouw van Vlooswijck, Burgemeester, syde daernae: ‘of een hoer trouwe’.

Op een duplicaat van deze aanteekening luidt het slot aldus:

‘De spotvogels voegen daerbij: en met een hoer trouwen, alsoo met madame Jeanne .....[1] huyshout in Den Haech, die men syt van het beste gerucht niet en is’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 129).

‘In den jaere 1685, omtrent Corstijt, den ..... December, heeft den heer Coenraet van Beuningen, Raed en Out-burgemeester, in Burgemeesteren-camer met veel reedenen Burgemeesteren instantelijck versocht, dat hem mocht(en) verschoonen van het Out-burgemeesterschap,

1) Madame Jeanne zal wel madame d'Alonne zijn, waarover zie: Fruin, Aant. op Coenraet Droste, Overblijfsels van geheugchenis, ad vs. 4469.

van den eet, als Raed gedaen, en van 't Commissareschappoletiq in den kerkenraet. Waerop een dilatoir antwoort heeft becoomen, ende soude Burgemeesteren den 5den Januarij 1686 t' selfde gebracht hebben in den raet, waerop het wierd gestelt ter examinatie van vijf heeren ofte meer heeren. Welck raport is verschoove. Doch (van Beuningen is) van alle verdere stadts-, outburgemeesters- en subalterne diensten van den jaere 1686 op versoeck geëxcuseert, als oock 1687[1)]'.

'1686, 24 Mey, out sijnde omtrent 64 jaeren, is (van Beuningen) geweest voor Commissaressen van houwelijxse saecken met Jacoba Barthelotti, out omtrent 47 jaeren. Sijn getrout den 11den Juni'[2)]. (Resol. Raad III, 2 p. 457).

Alida Bicker contra Mr. Johan Roeters. Proces wegens trouwbelofte.

'Cornelis Bicker, Heer van Swieten, wonende tot Amsterdam, voor hem selven ende als vaeder ende voogt van Alida Bickers, sijne dochter, mitsgaeders, voor sooveel des noet sij, de voornoemde Alida Bickers selver, impetranten in rauw-actie, ter eenre,

ende

Meester Johan Roeters, advocaet, mede woonende aldaer, gedaegde, ter andere sijde.

T Hof, gehoort 't rapport van de commissarissen etc. condemneert den gedaegde hem, met soo mondelinge als schriftelijcke trouwbeloften, breder in den processe geroert, tegens d'impetranten niet te behelpen, maer deselve, als van onwaerde sijnde omme de voors. Alida Bickers, uyt crachte van dien, tegens wille van haer ende haere ouders, tot voltreckinge van de voors. trouwbeloften te constringeeren, te laeten vaeren; ontsyt de impetranten haeren vorderen eysch ende conclusie, in desen gedaen ende genoemen, ende compenseert de costen, omme reedenen, den Hove daertoe moeverende. Actum den VIIIsten December 1642'. (Civ. en Jud. Aant. II p. 160 en Merkw. Stukken II p. 10).

1) Vgl. Wagenaar, Amsterdam I p. 691.
2) 12 Juni, volgens Fruin t. a. p.

Gerard Bicker contra Alida Conincx. Proces wegens trouwbelofte[1]**.**

Vonnis van het Hof van 3 Juni 1650. ‘In der saecke, hangende voor den Hove van Hollant tusschen Gerardt Bicker, Drost van Muyden, ende Andries Bicker, Burgemeester der stede Amsterdam, voor hen selven, mitsgaders als man ende voocht van sijne huysvrouwe ende, voor sooveel des noot, procuratie van deselve hebbende, eyschers in rau-actie ende verweerders in reconventie,

contra

Alida Conincks, verweerster ende eyscheresse.

't Hof enz., doende recht in reconventie, condemneert den verweerder in 't selve cas, op eerlijcke ende redelijcke voorwaerden, tot discretie van den Hove, tot voltreckinge van de troubeloften mette eyschersse in 't selve cas, voorts te procederen tot het trouwen in facie ecclesie, volgens de placaten ende costuymen deser landen; condemneert insgelijcx de voorn. gevoechdens 't selve te gehengen ende gedogen enz. Gedaen in Den Hage, den 3^{den} Junij 1650’.

Vonnis van den Hoogen Raad van 27 Mei 1651. ‘'t Hoff enz., doet te niet de sententie van den Hove Provintiael in questie, ende, doende van nieus recht, interdiceert de gedaegde (Alida Conincx) haer mette troubeloften, soo mondelingh als schriftelijck, breder in den processe vermelt, tegens den impetrant tot sulcken effecte te behelpen, omme uyt crachte van dien hem te constringeren tegens sijnen ende sijner ouderen danck met haer, gedaegde, te moeten trouwen’ enz.

Interpretatie van den Hoogen Raad van 23 Maart 1652. ‘'t Hoff, doende recht enz., interpreterende de sententie van desen Rade in date den 27 Mey 11., verclaert dat, de ouders van den voorn. Drossaert tot haren overlijden toe persisterende in haer dessadveu ende oppositie tegen des-

1) Toespelingen op dit proces vindt men in de pamfletten ‘Borgemeester Bickers Laurecrans of Victorywaghen’ (Tiele N° 3758), ‘Bikkers Grillen’ (Tiele N° 3754), en ‘'t Muyder Spoockje’ (Tiele N° 3756).

selffs huywelijck met Alida Conincx voornoempt, ende hij, Drossaert, selffs tot het voors. overlijden toe ende oock nae dode van beyde sijn ouders, persisterende in sijn respect ende gehoorsaemheyt aen deselve, niet en sal bij Alida Conincx, uyt crachte van de mondelinge off schriftelijcke troubelofte, breder in den principalen processe vermelt, connen ofte mogen werden geconstringeert, 't sij bij 't leven, 't sij oock bij de doot van sijne ouders, omme mette voorn. Alida Conincx te moeten trouwen in facie ecclesie; verclaert wijders dat den voorn. Drossaert, 't sij bij 't leven, 't sij naer doode van sijne ouders, sich willende begeven in huywelijck met yemant anders, ofte willende als nu noch sustineren dat Alida Conincx hem niet sal mogen beletten met een ander te trouwen, sij, Alida Conincx, soo bij desen als voorige sententie onverlet blijft ende in haer geheel omme haer voor desen Rade daertegens te mogen opposeren, behoudens den Drossaert ende sijne ouders haerluyden defencie ende sustinue ter contrarie'.

Vonnis van den Hoogen Raad van 24 Februari 1656. 'Gesien bij den Hoogen Rade in Hollant ende de naer beschreven adjuncten, van wegen de Hoge Overheyt daertoe gecommitteert, het proces in materie van propositie van erreur tusschen Alida Conincx enz., impetrante in cas van revisie ter eenre, ende Gerart Bicker, Drossaert van Muyden enz., gedaechde in 't selve cas ter anderen sijde, doende recht enz. verclaren in de sententie, in date den 27sten Mey 1651, mitsgaders in de interpretatie van deselve sententie, daerop gevolcht in date 23 Martij 1652, beyde in questie erreur te wesen, doet te niet deselve sententie enz., ende verclaren den gedaechde bij de sententie van den Rade Provintiael, in date den 3^{den} Junij 1650, te wesen niet beswaert enz. Aldus gedaen bij den Hoogen Rade ende bij de Heeren ende Mr.^{s} Willem van der Goes, Jacob van der Graef ende Adriaen van Almonde, Raden in den Hove Provintiael, Arent van der Dussen, Raed ende Pensionaris der stadt Delff, Johan van Wevelinckhoven, Raed ende Pensionaris van Leyden, Cornelis van Dussen, Secretaris der stede Schiedam, ende Nicolaes de Raet, Burgemeester der steede Hoorn'. (Civ. en Jud. Aant. II p. 163 sqq.).

Franciscus Joseph Borri[1)].

‘In deese tijt (Januari 1665) is bij Schepenen gepronuncieert een vonnis ten lasten van Françoys Joseph Borri. Denselfde Borri, soon van Brando Borri, Melanois, was van een vlugge geest, sich begeevende tot de geestelijcke studie, en wierde van een vreemde gevoelen, woonende te Romen, meenende eenige luyden veel wijs te maecken, waerover in den jaere 1662, den 2^{den} Januarij[2)], par contumatie door de Inquisitie is verklaert een ketter te sijn, de boecken verbrant, gehangen in effigie etc.

Is gecomen in deese landen en sich nedergestelt alhier tot Amsterdam, hem gelaetende groote kennisse in de medecyne te hebben, voor de groote staet niet anders als bij de aensienlijckste verkeerende, was seer liberael in geschencken en had correspondentie in Duytslant met ....., daer veel gelden door machtich werd. Deselfde correspondent comende te sterven, heeft sich begeeven in de negotie van juweelen en eenige weeten te induceeren, dat conde gout maecken, onder anderen eenen Geraerd Demmer, die lange jaeren was geweest in Oost Indiën ende groot gelt vandaer meedegebracht had, dewelcke (hij) soo heeft weeten te beleesen, dat (hij) hem over de hondert duysent guldens afhandich maeckte, daervoor geevende de wonderlijcke volgende obligatie:

‘Over seeckere groote en secreete saecke (alhoewel van een onseeckeren uytslach) welcke d'heer Geraerd Demmer aen mij alleen, soo hij verseeckerde, heeft gecommuniceert, belove ick, ondergeschreve, met dit jegenwoordige geschrift, door sijne beede grootelijckx bewogen sijnde, aen hem, tot vergeldinge van sijne goede genegenthyt, door geenich contract ofte recht daertoe gedwongen sijnde, uyt mijn suyvre mildadichyt, nae twee verloopene jaeren te sullen vereeren de somme van hondert duysent Hollanse guldens, met haeren ordinaresen intrest, van desen

1) Vgl. vooral over dezen avonturier: K.O. Meinsma, Spinoza en zijn kring, p. 199-202.
2) 3 Januari 1661, volgens Meinsma, t. a. p. p. 200, waar ook het vonnis eenigszins anders wordt medegedeeld.

dach af te reeckenen. Doch met deese conditie, dat ick nochte van hem nochte van sijne erfgenamen niet sal connen ofte behoore voor die twee jaeren tot de betaelinge van de gesyde *f* 100.000 in eenigerly maniere geadstringeert ofte tot het geeven van eenigerly verseeckeringe geurgeert te werden, niet anders dan of ick voor den gesyden tijt niets belooft hadde. Ende opdat deese mijne weldaet mij selfs niet schaedelijck sij, soo doe ick er daerenboven noch dees conditie bij, indien in dit mijn, hoewel gepremediteert, concept eenige dubbelsinnicheyt mochte comen te occureeren, welcke van den geseyde heer Demmer ofte sijn erfgenamen niet soude mogen verstaen cunnen werden, dat d'uytlegginge van soodanige dubbelsinnicheyt niet min aen mijne genereusheyt sal verblijven, ende nae dat ick het sal uytleggen voor de waerheyt gehouden moeten werden, als dese gifte van mijn simpele liberalityt is voortgecomen. Ende in kennisse van dese mijne munificentie, welcke ick gaerne op deesen goeden man conferere, hebbe ick dat geschrift met mijne eygene handt geschreeven ende met mijn naem geteikent, den 28sten dach van April 1662.

Was onderteeckent:

Franciscus Joseph Borry.'

Demmer comt te sterven en werd sijn boedel beswaert gevonden met veel gelden, die op intrest had gelicht, en is gevonde de voorschreeven obligatie en geen boec-ken dan eenige saecken, geteeckent 'in een almanacq. De crediteuren hebben proces gemoveert uyt cracht van de gesyde obligatie teegen Borri. Schepenen wickte de saecke swaer, alsoo men syde den voorseyden Demmer uytgesoopen was, en Borry gehoort werdende, wierde gelyt in deliberatie van achter af te lyden. Burgemeester Hooffc, die merckelijcke gelden op intrest had gegeven aen Demmer, ijverde seer.

Den ... Januarius 1665 is gecondemneert te betalen vijf duysent guldens, ingevalle bij eede wil verklaren, de hondert duysent guldens niet op intrest of a deposito van den gesyde Demmer heeft genooten, en, bij refues van den eet, condemneeren de hondert duysent guldens

te betaelen met den intrest van dien, met compensatie van costen.

Eenige tijt met juweliers gehandelt hebbende ende 't crediet verswackende, is vertrocken, in Duytslant gevangen, nae Rome gevoert en den laesten Sondach van October 1672 door de Inquisitie gecondemneert een eet te doen van sijn dwalinge, in de kerck van Minerve, met een waskaers in de hand, geknielt; opstaende, bedanckte het Hylige Collegie voor haer goedertierenhyt en dat meerder had gemeriteert. De ceremonie gedaen sijnde, is gebracht tot Lorette en geset in een eeuwige gevanckenisse, omdat inventeur was geweest van een nieuwe ketterij, en te dragen tot penitentie, sijn leven lang gedurende, het kleet van Inquisitie met een root cruys op de borst en op de rug, als te leesen in de France Mercurius van den jaere 1672, gedruckt bij Hendrick Boom, beschreven door (Abraham de) Vicquevoort fol. 464, 465'[1]. (Civ. en Mil. Reg. I p. 351-534. Enkele verbeteringen van den tekst zijn ontleend aan Civ. en Jud. Aant. II p. 282).

Raadsheer Brederode.

'Den 7^{den} November 1668, op een maeltijt tot Schepen Jacob van Neck Jacobsen, verhaelden den pensionares Hop, dat den Raetsheer Brederode, in den jaere 1618, als remonstrants sijnde, gecasseert, sich had begeeven tot de practijck van waetermoolens, die voornaementlijck geprobeert wierde in de Bijlemermeer, om het waeter door pompe op te haelen en uyt te smijten, waermeede sich

1) Bedoeld wordt: 'Le Mercure hollandois, contenant les choses les plus remarquables de toute la terre, arrivées en l'an 1672 jusqu' à l'an 1673, et surtout dans les guerres de France, Angleterre et Hollande. Avec figures; à Amsterdam, chez Henry et Theodore Boom, l'an 1673'. (Aanwezig in de Leidsche Univ. Bibl.). De naam van den auteur, dien Bontemantel mededeelt, wordt in den Mercure niet genoemd. In Lenting's uitgave van de Wicquefort's Histoire des Provinces-Unies, Tome I p. XXIV, vindt men den Mercure niet vermeld in de lijst van de Wicquefort's werken. Dat hij echter verschillende werkjes van dezen aard naamloos, waarschijnlijk voor den broode, in het licht heeft gezonden, werd mij door Prof. Fruin verzekerd.

had geruineert, door quaet succes. Was gestorven in dit voorjaer, tot welckers begraffenisse de Staeten van Hollant hadde bij resolutie gegeeven seshondert guldens'. (Civ. en Mil. Reg. I. p. 690).

Jan van Erpecum[1].

'Dese Erpecum, eenige jaeren geleeden[2] in Zeelant sijnde, wegens de West Indische Compagnie, en getracteert werdende door de Bewinthebberen aldaer, wilde op de gesonthyt van de Prins niet drincken, dat groote ontsteltenisse gaf, soodat Gerret Bartring het was genootsaekt op te nemen en het glas uyt te drincken, sijnde wegens de hooftpartisipanten meede derwers gecommitteert. Is naederhant van maxime verandert, volgende het spoor van sijn oom Pancras en den raetpensionares Fagel, wiens laeste nichte (hij) vrijde. Doch heeft sich seer moderaet gedragen, doen van de oproermaekers op de Doele wiert versocht te comen, alsoo meest alle de capitynen scheen te trosseeren[3]; en doen 14 April in de krijsraet werd geresolveert eenich volck uyt te sende, soo was niet willich ten opsicht sijner negotie[4], waerover in de pasquillen wiert gesyt: 'De burgerij stonde stom, maer nimant soo verbaest als neef van Erpecom'. (Aant. v. versch. zaken I p. 104, waar deze mededeeling volgt op het verhaal, afgedrukt door den heer J.F. Gebhard Jr. in Bijdr. N.R. X p. 188-191).

Jacob de Graeff.

(Na de begrafenis van Schout Witsen, 16 Maart 1669)

1) Vgl. over hem: Tweede deel, p. 199.
2) Bontemantel schreef dit in 1672.
3) Ik geloof dat men dit aldus moet opvatten: toen van Erpecum door de 'oproermakers' verzocht werd op den Doelen te komen, heeft hij zijn kolonel daarover geraadpleegd (vgl. Tweede deel, p. 199) en zich 'seer moderaet' daarin gedragen, daar hij, op raad van den kolonel, er niet heen ging, wat niet van hem te verwachten was, daar hij vroeger had gehandeld in strijd met de meening van de overige kapiteins en het eerst had geijverd voor de verheffing van den Prins, en zijne compagnie schutters de Oranjekleur had laten dragen. (Gebhard t. a. p. p. 188).
4) Vgl. Eerste deel, p. 211.

‘wierde verhaelt, dat Jacob Graef, commissares[1)], getrout met Symen Verdoessoons dochter, dat een eenich kint was, doen (zij) begost sieck te werden, haer (bij) testament afparste hondert duysent guldens, doen siecker wiert, hondert en vijfftich duysent guldens, en doen heel sieck was, al haer goet, soodat, sij stervende, en (toen zij) omtrent dry maenden waeren getrout geweest, (hij) erfde omtrent vier tonnen gouts’. (Resol. Raad III, 1, p. 127).

Tweede huwelijk van burgemeester Hendrik Hooft.

‘Den heer Outburgemeester Hooft, naer het afsterven van sijn huysvrouw Aechje Hasselaers, dochter van den mayoir Dirck Hasselaer, is getrout met sijn tweede vrouw Maria van Walenburch, vrouwe van Outcaspel etc., weduwe van .....[2)] Schooterbosch, die haer bequaemelijck conde vaynsen, hoewel tamelijck bejaert, alsof noch bequaem was kint of kindren te gecrijgen, ende dat veel meer middelen had, als wel inderdaet. Getrouwt sijnde ende byde saecke anders uytvallende, is groote onlust tusschen haer geweest, die soo hooch liepen, dat sij voor de tweede mael is vertrocken naer Rotterdam en nae eenige weecken wederom gecoomen. Hooft, in (de) schuyt en op waegens, heeft de onlusten niet gesweegen en voornaementlijck in de commissie van de reeckeninge van 't Muyder santpadt en de reeckeninge van 't Haerlemer santpadt. Onder anderen syde (hij) geconsipieert te hebben een grafschrift:

> ‘Ici gist une femme, ha qui est bien!
> C'est pour son repos et pour le mien’,

dat sommige aldus in Duyts stelde:
‘Hier lyt mijn vrouw, ha, dat gaet wel! 'k Was haer een plaech, sij mijn een hel’.

1) Nl. van de desolate boedelkamer. Deze Jacob de Graeff was de zoon van Cornelis de Graeff van Zuidpolsbroek.
2) Hier moet ingevuld worden de naam van Johan Overrijn van Schoterbosch, Schepen van Haarlem. (Alberdingk Thijm en Vorsterman van Oyen, Het geslacht Hooft, p. 21).

Een ander stelde 't volgende:

‘O sarck, soo yemant u comt vraegen,
Segt, dat hier onder lyt begraeven
Een heer, getreeden in den tweeden trouw,
Daervan wel haest had groot berouw.
Want hij meende haer te connen paeyen
Met praeten en soenen en dicht te naeyen,
Maer omdat 't laest niet veel en quam
Is sij vertrocken nae Rotterdam.
Hij rust hier vergenoecht in vreede,
Gelijck men hoopt, dat sij doet meede’.

(Civ. en Mil. Reg. I p. 667 en 668; het laatste gedeelte van deze aanteekening is er uit gescheurd en ligt in den bundel losse stukken, getiteld: Aant. v. versch. zaken I).

Klaasje Hooft.

‘Omtrent deze tijt (Juni 1668) heeft Claesje Hooft, huysvrouw van Burgemeester Cornelis de Vlaming van Outshoorn, haer begeeven in de gemeente van de publique kercke, daer gewoon was bij de Remonstrante te voegen, seggende, met haer suster oneens sijnde, met haer niet conde ter predicatie gaen; en alsoo Burgemeester Hooft, die plach bij de Remonstranten te nachtmael te gaen, meede seedert eenige tijt bij de groote kerck of France kerck ginck, soo syde men: de hoofde moeten niet hoofdich weesen, want verandren licht’. (Resol. Raad. III. 1. p. 27).

Hulft, secretaris, en Junius, predikant.

‘Den 2^{den} Augusti 1653 d'heeren Tint, van Haerlem, en Burgemeester van Swieten, Gecommitteerde Raeden wegens de steeden respective, over eenige saecken in de stadt sijnde en getracteert werdende in het Heerelogement door Burgemeesteren, van wiens wegen ter tafel waeren Burgemeester Pol, de Heer van Polsbroeck, Spiegel, Valckenier, Pater, Roelof Bicker en Bontemantel. Over de maeltijt vielen eenige ceerieuse discoursen, als het ongelijck, dat de Oost-Indische Compagnie meende aen-

gedaen te werden over het lossen haerder scheepen en dien ten oorlooch te gebruycken; dat den admirael Tromp een dapper crijsman is, doch het hnys van Nassouw te veel toegedaen; dat den predicant Junius, staende in deese stadt, had, op sijn presentatie, van Haere Hoochmoogende commissie becoomen om ten dienst van 't lant op de vloot te gaen, hoopende een wel besylt vaertuych te becomen, om, den crijsraet vergaederende, het gebet te doen ende te connen aen- en afvaeren aan de scheepen, om de offeciers en matroosen ende soldaeten soo door predicatiën als vermaeninge tot haer debvoir te vermaenen; dat deesen morgen voor Burgemeesteren was geweest, die hem daertoe gelicentieerd hadden. Dat den secretares Gerret Hulft, uyt een drift, ten dienste van 't vaederlant, met den vies-admirael Witte Corneliss. de Wit sal in zee gaen met vier en twintich man, op sijn selfs costen, daeronder den Schout Outshoorn dry sal hebben. Dat aen den gemelden secretares, sonder te weeten van wien, thuys gesonden was een sack, daerin ..... guldens, om ten dienste van het lant aen de vloot te gebruycken. Dat sijn volck dry maenden op de hand had gegeeven en soolang sullen moeten tot sijnen dienste staen als persoenelijck uyt sal weesen ofte op de vloot vaeren, en ingevallen eer de dienst verlaet, de dry maenden gagie sullen behouden'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 96 en 97).

In deesen jaere 1654 is secretaris Gerard Hulft vertrocke nae Oost-Indiën, in qualityt van Eerste Raet en Directeur Generael[1)]; is geschoote voor Chilon; was secretares op secretary en van den raet; hadt in 't neeme van een Straetse vloot door de Engelse groot verlies; waerop sich begaf op 's lants vloot, tot eygen costen, met (24) matroose, op 't schip van den vice-admirael Witte Wittesen.

Syde, bij discourse tegen Bontemantel (leggende tesame speculeeren over de leuning van de hooftbruch in 't Y), dat om twee oorsaecke sich begaf nae Oost Indiën: de eerste, dat den Staet door de Admiralityt had geschreeven

1) Vgl. Tweede deel, p. 52 en 53.

aen de veer van daen te comen scheepen, dat het convoy en 's lants vloot tegen seeckere tijt souden weese en cruyse bij Hysant, om op haer te passe; waerop de vloot tegen den bestemde tijt afquam en wierde door de Engelse genoome, alsoo de vloot niet gereet was[1]. Ten tweede, dat de resolutie van den raet stelde in conscientie, soo die geconcludeert waeren, en dat op een tijt Burgemeesteren begeerde die anders gestelt te hebbe, waerin sich beswaert had gevonde en niet had conne obedieeren. Cort voor sijn vertreck gaf aen de meesterknecht van sijn moeder Balichje Hasselaers, weduwe van Jan Eeverse Hulft, brouster in 't Haentje (die begon te brouwe in de Dry Schulpe op de Princegraft) op intrest twintich duysent gildens, waervoor passeerden een Schepenekennisse, geteeckent bij de gesyde Bontemantel en ....., Schepenen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 198).

Frans Banning Kok, heer van Purmerland.

Copye voor commissarissen om te trouwe.

'Den 4^{den} April 1630 ingeteeckent: Frans Banninck Kock, van Amsterdam, docter, op de Breestraet, geassisteert met Jan Cock, sijn vader, ende Maria Overlander van Purmerlant, van Amsterdam, geassisteert met Volckert Overlander, Outburgemeester, Heer van Purmerlant, haer vaeder, en Geertruyt Hooft, haer moeder.

Den 22sten April 1630 getrout van Ds. Otte Badius'.

'Den eersten Januarij 1655 sterf Dr. Frans Benning Cock, Ridder, Heer van Purmerlant en Ilpendam. Was in den jaere 1636 worden Raed, 1637 Schepen[2], en 1648 van den Coninck van Vranckrijck Ridder gemaeckt van de ordre van St. Michiel, waervan den collier door den ambassadeur[3] Henry Brasset, volgens de missive, date

1) Waarom deze gebeurtenis een van de redenen was, waardoor Hulft naar Indië ging, zal wel aldus moeten worden opgevat: door het nemen van deze vloot leed Hulft 'groot verlies' (zie boven) en zoo ging hij naar Indië om weer fortuin te maken.
2) In 1650 werd hij voor de eerste maal Burgemeester.
3) Deze titel komt Brasset niet toe. Hij was resident van Frankrijk hier te lande.

3 November, van den Coninck aen Sijn Eedelhyt is overgelevert, volgens attestatie der gesyde Brasset, in date 26 derselver maent November 1648'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 201).

Jacob van Neck en Dirk Tholinx.

'Oock is Jacob van Neck, Raed, gecomen sijnde, gelijck men syt, uyt te droogen, gefailleert[1]. Had in sijn jonckeyt goede negotie in Italiën gedaen en hier te lande sich begeeven tot assurantie, ende commissares der assurantie geworden sijnde, heeft, volgens instructie[2], niet meer moogen assureeren. Heeft naederhant cessie gedaen[3]. Bij mijn tijt heb Dirck Teuling, Raed, Outschepen en Bewinthebber der Oost Indische Compagnie (zien) fallieeren, en is naederhant ritmeester geworden van 't lant'.

Bij het bericht omtrent van Neck staat in margine: 'Was bij de tachentich jaeren out, en vroom en goedertieren. "Ach, waer ik vroeger gestorven", syt Juvenalis van Nestor'. (Aant. van versch. zaken I p. 399).

Proces Papenbroek-Schrijver.

'Juffrouw Wendel Graef, de suster van Andries de Graef en Cornelis Graef, is getrout met Pieter Papenbroeck, die naegelaeten hebben een dochter, genaemt Alida Papenbroeck, welke Alida Papenbroek is getrout met de heer

1) Dit moet gebeurd zijn in het voorjaar van 1673, daar een mededeeling, die hierop volgt, betrekking heeft op een gebeurtenis in April 1673.
2) Art. 30 van de instructie van 31 Januari 1598 (Handvesten II p. 655 en 656) bepaalde: 'Sullen oock d'officiers, de gecommitteerde van de camere van asseurantie, haer secretares, sijn gesworen klerck, de tollenaers ofte makelaers van de asseurantie geene versekeringe mogen doen ofte laten doen, directelick noch indirectelick'. In Februari 1600 en 1601 werd echter door de Heeren van den gerechte verstaan, dat de commissarissen en de secretaris zichzelven (hunne eigen goederen nl.) wel mochten laten verzekeren. (Handvesten II p. 656).
3) Jacob van Neck had van 1648-1673 zitting in het college van assurantiemeesters, en was sinds 1652 lid van de vroedschap. Na zijn faillissement legde hij zijne regeeringsposten neer. (Vgl. ook Tweede deel, p. 105, noot 8). Wagenaar, Amsterdam III p. 441, noemt Jacob van Neck onder de assurantiemeesters van het jaar 1673 en voegt daar bij 'sterft den 20 Julij'. Dit zal wel moeten wezen. doet cessie'.

Gerard Bicker, Heer van Swieten, die naegelaeten heeft een dochter, genaemt Wendela Bickers van Swieten. Deese Wendela Bickers is gestorven, jong sijnde, soodat questie is ontstaen tusschen Willem Schrijver den jonge, als sijnde een soon van Wendel Graef en haer tweede man Willem Schrijver, ende de suster en broeders van Pieter Paepenbroeck, wiens goederen, van sijn ouders gecomen, waeren beswaert met fidecomies, sijnde een merckelijcke groote somme.

Over dit kint, Willem Schrijver de jonge, waeren voochden Willem Schrijver de oude, Cornelis en Andries Graef ende Jan Duyts.

Gerret van Paepenbroeck, die wel het proces waernam, is geworden Bewinthebber van de Oost Ind. Compagnie, door Cornelis de Graef, nietteegenstaende in proces waeren, en heeft nimant connen bedencken, hoe tot soo een profitabel amp is gecomen, *ende hebben het huys van dien Paepenbroeck en Cornelis de Graef samen groote vrintschap gehouden*[1].

Endelijck is de saecke gebracht aen de Hoogen Raet, bij compromis, met consent en toestemmen van Weesmeesteren, onder renunciatie van revisie etc.; en alhoewel eenige jaeren is sleepende gehouden, soo is Cornelis de Graef in den jaere 1664 comen te sterven, ende doen de saecke door Gerret Paepenbroeck met meerder ernst vervolgt sijnde, is het compromis in den jaere 1668 uytgesproocken, 't welck merckelijck tot naedeel van Willem Schrijver is uytgevallen, soodat d'heer Andries Graef en Duyts, nae veel overlech, request hebben gepresenteert aen de Staeten van Hollant[2], die 't selfde request hebben gestelt, volgens gewoonte, in handen van den Hoogen Raet, en is 't selfde advys[3], op naerder request, gestelt ter examen van Haerlem, Lyden, Amsterdam, Gouda, Alckmaer ende Enckhuysen.

En heeft den pensionares Casper Fagel den 2^{den}[4] Au-

1) De gecursiveerde woorden zijn in het HS. doorgeschrapt.
2) 'Versoeckende aen H. Ed. Gr. Mog., dat mochten ontfangen werden in revisie over de uytspraeck van den Hoogen Raede'. (Resol Raad III, 1, p. 373).
3) 'Seer naedeelich sijnde voor de suplianten' (ibid.).
4) Het HS. heeft 3 Aug. Zie echter Resol. Holl. 2 Aug. 1670.

gusti 1670 rapport gedaen, sustinueerende, volgens advys van den Hoogen Raet, dat geen revisie behoorde toegestaen te werden'. (Resol. Raad III, 2, p 368-369).

Op een andere plaats bericht Bontemantel nog, dat de Staten het rapport goedkeurden; 'op de resumptie is deese resolutie niet geleesen, soodat op het request moet geappostilleert sijn'. - 'Alsoo Haerlem de eerste in de commissie' (de bovengenoemde commissie uit de Staten van Holland) 'was, soo heeft Burgemeester Graef, een der voochden, den pensionaris Fagel de saecke veelmaelen gerecommandeert, welcke Fagel - alsoo (hij) sijn broeder recommandeerde tot Raetsheer in den Hoogen Raet[1] - altijt (aan de Graeff) goede woorde heeft gegeeven, tot soolang sijn broeder Raetsheer is geworden; ende in de besoigne is hart teegen het versouck geweest en in het rapport seer ijverende, dat sulx noyt behoorde toegestaen te werden, en bij resolutie daertegen behoorde te werden voorsien. Den pensionares Hop, wegens Amsterdam op die besoigne sijnde, toonde sich faciel en (zei) dat het versouck conde toegestaen werden, hoewel (hij) anders bij sich selfs gevoelde. Alckmaer, van wiens weegen Snellius aldaer was, was seer ijverich voor de suplianten; en, om Burgemeester Graef te flatteeren, syden veel leeden in het particulier, dat het vonnisse van den Hoogen Raet seer onrechtmaetich was geweesen, doch (dat), alsoo van revisie was gerenuncieert, daer geen helpen aen en was'. (Resol. Raad III, 1, p. 373 en 374).

'Het schijnt dat Andries de Graef sich' (over de houding van Fagel in deze zaak) 'niet en bedanckte, ende heeft daerover Fagel, die quam yts bij de heeren van Amsterdam soliciteeren .....[2]. (Resol. Raad III, 2, p. 369).

Proces Anna Pauw contra Hendrik van Hoven.

Over dit proces heeft Bontemantel uitvoerige aanteeke-

1) Vgl. Tweede deel, p. 410 en 411.
2) Hier breekt het verhaal af, daar de volgende bladz. in het HS. ontbreekt. Uit Tweede deel, p. 190, zou men afleiden, dat er moet volgen 'qualijck bejegent'. Dat het boven verhaalde proces aanleiding tot verwijdering gaf tusschen Andries de Graeff en Fagel, blijkt ook uit wat Bontemantel in margine er naast schreef, nl. 'Graef en Fagel's questie'.

ningen in Civ. en Jud. Aant. II p. 178, III, 1, p. 21, 22, 33-40, 186, III, 2, p. 41-45, 80-82. Ik ontleen daaraan het volgende:

'Juffrouw Anna Pauw, dochter van de heer Nieuwerkerck en .....[1)], hebbende haer laeten beslaepen van Hendrick van Hooven, ende een soon daerdoor verweckt[2)], heeft, naer jaeren, geraeden gevonden proces tegen van Hoven te voeren en (hem) te roepen, in den jaere 1669, in Maert, op de gepreviligeerde rol, en eenige tijt daernae versocht een precysen dach, 't welck haer teegen den 14den Mey 1669 is toegestaen, sijnde den precysen dach versocht bij request, en parteculier aen alle de Schepenen, met recommandatie van de heeren Pauw, Heer van Bennebroeck, Raetsheer in het Hof van Hollant, Gerret Pauw, Heer van Heemstee, Reeckenmeester van de graeffelijcks domynen, ende Cornelis de Vlaming van Outshoorn, Heer van Outshoorn etc., Outburgemeester ende Raed. Den 7den Mey 1669 heeft den heer Outshoorn, uyt den naem van de voorseyde heeren, door versouck van de yssersche versocht, alsoo den bestemde precyse dach was naeckende, dat den procureur Molegraef, die de gedaechde dient, mach gelast werden en aengesyt, om gereet teegen den gestelden precysen dach te weesen; dat de playdoye mach gedaen werden met besloote camer, dat is met de practesijns, maer de foele der gemeente buyten de camer gehouden werden; dat Schepenen gelieven in competente getaele ter audientie te weesen, ende den pensionares aengedient op de playdoye te weesen om Schepenen, des versocht, te dienen van advys. Dese vier versoucken, gedaen sijnde in het perteculier aen de presidenten, sijn, op voorstel van de presidenten, in Schepenebanck toegestaen'[3)].

1) De moeder van Anna Pauw was een juffrouw Jonckheyn. Vgl. Alberdingk Thijm, Het patriciaat van Amsterdam, fol. 24.
2) Deze zoon, Hendrik, was in Juni 1655 geboren.
3) In Bontemantels Aant. v. versch. zaken II, bundel 5, getiteld: 'Brieven van notabele personen' ligt een origineele missive van den pensionaris Hop aan de schepenbank van Amsterdam, d.d. Den Haag 9 Mei 1669. Hij bericht daarin o. a de ontvangst van hun missive van 8 Mei, waarbij zij hem verzochten tegenwoordig te zijn bij het aanstaande pleidooi in de zaak van Anna Pauw contra Hendrik van Hoven, en geeft hun in overweging, dat hij om opspraak te vermijden, van het bijwonen van dit pleidooi worde gedispenseerd, daar hij 'al over vele jaren, ende oock nogh onlangs, als advocaet voor het recht ende gesustineerde van de voorn. Juffr. Anna Paeuw (heeft) geadviseert', en dus niet als geheel onpartijdig kan worden beschouwd.

De Amsterdamsche advocaat Lamine pleitte voor Anna Pauw en eischte namens haar, dat Hendrik van Hoven, die met haar gelijk van middelen en geslacht was, en bij haar, na trouwbelofte, een zoon verwekt had, met haar zou trouwen. De advocaat van Tongeren, uit Den Haag, pleitte voor van Hoven; hij ontkende, dat trouwbelofte was gegeven en zei, dat zijn client bij eede wilde verklaren Anna Pauw nooit te hebben beslapen; ook al was echter dat feit gepleegd en trouwbelofte gegeven, dan nog zou die belofte niet bindend zijn, want van Hoven was onmondig, en beloften van onmondigen zijn nul. Na afloop van de pleidooien, die 1½ dag duurden, verklaarde van Hoven aan Schepenen dat hij geen trouwbelofte had gegeven en daarop een eed wilde doen; maar, wat den bijslaap betreft, zeide hij, zijn advocaat geen last te hebben gegeven daarop den eed te presenteeren.

17 Mei 1669 viel de uitspraak van schepenbank. Alleen Bontemantel wilde de eischeres haar eisch ontzeggen; de overige schepenen gaven voor vonnis: zoo Anna Pauw bij eede wil verklaren, dat zij door Hendrik van Hove, na trouwbelofte, is beslapen en een zoon van hem heeft gekregen, dan moet hij haar trouwen ‘in facie ecclesiae aut coram judice’; weigert zij den eed, dan wordt haar eisch ontzegd en zij in de kosten veroordeeld. ‘Staet te considereeren, dat in dit vonnis wat menschelijcheyt of cortesie heeft onder gespeelt, gelijck naerderhandt is gebleecken, en waeren den advocaet Lamine en procureurs Meerhout (en Hardenbergh[1]) heel swaerhoofdich in de saeck, en den advocaat Buys had het afgeraeden, alsoo (hij) de beschyde te swack oordeelde; en alle de practisijns, die de playdoye gehoort had(den), conden niet begrijpen hoe Schepenen soo een vonnis hadde connen uytspreecken’. - ‘Den 21[en] Mey sijn voor Schepenen ge-

1) Deze naam is door mij toegevoegd, daar, blijkens Civ. en Jud. Aant. III, 2, p. 80, Meerhout en Hardenbergh de procureurs van de eischeres waren.

compareert Anna Pauw, vergeselschapt met haer swaeger Vincent van Bronckhorst[1)], en heeft den eet gepresenteert, in welcke presentatie seer was gealtereert en huylde'.

Hendrik van Hoven kwam van de uitspraak der Amsterdamsche schepenbank in appèl voor het Hof, dat hem echter, bij vonnis van 20 December 1669, niet bezwaard verklaarde door het vonnis van het gerecht van Amsterdam. 'In de maend Maert (1670) sijn door den Hoogen Raet houwelijxse voorwaerde gemaeckt: dat (Anna Pauw) duysent rijxdalers sal hebben jaerlijx in de mesnage; de educatie van de soon is opengelaeten, soo van voortijden als hiernae, en het arrest is op al sijn goederen (nl. de goederen van van Hoven) gebleeven. Den 14^{den} Maert sijn de gebooden gegaen, soo in Den Haech als hier tot Amsterdam, en den griffier Coenen geordonneert den gedaechde te representeeren. Den 20sten Maert heeft den advocaat Buys mijn gesyt, dat van Hoven een mandement van revisie heeft, die al ses maenden out is, dat hij sal exploiteeren op 't derde gebot; doch dat de saecke soo hebben belyt dat, soodra het derde gebot hier en in Den Haech sal gegaen weesen, van wedersijden par post nae Hillegom sullen afsenden, en dat sij, Anna Pauw en den griffier Coenen, dien Sondach sullen bedecktelijck maecken daer te weesen, en soodra de actens, soo uyt Den Haech als van hier, daer sullen gecomen weesen, aenstonts sullen trouwen[2)]; dat diergelijcken noch eens is gepleecht door eenen Savry ofte Ravesteyn, die tselfde door sulck belyt deede halfweegen Utrecht'.

'Deese juffrouw Anna Pauw is in den jaere 1673, in 't voorjaer, seer ongeluckich met een slee in 't Spae(rne)

1) Deze was in dit jaar vice-president van de schepenbank.
2) Bontemantel vermeldt niet, of dit huwelijk te Hillegom gesloten is, dan wel of van Hoven nog bijtijds gebruik heeft kunnen maken van zijn mandement van revisie. Het geval kwam mij zoo curieus voor, dat ik den gemeentesecretaris van Hillegom verzocht in de huwelijksregisters van 1670 te willen nazien, of Anna Pauw daar getrouwd is. Deze heer was zoo vriendelijk mij te antwoorden, dat de oudste registers van den burgerlijken stand, die te Hillegom bewaard zijn, van 1811 dagteekenen. Vermoedelijk is het huwelijk echter gesloten, daar Bontemantel anders wel den verderen gang van het geding zou hebben medegedeeld.

bij Heemstede in 't ijs verdroncken, neffens de huysvrouw van den Schout van Heemstede. Was een fraye, welspreeckende en in geselschap vroolijcke dame, doch ten opsicht van het ongeluck en proces en dat van haer moeder straf wierde gehouden (als hebbende moeten bij een moeye woonen), alleenich sijnde, swaermoedich'.

Proces Isaäc Pauw contra Barbara Johanna van Hoven.

'Isaäc Pauw, Heere van Achtienhoven, pensionares van Enckhuysen ende voor deesen geweest Schepen tot Amsterdam, getrouwt wesende met Barbara Johanna van Hove, en woenende in Den Haeg, heeft den gemelde vrouw (zich) met houden van salet, (dat is: conversatie van jonge luyden) met den jonge Graef van Hoorn wat gemeen gemaeckt, waerover den voorseyde heer, haer man, wat jalours wordende, op een nacht, als sij bij den anderen in haer slaepcamer waeren, met geweer (hem vynsende van huys gegaen te sijn) soucken te atrapeeren, en alsoo de knechs van den jongen heer sulx sochten te beletten, is het gedruys hoorende, door een venster uyt den huyse geraeckt. Waerover (Pauw) de vrouw beschuldichde overspel begaen te hebben, versouckende bij den Hove van Hollant geschyden te warden. Dees saecken eenigen tijt getrayneert hebbende, is gevollicht het hier onderstaende (vonnis):

Barbara Johanna van Hove, Vrouwe van Achtienhoven, impetrante omme actie geinstitueert te hebben in rouwactie,

contra

Isaäc Pauw, Heere van Achtienhoven, gedaegde.

'T Hof, al gehoort in advys aen het Collegie van Rade op 't advys (sic), gesien de acte, bij den gedaechde onder sijn hant, cachet en signature gepasseert ende gestelt achter de copye authentyck van den requirante, bij den impetrante aen desen Hove gepresenteert, daerbij hij, gedaechde, verclaert heeft ter saecke in de voors. requeste (geen actie tegen de impetrante?) te hebben nochte te pretendeeren ende deselve te kennen en te houden voor een eerlijcke vrouw, verclaert den gedaechde ter saecke, breeder in 't veniencour vermelt, geene actie tot laste van

den voorn. impetrante te competeeren ende compenseert de costen van dese differente, om reedene, den Hove daertoe moverende. Actum in den Rade ende gepronuncieert den XX^{sten} Julij 1656'. (Civ. en Jud. Aant. II p. 179).

Blijkens een margin. aanteekening bij Civ. en. Jud. Aant. II p. 178 was Isaäc Pauw een neef van de boven genoemde Anna Pauw, en Hendrik van Hoven een broeder van Barbara van Hoven.

Proces van Theodorus van der Perre.

Op 16 Januari 1670 werd door het gerecht van Amsterdam ter dood veroordeeld Theodorus van der Perre, oud 28 jaar, van Amsterdam, destijds wonende te Breukelen. Hij had herhaaldelijk valschheid in geschrifte gepleegd en o.a. voor een aanzienlijk bedrag aan valsche obligaties laten maken.

Bij de beschrijving van zijne executie teekent Bontemantel aan: 'En alsoo is uyt deese weerelt geschyden Theodore van der Perre, Heere van der Aa, sijnde van sijner sijde van de aensienelijxste geslachten uyt Zeelant, en van sijn vrouw, Anna Maria Muylmans, van burgemeesterlijcke geslachte, alsoo haer moeder was een dochter van Pieter de Vlaming, Burgemeester. Tulp, Outburgemeester, en den ontfanger Spiegel sijn sijn vrous omen, als hebbende yder getrout een dochter van de voors. Pieter de Vlaming. Die staet, siet dat hij niet en valt (1 Corinte 10) en Godt sij sijner sielen genadich'.

Uitvoerige mededeelingen over dit proces vindt men in Civ. en Judic. Aant. III, Eerste stuk, passim, en in twee bundels processtukken, voorkomende in Aant. v. versch. zaken I.

Gerrit Schaep Simonsz., heer van Kortenhoef[1]*.*

'Burgemeester Gerrit Schaep, Heer van Cortenhouf, is gestorven 2 Julij 1666; had eenige tijt voor sijn sterven door meester Brederode, stadts metselaer, laeten maecken een bequaeme plaets onder sijn ledecant, daar ordenares

1) Vgl. over hem: Amsterd. Jaarb. 1889 p. 214-217.

op sliep, en daerin gelyt aen ducaten en gout en eenich wynich silvergelt tot omtrent de dartich duysent guldens, ende had een, genaemt Bazuyen, klerck op de secretary, en, soo ik meen, secretares op 's Gravenlant, die sijn knecht was geweest en met levry plach te gaen, daer veel werck van maeckte, ende had nimant het secreet derven vertrouwen dan alleen dien Bazuyen. Gestorven sijnde, wierde het bekent, en stont geschreven:

'dit is het secreet,
daer Basuyen van weet'.

Hij was een out man, doen hij sterf, sonder kindren, seer rijck van middelen; heeft naegelaeten, soo van sijn als sijn vrouws goet, omtrent de negen tonnen gouts; was seer suynich en girich[1], soo wel in stadts- als eygen saecken, oversulx cost nimant met hem overwech; was wel gestudeert, maer niet gauw van verstant en gants niet wel bespraeckt'. (Resol. Raad III, 1. p. 129).

Dirk Tulp.

'Omtrent deese tijt (November 1659) heeft Dirck Tulp, Outschepen, qualijck opgenomen de discourse, die gedivulgeert wierde, alsof een os op sijn hofsteede, genaemt Tulpenburch, soude geslacht hebben sonder den accijs te betaelen; waerover voor Schepenen, geassisteert met sijn swager Coenraet Burch en neef Gerret Hasselaer, meede Outschepenen, sijn geweest, sich beklaeghende over sulcke uytgestroide discourse, te kennen geevende, waer het vandaen quam.

Pancras[2] heeft door sijn swager Elias, advocaet en een groot liefhebber van paerden, verklaringe door den impostmeester voor twee Schepenen doen beleggen, om bij

1) Een trek, dien hij van zijn vader kan gehad hebben. Deze schreef na den dood van zijne dochter aan een familielid: 'al valt het sterven van een beminde dochter zeer hardt, men moet met wijsheid patientie nemen. Ick hebt aen mijn schoone beminde Grietgen Schaep met patientie besocht, daer ik wel negenhondert gulden jaerlijx lijffrenten optte stad Amsterdam ende de Heeren Staten van Hollandt bij heb verlooren. Het verlies van mijn lieve dochter was in geen comparatie bij de schade te rekenen'. (Amsterd. Jaarboekje 1889, p. 214).
2) Deze had dus waarschijnlijk het gerucht verspreid.

naerder beschuldi(gin)ge gereet te sijn sich te connen met de waerheyt verdedigen. Doch sijn daer slecht afgecomen, want het is geweest geen os, maer een koe, die al voor een jaer was geslacht geweest; doch daerop betrapt sijnde, (had Tulp het) voor 24 guldens met den impostmeester afgemaeckt en een rijxdaelder voor de deurwaerder. En daermeede is de saecke blijven steecken'. (Civ. en Mil. Reg. I p 374.)

Nicolaas Tulp[1].

'Burgemeester Nicolaes Pieterss. Tulp is geweest van goeden huyse, als te mercken, dat in dien tijt de kinderen niet in studie opgebracht sijn, dan door die middelen hadden; den broeder, gestudeert tot een leeraer, is geweest predicant tot Slooten, en Nicolaes docter medicine. Is in den jaere 1622 geworden Schepen en Raed. Troude voor sijn tweede vrouw de dochter van Pieter de Vlaming van Outshoorn, Burgemeester en Raed[2].

Was van groote studie en bequam de meeste practijc, soodat vernootsaeckt was in een koets te rijden, getrocken door een paert, hebbende onder sijn huys op de Kysersgraeft, Westsijde, bij de Westerkerk, in de kelder plaets daertoe geprepareert. Doch eenige jaeren daermeede gereeden hebbende, heeft dat rijden naegelaeten, al veel jaeren voor het verbieden der caeressen, 't welck was geweest in den jaer 1663[3].

Is anno 1654, 1 Februarij, geworden Burgemeester, 1663 Gecommitteerde Raed, 1672 de maeltijt[4], 1673 in 't selfde collegie, alwaer den 12^{den} September 1674 is gestorven.

Was een heer van vrindelijcke en minnelijcke aen-

1) De volgende mededeeling is reeds door Dr. Scheltema afgedrukt in Aemstel's Oudheid VI p. 92 en 93. Vgl. over. Tulp het artikel van Prof. Rogge. in Gids, Juli 1880.
2) Hierop volgen deze doorgehaalde woorden: 'Soodat in den met geseeten heeft met sijn schoonvaeder tot 10 Augusti 1628, als wanneer den Burgemeester Outshoorn is gestorven, sijnde Burgemeester'.
3) Keur van 7 April 1663. Handvesten II p. 739.
4) Bontemantel herinnert aan den maaltijd, door Tulp gegeven toen hij 50 jaar lid van de vroedschap was. Zie Tweede deel, p. 63-68.

spraeck en burgelijcke huyshoudinge en tot groote rijckdomme gecomen. Pleech sich niet anders als Claes Pieterss. te laeten noemen, oock onder[1] de glaesen, daer in 't waepen een tulp stont. Welck als in de sacristie van de Oude kerck, daer naederhant de commissaressen van houwelijxse saecken haer sitplaetse pleegen te hebben, te sien is geweest tot wynich jaeren voor sijn sterven, als wanneer (op) dat glas, gebacken 1625, en meede op eenige andre oude plaetse, heeft laeten stellen: Nicolaes Pieterss. Tulp.

Was een godtlievend heer[2], doch wat te veel predicants gesint in de vervolginge der Remonstrante van den jaere 1625-1628, dat veroorsaeckte (dat hij) soo haest niet, als (hij) wel bequaem was, Burgemeester is geworden. Naedat naest sijn deur noch een huys had getimmert, daer Dr. Aernoult Tholing, commissaris, getrout met de dochter van den gemelden heer, (ging wonen), deed boven sijn deur stellen: 'Wandelt met Godt', en boven de andere deur: 'Soeckt het eeuwich leeven'. Boven sijn E. deur

1) Op?
2) Een eigenaardig staaltje van Tulp's rechtzinnigheid geeft Bontemantel in de volgende aanteekening. In de vroedschapsvergadering van 28 Mei 1660 werd den raad een missive medegedeeld van de gedeputeerden ter dagvaart, die o.a. behelsde: 'dat de Princesse Royale met haer soon, den Prins van Orange, nae eenige daegen geresolveert is te rysen nae Breda, en haer wech te neemen over deese stadt en voors haer moeder in Vranckrijck te gaen besoecken, en dat (zij) van verre te kenne geeft, soo in deese stadt werd gepresenteert het defroyement, dat het niet onaengenaem sal sijn'. Burgemeesteren werden daarop geauthoriseerd 'de behoorelijcke ordre te stellen tot de onthaelinge. Tulp versocht, dat Burgemeesteren geliefden sulcke hydense goden en godinnen op triumpwaegens, als in den voorleeden jaere op de festoyeringe vant huys van Nassouw door de stadt reeden, te excuseeren en niet wederom te laeten toestellen, waerop Burgemeesteren antwoorden, dat van meeninge sijn de onthaelinge te doen in manieren als in den voorleden jaere is gedaen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 398 en 399). Een beschrijving van de 'zinrijke vertooningen, door den poëet Jan Vos bedacht en toegestelt', die Tulp geërgerd hadden bij het vorstelijk bezoek in 1659 (zie daarover Eerste deel, p. 283) vindt men bij Dapper, Beschr. v. Amst. p. 253-255. Dat Tulp in 1660 gelijke reden tot ergernis kreeg, blijkt ibid. p. 255-257. - Een ander staaltje van Tulp's kerkelijke gezindheid vindt men in de volgende bijlage, onder het hoofd: 'Tweede Luthersche kerk gebouwd'.

pleech uyt te steecken een tulp (daer, gelijck veel maelen gebeurt, den toenaem van heeft becomen) doch heeft die wech genome'. (Aant. v. versch. zaken I).

Tulp en Valckenier.

'In October (1673) Burgemeester Tulp, gecommitteert in de Gecommitteerde Raeden, in deese stadt sijnde en Burgemeester Gillis Valckenier gaende begroeten, aparent om sijn soon of swaegers te recommandeeren om op de veertienen te setten, is Tulp ten huyse van Valckenier met een overval bevangen, soodat soo ontroert is thuys-gebracht en ly tot sijn swaeger[1] Dr. Toling (in) een swaere perickeleuse sieckte. [Doen ick dit hoorde, quam mijn in gedachten, dat in den jaere 1650 Burgemeesters waeren Anthoni Oetgens van Waveren, Wouter Valckenier, Cornelis Bicker en Nicolaes Corver; dat Oetgens bij discourse somtijts had gesyt, dat Valckenier een goet man was, wat belaede sijnde met humeuren ende (dat hij), als (hij) wilde, (hem) een alteratie of populsy conde op den hals jaegen; waerop is gevolcht dat byde, in burgemeesters-camer sijnde, seer harde woorden tesamen hadde, nae dat de boode of camerbewaerder syde, en quam Oetgens uyt de camer en syde aen de boode: 'gaet binnen, den heer Valckenier is niet wel te pas;' en de boode, binne comende, bevond Valckenier door alterati ofte overval nederleggen en wierde becommerlijck thuysgebracht ende eenige tijt sieck geweest hebbende, sterf].

Eenige daegen daernae, doen Tulp tot Valckenier was geweest, geresolveert sijnde bij de Oost Indische Compagnie om ter vergaederinge van XVII[en] te recommandeeren tot hooger employ in Oost Indiën eenen, genaemt Bitter, soo scheen of de soon van Burgemeester Tulp, gecommitteert op de vergaederinge der XVII[en], de last van sijn camer maer taemelijck achtervolchde, als gevende van ter sijde te kennen, de bequaemste niet te weesen om verder in Indiën geavanceert te werden, soodat de voorstellinge van deese camer bij de andere camers niet

1) Swaeger is hier = schoonzoon.

smaeckelijk was en oversulx niet op geresolveert wierd. Twelk Valckenier seer qualijk nam en syde in de Amsterdamse vergaederinge van de Oost Indische Compagnie, dat hij, Tulp, maer een bewinthebber d'honneur was, alsoo wynich compareert, en wel ordre soude connen gestelt werden tegen die haeren last niet getrouwelijck uyt en voeren, en wel verder tegen connen gegaen werden. Waerteegen Tulp wederom heevich uytvoer en tot conclusie syde: 'soo ghij cont, soo sent mijn meede een briefje thuys, gelijck ghij veel anderen hebt onlangs gedaen'[1]. (Resol. Raad III, 2, p. 410 en 411).

Cornelis van Vlooswijck.

'Cornelis van Vlooswijck, getrout met Anna van Hoorn, Out-Burgemeester en Raed, en nu (December 1667) Tresorier, en onlang geworden Bewinthebber der Oost Ind. Comp., een goet en vroom heer, door eenige bedijckinge in Vlaenderen ende al te splendit huyshoudinge en opvoedinge sijner kinderen genootsaeckt sijnde veel gelden op intrest te lichten, ende, hoewel seer rijck was, en de contante gelden verteert ende van de lantgoederen wynich intrest becomende, is het capitael soodanich vermindert dat de depositairesen haer gelden begondenin te trecken, 't welck int laeste haperde, soodat Michiel Popta, die seedert eenige jaeren al omtrent 30000 gld. had ingetrocken, en seedert dry jaeren sijn rest, sijnde 25000 gld., niet connende becoomen, den gemelde Vlooswijck op de vierschaer (heeft) geroepen, dat geoordeelt wiert wynich respect voor deese stadt te weesen[2].

Omtrent 10 à 12 jaeren geleeden is Burgemeester Outgens van Waveren meede geroepen op de vierschaer wegens ..... Bicker, door de boode, Moses genaemt;

1) Wordt met 'briefje' een briefje van ontslag bedoeld, dan is dit een zinspeling op de verandering der regeering in 1672, waarin, naar men meende, Valckenier de hand had. Vgl. Tweede deel, p. 226.
2) Over den 'beslommerden' boedel van Vlooswijck vgl. ook Eerste deel, p. 9, noot 1 en Tweede deel, p. 168, noot 1. Uit Civ. en Mil. Reg. I p. 630 blijkt nog, dat Vlooswijck, toen hij door Popta op de vierschaar geroepen werd, 'gecondemneert is, salve purge tot de eerste vierschaer'.

maer het is een groot verscheel of, rijck sijnde, geroepen te werden, ofte, sijn rijckdom verteert hebbende, soo gemaent te worden'. (Resol. Raad II, 2, p. 839).

Anna van Hoorn, Vrouwe van Vlooswijck.

'Den 30sten October 1668 is bij avond begraeven Anna van Hoorn, huysvrouw van Burgemeester Vlooswijck; was een gauwe en wel doorleese dame, meer geneegen met de grootste van het lant en ambassadeurs der vremde potentaten, dan met haers gelijck te spreecken en om te gaen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 690). 'Had een staet gehouden, veer boven vermoogen, soodat yder syde, dat den Burgemeester geluckich soude geweest hebben, waer sij vier en twintich jaeren eer gestorven'. (Resol. Raad III, 1, p. 59).

Jan Oetgens van Waveren.

'Den 20sten Februarij 1670 is begraeven Burgemeester Jan Oetgens, Heer van Waeveren, sijnde gestorven den 14den deeser, snachs omtrent twaelf euren, hebbende veertien daegen Burgemeester geweest.

Was 1643 Schepen geworden en noch eenige maelen Schepen geweest hebbende, heeft 1653 Schepen geweest en gerust tot den jaere 1667, en was president 1668[1]. Had sich altijt gehouden aen de kant van Joores Backer en Spiegel, en in 't jaer 1666 teegen Graef, Valckenier en die bande hart geoposeert, willende, met de sijde van Spiegel, Hasselaer Burgemeester maecken[2], niet-tegenstaende Pancras alle debvoir aenwende om met Graef te stemme. Niettegenstaende is door Pancras Burgemeester geworden, seggende, dat het sijn susterling was, als getrout hebbende een dochter van J.M. Blaeuw, en (dat hij) doen[3] door de Backers was verlyt en opgemaeckt.

1) In 1659 werd hij lid van de vroedschap.
2) Vgl. Tweede deel, p. 134-142.
3) Nl. in 1666.

Soo gaet het: die in den jaere 1667 het meest verkurven hadden, wierden daernae het meeste geavanceert.

Van Waeveren was een sacht, goedertieren man van een seer eerlijck inborst, doch in saecken van importantie was vrij verleegen'[1]. (Resol. Raad III, 1, p. 253).

Cornelis Witsen.

Op 16 Maart 1669, toen Schout Witsen begraven werd, teekende Bontemantel aan: 'Was een heer, wat te veel geneegen tot groote glaesen; gedurende sijn schoutsampt niet bemint, alsoo wat te veel schraepte onder de gemeente en de substituten en dinaers, daer nochtans in de mont had, dat het hem om geen gelt was te doen, maer het schoutsampt te weesen opgedrongen[2]'. (Resol. Raad III, 1, p. 127).

Toen Witsen Schout was, werd hij zelf, in een civiele zaak, door Schepenen veroordeeld, blijkens de volgende aanteekening:

'Lijsbeth Jansz., weduwe van Jannes Pax, welcke Pax veel jaeren hadde gelevert de coolen, om op de baeckens te gebruycken tot vieren, aen de Heer van Swieten en, nae sijn doot, aen Burgemeester Witsen, als baecken-meester[3], en oock altijt haer gelt tot ditto baeckenmeesters ontfangen. Welcke weduwe par rest noch most hebben *f* 2248-1, alsoo *f* 831-12 st. op de laeste partij was betaelt.

Den Burgemeester Witsen, Schout wordende, door den Engelschen oorlooch wynich gelt incomende, heeft gedificulteert om te betaelen, seggende de coolen had gecoft ten dienst van het lant, en (dat zij) daerom bij het lant (betaling) most soucken, en dat (hij) selfs noch veel, par reste in 't verschot sijnde, van 't lant moet hebben.

Schepenen condemneeren den gedachden te betaelen *f* 2248- 1, en intrest a more en de costen. Presentibus:

1) Een karakteristiek van zijn vader Antoni Oetgens van Waveren vindt men: Tweede deel, p. 109.
2) Vgl. Eerste deel, p. 5, noot 1.
3) Over het bakenmeesterschap vgl. Tweede deel, p. 213, noot 3.

van Waveren, Cappelle, Bontemantel, Hulft en Corver, Schepenen. Advocaet Listing voor de yssersche en advocaet de Linge voor den Schout Witsen'. (Civ. en Jud. Aant. II. p. 458). Blijkens Eerste deel, p. 29, kwam Witsen van dit vonnis, dat in Juli of Augustus 1668 geveld werd, in appèl voor het Hof van Holland, maar verloor ook daar zijne zaak.

Bijlage XII. Varia.

A. Handel en Nijverheid.

Scheepstimmerwerven op Kattenburg.

6 Januari 1654. - ‘Op 't versoeck eeniger scheepstimmerlieden, die aengenoomen hebben een gedeelte der dartich oorloochscheepen, bij het lant aenbesteet, te maecken, sijn Tresoriers (door den raad) geauthoriseert met haer te handelen over werven op Cattenburch, yder van de breete 200 voeten en 193 voeten diep, en dat op billeken conditie, om daerdoor meer scheepstimmerlieden hier te locken’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 124).

Marken bebouwd.

8 Januari 1654. - ‘Op 't rapport der commissarissen is (door den raad) geresolveert, dat op 't ylant Marcken (voor deesen uytgegeven tot scheepstimmerwerven en mastemaeckerserven) sullen packhuysen en huysen geset of bebout moogen werden, alsoo het ylant Cattenburch tot werven sal verdeelt en uytgegeven werden[1)]. Ende alsoo de erven daerdoor waerdiger werden, dat de melioratie nae discreetie sal gevordert werden’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 128).

Zaagmolens.

3 Maart 1655. - ‘Alsoo de saegmolens buyten de Haerlemmerpoort ende aen den Amstel soo sijn vermeerdert,

1) Vgl. Scheltema, Aemstels Oudheid VI p. 79.

dat bijnae geen bequaeme plaets meer is om meer te setten, soo geven Burgemeesteren in bedencken, of aen de nieuwe gegraeven vaert langs de St. Antonesdijck geen erven daertoe soude connen uytgegeeven werden, ende daerdoor de Noorse lastagie aldaer meede te stabileeren, waeruyt de oncosten tot het graeven van deselve vaert eenichsints soude connen gevonden werden, ende de houtstapel van Hoorn derwaers getroeken worden. Waerop gedelibereert sijnde, sijn Burgemeesteren en Tresoriers (door den raad) geauthoriseert het voordeel van stadts weegen daerin te soecken'. (Civ. en Mil. Reg I p. 214).

Suikerraffinaderij van de Joden.

'Den 31sten December 1655 is den raet door Burgemeesteren voorgedraegen een versoeck van de Joodsche natie, bij requeste gedaen aen haere E. en oock aen Schepenen, van te moogen oprechten rafinaederij of suyckerbackerije, dat seggen wel gevoecht sijn te moogen doen, alsoo inwoonders ende veel poorters sijn, ende hetselfde geen ope neeringe maer coopmanschappen sijn; doch evenwel versoecken apostil op haer request. Dat daerneffens hebben overgeeven een advys der voornaemste advocaten, die seggen 't versoeck niet can noch behoorde gewygert te werden. Waerteegen de rafinadeurs ofte suyckerbackers een request hebben ingegeven, daerbij sustineeren haer doen een neeringe te weesen en bijgevolch door de Joodsche natie niet mach gedaen werden, volgens de keure van den jaere 1632[1]. Waerop is geresolveert de Joodsche natie haer versoeck toe te staen, alsoo geen keure daerteegen sijn, mits niet minder sullen moogen vercoopen dan duysent ponden teffens ofte een vat ciroop.

Den 7den Januarij 1656 is bij resolutie[2] haer toegestaen om minder ponden te moogen vercoopen, te weeten hondert brooden[3]'). (Civ. en Mil. Reg. I p. 277 en 278).

1) Vgl. Tweede deel, p. 90, noot 1.
2) Handvesten I p. 138.
3) Vgl. Wagenaar, Amsterdam II p. 484.

Suikerbakkerij van Nuyts.

15 Januari 1660. - ‘De bueren op de Heeregraft hebben ingeleevert aen Burgemeesteren een request, versoeckende, alsoo de suyckerbackerij van Nuyts[1)], staende over de Groene Burchwal, is tot aen de gront afgebrant, ende, volgens de resolutie van deesen raet, date 27 Januarij 1652, en de willekeuren, date 27 derselve maend[2)], op de Heeregraft en Oostsijde van de Kysersgraeft geen suyckerbackerijen mogen gemaeckt werden, dat deselve niet wederom mach opgetimmert werden. Welck request is gestelt ter exame van de heeren Witsen, Pol, Blaeuw ende van Waveren.

Den 23sten Januarius de voorstaende request meede sijnde overgelevert aen Schepenen, ende een request van Nuyts, soo hebben Schepenen, nae examinatie, ende ten dienste en schouwen der peryckelen, verstaen, de suyckerbackerij niet te laeten wederom optimmeren, en dat bij meerderheyt van stemme, alsoo van Loon en Hartochvelt waren van contrari oppinie. De recommandatie der aensienelijcke bueren (daeronder de Vrouw van Polsbroeck, die syde seer schrickich voor brant te weesen, meede was) en de peryckel bij sooveel costelijcke gebouwe en rijckdom, hebben het meeste tot het verbot gedaen’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 390).

Admiraliteitswerf op Kattenburg.

16 Juli 1655. - ‘Is (door den raad) geresolveert de Admiralityt te geeven een groote werf op Cattenburch tot bouw van scheepen, waervoor haer oude werf, schut en ballastwerf sullen aen de stadt geeven, met dien verstande de werf op Cattenburch niet anders sullen gebruycken dan tot haer behoef’[3)]. (Civ. en Mil. Reg. I p. 237).

1) Genaamd: de koning van Polen. Vgl. Wagenaar, Amsterdam II p. 483.
2) Handvesten II p. 998. Bij deze keur was aangewezen op welke plaatsen alleen suikerbakkerijen, zeepziederijen, brouwerijen en glas-blazerijen nieuw gebouwd mochten worden.
3) Vgl. Scheltema, Aemstel's Oudheid VII p. 53 sqq.

Houtmolen voor het tuchthuis.

25 November 1656. - 'Burgemeesteren sijn geauthoriseert door de regenten van het tuchthuys een moolen te doen maecken om het hout te breecken, dat niet door het raspen can gebroocken werden[1)], twelck bij accoort door een wintmoolen tot Sardam is gedaen, welck nu ingetrocken sal warden; en vorders het octroy, aen het rapshuys verleent, van dat nimant gebroocken verfhout in de stadt mach brengen, nauwer te observeeren'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 311-312).

Request van Engelsche manufactuurwerkers.

11 Maart 1661. - 'Is geleesen een request, overgelevert aen Burgemeesteren door eenige Engelse manifactuer-werckers, woonende in Engelant, te kennen gevende, dat den Coninck van Engelant door placcaeten heeft verbooden veel soorten van godtsdiensten, ende alsoo sij, versouckers, sijn van gevoelen als de Anabatisten, oversulx haer conscientie in den godtsdienst niet connen excerseeren, soo versoucken of sij in deese stadt, wesende omtrent de veertich huysgesinnen, souden moegen haer te needer stellen, niet twijffelende of sullen een grooter gevolch hebben, en dat eenige vrijicheeden moegen genieten, (belovende) haer te draegen als eerlijcke ingesetenen.

Waerop gedelibereert wesende, is (door den raad) verstaen, dat haer door Burgemeesteren sal worden aengedient, dat alle laeckemaeckers, van buyten incomende ende haer neering eenige tijt gedaen hebbende, soo sij hetselve versoucken, het poorterrecht wart geschoncken, ende alsoo haer hantwercken meede uyt wolle bestaet, dat alle, die hier van buyten comen, hetselfde sal gedaen warden, hetsij Vlaeminge, France, Engelse of andere natie, sonder onderschyt; welcke laeste woorden wierden gestelt om geen poetentaeten te offenceeren, alsof men arbyde om een anders naetie tot sich te trecken'. (Resol. Raad II, 1, p. 480).

1) Vgl. Wagenaar, Amsterdam II p. 251.

Huizen gebouwd voor manufactuurwerkers[1]**.**

14 April 1670. - ‘Burgemeesteren sijn (door den raad) geauthoriseert omtrent 400 huysen, bequaem tot de manifactuerwerkersneeringe, te laeten bouwen ende de erven daertoe te geeven, ende met de regenten van de goodts-huysen, als gast- wees- en leproosenhuys, te confereeren, wat landen ofte gelden, die wynich opbrengen, daertoe sullen gebruycken; op wat civile huer en conditie die te sullen laeten bewoonen, om de buytenlanse manfacture-werkers in deese stadt te locken, die stellende niet hooger in huer, voor den tijt van 12 jaeren, als de huer der landen, en een vierde part hooger voor de reparatie’. (Resol. Raad III, 1. p. 298).

13 Februari 1671. - ‘Volgens de resolutie, date 14 April 1670, hebben het gast-, wees- ende leproosenhuys getimmert een groot getal huysen, bequaem tot manifactuerwerckers; ende alsoo die ofte een groote gedeelte in corte tijt staen voltimmert te sijn, soo sijn de Regenten bij Burgemeesteren geweest en versocht wat vorder daermeede sullen doen, alsoo de verhuertijt verloopt, ende bemercken, dat de intentie, waerom die gebout sijn, soo goede succes niet schijnt te hebben als wel was gehoopt. Waerop gedelibereert sijnde, sijn Bontemantel, Blauw, Cornelis Backer ende Ranst versocht de resolutie, deesen aengaende, nae te sien, ende de gelegenthyt en tegenwoordige toestant der saecke te examineeren, en den raet aenstaende weeck, soo het doenelijck is, te dienen van haer consideratie en advys’. (Civ. en Mil. Reg. II p. 40-41).

20 Februari 1671. - ‘Bontemantel en andere Commissarissen, versocht den 13^{den} deeser maend om te examineeren hoe en op wat wijse de nieuwe getimmeren, door de goedtshuysen gedaen, gebeneficeert soude connen werden, opdat de manifactuerwerkers herwaers aen werden gelockt, hebben gerapporteert, dat de regenten der goedtshuysen behoorde te werden bedanckt voor haer vigilantie van dat in wynich maenden soo een aensienelijcke getal

1) Vgl. hierbij Wagenaar, Amsterdam I p. 620 en Ter Gouw, Amstelodamiana I p. 201 en 202.

van 220 huysen hebben doen bouwen, volgens d'authorisatie aen Burgemeesteren bij deesen raet, den 14den April 1670, gegeeven; dat die soude door de regenten respective verhuert werden voor een civile prijs van 90 guldens, met de kelders, de houckhuysen uytgesondert, voor den tijt van dry ofte vier jaeren; dat in den tijt van 14 daegen de buyteluyden sullen geprefereert werden, ende daernae die in deese stadt woonen ende nieuwe getouwen opsetten; ende dat dienstich soude weesen een hal op te rechten, met bequaeme keure op de stoffe. De Commissaressen sijn bedanckt, met versoeck op de ordre der halle in andere plaetse te informeeren ende waer de hal bequaemelijck soude connen gehoude ofte gestelt werden'. (Civ. en Mil. Reg. II p. 45).

Spiegelblazerij.

1 November 1668. - 'Burgemeesteren, door inductie van van Beuningen, hebben een spiegelblaeser[1)], gecoomen van Venetië met sijn volck[2)], aengeweesen een plaets op den Nieuwe Binnenamstel, om soo schoone spiegels te blaesen als tot Venetiën werd gedaen.

Den gesyde spiegelblaser, alsoo tot het stellen der ovens veel gelt noodich is, versoeckt dat vijftien hondert guldens mach geleent werden om een begin te maecken. Waerop is geresolveert, alsoo van Beuningen syde, het werck goet te sullen weesen, deselfde somme bij leeninge ter hande te stelle.

Sijn in April 1669 wederom vertrocken, met slechte reputatie, en een Engelsche spiegelblaeser heeft hem in de plaets neergeset, meede met kranck succes'. (Civ. en Mil. Reg. I.p. 691).

Lintmolens.

17 November 1668. - 'Is den raed voorgedragen de discrepantie tusschen de passementwerkers ter eenre, mits-

1) Jean de Hennezel, blijkens de officieele vroedsch. resol.
2) 'Sich met seven andere persoonen hier ter stede komende ternedersetten' (ibid.).

gaders de coopluyden en winckeliers, in sijde ende linten handelende, ter andere sijde, over het placcaet, voormaels tegens de instrumenten van lindmolens gemaekt, werdende bij de eerste gesustineert, dat hetselve placcaet tegen de voorsz. lindmolens behoord te werden gerenoveert en stricktelijk ter executie gestelt, of dat anders wel ses hondert meesters binnen dese stad, met het voet-getouw werckende en die elk wel aen tien getouwen werck kunnen geven, met hare familie en alle die haer bedienen souden tot armoede vervallen ende tot laste van de aelmoescomtoiren moeten komen; doch ter contrarie bij de anderen gedreven, dat het scherp verbieden van de meergeseide lintmolens de sijdehandel ende lintneeringe soude doen verloopen en buytens lands diverteren, vermits alomme even buyten dese landen deselve lindmolens konnen werden opgestelt, behalven dat men bij conniventie in de executie van soodanige placcaten malcanderen ook soekt te verkloeken, sooals de ervarentheyt tot nadeel van dese stad albereits wel hadde geleert, ende dat sonder het verbod van de molens de voetgetouwen echter genoech geëmployeert stonden te werden tot het maken van veele wercken, daer de molens niet bequaem toe sijn. Waerop gedelibereert sijnde, is goetgevonden ende verstaen, dat vanwegen dese stad alle mochelijk beleyt zal werden bijgebracht ten eynde geen placcaet tegens de instrumenten van lindmolens moge werden vernieuwt, maer liever de voorige geannulleert ofte ten minsten bij oogluykinge sonder executie gelaten'. (Vroedsch. Resol. 17 November 1668[1]).

Goudslagers. Goud- en Zilverdraadtrekkers.

December 1669. - 'In Amsterdam sijn 10 goutslagers en den een door den anderen slaet 's weeckx dry oncen gout; en de ons gereeckent teegen 40 gl., comt in 't jaer in deese stadt 60.000 gl. aen gout verslaegen te

1) Bovenstaande mededeeling heb ik niet ontleend aan Bontemantel, die in Resol. Raad III, 1, p. 68 en 69 over deze zaak handelt, maar aan de officieele vroedschapsresolutiën, die er uitvoeriger over zijn.

werden'. (Resol. Raad III, 1. p. 222 en Civ. en Mil. Reg. I p. 763).

'Gout- en silverdraettreckers in dit lant vertrecken 's jaers omtrent 250 duysent guldens. 100 once silver en daeronder een once gout wart het goutdraet van gemaeckt, en dan wart het op sij gesponnen en gebruyckt tot canten en andere dingen, en nae alle quartieren gesonden en hier te lande gebruyckt'. (Resol. Raad III, 1. p. 237).

Klein-schuitevoerdersgild.

1669. - 'In 't opneemen van de reeckeninge, die de overluyden doen ten overstaen van een secretares, die deselfde aen Burgemeesteren communiceert en tyckent, is bevonden in deesen jaere 1669 het clyne schuytevoerdersgilt capitael sestien duysent guldens, en ontfang der jaersangen en ander incoomen omtrent vier duysent guldens'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 758).

Markt voor vleeschverkoopers van buiten de stad.

1670. - 'Volgens de willekeuren, dato 24 April 1463, sijn de vremde vleesvercoopers toegestaen des Maendaechs haer vlees te moogen vercoopen, ende den 8sten Julij 1596 des Saterdaechs, Sondaechs en Maendaechs, opdat de burgers tot beeter coop haar lijftocht mogen coopen; ende in den jaere 1652, den 5^{den} Februarij, is, op beloften der vleeshouwers dat haer vlees soo goetcoop sullen leveren als de vremde, verstaen dat de buytenluy alleen des Maendaechs haer vlees sullen mogen marckten; dat met advys van de ses en dartich Raeden alsoo is verstaen. Door hart aenloopen der gildebroeders is den 12^{den} September 1669 bij de Heeren van den Gerechte op haer requeste gewillekeurt ende den 18^{den} deselver maendt gepubliceert, op 't seggen haer vlees soo goetcoop te leveren als de Alckmaerders ofte vremde, dat deselfde buyteluyden niet meer sullen mogen marckte, voor den tijt van een jaer, om een proef daervan te neemen. De rapporteurs waeren Cornelis Backer en Graeflant, Schepenen; den laesten tilde daer niet hart aen, doch Bonte-

mantel oordeelde tselfde seer naedelich voor de gemeente te sijn, en dat het alsoo over de hondert jaeren was gepractiseert geweest, dat de vremde het pont vlees een halve stuyver blanck en somtijts een stuyver beeter coop geeven, en dat het gemeen behoorde voor het particulier te gaen; doch alsoo geen ossewayer was en bij gevolch de vleeshouwers niet van doen had, heeft dat advys geen ingressie genoomen.

Het jaer om sijnde, hebben de Alckmaerders wederom begonnen haer te prepareeren om te marckten, 't welck de gildebroeders verneemende, hebben haer wederom geaddresseert aan de Heeren van den gerechte en voornaementlijck aen Burgemeesteren. Pancras en Munter, boven sijnde, hebben de presidenten[1)] Roeters en Geelvinck bij haere E.E. ontbooden en daervan gesproocken; en alsoo Geelvinck aen die saecke niet veel liet geleegen sijn, ende Pancras een groot osseweyer (was), soo sijn eenige woorden gevallen. Pancras syde: 'omdat u heerlijckeyt van Castricum dicht bij Alckmaer ligt, soo wilt ghij de vremde favoriseeren,' waerop Geelvinck ernstich antwoorde en daerop door Pancras gevraecht wierde, of hij wel wist, waer dat was, die dupliceerde: 'voor Burgemeesteren, alwaer in qualityt als tweede president van Schepenen versocht ben te comen', ende dat Burgemeesteren niet gequalificeert sijn eenige alteratie in de willekeuren te maecken, als met advys van den Schout en Schepenen'. (Civ. en Mil. **Reg**. I. p. 803-804).

Aantal brandewijnbranders en consumptie van Franschen brandewijn in Amsterdam.

Februari 1663. - 'De brandewijnbranders, volgens haer seggen, waeren binnen de stadt van Amsterdam in den jaere 1663, Februarij, omtrent vier hondert sterck; en dat in Amsterdam geconsumeert werden dry duysent stucken france brandewijnen'. (Civ. en Judic. Aant. I p. 155).

1) Nl. van de schepenbank.

In- en uitvoer van wijn.

October 1671. - In een advies, uitgebracht in de vroedschapsvergadering van 7 October 1671 ‘verhaelde van Beuningen, dat in 't lant sjaers coomen 216 duysent oxhoofde wijn, waervan in deese stadt comen 108 duysent oxhoofde, volgens opgeeving der convoyen; ende wert geoordeelt wel een vierde part daerenboven werd gesloocken; ende werden omtrent 12 duysent oxhoofde versonden buytens lant’. (Resol. Raad III, 2 p. 22).

Lijnbanen.

1677. - ‘Binnen deese stad sijn 16 lijnbanen ende touslagers.’ (Register van goede mannen, 1677, i.v. touslagers).

B. Verschillende onderwerpen.

Schouw Hondsbosch.

‘Den 28sten Julij 1653, weesende Maendach, sijn Burgemeester Pol en Bontemantel, op ordre van Burgemeesteren, geryst nae Petten, op de schouw van 't Hontbos, over Purmerent en Alckmaer, en savonds omtrent seven euren tot Petten gecomen sijnde, (hebben) het logement genomen in 't gemeenlantshuys, alwaer dienselven dach meede quaemen den dijckgraef Sonnevelt, Out-Burgemeester tot Alckmaer en Raed ter Admiralityt, Burgemeester Olican, van Haerlem, Pol en Bontemantel, van Amsterdam, Niburch, Burgemeester tot Alckmaer (deese quam smorgens daer aen) de Groot, van Hoorn, Hardebol, van Enckhuysen, Verwer, van Medenblick, alle òf Burgemeesteren òf Out-burgemeesteren òf magistraetspersoonen in de steeden respective, de gedeputeerde van de duyncavel[1], de cavel van Waterlant, Geestmerambacht, Schagen en

1) Kavel = een (bij het lot bepaald) deel van een stuk land of een polder.

Nidorpel-coeg, 't Rechterlant-cavels en die van de Noorderpolder.

Den 29sten Julij sijn yder op sijn waegen, in ordre als boven, gereeden op de schouw, om op te neemen de wercken, of die waeren gestelt, gerepareert ofte gemaeckt in conformité der resolutiën, bij de hooftingelanden daerover genoomen. De schouw gedaen sijnde, sijn gereeden wederom nae het gemeenelanthuys, alwaer ter maeltijt saeten in ordre alsvooren.

Voor die noyt in commissie aldaer is geweest, is een gewoonte, dat die moet verhenssen, dat is, dat moet uytdrincken een silvere hensbeecker[1], daerin gaet een kanne wijn, sijnde achtcantich, besneeden met de waepens van de steeden en cavels; ende wierde deselve gedroncken bij de heeren van de Pol, Bontemantel, Hardebol en eenige cavelaers. Yder geselschap had volgens gewoonte sijn waegen versien met vrouwen, kindren en ander geselschap, soodat omtrent tsestich menschen aen tafel saeten.

Op de schouw rijdende, sylde de Ehgelsche vloot, omtrent hondert sylen sterck, in 't gesicht, dicht langs de zeestrant, die een Zeeuws schip, comende van Bayoenne de France, met wijnen, aen strant joegen, die met een France vloot voor Tessel sijnde gecomen, langs de wal meende nae Zeelant te sylen, doch voor 't Ooch comende tusschen Petten en Tessel, was vernootsaeckt het tegen de wal aen te setten en verlieten het schip, 't welck door een sloep van de Engelsche in brant wierd gesteecken.

Den 30sten Julij sijn over Alckmaer, daer snachs logeerden in het Moriaenshooft, vertrocken en door de Beemster wederom tot Amsterdam gecoomen.

Het Honsbos is geweest een dijck, leggende voor het dorp Petten, lang omtrent een half mijl, die (alsoo daer geen duynen leggen) met extreeme swaere costen van steenen, soo blauwe als anderen, die men uit Luyckerlant

1) Over hensbeker of verhensglas, zooals het hierna, op p. 509, genoemd wordt, en verhensen of verhansen vgl. van Alkemade en van der Schelling, Nederlands Displegtigheden II p. 225 sqq.

haelde, houtwerck en andre materialen (die of in 't sant welde of door de zee, bij storm, gedurich wierde wechgesmeeten) jaerlijx moste onderhouden werden, waervan het spreeckwoort is gecoomen: ‘ghij werckt aen 't Honsbos’, dat was sooveel gesyt: ‘ghij werckt te vergeefs’. Eyndelijck is achter het Honsbos gelyt een santdijck, wat diep lantwaert in, welcke santdijck, met helm en stroo besteecken, soo van 't opwerpen van 't sant bestoof, dat het bijnae als duynen wierde, welcke mettertijt suffisant gegroyt sijnde om de zee te keeren, soo is het Honsbos verlaeten. Het gesyde Hontsbosdijck was diep in zee, en het seggen was: ‘die de zee wijckt, verliest land’, en daernae, als men bevond de zantdijck goet was, die veer achterwaers was gelyt, doen syde men: ‘die de zee wijckt, die is sijn meester’.

Den secretaris van Egmont en castelyn te Petten versochten eenige alimentatie voor de dorpen, ten opsicht niet conde in zee gaen om te vissen, door den oorlooch. Doch alsoo de trommels in de zeedorpen hadden geslaegen en daerdoor achtien a twintich guldens conden winnen, ende liever wilden thuys blijven en honger lijden, soo is op het versoeck niet geresolveert, dan alleen yder 't selfde soude rapporteeren aen haere principaelen en favorabel voordraegen, alsoo sonder last uyt des Honsbos ommeslaegen niet connen geeven, hoewel het versoeck maer was van hondert daelders voor de weduwen en kindren’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 93-95).

Maaltijd bij de afrekening van het Haarlemmer zandpad.

‘Den 21sten Juni 1668 is aen halfweegen Haerlem, op 't huys, genaemt Ter Hart, volgens jaerlijckxse gewoonte de reeckening opgenoomen ten overstaen van Haerlem.

(Namens Haarlem waren tegenwoordig:) van der Horn, Burgemeester; Styn, Coninck, Telfke, Duyverse, Lefebre, Schoute, Outburgemeesteren; Everswijn, Veen, Sillius, Gerards, Swaen, Schepenen; Duyverse, penningmeester; Ackersloot, secretares.

(Namens Amsterdam waren tegenwoordig:) Vlooswijck, Tulp, Hooft, Pancras, den eersten regeerende en de andre Outburgemeesteren van Amsterdam; Jan van Waveren,

van de Cappelle, Bontemantel, Schepenen; secretares de Vries en Hartman, klerck.

Harlem.		**Amsterdam.**	
In Februarij en Maert geen of wynich schuiten, door de vorts. De thien andere maenden: 516 schuyten	*f*11383-14-00	Februari en Maert vorst. 10 maendien: 6401 schuyten	*f*12023- 1-00
Wagens en voetgangers	*f*4721- 3-00	Voetgangers en wagens	*f*3364-11- 8
Visserijen	*f*46-10-00	Ander ontfang	*f*146-00-00
	*f*16151- 7-00		*f*15533-12- 8
Uitgift	*f*3130-14- 3	Uitgift	*f*5730- 4-14
	*f*13020-12-13		*f*9803- 7-10

Comt yder stadt de helft = *f*11412-0-3 avance.

De reeckeninge werd gedaen op de groote sael; de heeren van Haerlem aen het hooge ent van de tafel en voort aen de rechterhant, en de heeren van Amsterdam aen de andere sijde van de tafel.

De reeckeninge gedaen sijnde, wert het middachmael beryt en sitten in maniere als voorschreeven ter tafel. De maeltijt omtrent half gedaen sijnde, werd dengeenen, die noyt op die comparitie is geweest, door de boode een slab om den hals gebonden en een tinne com met rijstenbrij op sijn tafelbort geset, die daer sooveel uyt eet als te raede werd[1]. Het servet en com wechgenoomen, werd het verhensglas, groot omtrent een mingele wijn, gebracht en werd aen alle die nieuwelingen voort gebracht, die doch in tijts genoch werd uytgedroncken en werd desbegeerende van de gesontheeden verschoont. Burgemeester Vlooswijck, siende dat Bontemantel swack viel in den dronck, was hem seer behulpsaem. Naer de maeltijt sijn omtrent ses euren geschyden en wierde de heeren

1) Vgl. van Alkemade en van der Schelling t. a. p. II p. 230.

van Amsterdam uytgelyt tot onder de galderij door de heeren van Haerlem. (Civ. en Mil. Reg. I. p. 666 en 667).

Predikantenmaal.

'Den 6den Januarius 1669 is geweest het predicantenmael, dat jaerlijx, tot goede correspondentie, door Burgemeesteren gegeeven werd. Den Schout sit bovenaen, daer Burgemeesteren aen wedersijde op volgen; Schepenen, Tresoriers en commissaressen-politiq en predikanten werden aen wedersijde door den anderen geplaest. Is gewoonelijck een vroolijcke maeltijt en geeven de heeren aen de predicanten al het banquet meede voor haer vrouwen en kindren. Als twee schoorsteenen in de camer sijn, siet men yder, van tafel sijnde, bij sijn soorte schoolen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 762).

Maaltijd, aangeboden aan den Deenschen admiraal Curt Adler.

'Den llden Februarij 1669 is den rijxadmirael Coert Adelaer, van Denemarcken, door Burgemeesteren getracteert op de Cleveniersdoelen. Boven aen de tafel sat de genoemden admirael, aen de rechtersijde den admirael Michiel de Ruyter, aen de slinckersijde den heer van Ameronge; Vlooswijck, Pancras en van Beuningen, Burgemeesteren, aen wedersijden; Bontemantel, Corver en Roeters, Schepenen, aen de rechtersijde; Pol, Tulp en Hooft, Outburgemeesteren, aen de slinckersijde. Van Waveren en Hudde, Outschepenen, en (de) Deensche commissares volchden. De maeltijt was vroolijck, doch wierde wat te sterck gedroncken, soodat, door de gulharticheyt van den Deenschen admirael, (deze) seer beschoncken in een koetsslee wierde thuysgebracht. Waerover, in Denemarcken sijnde, dickmaele heeft gewenscht den heer Vlooswijck alsoo te moogen aldaer tracteeren. Was een heer van groote beleeftheyt en discretie, hebbende de Seignorie van Venetiën tegen den Turck gedient. Deese maeltijt heeft gecost vijfhondert tachentich guldens'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 711 en 712).

Nieuwe Werkhuis[1].

24 Februari 1653. - ‘Graef dee rapport over en weegens het oprechten van een arbytshuys, om aldaer alle leegloopende gesellen en vagebonden en kindren te doen maecken eenige stoffe, die lichtelijck en sonder groote weetenschap te wercken sijn, als fylen, douck- en cattoenspinnen, en, nae gelegenthyt, beeter en swaerder manifacturen; en wierde de West-Indische packhuysen, staende op haer scheepstimmerwerf, daertoe 't bequaemste geacht, volgens de schetsen, op pampier getyckent. En wierde bij Burgemeesteren en den raet, volgens 't rapport van commissarissen, daerop geresolveert 't selfde in 't werck te stellen’. (Resol. Raad I, 1, p. 22-23).

16 Januari 1654 - ‘Burgemeesteren hebben den raet bekent gemaeckt dat, in comformité van de resolutie, date 24 Februarij 1653, het werckhuys, begreepen in 't packhuys van de West-Indische Compaigni, staende op haer timmerwerf, geprepareert en bequaem is gemaeckt om groove canefassen en andre lichte wercken stoffen door de luye en beedelende lieden te doen wercken, om deselfde alsoe bequaem te maecken haer cost te connen winnen ende van straet te houden; weesende haer E. verder van consideratie, dat hetselfde huys bequaemelijck door de regenten van het vrouwetuchthuys, anders genaemt spinhuys, wiens regente van dry tot ses sijn door Burgemeesteren vermeerdert, gegouverneert sal werden, ende het tecort uyt haer incoomen gesuppleert, aengesien omtrent vijftien duysent guldens jaerlijckx opleggen, soodat alreede omtrent t'seventich duysent guldens in voorraet hebben. Welck incoomen bestaet uyt eene klyne last, gestelt op de herberchiers en tappers, alle vierendeel jaers betaelende. Waerop gedelibereert sijnde, heeft den raet de consideratie van Burgemeesteren haer wel laten gevallen’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 136).

Onderhandelingen met de Admiraliteit over den verkoop van het Prinsenhof.

20 December 1655. - ‘Voors is den raet gecommuni-

1) Vgl. Wagenaar, Amsterdam 1 p. 591 en II p. 259.

ceert, dat de Heeren Raeden ter Admiralityt seer verwondert waeren dat voor het Princenhof en omleggende huysen, daer haer residentie sijn houdende, geeyscht wert een somme van seventich duysent guldens; dat soodanige somme niet soude connen in reeckeninge brengen, te meer Rotterdam en Noorderquartier de collegiën op stadts costen hebben getimmert en haer toegevoecht, en alleen tot lasten van de collegiën werden onderhouden. Doch alsoo het collegie alhier heeft een obligatie van vijf en twintich duysent guldens[1] sjaers tot laste van deese stadt, welcke jaerlijx is betaelt tot anno 1647, spruytende uyt de gelden, aen den Brandenburger verstreckt en betaelt, door den ontfanger Hoefijsser specialijck daertoe genegotieert; welck verbant der obligatie, volgens resolutie van deesen raet, date 18 Februarij, den 3den en lesten Julij 1640 en den 23sten November desselven jaers, door Burgemeesteren is gepasseert tot verseeckeringe der intresten van *f* 2.480.000, door den gefallieerden ontfanger Hoefijsser, als boven, gelicht ten behoeve van den Brandenburger, op de tollen van Cleef; welcke jaerlijxse intresten eenige jaeren sijn gecort door de Tresoriers-extreordinares en seedert den jaere, als gesyt, 1647, sijn blijven staen. Soodat Burgemeesteren den raet in bedencken geven, of met de Raeden ter Admiralityt niet soude connen getracteert werden om te sien of de obligatie soude connen uyt haer handen gecrijgen voor de huysen en erven van het Princenhof en aankleeven van dien. Waerop gediscoureert sijnde, sijn Burgemeesteren geauthoriseert op het profytabelste met de Admiralityt te handelen'[2]. (Civ. en Mil. Reg. I p. 275 en 276).

Stichting van het Diaconie-weeshuis[3].

'Den 6den Januarius 1656 is aen de diaconie toegestaen een erf, bij leeninge, op de Binnen Amstel, tot bouwinge van een huys tot opvoedinge haerder kinderen, die nu

1) In margine staat: *f* 25.359-15.
2) Vgl. Scheltema, Aemstels Oudheid VII p. 15 sqq.; over de Hoefijzersche schuld ibid. p. 27.
3) Vgl. Wagenaar, Amsterdam I p. 596 en II p. 321.

bij dees en geene besteet werden, die alleen op 't gewin en niet op de opvoedinge letten, daer ter contrary bequaemer en cristelijker geleert en in ambochten onderweesen werdende, bequamer sullen sijn haer cost te connen winnen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 281).

'Het diaconieweeshuys, volgens resolutie van deesen raet te bouwen, in date den 6den en 26sten Januarij 1656, op den Binnen-Amstel bij Swanenburchsbruch, is ingewijt den 15den December 1657 door domine Wittewrongel, ter presentie van Burgemeester Courtenhoef, het grootste gedeelte der kerckenraet, de suppoosten ende een groot getal kindren, die alreede in 't huys waeren ende andere toehoorders.' (Civ. en Mil. Reg. I p. 337).

Resol. Raad I, 2. p. 540 voegt hieraan toe: 'Nota: dit huys cost van bouwen, sonder de gront, 130 duysent guldens'.

Stichting van het Aalmoezeniers-weeshuis[1)].

Den 17den November 1662 deelden Burgemeesteren aan den raad mede, dat 'Regenten van Alemosseniers' hun een concept tot het bouwen van een huis ter hand hadden gesteld. Een commissie van onderzoek werd benoemd. Den 28sten Januari 1663 stelden de heer Tulp en overige commissarissen, benoemd 'tot examen van te bouwen een Alemosseniershuys tot bequame opvoedinge der jeucht', voor, het verzoek van regenten toe te staan; tevens deden zij eenige voorslagen tot subsidie, 'alsoo (genoemde regenten) jaerlijx omtrent uytgeven 110 à 120.000 gld. en maer ontfangen omtrent 70.000 gld.' De raad besloot tot het bouwen van het huis, maar de voorslagen tot subsidie en de concepten van de architecten zouden door dezelfde commissarissen nog eens onderzocht worden.

26 October 1663. - 'De Heer Rijnst en andere heeren, gesteld tot naeder examen, op 't voorstel der Regenten van het Alemosseniers huys, om een huys te stichten, waarin alle de kinderen in goede godtsdienst, discipline ende ambachten moogen opgebracht warden, hebben gedaen rapport, bestaande in substantie: dat het comptoir

1) Vgl. Wagenaar, Amsterdam I p. 603.

jaerlijx, soo van haer selven als uyt de gemeente, incoomen hebben omtrent de 70.000 gld. ende uytgeeven omtrent de 103.000 gld., welcke surplus door Burgemeesteren in payen wart uytgekeert'; de raad zal 'de plaets ofte erf' voor het huis geven; 't best zal wezen 'aen de Westsijde der Nieuwe Princegraft, tusschen de Lytsche straet en Lytsche graft, opdat de ambachtskinderen nae de bewoonde stadt souden sijn om naer (hun) werck te gaen. Dat tot bouwinge, soo aen obligatie als rentebrieven, hebben omtrent de 80.000 gld, ende haer jegenwoordige huys en eenige huysen, daer haer suppoosten in woonen, soude connen vercoft warden. En om te vinden de te cort comende gelden ende dat jaerlijx te cort coomen, bij octroy verpacht can warden te moogen stellen een gulden op het voedervat rijnse wijn, op een oxhooft france wijn een stuyver, den 80sten penning van de collaterale successie ende 4 stuyvers op een stuck brandewijn; dat de predicanten diende gelast in 't recommandeeren der alemossen daerbij te voegen: tot bouwinge van 't noodige en dienstige huys. Ende alsoo de Luytersche een groot gedeelte der behouftige sijn, met haer kerck soude connen een accoort aengegaen warden van jaerlijx daertoe te contribueeren, of andersins geen allemosse aen haer uyt te rycken, alsoo de lasten veel grooter sijn dan de gelden, die uyt de Luyterschen wart gehaelt ofte ontfangen'. Tot dit alles wordt door den raad besloten.

19 September 1665. - 'De Alemosseniers, getimmert hebbende het huys voor haer arme kindren, ende consent van den met hebbende, den 26sten October 1653, 100.000 gld. op intrest te lichten, om, met gelegentheyt, (tegen) haer huysen en obligatie te verwisselen, hebben geremonstreert aen Burgemeesteren, dat noch omtrent 40.000 gld. van noode hebben om 't selfde huys voort in bequaemheyt te brengen. Waerop (door den raad) is verstaen 't selfde haer toe te staen'. (Resol. Raad II, 1. p. 578, 592, 653-655, 661 en Resol. Raad II, 2 p. 508).

Twee schuren op het Bickerseiland en op Rapenburg tot kerk ingericht.

27 Maart 1659. - 'Burgemeesteren hebben den raet

gecommuniceert, clat de gedeputeerden van den kerckenraet haer E. hebben diverse maele geremonstreert, dat door de vermeenichfuldinge der gemeente en wynich kercken, deselfde niet bequaemelijck connen comen tot het gehoor der predicatie; waerop al voor deesen bij deesen met is geresolveert een kerck te bouwen op Bickerseylant, daer, om de groote der costen, niet op is gevolcht, ende alsoo den kerckenraet wederom ernstich heeft aengemaent tot meerder kercken, soo hebben Burgemeesteren en Tresoriers de novo speculatie daerop gehadt, ende geoordeelt tot de minste coste bequaem souden connen gemaeckt warden twee groote schueren, een op Bickerseylant en den anderen aen het ent van Raepenburg.

Waerop gedelibereert wesende, is verstaen ende bij de. meeste stemme (alsoo Cloeck, Burg en Valckenier oordeelde 't soo noedich niet te weesen) geresolveert de twee schueren te laeten maecken, te meer Burgemeesteren syden, dat met den kerckenraet soo waeren versproecken, dat tselfde geen oorsaecke soude weese tot meerder predicanten te maecken'[1]. (Resol. Raad II, 1. p. 277-278).

Kerk op Wittenburg (Oosterkerk).

11 Juli 1669. - 'Is geresolveert een kerck te bouwen op Wittenburch, en de kerckmeesters daertoe te authoriseeren, en de gelden, daertoe noodich, op intrest te lichten teegen 3 ten hondert, en 't geen van de graeven comen sal wederom af te leggen, voo sooveel het can strecken, en de rest te brengen tot lasten van de.stadt. Burgemeesteren hebben tot kerckmeesteren gestelt Gilles Wijbrants, Dirck Blom, Abram Tobias en Louys Trip'[2]. (Resol. Raad III, 1. p. 200).

1) Zie echter Wagenaar, Amsterdam I p. 600: 'het sterk toenemen der Gereformeerde gemeente bewoog den kerkeraad om der Regeeringe te verzoeken, dat het getal der predikanten met twee mogt vermeerderd worden; waarin eerlang bewillig werdt'. (1659)
2) Vgl. hierbij Wagenaar, Amsterdam I p. 600, 619 en II p. 135, 136 en 137. Volgens Wagenaar werd Abraham Tobias in 1670 en Louis Trip in 1671 kerkmeester, terwijl Gillis Wijbrandts het reeds in 1662 was.geworden, - De houten loods op het Bickers-eiland werd eerst in 1736 door een steenen kerk, de Eilandskerk, vervangen. De houten loods op Rapenburg, de Oosterkerk, moest afgebroken worden wegens het leggen van de nieuwe Rapenburgersluis. Daarom werd besloten (zie boven) tot het bouwen van de steenen Oosterkerk op Wittenburg, die nog voor het einde van 1671 voltooid was.

Tweede Luthersche kerk gebouwd[1]*.*

8 December 1659. - ‘De gemeente der Luytersche, de comfessie van Augsburg toegedaen, versoucken bij request dat, alsoo haer gemeente seer is toeneemende ende een bequaem packhuys gecoft hebben op de Brouwersgraft, dat hetselfde moegen bequaemen om te connen prediken. Waerop gedelibereert weesende ende 't selfde al hadde begonnen te prepareeren buyten kennisse, soo hebben Burgemeesteren sulx verbooden, omdat sonder kennisse niet gedaen behoorde te warden, en is gestelt ter examen van Valckenier, Hooft, Cornelis Backer en ..... om te examineeren’. (Resol. Raad II, 1. p. 368 en 369).

17 December 1659. - ‘Valckenier en de andere commissarissen, gestelt den 8sten deser om te examineeren het request der gemeente, toegedaen de Augsburgsche comfessie, aen Burgemeesteren overgeleevert, daerin versoucken, alsoo haer gemeente merckelijc vermeerdert, haer kerck te clyn is, oock peryckel loopt door de groote toeloop van uyt te spatten, dat noch een bequaeme plaets mogen timmeren, hebben gedaen rapport dat, naedat geëxamineert hebben, niet connen vinden, dat het gewygert can warden, alsoo haer gemeente getollereert wart, mits die stellende daer Burgemeesteren oordeelen bequaemst te sullen sijn.

Den raet, met eendracht van stemme, hebben het advys van commissarissen geëmplacteert, uytgenomen Tulp alleen, die met exempelen uyt het Nieuwe Testament daertegen ging en concludeerde het niet toegestaen behoorde te warden, doch ingevallen haer kerck wilden vergrooten, dat daer wel toe conde verstaen’. (Resol. Raad II, 1. p. 370 en 371).

1) Vgl. Wagenaar, Amsterdam I p. 600.

Bruinistenkerk[1].

10 Maart 1663. - ‘Is geleesen een request, gepresenteert aen Burgemeesteren, van twee aensienelijcke Engelse predicanten, te kennen gevende dat, alsoo den Coninck van Engelant wederom invoert de bisschoppelijcke regeeringe, twelk haer conscientie niet can toelaeten te leeren, soodat met gevolch eeniger huysgesinnen in deese stadt sijn en haer ter needer hebben gestelt, en haer predickplaets, alsoo veel toehoorders crijgen, te clyn valt, soo versoucken dat haer mach aengeweesen werden een bequaeme grooter plaets tot haer godtsdienst, alsoo, alhier ter steede wel ontfangen wordende, noch een groot getal tegen Mey staen te volgen, ingevalle in Engelant geen veranderinge in de regeeringe comt der bisschoppen; dat Rotterdam gaeren sach, dat daer needersetten, gelijck eenige daer gebleeven sijn; dat haer sullen draegen als onderdanige onderdaenen. Waerop gedelibereert weesende, is 't selfde gestelt ter examen van Witsen en Blauw’. (Resol. Raad II, 1, p. 603).

8 Juni 1663. - ‘Witsen en Blaeuw, voor eenige tijt gestelt ter examine op 't versouck eeniger Engelse, genaemt Independenten ofte Bruynnisten, om te moogen aengeweesen warden een plaets tot bouwinge van een kerck, hebben voor advys ingebracht, alsoo door 't selfde groote toevloeding uyt Engelant en andere plaetsen staet te coomen, dat haer behoorde een bequame plaets van den Burgemeesteren aengeweesen te warden. Burgemeesteren waeren van 't selfde advys neffens Jooris Backer, Rynst, Valckenier, Bontemantel en Helmont, doch Cortehouf, Rendorp, Hooft, Cornelis Backer, Riael, van de Cappelle, Hartochvelt, Hinloopen ende Roeters maeckten daer swarichyt in, soodat met één stem geconcludeert wiert dat Burgemeesteren haer souden een plaets aenwijsen, met dien verstande, dat sij een goet getal alreede waerdich wesende en suffisant genoch sijn om een kerck te connen bouwen’. (Resol. Raad II, 1, p. 616).

1) Vgl. Wagenaar, Amsterdam I p. 604. - Over de komst van Engelsche werklieden in Amsterdam, zie ook hiervóór, p. 500.

Balliuage van Amstelland.

‘In den jare 1651 sterf Boudewijn van Lockhorst, een out Amsterdammer, een coopman, sijnde naemaechschap van Burgemeester Dirck Bas sijn tweede vrouw, door wiens recommandatie geworden was ballieuw van Amstellant. De Reeckencamer der graeffelijxce domainen hebben Rynier Pauw, soon van Adriaen Pauw, Heer van Heemstede, gemaeckt ballieuw van Amstellant, en alvoren den eet te doen in handen van Burgemeesteren, volgens de previlegie van hartoch Albrecht van Byeren, in den jare 1387 gegeven, heeft den degen gedrage en de justitie geadministreert in het ballieuageschap. Burgemeesteren, geen speculatie in de Pauwen seedert den jare 1618 hebbende, ende voornaementlijck den Heer van Polsbroeck, soon van Jacob Graef, sijn te raede geworden den nieuwen ballieuw te ontbieden en den degen te doen afleggen, te meer buyten voorstel of recommandatie van Burgemeesteren was gemaeckt. Boven comende, vont (Pauw) den Heer van Purmerlant alleen in 't thorentje (alsoo genaemt, alsoo daer haer ordenaris vergaederinge hebben) en terwijl wygerde het sijdgeweer neer te legge, wierd den substituyt Vlasvat binnen geschelt, die deselfde afbont. Burgemeesteren, voelende maer tamelijck gefondeert te wesen, hebben 't selfde gebracht in den raet om te laeten examineeren. Welcke commissaressen hebben gerapporteert en voors is geresolveert het volgende

Extract uyt de Resolutiën van de Vroetschap der stadt Amsterdam.

Den 22 sten Juni 1651.

‘De heeren uyt den raet, gestelt tot examinatie van de stucken en de saecken van 't ballieuage van Amstelant, rapport gedaen hebbende, is geresolveert ende verstaen, om geen naedeelige uytcomst af te wachten ende de saecke op de gevoechelijxste wijse uyt de weg te nemen, dat dese stadts gedeputeerdens den Heer van Heemstede in sijn privee sullen sonderen of doen sonderen, of hij te bewegen soude sijn, dat hij de saecke in de Camer van reeckeninge dervoegen helpt belyden, dat op de recom-

mandatie van dese hare E. E. de commissie op Rynier Pauw (soon van den Heer van Heemstede) decerneeren, denwelcken de heeren Burgemeesteren alsdan voor gerecommandeert houden. Ende sulx comende te ontstaen, dat de heeren gedeputeerdens aen de Reeckenmeesteren sullen denuncieeren, dat de heeren Burgemeesteren beryt sijn, om den behoorelijcken eet, vermogens deser stede previlegiën, van den ballieuw Rynier Pauw te ontfangen'.

De voornoemde Rynier Pauw anno 1652 in December overleeden sijnde, hebben Burgemeesteren door besloten messive aen de Reeckencamer gerecommandeert tot het ballieuschap .....[1] de Vlaming van Outshoorn, broeder van den Schout Outshoorn, en heeft de Reeckencamer den 14den Januarij 1653 het offitie aen hem gegeven'. (Aant. v. versch. zaken I p. 46).

Weeskinderen mogen niet studeeren.

3 Januarij 1652. - 'Verstaen hebbende, dat de Regenten van 't weeshuys dezer stede eenige weeskinderen hielden op de Latijnsche school om te laten studeeren, is geresolveert dat men de Regenten sal aenseggen, dat zij geen jongens meer op de Latijnsche school of tot de studie sullen hebben op te trekken, maer deselve voortaen sullen houden tot bequaeme ambachten, naer haer capaciteyt'. (Uittreksel uit het Resolutieboek van Burgem. en Oud-Burgem. van Amsterdam, voorkomende in Bontemantel's Aant. v. versch. zaken II bundel No 12).

Verkoop van de afbraak van de huizen, gesloopt voor den bouw van het Stadhuis[2].

No 1	*f*260-0
No 2	*f*690-0
No 3	*f*354-0 Schilt van Vranckrijck, gedeelte.
No 4	*f*405-0
	_____
	*f*1709-0 Over te brengen.

1) De voornaam is Dirk, blijkens Alberdingk Thijm, Het patriciaat van Amsterdam, fol. 37.
2) Vgl. A. W. Kroon, Het Amsterdamsche Stadhuis p. 10-13.

	*f*1709-0 Overgebracht.
N° 5	*f*785-0 de Prins.
N° 6}	*f*312-0
N° 7}	
N° 8}	*f*205-0
N° 9}	
N° 10	*f*99-0
N° 11	*f*425-0
N° 12	*f*380-0
	_____
	*f*3915-0

A^{o} 1654, 12 Mey, vercoft het afbreuck van de huysen voor 't Stathuys, van de Vogelsteeg tot de Kercksteech'. (Civ. en Jud. Aant. I p. 370).

Schilderijen op het Stadhuis[1].

'In Burgemeesterencamer voor de schoorsteen, door Jan Lievesen, cost	*f*1250
In 't vertreck van Burgemeesteren, voor de schoorsteen, de sijde nae haer camer, gedaen door Fardinant Bol	*f*1500
In 't vertreck van Burgemeesteren, voor de schoorsteen, tegen de tresory aen, door Govert Flinck	*f*1500
Op tresory ordenares, voor de schoorsteen, door Stocade[2]	*f*600

(Civ. en Mil. Eeg. I p. 304).

1) Deze aanteekening staat tusschen een bericht, gedateerd 11 Juli 1656, en een bericht, gedateerd 12 September 1656. Vgl. verder hierbij Scheltema, Aemstel's Oudheid I p. 134.
2) 'Nicolaas de Helt, alias Stokkade'. (Oud. Holland VIII p. 304).

Gebruik van sleden bij het trouwen[3]**.**

'In Maert 1654 Hendrick Dirckss. Spiegel, Outschepen, sijn dochter sullende trouwen met Jacob Vogelaer (naederhant secretares), was het soo gestadich reegenende, dat

3) Uit de volgende aanteekening van Bontemantel blijkt dat dit gebruik eerder in zwang kwam dan Dr. Scheltema meende (Aemstel's Oudheid I p. 106). Vgl. ook de Roever, Uit onze oude Amstelstad IV p. 48.

(hij) de vrinden, die meede te trouwen souden gaen, liet weeten, dat thuys souden blijven; en liet een slee comen, die men doen Amsterdamse carosse noemde, en ree alsoo nae de Nieuwe kerck om te trouwen, hetwelck daernae van yder wiert gevolcht. Soodat Spiegel, als de eerste sijnde, een spiegel daervan was'. (Civ. en Mil. Reg.I p. 152).

Pest 1655[1)]

5 Augustus 1655. - 'Alsoo de sterfte in deese stadt toeneemt en deese weeck alreede dry hondert en ses en dartich menschen sijn gestorven, soo sijn Burgemeesteren geauthoriseert ordre op de doctooren, meesters en medecijnen, tot dienst der gemeente, te stellen; de barbiers te geeven jaerlijx hondert vijftich guldens en, soolang de sterfte duert, hondert guldens s'maens'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 249).

12 Augustus 1655. - 'Burgemeesteren hebben den raet voorgehouden, dat kerckmeesters van de Westerkerck haere Achtbaerheeden aengedient hadden, dat het kerckhof door de meenichfuldige dooden, die daerin begraeven werden, door de sterfte, soo werd vervult, dat in 't openen der kuylen een groote stanck sich opgeeft, die selfs tot in de vleeshal schaedelijck is. Soodat haere Achtbaerheeden het ooch hebben laeten gaen op een bolwerck aen het eynde van de Roosegraft, twelck met klyne costen tot een kerckhof ofte begraeftplaets can gemaeckt werden. Den raet oordeelt die plaets bequaem te weesen'. (Civ. en Mil. Reg I p. 250).

4 September 1655. - 'Is, op de voorstel der kerckenraet, goetgevonden alle Woensdach savons ten vijf euren beededach te houden om de straffe der sterfte af te bidden, die dien weeck is geweest seeven hondert vijftich menschen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 252).

4 September 1655. - 'Den raet heeft Burgemeesteren (op versoeck van geauthoriseert te werden) gevolmachticht, sooveel pestbarbiers tot dienst der onvermoogende aen te neemen als sullen dienstich oordeelen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 253).

1) Vgl. Wagenaar, Amsterdam I p. 593.

11 September 1655. - ‘Burgemeesteren sijn geauthoriseert noch dry siecketroosters aen te neemen’[1].

‘Men vint in 't Groot Memoriael van Outburgemeesteren[2] hoe de siecketroosters gemaeckt werden; doch het getal sullende werden vermeerdert, soo werd het eerst gebracht in den raet, alsoo het belastinge sijn’. (Civ. en Mil. Reg. I p. 253-254).

Inkomsten van den schouwburg.

‘Den 28sten December 1658 op 't schouburg wesende om te sien de tragedie van Gijsbert van Amstel, gerijmt door Joost van Vondelen, is mijn bij discours verhaelt door twee der hoofden[3], te weeten Jan Vos ende Serewouters, dat het gemelde schouburg het voorleeden jaer haer reeckeninge doende aen de Regenten van het Weeshuys en Oudemannenhuys, hadt opgebracht omtrent de twee en twintich duysent guldens, soodat suyver boven de oncosten omtrent de tien duysent guldens hadden overgelevert, bedraegende de ongelden omtrent de twaelf duysent guldens’[4]. (Aant. over verschillende zaken I).

Inkomsten van de diaconie.

29 November 1662. - ‘Twee diaconen der publique kerck hebben. mijn omtrent deesen tijt gesyt, dat haer ontfang jaerlijx is omtrent 170 à 180 duysent guldens’[5]. (Resol. Raad II, 1, p. 583).

1) Vgl. hierbij Eerste deel, p. 140.
2) Een afzonderlijk groot-memoriaal van Oudburgemeesteren is op het Amst. archief niet meer aanwezig.
3) De oude naam van de regenten van den Schouwburg. Zie Domselaer IV p. 204.
4) Domselaer IV p. 205 heeft: ‘D'inkomst brengt nu’ (d. i. 1665) ‘jaerlyx op, boven alle onkosten, meer als elf duyzent guldens, tot onderhoudt van 't Godtshuys der weezen voor twee derde deelen, en oude mannen voor een derde deel’.
5) Dit zal wel moeten zijn 270 à 280 duizend guldens. Zie bij Domselaer IV p. 90-93 de ‘Rekening van de ontfang en uytgift, gehouden bij Diakonen van de Gereformeerde Nederduytsche kerken binnen Amsterdam’, van 1578 tot 1663. De ontvangst in 1661 is daar *f* 286.655-3, die van het jaar 1662 *f* 285.362-3-14.

'In den jaere 1663 hadden Diaconen jaers incoomen omtrent 250 duysent guldens.
In den jaere 1670 omtrent dry hondert duysent guldens.

In den jaere 1674 was de uytgift	*f* 349.193- 0
Ontfang	*f* 345.708- 6
Meer uytgegeven dan ontfangen	*f* 3.484-14'[1].

(Resol. Raad III, 1, p. 130).

Post op Engeland[2].

'Den 9[den] Mey 1661 ..... is geleesen een accoort, gemaeckt tot Londen door den heer extraordinares ambassadeur Symen van Hoorn met eenen Bisschop, woonende aldaer, ende deese stadt, om een pacquetboot te houden tusschen Engelant (en Holland) en de brieven te brengen over Maeslantsluys a droiture tot Amsterdam, bestaende daerin dat hij, Bischop, en Hendrick Jacobsz. (van der Heyde[3]) elkander de brieven sullen toesenden; dat een derde sal weesen voor hem, Hendrick Jacobsz, der proffijten, die aen deese sijde ontfangen sullen werden, en twee derde aen de stadt'. (Aant. v. versch. zaken I p. 435).

Posten op Tessel en het Vlie[4].

19 November 1668. - 'Den met heeft behaegen genomen in een accoort van .....[5]

1) Bij Commelin I Boek IV p. 492 wordt de in noot 1 genoemde lijst van ontvangsten en uitgaven voortgezet tot het jaar 1687. In 1663 worden de ontvangsten daar opgegeven als *f* 316.259-14, in 1670 *f* 303.518-9, in 1674 de ontvangsten *f* 316.473-17 en de uitgaven *f* 348.089-6.
2) Vgl. bij de volgende berichten de bronnen, vermeld Eerste deel, p. 153, noot 1.
3) Vgl. Scheltema, Aemstel's. Oudheid II p. 214 sqq.
4) Vgl. hierbij Dr. H. Brugmans, De notulen en munimenten van het Commercie College te Amsterdam (Bijdr. en Med. Hist. Gen. dl. XVIII p. 236 en 240), waaruit blijkt dat reeds vroeger door de kooplieden er op was aangedrongen, dat zij snel tijding zouden krijgen van het in- en uitloopen der schepen. Destijds (1664) was om verschillende redenen de zaak nog uitgesteld.
5) Roelof. de Hulter heette hij, die het accoord met de regeerîng van Amsterdam sloot. De proef werd voor een jaar genomen. (Resol. Vroedsch. 19 November 1668).

door van de Capelle en Graeflant geëxamineert, om alle vier en twintich euren tijdinge uyt Tessel te hebben van de incoomende en uytgaende scheepen, alsmeede uyt het Vlie; sullende tot verval der oncosten een tauxst gestelt werden op de scheepen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 965).

Desolate Boedelkamer.

Januari 1666. - 'Jacobus Rynst, commissaris der desolate boedels, syde mijn omtrent deese tijt, dat deselfde camer aen de stadt ofte Tresoriers al hadden bijgeset 250.000 guldens uyt de gelden, die daer blijven leggen en niet gehaelt en werden, soo door gebreck van geen borg te connen stellen als anders'. (Resol. Raad II, 2. p. 582).

Straatlantarens.

19 November 1668. - 'Burgemeesteren en Tresoriers sijn (door den raad) geauthoriseert door de stadt nacht-lantarens[1)] te doen stellen, sullende nae calculatie jaerlijx comen te costen omtrent thien a twaelf duysent guldens, tot verval van 't selve de oncosten te vinden nae proportie der achtste penninck op de huysen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 695).

Professoren Doorluchtige School.

1 November 1668. - 'Den professer Singwardes gestorven ende Clinck in ongeleegentheyt geraeckt, sijn consideratiën gevallen, welcke in de plaets te stellen, en rapporteerden Burgemeesteren, dat den secretaris Slicher ten dien eynde nae Lyde was geweest om met den professer de Ray, in de philosophie, daerover te spreecken. Oock te spreecken met den professer Grenovus, welcke laeste, als out van jaeren sijnde, geen apparentie had gegeeven, maer gerecommandeert den professor Grevius, tot Utrecht.

1) De uitvinding van Jan van der Heide: vgl. Wagenaar, Amsterdam III p. 45.

Ende alsoo den eersten de voornaemste geëstimeert is in de philosophie, sijnde van gevoelen als Carthesius, volgens het seggen van den heer Hudde, die onder hem heeft gestudeert, ende den tweede de voornaemste in de eloquentie, sijn Burgemeesteren geauthoriseert de Ray aen te neemen tot professoor in de philosophie, op een tractement van vier a acht en twintich hondert guldens, ende Grevius daertoe aen te soecken in de eloquentie, ofte een ander van studie en renommé'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 691).

Huwelijksaanteekening. Huwelijk van Wouter Valckenier en Mejuffr. Trip.

'Jn Julij 1670 hebben Dirck Spiegel ende Abbas, commissaressen van houwelijckxse saecken, ingeschreven den secretares Wouter Valckenier, geassisteert met sijn vaeder Burgemeester Valckenier, ende joffrouw Trip, geassisteert met haer vaeder Louwis Trip, in een camer in de beneedegalderij, daer de burgers 's nachs waeken. Den stadtsarchiteckt Stalpert had de camer doen bestroeyen met groente en de tafel met een kleet belyt. Dit is vremt opgenomen, alsoo commissaressen het verly gewoon sijn te doen in de gewoonelijke sitcamer, die vóór het maecken van het nieuwe stadthuys is geweest in de sacristie van de Oudekerck, en syn geen exempelen ter contrary, als alleen, dat ..... de Wael, die trouwen soude met de dochter van den heere van Anckeveen, dewelcke versoeckende op een extre-ordenares dach ingeschreeven te werden, waeren alle de commissaressen uyt de stadt, uytgenomen Abbas, die dan gewoon sijn een der regeerende Schepenen tot assistentie te laeten comen. De bruydegom en bruyt, comende voorbij de wooninge van den Schepen Hendrick Dircksz. Spiegel, worden in huys geroepen, en (Spiegel) laet den secretares, nae het verly afgenomen te hebben, tselfde opschrijven, met last in 't ordenares boeck te stellen. Twelck commissaressen aen Burgemeesteren hebben gecommuniceert, die belast hebben de gebooden (alsoo Rooms Catholyc sijn) vant stadthuys niet te laeten afleesen. Schepen Spiegel, op 't stadthuys comende (volgens de gewoonte als uyt de kerck gaen nae boven om te trouwen) hoorende, dat de geboode

opgehoude waeren, communiceerde het aen de andere Schepenen. Waerop hebben verstaen de clock te doen luyden (hoewel nimant tselfde vermach te doen dan door Burgemeesteren' ordre, soo men syt) ende de gebooden of houwelijxse proclamatie doen afleesen. Twelck van Burgemeesteren sijnde naederhant verstaen, is veel spels daerover geweest, ende endelijck verstaen, dat sulx niet meer sal mogen gedaen werden, maer dat de inschrijvinge naer ouder gewoonte sal moeten gedaen werden.

Burgemeester Rynier Pauw, in sijn tijt, heeft versocht aen commissaressen van te comen tot sijnen huyse, om sijn soon het verly af te neemen, dewelcke dat beleefdelijck hebben geëxcuseert. Twelck qualijck neemende, heeft de gebooden laeten aentyckenen in Den Haech, en alsoo het billjet gesonden aen commissaressen alhier, om de proclamatie te laeten in de kerck gaen.

De bruiloft ten huyse van Trip of de bruyt (sijnde een der aensienelijxste in de stadt) is groot ende costelijck geweest. Meenichte van vierwercken sijn snachs aengesteecken, die soo op 't waeter, in de lucht als op 't lant haer werck hebben gedaen. Het Oost-Indisch huys wiert met natte sylen ende dubbelde wacht en waeckers bewaeckt, om ongelucken van brant te verhoeden, ende den Bewinthebber Hendrick Scholten gecommitteert om dien nacht op 't voorschreven huys te blijven, met recommandatie van goede sorch te draegen.

Het verwonderde ydereen, dat Burgemeester Valckenier soo luytruchtige gedoen toelaet, aengesien de groote peryckelen en de willekeure[1)] sulx verbieden. Men heeft niet gehoort dat den Schout, substituyten noch anderen, die geauthoriseert sijn de bekeuringe te doen, eenige calange hebben gedaen'. (Civ. en Mil. Reg. I p. 792 en 793).

Bijdragen tot de bevolkingsstatistiek.

'In den jaere 1656, dat is van den tweeden Februarij 1656 tot den jaere 1657, 3 Februarij, sijn door commissa-

1) O. a. bij de keur van 11 Augustus 1667 was verboden 'eenige vuerpijlen, klapbossen ofte andere vuerwercken aen te steken, schieten ofte werpen'. Handvesten II p. 860

ressen der huwelijckxse saecken ingeschreeven twee duysent negen hondert en dartich bruyden'[1]. (Civ. en Mil. Reg. I p. 330).

'In deesen jaere 1664 sijn gestorve 24148 mensche in deese stadt'[2]. (Resol. Raad II, 2. p. 85).

Mei 1670. - 'Kysers Graft aen wedersijde van de Lytse straet tot de Brouwers Graft heeft ontrent 350 huysen; Heere Graft westsijde van de Lijtse Graft tot de Brouwers Graft 176 huysen'[3]. (Resol. Raad III, 1. p. 311).

'Den 18den Januarij 1674, ter begraffenisse van Wilhelm Bartelothi van den Heuvel gaende met Cornelis Clinck, Raed, (zeide deze) dat in sijn wijck, sijnde de 51ste wijck[4], heeft bevonden omtrent 1500 familiën nae de ordre der concepten van het familiegelt, daeronder omtrent 160, die op de cohieren van den 200sten penninck bekent staen'. (Resol. Raad III, 2. p. 412).

1) In 1664, het pestjaar, trouwden 1977 paren. Domselaar, Boek VI p. 446.
2) Hetzelfde getal vindt men bij Domselaer, Boek VI p. 445.
3) Hiervóór, Eerste deel, p. 121, vindt men het aantal huizen in Amsterdam, die in 1666 in het verpondingsregister stonden.
4) De 51ste wijk was 'een der populeuste wijken'. (Eerste deel, p. 118).

Registers.

Register der persoonsnamen.

A.

Aa (Willem van der, secretaris, pensionaris, lid der vroedschap van Rotterdam) I p. CLVI, II p. 21, 423.
Aa (van der): zie Perre (van der).
Abbas = Abba (Cornelis Dirksz., commissaris van huwelijksche zaken) II p. 525.
Achttienhoven: zie Pauw (Isaac).
Ackersloot (Andries, secretaris van Haarlem) II p. 22, 508.
Adamsz. (Meeuwis) I p. 171.
Adelaer (Curt, Deensch admiraal) II p. 510.
Adriaansz. (Bartel) I p. 174.
Aelmonde: zie Almonde (van).
Aerssen (Cornelis van, Heer van Sommelsdijk) I p. 52.
Aertsz. (Claes, in de Salm) I p. 195.
Aitzema (Lieuwe van, geschiedschrijver, agent van de Hanze-steden) I p. LIX, LX, CXLVII.
Albers (Grietje) I p. 50.
Albersz. (Claes) I p. 195.
Albersz. (Gerbrant) I p. 171.
Albertina Agnes (Prinses van Oranje, getrouwd met Willem Frederik, stadhouder van Friesland) I p. 283.
Aldewerelt (koopman) I p. CLI.
Aldinga (afgevaardigde van Grroningen ter Generaliteit) II p. 286.
Alewijn (Frederik, lid van de vroedschap, schepen) II p. 14, 73, 103, 106, 120-122, 125, 131, 132.
Almonde (Adriaan van, raadsheer in het Hof van Holland) II p. 472.
Almonde (Pieter van, burgemeester van Brielle, baljuw en dijkgraaf van Brielle en Voorne) II p. 424, 429.

Alonne (Madame d') II p. 469.
Amerongen (Heer van, afgevaardigde ter Generaliteit) I p. 229, II p. 510.
Amour (d', notaris, secretaris van de Diemermeer) I p. 36-42.
Anckeveen (misschien = Jan de Waal, Heer van Anckeveen, lid der regeering van Haarlem) II p. 425.
Anhalt (Vorst van) I p. 283.
Ansloo (Jan, commissaris van de desolate-boedel-kamer) II p. 468, 469.
Appelman (Balthasar, burgemeester) I p. 100.
Appelman (Joan, lid van de vroedschap, schepen) II p. 229, 230, 234, 244, 283.
Appelman (Sybrant Simonsz.) I p. 173.
Appelman (Wybrand) I p. 195.
Arckel (van, burgemeester van Schoonhoven) II p. 422.
Arendszoon (Jan) I p. v.
Arent (Scout) I p. 173.
Arppecum: zie Erpecum (van).
Asperen (Heer van, lid van de ridderschap van Holland) II p. 421.

B.

Baan (raadsheer in het Hof van Holland) I p. CLX.
Baart (Mejuffr. E.J.D.) I p. LXXXVII, XC, XCI.
Baart (Mr. Cornelis, lid van de vroedschap en president-schepen te Haarlem) I p. LXXXVII.
Backer (Adriaan, uit Haarlem) II p. 410.
Backer (Adriaan Jorisz.) II p. 143.
Backer (Cornelis Willemsz., secretaris, lid van de vroedschap, schepen, bewindhebber van de O.I. Comp., kolonel van de schutterij) I p. 5, 7, 15, 32, 58, 64, 65, 146, 147, 194, 219, 220, 226, 227.
II p. 4, 18, 30, 33, 51, 73, 81, 103, 106, 122, 125, 126, 130, 131, 134, 137, 141, 145, 146, 162, 165, 169, 175, 176, 178, 183, 191, 196, 197, 212-214, 231, 236, 242, 283, 319, 501, 504, 516, 517.
Backer (Jacob, commissaris van kleine zaken) I p. 196, II p. 454.

Backer (Joris) I p. 221.
Backer (Joris Jorisz., secretaris, lid van de vroedschap, schepen, kolonel van de schutterij) I p. 14, 99, 192, 194, 198, 224, 230.
II p. 24, 30, 51, 74, 102, 104, 110, 113, 116, 118, 119, 121, 125, 129, 130, 133, 141-143, 494, 517.
Backer (Theodoras Willemsz.) II p. 167.
Backer (Willem, burgemeester) II p. 212.
Backer (Willem, secretaris, schepen, lid van de vroedschap) I p. CXXXIII, 37, 77, 94, 207.
II p. 15, 16, 103, 107, 115, 117, 150, 164-168, 177, 181, 185, 193, 197, 198, 210, 222, 285, 295, 296, 299, 311, 316, 323.
Backer (Willem Willemsz.) I p. 208.
Badius (Otto, predikant) I p. CXLII, II p. 480.
Baen (burgemeester van Monnikendam) II p. 426.
Baen (Jonge, burgemeester van Monnikendam) II p. 426.
Baert (burgemeester van Alkmaar) II p. 428.
Baexen of Baexs (Dirk Jansz. van, predikant te Moordrecht) I p. CXXXVI.
Balck (Klaas Jansz.) II p. 229.
Bambeeck (Cornelis van, schepen) I p. 101, II p. 282.
Banchem (Jan van) I p. 48.
Bandt (Salomon) II p. 226.
Bane (Cornelis, uit Dordrecht) II p. 417, 423.
Banning of Benning (Frans) I p. XVI, 195.
Banning of Benning (Jonge Jan) I p. 171.
Banning of Benning (Lijsbeth Fransdr.) I p. XVI.
Banning Cocq: zie Cocq.
Bardes (Willem Dirksz., schout) II p. 330.
Bardesius of Bardessen (Willem, lid van de vroedschap, burgemeester, kolonel-generaal van de schutterij) I p. 135, 195.
Barentsz. (Cornelis) I p. 174.
Barlaeus (hoogleeraar) I p. LXIV.
Baronius (kardinaal) II p. 54.
Barrewout of Barwouts (Frederik, commissaris van huwelijksche zaken) I p. 211, II p. 168.
Bartel (kastelein van den Kloveniersdoelen) I p. 182.
Bartelothi van den Heuvel: zie Heuvel (van den).

Barthelotti (Jacoba, getrouwd met Koenraad van Beuningen) II p. 470.
Bartring (Gerrit) II p. 476.
Bas (Albert, schepen, lid van de vroedsdiap) I p. 197.
Bas (Dirk, schepen, lid van de vroedschap, burgemeester) I p. LXIV, II p. 24, 337, 518.
Bas (Dirk Elbertsz.) II p. 240, 244.
Bas (Dirk Jacobsz.) II p. 228.
Bas (Jacob Dirksz., lid van de vroedschap, schepen) I p. 297, 298, II p. 25, 103, 106, 108, 114, 116, 119, 120, 468.
Bas (Margrieta, getrouwd met Willem van Loon) I p. LXIV-LXVI.
Bas (Margrieta, getrouwd met Jan Ansloo) II p. 468, 469.
Bas (Otto, secretaris) II p. 233, 465.
Bas (Pieter) I p. 187.
Baucke (Simon) I p. 173.
Bazuyen (klerk ter secretarie, secretaris van 's Graveland) II p. 489.
Beaumont (Herbert van, secretaris van de Staten van Holland) II p. 325.
Beaumont (Jan van, de jonge, schepen) II p. 240.
Beaumont (Simon van, secretaris van de Staten van Holland) I p. 47.
Becker (David) I p. 146.
Becker (Hendrik, bewindhebber van de O.I. Comp., lid van de vroedschap, schepen) I p. 145-147, II p. 234, 240, 244, 266, 282.
Beelthouwer (Jan Pietersz.) I p. LXXXII.
Belmonte I p. CLI.
Bennebroek: zie Pauw (Adriaan).
Benning: zie Banning en Cadt.
Bentes (Albert, schepen) I p. 101, II p. 155, 240.
Bentes (Hilbrant) II p. 91.
Berch (Jan) I p. 208.
Berchem (Wembrich van, vice-admiraal van Holland) I p. CXXXVIII.
Berckel (Johan van, ontvanger-generaal van Holland) II p. 359.
Berckhout (rekenmeester van Holland) I p. 13.

Berckhout (Garbrant Tedingh, ontvanger te Monnikendam) I p. CXXXIV.
Beresteyn (lid der regeering van Delft) II p. 424.
Bergh (Graaf Hendrik van den) I p. CXLVI.
Beuningen (Dirk van, commissaris) I p. 197.
Beuningen (Geurt Dirksz. van, schepen) I p. 296.
Beuningen (Koenraad van, secretaris, pensionaris, lid van de vroedschap, schepen, burgemeester, gezant) I p. XXVII, LXXIII, CIX, CXXVIII, CLI, CLXXXVII, 5, 6, 9, 15, 16, 47, 48, 74, 83, 93-95, 100, 103, 107, 146, 147, 168, 184, 185, 260, 275, 276, 287-293, 297.
II p. 32, 33, 35, 50, 51, 57, 63, 75-78, 84, 85, 101, 102, 104, 106, 125, 129, 132, 145, 146, 148-150, 152, 156, 159-161, 163-166, 169, 170, 173, 174, 176, 188, 193, 197, 221, 222, 229, 233-235, 246, 254, 256, 294, 324, 448-451, 469, 470, 502, 506, 510.
Beuns (Salomon, wijntapper) I p. CXXXIII.
Beveren (van, commandant van de bezetting) I p. 221.
Beverlot (klerk van den schout) I p. 76.
Beverningh (van, burgemeester van Gouda, gezant, thesaurier-generaal) I p. XXXIX, CXXIX, CL.
II p. 157, 191, 192, 195, 208, 212, 213, 242, 244, 268.
Bicker I p. 187.
Bicker II p. 493.
Bicker (Alida, getrouwd met Lambert Reynst) I p. 14, II p. 470.
Bicker (Andries, lid van de vroedschap, burgemeester, kolonel van de schutterij) I p. XIII, 93, 155, 156, 193, 197.
II p. 74, 425, 471.
Bicker (Cornelis, Heer van Swieten, schepen, burgemeester) I p. CVIII, 14, 91, 92, 94, 155, 197, 277.
Bicker II p. 9, 35, 36, 53, 56, 74, 76, 100, 110, 111, 113, 148, 215, 425, 470, 478, 492, 495.
Bicker (Elizabeth, getrouwd met Andries de Graeff) I p. 92.
Bicker (Gerrit, burgemeester) I p. 135.
Bicker (Gerrit of Gerard Andriesz., Drost van Muiden) I p. 156, 157, 226. II p. 471, 472.

Bicker (Gerrit of Gerard Cornelisz., Heer van Swieten, rekenmeester van Holland) I p. 7. II p. 94, 132, 146-149, 482.
Bicker (Hendrik) I p. 198.
Bicker (Jacob, kapitein in 's lands dienst en majoor van het garnizoen) I p. 216, 218, 231, 233, 234.
Bicker (Jacob Gerritsz., commissaris) I p. 196, 197.
Bicker (Jan Andriesz., lid van de vroedschap, raad ter Admiraliteit in het Noorderkwartier) I p. 254, II p. 73, 106, 114, 115, 122.
Bicker (Jan Gerritsz., schepen, burgemeester) I p. 17, 92, 100, 155, 209. II p. 74, 100, 108, 113, 147.
Bicker (Johan) I p. 198.
Bicker (Margaretha, getrouwd met Gerrit van Helmont) I p. 14, II p. 147.
Bicker (Roelof, lid van de vroedschap, schepen) I p. 175, 197, II p. 102, 105, 113, 117, 120, 478.
Bicker (Wendela, getrouwd met Jan de Witt) II p. 65, 74.
Bicker (Wendela, van Swieten) II p. 482.
Bie (Claes Jacobsz.) I p. 171.
Bie (de, raadsheer in den Hoogen Raad) II p. 86, 324.
Bie (de, hoogleeraar) II p. 169.
Bye (Dirk de) I p. VII.
Bisschop (advocaat) II p. 292, 298.
Bisschop II p. 523.
Bitter I p. 220.
Bitter II p. 492.
Bitter (Jan de) I p. 195.
Blaeuhulck (Jan IJsbrandsz.) I p. 195.
Blasius (Johan, advocaat) II p. 199-202, 206, 208.
Blauw (Jan, lid van de vroedschap, schepen) I p. XXXVII, 7, 94, 98, 100, 154, 173, 188, 202, 207, 210, 259, 277, 297.
II p. 3, 30, 73, 89, 102, 105, 108, 111, 114, 116, 118, 122, 124, 126, 130, 131, 133, 138, 140, 152, 165, 178, 183, 196, 197, 210, 221, 499, 501, 517.
Blauw (Jan Michielsz.) II p. 494.
Blauw (Pieter, secretaris) II p. 281, 282.

Blauw (Willem Albertsz.) I p. 186.
Blauw (Willem Jansz., schepen) I p. LIV, LXV, LXVI, LXXV, 32, 58, 64, 73, 98, 202, 207, 254.
II p. 104, 137, 143, 146, 151, 152, 162, 175, 176, 196, 221, 224, 225, 228, 468.
Bleyswijck (burgemeester van Delft) II p. 424.
Bleyswijck (uit Delft) II p. 240.
Blickslager II p. 226.
Blocklant (uit Dordrecht) II p. 240.
Blom (provoost van de schutterij) I p. 209.
Blom (Dirk, lid van de vroedschap, schepen, lid van den Raad van Indië) I p. 146. II p. 5, 6, 175, 221, 226, 234, 239, 244, 515.
Blondel (David, hoogleeraar) II p. 54, 365, 374.
Boelens I p. 186.
Boelens (Claes, schepen) I p. 195.
Boelens (Dirk, schepen, lid van de vroedschap) II p. 75, 239, 244.
Boelens (Jacob) I p. 174.
Boelens (Jan Claes, oudschepen) I p. 195.
Boevry (N., schipper op Oost-Indië) II p. 199, 201.
Bof (Bely) I p. 56.
Bogaert (Jan Willemsz., commissaris van kleine zaken) I p. 101. II p. 454.
Bol (burgemeester van Haarlem) II p. 414.
Bol (Ferdinand, schilder) II p. 520.
Boning (Dirk, taarmeester) II p. 175.
Bontemantel (Aaltje of Aletta, gehuwd 1° met Albert Pauw, 2° met Wilhelmus Mettinga) I p. XIX.
Bontemantel (Anna) I p. XIX.
Bontemantel (Frederik) I p. XVIII, XXXVII, LXIV. II p. 138.
Bontemantel (Gerrit) II p. 137, 138.
Bontemantel (Gillis) I p. XIX.
Bontemantel (Hans Barentsz.) I p. XII.
Bontemantel (Hans Hendriksz.) passim.
Bontemantel (Hendrik Barentsz.) I p. XI, XII.
Bontemantel (Hendrik Hansz.) I p. XIX, XLVIII, LXVIII, 208. II p. 139, 266.
Bontemantel (Machteld) I p. XIX.
Boom (Abraham) I p. 174, 175.

Boom (Cornelis, pensionaris, lid van de vroedschap, burgemeester) I p. 92, II p. 50, 78, 113.
Boom (Hendrik, boekverkooper) I p. LXXVIII, 23, II p. 199-202, 206, 475.
Boom (Pieter) I p. 174.
Boom (Theodorus, boekverkooper) II p. 475.
Boreel (Jacob, schepen, lid van de vroedschap, schout) I p. XXXIII-XXXVI, 7, 8, 36, 37, 43, 74, 77.
II p. 19, 40, 43, 103, 107, 125, 127-130, 141, 143-145, 162, 163, 165, 177, 183, 193, 196, 197, 225, 239, 283, 292, 295, 296, 299, 304, 311-313, 321, 323, 344.
Boreel (Willem, pensionaris, gezant in Frankrijk) I p. CXLVIII, CXLIX, 287. II p. 40, 78.
Borri (Brando) II p. 473.
Borri (Franciscus Joseph) II p. 473-475.
Bors: zie Waveren (Gerard Bors van)
Borselen (Willem van) I p. 206.
Bos (Pieter Gillis van den) I p. 208.
Bosch (Jacob van den, commies van den raadpensionaris, pensionaris van Amsterdam) II p. 241, 254, 256.
Boucart (N., koopman) I p. 56.
Boudewijns (weduwe) II p. 359.
Box (klerk van den schout) I p. 77.
Boxel (Hugo, pensionaris van Gorkum) II p. 419, 422, 423.
Braeseman I p. 187.
Brandenburg (Keurprins van) I p. CXLII.
Brandenburg (Keurvorst van) I p. 217.
Brandenburg (Keurvorstin van) I p. 283.
Brandt (Gerard, predikant) I p. LXX, CXL, CXLIII, CLII, CLIII, CLXVI.
Brandwijk (van): zie Ruyven (Catharina van).
Brantjes (Jan) I p. 16.
Brasser (Dirk, ritmeester) II p. 163.
Brasset (Henri, Fransch resident) II p. 480.
Brederode (stadsmetselaar) II p. 488.
Brederode (raadsheer) II p. 475, 476.
Brederode (Heer van) II p. 45.
Brederode (Hendrik, graaf van) I p. 151.
Brederode (P. van, resident in de Palz) I p. CXXXVII.

Brederode (Reinout van) I p. 135.
Breeckevelt (Jan) I p. 52.
Breeckevelt (Willem) I p. 51, 52.
Broeck (Mathijs van den) I p. 146, 147.
Broeckman (Jan, deurwaarder van het Hof van Holland) I. p. 264. II p. 377-379, 381.
Bronckhorst (Hendrik van, commissaris) I p. XV.
Bronckhorst (Jacob van, ontvanger van de wisselbank) I p. 126, 198.
Bronckhorst (Nicolaas van, commissaris) I p. XV.
Bronckhorst (Vincent van, schepen, lid van de vroedschap, raadsheer in den Hoogen Raad) I. p. XV, 7, 37.
II p. 6, 103, 107, 131, 133, 137, 141, 143, 147, 151, 161-163, 165, 177, 193, 197, 198, 231, 238-240, 285, 293, 311, 312, 323, 486.
Bronckhorst (Wendela van, getrouwd met Dirk de Vlaming van Oudshoorn) I p. 15.
Bronckhorst (Wijntje van, getrouwd met Dr. Aegidius Snoeck) I p. XIV, XV, LXVIII.
Broverus (predikant te Enkhuizen) I p. 136.
Bruyn (Lodewijk de, boekhouder) II p. 199, 201.
Bruynenburch (Jan, kousenkooper) II p. 199, 204.
Bruyning (Jacob, notaris, secretaris) I p. 256. II p. 51. 370.
Bueren (van) I p. 299.
Burch (Jacob van der, agent te Luik) I p. CXLVIII.
Burg (Albertus Koenraad, lid van de vroedschap, burgemeester, raad ter Admiraliteit van Amsterdam) I p. 156, 196, 295.
Burg (Koenraad, lid van de vroedschap, schepen, thesaurier-generaal van de Unie) I p. XXV, XXXVI, XXXIX-XLII, 94, 198, 219, 250, 294.
II p. 1-5, 10, 30, 80, 81, 103, 105, 110-112, 116, 121, 125, 126, 130, 131, 133, 143, 235, 489, 515.
Burg (Gerrit de) I p. 64.
Buyck (Joost) I p. 171.
Buyck (Joost Sybrantsz.) I p. 173.
Buys (advocaat) I p. 44, II p. 485, 486.
Buysero (Laurens, secretaris van den Prins) I p. 213.
Bijbel (Hendrik Elbertsz.) I p. 173.

C: zie onder K.

D.

Dam (Pieter van, advocaat van de O.I. Comp.) I p. LXIV, CCXI, CCXV, II p. 44, 294, 295.
Dam (Willem van, advocaat van de O.I. Comp.) I p. 150.
Danckers (Jacob, apotheker) I p. 184, II p. 199, 203-205, 210.
Danckers (predikant) II p. 199, 203, 204.
Davits (Jacob) I p. 50.
Day (Maarten, kapitein bij de stadsmilitie) I p. 216, 218.
Decker II p. 158.
Dedel of d'Eedel (president van het Hof van Holland) I p. 158, II p. 416.
Dedel (Jacob, stadsadvocaat) I p. CLIX.
Delf of Delft (Aaltje Gerritsdr. van, getrouwd met Hendrik Barentsz. Bontemantel) I p. XI, XIV.
Delf of Delft (Adriaan van) I p. 57.
Delf of Delft (Gerrit Jansz. van, lid van de vroedschap, schepen, ontvanger van Holland, thesaurier-generaal van Holland) I p. IV-XII, CXXXI, II p. 71.
Delf of Delft (Godevaert van der, Ridder) I p. IV.
Delf of Delft (Jacob Willemsz. van, portretschilder) I p. X.
Delf of Delft (Pieter Jansz.) I p. V.
Demmer (Gerard) II p. 473, 474.
Denemarken (Koning van): zie Frederik III.
Deuverden (Cornelis van, secretaris van de Staten van Utrecht) II p. 286, 290.
Deyman (Johannes, professor in de chirurgie) II p. 364.
Deyman (Dirk van) I p. 174.
Diemen (Willem Albertsz. van) I p. 171.
Dingstee (Albert Harmensz.) I p. 101.
Dinteren (van) II p. 228, 229.
Diodati I p. 57.
Dirxz. (Claes) I p. 173.
Dirxz. (Geurt) I p. 174, 175.
Dirxz. (Willem, schout) II p. 344.
Dobbensz. (Cornelis Wouter, schout) II p. 330, 344.

Does (van der, lid van de regeering van Gorkum) II p. 422.
Does (Jacob van der, secretaris) II p. 51.
Does (Maria van der, Simonsdr., getrouwd met Jacob de Graeff) II p. 477.
Does (Willem van der, schout) I p. 2, 3, 7, 8, 83, II p. 336-338.
Dorp (Frederik van, Heer van Maasdam, lid van de ridderschap van Holland, gezant, raadsheer in het Hof van Holland) I p. CXXVII, 27, 158. II p. 416, 419, 420.
Dortmont (Bonavonteur van) I p. 208.
Doubleth (Philips, ontvanger-generaal) I p. CLX, II p. 28.
Dousy I p. 262.
Downing (Engelsch resident) I p. 282.
Doyenburg (Willem, staalmeester) II p. 174
Dronckelaer (Cornelis van, lid van de vroedschap, schepen) I p. 94, 140, 196-198, 249, 277.
II p. 2, 37, 41, 103, 105, 110-112, 118, 125.
Dronckelaer (Kaspar, kerkmeester) I p. 131.
Druyff (Hendrik, raadsheer in den Hoogen Raad) I p. CLX, II p. 319.
Dussen (Arent van der, pensionaris van Delft) II p. 472.
Dussen (Cornelis van der, secretaris van Schiedam) II p. 407, 408, 422-424, 472.
Duyck (Anthonie, raadpensionaris) I p. CLII, CLIII.
Duysent (Dirk) I p. 206.
Duysentdaelder (Nicolaas, advocaat) I p. 274.
Duyst: zie Voorhout.
Duyts (Jan) I p. 206, II p. 482.
Duyvenvoorde (Heer van, lid van de ridderschap van Holland) II p. 421.
Duyverse (oudburgemeester van Haarlem) II p. 508.
Duyverse (penningmeester van Haarlem) II p. 508.
Dijck (Jan van, schepen) II p. 244, 267, 268.

E.

Eden (Willem van, kapitein van de waardgelders) I p. 233.
Eding (Lucas) I p. 70.
Eedel (d'): zie Dedel.

Egbers (Hendrik) I p. 172.
Egbertsz. (Dr. Sebastiaan, lid van de vroedschap) II p. 337.
Egges (Gerbrandt) I p. 172.
Elbersz. (Cornelis) I p. 195.
Elias II p. 199.
Elias (advocaat) II p. 489.
Elias (David Willem, schout) II p. 342, 345.
Elias (Jacob) I p. 208, II p. 244.
Emmerseel (burgemeester van Gouda) II p. 422.
Enden (Dr. van den) I p. LXX.
Engelbrecht (substituut) I p. 25, 275.
Episcopius (hoogleeraar) II p. 55.
Ernst: zie Roeters.
Erpecum (van) II p. 45.
Erpecum (Jan van) I p. LI, II p. 199, 476.
Erpecum (Jan van, superintendent van de lakenhal: dezelfde als de vorige?) II p. 174.
Erpecum (Willem van) I p. 198.
Ertman (Johannes Cristens of Jan Cristiaense) I p. 61, 62, 65, 68.
Erwald (Hans) I p. 70.
Everswijn (schepen van Haarlem) II p. 508.

F.

Faber (cipier) I p. 72.
Fabricius I p. CXXXVII.
Fagel (Benjamin, raadsheer in het Hof van Holland) II p. 410, 411.
Fagel (François, raadsheer in den Hoogen Raad) II p. 324, 411, 483.
Fagel (Hendrik, griffier van de Staten-Generaal) I. p 13.
Fagel (Kaspar, pensionaris van Haarlem, griffier van de Staten-Generaal, raadpensionaris van Holland) I p. XXVII, XLIX, CLX, 107-109.
II p. 17, 20, 21, 170, 186, 187, 190, 241, 243, 410, 476, 482, 483.
Fannius (raadsheer in het Hof van Holland) I p. CLX, 159.
Felle (Jacob, factor van de granen) I p. 129, 130.
Fellebier (Joost, taarmeester) II p. 175.

Ferreira (Gaspar Dias) I p. 270, 300.
Fladeracq (burgemeester van Alkmaar) II p. 428.
Flinck (Govert, schilder) I p. 188. II p. 520.
Florisz. (Albert) I p. 174.
Fonteyn (Martinus, Drost van Muiden) I p. 208. II p. 266.
Fonteyn (drilmeester van de schutterij) I p. 209.
Foreest (van, rekenmeester van Holland) II p. 149.
Foreest (Anna van, getrouwd met Pieter van Loon) I p. LXIV.
Fortsen (Joris, commies-generaal van de convooien en licenten) I p. CXXXVIII.
Francius (Peter, hoogleeraar) II p. 65, 66.
Franken (François, pensionaris van Gouda) I p. CCV.
Frans (Jacob de) I p. 16.
Fransz. (Pieter) I p. 174.
Frederik III (Koning van Denemarken) I p. CCII, 229, 267, 268. II p. 360, 372.
Frederik Hendrik: zie Hendrik.
Fredricksz. (Loef) I p. 198.
Frenckx (Thomas) I p. 127.
Friesma (notaris, klerk van den schout) I p. 76.
Fruyt: zie Ruyt.
Fykes (Harmen, scheepstimmerman) I p. 55, 56.

G.

Gamarra (de, Spaansch gezant) I p. 284.
Geelvinck (Albert, schepen) II p. 239.
Geelvinck (Cornelis, Heer van Castricum, lid van de vroedschap, schepen, kolonel van de schutterij, burgemeester, I p. LXXV, CXXXI, CLIX, 7, 15, 32, 34, 50, 64, 65, 94, 95, 99-101, 147, 152, 153, 155, 158-160, 162, 169, 173, 183, 192, 194, 198, 200, 202, 203, 205, 208, 211, 229, 252, 283.
II p. 3, 16-18, 30, 48, 103, 105, 121, 124, 125, 134, 144, 146, 147, 149, 155, 161, 163, 164, 171, 172, 175, 178, 183, 196, 198, 214, 235, 238-240, 242-247, 253, 254, 256, 265-273, 275, 278, 432, 505.
Geelvinck (Jan of Johan, secretaris) I p. 192, 211. II p. 256.

Geelvinck (Jan Cornelisz., burgemeester) I p. 15. II p. 24.
Geelvinck (Koenraad, postmeester) I p. 153.
Geelvinck (Margrieta, getrouwd met Jan Munter) I p. LXIV-LXVI, 155. II p. 147.
Geer (Lodewijk de, koopman) I p. CCII.
Geerlofse (Jurjaan) II p. 199-201, 207.
Geesdorp (François) I p. 275-277.
Geestevelt II p. 201.
Genits (Eva) II p. 373.
Gent (Pieter) I p. 186.
Gent (van, admiraal) II p. 173.
Gent (Hendrik van) I p. 208.
Gerards (schepen van Haarlem) II p. 508.
Gerritsz. (Bayer) I p. 174.
Gerritsz. (Claes) I p. 171.
Gerritsz. (Yf) I p. 173.
Gerven (Duyfje van, getrouwd met Jan van de Poll) I p. LXIV-LXVI, 250.
Gillion of Gillions (Juffr., getrouwd met Hieronymus van Beverningh) II p. 191, 213.
Gillion of Gillions (Juffr., getrouwd met Cornelis Willemsz. Backer) II p. 213.
Gnits (kapitein bij de stadsmilitie) I p. 220, 222.
Godijn (Paulus) I p. 146, 147.
Godijn (Pieter) II p. 199, 202, 203.
Godijns (N.) II p. 155.
Goeree (burgemeester van Rotterdam) II p. 423.
Goes (van der, lid der regeering van Delft) II p. 42.
Goes (Marten van der, stadsadvocaat) I p. CLIX, II p. 300, 321, 323.
Goes (Willem van der, raadsheer in het Hof van Holland) I p. 29, II p. 291, 472.
Goethem (Pieter van) I p. 101.
Goltstein (commandeur van de commanderie van St. Jan) I p. CXLVI.
Goukens, Goyken of Goyckes (Elbert) I p. LXV, II p. 147.
Graafland (Cornelis, lid van de vroedschap, schepen, bewindhebber van de O.I. Comp.) I p. LXXVI, 7, 32, 64, 254. II p. 17, 32, 44, 74, 104, 107, 143, 146, 158, 165, 166, 177, 178, 183, 197, 198, 214, 231, 240, 504, 524.

Graef (Jacob van der, raadsheer in het Hof van Holland) II p. 472.
Graeff (Andries de, schepen, rekenmeester van Holland, burgemeester, lid van de vroedschap) I p. XXXVI, XXXVII, LXXXII, CXXXIII, CLXXXVII, CCX, CCXV, 4-7, 9, 50, 91, 94, 95, 97, 99, 108, 135, 136, 146, 155, 157, 253, 254, 287, 293, 294.
II p. 3, 11, 14, 16, 40, 48, 56, 63, 71, 77, 78, 80, 81, 93, 101, 102, 107, 122, 124, 132-142, 144-148, 151-161, 163-166, 168, 169, 171, 172, 176, 177, 183, 188-191, 193, 197, 210, 213, 215, 221, 223, 229, 266, 296-299, 316, 318, 417, 481-483, 494.
Graeff (Cornelis de, Heer van Zuidpolsbroek, lid van de vroedschap, schepen, burgemeester) I p. XIV, XVI, XXIII, XXIV, XXXIII-XXXVI, LXII, CLVIII, CCVI, 2, 12, 14, 97, 100, 110, 126, 127, 135, 155, 192, 197, 217, 218, 225, 260.
II p. 2, 11, 14, 25, 29, 30, 33, 37, 42, 49, 58, 61, 62, 72, 81, 92, 100, 105, 107, 109, 112, 116-121, 125-132, 154, 166, 168, 189, 191, 334, 335, 477, 478, 481, 482, 511, 518.
Graeff (Dirk Jansz. de, burgemeester) I p. 186.
Graeff (Jacob de, Heer van Zuidpolsbroek, burgemeester) I p. LXIV, 172. II p. 24, 518.
Graeff (Jacob de, schepen) I p. L, LIV, 73, 158, 207, 211, 212.
II p. 104, 153, 157, 175, 176, 196, 221, 225, 267, 268, 476, 477.
Graeff (Pieter de, Heer van Zuidpolsbroek, schepen, bewindhebber der O.I. Comp.) I p. LXXIII, LXXIV, 17, 158, 200, 201, 207, 259, 260.
II p. 104, 137, 143, 145, 150, 154, 157, 163, 165, 166, 178, 198, 220, 222.
Graeff (Wendela de, getrouwd 1° met Pieter Papenbroeck, 2° met Willem Schrijver) I p. LXIV. II p. 116, 481, 482.
Graeff (van de, lid der regeering van Delft) II p. 424.
Graeff (Arent van der, burgemeester van Alkmaar) II p. 428.
Graeff (Henriette van der, getrouwd met Simon van Hoorn) I p. LXIV-LXVI.
Graft (burgemeester van Monnikendam) II p. 426.

Graft of Gracht (Simon de Rijk van der, lid van de vroedschap, schepen) I p. 120.
Graswinckel (Engelbert) I p. XVII.
Graswinckel (Maarten, burgemeester van Delft) I p. XVII.
Grenovus (hoogleeraar te Leiden) II p. 524.
Grevius (hoogleeraar te Utrecht) II p. 524, 525.
Grobbendoncq (Baron van) I p. CXLVI.
Groenendijck (burgemeester van Gouda) II p. 422.
Groenendijck (kastelein van den Kloveniersdoelen) I p. 16, 182. II p. 199,
Groot (Cornelis de, pensionaris, lid van de vroedschap van Hoorn) I p. CXXXIV. II p. 286, 287, 312, 320, 321, 323, 427, 506.
Groot (Hugo de) II p. 41, 42, 76, 79, 83, 257, 290.
Groot (Pieter de, pensionaris van Amsterdam, van Rotterdam, gezant) I p. XLIII, XLIV, XLIX, L, LXV, CLI, 224. II p. 75-83, 89, 129, 162, 407, 408, 410-413, 415-422, 424, 425, 427, 448.
Grootenhuys (Arent ten) I p. 174.
Grootenhuys (Jacob ten, lid van de vroedschap) II p. 75.
Grootenhuys(Jan ten) I p. 14.
Grootenhuys (Jan ten, schout) I p. 3, 14, 35, 72, 77, 174.
Grootenhuys (Jan ten, schepen, lid van de vroedschap)
I p. LX, 7, 32, 64, 65, 146, 220, 237, 255, 285, 297.
II p. 32, 104, 107, 114, 115, 131, 137, 144, 146, 161, 165, 178, 183, 197, 198, 239, 240.
Grootenhuys (Pelgrom ten, schepen, lid van de vroedschap) I p. 198, 237, 296, 298. II p. 103, 106, 115, 121, 125.
Gijsbersz. (Jan) I p. 172.
Gijsbersz.(Pieter) I p. 172.

H.

Haan (Jacob de, secretaris) I p. CXXII.
Haas (George de) II p. 233.
Haas (Hieronymus de, Georgius) II p. 233.
Haegen (Steven van der, secretaris) II p. 281, 282.
Haeke (Hendrik) I p. 173.
Haelcken (Hendrik) I p. 195.

Hairecammer I p. 54, 55.
Hairecammer (Geesje) I p. 54, 55.
Halewijn: zie Alewijn.
Hallingh (burgemeester van Dordrecht) II p. 423.
Ham (burgemeester van Enkhuizen) II p. 427.
Hanecopius (predikant) I p. 138-140.
Harck of Harke (Pieter) I p. 101. II p. 95.
Hardebol (lid der regeering van Enkhuizen) II p. 506, 507.
Hardenbergh (procureur) II p. 485.
Haring (Gerrit Jacobsz.) I p. 173.
Haringcarspel (Dirk van, kapitein bij de mariniers) I p. CXXIII, CXXXII, CXLIV, CLIX, CLX, CCXVIII, CCXIX.
II p. 313, 315, 325.
Haringcarspel (Nicolaas van, schepen) II p. 145, 147, 282.
Haringcarspel (zonder voornaam, neef van burgemeester Cornelis de Vlaming van Oudshoorn) I p. 220. II p. 233, 268.
Harmensz. (Jan) I p. 171.
Harmensz. (Lourens) I p. 172.
Hartman (klerk) II p. 509.
Hartmansen (Hartman, penningmeester ter thesaurie) I p. 110.
Hartochvelt (Dr. Johan van, schepen, lid van de vroedschap) I p. XV, LXIV, LXIX, LXXX, 7, 124, 125. II p. 10, 73, 103, 106, 115, 116, 121, 122, 124-126, 131, 133, 134,141, 144, 146, 499, 517.
Hartochvelt (Mr. Johan van) I p. LXV, LXXX.
Hartochvelt (W. van, uit Rotterdam) I p. LXXX.
Hartogvelt (burgemeester van Rotterdam) I p. XVIII. Hasselaar (Aagje Dirksdr., getrouwd met Hendrik Hooft) I p. LXIV-LXVI. II p. 477.
Hasselaar (Agatha Jansdr., getrouwd met Frederik Bontemantel) I p. XVIII, LXIV.
Hasselaar (Agatha Pietersdr., getrouwd met Gerard Klaasz. Hasselaar) I p. LXIV-LXVI, 6.
Hasselaar(Balichje, getrouwd met Jan Evertsz. Hulft) II p. 480.
Hasselaar (Dirk, majoor) II p. 477.
Hasselaar (Gerard) II p. 237.

Hasselaar (Gerard of Gerrit Klaasz., schepen, lid van de vroedschap, burgemeester, schout) I p. XXVI, XXXVI, XXXVII, XLII, L, LXIV-LXVI, LXXIX-LXXXI, CXXXIII, CCVIII-CCXV, 5-7, 9, 10, 15, 16, 20, 21, 25, 28, 29, 31, 33-42, 57, 61, 62, 72, 76, 77, 83, 92, 94, 153, 157, 158, 165, 166, 193, 219, 220, 226, 227, 230, 292, 293.
II p. 2, 7, 19, 30, 33, 38, 51, 57, 73, 74, 99, 101, 102, 106-108, 113, 116, 118, 122, 125, 130, 131, 133-140, 142, 146, 148-150, 152, 154, 159-162, 169, 173, 193, 196, 197, 203, 204, 214, 221, 225, 236-238, 284-329, 333, 413, 424, 489, 494.
Hasselaar (Jan, schout van Tessel) I p. XVIII.
Hasselaar (Pieter, lid van de vroedschap, schepen, burgemeester, schout, kolonel van de schutterij) I p. 1, 6, 9, 10, 79-83, 172, 184, 193, 197. II p. 237.
Hasselt (Johan van, agent van den Koning van Perzië) I p. CXLIX.
Hauwert (burgemeester van Medemblik) II p. 427.
Havitius (predikant) II p. 230.
Heems (Dirk) I p. 186.
Heemskerck. (Jan van, schepen, raadsheer in den Hoogen Raad) II p. 83, 84.
Heemskerck. (Koenraad van, secretaris, pensionaris) II p. 84, 85, 362.
Heemskerck. (Reinier van, pensionaris) II p. 83, 84, 417, 452.
Heemskerck. (kapitein op 's lands vloot) I p. 229.
Heemstede: zie Pauw (Adriaan Reiniersz. en Gerrit).
Heidanus (Abraham, hoogleeraar te Leiden) I p. CLVI. II p. 56.
Heidanus (Johannes, predikant) II p. 56.
Heiden (van der, kastelein van den Voetboogdoelen) II p. 149.
Heinsius (Nicolaas, resident, secretaris, gezant) II p. 120.
Helmont (Gerrit van, schepen, lid van de vroedschap) I p. 14, 198. II p. 72, 103, 105, 107, 113, 116, 118, 121, 122, 147.
Helmont (Jan van, schepen, lid van de vroedschap) I p. 192, 209, 297, 298.
II p. 13, 14, 103, 106, 121, 124-126, 130-134, 517.

Helst (Bartholomeus van der, schilder) I p. 183, 188.
Helst (Jacob van der, kastelein van den Handboogdoelen) I p. 183.
Helst (Weduwe van der) I. p. 182, 183.
Helt (Nicolaas de, alias Stokkade, schilder) II p. 520.
Hendrik (Frederik, stadhouder) I p. CXXV, CXXXI, 195, 283. II p. 211, 245.
Hendriksz. (Claes) I p. 174.
Hendriksz. (Gerrit) I p. 140.
Hendriksz. (Israel) I p. 282.
Hendriksz. (Simon, lid van de vroedschap) I p. 195.
Hennezel (Jean de, spiegelblazer) II p. 502.
Henriette Katharina (Prinses van Oranje, getrouwd met den Vorst van Anhalt) I p. 283.
Henriette Maria (getrouwd met Karel I, koning van Engeland) I p. 194, 195.
Heusden (Andries van, kapitein van de stadsmilitie) I p. 216, 218, 233.
Heuvel (Isaac van den) II p. 176, 177, 231, 233.
Heuvel (Willem Bartelothi van den) II p. 527.
Heyde (Hendrik Jacobsz. van der) II p. 523.
Heyman I p. 16.
Hielen (van der, burgemeester van Brielle) II p. 424.
Hinlopen (Jacob Fransz., schepen van Amsterdam, baljuw en kastelein van Purmerend) I p. 198, 254, 294. II p. 61, 94, 103.
Hinlopen (Jacob Jacobsz., lid van de vroedschap, schepen) I p. 196. II p. 91, 114.
Hinlopen (Jacob Jacobsz., de zoon van bovengenoemde,lid van de vroedschap, schepen) I p. 7, 37, 77, 98.
II p. 10, 14, 18, 73, 91, 93, 103, 106, 114, 116, 120-122, 131, 132, 134, 140, 144, 146, 151, 161, 163, 165, 167, 174, 175, 177, 197, 198, 285, 311, 312, 321, 323, 517.
Hinlopen (Jacob Simonsz.) I p. LXV.
Hinlopen (Jacob, de jonge, schepen) II p. 75, 104, 175, 177, 196, 204, 209, 239.
Hinlopen (Jan Jacobsz., schepen) I p. 97, 98, 271. II p. 93, 103, 125, 130, 131.

Hochepied (Jan of Isaac, de jonge, bewindhebber van de O. I. Comp.) I p. 145, 146.
Hoefijzer (ontvanger) II p. 512.
Hoen ('t, lid der regeering van Edam) II p. 426.
Hofdijck (lid der regeering van Delft) II p. 424.
Hogenhouck (Margaretha van, getrouwd met Engelbert Graswinckel) I p. XVII.
Hogerbeets (Rombout, pensionaris van Leiden) II p. 290.
Holac (Graaf de) I p. LXVII.
Holberent (Jan, kapitein van de stadsmilitie) I p. 233.
Honaert (Johan van den, raadsheer in het Hof van Holland) II p. 407, 410, 416, 431.
Hooft (Arnout Helmers, schepen) I p. 210, 286. II p. 103, 130, 132, 140, 144, 145, 151, 162, 165, 175, 177, 178, 188, 198, 211, 222, 224, 231.
Hooft (Brechje, getrouwd met Hermanus van de Poll) I p. LXV. II p. 163.
Hooft (Cornelis Pietersz.) I p. LXIII.
Hooft (Crijn) I p. 173.
Hooft (Dirk) II p. 233, 234.
Hooft (Geertruida, getrouwd met Dirk Brasser) II p. 163.
Hooft (Geertruida, getrouwd met Volkert Overlander) II p. 480.
Hooft (Gerard of Gerrit, pensionaris, secretaris, lid van de vroedschap) II p. 75, 84, 85, 213-215, 362, 452.
Hooft (Goosen) I p. 195.
Hooft (Hendrik, lid van de vroedschap, schepen, burgemeester) I p. XXVI, XXXVI, XXXVII, XLV, L, LI, LIII, LXIV-LXVI, LXIX, LXXXII, CXXXI, 6, 7, 9, 94, 101, 108, 109, 135, 153, 169, 184, 200, 226, 243, 252, 259, 271, 283.
II p. 4, 16, 30, 40, 43-47, 52, 57, 71, 77, 80, 81, 84, 89, 101-103, 106, 114-116, 124, 131-138, 140-144, 146, 149, 150, 153, 159, 161, 163, 164, 168, 169, 171, 173, 176-180, 182, 185, 188, 189, 191-197, 204, 205, 211, 213-215, 222, 224, 226, 232-235, 246, 247, 253, 254, 256, 257, 262-264, 273-278, 280, 281, 417, 474, 477, 478, 508, 510, 516, 517.
Hooft (Hendrik, de jonge, advocaat-fiscaal van de Admiraliteit) I p. LXV. II p. 43, 44, 49, 237.
Hooft (Hendrik Pietersz.) I p. 174.

Hooft (Jacob Willemsz., regent van het Lazarushuis) I p. LXIV. II p. 176.
Hooft (Jan Beth Jacobsz.) I p. 173.
Hooft (Jannetje, getrouwd met Petrus Cloeck) I p. LXIV.
Hooft (Katharina Pietersdr., getrouwd met Cornelis de
Graeff, Heer van Zuidpolsbroek) I p. XXIII, XXXIII, XXXIV, XXXVI, CCVI.
II p. 126-128, 135, 136, 499.
Hooft (Klaasje, getrouwd met Cornelis de Vlaming van Oudshoorn) I p. LXIX.
II p. 478.
Hooft (Pieter Cornelisz., Drost van Muiden) I p. 156, 295. II p. 211.
Hooft (boekhouder) II p. 199-201.
Hooge (Romeyn de, graveur) I p. LXX. II p. 206, 207.
Hoogendorp (burgemeester van Rotterdam) I p. XXX. II p. 423.
Hoogkamer (Hendrik) I p. 175.
Hoogkamer (Jacob Pietersz., lid van de vroedschap, schepen) I p. 174, 175, 196.
Hoorn (Anna van, getrouwd met Cornelis van Vlooswijck) I p. LXIV-LXVI. II
p. 469, 493, 494.
Hoorn (Graaf van) I p. 284. II p. 487.
Hoorn (Jan van) I p. xiv.
Hoorn (Simon van, lid van de vroedschap, schepen, burgemeester, kolonel van
de schutterij, gezant) I p. LXIV-LXVI, CXXVIII, 4-6, 94, 116, 135, 153, 175, 93,
217, 219, 230, 238, 251, 257, 273, 283, 287. II p. 2, 3, 10, 24, 26, 27, 56, 57,
74, 93, 101, 102, 105, 108, 111, 113, 114, 116-118, 124, 125, 129, 131 -134,
138, 140, 144, 168, 412, 523.
Hop (Cornelis, advocaat, pensionaris, raadsheer in den Hoogen Raad) I p. XXVII,
XLIV, XLIX, LXIII, LXIV, LXVI, LXX, CXIV, CXV, CL, CLI, CLVIII-CLXII, CCXII, 21,
22, 27, 28, 33, 36, 44, 103, 107-109, 157, 158, 162, 192, 222, 262, 273.
II p. 15-17, 40, 65, 75-79, 84, 86-88, 141, 153, 154, 170, 181, 185, 193-195,
234, 240-242, 262, 289, 301-303, 305-307, 310-313, 318-323, 326, 409, 410,
413-430, 432, 448-452, 475, 483-485.
Hop (Jacobus, pensionaris) I p. CLI, CLVII, CLXII.

Hop (Jan) I p. 220.
Hoppesack (Hendrik Harmens of Hendrik Simonsz.) I p. 172.
Horn (van der, burgemeester van Haarlem) II p. 508.
Horst (van der, lid der vroedschap van Rotterdam) II p. 429.
Houckgeest II p. 228, 229.
Houttuyn (burgemeester van Purmerend) II p. 418, 426.
Houttuyn (Jan Teunisz., burgemeester van Edam) II p. 418.
Hoven (Barbara Johanna van, getrouwd met Isaac Pauw) II p. 487, 488.
Hoven (Hendrik van) II p. 483-486, 488.
Hoying (Jacob Gerritsz., burgemeester) I p. XVII, XVIII.
Hoying (Lourens, koster) I p. XVII, XVIII. II p. 156.
Hubrechtsz. (Jan, schout) II p. 330.
Hudde (Hendrik, schepen) I p. 14.
Hudde (Hendrik Arentszoon, schepen) I p. 14.
Hudde (Hendrik Gerritsz., lid van de vroedschap, raadsheer in den Hoogen Raad) I p. XXXIX-XLI, XLIV, CXIV, CLX, 126, 127, 158-162, 273.
II p. 1-5, 20, 106, 107, 110, 116, 120, 243, 319, 432.
Hudde (Johannes Gerritsz., lid van de vroedschap, schepen, burgemeester) I.p. LXXIII, LXXIV, 7, 15, 18, 103, 147, 158, 159, 162, 168, 208, 259, 260, 284.
II p. 5, 21, 33, 63, 64, 89, 101, 104, 107, 143, 145, 151, 164, 165, 176-178, 183, 197, 198, 213, 222, 229, 231-236, 242-245, 252-256, 262, 265, 274-281, 432, 510, 525.
Hudde (Rombout, schepen) II p. 234, 236, 239, 244, 282.
Hudde(Rymersch, getrouwd met Jan ten Grootenhuys) I p. 14.
Hulft (Agnes, getrouwd met Everard Verloo) I p. LXV.
Hulft (Brigitta, getrouwd met Joachim Rendorp) I p. LXIV.
Hulft (Gerard of Gerrit, secretaris, Eerste Raad en Directeur-generaal van de O. I. Comp.) II p. 52, 53, 478-480.
Hulft (Jan, schepen, lid van de vroedschap) I p. LXIV-LXVI, LXXII, LXXIV, 7, 98, 157, 202, 207, 259, 260.
II p. 103, 107, 115, 117, 121, 130-132, 137, 141, 143-145, 148, 158, 165, 178, 193, 197, 198, 210, 222, 224, 266, 409, 410, 413-430, 432, 496.

Hulft (Jan) I p. 208.
Hulft (Jan Evertsz., bierbrouwer) II p. 480.
Hulft (Judith, getrouwd met Joost Rijscamp) II p. 268.
Hulft (Pieter) I p. 198.
Hulft (Pieter) II p. 282.
Hulft (Pieter Evertsz., bierbrouwer) I p. CXL.
Hulter (Roelof de) II p. 523.
Huydecooper (Jan, Heer van Maarseveen, lid van de vroedschap, burgemeester, Raad ter Admiraliteit, gezant) I p. LXII, CXLII, 92, 93, 175, 188, 198, 250, 251, 282.
II p. 24, 29, 33, 39, 42, 56, 58, 76, 77, 92, 93, 100, 104, 109-111, 114, 117, 118, 121, 125, 127, 130, 429.
Huydecooper (Jan, de jonge, Heer van Maarseveen) I p. XXXIII, XXXVI, XXXVIII, 7, 94, 98, 147, 159, 168, 243.
II p. 10, 25, 57, 73, 103, 106, 110, 115, 116, 122, 124, 127, 129, 130, 132, 134, 139-141, 144, 149, 151, 155, 164-167, 172, 178, 197, 198, 235, 242-245, 248, 252, 255, 262, 265, 272-277.
Huydecooper (Jan Jacobsz., lid van de vroedschap, kolonel van de schutterij) I p. 195.
Huydecooper (Leonora, getrouwd met Jan Jacobsz. Hinlopen) I p. 98.
Huygens (Constantijn, Heer van Zuilichem) I p. 283. II p. 62.
Huygens (Constantijn Jr.) I p. CLIV.

I.

Isabella (landvoogdes der Zuidel. Nederl.) I p. CXLVI.

J.

Jacobsdr. (Lijsbet) I p. 72.
Jacobsz. (Bouwen) I p. 172.
Jacobsz. (Hendrik) I p. 174.
Jacobsz. (Lourens) I p. 195.

Jacobsz. (Marten) I p. 174
Jacobsz. (Walich) I p. 171.
Jans (Marie) I p. 56.
Jansdr. (Lijsbeth, getrouwd met Johannes Pax) II p. 495.
Jansz. (Abraham) II p. 229.
Jansz. (Adriaan) I p. 56.
Jansz. (Claes, in 't Hart) I p. 174.
Jansz. (Coen) II p. 367.
Jansz. (Dirk, boekdrukker te Rotterdam) I p. 264.
Jansz. (Gerrit) I p. 174.
Jansz. (Lambert) I p. 186.
Jansz. (Sievert, essayeur in de wisselbank) I p. 129.
Jansz. (Willem) I p. 16.
Jonass. (burgemeester van Schiedam) II p. 423.
Jonckheyn (Juffr., getrouwd met Reinier Adriaansz. Pauw, Heer van Nieuwerkerk) II p. 484.
Jonckheyn (Maria, getrouwd met Jacob Willemsz. Hooft) I p. LXIV.
Jonckheyn (Simon Hendriksz.) I p. 173.
Jonge (de) of Jongh (de, burgemeester van Gorkum) II p. 422.
Jongestal (gezant in Engeland) I p. CL.
Jonghknecht (burgemeester van Enkhuizen) II p. 427.
Junius (predikant) I p. 218, II p. 478, 479.
Jurjaan (knecht van den cipier) I p. 50.
Jurjaanse (Barent) I p. 56.

C. en K.

Caasenbroot (Goduart, kapitein) I p. 233.
Cadt (Jan Benninck) I p. 195.
Caerlof (oprichter der Deensche Afrikaansche Compagnie) I p. CII.
Caldera (Jan Baptista de) I p. 270.
Calf (kapitein) I p. 205.
Calf (Claes Pietersz.) I p. 195.
Kalf (Marten Claesz.) I p. 174.
Calkoen (Cornelis) I p. 208.
Camer (Johan van der) II p. 418.
Campen (Jan Pietersz. van) I p. 171.

Kannemaecker (Dirk Hendriksz.) I p. 171.
Cant (burgemeester van Enkhuizen) II p. 427.
Cant (burgemeester van Gouda) II p. 422.
Cant (Reinier, burgemeester) I p. VIII. II p. 28.
Cant (Reinier, student in de medicijnen) I p. CLIV. Capellen (Hendrik van der, thoe Rijssel, burgemeester van Zutfen) I p. CXLIX.
Capellen (Nicolaas Rochus van der, schepen, lid van de vroedschap, bewindhebber van de O. I. Comp.) I p. LXXI, LXXIV, CV, 7, 17, 94, 243, 259, 260, 284, 286, 290.
II p. 4, 32, 35, 44, 57, 73, 89, 103, 106, 125, 130, 131, 133, 141, 143, 151, 164-167, 177, 178, 183, 197, 198, 210, 211, 222, 231, 496, 509, 517, 524.
Carel (Jan Jansz.) I p. 186.
Karel I (Koning van Engeland) I p. CXXXVII.
Karel X Gustaaf (Koning van Zweden) I p. CXXVII, CXXVIII.
Carisius (Petrus, resident van Denemarken) I p. CXXVII, CXXVIII.
Carsseboom (Richard) II p. 209.
Castelijn (postmeester) I p. 152.
Castricum: zie Geelvinck (Cornelis).
Causaert (Remigius, landdrost over Kennemerland, Rijnland, Amstelland en Gooiland) I p. CXXXVI.
Kemp (Jannes) I p. 126.
Kemp (Rombout) I p. 198.
Kempen (Claes) I p. 56.
Kempenaer (Hendrik, kassier) II p. 199, 202, 203.
Kerckhem (stadschirurgijn) II p. 373.
Kerckhove (W. van den, stadsadvocaat) I p. CLIX.
Keyser (Jan Adriaansz., kastelein van den Handboogdoelen) I p. 182, 183.
Keyser (Willem de, stadssteenhouwer) II p. 363.
Christina (Koningin van Zweden) I p. CXXVIII, CXLVIII.
Kieft (predikant) I p. 65.
Kieft (Floris) I p. 198.
Kipshaven I p. 16.
Claessen (Jan, negerhoofd in Guinea) I p. 268, 269.
Claesz. (Cornelis) I p. 174.
Claesz. (Doedes) I p. 171.

Claesz. (Pieter) I p. 171.
Cleef (Abraham van, burgemeester van Schiedam) II p. 70, 423.
Clenck, Clinck of Clingh (Prof. Johannes) II p. 365, 524.
Klenck of Clinck (Koenraad van, lid van de vroedschap, schepen) I p. 208. II p. 239, 527.
Clerck (Jacobus de, predikant) II p. 119.
Cloeck (Albert of Allert, schepen, lid van de vroedschap) I p. 93, 175, 196, 197.
Cloeck (Anthonia, getrouwd met Cornelis Hop) I p. LXIV, LXVI.
Cloeck (Cornelis, schepen) I p. 32, 64, 253, 254.
II p. 103, 122, 124, 125, 132, 133, 146, 148, 198, 200, 239, 244, 274-280.
Cloeck (Floris) I p. 208.
Cloeck (Hendrik, advocaat, raadsheer in het Hof van Holland) I p. CLI, 43, 44, 157.
II p. 82, 94, 407-413, 420, 424, 430, 432.
Cloeck (Margrieta, getrouwd met Jan Hulft) I p. LXIV-LXVI.
Cloeck (Nanning, lid van de vroedschap, schepen) II p. 75, 239.
Cloeck (Pieter, advocaat, lid van de vroedschap) I p. LXIV, 116, 126, 127, 157, 254, 273.
II p. 2, 3, 25, 35, 37, 49, 57, 61, 78, 105, 144, 409, 424, 425, 515.
Cloeck (Pieter) I p. 208.
Kloppenburg (Jan Evertsz., boekdrukker) I p. 3.
Knol (Jan) I p. LXXVII, LXXXI.
Cock (Jan) I p. XVI. II p. 480.
Cocq (Frans Banning, Heer van Purmerland, lid van de vroedschap, schepen, burgemeester, kolonel van de schutterij) I p. IX, X, XVI, XVII, XX, XXII-XXIV, CXLVII, CLIII, 92, 93, 141, 173, 176, 188, 193, 197, 218.
II p. 26, 38, 39, 56, 76, 100, 104, 108, 110-114, 127, 480, 481, 518.
Coeck (Jan Heymansz., ingenieur) I p. CXI, 217, 222.
Coenen (J., griffier van den Hoogen Raad) II p. 329, 486.
Coenradi (Albertus) I p. 174, 175.
Coenraetsz. (Mathijs) I p. 174.
Koerbagh (Adriaan, rechtsgeleerde en geneesheer) I p. LXX-LXXV, LXXXI, LXXXII, 279, 280.

Koerbagh (Johannes) I p. LXX, LXXIII-LXXV, LXXXI.
Coesvelt (Arent in) I p. 174.
Coesvelt (Arent Jansz.) I p. VIII.
Coesvelt (Gerrit Jansz., regent van het dolhnis) I p. VI.
Coligny (Lonise de) I p. CLII.
Commelijn (Jan, lid van de vroedschap) I p. 208. II p. 231, 234, 239, 240, 244.
Commelijn (courantier, boekverkooper) I p. CLIV. II p. 199.
Condé (Prins van) I p. CXLIX.
Coninck (oudburgemeester van Haarlem) II p. 508.
Coninck (Cornelis, lid van de vroedschap, oudburgemeester van Hoorn) II p. 286, 287, 323.
Coninck (Harmen T.) I p. 172.
Conincx (Alida) II p. 471, 472.
Cooimans (Isaac, koopman) I p. CCII-CCVII, CCXXX, 264-272, 279. II p. 126, 377 sqq.
Cool (lid der regeering van Gouda) II p. 173.
Coops (Hendrik) I p. 140.
Coorenhart (Frans Volckersz., schepen) I p. 195.
Copmoyer (procureur) II p. 300, 304, 305, 322, 325, 326.
Cops (Simon Klaasz.) I p. 173.
Cornelis (Aafje, getrouwd met Willem van Couwenhoven). I p. XVII.
Cornelisz. (Egbert) I p. 172.
Cornelisz. (Hendrik) I p. 173.
Cornelisz. (Jacob) I p. 172.
Corsen (Marcus) I p. 190.
Corsse (Jan) I p. 65, 68.
Kortenhoef of Courtenhoef: zie Schaep (Gerrit Simonsz.).
Corver (Jan, secretaris, lid van de vroedschap, schepen, kolonel van de schutterij, burgemeester) I p. XXVII, LXXII, LXXIV, 7, 10, 32, 107, 108, 147, 159, 165, 194, 200, 253, 259, 260, 284, 286.
II p. 4, 14, 18, 21, 52, 53, 74, 81, 86, 87, 103, 107, 134-137, 141, 144, 145, 147, 153-155, 157, 158, 177, 183, 197, 198, 231, 232, 241, 283, 378, 385, 412, 496, 510.
Corver (Nicolaas, schepen, burgemeester, lid van de vroedschap) II p. 100, 102, 105, 107, 110, 113, 469, 492.
Corver (Pieter) I p. 172.

Cosen (Jacob van, eerste stadsklerk) II p. 458.
Courcelles (Etienne de, hoogleeraar) II p. 55.
Court (Pieter de la) I p. XLVIII.
Couwenhoeven (Ewout Willemsz. van, schepen van Rotterdam) II p. 429.
Couwenhoeven (Willem van, burgemeester van Rotterdam) I p. XVII, CXLI. II p. 429.
Cracauw (van, resident in Denemarken) I p. XIV.
Cramer (Joost, beambte van de W.I. Comp., directeur van de bezittingen der Deensche Africaansche Comp. op de kust van Guinea) I p. CCII, CCIII, 265, 267-269.
Kreen (Christiaan) I p. 56.
Crellius (Johannes, Francus) I p. 24.
Croef (van der, burgemeester van Schoonhoven) II p. 422.
Croes (Hans) I p. 56.
Crom (Harmen) I p. 64.
Cromhout (Adriaan, schepen) I p. 298. II p. 119.
Cromom of Crommon (raadsheer in het Hof van Holland) II p. 29.
Cromwell (protector van Engeland) I p. CL. II p. 35, 36, 38, 56.
Croock (Volckert, ingenieur) I p. CXI.
Croonenburg II p. 228, 229.
Croonenburg (Jan Thomasz., commissaris van kleine zaken) II p. 454.
Croons (Cornelia Margrieta) II p. 286.
Cruys (Claes Claesz.) I p. 172, 186, 187.
Cruysbergen (provoost van de schutterij) I p. 209.
Cruysvelt (Mejuffr.) II p. 134.
Curcellaeus: zie Courcelles (de).
Cuylenburg (Graaf van) I p. CXXX.

L.

Laan (Adriaan van der, rentmeester van Rijnland) II p. 303, 309.
Labadie (Jean de, predikant) I p. CLV, 141.
Lagouche (Jan, bewindhebber van de O.I. Comp.) I p. 145.
Lamine (advocaat) I p. 44. II p. 292, 298, 485.
Lande (Gabriel de la) I p. 43-45.
Lange (Anthoni de) I p. 198.

Lange (Dirk de) I p. 198.
Lange (Willem de) II p. 199.
Langewagen (burgemeester van Hoorn) II p. 284, 288, 298, 321, 427.
Lankeur (Pieter) I p. 221.
Lansman (advocaat) I p. 273. II p. 76.
Lansman (Andries, predikant) II p. 119.
Lansmeer (Klaas, luit.-kolonel van de schutterij) I p. 195.
Leck (Heer van der = Graaf van Nassau La Lecq) II p. 45.
Leenaertsz. (Karel) I p. 101.
Leeuwen (van, burgemeester van Leiden) I p. 108.
Lefebre (burgemeester van Haarlem) II p. 414, 508.
Leicester (Graaf van) I p. LXII.
Lemaire (predikant) I p. 136.
Lense (Jacob, boekhouder van de Gecommitteerde Raden van Holland) II p. 95.
Leon (Donna Catharina Ponce de) I p. CLIII.
Lestevenon (Abraham) I p. 43.
Lestevenon (Elizabeth) I p. 43, 44.
Libergen (Paulus van) I p. 208.
Lievensz. (Jan, schilder) I p. XCIII. II p. 520.
Linge (de, advocaat) II p. 496.
Listing (advocaat) II p. 496.
Lockhorst (Boudewijn van, baljuw van Amstelland) II p. 518.
Lodewijk XIV (Koning van Frankrijk) II p. 83, 192.
Loef (Jan Michielsz.) I p. 171.
Loen (Claes Cornelisz.) I p. 173.
Loon (Anna van, getrouwd met Willem Blauw) I p. LXV, LXVI. II p. 152, 468.
Loon (Lieve van, secretaris, schepen) II p. 54, 171, 244, 358.
Loon (Nicolaas van, lid van de vroedschap, schepen) I p. LXIV, 7, 98, 99, 153, 202, 206, 208, 210, 250.
II p. 3, 57, 73, 102, 105, 107, 108, 113, 115, 118, 121, 124, 130, 132, 133, 141, 144, 145, 165, 175, 183, 196, 197, 499.
Loon (Pieter van) I p. LXIV.
Loon (Willem van, Nicolaasz., schepen) I p. LXIV-LXVI, 98, 202.
II p. 131, 132, 146, 162, 198, 239, 282.

Lourentius (advocaat) II p. 309, 310, 312, 313, 320, 321, 324.
Lourentius (predikant) I p. 252. II p. 144, 180.
Lourentius (provoost) I p. 209, 216, 231, 232.
Louw (Albert) I p. 126.
Louwergier (Jurjaan) I p. 126.
Luyckemael (Jacob) II p. 199, 206.
Luyesz. (Jacob) I p. 186.
Luyez of Luytsz. (Meindert) I p. 172.

M.

Maarseveen (van): zie Huydecooper (Jan, en Jan, de jonge).
Maasdam (van): zie Dorp (van).
Magendie (predikant) II p. 54.
Mansvelt (gewezen kapitein in Brazilië) I p. 217.
Marcelis (Gabriel, factor van den Koning van Denemarken) I p. LXIV, II p. 360.
Marcus (Albert Dirksz.) I p. 172, 173.
Marcusz. (Jan Dirk) I p. 174.
Marken (Jan Jansz. van) I p. 56.
Marmer (Hendrik, superintendent van de lakenhal) II p. 174.
Martinitz I p. CXXXVII.
Matelief (admiraal van de O.I. Comp.) I p. LXII.
Mathenes (Heer van, lid van de ridderschap van Holland) II p. 421.
Matheeus (Claes Geryt, schout) II p. 344.
Matheusz. of Mathijsz. (Gerrit, schout) I p. 8.
Mathijsz. (Abel) I p. 196.
Maurier (du, Fransch gezant) I p. CLII.
Mauritius of Maurits (Prins, Stadhouder) I p. CLII. II p. 18, 68, 72, 211, 212, 232, 244, 415.
Mauritius (Prins of Graaf = Johan Maurits van Nassau) I p. XLVIII, 228, 283, 284.
Medicis (Maria de, Koningin-moeder van Frankrijk) I p. 282.
Meer (Franco van der, lid van de vroedschap, burgemeester, bewindhebber van de W.I. Comp.) I p. 175, 198. II p. 41, 100, 105, 107, 108, 110, 113.

Meerhout (procureur) I p. 273. II p. 485.
Meerman (Johan, burgemeester van Leiden, rekenmeester van Holland) I p. XXXIX, 13.
Mekeren (van, stadschirurgijn) II p. 373.
Melcknap (burgemeester van Purmerend) II p. 426.
Melsior (Johannes, predikant) II p. 59.
Mend (Egbert) I p. 187.
Mers (François van der) I p. LXXXIII.
Mettinga (Wilhelmus, lid der regeering van Emden) I p. XIX.
Meulen (van der, raadsheer in het Hof van Holland) I p. CLX.
Meyndertsz. (Siewert) I p. 174.
Meynertsz. (Tyman) I p. 173.
Meynertsz. (Willem) I p. 174.
Mije (Arnout van der, staalmeester) II p. 174.
Mijndersen (Gerrit) II p. 199, 206.
Mijndersz. (Harmen) I p. 187.
Middelgeest (Simon van, advocaat) II p. 304, 305, 321, 323, 324, 411.
Mierop (van, raadsheer in het Hof van Holland) I p. 159.
Mierop (van, Jr., kapitein van de gardes) I p. 159.
Mieus of Meeus (Pieter) I p. 187.
Minnes (burgemeester van Hoorn) II p. 427.
Moermont: zie Werkendam.
Moesel (Jacob, scherprechter) I p. CXLV.
Molengraaf (procureur) I p. LI. II p. 484.
Molenschot (B. van, stadsadvocaat) I p. CLIX.
Momber (Henri) I p. 126.
Monq (de, ingenieur) II p. 46, 47.
Moolenaar (postmeester) I p. 152.
Mortaigne (de) I p. CXXX.
Morus (Alexander, predikant, hoogleeraar) II p. 55, 365, 375.
Moskorovius (Joh. à) I p. LXXX.
Muller (Marten) I p. 61, 70, 71.
Munter (Agatha, getrouwd met Elbert Goyken of Goykes) I p. LXV. II p. 158.
Munter (Cornelis, secretaris) II p. 281, 282.
Munter (Dirk) II p. 240.
Munter (Jan, schepen en burgemeester) I p. LXIV-LXVI, 92, 94, 95, 98-100, 108, 146, 147, 155, 168.

II p. 11, 61, 88, 101, 102, 108, 113, 115, 117, 130, 141, 147, 151, 154, 158-165, 167, 170, 172, 197, 245, 248, 252, 255, 256, 262, 265, 272, 273, 279-281, 283, 505.
Munter. (Jan, de jonge, schepen) I p. 37, 98. II p. 104, 137, 143, 147, 162, 163, 177, 198, 293, 299, 311, 312, 321, 323, 328.
Muylmans (Anna Maria, getrouwd met Theodorus van der Perre, Heer van der Aa) II p. 488.

N.

Nachtglas (kastelein van den Kloveniersdoelen) I p. 182.
Nassau (Graaf van = Frederik van Nassau, Heer van Zuilenstein) II p. 44, 45.
Neck (Jacob van, burgemeester) II p. 24, 127.
Neck (Jacob van, lid van de vroedschap) I p. 7, 254. II p. 57, 61, 105, 161, 193, 196, 481.
Neck (Jacob van, Jacobsz., lid van de vroedschap, schepen) I p. XXXIII, XXXIV, XXXVI, 5, 7, 94, 293, 297.
II p. 4, 74, 104, 106, 127, 129-132, 136, 137, 143, 145, 151, 164, 165, 177, 178, 183, 197, 198, 231, 234, 475.
Neck (Lucas van, lid van de vroedschap, burgemeester van Hoorn) I p. CCX. II p. 284, 286, 287, 321, 427.
Neck (Pieter van) I p. 186.
Neck (Reinier van) I p. VII.
Neck (Reinier Simonsz. van) I p. 172, 187.
Nelson (Mejuffr.) I p. XXX.
Neve (Jochem de, staalmeester) II p. 174.
Nicolai (Nicolaas, secretaris) I p. 83, 140, 237, 273.
II p. 34, 53, 55, 85, 112, 362, 373.
Nidek (Rudolf van, advocaat van de W.I. Comp., pensionaris van Rotterdam, raadsheer in den Hoogen Raad) II p. 76.
Nieuborgh (Thomas van der, burgemeester van Alkmaar) II p. 428, 506.
Nieupoort (van, gezant in Engeland) I p. CXXIX, CL.
Nieus: zie Mieus.
Nocvis (Leendert) II p. 428.
Nolet (Elias, zijdereeder) II p. 199, 204.

Noortwijck (Heer van, lid van de ridderschap van Holland) II p. 415-419.
Noret (Jan) I p. 208.
Norot II p. 266.
Norot (Suzanna, tweede vrouw van Gerard Klaasz. Hasselaar) II p. 237.
Noski (Elias) II p. 62.
Nuyts (suikerbakker) II p. 499.
Nuyts (David) I p. CXL.
Nuyts (Jan) I p. 208.
Nijts (Isaac Jan) I p. 208.

O.

Occo (Sybrant) I p. 173.
Oetgens: zie Waveren (Anthonie, Hendrik, Jan, Nicolaas Oetgens van).
Oldenbarnevelt (advocaat van den lande) I p. CLII, CLIV, 181. II p. 174, 290.
Olican (burgemeester van Haarlem) II p. 506.
Onderwater (lid der regeering van Delft) II p. 424.
Oom (Jan, Jansz.) I p. 172.
Oostdorp (lid van Gecommitteerde Raden) I p. 12. II p. 334.
Opdam = Jacob van Wassenaar, Heer van Opdam, generaal van de ruiterij I p. XLVIII.
Opmeer (Jacob, lid van de vroedschap, raadsheer in den Hoogen Raad) I p. XXXIX. II p. 1.
Opmeer (Nicolaas, schepen, raad ter Admiraliteit in het Noorderkwartier, burgemeester) I p. 147, 285, 286, 297. II p. 103, 124, 125, 130, 137, 141, 164, 165, 177-180, 190, 196, 231, 232.
Osdorp (burgemeester van Haarlem) II p. 414, 418.
Otsz (Frans, Reiniersz.) I p. 174.
Otsz (Harmen) I p. 171.
Oudshoorn (van): zie Vlaming (Cornelis, Dirk, Elizabeth, Margaretha, Pieter de).
Outcaspel: zie Walenburch.
Outvorst (Govert, koperslager) I p. L.
Ouwerol of Ouweroch (Rijckert) I p. 187.
Ouwerooch (Isaac) I p. 172.

Overlander (Claes) I p. 195.
Overlander (Maria, Vrouwe van Purmerland, getrouwd met Frans Banning Cocq) I p. XXXVI, XXXVII.
II p. 135-139, 480.
Overlander (Volkert, Heer van Purmerland, schepen, lid van de vroedschap, raad ter Admiraliteit van Amsterdam, burgemeester) I p. XVI, XVII, CXL, CLIII, 175, 196, 199. II p. 480.
Overrijn (Johan, van Schoterbosch, schepen van Haarlem) II p. 477.
Oversmilde: zie Pauw (Michiel).
Oyens (B., stadsadvocaat) I p. CLIX.
Oyens (Isaac) I p. 211, 212. II p. 202.

P.

Paerslaecken (Jan, staalmeester) II p. 174.
Paets (lid der regeering van Rotterdam) II p. 423.
Pancras (Michiel, schepen) II p. 103, 121, 124, 125.
Pancras (Nicolaas, lid van de vroedschap, schepen, kolonel van de schutterij, burgemeester, bewindhebber van de O.I. Comp.) I p. XVII, XXV, XXVII, XXXVI, XXXVII, XLV, LXXIX, CLIX, CCII, CCIII, CCVII, 6, 9, 26, 33-35, 65, 72, 92, 94, 95, 99, 101, 103, 107, 108, 144, 146, 168, 193, 198, 251, 266, 282, 287, 290, 297.
II p. 18, 56, 58, 73, 88, 101, 102, 105, 110, 111, 116, 118, 122, 126, 130, 132-135, 138-146, 148-153, 155, 156, 158-161, 163-165, 167, 169, 170, 172, 174, 193, 196, 197, 221, 239, 242, 244, 252-256, 262, 265, 266, 283, 476, 489, 494, 505, 508, 510.
Papenbroeek (Alida, getrouwd met Gerard Bicker, Heer van Swieten) II p. 481.
Papenbroeek (Gerrit van, bewindhebber van de O.I. Comp.) I p. 145, 146. II p. 482.
Papenbroeek (Pieter) II p. 481, 482.
Pater (ontvanger) I p. 123.
Pater (Albert Dirksz., lid van de vroedschap, schepen, bewindhebber van de W.I. Comp., kolonel van de schutterij, burgemeester) I p. LX, 92-94, 155, 173, 188, 193, 198, 237.
II p. 39, 74, 101, 102, 104, 110-115, 117, 125, 478.

Pau (Pieter Jansz.) I p. 174.
Pauli (Jan) I p. VII.
Pauw (Adriaan, Heer van Bennebroek, raadsheer in, later president van het Hof van Holland) I p. 29, 159.
II p. 5, 20, 291, 294, 484.
Pauw (Adriaan Reiniersz., Heer van Heemstede, pensionaris, raadpensionaris van Holland) I p. XIX.
II p. 78, 518, 519.
Pauw (Albert, Heer van Schalkwijk, advocaat) I p. XIX.
Pauw (Anna) II p. 483-488.
Pauw (Gerrit, Heer van Heemstede, rekenmeester) II p. 94, 484.
Pauw (Isaac, Heer van Achttienhoven, schepen van Amsterdam, pensionaris van Enkhuizen) II p. 102, 374, 487, 488.
Pauw (Michiel, Heer van Oversmilde, kapitein van de garde) II p. 94.
Pauw (Reinier, burgemeester) I p. 174. II p. 188, 211, 212, 526.
Pauw (Reinier Adriaansz., Heer van Nieuwerkerk, Schalk-wijk en Vijfhuizen, baljuw van Amstelland) I p. XIX.
II p. 484, 518, 519.
Pauw (Reinier Reiniersz.) I p. CX.
Pauwelsz. (Louris, schout) II p. 331.
Pax (Jannes) II p. 495.
Pellecorne (Casper, schepen) II p. 282.
Pellicom (Jasper, commissaris van den Levantschen handel) II p. 157.
Pels (Paulus, resident te Dantzig) I p. CXLVII, CXLVIII.
Pergens (bewindhebber van de W.I. Comp.) I p. CCII, 271.
Perre (Theodorus van der, Heer van der Aa) II p. 488.
Pesser (lid der regeering van Rotterdam) II p. 423.
Peterson (Jan, boekhouder ter thesaurie) I p. 110.
Petri (Nicolaas, wiskundige) II p. 201.
Peuselaer (Cornelis Femmen) II p. 229.
Pickenoy (Nicolaas Eliasz., schilder) I p. XX.
Pieters (Marie) I p. 282.
Pietersdr. (Aichte, getrouwd met Gerrit Jansz. van Delft). I p. VI.
Pietersen (Abraham, scheepstimmerman) II p. 201.

Pietersen (Roelof, predikant) II p. 76.
Pietersz. (Dirk, predikant te Sloterdijk, broeder van Nicolaas Tulp) II p. 119, 490.
Pietersz. (Egbert = kapitein Vinck) I p. VI.
Pietersz. (Feckke) I p. 171.
Pietersz. (Pieter, schout) II p. 330.
Pietersz. (Ryer) I p. 187.
Pietersz. (Tijs) I p. 172.
Piso (Dr.) I p. 257.
Piteys (burgemeester van Edam) II p. 426.
Plessis-Besançon I p. CXLIX.
Poll (Gijsbert van de) I p. 198.
Poll (Harmen of Herman, lid van de vroedschap, schepen) II p. 68, 337.
Poll (Harmen of Herman, secretaris) I p. LXV. II p. 163, 164, 232.
Poll (Jan van de, schepen, lid van de vroedschap, kolonel van de schutterij, burgemeester) I p. XXXVI, LXII, LXIV-LXVI, 7, 12, 33, 43, 77, 92, 94, 95, 116, 146, 152, 154, 155, 173, 188, 192, 193, 198, 202, 217-219, 225, 250, 254. II p. 10, 16, 29, 30, 37, 40, 43, 44, 58, 59, 63, 68, 71-74, 92, 100-102, 105, 108, 110, 112, 117, 124, 129-131, 133, 140, 141, 144, 146, 153, 159-166, 168-172, 176, 177, 185, 188, 192, 196, 200, 201, 222, 304, 316, 478, 499, 506, 507, 510.
Polsbroeck (Vrouwe van): zie Hooft (Katharina Pietersdr.).
Polsbroeck = Zuidpolsbroeck (Heer van): zie Graeff (Cornelis, Jacob, Pieter de).
Pont (burgemeester van Edam) II p. 426.
Pont (Abraham de, makelaar) II p. 199, 200, 207.
Poock (Christoffel, kastelein van den Voetboogdoelen) I p. 183.
Poot (Abraham, apotheker, med. dr.) II p. 199, 201-207, 210.
Poot (H.) II p. 199, 203-205.
Popagroen (klerk ter thesaurie) I p. 110.
Poppe (Jacob) I p. 174.
Popta (Jacob, schepen) II p. 168, 244, 282.
Popta (Michiel) II p. 168, 493.

Portugal (Koning van) I p. 270.
Pots (Adriaan, griffier van het Hof van Holland) II p. 380, 391.
Pottey of Poty (Jan) I p. 174, 195.
Praem (burgemeester van Gorkum) II p. 422.
Praevortius of Provoost (Bartholomeus, predikant) II p. 55.
Prins (burgemeester van Rotterdam) II p. 423.
Proost (Walich Pietersz.) I p. 195.
Przykovius (Steph. à) I p. LXXX.
Purmerland (Heer van): zie Cocq (Frans Banning) en Overlander (Volkert).
Purmerland (Vrouwe van): zie Overlander (Maria).
Puyck (Nicolaas Cornelisz., lid van de vroedschap en oud-burgemeester van Rotterdam) II p. 69.
Pijl (Thomas, kapitein van de stadsmilitie) I p. 233.

Q.

Quinting of Quintijn (Jan Dirksz. of Jan Pietersz.) I p. 171.

R.

Raap (Adriaan Pietersz., lid van de vroedschap) I p. 172, 184, 186.
Raap (Pieter, thesaurier-extraordinaris) I p. 196, 198.
Raephorst (Mathijs, lid van de vroedschap) I p. 196.
Raephorst (Mathijs Willemsz.) I p. 175.
Raet (Gualterus de, raadsheer in het Hof van Holland) I p. 157. II p. 29, 409.
Raet (Nicolaas de, burgemeester van Hoorn) II p. 472.
Ranst (Leonard, schepen, lid van de vroedschap) I p. LXXIII, LXXIV, 7, 94, 146, 220, 259, 260.
II p. 104, 107, 145, 146, 150, 164, 165, 178, 183, 197, 198, 233, 234, 236, 501.
Ravesteyn (drukker) I p. 257.
Ravesteyn II p. 486.
Ray (Maarten, kastelein van den Voetboogdoelen) I p. 182.
Ray (de, hoogleeraar) II p. 524, 525.
Reael (Frans) I p. 171.
Reael (Frans Pietersz., schepen, kolonel van de schutterij, lid van de vroedschap, burgemeester) I p. XXV, LXXIX, 7, 9, 26, 65, 72, 92, 94, 103, 192, 193, 198, 219, 226, 227, 230, 250, 251, 273.

II p. 4, 13, 24, 25, 30, 40, 42, 61, 73, 93, 101, 103, 106, 110, 111, 116, 117, 121, 125, 126, 130, 131, 133, 137, 141, 144, 146, 149, 150, 160, 517.
Reael (Hendrik, koopman) I p. 153, 198.
Reael (Jacob) I p. 175, 196.
Reael (Jan Pietersz.) II p. 124.
Reael (Pieter, schepen) I p. 175, 196.
Reael (Reinier, schepen) I p. 175, 196, 197.
Reigersbergen (raad ter Admiraliteit van Amsterdam) II p. 173.
Reiniersz. (Claes) I p. 173.
Reiniersz. (Jan Claes) I p. 174.
Rendorp (Joachim, lid van de vroedschap, schepen) I p. LXIV, 7, 98, 297. II p. 26, 73, 103, 105, 110, 116, 122, 126, 130, 134, 141, 144, 146, 165, 174, 178, 183, 196, 198, 517.
Renswoude (Heer van) I p. 284. II p. 220.
Rentelaer (Casparus) I p. 140.
Reynst (Constancia, getrouwd met Pieter Schaep) II p. 230.
Reynst (Gerard of Gerrit, lid van de vroedschap, schepen) I p. 94, 175, 198, 277.
II p. 74, 103, 105, 108, 110, 111, 118.
Reynst (Hendrik, lid van de vroedschap, schepen) I p. 172, 184, 197.
Reynst (Jacob, commissaris van de desolate-boedel-kamer) II p. 114, 524.
Reynst (Jan) I p. 208.
Reynst (Lambert, lid van de vroedschap, schepen, schout, burgemeester) I p. XXXVI, CLXXXVII, CCXI, 2, 4-6, 13, 14, 16, 19, 33, 35, 43, 44, 72, 76, 77, 83, 91, 99, 135, 200, 202, 211, 250, 259, 271, 287-290.
II p. 3, 16, 25, 30, 32, 40, 45, 48, 56, 58, 71, 89, 93, 99, 101-103, 105, 115, 117, 118, 121, 130, 135, 139, 140, 143-146, 148, 152-155, 161, 164, 166, 168, 169, 171, 175-177, 179, 180, 183, 185, 187, 188, 190, 191, 196, 204, 205, 221, 224, 229, 239, 286, 294, 332, 333, 513, 517.
Reynst (Weduwe, waarschijnlijk de weduwe van Gerard Reynst) I p. CCVI. II p. 126.
Rhijngraeff (F., commandant van Maastricht) I p. CXLVII, 284.

Riccen of Rijxen (raadsheer in den Hoogen Raad) I p. 159. II p. 326, 327.
Rieuwerse (Jan, drukker) I p. CXLIII.
Ripsz. (Dirck Claes) I p. 173.
Roch (Cornelis, schepen, lid van de vroedschap, bewindhebber van de O.I. Comp.) I p. L, 15, 16, 37, 150, 210.
II p. 19, 33, 104, 107, 137, 144-146, 151, 158-160, 162, 163, 165, 171, 172, 177, 183, 197, 198, 215, 233, 246, 285, 291, 293, 300, 311, 312, 318, 319, 321, 323, 325.
Roch (Hercules, lid van de vroedschap) II p. 160, 171.
Roch (Jacob, Jacobsz., thesaurier-extraordinaris, bewindhebber van de O.I. Comp.) I p. 122, 145, 146, 188, 197, 198. II p. 154.
Roelofs (Marietje) I p. 72.
Roelofsz. (Jacob) I p. 174.
Roetenburch (Adriaan, stadsadvocaat) I p. CLIX.
Roeters = Dr. Roetert Ernst (lid van de vroedschap, schepen, kolonel van de schutterij) I p. LXXXIV, CXXVII, CLIX, 5, 7, 32, 64, 65, 94, 192-194, 200, 202, 203, 205, 211, 252, 290.
II p. 2, 4, 10, 11, 25, 35, 40, 48, 79, 102, 105, 107, 108, 113, 115, 117, 121, 122, 125, 130, 131, 133, 137, 141, 144, 146, 149, 151, 163-165, 183, 193, 196, 197, 199, 216, 220, 222, 224, 226, 231, 505, 510, 517.
Roeters (Ernst, lid van de vroedschap, schepen) I p. 50, 172, 184, 197.
Roeters (Hendrik, schepen, schout) I p. 30, 36, 37, 77.
II p. 103, 130, 132, 163, 177, 198, 234, 238, 239, 268, 282, 295, 296, 299, 304, 311, 312, 316, 323, 328.
Roeters (Johan, advocaat) II p. 470.
Roetersz. (Ernst) I p. 173.
Rombouts (Jan, koopman) I p. 153.
Ronquillo (Don Pedro, Spaansch gezant in Engeland) I p. CLI.
Roode of Roede (Zacharias, commissaris van de desolate-boedel-kamer) I p. 124. II p. 114.
Roodenburch (Jan Betsen) I p. 195.
Roodenburg (Harman) I p. 173.
Roodenburg (klerk ter secretarie) I p. 61.

Roodenburgh (Christiaan, lid van den Raad van State) I p. CXXXII.
Rooman (lid van de vroedschap van Schoonhoven) II p. 69.
Rooseboom (Gerard, secretaris) I p. 272.
Rooseboom (maître des requêtes) II p. 242, 244, 268.
Roothooft (burgemeester van Purmerend) II p. 427.
Rosecrans (Dirk Jacobsz.) I p. 174.
Rosecrans (Jacob Dirksz.) I p. 172.
Rost (Jan) I p. 188.
Rudolphi (Gijsberti, pensionaris van Rotterdam) II p. 429.
Ruhof (Abraham, predikant) I p. 141.
Rusius (Albertus, hoogleeraar) II p. 365.
Rusius (Hendrik, kapitein bij de stadsmilitie) I p. 216, 218, 221.
Ruyleus (predikant) I p. 136.
Ruysch (Jan, procureur-generaal) II p. 325, 327.
Ruyt of Fruyt (Gerrit Klaasz., scheepstimmerman) II p. 199, 200, 202, 206-208.
Ruytenburg (Gerard, kastelein van Purmerend en baljuw van de Beemster) I p. 28. II p. 94, 95, 285, 289.
Ruyter (Hendrik) I p. 73.
Ruyter (Michiel Adriaansz. de, admiraal) I p. CXII, CXXX, 228.
II p. 35, 89, 510.
Ruyven (Harmen Pietersz. van, gezegd van Werve of de Werve) I p. XVII.
Ruyven (Jan Hermansz. van) I p. X.
Ruyven (Katharina van, gezegd van Brandwijk, getrouwd met Harmen Pietersz. van Ruyven, gezegd van Werve of de Werwe) I p. XVII.
Ruyven (Maria van, getrouwd met Maarten Graswinckel) I p. XVII.
Ryersz. (Adriaan) I p. 171.
Rijk (de): zie Graft of Gracht (van der).
Rymers (Maddeleen) I p. 69.
Rynevelt (superintendent van de lakenhal) II p. 174.
Rijnswoude: zie Renswoude.
Rijscamp (Joost) II p. 268.
Rijssel (thoe): zie Capellen (Hendrik van der).
Rijxen of Rijxse: zie Riccen.

S.

Saal (Frans) I p. 171.
Salingen (van, zeekapitein) I p. XIII.
Sampson (Hendrik) II p. 256.
Sampson (Jan Claesz.) I p. 174.
Sanders (Lijsbet) I p. 50.
Sanen (van, burgemeester van Monnikendam) II p. 426.
Santen (Gerrit van) I p. 221.
Sautijn (Gillis of Aegidius, lid van de vroedschap, schepen) II p. 169, 220, 234, 240.
Savry II p. 486.
Schaeck (predikant) I p. LXXV, 141. II p. 180.
Schaep (Dirk, secretaris) I p. LXV, 33, 65, 142, 253.
II p. 15, 53, 54, 65, 181, 184, 195, 208, 211, 216-218, 226.
Schaep (Dirk Jacobsz.) I p. 171.
Schaep (Gerrit Pietersz., lid van de vroedschap, schepen) I p. XXIV, CLXXIX, 102, 154, 240.
II p. 26, 37, 91, 102, 104, 109, 110, 112, 116.
Schaep (Gerrit Simonsz., Heer van Kortenhoef, lid van de vroedschap, schepen, burgemeester, gezant) I p. XIII, XIV, 2, 12, 94, 109, 116, 165, 192, 227, 260.
II p. 3, 4, 7, 32, 35, 37-39, 49, 51, 72, 100, 104, 107, 109, 112, 117, 121, 129, 130, 132-135, 140, 142, 143, 240, 488, 489, 513, 517.
Schaep (Grietje) II p. 489.
Schaep (Jan Bernard, schepen) II p. 103, 124.
Schaep (Petrus Jason) II p. 230.
Schaep (Pieter, de vader van Gerrit Pietersz., schepen, raad ter Admiraliteit van Zeeland) I p. 285.
Schaep (Pieter, lid van de vroedschap, schepen) I p. 7, 16, 36, 37, 94, 200, 207, 243.
II p. 4, 14, 16, 17, 32, 33, 52, 74, 104, 107, 132, 136, 137, 144, 151, 164-167, 177, 181, 185, 197, 198, 210, 222, 230, 240, 285, 296, 304, 311, 316, 317, 319, 321, 323.
Schaep (Reinier) I p. 198.
Schaep (Simon, de vader van Gerrit Simonsz.) II p. 489.
Schaep (kolonel) II p. 45.

Schagen (Heer van, lid der ridderschap van Holland) II p. 27, 28.
Schalkwijk: zie Pauw (Albert).
Scheepmaecker (Jochem Jansz.) I p. 198.
Schellinger (Bernard, lid van de vroedschap, schepen) I p. 7, 50, 94, 155, 260. II p. 74, 102, 105, 110, 111, 117, 121, 129, 130, 133, 141, 144, 162, 165, 178, 183, 193, 196, 197.
Schellinger (Hilbrant, lid van de vroedschap, schepen) I p. 196.
Schellingwouw (Thomas Jansz.) I p. 186.
Scheltus (Jacobus, drukker) II p. 22.
Schol (Simon Klaasz. Sillemoer, schout) II p. 330.
Scholten (Hendrik, bewindhebber van de O.I. Comp.) I p. 145, 146. II p. 159, 526.
Scholten (Lucas, koopman) I p. 56.
Schot (Everard) I p. 206.
Schot (Everard, de jonge, schepen) II p. 239, 244, 282.
Schoterbosch: zie Overrijn.
Schoute (oudburgemeester van Haarlem) II p. 508.
Schouten (J.) I p. CLVI, CLVII, CLXII.
Schrasser (Hendrik, resident te Hamburg) I p. CXLVII, CXLVIII.
Schrijver (Thijs Pietersz.) I p. 186.
Schrijver (Willem, lid van de vroedschap) I p. XXXIII, LXIV, 254. II p. 73, 106, 116, 121, 122, 127, 129, 130, 482.
Schrijver (Willem, de jonge) II p. 482.
Schuyl (burgemeester van Leiden) II p. 426.
Scipper (Jacob Jansz.) I p. 173.
Sengverdius, Singwardes of Sigwardes (Arnoldus, hoogleeraar) II p. 144, 365, 524.
Serewouters (hoofd van den schouwburg) II p. 522.
Servaes (Jacob) I p. 198.
Sevender (Heer van, lid van de ridderschap van Holland) II p. 421.
Sille (Mr. Nicasius de, pensionaris) II p. 413.
Sillemoer: zie Schol.
Sillius (schepen van Haarlem) II p. 508.
Siseau (Jan, kapitein van de waardgelders) I p. 233.

Siversz. (Jan) I p. 172.
Six (Jan, Heer van Vrouwemade, schepen) I p. CIX, 98, 200. II p. 65-67, 104, 143, 145, 175, 177, 188, 192, 193, 196, 240, 246, 276, 277, 280-282.
Six (Pieter) I p. 206.
Six (Willem) I p. 198.
Slachter (David) I p. 50.
Sladus (conrector van de Latijnsche school) II p. 374.
Slawata I p. CXXXVII.
Slicher (Wybout, secretaris, ontvanger van de Admiraliteit van Amsterdam) I p. 83, 259, 260. II p. 4, 53, 54, 57, 110, 524.
Slichtingius (Jonas, à Bucowietz) I p. 24.
Sliedrecht (Heer van, lid van de ridderschap van Holland) II p. 421.
Slingeland (van, secretaris van den Raad van State) I p. XLIX.
Smient (Otte Barentsz., courantier) I p. CLV.
Smit (Joost de) I p. 146.
Smout (Daniel, koopman) II p. 199, 203, 205, 210.
Smoutius (Adrianus, predikant) I p. 141.
Snel II p. 228.
Snel (Jan) I p. 16.
Snellius (lid der regeering van Alkmaar) II p. 483.
Snoeck (Dr. Aegidius, commissaris, medicijnmeester van de O.I. Comp.) I p. XIV-XVI, LXVIII.
Snoeck (Maria, getrouwd met Hans Bontemantel) I p. XIV, LXIV, LXVIII. II p. 468.
Socinus (Faustus) I p. 24.
Solmans (Tileman, taarmeester) II p. 175.
Solms (Amalia van, weduwe van Frederik Hendrik) I p. 283.
Someren (Jannes van, boekbinder) II p. 203.
Sonck (lid van de regeering van Hoorn) II p. 284, 288, 321.
Sonmans of Sonnemans (lid van de vroedschap van Rotterdam) II p. 70, 71, 423.
Sonnevelt (dijkgraaf, oudburgemeester van Alkmaar, raad ter Admiraliteit) II p. 506.
Soop (Jan, kapitein bij de stadsmilitie) I p. 216, 218.
Spakenburg (Jacob Lambertsz., onderfabriekmeester) II p. 81.

Spiegel (Anna, getrouwd met Antonie Oetgens van Waveren) II p. 212.
Spiegel (Dirk, schepen, raad ter Admiraliteit in het Noorderkwartier, bewindhebber van de W.I. Comp.) I p. XXIV, CCII, 271, 286. II p. 103, 110, 121, 125, 132, 133, 144, 163-165, 178-180, 198, 222, 231, 525.
Spiegel (Elbert Dirksz., ontvanger van de Admiraliteit van Amsterdam) I p. CXXX. II p. 488.
Spiegel (Hendrik, secretaris) I p. 165. II p. 134, 135.
Spiegel (Hendrik Dirksz., lid van de vroedschap, schepen, kolonel van de schutterij, burgemeester) I p. LXII, LXXXII, LXXXIII, 93, 94, 153, 165, 175, 193, 197, 198, 219, 220, 251, 282, 283.
II p. 7, 10, 24, 29, 30, 35, 39, 42, 51, 57-59, 74, 91, 92, 101, 102, 104, 111-113, 116-119, 124, 125, 129-131, 134-136, 140, 144, 478, 494, 520, 521.
Spiegel (Hendrik Laurensz.) I p. CXLV.
Spiegel (Jan Laurensz.) II p. 212.
Spiegel (Laurens Jansz., lid van de vroedschap) I p. CXL. II p. 211, 212.
Spiegel (Outger Pietersz.) I p. 186.
Spronssen = Sprence (griffier van de Staten-Generaal) I p. 13.
Staets (Rijck Hendriksz.) I p. 186.
Stalpaert (Daniel, stadsarchitect) II p. 374, 525.
Stavoren (van, burgemeester van Leiden) II p. 426.
Steenhuys (Barthout) I p. 172.
Stel (Simon van der, kapitein van de waardgelders) I p. 233.
Stellingwerf (pensionaris van Medemblik) II p. 427.
Stermont (Jacobus, predikant in Den Haag) I p. CLV.
Stierum (Anthoni van) II p. 348.
Stike (Hendrik) I p. 64.
Stirum (Graaf van) I p. XLVIII.
Stockheym (overste) I p. 233.
Stokkade: zie Helt (de).
Stralen (Jacob Teunisz. van, lid van de vroedschap) I p. 127, 254. II p. 13, 37, 72, 106, 110, 122, 125.
Strijen (van, advocaat-fiscaal) I p. 157. II p. 77, 78, 190, 409.
Strijker (secretaris van de kamer van zeezaken) I p. 256. II p. 358.

Stuart (Maria, weduwe van den stadhouder Willem II) I p. LXXXIII, CXLIII, 195. II p. 33, 491.
Stuyvesant (Peter, directeur van Nieuw-Nederland) I p. CXLIX, CL.
Stijn (oudburgemeester van Haarlem) II p. 508.
Suetoni I p. 57.
Swaen (schepen van Haarlem) II p. 508.
Swanenborgh (burgemeester van Leiden) II p. 426.
Swanenburg (Gerrit Barentsz. van, onderfabriekmeester) II p. 81.
Swartenhondt (admiraal) I p. 182.
Swarts (Paulus de) I p. CLI.
Sweers (Jeronimus, boekverkooper) II p. 199.
Swieten (van): zie Bicker (Cornelis, Gerrit Cornelisz. en Wendela).
Sijmonsz. (Jan) I p. 174.
Sijms (Jacob, lid van de vroedschap en oudburgemeester van Hoorn, raad ter Admiraliteit in het Noorderkwartier, bewindhebber van de O.I. Comp.) I p. LXXXIX, XC, CLX, CCVII-CCXIX, 28. II p. 284-329.
Sijms (neef van Jacob Sijms) II p. 298.

T.

Tack (Gerard, kapitein bij de stadsmilitie) I p. CLI, 228.
Teeling (Johannes, predikant te Utrecht) I p. 223, 224.
Teengs (burgemeester van Edam) II p. 426.
Teilingen (Augustijn van, pater-Jezuiet) I p. CXXIII, CXLIV.
Telfke (oudburgemeester van Haarlem) II p. 508.
Temple (William, Engelsch gezant) I p. 252.
Tengnagel (dichter) I p. 119.
Teunes (Beli) I p. 50.
Teylingen (Cornelis van, schout van Haarlem) I p. CXXXVII, CXXXVIII.
Teylingen (Cornelis Florisz. van, oudburgemeester) I p. 174, 195.
Teylingen (Lucas van) I p. 174.
Tholing, Tholinx of Teuling (Arnoud, commissaris) I p. 255. II p. 65, 491, 492.

Tholing, Tholinx of Teuling (Dirk, lid van de vroedschap, schepen, bewindhebber van de O. I. Comp., ritmeester in 's lands dienst) I p. 196, 197. II p. 481.
Thijen (Elizabeth van, weduwe van Abraham Lestevenon) I p. 43, 44.
Thijssen (hoofdparticipant-bewindhebber van de O. I. Comp.) I p. 146.
Tielens (Michiel, lid van de vroedschap, schepen) II p. 221, 233, 236, 240, 266, 282.
Tilt (van, burgemeester van Haarlem) II p. 414, 478.
Tobias (Abraham, kerkmeester) II p. 515.
Tombe (Isaac de la, drukker) I p. 274.
Tongeren (van, advocaat in Den Haag) II p. 485.
Torrentius (Jan Simonsz., schilder) I p. CXXXVII, CXXXVIII.
Trigland (Jacobus, predikant) I p. CXL.
Trip (Jacob) II p. 126.
Trip (Louis, lid van de vroedschap, schepen, burgemeester, bewindhebber van de O. I. Comp.) I p. XLVII, XLVIII, 56, 147, 168, 206.
II p. 158, 160, 171, 239, 252-256, 262, 265, 266, 281-283, 515, 516, 525, 526.
Tromp (Cornelis, luitenant-admiraal) I p. XVII, CXII.
Tromp (Maarten Harpertsz., luitenant-admiraal) I p. CXXVIII, CXLI, CXLII, CXLIX.
II p. 479.
Tulp (Dirk, schepen,bewindhebber van de O. I. Comp., kolonel van de schutterij) I p. 98, 99, 124, 146, 147, 211, 212.
II p. 64-67, 103, 115, 117, 132, 140, 145, 146, 151, 163, 165, 166, 198, 283, 489, 490, 492, 493.
Tulp (Katharina, getrouwd met Arnoud Tholinx) II p. 65.
Tulp (Margaretha, getrouwd met Jan Six) I p. 98. II p. 65.
Tulp (Nicolaas Pietersz., lid van de vroedschap, schepen, burgemeester) I p. XV, XVII, XVIII, XXXVI, XLV, LXVII, LXXXII, LXXXIII, CXXVII, 2, 5, 6, 7, 14, 35, 77, 93-95, 98, 124, 146, 153, 154, 157, 225, 226, 228, 229, 237, 250-254, 290, 296.
II p. 3, 16, 26, 30, 37-39, 45, 47, 49, 50, 56, 57, 63-68, 71, 74, 76-78, 80, 92, 101, 102, 104, 109-114,

118, 120, 121, 129, 131, 133, 135, 136, 141, 142, 145, 150, 153, 159-163, 166, 169-172, 176-179, 182, 183, 196, 197, 230, 231, 233, 235, 292, 293, 299, 304, 315, 316, 317, 320, 488, 490-492, 508, 510, 513, 516.
Tymensz. (Darck) I p. 187.
Tijssen (Gillis) I p. 22.

U.

Ulfeld (Corfitz, rijkshofmeester van Denemarken) I p. XIII.
Uylenbroeck (Hendrik) I p. XVIII.
Uytenbogaert (Augustijn, payadoor) I p. 216. II p. 371.
Uytenbogaert (Johannes, predikant) I p. 3.
Uytenbogaert (Johannes, ontvanger van Holland) I p. LXIV, 119, 128, 173, 198, 206. II p. 47, 266.

V.

Valckenburg (Johan, directeur-generaal van de kust van Guinea) I p. LXXXIX, CXLIII, 268.
Valckenburg (Nicolaas) I p. 208.
Valckenier (Gillis, schepen, lid van de vroedschap, burgemeester, bewindhebber van de O. I. Comp.) I p. XXXVI, XL-XLII, XLV, LII, LIII, LXIII, LXXXII, CLXVII, CLXXXVII, CCIII-CCVI, CCX, 7, 16-19, 94, 95, 99, 100, 103, 108, 109, 122, 144, 146, 147, 157-159, 165, 168, 183, 192, 193, 198, 227, 228, 250, 251, 259, 260, 264, 273, 282, 283, 286, 288, 290, 293.
II p. 2-5, 7, 17, 18, 20, 21, 25, 30, 39, 40, 51, 71, 73, 78, 80, 84, 86-88, 89, 101, 102, 105, 113, 115-117, 122, 124, 125, 130, 133-136, 138, 140, 142, 144, 146-149, 151-155, 157-161, 163-175, 177-179, 181, 188-191, 193-197, 213, 216, 221, 224-226, 234, 235, 241, 242, 244-246, 248, 252, 255, 256, 262, 265-273, 275-281, 283, 406, 417, 446, 478, 492-494, 515-517, 525, 526.
Valckenier (Gillis Jansz.) I p. 174.
Valckenier (Gualterus of Wouter, secretaris, schepen, lid van de vroedschap, burgemeester) I p. 92, 197, 254. II p. 51, 113, 492.

Valckenier (Jacob, thesaurier-extraordinaris) I p. 122.
Valckenier (Jan, substituut) I p. 84.
Valckenier (Sybrant) II p. 125, 130-132, 158.
Valckenier (Wouter, secretaris) I p. 200. II p. 158, 160, 171, 226, 266, 458, 525.
Vecht (Pieter van de, superintendent van de lakenhal) II p. 174.
Vecht (van der, burgemeester van Schiedam) II p. 424.
Veen (schepen van Haarlem) II p. 508.
Veen (lid der regeering van Hoorn) II p. 284, 288.
Veen (van, uit Alkmaar) I p. 99.
Veer (de, lid der regeering van Hoorn) II p. 42.
Veer (de, pensionaris) II p. 94.
Velde (Abraham van de, predikant te Utrecht) I p. 223-226.
Velters (Abraham) II p. 232, 233.
Velters (Jeronimus, secretaris) II p. 232, 233, 235, 238.
Veneman (advocaat) I p. 273.
Venkel (Hendrik) I p. 40, 41.
Venkel (Kasper) I p. 40, 41.
Verboom (burgemeester van Gouda) II p. 422.
Verburg (Jan, burgemeester) I p. 92.
Verdoessoon (Simon) II p. 477.
Verhee (Jan) I p. 195.
Veris (zoon v/d. pensionaris de Veer) II p. 94.
Verlet (Abraham Danielsz.) I p. 74.
Verloo (Everhard) I p. LXV, 208.
Verschuyr (burgemeester van Rotterdam) II p. 423.
Verwer (burgemeester van Medemblik) II p. 427, 506.
Vicq (François de, med. dr.) II p. 65, 66, 149.
Vicq (François de, de jonge, schepen) I p. 101. II p. 149, 234, 238, 240, 266, 282.
Villanova (overste der Spaansche troepen) II p. 45.
Vinck (Egbert) I p. 186.
Vinck (Pieter Egbertsz., lid van de vroedschap) I p. VI, 196.
Vinck (kapitein): zie Pietersz. (Egbert).
Vinkeboom (procureur) I p. 273.
Vivien (pensionaris van Dordrecht) I p. CXIV, CXV, CLVI.
Vlaming (Agatha de, getrouwd met Jan Cornelisz. Geelvinck) I p. 15.

Vlaming (Cornelis de) I p. 15.
Vlaming (Pieter de) I p. 172.
Vlaming (Cornelis de, van Oudshoorn, Heer van Oudshoorn, schepen, schout, burgemeester, lid van de vroedschap) I p. XXIX, 1, 2, 7, 10, 11, 14-16, 19, 35, 43, 49, 72, 76, 77, 83, 99, 168, 175, 200, 213, 219, 220, 231, 232, 254, 259, 276, 277, 290.
II p. 4, 10, 14, 16, 18, 19, 24, 33, 40, 43, 44, 71, 74, 77, 89, 99, 101, 102, 106, 108, 113, 118, 120, 121, 130, 131, 138, 140, 144, 146, 148, 149, 152, 159, 161, 164, 165, 169-173, 175-177, 183, 185, 196, 197, 204, 213, 222, 224, 233, 235, 245, 246, 248, 252, 255, 256, 262, 265, 268, 272, 273, 281, 478, 479, 484, 519.
Vlaming (Dirk de, van Oudshoorn, vader van den schout, lid van de vroedschap) I p. 15. II p. 18.
Vlaming (Dirk de, van Oudshoom, broeder van den schout, baljuw van Amstelland) II p. 519.
Vlaming (Dirk de, van Oudshoorn, Heer van Westerdijxhoorn, zwager van den schout, bakenmeester, schepen) I p. 200, 209, 211.
II p. 6, 175, 176, 214, 233, 234.
Vlaming (Elizabeth de, van Oudshoorn, getrouwd met Laurens Buysero) I p. 213.
Vlaming (Margaretha de, van Oudshoorn, getrouwd met Nicolaas Tulp) I p. 124. II p. 65, 490.
Vlaming (Pieter de, van Oudshoorn, lid van de vroedschap, burgemeester) I p. 124. II p. 488, 490.
Vlasvat (substituut) II p. 518.
Vlieger (wijnkooper) II p. 202.
Vlooswijck (Cornelis van, Heer van Vlooswijck, schepen, lid van de vroedschap, burgemeester, bewindhebber van de O.I. Comp.) I p. XXX, XXXIII, XXXV, XXXVI, XLIV, LXIV-LXVI, LXXVIII-LXXXI, 2, 6, 9, 14, 16, 19, 21, 25, 77, 92, 94, 95, 99, 103, 147, 157, 159, 169, 217, 225, 228, 237, 238, 252, 259, 271, 290.
II p. 3, 33, 39, 63, 77, 78, 80, 86, 87, 89, 101-103, 105, 107, 110, 113, 115, 117, 118, 120, 121, 127-130, 133-135, 138, 140-142,

144, 146, 148-150, 152-155, 159-161, 163-166, 168, 169, 171, 172, 176, 177, 179, 183, 189, 196, 197, 241, 246, 247, 253, 254, 256, 257, 262-264, 273, 278, 299, 304, 429, 469, 493, 494, 508-510.
Vlooswijck (Jan van, Heer van Mare, secretaris) II p. 43.
Vlooswijck (Jan Klaasz. van, lid van de vroedschap) I p. 175, 196-198.
Vlooswijck (Nicolaas van, Heer van Papekop, commissaris, baljuw van Gooiland en drost van Muiden) I p. 157, 158. II p. 81, 94, 137.
Voegh (Aefgen van der, getrouwd met Nicolaas Tulp) II p. 65.
Voerknecht (Johan, substituut) I p. 61, 62, 84. II p. 180.
Voerknecht (Salomon, substituut) I p. 84.
Voetius (hoogleeraar te Utrecht) I p. 223. II p. 119.
Vogel (Frederik) I p. 174.
Vogelaer (Jacob de, secretaris) II p. 54, 194, 298, 520.
Vogelesang (Pieter, pensionaris, gezant) I p. 74, 273, 275, 277. II p. 76-78, 448.
Volbergen (Jacob van, ontvanger-generaal) II p. 28.
Volckersz. (Lourens) I p. 195.
Vondel (Joost van den) II p. 62, 192, 522.
Voorde (Gerrit van den, koopman) I p. CXLIX.
Voorhout (Duyst van, burgemeester van Delft) II p. 28.
Vorsten II p. 228.
Vos (klerk ter secretarie) II p. 118, 119.
Vos (Anthonis Hendriksz.) I p. 174.
Vos (Jan, hoofd van den schouwburg) II p. 491, 522.
Voskuyl (Everhard, penningmeester) I p. 110. II p. 363, 371.
Vries (Pieter Jacobsz.) I p. 195.
Vries (Cornelis de, secretaris op de thesaurie) I p. 110, II p. 509.
Vries (Frederik de) I p. 186.
Vries (Gijsbert Adriaansz. de, koopman) II p. 29.
Vries (Isaac Jacobsz. de) II p. 202.
Vries (Jacob Simonsz. de) I p. 196.
Vries (Jan de, schepen) I p. 200. II p. 104, 175, 177, 196, 204, 209, 282.

Vries (Jan Jacobsz. of Jan Gijsbertsz. de) I p. 172.
Vrint (Pieter Willemsz.) I p. 186.
Vroede (François de, schout) II p. 345.
Vroese (burgemeester van Rotterdam) II p. 423.
Vrij (Cornelis de, lid van de vroedschap) I p. 197.
Vrij (Egbert de, lid van de vroedschap) II p. 75, 175, 244.
Vrij (Frederik de, burgemeester) I p. 3. II p. 24, 119, 188.

W.

Waal (de) II p. 525.
Waal (Jacob de, lid van de vroedschap, schepen) I p. 171.
Waal (Jan de): zie Anckeveen.
Waal (Wybout de, lid van de vroedschap) II p. 71.
Waart of Weert (Adriaan de) II p. 152, 156, 171, 244.
Waart of Weert (Jan van de, kapitein-luitenant) I p. 233.
Waayen (van der): zie Wyde (van der).
Walenburch (Maria van, Vrouwe van Outcaspel etc., weduwe van Johan Overrijn van Schoterbosch, hertrouwd met Hendrik Hooft) II p. 477, 478.
Walichsz. (Frans) I p. 171.
Walles (Upke) I p. LXXII.
Waningen (Hendrik) II p. 201.
Warnaers (koopman) I p. 153.
Wassenaar (Heer van, lid van de ridderschap van Holland) II p. 421.
Wassenaar (Jacob van): zie Opdam.
Waterdrinker (schout-bij-nacht) I p. XIII.
Waveren (Anthonie Oetgens van, lid van de vroedschap, burgemeester, raad ter Admiraliteit van Amsterdam, gezant) I p. LXIII, LXIV, 2, 217.
II p. 24, 37, 40, 100, 104, 109, 112, 122-124, 212, 454, 469, 492, 493.
Waveren (Frans van) I p. 198.
Waveren (Gerard of Gerrit Bors van, schepen, lid van de vroedschap, kolonel van de schutterij) I p. 131, 286, 297. II p. 103, 131, 132, 134, 140, 143, 144, 164, 165, 178, 198, 220-222, 283.
Waveren (Hendrik Oetgens van) I p. 186.
Waveren (Jan van, of Jan Oetgens van, schepen, lid van de vroedschap, kolonel van de schutterij, bur-

gemeester) I p. LXXI, LXXIV, 7, 8, 17, 92, 100, 193, 198, 259, 260, 294.
II p. 13, 14, 61, 73, 74, 101, 102, 106, 108, 117, 130, 131, 133, 141-144, 150, 151, 160, 162, 494-496, 499, 508, 510.
Waveren (Nicolaas van, of Nicolaas Oetgens van, schepen) I p. 207. II p. 24, 103, 116, 117, 122, 124, 130, 132, 151, 198, 211-213, 222, 231.
Wayde (van der): zie Wyde (van der).
Wayer of Weyer (Cornelis Jacobsz., lid van de vroedschap) I p. 155, 196-198, 254. II p. 74, 104.
Webster II p. 86.
Wees (Abraham de, drukker) II p. 62.
Werkendam (Daniel van Wijngaarden van, lid van de ridderschap van Holland = Heer van Moermond) II p. 421.
Werve (Johan van de, Heer van Urk en Emmeloord) I p. 136, 299.
Werve of Werwe (van de): zie Ruyven (Harmen Pietersz. van).
Westfrisius (notaris) I p. 62.
Wevelinckhoven (Johan van, pensionaris van Leiden) II p. 472.
Wevering (Philips, commissaris) I p. 124, 125. II p. 108.
Wicquefort (Abraham de) I p. CLX, CLXI. II p. 475.
Wielen (van der) I p. 8.
Wilhem (David de, schepen) I p. 100, 208. II p. 156, 239, 240, 267.
Wilhem (Weduwe de) I p. CCVI. II p. 126.
Wilkes of Willekens (Jacob, lid van de vroedschap) I p. 175. II p. 13.
Willem I (Prins van Oranje) I p. VII-IX, CCXVII, 151.
Willem II (Prins van Oranje) I p. CXXV, 105, 195. II p. 58, 72, 245, 360, 373, 424, 425.
Willem III (Prins van Oranje) I p. XXVII, XLIV, XLV, XLVIII, XLIX, LII-LIV, LXXXIII, CIX, CXII, CXXX, CXXXII, CXXXIV, CXLIII, CXLIV, CLIV, CLXVII, CCXVIII, 73, 74, 107, 141, 194, 207, 217, 286.
II p. 16-19, 33, 42-49, 70, 72, 83, 84, 157, 181-187, 189, 190, 192 -195, 204, 207-209, 211-

213, 216-221, 223-228, 230-236, 238-240, 242-245, 268, 282, 360, 416, 476, 491.
Willem Frederik (stadhouder van Friesland) I p. CXII, 136, 217, 283.
Willem Lodewijk (stadhouder van Friesland) I p. CLII.
Willigen (van, burgemeester van Leiden) II p. 426.
Willing (Leonard, commissaris van het touwwerk) II p. 175.
Wiltschut (secretaris van de assurantiekamer) I p. 256.
Wimmenum (Heer van, lid der ridderschap van Holland) II p. 417, 419.
With (Witte Cornelisz. de, vice-admiraal) II p. 479.
Wits (burgemeester van Enkhuizen) II p. 427.
Witsen (Aertje, getrouwd met Cornelis Bicker, Heer van Swieten) I p. 92.
Witsen (Cornelis, of Cornelis Jan, schepen, lid van de vroedschap, kolonel van de schutterij, burgemeester, bewindhebber van de W. I. Comp., schout) I p. LXII, LXXI, LXXIV, LXXVIII, 4-6, 8, 12, 17, 18, 20, 21, 29, 55, 56, 76, 83, 92, 109, 122, 141, 175, 188, 193, 197, 198, 202, 222, 229, 259, 260, 271, 277, 284, 290, 292, 293.
II p. 2, 3, 30, 36, 37, 41, 72, 73, 93, 99, 100, 105, 108, 110, 112, 117, 129-133, 138, 140, 144, 145, 149, 150, 190, 191, 214, 215, 426, 476, 495, 496, 499, 517.
Witsen (Gerrit Jacob, schepen) I p. 100.
Witsen (Jan) I p. 172, 196, 202.
Witsen (Jan, secretaris) II p. 428.
Witsen (Jonas) II p. 240.
Witsen (Lambert, kapitein bij de stadsmilitie, later bij de lijfgarde van Johan Maurits van Nassau) I p. 8, 29, 222, 226, 228. II p. 190.
Witsen (Nicolaas, lid van de vroedschap, schepen) I p. XVII, CCXVII, 18.
II p. 107, 150, 161, 171, 172, 183, 190, 191, 197, 214, 234, 266, 271, 282, 283.
Witsz. (Gerrit Jaap) I p. 174.
Witt (Cornelis de, ruwaard van Putten, burgemeester van Dordrecht) I p. 73, 108. II p. 157, 415, 417, 418, 423.
Witt (Jan de, raadpensionaris van Holland) I p. XXVII,

XLIII-XLVII, LII, CIX, CXVI, CLX, CLXVII, CCVII, CCX-CCXV, CCXVIII, 16-18, 73, 107, 108, 159.
II p. 20-22, 65, 82, 83, 147, 156, 157, 170, 173, 192, 210, 215, 241, 292, 294, 295, 299-302, 304-310, 314, 315, 321-324, 326, 327, 417, 420, 424-426, 431.
Witt (Johan de, lid der regeering van Dordrecht, afgevaardigde ter Generaliteit) I p. 229.
Witte (Petrus de, predikant) II p. 119.
Wittewrongel (predikant). I p. CXLI, 136, 140. II p. 513.
Wollendaal (Nicolaas, commissaris van het touwwerk) II p. 175.
Wolzogen (hoogleeraar) I p. CXLIII, CXLIV.
Wolzogenius (Johannes Ludovicus) I p. 24.
Woutersz. (Geurt) I p. 173.
Wouw (van, drukker) II p. 57.
Wulle (Margaretha) II p. 120.
Wurst of Wurts = Würtz of Wirtz (veldmaarschalk) I p. XLVIII, 284.
Wuytiers (Margaretha Dirksdr., getrouwd met Cornelis de Vlaming) I p. 15.
Wybransz. (Jan) I p. 171.
Wybrants (Gillis, kerkmeester) II p. 515, 516.
Wyde of Wayde (Arent van der) II p. 199, 203, 205, 210.
Wyde, Weyde of Waayen (Jacob van der) I p. 211, 212.
Wynant (drilmeester bij de schutterij) I p. 209.

Y.

Ypelaer (advocaat) II p. 292, 298.
Ysbrans (Jeremias, staalmeester) II p. 174.
Ysbrans (Lourens, burgemeester van Purmerend) II p. 426.
Ysselmonde (Jan van, drost van Vollenhoven, gedeputeerde van Overijsel ter Generaliteit) II p. 28, 29.

Z.

Zee (de, burgemeester van Medemblik) II p. 427.
Zeeuw (Pieter Cornelisz. de, substituut) I p. 84. II p. 180, 286.
Zuidpolsbroek: zie Graeff (Cornelis de, Jacob de, Pieter de).
Zuilenstein (Heer van): zie Nassau.

Register der voornaamste onderwerpen.

A.

Aalmoezeniers: hunne ontvangsten en uitgaven II p. 513, 514; zie ook *weeshuizen*.
Aanbrengen van misdadigers: belooning daarvoor uitgeloofd I p. 45, 56, 57.
Aanhouden van Fransche goederen hier te lande I p. CXXIX, CXXX.
Aanslag (geruchten omtrent een voorgenomen) van Willem Frederik op Amsterdam (1654) I p. 217; maatregelen om scherpe wacht te houden I p. 217, 218.
Accijns: groote accijns II p. 433 sqq.; opbrengst daarvan I p. 113, 130, II p. 353, 434 sqq.; kleine accijnsen en opbrengst daarvan I p. 113, 114, II p. 348-352, 433, 434.
Accijnsmeesters: samenstelling en werkkring van dit college I p. 130, 131.
Admiraliteit van Amsterdam I p. CXXVII, CXXXVI, CXXXVII.
Admiraliteitscollege's in Holland: hunne schulden en lasten I p. CXXX; hun advies over de continuatie der buitengewone middelen I p. CXXXI.
Admiraliteitscollege's (lijst van alle oorlogschepen in 1653) I p. CXXXVIII.
Admiraliteitswerf op Kattenburg II p. 499.
Afschrijven van en inschrijven tegen besluiten, op de dagvaart genomen: II p. 301, 302, 310, 311, 313-315.
Aitzema, agent van de Hanzesteden, zendt naar Dantzig copiëen over van de brieven van den Nederl. resident aldaar, Paulus Pels, I p. CXLVII.

Alphabet voor geheime brieven, in 1662 medegegeven aan Valckenburg, directeur-generaal van de kust van Guinea I p. CXLIII.
Ambachtsheerlijkheden I p. 134-136.
Amnestie: alleen verleend met goedvinden van de Staten I p. 48.
Appèl van crimineele vonnissen: geschil daarover tusschen het Hof en de schepenbank I p. CXCIX sqq., 263-265, II p. 377-406.
Armengeld op de bieren II p. 440-442.
Audientie in de vroedschap aan commissies van buiten: hoe en door wie verleend of geweigerd I p. 104-107, II p. 40-42; in 1672 aan Willem III verleend II p. 42-48.
Avondmaal (weigering van den kerkeraad om een vrouw toe te laten tot het) I p. CXLI.

B.

Baginen-rapiamus I p. CCXXI, II p. 356.
Bakenmeesterschap II p. 213-216.
Baljuw van Amstelland: door wie benoemd en beëedigd II p. 518, 519.
Ban (appèl en rappèl van) I p. 271, 272, 285.
Bank van leening I p. 129, 130.
Bannissementen van schepenbank: hoever die zich uitstrekken I p. 284.
Baronius (kardinaal): zijne werken, met annotaties van Blondel, door de stad gekocht II p. 54-56.
Begrafenis: ceremonieel bij de begrafenis van burgem. I p. 155; van leden der vroedschap II p. 72-75; van schutterofficieren I p. 209.
Begrooting van openbare werken jaarlijks ingediend II p. 30, 31.
Belasting van Zweedsche en Nederl. goederen I p. CXXVII.
Beschrijvingsbrief voor de dagvaart: hoe in de vroedschap wordt behandeld II p. 23.
Bevolkingsstatistiek: aantal bruiden, huizen, ingezetenen, overledenen I p. 121, II p. 442-447, 526, 527.

Bloedrokken, door de heeren van den gerechte gedragen bij de voltrekking van doodvonnissen I p. 65, 241.
Bloedverwantschap: zoo weinig mogelijk bloedverw. moet er zijn tusschen de leden der regeering I p. 102; verboden graad van bloedverw. tusschen burgem. onderling I p. 91, tusschen de kiezers van burgem. I p. 97-99, tusschen schout en schepenen I p. 13-15, tusschen burgem. en schepenen of tusschen de veertienen onderling I p. 100, 101, 237, 238, II p. 117, 240.
Bordeelen I p. 80.
Brandewijn: consumptie daarvan en aantal branders te Amsterdam II p. 505; geschil tusschen kooplieden en impostmeesters van de brandewijnen I p, CXXXI.
Bruiloft (kostbare) van Wouter Valckenier en Mejuffr. Trip II p. 525, 526.
Bruinisten: hun verzoek om een kerk te mogen bouwen toegestaan II p. 517.
Burgemeesteren: wanneer en door wie gekozen, hoe oud zij moeten zijn, welke graad van bloedverw. tusschen hen is verboden I p. 91; worden gekozen uit oudburgem of oudschepenen, bij verkiezingen binnenstijds alleen uit oudschepenen I p. 92; voorbeeld van burgem., die nooit schepen geweest zijn I p. 92, 93; nooit een regeerend schepen tot burgem. gekozen I p. 93; de 'groote cuyp' = de voorbereiding van de verkiezing, waarbij burgem. en schepenen het gewoonlijk eens worden I p. 93; voorbeelden van verdeeldheid daarbij I p. 93-95; hoe het bij de verkiezing van burgem. toegaat I p. 95, 96; gebed vóór de verkiezing I p. 95, 96, II p. 112; de vierde burgem. wordt door de drie nieuwe uit de aftredende gekozen I p. 96; eed van burgem. I p. 97; verboden graad van bloedverw. tusschen de kiezers van burgem.: de jongste in eede moet wijken voor den oudste, maar uit beleefdheid blijft de oudste soms weg I p. 97-99; de aftredende burgem. kiezen schepenen uit de veertienen I p. 99, 100; verboden graad van bloedverw. tusschen burgem. en schepenen I p. 100, 101; burgem. hebben adviseerende stem bij kapitale zaken I p. 60-68, 101; staan over bannissementen en publieke executies I p. 101; wie door burgem. mee

worden genomen naar de dagvaart I p. 102; wie daar de voorzitting heeft I p. 103; burgem. zijn de leiders van de vroedschap I p. 104; beslissen over het verleenen van audientie in de vroedschap aan commissies van buiten I p. 104-107; of burgem. verplicht zijn de vroedschap bijeen te roepen, wanneer ter Statenvergadering van Holland is besloten, dat de leden naderen last moeten gaan halen I p. 107-109; burgem. benoemen de commissarissen van de subalterne banken van administratie I p. 109; burgem. en schepenen te zamen benoemen de commissarissen der subalterne banken van justitie I p. 255; burgem. hebben het recht van politieke uitzetting I p. 132; maken keuren, tezamen met schout en schepenen I p. 258; benoemen bewindhebbers der O. en W.I. Comp. I p. 142-147, postmeesters I p. 152, 153, overlieden der doelens I p. 170-173, den concierge I p. 148, kerkmeesters, kosters, gravenmakers, regenten der godshuizen, overlieden der gilden en tal van andere officianten I p. 133, 134, 165, beschikken over de ambachtsheerlijkheden I p. 134-136, hebben het recht van approbatie der benoeming van predikanten I p. 136, 137, moeten toestemming geven tot hunne schorsing I p. 138-140, benoemen zieketroosters I p. 139, 140, II p. 522, houden de predikanten in politieke gehoorzaamheid I p. 140-142, bewaren de sleutels der stadspoorten en boomen I p. 150-152, en de sleutels van de ijzeren kapel I p. 154; burgem. zijn gewoonlijk lid van de vroedschap, tenzij bloedverwantschap het belet I p. 155, II p. 11; verleenen recommandatie voor ambten, die door de Staten van Holland worden begeven, hetzij door circulaire brieven, hetzij door persoonlijke recommandatie I p. 155-162, II p. 409 sqq.
Burgemeesterkamer: platte grond daarvan, bij het vernieuwen der schepenbank I p. 239.

C.

Cipier I p. 72, 76.
Commanderie van St. Jan I p. CXLV, CXLVI.
Commissarissen: de meesten worden later vroedschap of

schepen I p. XXI, XXII; zelden wordt een commissaris ‘thuisgelaten’ I p. XXVIII, 124.
Commissarissen van huwelijksche zaken: samenstelling en werkkring van het college II p. 464-467.
Commissarissen van kleine zaken I p. XXV; samenstelling en werkkring van het college II p. 453-463.
Commissarissen van het touwwerk: wanneer en door wie benoemd I p. 258.
Commissarissen van de subalterne banken van judicature, benoemd door burgemeesteren en schepenen I p. 255, 256.
Commissarissen-politiek in den kerkeraad I p. CXXV, CXXVI, 136, 137, II p. 150.
Commissie van den Stadhouder Willem II: I p. CXXV.
Compagnie (Deensche Africaansche) I p. CCII, CCIII, 265, 266.
Compagnie (Zweedsche Africaansche) I p. CCII.
Compagnie (Oost-Indische): burgemeesteren kiezen de bewindhebbers I p. 142, 143; bewindhebberschap beloofd om stemmen te winnen bij verkiezingen II p. 135, 139, 140, 156, 172, 173; Valckenier bewerkt in 1668, dat voor de drie eerstvolgende vacaturen geen magistraten, maar kooplieden zullen worden voorgedragen I p. 144-147; heeft daar later berouw over I p. 147; kuiperijen bij de verkiezing van bewindhebbers in 1670 en 1671: I p. 146, 147, II p. 154, 158; in 1681 wordt besloten dat van de achttien bewindhebbers der Kamer van Amsterdam althans de helft zal bestaan uit heeren buiten de regeering, (de waardigheid van oudburgemeester, oudschepen of lid van de vroedschap zal echter door hen bekleed mogen worden) en worden maatregelen vastgesteld om daartoe te geraken I p. 147-150; diefstal, gepleegd door Jacob Sijms in de Kamer van Hoorn I p. CCVII sqq., 28, II p. 284 sqq.
Compagnie (West-Indische) I p. CXLII, CXLIX, CL; hoe de bewindh. worden gekozen I p. 142-145, II p. 110; ongeoorloofde concurrentie tegen haar gevoerd door de Deensche Africaansche Compagnie

I p. CCI sqq.; subsidie aan de W.I. Comp. voor krijgsvolk in Brazilië II p. 112. Zie ook: *proces* van Isaac Cooimans en. Gaspar Dias Ferreira.
Compagniëen ruiterij (lijst van) en namen der hoofdofficieren, staande ter repartitie van Holland, zonder jaartal, I p. CXXX.
Composeeren met den schout = het afkoopen van een aanklacht I p. CCXXVII, CCXXVIII, 30, 31, 80.
Concept-contract met Engeland (1651) I p. CXXVIII.
Concept van eenigheid = poging van Valckenier om tot een vaste overeenkomst te geraken betreffende de vervulling der regeeringsambten; voor het eerst aangekondigd in 1667: I p. 168; in 1676 komt hij er op terug en ontwerpt een concept I p. 168, 169, II p. 245-256; Hooft, Vlooswijck en Geelvinck verklaren zich er dadelijk tegen II p. 246; Vlooswijck en Hooft motiveeren hunne weigering om het concept te teekenen II p. 256-262; het concept ingetrokken II p. 262-265; hevige twist tusschen Valckenier en Geelvinck II p. 265-272, wordt bijgelegd II p. 272, 273; ook Hooft en Vlooswijck verzoend met Valckenier, door bemiddeling van Cornelis Cloeck en Johannes Hudde, zoodat het concept van eenigheid feitelijk in werking treedt II p. 273-281.
Concierge van het stadhuis I p. 75, 148-150.
Continuatie van dienst: wanneer verzocht door secretarissen, klerken en boden I p. 256.
Convooien en licenten: accoord tusschen Holland en Zeeland over de heffing (1590) I p. CXXXVI; statistiek van de ontvangst, door de Admiraliteitscollege's van Amsterdam, Rotterdam en het Noorderkwartier, in de jaren 1648-1664, I p. CXXX; drie remonstrantiën van Joris Fortsen, commies-generaal der convooien en licenten, over het ontduiken dezer rechten I p. CXXXVIII, CXXXIX.
Courantiers: missive van Willem III aan de courantiers te Amsterdam p. CLIV, CLV.

D.

Desolate-boedel-kamer voordeelig voor de stad II p. 524.
Diaconie: hare inkomsten en uitgaven II p. 522, 523; zie ook: *weeshuizen*.

Doelens: lijsten van overlieden der doelens I p. 171-175; hoe zij worden gekozen I p. 170-173; zijn altijd heeren van de regeering I p. 173, 174; op de voordracht worden alleen kapiteins of gewezen kapiteins der schutterij geplaatst I p. 174, 175; alleen in 1669 niet, toen burgem. Oudshoorn overman werd I p. 175, II p. 149, 150. Beschrijving van de doelens: waarom zij zijn opgericht I p. 176, waaruit hunne inkomsten bestonden I p. 177-181; nadat de doelenschutters onder den krijgsraad zijn getrokken, veranderen de doelens langzamerhand van bestemming en worden herbergen I p. 179-182; kasteleins van de doelens I p. 182, 183; de regeeringsmaaltijden op de doelens I p. 183, 184; de inkomsten komen ten bate van de overlieden I p. 184; het ambt van overman afgeschaft en de doelens ten bate van de stad verhuurd I p. 184, 185. Handschrift van Beudeker, met teekeningen van Rademaker, over de doelens I p. 170. Zie ook: *doelenschutters* en *schilderijen*.
Doelenschutters: diensten, door hen bewezen I p. 176; voorrechten, hun verleend I p. 177; aantal schutters beperkt I p. 177; in 1580 smelten zij samen met de gewone schutterij I p. 180, 181.
Dronkenschap van Ds. Trigland I p. CXL.
Drostambt van Muiden: benoeming van den titularis I p. 156-158, II p. 33.
Duizendste penning: door wie ontvangen I p. 127, 128.

E.

Eerste edele in Holland I p. CXXV.
Eerste Engelsche oorlog: oorlogsberichten I p. CXXVII, CXXVIII; Denemarken tracht te bewerken, dat Zweden de Republiek tegen Engeland zal bijstaan, althans neutraal zal blijven I p. CXXVIII, CXXIX; vredesonderhandelingen met Engeland I p. CXXIX, CXXX.
Eeuwig edict: door wie ontworpen II p. 17, 20, 21; eed, daarop af te leggen II p. 15, 57; ingetrokken II p. 15-20.
Engeland: berichten van Nederl. gezanten omtrent gebeurtenissen in Engeland in het begin van 1654 en 1655: I p. CL.

Fxecutie (publieke) I p. 58, 59; formaliteiten van een executie ter dood I p. 59-68; uitgesteld uit vrees voor de burgerij I p. 73.

F.

Fabriekambt: uitgaven daarvan I p. 110, 114, II p. 371.
Faillissement van de vroedschapsleden Jacob van Neck en Dirk Tholing II p. 481.
Financieele achteruitgang van burgem. van Vlooswijck I p. 9, II p. 168, 493, 494.
Frederik Hendrik: zijne komst te Amsterdam in 1628 en daarop betrekking hebbende gebeurtenissen I p. CXXXI.

G.

Geconsigneerde gelden: in hoeverre de stad daar aansprakelijk voor is I p. 125-127.
Gedenkpenningen aan de leden der regeering vereerd II p. 56-58.
Gedenkschriften van Hans Bontemantel: I p. LXXXVII-CCXXXIII. Geschiedenis van de collectie: wordt in 1817 aangeboden aan koning Willem I LXXXVII; beschrijving van de collectie, zooals zij toen was LXXXVII-XC; zij komt niet in het rijks-archief en wordt het eigendom van Jhr. Beeldsnijder XCI; wordt in 1840 op een auctie gebracht XCII-XCV; zij blijft niet in haar geheel en wordt verminkt, het grootste gedeelte behoort in 1863 aan den heer Meulman, enkele stukken komen op het Amsterd. archief XCV, XCVI; in 1869 wordt ook de collectie van den heer Meulman door dat archief aangekocht XCVI, XCVII; wat er verloren is gegaan sinds 1840 XCVIII-CIII.
Beschrijving van de collectie: de drie deelen, bevattende aanteeken. over de vroedschapsvergaderingen van 1653-1672, over de Statenvergadering van Holland in 1670 en over gebeurtenissen uit de jaren 1672-1686: CIII-CV; hoe en wanneer deze zijn opgeschreven CV-CIX; de drie deelen, getiteld ‘Civiele en militaire regeering’: inhoud van de twee eerste, en vergelijking daarvan met

overeenkomstige deelen van de Resol. Raad CX-CXVII; het tweede deel bevat een uittreksel uit de notulen van Vivien en Hop CXIV, CXV; uitvoerige beschrijving van den inhoud van het derde deel CLXXVI-CXCIV; 'clatbeschrijvinge' van dit deel CXVII, CLXXV, wanneer het derde deel is opgesteld CLXXVI; een deel met notulen van de Statenverg. van Holland in 1670: CXVII, CXVIII; sommige deelen der collectie hebben een anderen titel gekregen CXVIII, CXIX; de deelen, bevattende aanteekeningen over rechtsgeleerde onderwerpen, en over zaken, behandeld in de lagere rechtbanken en de schepenbank CXX-CXXIV; de deelen en portefeuille's, bevattende aanteeken. over allerlei onderwerpen CXXIV-CLVII; een bundel met extracten uit de papieren van Bontemantel en den pensionaris Jacobus Hop CLVI, CLVII, CLXII; een portefeuille met stukken, geplaatst bij de collectie - Bontemantel, maar bestaande uit brieven van en aan den pensionaris Cornelis Hop of door dezen, op last van burgem., geschreven, uit zijn journaal 'van de commissie tot vorderingh van mr. Hendrick Cloeck tot het raedsheerschap in den Hove van Holland', en door hem verzamelde stukken CLVII-CLXII; résumé van den inhoud der geheele collectie CLXII-CLXIV.

Hulpmiddelen, die B. ten dienste stonden bij het opstellen zijner aanteekeningen CLXV, CLXVI; doet persoonlijk onderzoek naar de gebeurtenissen van 1672: CLXVI.

Beoordeeling van de waarde der collectie CLXVI-CLXIX; gebruik, door geschiedschrijvers van B's aant. gemaakt CLXX-CLXXII.

Uitgave van B's aant.: waarom het derde deel der 'Civ. en Mil. Reg.' in zijn geheel is uitgegeven CLXXIII-CLXXV; toelichting van bijlage I (magistraatsverkiezingen) CXCVI-CXCIX, van bijlage II (het proces van Jacob Sijms) CCVII-CCXVIII, van bijlage III (ontvangsten en uitgaven van het schoutambt) CCXXVII, van bijlage IV (rapiamus van 1653) CCXIX-CCXXVII, van bijlage V (briefwisseling tusschen het Hof van Holland en het gerecht van Amsterdam over het appèl van een crimineel vonnis) CXCIX-CCVII, CCXXX, van bijlage VI (journaal van de commissie tot 'vorderingh' van Hen-

drik Cloeck tot het raadsheerschap in het Hof) CCXXVIII, CCXXIX, van bijlage VII (opbrengst van den grooten accijns) CCXXVIII, van bijlage VIII (instructie van den pensionaris) CXCVI, van bijlage IX en X (memoriën over de Kamer van kleine- en die van huwelijksche zaken) CXCV, van bijlage XI (Personalia) en XII (Varia) CCXXIX, CCXXX.
Plan van voortzetting der uitgave: CCXXXI. Wijze van uitgave: CCXXXII, CCXXXIII.
Gedeputeerden van de vroedschap in Generaliteits- of provinciale college's, permanent of bij tour-beurten II p. 21, 22, 173.
Gedeputeerden naar de dagvaart: wie dat zijn I p. 102, 166, II p. 22-26; hunne rangorde II p. 26, 27; zijn niet arrestabel II p. 27-29.
Gedeputeerden naar de Staten-Generaal: of zij arrestabel zijn I p. CXXVII, II p. 28, 29.
Geestelijke goederen (administratie van de) ten platten lande I p. CXXXVII.
Geheime bewaarplaats van geld van burgem. Gerrit Schaep, Heer van Kortenhoef II p. 488, 489.
Genade gevraagd door eenige juffrouwen voor ter dood veroordeelde soldaten I p. 230-234.
Gevangenen: aantal daarvan I p. 72.
Gezamenlijke rechtspraak van het gerecht van Amsterdam en dat van Muiden I p. CCXV-CCXVII, II p. 311.
Godsdienstige gezindheid der Amsterd. regenten: overdreven bericht daaromtrent I p. LXVII.
Goede mannen II p. 458, 459.
Goud- en zilverdraadtrekkers in Nederland: voor hoeveel en hoe zij produceeren II p. 504.
Goudslagers in Amsterdam: hun aantal en voor hoeveel zij slaan II p. 503, 504.
Gouverneurs van de draperie: wanneer en door wie benoemd I p. 258.
Graan ingekocht door de stedelijke regeering om, bij duurte, de armen te gerieven I p. 117, 118.
Gratificaties boven de *f* 200 (behalve die van de predikanten) alleen met goedvinden der vroedschap verleend II p. 30, 31.

Gravenbeeldjes in de vierschaar I p. 50, 51.
Guinea (resolutie van de Amst. Kamer der W.I. Comp. omtrent den handel op) I p. CXLII.

H.

Halve stuivers: hoe bijeengebracht, waarvoor besteed I p. CCXXIII, CCXXIV.
Heerenmaal: zie *maaltijden*.
Heidensche goden en godinnen op triumfwagens: protest daartegen van Nicolaas Tulp II p. 491.
Hensbeker of verhensglas II p. 507, 509.
Hoefijzersche schuld I p. CXXVII, II p. 512.
Hof van Holland: samenstelling ervan II p. 415, 416; verkiezing van een raadsheer in het Hof in 1663: I p. 157, II p. 408-410; id. in 1667: I p. 157, II p. 407 sqq.; van een president van het Hof in 1670: I p. 158-162. Zie verder: *schepenen* en *schout*.
Hondsbossche zeewering: beschrijving daarvan, en van de schouw II p. 506-508.
Houtmolen gemaakt voor het tuchthuis II p. 500.
Huwelijk: glossen op het ongelukkige tweede huwelijk van burgem. Hendrik Hooft II p. 477, 478; voor echtbreuk en verbreken van trouwbelofte: zie *proces*.
Huwelijks-inteekening van Koenraad van Beuningen II p. 470; van Frans Banning Cock II p. 480; bizondere huwelijksinteekeningen II p. 525, 526.

I.

Impuniteit: voor het beloven daarvan is toestemming der Staten noodig I p. 45-48.
Inhaling van ‘het huis van Oranje’ (1642 en 1659) I p. CXLI, CXLIII, 194-197; van de Prinses-weduwe (1655), de Prinses-moeder en haar zoon (1660) I p. CXLIII; van Willem III in 1672, II p. 43 sqq.; van Huydecooper van Maarseveen, bij zijne terugkomst van het gezantschap naar Brandenburg (1655) I p. CXLII.
Inschrijven tegen Resol. Holl.: zie *afschrijven*.
Inspectores medici niet opgenomen in de lijst der magistraten I p. 257.

Instructie voor Gerrit Jansz. Delft als thesaurier- en commies-generaal I p. VII, VIII, CXXXI.
Instructie voor den landdrost van Kennemerland, Rijnland, Amstelland en Gooiland (1612) I p. CXXXVI.
Instructie en ordonnantie voor de officiers van justitie (1582) I p. CXXXV.
Instructie van den ontvanger-generaal Philips Doubleth (1629) I p. CLX.
Instructie den pensionaris II p. 448-452.
Instructie van den schout I p. 78-83.
Instructie van den substituut-schout I p. 84-87.
Instructie van Tromp voor de vloot (1653) I p. CXLI.

J.

Jacht: of de leden der vroedschap vrije jacht hebben II p. 49, 50.
Jaarwedde van magistraten en stadsbeambten in 1653: II. p. 361-368.
Jeruzalemsveeren I p. 187.
Joden verzoeken gelijke dispensatie als de Mennonieten hebben van de bepalingen omtrent het aangaan van een huwelijk I p. CLVIII; mogen geen nering drijven, alleen koopmanschap II p. 90, 498. Zie ook: *suikerbakkerij*.
Journaal, seinbrief en krijgsraadsresolutiën van het eskader onder commando van den vice-admiraal Wembrich van Berchem (1628) I p. CXXXVIII.
Journaal van Bontemantels reis naar Zweden (1644) I p. XIII, XIV, CXLVI.
Journaal (door den pensionaris Hop gehouden) van ‘de commissie tot vorderingh van Mr. Hendrick Cloeck tot het raedsheerschap in den Hove van Holland’ II p. 414-429.

K.

Kapers (Fransche) in 1657 door de Ruyter genomen I p. CXXX.
Karnemelksdoelen I p. 184.
Kerk: houten kerk gebouwd op het Bickerseiland en op

Rapenburg II p. 514-516; kerk gebouwd op Wittenburg II p. 515, 516; aan cle Lutherschen toegestaan een tweede kerk te bouwen: alleen Nicolaas Tulp is daar tegen II p. 516. Zie ook: *Bruinisten*.
Kermis: om politieke redenen verlegd, later weer op den ouden tijd teruggebracht I p. 212, 213, II p. 58, 59.
Keur ter vernieuwing van alle bestaande keuren, jaarlijks afgekondigd na de bëeediging der nieuwe schepenen I p. 241.
Keuren: door schout, burgem. en schepenen gemaakt I p. 258-260.
Keurmeesters van de masten en van het touw: wanneer en door wie benoemd I p. 258.
Krijgsraad: zie *schutterij*.
Kwaker (een) gearresteerd, die in de Nieuwe Kerk den hoed ophield I p. LXXV-LXXVII.

L.

Labadie (*dé*): zeldzaam pamflet omtrent hem I p. CLV.
Last- en veilgeld: statistiek over de jaren 1652-1664 I p. CXXX.
Latijnsche school: jaarwedde van rector, conrector en verdere onderwijzers II p. 365, 366, 374.
Levensschets van Hans Bontemantel I p. III-LXXXV: vermoedelijke poging om te bewijzen, dat hij van adellijke afkomst is III, IV; zijn grootvader, Gerrit Jansz. van Delft, een der oude geuzen, bekleedt verschillende regeeringsambten IV-X; zijne ouders XI, XII; zijn vader is een rijk Amsterdamsch koopman XII; Hans doet, voor zaken, een reis naar Zweden XIII, XIV; zijn huwelijk XIV; de familie van zijne vrouw XV, XVI; zijne verder verwijderde bloedverwanten XVI-XVIII; zijne kinderen XIX; zijn portret I p. XX, XCIII, XCV.
Regeeringsambten, door hem bekleed XX, XXI; waarom hij zich als ingeboren poorter laat erkennen XXII; de Heer van Purmerland bewerkt, dat hij lid van de vroedschap, bewindhebber van de W.I. Comp. en schepen wordt XXII-XXIV; het burgemeesterschap blijft voor hem gesloten XXV; hij klimt langzamerhand op in magistraats-

rang XXV-XXVII; blijft toch buiten de leiding der stedelijke politiek, zooals blijkt uit wat hem als gedeputeerde ter Statenvergadering wedervoer XXVII, XXVIII; Bontemantel op regeeringsmaaltijden en op commissies buiten de stad XXVIII-XXX; het overmanschap van een der doelens ontgaat hem XXIX; zijn standpunt tegenover regeeringskuiperijen, in het bizonder bij de vroedschapsverkiezing van 1662 en de burgemeestersverkiezing van 1666: XXX-XXXVIII; hij verzet zich tegen de poging van Valckenier om aan Hudde een acte uit te reiken, waarbij hem de terugkeer in de vroedschap wordt gewaarborgd XXXIX-XLII; maakt aanmerking op de hooge inkomsten van den schout XLII, XLIII.
Is een aanhanger van Jan de Witt XLIII, XLV, XLVI; neemt het op voor den pensionaris Pieter de Groot XLIII, XLIV; wil, als afgev. ter dagvaart, geen tegenbezoek brengen aan den Prins XLIV; wil in 1672 de verandering der regeering niet laten geschieden door Willem III: XLV; valt Nicolaas Tulp bij, als deze bezwaren oppert tegen het verleenen van audientie aan den Prins in de vroedschap XLV; ontvangt een bezoek van Jan de Witt XLVI, XLVII.
Bontemantel in 1672: biedt aan uit te trekken als kapitein der schutterij XLVII, XLVIII; bezoekt met zijn zoon de IJsel-linie en wordt te Arnhem door Hop belast met het overbrengen van tijdingen omtrent het voortrukken van den vijand XLVIII, XLIX; wordt belast met de zorg voor de uitleggers in den Amstel XLIX, L; verzet zich tegen onderhandelingen met den Franschen Koning L; neemt het schoutambt waar en wil gestreng optreden tegen oproerige burgers L, LI; gelast aan den procureur Molengraaf bij het pleiten de sjerp af te leggen LI; wordt daarom bedreigd LI, LII; wordt ontslagen uit zijne regeeringsambten LII-LIV; ontraadt aan zijne schutters verzoekschriften in te dienen om hun kapitein te mogen behouden LIV; wordt nooit weer in de regeering opgenomen LIV, LV.
Bontemantel als opsteller van gedenkschriften LV-LVII; stelt zich, als schepen, op de hoogte der rechtsgeleerde litteratuur LVII-LIX; zijne belezenheid in his-

torische geschriften en zijne voorliefde voor Aitzema LIX, LX; zijne kennis van de klassieken LXI.
Is niet in de publieke kerk getrouwd LXI, LXVII; wordt door burgem. berispt wegens libertijnsche uitlatingen LXII, LXIII; gaat ter kerk bij de Remonstr. en laat al zijne kinderen bij hen doopen LXIII; waarom hij eerst in 1682 tot de Remonstr. gemeente toetreedt LXVIII-LXX; is bevriend met Gerard Brandt en Romeyn de Hooge LXX; zijne houding in het proces van de gebroeders Koerbagh LXX-LXXV; tegenover een kwaker, die in de kerk den hoed ophield LXXV-LXXVII; hij helpt verijdelen de poging van de Staten en het Hof om de Socinianen te vervolgen LXXVII-LXXXII; wil Tulp en Spiegel niet tegelijk als burgemeesteren hebben, wegens hunne rechtzinnigheid LXXXII-LXXXIV. Zijne clementie als rechter LXXXIV, LXXXV.
Lintmolens: Amsterdam wil het plakkaat daartegen niet vernieuwen II p. 502, 503.
Logenmaal: zie *maaltijden*.
Lutherschen: onder hen zijn veel behoeftigen II p. 514; zie ook: *kerk*.
Lijnbanen: hun aantal in Amsterdam II p. 506.

M.

Maaltijden I p. XXVIII-XXX; maaltijd van de geheele regeering = heerenmaal of logenmaal, eerst op het stadhuis, sinds 1636 op een der doelens I p. 183, 184; twist op dezen maaltijd tusschen Joris Backer en Huydecooper II p. 118, tusschen Vlooswijck en Hooft, Joris Backer en Pancras II p. 142; maaltijd van accijnsmeesters, waarop Bontemantel zich ongunstig uitlaat over Boreel II p. 128, 129; van de Admiraliteit, waarop Valckenier hevig uitvaart tegen Geelvinck II p. 265-267; van de Oost-Indische Compagnie, waarop Vlooswijck en Pancras twisten met Huydecooper, en Pancras met Geelvinck II p. 155; predikantenmaaltijd I p. 142, 296, II p. 155, 510; schepenmaaltijd van 1668, waar de raadpensionaris de Witt de eereplaats krijgt I p. 16-18; schepenmaaltijd van 1670, waar Andries de Graeff en

Valckenier bijna handgemeen worden II p. 154, 155; voor schepenmaaltijd zie verder: *pos;* maaltijd van taxateurs of van thesaurieren-extraordinaris I p. 168; maaltijd bij de schouw van het Hondsbosch II p. 507; bij de afrekening van het Haarlemmer zandpad II p. 509; aangeboden aan eenige Gecommitteerde Raden, en discoursen, daarbij gehouden II p. 478, 479; bij de inwijding van het nieuwe stadhuis II p. 59, 62; aangeboden aan den Deenschen admiraal Curt Adelaer II p. 510; aangeboden door Nicolaas Tulp, toen hij vijftig jaar lid van de vroedschap was II p. 63-68; aangeboden aan Willem III in 1672: II p. 44, 45; besluit tot afschaffing der regeeringsmaaltijden in 1672, zij beginnen echter later weer I p. 185, 186.
Magistraatsverkiezingen en kuiperijen, daarbij voorgevallen, in de jaren 1653-1681, chronologisch gerangschikt II p. 117-283.
Magistraten: lijsten daarvan, uit de jaren 1653-1672, met datum van benoeming en overlijden of ontslag II p. 99-107; magistraatslijst van 1672: II p. 196-198; lijst van magistraten, door Willem III in 1672 te Gouda en Monnikendam ontslagen I p. CXXXII.
Magistratuur: rangorde der Amsterdamsche magistratuur, aangetoond in de loopbaan van Hans Bontemantel I p. XX-XXVIII.
Manufactuurwerkers (Engelsche) verzoeken zich in Amsterdam te mogen vestigen II p. 500.
Manufactuurwerkers (huizen gebouwd voor) II p. 501, 502.
Marken bebouwd II p. 497.
Medicijnmeester van de O.I. Comp.: werkkring, jaarwedde I p. XIV, XV.
Meesterknapen van Holland (lijst van), in de jaren 1562-1669: I p. CXXX.
Missive van Willem III, waarbij hij zijne toestemming geeft dat eenige in 1672 ontslagen heeren weer te Delft in de regeering worden gebracht (1679) I p. CXXXIV; id. omtrent het weer opnemen in de regeering van Hoorn van den in 1672 ontslagen mr. Cornelis de Groot (1679) I p. CXXXIV; id. tot herstel van Garbrant Tedingh Berkhout in het ontvangerschap te Monnikendam (1680) I p. CXXXIV.

Munstersche troepen (inval der) in 1665 en 1666: Amsterdam zendt hulp aan de bedreigde plaatsen I p. 226-228.

N.

Nieuw-Nederland: schip, daarheen bestemd, geconfisqueerd (1651) I p. CXLIX, CL.
Noordsche oorlog: oorlogsberichten uit de jaren 1656 en 1658 I p. CXXVII-CXXIX.
Notarissen: wanneer en door wie benoemd I p. 260.

O.

Oldenbarnevelt: mislukte poging om voor hem genade te doen vragen I p. CLII, CLIII.
Omkooperij: lijst van omgekochte regenten (1652) I p. CXLI.
Ondergeschoven kind van Margriet Bas, huisvrouw van Jan Ansloo II p. 468.
Onlusten in Bohemen (1618) I p. CXXXVII.
Onlusten te Oudewater tusschen de Remonstr. en Contra-Remonstr. (1617 en 1618) I p. CXXXVI, CXXXVII.
Ontvanger van Holland in Amsterdam: hoe benoemd I p. 124.
Oortgens-geld: hoe bijeengebracht, waarvoor besteed I p. CCXXIII, CCXXIV.
Oratiën, met politieke toespelingen, door prof. Wolzogen in 1673 en 1674 in de Illustre School gehouden I p. CXLIII, CXLIV.
Oudburgemeesteren: verschillende beteekenis van dezen titel I p. 163; oudraad van burgem. en oudburgem., wanneer ontstaan, waarover hij resolutie's neemt, waar deze worden opgeteekend, hoe dikwijls hij vergadert I p. 163, 164; geschil over de vraag of Schout Hasselaar oudburgem. zal blijven I p. 6-10; of een oudburgemeester, door het aanvaarden van een ambt buiten de stad, de qualiteit van oudburgem. verliest I p. 295; geschil tusschen oudburgem. en schepenen over den voorrang I p. 167, 246-248, 250-254; tot welke ambten oudburgem. worden benoemd I p. 165, 166, soms tegen hun zin I p. 165, II p. 142, 169, 178, 179; het gezamenlijke aantal

burgem. en oudburgem. is gewoonlijk beneden de twaalf I p. 166, 167; Valckenier wil het aantal beperken I p. 168.
Oudeigens I p. 177, 178.
Oudemannenhuis = spotnaam voor de weeskamer II p. 173, 188.
Oudraad: verschillende beteekenis van dit woord I p. 163.
Oudschepenen nemen deel aan de verkiezing van burgem. en worden geplaatst in subalterne banken I p. 294; de afgetreden presidenten van schepenbank worden, wanneer zij lid van de vroedschap zijn, door burgem. medegenomen naar de dagvaart I p. 102, 166, II p. 24; geschil over den rang tusschen oudschepenen en raden I p. 254; oudschepenen, een permanent ambt buiten de stad aanvaardende, verliezen de qualiteit van oudschepen I p. 294, maar krijgen die soms terug, na het neerleggen van dat ambt II p. 2, 6.
Overlevering van Thesaurieren-ordinaris: beschrijving van den inhoud van dit register I p. CCXXI-CCXXIV.
Overmanschap: zie *doelens*.

P.

Pensionaris: is een dienaar der schepenbank, maar wordt meestal op de dagvaart gebruikt I p. 295, II p. 86, 452; kan geen lid van de vroedschap zijn: voorbeelden van pensionarissen, die hun ambt neerlegden, toen zij in de regeering werden opgenomen II p. 50, 51; pensionaris Vogelesanck wordt raadsheer in het Hof II p. 76; als zijn opvolger worden voorgeslagen Pieter de Groot, Rudolf van Nidek en Lansman II p. 76; Vogelesanck aanvaardt het raadsheerschap niet II p. 77; Pieter de Groot volgt van Beuningen als pens. op II p. 77; Cornelis Hop wordt pens. op een hooger wedde dan de Groot II p. 78-80; de Groot ontslagen II p. 80-82; zijn verdere loopbaan II p. 82, 83; hij solliciteert naar een plaats in het Hof van Holland II p. 82; Amsterdam werkt hem tegen en bevordert de candidatuur van Hendrik Cloeck II p. 407 sqq.; oordeelvellingen van enkele leden der ridderschap en van den raadpensionaris de Witt over Pieter de Groot II p. 419, 420,

424, 425; Reinier van Heemskerk wordt de opvolger van de Groot als pens. II p. 83, maar bedankt later voor het ambt II p. 84; Gerard Hooft wordt pens. II p. 84, 213-215; hij verruilt van ambt met den secretaris Koenraad van Heemskerk II p. 85.
Pensionaris Hop ruw bejegend door Gillis Valckenier II p. 87, 88, 241, 242.
Instructie van Hop, vergeleken met die van van Beuningen, Pieter de Groot, Reinier van Heemskerk en Gerard Hooft II p. 448-452.
Perzische kooplieden (vestiging van) in Nederland I p. CXLIX.
Pest in 1655: II p. 521, 522.
Pillegaven I p. CXXVII, CXLII.
Ponden: of in de posten uit de jaren 1509-1514, ontleend aan de Informacie, gerekend wordt met ponden Vlaamsch, of met ponden van 40 groten Vlaamsch I p. CCXXV-CCXXVII.
Poortereed II p. 90.
Poorterschap: groot- en klein- II p. 88, 89; het groot-poorterschap afgeschaft II p. 89, 90; oudste registers ervan verdwenen II p. 90, 91; daardoor poorterschap van velen onzeker II p. 91, 114; vroedschapsleden en hunne nakomelingen als poorters beschouwd II p. 92, 93; overteekening van het poorterschap I p. XXII; aan predikanten geschonken II p. 93; continuatie ervan verzocht bij vertrek uit de stad II p. 94, 95; poortergeld II p. 354; voorrechten van het poorterschap II p. 95; poorters kunnen eischen tegen borgtocht uit de voorloopige hechtenis te worden ontslagen I p. 36-42, 44; hoe het verloren wordt II p. 95.
Portugal: vredesonderhandelingen met dit rijk in 1654 I p. CXXX.
Portugeesche kooplieden: hun wordt toegestaan (1598) het poorterschap te koopen I p. CXXXII.
Pos = maaltijd, als boete aan een der schepenen opgelegd I p. 243-249.
Post op Engeland II p. 523; op Portugal I p. 153, 154; op Tessel en het Vlie II p. 523, 524.
Postmeesters I p. 152, 153.
Predikanten: hunne benoeming moet door burgem. goedge-

keurd worden I p. CXXV, CXXVI, 136, 137; in 1655 worden predikanten naar den zin van den kerkeraad beroepen II p. 119; hoe oud zij moeten zijn I p. 137, 138; hunne emolumenten I p. CCXXIV, 134, 142; kunnen niet geschorst worden dan met goedvinden van burgem. I p. 138-140; burgem. houden hen in politieke gehoorzaamheid I p. 140-142; schorsing van den predikant Stermont, in den Haag I p. CLV; de predikanten van de Velde en Teeling uit Utrecht verwijderd, wegens verzet tegen de regeering I p. 223, 224; de kerkeraad van Medemblik wil van de Velde beroepen, maar de regeering verhindert dit I p. 225, 226; predikant Junius op de vloot tijdens den tweeden Engelschen oorlog II p. 479; voor predikantenmaaltijd zie: *maaltijden*.
Preek (politieke) van Ds. Badius (1654) I p. CXLI, CXLII.
Prinsenhof: onderhandelingen met de Admiraliteit over den verkoop ervan II p. 511, 512.
Procedeeren (ordonnantie en manier van): waarom en hoe gemaakt I p. 272-274.
Proces tegen den notaris d'Amour, wegens het verduisteren van een testament I p. 36-42.
Proces tegen den wijntapper Salomon Beuns I p. CXXXIII.
Proces van Alida Bicker contra mr. Johan Roeters, wegens trouwbelofte II p. 470.
Proces van Gerard Bicker contra Alida Conincx, wegens trouwbelofte II p. 471, 472.
Proces tegen Isaac Cooimans, wegens het benadeelen van de W.I. Comp. I p. CCII sqq., 265 sqq.
Proces tegen Cornelis van Deuverden, secretaris van de Staten van Utrecht, wegens valschheid in geschrifte II p. 286.
Proces tegen de erfgenamen van den ontvanger-generaal Doubleth I p. CLX.
Proces tegen Gaspar Dias Ferreira, wegens het benadeelen van de W.I. Comp. I p. 270.
Proces tegen kapitein Dirk van Haringcarspel, wegens beganen doodslag I p. CCXVIII, CCXIX.
Proces tegen Adriaan en Johannes Koerbach, wegens het schrijven en uitgeven van goddelooze boeken I p. LXX-LXXV, 279, 280.

Proces tegen Adriaan van der Laan, rentmeester van Rijnland, wegens oneerlijkheid in zijne administratie II p. 303.
Proces tegen Gabriel de la Lande, beschuldigd van Mejuffr. Lestevenon belasterd te hebben I p. 43-45.
Proces Papenbroek-Schrijver, over een erfenis-quaestie II p. 481-483.
Proces van Anna Pauw contra Hendrik van Hoven, wegens trouwbelofte II p. 483-486.
Proces van Isaac Pauw contra Barbara Johanna van Hoven, wegens echtbreuk II p. 487, 488.
Proces tegen Theodorus van der Perre, Heer van der Aa, wegens valschheid in geschrifte II p. 488.
Proces over de nalatenschap van den Jezuiet van Teylingen I p. CXXIII, CXLIV.
Proces tegen den schilder Jan Simonsz. Torrentius, te Haarlem, wegens blasphemie I p. CXXXVII, CXXXVIII.
Proces tegen Jacob Sijms, wegens oneerlijkheid, gepleegd in de Kamer van Hoorn der Oost-Ind. Comp. I p. CCVII-CCXVIII, 28, II p. 284-329.
Procureurs: door wie benoemd I p. 260, en beëedigd I p. 256.
Professor Heidanus door de Curatoren der Leidsche Academie ontslagen I p. CLV, CLVI.
Professoren van de Doorluchtige School benoemd II p. 524, 525; jaarwedde, vergoeding van huishuur en verhuiskosten van sommige professoren II p. 365, 374, 375.
Pijniging: wanneer en door wie toegestaan, en op welke wijze uitgevoerd I p. 52-58.

R.

Raad van State: introductie van Willem III in dat college I p. XXVII, CXXX, 107-109.
Rapiamus van 1653: overzicht van de inkomsten en uitgaven der stad in 1653, en vergelijking van sommige posten met overeenkomstige uit de jaren 1509-1514, 1555, 1594: I p. CCXIX-CCXXVII, II. p. 347-376.
Reauditie van een vonnis: wanneer tbegestaan I p. 58.

Rechtzinnigheid van Nicolaas Tulp I p. LXXXIII, II p. 491, 516; van Hendrik Dirksz. Spiegel I p. LXII, II p. 119.
Recommandatie van burgem. voor ambten, door de Staten van Holland begeven: circulaire brieven van recommandatie en persoonlijke recommandatie I p. 155-162, II p. 407 sqq., 429, 430; de poging om dit recommandeeren te beperken, mislukt II p. 430-432; recommandatie door Willem III voor regeeringsambten II p. 232, 233, 235, 238, 239, 242-244, 268.
Recueil van Rooseboom I p. 272.
Reep, door de heeren van den gerechte gedragen bij de voltrekking van doodvonnissen I p. 66, 241.
Rekening van de gilden I p. 133, II p. 504, van de godshuizen I p. 133, van den schout I p. 77, 78, II p. 330, 336 sqq., van de thesaurie-ordinaris (stadsrekening) I p. 110-112, 115, van de thesaurie-extraordinaris I p. 122, 123, van het Haarlemmer zandpad II p. 508, 509.
Rekenmeesters: samenstelling en werkkring van het college I p. CXXVIII, 124-128, II p. 149.
Remonstranten I p. CXXXVI, CXXXVIII, CXL, CXLI; onder de regeerende en aanzienlijke Amsterd. families zijn veel Remonstr. of Remonstr. gezinden I p. LXIII-LXVIII; sommigen gaan over naar de Waalsche en de publieke kerk I p. LXIX, II p. 478; geloofsbelijdenis, door de Remonstranten te Utrecht af te leggen, vóór zij tot de publieke kerk worden toegelaten I p. CXXXII; onder de Socinianen en Collegianten schuilen Remonstranten I p. LXXXI; een lid van de vroedschap kwalijk bejegend, omdat hij, bij de verkiezing der veertienen, op een Remonstr. gestemd heeft I p. LXIX, II p. 121; de vroedschap van Leiden wil Remonstr. uit regeeringsambten weren II p. 408.
Rentiers II p. 438.
Resolutieboek van de vroedschap uitgeleend II p. 53; mislukte poging om de uitgebrachte adviezen der leden daarin te doen opnemen I p. LVI, LVII; oudste resolutieboek van burgem. en oudburgem. verloren gegaan I p. 179; enkele resoluties daaruit bewaard in de collectie-Bontemantel I p. CXXX, CXXXII.
Roede van justitie I p. 10, 11.

Roô deur: voor de roô deur gaan = ondertrouwen II p. 466, 467.

S.

Saaiwerkers: vestiging van Vlaamsche saaiwerkers te Delft (1595 en 1596) I p. CLII.
Samenzwering tegen Venetië (1618) I p. CXXXVII.
Scheepstimmerwerven op Kattenburg II p. 497.
Schepenen: hoe worden gekozen I p. 235-237; de stadhouders kiezen gewoonlijk de door burgem. gestipte heeren tot schepenen, maar Willem III kiest dikwijls anderen II p. 232, 234, 235, 240, 244, 245; hoeveel rechtsgeleerden onder schepenen zijn I p. LVII; eed, aan de vroedschap door den schout afgenomen, vóór de benoeming der veertienen I p. 235, 236; hoe gehandeld wordt, wanneer bij deze benoeming de stemmen staken of geschil ontstaat over den uitslag I p. 237, II p. 115, 116; welke graad van bloedverwantschap verboden is tusschen schout en schepenen I p. 13-15, tusschen burgem. en schepenen, of tusschen de veertienen I p. 100, 101, 237, 238, II p. 117, 240; eed en beëediging van de nieuwe schepenen I p. 238-240; ontslag van de aftredende I p. 238, 240, 241; verkiezing van presidenten der schepenbank, gewoonlijk de oudsten in eede der aftredende bank I p. 238, 240, 243, II p. 166, 167; de presidenten hebben veel invloed I p. 243; in de eerste zitting deelen zij de usances van de bank mede I p. 243-246; hoe de werkzaamheden onder schepenen verdeeid zijn I p. 244-246; de voorzittende schepen vervangt den schout I p. 18, 73, 248; trouwen door schepenen I p. 244, 249; geschil over den rang tusschen oudburgem. en schepenen I p. 246-248, 250-254, tusschen oudschepenen (tevens raden) en raden (geen schepenen) I p. 254; rangzitting in de schepenbank en in de subalterne college's I p. 254, 255; schepenen zorgen, dat het gezag van de bank niet verkort wordt door de Hoven van justitie I p. 262; geschil met het Hof en den Hoogen Raad over het proces-Haringcarspel I p. CCXVIII, CCXIX; met het Hof over het appèl van een crimineel vonnis I p. CXCIX-CCVII, 263-

265, II p. 877-406; met het Hof over de arrestatie van een Hoornsch burger (Jacob Sijms) door den schout van Amsterdam I p. CCVII-CCXVIII, 28, II p. 284-329.
Schepenen kunnen tusschentijds van den eed worden ontslagen I p. 285, 286; bizonder geval daarbij ten opzichte van van Beuningen, die als gezant naar Frankrijk was gegaan en ontslag verzocht uit zijn schepenambt I p. CLXXXVII, 287-293; hoe nieuwe schepenen of presid. van schepenen tusschentijds worden verkozen I p. 296; bij deze verkiezingen gewoonlijk schepenen gekozen, lager in rang dan de reeds zitting hebbende I p. 297, II p. 232. Presentiegeld van schepenen I p. 295, 296. Dienaren van schepenbank I p. 295. - Zie verder: *burgemeesteren, pensionaris, schout*.
Schepenkamer (platte grond van de) in het oude stadhuis I p. 242; platte grond van dezelfde kamer, wanneer de vroedschap er vergaderde II p. 8.
Scherprechter: eed en ordonnantie van den scherprechter van Holland (1608) I p. CXLV; Amsterdam heeft er geen en ontbiedt dien van Holland of van Utrecht I p. 73.
Schilderijen: op de doelens I p. 186-188 (zie ook: *schuttersmaaltijd*); op het stadhuis, prijs daarvan II p. 520.
Schout: door wie gekozen I p. 1; zijn ambt soms tijdelijk waargenomen door een der burgemeesteren I p. 2-4; volgens Nicolaas Tulp moet een burgem. geen schout worden, en een schout later niet weer burgem. I p. 5, 29, 35; of een burgem., die schout wordt, afstand moet doen van de qualiteit van oudburgem. I p. 6-10; legt den eed af in handen van burgem. I p. 10; verboden graad van bloedverwantschap tusschen schout en schepenen I p. 13-15; ontslaat de afgaande schepenen van den eed en beëedigt de nieuwe I p. 15; heeft rang boven alle andere magistraten, behalve in de vroedschap I p. 15-16; mag niet deelnemen aan de verkiezing van burgem., ook al is hij oudburgem. of oudschepen I p. 91; vermaant alle vonnissen I p. 18; is te Amsterdam meer afhankelijk van de stedelijke regeering dan elders I p. 20, 21; wordt door burgemeesteren verhinderd, het bevel op te volgen van het Hof van Holland om de plakkaten tegen de Socinianen ten uitvoer

te brengen I p. 21-28; blijft toch onderworpen aan het gezag van het Hof I p. 28, 29; moet den degen voor het Hof afleggen I p. 29, II p. 291, 292; matigt zich soms te veel gezag aan tegenover schepenen I p. 29-35; mag geen gevangene ontslaan zonder hun goedvinden I p. 33, 34; mag geen huiszoeking doen of iemand in zijn huis gevangen nemen zonder goedvinden schepenbank I p. 35, 36, 42, 43; moet misdadigers arresteeren, voor schepenen brengen, straf eischen I p. 48, 49; schepenen nemen de boete te hoog, ten gelieven van den schout I p. 8; de zoon van den schout veroordeeld I p. 8, 29; de schout wordt bij ziekte of afwezigheid vervangen door den voorzittenden schepen I p. 18, 73, 248; zijne dienaren I p. 75, 76; door wie zijn klerk betaald wordt I p. 76, 77; zijne instructie I p. 78-83; instructie van den substituut-schout I p. 84-87; jaarwedde, inkomsten en emolumenten van den schout I p. 8, 88-90, II p. 341 sqq.; zijne rekening I p. 77, 78, II p. 330,339 sqq.; accoord met schout van der Does omtrent zijne rekening II p. 336-338; emolumenten van schoutendienaren I p. 88-90.
Schoutambacht: is een leen van Holland I p. 11; vruchtelooze poging om het in te lossen I p. 11-13, II p. 334, 335; ontvangsten en uitgaven II p. 330-347.
Schout Sinterklaas: bijnaam van burgem. Frederik de Vrij, die, als waarnemend schout, op St. Nicolaas-avond de kramers wegjoeg van den Vijgendam I p. 3.
Schouwburg: inkomsten daarvan II p. 522.
Schuitenvoerdersgild (kapitaal en inkomen van het klein-) II p. 504.
Schutterij: groote- en ordinaris-krijgsraad, uit wie die bestaat I p. 191; waar hij vergadert, en in welken rang men daar zit I p. 201, 202; of de krijgsraad judicature heeft I p. 204; soms vraagt de vroedschap advies van den krijgsraad I p. 191; 't voorstel van burgem. en kolonellen gewoonlijk door den krijgsraad gevolgd, een enkele maal niet I p. 192; in den krijgsraad zitten alleen leden der regeering of wie dat waarschijnlijk zullen worden I p. 193, 194, 198, 199; kolonellen, die schout worden, en, sinds 1650, kolonellen, die burgem. wor-

den, leggen hun kolonelschap neer I p. 193, 194; ook de kapiteinen en luitenants worden gekozen uit de regeering of uit aanstaande regenten I p. 194; lijsten van schutterofficieren in 1580, 1617, 1642, 1649: I p. 194-198; hoe het aantal compagnieën langzamerhand is vermeerderd I p. 199-201; aantal en namen der regimenten I p. 201; afnemen van den schuttereed I p. 203, 204; inkomsten en uitgaven van den krijgsraad I p. 204-206; dienaren van den krijgsraad: ontvangers, drilmeesters en provoosten I p. 209; boeten, hoe geind, waartoe gebruikt I p. 213, 214; optrekken van de schutterij I p. 212; doet in 1672 dienst buiten de stad I p. 210-212; sommige kapiteinen verzoeken in 1672 ontslag, andere worden door den Prins ontslagen I p. 206, 207; de schutters doen moeite om de laatsten te behouden I p. 207, II p. 226-229; andere kapiteinen en officieren benoemd I p. 208. Zie ook: *doelenschutters*.
Schuttersmaaltijd van den Doelen naar het stadhuis gebracht I p. 188-190.
Secretarissen moeten hun ambt neerleggen, als zij lid van de vroedschap worden: voorbeelden daarvan II p. 50-52; werkkring van de secretarissen der vroedschap, die o.a. de resolutiën extendeeren II p. 52, 53; Hulft vertelt, dat burgemeesteren eenmaal pressie op hem uitoefenden om de resolutiën anders te extendeeren, dan behoorde II p. 480; jaarwedde en emolumenten II p. 362, 370, 373.
Sleden: eerste gebruik daarvan bij het trouwen II p. 520, 521.
Sleutels van stadspoorten en boomen, waar bewaard I p. 150-152; van de ijzeren kapel I p. 154.
Sluiken van den accijns op het geslacht II p. 489, 490; bij den invoer van wijn II p. 506.
Socinianen: plakkaat tegen hen van 1653: I p. LXXI, LXXII; het Hof gelast den schout de plakkaten tegen hen te doen nakomen en Sociniaansche werken op te halen; op last van burgem. waarschuwt Bontemantel de boekverkoopers I p. LXXVII-LXXXII, 21-28.
Spiegelblazerij opgericht, met subsidie van de stedelijke regeering II p. 502.

Spinhuis: inkomsten daarvan II p. 511.
Staalmeesters: wanneer en door wie benoemd I p. 257.
Stadhuis: inwijding van het nieuwe stadhuis II p. 58-63; huizen gesloopt voor den bouw van het nieuwe stadhuis II p. 519, 520. Zie ook: *schilderijen*.
Stads-militie: 400 soldaten op kosten van Holland, de rest voor rekening van Amsterdam I p. 215; officieren door burgem. benoemd I p. 215; aantal compagnieën en manschappen, namen der officieren en onkosten der stadsmilitie in 1653: I p. 216; aantal manschappen der comp. en aantal comp. naar tijdsgelegenheid verminderd of vermeerderd I p. 216-221; wordt gebruikt tot bewaring van de rast in de stad I p. 221; tot handhaving van de rechten der stad I p. 221, 222; tot het verleenen van hulp aan naburige steden en provinciën of aan het gemeene land I p. 222-230; poging om kazernes voor de soldaten te krijgen I p. 230; zij mogen hunne wapens of kleeren niet beleenen I p. 230; eenige juffrouwen vragen genade voor ter dood veroordeelde soldaten I p. 230-234.
Stads-zwanen: waartoe gebruikt I p. 296; afgeschaft II p. 85, 86.
Staking van stemmen in schepenbank: hoe dan gehandeld wordt I p. 74, 75, 237.
Stoelen zetten: voor wie stoelen gezet worden in burgemeesterkamer I p. 142, 261.
Straatlantarens gemaakt II p. 524.
Straffen: binnenskamers en publiek I p. 49-51; volgorde der straffen naar de zwaarte I p. 274, 275.
Strandroof door de Amelanders gepleegd I p. CLVIII, CLIX.
Suikerbakkerij van Nuyts verboden weder op te bouwen II p. 499; aan de Joden toegestaan er een op te richten II p. 498.
Superintendenten van de lakenhal: wanneer en door wie benoemd I p. 257.

T.

Taarmeesters of *tarrameesters:* wanneer en door wie benoemd I p. 257.

Testament verduisterd door notaris d'Amour I p. 36-42.
Thesaurieren-extraordinaris: samenstelling en werkkring van het college I p. 121-124; hun aantal vermeerderd I p. 124, 125; hoe zij rekening afleggen I p. 122, 123.
Thesaurieren-ordinaris: samenstelling en werkkring van het college I p. 109-118; hunne inkomsten en uitgaven I p. 112-115 (zie ook: *rapiamus*); boekhouding van de thesaurie I p. 111, 112; rekening der thesaurie of stadsrekening, hoe gedaan wordt I p. 110-112; aanvragen van thesaurieren om geld te mogen opnemen I p. 115-117.
Tractaat van garantie (Suderokra 1645) I p. CXXVII.
Tuchtelingen: hunne straffen verminderd of verzwaard door schout en schepenen I p. 280, 281; ontslagen op verzoek van aanzienlijke personen I p. 282-284.
Tuchthuizen I p. 278, 279.
Tweehonderdste penning: kohier van 1631, I p. XII; door wie ontvangen I p. 127; ontevredenheid over den ongelijken aanslag in 1675 II p. 266, 267.

U.

Uitleggers in den Amstel (1672) I p. CXLIII.

V.

Veertienen: zie *bloedverwantschap, burgemeesteren* en *schepenen*.
Verandering der stedelijke regeering in 1672, en onlusten, daarbij voorgevallen I p. LII-LIV, II p. 180-231.
Veranderinge in de regeeringe ofte exclipse in de son: overzicht van Valckenier's pogingen om de leiding der regeering in handen te krijgen en van zijne twisten met verschillende regenten tot aan zijne nederlaag bij de verkiezingen van 1671: II p. 168-173.
Vergadering op den Kloveniersdoelen (7 Sept. 1672) van eenige ontevreden burgers, hun request aan burgemeesteren enz. II p. 198-210.
Verkiezingen: zie *magistraatsverkiezingen*.
Vermogen van de rijkste Amsterdammers, volgens het kohier van den tweehonderdsten penning van 1631: I p. XII.

Verwonding (zware) van schout Hasselaar II p. 286, 237.
Verzoening (mislukte poging van van Beuningen tot) van Willem. III en. Jan de Witt (1672) I p. CIX, CXLIII.
Vleeschverkoopers van buiten de stad mogen in Amsterdam markten; in 1669 wordt dit verboden II p. 504, 505.
Vonnis: stijl daarvan I p. 68-72; vermaning van vonnissen enz. niet langer ‘van 's Heeren wegen’, maar ‘van wegen de Staten van Holland’ I p. 19, 20, 75; de formule ‘prefererende gratie voor rigueur van justitie’ vervalt I p. 20; vonnis in civiele zaken, hoe ter executie gelegd I p. 75; verandering van vonnissen I p. 72, 73; crimineele vonnissen van andere rechters door de schepenbank niet gëexecuteerd I p. 275-278; vonnis van Willem Breeckevelt, veroordeeld wegens het drukken van pamfletten I p. 51, 52; van den student Reinier Cant, veroordeeld wegens het maken van verzen op de executie van Oldenbarnevelt I p. CLIV. Zie ook: *proces*.
Vredemakers: instelling van dit college II p. 453.
Vroedschap of *raad:* haar macht II p. 1; de leden hebben zitting voor het leven II p. 1; of zij, op hun verzoek, ontslagen kunnen worden II p. 69-72; of zij, een ambt buiten de stad bekomende, een acte zullen krijgen, inhoudende dat zij, bij het neerleggen van hun ambt, weer in den ouden rang zitting in de vroedschap kunnen nemen I p. XXXIX-XLII, II p. 2-6; hoe de leden der vroedschap worden verkozen II p. 7, 11, 12, 72; de nieuw gekozenen zijn gewoonlijk tehuis, als de bode hen komt halen II p. 12, 13, 107; in welken rang zij zitting nemen II p. 13, 14; welken eed zij afleggen II p. 14, 15; sinds 1668 ook de eed op het eeuwig edict afgelegd II p. 15, 57; de gedeputeerden naar de dagvaart moeten burgem. of lid van de vroedschap zijn II p. 22-25; hoe de beschrijvingsbrief in de vroedschap wordt behandeld II p. 23; rapport van de dagvaart in de vroedschap II p. 23; hoe de raden in de raadskamer zijn gezeten, sinds 1655 niet meer aan een tafel, zoodat het maken van aanteekeningen bezwaarlijk wordt I p. CV-CVIII, II p. 7-11; commissies uit den raad benoemd voor fortificatie, nering, zeevaart, openbare werken II p. 30 belangrijke zaken worden steeds om rapport in handen

gesteld van een door den raad benoemde commissie II p. 31, 32; rangorde in deze commissies II p. 32, 33; bij belangrijke benoemingen of andere onderwerpen krijgen de leden een aanschrijving om tegenwoordig te zijn II p. 33, 34; besluiten omtrent geheimhouding van het in de vroedschap behandelde II p. 34-39; de leden verwijderen zich, als over hen persoonlijk wordt gesproken II p. 39, 40; oud gezegde omtrent de vroedschap I p. 167; zie verder: *audientie, burgemeesteren, gedeputeerden, jacht, resolutieboek*.
Vuurwerk: het afsteken daarvan verboden; geschiedt toch bij de bruiloft van Wouter Valckenier en Mejuffr. Trip II p. 526.

W.

Waardijns: wanneer en door wie benoemd I p. 257.
Watermolens in de Bijlermeer II p. 475, 476.
Waterverversching: plannen tot verbetering daarvan (1653) I p. CXI.
Weeshuizen: Aalmoezeniersweeshuis gesticht II p. 513, 514; Diaconie-weeshuis gesticht en ingewijd; hoeveel da bouw gekost heeft II p. 512, 513.
Weeskinderen mogen niet studeeren II p. 519.
Weesmeesters: samenstelling en werkkring van het college I p. 118-120; wie hebben te beslissen over het verzoek om verkoop van goederen, onder het beheer der kamer staande I p. 261.
Weigering van Hendrik Laurensz. Spiegel om zitting te nemen in de Admiraliteit van Hoorn I p. CXLV.
Werkhuis (nieuwe) I p. 281, II p. 511.
Wicquefort (Abraham de): rapport van een conferentie van gecommitteerden uit het Hof met een commissie uit de Staten van Holland, over de vraag waar hij gevangen zal worden gezet I p. CLX, CLXI.
Wisselbank I p. 128, 129.
Wijn: aantal okshoofden, jaarlijks ingevoerd in 't gansche land en in Amsterdam; hoeveel gesloken, hoeveel uitgevoerd II p. 506.

Y.

Yzeren kapel: inventaris van het daar berustende archief, sleutels daarvan I p. 154.

Z.

Zaagmolens: vermeerdering van hun aantal II p. 497, 498.
Zeekapiteinen door Willem III in 1673 ontslagen I p. CXLIV.
Zelfmoordenaars: barbaarsche rechtspleging tegen hen I p. LXXXIV, LXXXV.
Zieketroosters worden door burgem. benoemd; de kerkeraad beweert daarin gekend te moeten worden I p. 139, 140.

Addenda et corrigenda.

Eerste deel.

Pag. IV	Bij het in noot 1) aangehaalde artikel van den heer de Roever over het geslacht de Vlaming van Oudshoorn dient vergeleken te worden dat van Jhr. M.P. Smissaert over hetzelfde geslacht in De Nederl. Heraut 1891.
CLXXXVII reg. 8	Cornelis de Graeff *lees* Andries de Graeff.
6 noot 2	Dat de hier bedoelde dochter van schout Pieter Hasselaar Agatha en niet Anna heette, wordt bevestigd door de aanteekeningen uit het doopboek en het communicantenboek der Remonstr. gemeente te Amsterdam, medegedeeld op pag. LXIV en LXVI van mijne Inleiding.
14 noot 2	Volgens een mededeeling van Jhr. M.P. Smissaert waren Jan ten Grotenhuys en Hendrik Hudde op de volgende wijze aan elkaar verwant: 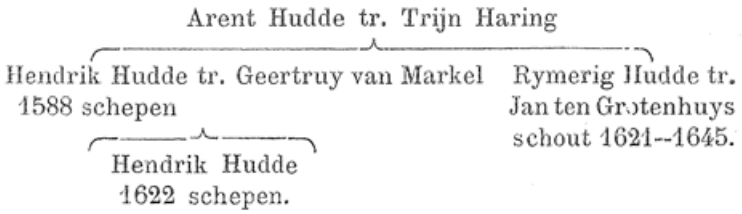
188 noot 3	De laatste alinea van de noot (op pag. 190) moet vervallen. Dr. Hofstede de Groot deelde mij mede, dat ‘uythalen’ de technische term is voor ‘restaureeren, vernissen, de dof geworden kleuren weer zichtbaar maken of ophalen’. Ik zelf had echter uit het bedrag van de som, voor het ‘uythalen’ betaald, moeten afleiden, dat het woord hier niet de beteekenis had, die ik eraan gaf.

Tweede deel.

Pag. 1	noot 3)	Eerste deel, p. 294, noot 2 *lees* Eerste deel, p. 294 noot 2 en 3.
4	reg. 17	v.o. Van Neck, Jacobsen *lees* Van Neck Jacobsen.
5	reg. 3	v.o. Den 22sten November 1679 *lees* Den 22sten November 1678, *hoewel het hs. 1679 heeft*.
29	reg. 17	v.o. *Plaats aan 't einde dezer regel* een)
31	reg. 19	*De komma achter* sijn *moet wegvallen*.
53	reg. 3	v.o. 1665 *lees* 1670, *hoewel het hs. 1665 heeft*.
57	reg. 9	staeten drucker *lees* Staeten drucker.
108	reg. 7	Dirck de Vlaming van Outshoorn *lees* Cornelis de Vlaming van Outshoorn, *hoewel het hs. Dirck heeft*.
137	reg. 4 en 3	v.o. Admir. van Amsterdam *lees* Admir. van het Noorderkwartier.
148	reg. 1	v.o. waerover (hij) bij Rynst en Graef uyt het spel raeckte *lees* waerover hij, Rynst, en Graef uyt het spel raeckten.
163	noot 1	Dat Brechje Hooft getrouwd was met den secretaris Hermanus of Harmen van de Poll, wordt bevestigd door de aanteekening uit het doopboek van de Remonstr. gemeente te Amsterdam, medegedeeld op pag. LXV van mijne Inleiding.

164	reg. 9	*De komma achter* Burgemeesteren *moet wegvallen*.
272	reg. 12	Aant. van versch. zaken I *lees* Aant. van versch. zaken II.
278	noot 1	Ik heb hier Geelvinck en Vlooswijck genoemd als personen, die met N bedoeld kunnen zijn, maar geloof ten slotte, dat geen van deze twee, maar Andries de Graeff de man was, dien Valckenier in elk geval van de verzoening wilde uitsluiten.
280	reg. 4	v.o. 19den *lees* 17den.
343	reg. 4	tweede *lees* derde.
344	reg. 6	1532 *lees* 1542.
478	reg. 9	v.o. Tint *lees* van Tilt, *hoewel het hs*. Tint *heeft*.
487	*Voeg achter reg. 6:*	(Aant. v. versch. zaken I).
527	reg. 11	Cornelis Clinck *lees* Coenraad Clinck, *hoewel het hs. Cornelis heeft*.